

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

«ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН АТЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ
НАО «ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН»

**«ЖАҢА ҚОҒАМДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУЕТІ: БІЛІМ
МЕН ҒЫЛЫМНЫҢ САПАСЫ»**

*XIX халықаралық студенттік
ғылыми-тәжірибелік конференциясының
материалдары*

**«ПОТЕНЦИАЛ МОЛОДЕЖИ В НОВОМ ОБЩЕСТВЕ:
КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ»**

материалы
XIX Международной студенческой
научно-практической конференции

Павлодар
2024 ж.

УДК 37+001

ББК 74+72

Ж 28

Жалпы редактор: Басқарма мүшесі – ғылыми жұмыс жөніндегі проректор Б.С. Есенгельдин.

Жауапты редактор: Зерттеулерді қолдау департаментінің директоры Б.А. Байдалинова

Под общей редакцией: Члена правления – проректора по научной работе Есенгельдина Б.С.

Ответственный редактор: Директор департамента по поддержке исследований Байдалинова Б.А.

Ж 28

Жаңа қоғамдағы жастар әлеуеті: білім және ғылым сапасы: атты ХІХ халықаралық студенттік ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары.

Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки: материалы ХІХ Международной студенческой научно-практической конференции.= Павлодар: ППУ имени Әлкей Марғұлан, 2024-1309 б.-қазақша, орысша

ISBN 978-601-267-785-0

«Жаңа қоғамдағы жастардың әлеуеті: білім мен ғылымның сапасы» атты ХІХ халықаралық студенттік ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары жинаққа кірді.

Жинақ жоғары және орта мектеп оқытушыларына, докторанттарға, магистранттарға, студенттерге және оқушыларға арналған.

В сборник вошли материалы ХІХ Международной студенческой научно-практической конференции «Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки».

Сборник предназначен для преподавателей высшей и средней школы, докторантов, магистрантов, студентов и школьников.

ISBN 978-601-267-785-0

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, 2024 жыл.

**ПЕДАГОГИКА МЕН
ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ПЕДАГОГИКИ И ПСИХОЛОГИИ**

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ӘДІСТЕМЕЛЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ МЕНҒЕРГЕН ЗАМАНАУИ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІН ДАЙЫНДАУ

Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің магистранты, **Н.С.Абиддинова**
Ғылыми жетекшісі: қауым дастырылған профессор,
Б.М.Жапарова

Аннотация: Бұл мақалада бастауыш сынып мұғалімдерін білім беруде жаңа технологияларды қолданудың маңызы туралы айтылады. Заман талабына сай технологияларды пайдалану қазіргі қоғам талабына сай негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыруға ықпал етеді, сабақта жұмысты тиімді ұйымдастыруға көмектеседі, білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Бастауыш сыныпта сабақ өткізу кезінде білім беру процесінің тиімділігін арттыру үшін заманауи білім беру технологияларын қолдану маңызды болып табылады.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, мұғалім, заманауи, әдістер, технологиялар,

Аннотация: В этой статье рассказывается о важности использования новых технологий в образовании учителей начальных классов. Использование современных технологий способствует формированию ключевых компетенций, отвечающих требованиям современного общества, способствует эффективной организации работы на уроке, способствует повышению качества образования. При проведении занятий в начальной школе важно использовать современные образовательные технологии для повышения эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: начальный класс, учитель, современность, методы, технологии,

Annotation: this article discusses the importance of using new technologies in the education of primary school teachers. The use of modern technologies contributes to the formation of key competencies in accordance with the requirements of modern society, helps to effectively organize work in the classroom, and contributes to improving the quality of Education. To increase the effectiveness of the educational process when conducting classes in primary school, it is important to use modern educational technologies.

Keywords: primary school, teacher, modern, methods, technologies,

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақараттандыру халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге өту»-деп білім беру жүйесін одан ары дамыту көзделен. Бұл міндеттерді шешуде, әрбір орта мектептің бастау сатысында білім

беруде оқу-тәрбие үрдісін жаңа технологияларға сай ұйымдастру әрбір мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы, барлық жаңалықтар мен қайта құру өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттілігі туыдайды [1].

Білім берудегі қазіргі заманғы технологиялардың көмегімен жаңа білім беру парадигмасы іске асатын құрал ретінде қарастырылады. Білім беру технологияларының даму тенденциялары тұлғаның өзін-өзі тануына және өзін-өзі дамуына мүмкіндік беретін гуманитарлық білім берумен тікелей байланысты. "Білім беру технологиялары", "педагогикалық технология" термині мен қатар "оқыту технологиялары" термині қолданылады.

“Оқыту технологиясы – белгіленген мақсатқа нәтижелі қол жеткізуді қамтамасыз етуде оқытудың формасы, әдістері мен құралдарын ашып көрсетіп, оқу бағдарламасында белгіленген оқытудың мазмұны жүзеге асырылады”, – деп С.Әбенбаев айта келіп, оның құрылымын төмендегідей етіп көрсетеді:

- оқытудың мақсаты;
 - білім берудің мазмұны;
 - педагогикалық өзара әрекеттестіктің құралы (оқыту және мотивация), оқыту процесін ұйымдастыру;
 - оқушы, оқытушы;
 - әрекеттің нәтижесі (сонымен бірге кәсіптік даярлықтың деңгейі)
- [2].

Педагогикалық технология әр түрлі жағдайлардағы нақты өзара іс-қимылдарды, жүйеленген, бағдарланған, оқыту және тәрбиелеу стандарттарына сай тәсілдер негізінде компьютер мен техникалық құралдар қолдану арқылы да ұйымдастырылады. Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің құрылымдарында оқытудың айқындалған көптеген технологияларын пайдаланып жатқандығы белгілі. Болашақ маманға тәжірибе беруде ақпаратпен жұмыс істеу әдістеріне, жаңа білімдерді құру әдістеріне, ең маңыздысы - әлемнің дамуы туралы білімдердің қажетті деңгейін қалыптастыратын әдістерге үйрету. Сондықтан әрбір оқытушыға және оқушыға "оқыту" мен "үйрену" процестерін игеру үшін 3 тілді меңгеруі қажет: ана тілін, ғылым тілін және технология тілін. Сонымен технология көмегімен білімдерді, іскерлікті, дағдыларды игеру процесінде тұлғалық қасиеттің дамуында нәтижелі шешімге жету мүмкіндігі қамтамасыз етіледі. "Педагогикалық технология" оның ішінде "оқыту технологиясы" ұғымын анықтауда, басым көпшілік мамандар оларды үш маңызды жағдайлармен біріктіреді:

- іс-әрекетінің жиынтығы түріндегі қажет ететін үлгіні дәл анықтау негізінде оқытуды жоспарлау

- оқытуды талап ететін әрекетті қалыптастыруды іріктеген қатаң тізбекті әрекеті түріндегі оқытудың барлық процесін "бағдарламалау".

- алғашқы белгіленген эталонмен оқытудың нәтижесін салыстыру. М.Чошанов оқыту технологиясы негізінен педагогикалық процестегі «Қалай нәтижелі етіп оқыту керек?» мәселесін шешуге бағытталатынын айтады. Оқыту технологиясы жөніндегі ой-пікірлерді саралай келе, біз оны: оқытудың мақсатқа сәйкес нәтижесіне қол жеткізудегі нақты қадамдарды және олардың үйлесімділігін зерделейтін ғылым саласы; екіншіден, оқытудың нақты жағдайда нәтижелі жүзеге асырылуын белгілейтін жобалау немесе модельдеу; нақты оқыту процесін нәтижелі етіп оқытудағы процес деп білеміз.

Білім беру сапасын қамтамасыз ету, оның тиімділігін арттыру білім беру мазмұнын жаңғыртумен, білім беру процесін ұйымдастыру тәсілдері мен технологияларын оңтайландырумен байланысты. Мұндай білім берудің негізгі сипаттамасы оқушының жеке басын дамытуға және оны қоғамдағы толыққанды өмірге дайындауға бағытталған. Қазіргі заманғы технологиялар осы білім беру парадигмасын жүзеге асыру құралдарының бірі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, әртүрлі педагогикалық жүйелер мен оқыту технологияларының өзіндік диалогын ұйымдастыру маңызды. Бұл жағдайда мұғалімнің іс-әрекетінің мазмұны сапалы түрде өзгереді: ол дамушы әлеуметтік-мәдени ортаны құра білуі керек, жүйелі, технологиялық және тұлғаға бағытталған тәсілдер негізінде баланың әртүрлі іс-әрекеттерін жобалай білуі керек. Мұғалімнің бұл жаңа функциялары тиісті кәсіби дайындықты қажет етеді, бұл бастауыш сынып мұғалімдерінің заманауи білім беру технологияларын тереңірек зерттеу және меңгеру қажеттілігіне әкеледі [4].

Жаңа технологияны жүзеге асыру, тиімділігіне қарай пайдалану үшін, әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық мақсат - мүддесіне байланысты, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады[2].

Ж. Аймауытовтың пікірінше: сабақ беру – үйреншікті жәй ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер деген екен[6]. Білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан – жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру ұстаздың интеллектуалдық, кәсіптік адамгершілік , өзін-өзі

дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Бастауыш білім – үздіксіз білім берудің баспалдағы. Мұғалімнің негізгі ұстанған мақсаты – білімнің жаңа үлгісін жасап оқу мен тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі жаңа әдіс – тәсілдерін іздестіру, жаңа технологияларды сабаққа тиімді пайдалана білуі, бір сөзбен айтқанда – оқу үрдісін дамыту. Бүгінгі білім беру ісінің мақсаты – тек білім, білік дағдыларын меңгерту ғана емес, өзін — өзі дамытуға ұмтылатын, ақылды, алғыр, ой — өрісі кең, ақпарат көздерін өз бетімен қолдана алатын, қабілетті де талантты, жастарды тәрбиелеу. Үнемі дамып, өзгеріп отыратын баланың ішкі болмысы мен табиғатын қалыптастыруда мұғалімнің ықпалы ерекше. Жаңа технологияны жүзеге асыру, тиімділігіне қарай пайдалану үшін, әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық мақсат – міндетіне байланысты, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады. Жалпы алғанда, жаңа технологиялардың көптеген түрлері бар.

Жалпы алғанда, жаңа технологиялардың 40-тан астам түрлері бар. Оқушы тұлғасының дамуына, қабілетінің артуына жаңа технологиялар айтарлықтай ықпал жасайтыны сөзсіз және бұл қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің дамуындағы елеулі бағыт. Сондықтан да болар қазіргі кезде біздің ұстаздар да осы жаңа технологиялар элементтерін өздерінің тәжірибелерінде пайдаланып жүр. Мысал ретінде соларға тоқталып өтсем:

✓ 1. Шаттық шеңбері сабақ басталғанда оқушылар ортаға шығып, шаттық шеңберін құрады. Сол сәтте оқушылар бір-біріне жылы лебіздерін білдіріп, жақсы көңіл-күй сыйлайды.

✓ 2. “Ой қозғау” әдісі Баланың басынан өткен бұрынғы тәжірибесіне сүйене отырып, жеке, топтық және ұжымдық талқылау арқылы берілген тақырып мазмұнымен өз бетінше жұмыс жасауына бағытталған, қызығушылықты оятуға арналған стратегия.

✓ 3. “Модельдеу” әдісі математика, көркем еңбек пәндерінде оқушылардың қол моторикасын дамыту үшін қолданылады.

✓ 4. “Карусель” әдісі бұл әдістің нәтижесінде оқушылардың көру, есте сақтау, ойлау қабілеті, креативтілік қабілеті шыңдалады.

✓ 5. Ширату оқушылардың жаңа тақырыпты меңгергендігін тексеру мақсатынды қолданылады.

✓ 6. “Галерея аралау ” әдісі өзгелердің қабырғаларға ілген көрнекі материалдарын жеке аралап жүріп, өз ойын көбіне сол нәрсеге жазуға арналған стратегия.

✓ 7. “Өткеншек” әдісі оқушылардың жаңа сабақтан алған білімдерін кері байланыс арқылы тексеру әдісі және т.б.

Осындай Заманауи технологияларды қолдана отырып жүргізілген сабақтар балаға белгілі бір білім ғана беріп қоймай, оны жалпы дамыту, сөйлеу, оқу талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға салыстыра білуге, дәлелдеуге оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамытып, сөйлеу мәдениетіне үйретеді. Заман талабына сай технологияларды қолдану ауқымы, түрлері өзгеріп отырады.

Сонымен қатар әр сабақта оқушылардың қызығушылықтарын арттыру мақсатында АКТ –ны да қолдану қажет. Әр мұғалім сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық.Интерактивтік тақта арқылы сабақты өте тиімді,қызықты әрі түсінікті өтуіне үлкен мүмкіндік береді.

Жаңа технологияны қолдану арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастырып, шығармашылыққа баулуға көп мүмкіндік туады. Оқушыларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту-бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда оқу –тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу[5].

Ойымызды қорытындылай келе, ұстаз үшін нәтижеге жету шәкіртінің білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдану болып табылады. Бүгінгі бала — ертеңгі жаңа әлем.

«Адам ұрпағымен мың жасайды», - дейді халқымыз. Ұрпақ жалғастығымен адамзат баласы мың емес миллиондаған жылдар жасап келеді. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз - оқу. «Надан жұрттың күні – қараң, келешегі тұман», - деп М. Дулатов айтқандай, егеменді еліміздің тірегі - білімді ұрпақ. Ендеше, тәуелсіз еліміздің тұғырын биік ұстар қыз-ұлдарымыздың бойына дұрыс тәрбие сіңіре білейік. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. А. Асқарбаев, М. Жазыбаев, С. Рахметова. "Бастауыш оқудың тиімділігін арттыру": Алматы-1975, 6-47 бет.
2. Интернет желісі «<https://kopilkaurokov.ru>» сайтынан алынған.

3. Дамегуль Мейрманова «Бастауыш сынып білім беру үрдісінде жаңа технологияларды қолдану», мектеп материалдары, 29.8.2023ж. басылым.
4. Захарова Н.И. Внедрение информационных технологий в учебный процесс // Начальная школа. - 2018. - № 1. 318 б.
5. А. С. Егембердиева Оқытудың педагогикалық технологиялары туралы жалпы мағлұматтар әдістемелік көмекші құрал. – Алматы: Алматы кітап, 2016.
6. Б. Сегізбаева Ойын технологиясын қолдану арқылы баланың тілін дамыту // Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. – 2014. — №10.

ИНКЛЮЗИЯ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ДАМЫТУДЫҢ ЖЕТЕКШІ ҮРДІСІ РЕТІНДЕ

Абдрахман Гүлназ, Құрманш Аида

“Әлекей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің” студенттері, Павлодар қ.

Алибаева Ж.Е.

ғылыми жетекші: PhD, оқытушы-зерттеуші, Павлодар қ.

***Аңдатпа.** Мақалада қазіргі кезеңдегі білім беру жүйесінің тенденциясына жетекшілік ететін инклюзияның негізгі құндылықтары ашылған. Инклюзия, мүмкіндігі шектеулі баланың психофизикалық дамуы қалыпты құрдастар арасында жоғары сапалы түзету-педагогикалық көмекке заңды құқығын қанағаттандыру мақсатында оларды кезең-кезеңімен жүзеге асыруды көздейтін өзекті мәселелерді шешуді талап ететін, білім беру жүйесін дамытудың ерекше кезеңі болып табылады.*

***Түйін сөздер:** инклюзия, инклюзивті білім беру, білім, арнайы білім беру.*

В статье раскрыты основные ценности инклюзии, которые определяют тенденции системы образования на современном этапе. Инклюзия, психофизическое развитие ребенка с ограниченными возможностями здоровья является особым этапом развития системы образования, требующим решения актуальных вопросов, предусматривающих поэтапную их реализацию с целью удовлетворения законного права на качественную коррекционно-педагогическую помощь среди нормальных сверстников.

***Ключевые слова:** инклюзия, инклюзивное образование, образование, специальное образование.*

The article reveals the main values of inclusion, leading the trend of the education system at the present stage. Inclusion, the psychophysical development of a child with disabilities is a special stage in the development of the education system, requiring the solution of urgent problems that provide for their phased implementation in order to satisfy the legal right to high-quality correctional and pedagogical assistance among normal peers.

Keywords: inclusion, inclusive education, education, special education.

Кіріспе

Жаһандық ізгілендіру процестеріне байланысты қазіргі қазақ қоғамы мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарасын өзгертуде. Өйткені олар қоғамның қорғансыз мүшелерінің бірі. Бұл өзгерістерді әлеуметтік және білім беру шекараларын еңсеру ретінде қарастыруға болады. Қазақстандағы жалпы және арнайы (түзету) білім беру деп дәстүрлі түрде бөлу, негізінен, осы кедергілердің бірі болып табылады. Алайда, білім берудің әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде заманауи көзқарасы білім беруді қоғам өзінің қажеттіліктері мен мақсаттарына сәйкес құруына; мемлекеттегі саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайға байланысты және ең бастысы, ол өскелең ұрпақтың әлеуметтік әл-ауқатының жалғыз факторы болмаса да, қоғамның дүниетанымына айтарлықтай әсер етуіне байланысты бұл кедергіні жояды.

Қазіргі уақытта Қазақстанның әлеуметтік-мәдени жағдайлары мен экономикалық жағдайы білім беру саласындағы мемлекеттік әлеуметтік саясаттағы сапалы өзгерістерді, атап айтқанда, оның қоғамның әртүрлі топтарының өкілдері үшін білім беру нысандары мен түрлерінің қолжетімділігін арттыруға бағытталғанын өзектеп жатыр. Баланың психофизикалық даму деңгейіне қарамастан, оны тәрбиелеу және әлеуметтік бейімдеу үшін оңтайлы жағдайлар жасау - мұның бәрі қазіргі заманғы Қазақстанның басым міндеттерінің бірі болып табылады.

Негізгі бөлім

Әлеуметтік өзгерістер мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту үдерісін жақсартуға бағытталған инновациялық бағдарламалар мен технологияларды енгізудің әдістемелік негіздерін әзірлеудің өзектілігін де айқындайды. Бұл мәселені шешудегі оңтайлы стратегиялық бағыттардың бірі инклюзивті білім беру – жалпы балабақшаларда, жалпы білім беретін (бұқаралық) мектептерде, жалпы орта/жоғары білім беретін кәсіптік оқу орындарында қосымша мамандандырылған жағдайлар жасау арқылы мүмкіндігі шектеулі және мұндай шектеусіз балаларды бірлесіп оқыту мен тәрбиелеу процесі.

Айта кететін жайт, «инклюзивті білім беру» мәні негізінен жаңа, ал оның тұжырымдамасы («барлығына арналған мектептер») күмән мен алаңдаушылық тудырады. Инклюзивті білім берудің құндылығын мойындай отырып, оның идеяларын жүзеге асыруға кедергі келтіретін бірқатар факторларды атап өткен жөн. Негізінен, бұл қазақстандықтардың мүгедек балаларға деген толерантты емес

қатынасы, бұл балаларды қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қабылдауға психологиялық ықылассыздығы.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары кейбір жағдайларда балаларын келеке ету, сыныптастарымен, мұғалімдерімен жанжал, ерекше қажеттіліктерге деген қоғам реакциясы, өз балаларының ерекше қажеттіліктеріне арналған оқу үдерісі мен жағдайдың болмауынан қорқатындықтан балаларын қарапайым мектепке жібергісі келмейді.

Өз кезегінде, «қарапайым» балалардың ата-аналары ерекше қажеттіліктері бар (әсіресе ауыр мүгедек) бала мұғалім мен балалардың назарын аударып, бүкіл сыныптың білім деңгейін төмендетеді деп қорқады.

Инклюзивті білім беру жүйесінің өзі инклюзивті қоғамды дамытудың тиімді тетігі болып табылады, яғни біз сол арқылы инклюзивті қоғамды – барлығына арналған қоғамды, әрбір адамға арналған қоғамды дамытуға үлес қосамыз. Бұл инклюзивті білім берудің негізгі мәні.

Инклюзивті білім беру

Инклюзивті білім беру – әрбір адамға физикалық, зияткерлік, әлеуметтік, эмоционалдық, тілдік немесе басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, жалпы оқыту және тәрбиелеу (дамыту және әлеуметтену) процесіне қатысуды қамтамасыз ететін білім, ол кейін жетілген адамға қоғамның тең құқылы мүшесі болу мүмкіндігін беріп, бөліну мен оқшаулану қаупін азайтады.

Инклюзивті білім мен тәрбиені дамытудың алғы шарты физикалық және психологиялық құрамдастарды қамтитын кедергісіз ортаны құру болып табылады. Қосымша білім беру ресурстарын пайдалана отырып, балалардың қарым-қатынасын үйлестіруге; эмоционалды жайлылық және өзара қабылдау атмосферасын құруға бағытталған қалыпты балалар мен мүмкіндігі шектеулі балалардың өзара әрекетін ұйымдастыру бойынша арнайы жұмыс күтілуде.

Инклюзивті білім беруге тән негізгі құндылықтар мен сенімдер төмендегідей. Әркімнің білім алуға құқығы бар. Барлық балалар оқи алады. Әрбір адам белгілі бір салаларда немесе белгілі бір уақытта оқу қиындықтарына тап болуы мүмкін. Оқу процесінде барлығына көмек қажет. Мектеп, мұғалім, отбасы және қоғам тек балалар үшін ғана емес, оқуды ынталандыру үшін басты жауапкершілікке ие. Кемсітушілік көзқарастар мен мінез-құлық сынға алынуы керек. Балаларды толерантты және әртүрлілікті қамтитын инклюзивті қоғамда өмір сүруге дайындау қажет. Мұғалімдер үнемі қолдауды қажет етеді.

Тәрбие процесі туғаннан басталады. Ол ерте балалық шақта әсіресе маңызды, бірақ қалыптасу ересек жаста аяқталмайды, себебі бұл өмір бойы жалғасатын үдеріс.

Инклюзивті білім берудің негізгі құндылықтары

Инклюзивті білім берудің негізгі құндылықтары барлық мәдениеттерде, философияларда және діндерде кездеседі және адам құқықтары жөніндегі халықаралық құжаттардың негізгі баптарының көпшілігінде көрініс табады. Мұндай құндылықтарға мыналар жатады: өзара сыйластық; толеранттылық; өзін қоғамның бір бөлігі ретінде сезіну; жеке тұлғаның дағдылары мен дарындылығын дамытуға мүмкіндіктер беру; өзара көмек; бір-бірінен үйрену мүмкіндігі; өзіне және қоғамдағы адамдарға көмектесу мүмкіндігі.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды интеграциялау нысаны ретінде инклюзивті білім беру жүйесін дамыту шыдамдылық пен төзімділікті, жүйелілікті, сабақтастықты, кезең-кезеңмен және оны жүзеге асырудың кешенді тәсілін талап ететін ұзақ мерзімді стратегия болып табылады. Сонымен қатар, кең мағынада интеграция - бұл даму процесі, оның нәтижесі жеке мамандандырылған элементтердің өзара тәуелділігіне негізделген жүйе ішіндегі тұтастықтағы бірлікке қол жеткізу болып табылады.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесін дамытудағы қазақстандық тәжірибені зерделеу, мәдени түрде ресімдеу, түсіну және жалпылау өзекті міндет болып табылады. Бұл инклюзивті білім берудің әртүрлі тәсілдерін, тетіктері мен технологияларын күмәндары мен түсініспеушілікті шешуге және жинақтауға, қолда бар ресурстарды тиімді пайдалануға, тәуекелдер мен ықтимал қателерді азайтуға, кіріктірілген білім берудің әртүрлі (теориялық және практикалық) тәсілдері мен үлгілерін корреляциялауға мүмкіндік береді.

Осылайша, инклюзия Қазақстандағы білім беру жүйесінің дамуының қазіргі кезеңіндегі жетекші тенденция болып табылады. Бұл педагогиканың теориясы мен тәжірибесінде қанағаттануды және мақсатты түрде зерттеуді талап ететін жаңа әлеуметтік бағыт. Инклюзивті білім беруді енгізу ерекше қажеттіліктері бар баланың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірге оқуға заңды құқығын қанағаттандыруға ықпал етуі тиіс.

Список использованных источников

1. Гончарова, В. Г. Комплексное медико-психолого-педагогическое сопровождение лиц с ограниченными возможностями здоровья в условиях непрерывного инклюзивного образования [Электронный

ресурс] : монография / В. Г. Гончарова, В. Г. Подопригора, С. И. Гончарова. - Электрон, текстовые данные. - Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2014. - 248 с. - 978-5-7638-3133-7. - Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/84218.html>

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҚТАРЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕЙІНІН АУДАРУДА ЖАТТЫҚТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ

*Абдрахманова Алмагуль Магметоллаевна магистрант,
Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті.
Ғылыми жетекші: Хамзина Шолпан Шапиевна*

Аннотация: Бұл мақала бастауыш сынып оқушыларының назарын жаттықтыру мәселесіне арналған. Бұл жұмыста оқушының назарын, зейінін жаттықтыру, дамыту жолдары көрсетілген. Зерттелетін мәселелер бойынша тарихи дереккөздерге талдау жасалады.

Кілт сөздер: зейін, есте сақтау, жаттықтыру, назарын аудару

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме запущенности учащихся младших классов. В данной работе показаны способы тренировки и развития внимания и концентрации. Проводится анализ исторических источников по изучаемым вопросам.

Ключевые слова: внимание, естественное сохранение, обучение, внимание.

Abstract: This article is devoted to the problem of neglect of primary school students. This work shows ways to train and develop attention and concentration. An analysis of historical sources on the issues under study is carried out.

Key words: attention, natural conservation, learning, attention.

Баланың мектепке дейінгі кезеңнен мектеп кезеңіне ауысуы оның сыртқы ортамен қарым-қатынас жүйесі мен бүкіл өмір құрылымының өзгеруімен сипатталады. Осыған байланысты баланың мектепке дайындау – күрделі жағдай, үрдіс. 6 жасар бала үшін оқыту тек іс-әрекет қана емес, әрі білім мен ұғымдарды игеруінің, өзін келешекке дайындау тәсілінің, оның жаңа іс-әрекет міндетінің, күнделікті өмірінің өзгеруіне әкеледі. Демек, мектепте оқушының жан-жақты дамыған, адамгершілік, эстетикалық және физикалық дамуы, оның жеке басының қалыптасуына әсер етіледі.

Зейін – адам санасының қандай да бір өзіне қажетті немесе қызықтырған затқа, құбылысқа немесе іс-әрекетке бағытталуы және шоғырлануы. Сананың бағытталуы деп объектіні таңдап алуды айтамыз, ал сананың бір нәрсеге шоғырлануы дегенде, бұл объектіге

қатысы жоқтың бәріне назар аудармауды айтады. Оқыту мен оқуда, жетістікке жету, зерттелетін объектіге зейін қоюдан басталады [1].

Адамның кез келген мақсатты іс-әрекеті зейін арқылы жүзеге асады. Еріксіз зейін адамның мақсатынсыз-ақ сана заттар мен құбылыстарға бағытталады. Ерікті зейін мақсатты іс-әрекеттерді орындаумен байланысты. Ал үйреншікті зейін адамның іс-әрекетінің өмір тәжірибесінде қалыптасып отыратын түрі. Адамның зейіні бір объектіге немесе бір жұмысқа ұзағырақ тұрақтай алса, оны зейіннің тұрақтылығы дейді. Сабақ үстінде баланың назарын көп нәрсеге аудармай, басты бір нәрсеге не белгілі бір әрекетке ғана аударып, оған тұрақтатып әдеттендіру керек [2].

Біздің ойымызша, әдебиеттік оқу пәні ретінде танымдық қабілеттерін, соның ішінде бастауыш сынып оқушысының назарын дамытуда кең мүмкіндіктерге ие. Себебі қазіргі уақытта көптеген балалардың сөздік қоры аз, әрі өз ойларын айтуға қиналады, белгілі бір мәтінді талдауға қиналады. Осы қиын жағдайларды шешу үшін көптеген жаттығуларды орындатып, сөздік жұмыстарын жүргізіп, зейінді жаттықтыруға көңіл бөлу қажет.

Зейіннің жағдайы баланың барлық іс-әрекетіне әсер етеді: зейінді басқара алмау салдарынан бала мектепте қиындықтарға тап болады. Мақсатты әрекет қажет болған кезде ерікті назар әсіресе зардап шегеді. Бұл балаларға назар аудару қиын, оның ұзақ уақыт шоғырлануы мүмкін емес, ең кішкентай белгілер оларды алаңдатады. Бұл "есте сақтау қабілетінің нашарлауына" әкеледі, бұл қазақ тіліндегі жазбаша жұмыстарда айқын көрінеді. Ерікті зейінді дамыту оқушының табысты танымдық іс-әрекетінің шарты, демек, мұғалім үшін маңызды міндет болады [3].

Кез келген қиындықты анықтағаннан кейін мақсат қойылу қажет: бастауыш сынып оқушыларының зейінінің ерекшеліктерін зерттеу және оның даму процесіне педагогикалық басшылық ету шарттарын іс жүзінде тексеру, қазақ тілі сабақтары арқылы бастауыш сынып оқушыларының ерікті зейінін дамытуға педагогикалық басшылық әдістерін анықтау және тексеру.

1 және 2-сыныптар – бұл жұптық жұмыс, топтық жұмыс және имитациялық ойындарды ұйымдастыру арқылы ерікті зейінді қалыптастыруға болады, бұның бастамасы ретінде "Кім мұқият?" ойынын ойнауға болады, балаларға «Мақта қыз бен мысық» ертегісін мұқият тыңдап, ондағы "М" дыбысы бар сөздердің санын санау керек, не бұл ертегінің қойылымын жасап, әр кейіпкердің ерекшелігін, оның шығаратын дыбысын көрсету сияқты тапсырмалар беруге болады.

Ойын: «Қанша бар?» (Балаларға бөлмені қарап шығуға және "к" немесе "т" әрпінен басталатын ондағы мүмкіндігінше көп заттарды атауға тапсырма беріледі).

Келесі ойын: "Жарты сөздер сенікі" атты ойынға қатысушылар шеңберге тұрып, бір-біріне доп лақтырады. Бұл жағдайда лақтырушы сөздің жартысын қатты айтады, ал кім ұстап алса, сөздің екінші жартысын атауы керек.

Бастауыш сатыдағы оқу техникасын жақсартудың кеңінен тараған технологиясы В.Н.Зайцевтің "Резервы обучения чтению" жүйесі. Аталған технология шапшаң оқуға үйретудің 8 резервін құрайды.

1. Дайындық жаттығуларының ұзақтығы емес, жиілігі маңызды. Балаларға қандай-да бір біліктілікті меңгертіп, оны дағды деңгейіне жеткізу үшін белгілі бір уақыт аралығында, олармен күнде-күнде көлемі шағын жаттығулар жүргізу қажет. Әр күн сайын 20 минутқа кез келген шығарманы оқып отырса, әрі келесі күні былайша қайталап оқып отырса, оқу сауаттылығы мен оқу шапшаңдығы көтеріледі.

2. Ызындап оқу. Ол не? Бұл барлық оқушы бір мезгілде, бір-біріне бөгет жасамас үшін жартылай дауыспен оқу. Әркім өз жылдамдығымен, біреулері тез оқыса, енді бірі баяу оқиды. Ызындап оқуды сабақтың кез келген кезеңінде жүргізе беруге болады. Математика сабағындағы есептің немесе кейбір тапсырмалардың мазмұнын түсіну үшін оқудың осы түрін пайдалану өте тиімді. Әр БАТЛЛ сайысын ұйымдастыруға болады. Балаларға өте қызықты, әрі оқуға деген ұмтылыстары пайда болады.

3. Әр сабақтағы бес минуттық оқу. Әр күнде болатын сабақ кестесіне байланысты 5 минуттық оқу көңіл бөлген жөн, онда бір аптада 25 оқушының әрқайсысы бір-екі рет оқу мүмкіндігіне ие болады. Ал әр сабақ сайын (қазақ тілі, математика, дүние тану т.б.) балаға 5 минут оқуға мүмкіндік беру апталық жаттығуды 120 минутқа дейін ұзарта алады. Әр сабақтың терминдерімен танысады, әрі сөздік қоры байытылады.

4. Ұйықтар алдындағы оқу. Ұйықтар алдындағы оқу жақсы нәтиже береді. Өйткені күннің соңғы сәттері адамның (жадында) көңіл-күйінде жақсы сақталады, сегіз сағат ұйқының барысында адам сол сәттің әсерінде болады.

5. Үзінділермен оқу. Егер бала оқуды ұнатпаса, онда осы оқу түрін пайдалануға болады. Бұндай жағдайда балаға 1-2 жолдық үзінді оқуды ұсыну керек. Біраз демалып, содан соң оқу қайта жалғасады. Оқудың бұл түрін ата-аналарға кеңес ретінде беруге болады.

6. Көру диктанттарын жаздырту. Оқу техникасының қарқыны көп жағдайда оперативті жадының нашар дамуына байланысты тежелетіні анықталған. Яғни оқыған мәтінді жаздырту, көшіру немесе бір топ оқушылармен бұл жаттығуды жасатуға болады.

Әдебиеттік оқудың әр сабағын оқу сауаттылығын дамытып, жазуларын түзетіп қана қоймай, балаларда зейінді дамытатын бес минуттық оқудан бастаймыз. Бұл кішігірім мәтіндерді оқып, оның негізгі ойын анықтау, тірек сөздерді анықтап табуға машықтандырамыз.

Әдебиеттік оқу сабақтарында мынадай тапсырмаларды ұсынуға болады:

1-тапсырма. Әр жолдан балаларға арналған қанатты сөздердің біреуін тап. Оны айналдыра сыз. Осы сөздерден сөйлем құрап жаз. *(бала, адам, алыс, болат, қарайды)*

2-тапсырма. Суретті мұқият қара. Екі түзу қалың қара сызықтарды салыстыр. Олардың ұзындықтары туралы не айтар едің?

3-тапсырма. Ыбырай Алтынсариннің өлеңін немесе әңгімесін есіңе түсір. Өлеңнің атын және оның жолдарын толықтырып жаз.

Суретпен жұмыс

4-тапсырма. Бірінші және үшінші суреттің ортасына қандай сурет салар едің? Суретті толықтыр. Әңгімелеп жаз.

Мұндай тапсырмалар арқылы оқушылар салыстыру арқылы, суретпен жұмыс жасай отырып, өткен тақырыптарға қайталау жұмысын жасай отырып, тілдері жаттығады, сөздік қорын молаяды.

Әдебиеттік оқу әдістемесінде зейінді дамытуға және түзетуге мүмкіндік беретін жаттығулар жеткілікті. Балаға арналған мектепте оқыту негізінен ұсынылған ақпаратты қабылдау және игеру процесі болып табылады. Ақпаратты қабылдау және өңдеу ерекшеліктеріне байланысты адамдарды шартты түрде үш санатқа бөлуге болады. Кейбіреулер көрнекіліктер арқасында ақпараттың көп бөлігін қабылдайды, көру арқылы мағлұматты алады. Келесі бір тобы есту арқылы ақпарат алады. Ақпараттың көп бөлігін басқа сезімдер (иіс, жанасу) арқылы және қозғалыстар арқылы қабылдайды. Осыған байланысты әр түрлі ойындар өткізіп, ұйымдастыруға болады.

"Шатасу" ойынының мақсаты: ерікті зейінді дамыту, зейіннің шоғырлануына ықпал етеді. Жасырын суреттерді тауып, зат есім сөздерін жазып алыңыз, астын көрсетіңіз.

Кестелермен және схемалармен жұмыс. Мақсаты: көрнекі есте сақтау қабілетін дамыту, зейінді шоғырландыру қабілеті. Кестеде жануарлардың 10 атауы жасырылған. Оларды табыңыз.

Көру диктанты (мәтінді жазбас бұрын, оқушы тапсырмаға сәйкес оған назар аударады: емлені, ережелерді түсіндіріңіз. Содан кейін мәтінді мұғалім белгілейді, жұмыс аяқталғаннан кейін жазба мәтінмен салыстырылады. Өзара тексеру, өзін-өзі тексеру арқылы жұмысты ұйымдастыра аламыз.

«Қандай түсті?» Сабақ үшін сізге бояу суреттері, түрлі-түсті қарындаштар және ұсынылған суретті қалай бояу керектігін сипаттайтын алдын-ала жасалған мәтіндер қажет. Балаға бояу парағы беріледі және мәтінді мұқият тыңдауға, қандай түсті екенін есте сақтауға және сипаттамаға сәйкес суретті бояуға шақырылады.

Сынып:	1-сынып.	Ана тілі 1-сынып [4]
Сабақтың тақырыбы:	№33 сабақ. Әліпби. Түлкі мен тырна.	
Оқу бағдарламасына сәйкес оқыту мақсаты:	1.2.5.1.мұғалімнің қолдауымен мәтіннің, сюжетті суреттің мазмұны бойынша сұрақ қою, сұраққа жауап беру. 1.4.1.1.айтылуы мен жазылуы бірдей сөздерді көшіріп жазу және сету, есте сақтау арқылы жазу;	

Психологиялық ахуал қалыптастыру

Бала, бала, балапан,

Кәне, қайсы алақан?

Саусақтарың әйбат,

Былай-былай ойнат.

Өткенді пысықтау

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» мәтінінің бойынша сұрақтар қою.

Осы сөздерді әліпби бойынша орналастырайық

Жаңа тақырып

«Фонарик» әдісі. Ертегінің кейіпкерін табу

1-жаттығу. Ертегіні түсініп оқы.

Мұғалім алдымен «Түлкі мен тырна» ертегісін екі оқушыға оқытады. Содан кейін барлық оқушы оқиды.

Мәтін соңындағы сұрақтарға жеке-жеке жауап алынады.

- Тырна қайда қонаққа келді?
- Оны түлкі қалай қарсы алды? Оған тамақты қалай ұсынды?
- Келесі күні не болды? Түлкі неге ренжіді?
- Тырна мен түлкі неліктен олай жасады деп ойлайсыңдар?
- Сендер қонақ шақырғанда қалай күтесіңдер?
- Аналарына қолғабыс жасайсыңдар ма?

Суреттерді ертегідегі оқиғаларға байланысты ретімен қойып шық

Рөлге бөліп оқу. Тапсырмалар орындау

1.Түсіп қалған әріптерді тап.

Ю	Я		Х	Ц		Ё	Ж	
Е	Ё		Б	В		С	Т	

2. Берілген сөздерге дыбыстық талдау жаса, сөздерді алфавит бойынша орналастыр.

Бақ р ә дыбыс н

Ары н ә дыбыс б н

Мына сөздерді әліпби ретімен қой.

Қанат, болат, әділ, бал, тарақ, раушан, алтын, күміс, самал, дидар
Қосымша тапсырма

Р әрпінің алдында және соңында тұрған әріптерді атап, сол әріптерден басталатын сөздер ойлап табады. П Р С

Перде, парта, сөмке, сабақ.

Топтық жұмыс. «Менің есімім» ойыны. Топтағы оқушылар есімдерінің алғашқы әрпі бойынша сөздер айтады.

Зейіннің тұрақтылығы, нәтижелі ақыл-ой әрекетінің шарты ретінде, белгілі бір өлшем және оның салдары болып табылады. Белгілі мазмұнды игеру белсенді жұмысқа негізделген, зейіннің артуына ықпал етеді. [1]

Біздің зерттеу жұмысымыз зейіннің мәнін қазақ тілі сабағында қалай дамытуға болатындығын көрсеттік. Оқушыларға тапсырманы біртіндеп күрделендіре түссе, сонда логикалық ойлау қабілеттері қалыптаса бастайды. Осындай психологиялық тәсілдерді қолдана отырып, тренингтік жаттығулар орындату барысында оқушылардың пәнге қызығушылығы артып, ой-өрісі қалыптасады, шығармашылық пен дарындылық пайда болатынын байқаймыз.

Қорыта айтсақ, оқу-тәрбие үрдісінде оқушылардың ойлау процестерін дамыту үшін жоғарыда ұсынылған тренингтік жаттығуларды ұйымдастыру қажет екендігін зерттеу дәлелдеді. Сондай-ақ, оқушылардың қызығушылығын оята отырып, зейінін қалыптастыруда тренингтік жаттығулар оқушы білімінің деңгейін көтеріп қана қоймай, бір-бірімен жақындастырып, достыққа, адамгершілікке, еңбекке тәрбиелейді, жүйелі ойлап сөйлеуге, сөздік қорын молайтуға, қиялын ұштауға жетелейтіндігі практика көрсетті.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Несіпаев Т. Физиология терминдердің сөздігі 2-басылым. Алматы «Агроуниверситет» баспасы <https://sozdikqor.kz/sozdik/?id=188>
2. Психология энциклопедиялық сөздік. <https://sozdikqor.kz/soz?id=342533&a=ZEIN>
3. Жұмасова К.С. «Психология» оқулығы. «Фолиант» баспасы, Астана 2006ж
4. Г.И.Уайсова, Г.Т.Сәдуақас, А.С.Бесірова. Ана тілі оқулығы 1-сынып Алматы «Атамұра», - 2021ж
5. Мектеп психологына көмекші құрал Мамашбаева Ш.М, Байтелиева Н.С, Момынова С.Н. Астана: Фолиант, 2008ж

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ СӨЙЛЕУДЕГІ ТЫНЫС АЛУДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ СИПАТТАУ

*Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
студенті **А.Ж. Айтжан**
ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының PhD докторы, **А.Б. Дузелбаева***

Аңдатпа

Бұл мақалада ЖСТБ бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тыныс алуын диагностикалау және анықтау мәселелері қарастырылады. Сөйлеу тілі бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардағы тыныс алудың бұзылуына басты назар аударылады. Мақалада диагностикалық әдістерді қолдана отырып, авторлар жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардағы тыныс алу механизмдерін, жаттығуларын зерттеуді, диагностикалау, бақылау және бағалауды қарастырады.

Түйін сөздер: сөйлеу тынысы, жалпы сөйлеу тілінің дамымауын бақылау, паралингвистикалық құралдар, ым-ишара, мимика.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы диагностики и выявления речевого дыхания дошкольников с ОНР. Основное внимание уделяется нарушению дыхания у детей дошкольного возраста с нарушениями речи. В содержании статьи используя диагностические методы авторы рассматривают дыхательные упражнения, изучение, диагностика, мониторинг и оценка дыхательных механизмов у детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: речевое дыхание, общее недоразвитие речи мониторинг, паралингвистические средства, жесты, мимика

Annotation

This article discusses the issues of diagnosis and detection of speech breathing in preschoolers with ONR. The main attention is paid to respiratory disorders in preschool

children with speech disorders. In the content of the article, using diagnostic methods, the authors consider breathing exercises, the study, diagnosis, monitoring and evaluation of respiratory mechanisms in preschool children with general speech underdevelopment.

Keywords: speech breathing, general underdevelopment of speech monitoring, paralinguistic means, gestures, facial expressions.

Қазіргі таңда балалардың дамуы ғылыми зерттеулер мен практикалық педагогика саласында әрқашан басты мәселе болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеуді қалыптастыру мәселелері өзекті және көп қырлы міндеттердің бірі. Мектеп жасына дейінгі балалардағы тілдік даму процестеріне айтарлықтай әсер ететін жалпы сөйлеу тілі бұзылыстары (I-II деңгей) кезіндегі дұрыс таныс алу ерекше назар аударатын мәселелердің бірі деп айтуға болады. Алайда, осы тақырыптың маңыздылығына қарамастан, ЖСТБ шеңберінде сөйлеудегі тыныс алу аспектілеріне бағытталған зерттеулердің жеткіліксіздігі көрінеді.

Жалпы сөйлеу тілінің бұзылысы (ЖСТБ) – есту қабілеті мен ой-өрісі әдеттегідей дамыған балалардың мағыналық жеке қатысты сөйлеу тілі құрамының компоненттерінің бұзылуынан болатын әртүрлі күрделі тіл кемшіліктері[1].

Жалпы сөйлеу тілінің бұзылыстары бар мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеудегі тыныс алу деңгейін анықтау және сипаттау келесі қадамдар арқылы жүргізіледі:

1. Бағалау жүргізу. Балалардың тілдік дамуын және тыныс алуын бағалап, сөйлеу кезіндегі қиыншылықтарын анықтау.

2. Тыныс алу механизмін зерттеу. Тыныс алу және сөйлеу үрдістерінің қалай байланысатынын анықтау үшін, балалардың тыныс алу тиімділігін және оның сөйлеу үрдісіне қалай әсер ететінін зерттеу.

3. Сөйлеу және тыныс алу қызметінің интеграциясы. Тыныс алудың сөйлеуге қалай ықпал ететінін және керісінше туындайтын жағдайларды талдау. Бұл балалардың сөйлеу сапасына және жылдамдығына қандай факторлардың әсер ететінін түсінуге көмек-теседі.

4. Түзету шараларын қолдану. Тыныс алу жаттығулары, артикуляция жаттығулары және сөйлеу жаттығулары сияқты түзету шараларын қолдану арқылы балалардың сөйлеу және тыныс алу мәселелерін жақсарту.

5. Мониторинг және бағалау. Балалардың жағдайын тұрақты бақылау және бағалау[2].

Жоғарыда айтылған қадамдарды жүзеге асыру барсында санитарлық ережелер сақталынылуы өте маңызды. Тыныс алу жаттығулары кезінде бөлме жақсы желдетілуі керек; жаттығулар тамақтанар алдында немесе тамақтанғаннан кейін бір сағаттан кейін

жасалады; егер бала тыныс алуға арналған арнайы жаттығу құралын аузына салуы керек болса, онда олар жеке болуы және өңделуі керек.

Бұл процесс барысында отбасымен бірге жұмыс жасауда тығыз ынтымақтастық және балалардың дамуын қолдау үшін қажет құралдар мен стратегиялар қолданылуы өте маңызды.

Терапиялық әдістер әрбір балаға жеке тұрғыдан бейімделуі тиіс, оның жасына, қажеттіліктеріне және сөйлеу бұзылыстарының түріне байланысты. Мысалы, кейбір балаларға әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға көмектесетін топтық терапия пайдалы болуы мүмкін, ал басқаларына жеке терапиялық отырыстар қажет болуы мүмкін[3].

Зерттеу жұмысы Павлодар қаласының № 14 балабақшасының тәрбиеленушілері базасында жүзеге асты. I-II деңгейдегі ЖСТБ бар 4 пен 5 жас аралығындағы қатысушылардың жалпы саны 8 баланы құрады. Эксперименттік топтағы барлық тәрбиеленушілерге ПМПК қорытындысы бойынша жалпы сөйлеу тілінің бұзылысы диагнозы қойылған (1-кесте).

Зерттеу басы келесі қадамдарды қамтыды: экспериментке қатысқан балалармен танысу, логопедпен және топ тәрбиешісімен жұмыс жоспарын талқылау. Бұл зерттеу барысында балалармен оң қарым-қатынас орнатуға ықпал етті, сонымен қатар балалар туралы қажетті психологиялық және физиологиялық деректерді жинауға көмектесті. Баланың сөйлеу дамуы туралы мәліметтерді және психологиялық-педагогикалық зерттеу материалдарын талдадық.

1-кесте – ПМПК қорытындысы бойынша қойылған диагноздар

№	Баланың аты	Жасы	Диагноз
1	Адилет	4 жас	ЖСТБ I деңгейі
2	Аружан	4 жас	ЖСТБ I деңгейі
3	Манарбек	4 жас	ЖСТБ II деңгейі
4	Адай	4 жас	ЖСТБ II деңгейі
5	Мадина	5 жас	ЖСТБ I деңгейі
6	Амир	5 жас	ЖСТБ I деңгейі
7	Дамир	5 жас	ЖСТБ II деңгейі
8	Алуа	5 жас	ЖСТБ II деңгейі

1-кестеде берілген ЖСТБ бірінші деңгейі бар балаларға тән ортақ белгілер: тәрбиеленушілер экспрессивті сөйлеуде ауызша құралдардың бүкіл тізбегін пайдаланады. Тек нақты дыбыстар ғана емес, сонымен қатар олардың тіркесімдері – дыбыстық кешендер мен ономотопеялар, дыбыстық сөздердің үзінділері және сөздің түбірін ұстап, оның дыбыстық-силлабикалық жағын бұрмалауы байқалды. Сөздің бастапқы нұсқасына мүлдем сәйкес келмеуі – екпінді буынды, буындар санын, интонацияны дұрыс шығаруда қиындықтар кездесті. Қолданылатын тілдік құралдардың көп мағыналылығы: белгілі бір ономотопея тақырыптың атауын ғана емес, сонымен бірге оның белгілері мен олармен жасалуы мүмкін әрекеттерді де білдіретін сөздерді қолдануы орын тапты.

Жоғарыда берілген сипаттама балалардың лексикасы нашар екенін көрсетеді, нәтижесінде тілдің паралингвистикалық құралдарын – жесттерді, мимиканы, интонацияны белсенді қолдануға жүгіне алмаушылығы, сөздік қордың тар және кедей болып келуі байқалды.

ЖСТБ екінші деңгейі бар балаларға тән ортақ белгілер: бірінші деңгейі бар балаларға қарағанда бұл деңгейдегі балалардың сөйлеуінде екі-үш, кейде тіпті төрт сөз тіркестерінің болуы байқалды. Сөйлеу үлгілерін егжей-тегжейлі талдау аморфты сөздермен, тұлға, сан және тіпті жағдай сияқты категориялардың нақты белгілері бар сөздерді қолдануды көрсетеді. Сөздік қор сирек, әдетте заттар мен әрекеттерді тізімдеумен шектелуі және сөздерді бұрмалау, мәлімдемелерге сараңдығы айқын көрінді. Балаларға көптеген сөздердің мағыналары таныс емес, сондай-ақ өз сөздерінде қарапайым сөздер мен олардың вариацияларының қосуы жиі кездесті. Сөйлемдегі шылауларды жіберіп алған жағдайда, балалар сөйлем мүшелерін грамматикалық категориялар бойынша дұрыс өзгертпейді. Сонымен қатар, тілдің морфологиялық жүйесінің жеткіліксіздігі, атап айтқанда сөзжасам процестері балалардың мүмкіндіктерін едәуір төмендететіндігі және сын есімдерді дұрыс қолданбауға және түсінуге әкелетіндігі байқалды. Сөзжасамдық сипаттағы қателіктермен бірге жалпылама ұғымдарды, антонимдер мен синонимдер жүйесін қалыптастыруда қиындықтар туындауы, сөздерді көп мағыналы қолдану және олардың семантикалық алмастырулары орын тапты[4].

1-кестеге сәйкес барлық балаларға тән жалпы белгілердің сипаты: ЖСТБ бар балалардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуы саласында да жалпы белгілер байқалды. Олар әлеуметтік байланыстарды орнатуда белгілі қиындықтарға тап болды, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас жасау дағдыларының шектеулігі көрінді.

Бақылауларға сәйкес, өзін-өзі реттеу мен мінез-құлықты бақылаудағы жалпы қиындықтар да байқалды. Балаларда болжамсыздық немесе пассивтіліктің жоғарылауы сияқты мінез-құлық проблемалары кездесті. Зерттеу барысында ЖСТБ бар әр баланың өзіндік ерекшеліктері бар екенін және симптомдардың ауырлығы әр түрлі болуы мүмкін екені ескерілді.

Зерттеу жұмысының айқындаушы кезеңінде балабақша тәрбиеленушілерінің сөйлеудегі тыныс алу дағдылары мен дамуын анықтау мақсатында бастапқы диагностикасы жүргізілді. Ол үшін жасқа және ЖСТБ деңгейіне тән арнайы А.А.Максаков[5] әдістемесі таңдалды. Диагностика кезінде келесі талаптар ескерілді:

- зерттеу жұмыс барысы рұқсат етілген нормалардан аспады;
- материалдар қол жетімді болды және балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келді;
- тапсырмаларға арналған нұсқаулар айқындықпен және нақтылықпен ерекшеленді.

Диагностикалау бойынша біз нақтылап анықтаймыз:

1. Тыныс алу түрінің қалпын;
2. Ауызсыз дем шығару ұзақтығын;
3. Ауыздан тыс дем шығару күшін

Жүргізілген диагностика нәтижелерінің әрқайсысына талдау жасау.

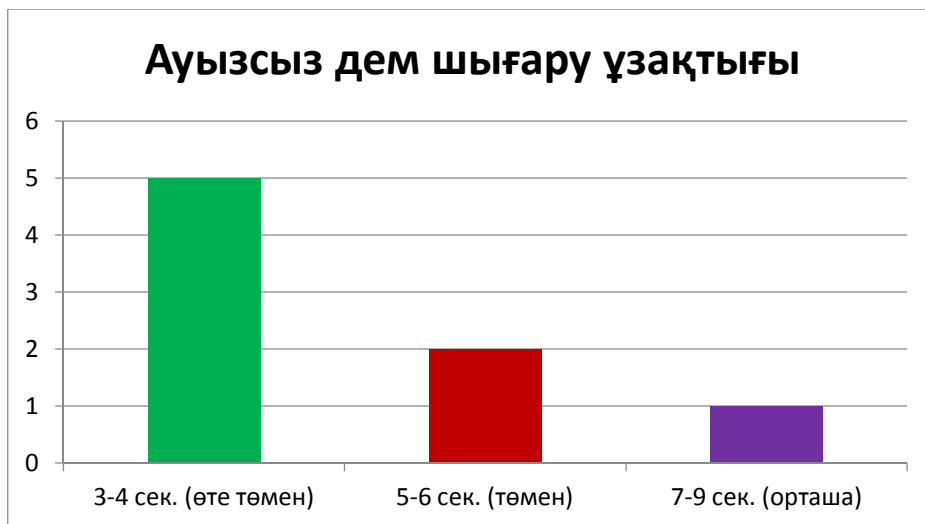
1. Тыныс алудың басым түрі. 1-суреттегі тыныс алудың негізгі түрін анықтау бойынша сынама нәтижелері:

- 50% (4 бала) – кеуделік тыныс алу түрі
- 30% (2 бала) – үстіртін тыныс алу түрі
- 20% (2 бала) – диафрагмалық тыныс алу түрі

1-сурет – Тыныс алудың басым түрі

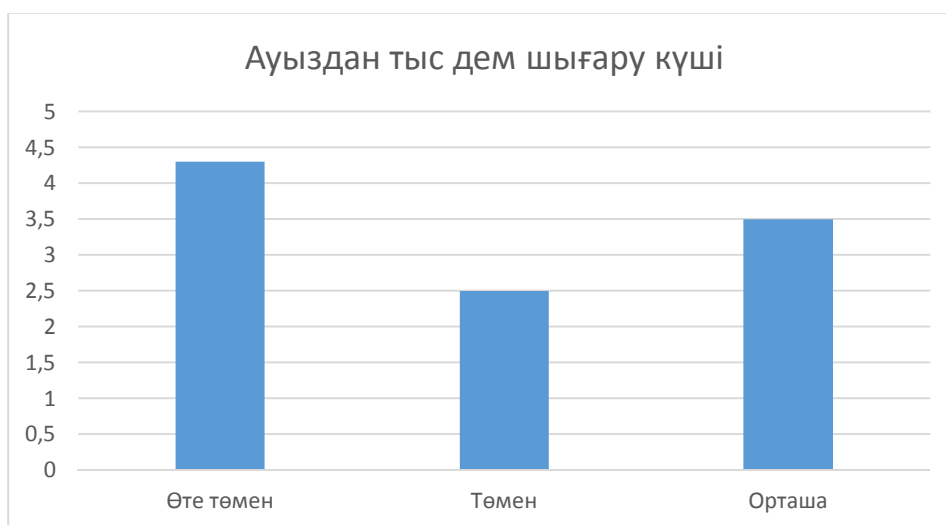
Алынған нәтижені талдай отырып, балалардың көпшілігінде кеуделік тыныс алу түрі қалыптаспаған деген қорытынды жасауға болады.

2-сурет – Ауызсыз дем шығару ұзақтығы

2-суретте берілген ауызсыз дем шығару ұзақтығын анықтау бойынша сынама нәтижелері:

- 60 % (5 бала) – ауызсыз дем шығару ұзақтығының өте төмен көрсеткіштері;
- 30% (2 бала) – ауызсыз дем шығару ұзақтығының төмен көрсеткіштері;
- 10% (1 бала) – ауызсыз дем шығару ұзақтығының орташа көрсеткіштері.

3-сурет – Ауыздан тыс дем шығару күші

3-суретте көрсетілген ауыздан тыс дем шығару күшін анықтау бойынша сынама нәтижелері:

- 50%-да (4 бала) – ауыздан тыс дем шығару күші өте төмен;

- 25%-да (2 бала) – ауыздан тыс дем шығару күшінің төмен көрсеткіштері:

- 25% (2 бала) – ауыздан тыс дем шығару күшінің орташа көрсеткіштері.

Қорытынды: нәтижелерді талдай отырып, сөйлеу диагнозы бар балалардың басым санында сөйлеу емес тыныс алудың қалыптасу деңгейі негізінен өте төмен және төмен көрсеткіштермен ерекшеленетінін айта аламыз. Сондай-ақ, субъектілер арасында орташа мәннен асатын дем шығару күші бар балалар байқалмайды. Дұрыс тыныс алу қалпы қалыптаспаған. Біршама түзетуші-дамытушы жұмыстарды қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Өмірбекова Қ. Логопедия [Электрондық ресурс] : оқу құралы / Қ. Өмірбекова, Қ. Серкебаев. – Алматы : Республикалық баспа кабинеті, 1996. – 247 б.

2. Петрова С. В. Логопедия и современные методы коррекции речевых нарушений. Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2020. – 188 с.

3. Керімбекова Ж. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу қабілетінің тежелуі // Ұлағат, 2007. – 84 б.

4. Бисембаева Ж.К. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі: оқу әдістемелік құрал. Қостанай: У. Султангазин ат. Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті, 2019. – 81 б.

5. Филичева Т.Б. Особенности формирования речи у детей дошкольного возраста. Монография.– М., 2000. – 314 с.

ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ТӘЛІМДІК ОЙЛАР

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің студенті, Астана қ.,

Амирова Айжан Жасуланқызы

Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., доцент, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ.,

Токсанбаева Т.Ж.

Аңдатпа. Жыраулар толғауларынан халықтың небір нәзік сырлары, мұң-мұқтажы, ой-толғанысы, қуаныш-сүйініші, келер ұрпаққа айтар өнегелі өсиеті өзекті орын алған. Олар халықтың тәлім-тәрбие мектебінің ұлағатты ұстаздарының рөлін атқарды.

Мақалада қазақ халқының өзіндік мәдени, рухани, әдеби ұлттық дәстүрінің негізінде қазақ ұлтының дамуы мен қалыптасуына зор үлес қосқан хандар мен сұлтандар, билер мен жыраулар, батырлар мен ақындардың тәлім-тәрбиелік ойлары туралы айтылады.

Түйін сөздер: идея, суретші, тарих, саясат, шындық, күрес, бостандық.

Аннотация. В трудах жырауов актуальны самые сокровенные тайны народа, его печали, его размышления, его радость-поддержка, его нравственные наставления грядущим поколениям. Они играли роль великих учителей народной школы.

В статье рассказывается о ханах и султанах, биев и жырауов воспитательных мыслях героев и поэтов, внесших большой вклад в развитие и становление казахской нации на основе собственных культурных, духовных, литературных национальных традиций казахского народа.

Ключевые слова: идея, художник, история, политика, правда, борьба, свобода.

Abstract. It is important to note that in the zhyrau's reflections, the most delicate secrets of the people, their needs, their thoughts, their joy, their moral commandments, which they will tell to the next generation, are relevant. They played the role of great teachers of the people's educational school.

The article tells about the educational ideas of Khans and sultans, biys and zhyrau, batyrs and poets who made a great contribution to the development and formation of the Kazakh nation on the basis of the original cultural, spiritual, literary national traditions of the Kazakh people.

Key words: idea, artist, history, politics, true, struggle, freedom.

Қазақ жырауларының толғау тебіреністері, билердің шешендік-қанатты сөздері өзінің тәлімдік шарапаты жағынан ғана емес, сонымен бірге рухани, эстетикалық, отаншылдық мәні жағынан да аса маңызды болды. Жыраулар жауынгерлік заманда хандар мен бектердің, қолбасшы батырлардың ақылгөй кеңесшісі болып, жорыққа бірге аттанды, ру-тайпаларына басшылық етті, сұрапыл қанды майдан көріністерін жырға қосты, ерлікті мадақтады, шейіт болған батырларды жоқтап, ел қайғысын бөлісті.

XV-XVII ғасырлардағы жыраулар шоғырынан өздерінің тәлімдік идеяларымен Асанқайғы, Шалкиіз, Жиёмбет, Бұқар жырау секілді дала философтары ерекше көзге түскен еді. Халқының қамын жеп, оның береке-бірлігін, келешектегі бағытын, келер күнін аңсаған Асанқайғы (XV ғ.) өз отандастарының алдағы тағдыры не болмақ деген толғаныспен күн кешті. Содан да болар, ел аузында оның есіміне «қайғы» деген ат қосақталып, аңызға айналды.

Қазақтың халық педагогикасының ең алғашқы іргетасының қалана бастауына негіз болған Асанқайғының, Мұхаммед-Хайдар Дулати, Қадырғали Жалайыр, Қазтуған, Шалкиіз, Үмбетей, Сыпыра, Доспамбет, Бұқар, Жиёмбет, Марғасқа т.б. көптеген ақын-жыраулардың шығармаларын атап өткен жөн [1, 162].

Қазақтың тәрбие мектебі – ақын-жазушылар мен билердің өсиеттері, ғибраттары және халық мақал-мәтелдері, тыйым сөздері мен ұлттық салт-дәстүрлері, әдет-ғұрпы десек артық болмайды. Халықтық осы қағидалар шын мәнісінде жас ұрпақ түгілі, ересек адамдарға да үлкен әсерін тигізді, ұлттың сана-сезімін оятты, тәлімдік-тәрбиелік, танымдық мектебіне айналды.

Жалпы XV-XIX ғ.ғ. ақын жыраулар поэзиясын сөз еткенде олардың халық үшін еткен еңбегіне, ой қиял өрістеу өресіне, қимыл, әрекет-ісіне қарай үш топқа бөліп: жауынгер жыраулар: (Доспанбет, Жиенбет, Ақтамберді, Махамбеттер); мәмілегер (Асанқайғы, Сыпыра жырау, Үмбетей, Бұқар); тәлімгер (Шал, Базар, Майлықожа) жыраулар деп шартты түрде жіктеуге болады. Ақын-жыраулар өлең-жырларымен де, өнегелі ісімен де халыққа белсене қызмет етіп, ел ұйытқысы, тәлім-тәрбие мектебінің ұстазы бола білді.

Тәуке ханның «Жеті Жарғысы» – бүгінгі Қазақстан Республикасы қабылдаған Ата Заңымыздың (Конституциямыздың) негізгі іргетасы болып саналады. Сондай-ақ сол кезеңдерде дүниеге келген Мұхаммед-Хайдар Дулатидың «Тарихи-и-рашиди», «Жаханнама», Қадырғали Қосынұлы Жалайыридың «Жамиғат тауарих» (Жылнамалар жинағы), халық туындылары: «Наурыз бәйіті», «Нысабнами казах» («Қазақтар шежіресі») т.б. ұрпақ танымы үшін аса зор тәлімдік мәнді шығармалары еді [2, 241].

Бұл дәуірде мал шаруашылығы, егін шаруашылығы, ою-өрнек пен зергерлік бұйымдар жасау, кілем, алаша тоқу, ер-тұрман, құмған, ыдыс-аяқ (керамика) жасау, музыкалық аспаптар жасау сияқты кәсіптер жедел дамып, еңбек және эстетикалық тәрбие берудің негізгі құралына айналды.

Халық ағартушылары, қоғам қайраткерлері: Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов, Құрманғазы Сағырбаевтар ұлттық ғылым мен өнердің, мәдениеттің, философияның негізін салды. Шоқанның ашқан ғылыми жаңалықтары, Абай өлеңдері мен қара сөздері және Құрманғазының музыка өнері жас ұрпақтарды жетілдіріп тәрбиелеуде зор ықпалын тигізді.

Тек тәуелсіздік тұсында ғана Дулат Бабатайұлы шығармашылығы толық жинақталып, «Өсиетнама» деген атпен 2001 жылы «Ғылым» баспасынан, осы жолдардың авторының құрастыруымен және алғысөзімен жарияланды. Сондай-ақ, ақынның туғанына 200 жыл толуы қарсаңында «Кеудем ақыл сарайы» деген атпен 2002 жылы Астана қаласындағы «Ер-Дәулет» баспасынан жарияланды. Академиктер З.Ахметов пен С.Қасқабасовтың басшылығымен Дулат Бабатайұлының «Тұнық тұма» атты екі кітаптың

басын қосқан бір томдық басылым жарық көрді. Оның бірінші кітабы «Өсиетнама» деп аталып, оған ақын өлеңдері топтастырылды. Екінші кітабы «Дулат жырау тағылымында» дулаттанушылардың зерттеу мақалалары топтастырылды. Кітаптың жауапты шығарушысы З. Серікқалиев [3, 171].

Өз кезеңіндегі басқа ақын-жыраулар секілді, негізінен, дидактикалық сарындағы шешендік толғау өлеңдерді дүниеге әкелген Дулат сөздерінде қазақтың шешендік өнеріне тән қысқалық, нұсқалық, көркемдік, шыншылдық, турашылдық, алмастай өткірлік, сенімділік, т.б. ерекшеліктер мен мақал-мәтелге тән түйіп айту, образдылық, салыстыру салғастыру, саралау, нақтылық, ой жұмырлығы секілді қасиеттер қатар көрініп жатады.

Дулат толғауларында автордың бүкіл ішкі сезім айнасы қолға ұстатқандай айқын байқалады. Жаратылысы бөлек, талғамы биік, таңдауы тектілікке иек артқан арқалы өнерпаздың ой тереңдігі сындарлы сөз толқынын тудырып, әп-сәтте сөз дауылын ұйтқытып әкетеді. Ұйғарымды ой ұлағатты сөз болып, жыр болып төгіледі.

Дулат жыраудың өлеңдерінде, негізінен, «сап толғау» түрі сирек кездеседі. Өйткені Дулат нені айтса да, оны тек баяндап қоймайды, өзі сол құбылыстың, әрекеттің ішіне еніп, оның ыстығына күйіп, суығына тоңып, ащысы мен тұщысын қатар сезіп, сезініп қана тілге тиек етеді. Оның, сап толғау (көңілдің таза күйін шығыстық баяндау сипатындағы толғауы) үлгісіндегі сөз түріне «Жас кезеңі», «Асқар таудың сәні жоқ» өлеңдері жатады. «Жас кезеңі» талай тарлан ақындардың, жасампаз жыраулардың шығармаларына арқау болғаны белгілі. Д.Бабатайұлы адам өмірінің бел-белестерін жас мөлшерімен сәйкестендіріп сыпаттайды. Ол әр кезеңге ұзын сонар шолу жасамайды. Өзінің өткен, тұрған, енді баратын асуларына ақын боп тіл қатады. Мұнда ол абстрактылы ұғымды жанды зат кейпінде алып, онымен сырласады. Әр жастың өзіне ғана тән қайталанбас даралығын екі жолмен түйіндеп отырады:

Он бес деген жас қайда
Жарға ойнаған лақтай?
Қайда кеттің, жиырма жас,
Тастан шыққан бұлақтай?
Жиырма бес бар ма маңайда
Жайқалған жасыл құрақтай?
Отыз, кеттің алыстап,
Толықсыған сынаптай.

Дулаттың сап толғау түрінде жазылған екінші өлеңі «Асқар таудың сәні жоқ» деп аталады. Бұл өлең табиғат, адам, қоғам

арасындағы байланысты үздіксіз желі етіп тартып, өмірдің өнегелік өлшемдерін сөз етеді. Ақын адамзаттық құндылықтардың мәнін ашу үшін оны деректі ұғымдармен салыстыра-салғастыра отырып жырлайды. Оның ішінде «асқар тау», «өзен-су», «қопалы жер», «ақ ауыл» секілді нақты объектілердің сәнін кіргізетін сипаттар санамаланады. Байдың, би мен бектің қасиеттері, сонымен бірге шешендік, сұлулық, батырлық секілді ұғымдарды құрайтын арналар сөз болады. Асқар таудың сәні көк майсалы белінде, етегіне қоныс тепкен төрт түлігінде; өзен судың сәні жағасына жайғасқан аймақты елінде; қопалы жердің сәні тұңғыық, мөлдір айдын көлінде; ауылдың сәні жылқысын үйездеп, ноқталы құлынын күйездеп тартқан желісінде дегенді айтады. Ал, адамдықтың сәні оның қоғамда алар орнымен, билік, қызметімен өлшенбейді, айналасындағы елімен, халқымен қатынасына тікелей байланысты екендігін әсерлі толғайды. Адамзат ардақтайтын шешендіктің, сұлулықтың, батырлықтың белгісін тағы да сол елмен сабақтастырады:

Шешендіктің сәні жоқ -
Сөзіне сүттей ел ұйып,
Қолтығына ел сыйып,
Басына бақыт қонбаса,-

Жырау ең соңында айтқан сөзіне құлақ асып, ден қояр елдің барлығына күмәнді сезіммен жауабы қиын сауал тастайды: Өлеңнің «Зарлаудан, сарнаудан не пайда?» деген сұрақпен аяқталуы үлкен философиялық ойға жетелейді.

Қарап отырсақ, Дулат өлеңдерінің қай тұсы болса да, ұлағатқа меңзейтін нақыл сөз бен ой түйіндерінен тұрады. Оның өлеңдерінен жасанды, жалаң шумақ түгіл, артық бір сөз табу қиын. Әр сөз, әр тіркестің астарында айқын ой, алымды сезім бар. Олар өзара шағылысып, бір-бірінің мәні мен сәнін аша түседі. Үлкен бір бүтіннің бөлінбес бөлшегіне айналып кете береді.

«Дулат жырларының күш-құдіреті оның көркемдік қуаты, мазмұн байлығымен қатар, замана келбетін бар бедерімен көрсете білген шыншылдығында», - [4, 259] дейді М.Мағауин. Сондықтан ХІХ ғасырдағы халық тарихындағы зобалаң кезең көріністерін ақынның толғауларынан анық байқаймыз.

Дулат өлеңдерінің бір қасиеті – олардың әлі күнге өз құнын жоймауы, жаңадай қабылдануы.

Жалпы ұлттық философия, ұлттық таным мәселелері халқымыздың жадында сақталған ауыз әдебиеті үлгілерінде, көне жазба ескерткіштерінде, автордың аты сақталған әдеби мұраларда

көрініс беріп отырады. Дулат шығармалары да бұл сөзіміздің толық дәлелі бола алады.

Дулат шығармаларында жалпы адамзаттық құндылықтар - адамгершілік, адалдық, бірлік, ізгілік, шындық, тазалық т.б. жөнінде орамды тілмен айтылған айқын да аңғарлы ой жиі кездеседі.

Дулат Бабатайұлының шығармалары оның шын мәнінде диалектик, ойлаудың терең тұңғиығына, өмірдің қайшылықтарына, бұрылысты кезеңдеріне батыл көзқарас білдірген үлкен философ екенін көрсетеді. Ақын көтерген проблемалардың бірі таным болса, оның қалыптасуына ұғымдарды, құбылыстарды салыстыра бағалау әдісінің негіз болатыны дәл пайымдалған. Ақынның салыстырулары арқылы жақсылық пен жамандықтың, ақ пен қараның, әсемдік пен көріксіздіктің ара жігі ашылып, өмірдің мәнін тереңдей түсінуге болады.

Дулат жыраудың философиялық көзқарастары сол заманның тұрмыс-тіршілігінің, халықтық салт-дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың ерекшеліктерімен үндесіп жатыр. Оған қоса өзі өмір сүрген ортаның әлеуметтік-мәдени жағдайы да көп әсер ететіні заңды құбылыс. Өзге тұрастары секілді Дулат та өмірді тануға, оның мәнін ашуға, қоршаған ортаның адам өмірінде атқаратын рөлін тануға, жеке адамның дүниедегі мәні мен орнын анықтауға ұмтылды. Дулат үшін жеке адам – қоғамның бөлшегі, бірақ ол әбден қалыптасқан тұйық нәрсе емес, өзгеруге бейім құбылыс. Бұл ой ақынның өз пікірлерінде, әсіресе, философиялық-дидактикалық сарында жазылған шығармаларында кең түрде жырланады.

Қазақ әдебиетінің фольклор жанрындағы хайуанаттар туралы ертегілердің халықтың қоғамдағы жағымсыз құбылыстарды меңзей айтып, ел билеушілеріне өз тілегін жанамалап жеткізудің құралы ретінде пайдаланылғаны белгілі. Бұл жанр тапқырлықтың, шешендіктің, танымдық тереңдіктің қосындысы, үлгісі ретінде бағаланады, тағылым мен тәлімнің бір жүйесі түрінде қызмет етеді. Осы үрдісті жалғастырып, алғаш рет мысал түрінде өлең жазған Дулат Бабатайұлы болды.

Дулат Бабатайұлы шығармаларында қазақтың ұлттық философиясының негізгі нәрі мен мәні мейлінше айқын көрінеді. Оған ақынның табиғи ақындық болмысы, өмір сүрген қоғамдық-әлеуметтік ортасы, өзіне дейінгі тарихтан тамыр алған танымдық ұғым-түсініктері ерекше әсер еткендігі сөзсіз. Олай болса, қазақ тарихының, қазақтың дүниетанымының өсу, өрлеу жолдарын, даму кезеңдерін дұрыс бағамдау үшін осындай рухани қазыналарымыздың атқарар қызметі ерекше маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақтың тәлімдік ой-пікір Антологиясы, 2 томдық. – Алматы: «Рауан» 1т. 1994., 2 т.
2. Бабатайұлы, Д. Иман – жанның сапасы / Құраст.-автор Е.Шаймерденұлы // Қазақ афоризмдері. - Алматы.- 2008. - 87-88 б.
3. Бабатайұлы, Д. Тұнық тұма. Кітап 1-2: 1 кітап: өлеңдер мен дастандар; 2 кітап: сын – зерттеу, көзқарастар / Д. Бабатайұлы; алғы сөз З. Ахметов, К. Раев. - Алматы: Раритет, 2002. - 288 б. - (Қазақ жыры).
4. Асыл сөз. //Құр. Асанов Ж. – Алматы. 2000.

**ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Анискина Д.А.

*магистрант Павлодарского педагогического университета
им.Әлкей Марғұлан, г.Павлодар*

Сарсенбаева Б.Г.

*научный руководитель: к.п.н., профессор Высшей школы педагогики,
г.Павлодар*

Аннотация. В статье рассматривается влияние информационных технологий на развитие личности человека, в частности в период детского возраста. Рассматриваются положительные и отрицательные стороны вовлечения гаджетов в жизнь современного человека. Также производится сравнение традиционных и информационных технологий, упоминаются преимущества. Автором упоминается ряд требований, которым должны удовлетворять развивающие программы для детей и приводятся практические примеры.

Ключевые слова: информационные технологии, развитие, гаджеты, влияние, дошкольный возраст, обучение, познавательные процессы.

Аңдатпа. Мақалада ақпараттық технологиялардың адамның жеке басының дамуына, атап айтқанда, балалық шақ кезеңіне әсері қарастырылады. Гаджеттерді қазіргі адамның өміріне тартудың оң және теріс жақтары қарастырылады. Сондай-ақ, дәстүрлі және ақпараттық технологияларды салыстыру жүргізіледі, артықшылықтары туралы айтылады. Автор балаларға арналған білім беру бағдарламалары қанағаттандыруы керек бірқатар талаптарға сілтеме жасайды және практикалық мысалдар келтіреді.

Кілтті сөздер: ақпараттық технология, даму, гаджеттер, әсер ету, мектепке дейінгі жас, оқыту, танымдық процесстер.

Abstract. The article examines the impact of information technology on the development of human personality, in particular during childhood. The positive and negative sides of the involvement of gadgets in the life of a modern person are considered.

A comparison of traditional and information technologies is also made, and advantages are mentioned. The author mentions a number of requirements that educational programs for children must meet and provides practical examples.

Keywords: information technology, development, gadgets, influence, preschool age, learning, cognitive processes.

В условиях современного развития общества информационные технологии стали играть важную роль в нашей жизни. Уже практически нереально представить себе человека, который с легкостью может обходиться без сотового телефона, планшета или другого, аналогичного, гаджета. Более того, все чаще можно обнаруживать тот факт, что даже маленькие дети с ловкостью управляют этими чудо-приспособлениями. На сегодняшний день, информационные технологии так глубоко внедрились в нашу повседневную жизнь, что зачастую человек готов отказываться от взаимодействий во внешнем мире ради времяпрепровождения в мире виртуальном.

Особенной проблемой является вхождение в мир информационных технологий подрастающего поколения, а именно – детей, психика которых является неокрепшей, а потому наиболее подверженной деструктивному воздействию. Конечно, в век информационных технологий использование различных электронных устройств – является необходимостью. При всём желании полностью ограничить детей от их влияния не получится. Многие родители дают своим маленьким детям мобильные устройства, т.к. это является отличным способом занять ребенка. Не всегда рядом могут оказаться игрушки или альбом с карандашами, а вот планшет или телефон всегда под рукой. Более того, многие компьютерные игры, телефонные приложения и мультфильмы способствуют развитию познавательных процессов детей дошкольного возраста и получению ими новых знаний, а также формируют представление об окружающем их мире.

Электронные развивающие игры могут учить ребенка читать, считать, развивать их память, внимание, логическое мышление, а иногда показывают такие вещи, которые дети никогда не увидят в реальной жизни. В процессе развития, ребенок проходит социализацию – «усвоение индивидом образцов поведения, психологических установок, социальных норм и ценностей, знаний и навыков, позволяющих ему успешно функционировать в обществе»[1, с. 13-14].

По сравнению с традиционными формами обучения дошкольников компьютер обладает рядом преимуществ:

- предъявление информации на экране компьютера в игровой форме вызывает у детей огромный *интерес*;

- несет в себе *образный* тип информации, понятный дошкольникам;
- движения, звук, мультипликация надолго привлекает *внимание* ребенка;
- проблемные задачи, поощрение ребенка при их правильном решении самим компьютером являются стимулом *познавательной активности* детей;
- предоставляет возможность *индивидуализации* обучения;
- *ребенок сам регулирует* темп и количество решаемых игровых обучающих задач;
- в процессе своей деятельности за компьютером дошкольник приобретает *уверенность в себе*, в том, что он многое может;
- компьютер очень "терпелив", никогда *не ругает ребенка* за ошибки, а ждет, пока он сам исправит их.

Возможности компьютера позволяют увеличить объём предлагаемого для ознакомления материала. Яркий светящийся экран привлекает внимание, даёт возможность переключить у детей аудиовосприятие на визуальное, анимационные герои вызывают интерес, в результате снимается напряжение.

Но на сегодня, к сожалению, существует недостаточное количество хороших компьютерных программ, которые предназначены для детей данного возраста.

Американские специалисты выделяют ряд требований, которым должны удовлетворять развивающие программы для детей:

- исследовательский характер,
- легкость для самостоятельных занятий ребенка,
- развитие широкого спектра навыков и представлений,
- высокий технический уровень,
- возрастное соответствие,
- занимательность.

Существующие на рынке обучающие программы для данного возраста можно классифицировать следующим образом:

1. Игры для развития памяти, воображения, мышления и др.
2. "Говорящие" словари иностранных языков с хорошей анимацией.
3. АРТ-студии, простейшие графические редакторы с библиотеками рисунков.
4. Игры-путешествия, "бродилки".
5. Простейшие программы по обучению чтению, математике и др.

Использование таких программ позволяет не только обогащать знания, использовать компьютер для более полного ознакомления с

предметами и явлениями, находящимися за пределами собственного опыта ребенка, но и повышать креативность ребенка; умение оперировать символами на экране монитора способствует оптимизации перехода от наглядно-образного к абстрактному мышлению; использование творческих и режиссерских игр создает дополнительную мотивацию при формировании учебной деятельности; индивидуальная работа с компьютером увеличивает число ситуаций, решить которые ребенок может самостоятельно [2, с. 994-1003.].

К сожалению, приходится констатировать тот факт, что преобладание информационных технологий в развитии детей далеко не всегда способствует их развитию, зачастую, они тормозят индивидуальное личностное развитие. Многие родители отмечают, что их дети предпочитают игры за компьютером живому общению со сверстниками; предпочитают сидеть дома, нежели погулять на свежем воздухе; посмотреть кино (зачастую сомнительного, в плане интеллектуального развития содержания) чтению книг или походы на выставки, в театры, музеи и т.п.

В первую очередь, отрицательное влияние сказывается на здоровье и физическом развитии ребенка.

Во-первых, это пагубно сказывается на зрении, т.к. способствует развитию близорукости, а концентрация на маленьких объектах на экране в течение длительного времени вызывает сухость глаз, из-за чего может произойти их воспаление и дальнейшее инфицирование. Во-вторых, это может вызвать искривление позвоночника, который в детском возрасте еще формируется. Помимо того, большинство современных гаджетов испускает электромагнитное излучение, очень вредное для здоровья человека. По мнению некоторых экспертов, «все пользователи планшетов, ноутбуков и смартфонов входят в группу риска, а особенно сильно воздействию подвергаются дети».

Проблемы со здоровьем являются далеко не последними отрицательными сторонами влияния современных технологий на детей. В детском возрасте образное мышление у ребенка только формируется. Именно поэтому очень важно для правильного развития задействовать все каналы восприятия. Под воздействием электронных устройств ребенок получает яркие зрительные образы и слуховые ощущения, однако испытывает дефицит в тактильных, осязательных и обонятельных ощущениях. Таким образом, дети развиваются односторонне, упуская большое количество сенсорной информации. Более того, никакая виртуальная игра не позволит ребенку фантазировать так же, как в реальной жизни, лишая его способности к

творчеству и загоняя в рамки, предусмотренные опциями программы. Не говоря уже о возможности появления зависимости, когда «все интересы ребенка могут быть вытеснены виртуальным миром, что в дальнейшем может привести к психическому расстройству личности» [3, с. 16-24].

Таким образом, неправильное использование современных гаджетов может вызвать ухудшение здоровья и физического состояния ребенка, нарушить формирование образного мышления из-за неспособности задействовать все каналы восприятия информации, вытеснить «реальные» интересы и снизить творческую активность до минимума: «Интернет вытесняет иные сферы деятельности. Неспособность сократить время пребывания в сети оказывает отрицательное влияние на жизнедеятельность человека: снижается его эффективность в работе, учёбе; повышается утомляемость; ухудшаются отношения с окружающими» [4, с. 10-11].

Ребенок может перестать интересоваться реальной жизнью, общение со сверстниками и родственниками уйдет на второй план, а попытки родителей ограничить время пребывания за гаджетами может приводить к необоснованным негативным реакциям, например, к истерикам. В таких условиях нормальное личностное и интеллектуальное развитие невозможно.

Как этого избежать? Для начала необходимо ограничить время пребывания детей за компьютером, смартфоном или другим устройством. Правильное и умеренное использование современных технологий действительно будет способствовать развитию ребенка и помогать ему не отставать от времени.

Также следует постараться увлечь ребенка деятельностью, которая действительно может способствовать правильному развитию психики: рисованием, традиционным чтением, занятиями спортом, музыкой, танцами, настольными и подвижными играми, различными хобби, и, самое главное – живым общением. Каждому родителю следует уделять как можно больше внимания своему ребенку, постоянно проявлять к нему интерес, ведь именно от нас зависит будущее наших детей.

Список использованной литературы

1. Шпицберг А.И. Влияние информационных технологий на деятельность современного общества // Молодой ученый. – 2014. – №6.2. – С. 81-83.
2. Багаева Е., Мылтасова О.В. Интернет в жизни современной молодежи: проблемы и перспективы // Материалы XIX Международной конференции «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования / редакционная

коллегия: Грунт Е.В, Меренков А.В., Рыбцова Л.Л., Старшинова А.В. - Екатеринбург, УрФУ, 2016. – С.994-1003

3. Тхостов А.Ш. Влияние современных технологий на развитие личности и формирование патологических форм адаптации: обратная сторона социализации // Психологический журнал. – 2005. – № 6. – С. 16-24.
4. Фомичева О.С. Воспитание успешного ребенка в компьютерном веке. М.: "Гелиос АРВ", 2000г.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИИ К НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

Ахметова Д. С.

*магистрант Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғұлан, г. Павлодар
научный руководитель: Кульшарипова З.К.,
кандидат педагогических наук, Павлодарского педагогического
университета имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. В статье нами рассмотрены вопросы по проблеме формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности у студентов педагогического вуза. Проблема снижения интереса студентов к науке, обосновывается необходимостью раскрытия внутренних резервов личности студента, а именно - его мотивацию.

Ключевые слова: мотивация; научно-исследовательская деятельность; когнитивной модели обучения; профессиональная культура; социализации.

Аннотация. Мақалада біз педагогикалық университет студенттерінің ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне мотивацияны дамыту мәселесі бойынша сұрақтарды қарастырдық. Студенттердің ғылымға деген қызығушылығын төмендету мәселесі, оқушы тұлғасының ішкі резервтерін, атап айтқанда оның мотивациясын ашу қажеттілігі негізделді.

Негізгі сөздер: мотивация; ғылыми-зерттеу қызметі; оқытудың когнитивтік моделі; кәсіби мәдениет; әлеуметтену.

Abstract. The article discusses issues related to the problem of motivating students of pedagogical universities for scientific research activities. The problem of declining interest in science among students is justified by the need to uncover the internal reserves of the student's personality, namely - their motivation.

Keywords: motivation; scientific research activities; cognitive learning models; professional culture; socialization

Одной из актуальных проблем современного общества является проблема педагогических условий формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности у студентов педагогического вуза, т. к.

современное образование порождает множество противоречий формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности [1].

Интенсивное развитие международных контактов, процессы глобализации и интеграции в мировом образовательном сообществе существенно влияют на систему казахстанского высшего образования. Изменения направлены на создание единого образовательного пространства с целью подготовки специалистов, способных к активной творческой деятельности, самореализации, самостоятельности, конкурентоспособности, социальной и профессиональной мобильности. Динамика спроса на квалифицированные кадры в РК вступила в противоречие со сложившейся системой их подготовки.

Актуальность исследования продиктована изменениями в системе высшего профессионального образования. Переход к компетентностному подходу, введение многоуровневых программ высшего профессионального образования дают возможность отказаться от традиционной когнитивной модели обучения, когда у обучающихся формируется в основном готовность к репродуктивному воспроизведению информации. Ориентация процесса профессиональной подготовки в университете на формирование профессиональной компетентности в единстве с системой ценностных ориентаций предполагает кардинально новые подходы к научно-исследовательской деятельности студентов в вузе.

Научно-исследовательская деятельность в вузе представляет собой важную составляющую профессиональной подготовки, является многоуровневым процессом в контексте непрерывного образования, строится на междисциплинарной основе и предусматривает формирование всесторонне развитой интеллектуальной личности, обладающей высокой общей и профессиональной культурой.

Вопросы взаимодействия в научно-исследовательской деятельности студентов вуза открывает новые возможности изучения аспектов формирования мотивации в этом процессе, которые раскрывают взгляды ученых практиков с точки зрения разных отраслей науки и различных подходов к определению сущности мотивации к научно-исследовательской деятельности у студентов педагогического вуза [2].

Переход к компетентностному подходу продиктована так же изменениями в системе высшего педагогического образования, введение многоуровневых программ высшего профессионального образования, что дает возможность отказаться от традиционной когнитивной модели обучения, когда у обучающихся формируется в основном готовность к репродуктивному воспроизведению информации.

Ориентация процесса профессиональной подготовки в университете на формирование профессиональной компетентности в единстве с системой ценностных ориентаций предполагает кардинально новые подходы к научно-исследовательской деятельности студентов в вузе. Научно-исследовательская деятельность в вузе представляет собой важную составляющую профессиональной подготовки, является многоуровневым процессом в контексте непрерывного образования, строится на междисциплинарной основе и предусматривает формирование всесторонне развитой интеллектуальной личности, обладающей высокой общей и профессиональной культурой.

Сегодня в условиях современного информационного общества и постоянного обновления знаний способности быстро ориентироваться в потоке информации, анализировать ее, выделять нужное, проводить самостоятельные исследования и доказывать их эффективность на практике являются профессионально важными компетенциями. Ключевая роль научно-исследовательской работы в формировании профессиональных компетенций студентов отражена в образовательных программах высшей школы педагогики по многим направлениям подготовки [3].

Переход к компетентностному подходу, введение многоуровневых программ высшей школы педагогики предоставляют возможность отказаться от классической познавательной модели обучения, когда у обучающихся формируется и развивается в основном готовность к воспроизводству знаний. Формирование профессиональной компетентности будущих специалистов обусловлено остротой образующихся в мире социальных, культурных и экономических научных проблем. Современное высшее образование направлено на поиск приемлемых путей подготовки компетентных специалистов с научным мышлением, обладающих всесторонними знаниями, готовых к самостоятельному решению профессиональных задач.

В условиях обучения в педагогических вузов реализация компетентностного подхода становится фактором слияния с мировым образовательным научным пространством и научных и учебных дисциплин.

В современном студенческом обществе наблюдается социальная нестабильность в научно - исследовательской деятельности [4].

Обширная исследовательская база по проблеме формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности у студентов позволит научно обосновать разработку стратегических

педагогических условий к решению задач исследования, среди которых выделяют научно - информационную, социально-профессиональную компетентность как основу успешной научно-исследовательской деятельности.

Таким образом, педагогические условия формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности у студентов охватывает различные аспекты научного сообщества и не может не отражаться на уровне научно = исследовательских показателях.

В настоящий момент одной из центральных научных категорий, подвергающихся всестороннему и глубокому исследованию, является проблема мотивации к научно-исследовательской деятельности. Наиболее важным с точки зрения влияния мотивации на личность и научно-исследовательское поведение является процесс обучения. Именно в этот период профессионального обучения полностью перестраивает систему взаимоотношений с научно - студенческой среде, в связи с этим возрастает роль исследовательского обучения, названная генеративной дидактикой, которая рассматривает метод, научно – исследовательскую среду, знания и познание с точки зрения процесса обучения и научного развития мышления личности, способа технологизации знаний (т.е. преобразования знаний в научные и социальные объекты и технологии).

Многими отечественными и зарубежными учеными рассмотрены вопросы научно-исследовательского типа социализации молодых ученых, формируемых в современном студенческом сообществе к изменчивому новому, требующему поисковых способов мышления [5].

И задача образования как одного из институтов такой социализации – актуализирует духовно-ценностную логику развития научно - творческой личности. Особые, исследовательские среда и методы обучения, с помощью которых только и можно вырастить такую личность, самораскрывающую свою индивидуальность в контексте социальных отношений в научно- исследовательской деятельности. (Г.М.Андреева, С.Л.Беличева, Л.И.Божович, П.П.Блонский, Л.С.Выготский, Э.И. Киршбаум, Т.В.Драгунова, И.С.Кон, Х. Ремшмидт, К.Н.Поливанова, Д.И.Фельдштейн, З.Фрейд, Э.Эриксон, Д.Б.Эльконин и др.) В научных работах авторов отражены различные подходы к содержанию мотивации. Однако, общепризнанным является то, что разрешение, или не разрешение педагогических условий, оказывает принципиальное влияние на формирующую мотивацию к научно-исследовательской деятельности в процессе его социализации в будущей профессии (В.С.Мухина,

Е.С.Романова, В.И.Слободчиков, Р.Селман, Х.Ремшмидт, С.Холл, Р.Хавигхерст и др.).

Субъектом развития будущих специалистов является, оказывающая ведущую вопросы мировоззрения как наиболее существенные, активно функционирующие стороны общественного или индивидуального сознания, которые в процессе взаимодействия с социальными условиями жизни выполняют для личности специалиста роль важнейшего субъективного фактора, внутреннего мотива поведения к научно-исследовательской деятельности [6,7].

Именно в вузе происходит формирование базовых качеств студентов, формируется его мировоззрение, убеждения, отношение к научному миру, (А.Н.Ганичева, О.Л.Зверева, А.Г.Селевко, Г.К.Селевко, И.С.Кон, Л.Б.Шнейдер и др.).

Учитывая значимость периода обучения в вузе, можно говорить о том, что и на развитие научного мировоззрения как явления и процесса духовной жизни у молодых людей - важнейшая задача научного сообщества, поскольку научное мировоззрение связано с определением объективной действительности его предмета и устройством возможных границ практического и теоретического использования академического знания, исходя из действительных научных потребностей, определенных исторической теорией или социальным опытом личности будущего профессионала.

В целом, анализ научной литературы по проблеме свидетельствует о том, что психологическое содержание эмоциональных, когнитивных и поведенческих воспитательных взаимодействий, их влияние на поведение личности обучавшихся недостаточно изучены, вследствие чего возникает ряд противоречий между: практической необходимостью целенаправленного формирования навыков бесконфликтного поведения во взаимодействиях и отсутствием психолого-педагогической программы для реализации данной цели. Необходимость разрешения данного противоречия позволила сформулировать проблему исследования: научное обоснование и разработка эффективной программы формирования навыков бесконфликтного взаимодействия студентов вуза.

В этой связи проблемы изучения опыта организации теоретико-методологических аспектов и разработки уникальных методик формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности студентов вуза.

В целом, анализ по проблеме свидетельствует о том, что педагогические условия взаимодействия в практике научно-исследовательской деятельности, их влияние на мотивацию будущих педагогов-психологов не достаточно изучены, вследствие чего

возникает ряд противоречий между: практической необходимостью целенаправленного формирования научно-исследовательской деятельности во взаимодействиях в научно студенческой и образовательной среде и отсутствием психолого - педагогической программ для реализации данной цели.

Необходимость разрешения данного противоречия позволила сформулировать проблему исследования: научное обоснование и разработка эффективной программы формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности в условиях вуза;

- выявления актуального состояния научно-исследовательской работы обучающихся: степени осмысленности научной подготовки студентов педагогического университета на современном этапе;

- доли и характера участия студенческой молодежи в научно-исследовательской деятельности;

- наличия организационных проблем и трудностей;

- необходимости разработки соответствующей программы формирования мотивации к научно-исследовательской деятельности в системе высшего педагогического образования.

При анализе деятельности научного кружка нами были изучены основные направления мотивация студентов к научно – исследовательской деятельности. По результатам проведенных научных секций самые активные студенты получили возможность принять участие;

- в Международной научно-практической онлайн-конференции «Психология, педагогика и социальная работа: теория и практика взаимодействия» 11 ноября 2023 года. (Гирич Анастасия Сергеевна; Кусаин Маржан Ермагамбетқызы);

- в Международном научно-исследовательском конкурсе «Наука без границ» с получение дипломов 1 степени (Абдулман Каирхан Туяқпайұлы; Бекенова Адель Руслановна; Ергалиев Рахымжан Галымжанович; Шандановина Виктория Александровна);

- в Международном он - лайн олимпиаде по Психологии «Введение в психологию» для студентов с получение дипломов 1 места (Куренбаева Гульнара Зинельгабиловна, Темиргайкова Молдир Талгатовна, Касымова Айсулу Асхатовна, Уразгалинова Альбина, Альжанова Аружан Естаевна).

Для проверки результатов эффективности мотивационных возможностей на этапе проведения тренинга по теме ««Карьерный рост и тьюторское сопровождение»» проведено анкетирование. Количественные показатели фиксировались в процентах, а качественные - в оценочных суждениях типа «высокий», «средний», «низкий».

С помощью критерия Фишера было установлено, что до начала эксперимента статистические группы почти не различались. Для установления этого факта студентам экспериментальной и контрольной групп было предложено выполнить специальные задания творческой направленности в виде эссе.

Оценка могла колебаться от 100% - наличие оптимального количества знаний, умений и навыков и 0 % - полное отсутствие знаний, умений и навыков. На основании принятых критериев и их показателей были выявлены три уровня наличия познавательной мотивации: низкий, средний, высокий. В исследовании представлены все цифровые показатели исследовательской работы.

Таким образом, исходя из результатов исследования, вывод становится очевиден, что будущим молодым специалистам не хватает навыков работы в НИРС.

Список используемых источников

1. Bates A. W., Poole G. Effective Teaching with Technology in Higher Education: Foundations for Success. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2003.
2. Темнова Л.В. Шевченко О.А. Мотивация научной деятельности современных ученых разных поколений // Социология образования. 2012. № 4. С. 73-85.
3. Шубина И.В. Экспериментальное исследование способов стимулирования научно-исследовательской деятельности студентов на основе деятельностного подхода // Среднее профессиональное образование. 2012. № 9. С. 46-50. 28
4. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. - М.: Педагогика, 1982. 192 с.
5. Загвязинский В. И. Учитель как исследователь. - М.: Знание, 1980. – 36 с
6. Евдошенко О.В., Кулагина Н.П. Формирование мотивации студентов к научно-исследовательской деятельности в условиях дистанционного обучения // Современные проблемы науки и образования. – 2021. – № 3. ;URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=30827>
7. Макаруч, Я. В. Формирование мотивации студентов вуза к научно-исследовательской деятельности / Я. В. Макаруч, Е. С. Назмутдинова. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2015. – № 14 (94). - С. 494-498. — URL: <https://moluch.ru/archive/94/21040/>

ЗНАЧИМОСТЬ ПРОФОРИЕНТАЦИИ КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ РЕГИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Бабажанова А., Исенова М. Ж., Савченко А.М.

студенты Павлодарского педагогического университета

имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар,

научный руководитель: Кульшарипова З.К.

кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор,

г. Павлодар

Аннотация. В нынешней ситуации устойчивое развитие является единственным условием прогресса в социальной, экономической и гуманитарной сферах. Программные документы ООН определяют основные цели устойчивого развития, которые в реальной жизни представляют собой комплексное решение существующих проблем и перспективных направлений работы. В данной статье основное внимание уделяется качеству образования сельской молодежи, которая составляет значительный процент населения в демографической картине современного Казахстана.

Ключевые слова: профориентация, обучение, перспектива, образование сельской молодежи, прогресс.

Аннотация. Қазіргі жағдайда тұрақты даму әлеуметтік, экономикалық және гуманитарлық салалардағы прогрестің жалғыз шарты болып табылады. БҰҰ бағдарламалық құжаттары тұрақты дамудың негізгі мақсаттарын анықтайды, олар нақты өмірде бар проблемалар мен перспективалық жұмыс бағыттарын кешенді шешуді білдіреді. Бұл мақалада қазіргі Қазақстанның демографиялық көрінісінде халықтың едәуір пайызын құрайтын ауыл жастарының білім сапасына баса назар аударылады.

Кілт сөздер: кәсіптік бағдар беру, оқыту, перспектива, ауыл жастарына білім беру, прогресс.

Annotation. In the current situation, sustainable development is the only condition for progress in the social, economic and humanitarian spheres. The UN policy documents define the main goals of sustainable development, which in real life represent a comprehensive solution to existing problems and promising areas of work. This article focuses on the quality of education of rural youth, who make up a significant percentage of the population in the demographic picture of modern Kazakhstan.

Keywords: career guidance, training, perspective, education of rural youth, progress.

Государство прилагало и прилагает усилия в этом направлении, однако сложившаяся ситуация показывает недостаточную отдачу и низкую эффективность проводимой работы. Когда речь идет о сельском населении, всегда возникает необходимость сравнить его с городским населением, а затем оценить представителей городов и сел по определенным критериям. Конечно, сравнительный анализ предмета всегда необходим, но на практическом уровне он должен

проводиться для того, чтобы представить конкретные выводы, необходимые для дальнейшей работы. Опыт постсоветского развития показывает, что результаты различных анализов, традиционно представляемых в виде таблиц и отчетов, не всегда соответствуют ожиданиям общества. Отчеты нужны, например, для подтверждения расходов бюджета и других сопутствующих вещей, но критерий объективной оценки реальной ситуации может быть один - насколько и в каком направлении складывается жизнь сельской молодежи в определенный период.

Основной потенциал сельского населения – это сельская молодежь. Это наиболее способная, активная и инновационная часть населения. Не зря на это обращают внимание молодые люди, желающие изменить свою жизнь в месте, откуда они не собираются уезжать. Это молодые люди, умеющие работать, желающие учиться и готовые направить всю свою энергию на реальные изменения. Залогом успеха здесь, конечно же, является качественное образование, без которого прогресс затруднен или невозможен. Есть несколько важных моментов, которые следует учитывать при создании новых форматов взаимодействия государства, общественных структур и сельских жителей для устойчивого развития регионов республики.

Проблемы в сфере образования:

1. Традиционный формат государственного финансирования образования сельской молодежи, обязательно возвращающий ее на работу в деревню, не оправдывает себя или оправдывает себя недостаточно. Молодые люди не всегда возвращаются, если они возвращаются в село дипломированными специалистами, реальность жизни может заставить их покинуть село. Эта проблема уже решается на должном уровне.

2. В сельской местности очень сложно организовать образовательные структуры, программы которых выходят за пределы школьных предметов, в том числе это касается и сельских школ. Молодые люди ищут солнечный свет на рынке труда своими силами. Они редко делают выбор в пользу деревни. Причин этому много и все они очевидны.

Проблемных направлений в сфере образования достаточно, они решаются, но есть проблемы, связанные с сельской местностью, которые необходимо решать, учитывая не только специфику определенного региона, но и его особенности. частного поселка (поселка). Это близость к городу (удаленность от него), специализация производства, процент работающего населения и другие важные характеристики. Здесь мы более подробно поговорим о сельских

поселениях, которые сегодня имеют полноценные образовательные учреждения общеобразовательного уровня и обладают производственным потенциалом, имеющим ресурсы для увеличения. Конечно, без должного введения субсидий избавиться от существующих проблем невозможно, но увеличение финансирования приносит ожидаемых результатов.

Самым очевидным при подготовке молодежи к условиям рынка труда будет сравнение молодых людей, окончивших одну и ту же школу. Ни один выпускник не покидает школьную стену готовым к студенческой жизни. Это касается всех, и те, кто успешно сдаст ЕНТ, получают возможность поступить в высшее учебное заведение. За вчерашними школьниками присматривают кураторы с первого дня их обучения в университете, имеется много справочных материалов, а руководство вуза уделяет внимание адаптации студентов к университетским условиям.

Условия первокурсников в городе и сельской молодежи, которая осталась дома и ищет работу, невозможно сравнивать. Критерии оценки тоже не нужны, потому что и в первом, и во втором случае для вчерашних школьников иная среда, иные взгляды, иные отношения к будущей жизни.

Выше приведен список приоритетных вопросов, которые необходимо решить. Работу лучше начать с отбора молодых людей, не планирующих поступать в высшее учебное заведение (за год до его окончания). Причины отказа от студенческой жизни могут быть разными, например, выпускник школы не понимает смысла тратить деньги и время на диплом, который потом не сможет работать. Что касается отбора будущих выпускников, то местные школы должны предоставлять первичную информацию общественным структурам, занимающимся вопросами устойчивого развития в сельской местности. Первоначальный опрос может включать в себя самые разные вопросы, но они должны отражать интересы и достижения выпускника во время учебы в школе. Кроме того, необходима профориентация школьников в школьный период.

В сельской местности это могут быть различные сферы деятельности: как бизнес был прибыльным и востребованным как в городе, так и в деревне и т. д. Здесь следует отметить, что получить качественное образование в аудиториях высших учебных заведений по этим направлениям работы сложно. Диплом получить можно, но качественное образование не получишь. Но сегодня работа началась.

В казахстанских школах внедряется служба профориентационных учителей. Это очень важный шаг со стороны Министерства

просвещения Республики Казахстан, который должен изменить характер и структуру работы в этом направлении. Его контент будет наполняться местным населением, а по результатам будут приняты меры по дальнейшему совершенствованию профориентационной работы.

Профориентация – это не простой процентный расчет, а работа, ориентированная на результат.

Внедрение профориентационной работы позволяет школьникам раскрыть свои способности и таланты и принять решения в профессиональной сфере, где они смогут полностью реализовать свой потенциал. Такая работа должна проводиться на уровне дошкольных организаций и усиливаться в общеобразовательных школах. Например, во Франции профориентация учащихся начинается в первом классе школы и продолжается на протяжении всего образовательного процесса. В США этот процесс начинается в дошкольном возрасте. Дети в возрасте от пяти до четырнадцати лет проходят специальные тесты, разработанные американским психологом Мюнстербергом для оценки профессиональных способностей человека. Все это позволяет не только познакомиться с профессиями, но и спланировать успешную карьеру в будущем.

Сегодня в городах и селах специалисты из соседних республик занимаются строительными, отделочными, водопроводными и другими работами, оплата которых в конечном итоге уходит за границу. Это не означает, что этот контингент следует выдавливать из страны национальными кадрами. Нет, работы хватает и тем, и другим, но при создании цивилизованных конкурентных условий неизбежно повышение качества работ (услуг), обеспечение правильного баланса спроса и предложения.

Так же все новые позиции в образовательной сфере, науке, бизнесе и культуре – это знания международного языка и он – английский язык вошел в жизнь казахстанцев и с каждым годом он отвоевывает.

Студент, владеющий языками сейчас совсем уже не редкость. Показателен для казахстанских реалий пример выпускников школы с четырьмя языками (казахский, турецкий, английский и русский). Что это за студенты граждане республики знают и шансов на трудоустройство у них намного больше, чем у многих других, даже если они и не пойдут в вузы.

Что касается программы трехязычия в вузах, анонсированной за несколько лет до пандемии, то она результатов не дала.

Об этом сейчас можно с определенностью говорить, например, по дисциплинам гуманитарного блока. Примеров достаточно и в первую очередь здесь следует признать, что трудности возникли раньше у тех, кто пробовал преподавать на трех языках, а не у получателей знаний.

Но главный вопрос здесь в том, что нужно ли было это новшество там, где не было ни готовых преподавателей, ни достаточного количества желающих получать знания по будущей профессии в трехязычном формате.

Применительно к сельской молодежи по этой теме можно было бы поставить еще больше вопросов. Но вопрос приобретения ими языковых навыков стоит не менее остро, чем для городской молодежи. Можно говорить, что угодно и сколько угодно о необходимости дальнейшего развития русского языка в селах и аулах, но правда в том, что жителей аулов эта перспектива не вдохновляет.

И в советское время жители большинства аулов в основной своей массе были носители казахского языка, такими они остаются и сейчас. Но есть «но», которое нельзя не учитывать. Единственный язык – это изоляция от внешнего мира, а изоляция никогда, никому не сулила ничего хорошего. О чем по этой проблеме необходимо помнить и что делать?

Идею трехязычия на селе (имеется в виду в образовательном секторе) необходим в перспективе и овладение сельской молодежью английским качественно должно изменить и изменит ее положение на рынке труда; знание иностранного языка поднимет коммуникативные возможности молодых людей и откроет для них новые перспективы. Именно они, при должном уровне языковой подготовки могут привлечь «людей издалека», среди которых особое место будут занимать инвесторы. В современных условиях село не может и не должно жить по схеме «село для села», его жители должны занять в социальной структуре страны значимое место, которое и определит их статус в обществе.

Повышение образовательного уровня сельского населения есть самоцель. Самое главное – если результат будет виден населению, то его положение будет улучшаться, а власть всех уровней не будет терять доверие населения.

Вывод: в настоящее время принимаются меры по реорганизации и активизации профориентационной работы в Казахстане. Первые шаги определены в Законе «Об образовании». Под профориентацией понимается оказание информационно-консультативной помощи учащемуся в реализации его прав в сфере образования и

профессиональных возможностей, свободно и осознанно выбирающем профессию и учебное заведение в соответствии со своими профессиональными интересами, личными способностями и психофизиологическими особенностями.

Если эта работа будет проведена так умело, как считают стейкхолдеры, в будущем Казахстан сможет минимизировать количество безработной молодежи, которая не может найти свое место в жизни.

Список использованных источников

1. Послание Президента страны народу Казахстана: «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие». – Астана, 2015.
2. Методические рекомендации по использованию инструментария по проведению профессиональной диагностики обучающихся 7-11 классов средней школы. – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020.
3. Асеева Е.Н. Профессиональная направленность при обучении иностранному языку//Иностранные языки в школе. 20018 г. №2.
4. Мутырова А.С. Профессиональное самоопределение: принципы и актуальность проблемы. Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании» <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnoe-samoopredelenie-printsipy-i-akutalnost-problemy>.
5. Концепция развития профориентационной работы в организациях образования Республики Казахстан. – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2022.

ОЙЫНШЫҚТЫҢ БАЛА ӨМІРІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Байзақ М.С.

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
педагогика жоғары мектебі*

Ғылыми жетекші: Кошкимбаева.Р.Х.

Аннотация. Мақалада қазіргі педагогикалық теорияда ойыншық мектеп жасына дейінгі баланы әлеуметтендіру құралы болып саналатындығы жайлы айтылады. Ойыншықты пайдалану баланың ой-өрісін кеңейтуге, бейнеленген заттар мен өмір құбылыстарына деген ықыласын тәрбиелеуге, дербестігін дамытуға көмектеседі. Ойыншықтар балаға әлемді зерттеуге, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға және көрсетуге, сезімдерін білдіруге, қарым-қатынас жасауға және өзін-өзі тануға, үйретуге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: Балалар, ойыншық, ойыншықтың рөлі, психикалық даму, дидактика.

***Аннотация.** В этой статье говорится, что в современной педагогической теории игрушка считается средством социализации ребенка дошкольного возраста. Использование игрушки способствует расширению мышления ребенка, развитию интереса к изображенным предметам и явлениям жизни, развитию самостоятельности. Игрушки позволяют ребенку познавать мир, развивать и проявлять свои творческие способности, выражать свои чувства, общаться и познавать себя.*

***Ключевые слова:** дошкольники, игрушка, роль игрушки, психическое развитие, дидактика.*

***Annotation.** The article states that in the modern pedagogical theory, the toy is considered as a means of socialization of the preschool child. Using a toy greatly helps to expand the child's thinking, to increase his interest in depicted objects and life phenomena, to develop independence, and to develop mental play.*

***Key words:** preschoolers, toy, role, mental development, didactics, plot.*

Ойыншықтардың шығу тарихы. Алғашқы белгілі ойыншықтарды ежелгі өркениеттер жасаған. Мысалы, Ежелгі Египетте балалар жануарларды немесе адамдарды бейнелейтін балшықтан немесе ағаштан жасалған ойыншықтармен ойнаған. Ежелгі Грецияда балалар қуыршақтармен, құрылыс ойыншықтарымен және доптармен ойнаған. Ежелгі Римде балалар сүйектен, ағаштан және металдан жасалған ойыншықтармен, мысалы, аттар немесе ойыншық сарбаздар бар арбамен ойнаған.

Ортағасырлық Еуропада ойыншықтар ағаштан, сүйектен немесе металдан жасалған. Қуыршақтар, машиналар және аттар сол кездегі ең танымал ойыншықтар болды. Ең көп таралған ойыншықтар балалар өздері жасай алатын қарапайым ойыншықтар болғанын атап өткен жөн, мысалы, шарлар немесе жіптерден жасалған катушкалар.

19 ғасырда ойыншық өнеркәсібінде елеулі өзгерістер болды. Бу машинасының өнертабысы және жаппай өндірістің дамуымен ойыншықтар барлығына қол жетімді болды. Ойыншықтардың жаңа түрлері ойлап табылды, мысалы қуыршақтар, ойыншық теміржолдар, құрылыс жинақтары, басқатырғыштар, карта ойындары және т.б.

20 ғасырда ойыншықтар дамуын жалғастырды. Алғашқы жұмсақ ойыншықтар жасалды, мысалы, қонжық және қуыршақ. Лего жинақтары, радиомен басқарылатын ойыншықтар, компьютерлік ойындар және басқалары сияқты ойыншықтардың жаңа түрлері ойлап табылды. Бүгінгі күнге дейін дамып, өсіп келе жатқан үлкен ойыншық индустриясы құрылды.

Қазіргі ойыншықтар күрделі дизайнға, жоғары функционалдылыққа және әртүрлі мүмкіндіктерге ие. Олар механикалық немесе электронды болуы мүмкін. Балалар кез-келген талғамға

арналған ойыншықтарды таңдай алады - радиомен басқарылатын ойыншықтар мен құрылыс жинақтарынан интерактивті жұмсақ ойыншықтар мен компьютерлік ойындарға дейін.

Ойыншық – әдейі балалар ойынына арналып жасалған зат. Оны пайдалану баланың ой-өрісін кеңейтуге, онда бейнеленген заттар мен өмір құбылыстарына деген ықыласын тәрбиелеуге, дербестігін дамытуға көмектеседі. [10, 34 б].

Бейнелеп айтқанда, ойыншық-бұл өмір мен қиялдың, дәлірек айтқанда, болмыс пен сананың «айнасы» саналады.

Ойыншықтың функциялары-дамыту, көңіл көтеру және тәрбиелеу, немесе әлеуметтану тілінде - адамның жеке басын әлеуметтендіру болып табылады [11,53 б].

Ойыншықтардың түрлері. Ойыншықтар негізінен қолданылатын ойын түрлеріне бөлінеді. Бұл бөлу өте шартты: әр ойыншық көп функциялы, сондықтан оны әртүрлі ойындарда қолдануға болады. Ойыншықтар, ойындар сияқты, шығармашылық, сюжеттік, дидактикалық және мобильді болып бөлінеді.

Сюжеттік ойыншықтардың міндеті-балаларды сюжеттік ойындарға шақыру болып табылады. Сюжеттік ойыншықтар-бұл нақты заттарға еліктеу, бала өмір сүретін қоғамның өмірін, мәдениеті мен техникасын бейнелейді. Мұндай ойыншықтар балалардың қиялын дамытады, сюжеттік ойында шындықты шығармашылықпен жаңғыртуға көмектеседі. Сюжеттік ойыншықтардың тағы бір атауы бар – бейнелі ойыншықтар [15, 167 б].

Бұл адамдар мен жануарларды бейнелейтін қуыршақтар мен мүсіншелер; көлік құралдары (автомобильдер, пойыздар, ұшақтар, арбалар), ыдыс-аяқ, жиһаз және т. б болып табылады. Бұл түрдегі ойыншықтар көбінесе ойынның сюжетін анықтайды. Олар шығармашылықты дамытады, баланың көкжиегін, оның әлеуметтік тәжірибесін нақтылайды және кеңейтеді. Сюжеттік ойыншықтың мақсаты-сюжеттік ойынды байыту және дамыту болып табылады.

Дидактикалық ойыншықтар-бұл заттарды зерттеу әдістерін, заттармен құрал-саймандық әрекеттерді, түсін, формасын, мөлшерін, ойлауын, есте сақтауын, сөйлеуін, қиялын, ерік-жігерін және т.б. дамытуға арналған ойыншықтар, ең алдымен, баланы ойыншықтарды пайдалану шарттарымен және ойын ережелерімен таныстыратын ересек адамның бастамасымен ұйымдастырылады. Болашақта бала ойындар мен ойыншықтарды өздігінен пайдаланады.

Спорттық ойыншықтар дене тәрбиесінің міндеттерін жүзеге асыруға арналған. Олар қозғалыс ептілігін, көзді, жалпы және ұсақ

моториканы, төзімділік, ұйымшылдық сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді.

Музыкалық ойыншықтар музыкалық есту қабілетін дамытуға арналған. Олар сабақтарда, мерекелерде, ойын-сауықтарда, тәуелсіз ойындарда қолданылады. Олар дыбыстық ерекшеліктерімен, талғампаз дизайнымен ерекшеленеді. Музыкалық ойыншықтарға музыкалық құрылғысы бар сюжеттік ойыншықтар, музыкалық жазбаларды тыңдауға арналған ойын құралдары кіреді. Музыкалық ойыншықтарға қойылатын негізгі талаптар: үйлесімділік, жоғары сапалы өндіріс, дизайнның эстетикасы болып табылады.

Техникалық ойыншықтар балаларды техника әлеміне енгізеді, техникалық заттардың (Машиналар, механизмдер, көлік құралдары) сыртқы түрімен, оларға тән әрекеттермен таныстырады.

Театрландырылған ойыншықтар-бұл қуыршақтар - театр кейіпкерлері, ойын қуыршақтары; ертегілерге, сахналарға сценарийлер ойнауға арналған сюжеттік фигуралар жиынтығы болып саналады.

Н.К.Крупская ойыншықта өмірдің нақты құбылыстары, адамдардың, жануарлардың образдары шынайы бейнеленген болуға тиіс деп көрсетті. Ол баланың жас ерекшеліктерін зерттеуге, соларға сәйкес ойыншықтар жасауға және іріктеуге шақырды. «Ересек адам баланың жас ерекшеліктерін мұқият зертеуге тиіс. Ойыншық жасаушылар да осыны істеуге тиіс, өйткені онысыз ойыншық баланы шынымен қуантпайды, оның өсуіне, дамуына көмектеспейді».

М.Б. Бениаминованың көзқарасы бойынша, осы жастағы балаларға арналған ойыншықтар жарқын, баланың назарын аударатын және сонымен бірге ыңғайлы және қауіпсіз болуы керек [12, 241 б].

Мектепке дейінгі жаста ойындағы бала адамдар арасындағы қарым-қатынасты көрсете бастайды. Дәл осы процесс мектеп жасына дейінгі жаста жалғасады, бірақ ойынның әр қатысушысының рөлінен туындайтын ережелерді қатаң орындауға баса назар аударылады. Е. Гаспарова осы жас топтарындағы балалардың шығармашылық ойыны үшін ересектердің еңбек мазмұнын, оларды түсінуге болатын әлеуметтік құбылыстарды ойында көрсетуге мүмкіндік беретін ойыншықтар қажет деп санайды. Мысалы, капитан үшін кеме, пират қалпағы, дәрігерге халат, шприц және т. б. болуы маңызды [14, 343 б].

Ойыншықты педагогикалық тұрғыдан бағалау кезінде оның мазмұны баланың қуанышты сезімін оятып, ойын сюжетіне деген қызығушылығын арттыруы керек екенін есте ұстаған жөн. Кейбір ойыншықтар мазмұны бойынша балаға бұрын көрген заттарды еске түсіреді, ал басқалары оны жаңа, әлі күнге дейін белгісіз заттар мен

құбылыстармен таныстырады. Бұл жануарлар, әртүрлі мөлшерде, әртүрлі киінген қуыршақтар, жиһаз, ыдыс-аяқ, тұрмыстық заттар, көлік және техникалық ойыншықтар және т. б болып табылады.

Ойыншықтың дизайнына белгілі бір талаптар қойылады. Ойыншық баланың эмоционалды көзқарасын ояту, көркемдік талғамын тәрбиелеу үшін тартымды, түрлі-түсті дизайнды қажет етеді. Ойыншық жасалған материал да маңызды болып табылады. Зерттеушілер жұмсақ, үлпілдек материалдар жағымды эмоциялар тудырып, баланы ойнауға ынталандыратынын анықтады. Бала неғұрлым жас болса, ойыншық соғұрлым эмоционалдылық пен ойын динамикасын қамтуы керек.

Ойыншық баланы қызықтырады, қуантады, сонымен бірге оны тәрбиелейді және дамытады. Ол баланы өмір сүруге және әрекет етуге үйретеді; ойында бала өзінің өмірлік тәжірибесін бейнелейді және шығармашылықпен өңдейді. Балаларға күлкі тудыратын, тақырып бойынша қарапайым, бірақ әзіл-оспақ сезімін тәрбиелейтін көңілді ойыншықтар өте қажет.

Е.А. Коссаковская заманауи ойыншық гигиена мен қауіпсіздік талаптарына сай болуы керек деп атап өтті [14, 256 б].

Соңғы жылдары балалар ойыншықтарына қойылатын гигиеналық талаптарды қатайту мәселесі әсіресе жаңа полимерлі материалдардың, бояғыштардың, лактардың пайда болуына байланысты өткір болды. Баланың денсаулығына қауіп оларды «пайдалану» процесінде туындаған ақаулары бар ойыншықтар болуы мүмкін. Тәрбиеші жүзеге асыратын ойын материалының жай-күйін жиі бақылау, оларды уақтылы жөндеу, балаларды пайдаланудан ақауы бар, сынған ойыншықтарды алу қажет. Инфекцияның алдын алу үшін барлық ойыншықтарды мезгіл-мезгіл тазалап, жуу керек. Сондықтан ойыншықтарды оңай жууға, үтіктеуге, дезинфекциялауға және т.б. болатындай етіп жасау керек, сондықтан олар әрқашан таза болады.

Ойыншықтарға қойылатын санитарлық ережелердің негізі талаптары төмендегідей болып келеді:

1. Үш жасқа дейінгі балаларға арналған ойыншықты шыныдан, түкті резеңкеден және металдан жасалған лақтыратын снарядтарды (барлық жастағы балаларға) жасауға тиым салынады;

2. Ойыншықтың ішін толтыруға арналған материалдар, т.б. ойыншық жасауға пайдаланылатын жүн, терілер залалсыздандырылған болуы керек;

3. Балалар ернін тигізетін ойыншықтардың бөлшектері жылдам залалсыздандырылатын материалдан дайындалуы керек;

4. Ойыншықтың шеттерінде жарығы, үшкірі, сынығы болмауы керек. Үшкір жерлері мен бұрыштары доғалданып келуі керек;

5. Ойыншықтың салмағы, өте ірі ойыншықтардан басқа, 7 жасқа дейінгі балалар үшін - 400 гр, 7-ден 10 жасқа дейінгі балалар үшін - 800 гр аспауы керек;

6. Суық қаруды бейнелейтін ойыншықтардың үшкір және өткір бөлшектері болмауы керек;

7. Боялған ойыншықтар, түссіз лакпен қапталуы керек. Олардың беті тегіс, жарылмаған болуы керек;

8. Жеті жасқа дейінгі балаларға арналған электірлі ойыншықтардың күшінің қуаты 12 Вт, ал, 7 жастан жоғары балаларға 18 Вт аспауы керек.

Ойыншық ойынның материалдық орталығы ретінде баланың ақыл-ойының дамуына үлкен ықпал етеді. Егер бала күнделікті ойыншықпен ойнаса, ол онымен жақсы және мұқият танысады. Бұл жағдайда ол олардың ерекшеліктерін, түсін, пішінін, жеке бөліктерін таниды және талдауды үйренеді. Бала ойыншықтарының қасиеттерін біліп қана қоймай, оларды бейнелейтін нақты заттармен салыстырады.

Ойын мен ойыншықтың құндылығы баланы өмірмен таныстыруда ғана емес, ең бастысы, олар баланың психикалық дамуының кезең-кезеңімен қозғалысының маңызды факторы болып табылады, бұл оған барлық әрекеттерді жоғары деңгейде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Барлық ойыншықтар, олардың мақсатына қарамастан, олардың мөлшері баланың бойына және ол ойнайтын стационарлық ортаға сәйкес келетін етіп топтастырылуы керек. Сондықтан өмірдің алғашқы жылдарындағы балалар үшін ойыншықтарды дұрыс таңдау өте маңызды.

Осылайша, мектеп жасына дейінгі баланың өміріндегі ойыншықтардың рөлі зор. Ойыншықтар ойын әрекетін, танымдық психикалық процестерді, баланың жеке басын дамытуға ықпал етеді.

Қорыта келе, кішкентай балаға ойыншықтар өте қажет. Ойыншықтар балаға әлемді зерттеуге, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға және көрсетуге, сезімдерін білдіруге, қарым-қатынас жасауға және өзін-өзі тануға, үйретуге мүмкіндік береді.

Жақсы ойыншық баланы ойлауға шақырады, оған әртүрлі ойын тапсырмаларын қояды. Бұл танымдық процестердің дамуына ықпал етеді.

Бала тәрбиесіндегі ойыншықтың маңызы зор. Ойыншық-балалық шақтың ажырамас серігі және ойынның маңызды құралы болып табылады. Балаға арналған ойыншық оның барлық алуан түрлілігінде

ұсынылуы керек. Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оларды мақсатты түрде таңдау керек. Ойыншықтар әртүрлі ойын түрлерінің дамуына ықпал етуі, балалардың жеке қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыруы және сонымен бірге оларды ұжымдық ойындарға ынталандыруы керек. Ойыншықтарды таңдау балалардың физикалық, психикалық, моральдық және эстетикалық тәрбиесіне ықпал етуі керек. Ойыншықтардың барлық түрлері барлық талаптарға, сондай-ақ балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Р.Қ. Аралбаева, Мектепке дейінгі педагогика, Алматы 2012, 114 с.
2. Р.Керімбаева, Б.Керімбаева «Дидактикалық ойындар», «Қазақстан мектебі» №11,
3. М.Жұмабаев «Педагогика», Алматы: Рауан, 1998.
Абраменкова В. Во что играют наши дети? // Воспитание школьников.- 1998.33-34 с.
4. Аркин Е. А. Из истории игрушки // Дошкольное воспитание. – 2005 г,15 с.
5. Игрушки и пособия для детского сада / под ред. Изгаршевой В. М. М.: Просвещение, 2007. - 280 с.
6. Локшин А. Игрушки древнего мира // Дошкольное воспитание, 2006.
7. Михайленко Н., Короткова Н. Взаимодействие взрослого с детьми в игре//Дошкольное воспитание. - 2003. - №3.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ НА СТАРШЕЙ СТУПЕНИ ОБУЧЕНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Баймуканова Ж.Т.

студент Западно Казахстанского университета

им. М.Утемисова, г. Уральск,

Кадыргалиева С.И.

научный руководитель: старший преподаватель ЗКУ

им. М.Утемисова, г. Уральск

Abstract. The article examines the features of independent student work in foreign language learning, highlighting the importance of self-directed learning, technology integration, project-based education, and the teacher's role. Strategies for overcoming motivation issues and student ability differences are discussed.

Keywords: independent work, foreign language, self-directed learning, educational technology, project-based learning, motivation, teacher's role.

Аннотация. Статья анализирует особенности самостоятельной работы учащихся при изучении иностранного языка, подчеркивая важность самонаправленного обучения, технологий, проектного обучения и роли учителя. Освещаются стратегии преодоления проблем мотивации и различий в способностях учащихся.

Ключевые слова: самостоятельная работа, иностранный язык, самонаправленное обучение, технологии в образовании, проектное обучение, мотивация, роль учителя.

Аңдатпа. Мақалада шет тілін үйрену кезіндегі оқушылардың дербес жұмысының ерекшеліктері қарастырылады, өзін-өзі бағыттаушы оқыту, технологияларды интеграциялау, жобалық оқыту және мұғалімнің рөлінің маңыздылығы атап өтіледі. Оқушылардың мотивациясы мен қабілеттіліктеріндегі айырмашылықтарды жеңу стратегиялары талқыланады.

Кілт сөздер: өзіндік жұмыс, шет тілі, өзін-өзі бағыттайтын оқыту, білім берудегі технологиялар, жобалық оқыту, мотивация, мұғалімнің рөлі.

Старшая ступень среднего образования знаменует собой ключевой период в академическом пути учащегося, особенно в области изучения иностранного языка. На этом этапе решающее значение приобретает самостоятельная работа, переходящая от инструкций преподавателя к более самостоятельной учебной деятельности. Акцент на самостоятельной работе не только повышает лингвистические компетенции студентов, но и развивает важнейшие жизненные навыки, такие как автономия, тайм-менеджмент и самооценка. В этой статье рассматриваются отличительные особенности и организационные стратегии, имеющие ключевое значение для создания продуктивной среды для самостоятельного изучения иностранного языка учащимися старших классов средней школы.

Ключевые особенности самостоятельной работы при изучении языка

→ Самонаправленное обучение

Самостоятельное обучение представляет собой ключевой аспект самостоятельной работы, позволяющий учащимся взять на себя ответственность за свой образовательный путь. В контексте изучения иностранного языка это предполагает определение личных целей обучения, выбор соответствующих материалов и оценку прогресса. Исследования показали, что когда учащиеся активно вовлечены в процесс обучения, у них больше шансов развить более глубокое понимание и признательность за язык, что приводит к более высокому уровню владения[1].

→ Интеграция технологий

Эпоха цифровых технологий произвела революцию в способах изучения студентами иностранных языков. Приложения для изучения

языков, онлайн-форумы и цифровые ресурсы предлагают интерактивный и разнообразный опыт обучения. Эти инструменты не только обеспечивают гибкость с точки зрения времени и места, но и учитывают различные стили обучения и предпочтения, делая самостоятельную работу более доступной и увлекательной для студентов[2].

→ Проектное обучение

Проектное обучение в образовании по иностранному языку вовлекает студентов в проекты, требующие применения языковых навыков для решения реальных проблем или выполнения заданий. Этот метод развивает не только языковые навыки, но и критическое мышление, сотрудничество и культурную осведомленность. Такие проекты, как организация культурной ярмарки, создание двуязычного журнала или проведение интервью на иностранном языке, могут значительно повысить лингвистические и коммуникативные компетенции, сохраняя при этом мотивацию и вовлеченность студентов[3].

→ Организационные стратегии для самостоятельной работы

Эффективная организация и планирование являются основополагающими для максимизации преимуществ самостоятельной работы при изучении иностранного языка. Эти стратегии не только помогают студентам ориентироваться в процессе обучения, но и гарантируют, что преподаватели смогут эффективно направлять и поддерживать самостоятельные усилия своих студентов.

→ Тайм-менеджмент и постановка личных целей

Одним из первых шагов в организации самостоятельной работы является развитие у студентов сильных навыков тайм-менеджмента и способности ставить реалистичные, достижимые цели. Следует поощрять студентов к составлению структурированного расписания, в котором выделяется определенное время для изучения языка с учетом их индивидуального темпа и стиля обучения. Постановка краткосрочных целей, таких как овладение набором слов из словарного запаса или достижение определенного уровня владения языковыми навыками (аудирование, говорение, чтение, письмо), может обеспечить учащимся четкие цели и чувство выполненного долга по мере их продвижения[4].

→ Выбор соответствующих материалов и ресурсов

Выбор учебных материалов и ресурсов имеет решающее значение в самостоятельной работе. Преподаватели могут направлять учащихся в выборе ресурсов, которые не только соответствуют уровню, но и интересны и соответствуют их личным интересам и целям

обучения. Это может включать в себя различные форматы, такие как учебники, романы, газеты, подкасты, видео и онлайн-языковые курсы. Разнообразие материалов может предотвратить монотонность и повысить вовлеченность, делая процесс обучения более приятным и эффективным[5].

Роль преподавателя в руководстве и облегчении самостоятельной работы

В то время как самостоятельная работа подчеркивает самостоятельность учащихся, роль учителя остается решающей. Учителя должны выступать в качестве фасилитаторов, обеспечивая руководство, обратную связь и поддержку по мере необходимости. Это включает в себя помощь учащимся в постановке целей обучения, рекомендации ресурсов и предоставление конструктивной обратной связи об их успехах. Кроме того, учителя могут создать благоприятную среду для обучения, поощряя культуру в классе, в которой ценятся независимость, любознательность и жизнестойкость. Регулярные проверки и обзоры успеваемости могут помочь учащимся не сбиться с пути и чувствовать поддержку в своих самостоятельных учебных начинаниях[6].

- Проблемы и решения
 - Несмотря на преимущества, переход к самостоятельной работе при изучении иностранного языка не лишен проблем. Проблемы мотивации и различия в способностях учащихся могут создавать значительные препятствия.
 - Проблемы мотивации и стратегии их преодоления
 - Поддержание мотивации может быть особенно сложной задачей в контексте самостоятельной работы, где внешнее давление сведено к минимуму. Для решения этой проблемы включение элементов геймификации, таких как значки, баллы или уровни, может быть весьма эффективным. Кроме того, создание сообщества учащихся, где учащиеся могут делиться опытом, проблемами и успехами, может способствовать развитию чувства принадлежности и взаимной поддержки, тем самым повышая мотивацию[7].
 - Устранение различий в способностях учащихся и скорости обучения
 - Различные способности и скорость обучения учащихся могут привести к различиям в результатах самостоятельной работы. Дифференцированное обучение и индивидуальные траектории обучения могут помочь решить эту проблему, позволяя учащимся работать в своем собственном темпе, при этом достигая целей обучения. Преподаватели могут предоставить разнообразные ресурсы

и задания, соответствующие разным уровням владения языком, гарантируя, что каждый ученик столкнется с трудностями, но не будет перегружен[8].

- Тематические исследования и истории успеха

- Реальные примеры еще раз иллюстрируют эффективность хорошо организованной самостоятельной работы при изучении иностранного языка. Например, тематическое исследование с участием группы старшеклассников средней школы, участвовавших в самостоятельном учебном проекте по созданию двуязычного информационного бюллетеня, не только улучшило их языковые навыки, но и повысило их навыки совместной работы и цифровые компетенции. Такие истории успеха подчеркивают потенциал самостоятельной работы для развития всестороннего набора навыков, выходящего за рамки одного только владения языком[9].

Следует отметить, что организация самостоятельной работы по изучению иностранного языка на старшей ступени среднего образования предполагает многогранный подход, учитывающий управление временем, выбор ресурсов и ключевую роль преподавателя. Несмотря на существующие проблемы, стратегические решения и реальные истории успеха подчеркивают ценность и эффективность самостоятельной работы в развитии не только лингвистических компетенций, но и более широких жизненных навыков.

Практическая часть

Для глубокого анализа рассматриваемой проблематики было организовано эмпирическое исследование в образовательном учреждении КГУ ОШ школа №3 г. Уральск среди обучающихся одиннадцатого класса "А". Инициировав исследование, в качестве первоначального этапа была проведена диагностика уровня базовых знаний участников. В рамках последующей педагогической интервенции, продолжавшейся два месяца, было предпринято развитие навыков самостоятельной учебной деятельности среди учащихся, что достигалось через внедрение комплекса методик:

Проектная работа, предусматривающая разработку и реализацию проектов, напрямую связанных с англоязычной культурой, что стимулировало исследовательскую активность и креативное мышление.

- Интеграция цифровых платформ и приложений для языкового обучения, способствовавших углублению лингвистических знаний и грамматических навыков в интерактивной форме.

- Организация заданий на творческое письмо, включая составление эссе и кратких рассказов, что позволило учащимся развивать письменные коммуникативные навыки.

- Проведение критического чтения с аналитической работой над текстами, что способствовало повышению уровня текстовой грамотности и критического мышления.

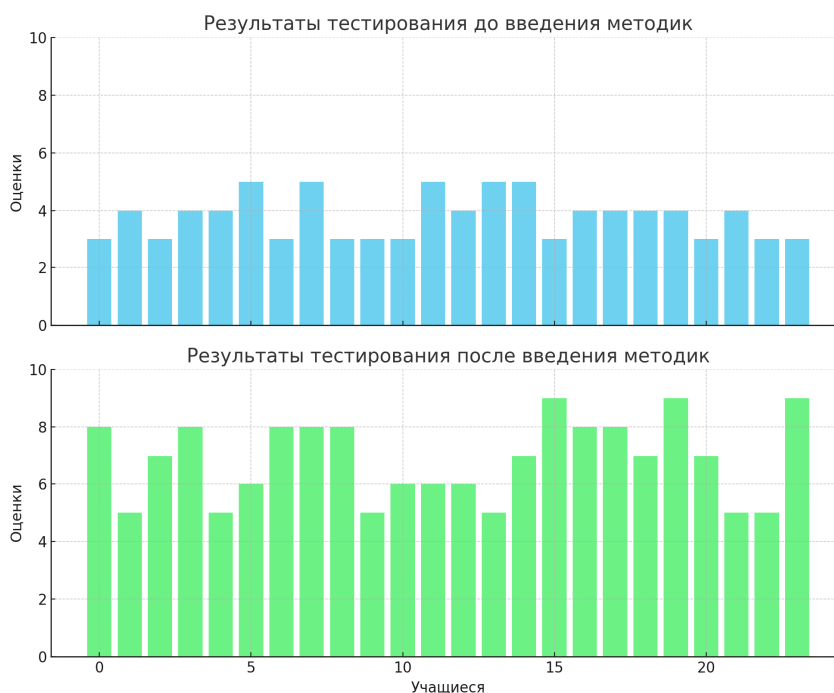
- Реализация интерактивных упражнений на аудирование с использованием аутентичных аудиоматериалов для улучшения восприятия на слух.

- Применение ролевых игр и симуляций реальных жизненных ситуаций для активизации устной речи и повышения коммуникативной компетенции.

- Систематическая самостоятельная работа над грамматикой с целью закрепления и углубления знаний грамматических правил.

- Ведение индивидуального учебного портфолио, отражающего весь спектр выполненных заданий и проектов, что способствовало формированию навыков самоанализа и самооценки.

Завершающим этапом эксперимента стало проведение итогового тестирования для апробации эффективности примененной методики. Количественные результаты исследования, отражающие динамику изменений в уровне знаний учащихся "до" и "после" реализации экспериментальной программы, представлены в последующей таблице.

Заключение

Обучение иностранным языкам претерпевает существенные изменения, особенно когда речь заходит о самостоятельной работе старшеклассников. Этот новый подход, в котором ученики сами выбирают направление своего обучения, активно используют технологии и занимаются проектами, открывает широкие возможности. Он не только помогает лучше овладеть языком, но и развивает важные умения — от самостоятельности до критического мышления и понимания других культур. Эти навыки крайне важны в современном глобализованном мире.

Для успешного внедрения самостоятельной работы крайне важны грамотно организованные процессы. Речь идет о планировании времени, выборе подходящих материалов и роли учителя, который должен помогать и направлять учащихся. Эти факторы создают условия, в которых каждый может учиться в своем ритме и соответственно своим предпочтениям, делая процесс обучения интересным и эффективным.

Но переход на новую систему обучения — это не только возможности, но и вызовы. Разница в уровне подготовки учеников и колебания в их мотивации требуют творческих и индивидуализированных подходов, от импровизации до персонализированных образовательных траекторий. Такое внимание к индивидуальности каждого учащегося подчеркивает стремление образовательного сообщества к созданию инклюзивной и ориентированной на ученика среды.

Примеры из практики показывают, насколько велик потенциал самостоятельной работы в изучении языков. Они демонстрируют не только улучшение учебных показателей, но и развитие комплекса умений, необходимых для жизни в сложном мире.

Перспективы развития языкового образования связаны с дальнейшим расширением независимости и индивидуализации учебных процессов. Этот путь, хотя и требует усилий, открывает захватывающие возможности для переосмысления методов обучения, делая их более соответствующими потребностям и интересам современных учеников.

В итоге, интеграция самостоятельной работы в изучение иностранных языков — это и вызов, и шанс для всех участников образовательного процесса. Это требует совместных усилий учителей, учеников и разработчиков образовательной политики для постоянного поиска и внедрения новшеств. Главная цель здесь — создать такую среду обучения, где освоение языка будет способствовать формированию глобального взгляда и ключевых навыков для

успешной жизни в мире, который становится всё более взаимосвязанным.

Принимая эти изменения, мы должны поддерживать открытый диалог, делиться успешным опытом и быть готовыми к гибким методам работы. Будущее языкового образования выглядит обнадеживающе, и благодаря самостоятельной работе у нас есть возможность открыть новые горизонты для учащихся по всему миру. В дальнейшем планируется продолжить работу над проблемой, разработав мобильное приложение, где ученики смогут самостоятельно изучать английский язык, в соответствии с программой обучения, а также получают доступ к тренажеру ЕНТ по английскому языку.

В этой статье представлен всесторонний обзор, однако важно отметить, что непрерывные исследования и адаптация стратегий имеют решающее значение для удовлетворения меняющихся потребностей учащихся и динамичного характера изучения языка.

Список использованных источников

1. Смит, Л. (2020). Влияние самостоятельного обучения в языковом образовании. Журнал преподавания и исследований языков.
2. Джонс А., Браун Д. (2019). Технологии в изучении языков: обзор. Обзор изучения языков и технологий.
3. Гарсия, С. (2018). Обучение на основе проектов в овладении вторым языком. Журнал изучения языка.
4. Мартин П. (2021). Стратегии тайм-менеджмента для изучающих язык. Психология образования.
5. Ли К. И Парк Х. (2020). Эффективные ресурсы для самостоятельного изучения языка. Журнал языковых ресурсов.
6. Томсон, Х. (2019). Руководство для учителя по самостоятельному изучению языка. Журнал ELT.
7. Ким, Дж. (2022). Геймификация в изучении языка: мотивация учащихся. Журнал образовательных технологий.
8. Патель, Р. (2021). Дифференцированное обучение изучению языка. Международный журнал изучения языков.
9. О'Коннелл, Т. (2020). Тематическое исследование: проект двуязычного информационного бюллетеня. Журнал управления языковыми проектами.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУІ МЕН ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

Байтолеува А.Р

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті,*

Ғылыми жетекші: п.ғ. магистрі Солтанбаева Б.Ф.

Аннотация: *Жеке тұлғаның әлеуметтік бейімделуі қоғам дамуының барлық кезеңінде өзекті мәселе болып табылады, себебі адам басқа индивидтерден тұратын әлемде өмір сүруге мәжбүр және олардың көпшілігіне бейімделуге мұқтаж және қажет болады. Кез келген жастағы адам әлеуметтік ортаның жағдайына бейімделе алуы қажет. Жасөспірімнің жас ерекшеліктері оның әртүрлі әлеуметтік жағдайларға бейімделуін жиі қиындатады.*

Кілттік сөздер: *Жасөспірім, жеке тұлға, әлеуметтік орта, индивид.*

Аннотация: *Социальная адаптация индивида является актуальной проблемой на всех этапах развития общества, поскольку человек вынужден жить в мире, состоящем из других индивидов и нуждающихся и нуждающихся в адаптации к большинству из них. Человек любого возраста должен уметь адаптироваться к условиям социальной среды. Возрастные особенности подростка часто затрудняют его адаптацию к различным социальным условиям.*

Ключевые слова: *Подросток, личность, социальная среда, индивидуум.*

Abstract: *The social adaptation of an individual is an urgent problem at all stages of the development of society, since a person is forced to live in a world consisting of other individuals and those in need and in need of adaptation to most of them. A person of any age should be able to adapt to the conditions of the social environment. The age characteristics of a teenager often make it difficult to adapt to various social conditions.*

Keywords: *Teenager, personality, social environment, individual.*

Латын тілінен аударғанда «бейімделу» сөзі - икемделу, деген мағынаны білдіреді. Адамның бейімделуінің негізгі төрт түрін көрсетуге болады: биологиялық, психологиялық, әлеуметтік, физиологиялық. Бейімделу үдерісі аса динамикалы болып табылады. Оның жетістігі көбінде объективті, немесе субъективті оқиғаға, функционалды жағдайға, әлеуметтік тәжірибеге, өмірлік бағдарға және т.б. байланысты. Әрбір адамға сол әсер еткен стимул әр түрлі адамдарда түрлі жауап реакциясын тудыруы мүмкін.

Бейімделу деңгейі дегеніміз – қоғамдық қарым-қатынас объектісі ретінде қарастырылады. Бұл деңгейде адам тұлға болуға бағытталады және ереже, талаптарды, белгілер жүйесін меңгеру болады. Сондықтан егер бала мектепке бейімделу деңгейінен өтпесе және әлеуметтік өмірдің негізін меңгермесе, ол одан әрі икемделе, бейімделе алуы күрделене түседі.

Жасөспірімдердің әлеуметтік ортаға бейімделуінің негізгі мәселелерінің бірі оларда кездесетін стресстік жағдайлардың көбеюі болып табылады. Бұл мектептегі, отбасындағы, достарымен проблемалар, сондай-ақ қоршаған ортаның қысымы мен әлеуметтік үміттер болуы мүмкін.

Тағы бір қиындық - олардың шешім қабылдау және эмоцияларын басқару қабілетін тексеру. Жасөспірімдер көбінесе өзін-өзі анықтауда, өз мақсаттары мен тілектерін анықтауда қиындықтарға тап болады, бұл олардың өзін-өзі бағалауы мен психикалық денсаулығына теріс салдарға әкелуі мүмкін.

А.Маслоу, Г.Олпорт әлеуметтік-психологиялық бейімделуді жеке адам мен қоғам құндылықтарына оңтайлы сәйкестендіруге әкелетін жеке тұлға мен әлеуметтік орта арасындағы қарым-қатынастардың қиын және қозғалмалы процесі ретінде қарастырады [1, 307 б.].

Жасөспірімдердің әлеуметтік ортаға сәтті бейімделуі мен дамуы ата-аналардың, мұғалімдердің, психологтардың және басқа да мамандардың қолдауы мен назарын қажет ететінін есте ұстаған жөн. Өзін-өзі тануды, эмпатияны, салауатты шекараларды белгілеу және басқа адамдармен қарым-қатынас орнату қабілетін дамытуға жағдай жасау қажет. Сондай-ақ жасөспірімдерге қарым-қатынас, жанжалдарды шешу және стрессті басқару дағдыларын дамытуға көмектесу маңызды. Сонымен қатар, бейімделу процесінде әрбір жасөспірімнің жеке ерекшеліктерін және олардың ерекше қажеттіліктерін ескеру маңызды. Тек осылай ғана олардың табысты дамуы мен заманауи әлеуметтік ортаға бейімделуіне қолайлы жағдай жасауға болады.

Е.С. Рапацевичтің пікірінше, әлеуметтік бейімделу-белгілі бір сыртқы немесе ішкі себептердің-шамадан тыс немесе әділетсіз талаптардың-шамадан тыс жүктемелердің, қиындықтардың және келіспеушіліктің, қарсылықтың, өзін-өзі қорғаудың және т.б. әсерінен жеке адамның әлеуметтік өмір нормаларына бейімделу мінез-құлқының бұзылуы. Көбінесе заңды мінез-құлық біртіндеп жүйелі түрде реакция ретінде қалыптасады, үнемі қоздырғыш факторлар баланың өз күшімен жеңе алмайды. Бастау-бұл баланың дисориентациясы: ол жоғалады, не істеу керектігін білмейді, жасөспірім ересектердің өтініштері мен нұсқауларына мүлдем жауап бермейді немесе бірнеше кезекте әрекеттеседі. Ол жасөспірімдердің әлеуметтік бейімделудің олардың қоғамға кірігу процесі, самосознание қалыптастыру, самопознание дағдылары мен рөлдік мінез-құлық, және басқалармен бара бар байланыс ретінде қарастырады. “Бейімделу”

термині М.Шакурова бір жағынан адамның қоршаған орта жағдайына бейімделу деңгейін сипаттау үшін қолданады, екінші жағынан бейімделу адамның көп немесе аз тез өзгертін жағдайларға бейімделу процесі ретінде әрекет етеді [2, 40 б.].

Жасөспірімдердің әлеуметтік ортаға сәтті бейімделуі және дамуы үшін жасөспірімдердің өздерімен де, олардың қоршаған ортасымен де кешенді жұмыс жүргізу қажет. Жасөспірімдерге психологиялық қолдау көрсету, әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға көмектесу, сондай-ақ олардың шығармашылық әлеуетін ашуға және өзін-өзі жүзеге асыруға жағдай жасау маңызды.

Кряжева И.К. пікірінше, тұлғаның әлеуметтік-психологиялық бейімделушілігі индивидтің ішкі мүмкіншіліктерді, қабілеттіліктерді ұтымды жүзеге асырумен, өзін тұлға ретінде сақтауымен, әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуімен нәтижеленеді. Тұлғаның бейімделуі құбылысының мәні субъекті мен қоршаған орта арасында үйлесімділіктің орнауымен нәтижеленеді [3, 24 б.].

«Әлеуметтік-психологиялық адаптация» ұғымы тұлғаның дамуымен тығыз байланысты. Мәселен, кейбір кезеңдерде индивид пен әлеуметтік ортаның өзара әрекеттесуі кезінде даму үрдісі бейімделу құралы болса, басқа кезеңдерде адаптивті үрдістер тұлғаны дамыту негізгі болып табылды, яғни әлеуметтік ортада адаптация одан әрі дамудың шарты болып саналады [4, 112 б.].

Қорыта келгенде, бұл жұмыста мен жасөспірімдердің әлеуметтік бейімделуін зерттедім. Бұл жұмыс өзінің маңыздылығы мен ауқымы бойынша әлеуметтік және мазмұны бойынша жасөспірімдер мен жоғары сынып оқушыларының әлеуметтік бейімделу мәселесін шешуге бағытталған. Әлеуметтік бейімделу сөздің кең мағынасында адамның сыртқы әлеммен сәйкестігін, келісімін, сәйкестігін білдіреді. Әлеуметтік бейімделген адам қажетті әлеуметтік рөлдер мен функцияларды орындауға қабілетті, оның басқалармен тұрақты байланыстары бар, белгілі бір ортада әлеуметтік қатар өмір сүру дағдыларына ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Маслоу а. болмыс психологиясы.- М.: Рефл-бук, 1997.- 307с.
2. Шакурова М.В. Әлеуметтік педагог жұмысының әдістемесі мен технологиясы, Академия, 2006 ж, С.40.
3. Кряжева И.К. Жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің кейбір аспектілері Әлеуметтік мінез-құлықты реттеудің психологиялық механизмдері Мәскеу баспасы 2008 ж. С.24
4. Матулен Г.О. әрекетке әлеуметтік бейімделу Психологиялық-журнал 2002 ж. С.112

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДИСГРАФИЯСЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ТҮЗЕТУ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті Ү.Р.Бахытбек*

*Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі А.М., Утилова
Павлодар қаласы № 6 ЖОББМ дефектолог – мұғалімі
А.Ж. Джумадиева*

Аннотация

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының дисграфиясын дидактикалық ойындар арқылы түзетудің жолдары қарастырылады. Соңғы кезде бастауыш сынып оқушыларының жазудың бұзылуы үлесі артып келеді. Мұндай балаларда жазу қорының даму деңгейі жас ерекшеліктеріне сәйкес келмейді, ал оны игеру баланың дамуына маңызды шарты болып табылады.

Мұны жеңу үшін арнайы түзету жолдары қажет. Олардың бірі-дидактикалық ойындар.

Кілтті сөздер: *дидактикалық ойын, түзету, бастауыш, дамыту, жазу, бұзылыс.*

Аннотация

В статье рассматриваются способы коррекции дисграфии младших школьников с помощью дидактических игр. В последнее время увеличивается доля нарушений письма у младших школьников. Уровень развития запаса письма у таких детей не соответствует возрастным особенностям, а его усвоение является важным условием развития ребенка. Чтобы преодолеть это, необходимы специальные способы исправления. Одна из них-дидактические игры

Ключевые слова: *дидактическая игра, коррекция, первичное, развитие, писать, расстройство.*

Annotation

The article discusses ways to correct dysgraphia of younger schoolchildren using didactic games. Recently, the proportion of writing disorders among younger schoolchildren has been increasing. The level of development of the writing stock in such children does not correspond to age characteristics, and its assimilation is an important condition for the development of a child. To overcome this, special correction methods are needed. One of them is didactic games.

Key words: *didactic game, correction, primary, development, write, disorder.*

Балалардың дисграфиясын дидактикалық ойындар арқылы түзету жазбаша сөйлеу дамытудың тиімді құралы болып табылады. Себебі, дидактикалық ойындар логопедиялық сабақтардың құрылымында аналитикалық және синтетикалық белсенділікті, есту және кеңістікті қабылдауды, есте сақтауды, ойлауды және моторлы сфераны дамыту маңызды рөл атқарады. Сөздік қоры толықтырылып, дұрыс дыбыстық

айтылым қалыптастырып, өз ойларын дұрыс білдіру қабілетін дамытады. Осы алынған ауызша сөйлеу дағдылары жазбаша жаттығулар арқылы шыңдалады. Сонымен қатар, тұлғаның шығармашылық дамуына ықпал ететін факторлар бар. Оның ішіне тұрақты қызығушылықты қалыптастыру, графикалық дағдыларды дамыту және жаттықтыру, шығармашылық ұмтылыстарын дамыту [1, 25 б].

Зерттеудің ғылыми жаңашылдығы- дисграфиясы бар бастауыш сынып оқушыларының жазбаша дидактикалық ойындар арқылы дамытудың маңыздылығы анықталды.

Зерттеу мақсаты: бастауыш сынып оқушыларының дисграфиясын дидактикалық ойындар арқылы жазу бұзылыстарының түзету жолдарын қарастыру.

Зерттеудің міндеттері:

1. Дисграфиясы бар бастауыш сынып оқушыларының жазу бұзылыстарын дидактикалық ойындар арқылы түзету жайлы ғылыми әдебиеттерге шолу;

2. Дисграфиясы бар бастауыш сынып оқушыларының жазу ерекшеліктерін дидактикалық ойындар арқылы зерттеу;

3. Бастауыш сынып оқушыларының дисграфиясын дидактикалық ойындар арқылы жазу бұзылыстарын түзету жұмыстарын өткізу.

Дисграфия-адамның жазбаша сөйлеуін құруға қатысатын психикалық функциялардың жеткіліксіз қалыптасуымен, тіпті бұзылуымен байланысты жазу процесінің ішінара бұзылуы. Яғни ол әріптерді, буындарды және сөздерді ауыстыру немесе түсіру арқылы көрінетін жазудың бұзылуы; сөйлемдегі сөздерді біріктіру немесе оларды және басқа түрлерін қате ажырату. Қарапайым тілмен айтқанда, бала жазуда түсініксіз, қайталанатын қателер жібереді, оны логопедпен түзету жұмыстарынсыз түзету мүмкін емес. Бүгінгі күні жазбаша сөйлеудің бұл бұзылуы балаларда жиі кездеседі. Зерттеулерге сәйкес, балалардағы дисграфия барлық жағдайлардың 80% -ында бастауыш сынып оқушылары арасында және 60%-ында орта мектеп оқушылары арасында кездеседі. Дисграфия жазу процесіне қатысатын мидың қыртыстық аймақтарының органикалық зақымдануынан, осы ми жүйелерінің кеш жетілуінен және олардың жұмысының бұзылуынан туындауы мүмкін. Жазу бұзылыстары сөйлеудің дамуына сезімтал балалардың дамуының ерте кезеңінде ұзақ мерзімді соматикалық аурулармен байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар, сыртқы факторлар маңызды рөл атқарады: дұрыс айтылмау, басқалардың нашар сөйлеуі, сонымен қатар қостілділік, отбасында баланың сөйлеуін дамытуға жеткіліксіз көңіл бөлу, сөйлеу байланыстарының жеткіліксіздігі.

Баланың дисграфия бұзылыстарына әкелетін көптеген факторлар әсер етеді. Бұл пренатальды, босанғаннан кейінгі және босану кезеңіндегі мидың дамымауы немесе зақымдалуын білдіреді:

- жүктілік патологиясы;
- асфиксия;
- туу жарақаттары;
- ми жарты шарларының біркелкі дамуы;
- энцефалит;
- менингит;
- жүйке жүйесіне теріс әсер ететін соматикалық аурулар.

Балалардағы дисграфияның пайда болуына ықпал ететін әлеуметтік факторлардың ішінде:

- отбасындағы қостілділік;
- айналаңыздағы адамдардың дұрыс емес немесе түсініксіз сөйлеуі;
- ата-ана тарапынан балалардың сөйлеуіне назар аудармау;
- сөйлеу байланыстарының болмауы;
- балаға сауат ашу негіздеріне тым ерте үйрету

Зерттеушілер оқушылардың дисграфиясының себептерін сөйлеу тілінің дамымауынан, психикалық қызметінің жетілмегендігінен және сөздерді дыбыстық талдаудағы қиындықтардан көреді. Фонематикалық талдау мен синтездің жетілмегендігіне байланысты жазу бұзылыстары Р.Е. Левина, Н.А. Никашина, Д.И. Орлова, Г.В. Чиркина. Сонымен, өз кезегінде авторлар: Г.А. Каше, В.А. Ковшиков, Р.И. Лалаева, Р.Е. Левина, Д.Н. Орлова, М.Е. Хватцев және т.б., мектеп оқушыларында жазу кезінде талдау және синтез операцияларының бұзылуын айтады, бірақ олар қандай операциялардың бұзылғанын және бұл бұзушылықтардың қандай деңгейде екенін толық ашып көрсетпейді. Зерттеушілер Е.Ф. Соботович, Ю.Т. Демьянов, И.М. Плоткина, В.Т. Петрова, А.Н. Корнев және басқалар да дисграфияның бұл формасының механизмдері туралы әртүрлі пікірлер айтады және, әдетте, оларды логопатологиялық, психологиялық және лингвистикалық факторлармен байланыстырады. Жазудың қазіргі идеясы П.К.Анохина сияқты авторлардың зерттеулеріне негізделген. Анохина, Л.С. Выготский, Р.Е. Левина, А.Р. Лурия, Л.С. Цветкова өз еңбектерінде жазуды зерттеп, оны адам миында болатын психикалық процестермен байланыстырады [2, 120 б].

Эксперименттік зерттеудің мақсаты бастауыш сынып оқушыларының нақты жазу қателерін анықтау болып табылады. Эксперименттік зерттеудің міндеттері: қателерді анықтау үшін тапсырмалардың әртүрлі түрлерін таңдау, кіші мектеп оқушыларының

жазуы; эксперименттік зерттеу және талдау жүргізу; жазу бұзылыстарын анықтау және психикалық дамуы тежелген оқушылардың жоғары психикалық функцияларын зерттеу.

Зерттеу жұмысымыздың негізі «№6 жалпы орта білім беру мектебі» КММ болды. Экспериментке ПМПК шешімі бойынша «Дисграфия нәтижесіндегі жазбаша сөйлеудегі бұзылулар» қорытындысымен сөйлеу тобына қабылданған екінші сыныптың 5 оқушысы қатысты. Барлық эксперименттік жұмыстар 2023 жылдың қыркүйегінен сәуіріне дейін 8 айға созылды. Топтық сабақтар аптасына 3 рет өткізілді. Бір сабақтың ұзақтығы 20-30 минутты құрады.

Бастауыш сынып оқушыларының ауызша және жазбаша сөйлеуін зерттеудің негізі тест әдістемесінің нұсқасынан Р.И.Лалаева, Л.В. Бенедиктова алынды. Анықтау экспериментінің әдіснамасын жасау кезінде жазудың психофизиологиялық құрылымы, Л.С. Выготский, А.Р. Лурия, М.Е. Хвацева, А.Н. Корнева, Р.И. Лалаева және т.б.

Жазбаша зерттеу әдістемесі келесі материалдарды қамтиды:

1. Сөйлеу-бейне қызметтерінің жағдайы. Әріптік білімді, әріптік гнозды зерттеу. Зерттеу материалы: әліпбидің баспа және жазба әріптері, элементі жоқ әріптер. Нұсқау: Оқушыға әліпбидің баспа әріптері көрсетіледі және оларды атауды сұрайды. Ұқсас тапсырма қолмен жазылған әріптермен орындалады. Оқшауланған әріптер де, стилі ұқсас әріптер қатары да, аяқталмаған әріптер де көрсетілген. Аяқталмаған әріптерді қайта құру ұсынылады.

2. Жазу процесін зерттеу. Оқушыларға келесі тапсырмалар түрлері ұсынылды:

1) Қолжазба мәтіннен сөздер мен сөйлемдерді көшіріп жазу (орман, ауру, жаңбыр, сабын, әңгіме, жидек, шөп шабу, велосипед; Көктем келді. Ағаштар мен бұталарда алғашқы жапырақтар пайда болады).

2) Баспа мәтінінен сөздер мен сөйлемдерді көшіріп жазу (көлем, бұлақ, көз жас, қорап, көмекші, қарақат; Жылдам ағыстар дірілдеп жатыр. Хош иісті лалагүл гүлдеді.)

3) Диктантты кіші және бас әріптермен жазу (п, и, ш, т, м, щ, з, ц, е, г, л, д, у, б, э, ф, й, ч, ё, ы, в, ж, ь, х; Г, З, Д, Р, Н, К, Ч, У, Е, Т, Ц, П, Л, В, М, Ё, Ж, Щ).

4) Буын диктантын жазып алу (ас, мо, осе, лы, ри, але, яр, мя, жу, са, шо, чи, ац, бапо, дожу, лери, шази, жнее, ащу, зню, лох, кор, пла, кро, аст, глу, арк, сми, кра, гро, астка, глор, ижбо, шац, вздро, чит, щус, хвы, айка, шос, крет, вач).

5) Түрлі буындық құрылымдағы сөздердің диктантын жазып алу (шаңғы, кілт, шеңберлер, өмір сүру, кемпір, ұйықтау, бұта, шортан,

көше, садақ, ләйлек, ұйықтап қалады, қарға, үйректер, щетка, шарф, қанат, көз тесігі, табиғат, күшті, көктем, жойылды, оқу).

б) Бір рет тыңдағаннан кейін сөйлемді жазу (Шыршада үлпілдек қоян тұр.). Нәтижелерді бағалау. Сауаттылықты меңгеру дәрежесі ашылып, нақты жазу қателері, олардың саны, сипаты мен айтылу дәрежесі ескеріледі.

3.Балалардың жазу процестерін зерттеу. Жазу үдерісіне сауалнама нәтижелері қосымшада келтірілген.Мәтіндер ең көп таралған графемалық қоспаларды ескере отырып таңдалды. Қиындық деңгейін таңдағанда емлеге дайындық дәрежесі ескерілді. Диктант жазу техникасы стандартты.

Диктант №1.

Қатты және жұмсақ дыбыстарды ажырату.

Сәуір келді. Босаған қар еріп жатыр. Айналада ағыстар сылдырлайды. Подъезде үлкен шалшық бар. Балалар коньки мен шаңғыларын қойды. Олар қайықтарды суға түсіріп жатыр. Барлығы көктемді қарсы алады.

Диктант №2.

Ыстық және ысқырық дыбыстарды ажырату.

Құрғақ жапырақтар сыбдырлайды. Қойшы өртті сөндірді. Қарағайлардың шыңдары сыбдырлайды. Хош иісті шөпті араластыратын кез келді. Алхоры мен алмұрт жақында піседі.

Диктант №3.

Дауысты және дауыссыз дыбыстарды ажырату.

Күз келді. Салқын жел соға бастады. Жаңбыр жиі жауады. Подъезде үлкен шалшықтар бар. Гүлзардағы гүлдер солып қалды. Ағаштардан жапырақтар түсіп жатыр. Өзендегі су қарайып кетті. Зоя мен Саша орманға барады.

Сауалнама жазу қателерінің сапасы мен санын талдауды сұрады. Қателердің бірнеше түрі анықталды:

- а) сөздің дыбыстық құрамының бұзылуы;
- ә) лексикалық және грамматикалық қателер;
- в) графикалық;
- г) орфография.

Екінші эксперименттік жұмыста балалардың дидактикалық ойындар арқылы акустикалық дисграфиясының бұзылуының жалпы және жеке даму деңгейін анықтадық.Сабақ кезеңдеріне:Ұйымдастыру кезеңі;дыбыстардың артикуляциясын анықтау;фонематикалық есту қабілетін дамыту;дене шынықтыру;силлабикалық кестені оқу;дыбыстарды ажырату;дәптермен жұмыс;дыбыстық әріптік талдауды жасау.

Балалардың жазу бұзылыстарын дамыту үшін тапсырмалардың әртүрлі түрлерін таңдау, кіші мектеп оқушыларының жазуы; эксперименттік зерттеу және талдау жүргізу; жазу бұзылыстарын анықтау және психикалық дамуы тежелген оқушылардың жоғары психикалық функцияларын зерттеу қалыптастыруға бағытталған ойындар қолданылды. Әр бала үшін әдістемелік әзірлемелердің көмегімен дидактикалық ойындармен сөйлеу әрекетін дамытудың жеке бағдарламалары жасалды. Оның ішінде сөйлеу-бейне қызметтерінің жағдайы, әріптік білімді, әріптік гнозды зерттеу; жазу процесін зерттеу; балалардың жазу процестерін зерттеу тапсырмалары берілген. Және де акустикалық дисграфияны түзетуге бағытталған дидактикалық ойындар мен жаттығулар қолданған болатынбыз. Бұл әр балаға әлі үйренбеген материалмен мақсатты түрде жұмыс істеуге және қажет болған жағдайда сол немесе басқа тақырыпқа оралуға мүмкіндік берді [3, 98 б].

Ең тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін мектепте жүргізілетін логопедиялық жұмысты үйде жеке жұмыспен біріктіру қажет. Бұл жағдайда ата-аналарға үйде дидактикалық ойындарды қолдануға арнайы үйретудің қажеті жоқ. Осы топтағы балалардағы жазу қорын және сөзжасам дағдыларын зерттеу деректері дидактикалық ойындар өткізілгеннен кейін бұл тапсырмалардың қиындауы азаятынын, балалар оларды орындау кезінде аз қателіктер жіберетінін көрсетеді. Бұл жазу бұзылыстарының деңгейі едәуір жоғары екенін көрсетеді. Жалпы, зерттеу кезеңінде балалардың жазу бұзылыстарының әрекетінің барлық өлшемдері бойынша көрсеткіштері жақсарды. Жүргізілген эксперименттің нәтижелері көрсеткендей, дидактикалық ойындар бастауыш сынып оқушыларының жазу бұзылыстарының әрекетін дамытудың тиімді құралы болып табылады, оларды сабақтарда, әр түрлі іс-шараларда, үйде логопедтер, тәрбиешілер мен ата-аналар режимінде қолдануға болады, бұл ойындарды балалармен жүйелі түрде өткізу даму деңгейінің айтарлықтай өсуін айқын көрсетеді.

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының дисграфия бұзылыстарының дидактикалық ойындар арқылы дамытуының жолдары қарастырылады. Жүргізілген зерттеу бойынша келесі қорытынды жасалды.

1. Қазіргі кезде дисграфияның маңызды теориялық міндеттерінің бірі бастауыш сынып жасындағы балалардың жазбаша сөйлеуін қалыптастыру процесіндегі бұзылыстарды зерттеу және осы бұзылыстарды жеңуге ғана емес, сонымен қатар жаңа түзету-дамыту технологияларын жасау, мектеп оқушыларының тіл қабілеттерін

дамыту болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының жазу әрекетін дамыту мәселесі психологиялық – педагогикалық әдебиеттерде үлкен назар аударатын күрделі ғылыми-әдістемелік мәселе болып табылады.

2. Логопед дисграфияның әртүрлі формаларын түзету және алдын алу үшін дидактикалық ойындар мен дамыту жаттығуларын қолданады. Ойын жаттығулары мектепке дейінгі мекемелерде де, мектептегі логопедияда да сөйлеу және жазу бұзылыстары бар балалармен түзету-дамыту жұмысының тиімді құралына айналды. Дидактикалық ойындар балалар үшін қажетті алғышарттар қалыптасу, жазбаша сөйлеуді табысты дамыту, сөйлеу мәдениетін арттыру, сөздік қорын молайту, тілдік мағынасын дамытамыз.

3. Бұл зерттеу оқушылардың жазбаша сөйлеуінің ерекшеліктерін зерттеуге және кіші мектеп оқушыларының жазудағы нақты қателерін анықтауға бағытталған. Эксперименттік жұмыста 9-10 жас аралығында дисграфия бұзылыстары бар бастауыш сынып оқушылары байқалды. Зерттеу 5 баланы қамтиды. Зерттеу жұмысы бірнеше кезеңнен тұрды. Біріншіден, зерттеу тақырыбы бойынша жазу бұзылыстарының деңгейін анықтау үшін әртүрлі диктант тапсырмалары берілген. Екіншіден, дидактикалық ойындар арқылы акустикалық дисграфиясының бұзылуының жалпы және жеке даму деңгейін анықтады. Біз жүргізген эксперименттік зерттеу әр түрлі деңгейдегі жазу тілі операцияларының негізгі бұзылыстары туралы айтылған гипотезаны растады. Диагностикалық нәтижелер зерттеу көрсеткендей, эксперименттік топтарда біз таңдаған балалардың барлығы жазуды үйренуде қиындықтарға тап болады. Әр бағытта білім беру қызметін ұйымдастыру нысандары, қолданылатын әдістер, ойындар мен жаттығулардың міндеттері анықталды. Зерттеу мақсатына қол жеткізілді, қойылған міндеттер шешілді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Өмірбекова Қ.Қ. Жазбаша сөйлеу тілінің бұзылуы және түзету жолдары: Оқу құралы. – Алматы, Абай ат. ҚазҰПУ, 2010 – 115 б
2. Садовникова, И.Н. Нарушение письменной речи у младших школьников. [Текст] / И.Н. Садовникова / – М., 2003. – 296 с.
3. Ефименкова Л.Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов / Л.Н. Ефименкова. – М.: Владос, 2001. – 336 с.
4. Ахутина Т.В. Нейропсихологическая диагностика, обследование письма и чтения младших школьников / Т.В. Ахутина, О.Б. Иншакова; сост. Н.М. Пылаева [и др.]. – М.: В. Секачев, 2019. – 133 с
5. Лалаева Р.И., Венедиктова Л.В. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников. – СПб., 2001.

6. Ахутина Т. В. Письмо и чтение: трудности обучения и коррекции/ М.,Сфера, 2001. - 156 с.
7. Волкова Л.С. Нарушения письменной речи. Дислексия. Дисграфия /М.: Педагогика, 2006. - 267 с.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ОЙЫННЫҢ ӘСЕРІ

Бейсек.Ж.К.

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
педагогика жоғары мектебінің студенті*

*Ғылыми жетекші: педагогика ғылымының магистрі, оқытушы-
сарашы Кошкимбаева.Р.Х.*

Аннотация. Мақалада мектеп жасына дейінгі баланың психикалық дамуына ойынның әсері қарастырылды. Мектепке дейінгі ойын теориясын алғашқы талдаушылар мен отандық зерттеген ғалымдар берілген. Ойын мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуына ықпал тигізетін жетекші іс-әрекет саналады. Мектеп жасына дейінгі баланың танымдық процестерінің қабылдау, зейін, ойлау, ес, сөйлеуіне тоқталған.

Кілт сөздер: ойын, жетекші іс-әрекет, зейін, ойлау, ес, сөйлеу, қиял.

Аннотация. В статье рассмотрено влияние игры на психическое развитие дошкольника. Даны первые аналитики и отечественные ученые, изучавшие теорию дошкольных игр. Игра считается ведущей деятельностью, способствующей развитию личности дошкольника. Остановился на восприятии, внимании, мышлении, памяти, речи познавательных процессов дошкольника.

Ключевые слова: игра, ведущая деятельность, внимание, мышление, память, речь, воображение.

Abstract: The article examines the influence of the game on the mental development of a preschooler. The first analysts and domestic scientists who studied the theory of preschool games are given. Play is considered to be the leading activity contributing to the development of a preschooler's personality. He focused on the perception, attention, thinking, memory, speech of the cognitive processes of a preschooler.

Key words: play, leading activity, attention, thinking, memory, speech, imagination.

Баланың өсіп, өнуінде ойынның мәні зор. Әсіресе мектеп жасына дейінгі бала өмірінде ойынның атқаратын қызметі өте айрықша. Қай заманда, қай халықтың өмірінде болсын, мектеп дейінгі жастағы бала мүмкіндігіне, шамасына қарай ойын ойнайды. Ойын – бала өмірінің қажеттілігінен туады, мектепке дейінгі баланың қажетін өтейді. Бала үшін ойын іс-әрекет, қимыл құралы болумен қатар, олардың танымын,

түсінігін және білімін жетілдірудің негізгі жолы болып табылады. Ойын мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуына ықпал тигізетін жетекші, басты құбылыстың бірі саналады.

XIX ғасырдан бастап ойын теориясы мәселелеріне назар аударылып, сыни пікірлер айтыла бастады. Ойын теориясын алғашқы талдаушылар - Ф.Шиллер, Г.Спенсер, В.Вундт есімдерімен байланысты. Бұлар өздерінің философиялық, психологиялық көзқарастарымен – ойын өмір құбылысын таратушы, ойынның шығуын – өнердің шығуымен байланыстырды. Ф.Шиллер және Г.Спенсер бойынша ойын іс-әрекетінің негізгі импульсі - артық күш. В.Вундт ойынның негізгі көзі – ойын нәтижесіндегі рахаттану сезімі деді.

Мектепке дейінгі ойынның отандық теориясын Л. С. Выготский, А.В. Запорожец, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин, А.П. Усова және т.б. зерттеді.

Мектепке дейінгі кезеңде негізгі жетекші іс-әрекет - ойын болып табылады. Жетекші іс-әрекет былай анықталады: «бұл баланың психикасында маңызды өзгеріске әкелетін әрекет және баланы өзінің жоғары даму деңгейіне дайындайтын психикалық процестер дамиды». Бәріне белгілі болғандай бұл белгілердің дамуы ойын іс-әрекетімен байланысты. Ол жақын даму аймағын құрады және өзі дамудың негізгі көзі ретінде қарастырылады.

Балалардың дамуын зерттегенде, ойында барлық психикалық процестер басқа әрекеттерге қарағанда тиімдірек дамидыны байқалады. Баланың психикасындағы ойынға байланысты өзгерістер соншалықты маңызды екенін психологияда ғалымдар Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев, Д. Б. Запорожец ойын мектепке дейінгі кезеңдегі жетекші іс-әрекет ретінде деп қарастырған.

Психологтар ойынды сыртқы, әлеуметтік және ішкі, субъективті сипаттамалардың өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде қарастырады:

✓ Ойын баланың өзіне қол жетімді пәндік әлемге ғана емес, сонымен бірге ересектердің кең әлеміне (А. Н. Леонтьев) қатысты әрекет ету қажеттілігінен туындайды;

✓ Ойынның пайда болуы дереу іске асырылмайтын тілектер мен тілектерді дереу жүзеге асыру тенденцияларының қайшылығына негізделген (Л. С. Выготский);

✓ Ойын ересек болу және ересектер сияқты әрекет ету қажеттілігінің жоғары қарқындылығын тудырады (Д. Б. Эльконин).

Тұлға және оның өмірдегі рөлі баланың өзіне алатын рөлдері арқылы ойында тығыз байланысты, оның жеке басы қалыптасады және дамиды. Ойын тұлғаның дамуымен тығыз байланысты және оның ерекше қарқынды даму кезеңінде – балалық шақта – ол ерекше мәнге

ие болады. Баланың өмірінің алғашқы жылдарында ойын оның жеке басы қалыптасатын жетекші іс-әрекет болып табылады. Ойын - бұл жеке тұлғаның дамуында, оның қасиеттерін қалыптастыруда және оның ішкі мазмұнын, моральдық-еріктік қасиеттерін байытуда ерекше маңызды рөл атқаратын алғашқы іс-әрекет.

Ойында баланың жеке басының барлық жақтары қалыптасады, оның психикасында айтарлықтай өзгерістер болады, дамудың жаңа, жоғары сатысына өтуге дайындалады. Ойын өскелең ұрпақты аға буын ісін жалғастыруға дайындайды, ондағы болашақта атқаратын іс-әрекеттері үшін қажетті қабілеттер мен қасиеттерді қалыптастырады, дамытады.

Ойында баланың алғашқы адами қажеттіліктері мен мүдделері көрінеді және қанағаттандырылады; өзін көрсете отырып, олар онымен бірге қалыптасады. Ойында баланың психикасының барлық жақтары қалыптасады. Ойында бала қиялды қалыптастырады, ол шындықтан кетуді және оған енуді қамтиды. Тұлғаның психикалық өмірінің барлық аспектілері қалыптасады; бала ойнап, өзіне қабылдайтын рөлдерде, баланың жеке басы кеңейеді, байытылады, тереңдей түседі. Ойында мектепте оқуға қажетті қасиеттер белгілі бір дәрежеде қалыптасады, бұл оқуға дайындықты анықтайды.

Мектепке дейінгі жастағы балаларда қабылдау мағыналы және мақсатты болады. Заттармен әрекет ете отырып, бала олардың мөлшеріне, түсіне дәлірек баға бере бастайды. Музыканы қабылдау кезінде ол әуенді бақылайды, дыбыстардың биіктікке қатынасын, ритмін ажыратады. Сөйлеуде ол ұқсас дыбыстардың айтылуындағы нюанстарды естиді.

Зейін. Мектепке дейінгі жаста зейіннің сәтті дамуы байқалады, оның шоғырлануы артады, мысалы, суреттерді қарау кезінде, әңгімелер мен ертегілерді тыңдау кезінде. Сонымен, мектеп жасына дейінгі бала суретті ұзақ уақыт қарастырады; 6 жастағы бала суретте не бейнеленгенін кіші мектеп жасына дейінгі балаға қарағанда әлдеқайда жақсы түсінеді. Д.Б. Эльконин пікірінше, мектепке дейінгі кезеңде балалар іс-әрекетінің күрделенуіне жалпы ақыл-ой дамуының ілгерілеуіне байланысты зейін күшті шоғырланып, тұрақтылыққа ие болады. Мысалы, мектепке дейінгі кезеңдегі кішкентайлар бір ойынды 30-50 минут ойнайтын болса, 5-6 жасқа жеткенде ойынның ұзақтығы 1,5 сағатқа дейін созылады.

Ойлау. Мектепке дейінгі жастағы ойлау көрнекі-әрекеттік, көрнекі-бейнелі және сөздік ойлауға ауысумен сипатталады. Соған қарамастан, ойлаудың негізгі түрі көрнекі-бейнелі болып табылады.

Мектепке дейінгі баланың мынандай ойлауының ерекшеліктері болады.

Біріншіден, 5 жастағы балада мәселені шешу күні бұрын ойланған сөздік формада беріледі.

Екіншіден, соған байланысты баланың орындайтын әрекетінің мәні өзгереді.

Үшіншіден, әртүрлі жағдайдың әсер етуінен ойлау үдерісінің мәні өзгереді.

Төртіншіден, көрнекілік амалдық ойлау жоққа шығарылмайды, жоғалып та кетпейді. Ол балада жинақталып тұрған қор сияқты.

Ес. Мектепке дейінгі кезеңдегі балада ес үдерісінің дамуы айқындалып, біршама күрделенгендігі байқалады. 3-4 жастан бастап бала қоршаған ортамен жан-жақты танысып, ойын, қарапайым еңбек іс-әрекеттерімен шұғылдана бастайды. Осының нәтижесінде бала есте сақтаудың арнайы тәсілдерін пайдаланбай-ақ, іс-әрекеттің орындалу барысында байқаусызда, материал бала есінде өздігінен ырықсыз түрде сақталып отырады. Мектеп жасына дейінгі кезең бала есінің ырықсыздығымен ерекшеленеді. Балалар өз өмірінде ерекше әсер етіп көңіл аударғанын өзін қызықтырған құбылысты ғана есінде жақсы сақтайды және осы кезеңде есте сақтау үшін алдына арнайы мақсат қойылады. 4 жастан бастап ырықты түрде есте сақтау жүзеге аса бастайды.

Қиял. Баланың қиялы сәбилік шақтың соңында пайда бола бастайды. Баланың қиялдауы ойын үстінде қалыптасады. Алғашқы кезде қиял заттарды қабылдаудан және ойын іс-әрекеттерін орындауынан көрінеді. Бала сурет салғанда, ертегі мен тақпақты ойдан шығарғанда қиялы неғұрлым айқын байқалады. Бала қиялын дамытуда ойынның сурет салу және құрастыру әрекеттерінің әдеби шығармалар мен ертегі әңгімелердің де маңызы зор.

Сөйлеу. Мектепке дейінгі балалық шақта сөйлеуді меңгерудің ұзақ және күрделі процесі аяқталады. 7 жасында тіл баланың қарым-қатынас пен ойлау құралына және мектепке дайындық кезінде оқу мен жазуды үйрену қадамы басталады. Сөйлеудің дыбыстық жағы дамиды. Мектеп жасына дейінгі балалар өздерінің айтылу ерекшеліктерін түсіне бастайды. Мектеп жасына дейінгі кезеңнің соңында фонематикалық даму процесі аяқталады. Сөйлеудің сөздік құрамы қарқынды өседі.

«Ойын ерікті саналы мінез-құлықтың дамуына жағдай жасайды, дәл осы ойында өзін-өзі танудың рудименттері қалыптасады. Ойын ақыл-ой әрекеттерінің дамуына айтарлықтай әсер етеді, жаңа интеллектуалды операцияларды қалыптастыруға көшуді дайындайды, ол даму көзі болып табылады және жақын даму аймағын жасайды».

Д. Б. Элкониин ойынның баланың психикалық дамуына әсер етуінің төрт негізгі бағытын анықтайды:

- 1) Баланың мотивациялық-қажеттілік саласын дамыту;
- 2) Баланың танымдық «эгоцентризмін» жеңу;
- 3) Ақыл-ой әрекеттерін дамыту;
- 4) Іс-әрекеттердің еріктілігін дамыту.

Ойында мотивтердің бастапқы бағыныштылығы да қалыптасады. Саналы ерікті таңдау іс-әрекеттің нақты орындалу жағдайынан ажыратылған кезде мағынамен жұмыс істеген жағдайда ғана мүмкін болады. Ойын, мағынаны іс-әрекеттен ажыратуды қамтамасыз ете отырып, мотивтерге бағынудың пайда болуына жағдай жасайды.

А. Л. Венгер, Г. Г. Кравцов, М. Ю. Михайлина, С. Р. Петрухина зерттеулерінің нәтижелері баланың мектепке психологиялық дайындығының ойын қызметінің даму деңгейіне тәуелділігін көрсетті.

Осылайша, ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық дамуына ерекше маңызды орын алады деген қорытынды жасауға болады. Ойын-баланың өзін-өзі көрсетуінің, оның «өзін-өзі» дамытудың маңызды сферасы болып табылады. Ойын балаға әлеуметтік қарым-қатынастарын жаңғырту негізінде ересектердің өміріне эмоционалды түрде еруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дүйсенова Ж.Қ., Қ.Н. Нығыметова. Балалар психологиясы, Алматы, 2015.
2. Бапаева.М.К. Даму психологиясы. Алматы-2014.
3. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. 1966.С. 62-76.
4. Запорожец А.В. Проблемы психологии детской игры. -М.: Просвещение, 2016.
5. Элькониин Д.Б. Психологические вопросы игры дошкольника. -М.: Академия, 2017.

ДИСЦИПЛИНА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Бейфус Е.А.

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Айдарханова И.И

научный руководитель: педагог-эксперт, г. Павлодар

Аннотация. Мақалада бастауыш мектепте тәртіпті сақтау мәселесі және оны қалай құру керектігі, әсіресе жас мұғалімдер үшін қарастырылады.

Автор өз тәжірибесімен және тәртіпті орнату стратегиясымен бөліседі. Мақала сонымен қатар қазіргі балалар тұрғысынан тәртіп мәселесін қарастырады.

Түйінді сөздер: тәртіп, тәртіпті орнату тәсілдері.

Аннотация. В статье рассматривается проблема поддержания дисциплины в начальной школе и способы ее налаживания, особенно для молодых учителей. Автор делится своим опытом и стратегиями налаживания дисциплины. Статья также рассматривает проблему дисциплины с точки зрения современных детей.

Ключевые слова: дисциплина, способы установления дисциплины.

Annotation. The article discusses the problem of maintaining discipline in primary school and ways to establish it, especially for young teachers. The author shares his experience and strategies for establishing discipline. The article also examines the problem of discipline from the point of view of modern children.

Keywords: discipline, ways of establishing discipline.

Дисциплина в начальной школе является проблемой как для молодых учителей, так и учителей со стажем. Однако, вторым, ввиду своего жизненного опыта, гораздо легче, чем нам, новичкам на этом нелегком поприще. Сегодня, в этой статье, мы поделимся с вами, как можно наладить дисциплину с первых дней, тем самым облегчив адаптацию и для себя, и для маленьких учеников, которые мы взяли себе на вооружение, методом проб и ошибок предпринимали различные способы, решая данную проблему, пока, наконец, результат не был нами достигнут. Конечно, нам пришлось прибегнуть к изучению данного вопроса со всех сторон, о чем мы расскажем вам далее.

Проанализировав поведение детей, в нашем случае это учащиеся первого класса, можем сказать, что понятие дисциплины, как и она сама в целом, известна лишь единицам. Современные дети довольно самостоятельны, у них уже имеется достаточно полное представление и понимание себя, как личности. Для себя мы поделили детей на три группы, которые можно назвать так:

1. Ведущие;
2. Ведомые;
3. Нейтральные [1].

Соответственно, «ведущие» дети, это дети-лидеры, заводилы, с которых, обычно, все начинается. «Ведомые» – это те, которые следуют за «ведущими», независимо от того, что именно они делают, хорошо это или плохо. И «нейтральные» дети. Это, своего рода, наблюдатели. Они не участвуют в активных действиях, не склонны к чрезмерной активности, пассивные дети. Именно эта группа детей кажется наиболее дисциплинированной, но далеко не всегда это так.

Следует помнить о том, что это «домашние» дети, которые еще вчера были беззаботными домашними любимчиками, которым все было дозволено, а кто-то, наоборот, был дворовым заводилой. И всем им очень сложно сегодня усидеть за партой, следовать правилам каких-то незнакомых чужих людей, которые запрещают им играть, прыгать и бегать. Поэтому основным принципом налаживания дисциплины мы смело можем назвать помощь детям в адаптации в классе, в школе, между собой и между учителем и ребенком. Ребенок должен научиться доверять учителю, а учителю важно заработать репутацию хорошего друга, тогда ученик будет слушать и слышать.

В этом нам может помочь установление дружеского контакта. Для этого можно использовать различные игры для привлечения внимания, для разрядки детей, для улучшения концентрации, дисциплины и самодисциплины.

Естественно, одним из немаловажных аспектов дисциплины у учащихся на уроке, является правильно составленный план урока. Сам урок должен проходить интересно и разнообразно, чтобы не дать заскучать ребенку. У него ни в коем случае не должен пропасть интерес присутствовать здесь и сейчас.

Мы все знаем, что любой ученик, тем более маленький ребенок, любит, когда его хвалят и выделяют на фоне других. Для этого можно использовать систему наборов очков, по подсчетам которых в итоге выделяются лучшие ученики в классе. При чем крайне важно распределять это равномерно, чтобы каждый ребенок мог сам похвалить себя, почувствовать свое достоинство. Очки будут приравнены к фигуркам в виде звездочек, которые и раздавались за каждое достижение, и возвращали одно за каждое замечание. В конце урока мы их считали и отмечали самых-самых. Следует отметить, что дети очень ждали подведения итогов и их радости не было предела, если лучшими становились они. Естественно, в следующий раз уже каждый ребенок задумывался, где-то даже сам себя одергивал при желании что-нибудь сделать во время урока, будь то крики на уроке или бросание мусора, предметов. В дальнейшем хотим воплотить в реальность еще одну идею, или точнее задумку по аналогии с предыдущей, только сделать акцент на развитие командного духа. Например, поделить класс на команду мальчиков и девочек, и уже очки выдавать на команду. Никому не захочется подвести команду и, считаем, этот метод точно работает.

Очень хорошо мотивируют и улучшают дисциплину на уроке смайлики, сейчас в интернете их большое разнообразие. Смайлики не только на уроках используются, но и можно вручить их детям за

примерное поведение на переменах, в столовой, в раздевалке. Также, можно использовать наклейки. Можно сделать список класса и приклеивать наклейки напротив фамилий детей, а еще лучше если будет еще и фото, а потом подводить итог в конце недели или месяца, кто набрал больше всех. Те дети, которые нарушали дисциплину, будут стараться получить эти смайлики.

Еще одним из помощников можем назвать обыкновенную физическую зарядку. Когда дети начинают шуметь, отвлекаться, смотреть в окно, отвлекать друг друга, это говорит о том, что они устали сидеть на одном месте и в одной позе. Ученики встают возле своих парт и повторяют за учителем простые упражнения, тем самым сбрасывая с себя напряжение и отдавая свою энергию этому процессу. Иногда можно включить веселую музыку, чтобы поднять ученикам настроение. Пять минут обычной физической зарядки очень помогает, как и учителю для налаживания контакта с детьми, так и детям, для адаптации на уроках. Бывает так, что перешептывания плавно переходят в шум, а шум - в гул, который невозможно остановить. Что можно сделать в такой ситуации? Преподаватель может отойти в конец кабинета, таким образом, что дети его не видят. Спустя короткий промежуток времени кто-то один замечает отсутствие учителя и начинает искать глазами по кабинету. Непроизвольно это начинают делать и другие дети. В этот момент обычно наступает тишина, и все внимание детей еще некоторое время будет обращено на учителя.

Очень похожий способ на предыдущий – «потерять голос». Можно просто начать говорить очень тихо и медленно, не пытаясь говорить громче детей. Смена тембра, громкости и скорости речи привлечет внимание детей. Часто в их глазах можно прочесть вопрос, что же, все-таки, произошло? И, как ответ, - «пропал» голос, болит горло. У нас это тоже сработало, пользовались мы этим методом лишь один раз, и дети проявили в этот момент сочувствие и вели себя гораздо лучше [2].

Наряду с пятиминуткой можно применять различные виды игр, причем продолжать их можно изо дня в день, тем самым еще и тренируя память ребенка. Например, по принципу игры в «Города», можно называть любой предмет в классе, причем повторяться нельзя. Это также отвлекает, разряжает, развивает учеников.

Также, нам успешно удалось использовать во время профессиональной практики, «веселого будильника». Учитель заводит будильник несколько раз в течение урока. Причем громкость звонка будильника минимальна. В установленное время будильник звонит на уроке и оповещает о том, что детям нужно встать со своих мест, будет

что-то интересное. От того, что мелодия на звонке очень тихая, они боятся его прослушать и ведут себя максимально тихо.

Одним из важных залогов дисциплины на уроке является вовлеченность учеников. Нужно стараться, чтобы каждый имел собственное задание, даже если оно одно общее на всех. Например, если один из учеников выполняет задание на доске, то остальные должны выполнять то же самое задание у себя в тетради. Если кто-то из них справился быстрее других, то нужно похвалить его и дать ему другое задание, чтобы он не заскучал в ожидании одноклассников и не начал никого отвлекать. Учителю всегда нужно держать наготове несколько вариантов интересных заданий на такие случаи [3].

Особого внимания требуют творческие уроки. Например, рисование, труды. В этот момент, чтобы творческий процесс не перешел в высказывания мыслей вслух и в длительные переговоры, я применяю чтение вслух. Выбираю произведение по теме, или дополнительный материал в рамках темы, или выдержки из биографий великих художников и зачитываю вслух, периодически переспрашивая кого-нибудь из ребят о содержимом текста. Переходя к теме литературы, нужно обязательно внедрить в практику работы с начальными классами приобщение к чтению. Для этого дети приносят в класс любимую книгу. И она лежит на уголке стола постоянно, пока ребенок не дочитает ее. Нужна она для того чтобы успокоиться от возбуждения, полученного на перемене. Возвращаясь со звонком, они перевозбуждены, и, чтобы успокоиться, мы предлагали открыть книгу и в течении пяти минут ее почитать, по истечению времени также дети слышат мелодию «веселого будильника», книга закрывается, и мы начинаем спокойно работать. Тем самым на уроке мы совмещаем полезное с приятным – прививаем любовь детей к чтению, отработываем технику чтения и налаживаем дисциплину. Периодически дети могут рассказывать поочередно то, о чем они успели прочесть, и после прочтения ответить на вопросы либо поменяться на время книжками с одноклассниками [4].

Еще одним из способов, который можно попробовать – использовать сигнальную карточку или сигнальное место. Заранее с детьми договориться, что, как только учитель поднимает кружок красного цвета, нужно сесть правильно. Сигнальное место, заранее обговорить, что если преподаватель встал в левый угол класса, то всё внимание на него, в классе тишина. Это, действительно, работает, но использовать часто не рекомендуем, дети привыкнут к такому приёму и не будут реагировать на него. Часто на уроках можно использовать фразы на внимание. Итак, говорим детям: кто меня слышит, поднимите

левую руку, кто меня слышит, встаньте. Фразы для такого приёма можно придумывать разнообразные. Дети, которые не слышат учителя, начинают смотреть на тех, кто выполняет какие-то действия, начинают слушать и включаются в работу. Еще фразы, которые помогают:

- это задание для самых внимательных,
- кто выполнил работу,
- сядьте правильно, чтобы я видела, кто уже молодец,
- давайте послушаем, какой ряд тише,
- кто тише сидят, мальчики или девочки [5].

Когда расшумелись дети, ни в коем случае не нужно на них кричать, нужно замолчать, посмотреть на них внимательно, сказать, что в таком шуме продолжать урок нельзя, что вы не получите никаких знаний, если в классе будет такой шум. Для улучшения поведения учеников можно завести таблицу поведения, в которой напротив фамилии ребенка закрашивать окошечко зелёным, желтым или красным цветом в конце каждого урока в зависимости от поведения. Значение цветов нужно обговорить с детьми. Такую таблицу можно разместить в классный уголок или на доску, чтобы дети видели и стремились к лучшему. По окончании четверти можно награждать самого дисциплинированного ученика грамотой или медалью.

На уроке бывает, что дети выкрикивают ответы с места, не поднимая руку, перебивают друг друга. В этом случае следует спрашивать только тех детей, кто поднимает руку, стараюсь находить время на уроке, чтобы повторить правило, как нужно правильно отвечать.

Не нужно забывать и о родителях, которые тоже могут помочь своему ребенку. С родителями нужно обязательно провести беседу о поведении ребенка в школе. Многим учащимся не хватает внимания от своих родных, и они нарушают дисциплину в школе, стараясь компенсировать дефицит внимания дома. Иногда, это помогает. В других случаях это может дать вам повод уделить конкретному ребенку больше внимания и времени, чтобы понять причину такого поведения, которое в дальнейшем может стать девиантным, если родители не компетентны в решении данного вопроса по определенным причинам.

Работать над дисциплиной нужно начинать с первых дней, из урока в урок. Не падать духом и не кричать, если это сразу не получается сделать. Пройдет немного времени, дети повзрослеют, поймут, чего школа от них требует, и тогда наступит в классе тишина. Поэтому одними из главных инструментов педагога является терпение, чуткость, самоконтроль, и, конечно же, безграничная любовь к детям.

Список использованных источников

1. Выступление на педагогическом совете. Приемы и методы поддержания дисциплины на уроках в начальной школе. | Презентация к уроку (1 класс) на тему: | Образовательная социальная сеть (nsportal.ru)
2. Дети и проблема школьной дисциплины — презентация (slide-share.ru)
3. Рекомендации учителю «Как наладить дисциплину в классе» (из опыта работы) (infourok.ru)
4. Статья «Дисциплина на уроках в первом классе» (xn—jlahfl.xn—p1ai)
5. Н.А. Балагузова, «Поддержание дисциплины в рамках современного образования на уроках и в школе», г. Екатеринбург, 2010г.

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАСТАУЫШ МЕКТЕП БАЛАЛАРДЫҢ ДАЙЫНДЫҒЫН ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДИАГНОСТИКАЛАУ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті **Бегзатханқызы Алима***

*Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі **А.М. Утилова***

*Павлодар қаласы № 6 ЖОББМ дефектолог – мұғалімі
А.Ж. Джумадиева*

Аннотация

Бұл мақалада психологиялық дамуы тежелген балалардың мектепте оқуға интеллектуалды дайындығының ерекшеліктерін зерттеу мәселесі қарастырылады. Психикалық дамудың кешігуі - балалық шақтағы психикалық патологияның ең көп таралған түрлерінің бірі. Бұл мәселені зерттеу дамуында ауытқулары бар балаларда оқу мотивациясын қалыптастыру, оқушының ішкі ұстанымын дамыту, мектептегі дезадаптацияның алдын алу үшін өте маңызды

***Түйін сөздер:** есте сақтау, эмоциялар, зейін, психология, интеллект, диагностика, дефектология, симптом, компонент*

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос исследования особенностей интеллектуальной готовности детей с задержкой психологического развития в к обучению в школе. Задержка психического развития является одним из наиболее распространенных видов психической патологии детского возраста. Изучение данной проблемы имеет важное значение для формирования мотивации учения у детей с нарушениями развития, развития внутренней позиции школьника, профилактики школьной дезадаптации.

***Ключевые слова:** память, эмоции, внимание, психология, интеллект, , диагностика, дефектология, симптом, компонент*

Annotation

This article examines the issue of studying the features of intellectual readiness of children with delayed psychological development to study at school. Mental retardation is one of the most common types of mental pathology in childhood. The study of this problem is important for the formation of learning motivation in children with developmental disabilities, the development of the inner position of the student, and the prevention of school maladjustment

Keywords: memory, emotions, attention, psychology, intelligence, diagnosis, defectology, symptom, component

Дидактикалық ойындар мектеп оқушыларын дамытуға көмектеседі. Дидактикалық ойындар арнайы мақсатты көздейді және нақты міндетті шешеді. Бастауыш сынып оқушыларының дыбыстық айтылуын түзету болашақта сауаттылықты игеруге және баланың қоғамға бейімделуіне байланысты.

Зерттеудің мақсаты:

Жалпы психикалық дамуы тежелген балалардың сөйлеу тілін дамыту барысында дидактикалық ойындар қолданатын болсақ, мақсатқа қол жеткіземіз.

Зерттеу міндеттері:

1. Психикалық дамуы тежелген балалардың дамуының бастауыш сынып оқушыларды дидактикалық ойындар арқылы ғылыми әдебиетке талдау жасау.

2. Психикалық дамуы тежелген балалардың бастауыш сынып оқушыларын оқытуда дидактикалық ойындар қолдану.

3. Психикалық дамуы тежелген бастауыш мектеп балалардың дайындығын ойындар арқылы диагностикалау.

Зерттеудің ғылыми жаңашылдығы:

Зерттеу бойынша зейіннің қасиеттерін зерттеп, талдадық. Түзету жұмыстарына «Есте сақтаңыз және нүкте қойыңыз» ойынын пайдаландық. Өте тиімді әдіс болды

Балалардағы психикалық дамудың тежелуі - бұл баланың психикалық функциялары мен дағдыларының қалыптасуы мен дамуының бұзылуы, тұтастай алғанда психикалық даму нормасынан артта қалу немесе оның кез-келген жеке функциялары. Психикалық даму тежелу ұғымы сыртқы әлеммен өзара әрекеттесудің күрделі механизмін, болып жатқан өзгерістерді секунд сайын талдауды, туындаған мәселелерге реакцияны қамтиды.

Күн сайын біз әртүрлі ақпараттың үлкен көлемін өзімізден өткіземіз, талдаймыз, қорытынды жасаймыз, алынған материалды жадта сақтаймыз. Бұл бізге түр ретінде сәтті дамуға, осы қиын әлемде өмір сүруге мүмкіндік береді. Балалардың психикалық дағдылары мен дағдыларын уақтылы дамыту оларға болашақта табысты адамдар

болуға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда балалардың зияткерлік дамуына көбірек көңіл бөлінуде: оқыту әдістемелері жетілдірілуде, зпр бар балалармен жұмыс жүргізілуде, білім беру сапасы жақсаруда. Алайда, осыған қарамастан, кейбір балалар оқуда қиындықтарға тап болуы мүмкін, сонымен қатар мектеп бағдарламасын толық көлемде игере алмайтындығын көрсетеді[1, 256].

Психикалық дамуы тежелген мен ауыратын балалар тек психикалық дамымауды (немесе дамудың баяулауын) ғана емес, сонымен қатар баланың эмоционалды-еріктік саласының бұзылуын, интеллектуалды өсудің кешеуілдеуін де қамтиды. ПДТ бар балалар ойын әрекеттерін көбірек ұнатады, олардың ойлауы ұзақ уақыт бойы жетілмеген, ал негізгі білім нақты және тапшы. Көбінесе олардың зияткерлік деңгейі құрдастарына қарағанда айтарлықтай төмен. Алайда, психикалық дамуы тежелген диагнозы клиникалық емес және жоғарыда айтылғандардың барлығы толығымен қайтылды.

Оқушылардың оқуы қиын болуының негізгі себептерінің бірі-дефектологияда "психикалық дамудың кешігуі"деп аталатын тұлғаның психикалық дамуының нормамен салыстырғанда ерекше жағдайы. Созылмалы түрде сәтсіздікке ұшыраған әрбір екінші баланың Психикалық дамуы тежелген бар.

Психикалық дамудың кешігуі ауыр диагноздарға жатпайтынын түсіну маңызды. Бұзушылықтың бұл түрі баланың қалыпты жағдайы мен патологиясы арасындағы аралық деңгейде. Науқастарда есту, сөйлеу, қозғалыс белсенділігі және эмоционалды жағдайдың айқын проблемалары жоқ. Негізгі қиындықтар баланың әлеуметтік бейімделуіне және оның оқу қабілетіне байланысты. Кейбір жағдайларда психикалық даму тежелудің өзіндік көріну ерекшеліктері болуы мүмкін, бірақ клиникалық белгілердің тән кешені бар, олар егжей-тегжейлі тексеруге себеп болуы керек: [2, 846].

Эмоционалды-ерікті саланың жеткіліксіздігі-бірінші симптом. Балаларға қажетті тапсырмаларды, соның ішінде тұрмыстық тапсырмаларды орындау қиын, егер олар жағымды эмоциялар әкелмесе және қызығушылық тудырмаса. Бұл өзін-өзі күту мәселелерін тудыруы мүмкін.

Зейіннің бұзылуы-психикалық даму тежелудің типтік көрінісі. Балаларда қысқа уақыт аралығында да шоғырлану қиындықтары, бір уақытта бірнеше тапсырманы орындай алмау байқалады. Көбінесе бұл симптом қозғалыс белсенділігінің жоғарылауымен және эмоционалды шамадан тыс қозумен бірге дамиды. Мұндай кешен "назар тапшылығының гиперактивтілігінің бұзылуы" жеке диагнозына бөлінеді.

Қабылдаудың бұзылуы-психикалық даму тежелудің тағы бір белгісі. Бала таныс заттарды анықтай алады, бірақ оларды белгісіз жағдайда тану қиынға соғуы мүмкін. Кеңістіктегі бағдарлау қиындықтары да көрінуі мүмкін. Науқаспен толық жұмыс істеу жағдайды ішінара жақсартып алады немесе тіпті мұндай бұзылуларды толығымен жоя алады.

Есте сақтау қабілетінің жетіспеушілігі тән қасиетке ие — балалар ауызша материалды нашар қабылдайды және есте сақтайды. Егер сіз оларға визуалды бейнелер немесе мәтін арқылы жаңа ақпаратты игеруге мүмкіндік берсеңіз, психикалық дамуы тежелуі бар және бұл диагнозсыз балалардағы прогресс арасындағы айырмашылық болмайды немесе маңызды емес болады. [3, 114б].

Сөйлеу проблемалары әртүрлі жолдармен көрінеді. Психикалық даму тежелуі жеңіл дәрежесі оның сапасын сақтай отырып, сөйлеудің шамалы кешігуімен сипатталады. Алайда, ауыр формаларда құрдастарынан айтарлықтай артта қалушылық, лексикалық және грамматикалық компоненттердің бұзылуы байқалады.

Ойлаудың бұзылуы осы процестің барлық түрлеріне қатысты. Балаларда фактілерді логикамен, талдаумен, салыстырумен және жалпылаумен қиындықтар бар. Мұны әртүрлі логикалық тапсырмаларды орындау кезінде анықтауға болады.

Мидың клиникалық институты психикалық дамуы тежелген балаларды диагностикалау мен бейімдеудің жеке бағдарламаларын ұсынады. Бұл диагноз балалардың жалпы білім беру мекемелеріне баруға, ұжымда жұмыс істеуге және әлеуметтік белсенділіктің басқа түрлеріне кедергі болмайтынын түсіну керек. Толыққанды жұмыс балалар арасындағы барлық айырмашылықтарды бұзылмай және психикалық даму тежелуі пациенттері арасындағы барлық айырмашылықтарды толығымен жоя алады және олардың оқу жетістіктері бірдей болады. Дидактикалық ойынның құрылымы негізгі және қосымша компоненттерді құрайды. Негізгі компоненттерге мыналар жатады: дидактикалық Тапсырма, ойын әрекеттері, ойын ережелері, нәтиже және дидактикалық материал. Қосымша компоненттерге: сюжет және рөл.

Дидактикалық ойындарды өткізу мыналарды қамтиды:

1. Балаларды ойынның мазмұнымен таныстыру, ондағы дидактикалық материалды қолдану (заттарды, суреттерді көрсету, қысқаша әңгіме, оның барысында балалардың білімі мен түсініктері нақтыланады).

2. Ойынның барысы мен ережелерін түсіндіру, осы ережелерді нақты орындау.

3. Ойын әрекеттерін көрсету.

4. Ересек адамның ойындағы рөлін анықтау, оның ойнаушы, жанкүйер немесе төреші ретінде қатысуы (мұғалім ойыншылардың іс - әрекетін кеңеспен, сұрақпен, еске салумен бағыттайды).

5. Ойынды қорытындылау-оны басқарудағы маңызды сәт. Нәтижесі бойынша-онда ойындар оның тиімділігін, оны балалар Тәуелсіз ойын әрекетінде қолдана ма, жоқ па деп бағалауға болады. Ойынды талдау балалардың мінез - құлқы мен мінезіндегі жеке қабілеттерді анықтауға мүмкіндік береді. Бұл олармен жеке жұмысты дұрыс ұйымдастыруды білдіреді.

Дидактикалық ойын түрінде оқыту баланың қиялдағы жағдайға еруге және оның заңдары бойынша әрекет етуге деген ұмтылысына негізделген, яғни ол мектеп жасына дейінгі баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді.

Психикалық дамуы тежелу бар балаларға арналған дидактикалық ойындарды таңдау кезінде мен түзету мақсаттарын көздейтінімді және мектеп жасына дейінгі балалардың даму ерекшеліктерін ескеретінімді атап өткім келеді.

Көбінесе психикалық дамуы тежелу бар балалар мектепке дейінгі мекеменің бағдарламасын белгіленген мерзімде игере алмайды. Олар оны игеру үшін көбірек уақытты қажет етеді, сондықтан біздің көптеген балаларымыз 8 жасынан бастап мектепке барады. Бұл, негізінен, соңғы уақытта балалардың диагноздарының күрделілігіне байланысты. Егер бұрын біздің тәрбиеленушілерге педагогикалық немқұрайлылық немесе соматогендік Генезис себебінен психикалық дамуы тежелу диагнозы қойылса, соңғы жылдары органикалық зақымдануы бар, аралас даму патологиясы бар балалар әлдеқайда көп болды. [4, 275б].

Осыған байланысты мыналарды атап өту қажет деп санаймыз. Баланы мектепке ауыстыру туралы мәселені көбінесе ата-аналар өздері шешеді. Кейде бұл мамандардың, мұғалімдердің пікіріне, комиссияның шешіміне қайшы келеді. Мұндай көркемөнерпаздықтың нәтижесі әртүрлі. Баланы барлық ұсыныстарға қарамастан қалыпты жағдайға жіберетін жағдайлар бар, бірақ ата-аналар балаға үлкен көмек, қолдау көрсетеді, оқу процесін бақылайды, баланың мектеп өміріне белсенді қатысады. Мұндай жағдайларда бала мектеп бағдарламасын игереді және оң нәтижелермен сыныптан сыныпқа ауысады. Бірақ көп жағдайда, бірінші сыныпты бітіргеннен кейін, бұл балаларға қайтадан комиссиядан өту ұсынылады және оларды түзету сыныбына тағайындайды. Бұл абзацтың мәнін ашпайды.

Осылайша, психикалық дамуы тежелу бар балалардың мектепте оқуға психологиялық-педагогикалық дайындығы жоспарлаудың орташа деңгейімен сипатталады, баланың іс-әрекеті ішінара ғана байланысты; өзін-өзі бақылаудың төмен деңгейі; мотивацияның қалыптаспауы; интеллектуалды іс-әрекеттің дамымауы, егер бала қарапайым логикалық операцияларды орындауға қабілетті болса, бірақ күрделі (талдау және синтез, себеп-салдарлық байланыстар орнату) қиын. ПДТ-мен ауыратын баланың психикалық даму динамикасы ақау нұсқасына, интеллектуалды-эмоционалды даму деңгейіне, ақыл-ой қабілетінің ерекшеліктеріне, уақтылы түзетуге байланысты. Психикалық дамудың кешігуі балалардың психофизикалық мүмкіндіктері шегінде дұрыс ұйымдастырылған даму ортасында психологиялық-педагогикалық түзетуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Психикалық дамуы тежелген балалардың дамуының бастауыш сынып оқушыларды дидактикалық ойындар арқылы ғылыми әдебиетке талдау жасалды. Психикалық даму тежелу бар балалардағы кеңістіктік көріністердің ерекшеліктерін анықтадық. Балаларды ойынның мазмұнымен таныстыру, ондағы дидактикалық материалды қолданып заттарды, суреттерді көрсету, қысқаша әңгіме, оның барысында балалардың білімі мен түсініктері нақтылды. Диагностиканың мақсаты- психикалық даму тежелу бар балалардағы кеңістіктік көріністердің ерекшеліктерін анықтау. Психикалық дамуы тежелген бар оқушыларды мұқият зерттеу бұл балалардың мектептегі қиындықтарының негізінде интеллектуалды жеткіліксіздік емес, олардың ақыл-ой қабілетінің бұзылуы екенін көрсеттік. Бұл интеллектуалды-танымдық тапсырмаларға ұзақ уақыт шоғырлану қиындықтарында, сабақ кезінде белсенділіктің төмен өнімділігінде, кейбір балалардағы шамадан тыс әбігерлікте және тежелуде, басқаларында баяулауда, белсенділіктің жалпы қарқынын бәсеңдетуде көрінді. Психикалық дамуы тежелген бұзылу құрылымында-барлық жоғары психикалық функциялардың дамымауында тұтастық жоқ, сақтау функцияларының қоры бар. Сондықтан, психикалық дамуы тежелуі – мен ауыратын балалар, ақыл-есі кем балаларға қарағанда, ересектердің көмегін жақсы қабылдайды және психикалық әрекеттердің көрсетілген әдістері мен әдістерін жаңа, ұқсас тапсырмаға ауыстыра алады. Психикалық дамуы тежелген балалардың бастауыш сынып оқушыларға дидактикалық ойындар қолданды. Және сол ойындардың арқасында балалар жақсы мүмкіндіктерге жете алды.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Бухарина, К. Е. Конспекты занятий по развитию лексико-грамматических представлений и связной речи у детей 4–5 лет с ОНР и ЗПР / К. Е. Бухарина. — М.: Владос, 2018. — 833 бет.
2. Гилленбранд, К. Коррекционная педагогика. Обучение трудных школьников / К. Гилленбранд. — М.: Академия (Academia), 2018. — 717 бет.
3. Глухов, В. П. Специальная педагогика и специальная психология. Практикум. Учебное пособие для академического бакалавриата / В. П. Глухов. — Москва: Огни, 2017. — 314 бет.
4. Гонеев, А. Д. Основы коррекционной педагогики / А. Д. Гонеев, Н. И. Лифинцева, Н. В. Ялпаева. — М.: Академия, 2018. — 272 бет.
5. Дель, Светлана Васильевна Тестовая Методика Диагностики Устной Речи Учащихся 7–8 Классов / Дель Светлана Васильевна. — Москва: Гостехиздат, 2018. — 674 бет.

**ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЕТЕЙ-БИЛИНГВОВ
МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Борисова С.В.

*студент Северо-Восточного федерального университета
имени М.К. Аммосова, г. Якутск*

Никифоров С.Е.

*научный руководитель: доцент Северо-Восточного
федерального университета имени М.К. Аммосова, г. Якутск*

Аннотация: Мақалада автор бастауыш мектеп жасындағы қос тілді балаларға ағылшын тілін оқыту мәселесін қарастырады. Якут тілінің ағылшын тіліне транспозициялық әсері туралы бұрынғы зерттеулерге сүйене отырып, автор ағылшын тілінің фонетикасын оқытуға арналған жаттығулар кешенін жасаған. Тәжірибе нәтижелері берілген, соған сәйкес фонетикалық дұрыс, дұрыс дыбыстардың дамуында елеулі динамикаларды байқауға болады.

Кілтті сөздер: тіл үйрету, қостілділік, якут тілі, ағылшын тілі, фонетика, эксперимент, тестілеу.

Аннотация: В статье автор рассматривает вопрос обучения английскому языку детей-билингвов младшего школьного возраста. С опорой на предыдущее исследование по транспозиционному влиянию якутского языка на английский язык, автором разработан комплекс упражнений по обучению фонетике английского языка. Представлены результаты эксперимента, согласно которым прослеживается значительная динамика в освоении фонетически корректных, правильных звуков.

Ключевые слова: обучение языкам, билингвизм, якутский язык, английский язык, фонетика, эксперимент, апробация.

***Abstract:** In the article, the author considers the issue of teaching English to bilingual children of primary school age. Based on previous research on the transpositional influence of the Yakut language on the English language, the author has developed a set of exercises for teaching phonetics of the English language. The results of the experiment are presented, according to which significant dynamics can be traced in the development of phonetically correct, correct sounds.*

***Keywords:** language teaching, bilingualism, Yakut language, English, phonetics, experiment, testing.*

Прежде чем приступить к описанию результатов эксперимента по обучению английскому языку детей-билингвов младшего школьного возраста, необходимо вспомнить, на чем опирается сама идея и откуда появилось само исследование.

При изучении естественных процессов, происходящих в языке, таких как: транспозиционное и интерферирующее влияние, мы обнаружили, что фонетическое звучание некоторых звуков на якутском и английском языках идентичны. Отсюда появилась идея о применении положительного влияния (транспозиционного влияния) знания родного языка в процессе изучения иностранного, английского языка.

В рамках эксперимента мы работали с экспериментальной группой: выполняли работы с упражнениями, а в контрольной группе – работали с учебником, согласно календарно-тематическому планированию по данному предмету. В двух группах по итогу эксперимента мы провели опрос участников исследования, согласно которому участники делились мнениями по поводу применения упражнений на поиск фонетических пар.

Резюмируя проведенное исследование, мы можем прийти к таким выводам:

1. По трем видам работ мы можем судить о том, что эффект от проведения пилотного эксперимента на данной выборке показал положительную динамику и на основе этих результатов мы можем подтвердить гипотезу.

2. Опыт использования фонетических упражнений дал нам понять, что таким образом можно тренировать технику произношения, потому как в ходе выполнения подобных работ обучающийся обязательно проговаривает, уточняет, обращается к словарным и мультимедийным источникам за точным произношением.

3. В ходе сравнения двух групп эксперимента, мы можем сказать, что подобная работа стимулирует повышение внимания, сосредоточенность и аккуратность при выполнении задания.

По итогу проведенного пилотного эксперимента мы можем говорить о том, что выдвинутая вначале гипотеза о транспозиционном

влиянии родного языка на иностранный язык нашла свое подтверждение. Участники эксперимента поделились мыслями о том, что им было очень интересно выполнять упражнения. Особенно понравилось участникам экспериментальной группы то, что таким способом можно учить сразу слова и их значения двух языков – по их словам, это убыстряет процесс усвоения языков, человек, работая с помощью этой методики, активирует мозговую деятельность и развивает свои когнитивные способности. В дополнение к вышесказанным выводам хотим сказать, что опыт исследования транспозиционного влияния родного языка на изучаемый иностранный язык может послужить хорошей основой для изучения понятия транспозиции в аспекте обучения иностранным языкам.

Получив положительные и многообещающие результаты по пилотному эксперименту, мы решили провести схожее исследование, но уже для обучающихся младших классов, поскольку именно в младшем школьном возрасте в основном начинается изучение и обучение иностранным языкам.

В эксперименте приняло участие 28 обучающихся 4-ых классов одной из столичных гимназий. Все участники исследования являются билингвами, с родным якутским языком и изучают английский язык. В силу особенностей возраста (младший школьный возраст), предлагаемая нами методика была преподнесена в виде игрового упражнения, подготовленного на базе LearningApps. На рисунке 1 виден шаблон одного из упражнений на соотнесение пар слов со схожими фонетическими звучаниями.

Рисунок 1.

На рисунке 2 видим один из возможных сценариев, когда ребенок ошибается, система не дает дальше пройти, следовательно, требуется работа над ошибками.

Рисунок 2.

На рисунке 3 мы видим, когда ребенок все выполняет корректно, упражнение считается завершенным.

Рисунок 3.

По итогу эксперимента необходимо сказать о том, что разработанный комплекс упражнений для обучающихся младших классов, являющихся билингвами, показал только положительное

влияние на общую атмосферу обучения языкам. В игровой форме дети посредством подобных упражнений не только учат иностранный язык, но также занимаются пополнением словарного запаса, что, несомненно, послужит хорошей службой в их дальнейшей учебе.

В перспективе нами будет разработана система упражнений, которая поможет в изучении языков. Данный способ, возможно, станет хорошим инструментом для мотивирования обучающихся в вопросе изучения иностранных языков.

Список использованных источников

1. Матвеева Д. Г. Межкультурный аспект обучения иностранным языкам студентов-билингвов // Вестник БГУ. 2010. №15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhkulturnyy-aspekt-obucheniya-inostrannym-yazykam-studentov-bilingvov> (дата обращения: 04.04.2024).

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА «БУКТРЕЙЛЕР» В ПОВЫШЕНИИ МОТИВАЦИИ К ЧТЕНИЮ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Васильковская О.В.

*студент Павлодарского педагогического университета имени Әлкей
Марғұлан, г. Павлодар,*

Аспанова Г.Р.

*научный руководитель: PhD, ассоциированный профессор ВШП
ППУ имени Әлкей Марғұлан.*

Аннотация. В данной исследовательской работе анализируется влияние современного педагогического метода, такого как буктрейлер, на стимулирование мотивации чтения учащихся. Метод буктрейлер, целенаправленно использующий информационные технологии, демонстрирует превосходные результаты в работе с современными детьми, подстраиваясь под их клиповое мышление и обеспечивая эффективное взаимодействие с учебным материалом. Представлены результаты анкетирования и влияние данного метода на учеников начальных классов.

Ключевые слова: мотивация, буктрейлер, интернет, интерес, реклама, видеоролик, чтение.

Аннотация. Бұл зерттеу жұмысы студенттердің оқу мотивациясын ынталандыруға бук-трейлер сияқты заманауи оқыту әдісінің әсерін талдайды. Ақпараттық технологияларды мақсатты түрде пайдаланатын буктрейлер әдісі заманауи балалармен жұмыс жасауда, олардың клиптік ойлауына бейімделуде және оқу материалымен тиімді әрекеттесуді қамтамасыз етуде тамаша нәтижелер көрсетеді. Сауалнама нәтижелері және бұл әдістің бастауыш сынып оқушыларына әсері берілген.

Түйін сөздер: мотивация, буктрейлер, интернет, қызығушылық, жарнама, бейне, оқу

Annotation. *This research paper analyzes the impact of a modern teaching method such as the book trailer on stimulating students' reading motivation. The book trailer method, which purposefully uses information technology, demonstrates excellent results in working with modern children, adapting to their clip-based thinking and ensuring effective interaction with educational material. The results of the survey and the impact of this method on primary school students are presented.*

Keywords: *motivation, book trailer, Internet, interest, advertising, video, reading.*

Сегодня уже не удивительно слышать о том, что традиционные носители информации, такие как книги, газеты и журналы, утратили свою популярность. Смартфоны, компьютеры и телевизоры активно вытеснили традиционный досуг, при котором люди читали и получали удовольствие от процесса. Современные ученики все реже обращаются к чтению текстов, объем которых превышает одну страницу. Многие предпочитают скачивать работы из интернета, не уделяя им должного внимания, и представляют их как свои собственные труды. Вместе с тем, отсутствие базовых знаний не воспринимается школьниками как проблема или пробел в образовании. Они не только не знают, они не стремятся знать. Может быть, в стремлении к инновациям мы утратили любовь к чтению?

Метод буктрейлер – это инновационный подход к стимулированию интереса к чтению, который использует видеотрейлеры для книг, аналогичные трейлерам фильмов. Данный метод не только придает чтению дополнительный, визуальный аспект, но и акцентирует внимание на важных моментах и атмосфере произведения.

Основная идея заключается в кратких (не более 3 минут), захватывающих видеороликах, которые представляют сюжет книги, подчеркивают ее ключевые моменты, содержат интригу и вызывают эмоциональный отклик у читателей. Это мощный инструмент в области литературы, позволяющий привлекать внимание аудитории в век цифровых технологий. Филолог Л.В. Зимина идентифицирует буктрейлеры как «короткие видеоанонсы книжных новинок» [1, с.].

Процесс создания буктрейлера включает в себя творческий подход к выбору кадров, музыки и текста, чтобы передать атмосферу произведения.

Простейший вид буктрейлера представляет собой слайд-шоу, содержащее иллюстрации, цитаты из книги, а также может сопровождаться музыкой или голосом. Первый буктрейлер к роману Джона Фарриса, созданный в 1986 году, представлял именно этот формат [2, с.].

В 2003 году на книжной ярмарке в Луизиане впервые был представлен буктрейлер для произведения «Темная симфония» Кристин Фихан. Это событие сыграло ключевую роль в популяризации буктрейлеров, которые до этого оставались преимущественно онлайн-явлением, становясь теперь более известными среди широкой публики.

В Россию буктрейлер пришел в 2010 году. Издательство «Азбука Аттикус» стало одним из первых, кто применил метод буктрейлера для рекламы своей книги «Псоглавцы» Алексея Маврина [3, с.].

В последнее время видеоролики, посвященные книгам, приобрели большую популярность, и это обусловлено тем, что блогеры выбирают YouTube в качестве платформы для их представления.

Приведем классификацию буктрейлеров.

По способу визуализации текста:

- Игровые, представляющие собой мини-фильм, созданный на основе сюжета книги.
- Не игровые, включающие набор слайдов с цитатами, иллюстрациями, отрывками из книги, тематическими рисунками, фотографиями и другими элементами.
- Анимационные, представляющие собой мультфильм, созданный на основе сюжета книги.

По содержанию:

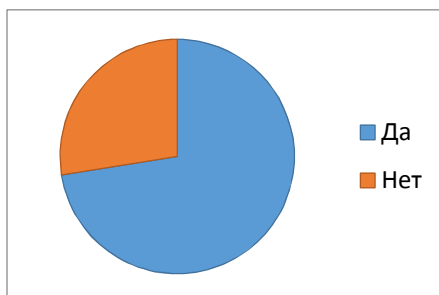
- Повествовательные, которые представляют основной сюжет произведения.
- Атмосферные, целью которых является передача основных настроений и ожидаемых эмоций читателя от книги.
- Концептуальные, направленные на передачу ключевых идей и общей смысловой направленности текста.

Для проверки гипотезы нами было проведено исследование с учащимися 3-4 классов школ г. Павлодара и Павлодарской области, включающее анкетирование посредством Google-формы.

В данном опросе участвовало 40 учеников.

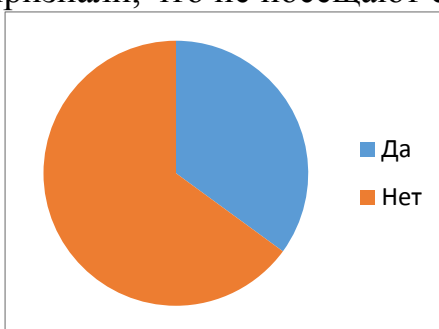
Учащимся было предложено ответить на 6 вопросов закрытого типа.

1. На первый вопрос «Любишь ли ты читать?», 29 учеников ответили «ДА», 11 учеников ответили «НЕТ».

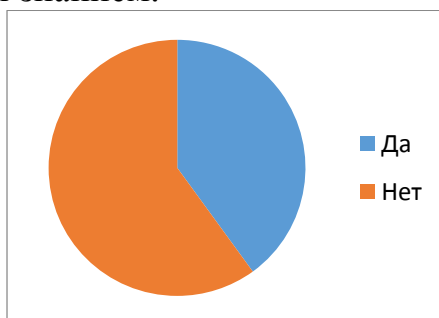
Ответ на этот вопрос может зависеть от индивидуальных предпочтений каждого ребенка. Некоторые дети с удовольствием читают книги и находят в них увлекательные истории, приключения и новые знания. Для других же детей чтение может показаться менее привлекательным, особенно если они ещё не нашли книги, соответствующие их интересам.

2. На второй вопрос «Посещаешь ли ты библиотеку?», 14 учеников ответили, что они регулярно посещают библиотеку, в то время как 26 учеников признали, что не посещают её.

Некоторые дети могут не проявлять интереса к библиотеке, возможно, из-за отсутствия мотивации, недостаточной доступности интересных материалов или других факторов. Важно создавать стимулирующую среду, которая вдохновляет детей на чтение, и предоставлять им доступ к разнообразным и увлекательным ресурсам.

3. На третий вопрос «Знаешь ли ты, что такое буктрейлер?», 24 ученика ответили, что не знакомы с понятием «буктрейлер», а 16 учеников обладают этим знанием.

Если в школе или библиотеке проводят мероприятия, направленные на поощрение чтения, возможно, дети будут более знакомы с концепцией буктрейлеров. В целом, это может зависеть от того, как активно педагоги и библиотекари вовлекают детей в чтение и использование различных ресурсов, таких как буктрейлеры.

4. На вопрос «Как ты выбираешь книгу для чтения?» дети ответили следующим образом:

15 учеников предпочитают выбирать книги, опираясь на иллюстрации;

8- ориентируются на рекомендации друзей и одноклассников;

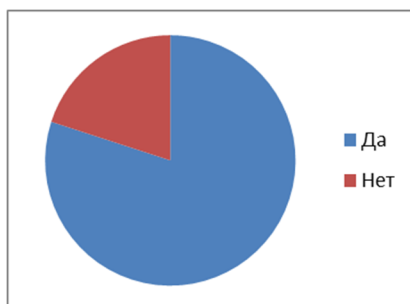
6- выбирают литературу на основе обложки;

4- предлагает учитель, а 1 человек предпочитает делать выбор в зависимости от жанра или сюжета книги.

Важно создавать подходящую атмосферу для чтения и предлагать разнообразные книги, которые соответствуют возрасту и интересам ребенка. Родители, учителя и библиотекари могут сыграть ключевую роль в поощрении любви к чтению, предлагая увлекательные и качественные книги, поддерживая обсуждение прочитанного и создавая положительное отношение к чтению в целом.

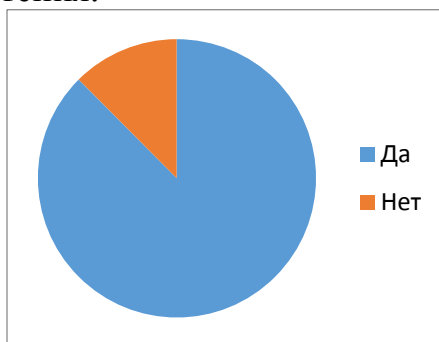
5. На пятый вопрос «Хотел бы ты прочитать сказку "О потерянном времени" Е.Л. Шварца?», 32 ученика выразили желание прочитать данную книгу, в то время как 8 других не проявили интереса к ней.

После этого ученикам представилась возможность просмотреть буктрейлер к данной сказке.

6. После просмотра буктрейлера увеличился интерес детей к сказке. Если до просмотра буктрейлера 8 детей не проявляли интерес к прочтению данной сказки, то после просмотра их число уменьшилось до 5 человек.

Таким образом, буктрейлер оказал положительное воздействие, стимулируя детей к чтению сказки, которую они ранее не рассматривали для прочтения.

Результаты анкетирования, наблюдения за отношением учащихся к чтению позволяет считать буктрейлер эффективным способом вдохновлять новое поколение читателей.

Таким образом, буктрейлер может служить средством формирования внешних и внутренних мотивов чтения произведений согласно учебной программе на уроках литературного чтения, а также быть интересным направлением во внеурочной деятельности. В обоих случаях главной задачей учителя является привлечение внимания учеников к чтению книг, а, следовательно, формирование активного самостоятельного чтения.

Как было бы замечательно, если на каждой книге в библиотеке разместить QR-код, который, при сканировании, открывает виртуальный мир книжных трейлеров, позволяя читателям с особым восторгом и осознанностью выбирать те произведения, которые привлекут их внимание!

Согласимся с точкой зрения В.А. Сухомлинского, который в книге "Сердце отдаю детям" писал, что процесс обучения письму и чтению будет легким при условии, если данное занятие станет для ребенка яркой, увлекательной частью жизни, полной живыми образами, звуками, мелодиями. То, что ребенок должен запомнить, прежде всего, должно быть интересным [4].

Список использованной литературы

1. Зимина Л.В. Буктрейлеры в системе рекламно-маркетинговых коммуникаций книжного дела // Известия высших учебных заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела. 2012. № 2. С. 170.

2. Буктрейлер — современный способ продвижения книги в библиотеке: методические рекомендации. Вып. 1 / Детско-юношеская библиотека Республики Карелия им. В. Ф. Морозова; [авт.-сост. Т. А. Лисовская]. Петрозаводск: ДЮБ РК, 2014.
3. Буктрейлер как средство повышение читательской активности обучающихся на уроках литературы / Международное интернет-издание. Г.И. Ковалева. 2022г.
4. В.А. Сухомлинский, книга «Сердце отдаю детям».1973г. с.45.

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОГО НАВЫКА У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Вершаденко С.Ф.

*студент Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғұлан, г. Павлодар,*

Айдарханова И.И.

научный руководитель: преподаватель-эксперт, г. Павлодар

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития речевых навыков у детей младшего школьника. Обосновывается значимость речевого развития для успешного обучения и эффективной коммуникации. Описываются основные компоненты речевого навыка, методы и приемы его развития. Даются практические рекомендации для педагогов и родителей по организации эффективного речевого развития младших школьников с учетом индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: речевое развитие, речевые навыки, методы развития речи, речевая среда.

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының балаларында сөйлеу дағдыларын дамыту мәселесі қарастырылады. Табысты оқыту және тиімді коммуникация үшін тілдік дамудың маңыздылығы негізделді. Сөйлеу дағдысының негізгі компоненттері, оны дамытудың әдістері мен тәсілдері сипатталады. Педагогтар мен ата-аналарға жеке ерекшеліктерін ескере отырып, бастауыш сынып оқушыларының тілдік дамуын тиімді ұйымдастыру бойынша практикалық ұсынымдар беріледі.

Түйінді сөздер: сөйлеуді дамыту, сөйлеу дағдылары, сөйлеуді дамыту әдістері, сөйлеу ортасы.

Abstract. The article examines the problem of the development of speech skills in children of a younger student. The importance of speech development for successful training and effective communication is justified. The main components of a speech skill, methods and techniques for its development are described. Practical recommendations are given for teachers and parents to organize effective speech development for younger students, taking into account individual characteristics.

Keywords: speech development, speech skills, speech development methods, speech environment.

Развитие речевых навыков у детей младшего школьного возраста имеет огромное значение для их всестороннего развития. Именно в этот период закладываются основы коммуникативных навыков, которые будут необходимы ребенку на протяжении всей жизни.

Речевое развитие тесно связано с познавательными процессами – мышлением, восприятием, вниманием, памятью. Чем богаче и правильнее речь ребенка, тем легче ему будет усваивать новые знания, анализировать информацию, делать выводы и строить логические цепочки рассуждений. Кроме того, хорошо развитая речь позволяет ребенку точно выражать свои мысли и чувства, что способствует эффективному общению со сверстниками и взрослыми.

В процессе обучения речевые навыки играют ключевую роль. Ребенок, владеющий грамотной и связной речью, может лучше понимать объяснения учителя, задавать уточняющие вопросы, отвечать на них, излагать свои мысли письменно и устно. Без развитых речевых навыков усвоение новых знаний и успешное обучение становится крайне затруднительным.

Речевой навык состоит из нескольких взаимосвязанных компонентов. Фонетика – правильное произношение звуков, соблюдение ударений и интонаций – является базой для развития других составляющих речи. Лексика – запас слов, который постоянно пополняется по мере взросления ребенка. Грамматика – знание правил построения предложений и умение их применять на практике. Наконец, связная речь предполагает умение строить целостные высказывания, соединяя предложения в логичные тексты.

Все эти компоненты тесно взаимосвязаны и развиваются параллельно. Чтобы научиться связно и грамотно излагать свои мысли, ребенку необходимо овладеть богатым словарным запасом, освоить грамматические правила и научиться правильно произносить звуки родного языка. Развитие речевых навыков – это непрерывный процесс, требующий систематической работы как в школе, так и дома.

Для полноценного речевого развития детей младшего школьного возраста необходимо использовать комплексный подход, включающий различные методы и приемы. Одним из ключевых направлений является обогащение словарного запаса ребенка. Чем больше слов он знает и понимает, тем более точно и выразительно сможет излагать свои мысли.

Работа над лексикой должна вестись планомерно и систематически, как на уроках, так и дома. Учитель может вводить новые слова в контексте изучаемой темы, объяснять их значение, предлагать составлять предложения с этими словами, включать их в

речевые игры и упражнения. Для домашнего закрепления рекомендуется использовать словари, разгадывать кроссворды и ребусы.

Параллельно с пополнением лексики идет развитие грамматических навыков. Дети должны осваивать правила построения предложений, согласования слов, употребления падежей и времен. Для лучшего усвоения грамматических конструкций эффективно использовать наглядные пособия, карточки, игровые ситуации. Важно, чтобы ребенок практиковался в составлении предложений, а не просто зазубривал правила.

Следующим важным этапом является формирование навыков связной речи - умения строить связные высказывания в виде диалогов и монологов. На уроках можно моделировать диалогические ситуации, учить детей вести беседу, задавать вопросы и отвечать на них, соблюдая правила речевого этикета. Для развития монологической речи подойдут пересказы, описания предметов и картинок, творческие рассказы на заданную тему.

Игровые методы являются неотъемлемой частью речевого развития детей младшего школьного возраста. Увлекательные игры и упражнения помогают закреплять полученные знания и навыки, делают процесс обучения интересным и запоминающимся. Это могут быть различные словесные игры, инсценировки, дидактические игры с использованием наглядных пособий и многое другое [1, 400 с.].

Огромную роль в развитии речи играет чтение художественной литературы. Прослушивание или самостоятельное чтение сказок, рассказов, стихов знакомит детей с образцами литературной речи, обогащает их речь выразительными оборотами, помогает усвоить нормы произношения и ударения. Кроме того, книги способствуют расширению кругозора, формируют воображение и развивают творческие способности.

Таким образом, для всестороннего развития речевых навыков младших школьников необходимо использовать комплекс методов и приемов, включающий работу над лексикой, грамматикой, диалогической и монологической речью, а также игровые и литературные методики. Только регулярные и разнообразные занятия помогут ребенку овладеть богатым и выразительным языком.

Для успешного речевого развития ребенка недостаточно только специальных занятий и упражнений. Огромное значение имеет речевая среда, в которой он находится ежедневно. Чем более насыщенной и правильной с точки зрения языковых норм будет эта среда, тем лучше ребенок будет усваивать речевые навыки.

В школе создание развивающей речевой среды является одной из важнейших задач учителя. В классе должна царить атмосфера взаимоуважения и доброжелательности, когда каждый ребенок чувствует себя комфортно и не боится высказываться. Учитель сам должен быть примером грамотной и четкой речи, внимательно выслушивать детей, поощрять развернутые ответы.

На уроках рекомендуется использовать разнообразные наглядные пособия, плакаты, картинки, которые не только иллюстрируют изучаемый материал, но и знакомят детей с новой лексикой. В кабинете можно организовать речевой уголок с играми, книгами, карточками для самостоятельной работы над речью.

Взаимодействие с родителями также играет большую роль в создании речевой среды. Учитель должен объяснять им важность развития речи, давать рекомендации по занятиям дома, привлекать к участию в школьных мероприятиях. Родители, в свою очередь, должны стараться как можно больше общаться с ребенком, обсуждать прочитанные книги, рассказывать истории, задавать вопросы, требующие развернутых ответов.

Дома речевую среду можно обогатить с помощью аудиокниг, развивающих мультфильмов и передач, направленных на расширение словарного запаса и знакомство с литературными произведениями. Совместные игры в слова, загадывание загадок, чтение вслух – все это способствует речевому развитию [2, 272 с.].

В современном мире большую роль играют информационные технологии и мультимедиа. Их грамотное использование также может помочь в развитии речи. Например, с помощью компьютерных программ и приложений можно изучать новые слова, отрабатывать правильное произношение и ударение, проводить интерактивные игры по лексике и грамматике.

Однако при использовании технологий важно соблюдать баланс и не забывать о живом общении. Ничто не заменит для ребенка теплого человеческого взаимодействия, эмоциональных рассказов, совместного чтения книг и бесед. Именно это создает наиболее благоприятную речевую среду, в которой ребенок сможет максимально раскрыть свой речевой потенциал.

Создание развивающей речевой среды как в школе, так и дома является ключевым фактором для полноценного овладения речевыми навыками. Организация такой среды требует согласованных усилий учителей и родителей, использования современных методик и технологий в сочетании с классическими приемами развития речи. Только в атмосфере внимания, поддержки и постоянного речевого

общения ребенок сможет вырасти гармонично развитой личностью с богатым словарным запасом и умением грамотно излагать свои мысли [3, 256 с.].

Для эффективного развития речевых навыков у младших школьников учителям и родителям необходимо придерживаться определенных рекомендаций и правил. В школе учитель может использовать следующие практические советы:

- Создавать благоприятную атмосферу на уроке, поощрять детей к высказываниям и не критиковать их за ошибки.

- Разнообразить формы работы – чередовать устные и письменные упражнения, индивидуальные и групповые задания, игры и творческие работы.

- Использовать наглядные пособия, иллюстрации, презентации для лучшего усвоения новой лексики и грамматики.

- Проводить специальные речевые разминки в начале урока – игры со словами, скороговорки, чистоговорки.

- Давать детям образцы грамотной связной речи – пересказывать художественные произведения, описывать картины.

- Привлекать детей к инсценировкам, ролевым играм, способствующим развитию диалогической речи.

- Регулярно проверять технику чтения вслух, исправляя ошибки произношения.

- Проводить индивидуальную работу с детьми, имеющими речевые нарушения или отставания [4, 144 с.].

Для родителей важными будут следующие рекомендации по речевому развитию ребенка дома:

- Как можно больше общаться с ребенком, задавать ему вопросы, требующие развернутых ответов.

- Читать вместе с ребенком книги, обсуждать прочитанное, пересказывать сюжет своими словами.

- Разучивать наизусть небольшие стихотворения, скороговорки, пословицы, поговорки.

- Играть в словесные игры – "Города", "Цепочка слов", "Назови одним словом" и другие.

- Проводить игры-инсценировки с распределением ролей.

- Записывать на аудио рассказы ребенка и вместе прослушивать их, отмечая ошибки и неточности.

- Создавать дома речевую среду – слушать аудиокниги, литературные передачи, исключить засилье некачественной речевой продукции [5, 370 с.].

Важно помнить, что каждый ребенок индивидуален, и к нему необходим свой подход. Одни дети чрезвычайно активны, с удовольствием говорят и фантазируют, другие более замкнуты и им требуется больше времени для раскрытия речевых способностей. Задача взрослых – создать доброжелательную атмосферу, терпеливо работать над ошибками, не критиковать и поощрять любую речевую активность.

Мотивация и поощрение – ключевые факторы в развитии речи младшего школьника. Ребенок должен чувствовать, что его стараниям рады, а достижения замечают и хвалят. Использовать можно самые разные формы поощрения – похвалу, награды, привилегии, призы. Главное – создать для ребенка ситуацию успеха, чтобы он захотел совершенствовать свою речь.

Следуя этим рекомендациям, учителя и родители смогут организовать гармоничное речевое развитие младших школьников. Систематические занятия, учет индивидуальных особенностей, мотивация и поддержка со стороны взрослых позволят детям овладеть богатым и выразительным языком, научиться грамотно излагать свои мысли и чувства. А это, в свою очередь, станет прочным фундаментом для дальнейшего успешного обучения и развития.

Список использованных источников:

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2000. – 400 с.
2. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада. – М.: Мозаика-Синтез, 1999. – 272 с.
3. Бородич А.М. Методика развития речи детей. – М.: Просвещение, 1981. – 256 с.
4. Гербова В.В. Развитие речи в детском саду: Программа и методические рекомендации. – М.: Мозаика-Синтез, 2005. – 144 с.
5. Жинкин Н.И. Механизмы речи. – М.: АПН РСФСР, 1958. – 370 с.

МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ҚАЖЫУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СЕБЕПТЕРІ МЕН ФАКТОРЛАРЫ

Ғалы Рабиға Жұмагелдіқызы

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Матаев Берік Айтбайұлы

Философия докторы (PhD),

«Ә. Марғұлан» атындағы Павлодар педагогикалық университеті, жоғары педагогика мектебінің қауымдастырылған профессоры

Аңдатпа. Мақала жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің эмоционалды қажып қалу синдромының өзекті мәселесіне арналған, олар өздерінің кәсіби қызметіне байланысты жиі күйзеліске және қажуға ұшырайды. Қажу синдромымен алдын алу жұмыстың негізгі сипаттамалары мен әдістері қарастырылады.

Кілтті сөздер: эмоционалды қажу, мектеп мұғалімдер, қажу симптомдары, қажу себептері.

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме синдрома эмоционального выгорания учителей общеобразовательных школ, которые часто испытывают стресс и выгорание из-за своей профессиональной деятельности. Рассмотрены основные характеристики и методы работы по профилактике синдрома истощения.

Ключевые слова: эмоциональное выгорание, школа учителя, симптомы выгорания, причины выгорания.

Annotation. The article is devoted to the actual problem of the burnout syndrome of teachers of secondary schools, who often experience stress and burnout due to their professional activities. The main characteristics and methods of work on the prevention of exhaustion syndrome are considered.

Keywords: emotional burnout, teacher's school, symptoms of burnout, causes of burnout.

Қазіргі қоғамда эмоционалды қажу бүкіл адамзаттың өзекті проблемаларының бірі. Әлем бойынша цифрландырудың дамуына байланысты адамдар көп уақытты телефон, компьютер, гаджеттерде өткізеді. Бұл олардың уақытты пайдалы өткізбей, жұмыстан тыс, демалыстарының сапасыз өтуіне мүмкіндік туғызады. Өз кезегінде демалысты дұрыс өткізбеу, күнделікті өмірде адамның жұмысқа талпынбауына, шаршауына, өз міндеттерін орындауға деген талпынбаушылыққа әкеліп соғады. Әдетте, эмоционалды құлдырауға адамдармен тығыз қарым-қатынас жасайтын қызмет салаларында кездеседі. Олардың ішінде мұғалімдер, психологтар, педагогтар, балалар үйінің тәрбиешілері, әлеуметтік қызметкерлер, полиция

қызметкерлері және басқа да кәсіби топтар бар. Кәсіби эмоционалдық қажу-бұл жұмысшыларда олардың кәсіби қызметіне байланысты стресстік факторлардың ұзақ уақыт әсер етуі нәтижесінде пайда болатын психологиялық шаршау жағдайы. Мұғалімдер-қажу қаупі бар жұмысшылар санаттарының бірі, өйткені олардың жұмысы жауапкершіліктің, құзыреттіліктің, қарым-қатынастың, бейімделудің және шығармашылықтың жоғары деңгейін талап етеді.

Мұғалімдердің эмоционалды қажуы тез жүреді және әдетте байқалмай басталады. Бұл қиын немесе жауапсыз оқушылар туралы ғана емес, мұғалімнің психологиялық жағдайына ата-аналар мен басшылық әсер етеді. Мұғалім үш жақтан қысымға тап болады: оқушылар тыңдамайды, ата-аналар назар аударуды талап етеді, басшылық нәтиже күтеді. Жасайтын жұмыстың жалақыға сай болмауы, оқушыларды қосымша тәрбиелеу, ата-ананың өз баласына бар жауапкершілікті мұғалімге артып қоюы және ата-ана тарапынан артық проблемалар мұғалімнің жұмысқа деген қызығушылығын төмендетеді. Сабактан тыс уақыттарда оқушы бір ситуацияға тап болса, бірінші кезекте ата-анадан емес, мектеп мұғалімдерін жауапқа тартады. Сонымен қатар, білім беру жүйесі белсенді түрде өзгеріп, қағазбастылық, артық жұмыстарды қосып беру мұғалімнің кәсіби құлдырап қалуына әкеледі. Бұл кезекте Қазақстан Республикасы 2019 жылы 27 желтоқсанда «Педагог мәртебесі туралы Заң» қабылдады. «Педагог мәртебесі туралы Заң» мақсаты- педагогтің кәсіптік қызметін жүзеге асыру үшін жағдайды қаматамасыз ету, педагогтің біліктілігін, құзыреттілігін және әдептілігін арттыру, педагогтің құқықтарын қорғау және қолдау, оның құрметтілігін көтеру, педагог қызметіне қоғамдық құндылықты арттыру,

Статистика соңғы жылдары эмоционалды қажу синдромынан зардап шегетін мұғалімдер санының айтарлықтай өскенін айтады. Осыған сәйкес, әрбір 3-ші мұғалім мектепте немесе басқа білім беру мекемесінде жұмыс істеген алғашқы 5 жыл ішінде қызметінен кетеді.

Осыған орай, мектеп мұғалімдерінің эмоционалды қажуын психологиялық жағынан зерттеуді қолға алсақ, келешек ұрпақтың білімі, ой-өрісінің, ішкі жан дүниесінің дамуы да алға жылжып, биік белестерге жол ашылады. Себебі, «Ұстаз-білімнің қайнар көзі» және оның қадір-қасиетін біліп, құрметтесек, өскелең ұрпақтың да болашағы жарқын болады. Сондықтан, біз мектеп мұғалімдерінің эмоционалды құлдырауының психологиялық себептері мен факторларын ұсынамыз.

Егер, мұғалімдердің эмоционалды жағдайын жақсарту үшін әртүрлі әдістер, тренингтер өткізсе, онда мұғалімдерде психологиялық шаршаудың алдын алып, жұмысының тиімділігі артады.

Мектеп мұғалімдерінің эмоционалды қажыуының психологиялық себептері мен факторлары. Кәсіби қажып қалу жағымсыз эмоциялардың тиісті орынсыз немесе олардан босатылмай ішкі жинақталуының нәтижесінде пайда болады. Бұл адамның эмоционалды, энергетикалық және жеке ресурстарының шаршауына әкеледі. Стресс тұжырымдамасы тұрғысынан (Г. Селье), кәсіби қажу - бұл күйзеліс немесе жалпы бейімделу синдромының үшінші кезеңі – шаршау кезеңі.

Әлеуметтік маңызы бар мамандықтардың – медицина қызметкерлерінің, мұғалімдердің, ғалымдардың – эмоционалды қажып қалу синдромын зерттей отырып, Г.А.Макарова бұл құбылысқа келесі анықтама береді: бұл «жұмыстағы созылмалы стресстің нәтижесінде пайда болатын эмоционалды, психикалық сарқылу, физикалық шаршау жағдайы».

Мұғалімдердегі психиканың бұзылуына әсер ететін негізгі факторларды бөлуге болады. Бұл факторларды екі топқа бөлуге болады - сыртқы және ішкі.

Сыртқы факторлар:

- созылмалы қарқынды психоэмоционалды белсенділік (қарқынды қарым-қатынас);
- қызметті тұрақсыздандырушы ұйымдастыру (еңбекті ұйымдастыру мен жоспарлаудың анық еместігі);
- орындалатын функциялар мен операциялар үшін жауапкершіліктің артуы (тұрақты сыртқы және ішкі бақылау режимі);
- кәсіби қызметтің дисфункционалды психологиялық ахуалы («басшы – бағынышты» және «әріптес – әріптес» жүйесіндегі қайшылықтар);
- қарым-қатынастағы адамдардың психологиялық тұрғыдан күрделі контингенті (проблемалар шары).

Ішкі факторлар:

- эмоционалды қаттылыққа бейімділік (ұстамдылық). Ішінде зорлық-зомбылық эмоционалды процесс орын алған кезде эмоциялардың сырттан тежелуі тыныштыққа әкелмейді, керісінше эмоционалды күйзелісті арттырады және денсаулыққа кері әсер етеді;
- қарқынды қабылдау, тұрмыстық жағдайды бастан кешіруств пркәсіби қызметтің (нәтижесінде «қорғаныс» орнатуға, өзінің ішкі ресурстарын үнемдеуге тырысу);
- кәсіби қызметтегі мотивациялық табыстың әлсіздігі (мотивацияның сарқылуы);

– маман тұлғасының моральдық кемістіктері мен бағдарының бұзылуы (өзара әрекеттестікке ар-ождан сияқты моральдық категорияларды қоса алмау, эмпатияға, адалдық, ізгілік және т.б.).

Педагогикалық еңбектің кәсіптік тәуекелдері екені белгілі (коммуникативті шамадан тыс жүктеме, күрделі іс-әрекет моделі, қатаң еңбектің сипаты, экономикалық қауіпсіздігінің төмендігі және кәсіптің беделі, қолайсыз еңбек жағдайлары және т.б.) кәсіптік жағдайды тудырады күйзеліс және мұғалімнің денсаулығының бұзылуының негізгі себебі болып табылады.

Ағылшын психотерапевті Дэвид Фонтана ең көп стрессогендік педагог мамандығында келесі кәсіби талаптарды қарастырады:

- ұзақ және қарқынды қарым-қатынас;
- кәсіптік даярлықтың жеткіліксіздігі;
- балалармен эмоционалдық қарым-қатынас;
- кәсіби жауапкершілік;
- әріптестердің қолдауынан оқшаулау.

Осы факторлардың әсерін білу және бақылау қабілеті «адам – адам» саласында жұмыс істейтін маман үшін стресске төзімділіктің маңызды ресурсы болып табылады.

Жұмыс өнімділігінің төмендеуі өз құзыреттілігінің өзін-өзі бағалауының төмендеуінен (өзін кәсіби маман ретінде теріс қабылдаудан), өзіне қанағаттанбаушылықтан, жеке тұлға ретінде өзіне деген теріс көзқарастан көрінеді.

Мектепте мұғалімдердің эмоционалды күйіп қалуының алдын алу бойынша жұмысты үш бағыт бойынша жүргізген жөн: диагностикалық, ағартушылық және профилактикалық.

Мектеп психологы жұмысының басты мақсаты-мұғалімдерге стрессті жеңуге көмектесетін мүмкіндіктері мен ресурстарын түсінуге көмектесу.

Қажып қалу синдромының алдын алу бойынша жұмыс, әдетте, оның диагностикалық зерттеуінен басталады. Диагностикалық компонент әр түрлі көлемде кез-келген жұмыс түрлері мен формаларында болады.

Психодиагностикадағы ең құнды әсер-бұл клиент жеке және эмоционалдық салалардағы психологиялық мәселелерді шешудің мүмкін жолдарын өзі үшін жаңартады.

Диагностикалық әдістердің келесі тізімін ұсынамыз:

1. Б.Киллинджер сауалнамасы
2. Қажып қалу деңгейін диагностикалау әдістемесі (В. В. Бойко)
3. Кәсіби қажып қалуды диагностикалау әдістемесі (Е. Ильина)

4. Шаршау туралы сауалнама (МВІ) (С. Маслач және С. Джексон. Нұсқа бейімделген Н.Е.Водопьянова)
5. Тест өмірлік қанағаттану индексі (ІЈU) (Н.В. Панина)
6. Кәсіби қажып қалу сынағы (В. В. Бойко)
7. Ч. Д. Спилбергердің жеке және ситуациялық мазасыздықты анықтау әдісі (Ю. Л. Ханин)
8. Өзіндік тиімділік сынағы (шкаласы).

Диагностикалық нәтижелер адамның стресске төзімділігі жоқ немесе стресске төзімділігі төмен екенін көрсетуі мүмкін. Басқаша айтқанда, ол кез-келген стресстік жағдайлар оның денсаулығына теріс әсер етуі мүмкін күйде. Диагностикалық зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, педагогтармен жұмыстың ағартушылық бағыты құрылады.

Қажып қалудың алдын алу үшін стресске төзімділікті дамыту, стресстің күйзеліске ауысуын ажырата білу, оның жағымды мағынасын қолдануды үйрену, стрессті сындарлы түрде жеңу маңызды. Стресс қабілетсіз адамды басқарады. Сана мен шығармашылық ойлауға ие адам үшін жағдайды өзгертуге әбден болады. Сіздің денсаулығыңыз бен әл-ауқатыңыз үшін жауапкершілікті өз мойныңызға алу маңызды. Стресстің ағзаға теріс әсерін түсініп, оған қарсы тұра бастаңыз: дұрыс тамақтану, жеткілікті демалу, түнде 8 сағат ұйықтау, тұрақты физикалық белсенділікпен айналысу.

Өзіңізбен жұмыс істеу керек: өз дағдыларыңызды, дағдыларыңызды дамытыңыз, уақытты дұрыс бөлуді үйреніңіз және шамадан тыс жүктеме мен асығыс болмайтындай етіп жұмысты жоспарлаңыз (алдымен маңызды міндеттер мен мақсаттарды орындаңыз, кейінірек елеусіз қалдырыңыз). Өзіңізді міндеттерден асыра алмаңыз, жұмысты әріптестеріңізге тапсыруды үйреніңіз, бірден көп нәрсені тоқтатыңыз.

Жанжалды жағдайлардың алдын алып, ұжымда микроклимат құру қажет. Егер бұл мүмкін болмаса-кәсіби көмек туралы ойлану керек, мысалы, қақтығыстарға төзімділікті дамыту бойынша тренинг.

Стресстің алдын алу және стресске төзімділікті арттыру үшін:

- ақша үшін ғана емес, әрқашан «өзіңізге ұнайтын» нәрсені ізденіңіз;

- жұмысты өміріңіздің жалғыз мәні етпеңіз, тіпті ол сүйікті болса да. Одан басқа сіздің сүйікті хоббиіңіз болсын, жақындарыңыз бен достарыңызға уақыт бөлуді ұмытпаңыз;

- физикалық және психикалық денсаулығыңызға қамқорлық жасаңыз;

- әріптестермен, басшылармен, бағыныштылармен қарым-қатынаста икемділікті дамытыңыз, ішкі шиеленіс дәрежесін төмендетуді үйреніңіз;

- өзін-өзі бағалауды арттырыңыз, кәсіби қабілеттеріңізді арттырыңыз, маман ретінде өсіңіз;

- жұмыста бақыт немесе құтқарылу табуға тырыспаңыз – бұл толыққанды өмірдің бір бөлігі ғана;

- эмоцияларды басуға болмайды-оларды қабылдауға, сезінуге, түсінуге және жіберуге үйреніңіз (ешқандай эмоцияға ілінбестен). Эмоционалды күйіңізге мұқият болыңыз. Эмоцияны тудыратын себептерді түсінуге тырысыңыз. Мүмкін болса, жағымсыз эмоциялардың пайда болуы әкелуі мүмкін жағдайлардан аулақ болыңыз

- әлемге ашық болыңыз, оптимистік ойлауды дамытыңыз.

Жеке жұмыстан басқа, топта пайдалану үшін келесі жаттығу жаттығуларын ұсынуға болады.

1. «Өз мақсаттарын нақтылау» жаттығуы. Қатысушыларға бірінші параққа "құндылықтар" сөзін жазу ұсынылады. Сіз өмірде әркім бағалайтын барлық нәрсені ойластырып, нүктелер бойынша бояуыңыз керек. Екінші параққа "өмірлік мақсаттар" жазу керек. Әркім өзіне сұрақ қоюы керек: ол қайда барғысы келеді, қандай әсер алады, қандай істер жасайды және т.б. талқылау.

2. «Өмір сценарийі» жаттығуы. Қатысушыларға қағаз парағы мен киізден жасалған қалам таратылады, әр қатысушы өз парағына сөйлем жазады - Өзінің ертегі әңгімесінің басы, содан кейін парақтар шеңбер бойымен беріледі және әрқайсысы оқиғаны өз ұсынысымен толықтырады. Парақтар әр қатысушы ертегінің басталуымен Парақ алғанға дейін беріледі. Содан кейін ертегі оқылады.

3. «Аналогтық сызықтар» жаттығуы. А4 парағы 8 тең бөлікке бөлінеді, әр бөлік белгілі бір күйге сәйкес келеді (ашу, қуаныш, депрессия, тыныштық, еркектік, әйелдік, ауру, соңғысын таңдау керек). Тек сызықтардың көмегімен қатысушы әр шаршыны суретпен толтырады, содан кейін әр шаршы кесіліп, үй жақтауымен толықтырылады. Кері байланыс – жаттығу процесінде пайда болған сезімдерді талқылау.

4. Жаттығу «Біз жақсы болған кезде...» Мақсат-жағымсыз эмоцияларға жауап беру, жағымды эмоцияларды бекіту. Қатысушыларға мимика мен пантомиманы еске түсіріп, бейнелеу ұсынылады (жүргізуші көмектеседі, көрсетеді), бізге не болады: біз ұрысамыз, мақтаймыз, қорқамыз, көңілді боламыз, бастық шақырамыз, тапсырма аламыз және т. б.

5. «Сөзсіз сәлемдесу» жаттығуы. Қатысушыларға бөлмені 2-3 минут аралап, басқа қатысушыларды қарсы алу ұсынылады. Мұны сөзсіз жасау керек: бас изеу, тағзым ету, қол алысу, құшақтау және т.б. мұны жасай отырып, әр әдісті тек бір рет қолдануға болады (әрбір келесі сәлемдесу үшін жаңа әдісті ойлап табу керек).

6. «Керісінше қозғалыс» жаттығуы.

Қатысушылар жұптарға бөлінеді. Серіктестердің бірі кез-келген стихиялық қозғалыстарды орындай бастайды (музыкаға болады). Басқа серіктестің міндеті-оның көзқарасы бойынша бірінші серіктес жасаған қозғалыстарға қарама-қарсы қозғалыстарды орындау. Екі минуттан кейін қатысушылар рөлдерді ауыстырады және ойын қайталанады.

Бұл зерттеу эмоционалды күйіп қалудың алдын алудың психологиялық жағдайларын талдау мақсатында ұйымдастырылды. Жұмыс барысында бірқатар міндеттер қойылып, шешілді.

Ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау барысында эмоционалды қажып қалу – бұл адамның кәсіби қызметіне байланысты туындайтын Ерекше психикалық проблемалардың жиынтығы екендігі баса айтылды. Жұмыстың монотондылығы, тану мен оң бағалаудың жеткіліксіздігі, жұмыс уақытын қатаң реттеу, кәсіби ортадағы шиеленістер мен қақтығыстар, әріптестер тарапынан қолдаудың жеткіліксіздігі, жұмыста жеке тұлғаны білдіру үшін жағдайдың болмауы, шешілмеген жеке қақтығыстар және т. б. жағдайында қажу қаупі кезең-кезеңмен артады. Сондықтан өзімнің мақаламның жалғасы ретінде ғылыми жоба жазып, мұғалімдермен эксперимент өткізе отырып, эмоционалдық қажудың алдын алу және онымен жұмысты ауқымды түрде зерттеймін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. У.Д.Антипин кәсіби қажу қалу синдромы / У.Д.Антипин, С. А. Алексеев, Г.П. Антипин // солтүстік-шығыс федералды университетінің хабаршысы. М. К. Аммосова. – 2017. – №1 (106). - Б. 99-106.
2. Бабич О.И. кәсіби қажып қалу синдромын жеңудің жеке ресурстары / О.И. Бабич // Сібір психологиялық журналы. – 2009. – № 9. - Б. 48-52.
3. Бойко В.В. кәсіби қарым-қатынастағы "қажып қалу" синдромы / В. В. Бойко. - Санкт-Петербург.: Питер, 2009. – 278 б.
4. Вараева Н. В. "Қуаныштағы жұмыс" мамандарының эмоционалды қажуының алдын алу бағдарламасы / Н.В. Вараева. - Мәскеу: ФЛИНТА, - 2017. - 53 б.
5. Вольянова Н.Е. күйіп қалу синдромының алдын алудың заманауи тәсілдері / Н.Е. Вольянова, Е. С. Старченкова // коммуникативті мамандардағы күйіп қалу синдромын зерттеудің заманауи мәселелері. - Курск: КМУ, 2008. – 336 б.

6. Т.В. Форманюк "эмоционалды қажып қалу" синдромы мұғалімнің кәсіби бейімделуінің көрсеткіші ретінде // психология мәселелері. 1994. № 6.
7. Г. Фрейденбергер қажу: жоғары жетістіктердің жоғары бағасы. М., 1980.
8. Кәсіби күйіп қалудың диагностикасы (К. Маслач, С. Джексон, Н.Е. Вольпьянованың бейімделуінде) / Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. жеке тұлғаның және шағын топтардың дамуының әлеуметтік-психологиялық диагностикасы. – М., 2002. С.360-362.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАМЕН ЖҰМЫС

Гарифуллина Диана Турысбековна

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті*

Ғылыми жетекші: Матаев Берік Айтбайұлы

*Философия докторы (PhD), Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар
педагогикалық университеті, жоғарғы педагогика мектебінің
қауымдастырылған профессоры*

Аңдатпа: Мақала мектепке дейінгі білім беретін мекемеде жұмыс істейтін қызметкерлерге арналған. Инклюзивті білім беру мектепке дейінгі мекемеде кедергілер туғызып, арнайы жеке жұмысты қажет етеді. Біздің мемлекеттің Конституциясында: «Барлық балалар орт білім алуы тиіс» - деп жазылған, бірақ өкінішке орай, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту бүгінгі күні маңызды проблемалардың бірі болып саналады. Мүмкіндігі шектеулі балалар саны жыл өткен сайын артып келеді, сондықтан да оларға білім беру процесін дамыту қажеттігі де өсіп отыр. Арнаулы психологияның негізін салушы ғалым Л.С. Выготскийдің айтуына қарағанда «Дені сау бала мен мүмкіндігі шектеулі балалар бірдей заңдылықпен дамиды. Демек олардың даму факторы бірдей. Ақыл ой жағынан артта қалған бала дені сау бала өтетін даму деңгейінен өтеді, бірақ сәл шабандау және өзінің арнайы ерекшеліктерінің деңгейінде»

Өзектілігі: 1. Қазір олардың мүмкіндіктерін ескере отырып, оларға дені сау балалармен бірдей білім алуына жағдай жасалуда. 2008 жылы мемлекетіміз «Мүгедектер құқығы туралы» конвенцияға қол қойды. Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі және түрлі қажеттілігі бар 1-ден 6 жасқа дейінгі балаларға мектепке дейінгі білім беру және дамыту процесі. Кешенді медико-педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық арнаулы білім беру түрлерінің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру – қайырымдылық пен адамгершіліктің бастауы Қазіргі таңда

барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру. Осы жаһандық мәселеге балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру.

Ғылымилығы: Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама берді: Инклюзивті білім беру дегеніміз – барлық балаларды соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы жалпы білім беру үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, балаланың түзеу педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті оқыту ерекше мұқтаждықтары бар балалардың білім беретін ұйымдардағы оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады.

Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандайда бір дискриминациясын жлққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идиологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады.

2 жүйесін: жалпы және арнаулы жүйелерді бір-біріне қарама-қайшы қоймай, қайта жақындатады.

Инклюзивті оқыту мүгедек пен дамуында сәл бұзушылығы мен ауытқулары бар балалардың дені сау балалармен бірге олардың әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы бірлескен оқыту. Инклюзивті оқыту барлық кемтар балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепке және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді, олардың тең құқығын анықтайды, адамдармен қарым қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті оқытудың -негізгі принциптері:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады.

2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.

3. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы.

4. Барлық адам бір-біріне қажет.

5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.

6. Барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.

7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жету-өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.

8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Қазір олардың мүмкіндіктерін ескере отырып, өзгелермен теңдей білім алуына жағдай жасау қажет.

Ал, мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу ерекшелікті қажет етеді.

Ата-ананың тарапынан ұстамдылық, шыдамдылық, төзімділік, сабырлық сияқты қасиеттер болуы тиіс.

Отбасының бала тәрбиесіндегі алар орнын халқымыз «ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген даналық оймен түйе білген. Кемістің түріне де және күрделілік деңгейіне байланысты балаларды тәрбиелеу мүмкіндігі де өзгеріп отырады.

Арнайы әдістерді пайдалана отырып, тәрбиеші бала тәрбиесіндегі кемшіліктерді тікелей түзетуге ықпал етеді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту және тәрбиелеу кезінде жаттығу түзетудің арнайы әдістерінің бірі болып табылады. Жаттығуларды орындай отырып бала өзінортада дұрыс ұстауға, мейрімділікке, төзімділікке, үйретеді. Бірақ жаттығуға толығымен жүгінуде балаларды агрессияға, мінезіндегі қиқарлықты тудыруы мүмкін.

Ересек балалар үшін қайталау объектісі. Яғни жүріс-тұрыс, сөйлеген сөзі, іс-әрекеті. Баланы ересектер әрдайым қадағалап жүру керек, дұрыс іс-әрекетте қолданып, бұрыс істеген жағдай тәртіпке шақырып, түзеп отыру қажет.

Ұжымдағы бала мәртебесін өзгерту де тиімді тәсілдердің қатарына жатады. Мысалы, баланың тұрақты теріс қылықтарына қарамастан, оған жауапты тапсырма беру. Педагогика қолдау әдісін қолдана отырып, ересек адам тұлғасын, оның тәртібін негативті бағалаудан бас тартады, тәртіпті сақтауға деген тілекті қолдайды, анық және ашық түрде баларға көмекке дайындығын білдіреді. Оқыту мен тәрбиенің түзету әдістері баланың тұлғасын, оның тәртібін және ұстаз тұлғасына сәйкес өзгеруі. Күн тәртібі үшін уақыт дұрыс анықталуы тиіс.

Тәрбиеленуші мен тәрбиешінің арасында педагогикалық әдеп пен ынтымақтастықтың сақталуы.

Тәләм-тәрбиеғ ұсынылған ойындарды меңгерту, оның бала зердесіне әсер етуі, қабылдауы, есте сақталуы бақылауда болу керек. Балаларға тапсырманың шектен тыс ауыр болмауы керек. Тәрбие жұмыстары баланың денсаулығын нығайтуға әсер ететіндей болуы шарт. Әр тапсырмаларды орындау барысында балалардың міндеті мен

мүмкіндік деңгейлерін ескеру керек. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу өте қиын болғанмен, әрқашан қиындықтарға тап болу дегенді білдірмейді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға да жақсы тәрбие берсе, ол да өз ата-анасына қуаныш пен бақыт сыйлауы мүмкін.

Бала материалды өзі іс-әрекетке тікелей қатысу арқылы есіне сақтайды.

Бұл жастағы баланың ойлау қабілеті сапалық өзгешілігімен ерекшеленеді.

Қорытынды: Мектепке дейінгі кіші жастағы балаларда кеңістік, уақыт, сан туралы қарапайым түсінітер қалыптаса бастайды.

Балаға өз ойынымызды ойнауға мәжбүрлемей, тек сол ойынды қолдана отырып, оны қызықтыра білуіміз қажет. Алғашқыда үстелге немесе басқа затқа сүйеніп, саусақ гимнастикасын жасау ұсынылады. Саусақтық ойындарды ең қарапайым жаттығулардан бастау қажет. Бірте-бірте қиын ойындарға өтуге болады. Саусақтық ойындарды сөздік сүйемелдеу ретінде де пайдаланады.

Баланың қол моторикасын арттыру үшін күнделікті өмірімізде төмендегідей іс-әрекеттерді пайдалансақ:

- Қолмен ермексазды жұмсарту
- Әр саусақпен тасты, шарикті айналдыру
- Алақандарымызымызды жұмып, ойын ойнау
- Жеке бір саусақты –үлкенін
- Ауада әртүрлі сурет салу, жазу
- Қол соғу: ақырын, қатты, әр түрлі әрекетте
- Жуан жіпке түймелер, моншақтар өткізу
- Қалың арқан, жіп ұштарын байлау
- Түймелерді, ілгіш, замок, қақпақтарды жабу, механикалық ойыншылықтарды кілтпен жүргізу

-Құммен, сумен ойнау

Сурет салу, бояу

Әр түрлі материалдармен сурет салу (қарындашпен, қылқаламмен, бормен, түрлі-түсті бояу, гуашьпен, көмірмен т.б)

-Қолмен поролон шарларды, губканы жұмсарту т.б.

Басты мақсатымыз рухани дамуы үшін психологиялық-педагогикалық жағдай жасау, өз-өзіне сенімді, белсенді, сау балалармен қарым-қатынас жасауға үйренген, өзіне-өзі қызмет жасай алатын бала тәрбиелеу.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы» №319 заңы. 27 шілде 2007 ж.

2. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы №343 заңы. 11 шілде 2002 ж
3. Лисина М.И. «Общение, личность и психика ребенка» М.МПСИ. 2001 - 384с
4. Тулебаева Г.Н. «Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамыған балалардың диалогтық сөзінің ерекшеліктері». «Хабаршы», №4 (39), 2014 ж.

ВЛИЯНИЕ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА КОММУНИКАТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Герлиц М.Н.,

*Студент Павлодарского педагогического университета имени Әлкей
Марғұлан, г. Павлодар*

Байжунусова Г. К.,

научный руководитель: магистр педагогических наук, преподаватель

***Аннотация.** В статье рассматриваются коммуникативные способности детей дошкольного возраста. В работе раскрыто влияние игровой деятельности на формирование элементарных математических представлений у детей дошкольного возраста.*

***Ключевые слова:** дошкольный возраст, игровая деятельность, коммуникативные способности, воспитание, обучение.*

***Аңдатпа.** Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың қарым-қатынас қабілеттері қарастырылады. Жұмыста мектеп жасына дейінгі балаларда қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруға ойын әрекетінің әсері анықталды.*

***Кілт сөздер:** мектепке дейінгі жас, ойын қызметі, қарым-қатынас қабілеті, тәрбие, оқыту.*

***Abstract.** The article examines the communicative abilities of preschool children. The paper reveals the influence of play activity on the formation of elementary mathematical concepts in preschool children.*

***Key words:** preschool age, play activities, communication skills, education, training.*

Дошкольный возраст - это возраст от 1 до 5 лет. Дошкольный возраст является важным этапом развития коммуникативных способностей ребенка, важной частью которого является речевое развитие. Речевое развитие детей рассматривается, как развитие умений понимать и пользоваться языком: развитие фонематического слуха, звукового анализа, словаря, грамматических категорий, развитие коммуникативных умений, навыков и умений связной речи. Среди

многих важных задач воспитания и обучения детей дошкольного возраста в детском саду обучение родному языку, развитие речи, речевого общения – одна из главных. Речь — это одна из основных линий развития ребенка. Родной язык помогает малышу войти в наш мир, открывает большие возможности для общения со взрослыми и сверстниками. С помощью речи малыш познает мир, высказывает свои мысли и взгляды. Нормальное речевое развитие необходимо ребенку для успешного обучения в школе.

Коммуникативное развитие играет большую роль в жизни дошкольника. При помощи коммуникативных способностей, ребенок общается со сверстниками и взрослыми, познает мир. Коммуникативные способности дошкольника включают:

1. Умение выражать свои мысли и желания: дошкольник должен уметь говорить и объяснять свои мысли, используя понятные слова и фразы.

2. Умение слушать и понимать других: дошкольник должен уметь слушать, сосредотачиваться на речи других и понимать, о чем говорят.

3. Умение взаимодействовать с другими: дошкольник должен уметь общаться с другими детьми и взрослыми, устанавливать контакт, делиться игрушками, сотрудничать в играх.

4. Умение задавать вопросы и искать информацию: дошкольнику нужно развивать навык задавать вопросы, выражать свое любопытство и искать информацию.

5. Умение использовать невербальные средства общения: дошкольник должен уметь использовать жесты, мимику, манипуляции предметами и другие невербальные средства, чтобы передавать свои мысли и эмоции.

6. Умение понимать и использовать правила общения: дошкольник должен знать базовые правила этикета и уметь их применять во время общения с другими.

7. Умение адаптироваться к различным ситуациям общения: дошкольник должен уметь адаптироваться к разным ситуациям общения, учитывать контекст, адекватно реагировать на жесты и высказывания других.

Все эти навыки и способности необходимы дошкольнику для успешного взаимодействия с окружающими людьми и развития его социальных навыков. Дошкольники приобретают коммуникативные навыки в игре со сверстниками, в детском саду, на площадке, во дворе. Это происходит по причине того, что игровая деятельность является ведущей деятельностью детей дошкольного возраста[1]

Для детей игра является не только развлечением, но и важной формой обучения и развития. Игра способствует развитию физических, когнитивных, эмоциональных и социальных навыков у детей.

В процессе игры дети учатся взаимодействовать с окружающим миром, развивают воображение, творческие навыки и фантазию. Они учатся решать проблемы, адаптироваться к новым ситуациям и учатся работать в команде.

Игра может принимать множество форм в дошкольном возрасте – это конструктивные игры, ролевые игры, игры в обучение, музыкальные игры и многое другое. Дети играют с игрушками, с товарищами по игре, с родителями, педагогами или другими детьми, развивая свои навыки и умения.

Организация игры в дошкольных учреждениях имеет целью дать детям возможность развиваться, узнавать новое о себе и окружающем мире, а также помогает им в установлении контактов с другими детьми, приобретении социальных навыков и правил взаимодействия.

Э. Эриксон называет период дошкольного возраста возрастом игры [2]. В радиусе значимых отношений для дошкольника автор выделяет семью и сверстников. Эти начинают интересоваться различными трудовыми занятиями, пробовать новое, контактировать со сверстниками. В это время социальный мир требует от ребёнка активности, решения новых задач и приобретения новых навыков, у него появляется дополнительная ответственность за себя, за более младших детей и домашних животных. Это возраст, когда главным чувством идентичности становится «Я — то, что я буду».

Игра - форма деятельности в жизненных ситуациях, которая направлена на создание и запоминание общественного опыта, зафиксированного в общественно закреплённых методах выполнения предметных взаимодействий, в предметах науки и культуры.

И если для дошкольника цель – непосредственно в осуществлении игровой деятельности, то для воспитателя или родителя, формирующего игровую деятельность, есть и другая цель – развитие детей, осмысление ими определенных познаний, формирование навыков, выработка тех или иных качеств личности. Сущность этого противоречия и определяет воспитательную значимость игры: если достижение дидактической цели будет осуществимо в игре как деятельности, заключающей цель в самой себе, то воспитательная ее ценность будет более значимой.

В формировании у детей дошкольного возраста коммуникативных способностей широко используются увлекательные

по форме и содержанию разнообразные дидактические упражнения и игры.

Игровая деятельность имеет значительное влияние на коммуникативные способности детей дошкольного возраста. Вот некоторые из этих влияний:

1. Развитие речи: Принимая участие в играх, дети учатся выражать свои мысли и чувства словами. Они улучшают свою речь, расширяют словарный запас, учатся правильно произносить звуки и формулировать предложения.

2. Развитие навыков слушания: В играх дети учатся внимательно слушать других и следовать инструкциям. Они учатся концентрироваться на речи других людей и отвечать на их вопросы.

3. Развитие навыков пространственного и временного мышления: Во время игры дети учатся ориентироваться в пространстве и времени. Они учатся понимать понятия "вперед", "назад", "сверху", "снизу" и т.д. Они также учатся понимать последовательность действий и следовать правилам игры.

4. Развитие социальных навыков: Игры требуют сотрудничества и взаимодействия с другими детьми. Во время игры дети учатся делиться, ждать своей очереди, уважать права других людей и решать конфликты.

5. Развитие эмоционального интеллекта: В играх дети учатся распознавать и выражать свои эмоции. Они учатся симулировать различные роли и понимать эмоции других людей.

Отметим, что игровая деятельность должна быть структурированной и руководимой взрослым, чтобы максимизировать эти пользы. Специально разработанные игры и игрушки также могут быть эффективными инструментами для развития коммуникативных навыков детей дошкольного возраста.

Игровая деятельность в дошкольном возрасте различается по критерию того, от кого исходит ее инициатива: от ребенка или взрослого. Взрослый, проявляет инициативу «поиграть» с целью обучения ребенка чему-то новому, в игровой форме. Такие игры имеют свое название- педагогические. Игры, инициатором которых является ребенок несут в себе в основном развлекательный характер, но, если данный процесс происходит под наблюдением взрослого, он не менее эффективен.

Педагогическая игра имеет свою направленность, цели и задачи, а также желаемый результат. В конце педагогической игры, обычно, происходит такой процесс как рефлексия. Но не все так просто, как может показаться на первый взгляд, ведь не каждая игра подходит для

развития навыков общения. В этом заключается сложность подбора наиболее эффективных методик, каких существует немало множество.

Такие известные педагоги как Р.И.Жуковская, Д.В.Менджерицкая, А.П. Усова и др. классифицируют игры в дошкольном возрасте следующим образом:

1. Игры, возникающие по инициативе детей:

- игра экспериментирование – это продуктивно-творческая деятельность, познавательная деятельность, т.е. изучение свойств предметов (а это уже не игра, так как не развлечение);

- сюжетно-отобразительная. Игра копирование чего-либо;
- сюжетно-ролевая (от фантазии ребенка);
- режиссерская (я сам придумываю, в роли актеров – игрушки);
- театрализованная (дети сами придумывают сценарии и проигрывают).

2. Игры, возникающие по инициативе взрослого:

- игры обучающие:
- дидактические (обучающие);
- сюжетно-дидактические (магазин, правила дорожного движения, что делать, если ...пожар, эвакуация и т.д.);
- подвижные.
- досуговые игры:
- интеллектуальные (не чему не учат, требуют уже готовых знаний);
- празднично - карнавальные (новый год, масленица);
- театрально - постановочные (близки к театрализованным, но главный в них воспитатель).

3. Народные игры.

Игровая деятельность сама по себе помогает ребенку с легкостью делать то, с чем в обычной ситуации ребенок бы справился бы с большими усилиями. Д. Б. Эльконин [3] один из тех первых, кто предложили игровую деятельность как средство развития коммуникативных способностей детей дошкольного возраста. Он высказал мысль о том, что игра является развернутой, внешне ориентированной деятельностью, предметом которой является содержание социальных отношений. В процессе сюжетно-ролевой игры ребенок учится обсуждать, анализировать, высказывать свою точку зрения, договариваться.

Для формирования социально-коммуникативных умений наилучшим образом подходит социально-ролевая игра, являющаяся

основным видом игр дошкольного детства, и эффективным средством формирования личности дошкольника, его морально-волевых качеств, коммуникативных умений, социализацию, в игре реализуется потребность взаимодействия с миром, формируется произвольное поведение, мотивация и другое [4].

Наравне с тем, как растет и развивается ребенок построение его игровой деятельности усложняется, что должен учитывать взрослый. Взрослый, знающий и понимающий возрастные особенности развития своего ребенка, умеет правильно осуществлять воспитательный и обучающий процесс, что значительно облегчает их взаимоотношения, и дает ребенку проживать счастливое детство.

Подводя итоги, можно сделать вывод, что игровая деятельность оказывает большое влияние на формирование коммуникативных способностей детей дошкольного возраста. Игра является незаменимым средством пополнения ребенком знаний и представлений об окружающем мире, развития мышления, ценных морально-волевых и физических качеств. В формировании разностороннем развитии личности ребенка играм отводится важнейшее место.

Таким образом, игровая деятельность играет важную роль в социальном развитии дошкольников, формировании у них коммуникативных умений и навыков, таких как оказание помощи друг другу, умение действовать сообща, нести ответственность за свои действия, распознавание эмоций других и владение своими чувствами и эмоциями, позитивно относиться к другим людям, уметь сопереживать, выражать свои потребности и чувства с помощью вербальных и невербальных средств, умение взаимодействовать и сотрудничать, способность находить правильное решение в конфликтной ситуации.

Список используемой литературы:

1. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
2. Эриксон Э. Г. Детство и общество / пер. [с англ.] и науч. ред. А. А. Алексеев. — СПб.: Летний сад, 2000;
3. Эльконин, Д.Б. Психология игры [Текст]. – Издание второе. / Д.Б. Эльконин. – М.: Гуманит. Изд. центр ВЛАДОС, 1999;
4. Кузовкова, В.С. Влияние игровой деятельности на социализацию детей дошкольного возраста. [Текст] // Казанский педагогический журнал. № 3 (98) 2013;

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА РОДИТЕЛЯМИ

Гирич Анастасия Сергеевна

Студентка I курса ОП «Педагогика и психология»
Павлодарского педагогического университета им. Э. Марғұлан, г.
Павлодар,

Научный руководитель: **Матаев Берик Айтбаевич**
Доктор философии (PhD), ассоциированный профессор высшей
школы педагогики, г. Павлодар

Аннотация: В статье рассматривается история возникновения РАС, его виды, предоставляются статистические данные РАС в Республике Казахстан. Рассматриваются особенности восприятия родителей к детям с расстройством аутистического спектра, поведенческие аспекты, эмоциональные реакции родителей и их установки. Через анализ этих компонентов статья стремится раскрыть специфику восприятия и взаимодействия родителей детьми с РАС.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, родительские восприятия, программа поддержки родителей детей с РАС, индивидуальные особенности психического развития детей с РАС.

Аннотация: Мақалада АСБ тарихы, оның түрлері қарастырылып, Қазақстан Республикасындағы АСБ бойынша статистикалық деректер келтірілген. Аутизм спектрі бұзылған балаларды ата-аналардың қабылдау ерекшеліктері, мінез-құлық аспектілері, ата-аналардың эмоционалдық реакциялары және олардың көзқарастары қарастырылады. Осы құрамдас бөліктерді талдау арқылы мақала АСБ бар балалардың ата-аналардың қабылдауы мен өзара әрекеттесу ерекшеліктерін ашуға тырысады.

Кілтті сөздер: аутизм спектрінің бұзылуы, ата-аналардың қабылдауы, АСБ бар балалардың ата-аналарына қолдау көрсету бағдарламасы, АСБ бар балалардың психикалық дамуының жеке ерекшеліктері.

Annotation: The article discusses the history of ASD, its types, and provides statistical data on ASD in the Republic of Kazakhstan. The peculiarities of parents' perception of children with autism spectrum disorder, behavioral aspects, emotional reactions of parents and their attitudes are considered. Through the analysis of these components, the article seeks to reveal the specifics of perception and interaction of parents by children with ASD.

Keywords: autism spectrum disorder, parental perceptions, support program for parents of children with ASD, individual characteristics of the mental development of children with ASD.

Понятие «аутизм» был введен в начале 20 века швейцарским психиатром Эйгеном Блейером [1].

Аутизм в переводе с греческого языка переводится как — замкнутость в себе, погружение в мир собственных переживаний [2].

В 1943 году сходные расстройства у старших детей описал австрийский ученый Ганс Аспергер, к слову сам Аспергер в детстве проявлял некоторые свойства аутизма, в частности замкнутость и способности к языку [3].

В 1947 году, данный диагноз начал освещать советский ученый Самуил Минухин [4].

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев 26 июня 2021 года подписал Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам инклюзивного образования». Государство старается создавать детям с особыми образовательными потребностями условия для получения образования в пределах системы образования с учетом их индивидуальных особенностей развития (статья 8, п. 1–1). Для детей с ограниченными возможностями разрабатываются специальные учебные программы. Организации дошкольного и среднего школьного образования по закону должны принимать всех детей, в том числе детей с особыми образовательными потребностями (статья 26, п. 2). Для оказания психолого-педагогической и методической помощи учителям и родителям во многих областях Казахстана таких как, Акмолинской, Актюбинской, Карагандинской, Западно-Казахстанской, открыты региональные центры по введению инклюзивности [5].

Казахстанскими специалистами в сфере инклюзии, в 2020 году была разработана специальная развивающая программа, направленная на общение, социальное взаимодействие и социализацию детей с расстройством аутистического спектра. Она используется в реабилитационных центрах, кабинетах психолого-педагогической коррекции, специальных и общеобразовательных дошкольных образовательных учреждениях. По словам педагога-психолога отдела реабилитации и внедрения новых технологий Асель Бахтыгали, у 90% детей с РАС имеются нарушения сенсорной интеграции [6]. Нарушения сенсорной интеграции — это состояние, при котором сигналы, которые поступают от органов чувств, не организуются в адекватную поведенческую реакцию. Поэтому большинство ученых сходятся во мнении, что терапия сенсорной интеграции является эффективным методом для организации детей с РАС.

Данная проблема является актуальной, так как количество детей с РАС растет ежегодно, согласно статистическим данным, число детей с аутизмом раннего возраста в Казахстане составляет 1052 ребенка, детей от 3 до 5 лет - 4331 ребенок, детей от 6 до 18 лет - 6704 ребенка [7].

Аутизм характеризуется триадой признаков:

1. Нарушение коммуникации;
2. Стереотипность поведения;
3. Задержка или аномалии в развитии.

В зависимости от особенностей проявления расстройства можно говорить о таких расстройствах аутистического спектра, как детский аутизм или инфантильный аутизм введенный Лео Кеннером, расстройство (синдром) Ретта, синдром Аспергера и атипичный аутизм.

О расширении программ государственной помощи детям с особыми потребностями, говорят психологи, психиатры, дефектологи, логопеды. Это предполагает не только непосредственную работу с ребёнком с нарушениями психического развития, но и включение его близкого окружения в процесс диагностики и лечения, реабилитации и адаптации. Родители становятся партнёром и для ребёнка, и для специалиста, осуществляющего профессиональную деятельность. Понимание микросоциального контекста, в котором живут дети с РАС, способствует поиску наиболее благоприятного пути психического, физического и социального развития ребёнка.

Создание системы комплексного сопровождения людей с расстройствами аутистического спектра следует рассматривать в свете Всеобщей декларации прав человека, Конвенции о правах инвалидов, Конвенции ООН о правах ребенка.

Австро-американский психолог и педагог Р. Дрейкурс говорил, что для того чтобы обеспечить гармоничное всестороннее развития ребёнка необходимо понимать его внутренний мир, то есть его внутренние переживания, мысли и особенность его поведения, уважать его индивидуально-личностные особенности и стремиться к поддержанию оптимального способа взаимодействия [8, 22 с.] Родители удовлетворяя потребности ребёнка, особенно потребность в безопасности и любви, помогают ребенку в физическом, психическом и социальном развитии.

Советский психолог В.Н. Мясищев о трёхкомпонентной структуре отношений. Он выделяет когнитивный, эмоциональный и поведенческий компоненты отношения [9, 428 с.]. Вероятно, эту модель можно применить и для родительских отношений. Специфика восприятия ребёнка, представление о нём, его образ составляют когнитивный компонент родительского отношения. Эмоциональная составляющая проявляется в спектре разнообразных чувств и эмоциональных реакций по отношению к ребёнку. Тип воспитания,

специфика общения с ребёнком, поведенческие стереотипы относятся к поведенческому компоненту [10, 913-919 с.]

А. Роу и М. Сайгельман отмечают, что эмоциональное отвержение отрицательно сказывается на психическом развитии ребёнка. Они выделяют шесть типов родительского отношения, два из которых благоприятно влияют на развитие ребёнка, а другие четыре – отрицательно. Эти типы, следующие: устойчивость, активная любовь, отвержение, безразличие, гиперопека и сверхтребовательность. Б. Суран и Р. Риззо подчёркивают, что указанное авторами эмоциональное отвержение может способствовать гиперпротекции, возникающей чаще на основе чувства вины за неосознанное отвержение ребёнка [11, 206 с.]. Родительское отношение к ребёнку формирует его самосознание и специфику восприятия окружающего, в дальнейшем оказывает существенное влияние на характер взаимодействия с окружающими. Оно многофакторное и определяется личностью родителя, семейными традициями и культурой, особенностями раннего контакта с ребёнком, а также его индивидуально-психологическими особенностями.

Принятие или отвержение родителем диагноза ребёнка, количество детей в семье также влияет на родительское отношение. И если одни родители концентрируются на недостатках ребёнка, тех или иных симптомах расстройства, то другие словно не замечают отклонений развития и специфических потребностей ребёнка, преувеличивают его возможности.

Как предоставлялось выше, ранний детский аутизм проявляется до трех лет, поэтому третий год жизни ребенка является критическим для родителей, так как симптомы становятся более яркими, родители начинают замечать серьёзные отклонения. Реакция родителей проявляется в подавленности, растерянности наблюдая за особенностями поведения ребенка, в комплексе собственной неполноценности, в полном отказе от себя во имя ребенка. Это усугубляется невыгодным сравнением своего ребенка с «нормальными» детьми. Возникает напряженность, скрытая или явная конфликтность семейных отношений, взаимные обвинения родителей. В шесть семь лет проявляются новые проблемы, связанные с поведением, недоразвитием абстрактных понятий, дезадаптация, недопониманием в процессе в общении, интеллектуальные трудности. В дальнейшем родителям нужно адаптировать ребенка к жизни с тем, что есть, с учётом особых потребностей. Дома также следует соблюдать специальную систему правил, выработанную для конкретного ребенка.

Главный принцип, для родителей который, заключается в обретении чувства уверенности и избавление от излишнего чувства вины. Надо знать, что ребенок с РАС очень чувствителен к внутреннему состоянию родителей, чувствительно реагирует на их тревогу, растерянность. Что негативно отображается на их психическое развитие.

Для полного понимания специфики родительских отношений к детям с расстройствами аутистического спектра необходимо изучить следующие аспекты: Поведенческий компонент родительского отношения: особенности взаимодействия с аутичным ребёнком, его воспитание и общение, а также реакции родителей на определенные ситуации и поведенческие проявления ребёнка. Эмоциональный компонент: здесь рассматриваются переживания и чувства родителей по поводу наличия расстройства у ребёнка, их эмоциональная реакция на трудности, связанные с аутизмом, а также возможные стрессы и негативные эмоции, которые могут возникнуть в процессе воспитания и ухода за аутичным ребёнком. Родительские установки: это система ценностей, верований и представлений, которые влияют на то, как родители воспринимают диагноз и взаимодействуют со своим аутистическим ребёнком. Эти установки могут определять степень принятия или отрицания диагноза, а также ожидания и надежды относительно будущего своего ребёнка. Исследование каждого из этих компонентов позволит получить представление о родительских отношениях к детям с расстройствами аутистического спектра и выявить специфические аспекты поддержки и помощи, которые могут быть необходимы этим семьям. Поддержка со стороны семьи детей с РАС очень важна, по скольку они сталкиваются с различными барьерами в повседневной жизни, родители не редко проходят через сложный опыт.

Список использованных источников:

1. Kuhn R; tr. Sahn С.Н. Eugen Bleuler's concepts of psychopathology (англ.) // History of Psychiatry (англ.) рус. - 2004. - Vol. 15, no. 3. - P. 361-366.
2. Стоименов Й. А., Стоименова М. Й., Коева П. Й. и др. Аутизм (Autismus) // Психиатрический энциклопедический словарь. - К.: МАУП, 2003. - С. 88. - 1200 с.
3. Asperger H. Das psychisch abnormale Kind (нем.) // Wiener klinische Wochenschrift (англ.)рус. - 1938. - Bd. 51. - S. 1314-1317. (нем.)
4. Карашук Л.Н., Разживина М.И., 2014 Проблема аутизма в современном мире: Электронный научный журнал «личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие»
5. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_

6. https://www.inform.kz/ru/kolichestvo-detey-s-autizmom-rastet-v-kazahstane_a4050131
7. <https://www.zakon.kz/obshestvo/6388274-v-kazahstane-rastet-chislo-detey-s-autizmom.html>
8. Высотина Т.Н. Особенности родительского отношения к детям с атипичным аутизмом: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10 / Т.Н. Высотина. – СПб., 2013. – 22 с
9. Мясищев В.Н. Личность и неврозы / В.Н. Мясищев. – М., 2012. – 428 с.
10. Бонкало Т.И. Механизмы формирования эмоционального отвержения ребёнка в функционально дееспособной семье / Т.И. Бонкало // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2009. – № 4 (4). – С. 913-919.
11. Варга А.Я. Структура и типы родительского отношения: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / А.Я. Варга; РГБ. – М., 2002. – 206 с.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА БАЛАЛАРДЫ ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ПІШІНДЕР ЖӘНЕ ДЕНЕЛЕР ТУРАЛЫ ҰҒЫМДАРМЕН ТАНЫСТЫРУ

Ерболатқызы Мерей

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
педагогика жоғары мектебінің студенті, Павлодар қ.*

Каримова Р.М.

Ғылыми жетекші: PhD., Павлодар қ

Аннотация: *Логикалық ойлау бейнелі негізде қалыптасады және ойлауды дамытудың ең үлкен кезеңі болып табылады. Бұл кезеңге жету көп күшті талап ететін процесс болып табылады, өйткені логикалық саланың толыққанды дамуы ақыл-ой белсенділігінің жоғары дамуы ғана емес, сонымен қатар сөзбен бекітілген шындық объектілері мен құбылыстарының жалпы және маңызды белгілері туралы жалпыланған білімді қажет етеді. логикалық-математикалық ойындар мен жаттығуларды қолдана отырып мектеп жасына дейінгі балалардың логикалық саласын дамыту процесін жүзеге асыруға болады.*

Кілтті сөздер: *ойын, геометриялық пішіндер, сәбилер, сенсорика, математика.*

Аннотация: *Логическое мышление формируется на наглядной основе и является величайшим этапом развития мышления. Достижение этой стадии — процесс, требующий много сил, поскольку для полного развития логического поля требуется не только высокое развитие мыслительной деятельности, но и обобщенное знание установленных общих и важных особенностей предметов и явлений действительности. словами. с помощью логико-математических игр и упражнений можно реализовать процесс развития логического поля дошкольников.*

Ключевые слова: игра, геометрические фигуры, малыши, сенсорика, математика.

Abstract: Logical thinking is formed on a visual basis and is the greatest stage in the development of thinking. Achieving this stage is a process that requires a lot of effort, since the full development of the logical field requires not only high development of mental activity, but also generalized knowledge of established general and important features of objects and phenomena of reality. words. With the help of logical and mathematical games and exercises, it is possible to implement the process of development of the logical field of preschoolers.

Key words: game, geometric figures, children, sensors, mathematics.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде геометриялық пішіндерді қабылдаудың қалыптасуы баланың сенсорлық және ақыл ойының дамуында маңызы зор. Баланың сенсорлық дамуы – бұл сыртқы ортадағы заттардың қасиеттері туралы түсініктерінің қабылдауы мен оның қалыптасуы. Сенсорлық тәрбиені ойын арқылы дамыту өте қолайлы. Өйткені ойын – тәрбие құралы. Осы кезең бала үшін рецепторлардың, сезім мүшелерін жетілдіруге ең қолайлы шақ болып табылады. Сенсорлық оқытудың классикалық жүйесінің өкілдері

Ф. Фребель мен М. Монтессоридің геометриялық пішіндермен таныстыру әдістемесі көрсетілген. Педагог Ф. Фребельдің «Сыйы» қазіргі кезеңде балаларды заттардың пішінімен таныстыруда дидактикалық материал ретінде пайдаланылады. Қоршаған ортамен танысу айналадағы заттар мен құбылыстарды қабылдаудан басталады. Басқа танымдық үрдістер қабылдау үрдісінің негізінен құралады. Мектепке дейінгі кезең баланың сезімдік мүшелері қарқынды дамығандықтан, қабылдау үрдісі де жылдам дамиды.

Қабылдау – сыртқы дүниенің сезім мүшелеріне әсерінен туған заттың тұтас бейнесі.

Көлем, пішін барлығы түйсік арқылы қабылданады. Бұл сенсориканың тәрбие мәселесі. Сенсорика – иіс, дәм, сипап сезу, есту және де көру

А.В. Запарожец ұсынған болатын.

Сенсорлық эталон дегеніміз заттардың қасиеттері мен қатынастарының жалпы қабылданған бір үлгісі.

Геометриялық фигуралар жайындағы мәліметті балалар алғаш рет ойынан алады. Оқу жылының басында топқа дөңгелек, құрылыс материалдарын, мозайкалар т.б. енгізеді. Балалармен ойнай бастаған педагог геометриялық фигуралардың дұрыс атын атайды[1].

Бұл уақытта баланың қабылдауын дамыта түсу керек, әр түрлі формалар туралы түсінік жинақтау керек. Алғашқы жастағы топта баланың дөңгелек және төртбұрышты ажырата білуді үйретеді.

Кішкентайлар тобымен жұмыс істеген тәрбиеші дөңгелекті атап, оны көрсетеді, әр түрлі қимылдар жасап қолдан-қолға домалатады [3].

Кішкентайлар тобымен жұмыс істеген тәрбиеші дөңгелекті атап, оны көрсетеді, әр түрлі қимылдар жасап қолдан-қолға домалатады. Екі алақанымен дөңгелетеді, үстел үстінде дөңгелетеді, қимыл барысында тәрбиеші сөйлеп айтады: дөңгелек домалап жатыр. Мен дөңгелекті қолдан-қолға-домалаттым. Балалар қолдарына дөңгелекті алып дәл осы әрекетті қайталайды, кейін кімнің дөңгелегі қандай түсте екенін анықтайды. Мысалға, қолда қызыл дөңгелек, ол домалап жатыр.

Кейін балаларды кубпен таныстырады. Қай куб үлкен немесе кішкентай деген сұрақтар қояды. Балалар кубты әбден ұстап, зерттеп болғаннан кейін оның тұрақты екенін анықтайды. Олар үлкен кубтың үстіне кішісін қойып, түрлі заттарды құра бастайды.

Кейін бұл фигураларды салыстыру, топтастыру жаттығуын жүргізді. Балаларға үлгі бойынша бірнеше шар немесе куб алуды ұсынады.

Дөңгелекті немесе кубты көрсет (3-4 фигураның арасынан). Дәл сол түстегі немесе көлемі де сондай дөңгелекті тауып көрсет.

Балалардың білім жиынтығын тексеру үшін тағы ойын ұйымдастырылады. Олар түрлі салмалармен ойын ойнайды, әр орынға қажетті өз фигурасын (үшбұрыш, төртбұрыш, шар) қою керектігін, бір фигура екінші фигураның орнына шақ келмейтінін түсіндіреді.

Әртүрлі жасерекшелік топтарда геометриялық пішіндермен таныстыру әдістемесі

Мектепке дейінгі балалардың геометриялық пішіндермен танысу алгоритмі:

- тәрбиеші геометриялық пішінді көрсетіп, оның атын атайды;
- балаларға дәл сондай пішінді өздерін көрсетіп, оның атын атауын

ұсынады;

- балаларға басқа заттардың ішінен тауып беруін сұрайды;
- геометриялық пішінді зерттеп, қарап шығуды айтады;
- осы геометриялық пішіннің қасиеттерін сипаттап, басқа пішіндерден

айырмашылығын айтуды сұрайды.

- кейін балаларға сол геометриялық пішіндермен тәжірибелік әрекетте

қолданып, белгілі бір тапсырманы орындауын ұсынады[4].

Мектепке дейінгі балаларға геометриялық пішіндердің элементтерін таныстыра бастағанда, оқу дағдыларын дұрыс қалыптастыру қажет.

Бекіту және қайталау мақсатында геометриялық пішіндерді қағаздан қию, ерекмексаздан жасау және т.б. тапсырмалар беріледі.

Геометриялық мазмұны бар жаттығулар мен ойындар балалармен жұмыс жүргізуде маңызы зор. Олар баланың математикалық білімге деген қызығушылықтарын оятып, баланың интеллектуалдық қабілеттерін дамытады[2].

Геометриялық пішіндермен таныстыруда әр жастың ерекшеліктеріне қарай өзіндік әдістемесі бар.

Бірінші сәбилер тобында заттардың формаларын ажыратуды үйренеді (шаршы, кірпіш, шар). Тәрбиеші балалардың назарын сенсорлық эталонның айқын қасиеті бар заттарға аударта отырып, ажырата және атауларын атай алуға үйретеді.

Екінші сәбилер тобындағы геометриялық пішіндермен таныстыру міндеттері:

- балаларды геометриялық пішіндермен таныстыру: дөңгелек, шаршы, үшбұрыш;

- көру және сипап сезу түйсіктері арқылы форманың пішінін зерттеуге үйрету.

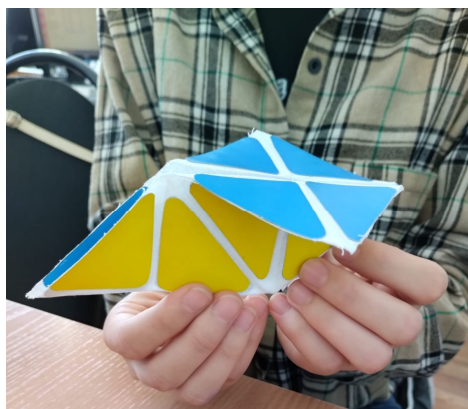
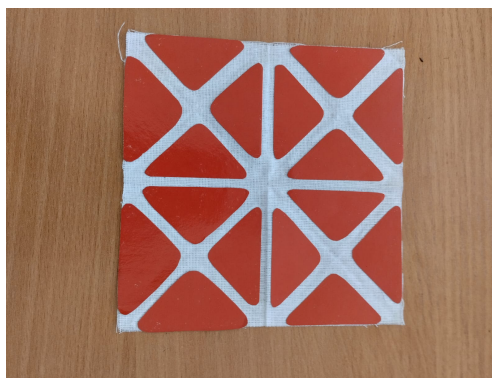
Ересек топтағы таныстыру әдістемесі.

Ересек топтағы балаларына таныстыру міндеттеріне балаларды сопақшамен таныстырып, оны дөңгелекпен салыстыра отырып негізделеді. Төртбұрышты түсінігімен таныстыру: шаршы мен тіктөртбұрыш төртбұрыштың түрлері екендігіне көз жеткізу. Геометриялық пішіндерді ажырату қыралығын дамыту: таныс заттардың формаларын салыстырып, анализ жасай алуы. Айналасынан ұқсас/ұқсамайтынын пішіндегі заттарды анықтай алу: кітап, кірпіш – тіктөртбұрыш; айна, жұмыртқа – сопақша және т.б.

Осы сәтте балаларды "**Воскобович квадраты**" әдісімен таныстыруға болады. Вячеслав Вадимович Воскобович балаларға арналған білім беру ойындарының алғашқы ресейлік өнертапқыштарының бірі. Өз балаларымен айналысып, басқа отандық жаңашыл педагогтардың (Зайцев, Никитин) тәжірибесін зерттей отырып, ол өзінің әдістемесін жасады, оған қызықты білім беру ойындары мен ойын кешендері кірді. Воскобовичтің білім беру ойындары-бұл ерекше, шығармашылық және өте мейірімді әдіс. Ойындардың негізі үш принципі – қызығушылық, таным, шығармашылық. Бұл жай ғана ойындар емес-бұл ертегілер, интригалар, шытырман оқиғалар, бүлдіршінді ойлау мен шығармашылыққа итермелейтін күлкілі кейіпкерлер[4].

Воскобовичтің әдісімен оқытылған балалар мектепке өте жақсы дайындалған. Олар тез жазықтыққа бағдарлай алады, оқи алады, санай алады, логикалық ойлай алады[5].

"Воскобович квадраты" немесе "Мәңгілік оригами"- бұл екі жағынан икемді негізге жабыстырылған 16, 32 қатты үшбұрыш. Квадрат әр түрлі жазықтық және көлемдік фигураларға оңай айналады. Қарға Метра құпиясы туралы ертегінің арқасында шаршы өмірге келіп, үйге, кірпіге, ұшаққа, тышқанға, мысыққа және басқа формаларға айналуы мүмкін. Квадратты белгілі бір жолмен кесуге болады, бұл ерекше көлемді фигуралар жасауға немесе жеке элементтерді басқаруға мүмкіндік береді.

Бір қарағанда, Дьенештің логикалық блоктары геометриялық фигуралардың немесе құрылыс блоктарының кең таралған жиынтығы болып көрінуі мүмкін. Бірақ іс жүзінде бұл баланың логикалық, математикалық және кеңістіктік ойлауын дамытуға арналған ерекше материал. Золтан Дьенеш-әйгілі венгр математигі, психологы және тәрбиешісі. Жеке педагогикалық тәжірибеге және психологиядағы зерттеулердің нәтижелеріне сүйене отырып, ол математиканы

зерттеудің кезеңдерінің теориясын жасады және логикалық блоктар мен ойын құралдары түрінде тиімді көрнекі материалдар жасады.

Дьенеш блоктары-конструктор мен дамытушы ойын элементтерін сәтті біріктіретін тиімді дидактикалық материал. Ойын нұсқаулығы-пішіні, түсі, өлшемі және қалыңдығы бойынша ерекшеленетін 48 дана геометриялық фигуралар жиынтығы. Осылайша, әр фигура төрт қасиетпен сипатталады. Жиынтықтағы барлық фигуралар әртүрлі.

Фигуралардың өзі Дьенеш техникасының негізі болып табылады. Олармен үш жастан сегіз жасқа дейінгі балаларға арналған көптеген қызықты дидактикалық ойындардан тұрады. Блоктардың негізгі мақсаты-баланы заттардың қасиеттерін түсінуге үйрету. Олардың көмегімен ол объектілерді ажыратуды және біріктіруді, оларды жіктеуді үйренеді.

Әртүрлі жасерекшелік топтарда геометриялық денелермен таныстыру әдістемесі

Көлемді геометриялық пішіндердің сұлбаларымен және формалармен (текше, шар, цилиндр, т.б.) танысу кіші топтарда ойын және құрылыс әрекетінде жүзеге асады. Балалар тәрбиешінің нұсқауы бойынша:

- қарашы;
- қолыңа ұста;
- сипап көр;
- атын ата;
- көрсет;
- онымен әрекет орында;
- осы пішінге ұқсасты көрсет;
- менің айтқанымды тауып берші.

Балалар заттарды формаларына қарай ажыратуды біледі. Дегенмен, сұлбаларға ойыншық ретінде қарайды. Тәрбиеші мектеп жасына дейінгі балаларды дұрыс терминдермен таныстырып, олардың атын атап, сипап сезу[6].

Анықтау кезеңінде ересек мектеп жасына дейінгі балаларда логикалық әдістердің қалыптасуының бастапқы деңгейін зерттеу нәтижелерінің сапалық көрсеткіштерінің хаттамасы

Баланың аты	Ұпайлардың жалпы саны	Қалыптасу деңгейі
Дария М.	9	төмен,
Сания П.	18	жоғары

Алишер К.	23	жоғары
Арина Ш.	12	орташа
Мурад Р.	8	төмен,
Жаслан Н.	16	орташа
София К.	9	төмен,
Нурсулу Ч.	9	төмен,
Карина С.	13	орташа
Алмас Я.	13	орташа
Ренат М.	18	жоғары
Дания Л.	11	орташа
Мариям Б.	9	төмен,
Ильяс С.	8	төмен,
Асия Л.	13	орташа

**Бақылау кезеңінде мектеп жасына дейінгі балаларда
логикалық әдістердің қалыптасуының бастапқы деңгейін зерттеу
нәтижелерінің сапалық көрсеткіштерінің хаттамасы**

Баланың аты	Ұпайлардың жалпы саны	Қалыптасу деңгейі
Дария М.	18	жоғары
Сания П.	24	жоғары
Алишер К.	24	жоғары
Арина Ш.	20	жоғары
Мурад Р.	12	орташа,
Жаслан Н.	22	жоғары
София К.	14	орташа
Нурсулу Ч.	14	орташа
Карина С.	19	жоғары
Алмас Я.	22	жоғары
Ренат М.	24	жоғары
Дания Л.	19	жоғары
Мариям Б.	13	орташа
Ильяс С.	9	төмен,
Асия Л.	14	орташа

Логикалық саладағы балалардағы қалыптасу деңгейлерінің сәйкестігі:

Жоғары деңгей-18-24, 9 бала-60%;

Орташа деңгей-12-17, 5 баласы бар-33%;

Төмен деңгей-8-11, 1 бала-7%.

Қорытынды.

Жұмыс барысында мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің аға тәрбиеленушілерінде логикалық саланың даму динамикасы белгіленді. Логикалық саланы дамыту бойынша мақсатты және жүйелі жұмыс жүргізілген балаларда айтарлықтай нәтижелер анықталды. Балалар заттардың маңызды белгілерін ажырата білуді, оларды ерекше белгілерге сүйене отырып жалпылауды және жіктеуді, бөліктер мен тұтастықты байланыстыруды, қатардың құрылу заңдылықтарын белгілеуді, маңызды емес белгіні саралауды үйренді; сөйлеу түрінде ұсынылған объектілердің белгілерін ажырата білді[7]. Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің тәрбиеленушілеріне белгілі бір жоспарға сәйкес өз іс-әрекеттерін жоспарлау қол жетімді болды. Олар топтастыру принципін түсіндіруді, күрделі жалпылауды орнатуды, қорытынды жасауды үйренді.

Жұмыстың қорытындылары логикалық-математикалық ойындар мен жаттығулар келесі шарттарды сақтай отырып, үлкен мектеп жасына дейінгі балаларда логикалық саланың дамуына ықпал етеді деген гипотезаны растауға негіз болды:

- егер логикалық есептер мен жаттығулар қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру бойынша үздіксіз білім беру қызметі кезінде ғана емес, сонымен қатар балалар мен ересектердің күнделікті бірлескен және тәуелсіз іс-әрекетінде де қолданылса.

Ойынның әр түрлі пайдалылығы бір ғасырдан астам уақыттан бері белгілі, бірақ қазіргі жағдайда оның танымдық белсенділікті қалыптастырудағы және мектеп жасына дейінгі балалардың логикалық саласын дамытудағы, өз бетінше білім алу қабілетін дамытудағы рөліне ерекше назар аудару керек. Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің аға тәрбиеленушілерінің логикалық саласын дамытуды қамтамасыз ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлар анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. "Қазақстан Республикасының Президенті Қ.ж. Тоқаевтың ерікті қызметі туралы" 04.08.2022 жылғы ҚР Заңы әділет, ҚР нормативтік құқықтық актілерінің инфрамақиялық-бірінші жүйесі.
2. Botagos Sarsenbaeyva. Technology of school-family cooperation in promoting inclusive education. Word Journal of Educational Technology: Current Issves. 2022 жылы Процентиль-58, Q3.

3. №4 (2023) Әбдірова а.о. лирика сюжетінің проблемасы және оны ғылыми еңбектерде зерттеу ерекшеліктері. Торайғыров университетінің хабаршысы. Павлодар, 2023.

<https://cloud.mail.ru/public/3uFA/WxkMTMSda>

4. Смирнов и. Н., Уренбилге Ч. ч. болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін спорттық даярлыққа кәсіби даярлау// Қазақстан ғылымы және өмірі (ҚР БҒМ БҒСБК ұсынған) Нұр-сұлтан Алматы 2020. 300-304

6. Маулшариф м. м. университеттің даму стратегиясының бөлігі ретінде әл-Фараби ҚазҰУ-дағы еріктілік. / Алматы, 2017.

7. Әбілқасов г., Конурова Н., қазақ тілі сабақтарында халықтық педагогиканы оқыту әдістері мен тәсілдері./ "Университет еңбектері-Университет еңбектері "" жоғары мектеп педагогикасы. Экономика " 267-268 ББ.

ТІЛДІҢ ДЫБЫСТЫҚ МӘДЕНИЕТІНЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ МАҢЫЗЫ

Ф.Е. Ертуганова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студенті, Павлодар қ,*

А.О. Абдырова

ғылыми жетекші., оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.,

Аннотация. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балаларды тілдің дыбыстық мәдениетіне тәрбиелеудің маңызы қарастырылады, бұл баланың жеке басының жан-жақты дамуы мен ортаға бейімделу үшін қажет. Балалардың дыбыстарды дұрыс айту, есту арқылы ажырату, ырғақты және интонациялық дағдыларды дамыту қабілетін қалыптастыру, сондай-ақ, сөйлеудің, ойлаудың және әлеуметтік бейімделудің үйлесімді дамуына қалай ықпал ететінін талдауға бағытталады.

Кілтті сөздер: тілдің дыбыстық мәдениеті, сөйлеуді дамыту, бейімделу, талдау.

Аннотация. В данной статье рассматривается важность воспитания у дошкольников звуковой культуры языка, необходимой для всестороннего развития личности ребенка и адаптации к окружающей среде. Оно направлено на анализ того, как оно способствует формированию у детей умения правильно произносить звуки, различать их на слух, развивать ритмические и интонационные навыки, а также гармоничному развитию речи, мышления и социальной адаптации.

Ключевые слова: звуковая культура языка, речевое развитие, адаптация, анализ.

Abstract. This article discusses the importance of educating preschoolers in the sound culture of language, which is necessary for the comprehensive development of the child's personality and adaptation to the environment. It is aimed at analyzing how it contributes to the formation in children of the ability to correctly pronounce sounds,

distinguish them by ear, develop rhythmic and intonation skills, as well as the harmonious development of speech, thinking and social adaptation.

Keywords: *sound culture of language, speech development, adaptation, analysis.*

Тіл – қоғамдағы адамдардың бір-бірімен пікір алысып, қарым-қатынас жасайтын құралы. Таза мәнерлі тіл – бұл ойлау жемісі. Баланы ана тілінде дұрыс сөйлеуге үйрету арқылы олардың бойындағы тілдік мәдениеті қалыптасады. Яғни, тіл адам баласы қоғамымен бірге туып, өмір сүріп, ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келе жатқан мұра.

Мектепке бару – әр баланың өміріндегі маңызды сәт. Баланың толыққанды сөйлеуі оны мектепте сәтті оқуының міндетті шарты болып табылады. Сондықтан мектепке дейінгі мекемелерде дұрыс сөйлеуді қалыптастыру жұмысына көп көңіл бөлу керек. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамытудың негізгі міндеттерінің бірі – сөйлеудің дыбыстық мәдениетін қалыптастыру [1, 32]. Баланың сөйлеуі неғұрлым бай және дұрыс болса, соғұрлым өз ойын айту оңайырақ болады, нәтижесінде қоршаған әлемді тану, білудегі мүмкіндіктері кеңірек, құрдастарымен және ересектермен мағыналы және толыққанды қарым-қатынас құруы сәтті, сондай-ақ психикалық дамуы неғұрлым белсенді болады. Бұл ретте мектеп жасына дейінгі балаларды тілдің дыбыстық мәдениетіне тәрбиелеуде мамандардың біліктілігін арттыру мәселесін де ескере кету керек.

Демек, уақтылы басталған оқыту дұрыс айтылуды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Б.Б. Баймұратованың пікірінше: «...ерте басталған балалардың сөйлеуін дамытуға бағытталған жұмыстар ақыл-ойдың дамуына оң әсер етеді» [2, 24].

Мектепке дейінгі шақтың алғашқы кезеңдерінде басталған оқыту сөйлеудің дыбыстық жағын тәрбиелеуде үлкен әсерге ие. Балалардың оқу басталғанға дейінгі жасы оқу ұзақтығына қарағанда маңызды фактор болып табылады. К.М. Метербаеваның айтуынша, үш жылдан бастап оқыту дыбыстардың дұрыс айтылуын толық меңгеруге ықпал етеді. Кейінгі кезеңдерде дұрыс айтылымды қалыптастыру баяу қарқынмен жүреді және қажетті нәтижелерге әкелмейді [3,58].

Қоғамда сәтті бейімделу үшін дыбыстық мәдениеттің жеткілікті деңгейде болуы жеке тұлғаны дамытудың маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Бұл процесс балалық шақтан басталады, тілдік және коммуникативті дағдылардың негіздері қалыптасады. Осы орайда, төменде дыбыстық мәдениеттің қоғамда сәтті бейімделуге қалай әсер ететіні және жеке тұлғаның дамуының осы маңызды компонентін қандай механизмдер қамтамасыз ететіні қарастырылады.

Бастапқыда дыбыстық мәдениет адамның тілдік дамуының ажырамас бөлігі екенін түсіну керек. Дыбыстардың дұрыс айтылуы,

дыбыстық және лексикалық сөздер мен сөйлемдерді құра білу қабілеті тұлғааралық қарым-қатынаста шешуші рөл атқарады. Дамыған дыбыстық мәдениеті бар бала өз ойын тиімді жеткізе алады, басқалардың мәлімдемелерін түсінеді және оларға барабар жауап бере алады, бұл әлеуметтік бейімделудің негізі болып табылады.

Дыбыстық мәдениет тілдік дағдыларды қалыптастыруға және әлеуметтік-мәдени контексті түсінуге айтарлықтай әсер етеді. Тілдің дыбыстық жағын жақсы білетін бала әртүрлі әлеуметтік-мәдени жағдайларға жақсы бейімделе алады, қарым-қатынастың қыр-сырын түсінеді, әртүрлі ақпарат көздерінен ақпаратты қабылдайды және өңдейді, бұл әр түрлі әлеуметтік ортада сәтті бейімделудің қажетті шарты болып табылады.

Сонымен қатар, дамыған дыбыстық мәдениет лингвистикалық сауаттылық пен тұлғаның мәдени деңгейін қалыптастыруға ықпал етеді. Өз ойын сауатты және нақты жеткізе алатын бала сапалы коммуникация және өзара әрекеттесуге бағытталған қоғамда артықшылыққа ие. Сондықтан өзін әртүрлі ортада көрсете алады, құрдастарымен, ересектермен тиімді қарым-қатынас жасай алады.

Бұған қоса, дыбыстық мәдениет қарым-қатынас пен оқу процесінде қалыптасып қана қоймай, өмір бойы жүйелі қолдау мен дамуды қажет ететінін атап өткен жөн. Заманауи технологиялар, соның ішінде аудио және бейнематериалдар, мамандандырылған бағдарламалар мен оқу тәжірибелері әртүрлі жас топтары мен әлеуметтік-мәдени орталарда дыбыстық мәдениетті тиімді дамытуға мүмкіндік береді [4,112].

Осылайша, қоғамда сәтті бейімделу үшін дыбыстық мәдениеттің маңыздылығын бағаламауға болмайды. Жеке тұлғаны дамытудың бұл аспектісі сапалы коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру, сауаттылық және тұлғаның мәдени деңгейін арттыру үшін негіз болып табылады, бұл өз кезегінде болашақта табысты әлеуметтік бейімделуге және кәсіби жетістіктерге жетуге ықпал етеді.

Қоғамда сәтті бейімделу үшін дыбыстық мәдениеттің маңыздылығын толық түсіну үшін түрлі салаларда осы аспектінің рөлін де ескеру қажет. Осыған орай төмендегі 1-кестеде әртүрлі саладағы дыбыстық мәдениеттің рөлі берілген.

1-кесте– Дыбыстық мәдениеттің рөлі

Сала	Дыбыстық мәдениеттің рөлі
Білім беру саласындағы дыбыстық мәдениет	Дыбыстық мәдениеті дамыған балалар ақпаратты жақсы қабылдайды, оңай есте сақтайды және тапсырмаларды сәтті орындайды. Әңгімеге көбірек қатысады, сұрақтар қояды және өз ойларын білдіреді, ақпаратты толық және тереңірек игеруге ықпал етеді.
Еңбек саласында дамыған дыбыстық мәдениет	Жұмыс орнында өз ойлары мен идеяларын нақты және дұрыс жеткізе білу - әріптестермен, басшылықпен және клиенттермен қарым-қатынас тиімділігін арттырады. Бұл тапсырмаларды сәтті орындауға ықпал етеді, ұжымдағы өзара әрекеттесуді жақсартады және қызметкердің кәсіби мәртебесін арттырады.
Әлеуметтік өмір саласында дамыған дыбыстық мәдениет	Басқа адамдармен қарым-қатынас орнату үшін негіз болып табылады. Өз ойын анық және анық жеткізе алатын адам басқа адамдармен жақсы тіл табысады, сенімді қарым-қатынас орнатады және кикілжіңдер мен келеңсіздіктерді тиімді шеше алады. Бұл әлеуметтік шеңберді қалыптастыру, әлеуметтік қолдау және қоғамдық өмірге қатысу үшін маңызды.

Сонымен қатар, дамыған дыбыстық мәдениет дамуға және өзін-өзі жетілдіруге ықпал етеді. Тілдік және коммуникативтік дағдыларды сенімді меңгерген адам қоғамда өзін сенімді сезінеді, өзінің мақсаттары мен міндеттерін жақсы түсінеді, сондай-ақ өмірдің әртүрлі салаларында қажетті нәтижелерге қол жеткізеді.

Осылайша, қоғамда сәтті бейімделу үшін дыбыстық мәдениеттің маңыздылығы тек қарым-қатынас пен білім беру саласымен шектелмейді. Жеке тұлғаны дамытудың бұл аспектісі кәсіби қызметке,

элеуметтік қатынастарға, жеке өсуге және өзін-өзі жүзеге асыруға жан-жақты әсер етеді, бұл оны қазіргі әлемде сәтті бейімделудің негізгі факторларының біріне айналдырады.

Дыбыс мәдениеті тұлғааралық қатынастарда тікелей көрініс табады. Дамыған дыбыстық мәдениеті бар бала басқа адамдармен тереңірек және сенімді қарым-қатынасқа ықпал ететін мәлімдемелердің эмоционалды түріне сәйкес қабылдау және жауап беру қабілетіне ие. Сондай-ақ, дамыған дыбыстық мәдениет адамға эмоцияларын жақсы түсінуге, оларды білдіруге және элеуметтік жағдайларда мінез-құлқын басқаруға көмектесу арқылы тұлғашылық қатынастарды жақсартуға ықпал ететінін атап өткен жөн [5,134].

Ескеретін тағы бір аспект – адамның мәдени бейнесін қалыптастырудағы дыбыстық мәдениеттің рөлі. Мәдени Имидж мәдени дәстүрлер мен құндылықтарды білу мен құрметтеуді ғана емес, сонымен қатар олардың мәдени байланысын тіл мен қарым-қатынас арқылы білдіру қабілетін де қамтиды. Дамыған дыбыстық мәдениет адамға өзінің мәдени ерекшеліктері мен сәйкестендірулерін толық және дәл жеткізуге мүмкіндік береді, бұл қоғамның мәдени әртүрлілігін нығайтуға және сақтауға ықпал етеді.

Дыбыстық мәдениетінің адамның эмоционалды жағдайына әсеріне назар аудару керек. Дұрыс және сауатты қарым-қатынас жағымды эмоциялардың қалыптасуына ықпал етеді, әл-ауқатты жақсартады және өмірге қанағаттану деңгейін арттырады. Сонымен қатар, дыбыстық мәдениетті жеткіліксіз меңгеру түсінбеушілікке, қақтығыстарға және стресстік жағдайларға әкелуі мүмкін, бұл адамның психологиялық әл-ауқатына теріс әсер етеді [6,73].

Сонымен, дыбыстық мәдениеттің әртүрлі ұлттар мен мәдениеттер арасындағы мәдени және білім алмасу үшін маңыздылығын атап өткен жөн. Дамыған дыбыстық мәдениет өз тәжірибесін байытып, ой-өрісін кеңейте отырып, басқа мәдениет өкілдерімен тиімді ынтымақтастыққа және өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Осылайша, қоғамдағы сәтті бейімделу үшін дыбыстық мәдениеттің маңыздылығы тұлғааралық қатынастарды, мәдени бейнені, эмоционалды жағдайды және мәдениетаралық диалогты қоса алғанда, әртүрлі аспектілерде көрінеді. Жеке тұлғаны дамытудың осы аспектісін дамыту қазіргі әлемде сәтті бейімделу мен интеграцияның кілті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Оразалинова Г.Н. Вопросы преемственности между дошкольным и начальным ступенями образования в условиях перехода к 12-летнему школьному образованию. Қазіргі заманғы білім беру және тәрбие жүйесіндегі инновациялық технологиялар VII Педагогикалық оқулардың материалдары / жалпы жд. басқ. Б.Д. Каирбекова, Г.З. Химич. – Павлодар: Инновац. Евраз. ун-т, 2013 – 394 с.
2. Баймұратова Б.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту методикасы [Текст] : 2-6 жас аралығы / Баймұратова Б. - Алматы : Рауан, 1991. – 251 б.
3. Метербаева К.М., Искакова А.Т. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі. – Астана, Фолиант баспасы, 2017. –184 б.
4. Алексеева М.М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников [Текст] / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – М.: Академия, 2003. – 400 с.
5. Короткова Э.П. Принципы обучения речи в детском саду. – Ростов-на-Дону, 2005 – 208 с.
6. Арушанова, А.Г. Речь и речевое общение детей 3–7 лет [Текст] / А.Г. Арушанова. – М.: Мозаика-Синтез, 2001. – 272 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ҮЛГЕРМЕУШІЛІКТІҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студенті Әлім Қ.А.*

Ғылыми жетекшісі:

*педагогика ғылымдарының кандидаты, **Т.Ж. Шакенова***

Аннотация. Мектептегі оқушы үлгерімінің төмендігі бүгінгі күнде өзекті мәселердің бірі болып отыр. Үлгерімі төмен оқушылар олар баяу әрекет етеді, сыныпқа ілесе алмайды. Егер осыларды есепке алмасақ, оқуға деген қызығушылықтары төмендейді сыныптастарынан қалып қояды. Бұл оқушылар үшін өткен материалдардан тапсырмалар берілуі керек. Үлгермеушіліктің бірнеше себептері бар. Мысалы: Биопсихикалық- бұл тұқымқуалайтын қасиеттер яғни мінез-құлық ерекшеліктері болуы мүмкін. Әлеуметтік-экономикалық жағынан отбасының материалдық жағынан қамтамасыз етілмеуі немесе Диактогения мұғалім жұмысындағы қателіктердің болуынан. Өйткені, педагогикалық кемшіліктер – мектептің жұмыс деңгейін сондай-ақ оқушылардың білімге деген қызығушылықтарының, оқуға деген құлықсыздығы және таным қызығушылықтарының даму деңгейінің төмендігіне алып келеді.

Кілттік сөздер: үлгерім төмендігі, биопсихикалық, әлеуметтік-экономикалық, диактогения, қызығушылық, отбасы, даму.

Аннотация. Низкая успеваемость учащихся в школе на сегодняшний день является одной из актуальных проблем. Учащиеся с низкой успеваемостью они действуют медленно, не успевают за классом. Если их не учесть, интерес к учебе снизится. Для этих учащихся должны быть даны задания из прошлых материалов. Есть несколько причин неуспеваемости. Биопсихический- наследственные черты то есть могут быть поведенческие черты. Социально-экономическое отсутствие материального обеспечения семьи или Диактогеня из-за ошибок в работе учителя. Ведь педагогические недостатки-приводят к снижению уровня работы школы, а также уровня развития у учащихся интереса к знаниям, нежелания учиться и познавательных интересов.

Ключевые слова: низкая успеваемость, биопсихический, социально-экономический, диактогеня, интерес, семья, развитие.

Annotathion. Low student performance at school is one of the most pressing problems today. There are several reasons for failure. For example: Biopsychic - these can be inherited traits that are behavioral traits. The lack of material support of the family from the socio-economic side or Diactogeny from the presence of errors in the work of the teacher. After all, pedagogical shortcomings lead to a low level of school performance, as well as the development of students' interest in knowledge, reluctance to learn and cognitive interests.

Keywords: low performance, biopsychic, socio-economic, diactogeny, interest, Family.

Еліміздің білім беру саласында соңғы жылдары ірі реформалар мен өзгерістер орын алып отыр. Білім сапасына қойылатын талап күшейіп, оқытудың жаңа технологияларына бет бұрған кезде, оқушының оқу үлгерімін жақсарту, оның оқуға қызығушылығын арттыру мәселесі туындайды. Көптеген ғалымдар өз еңбектерінде сабақ үлгермеушілік себептерін талдауға көп орын бөліп келеді. Арнайы педагогикалық қазіргі күндегі жетекші парадигмаларының бірі – гуманизация. Ал ХХ ғасырда еңбек еткен Ы.Алтынсарин шығармаларында педагогикалық, гуманистік көзқарас, яғни шәкіртке мейірімді болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақты принциптерінің көрініс тапқанын байқауға болады. Дегенмен жан-жақты тұрғыдан алып қарағанда сабақ үлгермеушілік проблемасы әлі жеткілікті зерттелген жоқ. Бұл проблеманы зерттеу мұның себебі мен нашар оқитын оқушылардың жекелеген типтерін анықтауға мүмкіндік береді. Үлгерімі нашар оқушыларды зерттеу барысында үлгермеушіліктің мынадай үш категориясын қарастыруға болады:

1) категорияға оқушының барлық пәннен бірдей ұзақ уақыт үлгермей оқудан жалпы және кенжелеп қалып қоюын жатқызамыз.

2) категорияға сабақты ішінара негізгі пәндерден үлгермейтін оқушылар жатады.

3) категориядағы оқушылар сабаққа анда-санда ғана үлгермейді.

Бұл мәселені психологиялық жағынан қарастырсақ, сабақ үлгерімі төмен оқушыларды мынадай 5 топқа бөлуге болады:

1. Оқуға деген көзқарасы дұрыс емес балалар.
2. Материалды қиналып ұғатындар.
3. Сабаққа дайындалу әдеті қалыптаспаған оқушылар.
4. Еңбектеніп білмейтіндер.
5. Білуге және оқуға құштарлығы жоқ оқушылар.

Сабаққа үлгермеудің себебі көп. Үлгермеушілік көбінесе сабақ барысында қалыптасады. Оның алдын алуға болады. Оқушы үлгермеушілігінің себептері оқу-тәрбие жұмысын дұрыс ұйымдастырмауда, санитарлық-гигиеналық нормалардың бұзылуында. Көп жағдайда **үлгермеушіліктің негізгі себептері** мыналар:

1) жекелеген мұғалімдердің сабақтарының сапасыздығы, жаңа материалды толық түсіндіре алмауы, бекіту жұмысының әлсіз жүруі, оқушы білімін есепке алудың болмауы, мұғалімнің тиісі дәрежеде талап етпеуі;

2) үй тапсырмасын орындау жұмысын дұрыс ойластырмау және тыңғылықты тексерудің болмауы, жеке жұмыстың болмауы, танымдық қызығуын дамыта алмау;

3) мектепте үлгермеушіліктің алдын алу жөнінде жүйелі жұмыстың болмауы;

4) тәрбие жұмысындағы олқылықтар, оқушылардың тәртібінің төмендігі, өз міндеттерін саналы түрде түсінбеуі, мектеп әкімшілігі тарапынан тәртіп бұзушыларға уақытылы және тиісті шара қолданбауы;

5) бағалаудағы біржақтылық;

6) оқыту мен тәрбие үрдісіндегі сабақтастықтың болмауы;

7) сабақ босату, оқушының ауырып қалуы, т.б.

Үлгерімін жақсарту бағытындағы жұмыстарға мыналар жатады:

1. Отбасында бала тәрбиесіндегі жағдайдың жақсы жолға өзгеруі.

2. Ата-ананың психологиялық-педагогикалық сауаттылығын жоғарылату.

3. Оқу-тәрбие үрдісіне ата-аналарды белсенді түрде араластыру.

4. Баланың дұрыс күн тәртібін ұйымдастыруын бақылау.

5. Баланың жағымды және жағымсыз қасиеттерін тәрбиелеуде ата-анаға жеке кеңес және көмек беру.

6. Сыныптағы оқу тәрбие жұмыстарын жоғары сатыға көтеру.

7. Сыныпта ізгілендіру қарым-қатынасын алға қоя отырып, шағын топтарда қолайлы жағдай жасау.

8. Балаға жеке тұлға болып қалыптасуына көмектесу.

9. Балаға психологиялық зерттеу жасау және қажетті психологиялық көмек көрсету.

10. Жеке жұмыс барысында интеллектуалдық, адамгершілік, еркіндік, көңіл күй сезімдерін қалыптастыру.

11. Оқудағы жағымсыз ынталарының туу себептерін анықтау.

12. Оқушының қызығуын, бейімділігін негізге ала отырып дамыту.

Мұндай жұмыс түрлері оқушыға үлгерімін жақсартуға көмектеседі. Оқушыны жақсы, орта, төмен деп бөлмей, оларды тұлға ретінде қалыптастыруға психологпен, жұмыс ұйымдастыру керек. Әлеуметтік педагогтың ойынша, үлгерімі жақсы оқушының әлеумет жағдайын тексере отырып, үлгерімі төмендеп кетпеуі үшін мынадай жұмыс түрлерін жүргізу керек:

1) жеке әңгімелесу;

2) ата-анамен сұхбаттасу;

3) мадақтау арқылы баланың ынтасын арттыру.

Яғни, баланың жеке басын мадақтау арқылы ортада өзін еркін сезінетіндей нәтижеге жеткізу керек. Ата-ананың ойынша, мұғалім мамандығы өте қиын. Сондықтан баланың біліміне, тәрбиесіне басты жауапкершілік ата-ананың мойнында екенін сезінуі керек. Өйткені, оқушылардың үлгерімін жақсарту үшін пән мұғалімдерімен, ата-анамен тығыз байланыс қажет. Әр оқушының оқу үлгерімін жақсарту үшін үнемі бақылау керек. Расында барлық бастауыш сынып мұғалімдері үлгермеушілік мәселесімен кездеседі. Бастауыш сынып оқушыларының үлгермеушілігін алдын алу және жеңу мәселесі әр қашанда оқыту әдістемелерінің өзекті проблемасы ретінде құрастырылған. Сабақты үлгермеудің бірден бір себебі – мұғалім оқушының білімін жиі-жиі тексеріп, есепке алмағандықтан. Оқушының нақты білімін саралап анықтамайды. Ережелер құрғақ жатталынады. Уақыт жетпейді деген сылтаумен жаттығу жұмысы аз орындалады. Содан барып оқушылар білгенін, үйренгенін іс жүзінде қолдануға қиналады. Үйге тапсырма беру мен оны тексеру әдістемесінің дұрыс болмауы оқушылардың сабақты үлгермеуінің бір себебі. Тағы бір себеп оқушыны әрекетке бағыттайтын, қажетін өтеуге талпындыратын түрткі – мотивтің болмауы әсер етеді. Баланың мектепке, сабаққа жалпы оқу процесіне деген өзінің жеке мотиві болады. Осы мотив оқушының оқуға деген қатынасын анықтайды, мотивтің негізінде оқушының оқудағы үлгерімі анықталады. Әрине, егер бала не үшін оқитындығын бар сана - сезіммен ұғынса, бойында оқуға, көп білуге деген қызығушылық болса, онда баланың оқу үлгерімі жоғары не оның қабілетіне сай орташа болады. Ал балада оқуға деген

түрткі болмаса, оқуға ата-анасы мәжбүрлесе, онда, әрине, баланың үлгерімі керісінше төмен болады. Алғашқыда бастауыш сынып оқушылары мектепке аса қызығушылықпен келеді, олардың оқып, көп білгісі келеді. Оқушылардың мотивінің деңгейі көбіне оқу жылының соңына қарай төмендейді, бұл оқытуды ұйымдастырудың кемістіктерінің салдарынан болуы мүмкін. Сондықтан мұғалім мен педагогикалық ұжым баланың оқуға деген мотивациясының жағымды болуы керек екенін үнемі ескеріп, үнемі дамытып отырғаны жөн. Жағымды мотивацияның төмендеп немесе жойылып кетпесі үшін мұғалімдер сабақты қызықты ұйымдастырып, оқушылардың сабақ барысындағы көңіл - күйін бақылап отыруы керек. Егер дер кезінде баланың оқуға деген зейін ынтасын ашпаса алып келер зияны көп болады. Мәселен, үлгермеуші баланың ұқыпсыздығы мен зейінсіздігі, көбінесе, немқұрайлылықпен ұштасып, ойлай алмайтындығы, ұқыпсыздығы салақтыққа айналады. Осындай кемшіліктердің бәрін жоюға ұмтыла отырып мұғалім балаға сабақта да, сабақтан кейін де жеке көмектесуі керек. Бала мұғалімнің өзінен талап еткенін қайткенде де орындауға тырысады. Ол өзінің титтей табысын қадір тұтады. Мұғалімнің мақтауы ол үшін ойдағыдай еңбектенуге қажетті жаңа ішкі күш-жігердің қайнар көзіндей. Мұғалім баланың салдық-салақтығын бетіне баспауы һәм оның күш-жігеріне деген сенімін де жоғалтпауы керек. Баланы моралдық жағынан қолдап, төзімділік танытуы керек.

Үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс жүргізудің негізгі мақсаты:

- *Оқушылардың артта қалуын, нашар оқуын болдырмау;*
- *Үлгермеушіліктің алдын- алу;*
- *«Әр оқушы- жеке тұлға» қағидаты бойынша, барлық оқушының өз дәрежесінде дамуын қалыптастыру;*

- *Барлық оқушының бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз ету.*
- *Оқушы үлгерімінің төмен болуына ықпал ететін басты*

факторлар:

- *баланың дене кемістіктерінің болуы;*
- *ақыл-ой дамуының әлсіздігі;*
- *зейінінің тұрақталмауы;*
- *күн тәртібінің қадағаланбауы, яғни ата- ана қамқорлығының*

жоқтығы;

- *тұрмыс жағдайының ауыр болуы;*
- *еркеліктің басым болуы;*
- *оқушы тәрбиесінің жетіспеушілігі, яғни жалқаулық, тәртіпсіздік істеріне бой алдыруы;*
- *сабаққа жүйелі дұрыс қатыспау;*

- белгілі бір пәнге деген қызығушылығының болмауы;
- оқудағы бақылаусыздық;
- үй тапсырмасын жүйелі орындамау және оны қажет деңгейінде тексерудің болмауы;

Үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс істеуге қойылатын талаптар:

1. Мұғалім пән бойынша артта қалудың себептерін анықтауы керек;
2. Мұғалім оқушылардың біліміндегі олқылықтарды жою бойынша дәптер жүргізуі керек, онда ол оқушылардың қателіктерін ескереді және оларды түзету жұмыстарын көрсетеді;
3. Оқу үлгерімі жағынан қалып қалған оқушыны күшті оқушыға бекітіңіз, олардың бірлескен жұмысын бақылайды;
4. Мұғалімнің өзі сабақта және одан тыс уақытта үлгерімі төмен оқушылармен жеке жұмыс жүргізеді;
5. Мұғалім оқушыларға өз пәні бойынша үй тапсырмасын қалай дайындау керектігін үйретеді;
6. Мұғалім өз пәні бойынша мүмкін болатын қиындықтарды болжап, оларды жеңу жолдарын үйретеді.

"Үлгерімі төмен оқушылармен" дұрыс жұмыс істеудің ережесі:

- "Үлгерімі төмен" оқушының қабілетіне сеніңіз және оған осы сенімді жеткізуге тырысыңыз.
- Әр сабақ- алдыңғы сабақтың жалғасы. Әркім зерттелетін тақырыпқа өз үлесін қосады. Негізгі материалды бірнеше рет қайталау- үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс жасаудың бір әдісі.
- Үлгерімі төмен оқушыға есте сақтайтын нәрсеге сену, түсіну, оларға бірдей тапсырмаларды жиі ұсыну (мұғаліммен, сыныппен, өз бетінше).
- «Үлгерімі төмен» оқушыларға жұмысты жеңіл-желпі түсіндірмеңіз. Мұнда есте сақтаудың үнемі дамуы жүреді: ойлау, сезімдер, оқуға деген қызығушылық.
- Жаңа ақпаратты көп беруге тырыспаңыз. Зерттелетін нәрседен ең бастысын таңдай біліңіз, оны баяндаңыз, қайталаңыз және бекітіңіз.
- Қарым-қатынас кез-келген техниканың негізгі компоненті болып табылады. Сіздің балалармен арадағы қарым қатынасыңыз дұрыс құрылмаса, сіз ойлағандай жағымды оқу нәтижелерін ала алмайсыз.
- Үлгерімі жақсы оқушы мен үлгерімі төмен оқушының арасында байланыс орнатыңыз.

Білімнің мазмұнымен, үрдісімен байланысты уәждерді дамыту барлық жалпы білім беру пәндері бойынша оқыту нәтижелігін көтеруге мүмкіндік береді. Заманауи педагогикалық технологиялардың әдіс-тәсілдерін оқу қызметінде пайдалану балалардың оң жағын қалыптастырады, негізгі ойлау операцияларының, коммуникативті күзіретінің, шығармашылық белсенді тұлғаның дамуына себепші болады.

- Үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс**
1. Оқу материалдарының таным-түсінігіне сәйкес болуы.
 2. Ең оңай, қызықты материалды ұсыну.
 3. Өзіне, өз күшіне сенуге үгіттеу.
 4. Мұғалім және ұжым мейірдандылық көрсету.
 5. Оқушының көңіл-күйін қадағалау, үнемі бақылауда ұстау.
 6. Ұжым болып көмектесу.
 7. Ұжым – пән-мұғалім-оқушы-ата-ана арасында тығыз байланыс болу керек.
 8. Үлгерімі нашар оқушыларға көмек көрсету.
 9. Оқушының жұмыс кезіндегі азғантай табысын мадақтау.
 10. Өз ойын, пікірін еркін айтуға тәрбиелеу.
 11. Оқушы еңбегін әділ бағалау.
 12. Қатемен жұмысты жиі жүргізу.
 13. Сыныпта достық қарым-қатынас орнату.
 14. Тақта алдында немесе жауап беру кезінде оқушыға көмекші құралдар.
 15. Оқушының жауабын көтермелеу.
 16. Жаңа тақырып бойынша оқушыны әңгімеге тарту.
 17. Оқушының жұмыс жылдамдығын ескерту.
 18. Өзін-өзі тексеруге бағалауға мүмкіндік беру.
 19. Үлгерімі төмен оқушыларға жеке тапсырмалар даярлау, ұсыну.
 20. Бақылау картасын жасау.
 21. Тірек конспектілерін, карточкаларын пайдалану.
 22. Жеке және топтық кенестер беру.
 23. Үй тапсырмасын орындауға көмектесу.
 24. Үйірмелерге шығармашылық жұмыстарға тарту. (шефке алу).
 25. Ата-анасына талаптарды түсіндіру, педагогикалық сауаттандыру.

Сурет 1.

Үлгерімі төмен бастауыш сынып оқушыларын толық үлгерімге жеткізу - мұғалімнің қиын да абыройлы міндеті. Бұл міндетті орындау үшін біріншіден, оқу сапасын арттырып, теория мен практиканы ұштастыра отырып, әр оқушының өзіндік ерекшелігін, тұрмыс жағдайын ескеріп ата-анасымен тығыз байланыс жасаймыз. Сонымен бірге, оқушыны зерттеп, олардың білімдерін есепке алуды басты мақсат етеміз. Үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс жүргізгенде мынадай ұйымдастыру шараларының көп көмегі тиді.

- Топқа бөліп оқыту әдісін жиі пайдаланамыз. Оқыған оқушылардың мінез-құлқы, ынтасы, білім деңгейі өзімізге белгілі. Сол қорытынды бойынша оқушыларды топқа бөлеміз.

1-сыныпта оқытудың басты міндеті балаларды оқуға жазуға және санауға үйрету. Басқа жұмыстар осы мәселелерге негізделіп жүргізіледі. Үлгерімі төмен оқушылармен сабақ үстінде, сабақтан тыс уақыттарда жұмысты төмендегіше жүргіземіз.

1. Сабақ үстінде:

а) үлгерімі төмен оқушылардан жиі-жиі сұрау, сабақ үстінде оларға барынша мүмкіндік тудыру. Ол үшін: берілетін білімді түсіндіріп айту, оңтайландыру, сұраққа толық жауап алу, жазуға үйрету, жазбаша салыстыру.

ә) жолдастарының берген дұрыс жауаптарын жиі қайталатып өз қателерін түзеттіру.

б) сол пәнді өте жақсы білетін жолдастарының көмегін ұйымдастыру.

2. Сабақтан тыс уақыттарда:

Өзіндік жұмыстың пайдасы көп, оқушыларға жеңілдетілген үлестірімелер, қызықты тапсырмалар беріп, көбірек сөзге, іске тартып белсенділігін арттыру. Мысалы: Әліппе кезеңі - сауат ашудың негізгі кезеңі. Бұл кезеңде оқушы оқу мен жазуды жүзеге асырады. Балаларға, әсіресе үндемейтін, тұйық оқушыға суреттің, суретті үлестірімелердің әсері зор. Суретті бала көзімен көріп, көңіліне тоқиды, сол заттардың түсін, бейнесін есіне сақтайды. лестіріме бойынша суретке қарап үш сөзден тұратын сөйлем құрайды. Әр заттың бастапқы дыбысын астындағы тор көзге жазып, шыққан сөзді оқып дауысты дыбысты атау. Әуелі суреттегі затты атайды. Бірінші қандай дыбыс екенін біліп, орын ауысқан дыбыстарды реттеп дұрыс құрап шығуы керек. Осы сияқты жұмыстарды үзбей жүргізіп отыру, үлгерімі төмен оқушыларды қатарға қосуға және олардың тиянақты білім алуына жәрдемдесеміз.

Білім негізі - бастауыш сыныпта қаланатыны жұртшылыққа белгілі жағдай. Оқушының бұл сыныптарда алған білімінің тиянақты да сапалы болуы - жоғары сыныпқа барғанда жақсы оқушының кепілі болатындығын ешкім жасыра алмайды. Жаңа бағдарламаға көшкен оқушылар ізденгіш, өз бетінше жұмыс істеуге икемді, ішкі сезімге бай, ақыл-ойы өткір болып тәрбиеленуде. Әрине, бұл - мұғалімдер жұртшылығының еңбегі. Мектеп жұмысының алға басуы, оқушылардың алған білімінің тиянақты, сапалы болуы, қорыта келгенде, мұғалімдердің күнделікті дайындығы мен оның педагогикалық шеберлігіне, ізденгіштігіне, жеке басының білімі мен ерекшелігіне байланысты.

Сондықтан да бастауыш мектепте оқу үлгермеуін болдырмау жолында оқулықтар мен білім беру бағдарламаларының сапасын арттыру қажет. Сондай-ақ, бастауыш сынып оқушыларының оқу үлгермеушілігін болдырмаудың жолдары оларды шығармашылық іс-әрекетке баулу қажет екенін деп қорытындылаймыз. Олай болса, оқушыларды шығармашылық іс-әрекетке баулу тек оқыту процесінде ғана емес, оны тәрбиелік үрдістерде, сыныптан, сабақтан тыс жұмыстармен байланыстырып дамыту қолға алынатын болса, онда бұл мәселе

өз мазмұнын одан әрі жетілдіре түсетіні анық. Сонымен қатар, мектеп оқушыларының үлгермеушілігін болдырмау әр отбасындағы тәрбиеге, ата-ананың жауапкершілігіне де байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бабаев С. Бастауыш мектеп педагогикасы - Алматы, 2007.
2. Ыбыраимжанов Қ.Т. Жалпы бастауыш білім беру педагогикасы-Түркістан, 2005.
3. Сабақ беру тиімділігін арттыру. / Құрастырған Б.Сманов. - А., 1989.

**МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП
ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ**

К.Қ. Жанаталап

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

М.А. Кененбаева

*Ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының кандидаты,
профессор*

***Аңдатпа.** Бұл мақала математика сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттыру мәселесіне арналған. Жұмыста оқушылардың оқу іс-әрекетін жандандыруға ықпал ететін әртүрлі әдістер мен әдістер қарастырылады, сондай-ақ математиканы оқуға деген төмен мотивация мен қызығушылықтың себептері талданады. Оқушыларда математикалық білімді тиімді игеруге ықпал ететін жайлы және ынталандыратын білім беру ортасын құруға бағытталған мұғалімдерге арналған практикалық ұсыныстар ұсынылды. Осы тақырыпты зерттеу нәтижесінде әр оқушыға жеке көзқарастың маңыздылығы және математиканы оқытуда жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін әртүрлі білім беру технологияларын қолдану туралы қорытынды жасауға болады.*

***Түйін сөздер:** бастауыш сынып, оқу, белсенділік, арттыру, оқу жетістіктері, мотивация, оқу іс-әрекеті.*

***Аннотация.** Данная статья посвящена проблеме повышения учебной активности учащихся младших классов на уроках математики. В работе рассматриваются различные методы и приемы, способствующие активизации учебной деятельности учащихся, а также анализируются причины низкой мотивации и интереса к изучению математики. Были представлены практические рекомендации для преподавателей, направленные на создание комфортной и стимулирующей образовательной среды, способствующей эффективному приобретению математических знаний у учащихся. В результате изучения данной темы можно сделать вывод о важности индивидуального подхода к каждому ученику и использования различных образовательных технологий для достижения хороших результатов в обучении математике.*

Ключевые слова: начальная школа, обучение, деятельность, совершенствование, учебные достижения, мотивация, учебная деятельность.

Abstract. This article is devoted to the problem of increasing the educational activity of primary school students in mathematics lessons. The work examines various methods and techniques that help to enhance students' learning activities, and also analyzes the reasons for low motivation and interest in studying mathematics. Practical recommendations for teachers were presented aimed at creating a comfortable and stimulating educational environment that promotes the effective acquisition of mathematical knowledge in students. As a result of studying this topic, we can conclude about the importance of an individual approach to each student and the use of various educational technologies to achieve good results in teaching mathematics.

Key words: primary school, training, activity, improvement, educational achievements, motivation, educational activities.

Қазіргі жаһандану кезеңінде өркениеттің ажырамас шарасы, механизмі мен құндылығына айналған шығармашылық сипаттағы білім шешуші рөл атқарады. Бұл кез-келген мемлекеттің рухани және әлеуметтік-экономикалық дамуы білім деңгейіне және оның халқының алған білімі мен дағдыларын шығармашылық тұрғыдан пайдалану қабілетіне байланысты болатындығына байланысты. Өйткені, әлемдегі ғажайып жаңалықтарды өзі білім, білікті шығармашылық құндылық ретінде бағалаумен, оны ізгі мақсаттарға сәйкес қолданып, жаңаны табумен мүмкін болады.

Қазіргі уақытта математика сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігі мәселесі білім берудегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі қоғам оқушылардың шығармашылығын, белсенділігі мен бастамашылығын дамытуға, сондай-ақ олардың өз бетінше жұмыс істеу және шешім іздеу дағдыларын қалыптастыруға ұмтылады. Осыған байланысты математика сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттыру мұғалімдердің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Сабақтарда интерактивті компьютерді және жаңа технологияларды жиі қолдануға тырысу. Презентацияларды қолдану көрнекілікті, анықтамаларды, формулаларды, теоремаларды және олардың дәлелдерін көрнекі түрде көрсетуді, геометриялық есептерге арналған сапалы суреттерді, ғылыми фактілерді саналы игерудің негізі ретінде қозғалмалы визуалды бейнелерді ұсынуды оқушылардың жаңа білім мен дағдыларды тиімді меңгеруін қамтамасыз етеді [1, 5б.].

Математика бастауыш білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл пән бастауыш сынып оқушыларының оқу қабілетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар математика балалардың талдау және салыстыру, жіктеу және сипаттау қабілеті сияқты әртүрлі ақыл-ой әрекеттерінің әдістерін қалыптастыру,

объектілер, заңдылықтар мен себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, логикалық ойлау тізбектерін құру, кеңістіктік ойлауды дамыту сияқты дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, сондықтан оны үйрену ынталандырушы және қызықты болуы керек. Оқушылардың өз бетінше оқыту арқылы оқу тиімділігін арттыру бүгінгі білім беру таңында айқын басымдық болып табылады. Мақаласының мақсаты – математиканы оқуда бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығы мен оқу белсенділігін ынталандыратын тиімді әдістер мен стратегияларды зерттеу және ұсыну болып табылады.

Оқу белсенділігі-бұл оқушы оқу процесіне белсенді қатысатын, өзіндік жұмысты жүзеге асыратын, алынған ақпаратты талдайтын және түсінетін, дағдыларды дамытатын оқу процесі. Ол оқушының оқу материалымен, оқытушылармен және басқа оқушылармен үнемі өзара әрекеттесуін, әртүрлі білім беру ресурстары мен технологияларын белсенді пайдалануды қамтиды[2, 15б.].

Бастауыш мектеп математикасын оқыту барысында оқушылардың білім алуға деген белсенділігі үшін, математикаға деген қызығушылығы жоғары болу керек. Мысалы, математика дегеніміз біздің өмір, математиканың әр тақырыбы ғаламшармен, күнделікті қозғалыспен, әр күн қолданатын іс-қимылдарымызбен тығыз байланысты. Осылардың бәрін қолдана отырып, оқушыға әр тақырыптың алдында үйренетін білімімізді қайда қолдануға, күнделікті өмірмен қандай байланысы бар екенін, қайдан көрініс табатынын түсіндіру қажет [3].

Математика сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының төмен оқу белсенділігінің негізгі себептері:

1. Мотивацияның жеткіліксіздігі. Көптеген бастауыш сынып оқушылары математикадан білімнің не үшін қажет екенін және оларды күнделікті өмірде қалай қолдана алатындығын түсінбейді. Оқу мақсатын түсінбеушілік сабаққа байсалды қарамауға және оқу белсенділігінің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

2. Материалды түсінудегі қиындықтар. Математика кейбір балалар үшін қиын болуы мүмкін, егер олар оқу материалын түсінбесе, олар оған деген қызығушылықты жоғалтып, сабаққа белсенді қатысуды тоқтатуы мүмкін.

3. Теріс оқу тәжірибесі. Егер баланың математикада жағымсыз тәжірибесі болса (мысалы, сәтсіздікке ұшыраған немесе нашар бағалары үшін жазаланған), бұл оның мотивациясы мен оқу белсенділігіне әсер етуі мүмкін[4, 51б.].

Математика сабақтарында оқу белсенділігін арттыру үшін сабақты қызықты, тартымды және тиімді ете алатын әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануға болады. Мұны қалай жасауға болатыны туралы бірнеше нұсқаулар:

1. Оқытудың интерактивті әдістері: ойындарды, басқатырғыштарды, конкурстарды, тапсырмаларды және кейстік оқыту әдістерін пайдалану математиканы тартымды етеді және оқушыларға сабаққа белсенді қатысуға көмектеседі.

2. Мультимедиялық технологияларды қолдану: интерактивті тақтаны, презентация жасау бағдарламаларын, онлайн ресурстар мен оқу бейнелерін пайдалану сабақты қызықты етеді және материалды визуализациялауға мүмкіндік береді.

3. Сұрақтар қою және ойлауды ынталандыру: проблемалық сұрақтар қойыңыз, оқушыларды материалды талдауға және талқылауға шақырыңыз, сыни ойлауды қалыптастыруға ықпал етіңіз.

4. Ынталандыру және бағалау: оқушылардың белсенділігін көтермелеу, оқу белсенділігін ынталандыру үшін оң мотивацияны пайдалану.

5. Күнделікті өмірден қызықты мысалдар мен жағдайлар жасау: математиканы нақты жағдайлармен байланыстырыңыз, оқушыларға математиканың өмірде қалай қолданылатынын көрсетіңіз.

Зеттеуімізді тәжірбие жүзінде Павлодар қаласының №7 жалпы орта білім беру мектебінің 2 «В» сыныбында математика сабағында қолдандық. Ең алдымен, сыныптағы 24 оқушының оқу белсенділігін анықтап алдық. Оқушылардың оқу белсенділігін анықтау үшін бірінші анықтаушы кезеңді дәстүрлі сабақ негізінде өткіздік. Кейін екінші *қалыптастыру* кезеңінде оқу белсенділігін арттыру үшін дәстүрлі емес сабақ негізінде өткіздік.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында математика сабағында сұрақтар қойып, әртүрлі тапсырмалар арқылы ойлауды ынталандырып, жетістіктері үшін бағалап, күнделікті өмірден қызықты мысалдар мен жағдайлар жасап, жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқытудың интерактивті әдістерін, мультимедиялық технологияларын, практикалық жаттығуларын жасай отырып оқушылардың оқу белсенділігін қалыптастыруға байланысты мүмкіндіктер қарастырылды. Мысалы анықтау эксперименті кезінде мынандай тапсырмалар ұсындық.

Дәстүрлі сабақ.

Оқу белсенділік деңгейі

8-10 балл – жоғары

5-7 балл – орташа

0-4 балл – төмен

1-тапсырма

Теңгелерді өсу ретімен орналастыр. Кему ретімен орналастыр.

Берілген теңгелер: 20,50,2000,200,5000,2,10000,100,5,10.

2-тапсырма

Омардың 180 тг, Мараттың 845 тг, Алмастың 250 тг бар.

Қайсысының ақшасы бәрінен аз?

3-тапсырма Есеп бойынша теңдеу құр.

Мағжан мен Сәуле 70 теңге болды. Ол дүкенде 20 теңгегелік дәптер алды. Сәуледе неше ақша қалды?

Бағалау критерийі	Тапсырма	Дескриптор	Балл
Ақшаны орналастырады	1	Теңгелерді өсу ретімен орналастырады	1
		Теңгелерді кему ретімен орналастырады	1
Есеп құрастырады	3	Шартын құрайды	1
		Шешуін есептейді	1
		Жауабын табады	1
Есеп бойынша теңдеу құрайды	4	Есепті шығарады	1
		Есепке байланысты теңдеу құрайды	2
		Теңдеуді шешеді	2
Барлығы			10

Барлығы: 24 оқушы

Оқу белсенділігі жоғары – 12 (50%)

Оқу белсенділігі орташа – 8 (33%)

Оқу белсенділігі төмен – 4 (17%)

Сурет 1. Оқу белсенділігін анықтаушы эксперимент нәтижесі

Анықтаушы эксперимент нәтижелерінде біз дәстүрлі сабақ өткізіп мынадай қорытындыға шықтық: оқушының 50%-і оқу белсенділігі жоғары; оқушының 33%-і оқу белсенділігі орташа; оқушының 17%-і оқу белсенділігі төмен.

Дәстүрлі емес сабақ.

Оқу белсенділік деңгейі

8-10 балл – жоғары

5-7 балл – орташа

0-4 балл – төмен

1-тапсырма (Топтық жұмыс)

Проблемалық жағдаят Қағазды ақшаларды монетаға ұсақтау.

Постер жасап, «500, 1000, 2000 тг» ұсақтағандарын айтып түсіндіреді.

1-топқа 500 теңгені монеталарғы қалай ұсақтауға болады?

2-топқа- 1000 теңгені монеталарғы қалай ұсақтауға болады?

3-топқа -2000 теңгені монеталарғы қалай ұсақтауға болады?

2-тапсырма (Жұптық жұмыс) Саралау «Өз орныңды тап»

әдісі. (сыни ойлау дағдысын жетілдіру) Тапсырма қарқыны

бойынша саралау:

- Заңдылықты сақтап, бос торкөздерге түсіп қалған

монеталардың суретін сал.

		700
		300
		900

- Монеталар мен купюрларды пайдаланып, бірнеше теңдіктер мен теңсіздіктер құрастыр.

- Теңгелік монетамен 500 теңгелік 200 монетаға циркуль сатыпалсаң, қанша ақшаң қалады?

3-тапсырма (Ұжымдық жұмыс)

Wordwall платформасының «Gameshow quiz» ойыны арқылы сабақты бекіту.

Платформаларды жеке және топтық жұмыста қолдануға болады, оның мақсаты әртүрлі мінез-құлық стратегияларын білу, қиын, қарама-қайшы жағдайлардан шығу жолын табу, шешім қабылдау, өзін-өзі бағалауды арттыру және алға білімдерін бекіту т.б., бұл білім алушылардың оқу белсенділігін қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

1) 800 теңгені қандай монета және қағаз ақшамен жинауға болады?

A) 200 + 500 + 100

B) 500 + 300

C) 400 + 200 + 200

2) Ажардың 500 теңгесі, Дамирдің 300 теңгесі бар. Ажардың неше теңгесі артық!

A) 800 тг

B) 200 тг

- С) 150 тг
 3) Олжас 24 теңгеге дәптер сатып алды. Бір дәптер 6 теңге тұрса, неше дәптер сатып алды?
 А) 4 дәптер
 В) 30 дәптер
 С) 18 дәптер

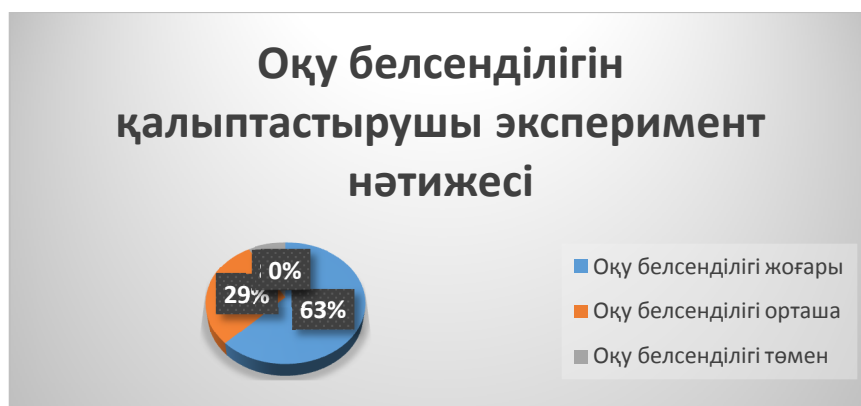
Бағалау критерийі	Тапсырма	Дескриптор	Балл
Қағаз ақшаны монетаға ұсақтайды.	1	Ақшаны ұсақтайды	1
		Постер арқылы қорғайды	2
Бос торкөздерге монеталардың суретін салады	2	Заңдылықты сақтап, монета купюраның суретін салады	1
		50тг, 100тг, 200тг, 1000тг монеталарды пайдаланып, бірнеше теңдіктер мен теңсіздіктер құрастырады	2
		Азайту амалы арқылы қанша ақшасы қалғанын табады	1
Тест өтеді	3	Дұрыс жауаптарды табады	3
Барлығы			10

Барлығы: 24 оқушы

Оқу белсенділігі жоғары – 15 (63%)

Оқу белсенділігі орташа – 7 (29%)

Оқу белсенділігі төмен – 2 (8%)

Сурет 2. Оқу белсенділігін қалыптастырушы эксперимент нәтижесі

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында математика сабағында сұрақтар қойып, әртүрлі тапсырмалар арқылы ойлауды ынталандырып, жетістіктері үшін бағалап, күнделікті өмірден қызықты мысалдар мен жағдайлар жасап, жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқыту-

дың интерактивті әдістерін, мультимедиялық технологияларын, практикалық жаттығуларын жасай отырып оқушылардың оқу белсенділігін қалыптастыруға байланысты мүмкіндіктер қарастырылды.

Эксперименттің екінші қалыптастыру кезеңіндегі жұмыстар нәтижелері бастауыш сынып оқушыларының білімді меңгеруге белсенділігі, шығармашылық іс-әрекетке ынталануы, дербес өзіндік жұмыстарға қызығушылығы, білімді меңгеруге деген құндылық бағдары мен көзқарастары оның іс-әрекетінде айқын көрініс тапқанын көрсетті.

Қалыптастыру кезеңінде эксперимент нәтижелері мынадай болды: оқушының 63%-і оқу белсенділігі жоғары; оқушының 29%-і оқу белсенділігі орташа; оқушының 8%-і оқу белсенділігі төмен.

Эксперименттің үшінші қорытынды кезеңінде талдау жүргізілді, практикалық сипатта іске асуына қорытынды жасалды, педагогикалық тәжірибе жұмыстарының барысы мен нәтижелері сараланды.

Кесте 1. 2-сынып оқушыларының сабақ нәтижелерінің салыстырмалы кестесі

Оқу белсенділігі	Анықтаушы эксперимент нәтижесі	Қалыптастырушы эксперимент нәтижесі
Жоғары	50%	63%
Орташа	33%	29%
Төмен	17%	8%

Сурет 3. 2-сынып оқушыларының нәтижелерінің салыстырмалы диаграммасы

Осы кесте көрсетілгендей, оқу белсенділігі жоғары оқушылар 13%-ға өсіп көрсетілсе, оқу белсенділігі орташа оқушылар 4%-ға, ал оқу белсенділігі төмен оқушылар 8%-ға кеміді. Тәжірибелік жұмыс жоғары көрсеткіштерді көрсетті (Сурет 3).

Қорытынды

Көрсеткіштерді салыстыра отырып, біз кешенді жұмыс формалары мен түрлі әдіс-тәсілдер, онлайн ресурстар арқылы берілетін шығармашылық жұмыстар, математикалық конкурстар, кейстік оқыту әдістер, бірлесіп шешуге бағытталған тапсырмалар, математикалық жұмбақтар, басқатырғыш ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігі арттыруға болатыны көз жеткіздік.

Математика сабағында оқу белсенділігін күшейтуде зерттеу жұмыс барысында көрсеткен жұмыс формалары мен ұсынған әдіс-тәсілдеріміздің тиімділігі дәлелденді.

Сонымен қатар бұл мәселеде шәкірттің ұстазын ұнатуы, оған сүйіспеншілігі маңызды екендігі көрінді. Сондықтан мұғалімнің оқушылардың ынтымақтастыққа негізделген қарым-қатынасы жұмыстың нәтижелі болуына кепіл болары сөзсіз. Мұндай шығармашылық сипат тек оқу үлгерімінің ғана емес, сонымен бірге тәрбиелі, жан-жақты дамыған жеке тұлғасының қалыптасуының негіз болмақ.

Қорытындылай келе, математика сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттыру кешенді тәсілді қажет етеді. Әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру, олардың шығармашылық ойлауын дамытуға жағдай жасау, сондай-ақ білім беруде заманауи технологияларды қолдану қажеттілігін байқадық. Сондай-ақ балаларды оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандыру және ынталандыру маңызды екендігін практика дәлелдеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дяченко С. И. Математиканы оқыту мотивациясы 5–6 б.
2. С. Жәнібекова Оқушылардың ойлау белсенділігін дамыту. // Бастауыш мектеп, 1999. - №7. - 13-15 б.
3. Шилова З. В. Математика сабақтарында оқушылардың оқу іс-әрекетін ынталандыру және ынталандыру. «Тұжырымдама» ғылыми-әдістемелік электронды журналы. 2014 ж.
4. Сабыров Т. Оқушының оқу белсенділігін арттыру жолдары. Алматы.: Мектеп, 1978.

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ НАШАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ТОЛТЫРУ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті Жасқайрат А.Т.*

*Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі Утилова А.М.*

*Павлодар қаласы, КММ «Арнайы балабақша-мектеп-интернат
кешені №1»дефектолог-мұғалімі Д.Ж.Дайрабаева*

Аннотация:

Мақалада есту қабілеті бұзылған орта мектеп жасындағы баланың сөздік қорын дамыту мәселесі қарастырылады. Бұл балалар жестау тілінде жиі сөйлесетіндіктен, сөздік қорының жетіспеушілігі жиі байқалады. Сондықтан біз бұл мәселені қарастырамыз және оны шешу үшін есту қабілеті нашар балаларды зерттеумен қатар сөздік қорын кеңейтуге ықпал ететін дидактикалық ойындарды ұсынамыз.

Кілт сөздер: есту қабілеті нашар балалар, логопед, дидактикалық ойындар, бастауыш сынып оқушылары, диагностика.

Аннотация:

В статье рассматривается вопрос развития словарного запаса ребенка старшего школьного возраста с нарушением слуха. Поскольку эти дети часто общаются на языке жестов, недостаток словарного запаса зачастую очень заметен. Поэтому мы рассматриваем этот вопрос и для его решения предлагаем дидактические игры, способствующие расширению словарного запаса наряду с изучением слабослышащих детей.

Ключевые слова: слабослышащие дети, логопед, дидактические игры, учащиеся младших классов, диагностика.

Abstract:

The article deals with the issue of vocabulary development of a high school age child with hearing impairment. Since these children often communicate in sign language, the lack of vocabulary is often very noticeable. Therefore, we are considering this issue and to solve it, we offer didactic games that help expand the vocabulary along with the study of hard of hearing children.

Key words: hearing-impaired children, speech therapist, didactic games, elementary school students, diagnosis.

Бұл тақырып қазіргі таңда өзекті тақырыптардың бірі болып саналады. Себебі сөздік қордың жақсы, әрі жетік дамуы өзі үшін жіне қоғамға бейімделуі үшін де үлкен септігін тигізеді. Баланың сөздік қоры толық жетілмеген жағдайда ол баланың өзіне кері әсерін беретін болады. Оның қоғамға да бейімделіп кетуі де осыған байланысты деп ойлаймын. Қазіргі уақытта бұл мәселе үлкен ізденісті қажет етеді. Себебі балалардың сөздік қоры әртүрлі деңгейде болғандықтан жалпыға бірдей көмектесе алатын әдістемелік ойындар әзірлеу қажет.

Мектеп жасында қалыпты дамып келе жатқан баланың сөздік қоры бар, ол негізінен қарым-қатынас қажеттіліктерін қанағаттандырады және сауаттылықты меңгеруге және ғылым негіздерін меңгеруге мүмкіндік береді. Дегенмен, баланың мектепке дейін қалыптасқан сөздік қоры оның әрі қарай сандық жағынан байып, сапалық жағынан жетілдірілуіне негіз болады. Мектепте оқу барысында оқушылардың өз бетінше сөйлеуінің сөздік қоры мұғалімнің ерекше назарында болады. Есту қабілеті бұзылған бала тілдің сөздік қорын меңгеруге қатысты түбегейлі басқа позицияда. Мектеп жасына дейін жинақтай алатын минималды сөздік қоры оған толық қарым-қатынас жасауға, демек, жалпы дамуға мүмкіндік бермейді. Сондықтан арнаулы мектептің алдында мынадай мәселе тұр: есту қабілеті нашар баланың сөйлеуін қалыптастыру мен психикалық дамуының басқа аспектілерімен қатар ана тілінің сөздік қорын меңгеруін қамтамасыз ету үшін не істеу керек.

Р.М.Боскистің еңбектерінде есту қабілеті нашар адамдардың сөздік қорын меңгеруін сипаттайтын және осы процесті талдаудың принциптерін анықтайтын алғашқы материал алынды. К.Г.Коровиннің зерттеулерінде есту қабілеті бұзылған адамдардың сөздік қорын меңгеру мәселелері арнайы тілді оқытудың жалпы мәселелерімен және әсіресе сөйлеудің грамматикалық құрылымын қалыптастырумен байланыстыра зерттелді. Дегенмен, келешекте есту қабілеті бұзылған адамдардың сөздік қорын меңгеру заңдылықтары, оны қалыптастыру жұмыстарының жағдайы және сөздік жұмысының барлық құрамдас бөліктері ерекше дамуын ескере отырып, арнайы зерттеу жұмыстарын жүргізу қажет болды. балалар мен меңгерілген материалдың ерекшеліктері (орыс тілінің лексикалық жүйесі) арнайы зерттеу пәні ретінде алға тартылар еді.

Есту қабілеті бұзылған балалардың лексикалық даму ерекшеліктерін зерттеуге қатысты мәселелер көптеген авторлардың зерттеулерінде де зерттеу нысанасы болды: Л.И.Тигранова, В.И.Бельтюкова, Л.В.Назарова, А.М.Масюнин, М.И.Никитина, Н.И.Линикова, И.М.Гильевич, Н.Ю.Донской, В.А.Синяка, Дж.Р.Спалвинша, Л.Е.Фингерман, И.М.Бобли, К.Т.Илахунова, М.К.Шеремет.

Зерттеудің мақсаты: дамыған әдістемелік ойындар арқылы үлкен мектеп жасындағы есту қабілеті бұзылған балалардың сөздік қорын толықтыру.

Зерттеу міндеттері:

- Есту қабілеті бұзылған балаларға диагностикалық тексеру жүргізу, балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес сөздік қорларының деңгейін анықтау;

- Жоғары мектеп жасындағы есту қабілеті нашар балалардың сөздік қорын толықтыру үшін әдістемелік ойындар әзірлеу.

Есту қабілеті бұзылған балалардың психофизикалық даму қарқынының қалыпты еститін балалармен салыстырғандағы айырмашылығы: туғаннан кейінгі дамудың баяулауы және кейінгі кезеңдердегі акселерация.

Туылғаннан 1 жасқа дейінгі нәресте. Өмірінің алғашқы айларында саңырау баланың есту қабілеті бұзылмаған балалардан айырмашылығы аз. Ол балаларды естігеннен гөрі сабырлы болуы мүмкін, өйткені көптеген дыбыстар оған аздап әсер етеді. Саңырау балалар әдетте еститін балалармен бір уақытта жүреді, бірақ бірте-бірте үнсіз қалады және былдырламайды.

Ересектердің заттармен іс-әрекеті неғұрлым бай және әр түрлі болса, баланың өзара немесе дербес әрекеті соғұрлым мазмұнды болады, соғұрлым оның қозғалыс қабілеттері ғана емес, сонымен қатар таным процестері, жалпы пәнге байланысты практикалық іс-әрекеттер.

Егер саңырау балада қосымша органикалық зақым болмаса, ол өмірінің бірінші жылының соңында немесе екінші жылдың басында (10-14 айда) жүре бастайды. Ол бөлмелердің кеңістігін, олардың салыстырмалы жағдайын иемденеді бір-бірімен пәтердің әртүрлі бөлмелеріндегі нысандармен жаңаша танысады. Содан кейін ол бірте-бірте үйінің жанындағы кеңістікті дамыта бастайды. Бала жаңа нысанды жақсы көргісі келсе, ересек адамға бағытталған ым-ишараны қолданады; объектілердің контурын көрсететін қимылдарды және ол үшін ең маңызды әрекеттерге еліктейтін қимылдарды қолданады. Егер ата-аналардың өздері есту қабілеті нашар болса, онда олар баласымен сөйлескенде ымдау тілін пайдаланады. Осылайша ол жеке заттардың, іс-әрекеттердің, заттардың белгілерінің, кейбір табиғат құбылыстарының, адамдар арасындағы қарым-қатынастардың көптеген ым-ишара белгілерін таниды. [\[1.376\]](#)

Мектепке дейінгі – 1 жастан 3 жасқа дейін. Егер жоғарыда аталған барлық қажетті жағдайлар қамтамасыз етілсе, саңырау бала үш жасқа дейін оның танымдық және практикалық дағдылары көрінетін пәнге байланысты практикалық әрекеттерді дамытуда есту қабілеті бар балалармен бірдей деңгейде болуы мүмкін. Дегенмен, ол өтесөйлеуді дамытуда еститін адамдардан ерекшеленеді. Үш жасқа дейін еститін бала жеткілікті күрделі фразалық сөйлеуді айта алады. Естімейтін

ортада тәрбиеленетін саңырау бала қарым-қатынаста әдетте табиғи ым-ишараны қолданады, бірнеше былдыр сөздер айтады, оларды заттар мен құбылыстардың кең ауқымына қатыстырады. Тек болған жағдайларда

Саңырау баламен ерте балалық шақтан бастап арнайы аудиологтар жан-жақты педагогикалық жұмыс жүргізеді, үш жасқа дейін саңырау бала сөйлесу және белгілеу үшін жеке сөздерді игере алады.

Жақын қоршаған ортаның заттары мен құбылыстары (бірақ сөздердің айтылуындағы елеулі дәлсіздіктермен, олардың дыбыстық құрамындағы қателермен). Өмірінің екінші және үшінші жылындағы саңырау баланың психикалық дамуы көп жағдайда оның өмірлік іс-әрекетінің құрылымына, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын (киіну, тамақтану, дәретхана, жуу және т.б.), ересектер оған әртүрлі заттармен және ойыншықтармен әрекет ету үшін қандай мүмкіндіктер береді. Бала неғұрлым тәуелсіз болса, соғұрлым ол күнделікті іс-әрекеттерді игереді, оның ойыншықтармен әрекеті неғұрлым жан-жақты және мазмұнды болса, соғұрлым ол жақсы болады.

Мектепке дейінгі – 3 жастан 7 жасқа дейін. Есту қабілеті бұзылған балалар моторлы дамуда қалыпты есту қабілеті бар балалардан артта қалады. Кейбір тұрақсыздық, статикалық және динамикалық тепе-теңдікті сақтаудағы қиындықтар кездеседі.

Қозғалыстардың координациясы мен белгісіздігі, кеңістіктік бағдарлаудың салыстырмалы түрде төмен дамуы мектепке дейінгі жаста көптеген адамдарда сақталады. Балалардың көпшілігінде саусақтардың жұқа қимылдары, артикуляция дамуының кешігуі байқалады аппарат. Жеке қозғалыстардың төмен жылдамдығы, еститін адамдармен салыстырғанда, жалпы белсенділік қарқынын бәсеңдетеді.

Бұл жастағы саңырау балалардың сөйлеуі сөздік қоры мен сөйлеу әдістері жағынан нашар. Сондықтан ауызша есте сақтаудың айтарлықтай төмендеуі байқалады. Мағыналы қабылдаудың даму ерекшеліктері айқын көрінеді есту қабілеті бұзылған балалардың бейнелерді қабылдауын талдау кезінде: олар перспективалық бейнелерді, объектілер арасындағы кеңістіктік-уақыттық қатынастарды қабылдау мен түсінуде қиындықтарды бастан кешіреді; объектілердің бейнеленген қозғалысын әрқашан түсіне бермейді; оларда баробъектілерді әдеттен тыс бұрыштан қабылдау қиындықтары, заттардың контурлық кескіндері; Балалар объектіні басқа біреу жартылай жасырса, танымауы мүмкін. Есту қабілеті бұзылған баланың көру қабілеті оны қоршаған әлем туралы идеялардың негізгі көзі,

саңырау балалардың қарым-қатынас жасау қабілетін дамытудың маңызды құралы болып табылады.

Кіші мектеп – 7 жастан 12 жасқа дейін

Мектептегі оқу процесінде есту қабілеті бұзылған балалардың ерікті зейіні дамып, оның негізгі қасиеттері қалыптасады. Бірақ зейін үлкен артта қалумен қалыптасады және дамиды. Зейіннің кейінірек қалпына келуі сөйлеу дамуының кешігуімен де байланысты.

Сондай-ақ, бұл жастағы саңырау балалар эмоционалдық күйді тану дәлдігі бойынша еститін балаларға қарағанда айтарлықтай төмен. Мектеп жасында тепе-теңдікті сақтауда қиындықтар пайда болады. Осылайша, көздерін ашып жүргенде, саңыраулар адамдарды естігендей әрекет етеді.

Көзді жұмып жүру кезінде саңырау бастауыш мектеп оқушыларының 45% тепе-теңдік бұзылыстарын сезінеді. Жеке қозғалыстардың төмен жылдамдығы, еститін адамдармен салыстырғанда, жалпы белсенділік қарқынын бәсеңдетеді. Бұл есту қабілетінің жоғалуы орындалған әрекеттерді бейнелеу процесін азырақ аяқтайтынымен және оларды реттеудің дәлдігі мен жылдамдылығымен түсіндіріледі. Қозғалыс дағдыларының даму ерекшеліктері қозғалыста да, заттармен әрекетте де көрінеді. Есту қабілетінің жоғалуы моторлық сезімталдықты дамыту үшін қиынырақ жағдайлар жасайды.

Эмоциялар мен сезімдерді тану, сондай-ақ оларды тудыратын себептерді анықтау қабілеті жақсарады. Саңырау жасөспірімдер эмоционалдық күйге және әлеуметтік-адамгершілікке байланысты көптеген ұғымдарды меңгереді. Бірқатар жағдайларда олар эмоцияның себебі ретінде бір адамның екіншісіне ішкі қатынасын дұрыс анықтай алады.

Есту қабілеті нашар балалар үшін сөйлеудің барлық компоненттерінің дамымауы тән. Ауыр және тұрақты есту қабілетінің жоғалуы сөйлеуді қабылдауды қиындатып қана қоймайды, сонымен қатар сөзсіз экспрессивті сөйлеудің бұзылуына (немесе дамымауына) әкеледі. Бұл жағдайда әрбір нақты жағдайда экспрессивті сөйлеудің бұзылу (дамымауы) дәрежесі есту қабілетінің жоғалу дәрежесіне байланысты болады.

Сөздік қордың дамымауы дыбысталуы жағынан ұқсас сөздерді дифференциалды есту қабылдаудың мүмкін еместігіне және орыс тілінде көбінесе жалғаулар, жұрнақтар мен префикстер болып табылатын сөздің екпінсіз бөліктерінің анық еместігіне (немесе толық мүмкін еместігіне) негізделген. Нәтижесінде, есту қабілеті нашар бала көбінесе сөздің тек екпінді (әдетте түбір) бөлігін азды-көпті анық қабылдай алады, бұл оның есту бейнелерінің «кесілген», анық емес

және жеткіліксіз тұрақтылығына әкеледі, бұл қызмет ете алмайды. лексикалық жақ сөйлеуді қалыптастырудың толыққанды негізі ретінде. [\[1, 1596\]](#)

Р.М. зерттеулері бойынша. Боскис, А.Г. Зикеева, Қ.Г. Коровин және басқа зерттеушілер есту қабілеті нашар адамдар сөздік қорының өте шектеулі болуымен сипатталады. Заттардың белгілерінің атауларын сіңіру, дерексіз мағыналы және қызметтік сөздерді сіңіру қиын. Бұл өз кезегінде сөздердің дұрыс қолданылмауына, мағыналарының кеңеюіне әкеледі. Сонымен, есту қабілеті нашар баланың сөйлеуіндегі «үстел» сөзі «орындық», «орындық», «отыру» дегенді білдіруі мүмкін, өйткені оның сөздік қорында орындық бір ғана сөз бар.

Сөздерді қолданудағы байқалған дәлсіздік көбінесе кейбір сөздерді басқа сөздермен ауыстыруда көрінеді. Сонымен, Р.М. Боскис есту қабілеті нашар балаларға көбірек тән сөздердің мағыналық алмастыруларының келесі топтарын атап өтеді.

1. Зат орнына сипатты сипатты қолдану («ата» орнына сақал).
2. Берілгенімен ситуациялық байланысы бар басқа нысанды атау («қылқаламның орнына желім» немесе «бояу»).
3. Заттың орнына жалпы жағдайды атау («термометр» орнына ауру», «дәріхана», «жарақат»).
4. Мағынасы жағынан ұқсас затты атау («ілмек» орнына «құлып» немесе «кілт»).
5. Берілген затқа сыртқы түрі ұқсас затты атау («сыпырғыш» орнына щетка).
6. Берілген затпен байланыстыруға болатын іс-әрекетті атау («орындықтың орнына отыру»).
7. Объектіні белгілеу үшін парафразаны қолдану («ілмектің орнына есік жабық»). [\[3, 586\]](#)

Жоғарыда аталған жағдайлардың барлығы мағыналық ортақтығына қарай сөздің лексикалық мағынасын толық ауыстырумен сипатталады.

Есту қабілеті бұзылған балалардың сөздік қорын меңгеру деңгейі бойынша диагностика

Есту қабілеті бұзылған балаларды – саңырау және нашар еститін балаларды диагностикалаудың ерекшеліктері, ең алдымен, саңырау балалардың сөйлеуді сөйлесу деңгейінде қабылдамауында, ал нашар еститін балаларда әртүрлі дәрежедегі есту қабілетінің бұзылуы болуы мүмкін – кәмелетке толмағандардан. сыбырлаған сөйлеуді қабылдаудағы қиындықтар сөйлесу деңгейінде сөйлеуді қабылдау қабілетінің ауыр шектеулеріне дейін.

Есту анализаторы бұзылған балалар есту аппараттары арқылы есту қабілетін түзете алады. Есту аппаратының көмегімен (сыртқы есту протезі) жеңіл немесе орташа есту қабілетінің бұзылуын өтеуге болады. Есту құралдарын пайдалану тиімсіз болған жағдайда, кохлеарлық имплант (құлақ ішіне ішінара хирургиялық жолмен салынған есту протезі) есту қабілетінің терең бұзылыстарын өтей алады.

Ауызша сөйлеуді, оның ішінде есту аппаратын немесе кохлеарлық имплантты қолдануды қабылдауды саңырау және нашар еститін балалар үш жолмен жүзеге асырады: есту-көру, есту, көру.

Есту қабілеті бұзылған балалар үшін ауызша сөйлеуді есту-көру арқылы қабылдау маңызды. Қабылдаудың бұл әдісі бала сөйлеушінің бетін және ернін көргенде және оны есту протезінің көмегімен естігенде пайда болады. Сөйлеуді қабылдаудың бұл әдісі саңырау немесе нашар еститін балаға ақпаратты барынша толық қабылдауға мүмкіндік береді.

Есту арқылы қабылдау – баланың есту анализаторының мүмкіндіктеріне сүйене отырып, әңгімелесушіге қарамай, сөйлеуді қабылдауы ауызша сөйлеуді қабылдау тәсілі. Бұл әдіс есту қабілетінің аздап нашарлауы бар балалар мен кохлеарлық имплантациясы бар, мамандардың арнайы түзету-дамыту сабақтарының курсы аяқтаған балаларға қолжетімді. Есту аппараттарын үнемі қолданатын, ауыр есту қабілеті нашар оқытылған балалар үшін мұндай қабылдау мүмкін, бірақ олардан айтарлықтай күш-жігер қажет.

Көрнекі (ерін оқуы) қабылдау – есту қабілетіне сүйенбей (есту аппаратынсыз, кохлеарлық имплантсыз) әңгімелесушінің артикуляциясынан сөйлеуді қабылдау және түсіну, қазіргі кезде бұл әдіс іс жүзінде қолданылмайды. Балалардың әңгімелесушінің сөзін мұндай қабылдауы қиын, өйткені барлық дыбыстарды еріндер «көре бермейді» (мысалы, «М», «П», «В» дыбыстары балаға «бірдей көрінеді») және есту арқылы ғана ажыратылады). [\[2, 1016\]](#)

Есту қабілеті бұзылған баланың сөйлеуді қабылдауындағы тұрақсыздандыратын факторлар: есту қабілетінің бұзылу дәрежесі, есту аппараттарының/кохлеарлық импланттардың дұрыс орнатылуы және жұмысқа жарамдылығы, есту қабылдауының даму деңгейі. Есту қабілеті бұзылған баланың сөйлеуді қабылдау қабілеті де көп жағдайда сөйлеудің даму деңгейіне және сөздік қорының көлеміне байланысты.

Есту қабілетінің бұзылуы балалардың психофизикалық және сөйлеу дамуындағы айырмашылықтарға әкеледі. Есту қабілеті бұзылған балалардың сөйлеуінде дыбыстың айтылуының бұзылуы, сөздердің дыбыстық құрамының жеткіліксіз ассимиляциялануы, сөздік қорының шектеулілігі, сөздерді дұрыс түсінбеу және дұрыс қолданбау

сипатталады. Сонымен қатар, есту қабілеті бұзылған студенттерге сөйлеудің грамматикалық құрылымындағы кемшіліктер, сөйлеу (грамматикалық) құрылымдарды сіңіру және жаңғырту ерекшеліктері, дәстүрлі емес сөздердің, сөз тіркестері бар сөйлемдерді қабылдаудағы қиындықтар, мәтінді түсінудің шектеулілігі сипатталады. оқылады .

Есту қабілеті бұзылған балалардың есту қабілетінің нашарлауы және сөйлеудің дамымауы когнитивтік сфераның дамуының бұзылуына әкеледі. Осылайша, зейіннің бұзылуы есту қабілеті бұзылған балаларға тән: зейіннің төмендеуі және ауысу жылдамдығының төмендігі: есту қабілеті бұзылған бала бір әрекетті аяқтап, екіншісіне өту үшін белгілі бір уақытты қажет етеді; зейіннің тұрақтылығы аз және шаршау жоғарырақ, өйткені ақпарат есту-визуалды негізде қабылданады және екі анализатор да үнемі қатысады - көру және есту; зейінді бөлудегі қиындықтар.

Есту қабілеті бұзылған балалардың есте сақтау қабілетінің даму ерекшеліктері келесідей: вербалды есте сақтаудан бейнелі есте сақтаудың басым болуы (барлық кезеңде және кез келген жаста); сөздік жадының даму деңгейінің сөздік қорына тәуелділігі;

Есту қабілеті бұзылған балалардың ойлауының дамуы мыналармен сипатталады:

- ойлаудың барлық кезеңдерін кейінгі кезеңде қалыптастыру;
- еститін құрдастарымен салыстырғанда көрнекі-бейнелі және сөздік-логикалық ойлауды дамытудағы алшақтықтың артуы; әртүрлі типтегі есептерді шешу кезіндегі ойлау стереотипі;
- ақыл-ой операцияларының дамуындағы артта қалу (психикалық операциялардың қалыптасуы мектепке дейінгі жаста кешіктіріледі); белгілі бір нақты жеке объектінің сөзімен сөйлеуді меңгерудің бастапқы кезеңдерінде белгілеу (бұл жағдайда сөз жалпылама сипатқа ие болмайды, ұғымға айналмайды); үйренген сөздің мағынасын шектен тыс кеңінен тарату (мысалы, затты және онымен байланысты әрекетті белгілеу); жеке ұғымдарды олардың арасында дұрыс себеп-салдарлық байланыстарды қалыптастырмай меңгеру; заттар мен құбылыстардың маңызды белгілерінің әлсіз анықталуы, кездейсоқ бөлшектерге «жабысып қалуы»; оқиғалардың негізгі белгілерін оқшаулау және оларды маңызды емес бөлшектерден ажырату қиындықтарына байланысты сюжеттік үлгінің немесе оқиғаның мәні мен мазмұнын дұрыс түсінбеу; салыстырылатын объектілерде ненің ортақ және ұқсас екенін анықтау қиындығы; ғылыми-техникалық ұғымдар саласында бағдарлаудың жалпыланған әдістерін меңгерудегі, объектілер ішіндегі және арасындағы ішкі маңызды байланыстар мен қатынастарды анықтаудағы қиындықтар; көрнекілікке қатысты себеп-салдарлық байланыс-

тарды дұрыс түсінбеу, бұл қатынастар нақты анықталған жағдай; себеп-салдар және кеңістіктік-уақыттық байланыстарды, құбылыстар, оқиғалар мен адамдардың әрекеттері арасындағы логикалық байланыстар мен қатынастарды түсінудегі шектеулерді анықтау; талдаудың психикалық операциясының синтез мен жалпылаудан басым болуы.

Есту қабілеті бұзылған балалардың эмоционалдық сферасы нақты жағдайларда басқалардың эмоционалдық көріністерін түсінбеуімен және нәзік эмоционалдық көріністерді саралаудағы қиындықтармен сипатталады.

Сонымен қатар, есту қабілеті бұзылған балалар айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасау ерекшеліктерімен сипатталады: ұзақ монологты қабылдау және түсіну қиындықтары, диалог пен полилогтық ситуациялардағы қиындықтар; еститін адамдармен қарым-қатынастағы психологиялық кедергілер. [4, 856]

Мен өзімнің зерттеуіме « №1 арнайы мектеп-интернатының» 1 «А» сыныбынан әр түрлі деңгейдегі 5 оқушыны таңдап алдым. (1 кесте)

Кесте - 1 «А» сыныбының оқушыларына мінездеме

№	Аты-жөні	Диагнозы
1.	Жанель	Екі жақты сенсорлық естудің 4 дәрежелі төмендеуі
2.	Анна	Екі жақты сенсорлық естудің 4 дәрежелі төмендеуі
3.	Расул	Екі жақты сенсорлық естудің 4 дәрежелі төмендеуі
4.	Вадим	Екі жақты сенсорлық есту қабілетінің 4 дәрежелі төмендеуі, сенсорлық депривациядан туындаған жүйелі сөйлеудің дамымауы.
5.	Валентина	Екі жақты сенсорлық есту қабілетінің 4 дәрежелі төмендеуі, сөйлеудің ауыр кешігуі

Осы оқушылармен диагностика жүгізіп, белгілі бір уақыт аралығында сөздік қорын толтырумен жұмыстар жасадық. Нәтижелерді келесі 2-ші және 3-ші кестелерден көрсеніздер болады.

Кесте 2 – Мектеп жасындағы балалардың сөздік қорының даму деңгейін анықтау

Аты-жөні	Тапсырма 1	Тапсырма 2	Тапсырма 3	Тапсырма 4	Тапсырма 5	Ауызша сөйлеудің даму деңгейі
Анна	6	4	5	5	4	Төмен
Расул	8	7	7	6	6	Орташа
Вадим	6	6	5	7	5	Орташа
Валентина	4	4	5	4	4	Төмен

Кесте 3 - Мектеп жасындағы балалардың сөздік қорының даму деңгейін анықтау

Аты-жөні	Тапсырма 1	Тапсырма 2	Тапсырма 3	Тапсырма 4	Тапсырма 5	Ауызша сөйлеудің даму деңгейі
Анна	7	5	7	4	6	Орташа
Расул	10	9	7	7	8	Жоғары
Вадим	9	8	6	7	6	Орташа
Валентина	7	5	6	6	4	Орташа
Жанель	8	6	7	7	5	Орташа

Осылайша, жүргізілген жұмыс бақылау сатысында анықтау кезеңіне қарағанда жақсы нәтиже көрсетті. Мақсат орындалды. Гипотеза дәлелденді.

Зерттеудің практикалық бөлімі 3 кезеңде ұйымдастырылды:

1-кезең – бекіту эксперименті жүргізілді, балалардың сөздік қорын дамыту бойынша зерттеудің бастапқы деңгейі анықталды.

2 кезең – мектеп жасындағы балалардың сөздік қорының лексикалық құрамын кеңейтуге бағытталған жұмыстың мазмұны әзірленіп, жүзеге асырылды.

3-кезең – бақылау эксперименті ұйымдастырылды, жүзеге асырылған түзету жұмыстарының тиімділігін тексеру мақсатында мектеп жасындағы балалардың сөздік қорының даму деңгейіне қайталап зерттеу жүргізілді.

Есту қабілеті нашар балаларды оқытуда оқушылардың сөздік қорын байыту ең маңызды міндет болып табылады. Студенттердің сөздік қорын байыту үшін арнайы жұмыстардың қажеттілігі сөздің тілдегі маңызды рөлімен және сөздік қорын үнемі толықтырып отыру қажеттілігімен анықталады. Өйткені, Р.М. Боскис өз зерттеулерінде «есту қабілеті бұзылған баланың сөйлеуді құлақ арқылы толық қабылдамауынан туындайтын шектеулі сөйлеу тәжірибесі сөздік

қорының сандық жеткіліксіздігіне және бұл сөздердің өте ерекше қолданылуына әкеледі» деп анықтады.

Есту қабілеті бұзылған оқушылардың сөздік қорын байыту үшін әр түрлі жұмыс түрлері қолданылады: әріптен сөз құрау, буыннан буын, буыннан буын құрау; суретті атау, көрсету, таңдау; сөзді басы бойынша тауып, толықтыру; сөзді екпініне қарай таңдаңыз. Ол сондай-ақ болуы мүмкін: пән бойынша бақылаулар; объектіні немесе оның макетін көрсету; сөзбен сипаттау; әрекетті драматизациялау; кескіндеме дизайны; эскиздер; синонимдерді, антонимдерді, арнайы және жалпылама ұғымдарды, лексикалық анықтамаларды пайдалана отырып, сөздерге түсініктеме беру; контекстті пайдалану.

Зерттеу нәтижелері бойынша біз мынаны қорытындылай аламыз, байқағанымыздай қазіргі таңда біз қозғап отырған тақырып өзекті болып отыр. Балалардың сөйлеу лексикасын дамыту бойынша жұмыс түзету жұмысының маңызды бағыты болып табылады. Бұл баланың сөйлеуін дамыту жеке тұлғаның интеллектуалды және үйлесімді дамуының таптырмас шарты болып табылатындығына байланысты.

1. Баланың мектептегі табысы сөздік қорын меңгеру деңгейіне байланысты. Мәтінді қабылдау және жаңғырту, сұрақтарға толық жауап беру, өз пікірін айту – мұның бәрі балалардың сөздік қорын дамытудың жеткілікті деңгейін талап етеді. Сөйлеу орталық жүйе жүйесінің қалыпты жетілу және қызмет ету жағдайында болады, алайда сөйлеудің әлеуметтік функция болуы оның дамуының алғы шарты ретінде ересектермен қарым-қатынасты анықтайды. Сөздік қорды меңгерудің қиындығы – балалардың күнделікті өмірде сөйлеуді естімейтіндігі, сондықтан есту қабілеті бұзылған балалардың сөйлеуін дамыту жұмыстары жүйелі түрде жүргізіліп, тәрбиелік сипатта, халықтың ерекшеліктерін ескеру қажет.

2. Біз осы жобадан осы бір өзекті мәселені зерттей отыра, есту қабілеті бұзылған балалардағы сөздік қорды толықтыруға арналған біршама дидактикалық ойындарды ұсындық және әзірледік. Зерттеуді 2 кезеңге бөліп, балалардың деңгейін салыстырдық. Осылайша, жүргізілген жұмыс бақылау сатысында анықтау кезеңіне қарағанда жақсы нәтиже көрсетті. Мақсат орындалды. Гипотеза дәлелденді. Бұл дидактикалық ойындарды сабақта және сабақтан тыс өткізсе болады. Біз бұл жобадан өзіңізге көптеген пайдалы ақпарат ала аласыз деген сенімдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Любовский В.И. Арнайы психология – 1991 – 376.

2. 7. Давиденко Т.П., Комарова А.А. Словарь лексики русского жестового языка: учебные видеоматериалы. - М.: Центр образования глухих и жестового языка, 2006. – 101 с.
3. Р.М.Боскис, Саңырау және нашар еститін балалар. – 163-164 б.
4. Богданова Т.Г. Сурдопсихология: Оқулық. студенттерге көмек жоғарырақ пед. оқу орындары.- 2002 -85б.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ РУХАНИ – АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕЛЕУ

А.М. Жекенова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.*

Р.Х. Кошкимбаева

*Ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі,
оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.*

Аңдатпа: Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық ойындар арқылы рухани-адамгершілікке тәрбиелеу жолдары және білім мен тәрбие беруді дамытуда жеке тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын ғылыми теориялық, әдіснамалық бағытта әр қырынан зерттеген Қазақстандық ғалымдар қарастырылған. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ұлттық ойындар ұйымдастыру ерекшеліктерімен, ұлттық ойындар балалардың жасына қарай күрделенетініне тоқталған.

Кілтті сөздер: мектепке дейінгі жас, рухани - адамгершілік, ұлттық ойын, мінез-құлық, мотив, іс-әрекет, ұлттық дәстүрлер.

Аннотация: В данной статье рассмотрены пути духовно-нравственного воспитания дошкольников через национальные игры и казахстанские ученые, изучавшие духовно-нравственные ценности личности в научно-теоретическом, методологическом направлении в развитии образования и воспитания. С особенностями организации Национальных игр в дошкольных образовательных организациях национальные игры усложняются с возрастом детей.

Ключевые слова: дошкольный возраст, духовно-нравственная, национальная игра, поведение, мотив, деятельность, национальные традиции.

Abstract: This article examines the ways of spiritual and moral education of preschoolers through national games and Kazakhstani scientists who studied the spiritual and moral values of personality in the scientific, theoretical, methodological direction in the development of education and upbringing. Due to the peculiarities of the organization of National Games in preschool educational organizations, national games become more complicated with the age of children.

Key words: preschool age, spiritual and moral, national game, behavior, motive, activity, national traditions.

Мектепке дейінгі жас - бұл рухани-адамгершілік құндылықтардың негіздері пайда болатын жеке тұлғаның қалыптасуындағы ерекше кезең. Осы кезеңде баланың өмірінде алдымен рухани және адамгершілік құндылықтарға эмоционалды қатынас қалыптасады, содан кейін құндылық туралы алғашқы түсініктері пайда болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың адамгершілік дамуы тек моральдық нормалар туралы білім алумен ғана емес, ең алдымен мектеп жасына дейінгі балалардың іс-әрекетке қатысуымен, олардың моральдық нормаларға деген көзқарасының пайда болуымен байланысты.

Қазақстандық ғалымдар (Қ.Б.Жарықбаев, А.А.Бейсенбаева, С.А.Ұзақбаева, Қ.Қ.Жампеисов, С.Қ.Қалиев, Р.К.Толеубекова, Г.А.Уманов, Н.Д.Хмель, Ж.Наурызбай, Т.Сламбекова) білім мен тәрбие беруді дамытуда жеке тұлғаның рухани-адамгершілік құндылықтарын ғылыми теориялық, әдіснамалық бағытта әр қырынан зерттеді. Осы Қазақстандық ғалымдар: адамның кісілік келбеті, соған лайықты бола білу, адамның табиғатпен, әлеммен үйлесуі, халықтық дәстүр, рухани мәдениет негізінде болашақ ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесін жаңа сатыға көтеруді негіздеді. Педагог ғалымдар қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгеріс жас ұрпақты өмірге белсенді араластырып қана қоймай, сонымен бірге олардың әлемдік өркениеттен сусындауын да көздейді деп зерделейді деген ортақ ойға келгендіктерін көреміз [1].

Мектепке дейінгі жас адамгершілік сана, сезім және мінез-құлық негіздерін дамытуға сенситивті кезең болып табылады. Осы жас кезеңінде балалар бірқатар этикалық нормалар мен ережелердің мазмұнын игереді, олардың әлеуметтік маңыздылығын, адамгершілік мінез-құлықтың практикалық тәжірибесін игереді, балалардың әлеуметтік-адамгершілік сезімдері мен эмоциялары белсенді дамиды, құрдастарына адамгершілік көзқарас қалыптасады, адамгершілік ұстанымның негіздері қаланады [2].

Баланың жеке басының адамгершілік қалыптасу процесі оның бірнеше кезеңнен өтуін қамтамасыз етеді:

- бірінші кезең-адамгершілік сапасы (құндылығы) туралы түсініктерді қалыптастыру;
- екінші кезең – мотивтердің пайда болуы;
- үшінші кезең – сапаға (құндылыққа) деген көзқарастың пайда болуы;
- төртінші кезең - өз іс-әрекеттері мен мінез-құлқында көрінетін қажеттіліктерді практикалық тәжірибе арқылы іске асыру [3].

Мектепке дейінгі жас - басқа адамдарға құрмет, толеранттылық, Азаматтылық, сүйіспеншілік және қоршаған табиғатқа ұқыпты қарау,

жауапкершілік сияқты жеке қасиеттерді қалыптастыру үшін ең сезімтал екенін ескере отырып, біз қазіргі заманғы балабақшаның баланың дамуына айтарлықтай әсер ететін маңызды факторлардың бірі ретіндегі ерекше рөлін атап өтеміз.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында тәрбиелеу-білім беру процесінде: әр баланың қызығушылықтарын, ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, жалпы адами және ұлттық құндылықтар негізінде оларды толыққанды дамыту мен әлеуетін ашу жүзеге асырылады деп көрсетілген [4].

Балаларды рухани-адамгершілік тәрбиелеу жөніндегі балалардың өзара толықтыратын негізгі бес әрекет дағдыларын дамуын қамтамасыз етуі тиіс:

- физикалық дамыту;
- коммуникативтік дағдыларды дамыту;
- танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту;
- шығармашылық дағдыларын, зерттеу іс-әрекетін дамыту;
- әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру.

Мектепке дейінгі ұйым жағдайында рухани-адамгершілік дамудың негізіне мынадай негізгі қағидаттар негізделуі тиіс: тәрбиенің гуманистік бағыты (педагогтің тәрбиеленушіге тең - өз дамуының субъектісі ретінде қатынасы); табиғаттылық (адамның дамуының жалпы заңдарымен үйлесімділік – оның жынысы мен жасына сәйкес); мәдениеттану (тәрбие құндылықтарға сәйкес құрылуы керек ұлттық мәдениеттің нормалары мен белгілі бір аймақтардың дәстүрлеріне тән ерекшеліктері).

Баланың рухани дамуы баланың ар-ождан, ұят, еркіндік, жауапкершілік және т.б. сияқты әлеуетті қабілеттері мен сезімдерін оятады. Бұл мектеп жасына дейінгі балаға әлеммен, ересектермен және құрдастарымен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға, сондай-ақ тәжірибе мен қуанышпен бөлісуге, көмек пен қорғауға көмектеседі.

Ұлттық құндылықтармен таныстыру әсіресе мектепке дейінгі жылдары өте маңызды, өйткені ол баланы рухани байытады, өз халқына деген мақтаныш сезімін тәрбиелейді, оның тарихы мен мәдениетіне қызығушылық танытады және оның шығу тегін білуге көмектеседі. К. Д. Ушинский былай деп жазды: «халықтың өзі құрған және халықтық принциптерге негізделген тәрбие ата-ананың дерексіз идеяларына негізделген ең жақсы жүйелерде жоқ тәрбиелік күшке ие». Халықтық әдет - ғұрыптарды, дәстүрлерді жақсы біле отырып, ол «ата-бабалардың даналығы ұрпақтар үшін Айна» деген қорытындыға келді, сондықтан халықтық тәрбиені жақтады. Ұлттық салттық мерекелер

эрқашан ойынмен байланысты. Ұлттық ойындары ауызша халық шығармашылығының жанры ретінде ұлттық байлық екенін есте ұстаған жөн, сондықтан біз оларды балаларымыздың меншігіне айналдыруымыз керек.

Ұлттық ойындарда тарих, ерекшеліктер, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, ұлттың рухани және мәдени дамуы ұсынылған. Рухани, ақыл-ой, ұлттық ойындардағы балалардың дене және эстетикалық тәрбиесі процесінде, балалар олар өз еліне деген сүйіспеншілік сезімін сезінеді, байлығын бағалайды, біздің ұлы ата-бабаларымыздың мұрасын құрметтейді, ұлттық әндерді ұнатады. Өскелен жас ұрпаққа төзімділік, шыдамдылық, ептілік және батылдық сияқты жеке қасиеттер қалыптасады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық құндылықтар арқылы мектеп жасына дейінгі балаларды толыққанды дамытуда: - мергендікке, шапшаңдыққа, ептілікке, денесінің дұрыс қалыптасуына ықпал ететін ұлттық ойындарды (ақ серек, асық ойыны, бес тас, атқа мінгізу, ат жарыс, көкпар және т.б.) ойнату [5].

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ұлттық ойындар ұйымдастыру ерекшеліктері:

- ұлттық ойындар мен олардың тәсілдерін, әдістерін әзірлеу;
- біздің ұлттық құндылықтарымыз бен дәстүрлерімізді ұлттық ойындарға қосу;
- балаларды тәрбиелеу үшін ұлттық ойындарды ұлттық тәуелсіздік рухында пайдалану керек;
- халық ертегілерін, фольклорды тиімді пайдалану;
- ойынға жағдай жасау (жабдықтар, ойын атрибуттары);
- мектеп жасына дейінгі балалар арасында, отбасылар арасында ұлттық конкурстар мен жарыстар өткізу.

Ұлттық ойындар балалардың жасына қарай күрделенеді.

1 жастан 2 жасқа дейінгі балаларға арналған ойын түрлері: «Тауық күрес», «Арқан тарту», «Қыз –қуу» сияқты ойындар бала бір-екі қадам жасауды үйренген кезде көмектеседі.

3-4 жастағы балаларға арналған ойын түрлері: «Түйілген орамал», «Соқыр теке», «Әуе таяқ».

4-5 жастағы балаларға арналған ойын түрлері: «Хан алшы», «Ақсерек-көксерек», «Сақина жасыру», «Белбеу соқ», «Арқан түйю». Бұл ойындар балаларға өзін-өзі бақылау және өзіне деген сенімділік, табандылықты дамыту, ойлауды дамыту, тапқырлық және жауаптылыққа дайындалу дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Ұлттық ойындар білім беру процесін ұйымдастыруда интегративті тәсілді жүзеге асыруға және әртүрлі білім беру салаларындағы мәселелерді шешуге көмектеседі:

- ойлауды, қиялды дамыту, ақыл-ой белсенділігін белсендіру, белсенділікке, ептілікке, тапқырлыққа тәрбиелеу; дәстүрлі халық негізінде ойындар құра білуге үйрету;

- белгілі бір рухани көңіл-күй, халық шығармашылығына қызығушылық туғызу; халықтық мерекелер мен дәстүрлермен танысып, Отан тарихына қатысу сезімін қалыптастыру; адамгершілік қасиеттерді дамыту, патриоттық сезімдерді тәрбиелеу;

- құрдастарымен еркін қарым-қатынас жасау дағдыларын, бастаманы, өзін-өзі қорғай білу қабілетін, адамгершілік сезімдерін дамыту; сәтсіздіктерді жеңуге үйрету, сәтсіздіктерді бастан кешіру;

- қозғалыс белсенділігі мен физикалық қасиеттерін дамыту;

- фольклордың әртүрлі түрлерімен таныстыру — үкімдер, санауыштар, төңкерістер, жұмбақтар, дөңгелек билер, халық әндері және т. б.

Балабақша тәрбиешілері ұлттық ойындарды балалардың күнделікті өмірінде, серуендеуде, мерекелер мен ойын-сауықтарда қолданады. Балалармен жұмыс жасауда ұлттық ойындарды қолдану балаларға қазақ халқының өзіндік ерекшелігін, оның әдет-ғұрыптарын, қазақ тілінің ерекшелігін жеткізуге, қазақ халық мәдениетіне, оның дәстүрлеріне деген қызығушылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ұлттық ойындары мектеп жасына дейінгі балалардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Қозғалыс қуанышы балалардың рухани байытуымен үйлеседі. Олар өз елінің мәдениетіне тұрақты, мүдделі, құрметпен қарайды, патриоттық сезімдерді: Отанға деген сүйіспеншілік пен адалдықты дамыту үшін эмоционалды оң негіз жасайды. Балалардың жас ерекшеліктерін ескеру балалардың танымдық белсенділігін арттыру үшін де, жағымды эмоционалды жағдай құру үшін ұлттық ойындарды кеңінен қолдану қажеттілігін талап етеді.

Сонымен педагог балалардың бірлесіп жұмыс істеуге, тапсырылған іске жауапкершілікпен қарауға, бастамашылық пен белсенділік танытуға, жанашырлық танытуға деген ұмтылысын тәрбиелеуге назар аударуы керек. Педагогикалық ықпал балалардың бір-біріне деген мейірімді және талапшыл қарым-қатынасын тәрбиелеуге, сондай-ақ баланың ортақ істі орындау кезінде жолдастарына талапшыл болу және өзіне қатысты өзін-өзі сыни және талапшыл болу қабілетін сақтауға және дамытуға бағытталуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Төлеубекова Р.К. Балабақша балаларын адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық педогогиканың озық дістүрлерін пайдалану: пед. Канд. Диссер. Алматы, 1994. – 162б.
2. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика: оқулық. - Астана, 2014.
3. Ветлугина Н.А, «Нравственно-эстетическое воспитание ребенка в детском саду», Москва, 1989. , -79б.
4. «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
5. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасына нұсқаулық, – Астана, 2022 - 258 бет.

БАЛАЛАРДЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Жукушева Т.Д

*С.Сейфуллинатындағы қазақ агротехникалық зерттеу
университетінің студенті, Астана қ.*

Тлеулесова А.Ш.

*ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., қауымдаст. профессор, С.Сейфуллин
атындағы қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қ.*

Аңдатпа. Мақалада балалардың дүниетанымын қалыптастырудың жолдары қарастырылған. Адамның дүниетанымының қалыптасуының негізгі көзі табиғат. Мектепке дейінгі мекемеде қоршаған орта арқылы балалардың дүниетанымын қалыптастырудың педагогикалық шарттары, бағыттары туралы бірнеше ғылыми зерттеу еңбектері алынған. Сонымен қатар, балалардың дүниетанымын қалыптастыруда оқытудың жаңа технология элементтері пайдаланудың қажеттілігі туралы айтылған.

Кілт сөздер: дүниетаным, қоршаған орта, табиғат, бағыт.

Аннотация. В статье рассмотрены пути формирования мировоззрения детей. Основным источником формирования мировоззрения человека является природа. Проведен анализ научной литературы, посвященной педагогическим условиям, способам формирования мировоззрения через окружающую среду у детей дошкольных учреждений.

Кроме того, в статье идет речь о необходимости использования элементов новых технологий обучения в ходе формирования мировоззрения детей.

Ключевые слова: мировоззрение, окружающая среда, природа, пути.

Abstract. The article discusses ways to form children's worldview. The main source of formation of a person's worldview is nature. An analysis of scientific literature devoted to pedagogical conditions and methods of forming a worldview through the environment in children of preschool institutions was carried out.

In addition, the article discusses the need to use elements of new teaching technologies in the formation of children's worldview.

Key words: *worldview, environment, nature, paths.*

Қазіргі таңда қоғамның даму бағыты бүкіл оқу-тәрбие жұмысының алдына жас жеткіншектердің тілін, ақыл-ойын, жалпы білім деңгейін, дүниетанымын дамыту мәселесін қойып отыр. Ал мектепке дейінгі кезеңде білім қоршаған орта, табиғат жайында қарапайым ұғым беру арқылы баланың дүниетанымын қалыптастырудан басталады.

Қоғамның дамуының қай кезеңінде болмасын, табиғат – баланың дүниетанымын дамыту құралы ретінде орын алып, оған ерекше көңіл бөлінген. Балаларға өздерін қоршаған дүние туралы білім беру оқу үрдісінде қойылатын негізгі талаптардың бірі, осы мәселе жайында құнды пікірлер білдірген, ой толғап, нақты ұсыныстар берген ағартушы демократ қаламгерлер С. Көбеев, Ш. Құдайбердиев, А. Байтұрсынов, М. Дулатов,

Н. Құлжанова, Ж. Аймауытовтың еңбектері зор. Дүниетанымдық білімді балалар дене және ақыл-ой күшінің дамуына, білім дәрежесіне сәйкес бірте-бірте меңгереді. Дүниетанымның көзі – білім. Білім неғұрлым тереңдеген сайын дүниетаным да қалыптасып тұрақтанады. Адамның дүниетанымының қалыптасуының негізгі көзі – табиғат. Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінде жүргізіліп жатқан реформалар бір бөлігі білім саласынның сапалық және экологиялық, қоғамдық-экономикалық қатынастар тұрғысында жаһандану кезеңіне өтуіне, әлемдік ақпараттық дамумен ықпалдасуына бағытталған.

Жеке тұлғаның ой-санасының білім көлемінің толысуын байланысты оның өмірге көзқарасы белгілі құбылыстарға баға беруінде болуы, толысып жаңартып тұруы заңды құбылыс. Баланың ақыл-ойы біркелкі дамымайды. Кейбір адамдар өзінің жеке басын басқалардан артық бағалауға тырысады.

Жеке тұлғаның тән қасиеті – ақыл, ес, яғни өмірді өзінің сана-сезіміне өлшеммен қарап бағалауға бейім тұру. Сондықтан өмірді танып білу – миллиондаған жеке тұлғалардың сезім, түсінігінен тұрады. Жеке тұлғаның еске сақтау өзге адамдардың тәжірибесін жинақтауға да негізделеді. Әрбір тұлға оларды оқып, көріп, оқығанын, естігенін, көргенін, өз ойына тоқып, содан сабақ алу арқылы да өзінің іс-әрекетін мінез-құлқын, сана-сезімін байытады.

Балалардың дүниетанымы, тек білім беру жүйесіндегі пәндер арқылы қалыптасып қоймайды, жалпы балалардың ата-ана тәрбиесі арқылы, достары, туыстық, тұрмыстық қарым-қатынастар арқылы

және әртүрлі ағымдық ақпараттық құралдары арқылы қалыптасып отырады деп білеміз.

1) Табиғат пен қоғамдық өмірдің танылуға тиісті құбылыстарына оқушылардың жеке қатынасын қалыптастыру. Дүниетаным идеяларын меңгеруге баланың белсенді және орынды қатынасы оның ақиқат екендігіне сенімін қалыптастырады.

2) Алған білімді меңгеру, қолдану және үздіксіз бекітудің бірлігі. Білім тек саналы ойлау жұмысының нәтижесінде алынып, тәжірибеде тексеріліп, іс-әрекеттің жетекші идеясына айналса ғана дүниетаным сипатын алады.

3) Баланың адамгершілік қатынас тәжірибесін жүйелі жинауы. Адамгершілікті көзқарастарды қалыптастыру, тереңдету мен бекіту, баланы қоршаған орта, оны қоғамның белсенділікке, өз бетіндік іс-әрекетке және жауапкерлікке итермелейтіндей жағдайға қоюды талап етеді.

4) Ұлттық дүниетаным дегеніміз – әрбір ұлттың мінез-құлқында, ұлттық тілінде, киім үлгісінде және әдет-ғұрыптары мен ұлттық салт-дәстүрлерінде ерекшеленіп көрініс беретін ұлттық көзқарас жүйесі деп түсініміз. Балалардың жүйелі ойлау әрекеті ұлттық дүниетанымды түсінуге, оны ғылыми дүниетаным мен байланыстыруға мүмкіндік туғызады.

Балалардың дүниетанымы, тек білім беру жүйесіндегі пәндер арқылы қалыптасып қоймайды, жалпы балалардың ата-ана тәрбиесі арқылы, достары арқылы, туыстық, тұрмыстық қарым-қатынастар арқылы және әртүрлі ағымдық ақпараттық құралдары арқылы қалыптасып отырады деп білеміз.

Мектепке дейінгі мекемеде қоршаған орта арқылы балалардың дүниетанымын қалыптастырудың педагогикалық шарттарын, педагогикалық-психологиялық мақсатын жүзеге асыруға бағытталған бірнеше ғылыми зерттеулерді (Қ. Аймағамбетова, Б. Өтешова, С. Қасенов, А. Текесбаева,

Ж. Мунашова) талдай отырып біз қоршаған ортамен таныстыруда халық педагогика материалдарын қолдануда мынадай қажеттіліктерге алып келетіндігін анықтадық:

1) Мектепке дейінгі мекемеде қоршаған орта арқылы балалардың дүниетанымын қалыптастыруда оқытудың жаңа технология элементтері арқылы байытып отыру.

2) Адам, табиғат, қоғам – біртұтас дүние. Тұтас дүниені өз мәнінде бір-бірімен байланысты қабылдау таным үрдісі арқылы жүзеге асады.

Дүниетану ұғымы диалектикалық дамудың қарама-қарсылығы мен біртұтастығына сүйенбей өте алмайды. Дүние – ол тек бізді қоршаған табиғат қана емес, ол – адам, адам мен адамның қарым-қатынасы, ол – табиғат, табиғат заттары мен құбылыстары, ол – қоғам. Әр қоғамның өркендеуіне адамның ойы мен білімі қандай керек болса, табиғат пен оның байлығы да солай керек. Осының өзі дүниенің бір-бірімен байланысты дамитын, оны бір-бірінен бөліп қарауға болмайтын орта екенін көрсетеді [1].

Дүние – қоршаған орта, табиғат, бүкіл әлем, олай болса бұған енбейтін, оның құрамына кірмейтін бірде бір зат, құбылыс жоқ. Адам дүниені өмір бойы танып, білумен, оның таусылмас ерекшеліктерін бақылап, байқаумен айналысатыны анық. Бірақ оның сырын түгел біліп шегіне шыға меңгеру мүмкін емес. Дүниені өз дәрежесінде танып-білу әр адамның меңгерген білім деңгейі мен оның мазмұнына байланысты жүзеге асады [2].

Қоршаған ортадан алған ұғымдарына байланысты сөз қоры молайып, заттар мен құбылыстардың қасиетін бейнелейтін ой тұжырымдау деңгейіне көтерілді. «...ұғымдар байлығы адамды әлемнің тылсым сырын танып-біліп, табиғат күштерін игеруге жақындата түседі».

Білім салаларының қай-қайсысы да адамның дүниетанымын қалыптастыруға үлесін қосады. Сондықтан ертеден бастап ғылымның дамуына орай дүниетанымдық деңгей де бірнеше кезеңнен өтті. Оның ең алғашқы кезеңі – халық ауыз әдебиетінің басты түрлері – ертегілер, аңыздар, айтыстар, батырлық жырлары негізінде қалыптасқан дүниетанымдық деңгей.

Бұл кезеңдегі дүниетанымдық деңгей адамдардың өз тәжірибиесінен, күнделікті өмірден, олардың арасындағы қарым-қатынастан туындаған дүниетанымдықпен сабақтаса байып отырды. Аңыз ертегілерде қоршаған дүние ішінде адамды жоғары ұстап, оның өзіне тән қасиеттердің (батырлық, тапқырлық, күштілік, ақылдылық, сұлулық, ізгілік, адамгершілік және т.б.) сол кездегі қоғаммен тығыз байланыста көрсетеді [3].

Күнделікті өмір тіршілігіне негізделген дүниені тану – сезіну мен түйсінуге сүйеніп қоршаған орта заттарын көру, ауызша айту, эмоциялық бейнелі қабылдау тұрғысында жүзеге асты.

Адам табиғатты жақсы пайдалана білгенімен, оны қалпына келтіру жолын меңгере алмай келеді. Дайын табиғат байлығын өндіру қиынға соқпағанмен, оның қасиетін толық меңгеріп, қайта қалпына келтіру үшін ғылым салаларының жетістігі, мәдени деңгейдің жоғарылығы, дүниеге деген саналы көзқарас қажет.

«Дүниетаным – ақиқатты рухани қажетті игеру жүйесі, оның ішінде тұтастай алғанда, адамның білімі мен наным, ар-ұждан мұраттарымен әлеуметтік құлықтылық реттеушісі, саяси бағыт-бағдар, қоршаған ортаға психологиялық және эстетикалық көзқарас».

Сонымен, жоғарыда айтылған жағдайлардың нәтижесінде мынандай қорытындыға келдік:

Қазіргі таңдағы дүниетану туралы философиялық ойлар әлеуметтік, халықтық, ұлттық, соның ішінде қазақ халқының санасезімінің, ой-өрісінің білімі, мәдени деңгейінің дамуы тұлғасынан талданып, танылып отыр;

Адамға дүниенің бір бөлігі бола тұра, сол дүние ортасында дамитын дүниенің дамуына әсер ететін, өзінің іс-әрекетін саналы реттейтін субъекті ретінде қарау қағидасы жолға қойылды;

Дүниені саналы түрде тануы, оны меңгеруі арқылы адам басқа тіршіліктен жоғары тұрады. Сондықтан, оның дүниедегі іс-әрекеті де ерекше. Ол дүниені сезініп, көріп, танып, қабылдап қана қоймай, оны зерттейді, ізденеді, сөйтіп керегіне қарай өзгертеді, пайдаланады. Пайдалану саналылық, ізгілік, адамгершілік, біліктілікпен орындалады;

Дүниеге саналы қатынас жасау жүйелі берілген білім мен тәжірибенің нәтижесінде жүзеге асады. Рухани дүниесі бай, білімді, ой өрісі дамыған адамның дүниетанымды да дұрыс дамиды;

Мектепке дейінгі мекемеде өтілетін айналамен таныстыру сабағында халық педагогикасы материалдары арқылы балалардың дүниетанымды қалыптастырудың мына төмендегідей педагогикалық, шарттары жүзеге асырылуы тиіс:

1. Еңбек пәні мазмұнына енетін этнопедагогика материалдарының дүниетанымдық сипаты.

2. Мазмұндық аспектіде дүниетанымдық сипатты этнопедагогика (оның ішінде оқу) материалдары, ұғымдар.

3. Халық педагогикасы материалдардың дүниетанымды қалыптастыруда оқу іс-әрекеттерін ұйымдастыру формалары.

4. Алған оқу материалдарын дүниетанымды қалыптастыруды қамтамасыз ететін оқытудың технологиялары.

5. Балалардың танымдық қызығушылықты қамтамасыз ету сипаты.

Балалардың айналамен танысу іс-әрекеттері арқылы дүниетанымды қалыптастырудағы өзіндік іс-әрекеттері.

Айналамен танысу іс-әрекетінде этнопедагогика материалдары мен байланыста сабақтарды ұйымдастырудың маңызы зор болып саналады.

Сабақтарды қызықты етіп ұйымдастыру тәрбиешінің іс-тәжірибесіне байланысты болып келеді. Біріншіден, нәтижелі ұйымдастырылған сабақтарда балалардың еңбектік іс-әрекеттері тәрбиешінің еңбекті жүйелі түрде ұйымдастыра білгенде, жұмыс орнына қажетті материалдар, толық жабдықталған жағдайда және еңбек тәсілдерін мақсатты түрде ұйымдастыра білгенде ғана балалардың еңбектік іс-әрекеттері дамып, қалыптасып орнығады. Екіншіден, оқытылатын пән негізінде барлық оқу материалдары оқу-тәжірибе үлестеріне, табиғат аясына топ серуен жасау арқылы – балалар дүниетанымының кеңеюіне, қалыптасуына мүмкіндіктері арта түсіп, бала көзқарастарын дамытуға септігін тигізеді. Үшіншіден, балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты, қабылдау, ойлау жүйелерін жан-жақты дамыту мақсатында балалардың көзқарастарын қалыптастыру, мақсатты ұйымдастырылған жұмыстары арқылы, топ серуен сабақтарында, топ серуен ұйымдастыру арқылы балалардың өзіндік көзқарастарын дамытуға ықпал етеді.

Демек, балалардың дүниетанымын қалыптастырудың жолдары балабақшада жүйелі түрде ұйымдастырылатын оқу іс-әрекетінің біршама элементтерін игерудің негізін құрайды. Адамның дүниетанымының қалыптасуының негізгі көзі табиғат.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ботабаева Қ. Айналадағы дүниемен таныстыру. –Алматы. Мектеп, 2010.
2. Аймағамбетова Қ. Бастауыш саныптарда дүниетануды оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері. Док.дис. –Алматы, 2004.
3. Қалиев С. Халық педагогикасының ауыз әдебиетіндегі көрінісі. - Алматы: Мектеп, 2019.

ӘРТҮРЛІ ТИПТУГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Жумабаева Диана Сагенбековна

*Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
«Әлеуметтік педагогика және білім берудегі педагогикалық
қолдау» БББ студенті*

Мустафина Раушан Суюндиковна

*Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
Ғылыми жетекшісі, педагогика ғылымдарының магистрі*

Аннотация. Мақалада әлеуметтену процесіндегі әлеуметтік педагогтың қызметтері, мақсаттары мен жұмыс әдістері қарастырылып, әлеуметтік педагог қызметінің объектісі кім екендігі нақтыланады. Әлеуметтік педагогтың қызметі де мақсатты, арнайы ұйымдастырылған шаралар тізбегі ретінде көрсетіледі. Белгілі бір техниканың ерекшеліктеріне байланысты олардың кезеңдері мен қосалқы сатылары кіреді. Құрылым — бір нәрсенің негізгі бөліктерінің өзара орналасуы мен байланысы, құрылымы. Әлеуметтік мұғалімнің қызметі — бұл мақсатты, арнайы ұйымдастырылған іс-шаралар тізбегі

Түйінді сөздер. Әлеуметтік педагог, әлеуметтік педагогтың қызметтері, бала, отбасына қамқорлық, психологиялық жайлылығы.

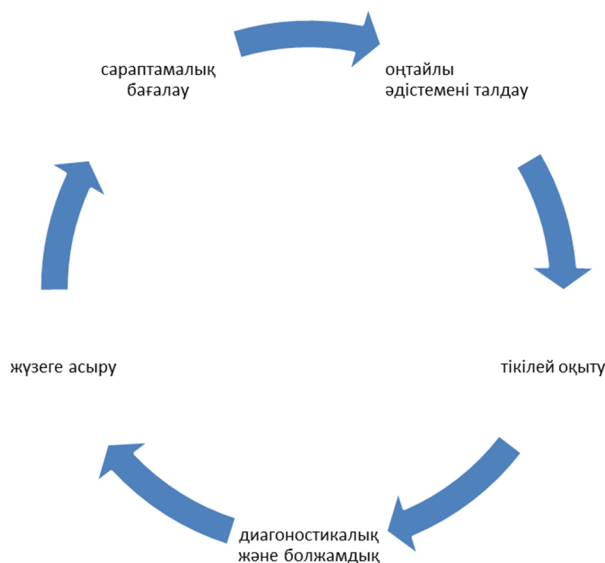
Аннотация. В статье рассматриваются функции, цели и методы работы социального педагога в процессе социализации, уточняется, кто является объектом деятельности социального педагога. Деятельность социального педагога также показана как ряд целенаправленных, специально организованных мероприятий. В зависимости от особенностей тех или иных методик выделяют их этапы и подэтапы. Структура – расположение и соединение основных частей чего-либо, структуры. Деятельность социального педагога представляет собой комплекс целенаправленной, специально организованной деятельности.

Ключевые слова. Социальный педагог, услуги социального педагога, уход за ребенком, семьей, психологический климат.

Abstract. The article examines the functions, goals and working methods of the social pedagogue in the process of socialization, and clarifies who is the object of the activity of the social pedagogue. The social pedagogue's activity is shown as a series of purposeful, specially organized activities. Depending on the features of certain techniques, their stages and sub-stages are included. Structure is the arrangement and connection of the main parts of something, the structure. The activity of a social pedagogue means a series of purposeful, specially organized activities.

Keywords. Social pedagogue, services of a social pedagogue, child, family care, psychological comfort.

Әлеуметтік педагог қызметінің құрылымы, кез-келген басқа кәсіби қызмет сияқты, келесі компоненттердің болуын болжайды: субъект (оны жүзеге асыратын адам), объект (ол арнайы ұйымдастырылған, кімге бағытталған), мақсат (ол ұмтылатын нәрсе), функциялар (бұл жағдайда қандай функциялар орындалады), құралдар (оның мақсатына қандай әдістер мен технологиялардың көмегімен қол жеткізіледі). Әлеуметтену процесінде көмекке мұқтаж балалар мен жастар әлеуметтік педагог қызметінің объектісі болып табылады. Бұл санатқа толыққанды әлеуметтік тәрбиенің жетіспеушілігі нәтижесінде пайда болған зияткерлік, педагогикалық, психологиялық, нормадан әлеуметтік ауытқулары бар балалар, сондай-ақ физикалық, психикалық немесе интеллектуалдық даму бұзылыстары бар балалар (соқырлар, саңырау және мылқау, церебральды сал ауруымен ауыратын науқастар-церебральды сал ауруы, ақыл-есі кем және т.б.) өте көп. Бұл балалардың барлығы қоғамның ерекше қамқорлығын талап етеді.

Сурет- БК қызметінің құрылымы

Құрылым — бір нәрсенің негізгі бөліктерінің өзара орналасуы мен байланысы, құрылымы. Әлеуметтік мұғалімнің қызметі — бұл мақсатты, арнайы ұйымдастырылған іс-шаралар тізбегі. Мұндай іс-әрекетте, әдетте, мақсатқа жетуді қамтамасыз ететін іс-әрекеттің белгілі бір кезеңдері бөлінеді [1].

Әлеуметтік педагогтың жалпы қызметінің құрылымы 5 кезеңнен тұрады:

1. Диагностикалық болжамы – объектіні сараптау, оның әлеуметтік-педагогикалық мәселелерін анықтау, ықтимал даму болжамын құру кезеңі. Бұл ақпаратты алудың бастапқы кезеңі;

2. Оңтайлы әдістемені таңдау (әзірлеу) кезеңі: клиентпен жұмыс істеу мақсатын анықтау; жағдайды, клиенттің даралығын, оның мәселелерін, мамандардың мүмкіндіктерін ескере отырып, қолда бар әдістерден таңдау;

3. Тандалған әдістемені жүзеге асыруға тікелей дайындық кезеңі. Математикалық, техникалық, ұйымдастырушылық және әдістемелік аспектілерді анықтау қажет;

4. Негізгі кезең – іске асыру;

5. Эксперттік-бағалаушы – іске асыру нәтижелерін бағалау.

Жеке қызметтің құрылымы жалпы құрылымды қайталайды.

Мұнда белгілі бір әдістеменің ерекшелігіне байланысты олардың кезеңдері, ішкі кезеңдері қосылады. Жекеменшіктің типтік кезеңдері:

1. Ақпараттық-аналитикалық кезең – ақпаратты талдау; бастапқы ақпаратты түсіну.

2. Мәселені шешу жолын таңдау кезеңі.
3. Қолданбалы (практикалық) кезең – мәселені шешуге арналған практикалық әрекеттер.
4. Сараптамалық бағалау (аналитикалық) кезеңі.
5. Қорытындылар.

Әрбір кезеңнің өзіндік мазмұны мен практикалық жүзеге асыру ерекшеліктері бар. Іс-әрекеттің сапасын қамтамасыз ету үшін тек жүйелілік ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік педагогтың кәсіби шеберлігі де қажет.

Қарастырылған құрылым **әрекеттер** әлеуметтік педагог тәжірибенің жаңа критерийлері мен қажеттіліктерін ескере отырып нақтылануы және толықтырылуы мүмкін [2].

Әлеуметтік педагогтың әлеуметтік жұмысына диагностика, оңалту, қамтамасыз ету кіреді. Құрылымның құрамдас бөліктерінің спецификалық мазмұны қызметтің сипаты мен ерекшелігімен анықталады.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекетіне қатысты оның анықтаушы элементі объектісінен бастап схеманың әрбір элементін ретімен талдап көрейік.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің объектісі, жоғарыда айтылғандай, олардың әлеуметтену процесінде көмек пен көмекті қажет ететін балалар мен жастар.

Қызметінің субъектісі – әлеуметтік педагогтар.

Әлеуметтік педагог қызметінің мақсаты – баланың (жасөспірімнің, жастардың) психологиялық жайлылығы мен қауіпсіздігі үшін жағдай жасау, оның қажеттіліктерін әлеуметтік, құқықтық, психологиялық, медициналық, педагогикалық механизмдердің көмегімен қанағаттандыру. отбасындағы, мектептегі және басқа қоғамдардағы келеңсіз құбылыстардан қорғау.

Мазмұны жағынан әлеуметтік педагог қызметінің міндетін сәйкесінше баланы қоғамға кіріктіруге, оның дамуына, тәрбиесіне, білім алуына, кәсіби шыңдалуына, басқаша айтқанда, оның әлеуметтенуіне көмек пен көмек ретінде анықтауға болады. бұл туралы оқулықтың екінші тарауында толық сипатталатын болады.

Бала әлеуметтік педагог әрекетінің объектісі болғанымен, әрекет процесінде әлеуметтік педагог пен бала субъекті-субъектілік қарым-қатынасқа түсетінін есте ұстаған жөн. мүмкіндігінше әлеуметтік педагогтың немесе басқа мамандардың көмегімен оның мәселелерін шешу процесі.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінде атқаратын қызметтері салыстырмалы түрде тәуелсіз, табиғаты бойынша әртүрлі, бірақ

сонымен бірге кәсіби қызметтің мақсаттарына жетуді және жоғары сапалы нәтижелерін қамтамасыз ететін өзара тығыз байланысты іс-әрекеттер болып табылады. Алайда, әлеуметтік педагог қызметінің функцияларын бөліп көрсете отырып, олар өте жиі басқа мамандардың - психологтардың, педагогтардың, дәрігерлердің және т.б. бірлескен қызметінде жүзеге асырылатынын есте ұстаған жөн.

Әлеуметтік педагогтың функциялары

- болжамдық функция – отбасында, адамдар тобында болып жатқан оқиғалардың, процестердің дамуын болжау, баланың әлеуметтік даму процесінің нәтижелерін болжау;

- тәрбиелік функция – қоғамның барлық тәрбие құралдары мен мүмкіндіктерін тарта отырып, балалар мен жастардың, сондай-ақ отбасылардың мінез-құлқы мен іс-әрекетіне мақсатты педагогикалық әсер етуді қамтамасыз ету;

- ақпараттық-білім беру функциясы отбасылар мен балаларды әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша ақпаратпен қамтамасыз ету бойынша консультациялық, ақпараттық, білім беру және басқа да қызметтерді жүзеге асыру; ата-аналар мен балаларды педагогикалық тәрбиелеу;

- адам құқықтарын қорғау функциясы – балалар мен жастарға, олардың отбасы мүшелеріне көмек пен қолдау көрсетуге, олардың мүліктік және азаматтық құқықтарын қорғауға бағытталған заңдар мен құқықтық актілерді пайдалану;

- үйлестіру функциясы – баланың (жасөспірімнің) мәселелерін бірлесіп шешу үшін әртүрлі бөлімдер мен қызметтердің жұмысын жандандыру және үйлестіру, кәмелетке толмағандар мен білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымының, отбасының, мамандардың өзара іс-қимылын жүзеге асыру әртүрлі әлеуметтік қызметтер мен бөлімдер;

- профилактикалық функция – келеңсіз құбылыстардың алдын алу мен жеңудің әлеуметтік-құқықтық, құқықтық және психологиялық тетіктерін есепке алу және қолданысқа енгізу;

- түзету-сауықтыру функциясы – мұқтаждарға әлеуметтік-терапиялық көмек көрсетуді жүзеге асыру, балалар мен жасөспірімдердің қоғамға жат мінез-құлықтарын түзету, балаға әлеуметтік оңалтуда көмек көрсету;

- ұйымдастырушылық функция – жеке тұлғаның шығармашылық әлеуметін дамытуға бағытталған балалар мен ересектердің әлеуметтік маңызы бар әр түрлі іс-әрекет түрлерін (спорттық, тәрбиелік, бос уақытты, еңбек және т.б.) ұйымдастыру;

• зерттеу функциясы – нормативтік, ұйымдастырушылық және басқа да құжаттармен талдау жұмыстарын жүргізу, қызметтің бағдарламаларын, әдістерін, технологияларын әзірлеу, оқу материалдарын дайындау, кәсіби қызмет мәселелері бойынша ғылыми-практикалық зерттеулерді ұйымдастыру [3].

Әлеуметтік-педагогикалық қызметтің қандай түрін қарастыру қажет болса да (отбасына қамқорлық, проблемасы бар балаларды әлеуметтік оңалту, жетім балаларды әлеуметтік қорғау және т.б.) әр уақытта объектінің ерекшеліктерін анықтау, қызметтің мақсаттарын тұжырымдау қажет, сәйкес құралдарды таңдау, оның нақты мазмұнын анықтау. Бір сөзбен айтқанда, әлеуметтік-педагогикалық қызмет жүйесінің құрамдас бөліктерінің белгіленген жиынтығы қажет, оларды білу және оларды мақсатты түрде құру өте маңызды. Олардың біреуін алып тастау тұтастай жүйенің бұзылуына, әлсіреуіне, тіпті жойылуына әкеледі. Бұл жағдайда қызметке жұмсалған күш күткен нәтиже бермейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әлеуметтік педагогика: Дәріс курсы: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық / Редакциялаған М.А. Галагузова.- М., 2016 ж
2. Шакурова М.В. Мектептегі әлеуметтік тәрбие: оқу құралы. - М., 2018 ж
3. Василькова Т.А. Әлеуметтік педагогика: Оқу құралы / Т.А. Василькова, Ю.В. Васильков. – М.: КНОРУС, 2016 ж.

**МЕКТЕПЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ
ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІ АРҚЫЛЫ
БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУІН ДАМУ**

Закирова А.К.

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
магистранты, Павлодар қ.*

Сарсенбаева Б.Ф.

*Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к. Педагогика жоғары мектебінің
профессоры*

***Аңдатпа.** Қазақ ауыз әдебиеті - жас бөбектердің ой-өрісін дамуға, қиялын шарықтауға, тіл байлығын молайтуға, дүниетанмын кеңейтуге, сонымен қатар өрнекті сөз бен асыл ойдың мәнін терең ұғындыруға, салт-санасын меңгертуге, пайымдауға, қорытынды жасай білуге дағдыландыру болып саналады. Ауыз*

әдебиеті — халық шығармашылығының айрықша саласы, ауызша шығарылып, ауызша тараған көркем-әдеби туындылардың жиынтық атауы.

Кілт сөздер: қазақ ауыз әдебиеті, мектеп жасына дейінгі балалар, мақал – мәтелдері, жұмбақтар-жаңылтпаштар, ертегілер, ұлттық сана-сезім

Аннотация. Казахская устная литература - это формирование у детей младшего возраста умений развиваться, развивать воображение, расширять их кругозор, также глубоко понимать значение выразительного слова и благородной мысли, осваивать обычаи, рассуждать, делать выводы. Устная литература - это особая отрасль народного творчества, собирательное название художественных и литературных произведений, опубликованных в устной форме и распространяемых устно.

Ключевые слова: казахская устная литература, дошкольники, пословицы и поговорки, загадки, скороговорки, сказки, национальное самосознание.

Abstract. Kazakh oral literature is the formation of young children's skills to develop, develop imagination, broaden their horizons, as well as deeply understand the meaning of an expressive word, noble thought, master customs, reason, draw conclusions. Oral literature is a special branch of folk art, the collective name of artistic, literary works published orally and distributed orally.

Keywords: Kazakh oral literature, preschoolers, proverbs and sayings, riddles, tongue twisters, fairy tales, national identity.

Халық ауыз әдебиеті-өмірдің айнасы, өмірдің таптырмас құралы. Халық ауыз әдебиеті-халықтың рухани қазынасы. Қазақ халқының көне мұраларының бірі-ауызша халық шығармашылығы. Ол кезде қазақ халқы өз өмірімен, қоғамдық өмірімен, шаруашылық пен бақытпен, қуаныш пен көңілсіздікпен өмір сүрді. Қазақ халқының ауыз әдебиеті көркемдік – мінсіз мазмұнымен, эстетикалық күшімен, түрлері мен жанрларының көптігімен, тақырыптық және сюжеттік байлығымен, қоғамдық – әлеуметтік және тәрбиелік тереңдігімен ерекшеленеді. Қазақтың мақал – мәтелдері, жұмбақтар-жаңылтпаштары мен ертегілері болсын, барлығы балаларды өз Отанын сүйуге, ерлік жасауға, елін қорғауға шақырады. Қиял әлемінің ертегі әңгімелері, кейіпкерлердің өлеңдері, өмірлік мақал-мәтелдер, жұмбақтар, айтылмайтын өлеңдер мұның бәрі балабақшада кеңінен қолданылады[1, с.17]. Қазақ халқының тұрмысын, арманын, өткенін кеңінен баяндайтын ауызша халық шығармашылығының бір үлгісі ертегілер болып табылады. Ертегілер өте ерте, тіпті жазу - сызу болмаған кезде де дүниеге келді. Ауызша халық шығармашылығының басқа түрлері, ертегілер сияқты, еңбек, өмір және адам өміріне байланысты туады. Жаратылыс құбылыстарын, табиғат құпияларын жетік білмеген ерте адамдар, олардың не үшін болып жатқанын толық түсінбестен, әр нәрсені елестетіп, ауыр жұмысты жеңілдету мүмкіндігін қарастырды. Қазақ ауыз әдебиеті жас балалардың-өрісін кеңейтеді. Оларды адамгершілікке, еңбекке, тапқырлыққа, туған жерге

деген махаббатпен таныстыру ісінде шешуші орын. Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудегі ауызша халық шығармашылығының бағыттары: денсаулық, еңбек және мамандық, өнер, адамгершілік, патриоттық, эстетикалық, табиғатқа деген махаббат. Ауыз әдебиетінің түрлері: ертегілер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, мақал-мәтелдер, тыйым салынған сөздер.

Мектепке дейінгі мекемелерде балалардың ана тіліне, халыққа деген сүйіспеншілік сезімін, өз халқы үшін мақтаныш сезімін, ұлттық рухқа, Ана тілі мен Отанға, тарих пен мәдениетке деген сүйіспеншілігін қалыптастыруда ерекше орын бөлінген [1, с.158]. Балалардың ойлауын, қиялын дамыту, тілдік байлықты байыту үшін ауыз әдебиетінің үлгілері қажет. Ертегінің өзіндік құрылымы, көркемдік ерекшелігі бар. Қандай ертегі алсақ та, ол белгілі бір сюжетке негізделген, сюжеттің басы, соңы, өзіндік шешім болады. Ертегі баяу басталып, сюжеттік желісі күрделене түседі. Әсіресе, адамның өміріне байланысты, іс-әрекеттер өткір әзілмен - ирониямен, ал баланың сезімдері келеке-мазақпен жүреді. Бала жағымсыз кейіпкердің жаман мінез-құлқына байланысты жақсылықты жақсы көреді. Ертегі тарихы басынан бастап қызықты болады. Халық ертегілерінің ішінде балалар арасында хайуанаттар бағындағы ертегілер жиі кездеседі. Ертегілер балалардың санасын оятады және мақсаттарына жетуге үйретеді. Бұл туралы Мұхтар Әуезов: "ертегілер кішкентай баланың ойлау қабілетін оятады және оның қиялының өсуіне әсер етеді." - деп есептеді [3, с.115]. Хайуанаттар бағындағы барлық ертегілер, бірақ баланың ұғымдарына сәйкес түсіну оңай, күлкілі, қызықты. Ертегілерде балаларды ойландыратын екі кейіпкер бар. Олар: ертегіде барлығы кейіпкерлердің мінез-құлқы ерекшеліктерін, олардың сыртқы көріністерін, күннің көрінісін байқайды. Құлақты тыңдай отырып, олар қазір тікелей білім алуға, оқуға құштар. Екіншіден, ертегілерде ол адамдар арасындағы қарым-қатынасты, олардың мінез-құлқын салыстыра отырып, оны мысалға келтіреді. Мұндай ертегілерге "Түлкі мен қоян", "түлкі мен бөдене", "күшік пен мысық", "Түлкі мен тауық" және басқалар жатады. Ертегі балаға ұқыптылық пен тапқырлықты оятады. Мұнда балаларға үлгі, терең ойлар туралы айтылады. Ертегі тарихындағы әр түрлі кейіпкерлердің әрекеттері-кейіпкерлердің тапқырлығы, айла мен қулық: аңғал кейіпкерлер балаларды таң қалдырады және қуантады. Ертегілердің мұндай ерекшеліктері балалардың талғамын нығайтады, сөйлеу мәдениетін, үйлесімді сөйлеуді дамытады, өз ойларын жүйелі түрде білдіруге үйретеді. Балабақшада, көркем әдебиет сабағында негізгі мақсат: баланың үйлесімді сөйлеу дағдыларын жетілдіру, ертегінің мазмұнын дұрыс түсіндіру, грамматикалық тұрғыдан дұрыс

байланыстыру және жүйелеу, тілдік байлықты арттыру. Оқылған ертегінің мазмұнын толық қабылдау негізінде оқыған ертегіні сахналайды. Мысалы: "ақ қасқыр", "Мақтақыз және мысық" ертегілері. Олар қалған ертегілерін бейнелейді, сөздерді жатқа айтады, көңіл-күйді, өздері қалаған кейіпкердің мінезін жеткізуге тырысады. Осы оқу іс-әрекеті барысында балалар әр тапсырманы орындау кезінде ертегі кейіпкерлерінің аттарын және олардың әрекеттерін біледі. Сондай-ақ, сюжеттік суреттер арқылы ертегі кейіпкерлерін сипаттау және балалардың шығармашылық қабілеттерін арттыру ертегінің мазмұнын жасауға көмектеседі. Егер ертегі ауызша халық шығармашылығының негізгі бөлімдерінің бірі екенін ескерсек, онда ол балаларды адамгершілікке тәрбиелейді. Халық педагогикасының қайнар көзі, ең үлкен саласы-ауызша халық шығармашылығы. Ауызша әдебиет-өмір айнасы, білім берудің таптырмас құралы. "Ауыз әдебиетін зерттей отырып, біз халық санасындағы патриоттық сезімдерді, халық санасындағы адамгершілік гуманизмін, халықтың қанатты үміттерін – оптимизмді, осы халықтың өткен өмірі, аңсау – арман, этика, әдет-ғұрып, халықтың ұжымдық тәрбиесінің жемісін көреміз"[4, с.178]. Қазақ ауыз әдебиеті - Ғасырлар мұрасы, сарқылмас бай қазына. Біз халқымыздың өткенін білеміз, сол арқылы бүгінгімізді білеміз. Фантастикалық ертегілер, батырлық поэмалар, өмірлік тәжірибенің қысқаша қорытындылары, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, қулықтар, ойындар. Осының барлығы халықтың байлығы. Тілдің байлығын, үйлесімді сөйлеуді, балалардың қиялын байқау үшін, олар білетін ертегілерді айту немесе сұрау арқылы оқушының тілінің қаншалықты бай екенін байқауға болады. Жұмбақтар балалардың дүниетанымдық қабілеттерін дамыту, тапқырлықпен таныстыру мақсатында оқытылады. Бала болашақтың адамы, жаңадан пайда болған елдің азаматы. Сондықтан қазіргі заманғы қоғамды жаңғырту жағдайы болашақ ұрпақты тәрбиелеудегі тұтас педагогикалық процестің барлық салаларында халықтық педагогиканың озық идеялары мен тәжірибесін кеңінен қолдануды талап етеді. Көптеген ғасырлар бойы біздің ата-бабаларымыз өз ұрпағында лайықты және талантты, жоғары адамгершілік ар-ожданы бар, мақтаншак азаматтарды тәрбиеледі.

Халық шығармалары ұлттық сана-сезімнің қалыптасуының негізі. Баланың ойлау қабілетін, тілін дамытудағы ауызша халық шығармашылығының қазақ үлгілерінің мәні мен тәрбиелік мәні халық ойы оның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың қайнар көзі болып табылатындығымен, саралау, сөзжасам ерекшеліктеріне түрткі болатындығымен анықталады. Қазіргі білім берудегі ізгілендіру, демократияландыру және ізгілендіру процестері білім мазмұнындағы

жалпы мәдени компоненттердің басым дамуына негіз жасайды. Сондықтан мәдени мұра ретінде халық шығармашылығы білім беру мазмұнында да, тәрбие жүйесінде де ерекше орын алады.

Ойын өлеңдері баланың сөйлеуін ынталандырады, байқауға, тапқырлыққа, ептілікке, белсенділікке, тапқырлыққа тәрбиелейді; есептегіштер баланың сөздік қорын байытады, сөйлеуге, санауға, сан мен тәртіпті білдіруге үйретеді. Тілдік бұрылыстар жеке дыбыстар мен сөздерді дұрыс айтуды үйретеді, оларды айту қиын, сөздің мағынасын ажырата білуге, тез сөйлеуге, сөйлеуді түзетуге, сөйлеу мәнерінде жаттығуға ықпал етеді; жұмбақтар баланың ойлау қабілетін шыңдайды, білімін кеңейтеді; мақал-мәтелдер дүниетанымды арттырады, өмірлік тәжірибені үйретеді, ойын дағдыларын, ұтқыр, шешен сөйлеуді дамытады. Ертегілер балалардың білімін, сөздік қорын байытады, қиялдайды, жақсылық пен жамандықты, адамгершілікті, мейірімділікті, сұлулықты ажырата білуге тәрбиелейді.

Балабақшада қазақ ауыз әдебиетінің үлгілерін оқытудың өскелең ұрпақтың бойында тұлғаның гуманистік қасиеттерінің негізін қалыптастыру үшін маңызы зор, сөйлеуін дамыту жүйесі жан-жақты қарастырылған. Балабақшада қазақ халық ауыз әдебиетінің үлгілері жанрлық түрде таңдалды, соның ішінде эвристикалық, шығармашылық оқыту әдістеріне артықшылық беріледі.

Сондықтан ауыз әдебиеті үлгілерінің білім берудің қазіргі мазмұнындағы орнын талдау, оны жетілдіру және кеңейту жолдарын қарастыру маңызды. Ол үшін ауызша әдебиеттің үлгілерін білім беру мазмұнында сұрыптау, оның мақсатын, күтілетін нәтижелерін анықтау, тиімді әдістер мен әдістерді таңдау, оқу қызметін қамтамасыз ететін материалдар, жабдықтар дайындау, оқыту түрлерін анықтау қажет. Сондықтан жас ұрпақты осы байлықтың қайнар көзімен таныстыру, оның педагогикалық дидактикалық тәрбиелік міндеттерін мұғалімдер оқу-тәрбие процесінде кеңінен қолдануы керек. Себебі мектеп жасына дейінгі балалардың дүниетанымының, адамгершілік қасиеттері мен мәдениетінің негізін қалаушылардың бірі тәрбиеші.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ел қазынасы – ескі Сөз. (В.В.Радлов жинаған қазақ фольклорының үлгілері) Алматы: Ғылым, 1994. - 616 б.
2. Мұқтарұлы С. Шоқан және Өнер. - Алматы: Өнер, 1985.- 310 б.
3. Әуезов М. Абай жолы. Роман-эпопея. Бірінші кітап. -Алматы: Жазушы, -1889. 608 б.
4. Диваев Ә. Тарту (Кұраст. және түсініктемелерін жазған Ф.Оразаева) Алматы: Ана тілі, 1992. - 256 б.

THE EFFECTS OF MOTIVATION ON CREATIVITY, ROLE-PLAYING AND DRAMATIZATION IN TEACHING ENGLISH TO SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Райхұл .Н.А. Зарқын.Ә.Н.

Студенты Павлодарского педагогического университета г. Павлодар

Ахметова А.Б.

Научный руководитель: PhD доктор, г. Павлодар

Аңдатпа. Бұл мақалада орта мектеп оқушыларына ағылшын тілін үйретудегі мотивация, шығармашылық, рөлдік ойындар мен драматизация арасындағы байланыс қарастырылады. Мақала оқу тәжірибесі мен нәтижелерін қалыптастыруда, әсіресе тілді үйренуде мотивацияның негізгі рөлін атап көрсетеді. Рөлдік ойындар мен драматизация сияқты динамикалық оқыту әдістерін біріктіру арқылы тәрбиешілер ішкі мотивацияны күшейтіп, оқушылардың тілінің жан-жақты дамуына ықпал ете алады.

Түйінді сөздер: мотивация, шығармашылық, рөлдік ойын, драматизация, оқыту, ағылшын тілі.

Аннотация. Эта статья исследует взаимосвязь между мотивацией, креативностью, ролевыми играми и драматизацией в обучении английскому языку старшеклассников. Она подчеркивает ключевую роль мотивации в формировании учебного опыта и результатов, особенно в изучении языка. Интегрируя динамичные методы обучения, такие как ролевые игры и драматизация, педагоги могут усилить внутреннюю мотивацию и способствовать всестороннему развитию языка у учащихся.

Ключевые слова: мотивация, творчество, ролевая игра, драматизация, обучение, английский язык.

Annotation. This article explores the nexus between motivation, creativity, role-playing, and dramatization in teaching English to secondary school students. It underscores motivation's pivotal role in shaping students' learning experiences and outcomes, particularly in language acquisition. By integrating dynamic teaching methods like role-playing and dramatization, educators can enhance intrinsic motivation and foster holistic language development.

Keywords: Motivation, Creativity, Role-Play, Dramatization, Learning, English language.

Motivation is key in education, shaping students' learning experiences and outcomes. In teaching English to secondary school students, motivation influences creativity and guides methods like role-playing and dramatization. Motivated students are engaged and persistent, fostering curiosity and flexibility—essential for creativity. Creative teaching approaches, in turn, can enhance intrinsic motivation by providing engaging learning experiences. Role-playing and dramatization are effective in English teaching, offering authentic contexts for language practice and

fostering communicative competence. Through these activities, students immerse themselves in language while expressing creativity.

This article explores the link between motivation, creativity, role-playing, and dramatization in teaching English to secondary school students. Understanding this connection helps educators create dynamic learning environments conducive to students' holistic language development [1, p.274.].

Motivation acts as the driving force behind students' engagement and active participation in learning activities. When students are motivated, they demonstrate a willingness to invest time and effort in their studies, pursue challenging tasks, and persist in the face of obstacles. In the realm of language learning, motivation plays an even more significant role as it directly influences students' language acquisition and language use.

Intrinsic motivation, which stems from personal interest, enjoyment, and a sense of autonomy, is particularly important for fostering creativity. When students are intrinsically motivated to learn English, they are more likely to explore the language in depth, experiment with new vocabulary and grammatical structures, and take risks with their language use. They approach learning as an opportunity for self-expression and personal growth rather than merely a means to an end. Conversely, extrinsic motivation, such as the desire for good grades or external rewards, may not necessarily lead to the same level of creativity. While extrinsic motivators can provide short-term incentives for performance, they may undermine students' intrinsic motivation and hinder their creativity in the long run. Students who are motivated primarily by external rewards may focus more on meeting specific criteria or achieving predetermined outcomes rather than exploring the language freely and creatively [2, p. 68.].

In the field of language learning, the search for innovative teaching methods to meet the diverse needs of learners is constantly evolving. Among these methods, role plays and dramatization stand out as dynamic and attractive approaches that bring language learning to life. By immersing students in real-life scenarios and encouraging active participation, role-playing, and dramatization offer a departure from traditional didactic methods, promoting deeper engagement, enhanced language learning, and higher motivation among high school students. Role-playing engages students while playing. assume certain roles and participate in simulated interactions, reflecting authentic communication situations that they may encounter in real life. Whether ordering a meal at a restaurant, negotiating a business contract, or participating in a job interview, role plays allow students to apply language skills in a context that promotes fluency and confidence in communication. Dramatization takes this concept further.

ahead inclusion of theatrical elements in language learning. Students are encouraged to express themselves creatively in English through scripts, improvisation or theatrical performance. Dramatization not only facilitates language learning, but also develops critical thinking, problem solving and teamwork skills as students collaborate to create scenarios.

Several relevant theories support the use of role-playing and dramatization in language teaching, as these approaches align with principles of communicative competence, socio-cultural interaction, and experiential learning. Here are some key theories:

1. Communicative Language Teaching (CLT): CLT emphasizes the importance of communication in language learning, focusing on real-life language use and meaningful interaction. Role-playing and dramatization provide opportunities for students to engage in authentic communication, practice language in context, and develop communicative competence.

2. Socio-Cultural Theory: Developed by Lev Vygotsky, socio-cultural theory posits that learning is a social process that occurs through interaction with others within a cultural context. Roleplaying and dramatization encourage collaboration, negotiation of meaning, and shared understanding among students, fostering language development within socio-cultural frameworks.

3. Experiential Learning Theory: Experiential learning theory, proposed by David Kolb, suggests that learning occurs through reflection on experiences. Role-playing and dramatization provide experiential learning opportunities where students actively engage with language in simulated realworld contexts, leading to deeper understanding and internalization of linguistic concepts.

4. Affective Filter Hypothesis: Stephen Krashen's affective filter hypothesis posits that emotional factors such as motivation, anxiety, and self-confidence influence language acquisition. Roleplaying and dramatization can lower students' affective filter by creating a supportive and engaging learning environment where they feel motivated to participate and take risks in using English.

5. Multiple Intelligences Theory: Howard Gardner's multiple intelligences theory suggests that individuals possess different types of intelligence, including linguistic, interpersonal, and bodilykinesthetic intelligence. Role-playing and dramatization cater to a variety of intelligences by offering opportunities for verbal-linguistic expression, interpersonal interaction, and bodilykinesthetic engagement.

6. Zone of Proximal Development (ZPD): Vygotsky's concept of the Zone of Proximal Development refers to the difference between what a learner can do independently and what they can achieve with guidance and

support from others. Role-playing and dramatization provide scaffolding opportunities for students to stretch their linguistic abilities and move into their ZPD as they engage in collaborative language tasks [3, p. 776.].

By integrating these theoretical frameworks into language teaching practices, educators can effectively harness the potential of role-playing and dramatization to enhance language acquisition, promote socio-cultural understanding, and foster meaningful communication among students. These approaches offer a dynamic and engaging way for students to develop their language skills while actively participating in the learning process.

Role-playing activities can be adapted to target various language skills, including speaking, listening, reading, and writing. Here are some examples of role-playing activities for each skill:

1. Speaking:

Job Interviews: Students role-play as job applicants and interviewers. They prepare resumes and job descriptions, then conduct mock interviews, practicing asking and answering questions related to qualifications, experience, and skills.

2. Listening:

Radio Show: Students participate in a simulated radio show, with some students acting as hosts and others as guests or callers. They listen attentively to each other's contributions, respond appropriately, and engage in spontaneous dialogue.

3. Reading:

Historical Reenactments: Students reenact historical events or scenes from literature they have read. They research their roles, script dialogues based on primary sources or texts, and perform the reenactment for their classmates, bringing the reading material to life.

4. Writing:

Courtroom Drama: Students write scripts for a courtroom trial based on a fictional case or historical event. They act as lawyers, witnesses, and judges, crafting arguments, testimony, and cross-examinations to present in the mock trial.

These examples demonstrate how role-playing activities can be adapted to target specific language skills while providing students with engaging and interactive learning experiences. By incorporating role-playing into language lessons, educators can create opportunities for authentic communication, critical thinking, and creativity in the classroom [3, p. 780.].

In conclusion, this article delves into the intricate interplay between motivation, creativity, roleplaying, and dramatization in the context of teaching English to secondary school students. As highlighted, motivation stands as a cornerstone in education, profoundly shaping students' learning

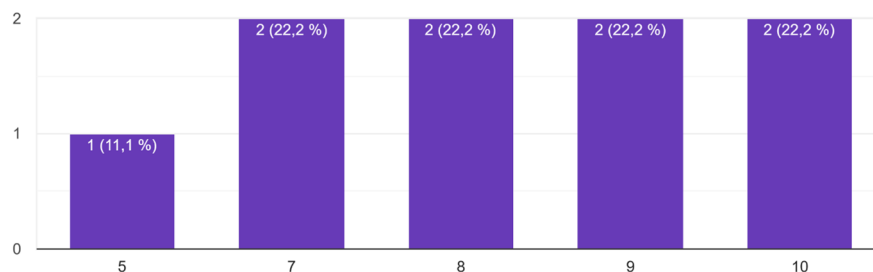
experiences and outcomes. In the realm of language learning, where active engagement is paramount, motivation becomes even more critical, directly impacting students' language acquisition and proficiency.

The discussion underscores how motivation drives creativity and guides innovative teaching methods like role-playing and dramatization. These dynamic approaches not only capture students' interest but also provide authentic contexts for language practice, fostering communicative competence and fluency. By immersing themselves in role-playing and dramatization activities, students actively engage with the language, expressing creativity and enhancing their linguistic skills in the process.

Moreover, the article emphasizes the reciprocal relationship between motivation and creative teaching approaches. Motivated students are more likely to embrace challenges, exhibit persistence, and actively participate in learning activities, thus fostering a conducive environment for creativity to flourish. Conversely, creative teaching methods, such as role-playing and dramatization, have the potential to enhance intrinsic motivation by offering engaging and immersive learning experiences.

Understanding the intrinsic link between motivation, creativity, and dynamic teaching methodologies like role-playing and dramatization empowers educators to create dynamic learning environments that cater to students' holistic language development. By harnessing students' motivation and integrating creative teaching approaches into language instruction, educators can inspire curiosity, foster flexibility, and ultimately cultivate a lifelong love for learning English among secondary school students. Thus, by nurturing motivation and creativity, educators pave the way for students to become proficient communicators and active participants in the global community.

On a scale of 1 to 10, how satisfied are you with the overall effectiveness of using motivation, creativity, role-playing, and dramatization in teaching English to secondary school students?
9 ответов

Survey on the Influence of Motivation on Creativity, Role-playing, and Dramatization in Teaching English to Secondary School Students

Based on the survey results, it is evident that the majority of respondents are female (90%) compared to male respondents (30%). Regarding age distribution, most respondents are under 25 years old (80%), followed by respondents in the 25-35 age group (10%) and 36-45 age group (10%). In terms of teaching experience, the majority of respondents have under 5 years of experience (80%), while a smaller proportion have 5-10 years of experience (20%).

When asked about the incorporation of role-playing activities into English language lessons, half of the respondents (50%) stated that they always include these activities, while 40% do so occasionally, and only 10% do it frequently. In contrast, the use of dramatization techniques is evenly distributed among respondents, with 30% each indicating rarely, occasionally, frequently, and always.

Concerning the influence of motivation on creativity, 40% of respondents believe it to be moderately influential, with 20% considering it very influential and another 20% extremely influential. The majority of respondents (70%) find role-playing activities moderately to extremely effective in improving students' English language skills, while 60% consider dramatization techniques very effective in enhancing students' understanding and retention of English concepts.

In terms of student motivation's impact on participation, a significant majority (60%) of respondents perceive it to positively influence engagement in role-playing and dramatization activities. Lastly, when asked about overall satisfaction with the effectiveness of using motivation, creativity, role-playing, and dramatization in teaching English to secondary school students, the majority of respondents (88.9%) rated their satisfaction as 7 or higher on a scale of 1 to 10.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Dornyei Z., Ryan S. The psychology of the language learner revisited. – Routledge, 2015, 274 p.
2. Grahn B., Gard G. Content and concurrent validity of the motivation for change questionnaire //Journal of Occupational Rehabilitation, 2008, 68-78 p.
3. Jackson V. A., Back A. L. Teaching communication skills using role-play: an experience-based guide for educators //Journal of palliative medicine, 2011, 775-780 p.

СУЩНОСТЬ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ЛОГОПЕДОВ

Ибрагимова А. Е.

*студент Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғұлан, г. Павлодар.*

Мурзатаева А.К.

Научный руководитель: преподаватель-эксперт, г. Павлодар

Аннотация: мақалада "мұғалімнің деонтологиялық мәдениеті" ұғымының мәні мен құрылымына ғылыми негіздеме берілген. Әр түрлі авторлардың ғылыми еңбектері салыстырмалы талдауда қарастырылады, болашақ логопед-мұғалімдерде деонтологиялық мәдениетті толық қалыптастыру үшін мұғалімнің деонтологиялық мәдениетінің ерекшелігін анықтауға мүмкіндік беретін педагогикалық компоненттер егжей-тегжейлі ашылады.

Түйінді сөздер: деонтология, білім беру, деонтологиялық мәдениет, педагогика, логопед-мұғалім, кәсіби дайындық, кәсібилік.

Аннотация: в статье дается научное обоснование сущности и структуры понятия «деонтологическая культура педагога». Рассматриваются научные труды разных авторов на сопоставительном анализе, раскрываются детально педагогические компоненты, которые позволяют выделить специфику деонтологической культуры педагога для полного формирования деонтологической культуры у будущих учителей-логопедов.

Ключевые слова: деонтология, образование, деонтологическая культура, педагогика, учитель-логопед, профессиональная готовность, профессионализм.

Abstract: the article provides a scientific substantiation of the essence and structure of the concept of "teacher's deontological culture". The scientific works of different authors are considered on a comparative analysis, the pedagogical components are revealed in detail, which allow us to highlight the specifics of the teacher's deontological culture for the complete formation of deontological culture in future speech therapists.

Keywords: deontology, education, deontological culture, pedagogy, teacher-speech therapist, professional readiness, professionalism.

В современном образовательном пространстве возникают значительные перемены во всех сферах социальной и духовной жизни. Огромную значимость играет деонтологическая культура специалиста, которая включает в себя профессиональную этику поведения, процесс преобразования и становления личности, развитие ее духовной, эмоциональной, интеллектуальной, физической и других сфер жизни. Это накладывает огромную ответственность за выполнение своего профессионального долга на человека, который занимается педагогической практикой на профессиональном уровне. Особое значение для общества занимает деонтологическая культура учителя-

логопеда. Именно она определяет введение принципиально новых характеристик профессиональной деятельности педагога в современных условиях развития общества. Новые стандарты, методики, построение образовательной деятельности в русле новой парадигмы требует создания новых принципов, аспектов и компонентов для успешного освоения предмета и дальнейшей педагогической деятельности студентов.

Для определения сущности деонтологической и профессиональной готовности будущих учителей-логопедов к работе в условиях дуального обучения, прежде всего, необходимо рассмотреть понятие «профессиональная готовность учителя-логопеда» как базового понятия нашего исследования.

В психолого-педагогической литературе термин «готовность» получил довольно широкую интерпретацию, однако он не имеет однозначной трактовки, и выделяются несколько подходов к определению понятия «готовность к профессиональной деятельности».

Прежде всего, необходима подчеркнуть, что *профессионализм человека* – это не только достижение им высоких профессиональных результатов, не только производительности труда, но непременно и наличие психологических компонентов – внутреннего отношения человека к труду, состояния его психических качеств [1].

При анализе профессиональной стороны жизни человека необходимо преодоление технологических и технократических мифов, когда профессионализм рассматривается как овладение прежде всего новыми технологиями, средствами, различными «ноу-хау» и когда в тени остаются мотивы поведения человека. На самом деле при рассмотрении и оценке профессионализма человека большое значение имеет то, что движет человеком в профессии, из каких ценностных ориентаций он исходит, ради чего он занимается данным делом, какие свои внутренние ресурсы добровольно и по внутреннему побуждению вкладывает в свой труд. В погоне за новыми технологиями мы иногда сталкиваемся с тем, что «техники» есть, а духовности («святости») в труде нет. Поэтому в дальнейшем анализе будем выделять две стороны профессионализма: состояние *мотивационной сферы* профессиональной деятельности человека (какие мотивы побуждают человека, какой смысл имеет в его жизни профессиональная деятельность, какие цели он лично стремится достичь, насколько он удовлетворен трудом и т.д.) и состояние *операциональной сферы* профессиональной деятельности человека (как, какими приемами он достигает поставленные цели, какие технологии использует, какие средства, знания, мыслительные операции, способности применяет).

При формировании профессионализма позиция личности учителя-логопеда проявляется на определенном этапе ее развития при наличии следующих условий: актуализированной потребности в самопознании и самоанализе; определенном уровне интеллектуального развития, позволяющем объективно оценивать себя, окружающих людей, общественные процессы и явления; широком доступе разноплановой информации; возможности реализовывать свои взгляды в реальной общественной и педагогической деятельности; воспитательном воздействии авторитетного старшего коллеги к детям. Сформированность деонтологического мировоззрения личности проявляется: в отношении к общественному долгу; в степени проявления общественной активности; в отношении к чести, традициям, законам и моральным нормам коллектива; в высказываемых взглядах и убеждениях; в способах самоутверждения в коллективе; в отношении к общественному поручению; в уровне дисциплинированности; в выполнении нравственных норм личной жизни; в степени воспитанности; в противодействии нарушителям нравственных норм.

Сформированное деонтологическое мировоззрение выпускника будущего учителя-логопеда позволяет ему не только самому ориентироваться в сложных и профессиональных ситуациях, но и оказывать воспитательное воздействие, способствовать формированию деонтологических позиций у коллег и учащихся. В мотивационном плане сформированность деонтологического мировоззрения проявляется: в степени осознанности. Наиболее распространенные мотивы профессиональной деятельности: возможность продвижения по службе; самоутверждение в плане профессии; повышение уровня знаний, профессиональной компетентности; материальная обеспеченность; стремление к власти; мотивы, формирующиеся на основе феномена гиперкомпенсации; романтика службы [2].

В разных профессиях ступени профессионализма, профессиональные позиции могут существенно отличаться. В педагогическом коллективе были выделены следующие возможные профессиональные роли: фанатик, пионер, диагностик, эрудит, техник, эстет, методолог, мыслитель, исполнитель, проходимец, генератор идей, эксперт, организатор, критик, романтик, учитель-наставник, координатор, демагог, скуппулезный администратор, одиночка, популяризатор, идеолог. Каждый этап или ступень профессионализма предъявляет неодинаковые требования к профессиональным качествам человека – к мотивации, к мышлению, к личности, к моторике и др. Например, на ступени «убежденный специалист» необходимо наличие устойчивой

профессиональной направленности, мотивации; на ступени «эрудит» - важны осведомленность, широкий запас профессиональных знаний, владение теорией, на ступени «самодиагност» - наличие самосознания, саморефлексии, оптимизма, позитивной Я-концепции; ступень «мастер» требует от специалиста профессионального целеполагания и мышления, интуиции и импровизации, владения рациональными приемами и технологиями; на ступени «диагноста, эксперта» важно владение приемами и эталонами профессионального оценивания коллег, наличие психологического такта и этики, эмпатии; ступень «творца» (новатора, изобретателя) возможна при наличии гибкого профессионального мышления, мотивационной готовности к инновациям; ступень «исследователя, экспериментатора» требует владения методами проведения научного исследования, развитого профессионального системного мышления, зрелого профессионального мировоззрения. Переход на новый этап или ступень профессионализма может оцениваться как независимых экспертов. Владение каждой новой ступенью профессионализма, человека должны сопровождать моральные и материальные поощрения, которые заранее известны специалисту и мотивируют его к активной работе и для перехода на более высокий уровень профессионализма.

Для реального выполнения профессиональной деятельности человек должен обладать рядом психологических качеств, необходимых для данной профессии. *Профессионально* важные качества – это качества человека, влияющие на эффективность осуществления его труда по основным характеристикам (производительность, надежность и др.). Профессионально важные качества являются предпосылкой профессиональной деятельности и, с другой стороны, они сами совершенствуются, шлифуются в ходе труда изменяют и самого себя. В качестве профессионально важных качеств могут выступать психические процессы (мыслительные, сенсорные, речевые, мнемонические), психические состояния, а также мотивы, отношения (к труду, у другим людям) [3].

Наряду с профессиональными способностями в качестве следующего компонента операциональной сферы рассмотрим деонтологическое сознание и самосознание, оперирование человеком образами профессиональной деятельности при ее осуществлении. *Деонтологическое самосознание* строится на базе общего самосознания личности, то есть оценкой человеком самого себя как субъекта практической и познавательной деятельности. Деонтологическое самосознание – это комплекс представлений человека о себе как профессионале, это целостный образ себя как

профессионала, система отношений и установок к себе как профессионалу. Специфика деонтологического - педагогического самосознания заключается в том, что оно вырастает из личностного самосознания, так как педагог в процессе выполнения своей профессиональной деятельности отдает часть себя, своих духовных ресурсов другим. Собственно, ориентация на других, на взаимодействия с этими другими и определяет тот образ педагогической деятельности, на который ориентируется педагог. Деонтологическое самосознание содержит представление профессионала о себе и своей ценности, своем вкладе в общее дело. Структура Деонтологического самосознания в общем виде можно охарактеризовать следующими положениями: а) сознание своей принадлежности к определенной общности; б) знание, мнение о степени своего соответствия эталонам, о своем месте в системе ролей; в) знание человека о степени его признания к группе; г) знание о своих сильных и слабых сторонах, путях самосовершенствования, вероятных зонах успехов и неудач; д) представление о себе и своей работе в будущем [4].

В процессе профессионализации, по мере роста профессионализма меняется и деонтологическое самосознание. Оно расширяется за счет включения новых признаков развивающейся профессии, что предъявляет новые требования к человеку профессионалу; меняются сами критерии оценивания себя как профессионала, когда человек поднимает выше «планку» оценки своих деонтологических возможностей. На характер деонтологической самооценки влияет и профессиональная среда, профессиональная общность, в которую включается человек. Эта общность своими ответными реакциями на деонтологическое поведение человека может побудить всех пересмотреть эталоны своего самосознания, свою личную самооценку.

Другим компонентом операциональной сферы, важным профессиональным качеством является деонтологическое мышление, состоящее в использовании мыслительных операций как средств осуществления профессиональной деятельности. *Деонтологический тип (склад) мышления* – это преобладающее использование принятых именно в данной профессиональной области приемов решение проблемных задач, способов анализа профессиональных ситуаций, принятые профессиональных решений. Профессиональные задачи нередко обладают неполнотой данных, дефицитом информации, ибо профессиональные ситуации быстро меняются. Так как в человеческой деятельности существует специализация труда, то существуют различия в предметах, средствах труда, постольку возникает необходимость в способах осмысления этого своеобразия видов труда.

Развитие деонтологического мышления – важная сторона процесса профессионализации человека и предпосылка успешности профессиональной деятельности. Деонтологическое мышление включает в себя: процесс обобщенного и опосредованного отражения человеком профессиональной реальности (предмета труда, задач, условий и результатов труда); пути получения человеком новых знаний о разных сторонах труда и способах их преобразований; приемы постановки, формулирования и решения профессиональных задач; этапы принятия и реализации решений в профессиональной деятельности: приемы целеобразования и планообразования в ходе труда, выработку новых стратегий профессиональной деятельности [5].

Таким образом, в обобщенном виде деонтологическое самосознание включает: осознание человеком норм, правил, моделей своей профессии как эталонов для осознания своих качеств (здесь закладываются основы деонтологического мировоззрения, личного деонтологического кредо, личной концепции деонтологического труда, из которой будет исходить специалист в своем труде); осознание этих качеств у других людей, сравнения себя с неким абстрактным или конкретным коллегой; учет оценки себя как профессионала со стороны коллег; самооценивание человеком своих отдельных сторон, понимание себя, своего профессионального поведения, а также эмоциональное отношение и оценивания себя; то есть деонтологическое самосознание опирается здесь на самооценку – ретроспективную (Я как профессионал вчера), актуальную (Я как профессионал сегодня), потенциальную (Я как профессионал завтра), идеальную (Я как профессионал в отдаленном будущем); положительное оценивание себя в целом, определение своих положительных качеств, перспектив, что приводит к позитивной Я-концепции. У профессионала, обладающего таким уровнем самосознания, повышается уверенность в себе, удовлетворенность своей профессией, эффективность работы, возрастает стремление к самореализации [6].

Использованная литература:

1. Рыскельдиева Л.Т. Деонтология в истории философии / Л.Т. Рыскельдиева. Симферополь: Таврия, 2004. – 384 с.
2. Карпов В.В. Психолого-педагогические основы многоступенчатой профессиональной подготовки в вузе: Автореф.дис. д-ра пед.наук.-СПб,1992.-16с.
3. Карпетова М.Н. Формирование педагогической компетентности преподавателя образовательного учреждения: Дис.канд.пед.наук.-М., 2000.-192 с.

4. Кертаева Г.М. Педагогикалық деонтология негіздері: Учебное пособие. // Павлодар: ПГУ им. С.Торайгырова, Кереку, 2011, 224 бз.
5. Кузнецова О.З. Методическая служба как фактор развития профессиональной компетентности педагога: Дис. ...канд. пед. Наук. – Улан-Удэ, 2000. -167 с.
6. Левитан К.М. Основы педагогической деонтологии / К.М. Левитан. М.: 1994. – 192с.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ-ЛОГОПЕДОВ В УСЛОВИЯХ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Ибрагимова С. Б.

*студент Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғұлан, г. Павлодар.*

Мурзатаева А.К.

Научный руководитель: преподаватель-эксперт, г. Павлодар

Аннотация: В данной статье обоснованы теоретические основы формирования профессиональной компетентности будущих учителей- логопедов в условиях дуального обучения. Раскрыта сущность понятий «профессиональная компетентность будущего учителя-логопеда» и дуального обучения как одного из основных педагогических условий формирования профессиональной компетентности будущих учителей- логопедов в условиях дуального обучения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель- логопед, дуальное обучение, практикоориентированность, квалификация.

Аннотация: Бұл мақалада дуальды оқыту жағдайында болашақ логопед-мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздері негізделген. "Болашақ логопед-мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі" және дуальды оқыту ұғымдарының мәні дуальды оқыту жағдайында болашақ Логопед - мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі педагогикалық шарттарының бірі ретінде ашылды.

Түйінді сөздер: Кәсіби құзыреттілік, логопед - мұғалім, дуалды оқыту, тәжірибеге бағдарлану, біліктілік.

Abstract: This article substantiates the theoretical foundations of the formation of professional competence of future speech therapy teachers in the context of dual education. The essence of the concepts of "professional competence of a future speech therapist teacher" and dual training as one of the main pedagogical conditions for the formation of professional competence of future speech therapist teachers in the context of dual training is revealed.

Keywords: professional competence, speech therapist teacher, dual training, practice orientation, qualification.

Стратегия модернизации системы образования в Республике Казахстан предусматривает повышение роли профессиональной подготовки будущих учителей. Развивающемуся обществу нужны образованные, высоконравственные, компетентные педагоги, способные адаптироваться к образовательным инновациям, принимать ответственные решения в ситуации выбора, обладать развитым чувством ответственности за судьбу страны, поскольку образование – это сфера, в которой формируется интеллектуальный потенциал нации.

В Государственном общеобязательном стандарте образования Республики Казахстан (ГОСО РК) основной задачей высшего профессионального образования определяется подготовка кадров «путем создания необходимых условий для освоения образовательных программ, направленных на профессиональное становление и развитие личности на основе достижений науки и практики» [1]. В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы сделан акцент на формировании конкурентоспособной личности, модернизации педагогического образования, внедрение программ, основанных на модульно-компетентностном подходе и стимулировании дуального обучения с целью повышения качества подготовки кадров [2].

Президент страны К.К. Токаев в своем Послании народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий» отмечает, что качественная подготовка будущих специалистов является главным приоритетом высшего образования, в связи с чем необходима «переориентация всей системы профессионального образования, на формирование компетенций, востребованных на рынке труда» [3], что требует усиления практикоориентированности образования, внедрения системы дуального обучения. В настоящее время дуальное обучение успешно внедрено в систему технического и профессионального образования (ТиПО) нашей страны, и находится на начальном этапе своего становления в системе высшего педагогического образования, что обуславливает необходимость разработки его теоретико-методологических основ.

Анализ государственных образовательных стандартов в части требований к уровню подготовки и минимуму содержания образования показал, что в общих требованиях к образованности выпускника вуза заложены параметры личности, относящиеся к ключевым компетенциям. Так выпускник должен: понимать сущность и социальную значимость своей будущей профессии **учителя-логопеда**, проявлять к ней устойчивый интерес; иметь представление о современном мире как духовной, культурной, интеллектуальной и

экологической целостности, осознать себя и свое место в современном обществе; знать основы Конституции РК, этические и правовые нормы, регулирующие отношения человека к человеку, обществу и природе; уметь учитывать их при решении профессиональных задач; обладать информационной, правовой, экологической культурой; уметь общаться на уровне элементарных умений и навыков; обладать широким кругозором; быть способным к осмыслению жизненных явлений, к самостоятельному поиску истины, к критическому восприятию противоречивых идей; быть способным к системному действию в профессиональной ситуации, к анализу и проектированию своей деятельности; самостоятельным действиям в условиях неопределенности; быть готовым к проявлению ответственности за выполняемую работу, способным самостоятельно и эффективно решать проблемы в профессиональной деятельности [4].

Это соответствует процессу дуального обучения, в ходе которого при работе с детьми, имеющими недостатки речевого развития, студенты овладевают умениями:

- наблюдать, анализировать, планировать учебную и воспитательную работу в классе, в группе продленного дня;
- определять конкретные учебные и воспитательные задачи с учетом возрастных и индивидуальных особенностей учащихся;
- организовывать детский коллектив на выполнение поставленных задач (определить последовательность работы, привлечь или сформировать актив, помочь выбрать наиболее эффективные приемы и методы, организовать контроль и подведение итогов работы);
- проводить отдельные виды учебной и воспитательной работы с учащимися (коллективные и индивидуальные).

Подготовка студентов к дуальному обучению осуществляется в ходе изучения психолого-педагогических дисциплин, а также в процессе обучения студентов на факультивах, в различных кружках и клубных объединениях по интересам, действующих в педагогическом вузе.

В процессе мониторинга качества подготовки будущего специалиста **учителя-логопеда** (текущего, рубежного, итогового) выполнение этих требований, степень соответствия результатов данным требованиям закладываются на каждом из уровней рассмотрения качества – проектном, реализационном, достигнутом. На уровне реализации это означает, что преподаватель решает задачи не только формирования системы ЗУН как компетентность будущего специалиста **учителя-логопеда** по конкретному предмету, но и ключевых компетентностей, исходя из возможностей содержания учебного материала, форм, методов и средств педагогического

воздействия. Это станет возможным, если в процессе контроля критериями качества подготовки будут выступать не только знание, умения, навыки, но и ключевые компетентности. Основная трудность здесь - в разработке соответствующих методов оценки степени соответствия результатов требованиям к ключевым компетентностям, так как большинство ключевых компетентностей не поддается точному количественному измерению. Выход видится в том, что необходимо признать равнозначность объективных (уровень предметных знаний) и субъективных (уровень развития ключевых компетентностей как свойств личности) критериев оценки качества.

Для обоснованной оценки сформированности ключевых компетентностей представляется возможным использовать квалиметрический инструментарий и, в частности, метод экспертных оценок в индивидуальной карте наблюдения развития у студентов ключевых компетенций будущего специалиста **учителя-логопеда** (5, с.51)

При определении соотношений квалификации, ключевой квалификации и ключевой компетентности, приведем их основные определения (Таблица 1).

Таблица 1

Понятия	Содержания
Квалификация	Степень и вид профессиональной подготовленности работника, наличие у него знаний, умений, и навыков, необходимых для выполнения им определенной работы
Ключевые квалификации	Общепрофессиональные знания, умения, и навыки, а также способности и качества личности необходимые для выполнения работы по определенной группе профессии учителя-логопеда
Ключевые компетентности	Это межотраслевые знания, умения, и навыки необходимые для адаптации и продуктивной деятельности в различных профессиональных сообществах. Они имеют экстра-функциональный характер
Профессиональная	Хорошее владение профессией учителя-логопеда , то есть владение ею на высоком квалификационном уровне. Она соотносится с индивидуальными особенностями человека, с тем, что обеспечивают человеку реальные преимущества в профессиональном становлении и профессиональном росте

Таким образом, профессиональная квалификация определяет успешную деятельность по специальности и присуща специалистам. Ключевые квалификации обуславливают продуктивное осуществление интегративных видов деятельности и характерны для профессионалов. Ключевые профессиональные компетентности определяют социально-

профессиональную мобильность специалистов и профессионалов и позволяет им успешно адаптироваться в разных социальных и профессиональных сообществах.

Формирование профессиональной квалификации осуществляется в основном путем использования традиционных форм и методов обучения, отражающих когнитивно ориентированный подход в профессиональном образовании, и заключается в освоении системы профессиональных знаний, умений и навыков. Развитие ключевых квалификаций и компетентностей в рамках когнитивно ориентированного образования затруднено, так как в их состав помимо знаний, умений и навыков входят когнитивные способности, качества личности и формы профессионального поведения. Оно возможно в условиях профессионально-деятельностного целостного педагогического процесса. Целостность педагогического процесса может быть обеспечена реализацией следующих принципов в их взаимосвязи и взаимообусловленности: принцип целесообразности, личностно-деятельностного и профессионально-деятельностного подхода, самостоятельности, саморазвития.

Профессионально-деятельностный принцип позволяет организовать развитие профессиональной компетентности будущих учителей-логопедов эффективно, так как находит свою реализацию в постановке перед студентами задач, аналогичных тем, которые им предстоит решать в своей практической самостоятельной деятельности в условиях учебно-педагогической практики повышенного уровня, не в ущерб гармоничному воспитанию личности.

Организуя дуальное обучение, мы стремились обеспечить личностно-ориентированный, комплексный, усложняющийся, непрерывный и творческий характер подготовки каждого студента, который в период дуального обучения не должен выступать только как объект обучения и воспитания. Сама система взаимоотношений должна носить характер взаимодействия и сотрудничества, подразумевая определенную субъектность позиции студента[7]. Продумывая организацию дуального обучения в учебно-воспитательном учреждении, мы ориентируемся прежде всего подходом к каждому студенту как к уникальной личности, бережно и осторожно, целенаправленно и последовательно раскрывая в нем все сильные личностные и профессиональные стороны, помогая смягчить или компенсировать слабые. Каждый студент на практике имеет возможность высказать свое мнение, получить любую необходимую консультацию, помощь или разъяснения той или иной ситуации или принятых в отношении него решений.

По мере адаптации студентов к условиям учебно-воспитательного учреждения и предъявляемым к ним требованиям расширяем степень их свободы в определении содержания и методов работы, графика работы на практике, оценке деятельности друг друга и самого себя. Личность учителя -логопеда надо бережно и терпеливо растить и развивать. Идея гуманизации педагогики и всего учебно-воспитательного процесса в настоящее время выступает как одна из самых старых и актуальных проблем. Однако в массовой практике она не стала повседневной нормой – школа (и не только массовая общеобразовательная, но и всевозможные частные школы, гимназии, лицеи и т.п.) остается в своем подавляющем большинстве авторитарной. Это происходит потому, что учитель-логопед, сформированный как профессионал авторитарной педагогикой, редко может перестроиться на личностно-ориентированное взаимодействие. В ходе дуального обучения у студентов реально вырабатывались основы анализа и оценки собственной педагогической деятельности. Эти умения сложно вырабатываются в последующей профессиональной деятельности, если каждый студент своевременно не прошел целенаправленной их выработки в течении дуального обучения [8] .

Использованная литература:

1. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования всех уровней образования. Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 1 ноября 2018 года № 17669.
2. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988
3. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. Казахстан в новой реальности: время действий. 1 сентября 2020 г./ https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g
4. Аслаева Р.Г., Султанова Р.М., Туктарова М.И. Формирование профессиональных навыков будущих учителей-логопедов в период прохождения практики / Серия «Учись быть логопедом», Вып.1 Уфа: Изд-во МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2005. 335с.
5. Федоров А.Э., Метелев С.Е., Соловьев А.А., Шлякова Е.В. Компетентностный подход в образовательном процессе. Монография / А.Э. Федоров, С.Е. Метелев А.А. Соловьев, Е.В. Шлякова – Омск: Изд-во ООО «Омскбланкиздат», 2012. – 210 с.
6. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.pirao.ru/community->

projects/text/kompetentnostnyy-podkhod-v-obrazovanii/. Дата обращения: 15.11.2019.

7. Euler D. Germany's dual vocational training system: a model for other countries? -Bertelsmann Stiftung, 2013. – 78 p.
8. Сманова А.А. «Развитие дуального обучения в системе профессионального образования (опыт Германии и Казахстана)» https://kaznpu.kz/docs/doctoranti/smanova/Ann_rus.pdf
- 9.

ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Икешова А.К.

студент павлодарского педагогического университета, г.Павлодар,

Жандилова А.Т.

научный руководитель: магистр, преподаватель, г.Павлодар

Аннотация: В статье рассматривается деятельностный подход, как фактор развития личности младшего школьника. Дается определение понятию «деятельностный подход», выделены его основные принципы реализации подхода в учебной деятельности. В условиях нашего современного образования, ученикам приходится решать неординарные учебные задачи в непривычных для них условиях, где огромную роль в решении имеет метод обучения учеников в соответствии с требованиями деятельностного подхода – как проблемное обучение.

Ключевые слова: деятельностный подход, младший школьник, личность.

Аннотация: Мақалада бастауыш сынып оқушысының жеке басының даму факторы ретінде белсенді тәсіл қарастырылады. "Белсенділік тәсілі" ұғымына анықтама беріледі, оның оқу іс-әрекетінде тәсілді жүзеге асырудың негізгі принциптері көрсетілген. Біздің қазіргі білім беру жағдайында оқушылар әдеттен тыс жағдайларда ерекше оқу міндеттерін шешуге мәжбүр болады, мұнда студенттерді іс – әрекетке деген көзқарас талаптарына сәйкес оқыту әдісі-проблемалық оқыту ретінде шешуде үлкен рөл атқарады.

Түйінді сөздер: белсенділік тәсілі, кіші оқушы, тұлға.

Annotation: The article considers the activity approach as a factor in the development of the personality of a younger student. The definition of the concept of "activity approach" is given, its basic principles of the implementation of the approach in educational activities are highlighted. In the conditions of our modern education, students have to solve extraordinary educational tasks in unusual conditions for them, where the method of teaching students in accordance with the requirements of the activity approach – as problem-based learning - plays a huge role in solving them.

Keywords: activity approach, junior school student, personality.

Деятельностный подход – это метод к организации механизма обучения, в котором на передний план выходит трудность самоопределения ребенка в образовательном процессе. Основной принцип деятельностного подхода состоит в том, что знания не преподносятся в готовом виде, учащиеся получают информацию, самостоятельно участвуя в исследовательской деятельности.

В самом начале хотели бы отметить, что обучение учеников начальной школы является фундаментом, началом всего образования, поэтому это повышает ответственность в работе начальной школы не только за формирование первоначальных знаний, навыков, умений, но и таких качеств личности младшего школьника, как духовность и творческая активность, которые необходимо улучшать и развивать, начиная с первого дня пребывания ребенка в начальной школе. Именно начальная школа обязана и призвана сформировать у обучающихся универсальные учебные действия, которые помогут в дальнейшем формировать основы обучающей деятельности. Цель учителей начальной школы – это не просто научить младшего школьника, а научить его самого учить себя, т.е. их учебной деятельности. При этом цель ученика – овладеть умениями учиться. Школьные предметы и их составляющее выступают как средство постижения этой цели.

Основная особенность деятельностного метода заключается в деятельности обучающихся. Дети «открывают» их сами в процессе самостоятельной исследовательской деятельности. Учитель лишь направляет эту деятельность и подводит итог, давая точную формулировку установленных алгоритмов действия. Таким образом, полученные знания приобретают личностную значимость и становятся интересными не с внешней стороны, а по сути.

В условиях деятельностного подхода человек, личность выступает как активное творческое начало. Взаимодействуя с миром, человек учится строить самого себя. Именно через деятельность и в процессе деятельности человек становится самим собой, происходит его саморазвитие и самоактуализация его личности.

Концепцию «учения через деятельность» впервые предложил американский учёный Д. Дьюи. Им были определены основные принципы деятельностного подхода в обучении:

- учёт интересов учащихся;
- учение через обучение мысли и действию;
- познание и знание как следствие преодоления трудностей;
- свободная творческая работа и сотрудничество.

Деятельностный подход в образовании – это совсем не совокупность образовательных технологий или методических приемов.

Это своего рода философия образования, методологический базис. На первом месте стоит не накопление учащимися ЗУН в узкой предметной области, а становление личности, ее “самостроительство” в процессе деятельности ребенка в предметном мире.

Сущность деятельностного подхода раскрывается в принципе деятельности, который можно охарактеризовать китайской мудростью «Я слышу – я забываю, я вижу – я запоминаю, я делаю – я усваиваю». Еще Сократ говорил о том, что научиться играть на флейте можно только, играя самому. Точно также способности учащихся формируются лишь тогда, когда они включены в самостоятельную учебно-познавательную деятельность [1].

Задачей деятельностного подхода характеризуется воспитание личности младшего школьника как субъекта жизнедеятельности. Трудность деятельностного подхода начала проектироваться в педагогике в 60–70 гг., но наработке деятельностный подход не был сформулирован в полном объеме. Он отыскал воплощение лишь в применении отдельных методов и структур обучения, стимулирующих учебно-познавательную активность учащихся на отдельных периодах обучения. С конца восьмидесятых годов, когда был взят спецкурс на преобразование образования, в котором главной фигурой педагогического механизма должен был стать младший школьник, энтузиазм к деятельностному подходу повторно усилился.

Мы придерживаемся мнения, что использование деятельностного подхода в педагогической теории и практике порождено необходимостью: поддержания субъектной позиции младшего школьника в педагогическом процессе; воссоздания условий для становления и саморазвития личности ученика; формирование познавательных склонностей учащихся; раскрытие и старт механизмов самообучения и самообразования учеников; увеличение качества обучения и искоренение «формализма» знаний. Мы склонны к мысли, что в концепте деятельностного подхода первоосновой образования является совершенствование личности, как компонента структуры «мир – человек». В этом механизме человек, личность дебютирует как активнейшее творческое начало. Контактируя с миром, он выстраивает сам себя. Интенсивно действуя в мире, он самовыражается в системе жизненных взаимоотношений, происходит его самосовершенствование и самоактуализация его индивидуальности. Главный фактор становления – учебная деятельность. При этом формирование учебной деятельности обозначает становление духовного становления личности. Главные задачи образования сейчас – не просто экипировать ученика фиксированным комплектом знаний, а сформировать у него

способность и желание обучаться всю жизнь, трудиться в команде, способность к самоизменению и самосовершенствованию на основе рефлексивной саморегуляции.

Мы твёрдо убеждены, что основная концепция деятельностного подхода заключается в том, что новые познания не даются в готовом виде. Ученики «открывают» их сами в механизме самостоятельной исследовательской активности. Задача учителя при использовании нового материала состоит не в том, чтобы все доступно и наглядно объяснить, показать и поведать. Учитель должен устроить исследовательскую работу учеников, чтобы они сами догадались до постановки проблемы урока и сами разъяснили, как надо функционировать в новых обстоятельствах.

Так же уделим внимание на преимущества деятельностного подхода.

У учащихся в наибольшей мере:

- совершенствуются навыки самостоятельной работы;
- сформировываются умения творчески, неординарно решать учебные проблемы;
- возникает положительная направленность к познавательной деятельности и интенсивной работе;
- энтузиазм к предмету понуждает к чтению, что увеличивает их познания в сфере данной науки [2].

По нашим наблюдениям в первые годы преподавания ученикам в школе, очень сильно формируются интересы, предпочтительно познавательный интерес, к исследованию окружающего мира, огромное желание постигнуть как можно больше, умственная любознательность. Для укоренения учебных интересов нужно руководствоваться критерия: чем младше ученик, тем явственнее должно быть обучение и тем существенную роль нужно уводить активному действию.

Вариацией творческих заданий подразумеваются учебные ролевые игры. В 1-2 классах учебная ролевая игра характеризуется обязательным структурным элементом урока окружающего мира. (Образцы сюжетно-ролевых игр - «В магазине», «Мы – пассажиры», «В славянском поселении» и др.). «Примеряя на себя роль» конкретных лиц, растений, животных, предметов окружающего мира, учащиеся развивают воображение, творческое мышление, коммуникативные способности.

По нашему мнению необходимо формировать такие общеобразовательные ситуации, которые бы «втягивали» ученика в обучение, мотивировали его на приобретение знаний и умений.

Учитель не должен предоставлять ученикам готовые знания, он обязан учить их самостоятельно заполучить знания, размышлять над приобретённой информацией, работать с общеобразовательным материалом в определенной обстановке и т.п. Например на уроке окружающего мира можно задать ученикам вопрос: «Если у куста отпилить стебельки и оставить только один, станет он деревом? »

В этом случае появляется диалог, в процессе которого выражаются разные точки зрения, обсуждаются их подтверждения, из них отбираются существенные и соучастники приходят к общему суждению. Делаются выводы, весомые для всех. Ученики учатся озвучивать свое мнение, помня, что его услышат и воспримут. Учатся слышать и слушать иного, без чего не получится взаимодействия. Именно такие уроки воздействуют на целостное развитие индивидуальности и отвечают современным обязательствам к образованию. При таком методе у каждого ученика будет право на оплошность и возможность ее осмыслить и исправить или даже увильнуть ее. Задача преподавателя – сформировывать для каждого обстановку успеха, не оставляя места для тоски и стыда ошибиться – того, что притормаживает развитие.

Идея деятельностного подхода в психологии берет свои истоки из проблемы развивающего обучения. Сущность проблемы развивающего обучения, по мнению В. В. Давыдова, можно выразить так: «Можно ли посредством обучения и воспитания сформировать у человека те или иные психические способности или качества, которых у него не было?».

Различия в толковании деятельности сопряжены с понятием человека, его функциями и ролью по отношению к деятельности. Н. Ф. Талызина отмечает: «Принципиальное отличие деятельностного подхода от всех предшествующих состоит в том, что анализу подвергается реальный процесс взаимодействия человека с миром, взятый в его ценности. Все предшествующие подходы из этой системы–деятельности – «выдергивали» отдельные элементы, и, абстрагируя их от системы, анализировали сами по себе» [3].

Рассматривая реальный учебный процесс, данный подход в дидактике дает возможность выяснить основные его компоненты, т. е. структуру учебного процесса. Это позволяет исследовать каждый элемент учебного процесса, их взаимодействия. Данный подход к анализу процесса обучения помогает учителю установить влияние обучения на личность обучаемого.

В соответствии с этим подходом, по мнению психологов, у учеников должны формироваться не только знания, а определенные

виды деятельности, в которую знания входят как определенный элемент. При этом обучение должно быть построено так, чтобы оно учитывало зону ближайшего развития личности, т. е. необходимо ориентироваться не на имеющийся сегодня уровень развития, а на несколько более высокий, которого ученик может достичь под руководством учителя. Деятельность ученика в процессе обучения математике – это учебная деятельность [4].

В заключение хотелось бы отметить, что учить деятельности в воспитательном подтексте – это значит делать обучение мотивированным, учить ученика самостоятельно расставлять перед собой цель и находить маршрут, в том числе методы, ее достижения, содействовать ребенку сформировать у себя умения самоконтроля и контроля, оценки и самооценки. Мы считаем, что важно совершенствовать такие стороны как: рефлексия, анализ, прогнозирование. Они нацелены на независимость человека, его самосознание, действие. Мы твёрдо убеждены, что деятельностный подход подразумевает открытие перед учеником всего спектра способностей и создание у него конструкции на свободный, но важный выбор той или другой способности. Принимая все во внимание, мы можем сделать бесспорный вывод, что сущность деятельностного подхода раскрывается в принципе деятельности, который можно интерпретировать китайской кротостью «Я слышу – я забываю, я вижу – я запоминаю, я делаю – я усваиваю». Еще Сократ толковал о том, что обучиться играть на флейте можно только, играя самому. Точно также возможности учащихся закладываются тогда, когда учащиеся включены в полноценную учебно-познавательную деятельность. На первом месте стоит не накопление учащимися ЗУН в узкой предметной сфере, а становление индивидуальности, ее “самостроительство” в механизме деятельности ученика в предметном мире.

Список использованных источников

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев. - М.: Смысл, Академия, 2005.
2. Черникова Т.А. Роль деятельностного подхода в современных образовательных технологиях
3. Сергеева Б.В., Дзюба М.В. Реализация деятельностного подхода на уроках в начальной школе // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 6. ;
4. Туленкова Л.А. Деятельностный подход в формировании личностных универсальных учебных действий // Международный журнал экспериментального образования. – 2019. – № 3.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Иманжапарова Аяулым Азаматовна

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
I курс студенті*

Ғылыми жетекші: Матаев Берік Айтбайұлы

Философия докторы (PhD),

*«Ә. Марғұлан» атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
жоғары педагогика мектебінің қауымдастырылған профессоры*

Аңдатпа. Бұл мақалада студенттердің өзін-өзі бағалауының маңыздылығы, ерекшеліктері көрсетіліп және оның кәсіби мансапқа әсері қарастырылған. Сонымен қатар кәсіптік табыстағы өзін-өзі бағалаудың рөлі анықталды. Отандық және шетелдік ғалымдардың өзін-өзі бағалау тақырыбындағы жұмыстары талданып, өзін-өзі бағалау компоненті ашылды.

Кілтті сөздер: студенттер, өзін-өзі бағалау, студенттердің өзін-өзі бағалауы, кәсіби мансап, кәсіби қызмет.

Аннотация. В этой статье подчеркиваются особенности и важность самооценки студентов и рассматривается ее влияние на профессиональную карьеру. Также определена роль самооценки в профессиональном успехе. Проанализированы работы отечественных и зарубежных ученых на тему самооценки, раскрыт компонент самооценки.

Ключевые слова: студенты, самооценка, самооценка студентов, профессиональная карьера, профессиональная деятельность.

Abstract. This article highlights the importance and features of students' self-esteem and examines its impact on their professional careers. The role of self-esteem in professional success is also defined. The work of domestic and foreign scientists on the topic of self-esteem is analyzed, the component of self-esteem is revealed.

Keywords: students, self-esteem, students' self-esteem, professional career, professional activity.

Жоғары білім беру жүйесі - бұл қазақстандық кадрлардың қалыптасуының негізі және елдің даму әлеуеті болып табылады. Бәсекеге қабілетті, кәсіптік мансабында табысты болатын студенттерді дайындау қазіргі жоғарғы оқу орындарының негізгі мақсаттарының бірі. Студенттердің, яғни болашақ мамандардың жоғары кәсіпқойлығы еліміздің экономикасын дамытып, әлемдік деңгейде Қазақстанның алдыңғы қатарлы елдердің бірі болуына үлес қосады.

Сондықтан қазақстандық қоғам үшін басты мәселе қоғам мен адам туралы білімімізді қалай жетілдіруге болатындығы болып қала береді, өйткені қоғам дамуының негізгі шарты адамдардың ойлауы мен олардың құндылықтарының өзгеруі болып табылады. Егер біз азаматтардың көпшілігінің ойлауы мен құндылықтарын өзгерте

алмасақ, ел саяси және технологиялық өзгерістерге қарамастан тұрақты даму деңгейіне жете алмайды.

Елдің дамуы тек экономика мен саясат жағынан емес, адамның өзінен, өзін тануынан, түсінуінен, жоғары бағалауынан көрінеді.

Өзін-өзі бағалау - бұл жеке адамның өз құндылығын, ерекшеліктерін, мүмкіндіктерін жалпы бағалауы мен қабылдауын білдіретін психологиялық түсінік. Ол адамның ойларын, эмоцияларын, мінез-құлқын және жалпы психологиялық әл-ауқатын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Австриялық психолог Альфред Адлер өзін-өзі бағалауды жеке психологияның орталық аспектісі деп санады. Ол өзін-өзі бағалау адамның жалпы әл-ауқатында, мотивациясында және мінез-құлқында маңызды рөл атқарады деп есептеді. Ол сондай-ақ адамның басқа адамдарға деген шынайы қамқорлығын және оның қоғамның игілігіне үлес қосуға дайындығын білдіретін «әлеуметтік мүдде» түсінігіне тоқталды. Адлер салауатты өзін-өзі бағалауды дамытудың ең маңызды факторы ретінде әлеуметтік қызығушылықты қарастырды. Адлердің пікірінше, әлеуметтік қызығушылық сезімі жоғары адамдар өзін-өзі бағалауы жоғары болады, өйткені олар өздерін қоғамдастықтың құнды мүшелері деп санайды [1].

Өзін-өзі бағалауды дамыту мәселесі отандық және шетелдік психологияда көптеген зерттеулердің нысаны болды. Батыс еуропалық және американдық психологтар өзін-өзі бағалауды қарастыруға негізінен тұлғаның өзіне деген қажеттіліктерін сыртқы жағдайларға сәйкестігін, яғни индивидтің қоршаған сыртқы әлеммен жоғары тепе-теңдігін қамтамасыз ететін механизм ретінде қарайды (З. Фрейд, К. Хорни, Э. Фромм, т.б.). Бұл психологтардың еңбектерінде өзін-өзі бағалау жеке тұлғаның қызметі ретінде және жеке тұлғаның аффективті-қажеттілік аймағымен байланысты қарастырылады.

Кеңестік психология тұрғысынан өзін-өзі бағалаудың рөлі бейімделу функциясымен шектелмейді. Өзін-өзі бағалау жеке тұлғаның белсенділігін жүзеге асыратын тетіктердің біріне айналады. Кеңес психологиясында өзін-өзі бағалауды зерттеу Б.Г.Ананьев, С.Л.Рубинштейн, Л.И.Божович, М.С.Неймарк, Л.С.Славина, Е.А.Серебрякова есімдерімен байланысты. Жоғарғы аталған ғалымдардың зерттеулері тұлғаның даму және өзін-өзі тану мәселесін зерттеумен ұштасады.

Қазақстан ғалымдарының зертеулері бойынша өзін-өзі бағалау – адамның өзіне деген көзқарасы, қабілеттеріне, жеке қасиеттеріне, сондай-ақ сыртқы келбетіне қатынасы және қоғамдағы өз орнын білу болып табылады [2].

Б.А. Матаевтың зерттеулері бойынша тұлғаның «Мен» концепциясы - санада дербес және жеке бейнелер ретінде қалыптасқан, өзіндік «Мен» және ол әрекет процесінде жүзеге асырылатын қатынастардың көріністер белгісі, сонымен қатар уақыт аспектілерінде «Мен» бейнесі қабылданған қасиеттер мен қатынастарға байланысты позитивті немесе негативті бағалаулар мен құндылықтарды қамтитын «Мен» бейнелерінен құрастырылған жүйе феномені [3].

Л.Д. Столяренконың ойынша өзін-өзі бағалау мен оның қалыптасуына ерте балалық шақта әрекет ететін көптеген факторлар әсер етеді: ата-аналардың қарым-қатынасы, құрдастар арасындағы ұстанымы, мұғалімдердің қарым-қатынасы. Айналасындағы адамдардың пікірлерін салыстыра отырып, адам өзін-өзі бағалауды қалыптастырады. Адам алдымен өзгені бағалауды, содан кейін өзін бағалауды үйренеді. Тек 14-15 жаста ғана жасөспірім интроспекция және рефлексия дағдыларын меңгереді, өзінің қол жеткізген нәтижелерін талдап сол арқылы өзін бағалайды [4].

А.В.Карпов бойынша өзін-өзі бағалау адамның өзін-өзі бағалауының маңызды құрылымдық құрамдастарының бірі болып табылады. Адамның өзі туралы кез келген білімі оның осы білімге деген эмоционалды және бағалау қатынасымен байланысты [5].

Р.Бернстің айтуынша [6], өзін-өзі бағалауды түсіну үшін маңызды үш аспект бар. Біріншіден, оның қалыптасуында маңызды рөлді шынайы «Мен» бейнесін идеалды «Мен» бейнесімен салыстыру атқарады. Бұл салыстыру әртүрлі психотерапиялық әдістерде жиі кездеседі. Шынайы және идеалды Мен арасындағы сәйкестіктің жоғары дәрежесі психикалық денсаулықтың маңызды көрсеткіші болып саналады. Осылайша, адамның шынайы өзіндік бейнесі мен оның идеалды тұлғасы арасындағы алшақтық неғұрлым аз болса, соғұрлым жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауы жоғары болады.

Екіншіден, өзін-өзі бағалауды қалыптастырудың маңызды факторы белгілі бір индивидке әлеуметтік реакцияларды интернационализациялаумен байланысты. Басқаша айтқанда, адам өзін басқалар бағалайтындай бағалауға бейім. Соңында, үшіншіден, өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына жеке тұлғаның әртүрлі қызметтегі нақты жетістіктері айтарлықтай әсер етеді. Бұл жерде адамның белгілі бір қызмет түріндегі жетістіктері неғұрлым маңызды болса, оның өзін-өзі бағалауы соғұрлым жоғары болады.

Адамның өзін-өзі бағалауының өзіндік атқаратын функциялары бар. Атап айтқанда бұл:

- қорғаушы – тұлғаның басқалардың пікірінен тұрақтылығы мен салыстырмалы тәуелсіздігін қамтамасыз етеді;

- реттеуші – адамға жеке таңдау мәселелерін шешуге мүмкіндік береді;

- дамытушылық – тұлғаның дамуына серпін береді.

Аталған функциялардың дұрыс әрі қарқынды жұмыс атқаратын жағдайда тұлға кез-келген салада табысқа жете алады.

Өзін-өзі бағалау студенттердің оқу іс-әрекетінде маңызды рөл атқарады. Н.Ж. Ауельбекова, Н.С. Ахтаеваның ойынша студенттің өзін-өзі бағалауы оның психикалық денсаулығы мен оқудағы жетістіктерінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Ол оқуға деген мотивацияға, өзін-өзі реттеуге және эмоционалдық жағдайға әсер етеді. Жоғары өзін-өзі бағалау кәсіби табысқа, жақсы әлеуметтік қарым-қатынасқа, әл-ауқат сезіміне және жақсы оқу үлгеріміне байланысты. Төмен өзін-өзі бағалау депрессиямен, қоғамға жат мінез-құлықпен, нашакорлықпен және суицидпен байланысты. Сонымен қатар, өзін-өзі бағалаудың төмендігі агрессивті және әлеуметтік тұрғыдан аулақ мінез-құлықпен қатар жүреді [7].

Студенттердің өзін-өзі бағалауының кейбір ерекшеліктеріне сенімділік деңгейі, мақсатқа деген ұмтылысы, сәтсіздік қорқынышы, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі сынай білу және басқалармен салыстыруды жатқызады. Мақсатқа жету үшін мотивацияның жоғары деңгейі студенттерге қиындықтарды жеңуге, мақсат қоюға және оларды сәтті жүзеге асыруға көмектеседі. Кейбір студенттерде сәтсіздік қорқынышы пайда болады, бұл олардың мақсаттарына жетуіне кедергі келтіруі және оқуға деген теріс көзқарасын тудыруы мүмкін. Өзін-өзі реттеудің жоғары дәрежесі бар және өз бетінше шешім қабылдау және өз әрекеттерін бақылау қабілеті бар студенттер көбінесе академиялық тұрғыдан табысты болады. Сонымен қатар өз бетінше жұмыс істеуге және өз дағдыларын жетілдіруге дайын болу - студенттердің дамуына және оқу жетістіктеріне жетуге көмектеседі.

Студенттердің өзін-өзі бағалауы адекватты болған кезде, бұл олардың мотивациясына, сенімділігіне және оқудағы жетістіктеріне ықпал етеді. Өзін-өзі жоғары бағалау - студенттердің академиялық өнімділігін жақсартады, оларға қиындықтарды жеңіп, жоғары нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі. Сондықтан олардың мықты жақтарын түсінуге, әлсіз жақтарымен жұмыс істеуге және тұрақты өсу мен дамуға ұмтылуға көмектесу арқылы студенттердің өзін-өзі бағалауын дамытуға ықпал ету маңызды.

Ғалымдар студенттердің оқу процесіндегі және кәсіптік мансаптағы өзін-өзі бағалаудың ерекшелігін, маңызыдылығын анықтап, бұл психологиялық феноменнің қажеттілігін дәлелдеді. Психолог Кэрол Двек жетістік мотивациясының механизмдерін

түсіндірудің социокөгнитивтік тәсілін ұсынды. Ол субъектінің өз қабілеттері туралы ойы оның алдына қойған мақсаттары үшін маңызды екенін көрсетті [8].

Оқу іс-әрекетінде табысты болған студенттер тобында нәтижелер, әдетте, тұрақтылықпен сипатталады. Бұл студенттердің өзін-өзі бағалау деңгейі шамамен бірдей. Ол жоғары және біркелкілігімен, жоғары деңгейлі және әлсіз дифференциациямен сипатталатын идеалды өзін-өзі бағалау параметрлеріне ұқсастығымен сипатталады.

Талпынысы мен өзін-өзі бағалауы жоғары студенттердің мақсат қою деңгейі жоғары және олардың үлкен мүмкіндіктері мен қабілеттері идеясына негізделген күрделі мақсаттар қояды. Бұл студенттер өз мақсаттарына жету үшін көп күш жұмсайды.

Студенттерде адекватты өзін-өзі бағалауды қалыптастыру белгілі бір тұлғалық және кәсіби қасиеттерді дамытуды талап ететін ұзақ процесс. Студенттердің өзін-өзі бағалауы әртүрлі факторлардың әсерінен қалыптасады: жеке тұлғаның өзі және оның мүмкіндіктері туралы білімін кеңейту, оның іс-әрекетінің нәтижелеріне қанағаттану, оның нақты жетістіктері мен мүмкіндіктерін барабар бағалау. Студенттерді өз бетімен жұмыс істеуге белсене қатыстыру, мұғалімнің оқу іс-әрекетінің тиімді технологиялары мен түрлерін кеңінен қолдануы, мұғалім мен студенттердің ынтымақтастығы, мақсатқа жетуге олардың белсене қатысуы да маңызды факторлардың бірі. Оқу процесінде өзін-өзі бағалауды арттыратын әдістерді, мысалы, әңгімелесу, тренинг, жаттығулар, ойындар, т.б. қолдану тиімді әсер етеді.

Өзін-өзі болашақ маман ретінде жоғары бағалау, кәсіби деңгейде өзін-өзі тану қазіргі педагогикалық білім берудің маңызды міндетіне айналуға.

Өзін-өзі бағалау - тұлғаның орталық құрамдас бөлігі, тұлғаның құндылықтар жүйесінің өзегі. Өзін-өзі бағалау кезінде студент өз нәтижелерін сипаттайды, оң жақтары мен кемшіліктерін талдайды, кемшіліктерді жою жолдарын іздейді. Осылайша, өзін-өзі бағалау өзін-өзі реттеудің негізі және оқуға ішкі мотивация ретінде әрекет етеді.

Адам қызметінің кез келген саласында табысқа жетудің кілті – өзін-өзі адекватты бағалау. Өзіне деген сенімділік маңызды шешімдерді уақтылы қабылдауға көмектеседі, ал өзінің мықты жақтарын бағаламау адамның жеке энергиясының деңгейін төмендетеді, оны үнемі өзіне күмәндануға және негізгі әрекеттің орнына әрекет туралы ойлауға мәжбүр етеді.

Болашаққа кәсіби мақсат қойып, оған біркелкі динамикада ұмтылатын студент өзінің кәсіби дағдыларын үнемі дамытуда болады. Ал даму жоғарыда айтылғандай, біздің еліміздің алдындағы басты мақсатымыз. Осылайша біз студенттердің өзін-өзі бағалауының ерекшеліктерін талдай отыра, бұл құзыреттіліктің маңызды екенін қорытындылай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Адлер, А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. — Москва: Академический Проект, 2015. — 240 с.
2. Кукубаева А.Х., Туяков Г.Т., Тимофеев И.А. «Особенности самооценки молодежи как компонента самосознания» 111с
3. Матаев Б.А. Студенттердің кәсіби даярлау жағдайында "Мен" концепциясын зерттеуінің психологиялық ерекшеліктері. Вестник. Серия «Психология». 76, 3 (окт. 2023)
4. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Издание третье, переработанное и дополненное. Серия «Учебники, учебные пособия». Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000. -672 с.
5. Карпов А. В. Общая психология. Серия: Psychologia Universalis. Москва. Гардарики. 2002 г. 232с
6. Бернс Р., Развитие Я-концепции и воспитание /Пер. с англ. - М.: "Прогресс", 1986. Сс. 30-66.
7. Ауельбекова, Н. и Ахтаева, Н. Социально-психологические факторы самооценки в студенческом возрасте. Вестник. Серия «Психология». 76, 3 (окт. 2023).
8. Кэрролл Дуэкс. Mindset: the New Psychology of Success. Ballantine Books, 2006 г. 400с

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ НАШАР ЕСТИТІН БАЛАЛАРДА СӨЙЛЕУДІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ- ГРАММАТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Д.Г.Искакова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті*

*Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі А.М., Утилова*

*Павлодар қаласы КММ "Арнайы балабақша-мектеп-интернат кешені
№1" дефектолог – мұғалімі Дайрбаева Д.Ж.*

Аннотация. Мақала дидактикалық ойындар арқылы есту қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуінің лексикалық-грамматикалық құрылымын қалыптастыру мәселесіне арналған. Жұмыста осы санаттағы балалармен логопедиялық жұмыстың негізгі аспектілері келтірілген, логопедтің жұмысы негізделген әдістер, тәсілдер мен принциптер сипатталған. Логопедиялық тәжірибеде Дидактикалық ойындарды қолдануға және есту қабілеті бұзылған балалардың сөйлеуінің лексикалық-грамматикалық құрылымын қалыптастырудағы тиімділікке баса назар аударылады.

Кілт сөздер: нашар еститін балалар, дидактикалық ойындар, логопедиялық жұмыс, мектепке дейінгі жас, түзету, логопедия, санат.

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования лексико-грамматического строя речи дошкольников с нарушением слуха посредством дидактических игр. В работе представлены основные аспекты логопедической работы с детьми данной категории, описаны методы, подходы и принципы, на которых основана работа логопеда. В логопедической практике основное внимание уделяется использованию дидактических игр и эффективности в формировании лексико-грамматического строя речи детей с нарушениями слуха.

Ключевые слова: слабослышащие дети, дидактические игры, логопедическая работа, дошкольный возраст, коррекция, логопедия, категория

Annotation. The article is devoted to the problem of the formation of the lexical and grammatical structure of speech of preschoolers with hearing impairment through didactic games. The paper presents the main aspects of speech therapy work with children of this category, describes the methods, approaches and principles on which the work of a speech therapist is based. In speech therapy practice, the main attention is paid to the use of didactic games and effectiveness in the formation of the lexical and grammatical structure of speech of children with hearing impairments.

Keywords: hearing impaired children, didactic games, speech therapy, preschool age, correction, speech therapy, category

Қазіргі уақытта есту қабілеті нашар балалар саны артып келеді, бұл түзетудің тиімді әдістерін әзірлеуді және енгізуді талап етеді. Медициналық және технологиялық жетістіктерге қарамастан, балалардың осы санатындағы сөйлеу бұзылыстарын дидактикалық ойындар арқылы ерте анықтау және түзету педагогика ғылымының негіздері бірі болып қала береді. Өйткені, дидактикалық ойындар сөйлеу әрекетін белсендіруге, дыбыстарға, сөздер мен ұсыныстарға қызығушылық пен зейінді арттыруға, есте сақтау қабілетін, ойлауын, қиялын, еркі мен эмоциясын дамытуға, балаларда сәттілік жағдайын және жағымды эмоционалды көңіл-күйді қалыптастыруға ықпал етеді [1, 65 б].

Зерттеудің мақсаты: мектепке дейінгі жастағы есту қабілеті бұзылған балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын дидактикалық ойындар арқылы қалыптастыру бойынша жұмысты ұйымдастыру.

Зерттеу міндеттері:

1. Мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын дидактикалық ойындар арқылы қалыптастыру жайлы ғылыми әдебиеттерге шолу;

2. Мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын қалыптастыруда дидактикалық ойындарды қолдану;

3. Мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымының қалыптасуына тәжірибелік түзету сабақтарын жүргізу.

Есту қабілетінің бұзылуы-адам ағзасының барлық жиіліктерді анықтау немесе амплитудасы төмен дыбыстарды ажырату қабілетінің жоғалуы. Туа біткен немесе жүре пайда болған, толық (саңырау) немесе ішінара (есту қабілетінің жоғалуы) бар. Балалардағы туа біткен немесе жүре пайда болған есту қабілетінің бұзылуы интеллекттің төмендеуіне және ақыл-ой дамуының кешеуілдеуіне әкеледі, баланың өз дауысы мен айналасындағылардың сөйлеуін қабылдау мүмкіндігін күрт төмендетеді, сондықтан есту қабілеті нашар балаларға сөйлеуді үйрену қиынға соғады[1, 113 б].

Есту қабілетінің бұзылуының себептерін анықтауға қатысты әртүрлі көзқарастар бар. Қазіргі уақытта есту патологиясын тудыратын немесе оның дамуына ықпал ететін себептер мен факторлардың үш тобы жиі ерекшеленеді.

Бірінші топқа есту аппараттарының құрылымындағы өзгерістерге және тұқым қуалайтын есту қабілетінің жоғалуына әкелетін тұқым қуалайтын сипаттағы себептер мен факторлар жатады.

Екінші топ ұрықтың есту мүшесіне эндо - немесе экзогендік әсер ету факторларынан тұрады, туа біткен есту қабілетінің жоғалуын тудырады: жүктіліктің бірінші жартысында ананың жұқпалы аурулары (қызамық, тұмау, скарлатина, қызылша, т.б.); ананың интоксикациясы (антибиотиктер, алкоголь, т.б.); ұрық пен ананың қанының резус-фактор немесе топтық тиістілігі бойынша үйлесімсіздігі, бұл жаңа туған нәрестелердің гемолитикалық ауруының дамуына себеп болады.

Үшінші топқа дені сау баланың есту мүшесіне оның даму кезеңдерінде әсер ететін және есту қабілетінің жоғалуына әкелетін факторлар жатады. Көбінесе бұл себеп ортаңғы құлақтағы жедел қабыну процесінің салдары болып табылады.

Қазіргі уақытта есту қабілеті бұзылған балаларға арналған мектепке дейінгі мекемелерде күрделі бұзылулары бар балаларға *көмек көрсетуді ұйымдастырудың* бірнеше түрі бар:

1. Арнайы топтарды ұйымдастыру;

2.саңырау немесе нашар еститіндерге арналған әдеттегі топтың құрамында оқуда қиындықтары бар балалардың кіші тобын бөлу;

3.Саңырау немесе нашар еститін балаларға арналған әдеттегі топта күрделі бұзылулары бар баланы оқыту;

4.Қысқа мерзімді болу тобында күрделі бұзушылықтары бар баламен сабақтар ұйымдастыру.

Ерте жаста сөйлеуді жоғалтқан есту қабілеті нашар адамдар үшін көп жағдайда лексика, грамматика, фонетиканы қамтитын сөйлеу жүйесінің барлық компоненттерінің дамымауы тән. Сөздерді құлақпен қабылдаудың жеткіліксіздігі кедейлік пен сөздік қордың бұрмалануына, сөздердің мағынасының шектелуіне алып келеді. Сондықтан дидактикалық ойындар нашар еститін мектеп жасына дейінгі балалардың лексикалық сөйлеу жүйесін қалыптастырудың негізгі әдістерінің бірі болып табылады.

Практикалық іс-шаралар тікелей жұмыстың сипаттамасын, балалардың психологиялық-педагогикалық сипаттамаларын, зерттелетін санаттағы балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын қалыптастыру бойынша түзету сабақтарының нәтижелерін қамтиды. Практика барысында қолданылған әдіс – дидактикалық ойындар болып табылады.

Зерттеу «Есту және сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған № 1 Арнайы жалпы білім беретін мектеп-интернаты» КММ базасында жүргізілді. Анықтау экспериментіне 5-6 жас аралығындағы балабақша тобының 7 нашар еститін балалары қатысты.

Зерттеудің мақсаты - нашар еститін мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуінің лексикограмматикалық құрылымын қалыптастыру ерекшеліктерін зерттеу және оны дидактикалық ойындар арқылы қалыптастыру, балалардың сөйлеу әрекетін диагностикалау, эксперимент жүргізу үшін дидактикалық ойындар сериясын құру, эксперимент соңында балалардың сөйлеуін қайта диагностикалау, эксперименттік зерттеу нәтижелерін салыстыру және талдау, сондай-ақ дидактикалық ойындардың тиімділігін бағалау[2, 78 б].

1. "Мені не қоршайды?" ойыны.

Логопед тексерілген бала қайталауы керек сөз тіркесін айтады. Егер бала қателесе, тәжірибе бірдей ұзындық пен күрделіліктің басқа тіркесімен қайталады. Бұл тапсырма Бинет-Симонның интеллектін зерттеу әдістемесіне кіреді, бірақ 1925 жылы ол орыс ғалымы А.П. Нечаевпен кеңейтілген және бейімделген. Тапсырманы грамматикалық жүйенің дамымауын диагностикалау үшін пайдалануға болады.

2. Ұсынылған сөйлемдердегі қателерді түзету;

Бұл әдіс сөйлеудің грамматикалық жағын диагностикалауға да бағытталған (грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөз тіркестерін құру үшін морфологиялық элементтер мен қызметтік сөздерді қолдану). Әдіс Э.С. Бейн, М. К. Бурлакова, Т. Г. Визель (1982) кітабында сипатталған, сөйлеу бөліктеріне бөлінген осы Әдістеменің тапсырмаларының өзгертілген нұсқасы келтірілген.

3. Суреттер сериясы бойынша әңгіме.

Тапсырма баланың сөздік қорын тексеруге бағытталған. Тапсырма балаға 2 сериялы суреттер беруді және баланың осы сериялар бойынша, баяндау түрінде үйлесімді әңгіме құруды қамтиды.

Қалыптастырушы эксперимент барысында мектеп жасына дейінгі балаларда ауызша сөйлеуді қалыптастыру бойынша сабақтар бағдарламасы толығымен тексеріліп, барлық 7 сабақ өткізілді.

Осыдан кейін мектеп жасына дейінгі балалардың ауызша сөйлеуінің даму динамикасын анықтау үшін бақылау эксперименті жүргізілді.

Қалыптастырушы эксперимент кезінде дидактикалық ойындар лексикалық-грамматикалық сөйлеуді дамытудың өте тиімді әдісі екендігі анықталды, өйткені балалар мұндай әрекетті ұнатады, бұл әдіс оларда қызығушылықты оятады. Сондықтан балаларды тапсырмаларды орындауға ынталандырды. Қалыптастырушы эксперименттің нәтижелері бойынша балалардың ауызша сөйлеу дамуының оң динамикасы анықталды. Алайда, оны толыққанды дамыту үшін топтағы сабақтар ғана жеткіліксіз, үйде болған кезде де сөйлеуді қалыптастыру және дамыту ұсынылады.

Жұмыс аяқталғаннан кейін, есту қабілеті нашар мектеп жасына дейінгі балаларда лексикалық-грамматикалық сөйлеуді дамытудағы дидактикалық ойындардың тиімділігін айтуға болады.

Мақалада мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын дидактикалық ойындар арқылы дамытудың жолдары қарастырылады. Жүргізілген зерттеу бойынша келесі қорытынды жасалды.

1. Мектеп жасына дейінгі есту қабілеті нашар балаларда сөйлеуді дамыту мәселесі өзекті, өйткені олар дыбыстарды, сөздер мен сөйлемдерді қабылдау, түсіну және айтуда қиындықтарға тап болады, бұл олардың қарым-қатынасына, бейімделуіне және оқуына әсер етеді. Ғылыми әдебиеттерде мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын қалыптастыруға арналған дидактикалық ойындардың тиімділігін растайтын эксперименттік зерттеулердің нәтижелері сипатталған, сондай-ақ осы санаттағы балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық

құрылымының қалыптасу критерийлері, көрсеткіштері мен деңгейлері ұсынылған.

2. Дидактикалық ойындар мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын қалыптастыруға көмектеседі, яғни сөйлеудегі сөздерді дұрыс қолдану және біріктіру. Мектеп жасына дейінгі есту қабілеті нашар балаларда дыбыстық және ауызша ақпаратты қабылдау мен түсінудің жеткіліксіздігінен лексикалық-грамматикалық сөйлеу құрылымында бұзылулар болады, бұл олардың қарым-қатынасын, бейімделуін және оқуын қиындатады. Дидактикалық ойындар сөйлеу әрекетін белсендіруге, дыбыстарға, сөздер мен ұсыныстарға қызығушылық пен зейінді арттыруға, есте сақтау қабілетін, ойлауын, қиялын, еркі мен эмоциясын дамытуға, балаларда сәттілік жағдайын және жағымды эмоционалды көңіл-күйді қалыптастыруға ықпал етеді.

3. Эксперименттік жұмыста 5-6 жас аралығындағы балабақша тобының 7 нашар еститін балалары қатысты. Эксперимент барысында баланың лексикалық-грамматикалық құрылымының дамуын анықтау үшін бірнеше әдістер қолданылды. Зерттеудің күтілетін нәтижесі-мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымының даму деңгейінің жоғарылауы, бұл олардың сәтті әлеуметтенуіне және мектепте оқуға дайындалуына ықпал етеді. Эксперименттің сонына қарай біз түзету бағдарламасы оны жүйелі қолдануда тиімді екенің көре аламыз. Бақылау эксперименті көрсеткендей, балалар біртіндеп толық ауызша сөйлеу критерийлерін қалыптастырады.

Осылайша, мектеп жасына дейінгі есту қабілеті нашар балаларда сөйлеу кемшіліктерін түзету мақсатында біз бағдарламаның талаптарын, әдістемелік әдебиеттерді зерттедік, дидактикалық ойындар мен жаттығулар кешенін таңдадық, бұл есту қабілеті нашар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу лексикалық құрылымын қалыптастыруға ықпал етеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу лексикалық жүйесін қалыптастыру бойынша дидактикалық ойындар мен жаттығулар кешенін сурдопедагогтар мен тәрбиешілер сабақтарда қолдана алады, сонымен қатар оны ата-аналарға балалардың бос уақытында сабақ беру үшін ұсынуға болады. Жұмыстың мақсатына қол жеткізілді, міндеттер орындалды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Аванесова В. А. Дидактические игры для дошкольников. - М, Просвещение, 1982
2. Логопедия негіздері Қ. Өмірбекова, Қ. Серкебаев. - Алматы : Республикалық баспа кабинеті, 1996. - 247 б.

3. Абаева, Ф. А. Арнайы педагогика және психология негіздері: оқу құралы / Ф. А. Абаева. - Алматы : Medet Group, 2019.
4. Төребаева, К. Ж. Психологиялық-педагогикалық диагностика : оқу құралы / К. Ж. Төребаева, М. Н. Есенғұлова. - Алматы : [б. и.], 2012. - 304 б.
5. Аубакирова, Р. Педагогикалық зерттеу әдістемесі : оқу құралы / Р. Аубакирова, М. Нұрбекова. - Астана : Фолиант, 2008. - 128 б.

РАЗРАБОТКА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Кабиденова А. Г.

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

Суюнова Г. С.

Научный руководитель: доктор филологических наук

Аннотация: Теоретическая значимость статьи определяется углублением научно-методических аспектов вопроса о творческих заданиях как средстве развития у учеников когнитивных навыков. Практическая значимость заключается в возможности использования результатов работы, а именно творческих заданий по теме «Односоставное предложение» - в преподавании синтаксиса в школьном курсе русского языка.

Ключевые слова: творческое задание, предложение, русский язык, односоставное предложение.

Аннотация: Мақаланың теориялық маңыздылығы студенттердің танымдық дағдыларын дамыту құралы ретінде шығармашылық тапсырмалар мәселесінің ғылыми-әдістемелік аспектілерін тереңдету арқылы анықталады. Практикалық маңыздылығы жұмыс нәтижелерін, атап айтқанда «Бір мүшелі сөйлем» тақырыбы бойынша шығармашылық тапсырмаларды – мектептегі орыс тілі курсында синтаксисті оқытуда пайдалану мүмкіндігінде.

Тірек сөздер: шығармашылық тапсырма, ұсыныс, орыс тілі, бір мүшелі сөйлем.

Annotation: The theoretical significance of the article is determined by the deepening of scientific and methodological aspects of the issue of creative tasks as a means of developing cognitive skills in students. The practical significance lies in the possibility of using the results of the work, namely creative tasks on the topic "One-part sentence" - in teaching syntax in a school course of the Russian language.

Key words: creative task, proposal, Russian language, one-part sentence.

Данная статья представляет собой итоговый отчет о проведенном эксперименте, направленном на внедрение творческих заданий по теме «Односоставные предложения» на уроках русского языка. Целью

данного исследования было повышение мотивации учащихся и качественного усвоения знаний.

Сегодня в мире, где все больше доминируют экраны и технологии, развитие творческих способностей у детей стало более важным, чем когда-либо. Обучение в классе часто упускает из виду важность обучения учащихся творческому мышлению. В результате учащиеся не являются реальными субъектами процесса обучения, снижается продуктивность урока, что препятствует достижению учебных целей преподавателем и учеником. В подобной ситуации применение творческих заданий разных уровней на уроках как нельзя лучше поспособствует развитию креативности учащихся, активизирует их учебную деятельность, увеличивает продуктивность занятий.

Чешский педагог-гуманист Я.А. Коменский в своем труде «Великая дидактика» подчеркивает важность применения разнообразных методов обучения. Он утверждает, что учитель должен учитывать обстоятельства и использовать все доступные пути для раскрытия познания. Согласно его дидактике, первоначальной задачей является внушение у школьников серьезной привязанности к предмету, демонстрация его превосходства и приятности. Из этого следует, что «Правильно обучать юношество- это не значит вбивать в головы собранную из авторов смесь слов, фраз, изречений, мнений, а это значит- раскрывать способность понимать вещи, чтобы именно из этой способности, точно из живого источника, потекли ручейки...» [1, с.68]. Правильное обучение юношества не ограничивается механическим запоминанием фраз и мнений, а заключается в развитии способности понимать вещи. Эта способность, как живой источник, должна стать истоком новых знаний.

В исследованиях английского педагога и философа Джона Локка были высказаны рекомендации относительно форм обучения. Он предлагал использовать игровые формы обучения, внедрять книги с иллюстрациями и обучать путем практического закрепления полученных знаний и умений. Эти рекомендации, сделанные еще в 18 веке, подчеркивают важность творческих подходов к обучению. В настоящее время проблема развития творческих способностей обучающихся остается актуальной в методике. На наш взгляд, эффективным средством развития познавательного интереса учащихся является использование в учебном процессе творческих заданий.

Скрыбыкина О. И. определяет творческие задания следующим образом: «Творческие задания — это разнообразные задания на сочинительство, обычно с соблюдением некоторых более или менее трудных условий, они способствуют развитию, с одной стороны,

фантазии и изобретательности в использовании средств языка, с другой — способности контролировать и критически оценивать свою творческую работу» [2, с.88].

Творческие задания в образовательном процессе имеют несколько важных аспектов. Во-первых, они учитывают индивидуальные особенности учащихся, такие как характер, уровень знаний и способы мышления. Во-вторых, творческие задания не только закрепляют учебный материал, но и позволяют ученикам проявить свои творческие способности. При выполнении таких заданий школьники создают нечто новое, что может быть полезным для их собственного развития. В-третьих, подготовка к творческим заданиям требует предварительной подготовки со стороны преподавателей, включая разработку структуры учебных материалов. Наконец, результат выполнения творческого задания – это продукт, который ученики могут использовать в будущем.

Перед формированием этапа исследования была проведена опытно-практическая часть, в которой анализируется дидактический эффект использования творческих заданий при изучении темы «Односоставные предложения в русском языке». Для этого мы применили методы беседы, тестирования и опроса среди учащихся 8 классов, чтобы выявить пробелы в их знаниях по теоретическому материалу данной темы. Также мы использовали метод наблюдения, чтобы получить целостную картину процесса обучения учеников в обычном режиме. Метод эксперимента был применен для сравнения динамики продуктивности класса при использовании творческих заданий и при их отсутствии.

Целью экспериментальной работы было выявление уровня знаний у школьников по теме «Односоставные предложения», а также определение сильных и слабых сторон учащихся и пробелов в изучении данной темы, с которыми необходимо работать в дальнейшем.

Опытно-практическая работа проводилась на базе двух классов: 8 «Д» и 8 «Е» школы-гимназии № 9 им. Шапыка Шокина. В 8 «Д» классе обучается 26 школьников (15 мальчиков и 11 девочек), а в 8 «Е» - 29 человек (16 мальчиков и 13 девочек). В каждом классе примерно 5-6 детей имеют высокий уровень успеваемости по всем учебным дисциплинам, остальные учащиеся имеют средний уровень успеваемости. Некоторые ученики обладают хорошей памятью и творческим мышлением, что облегчает им освоение учебного материала. Однако есть и те, кому требуется дополнительное время для полного освоения темы.

Тестирование включало 10 вопросов с одним верным вариантом ответа: пять теоретических и пять практических вопросов. После тестирования учащимся предлагалось ответить на три открытых вопроса без оценивания. Это помогло выяснить, какие трудности испытывают учащиеся при прохождении данной темы и на что следует обратить внимание при подаче теоретического и практического материала. Для проведения констатирующего этапа использовались листы с распечатанным текстом, ручка и карандаш. Ученикам давалось 20 минут на выполнение задания.

Результаты тестирования показали, что в среднем ученики набрали 7,84 балла из 10 (74,8%). Шесть учеников достигли максимального количества баллов (10). Ошибки допускались преимущественно в следующих темах:

Безличные предложения: 27,2% ошибок.

Определенно-личные предложения: 13,6% ошибок.

Назывные предложения: 16% ошибок.

Обобщенно-личные предложения: 18,1% ошибок.

Неопределенно-личные предложения: 25% ошибок.

Анализ данных результатов и обобщение существующего опыта позволяют выделить следующие наблюдения:

Трудности в изучении темы: Ученики 8 классов действительно испытывают некоторые трудности в изучении темы «Односоставные предложения». Это подтверждают результаты тестирования и ответы на вопросы.

Ограниченность учебников: Школьные учебники не предоставляют достаточное количество разнообразных упражнений для усвоения материала. Многие задания однотипны, что может снижать мотивацию учеников.

Желание работать с творческими заданиями: Ученики проявляют интерес к заданиям творческого характера, так как это разнообразит урок и поможет им лучше усвоить теоретический материал. Они также заинтересованы в применении полученных знаний в реальных жизненных ситуациях.

Следующим этапом исследования будет проведение опросника креативности Джонсона, который позволит оценить самооценку креативности учеников. Этот этап запланирован на следующий учебный день. В опроснике участвовали 49 учеников, 6 человек не приняли участие по причинам здоровья. Опросник креативности (ОК) фокусируется на элементах, связанных с творческим самовыражением, и состоит из восьми пунктов. Он разработан специально для идентификации проявлений креативности, доступных внешнему

наблюдению. После проведения опросника мы сможем быстро произвести подсчеты и получить более полное представление о креативности учеников.

На данный этап ученикам было дано 15 минут на выполнение. Результаты приведены ниже:

Таблица 1- Результаты констатирующего эксперимента по выявлению уровня сформированности креативного мышления.

Группы	Уровни креативности				
	Очень низкий уровень (8-14 баллов)	Низкий уровень (15-19 баллов)	Средний уровень (20-26 баллов)	Высокий уровень (27-33 баллов)	Очень высокий уровень (34-40 баллов)
8 «Д»	1уч. (5%)	5уч. (25%)	12уч. (60%)	2уч. (10%)	0%
8 «Е»	0%	6уч. (20,6%)	21уч. (72,4%)	2уч.(7%)	0%

Полученные результаты свидетельствуют о том, что ученики восьмых классов проявляют наклонности к креативному мышлению, однако это требует дальнейшего развития для полной сформированности. Следует отметить, что на уроках русского языка учащиеся не всегда уверенно высказывают свои мысли, опасаясь ошибиться перед всем классом. Мотивация и интерес к урокам также не всегда достаточно высоки.

На следующем этапе исследования, который является формирующим, был разработан комплекс творческих заданий для изучения односоставных предложений в школе. Этот комплекс упражнений учитывает возрастные особенности и уровень подготовленности класса. Главная цель комплекса заключается в развитии креативного мышления у школьников на уроках русского языка с помощью творческих заданий.

Перечень творческих заданий различной сложности, используемых мной на уроках русского языка, представлен в приложении А. Применение заданий творческого характера включает разнообразные виды работ, проводимых как индивидуально, так и в командной форме. Чаще всего ученикам с невысоким уровнем обучаемости предлагаются репродуктивные задания, а ученикам со средним и высоким уровнями обучаемости - результативные творческие задания. При этом все учащиеся выполняют задачи.

Ученикам с низким уровнем обучаемости предлагаются задания с элементами творчества, где необходимо применить знания в измененной ситуации, а остальным - творческие задания, позволяющие применить знания в новой ситуации.

Рассмотрим один из экспериментальных уроков русского языка, связанный с разделом «Еда: необходимость или роскошь. Синтаксис и пунктуация». Учащимся восьмых классов было предложено два задания на выбор: составить рецепт любимого блюда, используя односоставные обобщенно-личные предложения или инструкцию по применению новой созданной технологии или инструмента.

Задача заключалась в использовании в тексте односоставных обобщенно-личных предложений. Предложенные задания требовали от учеников проявления смекалки, фантазии и оригинальности. Учащиеся с удовольствием приступили к выполнению задания. Перед началом работы класс был разделен на команды.

Для правильного выполнения задания ученикам прежде всего необходимо было вспомнить правильную форму сказуемого в обобщенно-личных предложениях. Далее они определялись с тематикой выполнения задачи. Если это был рецепт, то нужно было выбрать одно блюдо и примерно расписать поэтапные процессы приготовления, используя форму обобщенно-личных предложений. При правильном составлении текста и сохранении основной мысли, работа команды оценивалась в 5 баллов. При допущении небольших ошибок команда получала 4 балла.

Учащиеся 8 «Д» класса с большим интересом описывали процессы приготовления мороженого, пиццы и плова, в которых они участвовали дома вместе с родными. Они объясняли, сравнивали и жестикулировали при выступлении. Это задание понравилось ученикам не только потому, что они справились с ним и научились различать виды односоставных предложений, но и потому, что таким образом они окунулись в домашние воспоминания, связанные с приготовлением данных блюд.

При выполнении задания повышенной сложности учащимся 8 «Е» предложено было работать в командах более продуктивно и сплоченно. Команды расписывали инструкции к применению машины времени, 3D-ручки и новой модели смартфона. Во время работы возникали трудности в составлении обобщенно-личных предложений. В конце урока учащиеся пришли к решению своих проблем благодаря повторению материала и объяснению основных теоретических положений.

Мы видим, что данные упражнения, хотя и одного и того же содержания, могут иметь разный объем и сложность. Задания требуют умственной деятельности, воображения и креативного мышления. Поначалу ученики были недостаточно активны, но в процессе работы они активизировались и охотно выполняли все задания.

На контролирующем этапе исследования ученики восьмого класса прошли повторное тестирование и опросник креативности Джонсона. Содержание тестов и опросников было идентично предыдущему этапу. Результаты показали положительную динамику в двух классах:

8 «Д» класс. Количество учащихся со средним уровнем креативности увеличилось на 15% (5 учеников). Показатель высокого уровня остался без изменений (2 ученика, что составляет 10%).

8 «Е» класс. Количество учащихся со средним уровнем креативности увеличилось на 10.3% (3 ученика). Количество учащихся с низким уровнем креативности также уменьшилось на 10.3% (3 ученика). Учащихся с очень высоким уровнем сформированности креативности в обоих классах не выявлено.

Кроме того, заметно, что учащиеся стали более уверенными, активно высказывают свои точки зрения и защищают свои позиции. Мотивация и интерес к урокам русского языка также повысились. В ходе исследования был получен материал, который позволил заключить, что многие учащиеся начали давать ответы, основанные не только на информации из учебника, но и с добавлением своих умозаключений. Однако оригинальность и креативность в данных ответах пока оставались на невысоком уровне.

Применение заданий на развитие творческого мышления на уроках русского языка способствует повышению активности учащихся, интересу к предмету и улучшению успеваемости. Важно также обращать внимание на тех учащихся, которые испытывают трудности с концентрацией внимания, и помогать им следить за учебным процессом. Однако хотелось бы остановиться на следующем: в ходе выполнения данного эксперимента были ученики, которые не могли сконцентрировать внимание на выполнении упражнений. В этом случае не стоит ругать школьников. Необходимо для начала выяснить причину таких действий и убедить учащихся внимательно следить за учебным процессом.

Отсутствие учащихся с высоким уровнем креативного мышления объясняется необходимостью более продолжительного времени для применения заданий на развитие творческого мышления. Учащимся 8-

х классов «Д» и «Е» выполнение таких заданий дается не так легко и быстро, как одаренным учащимся.

Результаты эксперимента подтвердили эффективность внедрения комплекса упражнений по теме «Односоставные предложения» творческого характера на уроках русского языка. Хотя уровень сформированности творческого мышления незначительно повысился, это связано с ограниченным временем применения заданий (около месяца, остальное время заняла подготовительная работа к исследованию).

Содержание некоторых заданий послужило основой для составления СОР и СОЧ. В ходе контрольного эксперимента были выявлены положительные динамика и результаты у учащихся обоих классов.

Исследование показало, что использование творческих заданий при изучении грамматической темы способствует формированию и развитию индивидуальности, самостоятельности и творческого потенциала личности. Применение таких заданий на уроках позволяет каждому ученику приобрести более глубокие знания по предмету «Русский язык», испытывать комфорт и радость при обучении, а также находить свою нишу и поле деятельности. Таким образом, внедрение заданий способствует повышению эффективности образования и максимальному развитию способностей учащихся.

Приложение А

Задания 1 уровня (легкие)

1. Ученикам необходимо составить односоставное неопределенно-личное предложение, используя слово «еда».

2. Ученикам необходимо составить односоставное определенно-личное предложение о любимом животном.

3. Ученикам необходимо составить текст рассуждение из 5-6 односоставных предложений, в одном из которых будет использовано слово «интернет».

4. На протяжении недели или месяца пустая тетрадь пополняется фантастическими историями, состоящие из 5-6 односоставных предложений. В рамках жанра фантастики ученики создают истории и записывают в тетрадях. По окончании тетради рассказов ее можно опубликовать в журнале, статье.

5. Ученикам необходимо повторить конструкции односоставных предложений, создавая собственные варианты предложений. Необходимо придумать предложения на основе данных

синтаксических конструкции. Например, а) Вчера купили портфель. а) Обстоятельство сказуемое дополнение

- б) Дополнение сказуемое
- с) Определение дополнение сказуемое
- д) Определение подлежащее
- е) Подлежащее
- ф) Сказуемое

6. Перед учениками диалог двух друзей. В данном диалоге есть пустые места, которые им необходимо, в зависимости от ситуации, дописать односоставные предложения:

- Не поверите, я вам такое расскажу. Наша Мама на кухне занимается волшебством. Она готовит оладьи. Я видел, она что-то белое добавила с чашку и эта масса начинает расти буквально на глазах, такая большая масса.

- Это не волшебство, обычная химия, Алдияр.

- Какая химия? Я не понял тебя.

- _____

- Из-за этого масса увеличивается в два-три раза?

- Да, но _____

- Хорошо, я понял. Давай мы попробуем повторить это?

- _____

7. Ученикам необходимо создать персонажей «Двусоставное», «Односоставное», «Определенно-личное», «Неопределённо-личное», «Обобщённо-личное», «Безличные». Создать им внешность, поведение и функции. (По возможности нарисовать их)

8. Ученикам необходимо создать мини текст «О чем думает...» с использованием односоставных предложений. Сюжеты на выбор:

- а. Старик, глядя в окно
- б. Водитель, стоя в пробке по Назарбаева
- с. Мама, готовив завтрак у плиты

9. Учащиеся выбирают своего любимого животного и создают мини рассказ с точки зрения этого животного, используя односоставные предложения. Например, рассказать, что видит расположившаяся на верхушке дерева гусеница.

Средний уровень сложности

1. Учащимся необходимо представить следующую ситуацию: вы плохо себя чувствуете. В больнице вам необходимо описать свое состояние и симптомы врачу. Напишите текст, используя двусоставные предложения, 2 определенно-личных, 2 неопределенно-личных и 2 безличных предложений.

2. Перед учениками две фотографии активного отдыха (серфинг и альпинизм). Детально рассмотрите данные изображения. Необходимо описать действие, происходящее на фотографии, 5-6-ю предложениями, используя неопределенно-личные, безличные, обобщенно-личные предложения.

Рисунок 1. Рисунок 2.

3. Ученикам нужно составить рецепт любимого блюда, используя односоставные обобщенно-личные предложения.

4. Ученики, представьте, вы создали новую технологию, инструмент, к которому нужно составить инструкцию для того, чтобы потребители пользовались им правильно. Ваша задача - составить инструкцию по применению данной технологии, инструмента, используя односоставные обобщенно-личные предложения.

5. Необходимо дописать текст по предложенному началу, употребив односоставные предложения разных типов.

«В тот день небо было усыпано звёздами, как будто кто-то пролил на него банку блессток. Мария стояла у окна своей старинной квартиры, глядя на мерцающий город под ней. В её сердце жила тоска, которую она не могла объяснить словами. В руках она держала старую фотографию, на которой был изображён мужчина с доброй улыбкой. Она не помнила его, но чувствовала глубокую связь с этим незнакомцем.

Мария вздохнула и положила фотографию на стол. Вдруг, её взгляд упал на странный предмет, который она раньше не замечала. Это был маленький, изящно вырезанный ящичек, украшенный узорами и странными символами. Она подошла, чтобы рассмотреть его поближе, и заметила, что один из символов слегка выделялся. Мария осторожно...»

6. Нужно распределить посты Ксении Собчак в зависимости от типа предложения. Если в посте несколько предложений, то ориентируйтесь на первое. (Ниже приведены несколько примеров)

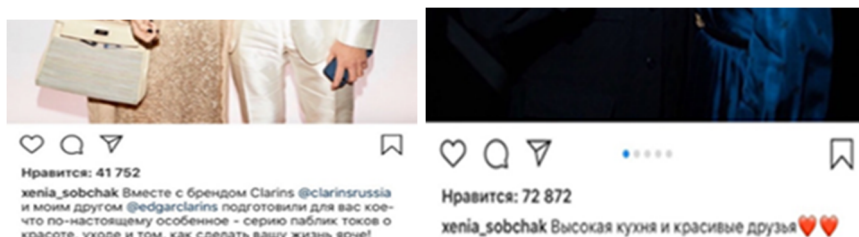

Рисунок 3. Рисунок 4.

7. Ученикам необходимо в Instagram ответить на опрос блогера, используя только односоставные предложения.

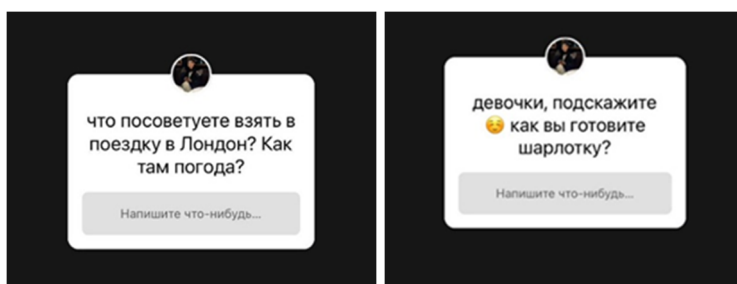

Рисунок 5. Рисунок 6.

8. Ученикам предлагается составить сборник «Любимые выражения мамы и папы» с помощью односоставных предложений.

3 уровень сложности (сложные)

1. Ученикам необходимо найти в просторах интернета рекламные посты, баннеры или объявления. Найти в них односоставные предложения и определить вид. В случае отсутствия переписать рекламный текст, используя односоставные предложения.

2. Ситуация: вы зашли в магазин со списком необходимых продуктов (молоко, хлеб, сахар, рис, яблоки, апельсины, ванилин, сахарная пудра). Ваша задача - в диалоге с продавцом использовать назывные, определенно-личные, неопределенно-личные и безличные предложения. Важно не путать однородные члены предложения с назывными при перечислении необходимых продуктов.

3. Ученикам необходимо пересказать сюжет рассказа А.П. Чехова «Хамелеон» от лица другого персонажа, который фигурирует в произведении, используя двусоставные и односоставные предложения.

4. Составление диалога на тему похода в музей, используя односоставные и неполные предложения.

Список использованных источников

1. Коменский, Ян Амос. Великая дидактика. – Санкт-Петербург: Симашко, 1975. – 282 с.

2. Скрыбыкина, О. И. Влияние творческих заданий на формирование познавательного интереса учащихся на уроках русского языка и литературы / О. И. Скрыбыкина. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2014.

3. Кларин, В.М. Педагогическое наследие: Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. / В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М., 1989.–416 с.

БАСТАУЫШ МЕКТЕП СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенті, А.Ж. Каирбаева
ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор М.А. Кененбаева

Андатпа: Бұл мақала математика сабақтарында бастауыш сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда инновациялық тәсілдерді қолдану мәселесін қарастырады. Сыныптан тыс жұмыстардың сапасы мен тиімділігін арттыру үшін заманауи технологиялар мен тәсілдерді қолдану мүмкіндіктері зерттелуде. Интерактивті онлайн платформаларды пайдалану, жобалық әрекеттерді ұйымдастыру, ойын элементтерін енгізу және т.б. сияқты әдістер қарастырылады. Оқушылардың ынтасын, оқуға қызығушылығын және жалпы дамуын арттыру үшін сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда әртүрлілік пен жаңашылдықтың маңыздылығын атап көрсетеді.

Түйін сөздер: математика, сыныптан тыс жұмыс, бастауыш сынып, инновациялық әдістер.

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме для начальной классов на уроках математики, рассматривает использования инновационных подходов в организации внеклассной работы. Изучаются возможности использования современных технологий и подходов для повышения качества и эффективности внеклассной работы. Рассматриваются такие методы, как использование интерактивных онлайн-платформ, организация проектной деятельности, внедрение игровых элементов и др. Подчеркивает важность разнообразия и инноваций в организации внеклассной деятельности для повышения мотивации, интереса к обучению и общего развития учащихся.

Ключевые слова: математика, внеклассная работа, начальный класс, инновационные методы.

Abstract: This article is devoted to the problem for elementary grades in mathematics lessons, examines the use of innovative approaches in the organization of extracurricular activities. The possibilities of using modern technologies and approaches to improve the quality and effectiveness of extracurricular activities are being studied. Such methods as the use of interactive online platforms, the organization of project

activities, the introduction of game elements, etc. are considered. Emphasizes the importance of diversity and innovation in the organization of extracurricular activities to increase motivation, interest in learning and overall development of students.

Keywords: *mathematics, extracurricular activities, elementary school, innovative methods.*

Қазіргі таңда математика сабағы жахандық дамуда да алатын рөлі зор. Себебі түптеп келе санау мен есепке алып келеді. Осы себепті математика пәнің тек сабақта ғана өткізіп қоймай сыныптан тыс жұмыстармен үйірмелерді ұйымдастырып отыру керек. Қазақстан мектептерінде математикадан білім берудің мемлекеттік стандартына жеке тұлғаның шығармашылық, танымдық қабілетін дамыту, біліктілігі жоғары білімді мамандарды даярлауды көздейді. Осы орайда орта мектепте математиканы оқытудың білімдер жүйесімен және ол білімдерді сапалы түрде қолдана алудың іскерліктері мен дағдыларын берік қалыптастыру болып табылатынын ескерсек, бастауыш мектепте математикалық мәдениетін, сауаттылығын көтеруді мақсат етеді. Мұндай мақсаттарға жетуде сыныптан тыс жұмыстар да үлкен роль атқарады [1, 5 б.].

Бастауыш мектепте сыныптан тыс жұмыстар маңызды орын алады. Негізгі білім мен дағдыны кеңейтуге және тереңдетуге, қабілет пен танымдық қызығушылықты дамытуға, мектеп оқушыларының қоғамдық іс-әрекетін ұйымдастыруға бағыттау сыныптан тыс жұмыс мәселесінің өзектілігі болып табылады. Сыныптан тыс жұмыстардың әрбір пәннің оқу-тәрбиелік функцияларын жүзеге асыруға мүмкіндіктері көбірек. Заманауи мектепте оқушыларды оқытылатын пәнге қызықтыру, оқуға деген ынтасын арттыру өте маңызды, бұған тек ойластырылған сыныптан тыс жұмыс жүйесі арқылы ғана қол жеткізуге болады [1, 7 б.].

Бастауыш мектептегі сабақтан тыс жұмыстарға байланысты мәселелерді шешудің жан-жақтылығы мен күрделілігі педагогтардың ғылыми зерттеулерінде жиі атап өтіледі.

Қазіргі уақытта бастауыш мектепте сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда инновациялық әдістерді пайдалану теориялық және практикалық әзірлемелермен нашар қамтамасыз етілген. Мұғалімдер бастауыш сыныптарда сыныптан тыс жұмыстарды инновациялық әдістерді пайдалану арқылы жүргізуге арналған әдістемелік құралдардың айтарлықтай жетіспеушілігін атап өтеді. Әдебиеттерде, әртүрлі дереккөздерде – мақалаларда, тезистерде сыныптан тыс жұмыстарды инновациялық әдістерді пайдалану арқылы жүргізу бойынша жалпы нұсқауларды ғана табуға болады.

Барлығы бастауыш сыныптардағы жаппай сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда инновациялық әдістерді пайдалану өзектілігі мен оны ұйымдастырудың әдіснамалық және әдістемелік мәселелерінің қанағаттанарлықсыз дамуы арасындағы қазіргі уақытта орын алып отырған қарама-қайшылықты анықтауға мүмкіндік берді, бұл өз кезегінде мектеп оқушыларының сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру мәселесінің өзекті болып отыр.

Сондықтан біз зерттеуіміздің мақсаты бастауыш мектепте сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда инновациялық әдістерді пайдаланудың тиімділігін тексеру болып табылады.

Мектепте сабақтан басқа оқытуды ұйымдастырудың тағы бір формасы - сыныптан тыс жұмыс болып табылады. Жан-жақты дамыған жеке адамның өнімді еңбек етуіне, өз бетінше ізденуіне итермелейтін оқытудың тәрбиелік ықпалын жетілдіруді сыныпта, оқу уақытында ғана емес, сондай-ақ сыныптан тыс жұмыстарда да жетілдіру көзделеді.

Сыныптан тыс жұмыс – сабақтан тыс уақытта оқушының білімін тереңдетіп, біліктілігін арттыру үшін, сонымен қатар бос уақыттарын саналы және белсенді өткізу мақсатында жүргізілетін жұмыс. Сыныптан тыс жұмыс - білім алушының бос уақытын дұрыс ұйымдастыруға бағытталған жұмыс түрі болып табылады [2].

Пән бойынша сыныптан тыс жұмыстың бір-бірімен тығыз байланысты екі жағы бар: біріншіден, бұл белгілі бір пән бойынша мектеп оқушыларына арналған факультативтік сабақтар; екіншіден, бұл сыныптарды ұйымдастырып, оларға жетекшілік етудегі мұғалім мен педагогикалық ұжымның еңбегі.

Сыныптан тыс жұмыстар – мұғалімдердің оқушыларға тікелей тәрбиелік ықпал ету мақсатында ұйымдастыратын іс-шаралар, әрекеттер және ұжымдық жағдайлар. Сыныптан тыс жұмыстарға сонымен қатар ойындар, экскурсиялар, түрлі кездесулер жатады. Оқытудың табыстылығы көп жағдайда сабақ барысында сабақта оқытудың тиімді әдістері мен формаларын таңдауға ғана емес, сонымен қатар пән бойынша сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруға да байланысты. Пәнге деген қызығушылық пен мамандық таңдауға көбінесе сабақтан тыс жұмыстар әсер ететінін тәжірибелі ұстаздар біледі [3].

Сыныптан тыс жұмыстардың мақсаты – мектеп оқушыларының жан-жақты және үйлесімді дамуын қамтамасыз ету. Бұл талап тәрбиенің негізгі идеясына жауап береді – рухани байлықты, адамгершілік тазалықты және тәндік кемелді үйлесімді үйлестіретін тұлға тәрбиелеу. Сыныптан тыс жұмыстың тәрбиелік міндеттері пән бойынша оқытудың жалпы мақсаттары мен міндеттерімен анықталады.

Сыныптан тыс жұмыстардың ең маңызды міндеті – оқушылардың бойында тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру: өзара көмек, достық, ұжымда жұмыс істей білу және т.б.

Сыныптан тыс жұмыстардың міндеттерінің бірі – мектеп оқушыларын адам өмірі мен қоғамының әртүрлі жақтарын бейнелейтін жаңа, қызықты фактілермен және концепциялармен байыту [4].

Сонымен қатар бастауыш сыныпта математикадан сыныптан тыс жұмыстардың пайдасы да, зияны да болатынын есте ұстауымыз керек. Сондықтан мұғалім жоспарлаған барлық жаттығуларды әр оқушыны шешуге мәжбүрлеудің қажеті жоқ. Балаларға мүмкіндігінше көп есептерді шешуге мүмкіндік беру керек. Бұл әрбір оқушының жеке және жалпы сыныптың біртіндеп математикалық дамуы үшін жеткілікті болады [5].

Бастауыш мектеп оқушыларының математикадан сыныптан тыс жұмыстарын ұйымдастырудың ерекшеліктері бастауыш мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін (белсенділік пен ізденімпаздық, қызығушылықты сақтау, ойын әрекеті, бейнелеу-бейнелі ойлауға сүйену және теориялық ойлауды дамыту) ескеру болып табылады; бастауыш мектептегі математикалық мазмұнның ерекшеліктері (сандар туралы түсінік және олармен амалдар, логикалық амалдар, модельдеу); бастауыш мектепте сыныптан тыс жұмыстардың технологияларын қолдану ерекшеліктері (классикалық (дәстүрлі) инновациялықпен ұштастыру) [1, 136].

Оқу үрдісіндегі инновациялар педагогикалық технологияларды, әдістерді, әдістемелерді және оқу құралдарын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Инновациялық әдістер бүгінгі таңда жалпы қазіргі қоғамда, оның ішінде білім мен тәрбиеде ең өзекті тақырыптардың бірі болып табылады.

Сыныптан тыс сабақтарда компьютерлік желінің мүмкіндіктерін жан-жақты пайдалану арқылы шын мәнінде тамаша нәтижелерге қол жеткізуге болады [6].

Бүгінгі таңда сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруды техникалық құралдарсыз: проекторды, цифрлық фотоаппараттарды, музыкалық орталықты және бейнекамераларды қолданбай елестету мүмкін емес. Бізде кез келген оқиғаны жазып алу, өңдеу және фотосуреттер мен бейнелерді жинау мүмкіндігі бар.

Сыныптан тыс жұмыстарда мультимедиялық презентациялар мен фильмдерді пайдалану бірқатар оң әсерлерге әкеледі:

- сабаққа эмоционалды түс береді;
- ассимиляция процесін психологиялық тұрғыдан жеңілдетеді;

- білім пәніне деген қызығушылықтарын оятады;
- жалпы ой-өрісіңізді кеңейтеді;
- мұғалімнің өнімділігі артады [7].

Бастауыш мектепте сыныптан тыс жұмыстарда АКТ-ны қолдану жай ғана қажет. Баланы этикалық мәселеге қызықтыру, оны пікірталасқа шақыру, жарыс, ойын ұйымдастыру, оның белсенді қатысуы, дәлелдеуді қалайтыны, айтқысы келетіні қаншалықты маңызды. Балалар компьютермен жұмыс істеуді өздері үйренеді.

АКТ-ны қолданатын сыныптан тыс жұмыстар ақпараттық ортада оқушының кең шығармашылық белсенділігін, жағымды эмоционалдық көңіл-күйін қамтамасыз етеді, табысқа жету жағдайын жасайды. Ақпараттық технологиялар оқушылармен жұмыс түрлерін әртараптандыруға, оларды шығармашылыққа баулуға, оқушылармен және олардың ата-аналарымен қарым-қатынас процесін жеңілдетуге мүмкіндік береді [8].

Сыныптан тыс жұмыстар арқылы оқушылардың логикалық ойлауын дамыту мақсатында мынадай жұмыс түрлерін ұсынуға болады. Олар: логикалық жаттығулар, олимпиадаларға қатыстыру, қызықты ертегілер, қойылымдар, саяхат, викториналар өткізу, қызықты логикалық материалды білуге негізделген тапсырмалар орындату, қалып кеткен фигураны табуға арналған логикалық тапсырмалар, фигуралар қатарын жалғастыру т.б., ребустар, лабиринттер, жұмбақтар, әзіл есептер, өлең есептер шығару, сценалық жұмыс формаларына қатынастыру, шығармашылық немесе жинақталған пәнге байланысты материалдар бойынша бірнеше тапсырмалар құрастыру, өмірлік жағдайларға байланысты есептер шығару, пәндік үйірме жұмыстарына қатынасу, командалық жарыстар ұйымдастыру, кештер, қойылымдар ұйымдастыру, көрнекіліктер, жоспар бойынша жұмыс істейтін пәндік үйірме, бұрыштар ұйымдастыру болып табылады.

Математика сабағында мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім деңгейлерін ескеріп, оқушыларға шамалары келетіндей тапсырмалар беруі керек. Сабақты қызықты, ерекше өткізу арқылы оқушылардың білімге қызығушылығы артады. Көңіл күйі жақсы оқушы, өзі істеген әрекеттерін сенімділікпен орындайды және айналасындағы оқушыларға көмек қолын созады.

Зерттеуімізді тәжірбие жүзінде Павлодар қаласының №7 жалпы орта білім беру мектебінің 3 «А» сыныбында инновациялық әдістердің тиімділігін қарастыру үшін математикалық сыныптан тыс іс-шарада қолдандық. Ең алдымен, сыныптағы 20 оқушымен дәстүрлі викторина өткіздік.

8-10 балл-жоғары

5-7 балл-орташа

0-4 балл төмен

Тақырыбы: «Кім жүйрік?»

Мақсаты: Математикадан білімдерін толықтыру, математика пәніне деген қызығушылықтарын ояту, оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, шығармашылық қабілетін, белсенділіктерін, сөздік қорын, сөйлей білу, өз тұжырымын дәлелдей білу іскерлігін дамыту.

Викторина 3 кезеңнен тұрды.

• I кезең «Тест» (10 мин)

1. Нөлге..... болмайды.

A) Қосуға. B) Көбейтуге. C) Бөлуге. D) Азайтуға.

2. Қабырғаларының ұзындықтары 4 см, ені 3 см болатын

тік төртбұрыштың периметрін тап.

A) 14 см. B) 13 см. C) 10 см. D) 27 см.

3. Теңдеудің шешімін тап. $x - 3 * 5 = 24$

A) $x = 9$ C) $x = 13$ B) $x = 15$ D) $x = 39$

• II кезең «Логика» (5 мин)

-Егер тырна бір аяғымен тұрса 3кг болады, ал егер 2 аяғымен тұрса, оның салмағы қанша?

-Үстел беті төртбұрышты, оның бір бұрышын арамен кесіп алсақ неше бұрыш болады?

-Төрт қойдың неше аяғы бар?

• III кезең «Есепте» (10 мин)

$$12 - 6/3 = 9$$

$$18/6 - 3 = 0$$

$$20 - 14 * 3 = 18$$

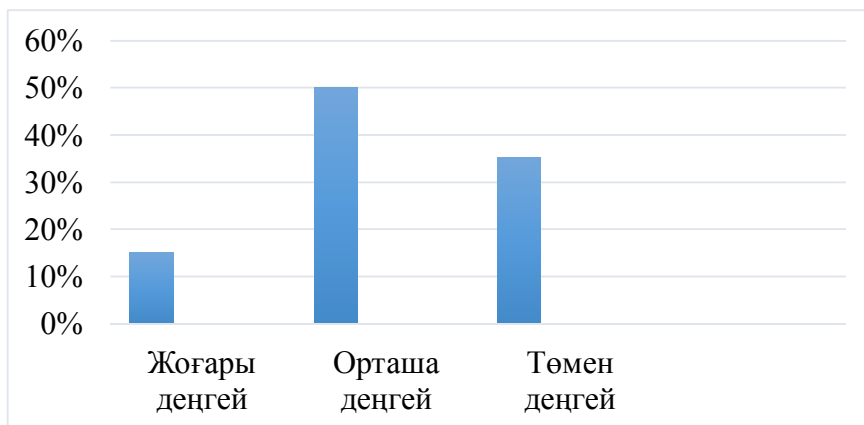
$$4 + 2 * 4 = 24$$

$$5 + 16/4 = 9$$

Жоғары деңгей-4 (15%)

Орташа деңгей-10 (50%)

Төмен деңгей-6 (35%)

Сурет 1. Оқушылардың сыныптан тыс жұмысқа белсенділіктерін анықтау нәтижесі

Анықтау нәтижесінен кейін біз инновациялық әдістерді, яғни, «Wordwall», платформасын пайдалану арқылы викторинаны оданда қызықты ететіндей, оқушылардың осы тапсырмаларға жауапкершілігімен, зеректігімен қарауына көмектесу үшін жарыс әдісімен өткіздік. Бұл жерде оқушыларды 3 топқа бөліп жұмыс жасадық.

- I кезең «Уақытқа ауызша есепте»

<https://wordwall.net/ru/resource/69662762>

Мысалы:

$$45000:100+50=$$

$$567-623:7+3=$$

$$825*1000:10=$$

- II кезең «Тест»

<https://wordwall.net/ru/resource/69663517>

1. Ауданның формуласы

A) $S=(a+b)*2$ B) $S=a*b$ C) $S=a*a$ D) $S=a*2+b*2$

2. Қалдықты белгіле: $69:8=$

A) 6 B) 4 C) 5 D) 9

- III кезең «Логикалық есеп»

<https://wordwall.net/ru/resource/69663677>

-Отбасында төрт бала бар: қыздар қанша болса, ұлдар да сонша.

Отбасында қыздар қанша, ұлдар қанша?

-Жарты қаздың салмағы 3 кг, ал тұтас қаздың салмағы қанша?

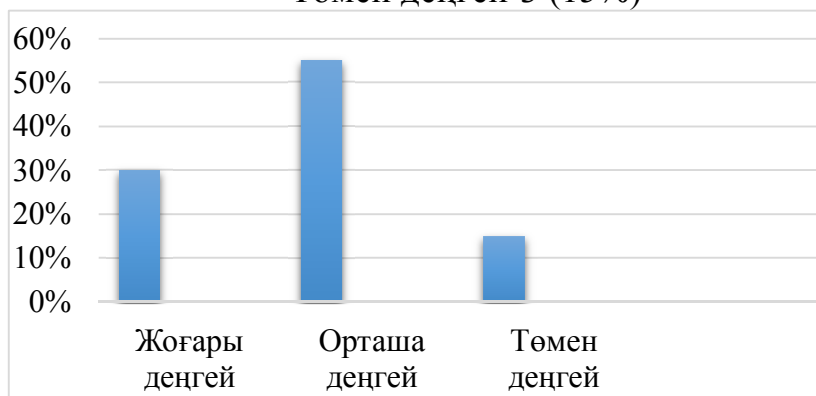
Осы жұмыстарды қортындылайтын болсақ дәстүрлі викториналық іс-шараға дұрыс қатыспаған оқушылардың өздері танымдық белсенділіктерінің жоғарғы деңгейін көрсеткен болатын. Викторинаның соңында сынып ішінде сауалнама

өткізіліп, оқушылардан қай викториналық сыныптан тыс жұмыстың түрі қызық әрі ұтымды болғаны талқыланды.

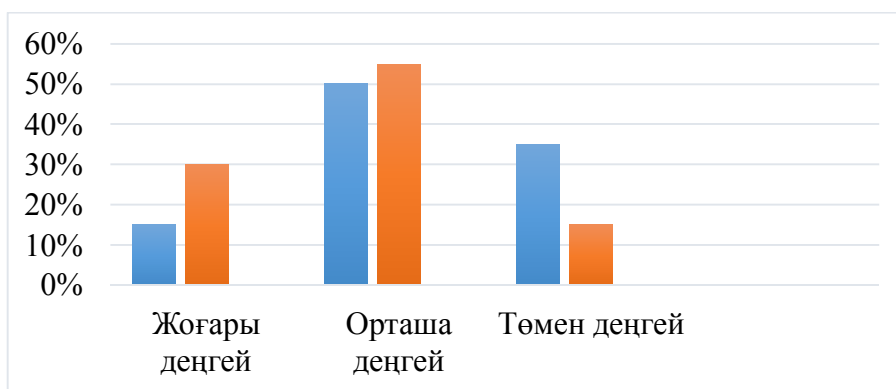
Жоғары деңгей-6 (30%)

Орташа деңгей-11 (55%)

Төмен деңгей-3 (15%)

Сурет 2. Оқушылардың сыныптан тыс жұмысқа белсенділігін инновациялық әдістер арқылы қалыптастыру нәтижесі

Сурет 3.3 сынып оқушыларының сыныптан тыс жұмыс нәтижелерінің салыстырмалы диаграммасы

Осы кестеге сүйенетін болсақ оқушылардың қалыптастыру кезеңіне қарағанда анықтау кезеңінде қызығушылықтары төмен деңгейді көрсетті. Ал қалыптастыру кезеңінде біршама жоғары деңгейді көрсеткен болатын. Біздің байқағанымыз инновациялық әдістерді қолдану арқылы оқушылардың қызығушылықтарын, белсенділіктерін, тапсырмаларға деген ынталарын қалыптастыруға болады. Сонымен бірге платформалармен берілетін тапсырмалар оқушыларға ұнайтының байқадық.

Жұмысымды түйіндей келе мындандай қортынды шығардық:

1. Оқушылардың білімін, іскерлік дағдысын, сапасын көтеру;
2. Оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыру;
3. Білімге деген талпыныс, ізденістерін ояту;

4. Оқушылардың практикалық дағдылары мен біліктерін кеңейте және тереңдете түсу;
5. Математика пәні бойынша мультимедиялық мүмкіндіктерді пайдаланып сабақтар ұйымдастыру;

6. Бастауыш сыныпта математика пәнін оқыту үрдісінде шығармашылық шеберлікті қалыптастыруға болатындығын байқадық.

Сыныптан тыс жұмыстарда инновациялық әдістерді – оқушыларға белгіленген білімді ғана беріп қоймай, бала бойында жан-жақтылық қасиеттерін дамытып, баланы ой ұшқырылығы мен ізденіске баулитынына зерттеу барысында қарастырып шықтық. Инновациялық әдістерді пайдалану білім беру саласын, оқыту үрдісін айтарлықтай жақсартта алады. Осы зерттеуде инновациялық құралдарды пайдаланудың тиімді қағидалары айқындалды.

Қорыта келгенде, білім беруде инновациялық мүмкіндіктерді жүйелі түрде қолдансақ, білім беру жүйесінің дамуына үлес қоса алды. Жұмысты платформалар арқылы ұйымдастыру оқушылардың математика пәніне ден қойып, оған ерекше ықылас қоюына жол ашты. Жоғарыда көрсетілген инновациялық мүмкіндіктердің мазмұны мен құрылымының байлығы, әрқилылығы оқушылардың математика пәніне қызығушылығын күшейтуге үлкен мүмкіндік жасағанына көз жеткіздік.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Трутнев В.П. Внеклассная работа по математике в начальной школе. - М.: Просвещение, 2015.
2. Виленкин Н.Я. О научном содержании внеклассной работы по математике. Математика в начальной школе. - М.: Просвещение, 2017.
3. Балк, М.Б. Математика после уроков: Пособие для учителя/ Балк М.Б. и Балк Г.Д - М.: Просвещение, 2019. - 214 с.
4. Подласый, И.П. Педагогика. Новый курс: В 2-х кн. Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения/ Подласый И.П - М.: ВЛАДОС, 1999. - 285 с.
5. Житомирский, В. Г. Некоторые приёмы организации внеклассной работы по математике/ В.Г. Житомирский // Начальная школа. - 2019.
6. Королева, К.П. Формирование познавательных интересов и творческого отношения к учению / К.П. Королева. - Свердловск: СГПИ, 2007. - 147 с.
7. Минхаирова, О. И. В математическом кружке. // Начальная школа. - 2003. - №68.
8. Спивак, А.В. Математический кружок / А.В. Спивак. - М.: Посев, 2003. - 124 с.
9. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. - СПб.: Питер, 2000. - 241 с.
10. Слостенин, В.А. Воспитание младших школьников в процессе внеклассной и внеучебной деятельности / В.А.Слостенин. - М.: МПГИ, 2008. - 196 с.

**MEANING AND CONTENT OF THE CONCEPT «INTERACTIVE TECHNOLOGIES AS A MEANS OF LEARNING»
"ИНТЕРАКТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ОҚЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ" ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ
СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ
«ИНТЕРАКТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБУЧЕНИЯ»**

Каирбекова Д.С.

Студент магистрант Павлодарского педагогического университета. г. Павлодар

Научный руководитель: Нызметова Б.Д.

The aim of the work is to explain why interactive technologies are so important in learning languages and in learning in general. In the article we try to show the examples from our educational system, especially school education.

Key words: *communication, interactive, technology, foreign languages, games, skills.*

Цель работы – показать, почему интерактивные технологии так важны в изучении языков и в обучении в целом. В статье мы пытаемся использовать примеры из нашей системы образования, в особенности школьного образования.

Ключевые слова: *коммуникация, интерактив, технологии, иностранные языки, игры, навыки.*

Жұмыстың мақсаты – тіл үйренуде және жалпы оқытуда интерактивті технологиялардың маңыздылығын түсіндіру. Мақалада білім беру жүйемізді, әсіресе мектептегі білім беру мысалдарын келтіруге тырысқанбыз.

Негізгі сөздер: *коммуникация, интерактивті, технология, шет тілдері, ойындар, дағдылар.*

Communication, interaction, communication is a natural need of people, which is increasing in the era of globalization, causes motives to learn other languages in order to learn the world. English as the language of international communication is currently being studied at all levels of education in Kazakhstan. At school, students learn a foreign language throughout the entire study period. The requirements for the preparation of schoolchildren become more complicated every year. The program material is expanding, and the requirements for the language competencies of students are becoming more complex. Despite this, in the practice of teaching a foreign language, there is a small number of students who freely translate, communicate, write, understand speech in English, students have difficulties reading, listening, writing and speaking. Knowing grammar, knowing how to construct statements, the student experiences difficulties due to the fact that interactive learning strategies are not systematically used

in practice. The ability to apply English language knowledge in communication is one of the important problems of the methodology of teaching a foreign language.

In this paragraph the analysis of scientific approaches to understanding «interactive technologies as a tool of training» is presented.

There are two directions of research related to the concept of «interactive technologies».

From the point of view of the first direction, interactive technologies represent a set of methods, forms and means of using the information system, including technology.

In the context of an information system, interactivity is the ability of an information and communication system to react differently to any user's actions in an active mode. In this direction, the works of Yu. A. Vinnitsky, E. Yu. Nikitina, A.M. Nizameev, A. A. Slobodchikova, O. V. Solnyshkova are significant, devoted to the scientific and methodological foundations and requirements for the development of interactive electronic educational resources, as well as the works of N. A. Afanasieva, G. A. Gareeva, R. A. Pavlyuk, A.V. Khutorsky, devoted to the formation of students' information competence.

In recent decades, in parallel with the development of European and national policies, the study and teaching of foreign languages has become one of the important problems.

Pedagogical reflections on these topics lead to the conclusion: it is necessary to pay more and more attention to the issues of the curriculum and how to teach a foreign language. This requires the teacher's special knowledge in this field, the development of a curriculum that must be considered with methodological rigor.

In fact, well-organized lessons, methodological activities, before they are implemented, must be carefully thought out and planned by analyzing the many variables (contextual, educational, organizational, emotional, etc. conditions) that accompany the teaching and learning process and the educational relationship between teacher and student. In the modern school environment, taking into account the professional profile of the teacher, competence is a key element. In fact, improving the quality of students' foreign language learning can only be achieved by enhancing the initial development and professional training of teachers. Initial development and continuous review of teacher professional competencies, are aspects that at the international level OECD, UNESCO and the European Union recognize as a priority not only to improve the quality of education systems in different countries, but also to increase the competitiveness of the country. Teaching quality and teacher professionalism is now recognized as a strategic factor

for both education and society in terms of growth policies. The development of competencies is a key activity also in the teaching of English language teaching methodology in elementary school, as evidenced by many studies conducted in Europe and other parts of the world, so it is important that this aspect is developed with great attention to the basic training of future teachers, given enough attention in the educational offer for the professional development system, be it courses, seminars or workshops.

The issues of foreign language teaching become especially relevant in connection with the use of interactive computer technologies in the sphere of elementary school education. In a number of pedagogical studies, interactive computer technologies have been studied in different aspects: as a means of interaction between students and teachers in Internet learning (L. A. Peskova [38]), a means of improving the effectiveness of learning (I. A. Dmitrieva [39]), a means of implementing innovative pedagogical technology (L. I. Mironova [40]).

Interactive equipment is a powerful multimedia tool for modern educational institutions. Each device has its own software for conducting lessons. It can be selected in a variety of configurations depending on the needs of elementary school students.

Let's consider the main types of equipment. Sensor tables and boards. Unique devices with a screen and a computer. They help to display various images, charts, maps on the screen for the most effective and entertaining presentation of material, new vocabulary in English, ensure the realization of the principle of visualization.

Sensory Rooms. Specially equipped rooms that allow the development of creative abilities, fine motor skills of the child's hands and minimize hyperactivity. Significantly increase vitality and motivation for all types of activities. At English lessons, elementary school students satisfying their need for play can master English more effectively.

Interactive game complexes. Specialized equipment that helps to master practical skills of working with information. Promotes rapid mastery of computer technology, engineering in a game form. Their use during the lesson gives students the opportunity to see realistic 2-D and 3-D models of objects of study, observe their changes and control them by simply touching the board with their hands. During English lessons, these complexes allow creating a game environment where students can feel themselves in a different role. Such complexes make it possible to realize the principles of developmental learning in practice.

Infomats and interactive stands. Interactive kiosks are effective for showing various clips and presentations. At English lessons it is possible to

build communication with animated characters, watch short clips, sing songs.

Let's consider examples of games that are offered for use through interactive equipment.

«Grammar Bubbles» («Грамматические пузыри»)

This is a game for practicing English sentence formation. It is primarily designed for younger students. To play, you choose a set of content to play and then make sentences by clicking on the word bubbles. As you compose sentences, the bubbles disappear and the board slowly clears.

The idea behind this game is for players to practice making sentences in a fun, playful way. Instead of just clicking on boxes or words to make sentences, which can get a bit boring, this game tries to make it more appealing. The game is similar to the jeweled type of game. In this genre, you have a board with gems, candies or other items and you have to match them, make them disappear while slowly clearing the entire board. The idea behind this game is to have similar gameplay, except instead of matching jewels, players form English sentences. Bubbles are used to include individual words so that they can be combined in different ways. Bubbles, rather than jewels, are particularly good for this purpose as they are attractive yet hollow, allowing the words to be clearly displayed.

Simple sentence formation, which is useful in some respects, can be criticized for being dry and lacking context. It is questionable whether the player is really learning or mastering much about the language if they are simply forming sentences in the abstract. We think that language acquisition does require a context of meaning to which the language can be attached. If you take the example of the sentence "He turns on the TV", you can get the student to practice forming that sentence, then it may be more important to reinforce the grammar as well as the combination of "turning on" with "TV". However, it is much more useful if the student can practice forming the sentence while being presented with an image that reveals the meaning or idea of the guy turning on the TV. When the player forms a sentence in the appropriate context, language is associated with meaning, and language acquisition becomes much more effective. With this in mind, this game develops an image and requires the player to form a correct sentence that matches the meaning shown in the picture. Earlier version of this game a few years ago we could find in flash version. However, this game did not use images and just made players choose words. The new version with images and context is much more useful. Forming sentences the right way, getting the correct verb forms, etc. can be quite a complex skill. To make it somewhat easier, this game offers feedback to guide the player. When bubbles are clicked, the formed sentence is displayed at the bottom of the

screen. When small mistakes are made, such as missing words or incorrect word order, red marks appear at the bottom to indicate this and show the player how to reshape the sentence. Larger errors, such as incorrect use of the verb or first word, are also highlighted. It is quite difficult to give exact corrections for such errors though, so these errors are simply underlined in red.

Список использованных источников:

1. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – М.: Русский язык, 1989. – 290 с.
2. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку. – М.: Просвещение, 1986. – 223 с.
3. Harris T.L., Hodges R. A Dictionary of reading and related terms Unknown Binding – NY, 1981. – 250 p.
4. Harris T.L., Hodges R. The Literacy Dictionary: The Vocabulary of Reading and Writing. – NY, 2001. – 215 p.
- 5.

**ДИАГНОСТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА**

Қайролла Султана Жасқайратқызы

Павлодарский Педагогический Университет имени А. Маргулана

Мустафина Раушан Суюндиковна

Научный руководитель, магистр педагогической наук

Аннотация. *Статья рассматривает содержание социально-педагогической диагностики, основные методы социально-педагогической диагностики. Изучена социально-педагогическая диагностика детей группы риска. Показана необходимость социально-педагогическое изучение семьи.*

Ключевые слова. *Социальный педагог, диагностическая деятельность, методы диагностики, наблюдение, семья, дети группы риска.*

Аңдатпа. *Мақалада әлеуметтік-педагогикалық диагностиканың мазмұны, әлеуметтік-педагогикалық диагностиканың негізгі әдістері қарастырылады. Тәуекел тобындағы балалардың әлеуметтік-педагогикалық диагностикасы зерттелді. Отбасын әлеуметтік-педагогикалық зерттеу қажеттілігі көрсетілген.*

Кілт сөздер. *Әлеуметтік педагог, диагностикалық қызмет, диагностика әдістері, бақылау, отбасы, тәуекел тобындағы балалар.*

Abstract. *The article examines the content of socio-pedagogical diagnostics, the main methods of socio-pedagogical diagnostics. The socio-pedagogical diagnosis of children at risk has been studied. The need for social and pedagogical study of the family is shown.*

Keywords. Social teacher, diagnostic activities, diagnostic methods, observation, family, children at risk.

Работа социального педагога многопланова и многоаспектна, в нее включено множество компонентов. Одним из основных является систематическое изучение каждого ученика на всех этапах его жизни, сознание необходимости постоянного обращения к современному комплексу знаний о человеке, составляющему основу понимания ребенка как существа многомерного, многопланового, универсального. То есть, работа социального педагога обязательно должна включать в себя диагностику личностного и социального развития несовершеннолетних.

Для эффективной профессиональной деятельности социальному педагогу необходима достоверная информация, касающаяся различных сторон жизнедеятельности его подопечных. Социальному педагогу приходится использовать различными видами диагностики, приспособляя их к конкретным задачам своей профессиональной деятельности. В этом смысле он является междисциплинарным специалистом и должен владеть методами социологического, педагогического, психологического и отчасти медицинского исследования. При этом речь идет о диагностике как области практической деятельности, цель которой – определение состояния объекта социально-педагогической работы [1].

Социально-педагогическая диагностика – специально организованный процесс познания, в котором происходит сбор информации о влиянии на личность и социум социально-психологических, педагогических, экологических и социологических факторов в целях повышения эффективности педагогических факторов. По содержанию и конечным целям она является педагогической, а по методике проведения имеет много общего с психологическими и социологическими исследованиями. Объектом диагностики для социального педагога является развивающаяся личность ребенка в системе ее взаимодействия с социальной средой и отдельные субъекты этой среды, оказывающие влияние на формирование данной личности.

Диагностика — общий способ получения исчерпывающей информации об изучаемом процессе или объекте. Диагностика – важнейший компонент социальной технологии: цель – диагноз – прогноз – программа – внедрение – анализ. Вместе с тем в практике социальной деятельности сформировались собственно технологии диагностики, которые включают принципы, алгоритм процедур и способов проверки различных методов исследования.

Алгоритм процедур типовой технологии:

1. ознакомление с клиентом, постановка задач, выделение предмета диагностики, выбор основных показателей или критериев;
2. измерение и анализ показателей;
3. формулирование и оформление выводов, заключение, постановка социального диагноза. Одним из объектов диагностики выступает личность (ребенка, взрослого).

В рамках социально-педагогической диагностики личности необходимо:

- ❖ выявление специфических социальных качеств, особенностей развития и поведения;
- ❖ уточнение социальной ситуации развития;
- ❖ определение степени развитости или деформации различных свойств и качеств, обусловленных прежде всего включением человека в различные социальные связи (социальные установки, позиции, процессы адаптации и социализации, коммуникативные способности, психологическая совместимость и т.п.);
- ❖ ранжирование, описание диагностируемых особенностей клиента, построение «социального портрета» личности.

Диагностическая деятельность социального педагога включает в себя:

- Содержание и особенности социально-педагогической диагностики;
- Основные методы социально-педагогической диагностики;
- Социально-педагогическая диагностика детей группы риска;
- Социально-педагогическое изучение семьи.

Диагностическая деятельность социального педагога охватывает достаточно широкий спектр вопросов и имеет специфические черты отличия от психологической диагностики. Деятельность социального педагога связана с организацией процесса социального воспитания, поэтому данный специалист изучает не только индивидуально-психологические особенности личности, но и ее социально-психологическую характеристику. Социально-педагогическая диагностика включает: исследование уровня социального развития подопечных, степень готовности личности активно функционировать в различных сферах системы общественных отношений, особенности ближайшего окружения детей и характер взаимоотношений, складывающихся в нем, коммуникативные навыки подопечных, а также их социометрический статус.

Методы социально-педагогического исследования – это способы получения и уточнения информации о педагогических объектах,

явлениях и процессах становления личности, особенностях социальной ситуации развития ребенка, его поведении, ценностях, взаимодействии с окружающим миром. В социально-педагогической диагностике используются группы методов, заимствованные из психологии, педагогики, социологии. К педагогической группе методов принадлежат педагогическое наблюдение, диагностическая беседа, психолого-педагогическая характеристика ребенка. К числу психологических методов относят личностные опросники, тестирование, социометрию.

К социологическим методам принадлежат опросы, анкетирование, экспертные оценки. К непосредственно социально-педагогическим методам диагностики относят паспортирование, социально-педагогическое документирование, социально-педагогический мониторинг. Исследователи выделяют в социальной педагогике комплекс методов социально-психологической диагностики, который помимо указанных выше методов включает эксперимент, метод полярных профилей, контент-анализ. Использование метода наблюдения в социально-педагогической диагностике очень важно.

Несмотря на то, что этот метод является достаточно трудоемким в применении, наблюдение позволяет собрать широкие сведения о подопечных социального педагога. Особенно значимым наблюдение является в изучении ребенка и его семьи. С помощью наблюдения социальный педагог может выявить особенности поведения ребенка в классе, в семье, специфику его отношений с родителями и педагогами, выделить определенные черты характера подопечных, уровень материального положения семьи. Наблюдение ведется в соответствии со специальным планом, где фиксируются все наблюдаемые факты, наблюдение проводится с целью накопления фактов и их дальнейшего анализа.

Требования к проведению наблюдения:

- Этот метод может проводиться по заранее разработанной программе, где выделены цель, критерии и показатели, по которым будет осуществляться наблюдение, критериев наблюдения не должно быть много.

- Должна быть продумана форма фиксации наблюдаемых явлений (протокол наблюдения, заметки, специальные таблицы), получаемые сведения педагог должен анализировать и сравнивать с уже полученными.

Достоинства и недостатки наблюдения:

Наблюдение в социально-педагогической деятельности имеет неоспоримые достоинства, т.к. социальный педагог может наблюдать ребенка и семью непосредственно в привычной для них среде, посетив квартиру подопечных, либо понаблюдать за ребенком в процессе обучения, на уроках, в ходе внеурочной деятельности.

Однако, эмоциональное состояние социального педагога, его личный опыт и особенности могут повлиять на интерпретацию результатов наблюдения, присутствие педагога на уроках или посещение семьи на дому также приводит к изменениям поведения подопечных, чем обуславливает трудности наблюдения и влияет на его результаты. Как отмечает Н.М. Борытко: «Вместе с тем следует признать, что даже грамотно проведенное наблюдение не обеспечивает в достаточной мере проникновения в сущность изучаемого явления, действий учащихся. Сфера наблюдения ограничена, данным методом можно изучать далеко не все. К примеру, наблюдения дают очень мало информации для выводов о мотивах действий и поступков школьников. Вот почему возникает необходимость сочетать наблюдения с другими методами диагностики»

В ситуациях, когда, к примеру, проблемы или недостатки воспитания, тщательно скрываются семьей, на помощь приходит метод опроса, диагностической беседы. Такую беседу социальный педагог проводит с учителями, родителями, ребенком. Беседа является методом психолого-педагогического исследования, при помощи которого можно выявить мотивационную, эмоционально-волевою сферу подопечных социального педагога, а также ценности, убеждения, интересы, отношения к окружающим людям.

Требования к диагностической беседе:

- Социальный педагог должен четко продумать структуру предстоящей беседы;
- Специалист должен знать, как он начнет беседу и как ее закончит;
- Социальный педагог должен продумать примерный перечень вопросов, которые он затронет в беседе. Желательно записать эти вопросы, чтобы воспользоваться в ходе беседы;
- Многие исследователи советуют избегать чрезмерной формализации беседы, которая может повлиять на снижение интереса к ней [2].

Принципы изучения детей и подростков «группы риска», которые неразрывно взаимосвязаны и предполагают:

- изучение индивидуальных особенностей детей в системе многочисленных связей и разнообразных отношений;

- объективность;

- диалектичность и динамичность личности;

- педагогический оптимизм.

Диагностика ребенка «группы риска» имеет несколько задач:

- выявить наиболее благоприятные для обучения и воспитания особенности и возможности ребенка;

- вскрыть недостатки его личности и дефекты организма;

- определить эффективность используемых средств его обучения и воспитания.

Целью социально-психологического изучения семьи социальным педагогом является установление семейного диагноза – выявление в жизнедеятельности определенной семьи тех нарушений, которые участвуют в возникновении семейной проблемы, дисфункции, расстройства. А также выявление тех психологических особенностей семьи и ее членов, от которых зависит решение проблемы и которые, соответственно, нужно учитывать при выборе метода работы с семьей [3].

В заключении хочется отметить, что социальный педагог диагностирует развитие личности в социуме, характер отношений между людьми, особенности влияния на социализацию различных факторов. Диагностика выступает исходным условием прогнозирования и проектирования социально-педагогической деятельности.

Список использованной литературы:

1. Чубинашвили, Н.Г. Технологии социально-педагогической деятельности: социально-педагогическая диагностика: электронный учебно-методический комплекс / Н.Г. Чубинашвили; Брест. гос. ун-т им. А.С. Пушкина. – Брест: БрГУ, 2018.

2. Социально-педагогическое сопровождение детей группы риска: региональный аспект: моногр. / М. А. Галагузова, Ю. Н. Галагузова, Т. С. Дорохова [и др.]; под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М.: ООО «Издательский дом «Ажур», 2015. –224 с.

3. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб.пособие для ВУЗов. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272с

ШЕШЕНДІК СӨЗДЕРДЕГІ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ПАРАСАТТЫЛЫҚ

Какимова Жансая Жанатовна

*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу
университетінің студенті, Астана қ.*

Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., доцент

Токсанбаева Т.Ж.

*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу
университеті, Астана қ.*

Аңдатпа. Мақалада билер мен шешендердің көрегендігін, даналық сөздерін оқыту, жатқа айтқызу жас ұрпақты шешендікке, ата-бабадан қалған мол мұраны игертуге баулу арқылы дарынды тұлғалар қатарын көбейту үшін олардың сөйлеу тілі және танымын дамыту керектігі, мұның негізі халқымыздың даналықпен айтқан шешендік сөздерінде екендігі жөнінде айтылады.

Түйін сөздер: шешендік сөз, құндылық, мәдени мұра, ұлттық мәдениет, ақындық өнеге, ұлттық сана.

Аннотация. В статье рассказывается о том, что необходимо развивать речь и познание, чтобы увеличить число талантливых людей путем обучения биев и ораторов, слов мудрости, привить молодому поколению к решению, освоению богатого наследия, оставшегося от предков, а основа этого заключается в мудрых словах нашего народа.

Ключевые слова: ораторское слово, ценности, культурное наследие, национальная культура, поэтическое искусство, национальное сознание.

Abstract. The article tells that it is necessary to develop speech and cognition in order to increase the number of talented people by teaching biys and speakers, words of wisdom, to instill in the younger generation the decision, the development of the rich heritage left from ancestors, and the basis of this is in the wise words of our people.

Key words: oratory, values, cultural heritage, national culture, poetic art, national consciousness.

XXI ғасыр қоғам өмірінің әр түрлі саласында үнемі өзгеріп отырған маңызды ғаламдық процестермен сипатталады. Ол білім беру саласына да әсер етіп, жастардың ғылыми-шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың жаңа жолдарын іздестіруді талап етеді. Осыған орай, бүгінгі ақпараттық қоғам жағдайының өркениетті, қарқынды даму бағытына сай, терең білімді, өзгермелі жағдайға тез бейімделгіш, өзін-өзі саналы игеретін, бәсекелестік жағдайда өресі биік, азаматтық-тұлғалық бет-бейнесі қалыптасқан, рухани жан дүниесі бай, шығармашыл тұлға тәрбиелеу қоғамның басты мақсаттарының біріне айналды. Бұл мақсат-міндеттердің жүзеге асуы адам бойындағы асыл қасиеттердің көзін ашып, оқыту мен тәрбиені сабақтастықта,

шығармашылық мақсат қоя отырып, арнайы оқыту процесін жүргізгенде мүмкін болмақ.

«Өткенді тану, тарихты терең пайымдап, оған әділ баға беру үлкен парасаттылық пен жауапкершілікті талап етеді»[1],- деген қанатты сөздегідей болашақ ұрпақ тәрбиесінде жастарды ұлттық мұрағаттарды қадірлей білуге және өз тарихын құрметтеуге үйретеді. Бұл сөз сонымен қатар ұстаздардың да алдына зор міндеттер қояды. Себебі, ұлттық сананың оқушы бойында қалыптасуы мәдени-рухани, тарихи материалдарды игерумен ұштасады.

Қазіргі кезде ұлттық өнердің және мәдениеттің, ұлттық әдебиеттің тарихы мен оның әрбір көрнекті өкілінің мұрасына зор жауаптылықпен қарау, шынайы дұрыс бағасын беру – келешектің игілігіне бағытталған жұмыс болуы тиіс. Адамзат баласының алға қарай сатылап өркениетке жетуі әр адамның іс-әрекеттегі жаңашылдығына, жаңаны ойлап табуына, шығармашылық болмысына байланысты. Ал шығармашылық іс-әрекет, жаңашылдыққа бағыттылық тек қана ғылыми-шығармашылық қызығушылықтан бастау алады.

Адамзаттың ұлт ретінде қалыптасуы, ұлттың шығармашылық әлеуеті де әр жеке тұлғаның шығармашылық деңгейімен анықталады. Сондықтан зерттеушілер өркениетке жетудің жолын әр адамның шығармашылық қызығушылық деңгейімен, жаңашылдық болмысымен байланыстырады.

Қазақ жұрты – жаратылысынан шешендік өнерге бейім халық. Оның қиыннан қиыстыра, төтеден төге сөйлейтін тапқыр да ақылды, бейнелі де бедерлі, аталы да баталы, нақыл, қомақты ойлары жөнінде өзіміз де, өзгелер де таңдай қағып айтудамыз. Қазақ шешендік өнері атадан мирас болып, алтын баулы желісі үзілмей келе жатқан ардақты өнер. Теңіз тербеп тереңінде шайқалған інжу-маржандай ғасырлар бойы халық жадында сақталып, жұпталып көптің көкейіне орнаған шешендік сөздер шешендердің даналық сөздерінде ашылады, айқындалады, ал шешендер әлденеше ұрпақтың сана-сезімін аралап, көптің көкейіне қонақтаған ойлы, сырлы сөздерді жаттап, жадында сақтайды керекті, келеңді жерінде жаңартып кәдеге жаратады.

Қазақ шешендік өнерінің піспегі – шешен билер де, күбісі – халық. Ел есінде жүрген шешендік нұсқалардың туындыгері – шешен-би. Халық заманы озған сайын әлгіндей сөз үлгілерін талқыға салып, қырлап, өңдеп, құлпыртып әкеліп, кейде тіпті сан-саққа жүгіртіп әркімдердің (шешен-билердің) атынан айтады. Осындай әдеби-халықтық, фольклорлық сұрыптаулардан кейінгі біздің заманымызға

келіп жеткен шешендік сөздер шымырқанған қымыздай жұтылған, таңдай татарлық дүниелер болып келеді.

Қазақтың шешендік сөздерін өзге жұрттың әйгілі тұлғалары, ғалымдары жоғары бағалады. Шешендік сөздер нұсқаларын академик В.В.Радлов (XIX ғ.) зерттеп жинаған болатын. Ол: «Қазақтар... мүдірмей, кідірмей, ерекше екпінмен сөйлейді. Ойын дәл, айқын ұғындырады. Ауыз екі сөйлеп отырғанның өзінде сөйлеген сөздер ұйқаспен, ырғақпен келетіндігі соншалық, бейне бір өлең екен деп таң қаласың» [2], – деп көрсете отырып, әсіресе қазақ тілінің тазалығы мен табиғилығын дұрыс аңғарып, қазақтардың сөзге тапқырлығы мен шешендігі өзіне ерекше әсер еткенін жазған. Халық мақалдарында:» «Таяқ еттен өтеді, сөз сүйектен өтеді», «Бас кеспек болса да, тіл кеспек жоқ», «Қылыш жарасы бітеді, тіл жарасы бітпейді», «Аталы сөзге арсыз ғана тоқтамайды», – деп сөзді айтушыға да, оған құлақ қоюшыға да биік талап қойған. Демек, шешеннің ең негізгі құралы – сөз. Ол тындаушының жүрегіне жетіп, ерекше сезімге бөлеген.

Сөз туралы Бөлтірік шешен: «Сөзден тәтті нәрсе жоқ. Сөзден ащы нәрсе жоқ. Сөзінді тіліңе билетпе, ақылыңа билет. Ақылыңды, сөзінді ақылсызға қор етпе, ақылдыға айт, кімге, қай жерде, қай кезде, қалай сөйлейтініңді біл», – деп толғайды. Бұлар – «Ердің құнын екі ауыз сөзбен бітіретін, жауласқан елдің арасына бітім айтатын, күлгенді жылатып, жылағанды жұбата алатын даналық сөздер иесі». Мұндай сөз білетін, жөн білетін адамға ел ісіне араласуға, халық атынан сөйлеуге құқық берілген. Шешендік өнер - көрген-білгенді көкейге тоқып, көп үйреніп ізденудің арқасында талай айтыс-тартысқа түсіп, жалықпай жаттығу арқылы жетілетін өнер.

Қазақ биі – көсем, шешен, психолог, тәрбиешісі дегенде би-шешендер – шешендік өнердің негізгі доминанты (қозғаушы күші). Аталмыш өнер атауының өзі осы қалыптан шығып отыр. Бұл тұрғыдағы ойларымызды әрі қарай сабақтайтын болсақ, ұлттық өнеріміздің тарихында Майқы би Мәнұлынан (Айса пайғамбардың тұстасы) бастап, Майқы би Төбейұлы (1105-1225 жылдар шамасы), Аяз би Жаманұлы (11-12 ғ.), Мөңке би (1207-1250), Едіге би (1354-1419), Бәйдібек би (1356-1419 жылдар шамасы), Әз Жәнібек (1406-1473), Жиренше шешен, Шоған би (1584-1642), Әсет би (1676-1723), Қадір-Тайжан, Тоқсан, Жанкісі, Антайлақ, Бөлтірік, Сары, Сырлыбек, Бала би, Ноғайбай, Саққұлақ, Бапан, Шоң, Шорман, Байдалы, Қараменде, Зіл-қара, Алшынбай, Асаубай секілді, сондай - ақ, Төле би, Қаз дауысты Қазыбек және Әйтеке билердің [3] жарқын бейнелерін әлі де қазақ даласындағы айтулы шешен-билер есімімен толықтыра, молықтыра айтуға болады. **Олар** ерте заманда осы күнгі соттың да, тергеушінің да

қызметін атқарған. Билер өздерінің бір ғана сөзімен небір шытырман даулы мәселелердің дұрыс шешімін тауып отырған. Қазақ билері әділ және елге сыйлы болуға тиісті болатын.

Қожаберген дастаны Әйтеке бидің қайраткерлік тұлғасын ірілендіре түсетін тағы бір қасиетін ашып береді. Ол – қазақ қауымын өрге бастыруға кедергі келтірер кертартпа үрдістерге батыл қарсы шыққандығында.

Адамды, азаматты ата тегіне қарап емес, қабілетіне қарап бағалауға үндегендігінде. Сол арқылы халқына қамқор, еліне пана бола аларлық шын асылдар мен шын арыстардың кебейе түсуін көксегенінде. Әсіресе, қазаққа өзін-өзі тұтас ел қып басқарар уақыт енді жеткендігін айрықша баса көрсеткендігінде. Бір қызығы, ешкімге есесін жібермес би батырлықпен қоса «көрші елдермен татуласып тіл табыса алар» мәмлегерлікке де қатты мән береді. Қазақтың көсемі халықтық мұраттың көксеген биігіне емін-еркін көтеріле алатын майталман болса екен деп тілейді. Ел мұраты жолындағы сол ұғым, сол мақсат билік жолындағы күрестің құрбандығына шалынып кетпесе екен деп уайымдайды. Төре әулетінен де сол үшін тіксінеді. Бәр-бәріне тақ тие бермегендіктен, баққұмарлыққа бой алдыруға мәжбүр болған тұқымның «башпайдан қағар» құлығы ел басына күн туғанда ел жоғын жоқтар ұл тууына кедергі келтіріп жүрмес пе екен деп қорқады. Қорықса-қорыққандай, уәйімдесе-уәйімдейтіндей жағдай... Бірақ Әйтекенің ұлы замандастары Төле, Қазыбек тізелестерінің өсиетін естеріне ап, тек «бастарын шайқап» қана қоймағанға ұқсайды. Өйткені, Әйтекенің көксеген ел бірлігі – олардың да кекірегіндегі арман еді. Алайда олар ертең келер жаудың дүбіріне Әйтеке бидей шамырыға тұрып, қапия тауып, тап басып, қан қасап қылып кеткен қанқұйлы жауға Қожаберген жыраудай қорлана тұра, заманағайым болғанмен, заманағайып әлі болмағанын, өткенге бола өкініп қана қоймай, ертеңге бола қам жасау керек екендігін мықтап ұққанға ұқсайды. Оның жолы – ел басына күн туып тұрғанда ел арасына іріткі салмау. Бір-бірінің бетіне жоқтан өзгені салық қалып, жан-жаққа шалқайысып, шашырап кетуіне жол бермеу. Ол үшін қазақ ұлыстарының қай тарабына да, қазақ қауымының қай бөлігіне де бірдей сенім артып, бірдей талап қою керек еді. Ол үшін сонау Шыңғыс заманынан бері әдетке айналған бір ортаны тек бір әулеттен шыққан сұлтандар билейтін үрдіс бұзылды. Қазақтың әр жүзі өзара билікке таласқан Жәдік, Өсеке әулеттерінің әрқайсысына жеке-жеке еншіленіп берілмей, әр жүзде де екі сұлтан әулетінің екеуінің де екілдері жүруі көзделді. Мәселен, Кіші жүздің бір ұлысын бұрын Орта жүзді билеп келген Қайыптың баласы Батыр сұлтан басқарса, Орта жүздің Атығай, Керей ұлыстарын оған дейін Кіші жүз

ұлыстарын билеп келген қанішер Абылай, Әбілқайыр балалары Әбілмансұр мен Ералы басқарды. Қазақ ұлыстары тек сұлтандар ықпалында кетпес үшін әр ұлыстың өз ұлысбегі, өз қолбасшысы, өз пірі болды. Оның біреуі «арқар» ұранды төреден, біреуі «алаш» ұранды қарадан, біреуі «алла» ұранды қожадан қойылды [4]. Мұның аржағында сонау гректер мен римдіктер де, мынау парсылар мен үнділер де мұқият ескеріп отырған үш қауымды – әр қоғам, әр мемлекетте болатын үш қауымды – абыздар, нояндар, кәсіпкерлер қауымын бірдей ескеру қағидасы жатыр. Өйткені ежелгі мемлекеттермен күні кешеге дейін өмір сүріп келген көп қауым әркім өз еңбек, өз дәулетімен дербес күн көріп, әркім өз қару, өз келігімен қосылып, бірге қорғанатын қоғамдасу жүйесінде дәурен сүрді. Ал ондай жүйеде қауымды құрап тұрған құрамдас бөліктердің бәрін бірдей ескеріп, бірдей елеп, бірдей қамтымайынша, ынтымақ пен жарастық орнату ақылға сыймас құбылыс еді. Сондықтан да олардың қоғамы – әскери-демократиялық қауым атанған. Қауымдық демократияның бірлік пен тепе-теңдік заңы кейін республикалық демократияға да негіз болды.

Ақындық, шешендік өнердің өсіп-өркендеуіне қажетті жағдай еркін сөйлеуге бостандық, сөз бостандығы. Бұл жөнінде де қазақ қауымында сөзге тыйым салынбаған, сынға шек қоймаған. Тілімізде «би», «шешен» деген сөздердің бір мағынаға бірігіп, кірігіп кеткені белгілі, би болу үшін бір ғана сөзге шеберлік жеткіліксіз. Бұл ең алдымен елдің шежіресін, тарихын ұлылы-кішілі ел басынан өткен уақиғаларды, тарихи қайраткерлерді, әсіресе дау-дамай, соғыс біткен мәселелеріне реттеу тәртібін екінші сөзбен айтқанда, әдет-ғұрып заңын жетік білуге тиіс. «Ойлансақ мың бір пәле тілден туған, шешендер топ ішінде белді буған» [5], - деп Шал ақын бекер айтпаса керек. «Жүзден жүйрік, мыңнан тұлпар» дегендей көп ішінен дарынды шешендер шыққан.

Бүгінгі қоғамды жаңарту, жариялылық заманында жастардың батыстың күйіне, жағымсыз үлгілеріне еліктеу басым болып барады. Ал, кино мен көгілдір экраннан ұнамайтын көріністер және ондағы келеңсіз әрекеттердің тигізер зиянына ешбір адамның күмәні болмас. Өзгеге мәдениетіне еліктеп, ұлттық болмысымызды жоғалтып алмау үшін ұлттық рухани құндылықтарымызды зерттеп, үйрену керек. Билер мен шешендердің көрегендігін, даналық сөздерін оқытып, жатқа айтқызу жас ұрпақты шешендікке, ата-бабадан қалған мол мұраны игертуге баулиды.

Дарынды тұлғалар қатарын көбейту үшін олардың сөйлеу тілі және танымын дамыту керек. Мұның негізі халқымыздың даналықпен айтқан шешендік сөздерінде жатыр. Қазіргі кездегі оқу-тәрбиенің

міндеті осы тың жатқан дүниені, даналыққа құрылған қанатты сөздерді, мақал-мәтелдерді, шешендік өнерді жас ұрпақтың бойына қалыптастырып, сол арқылы рухани байлығын арттыру.

Әдебиеттер тізімі

1. Кекілбаев Ә.Үркер - А.: Жазушы, 1981. -582 б.
2. Негимов С. Шешендік өнер.- Алматы: Ана тілі, 1997.-253 б.
3. Адамбаев Б. «Ел аузынан» .- Алматы«Қазақстан», 1989, - 486 б.
4. Даланың дара ділмарлары.-Алматы«Қазақстан», 2006, – 587 б.
5. Мырзағұл М.Әйтеке би.Өмірі, заманы, асыл сөздері. - Ақтөбе, 2006-180 б.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒАСЫНА ӘСЕРІ

Д. Е. Калиаскарова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті,*

Т. Ж. Шакенова

ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының кандидаты,

Аннотация. Бұл мақаланың тақырыбына сай педагогикалық технологиялардың сабақ барысында қолдануын және олардың оқушыға деген әсерін қарастыратын боламыз. Қазіргі кезде педагогикалық технологияларды қолдану маңызды. Себебі, ол оқытудың тиімділігін арттырып, оқу-тәрбие үрдісін нақты ұйымдастыру, жүйелі оқыту, кеңінен қолданылатын көрнекі құралдарды пайдаланады. Сонымен қатар, оқушының бойында оқуға деген қызығушылығын арттырып, жеке тұлға ретінде қалыптастырады.

Кілтті сөздер: педагогикалық технология, көрнекі құрал, оқушы, оқу-тәрбие үрдісі, мұғалім, қызығушылық.

Аннотация. В соответствии с темой данной статьи мы рассмотрим использование педагогических технологий на уроке и их влияние на обучающегося. В наше время важно использовать педагогические технологии. Это связано с тем, что оно повышает эффективность обучения, четко организует учебный процесс, систематизирует обучение, широко использует наглядные пособия. В то же время это повышает интерес ученика к учебе и формирует его как личность.

Ключевые слова: педагогическая технология, наглядные пособия, ученик, учебный процесс, учитель, интерес.

Annotation. In accordance with the topic of this article, we will consider the use of pedagogical technologies during the lesson and their impact on the student. Nowadays, it is important to use pedagogical technologies. This is because it increases the effectiveness of teaching, clearly organizes the educational process, systematic teaching, and uses widely used visual aids. At the same time, it increases the student's interest in learning and forms him as an individual.

Key words: educational technologies, visual aids, student, educational process, teacher, interest

Педагогикалық технология – алға қойған мақсаттарды іске асыруға мүмкіндік беретін оқыту мен тәрбиелеудің теориялық негізделген үрдістерін шығарудың әдістері мен жабдықтарының жиынтығы, оқу жоспарларының және бағдарламаларының жаңа мазмұнын ендірудің тиімді құралы.

Педагогикалық технология оқу процесін жүзеге асырудың мазмұндық техникасы, практикада іске асатын нақты педагогикалық жүйе, жоба және арнайы ұйымдастырылған, мақсатты, бір-бірімен өзара байланысты әдіс-тәсілдер жиынтығы болып отырып мынадай төрт мәселені шешеді:

- педагогикалық технология кездейсоқтықты жояды;
- үрдісті жобалау танымдық қызметіне негіз болады;
- диагностикалық зерттеу арқылы, мақсатын қоя отырып, нәтижесі дәл тексеріліп, бағаланады;
- практикадағы үрдістің бірлігін қамтамасыз етеді [1, 44 б.].

Сонымен қатар, «педагогикалық технология» ұғымына ғылыми тұрғыдан берілген анықтамаларды қарастырсақ:

Б. Т. Лихачев «педагогикалық технология – бұл оқытудың формасын, әдісін, тәсілін, тәрбиенің құралын жинақтауды анықтайтын психологиялық-педагогикалық құрылғылардың жинағы», - деген анықтама берсе, Г. К. Селевко «педагогикалық технология» түсінігін 3 аспект бойынша қарастырады:

- ғылыми: педагогикалық технология – жобаланған педагогикалық үдерісті және оқытудың әдісі мен мазмұнын, мақсатын оқытатын, педагогикалық ғылымның бөлімі;
- бейнелеулі іс-жүргізу: оқытудың жоспарланған нәтижесіне жету үшін әдістер мен құралдарды, мазмұны мен мақсатының жиынтығын бейнелейтін үдеріс;
- нақтылы іс-жүргізу: технологиялық үдерістерді жүзеге асыру, педагогикалық, әдістемелік және тұлғалық құралдарды жинақтау.

В.М. Шепель: «Технология – бұл өнер, шеберлік, ептілік, іскерлік, әдістердің жиынтығы, жағдайдың өзгеруі» - деген анықтама береді.

Педагогикалық технологияларға берілген басқа да анықтамалар бар, ол: оқыту үдерісін ұйымдастыру мен жүргізуді жобалау барысындағы бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің моделі (Монахов В.М.), барлық сабақ беру үдерісін жасаудың, қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі, білімді меңгерудегі техникалық және

олардың өзара әрекеттерін ескеру, мазмұнын қорытындылау (ЮНЕСКО).

В.А. Сластенин бойынша педагогикалық технология деген: ол қатал ғылыми жоспарлау және дәлірек айтқанда, педагогикалық әрекеттің жетістігін қамтамасыз ететіндігін елестету [2, 11-12 б.].

Педагогикалық технология оқытудың ең ұтымды жолдарын зерттейтін ғылым ретінде де, оқытуда қолданылатын әдістер, принциптер мен реттеулер жүйесі ретінде де, нақты оқу процесі ретінде де жұмыс істейді.

Педагогикалық технология дұрыс жобаланған болу үшін міндетті түрде 5 элемент болуы қажет:

1. Мақсат қою. Мұғалім курстық тараудың көлемінде оқу үдерісінің шағын мақсаттарын анықтайды. Бұл бөлімнің орындалу нәтижесі оқу мақсаттарын құру. 2-5 минут аралығында болады.

2. Болжау. Оқушылар білімін болжау дегеніміз – деңгейлік оқытуға бағытталып құрылған үздік жұмыс. Әрбір шағын мақсатқа сәйкес болжау жұмысы болады және ол шағын мақсаттың орындалуын анықтайды.

3. Оқушылардың сабақтан тыс өз бетімен орындайтын жұмыстары. Деңгейлік мөлшерде саралап алынған тапсырмалар жиынтығы.

4. Логикалық құрылым. Шағын мақсаттық мазмұны мен саны оқушылардың даму аймағын және уақыт бойынша әр аймақтың ұзақтығын орындаумен аяқталады.

5. Түзету. Мұнда негізгі үш жағдайды басшылыққа алу керек:
- қарастырып отырған сұрақтарда мүмкін болатын қиындықтар;
- оқушылардың көп жіберетін қателіктері;
- оқушының оқу стандарты талабының деңгейіне көтерудің педагогикаға тән шараларының жүйесі. [2, 51-52 б.].

Қазіргі кезде мектептерде әр оқушының жеке басы мен оның қызметі бірінші орынға шығады. Сондықтан басым технологиялардың арасында:

- Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар;
- Жобалау қызметінің технологиясы;
- Деңгейлеп оқыту технологиясы;
- Дамыта оқыту технологиясы;
- STEAM технологиясы;
- Саралап оқыту технология
- Ізгілендіру технологиясы;
- Тірек сигналдар арқылы оқыту технологиясы, т.б жатады.

Дамыта оқыту технологиясы – баланы оқыта отырып, дамыту. Оқушы бойында еркіндік, еңбексүйгіштік, белсенділік, адамгершілік сияқты қасиеттерді қалыптастыра аламыз. Оқу үдерісінің барысында есте сақтау мен қайталау емес, дағдыны дамыту мен түсінуге мән беретін оқыту түрі.

Дамыта оқытудың негізгі ерекшеліктеріне тоқталатын болсам:

1. Оқушыларды еріксіз және қыстамай оқыту;
2. Оқушылардың білім алуға деген қызығушылықтарын дамыту үшін тақырыптарды жаңа бір қырынан қайталауды ұсынып отыру;
3. Білімнің базалық деңгейінің барлық оқушылар үшін міндеттілігі;
4. Оқушыға өз деңгейін таңдауға ерік беру;
5. Оқушыларға берілетін білімнің саралануы;
6. Оқыту мен тәрбиенің бірлігі [3].

Дамыта оқыту технологиясының мақсаттары – білім дайын күйінде ұсынылмайды, бала – тыңдаушы, ізденуші, зерттеуші болып табылады. Дамыта оқытудағы басты іс-әрекет диалог, пікірлесу, пікір таласы. Осы жүйелер арқылы баланың бойында «өзіндік даму» процесі жүреді. Осының негізінде өзіндік талдау, жинақтау, өзіндік тәрбие қалыптасады.

STEAM технологиясы дегеніміз – оқытудың біріктірілген тәсілі. Яғни, ол әр түрлі ғылымдардың, соның ішінде: жаратылыстану ғылымдардың, технология, инженерлік, өнер және математика салаларын қамтиды. Бұл технология балалардың ой-өрісін, өнертапқыштық міндеттерді құрастыра білуін, сыни ойлауын дамытып, жеке тұлға ретінде қалыптасуына өз септігін тигізеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) – ақпаратты бекітуді, оны өңдеуді және ақпараттық алмасуды (беру, тарату, ашу) қамтамасыз ететін технологиялар жиынтығы. АКТ-ға түрлі оқыту платформалар, бағдарламалық жасақтама және электрондық байланыс құралдары кіреді.

Тірек сигналдар арқылы оқыту технологиясы – теориялық білімнің кең көлемін игеруді, жаңа тақырыптың жекелеген бөлшектері жиынтығын бірдей қамтуды жеңілдетеді, олардың арасына байланыс орнатуға, салыстыруға, материалды логикалық өңдеуге және оның ұзақ есте сақталуына көмектеседі, бағалау мен өзін-өзі бағалауды қамтамасыз етеді.

Осы технологиялардың ішінде, оқушының жеке қасиеттеріне бағытталған технологиялардың бірі - ізгілендіру технологиясы.

Білім берудің ізгілендіру технологиясын негізін қалаған – Ш. А. Амонашвили. Оның басты еңбектерінің бірі – «Ізгілік педагогикасы

жайлы ойлар» деп аталады. Оның пікірінше, әр бала туылғаннан бастап белгілі бір миссиямен туылады, яғни әр бала өзіне тән нышан, белгілерімен ерекшеленіп, дүниеге келеді. Сол ерекшеліктерді дамыту үшін авторитарлы білім беруді жойып, ізгілендіру арқылы жүргізіледі деп атап өткен.

Ізгілендіру технологияның негізгі мақсаттары – баланың жеке қасиеттерін ашу арқылы азамат етіп тәрбиелеу, баланың жаны мен жүрегіне жылулық ұялату, баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту [2, 46 б.].

Қазіргі таңда, негізінде оқулықтарда өмірмен байланыстыра оқыту жүзеге асырылады. Біз педагогикалық технологияларды тек оқыту үдерісінде емес, сонымен қатар тәрбие сағаттарында да қолдана аламыз. Мен өзімнің 2 курстағы болған психологиялық-педагогикалық практика барысында «Үйрен жақсы әдептен» атты тәрбие сағатын ұйымдастырғанда қолдандым. Менің қолданылған технология – ізгілендіру технологиясы.

Сурет 1. «Үйрен жақсы әдептен» атты сынып сағаты

Тәрбие сағаты барысында мен оқушыларды үш топқа бөліп, әр топқа жеке тапсырмаларды ұсындым.

«Мейірімділер» тобы – әдептілік пен әдепсіздік жайлы мақал-мәтелдерді орынға қойып, қорғау.

«Қамқорлылар» тобы – Не істеуге болмайды? Атты сұраққа берілген іс-әрекеттердің ретін анықтайды.

«Адалдық» тобы – Не істеу керек? Атты сұраққа берілген іс-әрекеттерді анықтайды.

Яғни, біз балалардың бойына ізгілендіру технологиясы арқылы жағымды қасиеттерді одан әрі дамыта аламыз.

Қорытындылай келе, қазіргі кезде педагогикалық технологиялардың білім саласында алатын орны ерекше деп санаймын.

Өз кезінде Ж. Аймауытов «... Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер» деп оқыту үнемі ізденіспен, «жаңадан жаңаны» жасайтын іс-әрекет екенін айтқан еді. Сондықтан қай пән барысында да тек оқулықпен ғана шектелмей, оқушының шығармашылықпен жұмыс жасауына көңіл бөлу қажеттігі туындайды. Әрбір мұғалім үшін ең бастысы – сабаққа лайықты әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдау болып табылады. Педагогикалық технологиялардың оқушыға тигізетін әсерін оқыту үдерісінде бақылай аламыз. Педагогикалық технологиялар әрбір оқушының бойында қажетті қасиеттерді қалыптастырып, оны әрі қарай дамытып отырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ш.К.Кенембаева Педагогикалық инновацияға арналған терминологиялық түсіндірме сөздік. – Павлодар, 2009. – 44 б.
2. Ф.Б.Бөрібекова, Н.Ж.Жанатбекова Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар оқулық. – Алматы, 2014. – 11-12 б., 46 б., 51-52 б.
3. Дамыта оқыту барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер-
<https://textbook.tou.edu.kz/books/050/4.html>

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Калиева А.Е.

*Магистрант Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Шавалиева З. Ш.

*научный руководитель: кандидат педагогических наук,
ассоциированный профессор (доцент), г. Павлодар*

Аннотация. В настоящее время в педагогической теории и практике уделяется особое внимание феномену процесса научно-исследовательской деятельности младших школьников. Особенно актуальна проблема формирования исследовательских умений для учащихся начальной школы, поскольку именно на этом этапе онтогенеза учебная деятельность является ведущей и определяет развитие главных познавательных особенностей развивающейся личности. В статье раскрыто понятие научно-исследовательской деятельности младших школьников, рассмотрены педагогические условия ее реализации. Автором дана краткая характеристика исследовательских умений младших школьников.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, младший школьник, исследовательские умения, педагогические условия.

Аннотация. Қазіргі кезде педагогикалық теория мен практикада бастауыш мектеп оқушыларының зерттеушілік іс-әрекет процесіне ерекше көңіл бөлінеді. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын дамыту мәселесі ерекше өзекті болып табылады, өйткені онтогенездің дәл осы кезеңінде оқу әрекеті жетекші болып, дамып келе жатқан тұлғаның негізгі танымдық сипаттамаларының дамуын анықтайды. Мақалада бастауыш мектеп оқушыларының зерттеушілік әрекетінің тұжырымдамасы ашылып, оны жүзеге асырудың педагогикалық шарттары қарастырылған.

Негізгі сөздер: зерттеушілік іс-әрекет, бастауыш мектеп оқушылары, зерттеушілік дағдылар, педагогикалық шарттар.

Annotation. Nowadays in pedagogical theory and practice special attention is paid to the phenomenon of the process of research activity of junior schoolchildren. The problem of formation of research skills is especially relevant for elementary school students, since it is at this stage of ontogenesis that learning activity is the leading one and determines the development of the main cognitive features of the developing personality. In the article the concept of research activity of junior schoolchildren is revealed, pedagogical conditions of its realization are considered. The author gives a brief characteristic of research skills of junior schoolchildren.

Key words: research activity, junior schoolchild, research skills, pedagogical conditions.

В условиях социально-экономической жизни современного общества возрастает потребность в самостоятельных людях, способных быстро адаптироваться к изменяющимся ситуациям, творчески подходить к решению проблем. Современному младшему школьнику предстоит стать активным участником социального и духовного

развития страны, что требует от него самостоятельности в процессе приобретения новых знаний и умений в школе, в вузе и на протяжении всей жизни.

В принятой в стране государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы [1] указано: «Повышение глобальной конкурентоспособности казахстанского образования и науки, воспитание и обучение личности на основе общечеловеческих ценностей». Для реализации указанных целей необходимо развивать исследовательскую деятельность начиная с младшего школьного возраста.

Так как, младший школьный возраст - один из важнейших этапов в жизни ребенка, который во многом определяет его дальнейшее развитие. Тем не менее, опыт вовлечения в научно-исследовательскую деятельность младших школьников недостаточно освещен в педагогической литературе несмотря на то, что сензитивность данного возрастного периода предполагает включение младших школьников в занятия исследовательской деятельности.

По определению И. А. Зимней и Е. А. Шашенковой, научно-исследовательская деятельность - это «специфическая человеческая деятельность, которая регулируется сознанием и активностью личности, направлена на удовлетворение познавательных, интеллектуальных потребностей, продуктом которой является новое знание, полученное в соответствии с поставленной целью и в соответствии с объективными законами и наличными обстоятельствами, определяющими реальность и достижимость цели [2, 103 с.]».

Научно-исследовательская деятельность в младшем школьном возрасте в Республике Казахстан находится на этапе становления в условиях обновленной системы содержания образования, что обуславливает ее специфические особенности:

- включение младшего школьника в исследовательскую деятельность основывается на познавательном интересе, наиболее присущем данному возрасту;

- учитывая небогатый собственный опыт младшего школьника в исследовательской деятельности, значительную роль в организации исследовательской деятельности играют не только детские исследования, но и специальные занятия по формированию соответствующих умений;

- формирующиеся в процессе данной деятельности исследовательские умения являются составной частью общеучебных умений, необходимых учащимся для успешной учебной деятельности.

В работах В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, подчеркивается, что уже к старшему дошкольному возрасту выделяется познавательно-исследовательская деятельность ребенка, стремящегося понять, как устроен окружающий мир. И уже при поступлении в первый класс у ребенка начинает формироваться способность к аналитико-синтетической деятельности: он усваивает эталоны и правила поведения, находит способы решения возникающих задач и приобретает личностный опыт как основу формирования исследовательских умений [3, 182с.].

На современном этапе развития системы образования процесс формирования исследовательских умений у обучающихся представлен в работах А.В. Леонтовича, М.И. Махмутовой, А.С. Обухова, Э.Г. Сабировой, А.И. Савенкова, А.Н. Поддякова и др. Анализ работ показал, что в младшем школьном возрасте у детей преобладают особо благоприятные внутренние предпосылки для развития исследовательского отношения к миру. Данный аспект непосредственно связан с формированием познавательных интересов, которые необходимы для осуществления детьми больших и малых открытий в окружающем мире, тем самым происходит приобретение универсальных способов его познания исследовательских умений [4, 112-116 с.].

На основе анализа имеющихся исследований и педагогического опыта формирования исследовательских умений в контексте требований ГОСО РК нами уточнено понятие «исследовательские умения» в следующем контексте - это совокупность специально подобранных теоретических знаний и основанных на них практических действиях и операциях, призванных обеспечивать положительную мотивацию младших школьников к исследовательской деятельности и к процессу познания, позволяющих делать его результат личностно значимым достижением.

На основе данного понятия выделены пять групп исследовательских умений младших школьников, которые необходимо сформировать с помощью педагогической поддержки:

1. Поисковые умения: увидеть проблему исследования; сформулировать цель и задачи исследования; выбрать и применить методы исследования; осуществить поиск источников информации.

2. Информационные умения: осуществлять содержательно-смысловую обработку информации; выделять главное и второстепенное; работать с научными понятиями, терминами и их дефинициями; выделять смысловые части текста (параграфы, главы, абзацы) и выстраивать логику изложения; работать с конспектом,

используя цитаты и ссылки: подбирать аргументы и факты; кратко излагать, подготовив выступление, основную часть и вывод.

3. Организационные умения: организовывать рабочее место; составлять план работы и осуществлять деятельность по нему; работать в библиотеках, компьютерных залах; проводить опыты; систематизировать и анализировать выполненные действия.

4. Оценочные умения: обосновывать оценку своей работы; определять достоинства своей исследовательской работы; выражать свою оценочную позицию по отношению к другим работам.

5. Презентационные умения: представлять продукт познавательной, исследовательской, речевой и коммуникативной деятельности с применением современных способов и технологий.

Таким образом, исследовательские умения детей младшего школьного возраста мы определяем как интеллектуальные и практические умения, связанные с самостоятельным выбором и применением приемов и методов исследования на доступном детям материале и соответствующие этапам учебного исследования.

Исходя из анализа теории и практики, можно сделать вывод о том, что для организации научно-исследовательской необходим учет ряда педагогических условий. На основе данных источников, а также анализа образовательной практики начальной школы нами были выделены следующие педагогические условия формирования исследовательских умений младших школьников:

1. Учет возрастных и индивидуальных особенностей детей: использование активных методов обучения; адаптация понятий, связанных с исследовательской деятельностью, к возрасту учеников; доступность форм и методов проводимых исследований, соответствие тематики исследования возрастным особенностям и личностным интересам младших школьников.

2. Мотивированность исследовательской деятельности обучающихся реализуемых за счет создания ситуаций практического и интеллектуального затруднения во время учебной и внеклассной деятельности, актуализации потребности в новых знаниях, в расширении круга интересов младших школьников.

3. Деятельность педагога, реализующего позицию организатора учебно-исследовательской деятельности обучающихся. Педагог должен владеть знаниями об исследовательской деятельности, включаться в сотрудничество и сотворчество, обладать творческим потенциалом для организации процесса учебного исследования, соответствующего возрасту и интересам детей, создавать творческую образовательную среду путем организации поиска, поощрения

творческих начинаний и действий детей, использования творческих исследовательских заданий, продуктивных методов обучения, создания возможностей для самореализации учащихся, для проявления их самостоятельности и инициативности.

В основе научно-исследовательской деятельности лежит развитие познавательных навыков учащихся, умений самостоятельно конструировать свои знания, ориентироваться в информационном пространстве, развитие их критического и творческого мышления, умение увидеть, сформулировать и решить проблему. Рассмотрев теоретические основы организации исследовательской деятельности младших школьников, мы пришли к выводам:

- научно-исследовательская деятельность - организованная, познавательная творческая деятельность учащихся, по своей структуре соответствующая научной деятельности, характеризующаяся целенаправленностью, активностью, предметностью, мотивированностью и сознательностью.

- в младшем школьном возрасте научно-исследовательская деятельность представляет собой специфическую учебную деятельность, предполагающую наличие основных этапов, характерных для научного исследования и ориентированную на открытие лично значимых для учащегося знаний, формирование исследовательских умений.

- педагогическими условиями организации научно-исследовательской деятельности младших школьников являются: ознакомление младших школьников с содержанием и техникой выполнения исследований, формирование у учащихся умений самостоятельной работы, формирование умений самоконтроля и развитие творческих способностей и инициативы учащихся.

Список использованных источников

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/article/details/20392?lang=ru>
2. Зимняя И. А., Шашенкова Е.А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности. - Ижевск, - 2001. - 103 с.
3. В.В. Давыдов, А.В. Запорожец. Избранные психологические труды. – Изд-во «Агни» - М.: - 2008. – 182с.
4. Леонтович А.В. Организационно-содержательные проблемы развития исследовательской деятельности учащихся / А.В. Леонтович // Исследовательская деятельность учащихся в современном образовательном пространстве / Под общей редакцией А.С. Обухова. – М.: НИИ школьных технологий, - 2012. - С. 112-116.

СТРУКТУРА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ РАЗЛИЧНОГО ТИПА

Каменова Молдир Наримановна

Павлодарский Педагогический Университет имени Э. Маргулана

Мустафина Раушан Суюндиковна

Научный руководитель, магистр педагогической наук

г.Павлодар

Аннотация. *Статья рассматривает структуру деятельности социального педагога и наличие компонентов. Дано определение деятельности социального педагога, раскрываются этапы структуры деятельности. Рассмотрены некоторые общие функции деятельности социального педагога.*

Ключевые слова. *Социальный педагог, деятельность, структура, цель, функции социального педагога, ребенок, семья, социализация.*

Abstract. *The article examines the structure of the activity of a social teacher and the presence of components. A definition of the activity of a social teacher is given, the stages of the structure of activity are revealed. Some general functions of the activities of a social teacher are considered*

Keywords. *Social teacher, activity, structure, purpose, functions of a social teacher, child, family, socialization.*

Структура деятельности социального педагога, как и любой другой профессиональной деятельности, предполагает наличие следующих компонентов: субъекта (того, кто ее осуществляет), объекта (того, для кого она специально организована, на кого направлена), цели (к чему она стремится), функций (какие при этом функции выполняются), средств (при помощи каких методов и технологий достигается ее цель). Объектом, деятельности социального педагога являются дети и молодежь, нуждающиеся в помощи в процессе их социализации. К этой категории относятся дети с интеллектуальными, педагогическими, психологическими, социальными отклонениями от нормы, возникшими как следствие дефицита полноценного социального воспитания, а также довольно большое количество детей, имеющих физические, психические или интеллектуальные нарушения развития (слепые, глухонемые, больные детским церебральным параличом – ДЦП, умственно отсталые и др.). Все эти дети требуют особой заботы общества.

Целью деятельности социального педагога является создание условий для психологического комфорта и безопасности ребенка (подростка, молодого человека), удовлетворение его потребностей с помощью социальных, правовых, психологических, медицинских,

педагогических механизмов предупреждения и преодоления негативных явлений в семье, школе и других социумах.

Структура – взаиморасположение и связь основных частей чего-либо, строение. Деятельность социального педагога – есть целенаправленная, специально организованная последовательность деятельности. В такой деятельности, как правило, выделяют определенные этапы действий, обеспечивающие достижение поставленной цели [1].

Структура общей деятельности социального педагога включает 5 этапов:

1. Диагностико-прогностический – этап диагностики объекта, определения его социально-педагогических проблем, построение прогноза вероятного развития. Это начальный этап получения информации;

2. Этап выбора (разработки) оптимальной методики: определение цели работы с клиентом; выбор из имеющихся методов с учетом ситуации, индивидуальности клиента, его проблем, возможностей специалистов;

3. Этап непосредственной подготовки к реализации выбранной методики. Необходим для выявления математических, технических, организационных и методических аспектов;

4. Основной этап – реализационный;

5. Экспертно-оценочный — оценка результатов реализации.

Функции, которые социальный педагог выполняет в своей профессиональной деятельности, представляют собой относительно самостоятельные, различные по характеру, но в то же время тесно взаимосвязанные виды деятельности, которые в совокупности обеспечивают достижение целей и качественных результатов профессиональной деятельности. Однако, выделяя функции деятельности социального педагога, следует иметь в виду, что очень часто они реализуются в совместной деятельности других специалистов – психологов, педагогов, медиков и др.

Рассмотрим некоторые общие функции деятельности социального педагога:

- диагностическая функция – изучение социальных, психологических, медицинских, педагогических особенностей личности ребенка, семьи, условий жизни, стилей воспитания, характера социальных проблем и постановка «социального диагноза»;

- прогностическая функция – прогнозирование развития событий, процессов, происходящих в семье, группе людей, прогнозирование результатов процесса социального развития ребенка;

- воспитательная функция – обеспечение целенаправленного педагогического влияния на поведение и деятельность детей и молодежи, а также семьи с привлечением всех воспитательных средств и возможностей социума;

- информационно-просветительская функция осуществление консультационных, информационных, образовательных и иных услуг по обеспечению семьи и детей информацией по вопросам социальной защиты; педагогическое просвещение родителей и детей;

- правозащитная функция — использование законов и правовых актов, направленных на оказание помощи и поддержки детям и молодежи, членам их семьи, для защиты их имущественных и гражданских прав;

- координационная функция — активизация и координация работы различных ведомств и служб по совместному разрешению проблем ребенка (молодого человека), осуществление взаимодействия между несовершеннолетним и педагогическим коллективом образовательного учреждения, семьей, специалистами различных социальных служб и ведомств;

- профилактическая функция — учет и приведение в действие социально-правовых, юридических и психологических механизмов предупреждения и преодоления негативных явлений; • коррекционно-реабилитационная функция—осуществление социотерапевтической помощи нуждающимся, коррекции асоциального поведения детей и подростков, помощь ребенку в социальной реабилитации;

- организационная функция — организация различных видов социально значимой деятельности (спортивной, учебной, досуговой, трудовой и др.) детей и взрослых, направленных на развитие творческого потенциала личности;

- исследовательская функция — проведение аналитической работы с нормативными, организационными и другими документами; разработка программ, методик, технологий деятельности; подготовка методических материалов; организация научно-практических исследований по проблемам профессиональной деятельности [2].

Какой бы вид социально-педагогической деятельности ни пришлось рассматривать (патронаж семьи, социальная реабилитация детей с проблемами, социальная защита детей-сирот и др.), всякий раз необходимо определить особенности объекта, сформулировать цели деятельности, выбрать соответствующие средства, определить ее конкретное содержание. Одним словом, обозначенный набор компонентов системы социально педагогической деятельности является необходимым, очень важно их осознавать и целенаправленно

выстраивать. Исключение одного из них ведет к нарушению, ослаблению, а то и к разрушению системы в целом. В этом случае потраченные в деятельности усилия не дадут ожидаемого результата. А. В. Мудрик определяет социально-педагогическую деятельность как отрасль педагогики, исследующую социальное воспитание в контексте социализации, то есть воспитание всех возрастных групп и социальных категорий людей, осуществляемое как в организациях, специально для этого созданных, так и в организациях, для которых воспитание не является основной функцией [4]. Ю. В. Василькова и Т. А. Василькова дают следующее определение социально-педагогической деятельности: «Социально-педагогическая деятельность – это социальная работа, включающая и педагогическую деятельность, направленную на помощь ребенку (подростку) в организации себя, своего психологического состояния, на установление нормальных отношений в семье, в школе, в обществе» [2].

Данная информация позволяет социальному педагогу проанализировать образ жизни воспитанников, дать социально-психологическую характеристику семей, выявить актуальные проблемы. В результате диагностики определяются те категории воспитанников, которые в первую очередь требуют особого социально-педагогического внимания и влияния. Таким образом, мнение по социально-педагогической деятельности педагогов абсолютно разные, но некоторые из них считают, что, социально педагогическая деятельность, в свою очередь, прежде всего использует и учитывает принципы нравственности, определяет цели и разрабатывает методы, а также исследует проблемы взаимодействия. Социально-педагогическая деятельность по своей сущности – это целенаправленная последовательность действий социального педагога (субъекта), обеспечивающая наиболее оптимальное достижение определенной социально-педагогической цели в социальном развитии (коррекции развития), воспитании (перевоспитании, исправлении), овладении умениями и навыками в самообслуживании, обучении, профессиональной подготовке объекта [3].

Таким образом, структура социально-педагогической деятельности педагогов, которая включает в себя: основные цели и задачи; субъекты и объекты деятельности; содержание деятельности; основные методы работы, принципы и мотивы социально-педагогической деятельности педагогов.

Список использованной литературы:

1. Социальная педагогика: Курс лекций: Учеб.пособие для вузов/ Под ред М.А. Галагузовой.- М., 2016

2. Василькова Т.А. Социальная педагогика: Учебное пособие / Т.А. Василькова, Ю.В. Василькова. – М.: КНОРУС, 2016.
3. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учебник.-М.,2017
4. 17. Мудрик А.В. Основы социальной педагогики: учебник. - М., 2018

МАТЕМАТИКА ПӘНІ БОЙЫНША БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ДИАГНОСТИКАЛАУ

Каржаспаева З.М.,

*Магистрант, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университеті*

Ғылыми жетекші: Кененбаева М.А.,

*п.ғ.к., профессор, Жапарова Б.М., п.ғ.қ., қауымдастырыған
профессор*

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қаласы*

Аңдатпа. Бұл мақалада бастауыш мектеп – оқушы тұлғасының қалыптасуының ең маңызды кезеңі екендігі айтылды. Білім берудегі диагностиканың маңызы қарастырылды. "Педагогикалық диагностика" ұғымының ерекшеліктері қарастырылды. Тәжірибе жүзінде бастауыш сыныптың математика сабағында диагностика жүргізіліп, оқушылардың оқу деңгейі анықталды. Алынған нәтижелерге талдау жасалып, қорытынды шығарылды.

Кілт сөздер: диагностика, нәтиже, бастауыш сынып, критерий, сапалы білім.

Аннотация. В данной статье было отмечено, что начальная школа является важнейшим этапом формирования личности учащегося. Рассмотрено значение диагностики в образовании. Рассмотрены особенности понятия "педагогическая диагностика". На практике на уроках математики начальных классов проводилась диагностика, определялся уровень обучения учащихся. Проведен анализ полученных результатов и подведены итоги.

Ключевые слова: диагностика, результат, начальный класс, критерий, качественное образование.

Annotation. In this article, it was noted that primary school is the most important stage in the formation of a student's personality. The importance of diagnostics in education is considered. The features of the concept of "pedagogical diagnostics" are considered. In practice, diagnostics were carried out in primary school mathematics lessons, and the level of students' education was determined. The analysis of the obtained results was carried out and the results were summarized.

Keywords: diagnosis, result, primary grade, criterion, quality education.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Жолдауында былай деген болатын: "Сапалы ортада білім алу –

әрбір баланың мызғымас құқығы". Мұндағы ең түйінді сөз – "сапа". Сондықтан білімді, мықты орта құру және сол ортада тәрбиелі де инабатты, адамгершілік қасиеті жоғары дамыған, қоғамға өз пайдасын әкелетін тұлға тәрбиелеу – мұғалімдердің міндеті болып табылады [1].

Осындай жан-жақты дамыған, үйлесімді тұлға тәрбиелеу мектеп табалдырығын аттаған бастауыш сынып оқушысының мұғаліміне үлкен міндет арттырады. Балада қалыптасатын барлық білім мен дағдылар тек үйде емес, сонымен қатар мектепте де қалыптасады. Бастауыш сынып – бұл бала өміріндегі ең маңызды, ең ықпалы көп болатын фундаменталды саты болып табылады. Бастауыш мектеп – тұлғаның қалыптасуының маңызды кезеңі болып табылады, өйткені дәл осы кезеңде оқу қызметі, өзін-өзі тану және өзін-өзі өзгерту қажеттілігі мен қабілеті қалыптасады. Оқушының болашақта пәнге деген қызығушылығы бірінші оқу жылының қалай өтетініне және сабақтардың қалай ұйымдастырылғанына байланысты болады. Оқушының ары қарай қалай оқып кететіндігі көбінесе бастауыш мектептен белгілі болады. Сондықтан оқушыларға сапалы білім беріп қана қоймай, сол білімді әр оқушының қалай меңгергенін қадағалап отыру қажет. Осы жерде бізге диагностика көмекке келеді.

Диагностика арқылы білім беруде көптеген жаңа есіктер ашылады. Педагогикалық диагностика оқытудағы проблемаларды тауып, шешу үшін жол табуға, оларды алдын алуға мүмкіндік береді. "Педагогикалық диагностика" ұғымын ғылыми айналымға 1968 жылы Карлхейнц Ингенкамп енгізді деп саналады. Оның айтуынша, ол бұл тұжырымдаманы бір ғылыми жоба аясында медициналық және психологиялық диагностикаға ұқсастығы бойынша ұсынды. Содан кейін оның әріптесі Инго Хартман оны өз баяндамасының атауында қолданды [2].

Білім беру сапасы мұғалімдердің кәсіби дайындығы мен білім беру қызметіне, әсіресе кәсіптік білім беру саласына тікелей байланысты. Педагогтар білім алушылардың жеке және білім беру әлеуетін дамыту бойынша өз қызметінің нәтижелерін бағалай білуі тиіс, бұл үшін диагностиканың психологиялық-педагогикалық әдістерін меңгеру қажет.

Ғылымның жалпы әдістемесі тұрғысынан диагностика – теорияны қамтитын мамандандырылған таным саласы және тану процестерін ұйымдастыру әдістері, сондай-ақ диагностикалық құралдарды ұйымдастыру және құру принциптері ретінде қарастырады [3].

"Педагогикалық диагностика" ұғымында "педагогикалық" сын есімі диагностиканың келесі ерекшеліктерін сипаттайды:

- біріншіден, диагностика педагогикалық мақсаттар үшін жүзеге асырылады, яғни, ол талдау мен түсіндіру негізінде оқу сапасын жақсарту және оқушының жеке басын дамыту туралы жаңа ақпарат алу үшін;

- екіншіден (және бұл ең бастысы), ол мұғалімнің педагогикалық жұмысының сапасы туралы түбегейлі жаңа мазмұнды ақпарат береді;

- үшіншіден, ол мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің логикасына органикалық түрде сәйкес келетін әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылады;

- төртіншіден, педагогикалық диагностиканың көмегімен мұғалім қызметінің бақылау-бағалау функциялары күшейтіледі;

- бесіншіден, тіпті дәстүрлі түрде қолданылатын оқыту мен тәрбиелеу құралдары мен әдістерін педагогикалық диагностика құралдары мен әдістеріне айналдыруға болады [4].

Қоғамға өзінің пайдалы септігін тигізетін, жауапкершілік сезімі дамыған, адамгершілік қасиеттерге толы адам тәрбиелеу тек ата-ана емес, ұстаздың да мойнына артылған күрделі міндет. Ол үшін мұғалім сапалы білім беру алуы қажет. Оқушылардың оқу үлгерімін диагностикалау мақсатында біз тәжірибемізді Чернорецк №2 жалпы орта білім беру мектебіндегі 16 оқушы білім алатын 2 А сынып оқушыларымен математика сабығында өткіздік.

Математика 2 сынып, 1-нші бөлім. 32-сабақ! Шамалардың мәндеріне амалдар қолдану.

Оқу мақсаттары: 2.1.3.3 шамалар мәндерін: ұзындық (см, дм, м)/ масса (кг, ц) амалдар орындау.

Бағалау критерийлері:

1. Оқушылар берілген тапсырманы түсінеді.
2. Жақша арқылы берілген өрнектің орындалу ретін біледі.
3. Шамаларды бір-бірінен ажырата алады.
4. Қосу мен азайту амалдарына берілген өрнектерді қатесіз шығара алады.

1. Амалдарды орында.

100 кг - (72 кг + 28 кг) (0 кг)

70 м - (100 м - 62 м) (32 м)

(18 г + 33 г) - 37 г (14 г)

53 ц - (90 ц - 37 ц) (0 ц)

Кесте 1 – Бағалау критерийлері

Критерийлер	Оқушылар саны		
	Жоғары деңгейлі	Орташа деңгейлі	Төмен деңгейлі
Оқушылар берілген тапсырманы түсінеді.	3	10	3
Жақша арқылы берілген өрнектің орындалу ретін біледі.	3	9	2
Шамаларды бір-бірінен ажырата алады.	3	8	1
Қосу мен азайту амалдарына берілген өрнектерді қатесіз шығара алады.	3	7	1

Жоғары деңгейде оқитын оқушылар ұсынылған критерийге сәйкес барлығы қатесіз орындады. Орташа деңгейде оқитын оқушылардан 10 оқушы тапсырманы түсінді, 9 оқушы жақша арқылы берілген өрнектің орындалу ретін біледі және 7 оқушы қосу мен азайту амалдарына берілген өрнектерді қатесіз шығара алады. Төмен деңгейде оқитын оқушыларға келсек, 3 оқушы тапсырманы түсінді, 2 оқушы жақша арқылы берілген өрнектің орындалу ретін біледі және тек 1 оқушы ғана тапсырманы соңына дейін аяқтады.

2. Есепті шығар.

Бағалау критерийлері:

1. Оқушылар есепті түсінеді.
2. Есепті талдай алады.
3. Қысқаша берілгенін жаза алады.
4. Есепті шешу тәсілін таңдайды.
5. Есепке қатысты өрнек құрастыра алады.
6. Массаның өлшем бірліктерін біледі.
7. Шамалар берілген амалды дұрыс орындайды.

Жәрменкеге 60 ц жылқы еті және 42 ц сиыр еті әкелінді. Сиыр етіне қарағанда жылқы еті неше центнер артық әкелінді?

Берілгені:

Жылқы еті - 60 ц

Сиыр еті - 42 ц

Жылқы еті сиыр етінен неше ц артық?

Шешуі: $60 \text{ ц} - 42 \text{ ц} = 16 \text{ ц}$

Жауабы: Сиыр етіне қарағанда жылқы еті 16 центнер артық әкелінді.

Жоғары деңгейлі оқитын оқушылардан 3 оқушы берілген критерийлерге сай дұрыс орындады. Орташа деңгейде оқитын оқушылардан 10 оқушы 5-нші критерийге дейін барлығы орындаса, 4 оқушы аяғына дейін орындады. Төмен деңгейде оқитын 3 оқушы есепке қатысты өрнек құрастыра алуда тоқтады.

3. Есепті шығар.

Бағалау критерийлері

1. Оқушылар есепті түсінеді.
2. Есепті талдай алады.
3. Қысқаша берілгенін жаза алады.
4. Есепті шешу тәсілін таңдайды.
5. Есепке қатысты өрнек құрастыра алады.
6. Арифметикалық амалды дұрыс орындай алады.
7. Ұзындықтың өлшем бірліктерін біледі.
8. Ұзындықтың өлшем бірліктерін түрлендіре алады.
9. Ұзындықтың өлшем бірліктерін салыстыра алады.
10. Шамалар берілген амалды дұрыс орындайды.

Ұзындығы 1 м 50 см жіптің 5 дециметрі қиып алынды. Қалған жіптің ұзындығын тап. Шешуі:

$$1 \text{ м } 50 \text{ см} - 5 \text{ дм} = ?$$

$$1 \text{ м} = 100 \text{ см}$$

$$10 \text{ см} = 1 \text{ дм}$$

$$\text{Сонда, } 1 \text{ м } 50 \text{ см} = 15 \text{ дм}$$

$$15 \text{ дм} - 5 \text{ дм} = 10 \text{ дм}$$

Жауабы. Қалған жіптің ұзындығы 10 дм.

Кесте 2 – Бағалау критерийлері

Критерийлер	Оқушылар саны		
	Жоғары деңгейлі	Орта деңгейлі	Төмен деңгейлі
1	3	10	3
2	3	10	3
3	3	10	3
4	3	10	3
5	3	10	3
6	3	10	3
7	3	8	
8	3	6	
9	2		
10	1		

Бұл тапсырмада оқушыларға негізінен шамаларды білу, салыстыру, оларды түрлендіре алу қажет болды. Жоғары деңгейдегі оқитын оқушылардан 1 бала ғана толық 100 пайыз орындады. 2 оқушы ұзындың өлшем бірліктерін салыстыра алуда тоқтап, өрнекті соңына дейін қатесіз орындай алмады. Орташа және төмен деңгейде оқитын оқушылардан 6 оқушы тек ұзындықтың өлшем бірліктерін түрлендіре алуды білді, қалған 8 оқушы ұзындықтың өлшем бірліктерін білумен шектелді. Төмен деңгейде оқитын оқушылар 6-ншы критерий арифметикалық амалды дұрыс орындай алуда тоқтап, өлшем бірліктерді білмеді.

Өткізілген 32 сабақ өтілген тақырыптарды жалғастыру ретінде, яғни оқушылардың өткен тақырып бойынша білімдерін тексеру болды. Сабақта жаңа ақпарат берілмегендіктен оқушылардан азайту мен қосу амалдарын дұрыс орындалуы, олардың компоненттерін білуі, шамаларға қатысты тапсырмаларды қатесіз жасалуы талап етілді. Тәжірибе көрсеткендей, 2 А сынып оқушылары қарапайым сандарды қосып, азайта алды, есептің берілгені мен шешуін қатесіз жазып, орындай алады. Шамаларға қатысты амалдарды орындауға келген кезде кейбір балалар қиыншылық көрді. Оқушыларға бар-жоғы 3 тапсырма берілді, олардан біз өзіміздің қай жерде қандай оқушымен жұмыс жасау керектігін көрдік.

Педагогикалық диагностика педагогтің кәсіби қызметінің бастапқы және соңғы кезең болып табылады, себебі ол циклді сипатта және бір педагогикалық проблеманы шешумен аяқталмайды. Педагогикалық диагностика нәтижесінде алынған мәліметтер мұғалімнің инновациялық қызметіне күшті серпін бере алады. Ол өз тәрбиеленушілерінің ерекшеліктері туралы көбірек білетін болса, шешуді қажет ететін мәселелерді анық көре алса, соғұрлым оның жұмысы тиімді болады. Әрине, егер мұғалім алынған диагностикалық нәтижелерді жай ғана қабылдап қоймай, артықшылықтарды дамыту және кемшіліктерді азайту үшін оларды талдап және өз жұмысының келесі кезеңдерін құратын болса. Педагогикалық диагностика – бұл әр түрлі педагогикалық құбылыстарды тану процессі және оны анықтау үшін қажетті параметрлерді пайдалану негізінде белгілі бір уақытта олардың күйін біліп отыру [5].

Алдағы уақытта біз оқушылармен қосу мен азайту амалдарына байланысты ережелерді қайталаудан бастап, жақшалы өрнектерді шығарып, қайта шолу жасадық. Сонымен қатар есепке қатысты өрнектерді құрастыру, шамаларды қайталап шығу, оларды түрлендіріп, салыстыра білуге байланысты жаттығулар өткізіп, балалардың оқу үлгерімін көтеруге тырыстық.

Біз 2 сыныппен өткізілген диагностиканы жалғастыру мақсатында "Математика 2 сынып, 2-бөлім" оқулығын пайдаланып оқушылардың "Шамалар" тақырыбына қатысты білімдерін тексеру үшін тағы сабақ өткіздік.

2В бөлім. Шамалар және олардың өлшем бірліктері. 51 сабақ!
Шамалар.

1. Амалдарды орында:

$$(80 \text{ кг} - 45 \text{ кг}) - 18 \text{ кг} = ? (17 \text{ кг})$$

$$17 \text{ г} + (55 \text{ г} - 24 \text{ г}) = ? (48 \text{ г})$$

$$80 \text{ дм} - (26 \text{ см} + 54 \text{ см}) = ? (0 \text{ дм})$$

$$(55 \text{ дм} - 38 \text{ дм}) - 10 \text{ дм} = ? (7 \text{ дм})$$

Кесте 3 – Бағалау критерийлері

Критерийлер	Оқушылар саны		
	Жоғары деңгейлі	Орташа деңгейлі	Төмен деңгейлі
Оқушылар берілген тапсырманы түсінеді.	4	9	3
Жақша арқылы берілген өрнектің орындалу ретін біледі.	4	9	2
Шамаларды бір-бірінен ажырата алады.	4	8	1
Қосу мен азайту амалдарына берілген өрнектерді қатесіз шығара алады.	4	8	1

Қарапайым амалдарды орындауға берілген 1-нші тапсырманы оқушылар алдыңғы бөлімде өткен "Шамалар" тақырыбымен салыстырғанда жоғары деңгейдегі оқитын оқушыларға бір бала қосылып, олардың 4-еуі тапсырманы толық қатесіз орындады. Орташа деңгейдегі оқушылардан 9 оқушы жақшалы өрнектің орындалу ретін білумен шектелсе, 8-еуі толық орындады. Төмен деңгейде оқитын оқушылардан 3 оқушы берілген тапсырманы түсіне алды, бірақ орындауда қиындық көріп, тапсырманы аяқтай алмады. 2 оқушы жақша арқылы берілген өрнектің орындалу ретін білсе, тек 1 оқушы ғана тапсырманы аяғына дейін орындады.

2. Есеп.

Бағалау критерийлері.

1. Оқушылар есепті түсінеді.

2. Есепті талдай алады.

3. Қысқаша берілгенін жаза алады.
4. Есепті шешу тәсілін таңдайды.
5. Есепке қатысты өрнек құрастыра алады.
6. Массаның өлшем бірліктерін біледі.
7. Шамалар берілген амалды дұрыс орындайды.

Базарға 50 кг алма мен одан 20 кг кем алмұрт әкелді. Барлығы қанша жеміс базарға әкелінді?

Берілгені:

Алма - 50 кг

Алмұрт - 20 кг кем

Барлығы - ?

Шешуі: $50 \text{ кг} - 20 \text{ кг} = 30 \text{ кг}$

$50 \text{ кг} + 30 \text{ кг} = 80 \text{ кг}$

Жауабы. Базарға барлығы 80 кг жеміс әкелінді.

Орындалған тапсырманы алдыңғы бөлімдегі тапсырмамен салыстырсақ, жоғары деңгейде білім алатын оқушылардан 4 бала толық орындады. Орта деңгейдегі оқушылардан 9 оқушы тек массаның өлшем бірліктерін білді, бірақ шамалар берілген амалды дұрыс орындауда қиындық көрсе, тағы 6 оқушы сонына дейін орындады. Ал төмен деңгейден 3 оқушы массаның өлшем бірліктерін білумен шектеліп, ары қарай тапсырманы орындай алмады.

3. Есеп.

Бағалау критерийлері:

1. Оқушылар есепті түсінеді.
2. Есепті талдай алады.
3. Қысқаша берілгенін жаза алады.
4. Есепті шешу тәсілін таңдайды.
5. Есепке қатысты өрнек құрастыра алады.
6. Арифметикалық амалды дұрыс орындай алады.
7. Массаның өлшем бірліктерін біледі.
8. Массаның өлшем бірліктерін түрлендіре алады.
9. Массаның өлшем бірліктерін салыстыра алады.
10. Шамалар берілген амалды дұрыс орындайды.

1 центнер 20 кг сиыр етінің 45 кг сатып алынды. Қанша кг сиыр еті қалды?

Берілгені:

Болды - 1 ц 20 кг

Сатып алынды - 45 кг

Қалды - ?

Шешуі: $1 \text{ ц} 20 \text{ кг} - 45 \text{ кг} = ?$

$1 \text{ ц} = 100 \text{ кг}$

120 кг - 45 кг = 75 кг
Жауабы: 75 кг сиыр еті қалды.

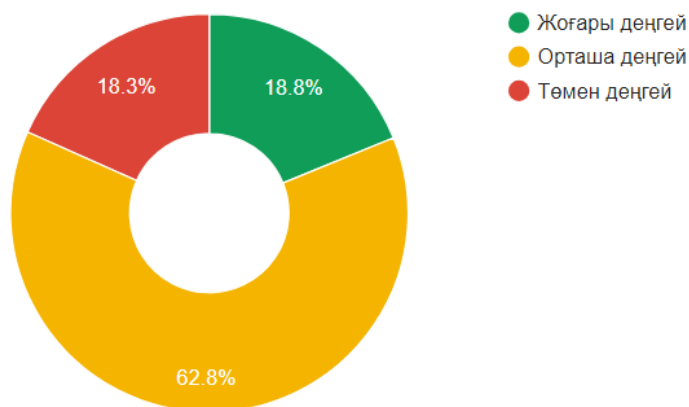
Кесте 4 – Бағалау критерийлері

Критерийлер	Оқушылар саны		
	Жоғары деңгейлі	Орта деңгейлі	Төмен деңгейлі
1	4	9	3
2	4	9	3
3	4	9	3
4	4	9	3
5	4	9	3
6	4	9	3
7	4	9	3
8	4	6	1
9	4	5	
10	3		

Күрделілігі жағынан ең қиын тапсырма бойынша оқушылардың нәтижесін 1-нші бөліммен салыстырғанда біраз алға жылжу байқалды. Үздік оқитын оқушылардан 4 оқушы массаның өлшем бірліктерін салыстыра алумен шектелсе, 3 оқушы толық қатесіз жұмысты аяқтады. Орта деңгейде білім алатын 9 оқушы массаның өлшем бірліктерін білсе, 6 оқушы массаның өлшем бірліктерін түрлендіре алады, ал 5 оқушы массаның өлшем бірліктерін салыстыра алуда тоқтап, ары қарай жалғастыруда қиындық көрді. Төмен деңгейдегі оқитын оқушылардан 3 оқушы массаның өлшем бірліктерін білумен шектеліп, 1 оқушы ғана массаның өлшем бірліктерін түрлендіре алды, бірақ тапсырманы аяғына дейін орындай алмады.

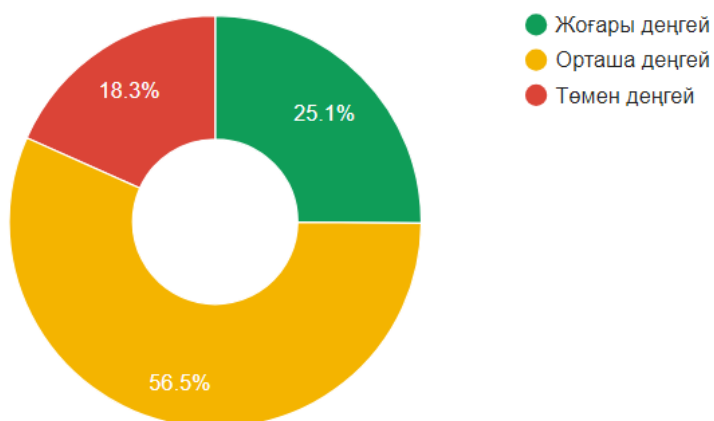
Сапалы да бағаланатын білім беру үшін мұғалімнің тыңбай еңбектенуі керектігі жайлы өз көзімізді тағы да жеткіздік. Бұған айқын дәлел болған өткізілген тәжібенің нәтижесі.

Төменде ұсынылған диаграмма бұл оқушылардың оқу жылының басында өткізілген диагностика нәтижесі бойынша алғашқы көрсеткен оқу үлгерімінің нәтижесі.

Сурет 1 – Оқушылардың оқу үлгерімінің нәтижесі

Диаграммдан көретініміздей, оқу жылының басында жоғары деңгейде оқитын оқушылардың пайыздық көрсеткіші 18,3%-ды, орташа деңгейдегі оқушылар, яғни басым көрсеткішке ие балалар, 62,8%-ды және төмен деңгейлі 18,3%-ды құрайды.

Сурет 2 – Оқушылардың оқу үлгерімінің нәтижесі

Ұсынылған диаграмма бұл оқушылардың 2-нші тоқсандағы өткізілген диагностика нәтижесінің көрсеткіші. 32 сабақ пен 51 сабақ оқушылардың бір тақырып бойынша алған білімдерін тексеріп, салыстыру, беріліп жатқан білімнің қаншалықты нәтижелі екенін анықтау үшін өткізілді. Екі сабақ екі түрлі нәтиже көрсетті. Алғашқы сабақтан кейін алынған нәтижелерді көтеру үшін жасалынған жұмыстар өз жемісін берді. Нәтиже бойынша біз үздік оқитын оқушыларға бір оқушы қосылғандығын, ал төмен деңгейде оқитын оқушылардың саны өзгермегенін көрдік. Сонда жоғары деңгейде оқитын оқушылардың пайыздық көрсеткіші 18,3 %-дан 25,1%-ға дейін көтерілгенін, орташа деңгейдегі оқушылар 62,8%-дан 56,5%-ға дейін түскенін, ал төмен деңгейдегі оқушылардың сол күйі 18,3% болып

қалғанын байқадық. Диагностиканың көмегімен біз 2 А сынып оқушыларының математика сабағында белгілі бір тақырыпты өткен кезде қай жерден қиналатынын, қай жерде қате жасайтынын байқап, оған талдау жасап, келесі рет бұл тақырыпты қайталаған кезде қиыншылық көрмес үшін жұмыс жасадық.

Сонымен, диагностика бізге беріліп жатқан білімді әрдайым қадағалап отыруды, оны бақылап, салыстырып отыруды, оқу үлгерімін тексеруде көп мүмкіндік береді. Өткізілген диагностиканың нәтижелерін әр мұғалім өз керегіне дұрыс және тиімді пайдалана алса, сапалы білімді оқушыларға бере алу оңайырақ болады деген ойда қалдық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Bilim және Gylым» атты тамыз конференциясының Пленарлық отырысында сөйлеген сөзі. https://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-bilim-jne-ylym-atty-tamyz-konferenciya-synyn-plenarlyk-otyrysynda-soilegen-sozi
2. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / пер. с нем. Н. М. Рассказова. М.: Педагогика, 1991. С. 6.
3. Долинер Л. И., Ершова О. А. Педагогическая диагностика: методика разработки и использования компьютерных тестов школьной успеваемости: учеб. пособие. Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 1999. С. 10.
4. Максимов В. Г. Педагогическая диагностика в школе: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2002. 272 с.
5. Шаршакова Л.Б. Педагогическая диагностика образовательного процесса. Методическое пособие для педагогов дополнительного образования — СПб.: ГБОУ ДОД Дворец детского (юношеского) творчества «У Вознесенского моста», 2013 — 52 с.

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТТЕЛЕКТ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ – АУҚАТЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Касымова Айсулу Асхатовна

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің I курс студенті*

*Ғылыми жетекші: Матаев Берік Айтбайұлы
Философия докторы (PhD),*

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
жоғары педагогика мектебінің қауымдастырылған профессоры.*

Аңдатпа. Бұл мақалада жоғары оқу орындағы эмоционалды интеллект студенттердің психологиялық әл-ауқатының факторы ретінде баяндайды.

Сондай-ақ осы мақалада студенттердің эмоционалды интеллектін дамыту және жетілдіру арқылы психологиялық әл-ауқатын жақсарту бойынша ұсыныстар қарастырылған. Сонымен қатар студенттердің эмоционалды интеллект деңгейлері мен дағдылары анықталды. Ғалымдардың эмоционалды интеллект тақырыбындағы жұмыстары талқыланды.

Кілтті сөздер: эмоционалды интеллект, студенттер, психологиялық әл - ауқат, эмоционалды интеллект деңгейлері, дағдылары, фактор, дамыту.

Аннотация. В данной статье описывается эмоциональный интеллект как фактор психологического благополучия студентов.

В данной статье также рассматриваются рекомендации по улучшению психологического благополучия студентов путем развития и улучшения их эмоционального интеллекта. Кроме того, были определены уровни и навыки эмоционального интеллекта студентов. Обсуждались работы ученых на тему эмоционального интеллекта.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, студенты, психологическое благополучие, уровни эмоционального интеллекта, навыки, фактор, развитие.

Abstract. This article describes emotional intelligence as a factor in the psychological well-being of students.

This article also discusses recommendations for improving the psychological well-being of students by developing and improving their emotional intelligence. In addition, the levels and skills of emotional intelligence of students were determined. The work of scientists on the topic of emotional intelligence was discussed.

Keywords: emotional intelligence, students, psychological well-being, levels of emotional intelligence, skills, factor, development.

Эмоционалды интеллект бүкіл әлемде зерттеушілер санының артуы арқылы танылды. Студенттердің эмоционалды интеллектінің мәнді сипаттамаларын дамыту қажеттілігі олардың әр түрлі жас кезеңдерінде жеке тұлғаның өмірінің сәттілігіне әсер ететін жеке және кәсіби өсу факторлары ретінде әрекет етуде.

Эмоционалды интеллекті М.А.Манойлова «Адамның басқа адамдардың және өзінің эмоционалды күйлері мен сезімдерін түсіну, қабылдау және реттеу қабілеті» деп анықтайды.

Эмоционалды интеллект тұжырымдамасын алғаш рет Г.Гарскова қолданды, ол эмоционалды интеллектті эмоцияларда ұсынылған және интеллектуалды синтез мен талдауға негізделген эмоционалды сфераны басқаруға қабілеттілік ретінде қарастырған [1].

Эмоционалды интеллект - адамның өз эмоцияларын басқару және басқалардың эмоцияларымен әрекеттесу қабілетін сипаттайды. Бір қарағанда, кәмелеттік жасқа толған студенттердің эмоционалды интеллектісі жоғары болады. Студенттер көбінесе академиялық және әлеуметтік талаптардан туындаған стресс, алаңдаушылық және депрессия сияқты жағымсыз эмоцияларға тап болады. Эмоционалды интеллектінің жеткіліксіз деңгейі бұл эмоцияларды күшейтіп, нашар психологиялық әл-ауқатқа әкелуі мүмкін. Екінші жағынан, Эмоционалды интеллектінің жоғары деңгейлері жақсырақ проблемаларды шешу қабілеттерімен, стрессті басқарумен және жақсы әлеуметтік дағдылармен байланысты.

Эмоционалды интеллект дағдыларын үйрету студенттердің психологиялық әл-ауқатын айтарлықтай жақсартып алады. Бұл өзін-өзі басқару дағдыларын, әлеуметтік құзыреттілікке бағытталған оқыту бағдарламалары арқылы қол жеткізуге болады. Бұл дағдылар студенттерге өз эмоцияларын жақсы түсінуге, олардың көрінісін бақылауға және басқалармен тиімдірек әрекеттесуге көмектеседі. Студенттерде эмоционалды интеллектті дамыту олардың бейімделу стратегияларын, өзін-өзі бағалауды және әлеуметтік құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан эмоционалды интеллектті дамытуға бағытталған әдістерді студенттердің оқу-тәрбие үдерісіне енгізуге болатынын зерттеу маңызды, сондықтан бұл саладағы зерттеулер өзекті және маңызды.

Арнайы әдістер арқылы студенттердің эмоционалды интеллектісін дамытып студенттерге оқу мен өмірдің қиындықтарын сәтті жеңуге көмектесіп, психологиялық әл-ауқат пен өмір сапасын жақсартуға болады.

Мысалға ең кең таралған әдістердің бірі холл тестті болып табылады. Осы тест арқылы бастапқыдан студенттердің эмоционалды интеллект деңгейін білуге болады.

Эмоционалды интеллект құрылымы ұзақ уақыт бойы оқыту әдістерін жетілдіруге бағытталған психологиялық зерттеулерде пайда болмады. Классикалық білім ұзақ уақыт бойы кәсіби және өмірдегі табыстың кілті болып саналатын жалпы интеллектуалды қабілеттердің қалыптасуына көп көңіл бөледі. Алайда, жалпы барлау мен мансаптық жетістіктер арасындағы байланыстарды зерттеу жалпы интеллект

кәсіби қызметтің барлық салалары үшін тиімділіктің басты факторы емес екенін көрсетті.

Эмоционалды интеллекттің даму проблемасы бойынша зерттеулерді талдау осы түрдегі интеллекттің білімнің басқа түрлерімен (рационалды интеллектпен) салыстырғанда сапалық ерекшелікке ие екендігін көрсетті, бірақ зияткерлік дамудың жалпы заңдарына бағынады. Студент, жастардың жоғары оқу орнында оқыған кезде, жан-жақты әлеуметтік тәжірибе мен диалектикалық ойлау қабілеті эмоциялық интеллекттің дамуына негіз болады. Бұл фактілер жоғары оқу орнында тәжірибеге енгізілген білім беру үдерісінде эмоциялық интеллектті дамыту бағдарламаларын құру кезінде, сондай-ақ белгілі бір жағдайдағы әдістер бойынша оқыту және оқу әдісін қолдану кезінде ескерілуі тиіс.

Эмоционалды интеллект арқылы студенттер болашақта мамандықты тиімді игеруіне үлес қосады.

Эмоционалды интеллект - адамның өз эмоцияларын түсіну, басқару және білдіру және басқалардың эмоцияларын түсіну, қабылдау және оларға жауап беру қабілеті. Ол өзінің және басқалардың эмоцияларын тану, өз эмоцияларын басқару және мінез-құлқын әртүрлі әлеуметтік жағдайларға бейімдеу қабілетін қамтиды.

«Эмоционалды интеллект» терминінің ғылымға енуі күнделікті өмір эмоционалды және когнитивті процестер арасындағы қарым-қатынасқа көзқарастың бірте-бірте өзгеруінен бұрын болды.

Эмоционалды интеллект тақырыбындағы ғалымдардың теориялық көзқарастары мен зерттеулері. Ғылымға "эмоциялық интеллект" терминін американдық екі психолог Питер Сэловей мен Джон Маэйр 1990 жылдары енгізген болатын. Олар алғашқы болып эмоционалды интеллекттің бірінші иерархиясын ұсынды. Аталған авторлар эмоциялық интеллект деп «өзінің және өзгенің сезімдері мен эмоцияларын байқай білу, оларды ажырату және осы ақпаратты ойлау мен іс-әрекетте қолдану» деп түсіндірді.

Ұсынылған эмоционалды интеллекттің иерархиясын 4 компонент анықталды, мұнда әр компонент адамның өз эмоцияларына да, басқа адамдардың эмоцияларына да қатысты:

1. Эмоцияларды анықтау. Бірнеше байланысты қабілеттерді қамтиды, мысалы, эмоцияны қабылдау (яғни эмоцияның болу фактісін байқау мүмкіндігі), оларды сәйкестендіру, шынайы эмоциялар.

2. Ойлау мен іс-әрекеттің тиімділігін арттыру үшін эмоцияларды қолдану. Сезімдерді маңызды оқиғаларға бағыттау, проблемаларды шешуге ықпал ететін эмоцияларды ояту (мысалы, шығармашылық идеяларды қалыптастыру үшін көтеріңкі көңіл-күйді қолдану),

проблема бойынша әр түрлі көзқарастарды талдау құралы ретінде көңіл-күйдің ауытқуын пайдалану қабілеттерін қамтиды.

3. Эмоцияны түсіну. Эмоциялар кешенін, эмоциялар арасындағы байланысты, бір эмоциядан ауысуды түсіну қабілеті.

4. Эмоцияны басқару. Эмоцияны басқара білу, жағымсыз эмоциялардың қарқындылығын төмендету, олардың эмоцияларынан хабардар болу, соның ішінде жағымсыз сезімдер, эмоционалды жүктелген мәселелерді олармен байланысты жағымсыз эмоцияларды баспай шешу [2].

Р.Бар-Он эмоционалды интеллектінің бес бағытын анықтады.

1. Өзін-өзі тану: адамның өз эмоцияларын білуі, түсінуі, сенімділік, өзін-өзі құрметтеу, өзін-өзі актуализациялау, тәуелсіздік.

2. Тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары: эмпатия, тұлғааралық қатынас, әлеуметтік жауапкершілік.

3. Бейімделу мүмкіндігі: мәселелерді шешу, шындықпен байланыс, икемділік.

4. Стрестік жағдайларды басқару: күйзеліске қарсы тұру, импульс-сивтілікті бақылау

5. Басым көңіл-күй: бақыт, оптимизм [3].

1940 ж. Дэвид Векслер интеллекттің аффективті компоненттері өмірде сәттілікке жету үшін қажетті болуы мүмкін деп болжайды.

Жалпы интеллекттің құрамдас бөліктері болып табылатын, бірақ дәстүрлі Эмоционалды интеллектен ерекшеленетін ойлау түрлерінің ауқымы бар екенін алғаш айтқан Д.Векслер. Векслер әрбір «толық» өлшемге «жалпы қабілеттіліктің интеллектуалды емес аспектілерін» қосуды талап етті. «Интеллектуалды емес элементтер» астында ғалым психиканың жалпы өнімділігін ғана емес, сонымен бірге оны түсінді аффективті-реттеу компоненттері, олардың арқасында адам ұзақ уақыт бойы қызметпен айналыса алатыны жайлы айтылған [4].

Дэниел Гоулман эмоционалды ақыл-ойы төмен адамды басқалармен салыстырғанда оңай анықтауға болатындығын айтады, өйткені бұл адамдар тобы қатты мінез-құлқымен, ашуланшақтықпен, ынталандырудан бас тартумен және сәтті әлеуметтік қатынастарды қалыптастырудағы қиындықтармен сипатталады. Гоулман өз кітабында эмоционалды интеллектті «өз сезімдерін түсіну, басқалардың сезімдерін сезіну және өмірді жақсартатын эмоцияларды реттеу» деп сипаттайды [5].

1930 жылдары Эдвард Торндайк эмоционалды интеллект – басқа адамдармен тіл табысу қабілеті деп атады.

1930 жылдардың басында Чарльз Хант пен Э.Торндайк эмоционалды эмоционалды интеллекті, эмоциялар суреттермен және

ауызша сипаттап тануға арналған тапсырмаларды ұсынып әлеуметтік интеллектті тексеруге тырысты [6].

Эмоционалды интеллектінің құрылымында негізгі екі аспект бар:

Бірінші аспектке: өз сезімдерін түсіну, өзіндік бағалауы, өзіне деген сенімділігін, жауапкершілігін, шыдамдылығын, өзіндік бақылауын, активтілігін, икемділігін, қызығушылығын, жаңа тәжірибеге деген ашықтығын, оптимисттілікті жатқызамыз.

Екінші аспектіге: ашықтық, эмпатия, құзыреттілік, адамның өз қызығушылықтарын түсіну және оны дамыта алу, адамдарға деген сыйластық, адамдардың бір – бірімен қарым – қатынасты дұрыс бағалай алуы, топ ішінде жұмыс істей алу сияқты қабілеттерді жатқыза аламыз.

Эмоциялар мен ойлау байланысының заманауи тәсілдерінің бірі - жағымсыз сезімдермен тиімді күресетін теңдестірілген адамдарды сипаттайтын практикалық интеллект тұжырымдамасы. Мұндай адамдардың айрықша қасиеттері - сабырлық пен байсалдылық.

Эмоционалды интеллектті дамытудың керемет жолдарының бірі - жағымсыз эмоциялардың төмендеуі және бұл «сана деңгейлері» шкаласында айқын көрінеді.

Дамыған эмоционалды интеллект жағымсыз эмоциялардың себептерін (бірнеше нанымдардың қақтығысы) көруге мүмкіндік береді, содан кейін жағдайды байыпты бағалап, ақылдылықпен әрекет етеді.

Басқаша айтқанда, эмоционалды интеллект жағымсыз эмоциялардың себептерін ұзақ уақыт бойы сезінудің орнына, оларды тез шешуге мүмкіндік береді.

Эмоционалды интеллектке байланысты әдебиеттерді талдауда эмоционалды интеллект деңгейінің әлеуметтік өзара әрекеттесуге әсерінің күмәнділігін көрсетеді. Төмен эмоционалды интеллект агрессиямен байланысты, ал жоғары эмоционалды интеллект просоциалдық мінез - құлықпен байланысты. Бұл ғылымда басым пікір болып саналады.

Эмоционалды интеллект эмоцияларда қамтылған ақпаратты өңдеу қабілеті ретінде, тұлғааралық қарым-қатынаста, көшбас-шылықта, шешім қабылдауда және жалпы әл-ауқатта маңызды рөл атқарады.

Бұл кең мағынада өзіне және басқаларға деген жағымды да, жағымсыз да сезімдерді тану, жеке сезімдерді жалаң фактілерден ажырата білу, сондай-ақ басқа адамдармен қарым-қатынас жасауда көңіл-күйді, темпераментті, инто-нациялар мен ниеттерді олардың жасына қарамай сезіну шеберлігі. Эмоционалды интеллекттің маңызды

бөлігі - өзінің эмоциясын тану және шынайы сипаттау қабілеті, дүрбеленге қарсы тұру және «жағымсыз эмоциялардан» бас тарту.

Студенттердің бейімделу мүмкіндіктеріне тікелей қатысты және танымдық қабілеттер жиынтығы болып табылмайтын, өзін-өзі қабылдаудың және эмоциялармен байланысты эмоционалды бейімділіктің жеке және тұрақты жиынтығы деп болжануда. Зерттеулерге сәйкес эмоционалды интеллект қасиеті жоғары дамыған студенттер оптимистік және бейімделгіш, жоғары эмпатияға ие, тұлғааралық және салаларда өте құзыретті, өмірге қанағаттанған, жағымсыз оқиғалардан аз уайымдайды, көп жағдайда стрессті жеңуге бейімделетін стратегияларды қолданады.

Студенттерге эмоционалды интеллектті дамыту жолдарын ұсынуға болады.

1. Әлеуметтік дағдыларды үйрету. Қарым-қатынас, эмпатия және салауатты қарым-қатынас орнату дағдыларын дамыту студенттерге басқалармен сәтті әрекеттесуге көмектеседі.

2. Өзіндік рефлексия және өзін-өзі талдау. Оқушылардың эмоцияларын, олардың себептері мен салдарын талдауға баулу эмоционалды интеллектінің дамуына ықпал етеді.

3. Әлеуметтік ортаның қолдауы. Студенттердің эмоцияларымен бөлісетін және кері байланыс алатын қолайлы орта құру олардың эмоционалды дамуы үшін де маңызды.

4. Стресс пен жанжалдарды шешу. Стрессті басқару және жанжалдарды шешу дағдылары студенттерге жағымсыз эмоциялармен тиімді күресуге көмектеседі [7].

Эмоционалды интеллектісі дамыған студенттер оқу барысында өздігінен бір қалыпта ұстап тұра алады, бірақ ол терең білім мен күшті мотивациямен үйлескенде игеріп жатқан мамандықтарына ең жоғары нәтиже береді. Эмоционалды интеллект жоғары оқу орныныңдағы студенттерге өз мамандықтары бойынша алға ұмтылуға, жоғары оқу орындарына түсуге немесе көптен күткен жұмысқа орналасуға үлесін қосады, бірақ студенттерде пайда болатын күйзелістің әсерінен, жаңа жерде қарым-қатынас орнатуға бейімделетін эмоционалды интеллект дамымаған, бұл бірнеше қиындықтарды жеңуге ықпал етеді.

Ғылымда эмоционалды интеллектке деген қызығушылық ұзақ уақыт бойы сақталып келді, бірақ эмоционалды интеллект не екенін бірыңғай түсіну әлі дамымаған. Сонымен қатар, осы бағытта студенттерде эмоционалды интеллект байланыс спектрін кеңейтіп, оның ішінде студенттердің мінез-құлқы және оның қоршаған ортамен өзара әрекетін анықтауға болады.

Эмоционалды интеллектінің дамуы жалпы қоғамның да психологиялық мәдениетін арттырудың маңызды факторы ретінде қарастыруға болады. Әрі қарай өзімнің мақаламның жалғасы ретінде ғылыми жоба жазып, студенттермен зерттеу әдістерін өткізе отырып, студенттердің эмоционалды интеллектісін және онымен жұмысты ауқымды түрде зерттеймін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Манойлова М.А. Акмеологическое развитие эмоционального интеллекта учителей и учащихся. – Псков: ПГПИ, 2004. – 140 [1].
2. Никулина, Ирина Вячеславовна. Эмоциональный интеллект: инструменты развития: учебное пособие / И.В. Никулина. – Самара: Издательство Самарского университета, 2022. – 82 [2].
3. Холодная, М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / М. А. Холодная. – 3 - е изд., перераб. и доп. – М. Издательство Юрайт, 2019 – 334 [3].
4. Андреева И. Н. Азбука эмоционального интеллекта. – СПб: БХВ-Петербург, 2012. – 288 [4].
5. Гоулман, Дэниел. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А. П. Исаевой – Москва, 2021. – 544 [5].
6. Торндайк, Э. Принципы обучения, основанные на психологии / Э. Торндайк. – Москва: Издательство Юрайт, 2023. – 270 [6].
7. Гарднер, Говард. Структура разума: теория множественного интеллекта: Пер. с англ. – М. ООО "И.Д. Вильямс", 2007. – 512 [7].

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТОПТЫҚ ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ КОЛЛАБОРАТИВТІ ОРТАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Г.К.Кожяхметова

*Ә.Марғұлан ат. Павлодар педагогикалық университетінің
магистранты,*

Б.М.Жапарова

*Ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор*

Аннотация. Бұл мақалада топтық жұмыс арқылы коллаборативті ортаны қалыптастыру туралы, оның оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыруға көмектесетіні туралы айтылған.

Кілт сөздер: коллаборативті орта, топтық жұмыс, қалыптастыру, бастауыш сынып.

Аннотация. В данной статье описывается формирование коллаборативной среды через организацию групповой работы, и ее влияние на повышения интереса учащихся к обучению.

Кілт сөздер: коллаборативті орта, топтық жұмыс, қалыптастыру, бастауыш сынып.

Annotation. This article describes the formation of a collaborative environment through the organization of group work, and its impact on increasing students' interest in learning.

Keywords: collaborative environment, group work, formation, elementary classes.

Бүгінгі ХХІ ғасыр технологиялардың қарқынды даму кезеңінде өмір сүретіндіктен, білім беруде заман талабына сай көптеген жаңашылдықтарды меңгеріп, оны тәжірибеге енгізуде. Әлемдік педагогика да білім беру саласындағы инновацияларды қолдануға ынталы. Сондықтан оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін ізденімпаздыққа, шығармашылық ойлауға, белсенділікке, өздігінен жұмыс жасауға әрі шешім қабылдауға ынталандырады. Заманауи білім берудің негізі баланы шығармашылық пен ізденімпаздыққа баулуға, денсаулығының ақаулығына қарамастан жан-жақты дамытуға жағдай жасау болып табылады. Мектеп жүйесіндегі маңызды бағыттардың бірі білім берудегі жеке тұлғаға-бағытталған әдістің жүзеге асырылуы арқылы болашақта жеке және кәсіби өмірдегі шыңына жеткен тұлғаларды қалыптастыру. Ол үшін оқушыларға кез келген жағдайдан коммуникативтік жолмен, яғни сөзбен бір мәмілеге келу арқылы шеше алатын әлеуметтік ортаға бейім тұлғаны тәрбиелеу жолдары қолданылады. Сабақтардың да жалпыдан дара және топтық жұмыстарға ауысуы сән үшін емес, заман талабына сай жүргізіледі. Оқу барысында топтық жұмыс іздеу, зерттеу іс-әрекеті негізінде құрылып, оның барысында оқушылар өзара пікірлерімен алмасады. Топтарда пікірталастар туындап, шешімнің түрлі нұсқалары ұсынылғанда ғана оқу барысында өзара білім алмасу жүргізіледі. Сонымен қатар топтық жұмыс сабақтың қызықты, жанды өтуіне септігін тигізіп, оқушылардың оқуға деген саналы ынтасын тәрбиелейді. Мұғалімнің сабақты дайындауда өз біліктілігін арттыруға және сыныптағы оқушылардың тұрақты білім, білік, дағдыларын бақылауға көмектеседі. Топтық жұмыс басқалардың айтқанын мұқият тыңдауға мүмкіндік береді. Сол арқылы балалардың өз ойларын қорықпай ортаға салуына ықпал жасайды. Өзара пікір алмасу жаңа, қызықты, тың жаңалығы бар ойлардың туындауына әкеледі. Бұл жұмыстың барысында мұғалімнің міндеті оқушылардың оқығанын, білетінін еске түсіртіп, өзара пікірталасты дау-дамайсыз жүргізуге,

алған білімдерді жүйелеп, бекітуге ынталандыру. Бұл орайда коллаборативті оқыту өз септігін тигізеді.

«Коллаборативті орта» - (ағылшын тілінен аударғанда «ынтымақтастыру ортасы») немесе «коллаборативті оқыту» мәселені шешуде, тапсырманы орындауда немесе өнімді жасауда оқытушылар мен білім алушылар топтарының біріккен жұмысы деп түсінілетін білім беру мен оқытудағы оқыту тәсілі. Коллаборативті орта сапалық тәсілге, талдауға айрықша мән береді.

Коллаборативті оқытудың негізінде оқыту, өз сипаты бойынша – қатысушылары бір-бірімен ынтымақтасатын, ал оқыту үдерісі тілдесу арқылы жүзеге асырылатын әлеуметтік қызмет деген идея жатыр.

Коллаборативті оқыту жағдайында, білім алушылар құрдастарымен тілдесу, идеяларын ұсыну және қорғау, түрлі пікірлермен алмасу, басқа тұжырымдамаларға күмәндану, белсенді түрде қатысу мүмкіндіктеріне ие болады [1].

Сондағы коллаборативті ортадағы топтық жұмыстың мақсаты – топтық жұмысты әр оқушының өз қызметін барынша түсініп, бойдағы қабілеттерін оятуына, уақыт ауқымында мүмкіндігінше нәтижелі жұмыс істеуіне жағдай тудыратын нағыз шығармашылық шеберханасына айналдыруға жағдай тудыру. Топтық жұмысты ұйымдастыру барысында сыныптың топта жұмыс істеу мүмкіндіктерін барынша саралап, зерделеп алу қажет [2].

Коллаборативті орта өзара түсіністікті дамытады. Өзара түсіністік – білім алушылардың барлығында өзара әрекеттесу процесі туралы білімдердің, көзқарастардың, болжамдардың болуы және топпен идеялармен бөлісу. Сабақ барысында жоспарланған материалдан ауытқуға және балалардың өздері үшін маңызды сұрақтарға жауап беру мұғалімнің материалды тереңірек білуін талап етеді.

Топтық жұмыста үлкен тәрбиелік және қалыптастырушы әлеует шоғырланған. Оқыту мәселелерін шешу үшін оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау қажеттілігі өзара байланысты болатын өзара тиімді орта осы уақытқа дейін пайдаланылмаған барлық мүмкіндіктерді ашады. Сонымен қатар сабақта топтық жұмыс барысында оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру мақсатында мұғалімнің түрлі стратегияларды қолдануына мүмкіндік туады. Мысалы, сыни тұрғыдан ойлау стратегияларын пайдалана отырып, мұғалімдер оқушыларды топтық жұмысқа тартады, ал интерактивті оқыту стратегиясын пайдалану оқушыларды проблемалық мәселелерді белсенді түрде талқылауға және себеп-салдарлық байланыстар туралы пікірталасқа шақырады. Шағын

топтарда жұмыс істей отырып, олар оқу материалының мазмұнын тереңірек біледі, рефлексия жасауға үйренеді. Жұптық, топтық жұмыс тәрбие мәселелерін шешуге мүмкіндік береді: сыныптастарымен топта ынтымақтастыққа, бірлесіп жұмыс істеуге және өз қабілеттерін ашып, тануға көмектеседі.

Мұғалімнің тәжірибесін ескере отырып, сыныпта коллаборативті ортаны қалыптастыруда оң нәтижелерді атай аламыз. Мысалы, сабақ аяқталғаннан кейін оқушыларды түрлі-түсті стикерлерге сабақ туралы өз пікірлерін немесе тілектерін жазуға шақырып, олардың жазбаларын талдағаннан кейін сабақ туралы қорытынды жасай аламыз. Балаларға не ұнады, топтық жұмыс қаншалықты қызықты болды және олар мұндай сабақтардың көбірек болғанын қалай ма? - деген сұрақтарға жауап беру арқылы мұғалімнің сабақ барысындағы тапсырмалардың балаларды қаншалықты қызықтыра алғанын байқай аламыз. Балалар дұрыс емес нәрсені айтудан қорықса да, коллаборативті оқыту барысында бұл қорқыныштарын да жеңе алады.

Коллаборативті ортаны ұйымдастырудың артықшылығы:

1. Оқушылар өз бойында өзін-өзі басқару және көшбасшылық дағдыларын дамытады. Белгілі бір мақсатқа жету үшін бірлесіп іс-әрекет жасауда оқушылар қажетті ақпаратты жинауға, өзін-өзі басқару мен басқаларға басшы болуды, көшбасшылыққа үйрену сияқты дағдыларын дамыту мүмкіндіктерін алады.

2. Мұғалімдердің білімі мен шеберліктерін арттыруға ықпал жасайды. Мұғалімдер коллаборативті оқыту тәсілін оқушылармен қолданған кезде, өздерінің білімдері мен шеберліктерінің кең ауқымды спектрін дамытады.

3. Оқушылар арасындағы қарым-қатынасты жақсартады. Топтардағы коллаборативті оқыту тәсілін қолдану балалар арасында жаңа байланыстарды орнату жолдарын тауып, оларды іске асыруға ынталандырады.

4. Оқушылардың білім алуы мен есте сақтауын жақсартады. Зерттеулердің нәтижесі бойынша коллаборативті ортаны ұйымдастырған кезде оқушылардың жаңа білім алуға құлшынысын арттырып, білімдерін есте сақтауға, бар білгендері мен жаңа білімдерін ортаға салуға, берілген тапсырманы орындау кезінде белсенді болуға ынталандырады.

5. Оқушыларды сыни тұрғысынан ойлауға және тез ойлануға үйретеді. Оқушы жауаптарын тез құрастырып, қате болған жағдайда түзетуге үйренеді

Коллаборативті орта сабақтағы ынтымақтастық, өзара түсіністік, тілектестік атмосферасын құруды көздейді. Сол арқылы жұппен де

топпен жұмыс істеу кезінде сабақ барысында оқушылар өздерін сенімді, жайлы сезінеді. Бұған әр сабақты бастағанда оқушыларға психологиялық дайындық жүргізу арқылы көңіл-күйлерін жайландыру керек. М: "Жақсы тілектер", "Досыңның сенімді иығын сезін!", "Маған да саған да ұнайды...", "Тілектер түйнегі", "Қуаныш шеңбері" сияқты ойындар арқылы оқушыларды бір-бірімен жақындастыруға, ашылуға, қорқыныш пен сенімсіздікті жеңуге мүмкіндік береді.

Зерттеулерімізді бастауыш сыныптары арасында жүргіздік.

3 сыныптың математика сабағының жоспарын ұсынамыз.

Сабақтың тақырыбы: Өнер. Сөз таптары.

Сабақтың мақсаты: сөз таптарын қайталау.

Сабақтың барысы: I Ұйымдастыру бөлімі

- Шырылдады қоңырау,

Біз сабақты бастаймыз

Партамызға отырып,

Табыс тілеп көзбенен

Жаңа білім алуға

Алға қадам бастаймыз.

- Балалар, суреттерде не бейнеленген? Осы суреттерге ортақ не бар? Бүгінгі сабақтың тақырыбы қандай?

- I топ – II топ – III топ –

II Жаңа сабақ. Ал, балалар сабағымызды бастайық.

Оқулықпен жұмыс: № 1 «Өнер»

Өнер адам баласының жасампаздығын білдіреді. «Жасау», «құру», «өндіру» деген мағынадан туындайды. Оның мақсаты – адам өмірін, қоршаған ортаны көркемдік тұрғыдан игеру. Өнердің сөз өнері, музыка, мүсін, кескіндеме*, би, театр, сәулет өнері дейтін түрлері бар.

«Қазақ мәдениеті». Энциклопедиялық анықтамалық

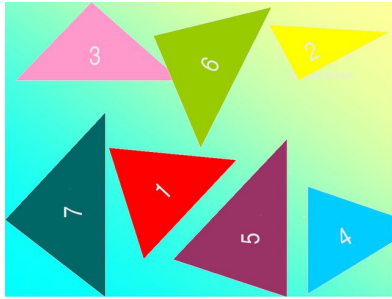
Мәтін не туралы?

1. Өнер түрлері туралы.

2. Өнер және оның мақсаты туралы.

«Өнердің мақсатын сен қалай түсінесің?» сұрағы бойынша топпен ой бөлісіп, ортаға әр топтың ортақ жауабын көрсету.

№ 2 «Кім жылдам әдісі» арқылы көп нүктенің орнына тиісті сөз табын қойып, мәтінді оқы.

Сені жан-жағыңнан заттар қоршап тұр. Сол заттардың атын білдіретін сөздерді ... дейміз.

Заттардың қимылын, іс-әрекетін білдіретін сөздер ... деп аталады.

Заттар әр алуан белгілерге (түрі, түсі, сапасы, саны) ие. Мұндай белгілер ... және ... арқылы айтылады.

№ 3 Сөз таптарын тап. (ауызша орындау)

Сергіту сәті: Бір, екі, үш - Қарлығаш боп үш

Төрт, бес, алты - Қарлығаш боп қалқы

Жеті, сегіз, тоғыз, он - Қайта орныға қон

№ 4 Сөздердің қай сөз табына жататынын анықта.

Ақыл көпке жеткізеді,

Өнер көкке жеткізеді.

«Өнер» туралы тағы бірнеше мақал-мәтел жаз.

№5 Әр сөз табы туралы білетініңді айт.

Зат есім + Етістік Зат есім + сан есім Зат есім + сын есім

Үш топқа бөліп беріледі. Сөз таптарының бұндай тіркесуінің мәні анықталады, мысалдар келтіріледі.

Қорыту. «Отыз үш» ойыны арқылы топтар сабаққа қатысты ойларын өзара ақылдасады. 33 ке дейін санап біткен соң сабақ туралы өз ойларын ортаға салып, топтары атынан қорытынды жасайды.

Үйге тапсырма беру: бағалау.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Керімбаева Д. Коллаборативті ортаның оқыту үдерісінде тиімді ықпалы., Жантану мәселелері, 2016 №4, 4-8б.
2. Қасықбаева Д. Топтық жұмысты ұйымдастырудың маңыздылығы., Білім технологиясы, 2016 №3, 3-6б.
3. <https://okulyk.com/3-klass/kazahskij-yazyk-3/3432/>

«РАЗВИТИЕ ГИБКИХ НАВЫКОВ У ВОСПИТАННИКОВ ДОМА ЮНОШЕСТВА»

Колосницина Елена Николаевна

Студентка I курса ОП «Педагогика и психология»
Павлодарского педагогического университета
им. Әлкей Марғұлан, г. Павлодар,

Научный руководитель: **Матаев Берик Айтбаевич**
Доктор философии (PhD), ассоциированный профессор высшей
школы педагогики, г. Павлодар

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития «гибких» навыков, а также о важности развития гибких навыков у подростков, проживающих в домах юношества. Гибкие навыки, такие как коммуникативные умения, управление временем, принятие решений и способность к адаптации, играют ключевую роль в успешной адаптации к переменам в жизни и работе.

Ключевые слова: soft skills, гибкие навыки, воспитанники дома юношества, подростки, развитие личности, социальная адаптация, лидерство.

Аннотация. Мақалада «икемді» дағдыларды дамыту, сондай-ақ жасөспірімдер үйінде тұратын жасөспірімдерде икемді дағдыларды дамытудың маңыздылығы қарастырылады. Қарым-қатынас дағдылары, уақытты басқару, шешім қабылдау және бейімделу қабілеті сияқты икемді дағдылар өмір мен жұмыстағы өзгерістерге сәтті бейімделуде шешуші рөл атқарады.

Кілтті сөздер: soft skills , икемді дағдылар, жасөспірімдер үйінің тәрбиеленушілері, жасөспірімдер, тұлғаны дамыту, әлеуметтік бейімделу, көшбасшылық.

Annotation. The article discusses the development of "flexible" skills, as well as the importance of developing flexible skills in adolescents living in youth homes. Flexible skills such as communication skills, time management, decision-making and adaptability play a key role in successfully adapting to changes in life and work. The article reveals strategies that can be used by teachers and social workers, psychologists to effectively develop these skills in pupils, including the use of game methods, group work and role-playing games.

Keywords: soft skills, flexible skills, youth home students, teenagers, personality development, social adaptation, leadership.

«Гибкие» навыки представляют собой универсальные навыки личности, а также известны как мягкие навыки или навыки развития личности, которые необходимы для успешного функционирования в различных сферах жизни. Они включают в себя навыки коммуникации, сотрудничества, креативности, критического мышления, решения проблем, эмоционального интеллекта, управления стрессом, адаптивности и многие другие. Эти навыки не только важны для обучения и карьеры, но и для межличностных отношений, личного развития и общественной жизни.

Гибкие навыки – это спектр социально-психологических характеристик, которые формируются в течение всей жизни человека. Это социальные навыки: умение эффективно взаимодействовать с другими людьми, включая коммуникацию, ведение диалога, слушание, уважение к точке зрения других и решение конфликтов. Способность понимать и переживать эмоции других людей, проявлять заботу и поддержку. Это и гибкость мышления: способность адаптироваться к переменам в окружающей среде, принимать новую информацию и менять свое поведение и мышление в соответствии с новыми условиями. Жизненные навыки: умение планировать свое время, управлять финансами, развивать здоровый образ жизни и принимать осознанные решения в различных сферах жизни. Дети, проживающие в домах юношества, это подростки 16-23 лет, которые особенно нуждаются в развитии широкого спектра социально-психологических навыков по нескольким причинам:

Дети, вышедшие из сиротских учреждений, буквально сразу же сталкиваются с такими трудностями как получение жилья, образования, поиск работы, обращение с деньгами, принятие самостоятельных решений и т.д. У выращенных в специальных учреждениях детей, лишенных семейного воспитания, никаких осознанных привычек, как правило, не наблюдается: – только 10% сирот адаптируется к условиям современной жизни.

Гибкие навыки (англ. soft skills) – комплекс неспециализированных над профессиональными навыками, которые отвечают за успешное участие в рабочем процессе, высокую производительность и являются сквозными, то есть не связаны с конкретной предметной областью [1].

Сами по себе данные навыки делятся на четыре группы [2]:

1) Базовые коммуникативные навыки, которые учат не теряться в трудных ситуациях и находить верный ответ: умение слушать и слышать; убеждение и аргументация; построение и поддержание бизнес-отношений; ведение переговоров; проведение презентаций; публичные выступления; командная работа; нацеленность на результат и т.д.

2) Навыки самоменеджмента – помогают контролировать свое состояние, время, процессы: управление эмоциями; управление стрессом; управление собственным развитием; планирование; тайм-менеджмент; рефлексия;

3) Навыки эффективного мышления – помогают сделать жизнь и работу более системными: системное мышление; креативное

мышление; структурное мышление; логическое мышление; поиск и анализ информации; выработка и принятие решений;

4) Управленческие навыки – управление исполнением; планирование; постановка задач; мотивирование; контроль реализации задач; наставничество (развитие сотрудников); управление проектами; управление изменениями;

Развитие «гибких» навыков играет важную роль в поддержке детей, проживающих в домах юношества, и помогает им успешно адаптироваться, развиваться и строить свое будущее.

В словаре терминов по общие и социальные педагогики социализация – это процесс становления личности. В процессе этого становления происходит усвоение человеком языка, социальных норм, установок, ценностей и опыта, культуры, присущих данному обществу, социуму, группе, и воспроизводство им социальных связей. Социализация рассматривается как процесс и результат. Социализация как процесс – особенности социального становления личности. Социализация как результат – характеристика социального становления человека в соответствии с его возрастными особенностями или уровнем развития [3].

Социализация – это процесс усвоения человеком социального опыта, обусловленный комплексом социально-экономических, социально-психологических, психолого-педагогических факторов, включающих личность в систему общественных отношений [4].

Воспитание личности - это комплексный процесс формирования и развития личности человека в соответствии с определенными ценностями, нормами и идеалами общества. Этот процесс охватывает различные аспекты человеческой жизни и включает в себя воздействие семьи, образовательных учреждений, социальной среды и культурных институтов.

В условиях жизни без родительского попечительства у детей стихийно складывается детдомовское «мы», воспитанники делят мир на «своих» и «чужих». От «чужих» они все вместе готовы извлекать свои выгоды. У них своё особое отношение ко всем «чужим» и «своим» [5, с.53]. Эти причины определяют особенности детей, которые воспитываются в детских домах, наиболее ярко проявляющиеся у выпускников. Для последних характерны следующие черты, выраженные в той или иной степени: непонимание материальной стороны жизни, трудности в общении там, где это общение свободно, замедленное самоопределение, незнание и неприятие самого себя как личности, неспособность к сознательному выбору своей судьбы – без достаточного противовеса положительных ценностей и образцов успеха; при

отсутствии стабильности в сегодняшних условиях происходит сильное усугубление, нагнетание неуверенности в себе, в своем будущем, агрессии по отношению к внешнему миру.

Для адекватного вхождения воспитанника детского дома в систему социальных отношений должна проводиться специальная педагогическая работа, обеспечивающая овладение ребенком комплексом социальных ролей, всеми необходимыми навыками для самостоятельной жизни.

Перед педагогами данных учреждений стоит задача – выпустить в самостоятельную жизнь человека, у которого сформированы: позитивное отношение к людям; способность делать выбор, принимать решения и нести за это ответственность; потребность в труде как образе жизни; способность жить в социальном пространстве прав и обязанностей.

Для адекватного вхождения воспитанника детского дома в систему социальных отношений должна проводиться специальная педагогическая работа, обеспечивающая овладение ребенком комплексом социальных ролей. Успех человека во всех сферах деятельности на 85% зависит от «гибких» навыков.

Проведенное Национальным исследовательским университетом Higher School of Economics в России, была изучена связь между гибкими навыками и успехом в профессиональной деятельности. В этом исследовании был проведен анализ данных о работе специалистов в различных областях, таких как бизнес, образование, наука и технологии. Ученые оценили способности к адаптации к новым ситуациям, умение решать проблемы, коммуникативные навыки и другие гибкие компетенции. Результаты исследования показали, что профессиональный успех в значительной степени зависит от гибких навыков. Специалисты, обладающие высоким уровнем гибкости и адаптивности, чаще достигали выдающихся результатов в своей работе. Таким образом, это исследование является примером подтверждения связи между гибкими навыками и успехом в профессиональной деятельности, что поддерживает идею о важности развития этих навыков для достижения личных и профессиональных целей [6].

Отец психоанализа, Зигмунд Фрейд также внес вклад в понимание гибких навыков через свои работы о развитии личности, эго и суперэго, а также концепции психического конфликта и адаптации. Его работы о структуре личности (эго, ид и суперэго) и о психическом конфликте могут быть рассмотрены в контексте взаимодействия личности с внешним миром и способности адаптироваться к

различным ситуациям. Концепция адаптации, как важного процесса в психической жизни человека, также может быть перенесена на понимание гибких навыков и способности человека эффективно адаптироваться к изменяющимся условиям. Его исследования в области психоанализа оказали значительное влияние на формирование современных теорий психологии личности и могут быть рассмотрены в контексте обсуждения гибких навыков и адаптации человека.

Шведский психолог, Андерс Эрикссон, известный своими исследованиями об улучшении производительности и развитии экспертности через практику и тренировку. Концепция «10 тысяч часов» предполагает, что для достижения выдающихся результатов в любой области человеку требуется провести около 10 тысяч часов на систематической и осознанной практике и тренировке. Он подчеркивал важность качественной, осознанной и целенаправленной практики, а также наличие правильных методов обучения и тренировки. Исследования Эрикссона и его коллег подтверждают, что для достижения высокого уровня мастерства в любой области требуется систематическая, осознанная и целенаправленная практика, и регулярное улучшение методов тренировки.

Наверное, как и большинству наук, искусству управлять собой, умению планировать свою жизнь, выстраивать свою карьеру, руководить течением своей жизни, развиваться и совершенствоваться нужно учиться. Этим искусством необходимо обладать любому молодому человеку, но в первую очередь подросткам и молодёжи, воспитывающимся в доме юношества, так как у них в силу своего предыдущего жизненного опыта имеется своеобразное понятие социальных отношений, отсутствует умение самостоятельно решать возникшие проблемы, которых в их жизни встречается великое множество.

По результатам диагностирования основных проблем воспитанников детских домов, представленным специалистами МОН РК в Концепции проекта «Планирование жизни и карьеры воспитанников детских домов», можно выделить следующие:

1. Уклад жизни в условиях детского дома не развивает у ребенка взрослой позиции. Выпускники детских домов и интернатов не могут самостоятельно уйти от детской позиции. Отсюда – потребительское отношение к окружающему миру, неразвитое умение брать ответственность за свои действия и отсутствие понимания их последствий;

2. Жизнь в детском доме подчинена определенному распорядку, ограничивающему ребенка в принятии решений о собственных

действиях. В результате он не умеет принимать самостоятельных решений, делать выбор. Поэтому покинув детский дом, они не представляют, что будут делать через неделю, месяц, год своей самостоятельной жизни.

3. Воспитанники детских домов имеют поверхностное, идеализированное представление о той или иной профессии. Выбирая профессию, неадекватно оценивают свои способности и возможности. У многих воспитанников нет мотивации к получению образования.

4. Выбор учебных заведений, как правило, ограничен списком, представляемым социальным педагогом, который, в свою очередь, так же ограничен количеством учебных заведений, согласных на обучение детей из детских домов;

5. Получая профессиональные знания и навыки, воспитанники детских домов характеризуются низкой успеваемостью, не будучи заинтересованы в качестве обучения;

6. Плохо сформированные навыки практической и речевой коммуникации, ситуативность поведения, неспособность к конструктивному решению проблем, неадекватность эмоциональных реакций детей-сирот сказываются на умении работать в коллективе;

7. Не всегда воспитанники детских домов в состоянии работать на одном месте длительное время из-за возникающих конфликтов, а также неумением посвящать себя достижению долговременной цели, упорно трудиться, достигать положительных результатов в труде;

8. Многие воспитанники не способны создать полные счастливые семьи, так как не сформирован стереотип позитивных семейных отношений, нет опыта проживания в семье. Многие из выпускников дублируют вторичное социальное сиротство;

9. Отсутствие взаимодействия между детским домом, учебным заведением и предприятиями в целях успешного сопровождения выпускников.

Внедрение программ по развитию «гибких» навыков призваны организовать комплексное сопровождение воспитанников домов юношества с привлечением необходимых специалистов, организовать поиски инновационных моделей социального партнёрства. Актуальность данных программ заключается:

во-первых, в необходимости оказания практической помощи воспитанникам в привитии навыков самостоятельного планирования своей жизни и выстраивании своей будущей карьеры;

во-вторых, в противоречии: воспитанник хочет интегрироваться в социум, но у него ограничены возможности выхода в него и не

сформированы социальные компетенции, в связи с чем он проявляет низкую социальную активность.

Программы будут включать: семинары, тренинги, консультации; диагностику через деловые и ролевые игры, с целью выявления реального развития личности воспитанника – выпускника (уровень развития эмоционально-волевой сферы, духовно-нравственной сферы личности, ценностные ориентации, готовность к получению профессионального образования, уровень воспитанности, коммуникативности); организация наставничества из числа опытных педагогических работников детского дома.

Дом юношества является местом, где подростки готовятся к самостоятельной жизни и развитие гибких навыков, таких как управление временем, самоорганизация, решение проблем, коммуникация и адаптивное мышление, поможет им успешно адаптироваться к новым условиям и обстоятельствам. Воспитанники дома юношества сталкиваются с различными вызовами и трудностями, связанными с их социальным статусом или прошлым и поэтому программы по развитию гибких навыков, могут помочь им развить личностную гибкость, эмоциональную устойчивость, уверенность в себе и другие важные компетенции, необходимые для успешной адаптации и преодоления жизненных трудностей.

Развитие гибких навыков, может улучшить шансы воспитанников дома юношества на успешное трудоустройство после окончания обучения. Программы по развитию гибких навыков могут включать элементы подготовки к трудоустройству, обучение профессиональным навыкам и предоставление возможностей для практики и стажировок. Таким образом, реализация программ по развитию гибких навыков будет способствовать для воспитанников дома юношества успешной социализации в обществе.

Список использованных источников

1. Слушать, говорить и договариваться: что такое soft skills и как их развивать. URL: <https://theoryandpractice.ru/posts/11719-soft-skills> (Дата обращения: 15.02.2018).
2. Перечень навыков soft-skills и способы их развития. URL: https://www.cfin.ru/management/people/dev_val/soft-skills.shtml (Дата обращения: 15.02.2018).
3. Воронин А.С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике, 2006. [электронный ресурс]. URL: <http://niv.ru/doc/dictionary/social-pedagogy/index.htm> (дата обращения: 14.01.2019)
4. Словарь социального педагога [электронный ресурс]. URL: <http://didacts.ru/slovari/slovar-socialnogo-pedagoga.html> (Дата обращения: 14.01.2019)

5. Абельбейсов, В.А. Социализация детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей // Социология образования, 2011. – № 7. – С. 51-56
6. Гибкие навыки: пять самых важных гибких навыков. Текст: электронный//Level One: [сайт]-URL: <https://levelvan.ru/pcontent/gibkienavyki-18/gibkienavyki/> (дата обращения: 06.06.2023).

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Котова Н.С.

*магистрант Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан*

Научный руководитель: Матаев Берик Айтбаевич

Доктор философии (PhD),

Ассоциированный профессор высшей школы педагогики

Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан

Аннотация. Актуальность данной статьи обусловлена сложностью принятия решения в выборе будущей профессии. Целью статьи является – раскрыть и наглядно показать степень влияния различных факторов на профессиональное самоопределение старшеклассников в условиях общеобразовательной школы. В результате исследовательской работы показаны систематизированные данные о степени преобладания определённых факторов при профессиональном самоопределении старшеклассников.

Аңдатпа. Бұл мақаланың өзектілігі болашақ мамандықты таңдауда шешім қабылдаудың күрделілігіне байланысты. Мақаланың мақсаты – орта мектептегі жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауына әртүрлі факторлардың әсер ету дәрежесін тұрғыдан ашып, нақты көрсету. Зерттеу жұмысының нәтижесінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауында белгілі бір факторлардың басымдылық дәрежесі туралы жүйелі деректер көрсетілген.

Кілтті сөздер: өзін-өзі анықтау, кәсіп, кәсіби өзін-өзі анықтау, факторлар, жоғары сынып оқушылары.

Ключевые слова: самоопределение, профессия, профессиональное самоопределение, факторы, старшеклассники.

Abstract. The relevance of this article is due to the complexity of decision-making in choosing a future profession. The purpose of the article is to reveal and clearly show the degree of influence of various factors on the professional self-determination of high school students in a secondary school. As a result of the research work, systematic data on the degree of predominance of certain factors in the professional self-determination of high school students is shown.

Keywords: self-determination, profession, professional self-determination, factors, high school students.

Проблема изучения профессионального самоопределения является одной из важнейших научно-практических проблем поскольку выбор профессии, уточнение этого выбора время от времени встает на протяжении всей трудовой жизни человека, ведь личность постоянно рефлексивирует, переосмысливает свое профессиональное бытие и самоутверждается в профессии. Кроме того, в связи с изменениями в экономической, политической и социокультурной обстановке в стране становится важным разработка новых теоретических концепций и практическое применение различных форм поддержки для молодежи.

Изучение данной проблемы специалистами разных областей психологии, профориентологии, социологии, педагогики приводит к отсутствию однозначной интерпретации понятия "профессиональное самоопределение". Поэтому мы предлагаем рассмотреть различные формулировки этого понятия, а также изучить точки зрения разных авторов на его содержание:

- осознанный человеком выбор профессионального пути [1];
- процесс выбора профессии, основанный на анализе собственных способностей и возможностей в соответствии с требованиями предъявляемые к данной специальности [2];
- процесс принятия личностью решения о выборе будущей трудовой деятельности [3].

По окончании школы перед старшеклассниками становится сложный выбор: нужно выбрать профессию, предметы для сдачи экзаменов, определиться с высшим учебным заведением. Выделим факторы, оказывающие влияние на выбор профессии, и проанализируем их влияние на профессиональное самоопределение старшеклассников.

На данном этапе, на профессиональное самоопределение личности оказывают влияние 2 большие группы факторов: субъективные (индивидуально-личностные) и объективные (социальные) приведенные на рисунке 1.

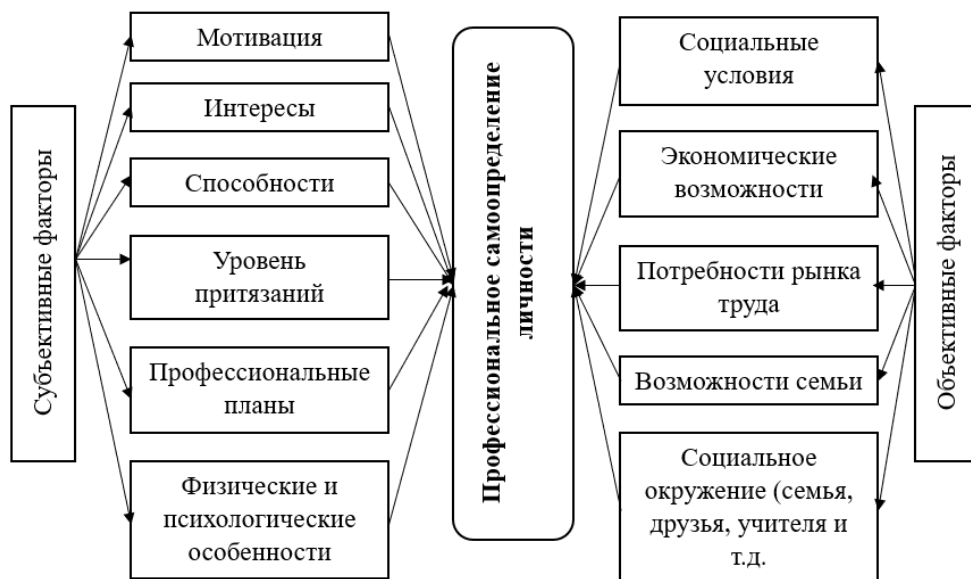

Рисунок 1 – Факторы, оказывающие влияние на профессиональное самоопределение

Рассмотрим какие из представленных факторов имеют преобладающее влияние на старшеклассников в процессе выбора будущей профессии.

В экспериментальной части исследования приняли участие 130 учащихся 8, 9, 10, 11 классов общеобразовательной школы. Для данного исследования нами была разработана специальная анкета. Цель анкеты – выявить степень влияния определённых факторов на профессиональное самоопределение старшеклассников. Исследование проведено методом онлайн-опроса в google-форме.

Результаты опроса о выборе будущей профессии, показаны на рисунке 2.

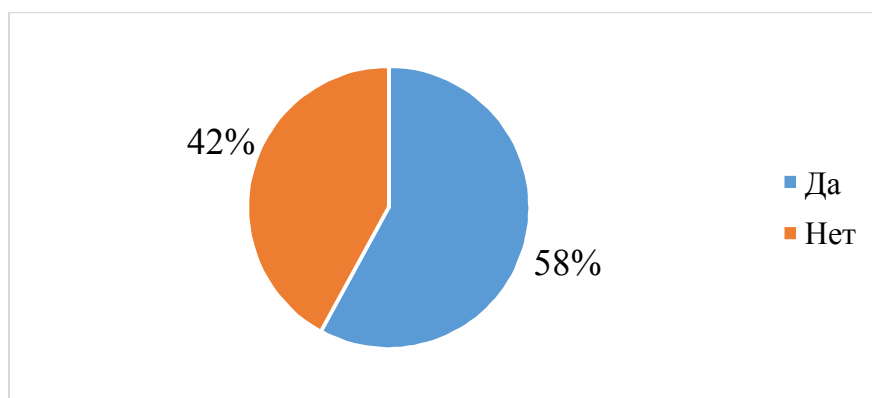

Рисунок 2 – Результаты респондентов о выборе будущей профессии

Как видно из данных, 42% школьников отметили, что не определились с будущей профессией. 58% учащихся уже сделали выбор в пользу определённой специальности, при этом большинство опрошенных респондентов данной группы, указали, что обучаются в 10 и 11 классах.

Далее представленные результаты рассмотрены из числа 58% респондентов, которые определились с будущей профессией.

Результаты ответов обучающихся о критериях, повлиявших на выбор профессии, приведены на рисунке 3.

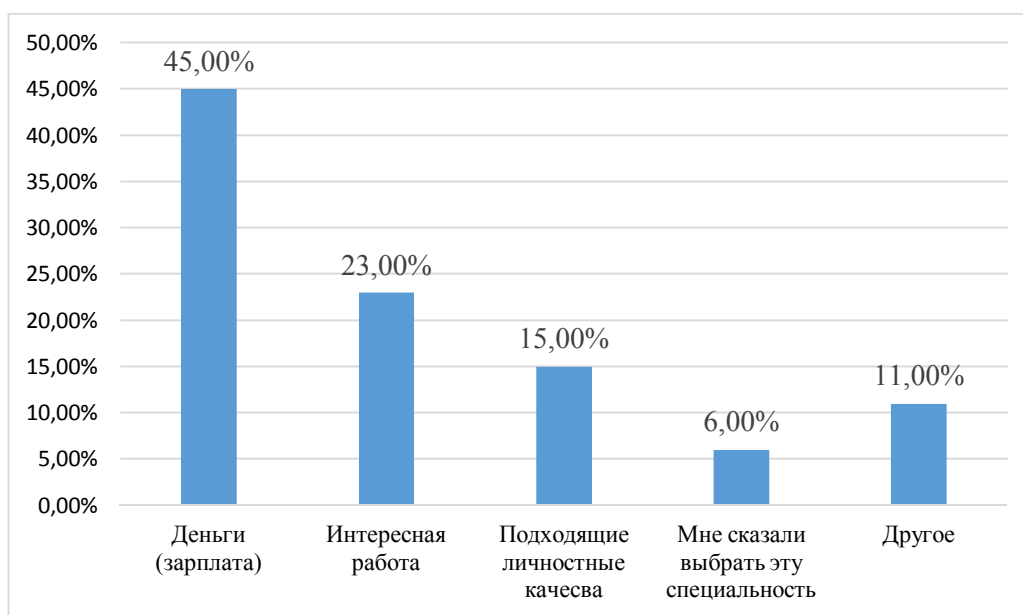

Рисунок 3 – Критерии, повлиявшие на выбор профессии

Данный вопрос содержит 5 критериев: деньги (зарплата), интересная работа, подходящие личные качества, мне сказали выбрать эту специальность, другое. Ответ «другое» был открытым и собрал в себе все остальные варианты ответов таких как: выбранная специальность выгодна для будущего, выбрал хотя бы что-то, я не могу определиться, привлекает данная сфера, подходит по предметам ЕНТ для поступления, мне о ней рассказывали и т.д. Вариант «другое» выбрали 11% опрошенных. Исходя из других категорий ответов видно, что материальные критерии (деньги) оказывают решающую роль при выборе специальности, так как данный критерий выбрали 45% опрошенных. Далее учащиеся обращают внимание насколько интересна работа (23%) и подходят ли их личные качества для профессии (15%). При этом 6% респондентов указали на то, что им сказали выбрать определённую специальность, соответственно другие критерии ими не учитывались.

Резюмируя полученные данные, доминирующий критерий, который учитывали школьники, при выборе будущей профессии – деньги (зарплата), т.е. материальный и экономический фактор. В виду быстро сменяющейся экономической ситуации, рыночных требований к профессиям и специалистам, социальным и политическим изменениям, молодежь волнует финансовая сторона их будущей профессиональной деятельности.

Результаты ответов респондентов о факторах, имеющих влияние на профессиональное самоопределение старшеклассников показаны на рисунке 4.

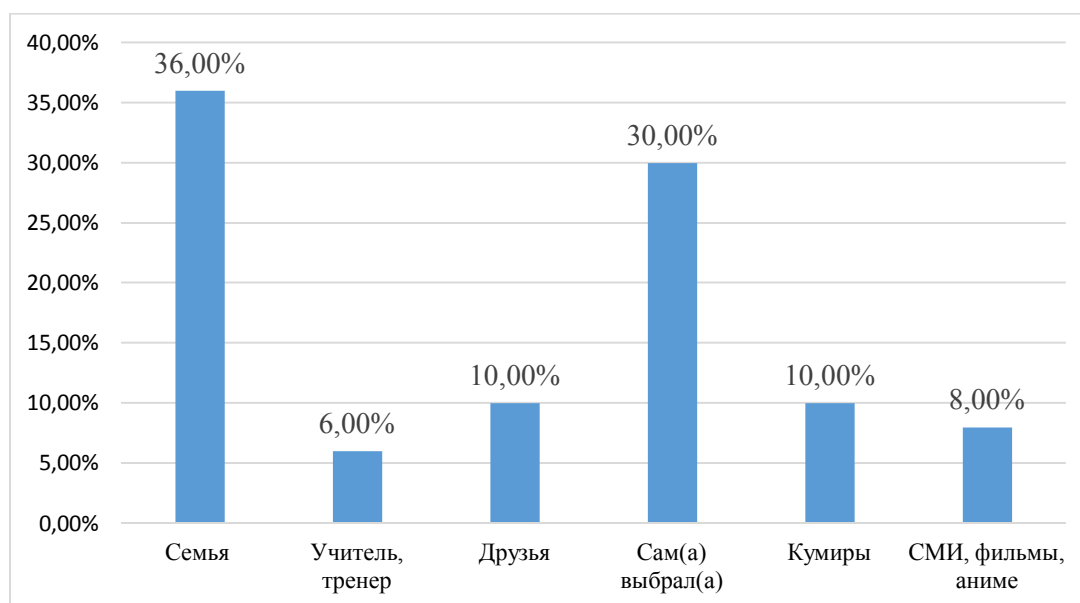

Рисунок 4 – Факторы, влияющие на профессиональное самоопределение старшеклассников

Исходя из полученных данных видно, что 30% опрошенных выбрали свою будущую специальность самостоятельно. На 36% оказали преобладающее влияние семья, на 6% учитель или тренер, на 10% друзья, на 10% кумиры, на 8% СМИ, фильмы, аниме. Таким образом, преобладающее число учащихся ориентируются не на собственные стремления и желания, при выборе будущей специальности, а в большей степени полагаются на другие ориентиры или мнение значимых людей, т.к. в целом на 70% школьников оказали влияние различные объективные факторы (семья, учитель, тренер, друзья, кумиры, СМИ, фильмы, аниме).

Таким образом, результаты эмпирической части работы позволяют сделать вывод о том, что профессиональное самоопределение – активный процесс, направленный на поиск профессиона-

льного предпочтения и формирование профессионального пути в соответствии с личностными качествами, возможностями и требованиями современного рынка труда. На профессиональное самоопределение старшеклассников влияет множество факторов, в том числе возрастные особенности, развитие личности, межличностные отношения, социально-экономические условия. При этом, полученные в ходе исследования данные, позволяют установить превалирующие критерии при выборе профессии и факторы, влияющие на профессиональное самоопределение старшеклассников. К числу наиболее предпочитаемых критериев при выборе будущей специальности относятся материальные условия: деньги (заработная плата). Результаты исследования факторов, влияющих на профессиональное самоопределение, показали, что в большей степени старшеклассники ориентируются на внешние, объективные факторы (мнение семьи, друзей, учителей, тренеров, кумиров, СМИ и т.д.), чем на свои индивидуальные личностные качества и интересы.

В связи с полученными данными можно резюмировать, что профессиональное самоопределение включает в себя все проблемы, которые возникают перед человеком и требуют решения (влияние семьи и друзей на учащегося, финансовая сторона, экономические условия, анализ возможностей трудоустройства, поиск способов определения профессиональной специальности, осознанный выбор будущей профессии). В заключение хотелось бы подчеркнуть, что школа и родители должны помогать старшеклассникам в самостоятельном им выборе будущей профессии, ведь при своевременной помощи можно избежать негативных последствий.

Список использованных источников

1. Немов Р.С. Психологический словарь. М.: Владос, 2007. – 560 с.
2. Прикладные аспекты современной психологии: термины, законы, концепции, методы. Справочное издание. Автор-составитель доктор психологических наук, доцент Н.И. Конюхов. - Москва. 1992.
3. Словарь терминов профессионально-педагогической акмеологии / Сост. О. Б. Акимова, Е. Ю. Бычкова, Н. К. Чапаев; Под ред. О. Б. Акимовой. Екатеринбург: Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2020. 105 с.

**ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ДАМУЫ АУЫНЫҢ
3 ДЕҢГЕЙІ БАР БАСТАУЫШ СЫНЫП
ОҚУШЫЛАРЫНДА СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДИДАКТИКАЛЫҚ
ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ**

Кошербаева М.К.

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті*

*Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі А.М., Утилова*

*Павлодар қаласы, КММ “Арнайы балабақша-мектеп-интернат
кешені №1” дефектолог мұғалімі-Дайрбаева Д.Ж.*

***Аннотация.** Мақалада жалпы СЖД 3 деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дидактикалық ойындар арқылы дамытуының жолдары қарастырылады. Сөйлеу-бұл ең дамыған іс-әрекет, ал ойын-мектепке дейінгі жастағы типтік іс-әрекет болғандықтан, әр түрлі ойындарды қолдана отырып түзету шараларымен қамтамасыз етілуі керек. Дидактикалық ойындарды қолданатын болсақ, лексика-грамматикалық бұзылуларды түзету тиімді болады деп санаймын.*

***Кілтті сөздер:** дидактикалық ойын, түзету, бастауыш, дамыту, сөйлеу, бұзылыс.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются способы развития речевого языка учащихся младших классов с 3 уровнем ОНР посредством дидактических игр. Речь является наиболее развитой деятельностью, а поскольку игра является типичной деятельностью в дошкольном возрасте, она должна быть обеспечена корректирующими мерами с использованием различных игр. Считаю, что коррекция лексико-грамматических нарушений будет эффективной, если мы будем использовать дидактические игры.*

***Ключевые слова:** дидактическая игра, коррекция, первичное, развитие, речь, расстройство.*

***Annotation.** The article discusses ways to develop the speech language of elementary school students with level 3 ONR through didactic games. Speech is the most developed activity, and since play is a typical activity in preschool age, it should be provided with corrective measures using various games. I believe that the correction of lexical and grammatical violations will be effective if we use didactic games.*

***Key words:** didactic game, correction, primary, development, speech, disorder.*

Дидактикалық ойындар балалардың сөйлеуін дамытудың тиімді құралы болып саналады. Себебі, дидактикалық ойындар сөздік қорын толықтырылып, дұрыс дыбыстық айтылым қалыптастырады, үйлесімді сөйлеу, өз ойларын дұрыс білдіру қабілетін дамытады. Сонымен қатар, дидактикалық ойындарда тұлғаның дамуына ықпал ететін факторлар бар. Олар: танымдық және эмоционалды принциптердің бірлігі,

сыртқы және ішкі әрекеттер, балалардың ұжымдық және жеке белсенділігі.

Қазіргі уақыттағы оқытуда дидактикалық ойындар деп аталатын жүйелер жасалуда. Мұнда балаларда логикалық ойлау құрылымдарын қалыптастыруға үйретуге бағытталған дидактикалық ойындар өткізіледі.

Зерттеу мақсаты: -дидактикалық ойындар арқылы сөйлем құрамындағы лексикалық-грамматикалық және фонетикалық-фонематикалық элементтердің жетілмегендігін дамыту.

Зерттеудің міндеттері:

1. Жалпы сөйлеу тілі дамымауының 3 деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дидактикалық ойындар арқылы дамытуы жайлы ғылыми әдебиеттерге шолу;

2. Жалпы сөйлеу тілі дамымауының 3 деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларын оқытуда дидактикалық ойындарды қолдану;

3. Жалпы сөйлеу тілі дамымауының 3 деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларында сөйлеуінің дамуына тәжірибелік түзету сабақтарын жүргізу.

Сөйлеудің жалпы дамымауы(СЖД)-әртүрлі күрделі сөйлеу бұзылыстары, онда балаларда қалыпты есту және интеллект кезінде оның дыбыстық және семантикалық бөлігімен байланысты сөйлеу жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуы бұзылады. Алғаш рет сөйлеудің жалпы дамымауының теориялық негіздемесі 20-шы ғасырдың 50-60-шы жылдарында Р. Е. Левина, Н.А. Никашина, Г. А. Каше, Л. Ф. Спинова және басқа да ғалымдар жүргізген, мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалардағы сөйлеу патологиясының әртүрлі формаларын көп өлшемді зерттеу нәтижесінде тұжырымдалды. Сөйлеуді қалыптастырудағы ауытқулар жоғары психикалық функциялардың иерархиялық құрылымының заңдарына сәйкес дамудың бұзылуы деп санала бастады.

Сөйлеудің жалпы дамымауының себептері мыналар болуы мүмкін:

1. Отбасында баланың сөйлеуін қалыптастырудың дұрыс емес жағдайлары (үлкендермен және басқа балалармен қарым-қатынастың болмауы, басқа тілде сөйлейтін күтушінің болуы, естімейтін ата-анамен бірге тұру және т.б.).

2. Балалар үйі мен балалар үйінде тәрбиеленген балалардың ауызша қарым-қатынасының болмауы.

3. Қостілділік, мысалы, балабақшада бала орысша сөйлейді, бірақ отбасында басқа тілде сөйлейді.

4. Бала тәрбиеленетін қолайсыз әлеуметтік жағдайлар.

Жалпы сөйлеудің дамымауының этиологиясы биологиялық және әлеуметтік сипаттағы әртүрлі факторларды қамтиды. Биологиялық факторларға мыналар жатады: жүктілік кезіндегі ананың инфекциялары немесе интоксикациялары, ана мен ұрықтың қанының факторы немесе топтық тиістілігі бойынша сәйкес келмеуі, босану кезеңінің патологиясы, орталық жүйке жүйесінің босанғаннан кейінгі аурулары және алғашқы жылдардағы бас миының жарақаттары және т.б.

Сонымен қатар, СЖД тәрбие мен оқытудың қолайсыз жағдайларына байланысты болуы мүмкін, сөйлеу дамуының сезімтал кезеңдеріндегі психикалық жетіспеушілікке байланысты болуы мүмкін. Көптеген жағдайларда СЖД әртүрлі факторлардың кешенді әсерінің салдары болып табылады, мысалы: тұқым қуалайтын бейімділік, ОЖЖ жақымдалуы, қолайсыз әлеуметтік орта.

Кемшіліктердің әртүрлі сипатына қарамастан, бұл балаларда сөйлеу әрекетінің жүйелі бұзылуын көрсететін типтік көріністер бар. СЖД бар балаларға тән:

- сөйлеудің кеш басталуы (3-4 жас);
- сөздік қордың күрт шектелуі;
- айтылған аграмматизмдер (іс формаларын араластыру, келіспеушілік, септеулік шылаулартарды өткізіп жіберу және т.б.);
- дыбыстың айтылуындағы ақаулар (барлық түрлері);
- сөздің ритмикалық-силлабикалық құрылымының бұзылуы;
- жай сөйлемдерді таратуда және күрделі сөйлемдерді құруда қиындықтар.

Мұндай балалардың сөйлеуін түсіну қиын. Сөйлеу әрекеті ақаулы және арнайы дайындықсыз жасына қарай тез төмендейді. Сонымен қатар, балалар өздерінің кемшіліктеріне сыни көзқараспен қарайды. Сөйлеу әрекетінің жеткіліксіздігі баланың сенсорлық, интеллектуалдық және эмоционалды-еріктік сферасының қалыптасуына әсер етеді. Зейін тұрақсыз, зейінді бөлу мүмкіндігі шектеулі. Семантикалық және логикалық жады салыстырмалы түрде бұзылмаған, бірақ ауызша есте сақтау қабілеті төмендейді және есте сақтау өнімділігі төмен. Күрделі элементтер мен тапсырмаларды тез ұмытып қалады. Ең әлсіз балаларда есте сақтау белсенділігі төмен, бұл танымдық белсенділікті дамыту мүмкіндіктерінің шектелуімен байланысты [1,136.].

Практикалық іс-әрекетте жалпы сөйлеу тілі дамымауының III деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту үшін әртүрлі ойын тәсілдерін пайдаланады. Ойын әрекетінің ерекше түрі – дидактикалық ойын. Дидактикалық ойында бала жаңа білім алып қана қоймай, оны жалпылайды және бекітеді.

Зерттеу қызметінің мақсаты біз ұсынған теориялық ережелердің дұрыстығын тексеру болды, атап айтқанда теориялық материал мен эмпирикалық зерттеулерді жүйелеу бастауыш сынып балалардың сөйлеуін дамытуға бағытталған дидактикалық ойындар кешенін әзірлеуге және кезең-кезеңімен жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Зерттеу қызметінің міндеттері-балалардың сөйлеу белсенділігін диагностикалау, эксперимент мақсатында дидактикалық ойындар кешенін құру, сонымен қатар эксперимент аяқталғаннан кейін балалардың сөйлеуін қайталама диагностикалау және эксперименттік зерттеу нәтижелерін салыстырмалы талдау. Зерттеу жұмысымыздың негізі «Есту және сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға арналған № 1 Арнайы жалпы білім беретін мектеп-интернаты» КММ болды. Зерттеуге 2-3 сынып оқушылары аралығында 8 оқушы қатысты.

ІІІ деңгейдегі сөйлеу қабілеті бастауыш сынып балаларының сөйлеу әрекетін тексеру И.Д. Коненкованың «Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін тексеру» әдістемесіне сәйкес жүргізілді. Диагностикалық материал Л.С. Выготский тұжырымдаған және басқа зерттеушілер жасаған негізгі диагностикалық принциптерге сәйкес қолданылды (С.Я. Рубинштейн, 1970; А.Р. Лурия, 1973, 1979; А.Н.Леонтьев, 1965 және т. б.):

Баланы тексеруден бұрын сізге қажет:

-медициналық құжаттаманы зерттеу;

-оның ерте сөйлеу дамуы туралы мәліметтерді нақтылау, сондай-ақ баланың сөйлеу кемістігін байқайтынын, оған қалай қарайтынын, ата-аналардың логопедке қалай жүгінгенін және нәтижесі қандай екенін анықтау;

-отбасы, сөйлеу ортасы туралы ақпарат жинау;

-талдау психологиялық-педагогикалық зерттеу деректері.

Зерттеу әр баламен бірнеше бағыт бойынша жеке жүргізілді:

-коммуникативті-сөйлеу дағдыларын зерттеу;

-лексикалық даму (зат есім, етістік, белгілер, үстеулер, иелік есімдіктер сөздігі; сөздің көп мағыналылығы, синонимдерді, антонимдерді таңдау; мағынасы жағынан жақын ұғымдарды саралау; жалпылау деңгейі);

-сөйлеудің грамматикалық құрылымының қалыптасуын зерттеу(тілдік құзыреттіліктің жалпы деңгейін, сөйлем құра білуді, номинативті және гениталды жағдайларда көпше зат есімдерді дұрыс қолдану дағдыларын, сын есімдердің салыстырмалы дәрежесін, зат есімдердің септеулік шылауларыялық формаларын игеруді, сын есімдерді зат есімдермен, санмен және жағдаймен үйлестіре білуді, сөзжасам дағдыларын тексеру);

-артикуляциялық аппараттың құрылымы мен моторикасын зерттеу;

-сөйлеудің дыбыстық айтылу жағын зерттеу;

-фонемалық естудің қалыптасуын зерттеу (буындардың қатарларын немесе жұптарын шағылыстыру, сөз материалындағы оппозициялық фонемаларды есту арқылы ажырату, айтылымдағы дыбыстарды саралау);

-буындық құрылымның қалыптасуын және сөздердің дыбыстық толықтығын зерттеу;

-фонемалық талдау дағдыларын зерттеу;

-дыбыстық талдау дағдыларын зерттеу; сөйлеу.

Эксперимент іс-әрекетінде жалпы сөйлеу тілі дамымауының 3 деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту үшін әртүрлі ойын тәсілдерін пайдаланады. Олар:

1) Зат ойындары – заттар (бір түсті немесе түрлі-түсті сақиналары бар ағаш конустар, бөшкелер, шарлар, ұя салатын қуыршақ, саңырауқұлақ және т.б.) бар ойындар. Дидактикалық ойындар, мозаика, әртүрлі табиғи материалдар (жапырақтар, тұқымдар және т.б.). Бұл ойындар балалардың түс, өлшем және пішінді қабылдауын дамытады;

2) Үстел және баспа ойындары: қоршаған әлем туралы идеяларды нақтылауға, білімді жүйелеуге және ойлау процестері мен операцияларын дамытуға бағытталған (анализ, синтез, жалпылау, жіктеу және т.б.).

Үстел ойындарын бірнеше түрге бөлуге болады. Ойынның мақсаты - суреттерді ұқсастығы бойынша сәйкестендіру.

Бинго. Үлкен карточкалардағы суреттер шағын карточкалардағы суреттермен сәйкестендіріледі. Бинго ойынының тақырыптары әртүрлі болуы мүмкін: «ойыншықтар», «ыдыс-аяқ», «киім», «өсімдіктер» т.б. Бинго ойындары балалардың білімін нақтылап, сөздік қорын байытады.

Домино. Жұптастыру принципі келесі қозғалыста суреті бар картаны таңдау арқылы жүзеге асырылады. Бұл ойын есте сақтау, интеллект, т.б.(1-сурет)

Текшелерді кесу және бүктеу. Зейінін, қабылдаудың анықтығын және тұтас пен бөліктің арасындағы байланысты түсінуді дамыту.

Лабиринт. Лабиринт сияқты ойындар кеңістікті бағдарлауды және әрекеттердің салдарын болжай білуді дамытады.

3) Сөздік ойындар.

Бұл топқа көптеген дидактикалық ойындар зейінді, интеллектті, реакция жылдамдығын және үйлесімді сөйлеуді дамытады. Дидак-

тикалық ойындардың құрылымына дидактикалық тапсырмалар, ойын ережелері мен әрекеттері кіреді, ал ойындар балалардың психикалық дамуын ескере отырып күрделене алады: ерік, есте сақтау, ерікті зейін т.б. Ойынның маңызды элементі логопедке балалардың мінез-құлқын және ойындағы оқу процесін басқаруға мүмкіндік беретін ережелер болып табылады. Сонымен, оқу міндеті, ойын тәртібі мен ережелері оқу ойындарының ең маңызды құрылымдық элементтері болып табылады [3, 54 б.].

Қайталама диагностикадан кейін балалардың даму деңгейін егжей-тегжейлі қарастыра отырып, келесі сабақтар сөйлеу қарым-қатынас принципі бойынша құрылды. Зерттеудің бастапқы кезеңдерінде балалар пассивті тыңдаушылар болып көрінді. Кейбір балалар логопедтің көмегінсіз шоғырлана алмады. Алайда, осы балалардың кейбіріне дидактикалық ойындардың нәтижелері бірден әсер етті. Олар әртүрлі ойын сәттеріне қатысуға дайын болды. Дегенмен, балалардың көпшілігі оқу процесінде әлі де пассивті рөл атқара берді. Кіші топтық сабақтарда өзара әрекеттесуден бас тартқан балаларға жеке логопедиялық сабақтарда дидактикалық ойындар ұсынылды: 2-3 апталық жеке сабақтардан кейін осындай үш баланың екеуі кіші топтық сабақтардың белсенді қатысушылары болды.

Балалардың сөйлеуін дамыту үшін әртүрлі тақырыптар бойынша ойындар қолданылды. Әр бала үшін әдістемелік әзірлемелердің көмегімен дидактикалық ойындармен сөйлеу әрекетін дамытудың жеке бағдарламалары жасалды. Бұл әр балаға әлі үйренбеген материалмен мақсатты түрде жұмыс істеуге және қажет болған жағдайда сол немесе басқа тақырыпқа оралуға мүмкіндік берді. Ең тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін мектепте жүргізілетін логопедиялық жұмысты үйде жеке жұмыспен біріктіру қажет. Бұл жағдайда ата-аналарға үйде дидактикалық ойындарды қолдануға арнайы үйретудің қажеті жоқ. Осы топтағы балалардағы сөздік қорын және сөзжасам дағдыларын зерттеу деректері дидактикалық ойындар өткізілгеннен кейін бұл тапсырмалардың қиындауы азаятынын, балалар оларды орындау кезінде аз қателіктер жіберетінін көрсетеді. Бұл сөздік қор мен сөзжасам дағдыларының қалыптасуының едәуір жоғары деңгейін көрсетеді. Жалпы, зерттеу кезеңінде балалардың сөйлеу әрекетінің барлық өлшемдері бойынша көрсеткіштері жақсарды. Жүргізілген эксперименттің нәтижелері көрсеткендей, дидактикалық ойындар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамытудың тиімді құралы болып табылады, оларды сабақтарда, әр түрлі іс-шараларда, үйде логопедтер, тәрбиешілер мен ата-аналар режимінде қолдануға

болады, бұл ойындарды балалармен жүйелі түрде өткізу даму деңгейінің айтарлықтай өсуін айқын көрсетеді

Мақалада жалпы сөйлеу тілі дамымауының 3 деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дидактикалық ойындар арқылы дамытуының жолдары қарастырылады. Жүргізілген зерттеу бойынша келесі қорытынды жасалды.

1. Сөйлеудің жалпы дамымауы құрылымын, оның себептерін, бастапқы және қайталама бұзылулардың әртүрлі арақатынасын дұрыс түсіну балаларды арнайы мекемелерге іріктеу, түзетудің ең тиімді әдістерін таңдау және мектепке дейінгі білім берудегі ықтимал асқынулардың алдын алу үшін қажет. СЖД III деңгейіндегі бастауыш сыныпжасындағы балаларда сөйлеу әрекетін дамыту мәселесі психологиялық – педагогикалық әдебиеттерде үлкен назар аударатын күрделі ғылыми-әдістемелік мәселе болып табылады.

2. Дидактикалық ойындар өзінің маңыздылығы мен ролін олардың жеке басы мен интеллектінің жан-жақты дамуының қажетті шарты ретінде сақтайды. Алайда, дыбысты айтудың кемшіліктері, сөздердің дыбыстық бейнесін нақты қабылдау, сөздіктің шектеулілігі, грамматикалық формалардың толық немесе ішінара болмауы, сондай - ақ сөйлеу қарқынының өзгеруі, оның тегістігі-мұның бәрі әр түрлі дәрежеде СЖД III деңгейіндегі бастауыш сынып оқушыларының ойын әрекеттеріне әсер етеді, оларда ойын мінез-құлқының ерекшеліктерін тудырады.

3. Эксперименттік жұмыста 7-8 жас аралығында III деңгейіндегі СЖД бар бастауыш сынып балалар байқалды. Зерттеу 8 баланы қамтыды. Зерттеу жұмысы бірнеше кезеңнен тұрды. Біріншіден, зерттеу тақырыбы бойынша әртүрлі авторлардың әдістемелік әзірлемелері мұқият зерттеліп, талданды. Екіншіден, балалардың бастапқы диагностикасы жүргізілді, бұл олардың сөйлеу белсенділігінің жалпы және жеке даму деңгейін анықтады. Осы негізде эксперименттік жұмыс кезінде балалардың оқу кезеңін қамтитын дидактикалық ойындар кешені құрастырылған.

Ең тиімді нәтижелерге қол жеткізу үшін мектепте жүргізілетін логопедиялық жұмысты үйде жеке жұмыспен біріктіру қажет.

Осылайша, егер III деңгейдегі СЖД бар бастауыш сынып жасына дейінгі балалардың сөйлеу әрекетін дамыту бойынша жұмысты құру кезінде дидактикалық ойындарды қолдану керек болса, онда мұндай балалардың сөйлеу әрекетін дамыту процесі сәтті жүреді деген болжам толығымен расталды деп санаймын.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Аванесова В. А. Дидактические игры для дошкольников. - М, Просвещение, 1982
2. Логопедия негіздері Қ. Өмірбекова, Қ. Серкебаев. - Алматы : Республикалық баспа кабинеті, 1996. - 247 б.
3. Абаева, Ғ. А. Арнайы педагогика және психология негіздері: оқу құралы / Ғ. А. Абаева. - Алматы : Medet Group, 2019.
4. Төребаева, К. Ж. Психологиялық-педагогикалық диагностика : оқу құралы / К. Ж. Төребаева, М. Н. Есенғұлова. - Алматы : [б. и.], 2012. - 304 б.
5. Аубакирова, Р. Педагогикалық зерттеу әдістемесі : оқу құралы / Р. Аубакирова, М. Нұрбекова. - Астана : Фолиант, 2008. - 128 б.

АУТИЗМІ БАР БАЛАЛАРҒА ПСИХО-ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУ МӘСЕЛЕСІ

Красакова Т.С.

*Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан,
г.Павлодар*

научный руководитель: Рахимжанова А. Б.

Магистр педагогических наук, преподаватель, г. Павлодар

Аннотация. Мақалада аутист баланың дамуының мәнін түсінудің теориялық негіздері талданады, ерте балалық аутизмді бар балаға психосоциальдік көмектің негізгі бағыттары және осындай топтағы балалардың әлеуметтік бейімделуі қарастырылады. Мақалада ерте балалық аутизмді бар балалардың дамуы мен әлеуметтенуіне және олардың тәрбиесі мен білім алуына ерекше назар аударылады. Әлеуметтік жұмыс негіздері және бағыттары көрсетілген.

Кілт сөздер: аутизм, ерте балалық аутизм, әлеуметтену, әлеуметтік бейімделу, аутист бала.

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы понимания сущности развития аутичного ребенка, рассмотрены основные направления психосоциальной помощи ребенку с ранним детским аутизмом и социальной адаптации таких детей. В статье особое внимание уделяется развитию и социализации детей с аутизмом в раннем детстве, а также их воспитанию и обучению. Показаны основы и направления социальной работы.

Ключевые слова: аутизм, ранний детский аутизм, социализация, социальная адаптация, аутичный ребенок.

Annotation. The article analyzes the theoretical foundations of understanding the essence of the development of an autistic child, considers the main directions of psychosocial assistance to a child with early childhood autism and social adaptation of such children. The article pays special attention to the development and socialization of children with autism in early childhood, as well as their upbringing and training. The basics and directions of social work are shown.

Keywords: autism, early childhood autism, socialization, social adaptation, autistic child.

Соңғы уақытта қалыптасқан экономикалық және әлеуметтік жағдайлар халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарының өкілдеріне ерекше назар аударуды талап етеді, олардың арасында мүгедек балалар ең осал топтардың бірі болып табылады. Балалардың мүгедектігі проблемасының даму динамикасын талдау адамзаттың дені сау балалар ортасында физикалық ақаулары, патофизиологиялық синдромдары, психоәлеуметтік бұзылыстары бар балаларды реинтеграциялау қажеттілігін нақты түсінуге жақындағанын көрсетеді.

Баланың табысты дамуы, оның тәрбиесі, білім алуы, әлеуметтік бейімделуі және қоғамға интеграциялау үшін жаңа тәсілдерді негіздеу және оңтайлы жағдайлар жасау ерекше маңызды болып табылады. «Мүгедектік» ұғымы әрбір баланың әлеуметтік қорғалуына, оның қоғамдағы мүдделерінің басымдылығын бекітуде конституциялық құқығын жүзеге асыратын биопсихоәлеуметтік категория ретінде қарастырылады.

Бұл әлеуметтік мәселенің өткірлігі әлеуметтік институттардың өзара әрекеттесуі мен өзара әсерінің үздіксіз процесі ретінде жүйені қалыптастырудың мақсаттылығы, олардың жұмысын әлеуметтенуге, әлеуметтік бейімделуге және мүгедектігі бар баланың әлеуметтік қабілеттерінің дамуын қамтамасыз етуге бағыттау туралы айтуды талап етеді.

Ерте балалық аутизмі бар балалардың дамуы мен әлеуметтенуіндегі биологиялық және әлеуметтік факторлардың бірлігі әлеуметтік бейімделу процесіне баланың айналасында болып жатқан процестерді барабар қабылдаудың қиындықтарымен байланысты ерекше белгілерді береді, оның санасы оқу, ойын және еңбек процесіне белсенді қатысады.

Аутист баланың дамуының мәнін түсінудегі әлеуметтік жұмыстың теориялық негіздері, бұл мәселеге медициналық-әлеуметтік көзқарасты негіздеуге Л.С. Выготский үлкен үлес қосты. Ол аутист баланың жеке басының даму ерекшелігіне толық анықтама берді, оның көзқарасы бойынша биологиялық, әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық факторлардың өзара әрекеттесу процесінде қалыптасады. Ол ұйымдастырылған әсердің мағынасын тұлғаның дамуына көмектесуден көрді. Л.С. Выготскийдің тұжырымдауынша, дені сау, әсер етпейтін бейімділіктердің үлкен резервінің болуы, дефективтіліктің психикалық қызметтің әртүрлі аспектілеріне біркелкі емес (тереңдік тұрғысынан) таралуы әлеуметтік бейімделу мен оңалту үшін үлкен мүмкіндіктер ашатынын және белгілі бір қолайлы жағдайларда,

ересектердің қолдауымен әлеуметтік қорғау мен білім беру мүмкіндіктерін белсенді пайдалану кезінде одан әрі дамуға мүмкіндік береді. Дәл осы жағдайларда ол баланың жасырын перспективалық мүмкіндіктерін жақын даму аймағы деп атады. Сонымен қатар, Л.С. Выготский бастапқы және қайталама ақаулар ұғымын баламен ойын, оқу және басқа да іс-шараларда түзету және тәрбие жұмысының жүйесін құрудың негізі ретінде тұжырымдады (біріншілік ақыл-ой кемістігінің материалдық негізімен байланысты, екіншілік-патологиялық дамудың салдарынан әлеуметтік ортада ақыл-есі кем бала алатын ерекше жағдайдың өнімі) [1, б. 8].

Түзету жұмыстарының мәні мен әдістерін мұндай түсіну әлеуметтік оңалтудың қазіргі түсінігіне өте жақын. Л.С. Выготский компенсация мәселелеріндегі идеализмді сынайды, атап айтқанда, ағзаның өзінде бар ақауларға байланысты өмірге қатысуға кедергілерді жоюға тырысатын күштер қозғалады деген пікір.

Психикалық ауру - бұл танымдық, әлеуметтік функциялардың қалыптасуына теріс әсер ететін және қарым-қатынас пен мінез-құлықтың бұзылуында көрінетін тұлғаның және эмоционалды-еріктік саланың көптеген бұзылыстарын белгілеу үшін қолданылатын жалпы қабылданған ұғым. Ол эмоционалды реакциялардың теңгерімсіздігімен, сөйлеуді түсінбеуімен, қарым-қатынастың бұзылуымен, сондай-ақ әлеуметтік ортаға бейімделудің бұрмаланған көрінісімен, әдеттегі жағдайлар өзгерген кезде декомпенсацияға бейімділікпен сипатталады. Балалардағы психикалық дамудың ерекше ауытқуы - ерте балалық аутизм - баланың дамуының жалпы бұзылуы, ол біркелкі емес және ішінара сипатталады. Нәтижесінде дәрі-дәрмекпен емдеу қажеттілігі емес, баланы арнайы әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру және оны оқыту мен тәрбиелеу, дамуды уақтылы және дұрыс түзету үшін арнайы жағдайлар жасау қажет.

Біздің елімізде мүмкіндігі шектеулі адамдарды арнайы мекемелерде ұстау дәстүрлі. Бұл тәсіл қазіргі уақытта әлемдік қоғамдастықтың үлкен сынына ұшырауда. Ақыл-ой кемістігі бар немесе дамудың басқа патологиясы бар адамдардың өмір сүру сапасының әлеуметтік көрсеткіші кез-келген адамның даму психофизиологиялық ерекшеліктеріне қарамастан өмір сүру сапасын анықтайтын факторлар жиынтығы болуы мүмкін. Мұндай факторларға мыналар жатады:

- денсаулық (салауатты өмір салты ережелерін білу және оларды іске асыру);
- материалдық әл-ауқат;
- кәсіптік оқыту, жұмыс, шығармашылық (тұрмыстық және өндірістік еңбекке практикалық дайындық);

- байланысқа бейімділік (туыстық қатынастарды және байланыстардың дербестігін сақтай білу);

- әлеуметтік қауіпсіздік (қоғамдық орындарда, өз үйінде, төтенше жағдайларда қауіпсіздік нормаларын білу және орындау);

- қоғамдық өмірге тікелей қатысу, қоғамдағы өз орнын анықтау (өзінің әлеуметтік рөлін түсіну және оны адамдардың әртүрлі топтарымен өзара әрекеттесуге дайын болу);

- моральдық негіздер, әлеуметтік маңыздылық (өз сезімдерін, басқа адамдардың эмоцияларын түсіну, өз эмоцияларын басқара білу және оларды вербалды және вербалды емес тәсілдермен барабар білдіру).

Осылайша, әлеуметтік жұмыстың пәнаралық, интегративті және кешенді сипаты баланың әлеуметтік жұмыс істеу қабілетін жақсартуға немесе қалпына келтіруге және қоғамда осы мақсатқа жетуге, балалардың, әсіресе мүгедектердің әлеуметтік мүмкіндіктерін ашуға жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік жұмыс маманының кәсіби жұмыс процесі бірнеше кезеңнен тұрады:

- баланың өмір сүру жағдайларын зерттеу және талдау;

- сүйемелдеу күнделігін ресімдеу;

- балалар мен мүгедектерге атаулы әлеуметтік көмек жүйесін қалыптастыру;

- балаларды әлеуметтік оңалту және бейімдеу бойынша мамандардың күш-жігерін үйлестіру, балаға жанама көмек ретінде отбасылармен жұмыс.

Әлеуметтік жұмыс маманының қызметінде келесі бағыттарды бөлуге болады:

- ерте балалық аутизмі бар баланы тәрбиелеп отырған отбасына әлеуметтік көмек;

- ата-аналармен және осындай баламен айналысатын басқа мамандармен профилактикалық психоәлеуметтік жұмыс («психо-әлеуметтік» ұғымы әлеуметтік және психологиялық мәселелерді де, бір-бірін толықтыратын және мәселелерді шешудің жолдары мен тәсілдерін көрсететін өзара әрекеттесу формалары мен әдістерін де анықтайды);

- аутист баламен жеке жұмыс.

Аутист балаларды тәрбиелеп отырған отбасына, балаларға және ата-аналарға әлеуметтік көмек көрсету орталықтарының көмегі: профилактикалық әлеуметтік жұмыс тәрбиелік іс-әрекеттен немесе білім беруден тұрады. Бұл жұмыстың мысалы ретінде ата-аналарға

арналған мектептерде немесе арнайы орталықтарда осы аурудың ерекшеліктері туралы ақпарат пен әңгімелерді келтіруге болады.

Балаларды тәрбиелеудегі ең бастысы - өзін-өзі күтуге, ойынға дайындық және одан шығу кезеңіндегі мінез-құлыққа үйрету, сондай-ақ баланың өмірін арнайы ұйымдастыру, мұнда күнделікті рәсімдердің барлық элементтері ұсақ-түйекке дейін ойластырылуы керек. Орталықтарда ата-аналардың кездесулерін жиі өткізу қажет, онда олар бала тәрбиесін оңтайландыру, эмоционалды қолдау және баламен бірге алға ұмтылу тәжірибесімен бөліседі.

Ерте балалық аутизмі бар балаға психоәлеуметтік көмектің негізгі бағыттары: психоәлеуметтік көмек көрсету бойынша жұмыс жеке бағытталған, жүйеленген және құрылымдалған болып табылады және атаулы, кешенді сипатта болуы тиіс.

Баламен мектепте де, сабақтан тыс жерлерде сабақтарды өткізу жұмыстың негізгі бөлігі болып табылады. Әлеуметтік және қоғамдық өмірге бейімделу үшін (коммуникативтік дағдыларды дамыту; оқуға дайындық; баланың жан-жақты дамуы; тұрғылықты жеріне байланысты жеке тәрбие бағдарламалары; сүйемелдеу жұмыстары; медициналық көмек көрсету; аутист балалармен жұмыс істеуге отбасы мүшелерін дайындау және т.б) сабақтарда жағдайлар жасалуы керек.

Сыртқы әлеммен эмоционалды өзара әрекеттесуді дамыту аутизм мен негативті көзқарастарды азайтуға, баланың агрессивті тенденцияларын жеңуге мүмкіндік береді. Аутист балада қарым-қатынастың бұзылуы оның аутистикалық кедергінің пайда болуымен байланысты, оны ауыр байланыстардан қорғайды, нәтижесінде мұндай баланың осалдығының жоғарылауы және аутизмнің қорғаныс гиперкомпенсациясының формаларын - стереотиптік және аутостимуляцияны дамытады. Көрнекті ғалымдар В.В. Лебединский және О.С. Никольская осындай балалармен аффективті байланысты қалпына келтірудің бірыңғай тәсілінің ережелерін тұжырымдады:

- бастапқыда қысым мен тікелей өңдеу болмауы керек;
- алғашқы байланыстар бала үшін оның белсенділігі аясында тиісті деңгейде ұйымдастырылуы керек;
- өзіңіздің оң валенттілігіңізді сақтауыңыз керек;
- баланың әдеттегі ләззаттарын әртараптандыру керек, оларды өз қуанышымен жұқтыру арқылы күшейту керек;
- баланың аффективті байланысқа деген қажеттілігін мәжбүрлеудің қажеті жоқ;
- ересек адам жағдайдың оң аффективті орталығына айналған кезде, баланың байланыс қажеттілігін бекіткеннен кейін ғана байланыс формаларын қиындата бастауға болады;

- күрделілік тек қолданыстағы формалардың құрылымына жаңа бөлшектерді енгізу арқылы жүзеге асырылады;
- контактілерді мөлшерлеу маңызды;
- аффективті байланысқа қол жеткізген кезде бала сенімдірек болады, оны жақындарымен жанжалдан қорғау керек;
- байланыс орнаған сайын оның назары біртіндеп процеске бағытталады, осылайша бірлескен байланыс нәтижелеріне сенімділік пайда болады [2, б. 27].

Мұндай балалармен жұмыс жасаудағы ең маңызды нәрсе - ата-аналармен қарым-қатынас, ол ерте балалық шақтағы дамудың барлық ерекшеліктерін анықтай алады, ең алдымен баланың дағдылары мен икемділіктерін, сүйіспеншілігі мен әдеттері. Әртүрлі жағдайларда және баланың әртүрлі бейімділіктерін, оның коммуникативті және қимыл-қозғалыс ерекшеліктерін, ойын мүмкіндіктерін, өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларының даму деңгейі мен бағдарламалардың әлеуметтік құрылымдарын білу кезінде ол ең оң нәтиже беретінін байқау маңызды.

Аутист балалардың әлеуметтік тәрбиесі олардың мінез-құлық түріне байланысты құрылады. Ресейлік ғалымдар мен психологтар төрт мінез-құлық тобын ажыратады. О.С. Никольскаяның классификациясы бойынша олар келесі факторлармен анықталады: психофизикалық бұзылулардың ауырлығы мен тереңдігі, мүмкіндігінше ерте диагностика, белсенді даму ортасы, ата-аналардың бірлескен терапевт ретінде белсенді жұмысына қосылуы [3, б. 36].

Отандық авторлар әзірлеген әдістемелік қамтамасыз етудің ішінде аутист балалар мен олардың отбасыларына көмек көрсету бойынша практикалық кеңестер берілген кешенді медициналық-психологиялық-педагогикалық түзету әдістемесін қолдану тәжірибесі бар. Осы тәсіл аясында түзету жұмыстары баланың эмоционалды байланысын дамытуға және ересек адаммен және қоршаған ортамен өзара әрекеттесуіне, ішкі бейімделу механизмдерін қалыптастыруға бағытталған, бұл аутист баланың жалпы әлеуметтік бейімделуін арттырады.

Ерте балалық аутизмі бар балаларды әлеуметтік оңалту саласындағы әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктерінің бірі - баланың күнделікті мінез-құлқында тәуелсіздігі мен дербестігін қалыптастыруға бағытталған мінез-құлық терапиясын қолдану. Мінез-құлық терапиясы аясында оперантты оқыту және бағдарлама бойынша оқыту бөлінеді, оның негізінде жеке операцияларды пысықтау арқылы әлеуметтік-тұрмыстық мінез-құлықты оқыту, содан кейін оларды біріктіру [4]. Оқытудың бірінші кезеңінде баланың тапсырмаға назар аудару және ересек адамның ұсыныстарын орындау қабілетін қалыптастыруға ерекше назар аударылады, содан кейін кез-келген бірлескен іс-

әрекеттің немесе жеке жұмыстың алдында дайындық петициясы жасала бастайды. Орындалатын іс-әрекеттің құрылымын белгілейтін сыртқы ортаны визуалды ұйымдастыру арқылы аутист баланы әлеуметтік-тұрмыстық бейімдеуге үйрету баланы белгілі бір тапсырма жағдайында ұстайды. Бірінші назар баланың өз орнында қалу және тапсырмаға назар аудару қабілетін қалыптастыруға аударылады.

Соңғы жылдары мүгедек балаларға көмек көрсету мәселелері бойынша практикалық әлеуметтік жұмыс, арнайы педагогика және психология бойынша зерттеулер саны артып келеді. Сонымен бірге, ерте балалық аутизмі бар баланы бейімдеу жүйесінің құрылымы мен мазмұны стационарлық және жартылай стационарлық мекемелер мен халықты әлеуметтік қорғау ұйымдарының практикалық қызметінде өзінің теориялық және практикалық растауын табады. Ерте аутизмі бар және мүмкіндігі шектеулі балалар дені сау балалардың ережелеріне бейімделмей, өз шарттарымен қоғамға біріктірілуі керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Выготский, Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский. – Санкт-Петербург : Союз, 1997. – 224 с.
2. Лебединская К.С., Никольская О.С., Баенская Е. Р., Либлинг М. М. Дети с нарушениями общения – М.: Просвещение, 1989. – 389 с.
3. Никольская О.С. Аутичный ребенок. Пути помощи / Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. – М.: Теревинф, 1997. – 125 с.
4. Детский аутизм : Хрестоматия : учебное пособие для студентов высш. и сред. пед., психол. и мед. учеб. заведений / Ин-т спец. педагогики и психологии. Междунар. ун-т семьи и ребенка им. Р. Валленберга; [Сост. Л. М. Шипицына]. - 2. изд., перераб. и доп. - Санкт-Петербург : Дидактика Плюс, 2001. - 365, [2] с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Кусаин Маржан Ермагамбетовна

Студентка I курса ОП «Педагогика и психология» Павлодарского педагогического университета им. Әлкей Марғұлан, г. Павлодар,

Научный руководитель: Матаев Берик Айтбаевич

Доктор философии (PhD), ассоциированный профессор высшей школы педагогики, г. Павлодар

Аннотация. Статья посвящена изучению психологических факторов, влияющих на эмоциональное выгорание у преподавателей высшей школы. Исследование охватывает анализ различных аспектов педагогической деятельности, таких как стрессовые ситуации, негативные эмоциональные состояния, недостаток мотивации и утомление. Основываясь на теоретических концепциях, авторы анализируют взаимосвязь между психологическими аспектами работы преподавателей и риском развития эмоционального выгорания.

Ключевые слова: Эмоциональное выгорание, преподаватели, педагогическая деятельность, высшая школа, студенты, психические состояния, стресс.

Annotation. The article is devoted to the study of psychological factors influencing emotional burnout among higher education teachers. The study covers the analysis of various aspects of teaching activity, such as stressful situations, negative emotional states, lack of motivation and fatigue. Based on theoretical concepts, the authors analyze the relationship between the psychological aspects of teachers' work and the risk of developing emotional burnout.

Keywords: Emotional burnout, teachers, teaching activities, higher school, students, mental states, stress.

Аннотация. Мақала жоғары оқу орындарының оқытушыларының эмоционалды күйін қалуына әсер ететін психологиялық факторларды зерттеуге арналған. Зерттеу жұмысында стресстік жағдайлар, жағымсыз эмоционалдық күйлер, мотивацияның болмауы және шаршау сияқты педагогикалық іс-әрекеттің әртүрлі аспектілерін талдау қарастырылған. Теориялық концепцияларға сүйене отырып, авторлар мұғалімдер жұмысының психологиялық аспектілері мен эмоционалды күйін кетудің даму қаупі арасындағы байланысты талдайды.

Кілтті сөздер: Эмоционалды күйзеліс, мұғалімдер, педагогикалық іс-әрекет, жоғары мектеп, студенттер, психикалық күйлер, стресс.

Современная образовательная система в Казахстане сталкивается с рядом сложных вызовов, что является неотъемлемой частью ее естественного развития. Эти проблемы возникают в условиях высоких ожиданий к системе образования и большой ответственности, возлагаемой на педагогический коллектив. Несмотря на активные действия правительства и министерств по улучшению статуса педагогов, которые сталкиваются с некими проблемами в профессиональной деятельности. Важно понимать, что проблема выгорания не является исключительно личной проблемой каждого педагога, она является следствием недостатков в работе системы образования, в которой действует этот педагог находится.

Современные педагогические системы и методы, применяемые в высших учебных заведениях, предполагают глубокий анализ фундаментальных вопросов человековедения и учет индивидуальных особенностей как преподавателей, так и студентов. Ученые систематически обращают внимание на аспекты, связанные с

определением необходимых качеств преподавателей для успешного выполнения своих обязанностей в образовательной сфере. Существует значительное количество исследований, охватывающих разносторонние аспекты учебного процесса в высших учебных заведениях, включая структуру учебной деятельности, организацию самостоятельной работы студентов, разнообразные формы учебно-воспитательной работы и другие аспекты. Одной из центральных тем обсуждения в педагогической науке и практике являются сущность и структура педагогической деятельности, развитие педагогических способностей, а также связанная с ними продуктивность работы педагога.

В исследованиях отмечается, что роль преподавателя в обществе определяется нормативно и подвергается изменениям, смещаясь от узко педагогических функций к функции трансляции культурных ценностей. Преподаватель признается не только исполнителем образовательной миссии, но и носителем культуры, в оптимальных условиях - образцом культурного поведения. В связи с этим возрастают требования к профессиональной компетентности и мастерству преподавателя, которые в значительной степени зависят от его наличия специфических педагогических способностей, формируемых в процессе практической деятельности. Педагогические способности тесно связаны с индивидуальными чертами личности, включая интересы, убеждения, особенности характера, а также особенности психических процессов.

Среди ключевых педагогических способностей выделяются такие как эмоциональная устойчивость, уравновешенность и высокая степень выдержки. Эффективность процессов обучения и воспитания оказывается зависимой не только от профессионального опыта преподавателя, но и от его текущего эмоционального состояния, а также от умения вызывать положительные эмоциональные реакции студентов. Одним из фундаментальных качеств, имеющих важное значение для успешной педагогической деятельности, является самообладание. Преподаватель, обладающий этим качеством, способен эффективно управлять своими эмоциями, избегая раздражения по мелочам, предостерегая себя от поспешных выводов и замечаний, а также избегая излишнего применения наказаний.

Интерес к психическим аспектам педагогической деятельности привлекает внимание многих ученых. Многие специалисты описывают работу преподавателя как особенно напряженную и подверженную воздействию экстремальных факторов. Во время занятий преподавателю необходимо постоянно быть внимательным,

оперативно реагировать, обладать широким спектром методов и приемов воздействия на студентов, что может вызывать частые смены психических состояний. Эта ситуация осложняется тем, что педагогическая деятельность не только имеет социальное значение, но и подвергается социальной оценке; преподаватель постоянно находится под пристальным вниманием своих коллег, руководства и студентов.

Значительное внимание к психическим состояниям в учебно-педагогической деятельности уделяет А.О. Прохоров. В своих исследованиях он анализирует психические состояния как преподавателей, так и учащихся различных возрастных групп, а также студентов. Прохоров рассматривает работу преподавателей как процесс взаимодействия с обучающимися по заданной теме, при этом он подчеркивает, что успешные результаты достигаются, когда как студент, так и преподаватель находятся в оптимальных состояниях для совместной деятельности. В ходе общения происходит взаимное влияние на личность, которое может быть как положительным, так и отрицательным, и в результате этого происходит обмен психическими состояниями, при котором у партнеров могут возникать схожие или аналогичные эмоциональные состояния [4].

Повышенное напряжение психического состояния преподавателя, недостаточное мастерство в области коммуникации, сопряженное с увеличенной возбудимостью, может привести к тому, что преподаватель становится источником конфликтов. Недостаточная устойчивость может сказаться на педагогическом авторитете, вызывая эмоциональный диссонанс у студентов. Отрицательные психические состояния могут оказать деструктивное воздействие на педагогическую деятельность, приводя к дезорганизации действий и поведения, подавлению активности, возникновению тревожности, раздражительности, а также, в некоторых случаях, к депрессивным состояниям.

В то же время важно отметить, что преподаватель неизбежно взаимодействует с обществом, не является изолированным от социума и общественной динамики. Современные достижения цивилизации создают условия, которые можно определить как стрессогенные и напряженные с эмоциональной точки зрения. Эти условия оказывают влияние не только на физическое и психическое здоровье, но и могут снижать творческий потенциал личности. В связи с этим проблема психических состояний, включая их проявление в рамках определенных видов деятельности, таких как педагогическая, привлекает внимание исследователей в различных областях науки [1].

Состояния утомления, стресса, эмоциональной и психической напряженности, аффекта и депрессии представляют собой краткий перечень психических состояний, которые привлекали внимание научных исследований в разное время. В настоящее время наблюдается увеличение интереса к этой проблематике, и множество исследований посвящено изучению отдельных аспектов этих состояний, включая их причины, факторы, влияющие на их развитие, и способы их регуляции.

В последнее время в отечественной литературе стало активно обсуждаться и изучаться явление, получившее название «профессиональное выгорание». Хотя за рубежом данное явление было выявлено и активно исследуется уже более четверти века (Maslach, Yackson, Jones, Freidenberger и др.). Проявления выгорания представлены целым спектром симптомов, которые формируют так называемый синдром профессионального выгорания.

Синдром "эмоционального выгорания" характерен для профессий, в которых основная деятельность связана с активным общением с другими людьми. Люди, занимающиеся такими профессиями, подвержены постепенному эмоциональному истощению и чувству опустошения. Этот синдром наблюдается у работников, таких как врачи, педагоги, сотрудники торговли и обслуживания, руководители и другие. По мнению В.В. Бойко, хотя термин "эмоциональное выгорание" не является четко определенным научным термином, за ним стоят серьезные психологические и психофизиологические реакции, имеющие определенные причины, формы проявления и социальные последствия [3]. Особенностью этого явления является то, что его причина обусловлена социальными факторами, в отличие от других форм эмоциональных нарушений, вызванных индивидуальными особенностями нервной системы человека.

В работах В.А. Бодрова эмоциональное выгорание представляет собой механизм психологической защиты, который формируется у личности в ответ на психотравмирующие воздействия и выражается в полном или частичном подавлении эмоций или снижении их активности. Этот механизм является результатом формирования стереотипа эмоциональных реакций, позволяющего эффективно управлять и экономить энергетические ресурсы. Однако, на последней стадии, называемой дистрессом, проявляются дисфункциональные последствия в сфере коммуникации и психосоматики [4]. Эмоциональное выгорание рассматривается как проявление профессиональной деформации личности, которое возникает под воздействием как внешних, так и внутренних факторов.

К внешним факторам, способствующим эмоциональному выгоранию, относятся условия труда, хронически напряженная психоэмоциональная деятельность, перегрузки и дестабилизация организации деятельности, повышенная ответственность за выполняемые функции, а также неблагоприятная психологическая атмосфера в коллективе и работа с психологически трудным контингентом.

К внутренним факторам, влияющим на развитие эмоционального выгорания, относятся склонность к эмоциональной ригидности, интенсивная интериоризация обстоятельств профессиональной деятельности, слабая мотивация эмоциональной отдачи в работе, нравственная дезориентация и дефекты личности. Эти факторы могут приводить к снижению уровня сочувствия, неудовлетворенности результатами работы, ориентации на материальные и позиционные достижения, а также отсутствию моральных категорий в деловых контактах.

Возникновение и развитие "синдрома эмоционального выгорания" обусловлено не только физиологическими факторами, связанными с условиями труда (например, гиподинамия, нагрузка на зрительный и слуховой аппараты), но и психологическими и организационными сложностями. К ним относятся необходимость постоянного поддержания высокого уровня профессионализма, ограниченная свобода выбора учащихся, недостаток эмоциональной разрядки, большое количество контактов в течение рабочего дня и другие. При долгом периоде такой работы ежедневно уровень напряженности может нарастать. Это может проявляться через возбуждение, повышенную напряженность, беспокойство, мышечное напряжение, зажимы в различных частях тела, учащенное дыхание, учащенное сердцебиение, увеличенную утомляемость и другие индивидуальные проявления напряженности. При достижении определенного уровня напряженности организм начинает активно искать защиту. Это может проявляться в неосознаваемом или осознаваемом стремлении ограничить время взаимодействия с учащимися.

Конкретный список причин стресса и перегрузки может быть бесконечным и зависит от каждого конкретного случая, ситуации работы, стиля руководства и взаимодействия коллег внутри учебного заведения, стоит для начала остановиться на данных всемирных и национальных отчетов TALIS.

Для анализа проблем, стоящими за профессиональным стрессом среди педагогов, принимавших участие в исследовании шесть лет назад, задали следующий вопрос: «В какой степени ниже следующее является источником стресса для вас?». Различные источники стресса

были сгруппированы в соответствии с концептуальной рамкой исследования на три категории:

Причины, связанные с заинтересованными сторонами. В эту группу вошли две подкатегории. Результаты показали, что 28% респондентов испытывают стресс из-за изменяющихся требований органов управления образования; 18% указали на родителей и опекунов, и 14% на необходимость адаптации занятий для обучающейся с особыми потребностями.

Причины, связанные с профессиональной нагрузкой. В этой группе 36% педагоги отметили чрезмерную рабочую нагрузку; 31% – административные задачи; 30% – подготовку к занятиям и 25% – большой объем проверочных работ.

Значимым результатом исследования стало также обнаружение разницы в уровне стресса в зависимости от возраста педагогов. В странах ОЭСР (Организация экономического сотрудничества и развития) 20% молодых педагогов чаще сталкиваются со стрессом на работе, в сравнении с 15% педагогов старше 50 лет. В Казахстане эти показатели составляют 15% и 11% соответственно [5].

Проанализировав многочисленные исследования, мы пришли к выводу, что наличие большого количества методик и трудов, связанных с изучением проблемы профессионального выгорания преподавателей, объясняется объемом факторов проявления профессиональной деформации личности (стаж работы, пол, возраст педагога, личностная и ситуативная тревожность, организационный и личностный стресс и проч).

Данные факторы оказывают влияние не только на жизненное качество преподавателей, но также на их педагогическую деятельность и межличностные отношения со студентами и коллегами. Помимо того, в современном мире у преподавателей объем рабочих нагрузок неравнозначен наличию подходов и методик «борьбы» с выгоранием.

Таким образом, возникает необходимость обеспечения психологической поддержки преподавателям. Исходя из теории о эмоциональном выгорании, можно сделать вывод о том, что для эффективного преодоления этого процесса необходимо вовлечение не только самих преподавателей, но и их руководителей. Важно пересмотреть существующие методы поддержки преподавателей в рабочей среде, создать условия для благоприятного трудового процесса и разработать стратегии по выявлению и предотвращению профессионального и эмоционального выгорания. В практической части исследования будет предпринята попытка выявить факторы, оказывающие влияние на развитие выгорания, что послужит основой

для разработки методов борьбы с этим явлением. Данная статья представляет собой теоретический обзор проблемы эмоционального выгорания преподавателей высшей школы педагогики, а в ближайшем будущем планируется публикация полного эмпирического исследования по данной теме.

Список использованных источников

1. Прохоров А.О. Психические состояния и их функции. – Казань: Изд-во КГПИ, 1994. – 168 с.
2. Астапов В., Петер Еле, Маслов О., Пронина Е. Профессиональные страхи учителей // Народное образование. – 2000. – №1 – С. 128-137
3. Бойко, В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 1999. – 105 с
4. Бодров, В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление / В. А. Бодров. – М.: ПЕРСЭ, 2006. – 350 с.
5. Кабдуалиев Р. Как учителя в Казахстане сталкиваются со стрессом и переработками [Электронный ресурс] URL: [Как учителя в Казахстане сталкиваются со стрессом и переработками | The-steppe.com](http://The-steppe.com)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Молдажанова. А.Ж.,

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
студенті*

*Ғылыми жетекші: Солтанбаева Б.Ф., аға оқытушы
Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл жобада қазіргі бағдарлама бойынша қарастырылған мәселе, балаларға дидактикалық ойынның балалардың алған білімдері түсініктерін баянды етіп қана қоймайды, сонымен бірге өзінше бір белсенді танымдық іс-әрекет формасы болып табылады. Сондықтан оқу-тәрбие процесіне ойынды дұрыс кірістіріп, оның барлық тиімді мүмкіндіктерін пайдаланудың маңызы зор. Дидактикалық ойындардың көмегімен балалар өз бетінше ойлауға, алған білімдерін берілген тапсырмаға сәйкес әртүрлі жағдайда пайдалана білуге үйренеді. Мектеп жасындағы бала ойын әрекетін қажет етеді, бұл ойынды тәрбиелік міндет ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: дидактикалық ойын, ақыл ой тәрбиесі, ғалымдар, психикалық даму, математика, адамгершілік тәрбиесі, дене тәрбиесі.

Аннотация. Проблема, рассматриваемая в данном проекте по действующей программе, заключается в том, что дидактическая игра для детей не только способствует пониманию полученных детьми знаний, но и сама по себе является формой активной познавательной деятельности. Поэтому очень важно

правильно включать игру в образовательный процесс и использовать все ее эффективные возможности. С помощью дидактических игр дети учатся самостоятельно мыслить, использовать полученные знания в разных ситуациях согласно поставленной задаче. Ребенку школьного возраста необходима игровая деятельность, позволяющая использовать игру как учебную задачу.

Ключевые слова: дидактические игры, интеллектуальное воспитание, ученые, психическое развитие, математика, нравственное воспитание, физическое воспитание.

Annotation. The problem considered in this project according to the current program is that the didactic game for children not only informs the understanding of the knowledge acquired by children, but is also a form of active cognitive activity in its own right. Therefore, it is very important to properly include the game in the educational process and use all its effective features. With the help of didactic games, children learn to think independently, to use the acquired knowledge in different situations according to the given task. A child of preschool age needs play activity, which makes it possible to use the game as an educational task.

Keywords: didactic games, intellectual education, scientists, mental development, mathematics, moral education, physical education.

Психикалық даму - бұл баланың болашақ өміріндегі жалпы психикалық дамуының орталық бөлігі болып табылатын іргелі білім. Өз кезегінде психикалық даму – танымдық қызығушылықты, білім мен дағдыны қалыптастыруға бағытталған күрделі процесс. Ойын, атап айтқанда дидактикалық ойын балалардың қоғамдық өмір құбылыстарына, табиғатқа, қоршаған дүние заттарына дұрыс көзқарасын қалыптастырады және Отан туралы, әр түрлі кәсіп пен ұлт өкілдері туралы білімдерін жүйелейді және тереңдетеді. Дидактика туралы ұғым. Дидактика - бұл ежелгі грек сөзі, яғни *didaktikos* - үйретуші, *didaskalos*- мұғалім деген ұғымды білдіреді. Дидактика - білім беру мен оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін зерттейтін педагогика ғылымының саласы. Дидактика білім беру мен оқытудың мазмұнын, оқыту принциптерін, оқытуды ұйымдастыру әдістерін және формаларын қарастырады[1,156]. Дидактиканың негізінде жеке пәндерді оқыту ерекшеліктері де зерттеледі. Дидактиканың ғылыми негізін салған чех педагогы Ян Амос Каменский (1592-1670). Оның «Ұлы дидактика» кітабында (1632) оқытудың мақсаты, әдістері мен принциптері және сынып сабақ жүйесі баяндалған. XVII ғ. швейцар педагогы Иоганн Генрих Песталоцци (1746-1827) дамытып оқыту принциптерінің жүйесін дәлелдеді, бастауыш білім беру әдістерінің негізін жасады[2, 616]. XIX ғ. неміс педагогы Фридрих Вильгельм Адольф Дистервек (1790 -1966) дамытып оқыту дидактикасын баяндады. Оқыту процесінде 4 түрлі ережелерді қолдана білуді атап көрсетті: көрнектілік, еліктіргіштік, жігерлілік, оқушылардың дербес

ерекшеліктерін ескеру, жақыннан қашыққа, оңайдан күрделілікке көшу т.б.[3,626].

К.Д. Ушинский Ресейде орыс дидактикасының дамуына игі әсерін тигізді, ал кеңес өкіметі жылдарында Н.К.Крупская, П.П. Блонский, С.Т.Шацкий т.б. үлкен үлес қосты[4, 646]. Белгілі педагог ғалымдардың Б.П.Есипов, М.А.Данилов, Л.В.Занков, М.Н. Скаткин т.б. оқыту мәселелері жөніндегі еңбектері жарияланды. Олар оқыту принциптерінің жүйесін, оқытуды ұйымдастырудың әдістері мен формаларын дәлелдеді. Педагогика ғылымының «Дидактика» саласында белгілі қазақ педагог-ғалымдары, ағарту ісінің кайраткерлері Ыбырай Алтынсарин, Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Мыржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Шарапи Әльжанов т.б. өз уақыттарында шығармашылықпен еңбектеніп, бірсыпыра үлестерін қосты [5,896].

Дидактикалық ойындар оның аты айтып тұрғандай, баланың ақыл ойын дамытып, таным түсініктерді ажыратудағы әдістердің бірі. Дидактикалық ойындар дегеніміз оқыту мақсатын жүзеге асыруға арналған ойындар. Дидактикалық ойындар оқушының байқампаздық, елестету, есте сақтау, сөйлеу, ойлау қабілеттерін, сенсорлық бағдарын дамытады. Ойын барысында балалар да жаңа білім мен әдістерді үйрену керек екенін түсінеді. А.Құнанбаев айтқан: «Балалар өздігінен кішкентай кезінен оқуға ұмтылмайды. Балаларды білімге деген құштарлығы артқанша оларды күштеп тарту арқылы үйрету керек деп» Ойын барысына қызыққан бала, ол өзі де үйреніп жатқанын байқамай да қалады,бірақ та бала іс-қимылдарды қайта құрылымдаған кезінде қиналады (автодидактизм құбылысы). Ойын барысында бала өзінің қолынан келетінін жасауға ұмтылады. Дидактикалық ойын - бұл оқу құралдарымен немесе оқу іс-әрекеті барысында қолданылатын әдіс емес. Дидактикалық ойын көп жоспарлы, қиын педагогикалық құбылыстар, ол балаларды ойын әдісі арқылы үйрету болып табылады, білім беру нысаны және өзіндік ойын ойнау,балаларды жан-жақты дамыту болып табылады. Дидактикалық ойын, ойын әдісі ретінде екі жақты қарастырады. Ойын-оқу іс-әрекеттері. Бұл ойында басты рөлді педагог басқарады, педагог әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолданып , ойын жағдайын туғызады, жарыс элементтерін қолданады. Педагог ойын барысында тек қана ойнатып қоймайды балаларға белгілі бір білімді береді, ойнау дағдыларын қалыптастырады. Дидактикалық ойындар математикада, тіл дамытуда, қоршаған ортамен таныстыруда, сенсорлық мәдениетін дамытуда қолданылады. Педагог бұл жерде оқытушы да, ойын ойнаушы ретінде де болады. Ол ойнауды үйретеді ,ал балалар ойнай жүріп үйренеді. Егер де оқу барысында қоршаған

орта туралы білімдерін дамыту тереңдетілсе, дидактикалық ойында балаларға тапсырмалар жұмбақ ретінде, ұсыныстар, сұрақтар ретінде қолдануға болады. Дидактикалық ойын жеке ойын қызметі осы ойын әрекетін сезіну ретінде қарастырылады[8,78б].

Дидактикалық ойындар – тұлғаны жан-жақты дамыту құралдарының бірі. Дидактикалық ойындардың көмегімен балалар өз бетінше ойлауға, алған білімдерін берілген тапсырмаға сәйкес әртүрлі жағдайда пайдалана білуге үйренеді. Көптеген дидактикалық ойындар балаларды ақыл-ой операцияларында бар білімді ұтымды пайдалануға шақырады: қоршаған дүниенің заттары мен құбылыстарынан өзіне тән белгілерді табу, салыстыру, топтау, белгілі бір критерийлер бойынша заттарды жіктеу, дұрыс қорытындылар, жалпылау. Балалардың ойлау белсенділігі – берік, терең білім алуға, ұжымда саналы қарым-қатынас орнатуға саналы қатынастың басты алғышарты.

Дидактикалық ойындар балалардың сөйлеуін дамытады: сөздік қорлары толығыады және белсендіріледі, дыбыстарды дұрыс айту қалыптасады, байланыстырып сөйлеу дамиды, өз ойын дұрыс жеткізе білуге дағдыланады. Көптеген ойындардың дидактикалық тапсырмалары балаларды өз бетінше қарапайым әңгіме құрастыруға үйрететіндей етіп құрастырылған. Көптеген ойындар процесінде ойлау мен сөйлеуді дамыту ажырамас байланыста жүзеге асады. Балалар ойында, даулы мәселелерді шеше отырып, сөйлескенде сөйлеу белсендіріледі.

Мектеп оқушылары дидактикалық ойындарға материал жасау кезінде кейбір еңбек дағдыларын меңгереді. Егер балалар ойынға атрибуттарды өздері дайындаса, онда олар оларға мұқият қарайды. Сонымен, балалармен дайын (зауыттық) ойындармен қатар жұмысқа пайдалы материалдарды пайдалануға болады. Сонымен қатар, алғашқы еңбексүйгіштікке, еңбек өнімін құрметтеуге тәрбиелеудің жақсы жолы.

Дене тәрбиесі. Ойын жағымды эмоционалдық көтерілуді тудырады, сізді жақсы сезінеді және сонымен бірге жүйке жүйесінде белгілі бір кернеуді қажет етеді. Ойын кезіндегі балалардың физикалық белсенділігі баланың миын дамытады. Әсіресе, дидактикалық ойыншықтары бар ойындар маңызды болып табылады, олардың барысында қолдың ұсақ бұлшықеттері дамып, күшейеді, бұл балалардың психикалық дамуына, баланың қолын жазуға, бейнелеу әрекетіне дайындауға, яғни болашақ мектептегі оқуға дайындайды.

Тәуелсіз еліміздің білім беру жүйесінде болып жатқан оң өзгерістер қоғамның жас ұрпақ тәрбиесі үшін жауапкершілігі терең сезіліп отырған бүгінгі таңда оқу – тәрбие үрдісінің тиімділігін арттыру бағытында барлық мүмкіндіктер мен ресурстарды пайдалануды

көздейді. Дегенмен оқу – тәрбие үрдісінің барлық мүмкіндіктері толық қолданыс таппай келеді. Тәрбиенің осындай сирек қолданылатын құралдарының бірі - ойын.

Бастауыш сынып оқушылардың белсенділігін арттырудағы ойынның мектепке дейінгі негізгі әрекеті – ойын десек, оқу – тәрбие үрдісінде олар біртіндеп ойын әрекетінен оқу (таным) әрекетін орындауға бейімделуі тиіс. Ол сабақ барысында пайдаланылатын дидактикалық ойындар арқылы жүзеге асырылады. Дидактикалық ойындар арнайы мақсатты көздейді және нақты міндеттерді шешеді. Ойынның мақсаты бағдарламада анықталған білім, білік, дағдылар жайында түсінік беру, оларды қалыптастыру, тиянақтау және нақтылау немесе тексеру сипатында болып келеді. Ойынның міндеті баланың қызығушылығын оятып, белсенділігін арттыру мақсатында іріктеліп алынған нақты мазмұнмен анықталады.

Әдістемелік әдебиеттерде берілген және педагогтардың тәжірибесінде пайдаланылып жүрген дидактикалық ойындар өте көп. Алайда, олардың барлығы бірдей бүгінгі күннің талаптарынан туындап отырған білім мазмұнының өзгерістеріне, сондай – ақ балалардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келе бермейді. Сондықтан ғылыми тұрғыда негізделген дидактикалық ойындар түрлерін сұрыптап, ой елегінен өткізе отырып, ойындар жүйесін және оларды пайдалану әдістемесін ұсыну – бүгінгі таңдағы қажеттіліктердің біріне саналады.

Қорыта келгенде: Мектеп жасындағы балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда дидактикалық ойындарды қолдану оқу процесінің нәтижесі өз деңгейіне жетпей отыр. Яғни, бала үшін ойын оның - ең бірінші жұмысы. Сол себепті баламен жұмыс жасаудың ең тиімдісі – ойын. Ойын арқылы балалардың қабілеттерін, ой-өрісін, танымын дамытуға болады. Мектеп жасындағы балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда ойындарды математикаға қызығушылығын арттыру мақсатында, математикалық білімдер беру жолын дидактикалық ойындар арқылы дамытуды тиімді деп таптық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауы. – Астана, 17 қаңтар. 2014. 15б.
2. ҚР мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының оқу тәрбие үдерісіне М.Монтессоридің педагогикалық жүйесін енгізу бойынша әдістемелік нұсқаулық. Тәрбие құралы. 4/2013. 61бет
3. Столяр А.А. «Теории и технологии математического развития для детей дошкольного возраста». - М.:Детство-Пресс,2008. 62 бет

4. Щербакова Е.И. Теория и методика математического развития дошкольников: -М.;Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж:Издательство НПО «МОДЭК»,2005. 64 бет
5. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! - М., 1990. 89 бет
6. Аванесова В. Н. Дидактическая игра как форма организации обучения в детском саду. Умственное воспитание дошкольника / В.Н Аванесова. – Москва : Просвещение, 2015.81б.
7. Едігенова А.Ж. Отбасы қатынасының этикасы: Ата-аналарға арналған әдістемелік құрал, Семей 2007. 112б
8. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. - Алматы: Республикалық Баспа кабинеті, 1995. 78б.
9. Выготский Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. – Москва : ЭКСМО, 2004. – 32 б.
- 10.

РОЛЬ СЕНСОМОТОРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В РАЗВИТИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Муратова Акнур Канатқызы

*Павлодарский Педагогический Университет имени Әлкей Марғұлана
студент Оп Специальная педагогика*

Наушый руководитель Мустафина Раушан Суюндиковна

Павлодарский Педагогический Университет имени Әлкей Марғұлана

Аннотация: *статья рассматривает роль сенсомоторной интеграции в развитии пространственного мышления у детей дошкольного возраста на основе последних исследований. Обсуждаются основные аспекты сенсомоторной интеграции, ее влияние на пространственное мышление, эффективные методики стимуляции и интеграция в образовательный процесс. Статья выделяет важность раннего развития сенсомоторной интеграции для успешного формирования пространственного мышления у детей и предлагает практические рекомендации для специалистов в области детского развития.*

Ключевые слова: *сенсорные навыки, координация движений, педагогическая практика, психомоторное развитие, интеграция образования.*

Андапта: *мақалада Соңғы зерттеулер негізінде мектеп жасына дейінгі балаларда кеңістіктік ойлауды дамытудағы сенсомоторлы интеграцияның рөлі қарастырылады. Сенсомоторлы интеграцияның негізгі аспектілері, оның кеңістіктік ойлауға әсері, ынталандырудың тиімді әдістері және білім беру процесіне интеграция талқыланады. Мақала балалардағы кеңістіктік ойлауды сәтті қалыптастыру үшін сенсоримоторлық интеграцияны ерте дамытудың маңыздылығын көрсетеді және балаларды дамыту саласындағы мамандарға практикалық ұсыныстар ұсынады.*

Кілт сөздер: Сенсорлық дағдылар, қозғалыстарды үйлестіру, педагогикалық практика, психомоторлық даму, білім беруді интеграциялау.

Abstract: The article examines the role of sensorimotor integration in the development of spatial thinking in preschool children based on recent research. The main aspects of sensorimotor integration, its impact on spatial thinking, effective stimulation techniques and integration into the educational process are discussed. The article highlights the importance of early development of sensorimotor integration for the successful formation of spatial thinking in children and offers practical recommendations for specialists in the field of child development.

Keywords: Sensory skills, coordination of movements, pedagogical practice, psychomotor development, integration of education.

Пространственное мышление является важным аспектом когнитивного развития детей дошкольного возраста. Оно позволяет детям ориентироваться в пространстве, понимать отношения между объектами и успешно выполнять разнообразные задачи. Однако для формирования навыков пространственного мышления необходимо не только умение воспринимать информацию о мире вокруг себя, но и способность эффективно взаимодействовать с ним. В этой связи сенсомоторная интеграция играет ключевую роль, объединяя сенсорную информацию с двигательными навыками. В данной статье мы рассмотрим роль сенсомоторной интеграции в формировании пространственного мышления у детей дошкольного возраста, проанализировав последние исследования и практические аспекты данной проблематики.

Сенсомоторная интеграция представляет собой процесс объединения сенсорной информации (воспринимаемой через зрение, слух, осязание, вкус и обоняние) с двигательными реакциями. Этот процесс играет важную роль в развитии навыков пространственного мышления у детей, так как позволяет им адаптироваться к окружающей среде и успешно взаимодействовать с ней.

Исследования, проведенные Ивановым (2023), подтверждают важность сенсомоторной интеграции в формировании пространственного мышления у детей дошкольного возраста. Он отмечает, что развитие сенсомоторной интеграции начинается с самого раннего детства и продолжается на протяжении всего жизненного пути, но особенно активно в период дошкольного возраста, когда дети активно исследуют окружающий мир и формируют свои представления о пространстве [1].

Сенсомоторная интеграция оказывает существенное влияние на развитие пространственного мышления у детей. Дети с хорошо развитой сенсомоторной интеграцией проявляют более высокие навыки в ориентации в пространстве, понимании пространственных

отношений и решении пространственных задач. Они лучше справляются с задачами, требующими представления о форме, размере, направлении и расположении объектов.

Петрова (2024) в своей статье в "Вестнике педагогических наук" обсуждает влияние сенсомоторной интеграции на развитие пространственного мышления у детей. Она подчеркивает значимость раннего стимулирования сенсомоторной интеграции для эффективного развития пространственного мышления и успешного обучения [2].

Существует множество методик и подходов, направленных на стимуляцию сенсомоторной интеграции у детей дошкольного возраста. Одним из эффективных подходов является использование разнообразных игровых и обучающих активностей, которые требуют интеграции сенсорных и двигательных навыков. Это могут быть игры с различными материалами, конструкции, музыкальные занятия, танцы, рисование и другие виды деятельности.

Сидоров (2023) предлагает в своей статье в "Журнале современной педагогики" ряд методик стимуляции сенсомоторной интеграции, включая упражнения по развитию координации движений, тренировки на сенсорные площадки, игры с различными текстурами и формами, а также методы медитации и релаксации [3].

Важно интегрировать методики стимуляции сенсомоторной интеграции в образовательный процесс детей дошкольного возраста. Это может быть осуществлено через разработку специальных образовательных программ, включающих игровые и обучающие активности, направленные на развитие сенсорных и двигательных навыков.

Николаева (2024) в своих исследованиях подчеркивает важность интеграции сенсомоторной интеграции в логопедические занятия. Она отмечает, что использование сенсомоторных методик может способствовать эффективной коррекции речевых и коммуникативных нарушений у детей дошкольного возраста [4].

Важным аспектом успешного развития пространственного мышления у детей дошкольного возраста является вовлечение родителей и специалистов, работающих с детьми, в процесс стимуляции сенсомоторной интеграции. В этом контексте предлагаемые рекомендации представляют собой набор практических методов и стратегий, направленных на активизацию сенсорных и двигательных навыков детей, способствующих более полноценному формированию и развитию их пространственного мышления. Разработанные рекомендации представляют собой эффективный инструмент для повседневной практики и помогут родителям и специалистам оказывать поддержку и помощь в развитии детей в этом важном аспекте их раннего развития.

Развитие тактильных ощущений: рекомендуется использовать разнообразные материалы и текстуры для создания сенсорных дорожек, а также позволить детям ходить босиком для стимуляции тактильных рецепторов и улучшения восприятия пространства.

Вестибулярная стимуляция: рекомендуется включать в режим дня упражнения на качелях, балансировочные игры и вращение, что способствует развитию чувства равновесия и пространственной ориентации.

Проприоцептивные задания: рекомендуется предлагать детям активности, которые требуют осознания положения своего тела в пространстве, например, игры с мячом, лазание по лестницам и ползание через туннели.

Зрительно-моторная координация: рекомендуется организовывать задания, включающие согласование зрительного восприятия с моторными действиями, такие как сборка пазлов, рисование по точкам и конструирование из блоков.

Аудиальные и обонятельные игры: рекомендуется развивать способность ассоциировать звуки и запахи с их источниками в пространстве, используя игры на угадывание звуков животных и запахов различных предметов.

Вкусовые задания: рекомендуется проводить дегустации, где дети должны угадывать вкус продуктов, что способствует развитию их вкусовых рецепторов и ассоциативного мышления.

Упражнения для развития мелкой моторики: рекомендуется проводить такие занятия, как лепка, рисование, работа с мелкими предметами, чтобы улучшить координацию и точность движений.

Игры на развитие общей моторики: рекомендуется предлагать детям активности, требующие использования больших групп мышц, такие как прыжки, бег и игры с мячом, для общего развития моторики.

Эти рекомендации помогут родителям и специалистам создать разнообразную и стимулирующую среду для развития сенсомоторных навыков и пространственного мышления у детей дошкольного возраста. Следует помнить, что регулярность и последовательность в проведении этих упражнений играют важную роль в достижении лучших результатов.

В заключение, можно отметить, что сенсомоторная интеграция играет ключевую роль в формировании пространственного мышления у детей дошкольного возраста. Эффективные методики стимуляции сенсомоторной интеграции способствуют оптимизации этого процесса и обеспечивают более полноценное формирование пространственного мышления у детей. Дальнейшие исследования в этой области помогут

расширить наши знания о механизмах сенсомоторной интеграции и разработать более эффективные подходы к ее стимуляции в образовательной практике.

Список использованной литературы:

1. Иванов, И.И. Сенсомоторная интеграция и развитие пространственного мышления у детей дошкольного возраста: монография / И.И. Иванов. – Москва: Наука, 2023. – 128 с.
2. Петрова, А.А. Развитие пространственного мышления у детей дошкольного возраста через сенсомоторную интеграцию // Вестник педагогических наук. – 2024. – № 3. – С. 45-50.
3. Сидоров, А.Б. Методы стимуляции сенсомоторной интеграции: современные подходы // Журнал современной педагогики. – 2023. – Т. 12. – № 2. – С. 30-35.
4. Николаева, С.П. Развитие пространственного мышления у детей старшего дошкольного возраста: эффективность методик // Научные труды. – 2024. – 4.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ
ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ
УЧАЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ
ПОТРЕБНОСТЯМИ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ**

Мухамедкаримова Н.Ж.

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Нурмагамбетова Б.А.

научный руководитель: кандидат педагогических наук, профессор, г.

Павлодар

Аннотация. Статья посвящена вопросу создания специальных психолого-педагогических условий, что оказывает положительное влияние на уровень сформированности функциональной грамотности учащихся. Среди таковых выделены: оснащение учебного пространства специальными визуальными материалами, проведение тренингов скоростного чтения, использование нестандартных текстов (афиши, инструкции и т.д.). Показано, что детям с особыми образовательными потребностями необходимы психолого-педагогические условия формирования функциональной грамотности, что является важной проблемой, требующей решения. Автором выделены педагогические технологии работы с детьми на уроках и во внеурочной деятельности.

Ключевые слова: функциональная грамотность, начальное общее образование, младшие школьники, психолого-педагогические аспекты, развитие личности.

Annotation. The article is devoted to the issue of creating special psychological and pedagogical conditions, which has a positive impact on the level of formation of

functional literacy of students. Among these are: equipping the educational space with special visual materials, conducting high-speed reading trainings, using non-standard texts (posters, instructions, etc.), organizing field research in the real world. It is shown that children with special educational needs need psychological and pedagogical conditions for the formation of functional literacy, which is an important problem that needs to be solved. The author highlights the main technologies of working with children in the classroom and in extracurricular activities. Keywords: functional literacy, primary general education, primary school students, psychological and pedagogical aspects, personality development.

Аннотация. Мақала оқушылардың функционалдық сауаттылығының қалыптасу деңгейіне оң әсер ететін арнайы психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау мәселесіне арналған. Олардың ішінде: оқу кеңістігін арнайы көрнекі материалдармен жарақтандыру, жылдам оқу тренингтерін өткізу, стандартты емес мәтіндерді (афишалар, нұсқаулықтар және т.б.) пайдалану, нақты әлем жағдайында далалық зерттеулерді ұйымдастыру. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары қажет екендігі көрсетілген, бұл шешуді қажет ететін маңызды мәселе. Автор балалармен сабақта және сабақтан тыс жұмыста жұмыс істеудің негізгі технологияларын анықтады.

Түйінді сөздер: функционалдық сауаттылық, бастауыш жалпы білім беру, Бастауыш сынып оқушылары, психологиялық-педагогикалық аспектілер, тұлғаның дамуы.

Одна из важнейших задач современной школы – формирование функционально грамотных людей. Понятие “функциональная грамотность” впервые появилось в конце 60-х годов прошлого века в документах ЮНЕСКО и позднее вошло в обиход исследователей. Понималась функциональная грамотность как «совокупность умений читать и писать для использования в повседневной жизни и удовлетворения житейских проблем». В настоящее время в сфере образования функциональная грамотность становится одной из главных тем для обсуждения на всех уровнях [1, с.8].

Результаты анализа публикаций позволили сделать вывод о том, что в школе по количеству появляющихся жалоб и запросов проблема формирования функциональной грамотности учащихся с особыми образовательными потребностями оказывается самой распространенной. При этом ее можно обнаружить различных формах, также с разными причинами, следствиями и локусом жалоб.

В ходе проведенной работы мы проанализировали существующие подходы к понятию функциональная грамотность (в работах Леонтьева А.А., Бранда О., Олешкова М.Ю., Уварова В.М. и других). Нами установлено, что под функциональной грамотностью следует понимать способность человека вступать в отношения с внешней средой, быстро адаптироваться и функционировать в ней так

как в младшем школьном возрасте в развитии функциональной грамотности главную роль начинают играть школьные факторы: недостаточный уровень познавательной активности, незрелость мотивации к учебной деятельности, сниженный уровень работоспособности и самостоятельности. Поэтому поиск и использование активных форм, методов и приёмов обучения является одним из необходимых средств повышения эффективности коррекционно-развивающего процесса в работе учителя начальных классов [2, с.49].

Обучить функциональной грамотности учащихся с особыми образовательными потребностями – это значит дать им такой уровень развития навыков, который обеспечит комфортные (социально приемлемые) взаимоотношения личности с партнерами по социуму, несмотря на разницу в психофизическом развитии.

Главный смысл деятельности учителя состоит в том, чтобы создать ученику ситуацию успеха: видеть в каждом ученике уникальную личность, помнить, что все дети талантливы, создавать личности «ситуацию успеха», одобрения, поддержки, доброжелательности, исключить прямое принуждение, а также акцентировать на отставание и другие недостатки ребенка, помнить: «Ребенок хорош, а плох его поступок», знать: «В каждом ребенке живет чудо, ожидай его» [1, с.5].

Необходимо заложить фундамент успешного обучения и психологического развития ребенка в процессе обучения в начальной школе для щадящего перехода в среднее звено.

Для создания «ситуации успеха» на уроках и во внеурочной деятельности я изучила и применила на практике ряд технологий:

- Технология «терапия позитивного слова».

Позитивные слова поднимают уверенность в себе, желание учиться еще лучше, не бояться общения с другими, учат уважать себя, других. Слова «У тебя все получится», «Мы тебя очень внимательно слушаем», «Как ты интересно рассказываешь» придают ребенку смелость, помогают отвечать, не боясь сделать ошибку. Настрой на положительный результат дают самоорганизующие оценки «Я внимателен», «Я могу», «У меня все получится».

- Технология развития критического мышления через чтение и письмо представляет собой целостную систему, формирующую навыки работы с информацией в процессе чтения и письма. Например: приемы «Дерево предсказаний», «Зигзаг», «Синквейн», «Ошибкоопасное место», «Лови ошибку», «Удивляй!» и «Яркое пятно» [6, с.165].

- *Технология смыслового чтения* это такое качество чтения, при котором достигается понимание информационной, смысловой и идейной сторон произведения. Целью является максимально точно и полно понять содержание текста, уловить все детали и практически осмыслить извлеченную информацию. Когда ребенок владеет смысловым чтением, то у него развивается устная речь и, как следующая важная ступень развития, речь письменная. В процессе обучения смысловому чтению младшие школьники должны научиться тексты: понимать, анализировать, сравнивать, видоизменять, генерировать (создавать тексты под свои цели и задачи). Например: приёмы «чтение с остановками» и «своя опора».

- Технология ТРИЗ (Теории решения изобретательских задач) помогают уйти от инертности мышления, позволяют создать новое, развивают логическое и творческое мышление, творческое воображение, воспитывают творческую личность и раскрывают творческий потенциал каждого ребенка. Проблемная и игровая форма методов и приемов ТРИЗ позволяет вовлечь всех учащихся (в том числе и учащихся с особыми образовательными потребностями) в учебную деятельность, придает урокам исследовательский, творческий характер, делает их увлекательными. Технология решения изобретательских задач (ТРИЗ) позволяет снять психологический барьер, убрать боязнь перед новым, неизвестным, помогает почувствовать собственную значимость для окружающих и получить удовольствие от самостоятельно выполненной работы, сформировать восприятие жизненных и учебных проблем не как неопределённых препятствий, а как очередных задач, которые надо решить [7, с.62].

Одна из задач технологии: образовательная мотивация, т.е. повышение интереса к процессу обучения и активного восприятия учебного материала; стимулирование самостоятельной поисковой творческой деятельности, запуск механизмов . Некоторые приемы я использую на уроках довольно часто.

Таким образом, используя возможности технологии «терапия позитивного слова», «развитие критического мышления», ТРИЗ-технологии, формируя при этом функциональную грамотность, можно решать проблему поддержки как одаренных детей, так и детей с особыми образовательными потребностями, которые воспитываются и обучаются в вместе со своими сверстниками.

Все эти технологии являются очень эффективными в работе с учащимися и применяются учителями на сегодняшний день.

Список литературы

1. Байгужина, С.Х. Развитие функциональной грамотности учащихся на уроках математики: использование опыта японской школы/ С.Х.Байгужина. – Текст : непосредственный // Вестник «ӨРЛЕУ» – KST. – 2016. – № 3 (13).
2. Бершадская, М.Д. Функциональная грамотность школьников и проблемы высшей школы / М.Д.Бершадская. –Текст : непосредственный // Отечественные записки. – 2012. – № 4 (49).
3. Гостева Ю.Н. Теория и практика оценивания читательской грамотности как компонента функциональной грамотности/Ю.Н.Гостева, М.И.Кузнецова, Л.А.Рябинина, Г.А.Сидорова, Т.Ю.Чабан. – Текст: непосредственный // Отечественная и зарубежная педагогика. – 2019. – Т. 1. – № 4 (61).
4. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? – М.: АСТ, 2007
5. Ехансон С. Среди пеньков и шишек.– СПб.: «Союз художников», 1998
6. Заир – Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2004 – 175с.
7. Мурашкова И.Н. «Игры для занятия ТРИЗ с детьми младшего возраста» <http://www.trizminsk.org/e/23206.htm>
8. Муштавинская И.В.. Технология развития критического мышления.- СПб.:ИРО «Смена»,2004, стр.37 – 40
9. Слободчиков В.И. Что развивается в образовании, что образуется в развитии /// Развитие и образование особенных детей: проблемы, поиски. – М., 1999. – 16-22 с.
10. Тихомирова О.В, Бородкина Н.В., Соловьёв Я.С. Достижение метапредметных и личностных результатов средствами деятельностного подхода: учебное пособие / О.В. Тихомирова, Н.В. Бородкина, Я.С.Соловьёв. – 3-е изд., перераб. и доп. – Ярославль: ГАУ ДПО ЯО ИРО, 2018. – 150 с. – (Федеральные государственные образовательные стандарты).

Приложение 1

№	Технология	Приёмы	Функциональная грамотность
1	Технология «терапия позитивного слова»	«Словарь позитивных слов» Цель: настроить учащихся на положительный результат.	коммуникативная, языковая
2	Технология развития критического мышления	Прием «Дерево предсказаний» Цель: побудить детей к открытому общению, умению выслушать мнение своего одноклассника, не бояться высказать свое. Прием «Зигзаг» Цель: каждый ученик, вне зависимости от его способностей, усваивает большой объем теоретического материала, всю	смысловое чтение, коммуникативная, читательская, языковая

		<p>работу на уроке учащиеся выполняют самостоятельно, на уроке царит сотрудничество и взаимопомощь.</p> <p>Прием «Синквейн»</p> <p>Целью создания стихотворения является отработка понятий, после прохождения определенной темы.</p> <p>Приемы «Удивляй!», «Яркое пятно»</p> <p>Цель: повысить познавательный интерес к изучаемой теме и активизировать мыслительную деятельность ребенка</p>	
3	Технология смыслового чтения	<p>Тренинги для развития быстрого чтения Ткачёвой О.Н.</p> <p>Цель - максимально точно и полно понять содержание текста, уловить все детали и практически осмыслить извлеченную информацию.</p> <p>Приёмы «Чтение наоборот», «Перемешанные буквы», «Вверх ногами», «Чтение с половинками слов» «Чтение с решёткой», «Сплошной текст», «Текст с наложением», «Текст с картинками», «Шторка», «Нет порядка» , «Чтение с остановками» и «Своя опора»</p>	смысловое чтение, коммуникативная, читательская, языковая
4	Технология ТРИЗ	<p>Метод фокальных объектов (МФО)</p> <p>Цель: установить ассоциативные связи определенного объекта со случайными объектами или их признаками;</p> <p>Прием «Морфологический ящик / копилка»</p> <p>Цель: сбор и анализ информации по заданным признакам, выявить существенные и несущественные признаки изучаемого явления.</p>	естественно-научная, коммуникационная, языковая

ҚАЗАҚСТАН МЕН ҰЛЫБРИТАНИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ

Д. М. Мухтарханова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.*

Р. Х. Кошкимбаева

*ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі,
оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.*

Аннотация. Мақалада Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беру жүйесі, оның құрылымы, бағыттары қарастырылды. Қазақстанда мектепке дейінгі білім беру жүйесінің жаңартылған мазмұны туралы сипаттама беріледі. Ұлыбритания еліндегі ұйымдар жан-жақты талданып, олардың тәрбиелу бағыттарының сипаттамасы, балаларға білім беру жүйесіндегі ұстанатын қағидалары, күн тәртібіндегі айырмашылықтары талданады. Ұлыбританияда мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің түрлері қарастырылды.

Кілт сөздер: Қазақстан, Ұлыбритания, білім беру, тәрбиелеу, балабақша, сессия, ваучер.

Аннотация. В статье рассмотрены система дошкольного образования в Казахстане, его структура, направления. В Казахстане дается описание обновленного содержания системы дошкольного образования. Организации в стране Великобритании будут всесторонне проанализированы, проанализированы характеристики их направлений воспитания, принципы, которых они придерживаются в системе образования детей, различия в повестке дня. В Великобритании рассматривались виды дошкольных образовательных учреждений.

Ключевые слова: Казахстан, Великобритания, образование, воспитание, детский сад, сессия, ваучер.

Abstract: The article examines the system of preschool education in Kazakhstan, its structure, directions. In Kazakhstan, a description of the updated content of the preschool education system is given. Organizations in the UK country will be comprehensively analyzed, the characteristics of their areas of education, the principles they adhere to in the children's education system, and differences in the agenda will be analyzed. In the UK, the types of pre-school educational institutions were considered.

Key words: Kazakhstan, Great Britain, education, upbringing, kindergarten, session, voucher.

Мектепке дейінгі тәрбие жүйесі қазіргі таңда әр елде алуан түрлі даму деңгейінде болып отыр. Оның басты себептері: мектепке дейінгі тәрбиеге мемлекет пен қоғамның қатынасына, қоғамдағы әлеуметтік экономикалық жағдайларға, әр елдің салт-дәстүрі мен мәдениетіне, аймақтық ерекшеліктеріне де байланысты.

Қазақстандағы мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбиенің дамуына ағартушы – педагог Назипа Құлжановнаның еңбегі зор екені белгілі.

Балалар мекемелерінің жыл санап қанат жая бастауы, бұл мекемелерде жұмыс істейтін педагогтер мен тәрбиешілерді оқу құралдарымен қамтамасыз ету, ғылыми білім негіздерімен қаруландыру сияқты маңызды проблемаларды шешу қажеттігін туғызды. Республика – экономикалық және ғылым жағынан нығайып, өркендеген сайын баланы отбасында, мектепке дейінгі мекемелерде тәрбиелеу, оларды болашақ оқу-ісіне дайындау міндеті айқындала түсті. Қазірде ел өмірінде үлкен өзгерістер, қазақ тілінің мемлекеттік статуска ие болуы, оны жүзеге асырудың алғышарты ретінде үзіліссіз білім беру мазмұныны қайта құру, жаңарту болып табылады [1].

Қазақстандағы мектепке дейінгі білім беру жүйесі мемлекет тарапынан жүзеге асырылады. Мектепке дейінгі ұйымдар мен өз қызметінде бірқатар нормативтік құқықтық актілерді басшылыққа алады:

- ✓ «Білім туралы» ҚР Заңы;
- ✓ «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары;
- ✓ Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламалары;
- ✓ Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі;
- ✓ ҚР мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарлары және т.б.

Қазақстандағы балабақшаларда баланың жас кезеңдері бойынша келесі жас топтары бар:

- ерте жас тобы – 1 жастағы балалар;
- кіші топ – 2 жастағы балалар;
- ортаңғы топ – 3 жастағы балалар;
- ересек топ – 4 жастағы балалар;
- мектепалды топ, мектептегі (лицейдегі, гимназиядағы) мектепалды сынып – 5 жастағы балалар.

Балабақшалар толық күндік режимде жұмыс істейді.

Тәрбиеленушілердің жеке тұлғасын жан-жақты дамыту мына бағыттар бойынша:

- физикалық дамыту;
- коммуникативтік дағдыларды дамыту;
- танымдық және зияткерлік дағдыларды дамыту;
- шығармашылық дағдыларын, зерттеу іс-әрекетін дамыту;
- әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды қалыптастыру арқылы іске асырылады.

Аталған дағдыларды қалыптастыру келесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерді кіріктіру арқылы жүзеге асырылады:

- 1) дене шынықтыру;
- 2) жүзу (жүзу бассейні болған кезде);
- 3) сөйлеуді дамыту;
- 4) көркем әдебиет;
- 5) сауат ашу негіздері;
- 6) қазақ тілі (оқыту басқа тілде жүргізілетін топтарда);
- 7) сенсорика;
- 8) математика негіздері;
- 9) құрастыру;
- 10) қоршаған ортамен таныстыру;
- 11) сурет салу;
- 12) мүсіндеу;
- 13) жапсыру;
- 14) музыка.

Ұлыбританияның білім беру жүйесі Англия және Уэльс, Солтүстік Ирландия, Шотландия сияқты кіші жүйелерге бөлінеді. Мемлекеттік (муниципалдық), жеке меншік балабақшаларға 3-5 жастан бастап, жасына байланысты топтар бойынша барады. 5 жастан бастап міндетті оқыту – «сәбилерге арналған мектеп». «Бөбекжай мектебі» 3-5 жастан бастап, бөбекжай сыныптары, күндізгі сыныптар, отбасылық ойын орталықтары, ана мен бала клубтары. Балаларды тәрбиелеудің бірыңғай бағдарламасы жоқ, әрбір «бөбекжай мектебі» өз бағдарламасы бойынша жұмыс істейді. Жұмыс режимі таңертеңгі сағат 8-ден кешкі сағат 6-ға дейін [4].

Мақсаты: қамқорлық сапасын жақсарту, қазіргі жағдайда бағдарлана білу.

Міндеттері:

- жеке, қоғамдық және эмоциялық даму;
- математикалық қабілеттерді дамыту;
- ойлауды дамыту;
- тілді дамыту
- физикалық даму;
- шығармашылық даму.
- ғылым мен технологиядағы ерте тәжірибе;
- қоршаған ортаны білу және құрметтеу

Міндетті топтық сабақтар жоқ, интеллектуалды дамыту ойын түрінде жүзеге асырылады. Ойыншықтар мен ойын жабдықтарын таңдауға көп көңіл бөлінеді. Олар өз бетінше оқиды, 15% уақыт топтық оқуға, түскі ұйқы жоқ, арнайы форма, қатаң тәртіп, сәл кешіккені үшін ата-аналар түсініктеме жазады. Баланың болмайтынын (белгілі бір

себептермен) ата-аналар басшылыққа ресми хатпен алдын ала хабарлауы керек.

Егу туралы анықтаманы қабылдау кезінде сұрамайды. Ата-аналарға бұл мәселеде толық еркіндік берілді. 3 жастан бастап ата-аналар кез келген балабақшада аптасына 5 тегін сессияға құқық беретін ваучерлер түрінде мемлекеттен қаржылай көмек алады. Сессияның ұзақтығы - 2,5 сағат. Бұл ойын сессиялары, дамыту әрекеттері, тіл үйрену топтары (шетелдік балалар үшін), педиатрмен кездесулер немесе массаж сессиялары болуы мүмкін. Мемлекет пен ата-аналардың мұндай материалдық ынтымақтастығы өмірді айтарлықтай жеңілдетеді: баланы балабақшаға 2,5 сағатқа апарып, ештеңе төлемеуге болады, немесе бұл ақша толық күнді төлеу есебіне түсіп, толық шоттан шегеріледі.

Ойын топтары мектепке дейінгі мекемеде баласымен бірге уақыт өткізуге мүмкіндігі бар ата-аналарға арналған. Бұл балалар ойнап, сөйлесе алатын, ал ата-аналар жаңалықтармен және тәжірибелерімен бөлісіп, аздап көңіл көтеру үшін жиналатын қауымдастықтар. Әдетте, ойын топтары аптасына 2-3 рет кездеседі, кейбір жағдайларда балаларды ата-аналар емес, ата-әжелер немесе күтушілер алып жүреді.

Ағылшын балабақшасында болу арзан емес. Балабақшаның орналасқан жеріне байланысты ата-аналар жылына 6000 фунт стерлинг пен 15 000 фунт стерлинг төлеуі керек. Ең қымбат балабақшалар Лондонда орналасқаны таңқаларлық емес.

Британдықтар балабақша ақысын төлеу үшін қаржылық қолдау алады. 3 жастан асқан әрбір балаға апта сайын 15 сағат балабақшаға бару үшін мемлекет ақы төлейді. Кейбір отбасылар балаларын балабақшаға толық емес күнмен немесе аптасына 2-3 рет педагог қызметін пайдаланса, енді біреулері күн сайын балаларын балабақшаға беріп, айырмасын өз қалталарынан төлейді.

Егер сіз жеке меншік балабақшадан балаңызды уақытында алып кетпесеңіз, артық жұмыс уақытын төлеуіңіз керек болады, бұл минутына 60 рубльге жуық. Бірақ 4 рет тамақтанатын жеке меншік балабақшада болудың орташа құны айына 36000 рубльді құрайды [5].

Ұлыбританияда мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің бірнеше түрі бар – балабақшалар мен бөбекжайлар (жеке және мемлекеттік), балалар орталықтары мен ойын топтары.

Ең ерте кезең - бөбекжай немесе «Pre-Nursery», 3 айдан 3 жасқа дейінгі балалар тобы. Балабақша топтары 2-3 жастан бастап балаларды қабылдайтындарға және өте ерте жастан балаларға арналған, яғни сәби кезінен.

Келесі кезең - балабақша немесе «Nursery», 3 жастан 5 жасқа дейінгі балаларға арналған топтар. Ұлыбританияда міндетті оқу 5 жастан басталатынын ескерсек, балабақша мектепке дайындық қызметін атқарады, ал балабақшадағы соңғы жыл «Reception» (ағылш.: admission; acceptance; acceptance into member) деп аталады.

Daucare Trust статистикасына сәйкес, ерте жастағы балаларды оқыту құны британдық отбасылардың көпшілігінің жалпы табысының шамамен үштен бірін құрайды.

Сонымен, біздің елден күн тәртібінде, білім беру бағдарламаларындағы бағыттары және принциптері бойынша ерекшеленетін елдер көп екенің көре аламыз. Ол елдің мектепке дейінгі тәрбие беру процесі өзіндік қағидалар мен қалыптасқан тәрбие дәстүріне байланысты болып келеді.

Қорытындылай келе, тұтастай бір елдің мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиелеу және білім беру жүйесін дұрыс деп айту қате болып келеді деп ойлаймын. Бірақ та, әр елдің өз тәрбиелеу құндылығымызға сай жақсы жақтарын жинақтап, Қазақстандағы тәрбиеленушілерге тиімді, әрі дұрыс жүйені құру маман болашағында.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика: оқулық. - Астана, 2014.
2. «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламалары <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235>
4. Смирнова О.А., Шаяхметова А.А. Дошкольное образование за рубежом и в Казахстане. Учебно-методическое пособие. / Шаяхметова А.А Смирнова О.А. – Кокшетау: РГП на ПХВ «КГУ им. Ш. Ш. Уалиханова», 2014 г.
5. Зебзеева, В.А. Современные системы дошкольного образования за рубежом: учебно-методическое пособие /В.А. Зебзеева. – Москва; Берлин : Директ-Медиа, 2015. -147с.

ЕКІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН МӘТІНДІ ЕСЕП ШЫҒАРУҒА ҮЙРЕТУ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің магистранты, А.Е. Мыржикова
Ғылыми жетекшісі:п.ғ.к., қауымдастыралған
профессор Б.М. Жапарова

Аңдатпа. Бұл мақалада екінші сынып оқушыларының мәтінді есептерді шығаруға үйрету арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту ерекшеліктері қарастырылған. Екінші сынып оқушыларының шығармашылық қабілет деңгейін әртүрлі «тесттер» мен тапсырмалар арқылы анықталып, ары қарай шығармашылық қабілеттерін дамыту жолының жұмыс жоспарғы құрастырылды. Мәтінді есептермен жұмыс жасаудың қысқаша әдістемесі ұсынылды.

Түйін сөздер: мәтінді есеп, бастауыш сынып, математика, екінші сынып, шығармашылық қабілет, әдістеме

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности развития творческих способностей второклассников путем обучения их решению текстовых задач. С помощью различных «тестов» и заданий определялся уровень творческих способностей второклассников и составлялся план работы по дальнейшему развитию их творческих способностей. Была представлена краткая методика работы с текстовыми задачами.

Ключевые слова: текстовая задача, начальный класс, математика, второй класс, творческие способности, методика.

Annotation. This article discusses the features of developing the creative abilities of second-graders by teaching them to solve word problems. Using various “tests” and assignments, the level of creative abilities of second-graders was determined and a work plan was drawn up for the further development of their creative abilities. A brief methodology for working with word problems was presented.

Key words: word problem, primary grade, mathematics, second grade, creativity, methodology.

Қазіргі заманның негізгі талабы – білімді адамды әлемнің бүтіндей қабылдай алатын, шығармашылық таныммен тікелей қатынас жасай алатын, жаңаша ойлай алатын шығармашылық адамға айналдыру. **Шығармашылық** – адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі болып табылады. Оқыту процесінде шығармашылық қабілет құрылымы аз қолданылғанымен, ғылыми ізденіс процесінде ол «оқушылардың пәндік іс-әрекеті» ұғымына сәйкес келеді. Климаттың өзгеруі, социологиялық теңсіздік, кедейлік сияқты күрделі жаһандық мәселелердің кешенді шешімдерді қажет ететін шығармашыл адамдар осы мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін табуға көмектеседі. Олар инновациялық және тұрақты шешімдерді

ұсына алады. Олардың тиімділігі сөзсіз және тұрақты дамуға ықпал етеді [1, 48-53 б.].

Жалпы, шығармашылықты дамыту қазіргі әлемде бизнес ісінің, инновацияның, жеке тұлғалық өсуінің және әлеуметтік прогрестің дамуына ықпал ететін маңызды фактор болып табылады. Сондықтан білім беруде, жұмыста және күнделікті өмірде шығармашылық дағдыларды дамытуды ынталандырып қолдау қажет.

Мәтінді есепті шешуде оқушылар біршамалы қиындықтармен әрдайым кездеседі. Ал **мәтінді есеп** дегеніміз – бір не одан көп амалмен шығарылатын есеп. Осындай есептер оқушылардың бұрын алған білімдерін қайта қарастыру, жан-жақты және қисынды ойлауды талап етіп, шығармашылық қабілеттің маңызды компоненттерін дамыта түседі. Бұл жаңа нәрсені біліп тануға деген ынтаның, қызығушылық пен құштарлықтың арта түсуі, қиыншылықтан аттап өтуге итермелейтін күш-жігердің нығаюы, өздігінен шешім табушылық пен тапқырлық болып табылады [2, 272с.].

Оқушы шығармашылығын дамыту мынадай төрт кезеңмен жүргізіледі:

I. Аналитикалық-танысу кезеңі – оқушылармен танысу, жағымды қарым-қатынас орнатуға аса маңызды көңіл бөлінді. Бұл кезеңде біз 2 сынып оқушыларымен жұмыс жасадық. 2 сынып оқушыларына оқу бағдарламасы мен білім деңгейлеріне сай дифференциалды білім берілді. Әр оқушының жеке тұлғалық мінездерімен танысу өткізіліп, математикадағы білім деңгейлері қаралып, ақырындап анықтау кезеңіне байланысты жоспарлар құрыла бастады.

II. Анықтау кезеңі – оқушыларды мәтінді есепті шығаруға үйрету жұмысы іске асырылған соң, математикалық, креативтілік ойлау қабілеттері анықталды.

2 «А» сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін анықтауда Гилфордтың *«графикалық тест»*, *«жоспар құру»*, *«проблеманы шешу»* сияқты тапсырмалардан алынған нәтижесі 1-ші кестеден көруге болады.

Кесте-1 деректердің талдау нәтижесі эксперименттік топтағы оқушылардың көпшілігінің шығармашылық қабілеттері орташа деңгейде екендігін көрсетті.

Кесте -1. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерінің даму деңгейі

Шығармашылық қабілет	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей
Жылдамдық	0	7	0
Икемділік	0	7	0
Жаңаша ойлау	0	6	0
Өз ойын айта алу	0	7	0
Қиялшылдық	0	3	1
Жаңаға құмарлық	0	5	2

Алынған нәтиже келесі көрсеткіштер арқылы бағаланды:

Графикалық тест. Бағаланатын критерийлер:

- 1-2 фигура – қиялшылдығы төмен, бірақ өздігінен ойлану байқалуда;

- 3-4 фигура – өздігінен ойлану, сыни тұрғыдан ойлану, қиялшылдығы орташа деңгейде;

- 5-6 фигура – шығармашылығы дұрыс бағытта дамуда.

Жоспар құру. Бағаланатын критерийлер:

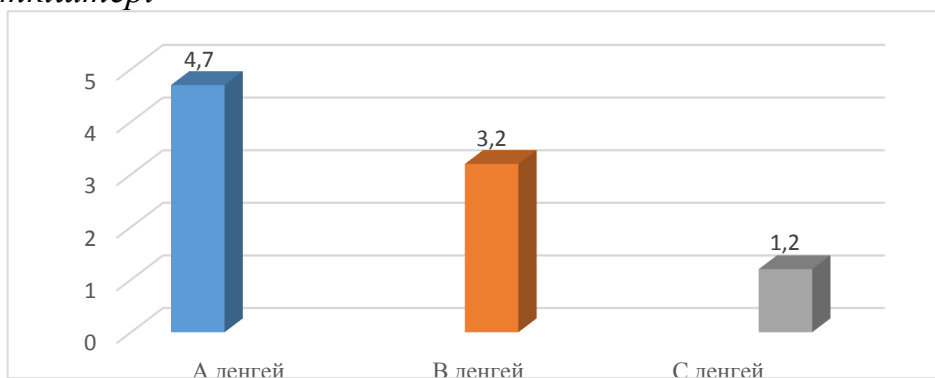
- Сурет не схема бойынша есеп құрастыру – батылдық, жаңаға құмарлық пен қиялшылдықтың дамуы.

Проблемалы сұрақ. Бағаланатын критерийлер:

- Бірлесе проблеманың шешудің жолдарын табу - жаңаша ойлау мен бірегейліктің көрініс табуы;

- Проблеманы шешу жолдарын қорғай білу – өз ойын айта алу мен батылдықтың көрініс табуы.

Сурет-1. Дұрыс орындаған деңгейлі тапсырмалар нәтижесінің көрсеткіштері

2-ші сынып оқушылардың мәтінді есептерді шығару арқылы шығармашылықтарын дамыту мақсатындағы жұмысты бастамас бұрын, оқу жылының I тоқсан басында 2 «А» сынып оқушыларының мәтінді есептерді шығара алу дағдыларын тексеру үшін алынған

бақылау жұмысының нәтижелері бойынша, 10 оқушылардың мәтінді есептер тақырыбы аясындағы білім деңгейлері әр түрлі екендігін 1-ші кестеден көруге болады. Сурет - 1 көрсеткіштері бойынша оқушылардың барлығы дерлік А деңгейлі есептерді дұрыс орындағанымен, С деңгейлі есептерді орындауда қиыншылық туғандығын байқадық.

III. Қалыптастыру кезеңі. Шығармашылық тапсырмалар жинақталған әдістемелік нұсқау жасап, оның тиімділігін оқу үрдісінде тексеріп, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, білім деңгейлерінің артуын қатамасыз ету керек.

Шығармашылықты дамыту үшін математика сабағын өткізу кезінде төмендегі қағидаларды ескеріліп, өткізілді:

- Есептердің көпшілігі бір емес, бірнеше шешімі болатын ашық түрдегі тапсырмалардың болуы;
- Танымдық кеңістікті заттар мен объектілердің алуан түрімен байыту;
- Балалардың белсенді түрде сұрақ қою мүмкіндігі мен жалпы танымдық белсенділікті қамтамасыз ету;
- Оқушыларға өз ойларын айтуға көмектесу;
- Пікірталасқа қатысушылардың идеяларын құрметтеу;
- Қауіпсіз психологиялық ахуал қалыптастыру;
- Баланың шығармашылық идеяларын сынаудан, олардың сәтсіздіктеріне аяушылықпен қараудан қашу;
- Мәселелерді шешудегі өзіндік шығармашылық әдістермен бөлісу;
- Шешімдерді өз бетінше іздеу мүмкіндігін беру.

Мұндай сабақтардың негізгі мақсаты – баланың өз мүмкіндіктерін ашуға көмектесу.

2-ші сынып оқушыларын мәтінді есептерді шығару дағдыландыру үшін, төмендегі сияқты сабақтар жүргізілді.

Әр оқушының партасының үстінде жас ерекшелігіне сай ертегі тұрады. Сабақ бастала салысымен ертегіні ашып, бес минут оқиды. Мұғалім «стоп» деп айтқан кезде, қарындашпен қай жерде тоқтағанын белгілеп, келесі іске ауысады. Ал келесі қадам мәтінді есептерді шығаруға дайындық кезеңі, шапшаң есептеу дағдыларын қалыптастыру. Оқушылар бес минуттық ертегіні оқып отырғанша, алдарына қосу мен азайту кестесі таратылады. Кестеге әр оқушы өз есімін жазып шығарады. Бес минуттық кестенің үлгісі:

Сурет – 2. Бес минуттық кесте

Аты:										
10	+	40	=			8	-	7	=	
20	+	80	=			7	+	9	=	
30	-	15	=			9	+	4	=	
9	+	6	=			15	-	11	=	
6	+	8	=			30	-	18	=	

Шығарып болған оқушылар бір-бірімен алмасып тексереді. Бұл жерде оқушылар арасында жұптық жұмыс іске асырылып қана қоймай, тексеріп отырған оқушының кестесін тексеру үстінде тағы да шығару жұмысы іске асырылады. Сонда кестеде қосу мен азайтуға байланысты 16 мысал берілсе, басқа оқушының кестесін тексере отырып, бес минут ішінде оқушы 32 мысал орындап шығарады. Бұл іс-әрекет оқушылардың қосу мен азайтуды шығару дағдыларын арта түсіртуге және жылдамдыққа үйретеді. Бес минут аяқталғанымен мұғалім кестелерді жинап алып, сабақтан соң өзі тексеріп келесі сабақта балаларда қандай қате кеткендігін айтады. Бұл екі қадам әр математика сабағының басында іске асырылатын іс-әрекет. Бұдан кейін оқушылармен психологиялық ахуал басталады. Мысалы, балалар шеңберге тұрып бір-біріне тілек айтады. Тілек айту арқылы, 2 сынып оқушылары бір-бірімен жақсы қарым- қатынасқа түсіп қана қоймай, тілек айту арқылы жасқанудан және мұнаюдан арыла түсуге ықпалын тигізеді. Сабақ тақырыбына оқушыларға сұрақ қою арқылы келеміз. Мысалы, сабақ тақырыбы "Теңдеу" болса, соған байланысты бірнеше сұрақтар қою арқылы келуге болады. Бұл оқушылардың тақырыпты өздігінен тауып, сабаққа деген назарын аударуға көмектеседі. 2 сынып оқушылардың жас ерекшелігі сабақты ойын арқылы үйретуді талап еткендіктен, есептерді шығарту кішігірім қойылым ретінде үйрете аламыз. Балалар есептің жазылу ережесі мен алгоритмін жақсы танып білген соң, есептерді жазбаша жазу жолы түсіндіріледі. Ал мәтінді есеппен жұмыс жасау жолы ерекше, оның қысқашы әдістемесе төменде көрсетілген:

Мәтінді есептердің шешімін түсініктемелі амалдармен, сұрақты амалдармен немесе өрнекпен жазуға болады.

Мәтінді есептерді шешу бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Есептің мазмұнымен танысу.

- Есептің шарты және талабын түсіну, шартта көрсетілген элементтерді игеру;

- Қажетті ес жүйесіне керек ақпаратты іздестіру;

- Білетін біліммен тәжірибені пайдаланып, шарты мен қорытындысының сәйкестігін айқындау;

2. Шешуді іздестіру.
- Есептің шешу жоспарын анықтау;
 - Берілген және іделінді тәсілдер арқылы есептің бірнеше тәсілін қарастыру;
 - Есепті белгілі тип түріне негіздеу;
 - Берілген есепті шешудің ең тиімді жолын таңдау;
 - Шешу стратегиясын, шешу жоспарын оның түзетілуін, есептің берілгенімен сәйкестігін қарастыру;

3. Шешу үдерісі – шешу жоспарын жүзеге асыру.

- Есепті шешу жоспары түбегейлі қарастырылып, практикалық есептер жүргізіледі, шартпен, базиспен байланыстылық анықталады, шешуді сауатты жаза білу, нәтижені толық жазу.

4. Есеп шешуін тексеру:

- Есептің жауабы талданып, дербес жағдайлардағы тиімді тәсілдері қарастырылады және т.б [7, 179 б].

Кейбір мәтінді есептер әр түрлі сандық қатынас арасындағы белгісіз компонентті табу үшін арифметикалық амалдардың мағынасын аша білуге арналады.

Сонымен қатар кейбір мәтінді есептер тобының шамалар арасындағы байланыстың бірдей болуына байланысты шығару жолы ұқсас болатындары да бар.

Мысалы: Жаңбырлы күні дүкенде 240 ерлер қолшатыры және одан 130-ы кем әйелдер қолшатыры сатылды. Барлығы қанша қолшатыр сатылды?

Есепті оқыған соң тақтада және оқушылардың дәптерлерінде қатар мұғалімнің көмегімен есепті құра бастайды. Мәтін бойынша сұрақ қоя отырып, мұғалім дауыс ырғағымен тірек сөзді бөліп айтады. Ол сөздер мәтінде сызылып тұр:

- Дүкенде қанша ерлер қолшатыры сатылды? (240)

Жазылу моделі:

Ерлер қолшатыры- 240

- Әйелдер қолшатыр саны белгілі ме? (Белгісіз)

- Әйелдер қолшатыры туралы не білеміз? (Ерлер қолшатырынан 130-ға кем)

Жазылу моделі:

Ерлер қолш. - 240

Әйелдер қолшатыры- 130-ға кем

- Есептің сұрағы қандай? (Барлығы қанша қолшатыр сатылды?)

Жазылу моделі:

Барлығы - ?

Мәтінді есеппен жұмыс істеу нәтижесіндегі соңғы жазылу

моделі:

Ерлер қолшатыры - 240

Әйелдер қолшатыры - 130-ға кем

Барлығы - ?

Мәтінді есеппен жұмыс істеудің келесі кезеңі, оны шығару жоспарын құру. Ол үшін есеп моделі немесе шартының қысқаша жазылуын талдаймыз. Бұл жағдайда синтезді талдауды пайдаланамыз (берілгеннен сұраққа қарай). Мұғалім сыныпқа сұрақ қойып, есепті талдау сызбасын салады.

- Бізге сатылған ерлер қолшатырлар саны белгілі, ал әйелдер қолшатырлар жөнінде не білеміз? (Ерлер қолшатырынан 130-ға кем екендігі)

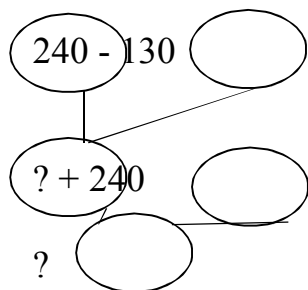
- Ерлер қолшатырынан 130-ға кем жөніндегі мәлімет арқылы не таба аламыз? (Әйелдер қолшатырлар санын)

- Әйелдер қолшатырлар санын қандай амалмен табамыз? (Азайту)

- Ерлер және әйелдер қолшатырлар саны арқылы не таба аламыз? (Есептің сұрағын, яғни барлық қолшатырлар санын)

- Барлық қолшатырлар санын қандай амал арқылы табамыз? (Қосу)

Төменде екі амалды орындау керектігі сызбада анық көрініп тұр:

Мәтінді есептермен жұмыс істеудің келесі кезеңі оны шығару жоспарын орындау. Есепті амалдарды орындау арқылы шығаруға болады (түсіндіре отырып немесе түсіндірмей де) сол сияқты өрнек құрып та шығаруға болады:

Амалдар шығару арқылы:

1) $240 - 130 = 110$ (әйелдер қолшатырлар саны)

2) $240 + 110 = 350$ (барлық қолшатырлар саны)

Өрнек түрінде жазу арқылы:

1) $(240 - 130) + 240 = 350$

Жауабы: Барлығы 350 қолшатыр сатылды.

Тақта мен дәптерге есептің шарты мен шешімінің жазылу варианты:

Берілгені:

Ерлер қолш.- 240

Әйелдер қолшатыры - 130-ға кем

Барлығы - ?

Шешімі:

1. $240 - 130 = 110$

2. $240 + 110 = 350$

Жауабы: Барлығы 350 қолшатыр сатылды.

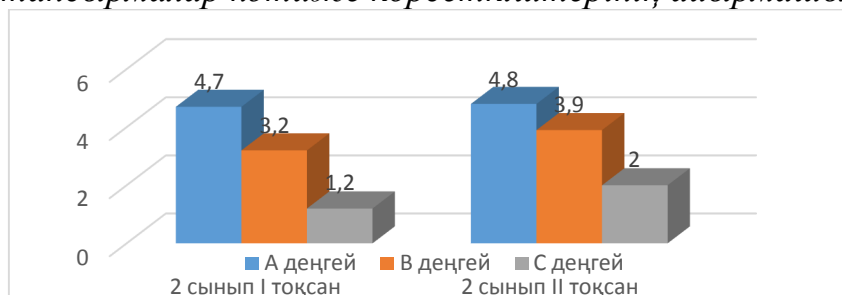
Есептерді ғана емес, жалпы тапсырмаларды орындаған кезде дифференциалды оқытуды ұмытпаған жөн. Жоғарыда көрсеткен есепті білім деңгейі төмен оқушыға көбірек уақыт керек болса, білім деңгейі жоғары оқушыға аз уақыт та жеткілікті. Осындай ситуация кезінде, білім деңгейі орташа оқушыларды есеп шығартуда жұппен жұмыс істеу арқылы тексеруге болатынын байқадық. Ал білім деңгейі төмен оқушылармен жеке жұмыс жасап, есептің шығару жолын түсіндіре кеткен абзал. Бұл жерде білім деңгейі жоғары оқушылар бос отырып, қалған оқушыларға бөгет жасамас үшін, оларға берілген есепке кері есеп құрастыру немесе «Мен болдым» әдісін қолдандық. «Мен болдым» әдісі бұл – мұғалімнің үстелінде «Мен болдым» қорапшасы тұрады, бұнда қосымша тапсырмалар тұрады. Қосымша тапсырманы орындаған оқушыларға әртүрлі стикерлер беріледі. Осындай әдіс арқылы білім деңгейі жоғары оқушылар ары қарай өз білімдерін шыңдай түседі. Немесе оларға мұғалім рөлін атқарып, есепті шығара алмай отырған оқушыларға көмек көрсетіп, бағыт бағдар көрсетулерін сұрауға болады. Сонда оқушы бойында коммуникативті, креативтілік, лидерлік қасиеттер арта түсетіндігін байқадық.

Сабақ барысында балалардың оқуға деген қызығушылықтарын арттырып отырамыз. Себебі мәтінді есеп оқушыға жүк түсіруі мүмкін. Сондықтан қарапайым қосу және азайту мысалдарын шығартуды жарыстырып ойнатқыздыруға болады. Оқушылар бес-бестен бөлініп, оқушылар алдына "14- 5=_;18+2=_ " сияқты карточкаларды көрсетіп отырады. Бірінші және дұрыс жауап берген оқушы сол карточканы өзіне жинап отырады. Аяқ соңында кімде көп карточка жиналды, сол жеңімпаз атанады. Жеңімпаз атанғандарға әртүрлі стикерлер беріп, мадақталады.

IV. Қорытындылау кезеңі. Жоғарыда көрсетілген әістемелер мен жұмыстардың нәтижесін көріп, алда қандай жұмыстарды енгіздіру немесе түзету мақсатында диагностика жүргізілді. Диагностика ретінде бақылау жұмысы мен Гилфордтың тапсырмалары алынды. Жүргізілген кішігірім жұмысымыздың қаншалықты тиімді өткізіліп, дамығанын 3-ші сурет мен 2-ші кестеден көрдік. Бұл нәтижені көрген жағдайда,

балалармен ары қарай мәтінді есептер шығару арқылы жүзеге асыру мен дамыту жұмысын жүргізу үшін қандай жұмыстар жүргізу керектігін анықтадық. Кесте-2 – ге сүйенсек оқушылардың түрлі шығармашылық қабілеттері дамып, орташа деңгейден жоғары деңгейге ауысқандығын көрсетті.

Сурет-3. 2 сынып I тоқсан басы мен II тоқсан ортасында деңгейлі тапсырмалар нәтиже көрсеткіштерінің айырмашылықтары

Кесте-2. 2 сынып оқушылардың II тоқсан ортасында шығармашылық қабілеттерінің даму деңгейі

Шығармашылық қабілет	Төмен деңгей	Орташа деңгей	Жоғары деңгей
Жылдамдық	0	7	0
Икемділік	0	5	2
Жаңаша ойлау	0	2	1
Өз ойын айта алу	0	5	1
Қиялшылдық	0	2	3
Жаңаға құмарлық	0	5	3

Математикаға қабілетті оқушылардың мәтінді есептерді шығаруға үйрету арқылы шығармашылықтарын дамыту мақсатында құрама есептерді шеше алу қажеттілігі бар екендігі анықталды. Мәтінді есептерді шешуге үйрету процесінде оқушылардың бойларында сабаққа деген қызығушылығы мен ынтасы артқаны анықталды. Соның әсерінен мәтінді есептерді шешуде кездескен қиындықтардан қорықпай, оны бір байыппен шеше алу күш-жігерлері арта түсті. Ал топтық жұмыстар ұйымдастыру кезінде бір-бірімен бәсекелестікке түсу аясында өз ойларын анық білдіру қорқынышы кеміді. Оқушылардың осындай ішкі өзгерістері қарқынды оң түрде дами түскеніне байланысты, шығармашылық қабілеттің негізгі компоненттері, яғни, ізденушілік, өздігінен және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері қалыптаса бастады. Бұны оқушылардың есепті шығару үстінде және олардан алынған әр түрлі тест тапсырмаларының нәтижелерінен байқауға болды.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Артемов, А.К. Теоретико-методические особенности поиска способов решения математических задач / А.К. Артемов// Начальная школа. – 2010. - № 11-12. – С. 48-53
2. Истомина, Н.Б. Обучение младших школьников решению текстовых задач: сборник статей/ сост. Н.Б. Истомина, Г.Г. Шмырева. – Смоленск: Ассоциация XXI век, 2015. -272с.
2. Далингер, В.А. Методика реализации внутрипредметных связей при обучении математике / В.А. Далингер. – М.: , 2001. – 149с.
4. Дрозд, В.Л. Практикум по методике начального обучения математике / Дрозд В.Л., Катасонова Л.П., Савицкая Л.В., Столяр А.А. - Минск: Вышш. шк., 2005. - 197 с.
5. Еремеева, О.О. Один из приемов решения задач /О.О. Еремеева // Начальная школа. – 2004. - № 4. – С.28-30
6. Истомина Н.Б. Методика обучения математике в начальных классах : учеб. пособие для студ. – М.: Академия, 2012. – 288с.
7. Кененбаева М., Әбдікәрімұлы Б., Тұяқов Е. Математиканы оқытудың теориялық және әдістемелік негіздері. - Павлодар, 2009.

ГЕЙМИФИКАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ

Нуркайдар Т.Ж. студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар, Даурбеков А.М. научный руководитель: магистр гуманитарных наук, преподаватель-эксперт, г. Павлодар

В данной статье рассматривается роль геймификации не только как дополнительного инструмента в обучении иностранному языку, но и как интегральной составляющей этого процесса. В работе освещаются основные концепции, история происхождения, разновидности геймификации. Также анализируются психологические основы внедрения геймификации как неотъемлемого элемента обучения иностранному языку, а также их преимущества и необходимость в дистанционном обучении. В контексте рассматриваются дидактические свойства различных форм геймификации, таких как компьютерные игры, мобильные обучающие приложения и использование искусственного интеллекта.

Ключевые слова: геймификация, дистанционное обучение, эмоциональный аспект , внутренняя мотивация, компьютерные игры, мобильные обучающие приложения, искусственный интеллект.

This article considers the role of gamification not only as an additional tool in teaching a foreign language, but also as an integral component of this process. The paper highlights the main concepts, history of origin, varieties of gamification. Also analyzed are the psychological foundations of gamification implementation as an integral element of foreign language learning, as well as their advantages and necessity in distance learning. The didactic properties of different forms of gamification such as computer

games, mobile learning applications and the use of artificial intelligence are considered in context.

Keywords: gamification, distance learning, emotional aspect, intrinsic motivation, computer games, mobile learning applications, artificial intelligence.

Бұл мақалада геймификацияның шет тілін оқытудағы қосымша құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар осы процестің интегралды құрамдас бөлігі ретінде де рөлі қарастырылады. Жұмыста негізгі ұғымдар, шығу тарихы, геймификацияның түрлері қамтылған. Шет тілін оқытудың ажырамас элементі ретінде геймификацияны енгізудің психологиялық негіздері, сондай-ақ олардың артықшылықтары мен қашықтықтан оқыту қажеттілігі талданады. Контекст компьютерлік ойындар, мобильді оқыту қолданбалары және жасанды интеллектті пайдалану сияқты геймификацияның әртүрлі формаларының дидактикалық қасиеттерін қарастырады.

Түйін сөздер: геймификация, қашықтықтан оқыту, эмоционалды аспект, ішкі мотивация, компьютерлік ойындар, мобильді оқыту қосымшалары, жасанды интеллект.

Двадцать первый век характеризуется инновациями и информационным прогрессом, в результате чего происходит цифровизация всех сфер деятельности общества, включая образование. Эта цифровая трансформация не только создает вызовы, связанные с необходимостью адаптации системы образования к новым реалиям, но также предоставляет преподавателям широкий спектр возможностей для использования и экспериментов с различными методами обучения, включая интеграцию цифровых технологий в учебный процесс.

В современном мире *геймификация* становится одним из основных трендов в образовании и популярным средством обучения, так как она удовлетворяет современные потребности учащихся. Геймификация оптимизирует учебный процесс, обеспечивая множество функций, таких как быстрая обратная связь, система наград, стимулирование мотивации и постоянное вовлечение в активность. Сегодня геймификация рассматривается не только как дополнение, а как неотъемлемая часть обучения иностранному языку. Ее использование обусловлено психологическими преимуществами, такими как способность вызывать внимание и удерживать интерес обучающихся на протяжении длительного времени.

Хотя идея использования игровых методов в обучении имеет давние корни и берет начало еще в 17 веке, сам термин "геймификация" был впервые введен в обращение в 2003 году Ником Пеллингом. Под данной концепцией он понимал "использование в программных инструментах сценариев характерных для компьютерных игр, в сферах, далеких от игры" [1].

В начальный период своего развития геймификация ограничивалась применением стандартных игровых механик, таких как

накопление баллов, уровней, достижений и тому подобное. Однако такой поверхностный подход вызвал значительную критику со стороны образовательного сообщества. Это отразилось в выходе в 2009 году книги первого критика геймификации, Дэниела Пинка, под названием "Драйв: Что на самом деле мотивирует". В ней Д. Пинк отмечает, что мотивация, основанная исключительно на внешних стимулах, таких как денежное вознаграждение, имеет временный и неустойчивый характер, в отличие от внутренней мотивации, которая считается более значимой [2].

Таким образом, Д. Пинк, несознательно, заложил основы более глубокого понимания геймификации, подчеркивая необходимость обращения к внутренней мотивации. В результате геймификация стала рассматриваться как подход, который стимулирует внутреннюю мотивацию, а не просто манипулирует внешними стимулами.

Это свидетельствует о том, что сегодняшнее понимание геймификации простирается за пределы простого игрового процесса. *Геймификация* предполагает использование определенных элементов игры для достижения профессиональных, а не развлекательных целей. В отличие от игры, в которой целью не являются ни образовательные, ни трудовые задачи, геймификация включает в себя сочетание обучающих игровых задач с целями получения знаний и навыков в течение всего образовательного процесса.

Таким образом, *геймификация в образовании* представляет собой интеграцию игровых элементов и технологий в учебный процесс с целью достижения образовательных результатов.

Американский ученый К. Капп выделяет два типа геймификации: структурную и содержательную. В *структурной геймификации* используются элементы игры, в то время как в *содержательной* учащийся полностью погружается в игровой мир со своими правилами и сюжетом [3]. При применении содержательной геймификации отходят от традиционных методов обучения и адаптируют учебную программу для стимулирования внутренней мотивации студентов. Примером могут служить обучающие компьютерные игры. Несмотря на это, в настоящее время многие преподаватели предпочитают использовать структурную геймификацию из-за ее доступности. Структурная геймификация в основном основана на элементах соревновательности, таких как очки, рейтинги, доски почета и другие, где очки отражают прогресс обучающихся.

При рассмотрении *психологических аспектов* данного метода обучения иностранному языку следует выделить три основания для его внедрения в качестве обязательного.

Первое основание связано с *принципом завладения вниманием ребёнка*, что является центральным аспектом в процессе обучения. Замечено, что игровой процесс зачастую захватывает внимание настолько, что участники теряют чувство времени и даже забывают о физиологических потребностях. Такой уровень концентрации желателен для преподавателей, и поэтому игровые методы обучения считаются важными в образовательном процессе.

Второе основание заключается в создании *языковой среды*, что является неотъемлемой частью изучения иностранного языка. Погружение в языковую среду считается эффективным методом обучения, однако для достижения этой цели не обязательно выезжать за пределы своей страны. Использование геймификации в процессе усвоения материала обеспечивает сопоставимые результаты с применением его на практике или в реальной жизни, достигая эффективности в усвоении материала на уровне от 75 до 90% [4]. Таким образом, неимитационный характер данного метода обучения позволяет добиться практически такого же результата, как если бы обучающийся погрузился в новую языковую среду. Эффективность данного подхода заключается в отказе от *пассивных методов обучения*, таких как лекции, демонстрации, чтение и аудиоматериалы, и предпочтении *активных методов*, включая симуляцию виртуального языкового пространства, обсуждения, дискуссии, групповые исследовательские работы и другие. Кроме того, геймификация способствует созданию среды, способствующей саморазвитию, где студенты стимулируются к раскрытию своих способностей и повышению внутренней мотивации.

Третье основание основано на *эмоциональном аспекте обучения*. Многие исследования, включая работы А.Н. Леонтьева, показывают, что эмоциональное состояние человека существенно влияет на усвоение информации. Ассоциации с сильными эмоциями способствуют более быстрому и долговременному запоминанию информации. В этом контексте игровые технологии создают среду, способствующую вовлеченности студента, что впоследствии и становится основой для эмоциональных реакции на процесс обучения. Использование игровых технологий способствует созданию таких эмоциональных состояний, что обеспечивает более эффективное усвоение материала.

При рассмотрении интеграции геймификации в *дистанционное обучение* важно выделить ряд проблем, которые могут быть решены при использовании данного подхода.

В первую очередь следует отметить, что в контексте дистанционного обучения уровень *эмоциональной связи между преподавателем и учеником*, а также между самими учениками, часто остается низким. Однако применение таких элементов геймификации, как награды, уровни и бейджики, способствует усилению эмоционального состояния обучающихся путем их вовлечения в учебный процесс.

Другая проблема может заключаться в *недостаточном охвате аудитории*. В таких случаях невозможно обратиться к каждому ученику и убедиться в выполнении ими поставленных задач, что затрудняет точную оценку прогресса. В этом контексте использование мобильных игр, таких как Kahoot или Quizlet, может быть полезным, поскольку они требуют от обучающихся прохождения тестов для получения результатов, обеспечивая тем самым более полное охватывание учеников и индивидуализацию подхода к каждому из них.

Еще одной проблемой, затрагивающей как преподавателей, так и учеников, является *страх допущения ошибок*. В традиционном учебном процессе ошибки обычно не приветствуются, что может препятствовать полному усвоению материала. В контексте геймификации, особенно содержательной, ситуация изменяется: обучающиеся погружаются в виртуальный мир и персонажей, за которых играют, что позволяет им совершать ошибки без чувства большого давления, связанного с реальным присутствием. Таким образом, страх совершения ошибок минимизируется.

Наконец, следует обратить внимание на такое явление, как *клиповое мышление*, которое становится все более распространенным среди подрастающего поколения, частично благодаря активному использованию социальных сетей, таких как TikTok, Instagram и Twitter. Клиповое мышление представляет собой тип мышления, при котором информация воспринимается фрагментарно, в коротких кусках и ярких образах, что может привести к ухудшению концентрации внимания и затруднениям в длительной работе с текстами или видеоматериалами. В этом контексте мультимедийность, яркие цвета и динамичность мобильных и компьютерных игр могут стать полезным решением данной проблемы, помогая удерживать внимание учеников и адаптироваться к особенностям их восприятия информации.

В контексте дистанционного и смешанного обучения иностранному языку, применяются разнообразные методы геймификации, такие как компьютерные игры, образовательные мобильные приложения и использование искусственного интеллекта для имитации коммуникации с носителями языка. Данная статья направлена на рассмотрение мобильного приложения "Lingualeo", компьютерной игры "The Sims" и

разговорной платформы "Character AI" как средств обучения иностранному языку и анализ их дидактического потенциала (табл. 1).

Таблица 1

Дидактические свойства игровых платформ

Игровые платформы	Дидактические свойства
Компьютерная игра "The Sims"	<ol style="list-style-type: none"> 1. Имитация реальной жизни 2. Постоянная практика языка 3. Создание собственных историй 4. Социальное взаимодействие 5. Обучение культурным особенностям 6. Обучение культурным особенностям
Образовательное мобильное приложение "Lingualeo"	<ol style="list-style-type: none"> 1. Интерактивные упражнения 2. Мгновенная обратная связь 3. Мотивационная система 4. Интеграция контента 5. Удобство и портативность
Разговорной платформа "Character AI"	<ol style="list-style-type: none"> 1. Интерактивные диалоги 2. Игровой контекст 3. Эмоциональное воздействие

Игра "The Sims" является культовой стратегической компьютерной игрой и симулятором реальной жизни, обладающей следующими дидактическими характеристиками:

1. Имитация реальной жизни: Игроки принимают решения, проходят различные жизненные ситуации, взаимодействуют с персонажами и окружающей средой на языке, который они изучают, что позволяет им погружаться в аутентичные ситуации общения и запоминать новые слова и выражения в контексте. Такая погруженность в среду даёт возможность задействовать одновременно три типа восприятия: кинетический, слуховой и визуальный. Также оно помогает обогащать словарный запас. Ведь, игроки могут изучать новые слова и фразы, встречая их в контексте игрового процесса, а также путем взаимодействия с другими игроками и их персонажами.

2. Постоянная практика языка: В игре игроки постоянно читают, слушают и говорят на иностранном языке, чтобы понять инструкции, коммуницировать с персонажами и читать тексты на экране. Такое давление приравнивается к практике в стране изучаемого языка.

3. Создание собственных историй: Игроки могут использовать язык для создания собственных историй, описания персонажей, которых они сами и создают, и ситуаций, что способствует развитию навыков письма и выражения мыслей на иностранном языке. В допол-

нений это так же развивает креативность и способствует развитию критического мышления.

4. Социальное взаимодействие: Игра предоставляет возможность для онлайн-взаимодействия с другими игроками на различных языках, что способствует практике устной и письменной речи.

5. Обучение культурным особенностям: "the Sims" отражает западную культуру и обычаи, что может быть полезно для студентов, изучающих английский язык и интересующихся англоязычным миром.

Мобильное приложение "**Lingualeo**" представляет собой массовый сервис для изучения английского языка, интегрированный с игровыми механиками. Его дидактические особенности включают:

1. Интерактивные упражнения: Игровые упражнения, включая кроссворды, карточки с изображениями, викторины и т. д., помогают учащимся активно погружаться в изучение языка.

2. Мгновенная обратная связь: Платформа предоставляет мгновенную обратную связь по результатам выполненных упражнений, что помогает исправлять ошибки и закреплять знания.

3. Мотивационная система: Использование системы наград и достижений в виде баллов, уровней и бейджей способствует мотивации учащихся и стимулирует их активное участие в обучении.

4. Интеграция контента: Платформа предлагает доступ к разнообразным текстам, аудио и видеоматериалам на целевом языке, что помогает развивать навыки чтения, аудирования и понимания на слух.

5. Удобство и портативность: Мобильный формат платформы даёт возможность использования его вне занятий, следовательно его можно использовать как эффективный инструмент для домашних заданий.

Разговорная платформа "**Character AI**" представляет собой искусственный интеллект, имитирующий взаимодействие с вымышленными персонажами. Ее дидактические свойства включают:

1. Интерактивные диалоги: Игроки могут взаимодействовать с персонажами на целевом языке, участвуя в диалогах, что способствует практике устной речи и пониманию речи на слух.

2. Игровой контекст: Использование игрового контекста делает процесс изучения более увлекательным и занимательным, что способствует долгосрочной мотивации и заинтересованности в изучении языка.

3. Эмоциональное воздействие: Общение с любимыми и знакомыми персонажами строит приятные ассоциации от практики и даёт имитацию общения с близким человеком, что способствует лучшему запоминанию полученной информации.

В настоящем исследовании также было выполнено анкетирование среди учащихся Павлодарского Педагогического Университета с целью выяснить, какой из предложенных примеров геймификации оказал наибольшее влияние на их процесс обучения английскому языку (рис. 1).

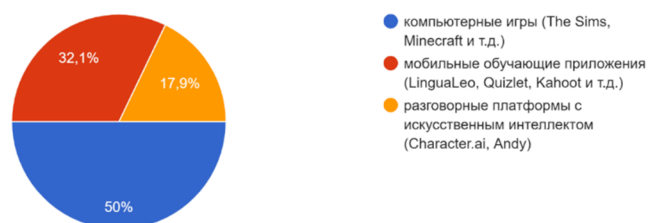

Рисунок 1. Результаты опроса студентов Павлодарского Педагогического Университета по вопросу: "Какой из следующих видов геймификации сыграл наибольшую роль в вашем обучении английскому языку?"

Анализ результатов свидетельствует о том, что половина опрошенных придает значительное предпочтение компьютерным играм в освоении иностранного языка, в то время как мобильные игры занимают второе место, и разговорные платформы с искусственным интеллектом – третье.

Респонденты объяснили свой выбор тем, что в процессе игры в компьютерные игры их целью не является накопление очков или получение наград, а скорее внутреннее вовлечение и интерес к самой игре. В результате этого процесса, который требует владения языком, они неосознанно практикуют его, что способствует улучшению их языковых навыков. В отличие от этого, более формальные образовательные платформы, такие как "LinguaLeo", "Quizlet" и "Kahoot", ориентированные на само обучение языку, в основном основаны на системе поощрений и достижений, что не вызывает такого же уровня заинтересованности, как в случае с предыдущим видом геймификации. Третье же место заняли разговорные платформы, посредством их узкой направленности на практику языка.

Таким образом, на основании результатов анкетирования и обобщая дидактические функции трех платформ, можно сделать вывод о преимуществах каждой из них. Мобильные приложения, вроде "LinguaLeo", обладают простым интерфейсом, наглядной обратной связью и легкой интеграцией, что делает их удобными в использовании на занятиях. Компьютерные игры, такие как "The Sims", и разговорные платформы с использованием искусственного интеллекта, как

"Character AI", обладают большим потенциалом в привлечении и мотивации учащихся благодаря игровому контексту и эмоциональному воздействию. Они могут быть эффективно использованы для практики и уроков-закрепления материала, в то время как более формальные платформы, такие как "LinguaLeo", "Quizlet" и "Kahoot", больше подходят для объяснения нового и повторения пройденного учебного материала.

Подводя итог всей статьи, можно сделать следующие выводы:

1. Внедрение методов геймификации в обучении иностранному языку обусловлено тремя психологическими основаниями:

1. Максимальное привлечение внимания обучающихся.
2. Погружение в языковую среду за счет активных методов обучения и их неимитационного характера.

3. Оказание значительного влияния на усвоение материала благодаря эмоциональным ассоциациям.

2. Применение геймификации в дистанционном обучении решает ряд проблем:

1. Усиление эмоциональной связи между учителем и учениками и создание эффекта присутствия.

2. Увеличение охвата аудитории на 100%, обеспечивая при этом индивидуальный подход.

3. Минимизация страха совершения ошибок за счет использования вымышленных персонажей и аватаров.

4. Решение проблемы клипового мышления.

3. Для повышения эффективности каждого этапа урока рекомендуется использовать разнообразные формы геймификации, такие как мобильные обучающие приложения, компьютерные игры и искусственный интеллект.

Список литературы

1. Schell Jesse. The Art of Game Design: A Book of Lenses. Burlington, MA: Morgan Kaufmann, 2008. 517 p.
2. Дэниель Пинк, Сергей Турко. Драйв: Что на самом деле нас мотивирует. - 2013. - С.84-85.
3. Kapp K. The Gamification of Learning and Instruction. John Wiley & Sons, 2012.
4. С.В. Титова, К.В. Чикризова. Геймификация в обучении иностранным языкам: психолого-дидактический и методический потенциал. - С.138.

«ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ НАШАР ЖОҒАРҒЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҮЙЛЕСІМДІ СӨЙЛЕУІН ДАМЫТУ»

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті **Айым Нұрланқызы**

Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі **А.М. Утилова**

Павлодар қаласы, КММ «Арнайы балабақша-мектеп-интернат
кешені №1»дефектолог-мұғалімі **Д.Ж.Дайрбаева**

Аннотация. Мақалада есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларында дидактикалық ойындар арқылы үйлесімді сөйлеуінің дамуы қарастырылған. Тіл-адамның қарым-қатынасының маңызды құралы. Тек тілдің көмегімен ересек баламен үнемі қарым-қатынаста адамзат жинаған тәжірибе, білім, дағдылар беріледі. Сондықтан сөйлеуді дамыту балаларды тәрбиелеу мен оқытудың маңызды міндеті болып табылады. Баланың сөйлеу тәжірибесі негұрлым бай болса, оның сөйлеуі соғұрлым жақсы және тез дамиды.

Кілт сөздер: сөйлеу, үйлесімді сөйлеу, дидактикалық ойындар, есту қабілетінің бұзылуы, түзету, даму, тіл.

Аннотация. В статье речь идет о развитии связной речи у старшеклассников с нарушением слуха посредством дидактических игр. Язык – важный инструмент человеческого общения. Только с помощью языка передаются опыт, знания и навыки, приобретенные человечеством в постоянном общении со взрослым ребенком. Поэтому развитие речи является важной задачей воспитания и обучения детей.

Ключевые слова: речь, связная речь, дидактические игры, нарушения слуха, коррекция, развитие, язык

Abstract. The article deals with the development of coherent speech in high school students with hearing impairment through didactic games. Language is an important tool for human communication. It is only through language that the experience, knowledge and skills acquired by mankind in constant communication with an adult child are transmitted. Therefore, the development of speech is an important task for the upbringing and education of children.

Keywords: speech, coherent speech, didactic games, hearing impairment, correction, development, language

Сөйлеу ол адамдардың қоршаған ортамен қарым – қатынасының маңызды құралы болғандықтан, сөйлеу тілінің бұзылуы қандай - да бір дәрежеде тұлғаның дамуын және ауызша қарым -қатынасты тежейтін фактор болып табылады. Сондықтан қазіргі кезде есту қабілеті нашар оқушылардың үйлесімді сөйлеуінің бұзылу мәселесін зерттеу өзекті болып тұр. Қазіргі таңдағы статистикаға сүйенетін болсақ Қазақстан Республикасында есту қабілеті бұзылған науқастардың саны 100 000

мыңнан асады, 13 000 мыңнан астамы балалар. 1000 жаңа туған нәрестенің 1 бала толық керемдікпен туылады. Өмірінің алғашқы 2-3 жылында тағы 2-3 бала есту қабілетінен айырылады.

Мақсаты: Есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларында дидактикалық ойындар арқылы үйлесімді сөйлеуін дамыту.

Міндеттері:

1. Тақырып бойынша ғылыми, ғылыми - әдістемелік әдебиетке шолу жасау;

2. Есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларындағы үйлесімді сөйлеу әдістерін қарастыру.

3. Есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларында үйлесімді сөйлеуін дамытудағы дидактикалық ойындар арқылы түзетудің жолдарын анықтау.

Сөйлеуді дамыту қоғамымызда барған сайын өзекті мәселеге айналууда. Сөйлеу адам өмірінде маңызды рөл атқарады. Ол адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы, ой алмасу құралы. Онсыз адамдар бірлескен іс-әрекетті ұйымдастырып, өзара түсіністікке қол жеткізе алмас еді. Нашар сөйлейтін балалар өз кемшілігін түсініп, үнсіз, ұялшақ, шешімсіз болып, басқа адамдармен тіл табыса алмай қалады.

Сөйлеу қабілеті дегеніміз не? Күнделікті өмірде бала барлығымен сөйлескенде көп сөйлейді. Бірақ олар одан: «Айтыңызшы, хайуанаттар бағында қандай қызықты нәрселерді көрдіңіз? Ертегіні, оқиғаны қайталап айт...» – бірден қиындықтар туындайды. Бала негізгі сюжетті көріп, түсінуді, басты кейіпкерлерді, негізгі әрекетті, оқиғаның уақыты мен орнын анықтауды білмейді, сұрақты нақты тұжырымдап, оған жауап бере алмайды.

Қазіргі бала 5-6 жасқа дейін ана тілінің бүкіл жүйесін меңгеруі керек: өз ойын толық және дәйекті түрде жеткізе білуі, ертегілер мен ертегілерді еркін айтып беруі, болған оқиғаларды сипаттауы, барлық дыбыстарды және дыбыстарды дұрыс айта білуі керек. күрделі сөздер.

Үйлесімді сөйлеу – бұл логикалық байланысқан бірқатар сөйлемдерден тұратын егжей-тегжейлі, толық, композициялық және грамматикалық құрастырылған, мағыналық және эмоционалды мәлімдеме.

Үйлесімді сөйлеу тілдің бай сөздік қорын меңгеруді, тіл заңдылықтары мен нормаларын меңгеруді, дайын мәтіннің мазмұнын толық, жүйелі, дәйекті түрде жеткізе білуді көздейді.

Үйлесімді сөйлеудің екі түрі бар:

-диалогтық (екі немесе одан да көп адамдар арасындағы әңгіме)

-монолог (бір адамның сөзі).

Олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар.

Диалогтық сөйлеу толық емес, бір буынды жауаптарды ынталандырады. Диалогтік сөйлеудің негізгі белгілеріне толымсыз сөйлемдер, шылаулар, шылаулар, жарқын интонациялық экспрессивтілік, ым-ишара, мимика жатады.

Диалогтік сөйлеу үшін сұрақты құрастыру және қою, тыңдалған сұраққа сәйкес жауапты құрастыру, қажетті жауап беру, әңгімелесушіні толықтыру және түзету, дәлелдеу, өз пікірін қорғай білу ерекше маңызды. Сөйлеудің диалогтік формасын жетілдіргенде ата-ана баласымен көп араласып, оның өміріндегі оқиғаларды, отбасы өмірін талқылауы қажет.

Монологтық сөйлеу өз ойыңызды негізгі нәрсеге бағыттай білуді, ұсақ-түйекке алданып қалмай, сонымен бірге эмоционалды, айқын, бейнелі сөйлеуді талап етеді. Сондай-ақ ол өрнектің егжей-тегжейлілігін, толықтығын және анықтығын талап етеді. Ата-аналар балабақшада үйлесімді монологтық сөйлеуді қалыптастыру бойынша басталған жұмысқа қолдау көрсете отырып, мәтіннің құрылымын сақтай отырып, балаңызбен ертегілер мен әңгімелер құрастырыңыз: басы, ортасы және аяқталуы [\[1, 110-112б.\]](#).

Жоғарғы сынап оқушыларындағы есту қабілеті нашар балалар - дың диагностикасы, үйлесімді сөйлеу деңгейін тексеру.

Баланы диагностикалау әртүрлі психологиялық-педагогикалық әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылады: ата-анамен және баламен әңгімелесу; құжаттаманы талдау (аудиограммалар, медицина мамандарының есептері және т.б.); әрекеттерді бақылау (ойын, сурет салу, жобалау); психологиялық тексерудің арнайы әдістерін қолдану.

Емтихан достық, тыныш жағдайда өтеді. Емтиханды өткізуге қажетті дидактикалық материал алдын ала таңдалады – ойынды бақылауға арналған ойыншықтар, дидактикалық ойыншықтар және психикалық дамуды тексеруге арналған құралдар, суреттер мен балалар кітаптары, дыбыс шығаратын ойыншықтар және т.б. Емтиханның тыныш бөлмеде өтуі маңызды, сыртқы шудан оқшауланған, өйткені бұл есту сынағы үшін шарттардың бірі. [\[2, 25-26б.\]](#)

Есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларға ұсынылған дидактикалық ойындар тізімі.

Ойындар түрлері:

«Үш элемент. Жер. Су. Ауа»

Мақсаты: зейінді дамыту.

Ойыншылардың саны кез келген болуы мүмкін.

Ойынның барысы.

Ойыншылар шеңберге орналасады, көшбасшы сөзді атайды:

«Жер» - ойыншылар позицияны алады: қолдар екі жаққа;

«Әуе» - ойыншылар қолдарын артқа қойып айналмалы қозғалыстар жасайды;

«Су» - толқындарға еліктейтін қозғалыстар орындалады.

Ережені бұзған ойыншы ойыннан шығарылады. Шеңберде соңғы болып қалатын адам жеңеді.

«Тыйым салынған түс»

Мақсаты: қозғалыс реакциясының жылдамдығын, зейінін, санау және айтылу дағдыларын дамыту, геометриялық пішіндердің түсі мен пішінін ажырата білу.

Ойыншылар саны – 6-8.

Құрал-жабдықтар: картоннан қиылған 30-40 түрлі-түсті геометриялық фигуралар (шаршы, шеңбер, үшбұрыш, төртбұрыш).

Ойынның барысы.

Ойын алаңында геометриялық пішіндер шашыраңқы. Баяндамашы түсті атайды (мысалы, қызыл). Көшбасшының белгісі бойынша ойыншылар көрсетілген түстің мүмкіндігінше көп бөлігін жинауы керек. Ең көп жинаған жеңеді.

«Айна»

Мақсаты: зейіні мен қиялын дамыту, қозғалыс ретін есте сақтауға жаттықтыру.

Ойыншылардың саны кез келген болуы мүмкін.

Ойынның барысы.

Ойыншылар алаңда еркін отырады және келесі тапсырмаларды орындайды:

Көшбасшыдан кейін жеке қимылдарды қайталау.

Ойыншылар берілген дәйектілікпен бірнеше қозғалысты қайта шығаруы керек.

Жүргізуші жануарды, құсты, жәндіктерді немесе балықты атайды, ал ойыншылар осы жануардың қимылдарына еліктейді.

Есте сақтауды дамыту ойындар:

Не өзгерді?

Мақсаты: заттар мен олардың кескіндерін, заттардың кеңістіктегі орнын, суреттерін есте сақтауға үйрету, зейінін дамыту.

Құрал-жабдықтар: әртүрлі ойыншықтар, заттар, осы жас тобындағы оқытылатын тақырыптар бойынша суреттер, экран (немесе экран, майлық, планшеттер).

Сөйлеу материалы: кара, есте сақта, заттардың, ойыншықтардың аттары, бұл не? Не жетіспейді? Не жетіспейді? Не өзгерді? Не болды?

Ойынның барысы.

Педагог балаларды үш-төрт нысанның тізбегін карауға шақырады, олардың атын атайды, содан кейін қатар біраз уақыт

экранмен жабылады (-10-15 секунд), ал оның артындағы мұғалім қатардан бір нысанды алып тастайды. Осыдан кейін экран ашылады және балаларға жетіспейтін нысанды атау ұсынылады («Не жетіспеді? Не жетіспейді?»). Бала ауызша жауап береді. Алдымен жауап беру үшін бірдей заттардың санын қолдануға болады, сонда бала не жетіспейтінін, қазір көре алмайтын ойыншықтың не жетіспейтінін көрсете алады.

Тыңдаңыз және есте сақтаңыз

Мақсаты: сөздер қатарын есте сақтау қабілетін дамыту, берілген ауызша тізбекті жаңғырту, зейінін дамыту.

Құрал-жабдықтар: бір тақырыптағы немесе әртүрлі заттардың атаулары жазылған тақтайшалар.

Сөйлеу материалы: мұқият тыңдау, есте сақтау, сөздерді атау (суретті көрсету).

Ойынның барысы:

Педагог балаларды ойынға шақырады. Сөзді айтып, суретін қояды. Мысалы, «пирамида». Содан кейін ол екінші сөзді - «доп» деп атайды және осы суретті бірінші сөзден кейін қатар құрап қояды. Үш сурет жайылғанда, оларды аударып, ауызша қайталайды: «Міне, пирамида, сосын доп, сосын қайық. Кімнің есінде? Қайталау».

Бала қайталайды. Содан кейін мұғалім жаңа суретті орналастырады және суретті бұрыннан бар суреттерден кейін қоя отырып, жаңа сөзді оқиды. Және бүкіл жолды басынан қайталайды. [3, 30-35б.]

Қортындылай келе ғылыми жоба барсында мен қазіргі таңдағы есту қабілеті нашар балалардағы үйлесімді сөйлеу қабілетін дамытудағы теориялық және практикалық жолдарын зерттеу барысында, бұл мәселені шешу әдістерін қарастырдым. Себебі бұл болашақта баланың қоршаған ортамен қарым-қатынасын, тұлғаның интеллектуалды дамуына тікелей әсерін тигізеді. Қарастырылған міндеттер:

1. Тақырып бойынша ғылыми, ғылыми - әдістемелік әдебиетке шолу жасадық. Яғни бұл бөлімде берілген тақырыптың ғылыми анықтамаларымен әдістерімен оқып таныстық. Жалпы есту қабілеті бұзылған жоғарғы сынып оқушыларының психофизиологиялық ерекшеліктерімен, өзін-өзін қалай ұстайды? Эмоциялық ерекшеліктерімен, әлеуметтік ортада дамуын, қоршаған ортамен байланысын оқып білдік.

2. Есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларындағы үйлесімді сөйлеу әдістерін қарастыру. Бұл міндетке сай мен есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларындағы үйлесімді сөйлеудің

әдіс-тәсілдерін қарастырдық. Қолдану әдістеріне келсек мен 3 әдіс-тәсілдерін қолдандым. Олар: бақылау, әңгімелесу, тәжірибе. Осы 3 әдіс арқылы есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларында үйлесімді сөйлеу тілін дамытуды теориялық бөлімде қарастырдым. Яғни баланың өз ойын ұялмай айтуы, қысылмауы, өзін еркін ұстауы.

3. Есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларында үйлесімді сөйлеуін дамытудағы дидактикалық ойындар арқылы түзетудің жолдарын анықтау. Бұл бөлімде мен есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларында үйлесімді сөйлеуін дамытудағы дидактикалық ойындарды қарастырдым.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Головчиц, Л. А. Дошкольная сурдопедагогика: Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / Л. А. Головчиц — М. : ВЛАДОС, 2001. – 304 с.
2. Грибова, О.Е. Технология организации логопедического обследования. Методическое пособие [Текст] / О. Е. Грибова – М. : Айриспресс, 2005. – 96 с.
3. Богданова, Т. Г. Сурдопсихология [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / – М. : Академия, 2002. – 203 с
4. Логопедия.Өмірбекова К.К., Оразаева Г.С., Тулебиева Г.Н., Ибатова Г.Б., Оқулық. Алматы, 2011.
5. Дидактические игры для дошкольников с нарушениями слуха [Текст] : сб. игр для педагогов и родителей / под ред. Л.А. Головчиц. – М. : Граф-пресс, 2003. – 160 с.

БІЛІМ БЕРУДІҢ БІРЛЕСКЕН ТӘСІЛІ

Нұрманова Н.Н

*Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет
студенті, Павлодар қ.,*

Даурбеков А.М

*ғылыми жетекшісі: сарапшы-оқытушы, гуманитарлық ғылым
магистрі, Павлодар қ.*

Аннотация. Бұл мақалада педагогика мен психологияның өзекті мәселелері -дәстүрлі оқыту әдістерін онлайн білім берумен біріктіретін білім берудің бірлескен тәсілі зерттеледі. Бұл тәсілдің артықшылықтары мен қиындықтары, оның білім беру үдерісі мен оқыту нәтижелеріне әсері, сонымен қатар білім берудің бірлескен тәсілін тиімді іске асыруға арналған ұсыныстар қарастырылады. Қазақстандағы педагогикалық психологияның өзекті мәселелері сипатталған.

Түйін сөздер: білім беру психологиясы, қазіргі тенденциялар, пандемия, білім беру, қашықтықтан білім беру, білім берудің бірлескен тәсілі, технология.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы и педагогики и психологии – совмещенный подход к образованию, объединяющей традиционные методы обучения с онлайн-образованием. Были рассмотрены преимущества и вызовы этого подхода, его влияние на учебный процесс и результаты обучения, а также рекомендации для эффективной реализации совмещенного подхода в образовательных учреждениях. Описаны актуальные вопросы педагогической психологии в Казахстане.

Ключевые слова: педагогическая психология, современные тенденции, пандемия, образование, дистанционное образование, совмещенный подход, технология.

Annotation. This article discusses topical issues of both pedagogy and psychology – a combined approach to education that combines traditional teaching methods with online education. The advantages and challenges of this approach, its impact on the learning process and learning outcomes, as well as recommendations for the effective implementation of the combined approach in educational institutions were considered. The current issues of pedagogical psychology in Kazakhstan are described.

Keywords: educational psychology, current trends, pandemic, education, distance education, combined approach, technology.

Әлемдегі геосаяси тұрақсыздық жағдайында қоғамның әлеуметтік салалары, оның ішінде білім беру де өз көзқарастары мен басым мақсаттарын өзгертуді қажет етеді. Бұл процесс қазақстандық білімге де өз әсерін тигізіп жатыр.

Психологиялық-педагогикалық ғылымның қазіргі заманғы тенденцияларын зерттеудің өзектілігі білім беруді жаңа міндеттер мен қазіргі жағдайларға бейімдеуге бағытталған жаңа тәсілдерді, жаңа әдістемені іздеуде жатыр. Бұл мақаланың мақсаты – әлемдегі және Қазақстандағы заманауи тенденциялардың, атап айтқанда, білім берудің бірлескен тәсілінің дамуын қарастыру.

Қазіргі психологиялық-педагогикалық ғылым білім беру психологиясы немесе тәрбие психологиясы бойынша зерттеулерге негізделген. Педагогикалық психология – адамның оқу ерекшеліктерін зерттейтін психологияның бір саласы. Білім беруді когнитивті және мінез-құлық тұрғысынан зерттеу интеллект, когнитивтік даму, әсер ету, мотивация және олардың оқудағы рөліндегі жеке айырмашылықтарды түсінуге мүмкіндік береді [1].

Бұл өріс негізінен бақылау және сандық зерттеу әдістеріне, соның ішінде тестілеу мен өлшеуге, білім беру өнімділігін, сыныпты басқаруды немесе әртүрлі білім беру параметрлерінде бағалауды жақсартуға негізделген.

Тенденция – бұл бір нәрсенің дамып жатқан немесе өзгеретін жалпы бағыты және сөздің өзі айтып тұрғандай, жүйенің тенденциясын көрсетеді. Тенденцияларды талдау бүгінгі зерттеулердің маңызды

тәжірибесі болып табылады, себебі ол бізге заңдылық немесе трендтерді анықтау үшін деректерді жинауға мүмкіндік береді [2].

Дегенмен, тарихи тұрғыдан алғанда, білім беру қоғамның басқа салаларындағы сияқты түбегейлі өзгерген жоқ. Сынып іші оқушыларға толы болды, олардың іс-әрекетін мұғалім қадағалап отырды. Бұл дәстүрлі жүйе жалпы қабылданған оқыту әдісі болып саналды және әлемнің кейбір бөліктерінде әлі де солай саналады.

Covid-19 пандемиясы бүкіл әлем үшін елеулі сілкініс болды және білім берудегі елеулі өзгерістердің бастапқы нүктесі болды. Бір-екі жылдың ішінде онлайн білім беру өзінің жеке басын бекітті және сыныптағы оқытуды түсінудің педагогикалық тәсілдеріне шешуші әсер етті.

Пандемия соңғы жылдардағы психологиялық-педагогикалық ғылымдағы негізгі тенденцияны қалыптастырды - бастапқыда мәж-бүрлі қашықтықтан оқыту мектептер мен университеттердегі білім берудің нормасына айналды, бұл пандемиядан кейінгі кезеңде танымал болуын жалғастырды. Осыған байланысты зерттеушілер онлайн оқытудың тиімділігі мен оның салдарын белсенді түрде зерттеуге кірісті.

Қазіргі уақытта онлайн оқу сайттары, онлайн мектептер, сандық портфолиолар мен кітаптар, білім берудің барлық деңгейіне сәйкес келетін әртүрлі білім беру ойындары бар. Емтиханға дайындалу, жаңа біліктілік алу немесе балаларды оқуға және санауға үйрету – енді мұның барлығын онлайн режимде, яғни Интернет жүйесі арқылы жасауға болады. Бүгінгі таңда оны оқытудағы негізгі құрал деп санауға болады.

Шетелдік психологтар мен педагогтар онлайн оқытудың оң және теріс салдарын белсенді түрде зерттеп, біржақты пікірге келген жоқ. Осы тақырып бойынша ағылшын тіліндегі ғылыми еңбектерде авторлардың көпшілігі онлайн оқыту – бұл уақытты, шығындарды айтарлықтай үнемдейтін, ең бастысы әлемнің кез келген нүктесінен білім алуға мүмкіндік беретін, тиімді білім беру түрі деген пікірге келісті [3].

Осыдан білім берудің бірлескен тәсілінің артықшылықтары туралы қорытынды жасауға болады:

- Икемділік: білім берудің бірлескен тәсілі студенттерге дәстүрлі сынып сабақтары мен онлайн курстар арасында таңдау жасауға мүмкіндік беретін оқу форматында үлкен икемділік береді;

- Даралау: бұл тәсіл оқу-тәрбие процесін әрбір оқушының жеке қажеттіліктері мен қабілетіне қарай бейімдеуге мүмкіндік береді;

- Технология интеграциясы: білім берудің бірлескен тәсілі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісіне

біріктіруді ынталандырады, бұл цифрлық дағдыларды дамытуға ықпал етеді;

- Тәуелсіздікті ынталандыру: студенттердің өз бетінше білім алу, уақыт пен ресурстарды басқару дағдылары қалыптасады.

Отандық педагогтар мен психологтар, керісінше, қашықтықтан оқытудың кемшіліктеріне көбірек көңіл бөлді. Сарапшылар, ең алдымен, жанды қарым-қатынастың және мұғалім мен оқушының тікелей әрекеттестігінің болмауының негізгі мәселесін атап өтті. Көптеген авторлар компьютерді немесе телефонды ұзақ уақыт пайдаланумен байланысты психологиялық және физикалық мәселелердің пайда болу мүмкіндігін атап өтті.

Қазақстандағы, әсіресе шалғай елді мекендердегі көптеген мұғалімдердің цифрлық құзыреттіліктердің талап етілетін деңгейінде болмағанымен байланысты онлайн оқытудың ұйымдастырушылық мәселелерін атап өтпеу мүмкін емес. Интернеттегі мектеп сабақтары байланыс проблемаларымен, тіпті оларды еліктеумен қатар жүрді. Көптеген балалар бағдарламалық жасақтаманы қалай пайдалану керектігін білмегендіктен немесе интернет байланысының сапасыздығынан сылтау айтып, жазба жұмыстарын орындамады.

Осыдан білім берудің бірлескен тәсілінің міндеттері туралы қорытынды жасауға болады:

- Техникалық қиындықтар: Ақпараттық технологияларды пайдалану қажеттілігі студенттер мен мұғалімдер үшін Интернетке қосылу, жабдық және технология дағдылары сияқты қиындықтар тудыруы мүмкін;

- Оқыту мәдениетін өзгерту қажеттілігі: білім берудің бірлескен тәсілін жүзеге асыру дәстүрлі педагогикалық тәжірибелер мен оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру тәсілдерін өзгертуді талап етеді;

- Уақыт пен ресурстарды басқару: дәстүрлі сабақтар мен онлайн курстарды біріктіру кезінде студенттерге уақыт пен ресурстарды тиімді басқару қиын болуы мүмкін;

Пандемия аяқталғаннан кейін психологтар мен педагогтар білім берудің бірлескен тәсілдерінің үлгілерін жасай бастады. Білім берудің бірлескен тәсілі бетпе-бет және онлайн оқытудың бірге жұмыс атқаруын қамтамасыз етеді. Пандемия кезінде оны қолдану артты, бірақ әлі де жақсартуға мүмкіндіктер көп. Оқушылар мен студенттер сыныптағы сабақтар мен талқылауларға қатыса алады, сонымен қатар онлайн режимінде тапсырмалар мен оқу материалдарын орындай алады. Бұл оларға өз уақытын икемді басқаруға және өз қарқынымен оқуға мүмкіндік береді [4].

Білім берудің бірлескен тәсілі әсіресе студенттерге кестелерінде көбірек икемділік қажет болғанда немесе мектепке баруға шектеулер болғанда пайдалы болуы мүмкін. Сондай-ақ заманауи технологияны қолдану арқылы оқушыларды ынталандыруға және оларды оқуға тартуға көмектеседі [5].

Білім берудің бірлескен тәсілінің өзектілігі арта түсуіне байланысты оны заманауи білім беруде тиімді пайдаланудың маңызы зор. Осыған сүйене отырып бұл тәсілді тиімді енгізу үшін бірнеше ұсыныстар беруге болады:

- Мұғалімдердің біліктілігін арттыру: білім берудің бірлескен тәсілін табысты іске асыру үшін мұғалімдерді қажетті жаңа технологиялар мен оқыту әдістеріне беімлеу, оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану бойынша мұғалімдерге арналған арнайы тренингтер мен семинарлар өткізу, қазірдің өзінде бұл тәсілді табысты жүзеге асырған тәжірибелі мұғалімдерден қолдау көрсету және тәлімгерлік ету.

- Сапалы контентті дамыту: студенттердің қажеттіліктері мен деңгейіне сәйкес келетін жоғары сапалы онлайн курстар мен материалдарды құру, заманауи білім беру стандарттарын ескере отырып, интерактивті және мультимедиялық онлайн курстарды құру, мазмұнды жеткізудің әртүрлі әдістерін қолдану, мысалы, бейне дәрістер, интерактивті оқулықтар, вебинарлар және пікірталас алаңдары.

- Студенттерге қолдау көрсету: студенттерге білім берудің бірлескен тәсілін тиімді қолдана білуі үшін қажетті қолдау және ресурстармен қамтамасыз ету, ақпараттық технологияларды пайдалана отырып мәселелерді шешу үшін техникалық қолдауға қол жеткізу, студенттерге уақыт пен ресурстарды тиімді басқаруға көмектесу үшін тұрақты консультациялар мен қолдау сессияларын ұйымдастыру.

- Бағалау және кері байланыс: онлайн және дәстүрлі ортада оқу нәтижелерін бағалаудың нақты критерийлері мен әдістерін әзірлеу, студенттерге олардың оқу үлгерімі туралы сындарлы кері байланыс беру және өз бетінше білім алу дағдыларын дамыту.

- Желілік қоғамдастық құру: білім, тәжірибе және ресурстармен алмасу үшін студенттер мен мұғалімдердің желілік қоғамдастығын құру, желіні дамытуға ықпал ететін виртуалды іс-шаралар, конференциялар мен жобаларды ұйымдастыру.

- Талдау және жетілдіру: табысты тәжірибелер мен жетілдіру бағыттарын анықтау мақсатында білім берудің бірлескен тәсілінің тиімділігіне тұрақты мониторинг және бағалау жүргізу, студенттер мен мұғалімдердің кері байланысы негізінде тұрақты жаңартулар мен түзетулерді енгізу.

Бұл ұсыныстар білім берудің бірлескен тәсілін сәтті енгізуді қамтамасыз етуге және оның оқушылардың оқуы мен дамуы үшін потенциалын барынша арттыруға көмектеседі.

Осылайша, білім берудің бірлескен тәсілі дәстүрлі және онлайн білім берудің артықшылықтарын біріктіретін оқытудың перспективалық тәсілі болып табылады. Дегенмен, оны табысты жүзеге асыру білім беру мекемелерінің, мұғалімдер мен студенттердің күш-жігерін, сондай-ақ өзгермелі білім беру қажеттіліктері мен технологиялық мүмкіндіктерге бейімделуді талап етеді. Бұл тәсілді оңтайлы енгізу үшін бірқатар негізгі аспектілерге назар аудару қажет. Сонымен, біріншіден, мұғалімдерді оқытудың жаңа әдістері мен технологияларына үйрету білім беру ортасына сәтті бейімделудің маңызды факторы болып табылады. Екіншіден, заманауи стандарттар мен талаптарға жауап беретін жоғары сапалы білім беру мазмұнын әзірлеу және студенттерге техникалық және академиялық қолдау көрсету олардың білім берудің бірлескен тәсілінің табысты дамуын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Үшіншіден, оқушылардың оқу үлгерімін бағалау және кері байланыс жасау және өз бетінше білім алу дағдыларын дамыту оқу процесінің маңызды элементтері болып табылады. Білім мен тәжірибе алмасуға ықпал ететін желілік білім беру қоғамдастығын қалыптастыру да маңызды. Қорытындылай келе, кері байланыс негізінде кейінгі түзетулер мен жетілдірулермен бұл тәсілдің тиімділігін тұрақты бақылау және талдау оны одан әрі дамыту мен жетілдірудің негізі болып табылады. Берілген ұсыныстарды қолдану дәстүрлі оқыту әдістерін онлайн білім берумен біріктіретін білім берудің бірлескен тәсілін тиімді енгізуді және оның мүмкіндіктерін оқушыларды оқыту мен дамыту процесінде оңтайлы пайдалануды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Бермус, А. Г. Содержание педагогического образования в современном мире: смыслы, проблемы, практики и перспективы развития / А.Г. Бермус, В.В. Сериков, Н.В. Алтыникова // Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика. – 2021. – Т. 18. – №4. – С. 667-691.
2. Голубева О.Б., Никифорова О.Ю. Смешанное обучение в условиях цифровой школы. Журнал Современные проблемы науки и образования. №6.
3. Нагаева, И.А. Смешанное обучение в современном образовательном процессе: необходимость и возможности / И.А. Нагаева// Отечественная и зарубежная педагогика. - 2016. - № 6. - С. 56-67.
4. Приказ Минобрнауки № 63 «Порядок разработки и использования дистанционных образовательных технологий» [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://edu.ru/index.php?page_id=196&op=doDocData&dnews_id=77
5. «Шаг школы в смешанное обучение» / Андреева Н. В., Рождественская Л.В., Ярмахов Б. Б. – Москва, 2016.

ДИСЛАЛИЯСЫ БАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ДЫБЫСТЫҢ АЙТЫЛУЫН ОЙЫН АРҚЫЛЫ ТҮЗЕТУ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті **Л.С.Оразаева**

Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі **А.М., Утилова**
Павлодар қаласы № 6 ЖОББМ
дефектолог – мұғалімі **А.Ж. Джумадиева**

Аннотация. Ғылыми мақалада дислалиясы бар бастауыш сынып оқушыларының дыбыстың айту бұзылыстары қарастырылады. Соңғы жылдары сөйлеу қабілеті бұзылған балалар санының күрт өсу тенденциясы байқалады. Бұл бұзушылықтар баланың мінез-құлқына, іс-әрекетіне әсер ететін психикалық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Түзету жұмысы арқылы, балалардың сөйлеу тілінің дамуына байланысты, бұл бұзылыстар жойылады.

Кілт сөздер: дислалия, оқушылар, түзету, бастауыш, дыбыс, бұзылыс, логопед.

Аннотация. В научной статье рассматриваются нарушения звукопроизношения младших школьников с дислалией. В последние годы наблюдается тенденция к резкому увеличению числа детей с нарушениями речи. Эти нарушения оказывают существенное влияние на психическое развитие ребенка, влияя на его поведение, действия. Благодаря коррекционной работе, связанной с развитием речи детей, эти нарушения устраняются.

Ключевые слова: дислалия, ученики, коррекция, начальный, звук, расстройство, логопед.

Annotation. The scientific article examines the violations of the sound reproduction of younger schoolchildren with dyslalia. In recent years, there has been a trend towards a sharp increase in the number of children with speech disorders. These disorders have a significant impact on the child's mental development, affecting his behavior and actions. Thanks to correctional work related to the development of children's speech, these violations are eliminated.

Keywords: dyslalia, students, correction, initial, sound, disorder, speech therapist.

Бұл тақырып логопедия үшін де, жалпы педагогика үшін де өзекті болып табылады, өйткені дислалиямен ауыратын бастауыш сынып оқушыларының дыбыстық айтылуын түзету болашақта сауаттылықты игеруге және баланың қоғамға бейімделуіне байланысты.

Бүгінгі күні бұл проблема одан әрі терең зерттеуді қажет етеді, өйткені дыбыстың айтуының кемшіліктері баланың басқалармен қарым-қатынасын едәуір қиындатады, оның мінезіне ауыр із қалдырады, баланың өз қабілеттеріне деген сенімсіздігін тудырады және бұл оның сөйлеу және психологиялық дамуына теріс әсер етеді. Зерттеулер

бойынша мектеп жасындағы балалардың 17-20% дыбыс айтуының бұзылуы кездеседі.

Зерттеу міндеттері:

- зерттеу мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерттеу.

- дислалиясы бар балалардың сөйлеу ерекшеліктерін зерттеу.

- бастауыш сынып оқушыларында дыбысты айтуды ойындар арқылы түзету .

Зерттеудің мақсаты: Дислалиясы бар бастауыш сынып оқушыларында дыбыстың айтылуын ойын арқылы түзету жолдарын қарастыру.

Дислалия – есту қабілеті дұрыс және сөйлеу тілі аппаратының иннервациясы сақталған қалпында сөйлеу тіліндегі дыбыстардың айтылуының бұзылуы (Л.С.Волкова).

Логопедияның дамуының заманауи кезеңінде ауытқудың топтастырылуы сөйлеу тілін зерттейтін әр түрлі пәндердің критерийлерінің жиынтығына сүйенеді. Аталған критерийлер бойынша дислалияның негізгі үш түрін ажыратады: акустикалық-фонематикалық, артикуляторлық-фонематикалық, артикуляторлық-фонематикалық.

Акустикалық-фонематикалық дислалия – дыбысты айту ауытқушылығы, оның акустикалық сипаты бойынша дыбысты өңдеу операцияларының таңдаулы қалыптаспауымен байланысты. Бұзылу негізінде – фонематикалық естудің жеткіліксіз қалыптасуы. Ауытқушылық физиологиялық естуі сақталған баладағы кейбір дыбыстарды есту арқылы ажырату қызметі таңдаулы түрде қалыптаспайды, бұл акустикалық жақын дыбыстармен ауыстыруды білдіреді. Бұзылу сөзді қабылдау механизмінің сенсорлы бөлімімен шектеледі.

Артикуляторлық-фонематикалық дислалия – сөзді өндіруші моторлы бөлімнің артикуляторлық қасиеті бойынша фонемді таңдау операцияларының қалыптаспауымен байланысты ауытқушылықты қосады. Олардың екі түрі болуы мүмкін:

1) артикуляторлық негіздің толықтай қалыптаспауының нәтижесінде фонемді таңдауда керекті дыбыстың орнына әлі қалыптаспаған, артикуляциясы жағынан едәуір оңай, артикуляциялық нышандар бойынша ұқсас дыбыстар таңдалады [1, 75б].

2) Артикуляторлық негізі қалыптасқан және баламен дыбысты шығару үшін керек барлық артикуляторлық ұстаным игеріледі. Бірақ дыбысты таңдау кезінде дұрыс шешім қабылданбайды. Кейбір жағдай-

ларда дыбыс дұрыс айтылады, басқаларында – дұрыс айтылмайды. Яғни, дыбыс алмастырылып айтылады.

Артикуляциясы ұқсас дыбыстар алмастырылып, шатастырылып айтылады. (ц-ч, р-л, т-к, д-г, с-ш, з-ж).

Дислалияның осы түрінде баланың фонематикалық есту қабілеті толық қалыптасқан болады. Сондықтан бұл ақаулықтар түзету барысында жойылады. Дыбысты бұзып айту моторлы бұзылыстарға байланысты емес. Ол фонемаларды артикуляторлық белгілеріне байланысты іріктейтін операцияларына байланысты.

Артикуляторлы-фонетикалық дислалия – артикуляторлы позициялары дұрыс қалыптаспауының салдарынан болған бұзылыстар.

Дыбыстар бұзылып айтылады (дұрыс айтуына жақын). Дыбыстарды тастап кетуі мүмкін. Дислалияда тек қана дауыссыз дыбыстардың айтылуы бұзылады.

Себебіне байланысты дислалия функционалды және табиғи (органикалық) деп бөлінеді. Соңғы термин перифериялық сөйлеу аппаратында морфологиялық өзгерістердің барлығына нұсқайды.

Механикалық (органикалық) дислалия – сөйлеу тілінің перифериялық аппаратының (артикуляциялық мүшелерінің) анатомиялық салдарынан дыбыс айтудың бұзылуы. Механикалық дислалияның себептері:

1) жақ-сүйек жүйесінің ақаулары, алдыңғы тістер арасындағы диастемалар;

2) күрек тістердің жоқ болуы немесе олардың ақаулары;

3) тістену ақаулары. Бұл дамуының ақаулары немесе әр түрлі жарақаттар, тіс аурулары немесе адамның жасына байланысты өзгерістерінің салдарынан жүре пайда болған ақаулары болуы мүмкін. Осы себептерден пацда болған дыбыс айтуының бұзылуы жиі кездеседі. Кейбір жағдайда қатты таңдайдың ақаулары (биік орналасуы) кездеседі. Бұндай жағдайда ызың, ысқырық, еріндік-тістік, тіс алды дыбыстарының бұзылыстары жиі кездеседі.

Функционалды дислалияның табиғи негізі болмайды. Мысалы, еліктеушілікпен дамыған дыбыстардың дұрыс айтылмауы. Себебі сөйлеу өзінің бастапқы даму кезінде еліктеу негізінде айтарлықтай дәрежеде қалыптасады, сонымен қатар оның бұзылу себебінің бірі ретінде баланы қоршаған адамдарда дыбысты айту кемшілігі бар болуы мүмкін.

Түзету сабақтарын ұйымдастыру барысында жалпы дидактикалық принциптерге үлкен мән беріледі. Сонымен бірге айтылу ақауларын тиімді және тұрақты түзету үшін арнайы принциптерді ескеру қажет:

- этиопатогенетикалық (яғни сөйлеу бұзылыстарының этиологиясы мен механизмін ескере отырып);

- сөйлеу жүйесінің барлық компоненттеріне әсер етудің күрделілігі;

- дислалияның әртүрлі түрлерін түзетудің сараланған тәсілі.

Дыбыстардың дұрыс айтылуын қалыптастыру бойынша логопедиялық жұмыстың бүкіл жүйесін екі кезеңге бөлуге болады:

I кезең – дайындық. Оның негізгі міндеттері:

а) есту зейінін, есте сақтауын және фонематикалық қабылдауды дамыту;

б) сөйлеу моторикасының жеткіліксіз дамуын жою, перифериялық сөйлеу аппараты мүшелерінің қозғалғыштығын дамытуға дайындық артикуляциялық жаттығуларды өткізу.

II кезең – айтылым дағдыларын қалыптастыру. Бұл кезеңнің міндеттеріне мыналар жатады:

а) дыбыстың қате айтылуын жою;

б) балаларда артикуляциясы немесе дыбыстық жағынан ұқсас дыбыстарды айтуда ажырата білу қабілетін дамыту;

в) балалардың өз бетінше сөйлеуінің әртүрлі түрлерінде айтылым дағдыларын қалыптастыру.

Әр кезең бойынша жұмыстың мазмұны мен әдістерін ашатын болсақ:

Бірінші кезеңіндегі жұмыс. Есту зейінін, есте сақтауын және фонематикалық қабылдауды дамыту.[2, 239б].

Балалардағы дыбыстың айтылуындағы кемшіліктерді түзету дыбыстарды қою мен автоматтандырудан және фонематикалық қабылдауды бір мезгілде дамытудан тұрады, өйткені фонемаларды толық қабылдамай, оларды нақты ажыратпай дұрыс айту мүмкін емес.

Фонематикалық қабылдауды дамыту логопедиялық жұмыстың алғашқы сатыларынан бастап жүзеге асады және ойын түрінде, фронтальды, топтық және жеке сабақтарда жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, алғашқы сабақтардан бастап фонематикалық қабылдауды дамытуда ең тиімді және жеделдетілген нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін есту зейіні мен есте сақтау қабілетін дамыту жұмыстары жүргізіледі. Бұл өте маңызды, өйткені басқалардың сөзіне құлақ түртпеу көбінесе дыбыстың дұрыс айтылмауының себептерінің бірі болып табылады.

Логопедиялық сабақтар процесінде бала, ең алдымен, өз сөйлеуін басқара білу және оны басқалардың сөйлеуімен салыстыру негізінде түзету қабілетін меңгеруі керек.

Балалардың фонемаларды ажырата білу қабілетін дамытуға бағытталған логопедиялық жұмыстың бүкіл жүйесін алты кезеңге бөлуге болады:

I кезең – сөйлемейтін (неречевые) дыбыстарды тану.

II кезең – бірдей дыбыстардың материалы бойынша дауыстың биіктігін, күшін, тембрін, сөз тіркестерін ажырату.

III кезең – дыбыс құрамы жағынан ұқсас сөздерді ажырату.

IV кезең – буындарды ажырату.

V кезең – фонемаларды дифференциациялау.

VI кезең – қарапайым дыбыстық талдау дағдыларын дамыту. Балалардағы фонематикалық қабылдаудың дамуы логопедиялық араласудың көрсетілген кезеңдерінің әрқайсысында қалай жүретініне толығырақ тоқталайық:

Алдын ала логопедиялық тексеру кезінде артикуляциялық аппарат мүшелерінің құрылымындағы бұзылулар жиі анықталады. Мұндай жағдайларда фонематикалық қабылдауды дамыту жұмыстарымен қатар артикуляциялық гимнастика (дайындық жаттығулары) жүргізіледі.

Артикуляциялық гимнастиканың мақсаты - дыбыстарды дұрыс айтуға қажетті артикуляциялық мүшелердің дұрыс, толыққанды қимылдарын дамыту және қарапайым қимылдарды әртүрлі фонемалардың күрделі артикуляциялық құрылымдарына біріктіру.

Статикалық дайындық жаттығулары:

1. «Күрекше». Кең тіліңізді шығарып, оны босаңсытып, төменгі ерніңізге қойыңыз. Тіліңіз дірілдеп кетпейтініне көз жеткізіңіз. 10-15 секунд ұстаңыз.

2. «Тостағанша». Аузыңызды кең ашыңыз. Кең тілді сыртқа шығарып, жоғары ұстау. Жоғарғы тістеріңізге қарай созып, бірақ оларға тигізбеу. Тіліңізді осы күйде 10-15 секунд ұстаңыз.

3. «Ине». Аузыңды аш. Тіліңізді алға жылжытыңыз, үшкірлету. Бұл күйде 15 секунд ұстаңыз.

4. «Горка». Аузыңызды аздап ашыңыз. Тілдің бүйір шеттерін жоғарғы тістерге қарсы басып ұстау. Тіліңіздің ұшын төменгі алдыңғы тістеріңізге қойыңыз. Бұл күйде 15 секунд ұстаңыз.

5. «Түтік». Кең тіліңді шығар. Тілдің бүйір шеттерін жоғары қарай бүгіңіз. Алынған түтікке үрлеңіз. Баяу қарқынмен 10 - 15 рет орындаңыз.

Көрсетілген жаттығулардың әрқайсысы анық, баяу 8-10 рет орындалады.

Динамикалық дайындық жаттығулары:

1. «Сағат». Жіңішке тілінді шығар. Тіліңізді кезекпен оң жаққа, содан кейін солға жеткізіңіз. Логопедтің басшылығымен тіліңізді ауыздың бұрышынан баяу қарқынмен жылжытыңыз. 15-20 рет жасаңыз.

2. «Ат шауып келеді». Тіліңізді аузыңыздың таңдайына дейін созыңыз және тіліңізді шертіңіз. Тіліңізді баяу және қатты шертіңіз. Тіл асты желбезегін созыңыз. 10-15 рет жасаңыз.

3. «Саңырауқұлақтар». Аузыңды аш. Тіліңізді таңдайыңызға дейін созыңыз. Тіліңізді аузыңыздың төбесінен түсірмей, төменгі жағыңызды қатты төмен түсіріңіз. 15 рет жасаңыз. «Жылқы» жаттығуынан айырмашылығы, тіл таңдайдан босамауы керек.

4. «Әткеншек». Жіңішке тілінді шығар. Тіліңізді кезекпен мұрныңызға, содан кейін иегіңізге жеткізіңіз. Ауызды жаппау керек. Жаттығу логопедтің есебінен 10 - 15 рет жүргізіледі.

5. «Тәтті тосап». Кең тіліңізді шығарыңыз, үстіңгі ерніңізді жалап, тіліңізді аузыңыздың артына жылжытыңыз. 15 рет қайталаңыз.

6. «Жылан». Аузыңызды кең ашыңыз. Тіліңізді алға созыңыз, тартыңыз және оны үшкір етіңіз. Жіңішке тілді мүмкіндігінше алға қарай итеріп, ауыздың артқы жағына тартыңыз. Тіліңізді баяу қарқынмен 15 рет жылжытыңыз.

7. «Суретші, маляр». Тіліңізді шығарыңыз, аузыңызды аздап ашыңыз. Алдымен үстіңгі, содан кейін төменгі ерінді шеңбер бойымен жалаңыз. Мұны бағытты өзгерте отырып, 10 рет жасаңыз.

8. «Катушка». Тіліңіздің ұшын төменгі алдыңғы тістеріңізге қойыңыз. Тілдің бүйір шеттерін жоғарғы тістерге қарсы басыңыз. Кең тілді алға қарай тартыңыз және оны ауыздың артқы жағына кіргізіңіз. 15 рет жасаңыз. «Горка» жаттығуынан айырмашылығы, ролик түріндегі тіл алға және артқа қозғалады.[3, 476].

Әрбір келесі дыбысты шығаруға дайындық кезінде логопед барлық аталған жаттығулардың ішінен өзі қоятын фонема артикуляциясына және баланың сөйлеу мүшелерінің ерекшеліктеріне сәйкес қажет деп санайтын жаттығуларды ғана таңдауы керек.

Тіл кемшіліктерін түзетуге арналған логопедтің жұмыс тиімділігінің қажетті шарты – оның жабдықталуы. Жабдықтар кем дегенде мыналарды қамтиды:

- а) оқушы мен логопедтің бетін қатар көрсете алатын үлкен айна;
- б) шпательдер мен зонддар, тазалық құралдары;
- в) сөзді жазып, қайталайтын магнитофон;
- г) тыныс алуы мен дамытуына қажетті ойыншықтар мен альбом құралдары;
- д) дыбыс айтылуын зерттеуге қажетті суреті бар альбом;

е) түрлі дыбыстар топтарына қажетті сөйлеу материалдары мен жұмыс істеу үшін суреттер, суретті лото;

ж) түрлі дыбыстың айтылуын бекітуге қажетті, тілдік материалы бар кітап-құралдар;

з) әр сыныпқа арналған оқулықтар.

Түрлі дыбыстардың айтылу кемшіліктерін сипаттау барысында осы кемшіліктердің пайда болуына себеп болатын, олардың түзетілуіне кедергі болатын аппараттың шеткі бөліктерінің құрылысындағы кейбір аномалиялар ескертіледі.[4, 156].

Шеткі сөйлеу аппаратының құрылымының анық аномалиясы жағдайында, дыбыстарды дұрыс айту мүмкіндігін ескертудің маңыздылығы сонда, кейде бұл аномалияларды дыбыстың айтылуы кемшілігін коррекциялауды қиындататын фактор ретінде асыра мән беру кездеседі.

Жалпы дислалияның этиологиясы, пайда болу себептері, түрлері; дислалиямен ауыратын балалардың дыбыстық айтылуының, артикуляциялық моторикасы мен фонематикалық процестерінің бұзылыстарын түзету мәселесі психологиялық – педагогикалық әдебиеттерде үлкен назар аударатын күрделі ғылыми-әдістемелік мәселе болып табылады.

Артикуляциялық сынамаларды, фонематикалық қабылдауға байланысты тапсырмаларды орындауда, талдау және синтезде, ысқырған және үнді дыбыстары айту кезінде қиындықтар туындайды. Балалармен жұмыс барысында келесі бағыттар анықталды: артикуляциялық моториканы, фонематикалық процестерді дамыту, дыбыстық айтылымдар. Нәтижелер бойынша дислалиясы бар бастауыш сынып оқушыларының сөйлеуін дамыту бойынша жұмыс жүргізу ерекшеліктері көрсетілді.

Жүргізілген эксперименттің қорытындысы бойынша, дислалиямен ауыратын бастауыш сынып оқушыларының сөйлеудің қалыптасуы деңгейі көтерілді. Жұмыстың әр кезеңінде - дыбыстарды қою, оларды әртүрлі тәсілдермен дұрыс қолдану қабілетін қалыптастыру (дағдыларды автоматтандыру), саралау- әр түрлі ойындар пайдаланылды. Дыбысты дұрыс айту дағдыларын бекіту үшін арнайы құрылған коммуникативтік жағдайларда балалардың сабақта да, режимде де өзара қарым-қатынас жасау процестері жүзеге асырылды. Әр бағытта білім беру қызметін ұйымдастыру нысандары, қолданылатын әдістер, ойындар мен жаттығулардың міндеттері анықталды. Зерттеу мақсатына қол жеткізілді, қойылған міндеттер шешілді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В.: Основы логопедии. Москва «просвещение» 1989 – 75 с.
2. Ефименкова Л.Н., Мисаренко Г.Г. Организация и методы работы коррекционной работы логопеда – Москва: Просвещение, 2017 – 239 с.
3. Чиркиной Г.В. Пособие по диагностике речевых нарушений - 3-е изд., доп. - М.: АРКТИ, 2018
4. Өмірбекова Қ.Қ., Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатова Г.Б. : Логопедия. Алматы, 2011 -15 бет.
5. Ефименкова Л.Н. Коррекция звуков речи у детей – Москва: Просвещение, 2018 – 200 с.

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ БАЛАЛАРДЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Н.М. Оспанова

*ғылыми жетекшісі: Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар
педагогикалық университеті*

Б.Г. Сарсенбаева

Аңдатпа: Бұл мақала қазіргі мектепке дейінгі білім берудегі балалардың зияткерлік әлеуетін дамытудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерін қарастырады. Ол балаларда зияткерлік даму негіздерін қалыптастыру үшін ерте тәрбие мен білім берудің маңыздылығын көрсетеді. Мақалада сонымен қатар мектепке дейінгі мекемелерде оқытудың заманауи тәсілдері мен балалардағы ойлау процестерін белсендіруге ықпал ететін әдістер талданады.

Кілтті сөздер: зияткерлік әлеует, мектепке дейінгі білім беру, баланың дамуы, оқыту әдістері, ойлау процестері.

Аннотация: Данная статья рассматривает различные методы и подходы к развитию интеллектуального потенциала детей в современном дошкольном образовании. Она освещает значимость раннего воспитания и образования для формирования у детей основ интеллектуального развития. В статье также анализируются современные подходы к обучению в дошкольных учреждениях и методы, способствующие активизации мыслительных процессов у детей.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, дошкольное образование, развитие ребенка, методы обучения, мыслительные процессы.

Abstract: This article examines various methods and approaches to the development of children's intellectual potential in modern preschool education. She highlights the importance of early upbringing and education for the formation of the foundations of intellectual development in children. The article also analyzes modern approaches to learning in preschool institutions and methods that contribute to the activation of mental processes in children.

Keywords: intellectual potential, preschool education, child development, teaching methods, thought processes.

Балалардың зияткерлік әлеуетін дамыту әдістерін әзірлеу және іске асыру қазіргі мектепке дейінгі білім берудің маңызды аспектісі болып табылады. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытудың маңыздылығы мен тиімді жолдары қарастырылады.

Ерте балалық шақ-бұл баланың миы қарқынды даму мен қалыптасу кезеңінде болатын кезең. Бұл жаста балалар ақпаратты белсенді түрде сіңіреді, жаңа дағдылар мен дағдыларды игереді, бұл олардың зияткерлік әлеуетін қалыптастыруға әсер етеді. Сондықтан ерте балалық шақтағы білім мен тәрбиенің сапасына ерекше назар аудару баланың сәтті дамуының негізгі факторы болып табылады. Баланың зияткерлік әлеуеті әртүрлі факторлардың, соның ішінде генетикалық алғышарттардың, қоршаған ортаның, білім беру әдістемелерінің және білім беру тәжірибелерінің әсерінен қалыптасатынын түсіну маңызды. Сондықтан балалардың зияткерлік әлеуетін дамыту үшін оңтайлы орта құру отбасы үшін де, білім беру мекемелері үшін де міндет болып табылады. Отбасында ата-аналар баланың зияткерлік әлеуетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ата – аналармен қарым-қатынас, қарым-қатынас, кітап оқу, ойын-мұның бәрі нәрестелердегі ойлау процестерінің дамуына ықпал етеді. Ата-аналар балалардың зияткерлік қабілеттерін дамыту әдістері туралы біліп, оларды күнделікті өмірде белсенді қолдануы керек. Ерте балалық шақтағы балалардың зияткерлік дамуын ынталандырудың негізгі әдістерінің бірі-ойын әрекеті. Ойын тек көңіл көтеру ғана емес, сонымен қатар интеллекттің әртүрлі аспектілерін дамытудың қуатты құралы болып табылады. Ойын барысында балалар проблемаларды шешуге, жаңа ұғымдарды игеруге, қиял мен шығармашылық ойлауды дамытуға үйренеді. Сондықтан ойын ортасы әртүрлі ойыншықтармен, ойын материалдарымен және зияткерлік дамуына ықпал ететін тапсырмалармен қаныққан болуы керек. Дегенмен, әр баланың зияткерлік әлеуеті әртүрлі және әртүрлі жолдармен көрінуі мүмкін екенін ескеру қажет. Сондықтан балаларда әртүрлі зияткерлік қабілеттердің дамуына жағдай жасау маңызды. Кейбір балалар математика мен ғылымға, басқалары өнер мен әдебиетке көбірек қызығушылық танытуы мүмкін. Баланың жеке бейімділігін қолдау және ынталандыру оның зияткерлік әлеуетін толық ашуға көмектеседі. Сонымен қатар, білім беру мекемелері балалардың зияткерлік әлеуетін дамытуда да маңызды рөл атқарады. Балабақшалар мен мектепке дейінгі мекемелер балаларға ойын, шығармашылық және қарым-қатынас үшін кең

мүмкіндіктер береді, бұл олардың ойлау және зияткерлік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. [1]

Ойын технологиясы қазіргі білім беруде, әсіресе мектепке дейінгі жаста маңызды орын алады. Балаларды оқытуда ойындарды қолдану қызықты ғана емес, сонымен қатар олардың зияткерлік қабілеттерін тиімді дамытуға мүмкіндік береді. Қазіргі мектепке дейінгі мекемелерде балалардың оқуға деген қызығушылығын арттыратын және негізгі дағдылар мен білімді қалыптастыруға ықпал ететін ойын әдістері белсенді түрде енгізілуде. Ойын технологиясының кең таралған түрлерінің бірі-компьютерлік ойындар. Бұл ойындар балаларға арналған және әртүрлі пәндерді оқытуға, логикалық ойлау мен шығармашылықты дамытуға бағытталған интерактивті бағдарламалар. Мұндай ойындар аясында балалар есептерді шеше алады, жаңа ұғымдарды үйренеді және қазіргі ақпараттық қоғамда маңызды болып табылатын компьютермен өзара әрекеттесуді үйренеді. Басқа танымал ойын технологиялары-бұл планшеттер мен смартфондарда қол жетімді интерактивті мультимедиялық қосымшалар мен оқу бағдарламалары. Бұл қолданбалар балалардың жасына және даму деңгейіне бейімделген оқу материалдарының кең ауқымын ұсынады. Олардың көмегімен балалар әріптерді, сандарды, пішіндерді, түстерді зерттей алады, сонымен қатар ұсақ моториканы, зейін мен есте сақтауды дамыта алады. Білім беруде ойын технологиясын қолданудың маңызды аспектісі-олардың бейімделгіштігі мен икемділігі. Оқыту ойындарын әр баланың жеке қажеттіліктері мен қабілеттеріне бейімдеуге болады, бұл жеке білім беру бағдарламаларын құруға мүмкіндік береді. Осының арқасында балалар қысым мен стрессті сезінбестен өз қар-қыны мен ерекшеліктеріне сәйкес дами алады. Сонымен қатар, ойын технологиясы балалардың қиялын және шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Көптеген ойындар балаларға өз оқиғаларын жасауға, сурет салуға, құрастыруға және тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Бұл оларға шығармашылық қабілеттерін дамытуға және тапсырмалардың стандартты емес шешімдерін табуға үйренуге мүмкіндік береді. Алайда, білім беруде ойын технологиясын қолдану мұғалімдер мен ата-аналардың тепендігі мен бақылауын қажет ететіндігін атап өткен жөн. Қызықты ғана емес, сонымен қатар білім беру мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін ойындарды таңдау маңызды. Сонымен қатар, балалардың толық дамуы мен денсаулығын қамтамасыз ету үшін ойын қосымшаларына қанша уақыт жұмсайтындығын бақылау қажет. [2]

Ынталандырушы білім беру ортасын құру-балалардың зияткерлік әлеуетін табысты дамытудың негізгі аспектісі. Тәрбиешілер мен мұғалімдер мұндай ортаны қалыптастыруда маңызды рөл

атқарады, балаларды белсенді және өнімді оқыту үшін барлық қажеттіліктермен қамтамасыз етеді. Бұл әртүрлі білім беру материалдарын ұсынуды ғана емес, сонымен қатар балаларды білім іздеуге және ғылыми-зерттеу жұмыстарына шабыттандыратын және ынталандыратын атмосфераны құруды қамтиды. Ынталандырушы білім беру ортасының негізгі элементтерінің бірі-білім беру ойыншықтары мен материалдары. Әр түрлі ойыншықтар, дизайнерлер, басқатырғыштар мен үстел ойындары балалардың моторикасы мен логикалық ойлауын дамытып қана қоймай, оқуға деген қызығушылықты қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай ойыншықтарға қол жетімділікті қамтамасыз ету балаларға айналасындағы әлемді өз бетінше зерттеуге және ойын арқылы жаңа білім ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кітаптар балалардың білім беру белсенділігін ынталандыруда маңызды рөл атқарады. Көркем шығармаларды да, көркем емес кітаптарды да қамтитын әртүрлі әдебиеттерге қол жеткізу балаларға көкжиектерін кеңейтуге, қиял мен аналитикалық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Сондықтан үйде де, білім беру контекстінде де оқуға болатын қызықты және пайдалы кітаптары бар кітапхана құру маңызды. [3]

Әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеру оның зияткерлік қабілеттерін дамытудың сәтті процесінде шешуші рөл атқарады. Әр бала ерекше және оның қабілеттері, қызығушылықтары мен қажеттіліктері басқалардан айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Сондықтан оқытушылар мен ата-аналардың оқу бағдарламалары мен әдістерін әзірлеу кезінде осы жеке ерекшеліктерді ескеруі маңызды. Балалардың зияткерлік қабілеттерін дамыту бағдарламаларын әзірлеу кезінде олардың даму деңгейі мен жас ерекшеліктерін ескеру қажет. Оқыту әдістері баланың жасына және оның абстрактілі ойлау қабілетіне бейімделуі керек. Мысалы, Кіші мектеп жасына дейінгі балалар үшін оқытудың ойын түрлері мен көрнекі материалдар олардың зияткерлік дамуын ынталандырудың ең тиімді әдісі бола алады, ал үлкен мектеп жасына дейінгі балалар үшін абстрактілі ойлауды қажет ететін жаттығулар мен ойындар қолайлы болуы мүмкін. Оқу процесін жоспарлау кезінде әр баланың жеке мүдделерін ескеру өте маңызды. Егер бала оқытудың өзінің ерекше қабілеттерін дамытуға бағытталғанын және өзінің мүдделерін ескеретінін көрсе, бала оқуға ынталы және қызығушылық танытады. Сондықтан тәрбиешілер баланың қызығушылығын оятатын және оған ең қызықты бағытта дамуға мүмкіндік беретін білім беру ортасын құруға ұмтылуы керек. Сонымен қатар, әр баланың дамуының жеке ерекшеліктерін ескеру қажет. Кейбір балаларға белгілі бір дағдыларды немесе зияткерлік даму салаларын дамытуда қосымша қолдау мен көмек қажет болуы мүмкін. Тәрбиешілер мен ата-аналар

оқу бағдарламаларын бейімдеуге және мұндай балаларға қиындықтарды жеңуге және олардың зияткерлік әлеуетін дамытуға көмектесу үшін қосымша ресурстар ұсынуға дайын болуы керек. Балалардың зияткерлік қабілеттерін оқыту мен дамытуға жеке көзқарас олардың әлеуетін барынша пайдалануға мүмкіндік береді және олардың жеке және зияткерлік өсуі үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етеді. Тәрбиешілер мен ата-аналар әр баланың жеке ерекшеліктерін зерттеуге және оның толыққанды дамуына ықпал ететін білім беру ортасын құруға күш салуға дайын болуы керек. [4]

Қазіргі әлемде білім беруде ақпараттық және коммуникациялық технологиялар да кеңінен қолданылады. Бұл технологиялар балалардың зияткерлік қабілетін дамытудың тиімді құралы бола алады. Олар әр баланың жеке қажеттіліктеріне бейімделетін интерактивті оқу бағдарламаларын, ойындар мен тапсырмаларды жасауға мүмкіндік береді.

Қазақ мектептерінде балалардың зияткерлік әлеуетін дамытудың заманауи әдістері мен тәсілдері де белсенді енгізілуде. Ұлттық білім беру жүйесі шеңберінде әр баланың жан-жақты дамуына, оның ойлау қабілеттерін, шығармашылық ойлауын және сыни ойлауын дамытуға жағдай жасауға ұмтылады. Балалардың зияткерлік әлеуетін дамытуға бағытталған бағыттардың бірі ұлттық мәдени және білім беру ресурстарын белсенді пайдалану болып табылады. Қазақ мектептерінде қазақ мәдениетін, тілі мен тарихын сақтауға және ілгерілетуге күш салынуда. Бұған ұлттық әдебиетті, музыканы, биді үйрену, сондай-ақ ана тілінде оқыту кіреді. Бұл тәсіл балаларға өздерінің жеке басын және олардың мәдениетіне жату сезімін дамытуға мүмкіндік береді, бұл олардың интеллектуалды дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар, қазақ мектептерінде балалардың зияткерлік әлеуетін дамытудың маңызды аспектісі заманауи білім беру технологияларын пайдалану болып табылады. Оқушылардың оқу тиімділігі мен дамуын арттыру мақсатында компьютерлік бағдарламалар, интерактивті тақталар, онлайн курстар және басқа да сандық ресурстар кеңінен қолданылады. Бұл қызықты және ынталандыратын сабақтар жасауға, сондай-ақ білім беру материалдарының кең ауқымына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қазақ мектептеріндегі балалардың зияткерлік әлеуетін дамытудың маңызды құрамдас бөлігі педагогикалық кадрлармен жұмыс болып табылады. Мұғалімдер оқытудың заманауи әдістерін енгізу, шығармашылықты дамыту және оқушылардың ойлау процестерін ынталандыру бойынша арнайы курстар мен тренингтерден өтеді. Бұл оларға білім беру бағдарламаларын тиімді жүзеге асыруға және балаларды оқытуда жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Балалардың

зияткерлік әлеуетін дамытудың тағы бір маңызды аспектісі - әр баланың жеке қажеттіліктеріне назар аудару. Қазақ мектептерінде әр оқушының ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру бағдарламаларын жеке диагностикалау және бейімдеу жүргізіледі. Бұл әр баланың зияткерлік қабілеттерін дамыту үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етуге және олардың оқу мен өмірде жетістікке жетуіне көмектеседі. [5]

Заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім беру саласында шешуші рөл атқарады, педагогтар мен оқушыларға зияткерлік қабілеттерін дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер береді. Бұл технологияларды білім беру процесінде қолдану балалардың кең көкжиегін ашады және олардың оқу процесіне белсенді қатысуын ынталандырады. Білім берудегі ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың басты артықшылықтарының бірі интерактивті оқыту бағдарламаларын құру мүмкіндігі болып табылады. Мұндай бағдарламалар балаларға ойын түрінде оқуға мүмкіндік береді, бұл оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. Заманауи технологияларды қолдана отырып жасалған ойын тапсырмалары мен жаттығулары балаларға интеллектуалды қабілеттерін дамытуға, мәселелерді шешуге және сыни ойлауды дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар әр баланың жеке қажеттіліктеріне бейімделген жеке оқу бағдарламаларын құруға мүмкіндік береді. Машиналық оқыту және жасанды интеллект алгоритмдерін қолдану арқылы тәрбиешілер әр оқушының даму деңгейін, қызығушылықтары мен қалауын ескеретін бірегей білім беру материалдарын жасай алады. Бұл балаларға өз қарқынымен оқуға және олардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес білім алуға мүмкіндік береді. Білім беруде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолданудың маңызды аспектісі олардың қолжетімділігі мен ұтқырлығы болып табылады. Заманауи білім беру қосымшалары мен онлайн-платформалар балаларға кез-келген уақытта және кез-келген жерде оқу материалдарына қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл әсіресе қашықтықтан оқыту жағдайында маңызды. Осының арқасында балалар тұрғылықты жеріне қарамастан оқи алады және тіпті шалғай аудандарда да сапалы білімге қол жеткізе алады. Ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану балалардың цифрлық сауаттылығын дамытуға да ықпал етеді. Қазіргі әлемде компьютермен, Интернетпен және цифрлық технологиялармен жұмыс істеу дағдыларының болуы маңызды, ал балаларға бұл дағдыларды үйрету бала кезінен басталады.

Қорытындылай келе, қазіргі мектепке дейінгі білім берудегі балалардың зияткерлік әлеуетін дамыту күрделі және көп қырлы про-

цесс болып табылады, ол кешенді тәсілді және әртүрлі әдістер мен технологияларды қолдануды талап етеді. Әрбір баланың зияткерлік қабілеттерін ашуға ықпал ететін және болашақта олардың табысты және өзін-өзі жүзеге асыратын тұлғаға айналуына көмектесетін жағдайлар жасау маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Развитие интеллектуальных способностей детей: теория и практика» - Иванова Е.А., 2015, 250 стр.
2. «Игровые технологии в дошкольном образовании» - Петров Б.В., 2018, 180 стр.
3. «Информационные технологии в образовании: современные подходы и перспективы» - Сидорова Н.И., 2020, 300 стр.
4. «Индивидуализация образовательного процесса в дошкольном учреждении» - Козлова Л.М., 2017, 220 стр.
5. «Цифровая грамотность детей: проблемы и пути решения» - Григорьева О.С., 2019, 280 стр.

ЖАСӨПІРІМДЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.

Петрова Е.Д

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей. Марғулана г. Павлодар,*

Рахимжанова А. Б.

*научный руководитель: Магистр педагогических наук,
преподаватель, г. Павлодар*

Аннотация. Жасөспірімдер өздерінің жалпы психофизиологиялық даму ерекшеліктері негізінде, ересектермен салыстырғанда өзге адамдардың ықпалына оңай түседі. Формальды емес топтың «лидері» ересектермен салыстырғанда жасөспірімдерге әлдеқайда көп ықпал етеді. Бұл жағдайда қылмысты болдыртпау, әрі оның алдын алу үшін әрбір топтағы «лидер» тұлғасын, оның топ мүшелеріне ықпал ету тәсілдерін және топ мүшелерінің «лидерге» деген қатынасын ескере отырып, ди

Кілт сөздер: Әлеумет, қабылдау, қоғам, заман, өркениет, құқық, ересек, жасстар.

Аннотация. Подростки легче поддаются влиянию других людей, чем взрослые, исходя из их общих психофизиологических особенностей развития. «Лидер» неформальной группы оказывает на подростков гораздо большее влияние, чем на взрослых. В этом случае во избежание преступления и для его предотвращения необходимо дифференцированно относиться к «лидеру» в

каждой группе, учитывая способы его влияния на членов группы и отношение членов группы к «лидеру».

Кілт сөздер: Общество, восприятие, общество, время, цивилизация, право, взрослые, молодежь.

Аннотация. *Adolescents are more easily influenced by other people than adults based on their general psycho-physiological developmental characteristics. The "leader" of an informal group has much more influence on adolescents than on adults. In this case, in order to avoid crime and to prevent it, it is necessary to treat the "leader" in each group in a differentiated manner, taking into account the ways of his influence on the group members and the attitude of the group members towards the "leader".*

Кілт сөздер: Society, perception, society, time, civilization, law, adults, youth.

Қазақстанның қазіргі даму кезеңі қоғам өмірінің барлық саласындағы терең өзгерістермен сипатталады. Осыған орай қазіргі заман адамға: өз іс-әрекетіне жауапты болу, әлеуметтік өзгерістер жағдайына тез бейімделе отырып, байыпты шешім қабылдай білу және т.с.с. жаңа талаптар қоюымен ерекшеленеді. Сондай елеулі өзгерістердің бірі - демократиялық-құқықтық мемлекет құру міндетін шешу. Мемлекеттік саяси-құқықтық қайта құрудың маңызды құрамдас бөлігі - адамның құқықтық мәдениетінің деңгейін көтеруге тікелей тәуелді. Өйткені, құқықтық мемлекетке азаматтардың жоғары саяси және құқықтық білімділігі, құқық бұзушылыққа қарсы тұра білу қабілеттілігі мен дайындығы тән.

Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет ретінде дамуы әрбір азамат бойына құқықтық құндылықтарды сіңіріп, құқықтық сананы қалыптастырудан көрініс береді. Өркениетті қоғам үшін қымбат қазына - адам, адамның бостандығы мен өмірі десек, бүгінгі жас ұрпақтың осы қымбат қазынаны бағалай білуі аса маңызды. Сол себептен құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығы да осыдан басталады. Оны қалыптастыру үшін жүйелі де мазмұнды тәрбие қажет. Осыған орай, құқықтық тәрбиенің мақсаты - оқушыны мемлекет заңдары мен қоғамда өмір сүру ережелерін құрметтеуге, қоғам заңдылықтарын бұзуға төзбеушілікке, қоғамдық тәртіпті сақтауға тәрбиелеу болып табылады. Тұлғаның аталған сапалары болашақ қоғам азаматының құқықтық мәдениетінің мәнін құрайды. Құқықтық мәдениет қамтамасыз етілмеген жерде шынайы бостандық пен жеке тұлғаның қауіпсіздігі, азаматтық белсенділіктің болуы мүмкін емес. «Өркениетті қоғамда құқықтық мәдениет әр адамның жалпы мәдениетінің қажетті бөлшегі, әрбір лауазымды адамға қойылар кәсіби талап болып табылады. Тиісті құқық тәртібін орнықтырмайынша, біздің экономиканы реформалауымыз, қоғам өмірінде демократиялық қалыпты өлшемдерді бекітуіміз неғайбыл» деген Елбасы

Н.Ә.Назарбаевтың пікірі қоғамда құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығына аса назар аудартады

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында «Біздің Республика өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады» деп бекітілген. Өркениет пен мәдениеттің маңызды құбылысы ретінде құқық мемлекеттің жағымсыз іс-әрекеттеріне заңды түрде тосқауыл қоя отырып, адамның табиғи тарихи еркіндігі мен бостандығының жанашыры, гаранты рөлін атқарып отырады. Сөйтіп, адамға оның жан-жақты еркін дамуына, қысылмай ыңғайлы өмір сүруіне кепіл болады. Осы тұрғыдан алғанда, құқық - қоғамдағы ең негізгі және маңызды қатынастарды реттейтін, қоғамға пайдалы әрі қажетті қатынастардың дамуына жол ашып, қорғап, қоғамға зиянды қатынастарды шектеп, тыйым салатын құрал ретінде адамдардың іс-әрекеттері мен мінез-құлықтарының қоғамдық мүддеге, белгіленген тәртіпке, қабылданған заңдарға сай келуін талап етеді. Сондықтан қоғамның дамуы әрбір адамның өз құқықтары мен еркіндіктерін жүзеге асыра алатын мүмкіндіктерінің болуы арқылы көрініс табатын болса, ол мектеп қабырғасынан бастап қалыптасқан құқықтық тәрбиеге тікелей байланысты

Жасөспірімдер өздерінің жалпы психофизиологиялық даму ерекшеліктері негізінде, ересектермен салыстырғанда өзге адамдардың ықпалына оңай түседі. Формальды емес топтың «лидері» ересектермен салыстырғанда жасөспірімдерге әлдеқайда көп ықпал етеді. Бұл жағдайда қылмысты болдыртпау, әрі оның алдын алу үшін әрбір топтағы «лидер» тұлғасын, оның топ мүшелеріне ықпал ету тәсілдерін және топ мүшелерінің «лидерге» деген қатынасын ескере отырып, дифференцияланған ыңғайда қарау қажет. Мұндай жасөспірімдерді ұжымдық әрекеттің қандай да бір түріне тартқан кезде жасөспірімге басшылық етуші жетекші, бастапқы уақытта сол жасөспірімнің өзі қалаған, оны орындаудан қанағаттану сезіміне ие болатын, әрі қоршағандарға өзін танытуға мүмкіндік алатын әрекетке тартуы тиімді.

Басқаша айтқанда, жасөспірімнің өзі жасөспірімдердің тікелей қызығушылығын парыз, міндет сияқты сезімдердің дамуын қатамасыз ететін, қарапайым еліктеу, қызықтыру сияқты тапсырмалармен толықтырып отыруы аса маңызды. Ескерте кететін жәйт, мұндай жасөспірімдерді ұжымдық әрекетке тарту арқылы ғана жағымды ықпал ету мүмкін, сонымен қоса қылмыстық топ құруына және осындай топқа бірігуіне жол бермеу жолдарын қарастыру қажет. Жасөспірімдер өздерінің психофизиологиялық қасиеттерінің толық деңгейде дамып-жетілмеуі және тұрақсыздығы негізінде, ересектердің және де тиісті мемлекеттік органдар мен ұйымдардың белсенді, мақсатты және қатаң

түрде жүргізілетін қайта тәрбиелеу жұмыстарынсыз өз сана-сезіміндегі және жүріс-тұрыс әрекетіндегі кемшіліктерді өз бетінше шеше алмайды.

Сондықтан да, жастар мен жасөспірімдерге арналған әлеуметтік қызметтер кешенін, оның ішінде, әлеуметтік-психологиялық көмек орталықтарын, наркологиялық қызметтер, жасы кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға арналған әлеуметтік сауықтыру мекемелерін, заңдық көмек беру және демалыс орталықтарын жер-жерлерде көптеп құру өзінің тиімді нәтижесін берер еді. Қазақстан тәуелсіздікке ие болғаннан кейін егемен мемлекет пен оның азаматтарының өміріне тікелей тірек болатын барша құқықтық негізді қайта құру қажеттігі туды [3].

Жасөспірімдік дағдарыс - балалық шақтан ересектік өмірге өту шегі. Дағдарыс қанағаттандырылуы күрделі жаңа қажеттіліктердің туындауымен сипатталады.

Дағдарыс себептері:

1. Сыртқы факторлар: ересектердің үздіксіз бақылауы, қамқарлығы, ал жасөспірім мәселелерін өз бетінше шешуге ұмтылады.

2. Ішкі факторлар: ойлағанына қол жеткізуде кедергі жасайтын әдістер мен мінез сапалары

(тыйымдар, әдеттер, ересектерге бағыну әдеті)

Жасөспірімдік кезең - балалық шақтан ересектікке өтетін, үнемі қиын, дағдарыстық қақтығыстық деп сипатталатын адам онтогенезінің күрделі кезеңі. Жасөспірімдердің психикасы жас балалардың да, ересектердің де психикасынан өзгеше. Олар үшін импульсивтік, жоғары әсерленгіштік тән, олар қызбалыққа тез түседі, көңіл-күйі тұрақсыз, өз-өзіне сенімсіздік, өз әрекетінің дұрыстығына жиі күмәндану тән екендігі белгілі. Бұл сияқты құбылмалы психологиялық қасиеттер - жасөспірімдердің қылмыстық жолға оңай түсуіне себепші болады. Мұндай психологиялық қасиеттері негізінде жасөспірімдердің қылмыстық жолға түсуінің алдын алу үшін жасөспірімдердің бойында өзін-өзі ұстай білу, өз әрекетіне бақылау жасау, өз-өзіне, өзінің күшіне, қабілеттігіне сену сияқты сезімдерін қалыптастыру қажет. Әдетте, баламен тәрбие жұмысын жүргізу барысында (отбасында, мектепте және қоғамдық ұйымдарда) оларға өмірдің қандай қиын екендігін онда жақсылық пен жамандық араласып жатқандығы, тек жеңілдіктер ғана емес, қиындықтар да жиі кездесіп тұратындығы туралы айтыла бермейді. Балалар мен жасөспірімдерді жамандықтан үнемі қорғаштап отыру, өмірде кездесіп отыратын қиындықтар жөнінде сөз қозғамау, олардан жекелеген адамдар тарапынан жасалатын бейморальдық және қоғамқа қарсы әрекеттерді, әділетсіздік пен жалғандықты жасыру,

мұндай құбылыстар кездескен жағдайда оған төтеп беріп, қажет болған жерлерде шыдамдылық білдіруге, қастандық әрекеттермен күрес жүргізуге тәрбиелемеу олардың тұлғасының әлсіздігіне, қиындыққа шыдай алмай теріс жолға оңай түрде түсуіне қиындықпен бетпе-бет кездескен кезде, олардың бойында өмірден түңілу сезімі қалыптасып, армандары мен сенімдерінің күйреуіне әкеп соғады. Кез-келген адам өз бетінше әрекет етуге, өзін-өзі реттеуге, тәрбиелеуге қабілетті, өзін-өзі ұйымдастырушы жүйе ретінде таныла отырып, тәрбиелеудің тек объектісі ғана емес, сонымен бірге субъектісі болып танылады. Сондықтан да, баланы жай оқытып және тәрбиелеп қана қою аз. Дәл осы кезеңде жасөспірімдерге психологтың көмегі өте қажет. Сондай-ақ оны өзін-өзі тәрбиелеумен саналы түрде айналысуға үйрету қажет. Стихиялы түрде өзін-өзі тәрбиелеу, сана-сезімнің төмендеуін тудырады, сөйтіп белгілі бір деңгейде қылмыскер тұлғасының қалыптасуына себепші болады және оны түзеуге бөгет жасайды. Ал, саналы позитивті түрде өзін-өзі тәрбиелеу дегеніміз - өмірде алға қойған мақсатына қол жеткізу, әрі жоғары деңгейде әрекет етуге дайын болу қабілеттігі мен қасиеттерін, моральдық және физикалық күштерін, ақыл-ойын дамыту үшін ерікті, белсенді және ғылыми түрде әрекет ету процесі болып табылады. Осы орайда әрбір психолог жасөспірімге ұжымда және жанұядағы түрлі ситуациялық жағдайларға байланысты, оның бойындағы жақсы қасиеттерін жетілдіріп, ал нашарын тежей білуі тиіс. Балалар мен жасөспірімдердің іс-әрекеттерінің негізгі түрлері - ойын, оқу, еңбек. Барлық жастағы оқушылардың іс-әрекеттерінің ерекше түрі - тілдесу, қатынасу (ортақтасу). Іс-әрекет сипаты бойынша белсенді (актив) және енжар (пассив) болуы мүмкін. Тіпті, құрттай ғана сәбидің өзі белсенді тіршілік иесі болып көрінгенді қалайды. Ол жасына қарамай үлкендерге, қатарына қандай да талаптар қояды, төңірегіндегі кісілерге, заттарға, болып жатқан оқиғаларға өз қатынасын білдіруге тырысады. Уақыттың озуымен қоршаған орта және тәрбиенің ықпалы арқасында белсенділік көтерілуі де мүмкін, кейде төмендеуі де ықтимал.

Мысалы, адам көп жұмыс істеуі мүмкін, бірақ іске құлықсыз, көңілі құламай, орындалуы қалай болса, солай - енжар. Әлбетте, мұндай іс-әрекет адамды жоғары нәтижелерге жеткізбейді. Дамудың тиімді болуы іс-әрекеттің белсенділігіне, көңіл-күй жарасымдылығына тәуелді. Адам таңдаған ісіне жан-тәнімен кірісіп, өзіндегі бар мүмкіндіктердің бәрін іске жұмылдырып, өзін кемелденген тұлға ретінде көрсете білуі қажет. Мұндай қызмет адамға қанағат ләззатын әкеліп, шабыт пен қуаттың көзіне айналады. Сондықтан да, іс-әрекеттің маңыздылығы оның өздігінен ғана емес сол әрекетте көрінетін тұлға

белсенділігінің деңгейіне де байланысты. Белсенділік оқу барысында шәкіртке тезірек және табысты әлеуметтік тәжірибе топтауға мүмкіндік береді. Оның қарым-қатынас, тілдесу қабілеттерін дамытады, қоршаған болмысқа деген көзқарасын қалыптастырады. Баланың ақыл-парасатты дамуын танымдық белсенділік қамтамасыз етеді

Бұл үшін балаға танымдық мәселелерді шешуімен бірге игерілген білімдерді практикада қолдану қажеттігі де тән болуы тиіс. Себебі еңбектегі белсенділік тұлғаны өзінің рухани және адамгершілік дүниесін тез арада және тиімді қалыптастыруға ынталандырады, оны көп және нәтижелі еңбектенуге бағыттайды. Белсенділіктің барша көріністерінің негізінде бір ғана тұрақты дерек көзі- қажеттік орын алған. Жалпы мектептік тәрбиенің өзгерістер ізімен үлгере орындалуы өте қиын, солай да болса, әрқандай тәрбиелік іс мезетінен бір де кешікпей жүргізіліп, келеңсіз салдардың алдын алып отыруы қажет. Тұлғаның дамуы кез-келген әсерден болмайды, солардың ішінде адамның өз қажетіне сай келген, оның тұлғасына жарасымды болған, шынайы болмысқа деген оның жеке көзқарастарына сәйкес ықпал болса ғана, бала дамуы қарқынды жүреді. Тұлғаның белсенділігі дамудың тек алғы шарты емес, оның нәтижесі де. Қоғамдық белсенді, ынталы, шығармашыл және өзі мен төңірегіндегі қатысқан адамдардың бәріне бірдей жақсылық пен қуаныш беретін тұлға қалыптастырушы тәрбие әрдайым өз мақсатына жетіп отырады. Жасөспірімдер тұлғасы эстетикалық тұрғыдан оңай бұрмаланады. Мұндай бұрмаланулар кейде олардың қылмыстық жолға түсуіне себепші болуы мүмкін. Сондықтан жасөспірімдер арасында эстетикалық тұрғыдағы тәрбие жұмысын жүргізудің маңызы зор. Мұндай эстетикалық түрдегі тәрбие жұмыстары арнаулы білімге ие педагогтар арқылы жүргізілуі тиіс. Негізі, эстетикалық тәрбие беру жасөспірімнің бүкіл бейнесіне ықпал ететін болғандықтан, өзіндік ерекшеліктері бар. Эстетикалық тәрбие барысында олардың өмірге деген талғамы мен көзқарасы тәрбиеленіп, кеңі түседі, шығармашылық белсенділігі артады. Ал мұның барлығы, жастар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстылықтың алдын алуға өз септігін тигізеді. Эстетикалық тәрбиені жүзеге асыруда жастар клубының ролі үлкен. Жастар клубы қоғамдық белсенділікті арттырудың көзі болып табылады. Бала өзінің қарқынды энергиясын күш көрсету түрінде көшеде жұмсай алады, ал мектеп және отбасы оның мұндай жасөспірімдердің қоғамға қарсы психологиясының қалыптасуында үлкен роль атқарады. Бала бойында еңбекке деген сүйіспеншілікті қалыптастыру аса маңызды мәнге ие[6].

Өйткені кез-келген жасөспірімді ең әуелі отбасы, одан кейін мектеп және барлық жағдайда еңбек тәрбиелейді. Еңбек ету қажеттілігі

болған жерде тәртіптің бұзылуы және жасөспірімдердің қылмыстық әрекеті өте сирек кездеседі. Адамның қоғамдық белсенділігі оқуға, спортқа, көркем өнерге деген қызығушылықты арттырады, сонымен бір мезгілде жат әрекеттерге тежеуіш болады. Жасөспірімдер тұлғасы үшін топ құру, топ болып әрекет ету тән. Жасөспірімдер ересектермен салыстырғанда жалғыз өзі қылмыс жасауға өте сирек баратындығы практикалы жүзінде дәлелденген. Бұдан олардың өз өзіне сенбеуін ғана емес, сонымен бірге, олар туралы түсінігінің теріс бағытқа ие болуына карамастан, осындай достыққа ұмтылуын да байқауға болады. Әсіресе, соңғы кезде жасөспірімдердің топқа біріге отырып әрекет етуі жиі байқалады. Жасөспірімдер тобында қызығушылық пен еліктеушіліктің жоғары деңгейі, топ мүшелерін өз дегеніне көндіру, көңіл күйдің жұқпалылығы, және де мұндай көңіл күйдің қылмыстық акт барысында өзге топ мүшелеріне берілуі байқалады. Жасөспірімдердің кез-келген тобында қандай да бір лидер болатыны бәрімізге белгілі. Бұл жағдай адамдардың, әсіресе, жасөспірімдердің бірдей еместігін, психофизиологиялық қасиеттері, яғни ерік, ақыл-ой, жігер, тапқырлық тұрғысынан әртүрлі болуымен түсіндіріледі.

Ұлт ұрпағының болмыс-бітімін қалыптастыру, дүниетанымын жетілдіру мәселесі отбасынан бастау алады. Әрбір ұлт өкілінің өз ұрпағын өз ұлтының болмысына сай дамытып, жетілдіруі - бұл талдауға жатпайтын мәселе. Әр адам - адамзаттың жеке-дара өкілі болғанымен, өзіндік ерекшеліктері мен дараланады. Тұлғаның дамуы барысында отбасы мен мәдени ортаға лайықты оның дүниетанымы жетіледі. Адамдардың кейбіреулері дүниедегінің барлығы қарама-қайшылықта болады» деседі, енді біреулері «Әлемде үйлесімділік пен келісім болса, даму жоғары деңгейдегі жетістікке жетеді» деп тұжырымдайды. Адамның сан қырлы әлемін танып-білуді, ұрпақ өмірге келмей тұрып, ана құрсағында бастау алатынын, яғни, болмысы қалыптасу үшін қам-қарекет жасау керектігін әрбір әке-шеше жете ұғынуы қажет. Тұлғаның рухани жетілуі үшін, ең алдымен, рухани саналылықты меңгереді.

Тұлғаның рухани санасы өмірдің мәнінің өзінің өмірдегі орнын, өз тағдырын халықтың тағдырымен ортақ деп түсіну қабілетін дамыту, отбасы мүшелерінің арасындағы сыйластық, ұғынысуды сезінуі абзал. Психолог-мамандар ата-аналарға сәби дамуының бастауы мына факторлардан тұратынын ұғындырса тиімді болады. Олар: биологиялық -туа және жүре-бара берілетін ерекшеліктер; әлеуметтік - бала өсіп жетілетін рухани орта. Баланың ата-анасымен осы жұмыстарды жүргізе отырып, нәтижесін білу үшін психологиялық-педагогикалық мінездеме құрастыру қажет. Бұл диагностикалық кестеде әр

баланың пәндер бойынша үлгерімі, материалды қабылдауы, ойын дәлелдеуі, ұштастыра білуі, этикалық, эстетикалық талғамы, қабілеті, өз ісіне жауапкершілігі көрсетіледі. Жазушы-педагог Ж. Аймауытов: «Баланы тәрбиелеу үшін әрбір тәрбиешінің өзі тәрбиелі болуы керек. Себебі, бала айтып ұқтырғаннан гөрі, көргеніне көп еліктегіш келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность - М., 1997.
2. Лапин Н.И., Пригожин А.И. и др. Нововведения в организациях.- М., 2001.
3. Захарова И.Г. Информационные технологии для качественного и доступного образования//Педагогика №1, 2012.
4. Юсупбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики. Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании. М., 2009.
5. Шевченко И.Н. Основные тенденции инновационных изменений в системе образования Республики Казахстан в 90-х годах//Менеджмент образования, 2000, №3.

**АУТИЗМНІҢ АУЫР БҰЗЫЛЫСТАРЫ МЕН АУТИЗМ СПЕКТР
БҰЗЫЛЫСЫ БАР ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ ЖӘНЕ МЕКТЕП
ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОФИЗИКАСЫН
ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМЫТЫП,
ӘЛЕУМЕТТІК-ТҰРМЫСТЫҚ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ**

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті А.Е.Рахметова*

Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,

оқытушы-зерттеушісі А.М., Утилова

Павлодар қаласы №6 ЖОББМ дефектолог-

мұғалімі А.Ж. Джумадиева

Аннотация. Бұл мақала аутизмнің ауыр бұзылыстары бар ерте жастағы мен мектеп жасына дейінгі балалардың психофизикасын түзету және аутистік спектр бұзылысы бар балалардың әлеуметтік – тұрмыстық дағдыларының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеуге арналды. Зерттеу барысында аутизмнің ауыр бұзылыстарының сипаты, қалыпты жағдайдағы даму заңдылықтарымен салыстырмалы өзгешелігі, әлеуметтік – тұрмыстық дағдылардың аутизмнің ауыр бұзылыстары бар ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардың дамуындағы рөлі қарастырылды.

Кілт сөздер: аутистік спектр бұзылысы, әлеуметтік – тұрмыстық дағдылар, дербестік, өзіне – өзі қызмет көрсету, дағдылар, гигиеналық дағдылар.

Аннотация. Данная статья была посвящена изучению особенностей формирования социально – бытовых навыков детей раннего и дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра и коррекции психофизики детей раннего и дошкольного возраста с тяжелыми расстройствами аутизма. В ходе исследования был рассмотрен характер социально – бытовых навыков и коррекция психофизики детей раннего и дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра и с тяжелыми расстройствами аутизма.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, социально-бытовые навыки, самостоятельность, самообслуживание, навыки, гигиенические навыки.

Abstract. This article was devoted to the study of the peculiarities of the formation of social and household skills of children of early and preschool age with autism spectrum disorders and the correction of the psychophysics of children of early and preschool age with severe autism disorders. The study examined the nature of social and household skills and the correction of the psychophysics of children of early and preschool age with autism spectrum disorders and with severe autism disorders.

Keywords: autism spectrum disorder, social and household skills, independence, self-care, skills, hygiene skills.

Қазіргі уақытта аутизмнің ауыр бұзылыстары бар ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалар білім беру процесінің белсенді қатысушылары болып табылады, яғни оларды оқыту, дамыту және білім беру мәселелері бұрынғыдан да өзекті. Себебі: бүгінгі таңда – аутизмнің ауыр бұзылыстары және АСБ бар ерте жастағы мен мектеп жасына дейінгі балаларда түзету жұмыстары арқылы психофизиканы дамытып, әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу туралы мәліметтер жеткіліксіз, анықталмаған және аз сараланған.

Зерттеудің мақсаты: Аутизмнің ауыр бұзылыстары мен аутизм спектр бұзылысы бар ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардың психофизикасын түзету жұмыстары арқылы дамытып, әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларының қалыптасу ерекшеліктерін негіздеу, анықтау және зерттеу.

Зерттеудің міндеттері:

1. Тақырып бойынша ғылыми, ғылыми-әдістемелік әдебиетке талдау жасау;

2. Аутизмнің ауыр бұзылыстары мен аутизм спектр бұзылысы бар ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардың психофизикасын түзету жұмыстары арқылы әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларын қалыптастыру;

3. Аутизмнің ауыр бұзылыстары мен аутизм спектр бұзылысы бар ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардың

психофизикасын түзету жұмыстары арқылы әлеуметтік-тұрмыстық дағдылардың қалыптастыруға арналған тапсырмаларды қарастыру.

Аутизм термині латынның «autos» сөзінен шыққан – баланың шындық ортадан және айналасында болып жатқан әрекеттерден тысқары қалуы [1, 36 б]. Аутистік спектрдің бұзылуы (АСБ) – әлеуметтік өзара іс-қимыл мен коммуникациялардағы ауытқушылық мінез-құлық және қиындықтардың кең ауқымын, сондай-ақ қатаң шектелген мүдделерді және жиі қайталанатын мінез-құлық актілерін сипаттайтын психологиялық сипаттамалардың спектрі [2, 78 б].

Аутистік спектр бұзылысы өз атауына ие болмас бұрын Л.Каннердің еңбектерінде кеңінен сипатталып, балалар арасында кездесетін мінез-құлық бұзылысының түрі деп сипатталады. Автор өзінің сұрақтарына жауап алу үшін 11 баланы эксперименттік сынаққа алып, аутистік спектр бұзылысының мінез-құлық саласының бұзылысы екендігін растады. Зерттеуге алынған 11 баланың барлығында көзге қарамау, өз атына назар аудармау байқалды. Сонымен қатар, балалардың кейбірінде ыстық пен суықты ажырата алмау, шу мен айқайды аңғармау секілді белгілер кездесті [3, 96 б].

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың даму саласының барлық тұстарында артта қалушылықтар кездеседі. Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың дамуында зардап шегетін саланың бірі әлеуметтік – тұрмыстық дағдылардың қалыптасуы болып табылады. Әлеуметтік – тұрмыстық дағдылар балалардың қалыпты даму жағдайында ересектерден көру, қайталау арқылы өз бетінше қалыптасады [4, 114 б].

Әлеуметтік – тұрмыстық дағдылар онтогенездік дамудың сатысында сәбилік шақтан бастап қалыптасады. Олардың ең алғашқысы баланың 6 айынан бастап өз бетінше тамақтану процесінен басталады. Әрі қарай, динамикалық тұрғыда дамып, тұрақты түрде қалыптасады.

Қалыптасу шегі балалар дамуының басты көрсеткіші ретінде қызмет ете отырып, оларды сәтті әлеуметтену кешеніне дайындайды. Әлеуметтік – тұрмыстық дағдылар өзіндік мақсаты мен мазмұны бойынша бірнеше топтарға бөлінеді. Өзін-өзі күту дағдыларының мақсаты – баланың өзін-өзі күту және қоғамдық талаптарға сай дағдыларын қалыптастыру. Оған жеке гигиенаны сақтау, гигиеналық құралдарды қолдану, олардың күтімін ұйымдастыру, киімдерін өз бетінше кию, күтімін жасау сияқты дағдылар жатады. Қалыптасу кезеңі баланың 7 айында киімдерін тану процесінен басталады [3].

Тамақтану дағдыларына өз бетінше тамақтану, тамақтарын үстелге жаю және жинау, ас үй құралдарын пайдалану және күтім жасау дағдылары жатады. Ең алғашқы біліктері бала туғаннан бастап

ему процесінен басталады [4]. Еңбек дағдылары киімдерін үтіктеу, реттеу, тігу және жамау сияқты дағдыларды қамтиды. Сонымен қатар маусымдық еңбек дағдыларына қарды, жапырақтарды тазарту, аулаға су себу, сыпыру сияқты қызметтер жатады [3].

Қарапайым дағдыларға үстелді пайдалану, серуендеу, басқыштарды пайдалану сияқты дағдылар жатады. Ал, тұрғын-жайды күту дағдыларын үй жинау, жиһаздарды пайдалану жатады. Жоғарыда аталған дағдылардың барлығын сәтті игеру және тұрмыста қолдану балаларға мынадай мүмкіндіктер береді:

Балаларды тамақтану кезінде, адамдармен қарым-қатынас кезінде мінез-құлық этикасына үйрету. Балабақшада, мектепте өз бетінше тазалық сақтауға үйрету

1. Ыдыс жууға және оны қолдануға үйрету.

2. Үй-жайларды тазалау кезінде балаларды жеке операцияларға үйрету (шаңды сүрту, кілемді шаңсорғышпен тазалау).

3. Тұрмыстық техниканы қолдануға үйрету: магнитофон, шаңсорғыш.

4. Балаларға бөлме өсімдіктерін баптауға баулу (дұрыс суару).

5. Гигиеналық дағдыларды дамыту: қолды дұрыс жуу және жуу, тістерді тазалау, майлықтарды (сүлгіні), дәретхана қағазын пайдалану

6. Киім мен аяқ киімді тәртіппен ұстау

7. Жұмыс істеу қабілетін дамыту, жалпы талаптарға бағынуға үйрету, педагогтың ауызша нұсқауларын орындау.

Оқушылар әртүрлі адамдар ортасына түсе отырып, олардың мінез-құлқын дағдыларын, біліктерін, тіпті әдеттерін қайталайды. Сол себепті бірінғай әлеуметтік-тұрмыстық дағдылардың болуы балалардың қоғамдық талаптарды сақтауының басты кілті болып табылады. Сипатталған дағдылар мен біліктердің кешені балалардың қоғамдық ортада еркін қозғалуы мен бейімделуіне себепші болады.

Оқытудың маңызды қағидаттарының бірі әлеуметтік байланыстарды кеңейту қағидаты болып табылады. Дамуында ауытқулары бар балалар қоршаған ортаға бейімделуде, мінез-құлықтың жалпы қабылданған нормаларын игеруде және қарым-қатынас дағдыларын игеруде үлкен қиындықтарға тап болатыны белгілі. Оқушылардың әлеуметтік байланыстарын кеңейтуге барлық түзету және тәрбие жұмыстары ықпал етуі керек. Алайда, осы принципті тікелей жүзеге асыру бағдарламаның өте маңызды бөлімінде – «Әлеуметтік – тұрмыстық бағдарлау» көрініс табады. Оқу процесінің мақсаты-балалардың қоғам-дық өмірі мен Еңбек және күнделікті өмірінің жақын және нақты фактілері туралы белгілі бір түсініктерін қалыптастыру [2, 78 б]. Оқушылар арасында қоршаған орта туралы барабар идеялардың сәтті қалыптасуы көбінесе мұғалімнің

оқытудың әртүрлі формалары мен әдістерін қолдана отырып, педагогикалық процесті дұрыс құру қабілетімен анықталады [1, 75 б].

Көптеген зерттеулер ауыр ақыл-есі кем балалардың дамуы олардың оқуы нақты заттармен көрнекілік пен практикалық іс-әрекетке негізделген кезде ғана қамтамасыз етілетіндігін дәлелдеді. Сондықтан балалармен күнделікті бағдар бойынша сабақтар негізінен экскурсиялар мен сабақтар түрінде ұйымдастырылады, олар (сабақтар) рөлдік ойындар түрінде өтеді. Оқу жұмысының осындай құрылуымен оқушылардың оқуында көрнекілік және пәндермен тікелей әрекет ету жетекші орын алады.

Зерттеу әдістері және материалдары. Зерттеу жұмысының эксперименттік бағыты үшін мына әдіс қолданылды.

1. Алгоритмді қайтала

Мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардың гигиеналық дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау.

Құрал-жабдықтар: гигиеналық дағдылар бейнеленген алгоритм. Барысы: балаға гигиеналық дағдыны орындау алгоритмі беріледі. Бала алгоритмге қарап, оны орындауға тапсырма алады.

Ұсынылатын дағдылар:

- Бетін жуу
- Кранды ашу – қолына сабын жағу – екі қолын қосып үйкелеу – сумен жуу – кранды өшіру – қолын сүрту.
- Бағалау жүйесі: Жоғары деңгей – 3 балл
- Бала алгоритм бойынша барлық әрекеттерді толығымен өз бетінше орындайды.
- Орташа деңгей – 2 балл
- Бала алгоритм бойынша әрекеттерді педагогтың минималды қосымша көмегі арқылы орындайды.
- Төмен деңгей – 1 балл
- Бала алгоритм бойынша әрекеттерді өз бетінше де, педагогтың көмегімен де орындай алмайды.

Нәтижелері. Ұсынылған әдісті балалар тобында сынау арқылы төмендегідей нәтижелер алынды.

Кесте 1- Зерттеу нәтижелері

Р/с	Қатысушының №	Ұпай сандары	Деңгейлері
1	№1	1	Төмен
2	№2	1	Төмен
3	№3	2	Орташа
4	№4	1	Төмен
5	№5	2	Орташа
6	№6	1	Төмен

Кестедегі нәтижелерге зер салсақ, балалардың деңгейінің төмен екендігін байқауға болады. Атап айтқанда, балалар «Қол жуу» алгоритмін орындағанда олардың кезектілігін сақтамайды, кейбір әрекет қатарын тастап кетеді. Мысалы, балалар қранды ашып қол жуған соң, бірден сүлгіге ұмтылады. Қранды жабуды ұмытып кетеді. Немесе бала қранды ашып, қолына сабын жақпастан қолын сүртуге тырысады. Сонымен қатар, көптеген жағдайда педагогтың қосымша көмегіне жүгінеді. 1 балл алған балалардың барлығы педагогтың көмегі арқылы ғана дағдыны орындай алады.

Қорыта айтқанда, «Алгоритмді қайтала» әдісі бойынша жоғары деңгей анықталмады. Орташа деңгейге ие болғандардың үлесі 33%, төмен деңгей 67% болды. Пайыздық көрсеткіштерді негізге ала отырып, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың әлеуметтік – тұрмыстық дағдысының қалыптасуының деңгейін төмен деп тұжырымдаймыз.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалар үшін әлеуметтік – тұрмыстық дағдылардың маңызы зор. Себебі, бұл санаттағы балалардың әлеуметтік саласының бұзылыстарына байланысты оны дамытуды әлеуметтік – тұрмыстық дағдылардан бастау тиімді болып саналады. Бала күнделікті тұрмыста қарапайым дағдыларды орындай отырып, қоғамдық қатынастарды игереді. Яғни, бала өз үйінде немесе мектепте, балабақшада қолын жууды толық игерсе, ол оны генерализация арқылы кез – келген орында жасай алатын болады.

Ал, бұл дағдылардың артта қалуы олардың тұрмыстық саласын ғана емес, әлеуметтенуін, қарым-қатынасқа түсуін, қоғамға сәтті енуін шектеуге ықпал етеді. Әлеуметтік – тұрмыстық дағдылар қалыпты даму жағдайындағы балаларда еліктеу арқылы қалыптасатын болса, аутистік спектр бұзылысы бар балаларда арнайы оқытуды қажет етеді. Сол себепті, оны дамыту кез – келген түзету бағдарламасының құрамына енгізіліп, міндетті түрде өткізіледі [3,4].

Эксперименттік зерттеудің нәтижелері аутистік спектр бұзылысы бар балалардың әлеуметтік – тұрмыстық дағдыларының төмен екендігін анықтады. Оның себептері ретінде әлеуметтік саланың бұзылысы, дағдыларды еліктеу арқылы игерудің бұзылыстары және мінез – құлықтың әртүрлі бұзылыстары қарастырылады.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың әлеуметтік – тұрмыстық дағдыларының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу теориялық және эксперименттік бағыт бойынша іске асырылды. Нәтижесінде, Отандық және шет ел авторларының зерттеулері аутистік спектр бұзылысы бар балалардың басым бөлігінде бұл дағдылардың

қалыптасу деңгейінің төмендігін анықтады. Теориялық зерттеулер эксперименттік тұрғыда да расталып, дәлелденді [3].

Сонымен, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың әлеуметтік – тұрмыстық дағдыларының қалыптасуының мынадай ерекшеліктері анықталды:

1. Аутистік спектр бұзылысы бар балаларда әлеуметтік – тұрмыстық дағдыларының қалыптасуының қарқыны мен сипаты оның жас деңгейіне сай келмейді;

2. Аутистік спектр бұзылысы бар балаларда әлеуметтік – тұрмыстық дағдыларының басым бөлігі өз бетінше қалыптаспайды және дамымайды;

3. Аутистік спектр бұзылысы бар балаларда әлеуметтік – тұрмыстық дағдыларының дамуы өзге дағдылар тәрізді мінез – құлық бұзылысына тәуелді болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Довбня С., Морозова Т., Залогина А., Монова И. Дети с расстройствами аутистического спектра в детском саду и школе: практики с доказанной эффективностью. – СПб.: 2018.
2. Морозова С.С. Аутизм: коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах :пособие для учителя-дефектолога. С.С. Морозова. М.: Гуманитар, изд. центр Владос, 2007
3. Социально – бытовая подготовка воспитанников специальных (коррекционных) образовательных учреждений VIII вида: Методическое пособие. – М.: издательство НТСНАС, 2003. – 192 с.
- 4 .Социально-бытовая ориентировка в специальных (коррекционных) образовательных учреждениях VIII вида Под. Рэд. А.М. Щербаковой М., Владос 2008 – 302 б.
- 5.Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребёнок. Пути помощи. – М., 2007.

ПРАКТИКА НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ ПЕРВОГО БЛОКА МОЗГА

Ревина А.С.

Сулейманова А.О.

студенты Павлодарского педагогического университета

им Әлкей Марғұлан, г. Павлодар,

Сарсембаева Э.Ю.

научный руководитель: доктор философии PhD по специальности

«Психология» г.Павлодар

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы нарушения структуры и функций центральной нервной системы и практики нейропсихологической коррекции первого блока мозга, основные причины и механизмы нарушений, а также методы коррекции, основанные на принципах нейрокоррекции. Особое внимание уделяется роли нейропсихологических методов в реабилитации пациентов с нарушениями центральной нервной системы, в том числе в первом блоке мозга, таких как травмы головного мозга, неврологические заболевания и др.

Ключевые слова:

Первый блок мозга, нейропатия, коррекция, клиническая картина, правильное дыхание, растяжка, упражнение.

Аннотация: Мақалада біз орталық жүйке жүйесінің құрылымы мен функцияларының бұзылуы және мидың бірінші блогын нейропсихологиялық түзету практикасы мәселелерін қарастырамыз. Бұзушылықтардың негізгі себептері мен механизмдері, сондай-ақ нейрокоррекция принциптеріне негізделген түзету әдістері талқыланады. Орталық жүйке жүйесі бұзылған науқастарды оңалтудағы нейропсихологиялық әдістердің рөліне, оның ішінде мидың бірінші блогында, мысалы, ми жарақаттары, неврологиялық аурулар және т. б.

Тірек сөздер: Бірінші бас миының блокталуы, нейропатия, түзету, клиникалық көрініс, дұрыс тыныс алу, созылу, жаттығу.

Annotation: In the article, we consider the issues of violation of the structure and functions of the central nervous system and the practice of neuropsychological correction of the first block of the brain. The main causes and mechanisms of disorders are discussed, as well as correction methods based on the principles of neurocorrection. Special attention is paid to the role of neuropsychological methods in the rehabilitation of patients with disorders of the central nervous system, including in the first block of the brain, such as brain injuries, neurological diseases, etc.

Key words: First brain block, neuropathy, correction, clinical picture, correct breathing, stretching, exercise.

В каждом классе есть неуспевающие ученики или ученики с трудностями обучения. Причины могут быть самыми разнообразными: педагогическая запущенность, отставание в развитии функции переработки информации: слуховой, зрительной, кинестетической, зрительно-пространственной; соматическая ослабленность ребенка и т.д. Но учеными, такими как А.Р.Лурия, Л.С. Выготский, И.П. Павлов, М.О. Гуревич, А.С. Шмарьян и другими было доказано, что нейропсихологическая коррекция позволяет работать с первопричинами трудностей в освоении образовательной программы.

К первому функциональному блоку мозга относятся стволовые и подкорковые структуры: это – продолговатый мозг, мост, мозжечок гиппокамп, таламус, гипоталамус. Причины дисфункции ствола мозга это: осложнения беременность, тяжёлые роды, гипоксия, воспалительные заболевания центральной нервной системы особенно на раннем этапе жизни ребенка, черепно-мозговые травмы, которые затрагивают стволовые и подкорковые отделы.

К проявлениям у ребенка нарушений первого блока мозга относятся эмоциональная нестабильность, повышенная утомляемость, нарушения концентрации внимания, переключаемость внимания, длительно сохраняющийся энурез или энкопрез, нарушение координаторы, медленное освоение графических навыков, избирательность в памяти. Это то, что связано с энергетикой мозга, то, что связано с общей организацией, включением мозга в деятельность. Может появиться диспраксия, если произошли какие то изменения на уровне мозжечка.

Мы говорим об ототоксических или диспраксических нарушениях, то есть нарушения сферы произвольных движений детей, при отсутствии патологии со стороны мышц или при отсутствии параличей. Нарушение диэнцефальных структур таламуса, гипоталамуса, гипофиза. Может пойти по гипоактивному или гиперактивному типу. В течении беременности если мама переживала тяжёлый стресс, если она болела может произойти нарушение со стороны диэнцефальных структур.

Рассмотрим нарушение по типу гиперактивности или как его принято называть синдром дефицита внимания с гиперактивностью. Клиническая картина нарушения тормозящего поведения, то есть невнимательность, сверхподвижность ребенка, нарушение оперативной памяти, ребенок не запоминает то, что ему только что сказали, он не запоминает программу действий, следовательно, при нарушении оперативной памяти есть нарушение предвидения, то есть антиципации. Ребенок не сразу понимает, чем закончатся его действия, чем закончится его поведение в данный момент; он не может это правильно просчитать. Снижение саморегуляции аффекта, аффект яркий, аффект не тормозимый, проблемы с внутренней речью, т.е. внутренне проговаривание программы, того предложения, той фразы, которая будет высказана с этим есть большие проблемы, поэтому есть речь взхлёб, есть речь сложно понимаемая, проблемы в воспроизведении известного алгоритма и перенос его в новую ситуацию. Ребенок все прекрасно делает в этом направлении дома и не может с этим справиться в школе. Или, он в школе выучил и не может справиться с этим дома. С этим могут понимать проблемы: нарушение адаптивного поведения. Ребенок долго, с огромным трудом может адаптироваться в новом коллективе, к новой деятельности, к новому пространству, он испытывает долгий дискомфорт, относительно других детей.

Неравномерность развития – это крайне трудные ученики. При большом словарном запасе, широком круге знаний и широком круге

интересов, повышенной познавательной активности, казалось бы прекрасных качеств для обучения в школе, с чувством юмора ребята умненькие, при этом упрямство, импульсивность, склонность к постоянным спорам, неприятие любых ограничений, любых правил или требований даёт такое сложное обучение, сложное поведение, огромные сложности для педагогов в школе. Многие авторы называют таких детей «детьми с синдромом двойной исключительности». Это происходит потому, что с одной стороны - этот ребенок легко справляется с олимпиадами и задачами, задачами повышенной сложности; с другой стороны - он не может правильно записать решение в тетрадь, он путает правый и левый, нижний и верхний край, он вырывает страницы, зачеркивает при том, что он быстро и правильно все решил. Он не может правильно сформулировать ответ на вопрос, который в его голове давно готов. Этих детей действительно учить достаточно сложно.

Возрастные границы синдрома гиперактивности дефицита внимания от трёх лет. В более младшем возрасте признак есть, но он размыт, потому что нет таких требований к ребенку, которые предъявляются в старшем дошкольном или младшем школьном возрасте. Основные жалобы у воспитателей, учителей возникают к такому ребенку, в возрасте от 5 до 11 лет. В 50% случаев такое поведение сохраняется и во взрослом возрасте. Достаточно посмотреть на родителей, чтобы понять, что перед вами ровно такой ученик, просто взрослый, но родители, как правило, успешно компенсированы, они занимаются на работе тем, что позволяет им реализовать этот свой сложный потенциал.

Как узнать ребенка с синдромом гиперактивностью, дефицитом внимания. Он, например, в 5-6 лет решал задачи за 3-4 класс школы, а в 3-4 классе разочаровывает школьной неуспеваемостью. Он не имеет чувство времени, он не понимает когда и что нужно делать, он все доделывает в последний момент, он так называемая сова; он очень активен вечером, он может не спать до половины ночи, но его невозможно разбудить утром, с ним невозможно работать на первом-втором уроке в школе, он полностью поглощен интересным делом и не слышит вас при том, что вы уже 20-ый раз его зовёте, он вас, правда, не слышит, потому что он, правда, погружен в это все дело; он путает свои и чужие вещи, он не помнит где и что положил, забывает вещи в детском саду или в школе, он не помнит что происходило в школе в течении дня - это те самые проблемы с оперативной памятью, которые сказываются на поведении ребенка; ему необходимо несколько раз повторить сложные инструкции, а иногда записать на бумаге, он

подольше не возвращается из школы или из магазина, потому что вдруг занялся чем-то интересным или забыл телефон; он не может привыкнуть к режимным моментам, для него режим очень тяжел, его раздражает рутина. Самый главный показатель ребенка с дефицитом внимания, с гиперактивностью - это ненависть к рутине. Когда в школе нужно один и тот же тип примеров или задач или слов написать, повторить, решить ребенка это страшно раздражает, он уже это все понял, он это уже знает, но он должен это оформить, написать, дорешать, тогда внимание распадается, тогда ребенок переключается на другие сенсорные стимулы и мешает всем остальным. Для этого ребенка самая правильная индивидуальная нагрузка, для этого ребенка невозможно допустить просто свободное время, его свободное время будет посвящено нелепым действиям. Мозг этого ребенка требует постоянной загрузки из-за поражения диэнцефальных областей коры.

Следующее нарушение, которое может возникать при поражении стволовых структур, при поражении первого блока мозга имеет название невропатия. Это поражение диэнцефальной области коры и из-за этого эмоциональная лабильность.

Клиническая картина нейропатии выражается в следующем: это ребенок контрастный, с психомоторной нестабильностью, он только что смеялся, а уже плачет, а потом опять хохочет, а потом куда-то пошел и снова заплакал. То есть мы видим контрастность эмоциональных появлений. Сверхчувствительность – это дети, для которых все происходящее вокруг условно патогенно. Мозг не всегда может оценивать хорошее или плохое, он может оценивать уровень нагрузки. Яркое возбуждение – это посещение яркого детского спектакля или это смерть любимого домашнего питомца, для мозга ребенка абсолютно все равно. Это сильный удар по нервной системе. Ребенок сверхчувствителен к этим ударам, не только к таким значимым, но и к тому, что пролился чай, он забыл тетрадь, спросили не его, а другого ученика, это будет тяжёлое переживание ребенка с невропатией.

Ускоренное психо-речевое развитие характерно для большинства детей с невропатией. Нарушение сна, нарушение аппетита, пищеварения, мочеиспускания, нарушение терморегуляции. Этому ребенку может быть либо очень жарко, либо очень холодно, подверженность простудным и инфекционным заболеваниям из-за снижения иммунитета, аллергическая предрасположенность. Вот эта картинка в целом невропатии.

Но существует два варианта невропатии: это возбудимый и астенический (по классификации Груни Ефимовны Сухаревой).

При возбудимом варианте ребенок импульсивен, вспыльчив, двигательльно расторможен и даже похож на ребенка с гиперактивностью, но это совершенно другой ребенок.

При астеническом варианте ребенок впечатлительный, ранимый, обидчивый, тревожный, он быстро устает, истощается, может быть капризным, плаксивым. Невропатия часто встречается у мальчиков в соотношении 2 мальчика, 1 девочка и требует системной коррекции со стороны невролога, а также со стороны педагогов и психологов.

Ещё одно нарушение с точки зрения первого блока мозга получило название - вегетопатия. Это поражение диэнцефальной области и гипоталамуса. Из-за этого эмоциональная нестабильность и нарушение вегетативной регуляции жизнедеятельности организма.

Картина такова: ребенок плохо переносит психические и физические перегрузки, он быстро устает, быстро истощается, он плохо переносит магнитные бури, резкую смену погодных условий, смену климатических зон, он испытывает чувство нехватки воздуха, жалуется на головные боли, ему плохо в духоте, в тесноте, при большом количестве окружающих людей; может отличаться бледность кожных покровов, повышенная потливость, ребенок может жаловаться на тошноту, неустойчивость стула, нарушение терморегуляции, его могут беспокоить диатез, зуд, аллергические реакции, ребенок тревожен, раздражителен, возбудим, плаксив. В дополнении к невропатическим вариантам, о которых сейчас говорили, добавляются вегетативные реакции: побледнение или покраснение кожных покровов, тошнота, головокружение, такие особенности реагирования в основном астенического реагирования, которые характерны для вегетопатии.

При нарушении в деятельности первого блока мозга мы должны обратить внимание на наличие или отсутствие невротических реакций, вегетативных реакций у ребенка, гиперактивность и если нет этих ярких проявлений в целом на нарушение со стороны внимания на расторможенность, на забывчивость, на неорганизованность, на такую общую несобранности ребенка, это нам говорит о том, что внутриутробно, в процессе родов или в ранний этап развития пострадал ствол мозга, пострадали подкорковые образования, то есть первый блок, соответственно, этому ребенку необходимо работать над «зажигаем» мозга, над этим «включением» мозга.

Работу с первым блоком мозга мы начинаем с:

1.Выработки у ребенка правильного дыхания. Правильное, значит диафрагмальное дыхание. Если занятие проходит в спортивном зале, ребенка можно положить на коврик, если занятие проходит в школьном классе, то можно стоя или сидя выполнять упражнение. Руки

ребенка располагаются на диафрагме (на животе) и предлагаем ему вдохнуть, как будто надувается шарик. Можно своей рукой подвигать живот у ребенка в рамках его дыхания. Сначала ребенок просто дышит животом, затем диафрагмальным дыханием. Формируем в четыре фазы (вдох-задержка-выдох-задержка). Это упражнение делаем 3-4 раза, но не более иначе у ребенка может закружиться голова.

2. Упражнений на напряжение-расслабление. Преодолеваем ригидные установки, некачественные компенсаторные механизмы и вырабатываем более правильное течение компенсации. Для того, чтобы ребенок правильно расслабился, нужно обеспечить мышцам понимание перенапряжения. Вытягиваем руки вперед и напрягаем кулак, предплечье, плечо, сильно сжимая кулаки и считаем до трех, и резко расслабляем руки. Затем, напрягаем одну руку и расслабляем другую. Представляем что это весы: на одной руке тяжелая гиря, и она с трудом её держит, а вторая рука пустая, затем меняем руки. Похожее упражнение делаем на ноги. Далее ребенок представляет, что он трава, которая колыхается на ветру и расслабляется.

3. Растяжки. Нужно растянуть руки, ноги, мышцы шеи, для того чтобы можно было дальше приступить к выполнению упражнений.

Для растяжки рук делаем следующие упражнения. Вытягиваем руки в замок и тянемся сильно вперед и бросаем руки. Тянемся руками в разные стороны и бросаем руки. Руками тянемся назад, а телом вперед и в этом положении делаем наклоны вправо и влево, и бросаем руки. Берем руки в замок за спиной и растягиваемся, как «парус».

Для растяжки шеи делаем следующие упражнения. Тянемся макушкой вверх. Поворачиваем голову налево и направо, но делаем это плавно, медленно, наша задача растянуть мышцы шеи. Затем растягиваем мышцы шеи назад и вперед, упражнение «качелька». Вращение головой лучше сначала делать сидя.

Для растяжки мышц ног делаем следующие упражнения. Тянемся попеременно правой и левой ногой вправо, влево, назад.

Эти три упражнения должны следовать друг за другом и нарушать эту последовательность не нужно. После их выполнения массаж и самомассаж. Сначала вы показываете детям как это сделать, а потом они делают это сами.

Массаж начинается с массажа головы. Массируем голову подушечками пальцев, как будто моем голову. А дальше как будто мы расчесываем её. Далее переходим к массажу шеи. Ладонями рук мы массируем плечи и шею с одной стороны и с другой. Переходим на массаж рук. Трём ладони друг об друга как будто пытаемся согреться, затем складываем руки ладонью к ладони и сильно давим друг на друга,

после расслабляем. Массируем каждый пальчик притоптывающими движениями, далее, складываем руки в замок ладонями вперед и тянемся. Выполняем вращения плечевым и локтевым суставами. Мы организовались для следующих упражнений.

Следующие упражнения:

«Море». Делаем поочередно руками волны, затем, одной рукой делаем вверх, а второй вниз. Соединяем ладошки большими пальцами и продолжаем волнообразные движения «дельфины плывут», сначала синхронно, а затем один «дельфин» вверх, другой вниз. «А в глубине моря осьминоги»: растопыриваем пальцы и опускаем их вниз и вверх, как в прошлом упражнении. А теперь «креветки плывут»: показываем поочередно по одному пальцу на обеих руках и имитируем движение креветки. Стряхнули руки и снова делаем волны. «А по волнам плывет большой колесный пароход»: вращаем руками в плечевом суставе вперед и назад. «Пароход приплыл к мельнице»: ставим руки на пояс, правая нога рисует круг на полу в одну сторону и в другую, а затем левая нога делает тоже самое. «По рельсам едет поезд»: двигаемся в одну сторону и в другую, сначала пятки вместе, носки врозь, а затем наоборот. Закончили, потрясли руками, ногами, головой покрутили, отдохнули.

Определяющее значение коррекции нарушений 1 блока мозга будет иметь нейропсихологическая коррекция в детском возрасте. Упражнения должны быть направлены на стимуляцию активности через двигательную, эмоциональную и сенсорную (тактильную, слуховую, зрительную) области. Игры, которые предлагаются ребенку, должны содержать ритмичные движения. При этом обязательно эмоциональное подкрепление. Для стимуляции используются также ароматерапия, массаж, водные процедуры. По мере увеличения активности ребенку можно предлагать не только отдельные ощущения, а более сложные их комплексы. Основные элементы, на которые опирается стимулирующая нейропсихологическая коррекция в детском возрасте - упражнения, требующие от ребенка удерживать определенный ритм. К примеру, это может быть ходьба под музыкальное сопровождение в заданном темпе, отстукивание на барабанах песни и пр. После того, как ребенок научился держать один ритм, ему даются задания на их смену. В результате он старается улавливать изменения и действовать соответственно.

В работе следует также использовать приемы, которые включает в себя комплексная нейропсихологическая коррекция (программа А. В. Семенович). К ним, в частности, относят деятельность, направленную на формирование правильного дыхания. На обогащение

энергетического фона ребенка положительное влияние оказывает арттерапия.

Литература:

1. Глозман Ж.М. Практическая нейропсихология. Опыт работы с детьми, испытывающими трудности в обучении. - М.: Генезис, 2017, 336с.
2. Астапов В.М. Коррекционная педагогика с основами нейро- и патопсихологии. - М.: Юрайт, 2020. - 162 с.
3. Цветков А.В. Нейропедагогика для учителей: как обучать по законам работы мозга. М.: Изд-во «Спорт и культура – 2000», 2017.

ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ САБАҚТАРДА ДИЗАРТРИЯСЫ БАР МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУІНДЕГІ ДЫБЫСТЫҚ АЙТЫЛУ АСПЕКТІСІН ТҮЗЕТУ

З.Е. Сабыржанова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университеті*

Ғылыми жетекші: Дузелбаева Айтолкын Болатовна

PhD доктор, оқытушы-зерттеуші.

Аңдатпа. Дизартриялық сөйлеу тілі бұзылған балалардың дыбыстық айтылу аспектісін түзету, түзету жұмыстарының жолдары мен зерттеу жұмысының нәтижелері, қоғамға қосу, оларды инклюзивті білім беру аясында жалпы білім беру ортасына бейімдеу және әлеуметтендіру, сондай-ақ осы сөйлеу тілінің бұзылуын түзету мәселесі көтеріледі. Бұл мақаланың пәні - дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың дыбыс айту дағдыларын логопедиялық сабақтарда дамыту болып табылады.

Түйін сөздер: дизартрия, дыбыстар, түзету жұмысы, сөйлеу тілі, сөйлеу бұзылыстары, дыбыстарды қою.

Аннотация. В статье поднимается вопрос коррекции аспекта звукопроизношения детей с дизартрическим расстройством речи, методов коррекционной работы и результатов исследования, интеграции в общество, их адаптации и социализации к общеобразовательной среде в рамках инклюзивного образования, а также как коррекция этого речевого нарушения. Предметом данной статьи является развитие речевых навыков дошкольников с дизартрией на логопедических занятиях.

Ключевые слова: дизартрия, звуки, коррекционная работа, речь, речевые нарушения, звукопроизношение.

Annotation. The article raises the issue of correcting the aspect of sound pronunciation of children with dysarthric speech disorder, methods of correctional work and research results, integration into society, their adaptation and socialization to the general educational environment within the framework of inclusive education, as well as how to correct this speech disorder. The subject of this article is the development of

speech skills of preschool children with dysarthria in speech therapy classes. Keywords: dysarthria, sounds, correctional work, speech, speech disorders, sound pronunciation.

Соңғы кездері мектеп жасына дейінгі балалардың көп бөлігі әртүрлі сөйлеу бұзылыстарына тап болады. Дыбыстардың бұрмалануынан басталып, тұтықпа мен алалияға дейінгі көптеген сөйлеу бұзылыстары күннен күнге таралып, логопед мамандарына жүгіну жиілік сұраныс болып келеді. Аталған тіл бұзылыстарының ішінде біз қарастырып отырғанымыз, және бұл бұзылыстар арасында ең жиі тараған сөйлеу бұзылыстарының бірі – дизартрия [1]. Ал оның өз кезегінде айтарлықтай өсу үрдісі (тенденциясы) бар. Зерттеудің өзектілігі осы бұзылыстың таралу жиілігіне ғана емес, сонымен қатар ата-аналардың диагностика мен түзету үдерісінің сұрауымен байланысты.

Дизартрия – сөйлеу артикуляциясының иннервациясының жеткіліксіздігімен сипатталатын сөйлеудің бұзылысы. Аталған термин грек тілінен шыққан «dis –бұзылыс, artron – бөлшектеу, мүшелу» деген мағына білдіреді. Дизартрияның басқа сөйлеу бұзылыстарынан бір ерекшелігі бар: бұл жағдайда тек жеке дыбыстардың бұзылуы ғана емес, жалпы сөйлеудің айтылу жағының зардап шегуі [2].

Сөйлеу тілінің иннервациясы сөйлеудің барлық аспектілерін, атап айтқанда айтылымды дамытуда үлкен рөл атқарады. Аудармада «дизартрия» сөзі артикуляциялық аппараттың бұзылысы деген мәнде. дизартрияның клиникалық түсінігі бұл терминнің мағынасынан әлдеқайда кең болып келеді. Бұл термин тек перифериялық немесе орталық жүйке жүйесінің зақымдалуына байланысты артикуляцияның бұзылысына қатысты болуы мүмкін, бірақ клиникалық жағынан ол барлық моторлы сөйлеу бұзылыстары үшін қолданылады [3]. Дизартрия белгілері, этиологиясы, механизмдері кеңестік және шетелдік әдебиеттерде егжей-тегжейлі қарастырылған. Олардың ішінде: Р.Е.Левина, А.Р.Лурия, Е.Ф.Архипова, О.В.Правдина, М.В.Ипполитова, Е.Ф.Соботович сияқты ғалымдар қарастыру жасап, зерттеген болатын. Осыдан басқа З.А.Мовкебаева, Қ.Қ. Өмірбекова, Р.А.Сүлейменова, Г.Б.Ибатова, Г.Н.Тулэбиева сынды отандық ғалымдар өз еңбектерін жасаған.

Осы санаттағы балалар санының болуына байланысты, біз дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балаларды зерттеп, эксперименттік жұмыс өткізген болатынбыз. Тақырыпты зерттеу мәселесіне байланысты әдебиеттерді талдап алған соң, эксперименттік жұмыс ұйымдастырылып, жүргізілген болатын. Эксперименттік жұмыс «Павлодар қаласының №14 Арнайы балабақшасы» базасында

жүргізіліп зерттелген болатын. Зерттеу жұмысы 2024 жылдың ақпан айынан сәуір айына дейінгі аралықта өткізілген болатын. Аталған зерттеу жұмысында 5-6 жас аралығындағы дизартрияның көмескі түрі және ЖСТД-III деңгейі бар 5 бала қатысқан болатын.

Таңдалған тақырып бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиет зерттелініп, дизартрияның көмескі түрі бар балалардың негізгі мәселесі – артикуляциялық моторикасының және фонематикалық есту жағының жетіспеушілігі екені нақтыланған. Осыған байланысты, эксперименттік жұмыстың негізгі мақсаты:

- дизартрияның көмескі түрі бар мектеп жасына дейінгі балалардың артикуляциялық моторикасы мен фонематикалық есту функцияларын ерекшеліктерін зерттеу;

- түзету жұмысын атқару;

- динамикасын бақылау.

Эксперименттік жұмыстың міндеттері:

- Дизартрияның көмескі түрі бар балалардың қазіргі жағдайын зерттеу мен диагностикалауға арналған әдістемелер жүйесін құрау;

- Дизартрияның көмескі түрі бар балалардың артикуляциялық моторикасы мен фонематикалық есту функциясының күйіне эксперименттік жұмысты өткізу;

- Сандық және сапалық талдау жүргізіп, қорытынды жасау.

Осыған байланысты, біз балалардың сөйлеуіндегі дыбыстық айтылу аспектісін зерттеу үшін көптеген әдістемелік жиынтықтарды қарастырып шығып, Г.А. Волкованың әдістемесіне тоқталдық.

Г.А. Волкованың еңбектерінде ұсынылған тапсырмалар мен жаттығулар артикуляциялық моториканы зерттеу үшін пайдаланылды. [4]

Зерттеу 4 көрсеткіш бағыттарды қамтыған болатын:

1. Дыбыстық айтылуды зерттеу.

2. Сөйлеу дыбыстарының фонематикалық қабылдауын және дифференциациясын зерттеу.

3. Сөйлеуді қабылдауды фонологиялық деңгейде зерттеу.

4. Фонематикалық талдау, синтез, ойдың қалыптасуын зерттеу.

Әрбір аталған 4 көрсеткіш келесі критерийлер бойынша бағаланады:

4 балл – барлық аталып тексерілген фонетикалық дыбыстар дұрыс айтылымда;

3 балл – аталып тексерілген фонетикалық дыбыстардың тек біреуі ғана бұзылған айтылымда;

2 балл – аталып тексерілген фонетикалық дыбыстардың ішінде 2-3 бұзылған айтылымда;

1 балл – аталып тексерілген фонетикалық дыбыстардың 3-тен көбі ауыстырылып, бұрмаланған айтылымда;

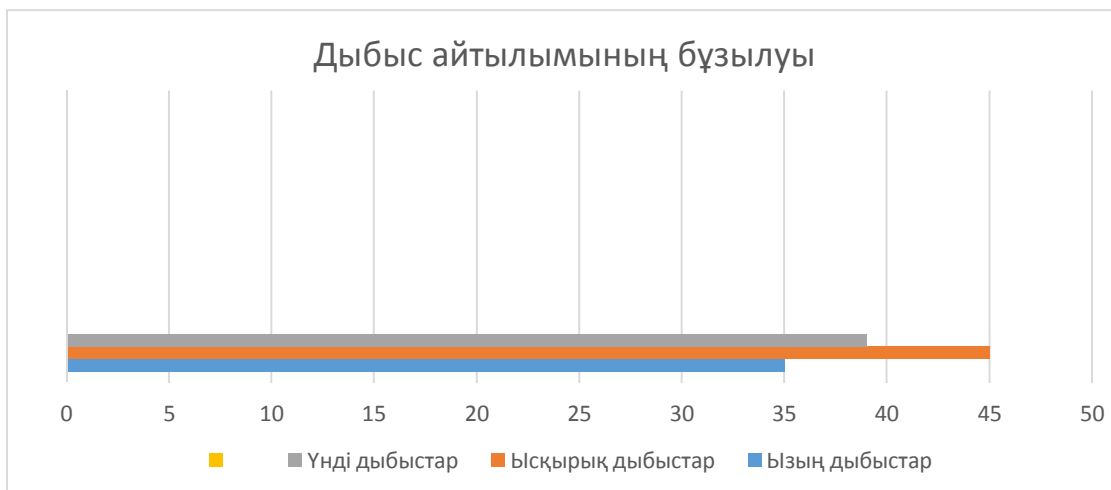
0 балл – аталып тексерілген фонетикалық дыбыстардың барлығы ауыстырылған, бұрмаланған айтылымда.

Сәйкес көрсеткіштер бойынша 1-кестеде берілген сөйлеудің дыбыстық айтылу аспектісін зерттеу нәтижелеріне тоқталайық:

Кесте-1. Дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың дыбыстық айтылу аспектісінің күйі.

Көрсеткіш	Балалардың дыбыстық айтылу күйі (балл)				
	Амир У.	Айлана Н.	Тимур Д.	Малика А.	Асанали Ш.
	Ысқырық дыбыстар				
2.1	4	2	3	2	3
2.2	3	2	3	2	2
2.3	2	3	3	2	2
2.4	2	1	2	1	1
	Ызың дыбыстар				
2.1	3	2	3	2	2
2.2	3	2	2	1	1
2.3	2	2	1	1	1
2.4	2	2	1	1	1
	Үнді дыбыстар				
2.1	3	2	2	2	2
2.2	2	2	2	3	2
2.3	2	1	2	2	2
2.4	1	2	1	2	2

Зерттеу нәтижелерін талдай келе, біз барлық балаларда әртүрлі фонетикалық топтардағы дыбыстарды айтуда қиындықтар бар екенін байқадық. Дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың дыбыстық айтылу күйін зерттеудің нәтижелерінің талдауы 1-суретте толықтай көрсетілген.

1-сурет. Дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың дыбыстық айтылымының күйі.

А.Волкованың әдістемесін қолдана отырып, дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың дыбыстық айтылуы мен фонематикасын зерттеу осы топтағы балалармен түзету жұмыстарын жүргізу қажеттілігін растады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, әр баланың дыбыстық айтылу бұзылыстарының өзіндік ерекшеліктері бар, сондықтан түзетуді әр баламен жеке жүрізу ұсынылған болатын. Осы санаттағы балалармен түзету жұмысының негізгі әдісі – жеке логопедиялық сабақтар болып табылады. Дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың дыбыстық айтылуын түзетуге арналған жеке логопедиялық сабақтардың мақсаты – басқалардың баланың сөйлеуін түсінуді жақсарту болып табылады.

Дыбыстарды қою екі түрлі жолмен қоюға болады: дыбыстарды шығару еліктеу әдісі арқылы балаларға анық көрсетілетін арнайы сурет-символдар қолданылады. Мысалы: [С] дыбысымен жұмыс істеген кезде, балаларға суретте жыланның қалай ысқыратынын көрсетуге болады. [З] дыбысымен жұмыс барысында, аралар суреті мен олардың қалай ызылдайтынын айтып көрсету; [Р] дыбысында «т немесе д» дыбысымен қоса, трактордың қалай дыбыс шығаратынын көрсету. Тілдің, ерін орналасуына және ауа ағының бағытына ерекше назар аударылады. Осыдан кейін айна алдында дыбыстарды қайталау тапсырмасы беріледі. Механикалық жолмен қою түрі – шпатель, зондтар сияқты құралдармен қойылады. Логопедиялық сабақтарда дыбыстарды қою, артикуляциялау жұмыстары жүргізіледі. Әдетте мұндай сабақтардың ұзақтығы 20-30 минуттай жүргізіліп, атқарылады. Дыбыс артикуляциясы үш әдіс арқылы жетілдіріледі: еліктеу, сақталған дыбыстарды механикалық жолмен қолдау, аталған екі әдістің араласуы.

Экспериментке қатысқан балаларға дыбыстарды қою реті:

[с] – Айлана Н. (еліктеу бойынша)

[з] – Малика А. (еліктеу бойынша)

[ш] – Амир У., Айлана Н., Тимур Д., Асанали Ш. (механикалық әдіспен)

[ж] – Асанали Ш., Айлана Н. (еліктеу бойынша)

[л] – Амир У., Айлана Н. (еліктеу бойынша)

[р] – Амир У., Тимур Д., Айлана Н., Асанали Ш. (механикалық әдіспен)

Дыбыстарды түзету кезеңінде дыбыстарды түзетіп қою жұмысы ғана атқарылмай, дыбыстарды ажырату мен машықтандыру жұмысы да орын алады.

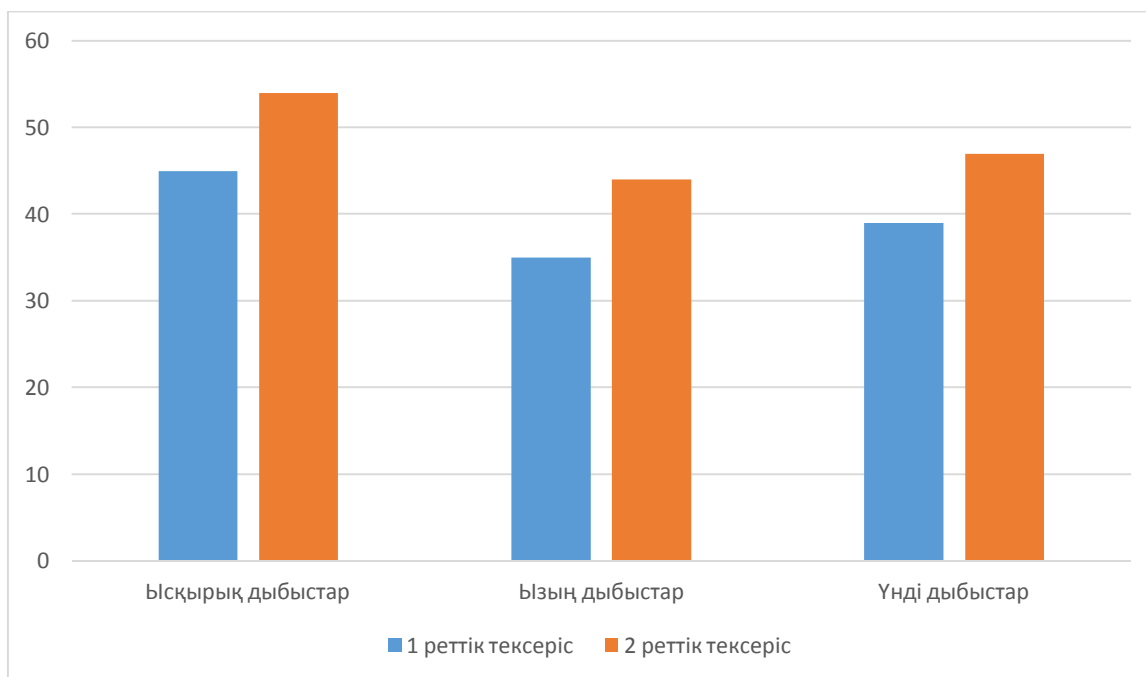
Машықтандыру жұмысы осындай реттілікпен іске асады:

1. буындардағы дыбысты машықтандыру;
2. сөздердегі дыбысты машықтандыру;
3. сөйлемдердегі дыбысты машықтандыру;
4. жаңылтпаштар, сөзұйқастар, тақпақ пен өлеңдерде дыбысты машықтандыру;
5. қысқа одан кейін үлкен мәтіндер қолданысымен машықтандыру жұмысы;
6. күнделікті әңгімелесу кезінде дыбысты машықтандыру. [6]

Көрсеткіш	Балалардың дыбыстық айтылу күйі (балл)				
	Амир У.	Айлана Н.	Тимур Д.	Малика А.	Асанали Ш.
	Ысқырық дыбыстар				
2.1	4	3	4	3	4
2.2	3	2	3	2	2
2.3	3	3	3	2	3
2.4	2	2	2	2	2
	Ызың дыбыстар				
2.1	3	3	3	3	3
2.2	3	2	2	2	1
2.3	2	2	2	1	1
2.4	3	3	2	1	2
	Үнді дыбыстар				
2.1	3	3	3	2	3
2.2	2	2	2	3	2
2.3	2	2	2	3	3
2.4	2	2	2	2	2

Түзету шараларынан кейін эксперименталды топтағы балалармен бастапқы зерттеудің диагностикалық әдістерін пайдалана отырып, қайтадан сынақ өткізілді.

Кесте-9. Дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың түзетуден кейінгі дыбыстық айтылу аспектісінің күйі.

Сурет-2 салыстырмалы нәтижелер көрсетілген

Суретке қарап тұрсақ, балалардың барлығы дыбыс топтарында айтылымы жақсарғаны анық көрінеді. Әсіресе, анық және әсерлі нәтижелер ысқырық және үнді дыбыс топтарында байқалды. Осылайша, артикуляциялық гимнастика, фонематикалық қабылдауды жаттықтыру және де басқа түзету әдістері сөйлеу аппаратының жұмысын жақсартуға және дұрыс айтуды жақсартуға ықпал етті деген қорытынды жасауға болады. Дегенмен, дизартриясы бар балалардың барлық дыбыстарды дұрыс айта алуы үшін әлі де ауқымды жұмыс жасауы керек деген ойдамыз.

Дизартриясы бар балалардың сөйлеу бұзылыстары жоқ балалардың деңгейіне жақындауы үшін, басталып қалған жұмысты ары қарай жалғастыру – міндет. Жеңіл жағдайларда дизартриядан толығымен айырылу үшін кем дегенде бір жыл көлемінде түзету жұмыстарын атқару қажет, ал одан да ауыр жағдайларда 2-3 жылдан кем емес уақыт қажет болуы мүмкін. Тек сөйлеу тілін дамыту сабақтары ғана емес, тыныс алу мен артикуляциялық жаттығуларды

орындау, сондай-ақ логопедиялық массажды да қосып, қолдануға болады.

Осылайша, зерттеу жұмысы көрсеткендей, дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу бұзылыстарын түзетуге жеке сабақтар үлкен әсер мен ықпал етеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, Бірінші реттік тексерістен кейін балалармен жүйелі түзету жұмысы атқарылған болатын. Аталған түзету жұмысының ішіне артикуляциялық жаттығуларды жасау, тыныс алу гимнастикасы, дыбыстарды қою және оларды машықтандыру, күнделікі өмірде сөйлеу мен әңгімеге қосып, бекіту, фонематикалық естулерін дамыту сияқты жұмыстар атқарылған болатын. Атқарылған жұмыс нәтижесінде, балалардың көп бөлігінде ысқырық пен ызың дыбыстар тобы әсерлі нәтижеге ие болды.

Жеке логопедиялық сабақтарда дұрыс сөйлеу дағдылары қалыптасады, сөйлеуде өз-өзін бақылау да дамиды. Сабақтар дыбыстың айтылуын түзетуге, ауызша сөйлеудің компоненттерін, фонематикалық процестерді жетілдіруге және коммуникативті дағдыларды дамытуға бағытталған. Сондай-ақ, ерік-жігер, есту, қабылдау, есте сақтау бойынша жұмыстар жүргізілген болатын. Сондай-ақ, сөздік қор мен логикалық ойлау дамиды.

Материал зерттеуде көзделген барлық мақсаттардың дәйекті дамуын қамтамасыз ететіндей етіп таңдалған. Жеке логопедиялық сабақтарда дыбыстың айтылуын жақсарту үшін жаттығулар мен ойындар өткізілген болатын. Осылайша, зерттеу мақсатына қол жеткізіліп, алға қойылған міндеттер мен зерттеу жұмысының болжамы расталған болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-svyaznoy-rechi-u-detey-s-dizartriy/viewer> Филичева, Т.Б. Основы логопедии [Текст] / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева, Г.В. Чиркина. – М.: Просвещение, 1989. – 223 с.
2. Логопедия бойынша хрестоматия (үзінділер мен мәтіндер): X 91 Жоғары және орта арнаулы педагогикалық оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы: 2 томда. Т. I / Ред. Л.С.Волкова және В.И.Селиверстов. — М.: Гуманитарлық. ред. VLADOS орталығы, 1997. - 560 б.
3. Логопедия в таблицах, схемах, цифрах / Т.В.Пятница. – Изд, 2-е, - Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 173, [1] с.: ил. – (Библиотека логопеда).
4. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика: учебник для студентов вузов. - М.: Владос, 2002. – 272с.
5. Архипова Е.Ф. – Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей / Е.Ф. Архипов. – М.: АСТ: Астрель, 2008.-254 . [2 | е.: ил. — (Высшая Школа)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНДА КӨРІНІС БЕРЕТІН ЭМОЦИОНАЛДЫҚ КҮЙДІҢ ЗЕРТТЕЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мөлдір Сағиденова

*Әлихан Бөкейхан университеті, 6B03115 – «Психология» білім беру
бағдарламасының II курс студенті, Семей қаласы*

Ш.О. Орынғалиева

*ғылыми жетекші: PhD доктор, Әлихан Бөкейхан университеті,
Семей қаласы*

Түйіндеме. Мақалада эмоционалдық күй, оның ішінде мазасыздану феноменінің зерттелу мәселелері қарастырылады. Шетелдік психологиялық еңбектердегі мазасызданудың зерттелуі, ғылыми негіздеріне талдау жасалады. Эксперименттік зерттеу жұмыстарының нәтижелері баяндалған. Сонымен қатар, мазасыздану деңгейін төмендеу мақсатында құрастырылған коррекциялық жұмыс бағдарламасы құрастырылған.

Түйін сөздер: мазасыздану, эмоционалдық күй, дискомфорт, психокоррекция, эмоционалды қысым.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы изучения эмоционального состояния, в том числе феномена тревожности. Проводится исследование, анализ научных основ тревожности в зарубежных психологических работах. Представлены результаты экспериментальных исследовательских работ. Кроме того, разработана коррекционная рабочая программа с целью снижения уровня тревожности.

Ключевые слова: тревожность, эмоциональное состояние, дискомфорт, психокоррекция, эмоциональное давление.

Resume. The article examines the issues of studying the emotional state, including the phenomenon of anxiety. The research and analysis of the scientific foundations of anxiety in foreign psychological works are carried out. The results of experimental research are presented. In addition, a corrective work program has been developed to reduce anxiety levels.

Keywords: anxiety, emotional state, discomfort, psychocorrection, emotional pressure

XX-шы ғасырдың басында шетелдік және отандық психологияның өзекті мәселелерінің бірі жағымсыз эмоционалды жағдайларды, яғни ашу, агрессия, кінәлау сезімі, мазасыздану, стресс, дистрессі зерттеу болды. Психология тарихында мазасыздануды түсіну ең алдымен жеке тұлға туралы түрлі теориялардың дамуымен байланысты. «Мазасыздану» түсінігін психологияға психоаналитиктер және психиатрлар енгізді. Психоанализдің көптеген өкілдері мазасыздануды жеке тұлғаның тума қасиеті және ол адамға о бастан-ақ тән күй ретінде қарастырды. «Мазасыздық» түсінігін психологияға З.Фрейд енгізді және қазіргі таңда оны көптеген ғалымдар (О.А.Черников,

О.Кондаш, Ф.Перлз және басқалар) оны қорқыныштың бір түрі ретінде қарастырады. Ол жеке адам дамуын тежейді, себебі онымен күрес кезінде өте көп энергетикалық ресурстар шығындалады. З.Фрейдтің пікірі бойынша, адамда кездесетін кез-келген қауіпті және мазасыздану ситуациясы құрамында құштарлық объектісін жоғалту жатады, яғни адамның бірнеше тума әуестік инстинктері бар. Олар оның көңіл-күйін анықтайды, адам мінез-құлығының қозғаушы күші болып табылады.

Э.Фромм, К.Хорни, Г.С.Салливан сияқты неофрейдистер жұмыстарында маза мен мазасыздық мәселесіне көп көңіл аударылған. Олар мазасыздықтың көзі әлеуметтік орта болатын, жеке адамның базалық құрылуы деп есептеді. Адамдар тумасынан мазасыз болмайды, олардың мазасыз болуына өмірлік жағдайлар себепші болады.

Г.С.Салливан да К.Хорни сияқты, мазасыздануды тұлғааралық қарым-қатынас жемісі деп санайды, және бұл алғашқыда анасынан баласына беріледі дейді. Осы мазасыздықтан қашудың жолы: адамдар өз мінез-құлқын бақылау мен қорғаудың түрліше тәсілдерін қолданады. Нақ осы қорғаныс шаралары «Мен» жүйесін қалыптастырады. «Мен» адамды мазасызданудан қорғайды, әрі жоғары деңгейлі өзін-өзі сыйлау арқылы бекиді, өзін сыннан да қорғайды.

Ч.Д. Спилберг ситуациялық мазасыздануды «эмоциялық реакция» ретінде анықтайды, ол жайсыздықты алдын-ала сезумен, қысымды, невротизмді, мазасыздануды субъективті түйсінулермен сипаттайды және вегетативті жүйке жүйесінің белсенділігімен қатар жүреді деген [1].

Мазасызданудың оптималды деңгейі Йеркс-Досон заңы бойынша іс-әрекет өнімділігін көтереді. Мазасызданудың ұзақ уақыт сақталған жоғары деңгейі дезадаптивті реакция болып табылады және әртүрлі невротикалық бұзылулардың генезисі ретінде көрініс береді.

Мазасыздану мәселесін К. Хорнидің [2] зерттеулерінде жиі кездестіруге болады. Автор өз теориясында жеке тұлғаның үрей және мазасызданудың қайнар көзі биологиялық құштарлық пен әлеуметтік тыйымдардың арасындағы конфликт емес, ол - дұрыс емес адамдық қарым-қатынастар. «Невротическая личность нашего времени» кітабында Хорни 11 жүйелік қажеттіліктерді атап көрсетеді. «Осы қажеттіліктерді қанағаттандыру көмегімен адам үрейден құтылуға тырысады, бірақ жүйкелік қажеттіліктер тойымсыз, оларды қанағаттандыру мүмкін емес, ал бұдан шығатыны үрейден құтылудың жолы жоқ» деп есептеді К.Хорни.

А.М. Прихожан: [3] «Мазасыздану – бұл төніп келе жатқан қауіпті алдын-ала сезінумен, сәтсіздікті күтумен байланысты, эмоционалдық дискомфортты уайымдау» - деп нақтылады.

Мазасыздануды эмоционалдык күй ретінде және жекелік кескін немесе темпераменттің тұрақты қасиеті ретінде де айырып көрсетеді.

Р.С. Немовтың анықтамасы бойынша: «Мазасыздану - әлеуметтік құрылымдағы жағдайда қорқыныш пен үрейді сезіну, жоғарғы алаңдаушылық күйіне әкелетін адамның тұрақты немесе ситуативті көрініс болып табылатын қасиеті» [4].

Г.М.Бреславтың пікірі бойынша [5], мазасыздық – әртүрлі стресстік сезімдердің бастауларына негіз болатын, тұлғалық сапа. Мазасыздану – үнемі өз ішкі «Меніне» қауіп қатердің туындау жағдайымен көрінетін индивидтің негізгі параметрлері.

О.Х. Маурердің ойынша, мазасызданудың функциясы – төніп келе жатқан қауіп пен қорқыныш сезімдерін алдын-алатын немесе белгі беретін жүріс-тұрыс формасы [6].

Л.А.Китаев-Смык өз кезегінде мынаны белгілейді, «психологиялық зерттеулерде мазасызданудың екі түрінің анықтамасы соңғы жылдары кеңінен тарала бастады». Олар: «Мінездің мазасыздануы» және «ситуативтік мазасыздану» [7].

А.В. Петровскийдің анықтамасы бойынша [8]: «Мазасыздану – үрейдің реакциясының туындауының төменгі сатысын сипаттайтын индивидтің қатерді уайымдауға бейім болуы және жекелік ерекшеліктердің негізгі параметрінің бірі. Мазасыздану әдетте, жүйкелік психикалық және ауыр соматикалық ауруларда жоғары болады, сонымен қатар психотравма салдарын өткізіп жатқан сау адамдарда көптеген топ мүшелерінде жекелік сәтсіздіктің субъективті көрінісінің бұзылуы».

Мазасыздық ұғымын көптеген зерттеушілермен құрастырылып, әр түрлі трактаттарда жазылған. Бірақ барлық ұғымдардың түп мағынасы бір жерге келіп тоқталады. Мазасыздану бұл: тұлғаның индивидуалды психологиялық ерекшелігі; психологиялық құбылыс; адамның мазасыздыққа берілу сезімі; жоғарғы деңгейдегі уайым сезімі.

Мазасыздану эмоциялық күйінің көрінісіне берілген анықтамаларды талдай келе, бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін диагностикалау мен психокоррекциялық бағдарлама мазмұнының жүйесін зерттеу жұмысымыздың мазмұнын айқындады.

Зерттеу жұмысы жанында интернаты бар № 42 жалпы білім беретін орта мектебінің 4 сынып оқушыларына жүргізілді. Зерттеу жұмысына барлығы 42 оқушы қатысты. Эксперимент тобы – 20, бақылау тобы – 22 оқушы

Зерттеу кезеңдері:

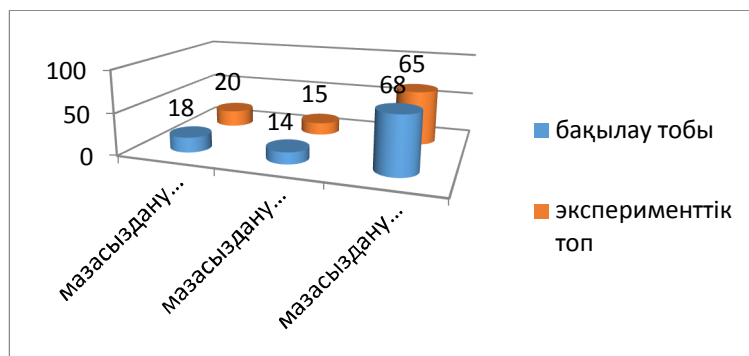
1. Айқындау – бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану күй жағдайларын диагностикалық әдістемелер негізінде зерттеп, анықтау;

2. Психологиялық коррекция жұмыстарының бағдарламаларын құру;

3. Бақылау – түзету жұмыстарынан кейін алғашқы айындау кезеңінің қорытындыларымен бақылау кезеңіндегі зерттеулерді салыстыру. Жұмысты қорытындылау.

1) Бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін анықтау мақсатында «Мектептегі бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін диагностикалауға» арналған Р.Ф.Филлипстің әдістемесі қолданылды Әдістеменің мақсаты: бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін зерттеу.

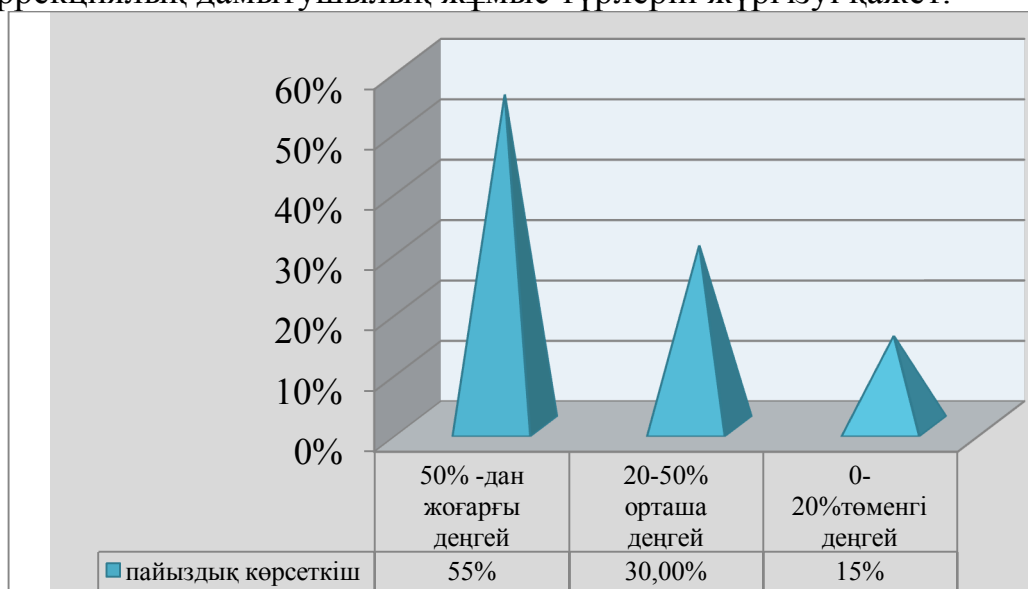
«Мектептегі бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін диагностикалауға» арналған Р.Ф.Филлипстің әдістемесі бойынша жүргізілген зерттеу қорытынды нәтижесінде, бақылау тобында 18 % мазасызданудың жоғарғы деңгейін көрсетсе, 14 % өте жоғарғы көрсеткішті, 68 % мазамызданудың қалыпты деңгейін көрсетті. Эксперимент тобында - 20 % мазасызданудың жоғарғы деңгейін көрсетсе, 15 % өте жоғарғы көрсеткішті, 65 % мазасызданудың қалыпты деңгейін көрсетті. байқалды. Мазасыздану белгілері бойынша мектептік үрей яғни, мектеп өмірімен байланысты баланың жалпы эмоционалдық көңіл-күйі бойынша жоғарғы пайыздық көрсеткіштерді көрсетті. Жетістікке жоғары нәтижеге жетуде кедергі жасайтын жағымсыз факторлардың бірі ретінде мазасыздану белгісі екінші орында.

Сурет 1 Мазасыздану деңгейін анықтауға арналған Филлипс әдістемесі бойынша пайыздық көрсеткіштері, %

2-әдістеме: Р.Тэмм, М.Дорки, В.Аменмен бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін тестілеуге арнап құрастырылған. Тақырыбы: «Қажетті бет әлпетті таңдап ал». Әдістеменің мақсаты: күнделікті өмірлік жағдайда айқын көрінетін баланың мазасыздану деңгейін зерттеу және бағалау.

Зерттеудің қорытынды нәтижесі бойынша, оқушылардың эксперимент тобы бойынша 55%-ында мазасыздану деңгейі жоғары, 30% -да орташа және қалған 15% -ы мазасыздану деңгейінің төменгі көрсеткішін көрсетті. Бұл дегеніміз сыныптың 50% -нан көбі мазасыздану деңгейінің жоғарғы нәтижесін көрсетті. Яғни бұл сыныппен психолог мазасыздану деңгейін төмендетуге бағытталған коррекциялық дамытушылық жұмыс түрлерін жүргізуі қажет.

Сурет 2 «Қажетті бет әлпетті таңдап ал» әдістемесінің көрсеткіші

Айқындаушы эксперимент барысында жүргізілген диагностикалық жұмыстардың қорытынды нәтижесі бойынша, бастауыш сынып оқушыларының басым бөлігінде мазасызданудың жоғары деңгейі байқалды. Жоғарғы деңгейдегі мазасыздану сезімін төмендету мақсатында психокоррекциялық бағдарлама құрастырылды. Бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін түзету-дамыту мақсатына бағытталған «Өзіме сене аламын» атты бағдарлама. Бағдарламаның негізгі мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының мазасыздану деңгейін алдын-алу.

Бағдарламаның міндеті:

1. Оқушылардың бойында өзін-өзі адекватты бағалауы мен өзіне деген сенімділігін қалыптастыру;
2. Бұлшықет және эмоционалды қысымнан арылудың дағдыларын дамыту;
3. Әр түрлі өмірлік ситуацияларда қарым-қатынас дағдыларын дамыту;
4. Баланы өз-өзін түсіне білуіне үйрету;

5. Өзге адамдарға сенім және түсіністік сезімімен қарауға дағдыландыру; Мақсатты түрде бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілетін коррекциялық жұмыстар бірнеше бағытта жүргізіледі:

6. өз күшіне деген сенімін жоғарылату;
7. өзге адамдарға сенім қасиетін қалыптастыру;
8. бұлшықет қысымын төмендету;
9. ұжымдық жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру;

10. балаға кері әсер ететін жағдайларда өз-өзін басқара білу дағдысын үйрету;

Әр түрлі бағыттағы жұмыс бір уақыт аралығында жүзеге асуы мүмкін. Бағдарлама әр түрлі жаттығулардан, этюдты бөлімдерден, рөлдік ойындардан, ертегілерден тұрады.

Түзету-дамыту жұмысының нәтижесінен кейін біршама азайды. Оны бақылаушы эксперимент нәтижесінде жүргізілген диагностикалық жұмыстардың қорытынды көрсеткіштерінен байқауға болады.

Бұдан шығатыны, коррекциялы-дамытушылық жұмыс, бала бойындағы мазасыздану деңгейінің төмендеуіне тиімді әсер етеді. Осылайша, коррекциялық-дамытушылық жұмысқа дейінгі және кейінгі алынған ортақ мәндерінің арасында анық статистикалық айырым бар екені анықталды. Олар, шынында да, анық ерекшеленгендіктен мынадай қорытынды шығаруға болады: топта жүргізілген коррекциялы дамытушылық жұмыс бастауыш сынып жасындағы балалардың мазасыздануларының төмендеуіне септігін тигізді. Бақылаушы эксперимент нәтижелерінің сапалы анализі, бастауыш сынып жасындағы балалардың мазасыздануларының төмендеуіне өзара іс- әрекеттік құрылымдық тәсілдерінің дамуына, белсенді кірісуге мүмкіндік беретін және жақсы нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған коррекциялы- дамытушылық шаралардың жүйесі арқылы мүмкін болды деген қорытынды негіз болды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Спилберг Ч. Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги. М., Пэрс 2008
2. Хорни К. Невротическая личность нашего времени.- М: Академический проект 2009
3. Прихожан А.М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст – СПб: Питер 2007
4. Психологическая диагностика и коррекция личности школьника / Отв. ред. И.Ф. Мягков. — Воронеж: ВГПИ, 1991.
5. Бреслав Г. М. Психология эмоций / - 3-е изд. Мастер. — М. : Смысл ; Издательский центр «Академия», 2007 — 544 с.
6. Mowrer O. H. Learning Theory and Behaviour. — N. Y.: John Wiley, 1960.

7. Макшанцева Л. В. Тревожность и возможности ее снижения у детей, начинающих посещать детский сад // Психологическая наука и образование. - 1998. - № 3. - С. 39-48.
8. Хабирова Е. Р. Тревожность и ее последствия // Ананьевские чтения – 2003 СПб., 2003 С. 301-302.

РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ ДЕТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Сайфулина А.К.

*Магистрант Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар,*

Сарсенбаева Б.Г.

*научный руководитель: к.п.н., профессор высшей школы педагогики,
г.Павлодар*

Аннотация: Бұл жұмыста бала мен ата-ана қарым-қатынасын қалыптастыру процесінде мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалдық сферасының дамуына әсер ететін психологиялық-педагогикалық даму жағдайлары қарастырылады. Мектепке дейінгі балалық шақ – тұлға дамуының алғашқы кезеңі, онда әлеуметтік өзара әрекеттесу тұлға дамуының маңызды факторы болып табылады. Эмоциялар әлеуметтік өзара әрекеттесу процесінде шешуші рөл атқарады. Адамның эмоционалдық саласы - күрделі реттеу жүйесі, бұзылулар жеке адамның сыртқы әлеммен еркін әрекеттестігіне кедергі келтіреді, жеке дамудың ауытқуларына әкеледі және физикалық бұзылулардың пайда болуын ынталандырады. Бұл мақалада эмоционалдық саланың қалыптасуына теориялық талдау берілген, сонымен қатар отбасындағы бала мен ата-ана қарым-қатынасының ерекшеліктері қарастырылған.

Кілт сөздері: отбасы; даму; эмоционалдық сала; мектепке дейінгі жас; мінез-құлық; тұлғалық; эмоционалды мінез-құлық.

Аннотация: В данной работе рассмотрены психолого-педагогические условия развития, оказывающие влияние на развитие эмоциональной сферы детей дошкольного возраста в процессе формирования детско-родительских отношений. Дошкольное детство — это ранняя стадия развития личности, где социальное взаимодействие является наиболее важным фактором развития личности. Эмоции играют решающую роль в процессе социального взаимодействия. Эмоциональная сфера человека представляет собой сложную регуляторную систему, нарушения в которой препятствуют свободному взаимодействию личности с окружающим миром, приводят к отклонениям в развитии личности и стимулируют возникновение физических нарушений. В данной статье представлен теоретический анализ формирования эмоциональной сферы, а также рассматриваются особенности детско-родительских отношений в семьях.

Ключевые слова: семья; развитие; эмоциональная сфера; дошкольный возраст; поведение; личность; эмоциональное поведение.

Abstract: *This paper examines the psychological and pedagogical conditions of development that influence the development of the emotional sphere of preschool children in the process of forming child-parent relationships. Preschool childhood is an early stage of personality development where social interaction is the most important factor in personality development. Emotions play a crucial role in the process of social interaction.*

The emotional sphere of a person is a complex regulatory system, disturbances in which interfere with the free interaction of the individual with the outside world, lead to deviations in personal development and stimulate the occurrence of physical disorders. This article presents a theoretical analysis of the formation of the emotional sphere, and also examines the features of child-parent relationships in families.

Keywords: *family; development; emotional sphere; preschool age; behavior; personality; emotional behavior.*

Семья и семейные отношения играют важнейшую роль в формировании личности ребенка. С самых первых минут жизни ребенка родители приобретают статус жизненно важных фигур, обеспечивают основные потребности, его психологическое и физическое здоровье полностью зависит от них. С.Л. Рубинштейн говорил: «Отношение к другому человеку, к людям составляет основную ткань человеческой жизни, ее сердцевину [5; С 140].

По мнению исследователей Б.Г. Ананьева и В.Н. Мясищева детско-родительские отношения – это отношения которые имеют избирательную в эмоциональном и оценочном плане психологическую связь ребенка со своими родителями, проявляются такие отношения в переживаниях, действиях, реакциях связанных с возрастными психологическими особенностями детей, культурными моделями поведения и собственной жизненной позицией определяющую особенности восприятия ребенком своих родителей и способом общения с ними [1; С 56].

У детей дошкольного возраста складываются сложные и разнообразные отношения с окружающим обществом, благодаря которому определяется развитие их личности. Общение с родителями – это первый опыт взаимодействия с окружающим миром. Этот опыт интегрируется и формирует определенные модели поведения с другими людьми, которые передаются из поколения в поколение. В каждом обществе формируется своя культура детско-родительских отношений и взаимодействий, которая, в свою очередь, создает социальные стереотипы и определенные установки, и мнения о воспитании детей в семье.

Эмоциональное развитие и психологическое состояние детей во многом зависит от родительского отношения к своему ребенку с самого

рождения. Дети чрезвычайно чувствительны к тому, как к ним относятся родители. Ребенок с самых малых лет начинает чувствовать отношение родителей, именно по этой причине ребенок может требовать больше внимания к себе, так как хочет чувствовать себя нужным и любимым.

Многочисленные психологические исследования показывают, что на восприятие ребенка и отношение к нему влияют множество факторов, среди которых только некоторые непосредственно связаны с чертами самого мальчика или девочки. Итак, на отношение родителя к ребенку влияют:

1) Детский опыт самих родителей. Люди, став взрослыми, зачастую в своей собственной семье неосознанно формируют отношения, которые сложились в семье родителей, а также воспроизводят те проблемы, которые они не смогли решить в детстве.

2) Нереализованные потребности родителей. Иногда некоторым родителям следствия взросления воспринимаются как угроза собственному благополучию, вследствие чего, они могут неосознанно препятствовать установлению ребенком тесных контактов вне семьи, стремиться принимать участие во всех сферах жизни своего ребенка.

3) Личностные особенности родителей. Действие этого фактора отследить наиболее сложно, для многих родителей, однако при некотором навыке или с помощью специалиста вполне возможно осознать наличие у себя тех или иных черт и их влияние на восприятие ребенка. [2; С 66].

По мнению Е.И.Захаровой выделяются 3 блока эмоционального взаимодействия между родителем и ребенком [3; С 38]. Это чувствительный, поведенческий и блок эмоциональных проявлений. Давайте более подробнее рассмотрим каждый блок.

Первый блок – родительская чувствительность. В этот блок входят черты, отражающие особенности восприятия и способность распознавать эмоциональное состояние ребенка. Любящие родители очень чувствительны к небольшим изменениям в эмоциональном состоянии ребенка, что проявляется в способности матери понимать причины состояния ребенка, сопереживать и сочувствовать его проблемам во время взаимодействия.

Второй блок эмоциональной экспрессии включает в себя чувства и эмоции, которые испытывает мать при взаимодействии с ребенком. Если мать испытывает искреннюю заботу, сочувствие и привязанность к ребенку, а ребенок испытывает то же самое по отношению к матери, возникает позитивный эмоциональный фон; если же мать испытывает гнев, разочарование и т. д. по отношению к ребенку, возникает

напряженный эмоциональный фон. В этот блок также входят особенности отношения к себе как к родителю.

Третий блок поведенческих признаков - поведенческие признаки взаимодействия - является отражением родительской чувствительности и особенностей эмоционального взаимодействия матери и ребенка. Это и эмоциональная поддержка ребенка, и стремление к физическому контакту, и способность влиять на эмоциональное состояние ребенка.

Поэтому, семья – это среда, в которой создаются условия для физического, психического, эмоционального и интеллектуального развития ребенка. С самого раннего возраста семья остается для детей главной и единственной моделью социальных отношений. Здесь они усваивают общечеловеческие нормы и ценности, формируют первые устойчивые впечатления об окружающем мире.

Семья, не только закладывает основы формирования личности, но и обеспечивает необходимые условия для ее развития. Влияние семьи означает, что дети открыты для влияния воспитания. Семейное воспитание имеет множество преимуществ. Среди них: оно основано на авторитете родителей; его влияние на личность ребенка индивидуально; любовь родителей обогащает эмоции ребенка; семья передает социальный опыт подрастающему поколению и является важнейшим этапом социализации личности [4; С 111].

В каждой семье складывается своя система бессознательного воспитания, которая включает в себя собственное понимание целей воспитания, постановку воспитательных задач, применение методов и приемов воспитания, рефлексия по поводу того, что допустимо и недопустимо по отношению к ребенку.

Эмоциональное благополучие формируется под влиянием заботы, поддержки, проявления любви и позитивного эмоционального отношения родителей к своим детям. Позитивное отношение родителей к своим детям придает им уверенность и защищенность. Качественное развитие личности ребенка неразрывно связано с выбором воспитательной стратегии, которую осуществляют его родители. При анализе различных подходов к семейному воспитанию следует уделить внимание родительским установкам и поведенческим моделям. В современной педагогике выделены оптимальные и неоптимальные родительские стратегии. [7; С 56].

Наиболее привлекательной, адекватной и прогностичной является оптимальная родительская стратегия. Адекватность данной стратегии заключается в способности родителей учитывать индивидуальные особенности своего ребенка, понимать его внутрен-

ний мир. Гибкость предполагает готовность к адаптации воздействия на ребенка в соответствии с изменяющимися обстоятельствами семейной жизни. Прогностичность родительской стратегии означает, что не ребенок диктует свои условия, а стиль общения предвосхищает появление новых психологических и личностных черт у детей.

Неэффективные отношения изучаются более конкретно в рамках ориентации, при которой в силу различных обстоятельств семейные (невнимательные, равнодушные или, наоборот, чрезмерно воспитанные) установки значительно снижают социальную активность детей, то есть дети ограничиваются и замыкаются в себе. Негативные эмоции более конкретно изучаются в рамках сферы невлияния на других, то есть формирования эмоционального неблагополучия ребенка в зависимости от обстоятельств в семье.

Рассмотрим несколько методик, направленные на определение эмоционального состояния ребенка дошкольного возраста:

Методика – «Страна эмоций» (Громова Т.В.) психологическая методика, направленная на диагностику и коррекцию эмоционально-волевой сферы ребенка. Данная методика содержит стимульный материал в виде авторских рисунков. Забавные сказочные персонажи помогут ребенку познакомиться со своими эмоциями и подружиться с ними. Методика имеет широкий спектр применения, может быть использована как в индивидуальной, так и групповой работе. Рекомендуются для работы с детьми старшего дошкольного и младшего школьного возраста.

Методика «Изучение понимания эмоциональных состояний людей, изображенных на картинке» (Е.И. Изотова). Детям даются 6 картинок с изображением детей и взрослых, у которых ярко выражено эмоциональное состояние как основных эмоций (радость, страх, гнев, горе, обида, сочувствие) ребенку тематические картинки с изображением детей и взрослых и задавать вопросы: «Как чувствуют себя люди, представленные на фотографиях? Как вы догадались? Есть ли у вас такое чувство? Когда?».

Тест «Распознавание эмоций» (по Чередниковой Т.В).

Ребенку предлагается рассмотреть 3 ряда картин с изображениями различных персонажей, связанных между собой любой эмоционально значимой ситуацией. В каждом случае ребенок должен понять эти взаимосвязи на основе анализа эмоциональных состояний, отраженных в мимике каждого из героев ситуации. Все фотографии предлагаемых ситуаций сопровождают специальные вопросы, которые направляют ребенка в поисках необходимого образа.

В заключении следует отметить, что семья – величайшая ценность и жизненно важная потребность для каждого человека. Именно в семье, особенно в раннем детстве, когда ребенок интенсивно впитывает знания, навыки, жизненные впечатления, овладевает опытом поведения, у него закладываются социальные основы личности. Для эмоционального благополучия дошкольников необходимы благоприятная обстановка и уверенность в себе адекватная самооценка.

Список используемой литературы:

1. Возрастная и педагогическая психология: Хрестоматия: /Сост. И.В.Дубровина А.М. Прихожан, В.В. Зацепин. – М.: Академия, 2006.
2. Дружинин В.Н. Психология семьи. - СПб.:Питер 2006.-176 с.
- 3.Захарова Е.И. Исследование особенностей эмоциональной стороны детско-родительского взаимодействия // Психолог в детском саду. - 1998.- №1.
4. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие / Под ред. В.И.Селиверстова. —М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. — 408 с.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
6. Эльконин Д.Б. Детская психология. – М., 2000. – 438 с.
7. Янкина Е.И. Эмоции в развитии интеллекта ребенка дошкольного возраста, 1999. – 264 с

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА АЛГЕБРА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ОҚЫТУ

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

К. С. Сапарова

Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

М. А. Кененбаева

Аңдатпа: Берілген мақалада бастауыш мектепте математика сабақтарында алгебра элементтерін оқытудың ғылыми - теориялық негіздері ұсынылған. «Алгебра» ұғымына және оның элементтеріне анықтама берілді. Бастауыш сыныпта оқытылатын алгебра элементтерін 1 – 4 сыныптар аралығында жеке – жеке қарастырылды. Бастауыш мектеп бағдарламасына алгебра элементтерін енгізудің маңыздылығы және осы материалды оқытудың әртүрлі тәсілдері қарастырылады.

Кілтті сөздер: алгебра, алгебра элементтері, өрнек, теңдік, теңсіздік, теңдеу.

Аннотация: В статье представлены научно-теоретические основы преподавания элементов алгебры на уроках математики в начальной школе. Дано определение понятия «алгебра» и ее элементов. Элементы алгебры, преподаваемые в начальной школе, рассматривались индивидуально в период с 1 по 4 классы. Обсуждается важность введения элементов алгебры в программу начальной школы и различные способы преподавания этого материала.

Ключевые слова: алгебра, элементы алгебры, выражение, равенство, неравенство, уравнение.

Abstract: The article presents the scientific and theoretical foundations of teaching algebra elements in mathematics lessons in elementary school. The definition of the concept of "algebra" and its elements is given. The elements of algebra taught in elementary school were considered individually in the period from grades 1 to 4. The importance of introducing algebra elements into the primary school curriculum and various ways of teaching this material is discussed.

Keywords: algebra, elements of algebra, expression, equality, inequality, equation.

Қазіргі даму кезеңінде математиканың бастапқы курсына оқу әдістемесі бастауыш сынып оқушысының математикалық түсініктерін қалыптастыруды ғана емес, сонымен қатар оқушыны тікелей тәрбиелеу мен дамытуды көздейді. Қазіргі білім беру дамыта отырып, бастауыш сынып оқушысының интеллектуалдық дамуының, оның танымдық қызығушылықтары мен қабілеттерінің жеткілікті деңгейін қамтамасыз етуі керек [1, 70б].

Мақаланың негізгі мақсаты – бастауыш мектеп математикасындағы алгебралық ұғымдар және оны оқыту әдістемесінің ғылыми-теориялық негіздерін және оқыту барысында қолданылатын әдіс – тәсілдерді айқындау.

Алгебра — математиканың арифметика мен геометриямен қатар осы ғылымның ең көне салаларының қатарына жататын бөлімі.

Алгебраның негізгі ұғымдарын игеру бастапқы деңгейдегі математикалық білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және оқушылардың логикалық ойлауы мен аналитикалық дағдыларын дамытуға көмектеседі.

1969 жылғы бағдарламаға сәйкес математиканың бастауыш курсына алгебра элементтері енгізілді. Алгебралық материал 1-ші сыныптан бастап арифметикалық шама және геометриялық материалдармен тығыз байланыста оқылады. Алгебра элементтерін енгізу сан, арифметикалық амалдар, математикалық қатынастар туралы ұғымдарды жалпылауға көмектеседі, сонымен қатар балаларды келесі сыныптарда оқуға дайындайды. Негізгі алгебралық ұғымдарға курста “санды теңсіздік және теңдік”, “өрнек”, “санды өрнектің мәні”, “қосындының мәні”, “айырманың мәні”, “әріпті өрнек”, “әріпті өрнектің мәні”, “әріптің әрбір мәніне өрнектің бір ғана мәнінің сәйкес болатыны”, “қарапайым теңдеулер және оларды шешу тәсілдері”, “алгебралық тәсілмен есептер шығару” және тағы басқалары жатады. Бұл ұғымдарға бастауыш сыныптарда анықтама берілмейді, олар көрнекілік, жаттығулар арқылы қалыптастырылады [2].

Төртінші сыныптағы математикалық білімнің мазмұнында 1 – 3 сыныпта өтілетін алгебра элементтерінің мазмұндық – әдістемелік желілері әрі қарай сабақтастыра жалғастырылады. Осы бағыт бойынша бастауыш буынның соңғы 4 – сыныбында қайталау мен пысықтау және қорытындылау онтайлы үйлестіріледі.

Математиканың бастапқы курсының негізі натурал сандар арифметикасы болып табылады. Оған сонымен қатар, сан туралы ұғымдарды меңгеруге неғұрлым жоғары деңгейде ықпал ететін арифметикалық білімдер жүйесіне геометрия мен алгебра элементтері де кіреді.

1 – сынып оқушылары «теңдік», «теңсіздік», «өрнек», «санды өрнек», «әріпті өрнек», «теңдеу» терминдерімен таныса бастайды.

2 – сынып оқушылары 1 – сыныпта танысқан алгебра элементтерін оқуды жалғастырады, бірақ берілген есептер күрделене түседі. Мысалы: «көбейту және бөлуге берілген теңдеулер шығару», «теңдік және теңсіздікті құру» және т.б.

3 – 4-сыныптарда алгебра элементтерін қолданып көп таңбалы сандармен есептер шығарады. Мысалы: «өрнектердегі амалдардың орындалу ретін анықтау, олардың мәнін табу», «сан есеп бойынша өрнек құру», «өрнек құру», «есептерді теңдеу құру арқылы шығару» және т.б.

Сандарды және амал таңбаларын пайдаланып орындалған жазу – *өрнек* болып табылады. Ал амалды орындағанда шыққан нәтиже – *өрнектің мәні* деп аталады. Осыны басшылыққа ала отырып, ілгеріде қарастырылатын қарапайым өрнектердің атаулары енгізіледі. Мәселен «қосынды» деп «+». Ал «айырма» деп «-» таңбасы мен сандарды пайдаланып орындаған жазуды айтады. Амалдың нәтижесін «қосынды» және «айырма» деп атамай, «қосындының мәні» және «айырманың мәні» деп атаған жөн. Сонда математикалық терминдерді қолдануда бірізділік сақталады, яғни «өрнек», «қосынды» және «айырма», «өрнектің мәні» - «қосындының мәні» және «айырманың мәні» терминдері мағыналық тұрғыдан алғанда бір–бірінен туындайтын болады [2].

Бастауыш сыныптарда қарапайым өрнек (екі санның қосындысы, айырмасы, көбейтіндісі, бөліндісі) және күрделі өрнектер (көбейтіндімен санның қосындысы, қосынды мен санның көбейтіндісі, т.б) туралы ұғым қалыптастырылады.

Санды өрнектермен жүргізілген жұмыстардың табиғи жалғасы ретінде 1 сыныпта 3-ші тоқсанның соңында **әріпті өрнек** жайында түсінік қалыптастырылады. Мұнда құрамында бір ғана әріп болатын әр алуан қосындылар мен айырмалар құруға, әріптің берілген мәндерінде, олардың мәндерін табуға, оларды оқуға және жазуға қатысты білік пен дағдылардың негізін қалаумен шектелу көзделеді.

Сандарды салыстыру – заттардың екі тобын алып, яғни көрнекілікке сүйеніп, қай топта заттардың артық, кем немесе сонша екенін анықтаумен байланыстырылады және салыстырудың нәтижесі сәйкес сандардың және қатынас таңбаларының (“>”, “<”, “=”) көмегімен жазылып көрсетіледі, ал шыққан жазулар сәйкес теңдік немесе теңсіздік деп аталатыны айтылады. Әрі қарай қосу мен азайту амалдарының және теңдік таңбаларының көмегімен орындалатын жазулардың да теңдік болатыны айтылады. Әрдайым теңдік немесе теңсіздік құру көрнекілікке сүйеніп жүзеге асырылады. Теңдік немесе теңсіздік құру, оқу және жазу қатар қарастырылады, сонымен қоса әр жаңа санның енгізілуіне орай біртіндеп күрделене береді және тиянақтала түседі.

Теңдеу – құрамында әріпті өрнек болатын теңдік түрінде енгізіледі және сол теңдікті тура санды теңдікке айналдыратын әріптің мәнін табу деп есептеледі. Бастауыш мектептің математика сабағында теңдеу әріпті қамтитын теңдік ретінде түсіндіріледі. Теңдеуді шешу дегеніміз – әріптің қандай мәндерінде теңдеу дұрыс теңдікке айналатынын білу. Математиканың бастауыш курсына теңдеулерді енгізудің мақсаттарының бірі жалпы білім беретін мектептің бастауыш және орта буыны арасындағы сабақтастықты қамтамасыз ету болып табылады [3, 35 б.].

Оқушылардың алгебралық материалды меңгеру процесін ұйымдастыру келесі ережелерге негізделген:

– алгебралық ұғымдар бастауыш мектептің математика курсына арифметикалық материалды оқумен тығыз байланыста енгізіледі және оның мазмұнына қарай дамытылады;

– алгебралық материалды бастапқы математика курсына енгізу, ең алдымен, мектеп оқушыларының абстрактілі ойлауын қалыптастыруға және сол арқылы олардың арифметикалық сұрақтарды меңгеру деңгейін арттыруға ықпал етуі керек [3,8 б].

Мақала бастауыш мектеп математикасындағы алгебралық ұғымдар және оны оқыту әдістемесінің ғылыми-теориялық негіздерін және оқыту барысында қолданылатын әдіс – тәсілдерді айқындауға бағытталған болатын. Осының негізінде Павлодар қаласының №2 жалпы орта білім беру мектебінде тәжірибелік жұмыс жүргізілді. Тәжірибе барысында 3 сынып өткен оқу жылында, осы сынып биыл 4 сыныптарға алгебра элементтерін оқытуда қолдануға болатын әдіс – тәсілдер құрастырылды. Бұл әдіс – тәсілдердің негізгі мақсаты алгебра элементтері бар есептерді сыныптың жартысынан көп оқушылардың жылдам әрі дұрыс шығара алу қабілеттерін арттыру. Сонымен қоса, оқушыларды таутлықта бірлесе жұмыс істеуге бағыттау.

1. «Бинго»

Шарты: оқушыларға 5x3 шаршысында әртүрлі сандар орналасқан парақ беріледі. Power Point бағдарламасы арқылы есептер кезек кезек көрсетіліп отырады. Оқушылар жылдамдыққа ол есептерді шығарып, бинго парағындағы санға сәйкес келсе бірден белгілеп отырады. Бинго парағының кез келген жолын қай оқушы бірінші болып жылдам белгілесе, сол оқушы жеңімпаз атанады.

Ескерту: сыныпта тыныштық сақталуы қажет.

1 – ші нұсқа

25	49	60	14	38
24	52	30	45	18
63	10	40	56	27

2 – ші нұсқа

24	27	30	10	56
25	52	63	27	49
60	14	40	38	18

- 1) $5 \times 5 = 25$
- 2) $40 + (3 \times 3) = 49$
- 3) $90 - 30 = 60$
- 4) $28 : 2 = 14$
- 5) $(5 \times 7) + 3 = 38$
- 6) $30 - 6 = 24$
- 7) $(25 \times 2) + 2 = 52$
- 8) $10 + 10 + 10 = 30$
- 9) $9 \times 5 = 45$
- 10) $(2 \times 10) - 2 = 18$
- 11) $(6 + 3) \times 7 = 63$
- 12) $50 : 5 = 10$
- 13) $80 - (20 \times 2) = 40$
- 14) $112 : 2 = 56$
- 15) $30 - 3 = 27$

2. «Кім жылдам?!»

Шарты: Әр қатарға 0 – ден 9 – ға дейінгі сандар беріледі. Ол сандар әр оқушыға бір-бірден келетіндей бөлінеді. Мұғалім оқушыларға өрнектер оқыйды, балалар өрнектің мәнін жылдам есептейді. Өрнектің мәніне сәйкес қай оқушыда немесе оқушыларда сол сан болса тақтаға жылдам жауабын қою керек. Әр дұрыс жауапқа қатарға 1 ұпайдан беріледі. Ең көп ұпай жинаған қатар жеңімпаз атанады.

- 1) $6 \times 6 = 36$
- 2) $45 - 15 = 30$
- 3) $25 \times 2 = 50$
- 4) $58 : 2 = 29$
- 5) $(63 - 3) : 10 = 6$
- 6) $(20 \times 3) + 9 = 69$
- 7) $100 : 100 = 1$
- 8) $100 + 78 = 178$
- 9) $125 : 25 = 5$
- 10) $100 : 25 = 4$
- 11) $152 : 2 = 76$
- 12) $16 \times 3 = 48$

3. «Кім тапқыр?»

Шарты: Сынып 3 топқа бөлінеді. Әр топқа 0 – ден 9 – ға дейін 2 жұп сандар және +, -, ×, :, =, (,) таңбалары беріледі. Мұғалім тақтаға сандар іледі, топтар сол сан шығатындай сандарды және таңбаларды

қолданып жылдамдыққа есептер құрастырады. Қай топ бірінші болып есептерді дұрыс әлі жылдам құрастырса сол топ жеңімпаз болады.

Сандар: 63, 46, 36, 10, 25, 2, 48, 77, 89, 100.

4. «ВЕЕР»

Шарты: Қағазды веер пішінінде бүктеп, бірінші оқушы бір бөлігіне теңсіздік жазып шығады, екінші оқушы екінші бөлігіне дұрыс таңба қойып, жауап жазып тапсырады.

5. «Иә. Жоқ»

Шарты: Интербелсенді тақтада оқушыларға мәнімен есептер көрсетіледі. Егер есептің мәні дұрыс көрсетілген болса оқушылар «Иә» жазуы бар карточканы, ал егер жауап қате болса «жоқ» жазуы бар карточканы жоғары көтереді.

Есеп	Иә	Жоқ
$63 : 7 < 55 : 5$	+	
$(18 + 2) \times 2 = 40$	+	
$20 : (2 \times 2) = 4$		+
$70 + 51 = 121$	+	
$90 : (5 \times 9) = 5$		+
$36 > 30 < 29$		+
$66 \text{ мин} > 1 \text{ сағ} 5 \text{ мин}$		

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Крыжановская Е.В. Изучение элементов алгебры на уроках математики в начальной школе/ Актуальные проблемы теории и практики начального образования: материалы студенческой научной конференции (24 апреля 2019 г., Луганск). – Луганск: Книта, 2019. – 272 с.
2. Оспанова. Т, Құрманалина. Ш, Құрманалина. С «Бастауыш мектепте математиканы оқыту әдістемесі» - Астана: Фолиант, 2010ж. – 292б
3. Кузьминова, В. И. Элементы алгебры в курсе математики начальных классов [Текст]: учебно-методическое пособие / В. И. Кузьминова; ГОУ ВПО «Соликамский государственный педагогический институт». – Соликамск: СГПИ, 2011. – 48 с. – 100 экз.
4. Ақпаева. Ә.Б, Лебедева. Л.А, Мыңжасарова. М.Ж, Лихобабенко. Т. В. «Математика» –1 сынып, 1, 2бөлім, Алматыкітап баспасы, 2021ж.
5. Ақпаева. Ә.Б, Лебедева. Л.А, Мыңжасарова. М.Ж«Математика» –2 сынып, 1, 2, 3, 4бөлім, Алматыкітап баспасы, 2019ж.
6. Ақпаева. Ә.Б, Лебедева. Л.А, Мыңжасарова. М.Ж, Лихобабенко. Т. В. «Математика» –3 сынып, 1, 2,3, 4бөлім, Алматыкітап баспасы, 2018ж.
7. Ақпаева. Ә.Б, Лебедева. Л.А, Мыңжасарова. М.Ж, Лихобабенко. Т. В. «Математика» –4 сынып, 1, 2, 3, 4бөлім, Алматыкітап баспасы, 2020ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН БАҒАЛАУ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті **А.М. Сегизаева**

Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының магистрі,
оқытушы **А.К. Валиева**

Аңдатпа. Бұл мақалада бастауыш сыныптың оқу жетістіктерін бағалау - болашақ білім сапасын қалыптастыруда шешуші рөл атқаратыны туралы айтылған. Бастауыш сыныптардың оқу жетістіктерін бағалау - бұл балалардың білім деңгейін талдау және бақылау процесі. Зерттеу нәтижелері бастауыш сыныптардың оқу жетістіктерін бағалауда жеке білім беру бағдарламаларын жасау, ресурстарын тиімдірек пайдалану және оқушылардың үлгерімін жүйелі бақылау арқылы жақсартуға болатынын көрсетті.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, білім, сапа, бағалау, оқу жетістіктері, тестілеу.

Аннотация. В данной статье говорится о том, что оценка учебных достижений начальных классов - играет решающую роль в формировании качества будущего образования. Оценка учебных достижений начальных классов - это процесс анализа и контроля уровня знаний детей. Результаты исследования показали, что оценка учебных достижений начальных классов может быть улучшена за счет разработки индивидуальных образовательных программ, более эффективного использования своих ресурсов и систематического мониторинга успеваемости учащихся.

Ключевые слова: начальный класс, образование, качество, оценка, учебные достижения, тестирование.

Annotation. This article says that the assessment of educational achievements of primary schools plays a crucial role in shaping the quality of future education. Assessment of educational achievements in primary school is the process of analyzing and monitoring the level of knowledge of children. The results of the study showed that the assessment of educational achievements of primary classes can be improved through the development of individual educational programs, more efficient use of their resources and systematic monitoring of student academic performance.

Keywords: elementary grade, education, quality, assessment, academic achievements, testing.

Әлем тәжірибесі көрсеткеніндей, кез-келген мемлекеттің әлеуметтік экономикалық дамуы сол елдің білім жүйесі мен азаматтарының білім дәрежесіне байланысты. Осы орайда Қазақстанды әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елдердің қатарына енгізуде білім беру ісі басты құрал болып табылады. Ол үшін отандық білім жүйесін халықаралық білім кеңістігінде және еңбек нарығы бәсекелестігін қамтамасыз ететін білім сапасының дәрежесіне жеткізу шарт. Оқушының оқу жетістігі білім саласындағы мемлекеттік саясат негізінде

нормативті – құқықтық актілерде негізделген. Әсіресе Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, Жалпы орта білім мазмұны және жүйесі Тұжырымдамасында, Қазақстан Республикасының білімді дамыту Тұжырымдамасында нақтыланған [1].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалау үшін әртүрлі әдістер мен құралдар қолданылады. Осындай әдістердің бірі - тестілеу. Тестілеу - оқу материалын игеру деңгейін анықтауға және білім алу процесін түзетуді қажет ететін проблемалық мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді.

Қазіргі тәжірибеде кез келген пәнде тестілеу әдісі тиімді әрі пайдалы, нақты педагогикалық өлшемнің бірі болып тұр.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалау кезінде тестілеуді қолдануда алға жылжу үшін жаңа форматты қолдану қажет. Компьютерлендіру дәуірінде ақпараттық технологиялар көмекке келеді. Білім сапасын бағалауда компьютерлік тестілеу бірқатар артықшылықтарды қамтамасыз етеді: әртүрлі тест түрлерін, ақпаратты ұсынудың жаңа формаларын (мәтін, графика, дыбыс) пайдалану, жұмысты тексеру және нәтижелерді жүйелеу процесін толығымен автоматтандырады. Дұрыс құрастырылған тест оқытылатын пәнге деген қызығушылықты арттырады, материалды меңгеру деңгейін жылдам диагностикалауға көмектеседі, оқу уақытын үнемдейді, соның ішінде білімді бақылаудың қашықтан түрін пайдалануға мүмкіндік береді [2, 147 б].

Сондықтан оқу орындарында бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалауда компьютерлік тестілеуді қолдану кеңінен таралуда. Бұл мұғалімдерге өз оқушыларының білімін тиімді бақылауға көмектесіп қана қоймай, сонымен қатар оқу процесін оқушылардың өздері үшін қызықты етеді.

Нәтижелерді автоматтандыру және жүйелеу мүмкіндігінің арқасында мұғалімдер оқушылардың әлсіз жақтарын тез анықтап, соған сәйкес білім беру бағдарламасын реттей алады. Сонымен қатар, тестілеудің әртүрлі формаларын қолдану, мысалы, бірнеше таңдау, ақиқат/жалған, сәйкестік және т.б. тесттерді нақты оқу мақсаттарына және материалдың күрделілік деңгейіне сәйкес келтіруге мүмкіндік береді.

Осылайша, компьютерлік тестілеу мұғалімдер мен оқушыларға оқуда жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектесетін тиімді құрал болып табылады.

Оқу жетістіктерін бағалаудағы компьютерлік тестілеудің түрлері:

- интерактивті және адаптивті тесттер құруға, нәтижелерді талдауға және есептер шығаруға мүмкіндік беретін арнайы бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып тестілеу;

- оқушылар өздеріне ыңғайлы уақытта қашықтықтан тест тапсыра алатын онлайн-платформаларды қолдана отырып тестілеу;

- виртуалды шындықты қолдана отырып тестілеу, мұнда оқушылар имитацияланған білім беру ортасына еніп, олардың білімі мен дағдыларын тексеретін сынақтардан өте алады;

- оқушылар ойын форматында тест тапсыра алатын технологиялар арқылы тестілеу, бұл процесті қызықты әрі тартымды етеді [3, 74 б].

Бастауыш сыныптарда электронды тестілеу арқылы оқу жетістіктерін бағалау үшін білім беру платформалары жиі қолданылады.

Білім беру платформасы – белгілі бір шарттарда пайдаланушыларға ұсынылатын оқу материалдарының банкін міндетті түрде қамтитын интернет-ресурс. Бұл платформалардың мақсаты – цифрлық технологиялар арқылы жоғары сапалы білім беру.

Оқыту процесінде білім берудің онлайн платформаларын қолдану мынадай мүмкіндіктер береді:

- онлайн режимінде тесттер мен викториналарды құру және басқару;

- сұрақтардың әртүрлі форматтарын қолдау, соның ішінде бірнеше нұсқаларды таңдау, сәйкестендіру, және т.б.;

- тест нәтижелері автоматты түрде бағаланады, бұл мұғалімдердің уақытын үнемдейді;

- оқушылардың үлгерімі туралы есептерді шығару және олардың әлсіз жақтарын анықтау мүмкіндігі;

- тест нәтижелеріне негізделген жаттығулар мен ұсыныстарды жекелендіру [4, 23 б.].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалау кезінде қолдануға болатын ең танымал платформалар – «Google Forms», «Madtest», «Kahoot», «Socrative», «LearningApps», «Quizizz», «Quizlet», «Online Test Pad», «ClassMarker».

Бастауыш мектепте математика пәнінен оқушылардың оқу жетістіктерін тексерудің қызықты бір түрі - «Kahoot» қолданбасын пайдалану.

Kahoot – интерактивті тапсырмаларды жасау үшін жарқын, қарапайым, тегін қызмет түрі. Бұл сервисті сыныпта әртүрлі викториналарды, пікірталастарды, тестілер мен сауалнамаларды өткізу үшін және білім алушыларды жылдам тексеру мақсатында қашықтықтан оқыту кезінде қолдануға болады [5].

Кahoot платформасының бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалауда беретін мүмкіндіктері:

- Әртүрлі жастағы балаларға кез келген тақырыпқа дайын викториналарды қолданады.

- Есептік жазбада қысқа уақыт ішінде сауалнамалар жасау және өңдейді.

- Сұрақтардың әртүрлі түрлерін біріктіреді (пазлдар, бірнеше дұрыс жауаптары бар тесттер, ашық сұрақтар, реттілік және т.б.).

- Тесттерді қашықтықтан немесе сыныпта «осында және қазір» режимінде балалар экранда сұрақты көргенде және телефон немесе компьютер арқылы дереу жауап бергенде өткізеді.

- Сайтта жылдам жауаптар үшін бонустық режим бар. Сайыс режимі оқушылардың қызығушылығын арттырады.

- Нәтижелерді диаграммалары бар есеп түрінде алуға болады. Әр оқушының жеке үлгерімін және сыныптың жалпы үлгерімін көруге болады. Балалардың өздері де арнайы кесте арқылы оқу үлгерімін бақылай алады. Ал мұғалім автоматты түрде қорытындылаудың арқасында уақытын үнемдейді.

Зеттеуімізді тәжірбие жүзінде Павлодар қаласының №2 жалпы орта білім беру мектебінің 1 «А» сыныбында математика сабағында қолдандық. Ең алдымен, сыныптағы 20 оқушының білім деңгейін анықтап алдық. Оқушылардың білім деңгейін бағалау кезінде дәстүрлі тестілеуді қолдандық.

Тақырыбы: Қайталау есептер.

1.Төмендегі мәтінді «Есеп» деуге бола ма?

Би үйірмесіне 8 қыз және одан 3-еуі кем ұл бала қатысады.

А) иә Ә) жоқ

2.Азайғышы 7 болатын теңдікті тап.

А) $9 - 7 = 2$ Ә) $5 + 2 = 7$ Б) $7 - 2 = 5$

3. $5+3$ өрнегінің мәнін тап.

А) 2 Ә) 8 Б) 3

4.Тура теңсіздікті тап.

А) $10 > 6$ Ә) $9 > 10$ Б) $5 = 5$

5.Тиісті санды тап. $9 - 8 = 0 +$

А) 1 Ә) 2 Б) 3

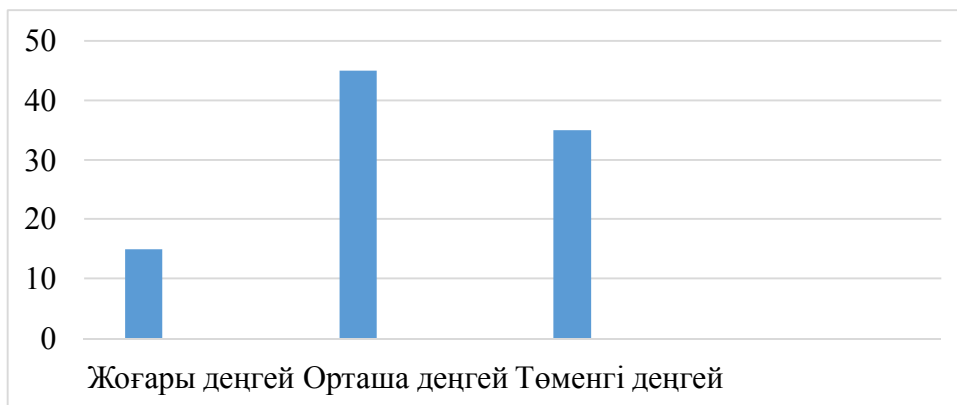
6. $6+4$ өрнегі нешеге тең.

А) 10 Ә) 8 Б) 2

7. Мәні 4-ке тең өрнекті тап.

А) $4 + 4$ Ә) $6+2$ Б) $6-2$

Жоғарғы деңгей – 3 (15%); орташа деңгей – 9 бала (45%); төмен деңгей – 8 бала (40%).

1-сурет - Анықтау тестінің нәтижесі

Содан кейін «Санды және әріпті өрнектер» тақырыбын өткен соң оқушылардың сол тақырып бойынша жетістіктерін бағалау кезінде Kahoot онлайн қосымшасын пайдаландық. Яғни, тест тапсырмаларын дайындап, Kahoot арқылы оқушыларға берілген сұрақтарға тез әрі оңай жауап беруге мүмкіндік беріліп, жарыс әдісін пайдалана отырып, тақырыпты бекіттік [6, 50-б.].

1. Әріпті өрнекті тап.

A) $b+32$ Ә) $40-20$ Б) $7+3$

2. Санды өрнекті көрсет.

A) $c-50$ Ә) $a+9$ Б) $60-30$

3. 100-а өрнегінің мәнін тап. Мұндағы $a=50$

A) 10 Ә) 50 Б) 70

4. 40 пен c -ның қосындысын жаз:

A) $40+c$ Ә) $c+40$ Б) $40-c$

5. Салыстыр: $70-1 * 70+1$

A) $>$ Ә) $<$ Б) $=$

6. Бос орында қандай сан тұрады? $80+ \square 100$

A) 10 Ә) 20 Б) 30

7. $c+90$ өрнегінің мәні нешеге тең. Мұндағы $c=10$

A) 100 Ә) 90 Б) 10

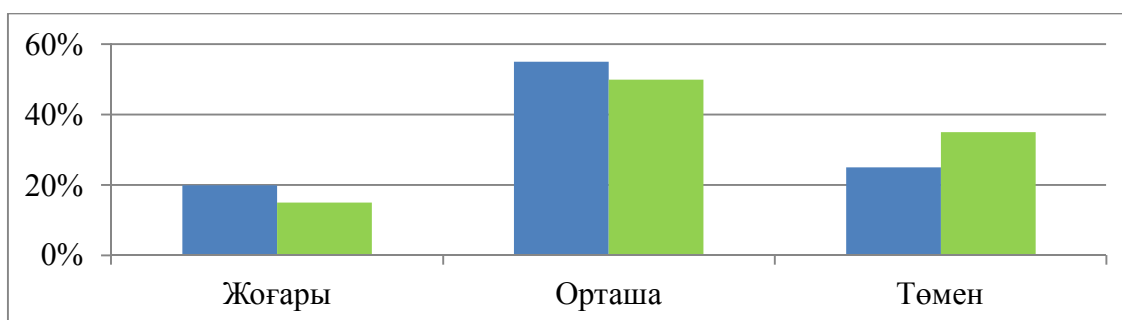
Жоғарғы деңгей – 4 (20%); орташа деңгей – 11 бала (55%); төмен деңгей – 5 бала (25%).

2-сурет - Қалыптастыру тестінің нәтижесі

1-кесте - 1- сынып оқушыларының тест нәтижелерінің салыстырмалы кестесі

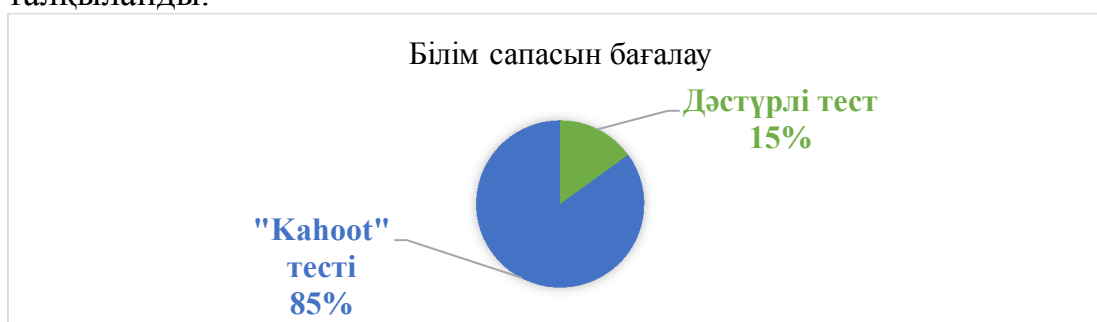
Даму деңгейі	Анықтау тесті (Дәстүрлі)	Қалыптастыру тесті (Kahoot)
Жоғары	15%	20%
Орташа	45%	55%
Төмен	40%	25%

3-сурет - 1- сынып оқушыларының тест нәтижелерінің салыстырмалы диаграммасы

Сонымен, теориялық бөлімде айқындалған мәліметтерге сүйеніп өткізген тәжірибеге қатысақан 1-сынып оқушыларыны қалыптастыру кезеңіне карағанда анықтау тестінде танымдық белсендіктерінің төмен даму деңгейін көрсетті. Ал, қалыптастыру тестінде танымдық белсендіктерінің жоғары деңгейін көрсетті.

Сабақ соңында сынып ішінде 20 оқушының арасында сауалмана өткізіліп, оқушылардан қай тест түрі қызық әрі ұтымды болғаны талқыланды.

4-сурет - Оқушылардан алынған сауалнама нәтижесі

Байқап отырғанымыздай, оқушылардың 85%-ына Kahoot платформасын қолдану арқылы өткізілген тест көбірек ұнайтынын байқадық. Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалауды өткізу мұғалім тарапынан әдістемелік шеберлікті, үлкен фантазияны талап етеді.

Бастауыш сыныпта оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда Kahoot қосымшасын қолдану мұғалімге өз өмірін жеңілдетуге және өзі мен сынып арасындағы кері байланысты жақсартуға мүмкіндік беретінін анықтадық. Балалар үшін бұл қосымша дәстүрлі тестілеуден үзіліс жасап, оқушылардың қызығушылығын арттыра отырып сұрақтарға жарыс түрінде жауап берулеріне мүмкіндік береді.

Барлық жағдайларды ескере отырып, бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалау мектепте компьютерлік тестілеуді математика сабақтарында қолдану білім алушылардың танымдық қызығушылығын жандандырып, оқу қызметін саралауға мүмкіндік береді, шығармашылық қабілеттерін дамытады, ақыл-ой белсендігін ынталандыратыны анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2011. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>
2. Каменкова Н. Г. Учет учебных достижений младших школьников как средство развития самооценки [Текст] / Н. Г. Каменкова // Герценовские чтения. Начальное образование. –2014, № 1 – с. 147 – 152
3. Македонская, Е.П. Интерактивная игра как способ усвоения и проверки знаний / Е.П. Македонская, П.Д. Македонский. Преподаватель года 2017: сборник статей Международного научно-практического конкурса. Пенза, 2017. – С. 74-78.
4. Кенжебаева, К. Т. Оқушылардың білім, білік дағдыларын қалыптастырудың тиімді платформалары [Текст] / К. Т. Кенжебаева // Учебно-инновационные технологии. - 2022.-№1. - С. 23-25
5. https://ustaz.kz/materials/word/kahoot_qosymsasyn_oqy_procesinde_qoldany_tii_mdiligi_171595.html
6. Математика. 2-бөлім: Жалпы білім беретін мектептің 1 сыныбына арналған оқулық / Ақпаева А.Б., Лебедева Л.А., Мыңжасарова М.Ж., Лихобабенко Т.В. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2021. - 50 б.

МЕХАНИЗМЫ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИИ

Спивакова Полина Павловна

студент Павлодарского педагогического университета им Әлкей Марғұлана, г. Павлодар,

Научный руководитель: Алибаева Ж.Е.

PhD, преподаватель-исследователь, г. Павлодар

Аннотация. *Инклюзивное образование – одна из актуальных и сложных проблем современности. По причине как особенностей психофизического развития детей с ограниченными возможностями здоровья (ООП), так и наличия разного рода барьеров в образовательной среде, эти дети смогут освоить образовательную программу только при создании специальных образовательных условий. Одним из условий обеспечения включенности обучающихся с ООП в образовательную среду и достижения результативности, по мнению автора, является ее индивидуализация.*

Ключевые слова: *инклюзия, среда, барьер, включение.*

Аннотация. *Инклюзивті білім беру-қазіргі заманның өзекті және күрделі мәселелерінің бірі. Мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық даму ерекшеліктеріне (ОР) және білім беру ортасында әртүрлі кедергілердің болуына байланысты бұл балалар арнайы білім беру жағдайларын жасаған кезде ғана білім беру бағдарламасын игере алады. Автордың пікірінше, ОР бар білім алушылардың білім беру ортасына қосылуын қамтамасыз ету және нәтижелілікке қол жеткізу шарттарының бірі оны даралау болып табылады.*

Түйінді сөздер: *инклюзия, қоршаған орта, кедергі, қосу.*

Annotation. *Inclusive education is one of the urgent and complex problems of our time. Due to both the peculiarities of the psychophysical development of children with disabilities (OOP) and the presence of various barriers in the educational environment, these children will be able to master the educational program only if special educational conditions are created. One of the conditions for ensuring the inclusion of students with OOP in the educational environment and achieving effectiveness, according to the author, is its individualization.*

Keywords: *inclusion, environment, barrier, inclusion.*

Сегодня проблема инклюзивного образования приобретает новые исследовательские ракурсы, оставаясь сложной и недостаточной решенной. Для успешного включения обучающихся с ООП в инклюзивную образовательную среду очевидна необходимость существенной трансформации всех ее аспектов, что может быть осуществлено только на серьезной научной основе.

Инклюзивное образование детей с ООП – это реалии сегодняшнего дня и ближайшей перспективы. Очень важно понимать, что целью и задачами организации инклюзивного образования является обеспечение равного доступа к образованию для всех обучающихся с учетом разнообразия их особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей. Этот процесс направлен на достижение детьми с ООП образовательных результатов, сопоставимых с результатами их сверстников с условно нормативным развитием.

По причине как особенностей психофизического развития детей с ООП, так и наличия разного рода барьеров в образовательной среде, эти дети смогут освоить образовательную программу только при создании специальных образовательных условий. Эффективность этих условий определяется их соответствием особенностям индивидуаль-

ного психосоциального развития обучающихся с ООП и определяемых этим особенностями вариантами индивидуальных образовательных маршрутов.

В качестве условия обеспечения включенности обучающихся с ООП в образовательную среду и, соответственно, достижения доступности и качества образования, по нашему мнению, выступает ее индивидуализация. В связи с этим актуализируется фундаментальная задача современной педагогической науки, связанная с теоретико-методологическим и эмпирическим анализом педагогических механизмов и способов индивидуализации на уровнях начального общего и основного общего образования обучающихся с ООП. Под индивидуализацией мы понимаем процесс существенных для эффективного решения задач воспитания и обучения трансформаций образовательной среды на основе учета особых образовательных потребностей обучающихся с ООП.

Процесс индивидуализации способен привести к действенным преобразованиям традиционной образовательной практики, к достижению необходимых для продвижения инклюзии изменений. Однако несмотря на значительные усилия, предпринимаемые педагогами в отношении включения обучающихся с ООП, следует отметить, что далеко не всегда удается в достаточной степени адаптировать образовательную деятельность к потребностям обучающихся. Нередко педагоги, в своем большинстве декларируя важность индивидуализации в работе с детьми с ООП в инклюзивной практике, пытаются достичь ее привычными, неинклюзивными способами, используют отдельные разрозненные попытки так или иначе изменить свои годами наработанные действия или имитируют индивидуализацию. В результате создается противоречие содержательно-смысловых и инструментальных аспектов их профессиональной деятельности, что придает ей бессистемность и непоследовательность, искажая сущность инклюзивного образования, снижая толерантность и продуцируя конфликты ожиданий (самих педагогов, родителей, обучающихся).

Таким образом, в образовательной среде появляются разного рода барьеры, препятствующие достижению качества инклюзивного образования. Речь идет не только о недостаточной физической доступности пространства, но и о барьерах включения ребенка в образовательную среду, удержания в ней и достижения им высоких образовательных результатов, как академических, так и социальных, на основе учета особенностей его индивидуального психо-социального развития.

Индивидуализация образовательной среды как важное условие достижения качества инклюзивного образования не только состоит в применении индивидуализированных форм и приемов обучения, но и требует трансформации и установления взаимосвязи всех ее компонентов.

В исследованиях А. В. Хуторского [1], В. А. Ясвина [2] и др., посвященных изучению структуры образовательной среды, авторы выделяют три основных компонента: социальный, материальный и содержательный.

Анализ подходов И.А. Коробейникова, Т.В. Кузьмичевой [3], Т.А. Соловьевой [4] и других авторов к проблеме индивидуализации позволяет нам представить ее сущность как проектирование и применение системы педагогических инструментов, позволяющих создавать уникальное сочетание ресурсов образовательной среды, которые смогут обеспечить объективацию и развитие потенциальных возможностей обучающегося как субъекта деятельности на основе дифференциации образовательных маршрутов.

Важную научную задачу исследования мы видим в теоретико-методологическом обосновании механизмов такой дифференциации, которые позволят операционализировать процесс индивидуализации образовательной среды для обучающихся с ООП. На мой взгляд, такие возможности создает средовой и интегративный подходы.

Средовой подход в образовании (Ю. С. Мануйлов [5], В. И. Слободчиков [6] и др.) рассматривает среду как источник социокультурного опыта. Она выступает не только окружением человека, но, прежде всего, сферой проявления и формирования его активности, обладающей комплексом «влияний и условий», которые образуют структуру образовательной среды.

Структурные компоненты образовательной среды образуются ее ресурсами (Ю. А. Афонькина [7], С. Н. Гайдукевич [8]). С точки зрения включения обучающихся с ООП в образовательную среду, на мой взгляд, следует вы- делить методические (дидактические, информационные, диагностические, коррекционно- развивающие), организационные (информационные, инфраструктурные, дисциплинарные) и социальные (смысловые и операциональные) ресурсы, раскрывающие ее компоненты с точки зрения индивидуализации.

Для обеспечения индивидуализации образовательной среды эффект имеют не ресурсы как таковые, а их разнообразие, от чего зависит влияние среды на личность: позитивное – при их широте и негативное – при их сужении. Также важным моментом является упорядочивание ресурсов в соответствии с образовательными целями

и их «приближение к ребенку» путем целесообразной организации его образовательной деятельности. В практической плоскости это проявляется в использовании индивидуализированных способов организации образовательной среды и создании средовых комплексов, объединяющих ресурсы в разном сочетании с учетом образовательных потребностей обучающегося с ООП. Взаимодействие ресурсов друг с другом, вариативность их сочетаний делает образовательную среду открытой, гибкой, саморегулирующейся и позволяет преодолеть жесткую директивность всех компонентов образовательной деятельности, образуя существенные препятствия к включению обучающегося с ООП, что позволяет ему достигать высоких образовательных результатов. Тем самым обеспечивается эффективное управление индивидуализацией образовательного процесса.

В трансформации образовательной среды с целью включения ребенка с ООП ключевая роль отводится активности всех заинтересованных лиц – ребенка, педагогов, родителей, которая является проявлением субъектной активности личности, приобретая особое значение в инклюзивном образовании, поскольку оно в современной ситуации, как подчеркивают А.А. Баранов и А.С. Сунцова [9], характеризуется неустойчивостью, значительной неопределенностью смысловых, содержательных и технологических компонентов. Неотъемлемая составляющая образовательной среды представлена системой отношений ее субъектов, реализующихся в ней посредством деятельности и общения, характеризующихся эмоциональной близостью педагога к детям и обеспечением поддерживающих практик, что является важным условием подлинной инклюзии.

Исходя из того, что в условиях инклюзивного образования трансформации образовательной среды являются предметом усилий многих специалистов школы, в качестве важного методолого-теоретического похода к определению механизмов ее индивидуализации выступает интегративный подход, раскрывающий способы взаимодействия педагогов на всех этапах психолого-педагогического сопровождения обучающихся с ООП (Т. В. Кузьмичева [10]). Уход от автономности в целях, задачах, способах коррекции, акцент на продуктивную совместную работу, согласованное и конструктивное сотрудничество, взаимодействие и профессиональная взаимопомощь педагога и специального психолога в работе с обучающимся является основной идеей проведенного автором исследования. При совместном осуществлении диагностического этапа психолого-педагогического сопровождения детей с ООП теоретические знания и практические умения педагогов, специальных педагогов, логопедов и психологов

позволяют им максимально точно выявить особенности индивидуального психосоциального развития обучающегося; установить иерархию имеющихся у ребенка трудностей обучения, обобщить и интерпретировать полученную информацию.

На этапе проектирования совместной деятельности в области сопровождения детей с ООП педагоги осуществляют процесс перевода диагностических данных о ребенке в педагогические задачи; вносят изменения в адаптированные основные образовательные программы, индивидуальные образовательные маршруты; отбирают методический материал для реализации поставленных задач.

Совместная реализация практического этапа предполагает осуществление педагогами и психологом мониторинга динамики индивидуального психосоциального развития ребенка в специально созданных образовательных условиях и своевременное внесение коррективов в индивидуальный образовательный маршрут ребенка. Взаимодействие специалистов (учителей, психологов, спец педагогов, логопедов) основано на решении новых профессиональных задач и инструментов индивидуализации образовательной среды как составляющих процесса проектирования вариативного образовательного маршрута ребенка с ООП на основе учета его особых образовательных потребностей, индивидуальных возможностей и совокупности средовых ресурсов.

Объединяющим аспектом в рассмотрении проблемы индивидуализации образовательной среды с позиции средового и интегративного подхода является субъектность. В отечественной психолого-педагогической науке сложилось представление о том, что субъектность проявляется в способности человека осуществлять преобразования своей жизнедеятельности, оценивать эффективность способов своей активности, своей деятельности, осуществлять самоконтроль процесса и результата деятельности и ее саморегуляцию. Данные характеристики позволяют утверждать, что с позиции субъектности механизмом индивидуализации образовательной среды выступает рефлексивный анализ всех структурных компонентов своей деятельности: педагогом – профессиональной, обучающимся – учебной, родителями – воспитательной, посредством чего приобретает и осмысливается опыт, становясь основой для прогнозирования развития самого себя и среды. Так, в условиях инклюзивного образования предметом рефлексии педагога выступает влияние изменяемых им условий образовательной среды на динамику психосоциального развития обучающегося с ООП, что демонстрирует степень

удовлетворения его особых образовательных потребностей на основе дифференциации таких условий.

При изучении проблемы индивидуализации актуализируется категория субъектности, заложенная С. Л. Рубинштейном [11]. Ценности как смысловые основания субъектной активности фиксируются в способах деятельности участников образовательного процесса, являясь первичными по отношению к ее операционально-технологической стороне. С точки зрения субъектности (включенности) человек является не продуктом среды, а образует с ней диалектическое единство, изменяясь и изменяя образовательную среду. Многие барьеры инклюзивного образования связаны с тем, что так или иначе влияет на изменения среды педагог, а ребенок только пассивно «потребляет» созданные для него ресурсы, его роль в средовых трансформациях минимальна.

Итак, в свете проанализированных методолого-теоретических подходов в качестве механизмов индивидуализации образовательной среды следует выделить создание средовых комплексов, рефлексивный анализ всех компонентов деятельности, продуктивное взаимодействие специалистов на всех этапах психолого-педагогического сопровождения обучающихся с ООП. Индивидуализация образовательной среды возможна только при условии, что она будет изменяться педагогами в соответствии с тонкой и точной дифференциацией образовательных потребностей ребенка, проявляющейся в особенностях индивидуального психосоциального развития.

Список литературы

1. Хуторской А. В. Принцип человекообразности в инклюзивном образовании // Вестн. Ин-та образования человека. 2019. No 1. С. 6–17.
2. Ясвин В. А. Образовательная среда от моделирования к проектированию. 2-е изд., испр. и доп. М.: Смысл, 2001. 366 с.
3. Коробейников И. А., Кузьмичева Т. В. Освоение профессиональных компетенций будущими педагогами и психологами в ходе совместной подготовки в вузе // Высшее образование в России. 2019. Т. 28. No 6. С. 97–106.
4. Соловьева Т. А. Системный подход к организации включения младших школьников с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательную среду: дис. ... на соискание ученой степени доктора педагогических наук: 13.00.03. М., 2018. 372 с.
5. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании. 2-е изд., перераб. М. – Н. Новгород: Ун-т Рос. акад. образования, 2002. 155 с.
6. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования. М.: Педагогика, 1995. 422 с.

7. Афонькина Ю. А. Повышение ресурсности социальных сред для независимой жизни людей с инвалидностью: моногр. Красноярск: Научно-инновационный центр, 2019. 94 с.
8. Гайдукевич С. Е. Средовой подход в инклюзивном образовании // Инклюзивное образование: состояние, проблемы, перспективы. Минск: Четыре четверти, 2007. С. 34–46.
9. Баранов А. А., Сунцова А. С. Развитие субъектной позиции студентов в процессе стажерской практики в инклюзивной школе // Образование и науки. 2020. Т. 22. № 2. С. 29–52.
10. Кузьмичева Т. В. Индивидуализация образования младших школьников с ЗПР как предмет профессионального диалога будущего учителя и специального психолога // Вестн. Череповецкого гос. ун-та. 2019. № 4 (91). С. 177–187.
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2000. 712 с.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРАПАЙЫМ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҰҒЫМДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

А.Д.Суенова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.*

Р.Х.Кошкимбаева

*Ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы-
сарапшы, Павлодар қ.,*

***Аңдатпа.** Бұл мақала мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық түсініктерін қалыптастыру жолдары жайлы айтылған. Қарапайым математика түсініктері ерте жасстан бастау алады, яғни кеңістікті бағдарлау жүрейді деп жүрген баладан басталады. Мектепалды топтарында бес бағдарламасы бойынша жүзеге асады. Олар: сан мен есеп, көлем, пішін, кеңістік, уақыт. Мектеп жасына дейінгі балаларға қарапайым математика түсініктерін арнайы психологтар мен мамандар зерттеген.*

***Кілтті сөздер:** сан, ұғым, көлем, кеңістік, уақыт, есеп, пішін.*

***Аннотация.** В данной статье говорится о направлениях повышения математического понимания детей дошкольного возраста. Простые математические понятия начинаются в раннем возрасте, то есть с ребенком, который думает, что разум — это сердце. В дошкольных группах по пяти программам их более сотни. Это: число и расчет, объем, форма, пространство, время. Специальные психологи и специалисты изучали понятия простой математики для детей до школьного возраста.*

***Ключевые слова:** число, понятие, объем, пространство, время, расчет, форма.*

***Abstract.** This article discusses directions for increasing the mathematical understanding of preschool children. Simple math concepts begin at an early age, that is, with a child who thinks that the mind is the heart. There are more than a hundred of them*

in preschool groups in five programs. These are: number and calculation, volume, shape, space, time. Special psychologists and specialists studied the concepts of simple mathematics for children up to school age.

Key words: *number, concept, volume, space, time, calculation, form.*

Қарапайым математикалық ұғымдарын қалыптастыру әдістемесі пәні педагогикалық ғылым жүйесінде мектеп жасына дейінгі балаларды математиканы қабылдауға және меңгеруге дайындауға, жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыруға көмектеседі. Мектепке дейінгі педагогикадан шыққан соң қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістемесі жеке ғылыми және оқу саласы болып келеді.

Қарапайым математика әдістемесінің міндеттері өте кең:

әртүрлі жастағы балаларда сан туралы білім, кеңістік пен уақытты бағдарлауға үйрету, т.б түсініктерін қалыптастыру деңгейінің дамуына ғылыми негізделген бағдарламалық талаптар қояды;

-Баланы балабақшада дайындауда мектепте математиканы меңгеруге негізгі материалдың мазмұнын анықтау;

-практикаға тиімді дидактикалық құралдарды, әдістер мен математика түсініктерін қалыптастыруда түрлі формаларды жобалау және еңгізу;

-Балабақшада берілетін негізгі математикалық түсініктерді мектепке берілетін түсініктермен сабақтастығын орындау;

-Мектепке дейінгі тәрбие беру жүйесінде құзыретті маман даярлау мазмұның жобалау;

-Ата-аналарға жанұяда қарапайым математикалық түсініктерін дамытуда ғылыми негізделген әдістемелік нұсқаулар жобалау [1.12].

Бала ерте жастан бастап-ақ нәрселердің жиынтығын, дыбыстардың, қозғалыстардың жиынын әр түрлі анализаторлар арқылы (көру, есту және т.б.) қабылдай отырып, олармен танысады, бұл жиынтықтарды салыстырады, оларды бір-бірінен саны жағынан айырады.

Ұйымдастырылған іс-әрекетті барысында бала жиындардың теңдігі мен теңсіздігін көрсету әдістерін меңгереді, санды сандық сөзбен атауды үйренеді. Алдымен элементтердің белгісіз мөлшері туралы, ал сонан соң бүтін бір бірлік түріндегі жиын туралы түсінік қалыптасады. Осы негізде жиындарды салыстыруға және ондағы элементтердің санын барынша дәл анықтауға деген талпыныс өседі; бірте –бірте бала есептеуге дағдыланады және сан ұғымын меңгереді. Мұның бәрі ересектердің басшылығымен және өзіндік оқу ойындық сипаты бар практикалық әрекеттер үстінде іске асады [2.8].

Бала, сондай-ақ нәрселерді мөлшеріне, түсіне, формасына, кеңістікте орналасуына және басқа белгілеріне қарай ерте-ақ ажырата бастайды. Ол үлкендерге еліктеп, дөрекі түрде нәрселерді өлшеуге әрекеттенеді, алдымен біреуін екіншісіне беттестіріп, сонан соң көзмөлшермен және шартты түрде қабылданған өлшеуіштің көмегімен өлшейді.

Сонымен, балалар сезімге әсер ету арқылы қабылдауға сүйене отырып, әр түрлі шамаларды ғана танып –біліп қоймайды, сондай-ақ өз ұғымдары мен түсініктерін соған сәйкес атаулармен, мысалы, көп-аз (саны жағынан), кең-тар, биік-аласа, қалың жұқа және т.б. осы сияқты сызықтық ауытқушылықты жалпы көлем ауытқушылығынан (артық-кем, үлкен-кіші) айыра отырып, сөзбен дұрыс бере білуге алғы шарттар жасалуда.

Бала өз бетімен жүре бастасымен –ақ кеңістікпен және заттар арасындағы кеңістіктік қатынастармен әсерлі түрде танысады: ол өзін қызықтырған затқа не жақындай түседі (еңбексіз емес), не одан аулақтай бастайды. Бір нәрсе баланың дәл алдында тұрса, басқалары оның артында немесе оң жағында не сол жағында тұрады. Оқыту баланың жақын- алыс және басқа сол сияқты сөздердің мағыналарын ерте меңгеріп алуына мүмкіндік жасайды. Бала практикада нәрселердің кеңістікте орналасуын өзі де бағдарлай алады, ал ересектердің басшылығында алдымен нәрселерді өзіне қатысты, кейін оның басқа нәрселерге қатысты орналасқан жерін сөзбен анықтап беруге үйренеді (қуыршақтың оң жағындағы –қонжық, ал сол жағында –қоян).

Біртіндеп балада әлі де өте нақты болмаса да жақын және алыс кеңістіктер туралы қарапайым түсініктер пайда болады (ол өзі қыдырып жүрген бақ-жақын, ал папасының жұмысы -өте алыс).

Осы сияқты нақты түсініктерге сүйене отырып, өз тәжірибесі мен ересектердің оқытуы нәтижесінде бала біртіндеп кеңірек жалпылауға дейін келеді: мектепке дейінгі ересек жастағыларға кеңістіктің өлшемі уақыт бола бастайды («Қара теңіз сондай алыс, оған поезбен немесе самолетпен ұшып бару керек»).

Кішкентай бала нәрселермен әрекет ете отырып, олардың кеңістіктік қатынастарын ерте түсіне бастайды: ол қол орамалды қалтасына салды, қуыршақты столға жақын әкеліп отырғызды, қонжықты диванның үстіне қойды. Өзі папасы мен мамасының ортасына барып отырды, пальтоны киім ілгіштен алды және басқа. Балалар өздерінің айналасындағылардан заттардың арасындағы кеңістік қатынастарды білдіретін көмекші сөздер мен үстеулерді үйреніп алады, алайда бұл көмекші сөздер мен үстеулердің

жалпыланған мағынасы олардың ерекше назар аударарлық нәрсесі болады, ал мәнін түсінуі тек оқу нәтижесінде іске асады [3.4]

Балалар мен ересектер өмірінің бүкіл тәртібі балада уақытқа тән сезімдерді қалыптастыруға және соған сәйкес кеш, ерте, қазір, кейін деген сөздерді пайдалана білуге алғы шарттар болып табылады. Уақытты білдіретін бұл сөздік сәби жастан мектеп жасына дейінгі аралықта баланың адамдармен қарым-қатынасы мен әрекеті процесінде күшті қарқынмен өседі. Бала кеше, бүгін, ертең деген сөздердің мәніне қызыға бастайды, мұның өзі ересек адамның балаға уақыттың өтпелілігін, ұзақтығын, кезеңділігін таныстыруға, яғни «уақытты сезіне біледі» дамытуға мүмкіндік береді.

Бала математика жағынан жетілуі үшін, оның жиын мен сан жөніндегі, шама, форма, уақыт және кеңістік жөніндегі барлық түсініктері мен ұғымдары белгілі бір жүйеде, бірізділікте болуының маңызы өте зор. Н.К. Крупская: «математика – бұл ұғымдар тізбегі: оның бір үзбесі түсіп қалса, одан арғысы түсініксіз болады», - деген еді [4.28].

Біздің зерттеуіміздің өзекті мәселесі мектепке дейінгі кезеңнен оқыту арқылы танымдық белсенділігін дамытудың жолдарын қарастыруда. Ұлы ғалымдар Әл-Фараби, Я.А.Коменский, Г.Пестолочи, А.Дистерверг, К.Д.Ушинский, Ы.Алтынсарин оқытудың негізінде балалардың ақыл-ойын арттырудың, танымдық белсенділігін дамытудың жолдарын тұжырымдаған.

Мектептегі оқушылардың танымдық әрекеттерінің түрлерін психолог, педагогтар еңбектерінде Б.Г.Ананьев, Ю.К.Бабанский, И.А.Лернер, Л.В.Занков, Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, В.В.Давыдов, Н.Ф.Талызина және т.б. зерттеу объектісіне қарай жүйелі талданған [5].

Қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастырудың маңызы Мектепке дейінгі балалардың ақыл - ой, дене, адамгершілік, эстетикалық тәрбиесі жөніндегі психологиялық, педагогикалық зерттеу нәтижелері осы кезеңдегі балалардың қабылдау мүмкіндіктері мол екенін дәлелдейді.

Ата-аналардың, тәрбиешілердің басшылығымен баланың өмірлік тәжірибесі нығайып, адамгершілік, мінез - құлық әдеті жөніндегі қарапайым дағдылары жетіле бастайды, айналадағы адамдарға қарым - қатынасы қалыптасады. Мектепалды даярлық топтарында тәрбиелеу бағдарламаларында баланы мектепке дайындау жөніндегі негізгі міндеттер атап көрсетілген. Сол міндеттердің ішінде балаларға математикалық алғашқы ұғымдарды қалыптастыру қарастырылған. Мектепалды даярлық топтарында балалар математика жөнінде нені білуі тиіс?

Бағдарлама негізінен 5 тараудан тұрады.

1. Сан және есеп. Мектеп жасына дейінгі баланың математикалық білімге қабілеті ерекше болады. Оның санауды үйренгісі, сандарды білгісі келеді, мысалдар мен есептерді шығаруға талпынады. Бұл кезеңде баланың оқуға икемділігіне орай танымдық есептерді ұғына білу қабілетін одан әрі жетілдіре түсудің маңызы зор. Балалар дидактикалық ойындар арқылы түрлі жаттығуларды орындайды. Мектепке даярлық топтарында балалар 10 - ға дейін тура және кері санау, есептеу материалдарын пайдаланып, ауызша қосу, азайту сияқты арифметикалық амалдарды орындай білуі, сандарды салыстыру, тең емес топтардан қалай теңдік жасауға болатынын, сандардың реттік қатары мен цифрларын тану, санның бірліктерден және өзінен кіші екі саннан тұратынын, көрсетілген сан бойынша заттарды санап алуға, заттарды тең екі және төрт бөлікке үйренеді. Сандарды салыстыра отырып, көп – аз, біреу, қанша болса сонша ұғымдарын үйренеді.

2. Көлем. Әртүрлі шама өлшемдері бойынша заттарды салыстыруға үйрету. Заттардың ұзындығы, жалпақтығы, биіктігі, қалыңдығы жағынан салыстыра біліп, олардың көлемдік өзгерістерін түсінуі және оны сөзбен айтып бере білуі керек. Мысалы: мынау жалпақ, биіктеу, ұзарды сияқты ұғымдарды, заттарды бір - бірімен салыстыру, шартты өлшеуіштің көмегімен және көзбен мөлшерлеу арқылы үйренеді. Сусымалы және сұйық заттарды өлшеуге дағдыланады.

3. Форма. Мұнда геометриялық пішіндер төртбұрыш, үшбұрыш, шаршы, дөңгелек, сопақша және көпбұрыштармен таныстыру. Қоршаған ортадан өздеріне таныс геометриялық пішіндерге ұқсас заттарды көре білуге, геометриялық пішіндерден әртүрлі бейнелер құрастырып, қандай пішіндер құрастырғанын атап айта білуге үйренеді.

4. Кеңістікті бағдарлау. Кеңістікті бағдарлау тапсырмалары заттың қалпын өзіне қатысты жағынан да, мысалы: менің алдымда Қанат, менің сол жағымда стол тұр және өзгелерге қатысты жағынан да мысалы: Қанаттың оң жағында Самат отырады, аюдың қасында қоян тұр, шкафтың үстінде доп тұр деп анықтауға және қоршаған заттардың арасындағы өзінің орнын да анықтауға үйренеді.

5. Уақытты бағдарлау. Балалардың уақыт туралы түсініктерін ойын, әңгіме, оқу қызметі үстінде табиғи белгілерге сүйене отырып, үйренуге болады. Таңертен, түс, кеш, түн ұғымдарын түсініп, дұрыс қолдануы, жыл мезгілдерінің ретін білуі, оларды өзіне тән белгілері бойынша айыра білуі, күн, апталарын ретімен атау, бүгін қай күн, кеше қай күн, ертең қай күн болатынын, ай аттарын айта білуге үйрету.

Халқымызда бала тәрбиесіне арналған алуан түрлі ауыз әдебиетінің үлгілері бар. Балаларды санай білуге үйрететін, зейінін дамытатын жұмбақтар, жаңылтпаштар, санамақтар, әзіл есептер баланы қызықтырып, көңіл - күйін көтеріп, қуанышқа бөлейді. Әдемі машықтар, жақсы ұйқастар бәрі де балаға әсер беріп, қиялық қанаттандырады, ойлауын дамытады. Бала жүрегіне жақын «Қуырмаш», «Саусақ санау», «Бес саусақ», «Бір қазан сүт» ойындарын ойната отырып, баланың көңілін көтеріп, жағымды көңіл - күй қалыптастырады. Саусақтардың халықтық тұрғыдағы атауларын үйрете отырып, оларды санауға үйретеді.

Мектеп жасына дейінгі балалар оқытудың жарыс, ойын, есеп құрастыру және шешу, затты іздеп табу секілді көптеген тәсілдерін құлшына орындайды. Бұл ретте сандарды қалыптастыруға «Кім тез табады?», «Не өзгерді?», «Кімнің орны?», геометриялық пішіндерді қалыптастыруға «Сыңарын тап», «Өз үйіңді тап», «Алтын сандық», «Қандай пішінге ұқсайды?», кеңістікті бағдарлауға «Барлаушылар», «Саяхатшылар», «Ойыншық қайда тұр?», «Қоян қайдан келеді?», уақытты бағдарлауға «Апта», «Бұл қай кез?», «Кім шапшаң?», көлемді қалыптастыруға «Кімнің үйі биік?», «Қайсы жол ұзын, қайсы жол қысқа?», логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға «Аспанда 5 балық ұшып жүр, екі балық жерге қонды. Аспанда неше балық қалды?» немесе «Сиырда 5 мүйіз, ешкіде 5 мүйіз қосқанда барлығын болады қанша мүйіз» - деген сияқты дидактикалық ойындар мен есептерді пайдаланып, оқу қызметі жапсыру, мүсіндеу, құрастыру, сурет, тіл дамыту, айналамен таныстыру пәндерімен байланыстыра өткізсе балаларға тәрбие және білім беру нәтижелері болар еді. Математика оқу қызметінде балалардың ой - өрісін кеңейтуді, танымдық белсенділіктерін дамытуды көздеп отырамын. Күнделікті оқу материалдарын оларға айналадағы таныс нәрселермен, құбылыстармен салыстыра түсіндіруді тиімді санаймын. Балаларға 1 - ден 10 - ға дейінгі сандарды өткенде заттарды, топтап салыстыру арқылы санауға машықтандыруды мақсат еттім. Сандардың атауларын, реттерін, цифрларын меңгертуде түрлі әдістер қолданып отырдым. Санауға үйреткенде сан бірліктерден тұратынын мысалдар арқылы түсіндірдім. Мысалы: тақтаға шақырылған 5 баланың әрқайсысының қолына бірінші балаға – 1 саны, екінші балаға – 2 саны, үшінші балаға - 3 саны, төртінші балаға – 4 саны, бесінші балаға – 5 саны жазылған карточка беріп, карточкада көрсетілген санға сәйкес алма саны салынған суреттер таратылады. Соған қарап, балалар санның неше бірліктен тұратынын аңғарады[6].

Қорыта келе, мектеп жасына дейінгі балаларға қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру барысында, мектеп табалдырығын тұңғыш аттағалы жатқан баланың математикадан жеткілікті білім қоры, қабілеті мен икемділігі болғаны жөн. Баланың мұндай қабілетін қалыптастыру оның келешекте жақсы оқып, жан - жақты жетілуіне негіз болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Т.В.Кудрявцев, А.М.Матюшкин Детская психология.
2. Леушина А.К. Формирование элементарных математических представлений у дошкольников. - М., 1996.
3. И.В.ДубринаПреемственные связи ДОУ, школы и родителей будущих первоклассников. Методическое пособие. -М., 2006., - 29с.
- 4.Е.И.Кравцова Ребенок и общество. - М. 2003.,- 25-27б.
5. В.С.Мухина, Детская психология.
6. Н.Айғабылов Қазақ мектебі үшін мектепке дейінгі балаларды оқытуды өзіндік әдістемелік жүйесін жасауға

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНДА ІЗГІЛІК ҚАСИЕТТЕРІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

педагогика жоғары мектебінің магистранты,

А.Е. Сыздықбекова

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент, Әлкей Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университетінің профессоры,

Б.М. Жапарова

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Аннотация. Ұсынып отырған мақалада бастауыш сынып оқушыларының бойында ізгілік қасиеттерін қалыптастыру қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада ізгілік, адамгершілік, қайырымдылық, сыйластық, әдептілік қасиеттерінің мазмұны ашылған. Автор мақаласында бастауыш сынып оқушыларының бойында ізгілік қарым-қатынас қасиеттерін қалыптастыру үшін қазақ тілі және әдебиеттік пәндерін қолданған.

Кілт сөздер: ізгілік, сыйластық, қайырымдылық, тәрбие, халық ауыз әдебиеті.

Аннотация. В статье рассматривается формирование добродетелей у учащихся начальных классов. Кроме того, в статье раскрывается содержание добродетелей, нравственности, милосердия, уважения, порядочности. В статье автора для формирования гуманизма у учащихся младших классов использовались казахский язык и литературные предметы.

Ключевые слова: добродетель, уважение, благотворительность, образование, фольклор.

***Annotation.** The article examines the formation of humanism among primary school students. In addition, the article reveals the content of humanism, morality, mercy, respect, and decency. In the author's article, the Kazakh language and literary subjects were used to develop humanism among primary school students.*

***Key words:** virtue, respect, charity, education, folklore.*

Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау. Оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғылымдық коммуникациялық желілерге шығу», - деп білім беру жүйесін әрі қарай дамыту міндеттері көрсетілген [1].

Бүгінгі кезеңде біздің халқымыздың тарихында, әдебиетінде, мәдениетінде, білімінде педагогикалық озық идеялар молынан кездеседі.

Әлемнің негізгі тірегі – адам. Егер адамның ақыл, ой-парасаты дұрыс жетілсе, ол дамып, өсіп өркендей алады. Бақытты болу, өз өмірін жақсарту білімге байланысты. Білімділік – ізгіліктің сипаты. Жалпы адамзаттық құндылықтар, яғни денсаулық, махаббат, әсемдік, өмір, білімділік, жұмыс, кәсіп бәрі адамның даму кезеңіндегі тұрақты құндылықтары болып табылады.

Адам баласы қоғамда, өмірде, ұжымда өзінің ізгілікті қасиеттерімен, адалдығымен, қайырымдылықпен көрінеді. Ізгілікті қасиеттер адамдардың қарым-қатынасынан және іс-әрекетінен шығады. Ізгілікті құндылықтарға достық, адамгершілік, қайырым-дылық, сабырлық, мейірімділік, төзімділік, имандылық жатады.

Зерттеуімізге байланысты «ізгілік» ұғымының мәнін ашу үшін сөздіктер мен ғылыми еңбектерге тоқталамыз.

Этикалық сөздікте «ізгілік» (латын тілінде *humanus* – адамшылық) дүниетаным ұстанымы боп көрсетіліп, «оның негізіне адамның мүмкіндігінің шексіздігіне, өзін-өзі дамыту қабілеттілігіне деген сенім, ерік бостандығы мен абыройын қорғау, адамның барлық сұраныстарын қамтамасыз ету қоғамның түпкілікті мақсаты деген идея жатады» [2] делінген.

Ізгілік (лат. *Humanitas* – адам табиғаты) – адамның еркін ойлауының әр түрлі көріністерімен байланысты; оған сәйкес еркіндікті, адамның индивидуалдық дамуын уағыздайды [3].

Философиялық тақырыптық сөздікте «ізгілік» адам баласының өз өмірінің мәні мен түрін анықтауға құқы және міндеттемесі бар екенін

танытатын демократикалық, этикалық өмірлік ұстаныи ретінде анықталған [4].

Ғалым К.А. Абдреимова өз еңбегінде «ізгілік – адамды ізгілікті қарым-қатынасқа қоғамның жалпы адамзаттық құндылықтарын бағалауға, дүниені және өзін-өзі танып-білуге, түсінуге, үнемі дамытуға ықпал жасайтын, ынталатындыратын күш» [5] деп жазған.

Ұлы ойшыл, ақын Қожа Ахмет Яссауи еңбектерінде имандылық, ізгілік туралы:

Ғаріп, пақыр, жетімдерді басын сипап,
Діні қатты халайықтан қаштым міне,
Қайда жүрсең көңілі жұмсақ, сыпайы болғыл,
Көре қалсаң мүсәлірді сырлас болғыш [6], - деп аяушылық, қайырымдылық, жаңашырлық, мейірімділік жасау бұл ізгіліктің негізі екені анықтайды.

Халқымыздың ұлы ақыны Абай Құнанбайұлының туындылары жалпыадамзаттық құндылықтарға толы. Ол адамдықтың биік деңгейін имандылықпен өлшеген. «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде адамның бойындағы ізгі қасиеттер сипатталған.

Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрседен асық бол,
Адам болам десеңіз.
Тілеуің, өмірің алдында,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер малшашпақ
Бес дұшпаның білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой –
Бес асыл іс, көнсеңіз [7].

Оның туындыларының негізгі тақырыбы моральдық мәселелер болды. Еңбекке, оқуға көңіл бөлмей, тек күнде қыдырумен өткізген жастарға:

Осындай сидаң жігіт елде мол ақ,
Бәрі де шаруаға келеді олақ.
Сырын түзер біреу жоқ, сыртын түзеп,
Бар өнері қу борбай сымпас шолақ], - деп айтады.

Қара сөздерінде де ізгілік, адамгершілік туралы жазған. «Он жетінші» қара сөзінде адамгершілік, парасаттылық, еңбекқорлық, қайырымдылық, имандылық сияқты ізгі қасиеттер сипатталған.

Осы көрсетілген түсініктемелер бойыншы «ізгілік» - адам бойында қалыптасқан адамгершілік, имандылық, қайырымдылық, сыйлас-

тық, сенімділік құндылықтарын қамтитын философиялық мәні бар, адамның басқалармен, қоғаммен қарым-қатынасындағы мінезін реттеп отыратын дүниетаным.

Ізгілік қасиетін қалыптастыруда ең маңызды құралы – халық ауыз әдебиеті. Халық ауыз әдебиетінің ішіндегі ең жақыны оқушыларға ертегі болып саналады. Ертегілердің тәрбиелік мәні зор. Ертегі арқылы оқушылар қоршаған ортамен танысады, халықтың әдептілік және әдемілік туралы ұғымдармен танысады, салт-дәстүр, әдеп-ғұрып туралы түсініктерді алып, ізгілік тәрбиесі қалыптасады. Қазақ халық ертегілері мейірімділікке, ізгілікке, адамгершілікке, адалдыққа, еңбек сүйгіштікке, достыққа, тазалыққа үйретеді. Отан сүйгіштікке тәрбиелейді. Жамандықтан, өтіріктен, қулықтан аулақ болуға тәрбиелейді.

Зерттеп отырған оқулықтарда қазақ халық ертегілеріне бірнеше тапсырмалар бар. Мысалы: қазақ тілі, 36-жаттығу [8].

Берілген суреттер бойынша Алдаркөсе туралы әңгімелеп көр.

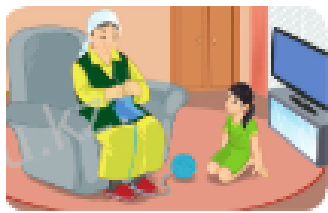

Осы ертегіге байланысты оқушыларға ізгілікке байланысты сұрақтар қойылады.

Оқыту үдірісінде бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қарым-қатынасын қалыптастыру үшін өз ататектерін зерттеу жөнінде қосымша шығармашылық үй тапсырмаларын береміз. Ең бірінші олардың отбасындағы ізгілікті қарым-қатынасты қалыптастыру үшін сұрақтар қоямыз

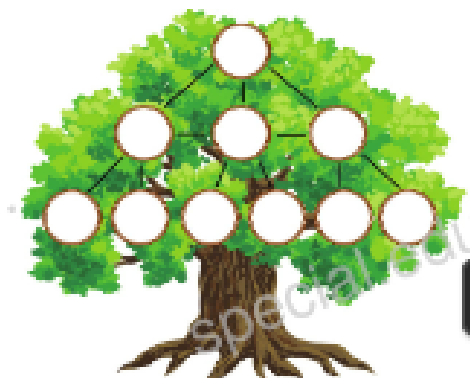
1. Сіз ата-анаңызды тыңдайсыз ба?
2. Анаңызға қалай қуаныш сыйлайсыз?
3. Неліктен үлкендерді сыйлау керек?
4. Неліктен кішілерге көмектесу керек?
5. Сенің отбасындағы міндетін қандай?
6. Сенің отбасында қандай салт-дәстүр бар?

1-тапсырма. Сурет бойынша әңгіме құрастыр.

2-тапсырма. Өз туыстарының есімдерін ата.

3-тапсырма. Ататек ағашын толтыр.

4-тапсырма. Өз тегіңізге елтаңба жасау.

Енді ізгілік қарым-қатынасты қалыптастыру үшін Отанға, тілге деген құрметті арттыру керек. Ол үшін келесідей тапсырмалар береміз.

4-тапсырма. Өлеңді тыңда.

Отан туралы

Мен оның түнін сүйем, күнін сүйем,
Ағынды өзен, асқар тау, гүлін сүйем,
Мен оның қасиетті тілін сүйем,
Мен оның құдіретті үнін сүйем.

Бар жәндігін сүйемін қыбырлаған,
Бәрі маған: «Отан!» деп сыбырлаған

Жаным менің,

Кеудемді жарып шық та,

Бозторғайы бол оның шырылдаған!

Отан!

Отан!

Бәрінен биік екен.

Мен оны мәңгілікке сүйіп өтем.

Отанды сүймеуің де күйік екен,

Отанды сүйгенің де күйік екен [9]...

Келесідей сұрақтар қоямыз.

- Біздің Отанымыз? (Қазақстан)

- Ал енді осы Қазақстан қандай ел? (тәуелсіз, егеменді)

- Еліміз егемендігі қашан алды? (1991 ж 16 желтоқсан)
- Отанымыздың астанасы қай қала? (Астана)
- Еліміз несімен айбатты?(Елтаңба, әнұран, туымен)
- Еліміздің болашығы-.....(жастар).

Қорытынды

Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларына оқу пәндерін оқыту арқылы ізгілік ұғымын түсіндірдік. Яғни, ізгілік – дегенміз адам бойында дамыған рақымшылық, қайырымдылық, мейірімшілдік, адамгершілік қасиеттерін қамтитын тәрбиелік құндылықтар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. № 319-III ҚРЗ, Астана, Ақорда, 27.07.2007ж. // Егеменді Қазақстан. – 15 тамыз, 2007.
2. Словарь по этике./ Под ред. И. С. Кона. – М., 1993. стр. – 4920 Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О 74 Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын — Павлодар: 2006. — 482 б. ISBN 9965-808-85-6
3. Орысша-қазақша заңдық түсіндірме сөздік-анықтамалық. — Алматы: «Жеті жарғы» баспасы, 2008 жыл. ISBN 9965-11-274-6
4. Абдреимова К.А. Оқыту процесінде диалог арқылы жоғары сынып оқушыларының ізгілік қасиетін қалыптастыру. - Алматы, 2006
5. Қожа Ахмет Яссауи. Диуани Хикмет. – Астана: Фолиант, 2007. –220 б.
6. Абай (Ибраһим) Құнанбаев Шығармаларының екі томдық толық жинағы: Т2 Өлеңдер мен аудармалар. Поэмалар. Қара сөздер. – Алматы: Жазушы, 2016. – 335 б.
7. Абай (Ибраһим) Құнанбаев Шығармаларының екі томдық толық жинағы: Т2 Өлеңдер мен аудармалар. Поэмалар. Қара сөздер. – Алматы: Жазушы, 2016. – 335 б.
8. Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова, Г.Т. Сәдуақас. Қазақ тілі, 2-бөлім, 55 б. Алматы – Атамұра, 2022 ж.
9. Б.Т. Қабатай, В.А. Қалиева, Ү.К. Зейнелтоллина, Әдебиеттік оқу, 1-бөлім, 94 б. Алматы – Атамұра, 2022 ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ: ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Д.Б. Сыздыкова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
БОПӘ – 21 студенті,*

Ш.С. Байжекина

ғылыми жетекшісі: филол. магистрі, оқытушы-сарапшы

Аннотация: Мақалада бастауыш оқытуда оқу сауаттылығын интегративті компонент емес, пән ретінде қабылданудың нәтижесінде мәтіндерге арналған тапсырмаларда проблемалық өмірлік жағдайды шешуде оқырман тәжірибесімен байланысты функционалдық аспектіні жүзеге асыратын тапсырмалар жоқтығының мәселесі көтеріледі. Соның нәтижесінде оқушылардың жалпы функционалдық сауаттылығының дамуына тигізетін кері әсері мен оны болдырмаудың жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: оқу сауаттылық, функционалды сауаттылық, интегративті компонент, бастауыш сынып оқушылары, PIRLS-тесті.

Аннотация: В статье поднимается проблема отсутствия заданий, реализующих функциональный аспект, связанный с опытом читателя по решению проблемных жизненных ситуаций в текстах в результате принятия грамотности чтения как предмета, а не интегративного компонента в начальном образовании. Также рассматривается негативное влияние такого решения на развитие общей функциональной грамотности учащихся и пути их предотвращения.

Ключевые слова: читательская грамотность, функциональная грамотность, интегративный компонент, учащиеся начальных классов, тест PIRLS.

Abstract: The article raises the problem of the lack of tasks that implement the functional aspect associated with the reader's experience in solving problematic life situations in texts as a result of the adoption of reading literacy as a subject rather than an integrative component in primary education. The negative impact of such a decision on the development of general functional literacy of students and ways to prevent them are also considered.

Key words: reading literacy, functional literacy, integrative component, primary school students, PIRLS test.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев мектептерде жеке адамдардың да, тұтас мемлекеттердің де нақты бәсекеге қабілеттілігінің негізі құрылатынын атап өтті. Бүгінгі мектеп партасында отырған оқушылар – 2030-2050 жылдардағы Қазақстанның адам капиталы. Еліміздің дамыған елдер қатарына қосылуының басты шарты – бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру ісіне батыл кіріскен білім беру саласындағы жаңа үрдістерге қоғам болып қолдау таныту [1].

Бастауыш мектеп оқушыларында көлемді ақпаратпен жұмыс істеу кезінде көптеген қиындықтардың туындауы - қазіргі балалардың

өзекті проблемаларының бірі болып табылады. Оның ішінде: ақпаратты сыни тұрғысынан қарастырып, бағалау, әр түрлі стильдегі мәтіндермен жұмыс жасау, сұрақтардағы проблемаларды анықтау, ақпаратты түрлі дереккөздерден іздеу мен іріктеу.

Ресейдегі білім беруді дамыту стратегиясы институтының бастауыш жалпы білім беру зертханасының меңгерушісі Н.Ф.Виноградова бастауыш білім беру жүйесінде жағымсыз рөл атқаратын қарама-қайшылықтарды көрсетеді. Солардың бірі – қоғам қажеттіліктері, балалардың мүмкіндіктері мен жас ерекшеліктерін ескеруіңіз жий қарастырылатын «XXI ғасырдағы бастауыш мектеп оқушыларына білім берудің басым мақсаттарын жариялау мен олардың функционалды сауаттылықты жүзеге асыруға прагматикалық бағыттылығы арасындағы қайшылық» болып табылады [2].

Функционалды сауатты адамды қоғамның барлық мәселелеріне өз үлесін қоса алатын тұлға деп қарастырсақ болады. Яғни, бүгінгі барлық оқу орындарының басты мақсаты – ұлттық құндылыққа негізделген, функционалды қабілеті дамыған болашақтың іскерін дайындау.

Оқу сауаттылығы – қарапайым тілмен айтқанда, бала бойында өзі оқып отырған ақпаратты жүйелі түрде толыққанды қабылдау дағдысын қалыптастыру және мәтіннің ішіндегі жасырын түрде берілген айтылмақ ойды ұғыну. Функционалды сауаттылық – жеке тұлғаның қазіргі заман талабына, жаһандану дәуіріне сәйкес түрлі әлеуметтік қажеттіліктеріне бейімделуі. Бастауыш мектепте функционалды сауаттылық математика, жаратылыстану және тіл сабақтарының материалдарында кездесетін проблемалық мәселелерді шешу мен оларды өмірмен байланыстыру дағдыларының қалыптасуы арқылы жетіледі.

Бастауыш жалпы білім беру деңгейінде біз үшін «функционалды сауаттылық» ұғымын нақты өмірлік жағдайларда білім, білік және дағдыларды қолдана білу деп түсіндіріледі. Сонымен бірге бастауыш сыныптағы оқушылардың дайындық деңгейіне және олардың қоғамда өнімді әрекет ету қабілетін дамытуға интегративті көзқарастың маңызы зор.

Қазіргі мұғалімдердің, зерттеушілердің, білім берудің барлық деңгейіндегі мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының және халықаралық PISA зерттеуінің анықтамаларында жаңа мағыналық мазмұнды анықтау үшін «функционалды сауаттылық» ұғымына мазмұндық талдау жасап көрейік.

(1-кесте)

Автор	Анықтама
А.А. Леонтьев	Функционалдық сауаттылық - адамның мәтіннен ақпарат алу үшін, яғни оны түсіну, жинақтау, трансформациялау және т.б. (оқу) және осындай ақпаратты нақты қарым-қатынаста (жазбаша) беру үшін оқу мен жазу дағдылары мен біліктерін еркін пайдалану қабілеті.
В.В. Гаврилюк, Г.Г. Сорокин, Ш.Ф. Фарахутдинов	Функционалдық сауатсыздық деп қарапайым элеуметтік міндеттерді орындау үшін қажетті деңгейде оқу және жаза алмау деп түсіндіріледі; Функционалды сауаттылық: мәтінді оқу, іс-әрекетке қажетті ақпаратты табу, оқылған кітаптың немесе нұсқаулықтың мағынасын түсіну, логикалық байланысқан мәтінді тиімді қолдану.
Г.С. Қаратаев	Функционалдық сауаттылық түсінігі тұлғаның қалыптасуының күнделікті өмірде, сонымен қатар, кәсіби қызметте сипаттауға мүмкіндік беретін біріктірілген көрсеткіш болып табылады.
Білім берудің барлық деңгейіндегі мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты	Жеке тұлғаның үйлесімді қалыптасуы және дамуы, білімді функционалды және шығармашылық қолдану, сыни тұрғыдан ойлау; тілдік дағдыларды қоса алғанда, қарым-қатынастың әртүрлі әдістерін қолдану [3].
Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы	Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарымқатынасқа кіру қабілеттілігі және аса тез бейімделуі мен жұмыс істеуі.
Надира Абикенова, №2 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі Талдықорған қаласы	Функционалдық сауаттылық дегеніміз — адамдардың элеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарай ілесіп, мамандығын әрдайым жетілдіріп отыруы [4].

[5].

Келтірілген анықтамалардағы «функционалдық сауаттылық» ұғымының негізгі семантикалық аспектілерін бөліп көрсетейік. Бұл аспектілерге алған білімдері мен дағдыларына сүйене отырып, қызметтің әр түрлі салаларындағы мәселелерді шеше білуі жатады. Сонымен, қазіргі кезеңдегі функционалдық сауаттылықты мұғалім тек пәндік қана емес, сонымен қатар мета-пәндік және әмбебап әдістер негізінде қоршаған әлеммен және өзімен сәтті әрекеттесу, өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі дамыту қабілеті ретінде қарастырған жөн.

Зерттеушілер оқу мен жазуды қамтитын негізгі дағдыларға сүйеніп, функционалдық сауаттылық әр түрлі сабақтан тыс жағдайларда әрекет ету қабілеті ретінде қалыптасады деп есептейді. Функционалдық сауаттылықты дамыту интегративті мазмұнға көбірек сәйкес келеді. Н.Ф. Виноградова функционалдық сауаттылықтың келесі мазмұндық компоненттерін анықтайды: пәндік (лингвистикалық, әдеби, математикалық, жаратылыстану, денсаулық сақтау, технологиялық, көркемдік сауаттылық) және интегративті (коммуникативтік, оқу, ақпараттық сауаттылық). Оқу сауаттылығының интегративті мазмұны бастауыш мектептің барлық пәндік компоненттерінің сүйемелдеуінен көрінеді, сондықтан функционалдық оқу сауаттылығын функционалдық сауаттылықтың интегративті компоненті ретінде қарастырған жөн [6].

«Оқу сауаттылығы» ұғымының мазмұнын анықтаудың алғашқы тәсілдері мектеп оқушыларының PIRLS және PISA (1991) жетістіктерінің халықаралық зерттеулеріне дайындық кезінде, сондай-ақ халықаралық ересектер арасынан сауаттылық деңгейін зерттеуге дайындық кезінде талқылана бастады (IALS, 1994, 1997 және 1998).

PISA зерттеуіндегі «оқу сауаттылығы» түсінігінің өзгеруі мен кеңеюіне талдау жасайық (2-кесте).

2000 жыл	2009 жыл	2018 жыл
«Оқу сауаттылығы – адамның жазбаша мәтіндерді түсіну және олар туралы ой елегінен өткізу, оның мазмұнын өз мақсатына жету, білімі мен қабілеттерін дамыту, қоғам өміріне белсенді қатысу үшін пайдалану қабілеті» [7].	«Оқу сауаттылығы – адамның жазбаша мәтіндерді түсіну және пайдалану, олар туралы ойлау қабілеті және мақсатқа жету, білім мен мүмкіндіктерді кеңейту, қоғамдық өмірге қатысу үшін оқумен айналысу » [8].	«Оқу сауаттылығы – өз мақсаттарына жету, өзінің білімін және мүмкіндіктерін дамыту мен қоғам өміріне белсенді қатысу үшін – мәтіндерді түсіну, пайдалану, бағалау , ой елегінен өткізу және мәтіндермен өзара әрекеттесу » [9].

Көріп отырғанымыздай, анықтамаларда көрсетілген PISA зерттеуінің тұжырымдамасындағы оқудың негізгі мақсаттары жалпылама ұқсас және 18 жыл бойы жүргізілген зерттеулерде түбегейлі өзгерген жоқ. Оқу сауаттылығы – адамның мәтінді түсіну және өз мақсаттарына жету үшін, білім және қоғам өміріне белсенді қатысу үшін ақпаратты пайдалану қабілеті. Дегенмен, негізгі мақсатты нақтылауда соңғы бірнеше жылда біраз өзгерістер болды. 2009 жылғы анықтамада оқу мақсатына «оқумен айналысу» қосылды, оған оқуға деген мотивация мен ықылас кіреді. 2018 жылғы анықтамада бұл мағына «мәтіндермен өзара әрекеттесу» сөз тіркесі енгізілген. 2018 жылғы анықтамада оқу сауаттылығының «мәтіндерді бағалау» критерийі пайда болды, ол оқығандарыңызды қоғам өміріне қатысу үшін өз мақсаттарыңызбен және тәжірибеңізбен салыстыруды қамтиды. Сол арқылы, оқудың функционалдық сипатын көрсететін оқу мотивациясына, өз мақсатына жету үшін оқу-анализге баса назар аударылғанын көреміз. PIRLS және PISA халықаралық зерттеулеріндегі оқу сауаттылығының анықтамаларын талдай отырып, тұжырымдаманың негізгі аспектісі – адамның оқу әрекетіне қатысуы, бұл әрекеттің мақсатты және функционалдық сипаты. Функционалдылықты бұл жерде нақты өмірге жақын сабақтан тыс мәселелерді шешу қабілеті ретінде түсінеміз. Оқу сауаттылығы бұл анықтамаларда адамның қоғамдағы табысы тұрғысынан түсініледі және әлеуметтік мәртебенің маңыздылығына әсер етеді.

Бастауыш сынып оқушысына қатысты біз функционалдық оқу сауаттылығын оқу және өмірлік мәселелерді шешу үшін мәтінді түсіну, талдау, түрлендіру және пайдалану қажеттілігі, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі тәрбиелеу, сондай-ақ табысты әлеуметтену үшін дайындығы әрі қабілеті ретінде қарастырамыз.

Зерттеуде «функционалдық оқу сауаттылығы» тіркесін қолдану – оқу сауаттылығын пайдаланудың қолданбалы сипатын атап көрсету қажеттілігінен туындайды. Пәндік құрамдас бөлігі ретінде тек жаңа білімді меңгеруді ғана емес, сонымен бірге алынған оқу тәжірибесін болашақ өмірде проблемалық жағдайларды шешуде пайдалануды да ескеру қажет. Бастауыш мектепте тек семантикалық оқуға ғана назар аударуға болмайды, оқушыларды алынған ақпаратты талдауға және бағалауға, түрлендіруге және өзін-өзі тәрбиелеуде пайдалануға үйрету маңызды.

Бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық оқу сауаттылығын қалыптастыруда қандай мәселелер туындайды? Халықаралық PIRLS оқу сауаттылығының халықаралық зерттеуі бастауыш сынып оқушыларының оқу және мәтінді түсіну сапасын бағалауға бағытталған

зерттеулердің нәтижесінде: 2001 жылдан 2016 жылға дейінгі зерттеулер мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын дамытудың оң динамикасын көрсетеді 2001-2016 жылдар аралығында айтарлықтай сапалық өсу орын алғанын, бұл бастауыш мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын бағалауға бағытталған тапсыр-маларды орындау кезіндегі жұмыс тәсілдерін меңгеруіне байланысты.

Павлодар қаласының Бауыржан Момышұлы атындағы № 22 жалпы орта білім беру мектебінің 4 «А» сынып оқушыларының функционалдық оқу сауаттылығын зерттеу барысында бірінші күні сыныптағы 27 оқушының арасында (8 үздік және 15 екпінді оқушы бар) 18 оқушы тест пен тапсырмалардың қорытындысы бойынша 85%-дан жоғары (баға – 5) нәтижеге қол жеткізді. Қалған сынып оқушылары келесі қиындықтарға тап болды:

- мәтінді бірінші рет оқығаннан толық түсінбеу;
- мәтіндегі негізгі ақпаратты таба алмау.
- мәтіндегі ақпарат және өз білімі мен тәжірибесін ажыратпау;
- толық жауаптарды тұжырымдай алмау;
- анық түрде берілген керекті ақпаратты таба алмау.

Осы нәтижені ескере отырып балалармен екі апта бойы функционалдық оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған түрлі тапсырмалар мен дайындық жұмыстары жүргізілген.

Балалардың функционалдық оқу сауаттылығын дамыту үшін келесі тапсырмалар мен әдістер қолданылған:

- 1) «Кім? Қандай? Не істеді?» әдісі.
- 2) «15/15» әдісі.
- 3) Мәтіннің баяндалу түрін өзгерту.
- 4) Мәтінге сәйкес мақал-мәтелді тап.
- 5) «Деформацияланған мәтін» әдісі.

«Кім? Қандай? Не істеді?» әдісі. Әдістің басты мақсаты – оқушыларды мәтіндегі негізгі ақпаратқа назар аударуға, оны талдау мен қорытындылауға үйрету. Әдістің ерекшелігі – оқушылар «Кім?», «Қандай?», «Не істеді?» деген сұрақтарға жауап беру арқылы мәтіндегі ақпаратты бір рет оқығаннан түсінеді және негізгі ақпаратты тез әрі оңай табуға жаттығады.

Мысалы, «Серік пен Берік – тату дос. Олар үйлеріне келсе, Беріктің әкесі баласын тосып отыр екен. - Кел, балалар, - деді жұмысқа қамданып. – Күннің ашық кезінде бітіріп тастайық, шешең дәрігерге кетіп еді. Қап, кірпіш әперіп тұратын бір адамның жоқтығын қарашы! Өзірше өзіміз амалдай тұрайық. - Кірпіш әперетін кісі бар, әке, - деді Берік қасындағы баланы нұсқап. – Мына Серік көмектеседі. Абдолла ағай Серікке қарады. - Мен көмектесейін, - деді Серік өз ниетін білдіріп.

- О, міне, азамат! – деп қауынды Абдолла ағай. – Достар осындай болады! Рақмет» [10, 23б.].

Мәтіндегі негізгі ақпаратты анықтау үшін оқушылар «Мәтін кім туралы?», «Серік пен Берік қандай балалар?», «Олар не істеді?» деген сұрақтарға жауап береді. Нәтижесінде оқушылар мәтінді зерттеу, талдау, талқылау арқылы негізгі ойды анықтайды және оны өмірмен байланыстыратын болады.

«15/15» әдісі. Әдістің басты мақсаты – ақпаратты тез қабылдауға, мүмкін болатын жағдайларды қарастырып, өмірмен байланыстыру және шығармашылық дағдыларды қалыптастыруға үлес қосу. Әдістің ерекшелігі – мәтіндегі 15% негізгі ақпаратты пен 15% қосымша ақпаратты білдіретін сөздер жасырылады. Балалар өздерінің сыни ойлау қабілеттері арқылы мәтіннің жүйелілігі сақталатындай етіп толтырады.

Мысалы, «Ақ ... бұтақтан бұтаққа қарғып жүріп, ұйықтап жатқан қасқырдың үстіне құлайды. Қасқыр ... тұрып, оны ұстап алады. - Мені жеме, ... ! – деп жалынады ақ - Жарайды, жіберейін. Бірақ сен мынаған жауап берші: ... сендер әр уақытты шат болып жүресіңдер? Сонда ақ ... : - Мені жіберіңіз, сонан соң айтайын. Әйтпесе жүрегім ... сөйлей алатын емеспін, - дейді. Қасқыр оны босатады. Ақ ... ағаш басына шығып алып: - Сен, қасқыр, ... , залымдық ішінді жандырады, сондықтан әрқашан ... жүресің. Біз ешкімге жауыздық істемейміз, сол үшін де әр уақытта ... , шат болып жүреміз, - депті» [12, 27б.].

Осы мәтіндегі қалдырылған сөздерді оқушылар өмірмен байланыстыра етіп анықтайтын болады. Нәтижесінде оқушылардың шығармашылық дағдылары, сыни тұрғысынан ойлауы мен ақпаратты анализдеу арқылы өмірмен байланыстыра алу дағдылары қалыптасады.

Мәтіннің баяндалу түрін өзгерту. Әдістің басты мақсаты – ақпаратты зерттеу мен өмірмен байланыстыра алу, шығармашылық дағдыларды қалыптастыру мен мәтіндегі ақпаратты тезірек қабылдауға үйрету. Әдістің ерекшелігі – мәтіндегі кейіпкердің іс-әрекетін І-жақтан оқып айту.

Мысалы, «Азамат қара жіп пен ине тауып алып, шолақ шалбарының жыртылған жерін тігіп келді. Тігілген жерді Балқадидиша көріп: - Әкел, жөндеп тігіп берейін. Қолдан келгенше адамдар бір-біріне қолғабыс етулері керек, - деді. Нұржан аула сыпырғанда, Азамат қаз-үйрекке жем шашып, су құйып, жеміс-жидек ағаштары мен гүлдерді суғарды. Ертеңіне әжесі де жетті. Азамат әжесіне Балқадидиша мен Қалқаман ағайдың жақсы адамдар екенін айтып еді, әжесі: - Жақсы азамат бола бастаған, қарағым, сен өзің екенсің. Еңбек ел құрметіне бөлейді. Еріншек адам әрдайым көпшіліктің сыйлауынан, алғысынан

құр алақан қалады. Балам, шама-шарқыңа қарай үйренгенің өзіңе жақсы, - деді.» [12, 27б.]

Мәтіндегі Азаматтың рөлін әр оқушы өзі атқарып, «Мен қара жіп пен ине тауып алып, шолақ шалбарының жыртылған жерін тігіп келдім.» деп оқиды. Осы тұста балалар оқиғаның өмірмен байланысы мен тілдік ерекшеліктерді (жалғауларды) бірден анықтайды

Мәтінге сәйкес мақал-мәтелді тап. Әдістің басты мақсаты – мәтіннен негізгі ойды анықтау мен өмірмен байланыстара алуды жаттықтыру. Әдістің ерекшелігі – берілген мәтіннен негізгі ақпаратты іріктеу мен оны бір сөйлем төңірегінде ашу.

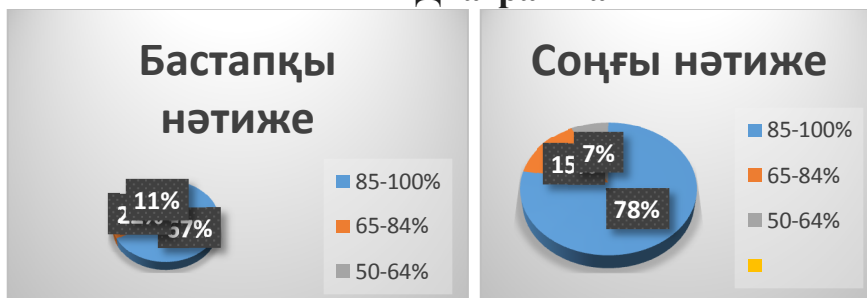
Мысалы, «Бір жолаушы екі кітап тауып алды. Біріншісінің қалыңдығы екі қарыс. Екіншісі сіріңкедей ғана кішкене әрі жұқа. Қария екі кітапты таразыға салып өлшеді. Қария басын шайқады да: - Сені жазған кім, үлкен кітап? – деп сұрады. - Мені мылжыңбай деген біреу жазды. Отырды да, ойына келгенін жаза берді, - деді. - Ал сені кім жазды, кішкене кітап? - Мені ғұлама білгір жазды. Ол көп жыл еңбек етіп, сөз асылын ғана хатқа түсірді, - деді. - Міне, енді ұқтың ба? – деді қария жолаушыға. – Мына кітапта ақылдының асыл сөзі ғана бар. Ал мына кітаптың іші толған бос сөз. Сондықтан жеп-жеңіл. Мағынасыз сөзде не салмақ болсын!» [12, 95б.].

Мәтініне сәйкес келетін мақал: «Аз сөз – алтын». Бірнеше нұсқаның ішінен сәйкес келетін мақалды табу арқылы оқушылар өздерінің сөздік қорларын дамытады, сыни ойлау дағдыларын жаттықтырады және өмірмен байланысын қарастырады.

«Деформацияланған мәтін» әдісі. Әдістің басты мақсаты – балалардың зейінін дамыту, мәтіндегі ақпаратты зертеу және қолдануға үйрету. Әдістің ерекшелігі – балалардың оқуға деген қызығушылығын оятады, сыни ойлау дағдыларын қалыптастырады. Ол үшін кез келген мәтінді басып шығарымыз және оны бірнеше бөлікке кесеміз. Тапсырма – бөлшектерді мағынасы бойынша қосу.

Павлодар қаласының Бауыржан Момышұлы атындағы № 22 жалпы орта білім беру мектебінің 4 «А» сынып оқушыларының функционалдық оқу сауаттылығын зерттеу барысында екі апталық жұмыстан кейін сыныптағы 27 оқушының арасында (8 үздік және 15 екпінді оқушы бар) 22 оқушы тест пен тапсырмалардың қорытындысы бойынша 85%-дан жоғары(баға – 5) нәтижеге ие болды. Сонымен қатар сыныптың жаратылыстану мен математика бөлімдеріндегі функционалдық сауаттылық көрсеткіші 12%-ға өсті. Яғни оқушылар жоғарыда көрсетілген тапсырмаларды орындаудың нәтижесінде жалпы мәтінмен жұмыс жасау дағдыларын, функционалды оқу сауаттылық дағдыларын жақсартқан. (диаграмма-1)

Диаграмма-1

Құзіреттілікке негізделген көзқарас шеңберінде функционалдық сауаттылық – жеке тұлғаның қоғамда табысты қызмет ету мүмкіндігін қамтамасыз ететін негізгі құзіреттілік. Оқу және сабақтан тыс міндеттерді шешу, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі тәрбиелеу, сондай-ақ табысты әлеуметтену үшін мәтіндік ақпаратты түсіну, талдау, түрлендіру және пайдалану қабілетін анықтайтын функционалдық сауаттылықтың негізгі құрамдас бөлігі – «оқу сауаттылығы». «Функционалды оқу сауаттылығы» тұжырымында оқу сауаттылығын қолданудың қолданбалы сипаты – оқу іс-әрекетінен алған білімдерін, дағдыларын өмірде пайдаланумен байланысты ұғым екенін атап өттік. Халықаралық және отандық зерттеулер деректерін талдау негізінде анықталған функционалдық оқу сауаттылығын дамыту мәселелері бастауыш мектепте оқу сауаттылығын дамыту жолдарын анықтауға мүмкіндік береді: мектепте функционалдық оқу сауаттылығын дамыту бойынша тапсырмалар банкін әзірлеу, бастауыш мектеп оқушыларының функционалдығы мен жас ерекшеліктері тұрғысынан мәтінмен жұмыс істеу тәсілдерін өзгерту, оқу сауаттылығын дамытуға интеграциялық көзқарас, бастауыш сынып мұғалімдерінің өзін-өзі тәрбиелеуіне жағдай жасау және оларға функционалдық оқу бойынша курстық оқытуды ұйымдастыру. Функционалдық сауаттылықтың негізгі құрамдас бөлігі ретінде функционалдық оқу сауаттылық бойынша тапсырмаларды құрастыру және бастауыш сынып мұғалімдерінің жұмыс жүйесін әзірлеу кезінде оның жалпы барлық пәндерде мәтінмен жұмыс жасауға оң әсері етуі мүмкін.

Оқу сауаттылығын интегративті компонент негізінде қарастыра отырып, функционалды оқу сауаттылығының оқушылардың тұлға болып қалыптасуы мен қоршаған ортамен әрекет етуіне әсер ететінін ескеріп, оның бастауыш білім берудегі маңыздылығына көзіміз жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Мемлекет басшысы дарынды балаларға арналған Абай атындағы гимназияға барды» Павлодар, 5 қазан 2022, <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-abay-atyndagy-daryndy-balalarga-arnalghan-gimnaziya-bardy-592138>

2. Н. Ф. Виноградова. «XXI ғасырдың бастауыш мектебі», Вентена – Граф, 2017 ж., 64б.
3. «Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты»/ Білім берудің барлық деңгейлеріндегі мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы заң.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z199>
4. «Функционалды сауаттылық дегеніміз не?» Надира Абикенова, 25.06.2021
<https://7-su.kz/news/cat-1/11428/>
5. Авдрасоль Сайлаугуль. «Информатикадан критериалдық тәсіл негізінде оқушылардың функционалды сауаттылығын бағалау жүйесін дамыту» Алматы, 2022ж.
<file:///C:/Users/qwerttt/Downloads/1%20%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%90%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D0%A1%20..pdf>
6. Н. Ф. Виноградова «Бастауыш мектеп оқушысының функционалды сауаттылығы: мұғалімге арналған кітап» Ресейлік оқулық. Вентана-Граф. 2018, 288б.
7. Г. С. Ковалева, Н. В. Нурминская «Аналитикалық есеп. Он бес жастағы оқушылардың оқу жылдамдығын зерттеу» // Білім сапасын бағалау орталығы. 4б., 2001 ж., <http://www.centeroko.ru/public.html>
8. И. Д. Фрумин, М. С. Добрякова, К. А. Баранников және т.б. «Әмбебап құзыреттер және жаңа сауаттылық: ертең табысқа жету үшін бүгін нені үйрету керек. Мектептегі білім беруді өзгерту тенденциялары туралы халықаралық баяндаманың алдын ала қорытындылары» 5 б., 2018 ж.,
9. PISA 2018. Draft Analytical Frameworks // OECD
<https://www.oecd.org/pisa/data/PISA-2018-draft-frameworks.pdf>
- 10.«Бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдысын тексеруге арналған мәтіндер» (23б., 27б., 95б)
<file:///C:/Users/qwerttt/Downloads/%D0%9E%D2%9B%D1%83%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%8B%D0%BD%D0%B0%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D2%93%D0%B0%D0%BD%D0%BC%D3%99%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80.pdf>

УНИВЕРСИТЕТТІҢ ОҚУ ПРОЦЕСТЕРІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТОЛЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ТӘРБИЕЛЕУ

Темирғаукова М.Т

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
ПжП-ІІ қ топ студенті, Павлодар қ.,*

Махметова Н.К

Ғылыми жетекші: оқытушы-сарапшы, Павлодар қ.

Аннотация. Мақалада Қазақстанның көпұлтты мәдениеті жағдайында студенттердің кәсіби даярлық процесінде толеранттылықты тәрбиелеудің маңыздылығы қарастырылады. Гуманитарлық ғылымдардың маңыздылығын және азаматтықты қалыптастыруды қарастырады. Бұл мәселенің өзектілігін жаһандық тенденциялар мен әлеуметтік-мәдени өзгерістер жағдайында атап көрсетеміз.

Негізгі сөздер: толеранттылық, студенттер, кәсіптік оқыту, гуманитарлық ғылымдар, мәдени әртүрлілік, азаматтық, менталитет.

Аннотация. Статья рассматривает важность воспитания толерантности среди студентов в процессе их профессионального обучения в контексте многонациональной культуры Казахстана. Обращается к значению гуманитарных дисциплин и формированию гражданской ответственности. Здесь выделяем актуальность данной проблемы в условиях мировых тенденций и социокультурных изменений.

Ключевые слова: толерантность, студенты, профессиональное обучение, гуманитарные дисциплины, культурное разнообразие, гражданственность, менталитет.

Annotation

The article examines the importance of fostering tolerance among students in the process of their professional training in the context of the multinational culture of Kazakhstan. Addresses the importance of the humanities and the formation of citizenship. Here we highlight the relevance of this problem in the context of global trends and sociocultural changes.

Key words: tolerance, students, vocational training, humanities, cultural diversity, citizenship, mentality.

Студенттерді кәсіптік оқыту процесінде толеранттылыққа тәрбиелеу бірқатар факторлардың әсерінен өзекті болып табылады. Қазақстандық мәдениеттің көпұлтты және көпконфессиялы сипаты, қазақстанның әлемдік экономикалық және мәдени кеңістікке интеграциялануы бірінші кезектегі міндеті - білімнің, ойлаудың, сезімнің, мінез-құлық пен қызметтің үйлесімі болып табылатын маманның жалпы мәдениетін тәрбиелеу болып отыр. Жалпы мәдениеттің өзегі-адамның интеллектуалды-адамгершілік дамуының ең жоғарғы сатысы ретіндегі руханилық, оның идеалдарының жалпы-адамзаттық құндылықтармен үйлесуі, оның негізінде адамдарға және жақсылыққа қызмет ету қажеттілігі, өзін - өзі жетілдіруге үнемі ұмтылу

жатыр. Жалпы мәдениеттің маңызды компоненттері-азаматтық және толеранттылық. Қазіргі таңда жастар бір уақытта бірнеше елдің азаматы, әртүрлі кәсіби қауымдастықтардың өкілі және т. б. бола алатын әлемге енуде. Қазіргі адамның психологиялық тұрақтылығына қауіп төндіретін стресстік және көңілсіз факторлардың саны артып келеді. Көптеген ақпарат ағындары, өмірдің жеделдетілген қарқыны, әлемдегі өзгерістердің жоғары қарқыны, қазіргі шындықтың тенденциялары. Сонымен қатар, адамның эмоционалды-адамгершілік өсуі әлемнің даму қарқынымен салыстырғанда аз. Адамның эмоционалды-адамгершілік жетілуі қалай болуы керек деген сұрақ туындайды. Толеранттылық мәселесі психологиялық-педагогикалық мәселелер шеңберіне кіреді, сондықтан психологтар мен мұғалімдер оны дамытумен айналысуы керек. Зерттеу пәні ретінде толеранттылық мәселесі жақында зерттелді, дегенмен теоретиктер мен практиктердің қызығушылығы әртүрлі аспектілерге тартылды. Атап айтқанда, толеранттылықтың жалпы философиялық және әлеуметтік-мәдени мәселелері қарастырылды (Ю.Бромлей, Р.Р. Валитова, В.А. Лекторский және т. б.). Толеранттылық психологиясы мен педагогикасын құрудың әртүрлі теориялық және әдіснамалық тәсілдері ұсынылған (А.Г.Асмолов, Д.А. Леонтьев, А.Б. Орлов және т. б.). Осы тақырыпты психологиялық-педагогикалық талдауға әрекет жасалды (Д.В.Зиновьев, О.Б. Скрябина) [1]. Әлеуметтік психологияда толеранттылық, ең алдымен, қандай да бір айырмашылықтарға-этникалық, ұлттық, діни, нәсілдік және т. б. төзімділік ретінде түсініледі. 1995 жылы БҰҰ «толеранттылық принциптерінің Декларациясын» қабылдады-бұл қазіргі және болашақ әлемдегі адам бірлігі принциптерін жариялап қана қоймай, оларды жүзеге асыру жолдарын көрсететін негізгі халықаралық құжат. Толеранттылыққа білім, ашықтық, қарым-қатынас, ойлау, ар-ождан, сенім бостандығы ықпал етеді. Толеранттылық-әртүрліліктегі бірлік. Бұл моральдық міндет қана емес, сонымен қатар саяси және құқықтық қажеттілік. Төзімділік бұл бейбітшілікке қол жеткізуге мүмкіндік береді және соғыс мәдениетінен бейбітшілік мәдениетіне әкеледі. Декларацияда төзбеушіліктің алдын алудың ең тиімді құралы - бұл тәрбие. Мәдени қалыптастырушы ретінде Гуманитарлық пәндер қазіргі уақытта білім беруде басымдыққа ие болуда. Гуманитарлық білім берудің маңызды міндеттерінің бірі-толерантты сананы қалыптастыру, ұлтаралық, топаралық, тұлғааралық қатынастарда экстремизмнің алдын алу. Толеранттылық-адамның әлеуметтік, мәдени, конфессиялық қатыстылығымен, мүдделерімен, қажеттіліктерімен, дүниетанымымен ерекшеленетін басқа адамдармен сындарлы өзара іс-қимыл жасауға дайындығын анықтайтын қабілеті.

Гуманитарлық циклдің пәндері өз халқының мәдениеті туралы білімді қалыптастырады, бұл білім алушылардың бойында патриотизм сезімін және ұлттық-мәдени құндылықтар ретінде өз мәдениеті мен тіліне деген көзқарасын тәрбиелейді. Толеранттылық рухында тәрбиелеу отбасында басталып, білім беру жүйесінде жалғасуы керек. Адамда бастапқыда табиғаттың өзі жақсы да, жаман да принциптерге ие. Олардың көрінісі шешуші түрде адамның өмір сүру жағдайларына, ол өмір сүретін ортаға, оны қоршап тұрған қоғамның менталитетіне және оның даралығына, дүниетанымдық басымдықтарына, мінез-құлқының стереотиптеріне тікелей әсер етеді. Белгілі бір халықтың өмір салтының ерекшелігін, оның дәстүрлерін, нанымдарын, ұлттық-этникалық ерекшеліктерін, өмірлік қажеттіліктері мен құндылықтарын көрсететін ғасырлар бойы қалыптасқан қоғамның менталитеті адамның дамуын анықтайтын басым фактор болып табылады. Әр халықтың өзіндік менталитеті бар. Біздің республика-көпмәдениетті мемлекет. Көпмәдениетті аймақ әр топ оның элементі ретінде әрекет ететін әлеуметтік жүйе ретінде қарастырылады. Этникалық топтардың ұзақ өмір сүру кезеңі бар, көпмәдениетті аймақтар жеткілікті теңдестірілген жүйелер болып табылады. Мұнда интегративті процестер басым, оларды мекендейтін этникалық топтардың мәдени ерекшеліктерінің белгілі бір "қорытпасын" алып жүретін аймақтық типтегі этникалық қауымдастықтар бар: тілдерді, дәстүрлі мәдениеттердің элементтерін, әдет-ғұрыптар мен мінез-құлық нормаларын білу. Мұндай аймақтар негізгі этникалық төзімділіктің жоғары деңгейімен және елеулі этносаралық қақтығыстардың болмауымен сипатталады. Мәдениеттің негізгі элементі ретінде білім беруді ізгілендіру 261 педагогикалық әсердің мәні мен тәрбиелік өзара әрекеттестіктегі мұғалімнің рөлі туралы идеялардың өзгеруімен тығыз байланысты. Жаңа білім беру тәсілдері (тұлғаға бағытталған, мағынаға бағдарланған, сыни тұрғыдан ойлау) бастапқыда келіспеушілікке төзімділік, басқаны түсіне білу, өз мінез-құлқының нормаларын білу, тұтастық, интеграция, өзін және басқаларды қабылдау, жауапкершілік және альтруизм сияқты қасиеттерді дамыту үшін мақсатты жағдай жасауды көздейді. Толерантты тұлға ұғымын білім беру процесінен бөлек қарастыруға болмайтыны белгілі болады. Толеранттылық қоғамның қалыпты жұмыс істеуінің шарты, тіпті адамзаттың өмір сүруінің шарты ретінде әрекет етеді [2]. Осыған байланысты жас ұрпақтың толерантты болу қабілетін қалыптастыру, оның күрделі, алуан түрлі, қарама-қайшы әлемде бағдарлаудың әмбебап әдістерін қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Жеке тұлғаны тәрбиелеудің психологиялық және әлеуметтік міндеті-толерантты сананы тәрбиелеу. Жеке тұлғаның

сапасы мен әлеуметтік болмыс құбылысы ретінде толеранттылық мәдениеттің жоғары, негізгі құндылықтарының қатарына жатады. Білім беру процесінде толеранттылықты тәрбиелеуге кедергі келтіретін процестер болуы мүмкін: мұғалімнің өз еркімен немесе еріксіз оқушыларға бағдарланған интолеранттылығы немесе оқушылар пәнмен бір-бірден қалатын жағдай. Интолерантты көзқарасты мәдениетке қарсы, руханиятсыздықты, зорлық-зомбылықты насихаттайтын бұқаралық ақпарат құралдары да тамақтандыруы мүмкін. Нақты қоғамның оқиғалары, көбінесе адамға өте қатал, балалардың әлсіз санасына теріс әсер етеді. Әрқашан белгілі бір дәрежеде стихиялылыққа ие әлеуметтік ортаға қатысты, егер бұл педагогикалық ықпалға түспесе, онда ол "басқаларға" абсолютті төзімсіздігімен қоғамға қарсы құрылымдарға айналуы мүмкін дегенді білдіреді. Толеранттылық проблемасының пайда болуының объективті немесе тапсырыстық сипатына қатысты өте өткір ғылыми қайшылықтарға қарамастан, ол көптеген психологиялық пәндерде орталық орындардың бірін иеленді, бұл теориялық ойлаудың өзекті тақырыбы ғана емес, сонымен қатар практикалық және қолданбалы дамудың жетекші бағыттарының бірі болды. Толеранттылықты тәрбиелеудегі педагогикалық процестің әлеуетті мүмкіндіктерін зерттеу қажеттілігі туындады[3]. Осы мақсатта біз осы сапаны тәрбиелеудегі психологиялық-педагогикалық пәндердің мүмкіндіктерін зерттеуге тырыстық. Осы мақсатқа жету үшін біз келесі міндеттерді шештік: - студенттердің «толеранттылық» ұғымының мазмұнын түсінуін нақтылау бойынша сауалнама жүргізу; - студенттердің толеранттылығын тәрбиелеуде психологиялық-педагогикалық пәндердің тәрбиелік әлеуетін анықтау. 262 қойылған міндеттерді шешу үшін біз әртүрлі әдістердің кешенін қолдандық: проблеманы теориялық талдау, педагогикалық бақылау, әңгімелер, сауалнамалар, сабақтарды талдау, студенттердің құндылық қатынастарын талдаудың диагностикалық әдістері. Зерттеудің эксперименттік базасы ППУ студенттік топтары болды. Іріктеу 41 студентті құрады. Оқытушының студенттермен жұмысы, әдетте, оқу пәндерін оқыту процесінде (пәннің мазмұнын, қолданылатын әдістеме мен мұғалімнің жеке басын тәрбиелейді), әртүрлі ғылыми-зерттеу, аудиториядан тыс тәрбие іс-әрекеттері, тәжірибелер барысында тәрбиелік міндеттерді шешуді қамтиды. Бірқатар психологиялық пәндер адамдар арасындағы қарым-қатынас, басқа адамдармен қарым-қатынас мәселелерін қарастырады. Мұндай пәндерге «Девиантты мінез құлықтың алдын алу», «Конфликтология және медитация», «Шұғыл психологиялық көмек», «Отбасылық психология», «қарым-қатынас

психологиясы» курстары кіреді, оның аясында «қарым-қатынас, оның түрлері, құрылымы», «қарым-қатынас құралдары», «қарым-қатынастағы психологиялық және басқа кедергілер» сияқты тақырыптар қарастырылады, «Қақтығыстар, оларды шешу жолдары» және т. б. студенттер қарым-қатынастың теориялық негіздерімен танысады, жағдайларды қарастырады, оларды шешу жолдарын ұсынады. Студенттерге олардың төзімділігін анықтайтын сауалнама сұрақтарына жазбаша жауап беру ұсынылды. Зерттеу көрсеткендей, студенттердің негізгі бөлігі төзімділік сияқты жеке қасиеттерге оң көзқараспен қарайды. Олар оны маңызды және құнды сапа деп санайды, оны кәсіби қасиеттердің бірі ретінде ерекше атап өтеді, өзіне және басқаларға осы сапаны дамыту қажеттілігін түсінеді. Сонымен қатар, олар басқа адамдармен, құрдастарымен де, ересектермен де байланыста болатын қиындықтарды атап өтеді. Студенттерге осы сапаның болуын бағалау ұсынылды, яғни толеранттылық пайызбен. 100% - ға респонденттердің 14,2% - ы, 75% - ға-69,3% - ы, 50% - ға-14,2% - ы, 25% -2% - ы өздерін бағалайды. Студенттердегі ең үлкен қиындық басқаларға төзімділік талаптары, мысалы, басқалардың пікіріне немесе мінез-құлқына төзімділік сияқты, бірақ сонымен бірге барлық респонденттер бұл қабілет туа біткен емес, дамиды, ынталандырылады және түзетіледі деп санайды. Этникалық төзімділік дәрежесі келесі тұжырыммен бағаланды: "шынымды айтсам, мен кейбір халықтардың өкілдерімен сөйлеспегенді жөн көремін". Респонденттердің 74,5% - ы бұл мәлімдемеге теріс қарайды және керісінше 25,4% келіседі. Өз мәдениетін сақтауға деген көзқарас "өз халқының әдет-ғұрыптарын, салт-дәстүрлерін, өмір салтын сақтау керек" деген тұжырым арқылы бағаланды. Барлық ұлт өкілдері, яғни барлық респонденттердің 100% - ы бұл мәлімдемені оң бағалайды. Осылайша, мынаны айтуға болады: - барлық респонденттер толеранттылықты жеке тұлғаның негізгі қасиеттерінің бірі деп санайды; 263-толеранттылық жеке тұлғаның негізгі қасиеттерінің бірі ретінде респонденттердің негізгі контингентіне тән; - барлық респонденттер ұлттық мәдениеттерді дамытуды қажет деп санайды; - респонденттердің негізгі бөлігі этносаралық өзара іс-қимылға табысты қатысады. Біздің ойымызша, психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту процесінде, педагогикалық практика кезеңінде толерантты қатынастарды қалыптастыру және дамыту мақсатында мынадай міндеттерді шешу қажет: - мақсатты Педагогикалық қызметті ұйымдастыру; - сабақтарда ынтымақтастық, өзара іс-қимыл атмосферасын құру; - толерантты қатынастарды қалыптастыруға байланысты білім мен дағдыларды игеруді қамтамасыз ету; - айналадағы адамдарға түсіністік

пен эмпатия сезімін дамыту және қолдау; - өз мінез-құлқын интроспекциялау, оны объективті бағалау қажеттілігін қалыптастыру; - басқа адамдармен қарым-қатынаста өзін-өзі бақылау деңгейін арттыру. Тұлғаның кез-келген дамуы толеранттылықтың көрінуіне ықпал етеді, өйткені жетілген тұлғаның ерекшеліктері жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарлауды, пайымдаудың тәуелсіздігін, шығармашылықты, басқалардың пікіріне құрметпен қарауды, басқа адамдардың дамуына ықпал етуге деген ұмтылысты қамтиды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Ризрдон Б. Э. Толерантность – дорога к миру. Москва: Бонфи, 2001,- 304с.
2. Воробьева О.Я. Педагогические технологии воспитания толерантности учащихся.- Волгоград: Панорама, 2007.- 284с.
3. Абакумова И.В., Ермаков П.Н. О становлении толерантной личности в поликультурном образовании. // Вопросы психологии 2013, №3, С.78-83

ПОРТФОЛИО УЧЕНИКА НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ КАК СПОСОБ НАКОПЛЕНИЯ И ОЦЕНКИ ДИНАМИКИ ЕГО ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ

Ткач Л.Н.

*Павлодарский педагогический университет им Әлкей Марғұлан,
магистрант ОП “Педагогика и методика начального обучения”*

Асенова Н.С

научный руководитель: к.п.н., профессор высшей школы педагогики

Аннотация. В статье дан анализ методам контроля и оценки в начальной школе, показано использование видов оценивания достижений младших школьников. Проработан профессиональный модуль по изучению оценивания учебной деятельности младших школьников.

Ключевые слова: оценка знаний, учебные достижения, портфолио.

Аннотация. Мақалада бастауыш мектепте бақылау және бағалау әдістеріне талдау жасалған, бастауыш сынып оқушыларының жетістіктерін бағалау түрлерін қолдану жолдары көрсетілген. Бастауыш сынып оқушыларының оқу қызметін бағалауды зерделеу бойынша кәсіби модуль пысықталды.

Кілтті сөздер: білімді бағалау, оқу жетістіктері, портфолио.

Annotation. The article analyzes the methods of control and assessment in primary school, shows the use of types of assessment of achievements of younger students. A professional module has been developed to study the assessment of educational activities of younger schoolchildren.

Keywords: knowledge assessment, academic achievements, portfolio.

Проблема оценивания знаний учащихся встает перед каждым учителем современной школы. В настоящее время требования к качеству знаний заставляют искать принципиально новые пути повышения эффективности системы обучения за счет такой организации учебного процесса, которая как можно более широко использовала бы творческий потенциал школьников. Такое повышение эффективности обучения возможно благодаря внедрению рейтинговой оценки знаний и стимулированию самостоятельной работы учащихся под руководством учителя. С недавних пор в процесс образования была введена новая система контроля и оценки знаний – система рейтингового контроля. Этот вид контроля не является чем-то новым для европейских стран. В нашей же стране рейтинг стал применяться недавно только в ряде высших и средних специальных учебных заведениях, а также в некоторых средних школах в порядке эксперимента [1]. Пятибалльная (традиционная) система отметок – основа отечественной образовательной системы еще со времен дореволюционных гимназий. Стоит отметить некоторые достоинства данной системы: отметки интуитивно понятны, просты в употреблении, удобны для конкурсов, вступительных экзаменов, статистики, отчетности и т.д. Пятибалльная система учитывает лишь успешность усвоения стандартного набора знаний. В то время как общество формулирует свой социальный заказ системе образования. Бизнесу нужны квалифицированные кадры, способные к дальнейшему непрерывному обучению, к созданию и внедрению инноваций. В отличие от традиционной, рейтинговая оценка направлена на дифференциацию уровня знаний ученика. Она позволяет заметить даже незначительные изменения в усвоении учебного материала каждым учащимся, ориентирована на стимулирование его работы в течение всего учебного года и обеспечивает одинаковый подход к оценке качества обучения, т.е. объективность диагностики знаний. Рейтинговая система оценивания – это оценивание знаний учащихся по количеству набранных баллов, которая присваивает персональный рейтинг каждому учащемуся по любой учебной дисциплине и внеурочной деятельности. Ученик может быть успешным только в том случае, если он обладает определенными личностными и поведенческими навыками, среди которых можно выделить компетентность, ответственность, способность к альтернативному выбору и готовность к активному творчеству, профессиональной и социальной деятельности, содействующей прогрессу общественного развития. Рейтинг дает возможность получить объективную и полную картину образовательных результатов: освоение знаний, умений и навыков по предмету,

формирование компетенций и даже становления личностных характеристик. Рейтинговая система оценивания позволяет в соответствии с индивидуальными особенностями осуществлять выбор учеником возможных вариантов и форм овладения предметом, помогает учителю расширить общение, лучше ориентироваться в интересах и потребностях учащихся, знать и учитывать их индивидуальные особенности. Рейтинговая технология оценивания результатов обучения учащихся в самом общем виде основана на учете накапливаемых ими оценок в баллах за выполнение текущих работ (лабораторных, контрольных, рефератов, тестов и др.) или регулярно проводимых контрольных мероприятий. В отличие от традиционного способа оценивания, рейтинговая технология предполагает последовательное суммирование оценок ученика по данной дисциплине в течение некоторого периода времени. Текущая рейтинговая оценка по дисциплине складывается из оценок всех без исключения видов учебной работы и контроля знаний, в том числе не только работы по учебному плану, но также такой дополнительной деятельности, как участие в олимпиадах, конкурсах, выступления на научных обществах, работа с отстающими школьниками и т.д. Таким образом рейтинговая оценка является оптимальным средством мониторинга учебных достижений в рамках уровневой дифференциации в обучении. Введение рейтинговой системы оценки в начальной школе создает условия для адаптации учащихся к современным методам аттестации. Так же, рейтинговая система оценивания позволяет приблизиться к решению проблемы дифференцированного контроля знаний. Оценка знаний учащихся с одной стороны, должна строго соответствовать уровню знаний, а с другой стороны – отражать реальный прогресс каждого ребенка в развитии и уровне знаний, умений, навыков. Портфолио должно представить отчет по процессу образования школьника, увидеть картину значимых образовательных результатов в целом, обеспечить отслеживание индивидуального прогресса ученика в широком образовательном контексте, продемонстрировать его способности практически применять приобретенные знания и умения. Портфолио – это способ фиксирования, накопления и оценки индивидуальных образовательных достижений обучающихся в период его обучения. Портфолио дополняет традиционные, контрольно-оценочные средства и позволяет учитывать результаты, достигнутые обучающимися в разнообразных видах деятельности: учебной, творческой, социальной, коммуникативной и других. Портфолио ученика начальных классов как способ накопления и оценки динамики

его индивидуальных образовательных достижений в рамках новой системы оценивания выполняет следующие функции:

1) оценочная – обеспечивает системную оценку личностных, метапредметных и предметных результатов обучения;

2) диагностическая – фиксирует изменения и рост за определённый период времени и позволяет сравнивать актуальные достижения ученика с его же успехами в иные периоды времени, планировать дальнейшую образовательную деятельность;

3) целеполагающая – поддерживает учебные цели;

4) мотивационная – поощряет результаты учащихся, учителей и родителей;

5) содержательная – раскрывает спектр выполняемых работ;

6) развивающая – обеспечивает непрерывность процесса обучения от года к году;

7) рейтинговая – показывает диапазон навыков и умений.

В первом классе, когда ребенок только начинает работать над составлением портфолио, без помощи родителей и учителя ему не обойтись. Но по мере того, как он взрослеет, эту помощь надо сводить к минимуму. С самого начала построить работу ребенка таким образом, чтобы он сам прикладывал определенные усилия к формированию портфолио. В процессе работы неизбежно должен происходить процесс осмысления своих достижений, формирование личного отношения к полученным результатам и осознание своих возможностей. Структура и содержание портфолио [2].

1. «Титульный лист». Содержит основную информацию (фамилия имя и отчество; учебное заведение, класс), контактную информацию и фото ученика. Ребенок сам выбирает фотографию для титульного листа (это может быть не строгий портрет), реализующую возможность показать себя таким, каким он себя представляет и хочет представиться другим.

2. Раздел «Мой мир». - «Мое имя» — информация о том, что означает имя, можно написать о знаменитых людях, носивших и носящих такое же имя. Если у ребенка редкая или интересная фамилия, можно найти информацию о том, что она означает. - «Моя семья» — здесь можно рассказать о каждом члене семьи или составить небольшой рассказ о своей семье. - «Мой город» — рассказ о родном городе (селе, деревне), о его интересных местах, в которых ребенок побывал, сопроводить фотографиями. Здесь же можно разместить нарисованную вместе с ребенком схему маршрута от школы до дома. - «Мои друзья» — фотографии друзей, информация об их интересах, увлечениях. - «Мои увлечения» — небольшой рассказ о том, чем

увлекается ребенок. - «Моя школа» — рассказ о школе и о педагогах, небольшие заметки о любимых школьных предметах. - «Мой характер» – рассказ о своих предпочтениях, привычках, особенностях.

3. Раздел «Моя учеба». Раздел посвящен школьным предметам и заполняется написанными контрольными и проверочными работами и тестами; работами, выполненными на отличную отметку; таблицами и графиками, показывающими динамику обучения письму, скорости чтения и навыкам счета; названиями книг, которые он прочитал, автора и краткое описание прочитанного; ведомостью отметок за четверти и д.т. и т.п.

4. Раздел «Мне интересно». Творческие работы — домашнее задание, выполняя которое, обучающийся не только вспомнит содержание экскурсии, но и получит возможность выразить свои впечатления. Сюда же можно включить рассказ ребёнка о своём хобби.

5. Раздел «Моё творчество». В этот раздел ребенок помещает свои творческие работы по разным предметам. Если выполнена объёмная работа (поделка), нужно поместить ее фотографию.

6. Раздел «Мои достижения». В портфели сертифицированных (документированных) индивидуальных образовательных достижений размещаются грамоты, сертификаты, дипломы, благодарственные письма, а также итоговые аттестационные ведомости. Причем не следует разделять по важности успехи в учебе (похвальный лист) и успехи, например, в спорте (диплом). Лучше выбрать расположение не в порядке значимости, а в хронологическом порядке. В конце каждого учебного года учитель пишет ученику характеристику, которая вкладывается в этот раздел. Сам ребенок здесь может написать свои пожелания учителям и родной школе, какими бы он хотел их видеть и что бы изменил. Анализ и оценка отдельных составляющих портфолио ведётся с позиций достижения планируемых результатов с учётом основных результатов начального общего образования, устанавливаемых требованиями Стандарта. Оценка тех или иных достижений (результатов), входящих в портфолио, а также всего портфолио в целом, либо за определенный период его формирования, может быть как качественной, так и количественной. Оценивать материалы Портфолио должен ученик с помощью взрослых (родителей, учителя). Начиная со 2 класса ученик, обученный учителем, проводит самооценку материалов портфолио по качественной шкале: «нормально», «хорошо», «отлично». Оценка как отдельных составляющих, так и портфолио в целом ведётся на критериальной основе. Критерии оценки вырабатываются обучающимися и классным руководителем совместно и вкладываются в портфолио. Оценка

портфолио проводится не реже 1 раза в полугодие. При оценке отдельных составляющих портфолио используется уровневая система оценивания, принятая в системе оценивания предметных результатов (традиционная система отметок по 5-балльной шкале). Достижение базового уровня оценки интерпретируется как безусловный учебный успех ребёнка, как исполнение им требований Стандарта и соотносится с оценкой «удовлетворительно» («зачёт»). Количественная оценка материалов портфолио складывается из следующих обязательных составляющих:

- 1) результатов итоговой аттестации (средний балл);
 - 2) результатов участия в олимпиадах;
 - 3) результатов участия в научно-практических конференциях;
 - 4) результатов спортивных достижений и конкурсов в рамках дополнительного образования;
 - 5) результатов личностных и метапредметных достижений;
 - 6) динамики развития обучающегося.
- Таким образом, представленная выше структура портфолио ученика является системной оценкой достижения требований к результатам обучающихся (личностным, метапредметным, предметным), освоивших основную образовательную программу основного общего образования. Таким образом, оценка имеет разные виды своего выражения, что позволяет более свободно и эффективно оценивать знания и умения учеников на уроке. Разнообразие видов педагогического оценивания дает возможность избежать в процессе обучения однообразия, повторов и помогает наиболее точно определить уровень знаний учеников, не нанося вред их личности. По мнению А. И. Липкиной, самооценка – отношение человека к своим способностям, возможностям, личностным качествам, а также к внешнему облику. Она может быть правильной (адекватной), когда мнение человека о себе совпадает с тем, что он в действительности собой представляет. В тех же случаях, когда человек оценивает себя не объективно, когда его мнение о себе резко расходится с тем, каким его считают другие, самооценка чаще всего бывает неправильной, или, как ее называют психологи, неадекватной [13]. Становление самооценки происходит, в основном, в младшем школьном возрасте. Формирование самооценки происходит под влиянием оценок со стороны окружающих людей и от того, как ребенок осознает результаты собственной деятельности. Важно понимать, что это осознание не произойдет само собой: взрослые должны приложить немало усилий для того, чтобы научить ребенка понимать себя, координировать свои действия с действиями

окружающих, согласовывать свои желания с желаниями и потребностями других. На начальных этапах развития ребенок оценивает преимущественно свои физические качества и возможности («Я большой», «Я сильный»), затем начинают осознаваться и оцениваться практические умения, поступки, моральные качества. Самооценка начинает выступать в качестве важнейшего регулятора поведения человека, его активности в учении, труде, общении, самовоспитании. Можно предположить, что для формирования адекватной самооценки учебной деятельности ребенка необходимо наличие у него позитивного эмоционально ценностного отношения к собственному «Я», что возможно только при соблюдении в отношениях между ребенком и родителями следующих условий:

1) преобладание поощрения над порицанием, содействие развитию инициативы, самостоятельности ребенка, подтверждение веры в силы и возможности ребенка;

2) вовлечение ребенка в жизнь семьи путем расширения круга не только обязанностей, но и прав;

3) в ситуации необходимого порицания оценивание поступка, а не самого ребенка и безусловный отказ от всякого рода уничижительных оценок [3].

Самооценка имеет ряд измерений: она может быть адекватной или неадекватной, относительно высокой или низкой, устойчивой или неустойчивой. Отличительной чертой зрелой личности является дифференцированная самооценка: человек не считает, что он вообще добрый и т. д.; он четко осознает и выделяет те сферы жизни, те области деятельности, в которых он силен, может достигнуть высоких результатов, преодолеть значительные трудности, и те, где возможности его заурядны. Известно, что дети по-разному относятся к допускаемым ими ошибкам. Одни, выполнив задание, тщательно его проверяют, другие тут же отдают учителю, третьи подолгу задерживают работу, особенно если она контрольная, боясь выпустить ее из рук [21]. Ориентируясь на оценку учителя, дети сами считают себя и своих сверстников отличниками, двоечниками и т.п., наделяя представителей каждой группы соответствующими качествами. Оценка успеваемости в младших классах, по существу, является оценкой личности в целом и определяет социальный статус ребенка. Поэтому следует помнить, что необходимо различать оценку деятельности и оценку личности. Недопустимо переносить оценку отдельных результатов деятельности на личность в целом. Младшие школьники еще слабо дифференцируют эти понятия. Поэтому негативный отзыв о своей работе они воспринимают как оценку: ты - плохой человек [3].

Таким образом, самооценка является необходимым компонентом развития самосознания, то есть осознание человеком самого себя, своих способностей и возможностей, поступков, мотивов и целей своего поведения, своего отношения к окружающим, к другим людям и самому себе. Самооценка начинает формироваться в младшем школьном возрасте и меняется на протяжении всего периода обучения в начальной школе. Поэтому важно, чтоб у ученика развивалась объективная и содержательная оценка себя, которая является частью фундамента для развития дальнейшего самопознания и самообразования. Формирование учебной самостоятельности школьника невозможно без сформированности у него навыков учебной деятельности, значимым и обязательным условием которой являются контроль и оценка. Так же педагогическая оценка влияет и на самооценку обучающихся. Самооценка является необходимым компонентом развития самосознания, то есть осознание человеком самого себя, своих способностей и возможностей, поступков, мотивов и целей своего поведения, своего отношения к окружающим, к другим людям и самому себе. Самооценка начинает формироваться в младшем школьном возрасте и меняется на протяжении всего периода обучения в начальной школе. Поэтому важно, чтоб у ученика развивалась объективная и содержательная оценка себя, которая является частью фундамента для развития дальнейшего самопознания и самообразования. На становление самооценки огромное влияние оказывает стиль воспитания в семье, принятые в ней ценности. В данной работе были рассмотрены такие виды оценивания как: безотметочная оценка, портфолио и рейтинговая система оценивания. Безотметочное обучение – это поиск нового подхода к оцениванию, который позволил бы преодолеть недостатки существующей «отметочной» системы оценивания. Под безотметочным обучением понимается такое обучение, при котором ребенок учится самостоятельно оценивать свои действия, соотносить собственные результаты с некоторыми общепринятыми критериями, то есть выращивается оценочная самостоятельность ребенка. Портфолио является современной эффективной формой оценивания, дополняет традиционные контрольно-оценочные средства, направленные на проверку репродуктивного уровня усвоения информации, фактологических и алгоритмических знаний и умений, включая экзамены, и может в перспективе стать реальной альтернативой традиционным формам оценивания. Представленная выше структура портфолио ученика является системной оценкой достижения требований к результатам обучающихся (личностным, метапредметным, предметным),

освоивших основную образовательную программу основного общего образования. Рейтинговая система включает непрерывный мониторинг учебной деятельности учащихся, дифференциацию оценки успеваемости по различным видам деятельности в рамках конкретной дисциплины, график контрольных мероприятий, рейтинговую оценку знаний по дисциплине. Таким образом сочетая разные виды оценивания, каждый учитель в состоянии сделать этот процесс наиболее эффективным, интересным для всех участников учебного процесса, безболезненным и мотивирующим на дальнейшее успешное обучение. Каждый ребёнок будет оценен по заслугам и уйдёт с урока удовлетворённым и в хорошем настроении, а дома с нетерпением будет ждать следующего занятия, где снова его успехи оценят по достоинству и отметят его старание.

Список литературы

1. Акатова Н.И. Введение новой системы оценки в общеобразовательных школах России /Н.И. Акатова// Материалы педагогической конференции. – Хабали, 2002. – С. 420.
2. Амонашвили Ш.А. Развитие познавательной активности учащихся в начальной школе. // Вопросы психологии, № 5, 1984.4
3. Ананьев, Б.Г. Отсутствие оценки как вид оценочной стимуляции [Электронный ресурс] / Б.Г. Ананьев// Психологическая ситуация оценки на уроке в классе. – Режим доступа: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/hrestomatia/27.php

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ КЕҢІС АСПЕКТІЛЕРІ

А.С. Түйтенова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
«Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі»*

ББ магистранты

Н.С. Асенова

Ғылыми жетекшісі: педагогика жоғарғы мектебінің профессоры, п.ғ.к.

Аннотация: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының белсенді сөздік қорының даму деңгейінің диагностика қорытындылары ұсынылған. Эксперимент кезеңдерін зерттеу нәтижелері (айғақтайтын, қалыптастырушы, бақылау). Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілінің даму динамикасы анықталды.

Кілттік сөздер: сөйлеу дағдыларын дамыту, бастауыш мектеп жасы, сөздік қорын арттыру, түсіндірме сөздік, жаттығу.

Аннотация: В статье представлены результаты диагностики уровня развития активного словарного запаса младших школьников. Результаты исследования этапов экспериментов (констатирующий, формирующий, контрольный). Выявлена динамика развития речи младших школьников.

Ключевые слова: развитие речевых навыков, возраст начальной школы, увеличение словарного запаса, толковый словарь, упражнения.

Abstract: The article presents the results of diagnostics of the level of development of the active vocabulary of younger schoolchildren. The results of the study of the stages of experiments (ascertaining, forming, control). The dynamics of speech development of primary school children is revealed.

Keywords: development of speech skills, primary school age, vocabulary increase, explanatory dictionary, exercises.

Сөйлеу кез келген ақыл-ой әрекетінің негізі, байланыс құралы. Адам өмір бойы тілдің байлығын игере отырып, сөйлеуін жетілдіреді. Әрбір жас кезеңі оның сөздік қорының дамуына оң әсерін тигізеді.

Сөйлеуді меңгерудегі ең маңызды қадамдар балалар жасына – оның мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасына байланысты. Ерте жаста бала қарапайым құралдар арқылы қанағаттандыратын қарым-қатынас қажеттіліктерін дамытады. Басынан бастап сөйлеу әлеуметтік құбылыс ретінде, қарым-қатынас құралы ретінде пайда болады. Дамып келе жатқан бала, барған сайын күрделі тілдік бірліктерді пайдаланады. Сөздік қоры байытылған, фразеология игерілген, бала сөзжасам, сөзжасам және сөз тіркестерінің заңдылықтарын, әртүрлі синтаксистік құрылымдарды игереді.

Сөйлеу балаға қарым-қатынас жасауға ғана емес, әлемді тануға да көмектеседі. Бала үшін жақсы, сауатты сөйлеу-табысты оқу мен дамудың кепілі.

Сөйлеу әрекетін дамыту стихиялық процесс емес, ол белгілі бір педагогикалық басшылықты қажет етеді. Оқушылардың сөйлеу белсенділігі олардың қарым-қатынасында, қаттылықтың, үнсіздіктің, сөйлеуден қорқудың болмауында көрінеді. Мұғалім өз оқушыларымен кез-келген жағдайда "сөйлесуге" міндетті. Осындай жағдайда ғана бала өз ойын дұрыс және әдемі жеткізіп, дәл және анық айтып, шығармашылық қиялға, ассоциативті ойлауын дамытады. Ауызша және жазбаша сөйлеу дағдылары балада көптеген факторлардың әсерінен қалыптасады. Сондықтан балалардың сөйлеу әрекетіне, қарым-қатынасқа, өз ойларын білдіруге жағдай жасау өте маңызды.

Тиімді сөйлеу әсіресе қазіргі заманның негізгі мәселесі, сенімді сөздің мағынасы өскен кезде өте маңызды.

Бүгінгі мектеп тек білімді тұлғаны ғана емес, сол білімді іс жүзінде қолдана алатын саналы адамды дайындауы керек.

Сөйлеуді, тілді меңгеру-әлеуметтік белсенді тұлғаны қалыптастыру үшін қажетті жағдай.

Әр адамға қажет:

- жақсы дауысқа ие болу;
- анық және грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеуді үйрену;
- өз ойларыңызды өз түсіндірмеңізде (ауызша және жазбаша)

баяндау;

- өз эмоцияларын әртүрлі интонациялық құралдармен білдіре білу;

- сөйлеу мәдениетін сақтау.

Сөйлеуді дамыту - бұл үнемі бақылау мен дамуды қажет ететін өте көп уақытты қажет ететін процесс.

Балаларды дұрыс сөйлеуге дамыту, сөйлеу дағдыларын қалыптастыру шарттары бар:

Бірінші шарт-қарым-қатынас қажеттілігі. Демек, сөйлеу мотивациясын анықтайтын, оқушыны сөйлеу қажеттілігінің алдына қоятын, оның қызығушылығымен бір нәрсені бөлісуге деген ұмтылысын тудыратын жағдайлар жасалуы керек.

Екінші шарт – сөйлеу ортасын құру. Балаларға сөйлеу үлгілерін беру керек. Сөйлеу ортасы-ата-аналардың, туыстарының, достарының, фольклордың, көркем әдебиеттің, бұқаралық ақпарат құралдарының, мұғалімдердің сөйлеуі, оқулықтардың тілі.

Сөйлеуді меңгеру - шындықты білу тәсілі. Яғни, сөйлеуге нақты материал қажет. Оқушы жақсы білетін нәрсені жақсы айтады немесе жазады: ол әңгіме тақырыбы бойынша білім, материал қорына ие болуы керек, содан кейін ғана ол маңызды нәрсені бөліп көрсете алады.

Сөйлеуді дамыту осы жұмыс деңгейлері бойынша жүргізіледі: айтылым, лексикалық, грамматикалық, мәтіндік тілде оның бірліктері (Дыбыс, Сөз, сөз тіркесі, сөйлем, мәтін) арасындағы объективті байланыстарды көрсетеді. Осы мақсатта тілдің әртүрлі аспектілерін зерттеу, сонымен қатар практикалық сөйлеу дағдыларын қалыптастыру қарастырылған.

Сөйлеудің айтылу деңгейі дауыстық мәліметтермен – фонетикалық және фразалық (логикалық), орфоэпиялық нормалармен, сөйлеу қарқыны мен кідірістермен, семантикалық және эмоционалды интонациялармен жұмыс жасауды қамтиды.

Сөйлеуді дамытудың лексикалық деңгейі бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорын байытуды, нақтылауды және белсендіруді қамтиды. Адамның сөздік қоры белсенді және пассивті болып бөлінетіні белгілі.

Сөйлеуді дамытудағы мәтін деңгейі.

Монологиялық сөйлеудің ең қиын жазбаша түрі. Бұл ең егжей-тегжейлі және реттеуші. Жазбаша сөйлеуді ауызша сөйлеуден гөрі норматив ретінде оқыту оған қойылатын жоғары талаптармен байланысты: мәлімдеме құрылымының анықтығы, ойдың дұрыстығы, ой объектіге қатынасын білдіру, сөздерді, құрылымдарды, сөйлемдерді, экспрессивті құралдарды және т. б. қолданудағы дәлдік.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеуін дамыту тиімді болуы үшін біз мынадай міндеттер қойдық:

1. Баяу сөйлеу қарқыны мен ырғағын, дұрыс тыныс алуын, орташа дыбыс деңгейін және интонацияны үйрету.

2. Балалардың сөздік қорын нақтылау, байыту және белсендіру; сөздердің дұрыс қолданылуын - заттардың атаулары, белгілері, әрекеттері және олардың мағынасын түсіндіру.

3. Балалардың естілетін сөздердің дыбыстық жағына (өзінің және басқа біреудің), есту жадына және сөйлеу аппараттарына назар аударуын дамыту.

Бастауыш сыныптардағы лексикалық жұмыс - сөйлеу дағдыларын дамытудың жалпы жүйесінде ерекше маңызға ие, өйткені сөйлеудің лексикалық жағының қалыптасуының жеткілікті деңгейі жалпы білім беру циклі пәндерінің оқу материалын саналы түрде игерудің, оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеуін толыққанды дамытудың маңызды алғышарты болып табылады. Лексикалық құрам-тілдің маңызды құрамдас бөлігі, оны ассимиляциясыз қарым-қатынас құралы ретінде сөйлеуді меңгеру мүмкін емес. Сондықтан мектепте оқушылардың сөйлеуінің лексикалық жағын дамыту мәселесі, әсіресе оның бастауында сілтеме, өзекті болып табылады. Бастауыш сыныптардағы лексикалық жұмыс қазақ тілі бойынша оқу бағдарламасының барлық бөлімдерінің талаптарын орындау кезінде жүзеге асырылады: сауаттылық сабақтарында, сөйлеу және грамматиканы дамыту сабақтарында, әдебиеттік оқу сабақтарында.

4-сыныпта сөйлеуді дамыту бойынша жұмыстың көп бөлігін қазақ тілі сабақтарында жүргіздік. "Қазақ тілі" оқулығын талдау 4-сынып полисемия және омонимия құбылыстары бойынша лексикалық жұмыстың сипаты тұрғысынан бағдарламада сөздік қорын белсендіруге ықпал ететін жаттығулар қарастырылған. Лексикалық тапсырмалардың сипаты әр түрлі: контекстегі сөздердің мағыналарын бақылау, осы сөздермен сөйлемдер құру, синонимия, антонимия, полисемия және омонимия құбылыстарының өзара байланысын түсіну. Мұндай жұмыс сөздер арасындағы жүйелік қатынастар туралы алғашқы идеяларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылардың сөздік қорын байыту үшін әр түрлі жаттығуларды қолдана отырып,

олар үшін бейтаныс сөздердің мағынасына жүйелі түрде назар аудару қажет. "Қазақ тілі" оқулығында 4-сынып "түсіндірме сөздігі" бойынша сөздің мағынасын түсіндіруге бағытталған жаттығулар жеткіліксіз, сөйлеуді дамытуға арналған жаттығулар: қысқаша презентация, эссе, синонимдер мен антонимдерді табуға арналған жаттығулар. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорының байлығының критерийлері ретінде біз синонимдер, антонимдер, салыстырулар және эмоционалды бағалау лексикасы сияқты тілдік құралдардың қолданылуын және әртүрлілігін анықтадық. Эксперименттік жұмыс - Павлодар қаласы №24 ЖОББМ 4 "В" сыныбында жүргізілді.

Бастауыш сынып оқушыларына сөздіктің бастапқы көлемін зерттеу үшін диагностикалық бөлім жүргізілді, оның мақсаты – қазақ тіліндегі оқу материалын сәтті меңгеру үшін қажетті оқушылардың белсенді сөздігінің бастапқы көлемін анықтау болды.

Диагностикалық бөлім зерттеуде үш негізгі функцияны орындады:

- қалыптастырушы, әрбір бала үшін және жалпы сынып ұжымы үшін одан әрі оқыту перспективаларын құру мүмкіндігі.

- бағалау, экспериментке қатысушылардың сөйлеу дамуының бастапқы деңгейін анықтау мүмкіндігі.

Бағалау критерийлері:	
Дұрыстығы - білім алушы дұрыс анықтаманы таңдады.	
Дұрыс-1 ұпай	Дұрыс емес-0 ұпай

Бөлінген критерийлер негізінде бастауыш сынып оқушыларының сөйлеуінің лексикалық жағының үш деңгейі бөлінді: төменгі, орташа және жоғары деңгей.

1. Төменгі деңгей - сөйлеуде мүлдем қолданылмайды немесе бейнелеу-экспрессивті құралдарды аз мөлшерде қолданады.

2. Орташа деңгей - сөйлеу кезінде бейнелеу және экспрессивті құралдарды қолдануы жеткіліксіз.

3. Жоғары деңгей - сөйлеу кезінде бейнелеу және экспрессивті құралдарды жеткілікті мөлшерде қолдана алады.

Практикалық жұмыс барысында біз экспериментке арналған бірқатар тапсырмаларды орындадық. Тапсырмалар оқушылардың белсенді сөздігін анықтауға бағытталған болатын.

1-жаттығу "Сөздерді атаңыз" Р.С. Немовтың әдістемесі негізінде өткізілді. Жұмыс барысы: мұғалім балаға тиісті топтағы сөз реті бойынша қоңырау шалып, әр топқа қатысты басқа сөздерді (жануарлар,

өсімдіктер, заттардың түстері) өз бетінше тізіп беруін сұрайды, нысан мен түстен басқа заттардың басқа белгілері, адамның іс-әрекеті, адамның іс-әрекетін орындау тәсілдері, адамның іс-әрекетінің сапасы). Сөз топтарының әрқайсысының атауына 20 секунд, ал тұтастай алғанда барлық тапсырманы орындау-160 сек. Егер баланың өзі қажетті сөздерді тізімдеуді бастау қиынға соғатын болса, онда мұғалім оған осы топтағы бірінші сөзді атау арқылы көмектеседі және баладан тізімді жалғастыруды сұрайды.

Зерттеуге 24 оқушы қатысты. Олардың ішінде 13 баланың даму деңгейі жоғары екендігі анықталды, олар әртүрлі топтарға қатысты 35-тен 39-ға дейін сөз атады. 8 оқушының даму деңгейі орташа, олар әртүрлі топтарға қатысты 24-тен 34-ке дейін әр түрлі сөздерді атады. Тек 3 оқушының даму деңгейі төмен болды, олар әртүрлі топтарға қатысты 20-24 сөзден атады.

Жоғары деңгей 35-39 сөз	Орташа деңгей 24-34 сөз	Төменгі деңгей 20-24 сөз
13 оқушы	8 оқушы	3 оқушы

4-сыныптағы оқушыларда сөйлеудің даму деңгейі жалпы жасына сәйкес келеді деген келесі қорытынды жасауға болады.

2-жаттығу бұл тапсырмада оқушыларға мағынасы жағынан жақын сөздерді (саны шектелмеген) мысалдарға таңдау ұсынылды:

Азық – түлік-....., сұлу-....., мықты-.....

Бұл тапсырманы орындауға 5 минут уақыт бөлінді.

Оқушылардың 75% - ы бұл тапсырманы толығымен еркін орындады. Бірақ әр сөзге бір ғана синоним таңдалды, дегенмен олардың мағынасына жақын барлық белгілі сөздерді жазу ұсынылды. "Азық-түлік" сөзіне оқушылардың көпшілігі "тамақ" синонимін таңдады. "Сұлу" сөзінің синонимдерінің ішінде балалар келесі лексикалық бірліктерді көрсетті: "көрікті", "әдемі", "көркем"; "Мықты" сөзіне –күшті", "білекті", "батыл".

Сөздердің синонимдерін тап:			
Азық-түлік			
Сұлу			
Мықты			

Бұл зерттеу бізге оқушылардың сөздік қоры аз және оны қазақ тілі мен әдебиеттік оқу сабағында әртүрлі жаттығулар жасау арқылы толықтыру қажет деген қорытындыға келдік.

Эксперименттің қалыптастырушы кезеңінен кейін эксперименттің бақылау кезеңі жүргізілді, оның мақсаты эксперименттік сыныптағы бастауыш сынып оқушыларының сөздік қорының деңгейін қайта анықтау болып табылды. Эксперименттің бақылау кезеңінде эксперименттің анықтаушы кезеңіндегідей критерийлер бойынша талданған ұқсас тапсырмалар қолданылды. Талдау нәтижесінде сыныптың оң динамикасы анықталды. Оқушылар бұл тапсырмаларды үлкен қуанышпен орындады, өйткені олар өз дағдыларын көрсетуге тырысты. Сонымен қатар, бұл жұмысты орындау эксперименттегі тапсырмаларды орындауға қарағанда 1,5 есе аз уақытты алды. Бұл тәжірибе бізге оқушылардың сөйлеу дағдыларының жетілгендіктерін көрсетті.

Экспериментті талдау барысында оқушылар сөйлеуді дамытуға және жаңа сөздерді үйренуге бағытталған әртүрлі жаттығулардың көмегімен белсенді сөздік қорын жүйелі түрде толықтырғандығы, оқу экспериментінен кейін 4 "В" сынып оқушыларында белсенді тіл сөздігі толықтырылғаны анықталды. Әрине, бұл жұмыс аяқталмауы керек, оны әр сабақта жалғастыру керек, өйткені сөйлеу жаттығулары, әдетте, қысқа мерзімде айтарлықтай әсер етпейді. Сөйлеуді дамыту мұғалім мен оқушылардың ұзақ, қажырлы еңбегін қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жж. арналған Мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010 ж. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>
2. Григорьева Т. П. Развитие речи младших школьников // Молодой ученый. — 2014. — №14. — С. 289-292.
3. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы, - Алматы «Ана тілі» 2012 ж.
4. Львов М. Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах. - М.: Издательский центр "Академия", 2002.- 464с. 13)Львов М. Р. Методика развития речи младших школьников. 65 с
5. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. ҚР Үкіметінің 2012 ж. 23 тамыз № 1080 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200001080>
6. Бобровская, Г.В. Активизация словаря младших школьников [Текст] / Г.В. Бобровская // Начальная школа - 2010- № 4- С.47- 52.

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті Тулешева А.А.

Ғылыми жетекші: п.ғ. магистрі **Солтанбаева Б.Ф.**

Аннотация: Жасөспірімдердің азаматтық құзыреттілігін қалыптастыру - сіз оның оқу процесі барысында қорғау мақсатында жасауға мүмкіндік беретін активті әдістерден бірі. Жасөспірімдердің азаматтық құзыреттілігін қалыптау кезінде, оның ашық ой-өндірістерін дамытуды, оқу материалдарын байланысты маулес жасауы, жасөспірімдердің іс-қимыл тарағын кеңейтулеріне мүмкіндік беру керек. Оқу процесінде жасөспірімдердің азаматтық құзыреттілігін дамыту үшін беттегі мәтіндерді, сауық оқу материалдарын, жасөспірімдер барынша форумдарды, дискуссияларды қолдану керек.

Кілттік сөздер: азаматтық құзырет, құзыреттілікті қалыптастыру, құрамдас бөліктері, қалыптасу кезеңдері, қалыптасу деңгейі

Аннотация: Формирование гражданской компетентности молодежи – один из активных методов, который можно сделать, чтобы защитить ее в ходе образовательного процесса. В ходе формирования гражданской компетентности подростков необходимо развивать их открытое мышление, знакомить с учебными материалами, позволять подросткам расширять спектр своей деятельности. Для развития гражданской компетентности подростков в образовательном процессе необходимо максимально использовать тексты на странице, развлекательное чтение, форумы и дискуссии для подростков.

Ключевые слова: гражданская компетентность, формирование компетентности, компоненты, этапы формирования, уровень сформированности

Abstract: Formation of civic competence of youth is one of the active methods that can be done to protect it during the educational process. During the formation of the civic competence of teenagers, it is necessary to develop their open thinking, familiarize them with educational materials, and allow teenagers to expand the range of their activities. To develop the civic competence of teenagers in the educational process, it is necessary to make maximum use of texts on the page, entertainment material, forums and discussions for teenagers.

Keywords: civil competence, formation of competence, components, stages of formation, level of formation

Әртүрлі сөздіктердегі, энциклопедиялардағы және басқа да дереккөздердегі құзыреттілік және құзыреттілік ұғымдарының интерпретациясын тұтас талдау көрсеткендей, бар әр түрлі түсіндірмелерге қарамастан, барлық анықтамалар мыналарға байланысты: құзыреттілік – берілген адамның білімі, қабілеттері, дағдылары, жеке тәжірибесі бар мәселелер кешені; құзыреттілік – иелік ету. Құзыреттер, яғни субъектінің білім, дағды, іс-әрекет әдістерін иеленуін және белгісіздік жағдайында тиімді әрекет етуге дайындығын

қамтитын интегративті тұлғалық сипаттама. Қазіргі педагогика ғылымында біршама ұқсастар бар терминдердің мазмұны бойынша – «азаматтық құзырет» [1, 78-81б.].

Жеке тұлғаның азаматтық құзыреті азаматтық тәрбиенің мақсаты ретінде демократиялық қоғамда азаматтық құқықтар мен міндеттердің барлық кешенін белсенді, жауапкершілікпен және тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қабілеттер жиынтығын қамтиды деп есептейміз. Азаматтық құзіреттіліктің келесі сипатты белгілері бар:

1. Көп функционалдылық. Азаматтық құзыреттілікті меңгеру күнделікті, кәсіби немесе әлеуметтік өмірдегі әртүрлі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Азаматтық құзыреттілік шешуге мүмкіндік береді белгісіздік жағдайындағы күрделі тапсырмалар.

2. Трансубъекттілік және пәнаралық. Азаматтық құзіреттілік әртүрлі жағдайларда қажет: мектепте, отбасында, жұмыста, саяси қызметте және т.б.

3. Интеллект. Азаматтық құзыреттер абстрактілі ойлауды, рефлексияны, өз ұстанымын анықтауды, өзін-өзі бағалауды, сыни ойлауды және т.б. дамытуды талап етеді.

4. Көпөлшемділік. Азаматтық құзыреттіліктерге әр түрлі психикалық процестер мен интеллектуалдық дағдылар (аналитикалық, сыни, коммуникативті және т.б.), сонымен қатар оның күнделікті түсінігінде парасаттылық жатады [2, 238б.].

Азаматтық құзіреттіліктің көрінісінің келесі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

- оқу-танымдық іс-әрекеттегі құзыреттілік (әртүрлі көздерден ақпаратты өз бетінше іздеу және алу, оны талдау және сыни тұрғыдан түсіну қабілеті);

- қоғамдық-саяси және құқықтық қызмет саласындағы құзыреттілік (азаматтың құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру, азаматтың басқа адамдармен және билік органдарымен өзара әрекеттесудегі функцияларын орындау);

- моральдық құзіреттілік – адамгершілік-этикалық білімдер мен дағдыларды анықтау және бағалаудың жиынтығы ретіндегі тұлғаның жеке жетілуі олардың мінез-құлқы гуманистік және демократиялық құндылықтарға сәйкес моральдық стандарттарға негізделген. Яғни, азаматтық кодекс дегеніміз – өзінің құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын іске асыруға және басқа адамдардың құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын сақтауға бағытталған іс-әрекеттердің бірегей түрлерін жүзеге асыру мүмкіндігі.

Азаматтық құзыреттілік құрылымына: танымдық, мотивациялық-құндылық, белсенділік және жеке құрамдас бөліктер кіреді.

Танымдық блок (білім) зерттеушілік білім құзыреттілігін қамтиды. Ол білім жүйесін мақсатты түрде қалыптастыруды көздейді мектеп оқушылары. Бұл блокта азаматтық құзыреттілікті ойдағыдай дамытуға мүмкіндік беретін бірқатар пәндерді бөліп көрсетуге болады: тарих, әлеуметтік пәндер (әлеуметтану, құқықтану), география, өлкетану. Азамат мыналарды білуі керек:

— әлеуметтік ғылымдардың негіздері туралы: экономика, құқық, саясаттану және т.б.

— Қазақстан халықтарының әлемдік өркениеттегі мәдени және тарихи жетістіктері туралы;

— барлық деңгейде адам құқықтарын қорғау тетіктері туралы;

— әлеуметтік дизайн негіздері туралы.

Негізгі ұғымдарға мыналар жатады: тұлға, тұлға, өркениет, мәдениет, азамат, азаматтық қоғам, заңның үстемдігі, конституция, құқықтар мен бостандықтар және т.б. Азаматтық құзіреттіліктің ерекшелігі – білімнің жалпылау сипаты, оны қолдануға мүмкіндік береді. ол нақты өмірлік жағдайларға байланысты. Құзіреттілікке негізделген тәсілмен білім берудің құралдық, тиімді құрамдас бөлігі күшейтіледі: мектеп оқушылары осы процестің белсенді қатысушыларына айналады [3, 136-144б.].

Белсенділік құрамдас бөлігі азаматта белгілі бір дағдылар мен қабілеттердің болуын болжайды:

– кең көлемді дереккөздер негізінде қоғамдық құбылыстар мен процестер туралы ақпаратты алу және талдау;

– сыни тұрғыдан ойлау;

– әлеуметтік мәселелерді анықтау;

– әлеуметтік мәселелер мен құбылыстардың мәні туралы дәлелді пікірді тұжырымдау және қорғау;

– әлеуметтік мәселелер бойынша пікірталас пен полемика жүргізу;

– алдын ала ойластырылған пікірлерді, стереотиптерді, алдын ала пікірлерді анықтау;

– әлеуметтік демагогияға, саяси жағдайларға, саяси қысымға қарсы тұру;

– бірлескен негізде топтық жұмысқа қатысу.

Мотивациялық-құндылық компоненті: азаматта құндылықтар (басқа адамдардың құқықтарын, діні мен бостандықтарын құрметтеу, ымырашылдық, патриотизм, борыш сезімі, ел Конституциясын, билік органдарын құрметтеу) бар мемлекеттік билік, мемлекеттік рәміздері және т.б.), сондай-ақ қоғамдық-саяси өмірге қатысуға ұмтылу өмірде өзінің берік ұстанымына ие [4, 15-62б.].

Жеке құрамда өзін-өзі бағалау, шығармашылық, рефлексия, толеранттылық, ынтымақтастыққа ұмтылу, ақпарат ағынында бағдарлау қабілеті, жеке белсенділік, азаматтық борышты орындауға оң көзқарас және т.б.

Осылайша, біздің жұмыс тәжірибеміз және теориялық әдебиеттерді талдау келесі анықтаманы ұсынуға мүмкіндік берді: азаматтық құзыреттілік - бұл синтез болып табылатын тұлғаның интегративті сипаттамасы азаматтық білім мен дағдыларды дамытуда көрінетін танымдық, мотивациялық-құндылық, белсенділік, тұлғалық компоненттер; азаматтық іс-әрекеттегі дағдылар мен тәжірибе, өзін-өзі жетілдіруге қажетті азаматтық құндылықтар мен дамыған азаматтық қасиеттер жүйесінің болуы; әлеуметтік маңызы бар азаматтық іс-шараларды тиімді жүзеге асыруға дайындығын көрсетеді.

Азаматтық құзыреттіліктің қалыптасуы келесі кезеңдерде жүзеге асырылады:

1. Азаматтық құзыреттіліктің идеалды үлгісін құру жүзеге асырылатын жобалау кезеңі.

2. Диагностикалық, мақсаты жоғары сынып оқушыларының азаматтық құзыреттілігінің дамуының нақты деңгейін диагностикалау.

3. Азаматтық құзыреттіліктің құралдарын, әдістерін, әдістерін мақсатты түрде таңдап алумен, сондай-ақ жасалған модельді жүзеге асырумен сипатталатын қалыптастырушы.

4. Азаматтық құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін бағалайтын бақылау [5, 153-172б.].

Осылайша, зерттеу азаматтық құзыреттілікті дамыту процесі жеткілікті күрделі және ұзақ екенін көрсетті, оны азаматтық тәрбие аясында жүзеге асыру студенттердің бірегей түрлерін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік және дағдыларды меңгеруіне негізделген белсенді процесс болып табылады. өз құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын іске асыруға және басқа адамдардың құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын сақтауға, оларды белгілі бір жағдайда қолдануға бағытталған іс-әрекеттер.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Болотина Т. В. Основные направления гражданского образования в России // Воспитание патриотизма, дружбы народов, гражданственности: материалы Второй Всерос. науч.- практ. конф. (14-15 нояб. 2001). [Текст]/ Т.В.Болотина. - М., 2003.-С. 78-81.
2. Гаязов А. С. Формирование гражданина: теория, практика, проблемы: монография [Текст]/А.С.Гаязов. - Челябинск: Юж.-Урал. кн. изд-во, 2005. - 238 с.
3. Дахин А. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? // [Текст]/А.Дахин. - Нар. образование. - 2004. - № 4. - С. 136 - 144.

4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования [Текст]/ И.А.Зимняя. - Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. - С. 15 -62
5. Мюнклер Х. Гражданская компетентность [Текст]/ Х.Мюнклер. - Бонн: Б, и., 1997. - С. 153-172 В

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенті Тулешева А.А.

Ғылыми жетекші: п.ғ. магистрі Солтанбаева Б.Ф.

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, бастауыш білім беру

Аннотация: *Жасөспірімдердің азаматтық құзыреттілігін қалыптастыру - сіз оның оқу процесі барысында қорғау мақсатында жасауға мүмкіндік беретін активті әдістерден бірі. Жасөспірімдердің азаматтық құзыреттілігін қалыптау кезінде, оның ашық ой-өндірістерін дамытуды, оқу материалдарын байланысты маүлес жасауы, жасөспірімдердің іс-қимыл тарағын кеңейтулеріне мүмкіндік беру керек. Оқу процесінде жасөспірімдердің азаматтық құзыреттілігін дамыту үшін беттегі мәтіндерді, сауық оқу материалдарын, жасөспірімдер барынша форумдарды, дискуссияларды қолдану керек.*

Кілттік сөздер: *азаматтық құзырет, құзыреттілікті қалыптастыру, құрамдас бөліктері, қалыптасу кезеңдері, қалыптасу деңгейі*

Аннотация: *Формирование гражданской компетентности молодежи – один из активных методов, который можно сделать, чтобы защитить ее в ходе образовательного процесса. В ходе формирования гражданской компетентности подростков необходимо развивать их открытое мышление, знакомить с учебными материалами, позволять подросткам расширять спектр своей деятельности. Для развития гражданской компетентности подростков в образовательном процессе необходимо максимально использовать тексты на странице, развлекательное чтение, форумы и дискуссии для подростков.*

Ключевые слова: *гражданская компетентность, формирование компетентности, компоненты, этапы формирования, уровень сформированности.*

Abstract: *Formation of civic competence of youth is one of the active methods that can be done to protect it during the educational process. During the formation of the civic competence of teenagers, it is necessary to develop their open thinking, familiarize them with educational materials, and allow teenagers to expand the range of their activities. To develop the civic competence of teenagers in the educational process, it is necessary to make maximum use of texts on the page, entertainment material, forums and discussions for teenagers.*

Keywords: *civil competence, formation of competence, components, stages of formation, level of formation*

Әртүрлі сөздіктердегі, энциклопедиялардағы және басқа да дереккөздердегі құзыреттілік және құзыреттілік ұғымдарының интерпретациясын тұтас талдау көрсеткендей, бар әр түрлі түсіндірмелерге қарамастан, барлық анықтамалар мыналарға байланысты: құзыреттілік – берілген адамның білімі, қабілеттері, дағдылары, жеке тәжірибесі бар мәселелер кешені; құзыреттілік – иелік ету. Құзыреттер, яғни субъектінің білім, дағды, іс-әрекет әдістерін иеленуін және белгісіздік жағдайында тиімді әрекет етуге дайындығын қамтитын интегративті тұлғалық сипаттама. Қазіргі педагогика ғылымында біршама ұқсастар бар терминдердің мазмұны бойынша – «азаматтық құзырет». [1, 78-81б.].

Жеке тұлғаның азаматтық құзыреті азаматтық тәрбиенің мақсаты ретінде демократиялық қоғамда азаматтық құқықтар мен міндеттердің барлық кешенін белсенді, жауапкершілікпен және тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қабілеттер жиынтығын қамтиды деп есептейміз. Азаматтық құзыреттіліктің келесі сипатты белгілері бар:

1. Көп функционалдылық. Азаматтық құзыреттілікті меңгеру күнделікті, кәсіби немесе әлеуметтік өмірдегі әртүрлі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Азаматтық құзыреттілік шешуге мүмкіндік береді белгісіздік жағдайындағы күрделі тапсырмалар.

2. Трансубъекттілік және пәнаралық. Азаматтық құзыреттілік әртүрлі жағдайларда қажет: мектепте, отбасында, жұмыста, саяси қызметте және т.б.

3. Интеллект. Азаматтық құзыреттер абстрактілі ойлауды, рефлексияны, өз ұстанымын анықтауды, өзін-өзі бағалауды, сыни ойлауды және т.б. дамытуды талап етеді.

4. Көпөлшемділік. Азаматтық құзыреттіліктерге әр түрлі психикалық процестер мен интеллектуалдық дағдылар (аналитикалық, сыни, коммуникативті және т.б.), сонымен қатар оның күнделікті түсінігінде парасаттылық жатады. [2, 238б.].

Азаматтық құзыреттіліктің көрінісінің келесі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

- оқу-танымдық іс-әрекеттегі құзыреттілік (әртүрлі көздерден ақпаратты өз бетінше іздеу және алу, оны талдау және сыни тұрғыдан түсіну қабілеті);

- қоғамдық-саяси және құқықтық қызмет саласындағы құзыреттілік (азаматтың құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру, азаматтың басқа адамдармен және билік органдарымен өзара әрекеттесудегі функцияларын орындау);

- моральдық құзыреттілік – адамгершілік-этикалық білімдер мен дағдыларды анықтау және бағалаудың жиынтығы ретіндегі тұлғаның

жеке жетілуі олардың мінез-құлқы гуманистік және демократиялық құндылықтарға сәйкес моральдық стандарттарға негізделген. Яғни, азаматтық кодекс дегеніміз – өзінің құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын іске асыруға және басқа адамдардың құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын сақтауға бағытталған іс-әрекеттердің бірегей түрлерін жүзеге асыру мүмкіндігі.

Азаматтық құзыреттілік құрылымына: танымдық, мотивациялық-құндылық, белсенділік және жеке құрамдас бөліктер кіреді.

Танымдық блок (білім) зерттеушілік білім құзыреттілігін қамтиды. Ол білім жүйесін мақсатты түрде қалыптастыруды көздейді мектеп оқушылары. Бұл блокта азаматтық құзыреттілікті ойдағыдай дамытуға мүмкіндік беретін бірқатар пәндерді бөліп көрсетуге болады: тарих, әлеуметтік пәндер (әлеуметтану, құқықтану), география, өлкетану. Азамат мыналарды білуі керек:

– әлеуметтік ғылымдардың негіздері туралы: экономика, құқық, саясаттану және т.б.

– Қазақстан халықтарының әлемдік өркениеттегі мәдени және тарихи жетістіктері туралы;

– барлық деңгейде адам құқықтарын қорғау тетіктері туралы;

– әлеуметтік дизайн негіздері туралы.

Негізгі ұғымдарға мыналар жатады: тұлға, тұлға, өркениет, мәдениет, азамат, азаматтық қоғам, заңның үстемдігі, конституция, құқықтар мен бостандықтар және т.б. Азаматтық құзіреттіліктің ерекшелігі – білімнің жалпылау сипаты, оны қолдануға мүмкіндік береді. ол нақты өмірлік жағдайларға байланысты. Құзіреттілікке негізделген тәсілмен білім берудің құралдық, тиімді құрамдас бөлігі күшейтіледі: мектеп оқушылары осы процестің белсенді қатысушыларына айналады. [3, 136-144б.].

Белсенділік құрамдас бөлігі азаматта белгілі бір дағдылар мен қабілеттердің болуын болжайды:

– кең көлемді дереккөздер негізінде қоғамдық құбылыстар мен процестер туралы ақпаратты алу және талдау;

– сыни тұрғыдан ойлау;

– әлеуметтік мәселелерді анықтау;

– әлеуметтік мәселелер мен құбылыстардың мәні туралы дәлелді пікірді тұжырымдау және қорғау;

– әлеуметтік мәселелер бойынша пікірталас пен полемика жүргізу;

– алдын ала ойластырылған пікірлерді, стереотиптерді, алдын ала пікірлерді анықтау;

– әлеуметтік демагогияға, саяси жағдайларға, саяси қысымға қарсы тұру;

– бірлескен негізде топтық жұмысқа қатысу.

Мотивациялық-құндылық компоненті: азаматта құндылықтар (басқа адамдардың құқықтарын, діні мен бостандықтарын құрметтеу, ымырашылдық, патриотизм, борыш сезімі, ел Конституциясын, билік органдарын құрметтеу) бар мемлекеттік билік, мемлекеттілік рәміздері және т.б.), сондай-ақ қоғамдық-саяси өмірге қатысуға ұмтылу өмірде өзінің берік ұстанымына ие. [4, 15-62б.].

Жеке құрамда өзін-өзі бағалау, шығармашылық, рефлексия, толеранттылық, ынтымақтастыққа ұмтылу, ақпарат ағынында бағдарлау қабілеті, жеке белсенділік, азаматтық борышты орындауға оң көзқарас және т.б.

Осылайша, біздің жұмыс тәжірибеміз және теориялық әдебиеттерді талдау келесі анықтаманы ұсынуға мүмкіндік берді: азаматтық құзыреттілік - бұл синтез болып табылатын тұлғаның интегративті сипаттамасы азаматтық білім мен дағдыларды дамытуда көрінетін танымдық, мотивациялық-құндылық, белсенділік, тұлғалық компоненттер; азаматтық іс-әрекеттегі дағдылар мен тәжірибе, өзін-өзі жетілдіруге қажетті азаматтық құндылықтар мен дамыған азаматтық қасиеттер жүйесінің болуы; әлеуметтік маңызы бар азаматтық іс-шараларды тиімді жүзеге асыруға дайындығын көрсетеді.

Азаматтық құзыреттіліктің қалыптасуы келесі кезеңдерде жүзеге асырылады:

1. Азаматтық құзыреттіліктің идеалды үлгісін құру жүзеге асырылатын жобалау кезеңі.

2. Диагностикалық, мақсаты жоғары сынып оқушыларының азаматтық құзыреттілігінің дамуының нақты деңгейін диагностикалау.

3. Азаматтық құзыреттіліктің құралдарын, әдістерін, әдістерін мақсатты түрде таңдап алумен, сондай-ақ жасалған модельді жүзеге асырумен сипатталатын қалыптастырушы.

4. Азаматтық құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін бағалайтын бақылау. [5, 153-172б.].

Осылайша, зерттеу азаматтық құзыреттілікті дамыту процесі жеткілікті күрделі және ұзақ екенін көрсетті, оны азаматтық тәрбие аясында жүзеге асыру студенттердің бірегей түрлерін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік және дағдыларды меңгеруіне негізделген белсенді процесс болып табылады. өз құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын іске асыруға және басқа адамдардың құқықтарын, міндеттері мен бостандықтарын сақтауға, оларды белгілі бір жағдайда қолдануға бағытталған іс-әрекеттер.

Әдебиеттер

1. Болотина Т. В. Основные направления гражданского образования в России // Воспитание патриотизма, дружбы народов, гражданственности: материалы Второй Всерос. науч.- практ. конф. (14-15 нояб. 2001). [Текст]/ Т.В.Болотина. - М., 2003.-С. 78-81.
2. Гаязов А. С. Формирование гражданина: теория, практика, проблемы: монография [Текст]/А.С.Гаязов. - Челябинск: Юж.-Урал. кн. изд-во, 2005. - 238 с.
3. Дахин А. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? // [Текст]/А.Дахин. - Нар. образование. - 2004. - № 4. - С. 136 - 144.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования [Текст]/ И.А.Зимняя. - Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. - С. 15 -62
5. Мюнклер Х. Гражданская компетентность [Текст]/ Х.Мюнклер. - Бонн: Б, и., 1997. - С. 153-172 В

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ФИЗИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНДА КЕМІСТІКТЕРІ БАР БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ МАҢЫЗДЫ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің магистранты М.М. Турарханова
Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к. профессор Ш.Ш. Хамзина*

Аннотация. Бұл мақала бастауыш сынып мұғалімдеріне арналғандықтан психикалық және физикалық дамуында бұзылыстары бар балаларға көмек көрсету мәселесі туралы жазылған. Соңғы жылдары бұл мәселе ерекше өзектілікке ие болды. Мектептегі сабақтарда ақпараттық технологияны қолдану әр оқушының дамуының жеке ерекшеліктерін ескеретін оқу материалын зерттеу жүйесі болып табылады және керекті әдіс-технологиялармен қамтамасыз етіледі. Оқу процесі оқушыдан және оның негізгі қабілет мүмкіндіктерінен құрылатындығы баяндалады. Бастауыш сынып педагогикасы саласындағы қазіргі жағдайға орай ең бастысы балаларды дамытуды, оқытуды және тәрбиелеуді ұйымдастырудың маңызды әрі тиімді шарттарын іздеу мәселесін қарастырады.

Кілт сөздер: ақпараттық технология, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, психикалық ауытқу, физикалық кемістік.

Аннотация. Данная статья написана о проблеме оказания помощи детям с нарушениями психического и физического развития, так как предназначена для учителей начальных классов. В последние годы этот вопрос приобрел особую актуальность. Применение информационных технологий на уроках в школе представляет собой систему изучения учебного материала, учитывающую индивидуальные особенности развития каждого ученика и обеспечиваемую

необходимыми методами-технологиями. Излагается, что процесс обучения строится из учащегося и его основных способностей. В свете сложившейся ситуации в области педагогики начальных классов, самое главное, рассматривается вопрос поиска наиболее важных и эффективных условий организации развития, обучения и воспитания детей.

Ключевые слова: информационные технологии, дети с особыми образовательными потребностями, психические отклонения, физическая недостаточность.

Annotation. This article is written about the problem of helping children with mental and physical disabilities, as it is intended for primary school teachers. In recent years, this issue has become particularly relevant. The use of information technology in school lessons is a system for studying educational material that takes into account the individual characteristics of each student's development and is provided with the necessary methods and technologies. It is stated that the learning process is based on the student and his basic abilities. In the light of the current situation in the field of primary school pedagogy, most importantly, the issue of finding the most important and effective conditions for organizing the development, education and upbringing of children is being considered.

Keywords: information technology, children with special educational needs, mental disorders, physical disability.

Кіріспе. XXI ғасырда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қоғамның дамуын анықтайтын маңызды факторға айналды. Қазіргі қоғам білім беру жүйесіне күн өткен сайын жоғары талаптар қою тұрғысынан білім беру сапасын арттыру басты мәселеге айналған. Білім беру процесін ақпараттандыру физикалық және психикалық дамуында кемістіктері бар бастауыш мектеп жасындағы балаларды оқытудағы маңызды құрал екенін бүгінгі таңда барлығы түсініп отыр. Ақпараттандыру білім беру жүйесін жаңғыртудың негізгі жолдарының бірі ретінде қарастырылады. Бұл тек технологияның дамуымен ғана емес, сонымен бірге ақпаратпен және онымен жұмыс істеу қабілеті негізгі құндылыққа айналатын ақпараттық қоғамның дамуымен де байланысты. Білім беруді ақпараттандыру мақсатқа жетудің маңызды құралдарының бірі ретінде қарастырылуы керек. Себебі, ол әр баланың қабілеттерін анықтау және дамыту үшін және берік базалық білімі қалыптастыру үшін қазіргі өмір жағдайларына бейімделе алатын тұлғаны қалыптастыруға еліміз барлық жағдай жасап отыр [1].

Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру басты жолға қойылған. Осыған орай, әртүрлі даму бұзылыстары бар балалар санының өсуі есепке алынуда. Бұл сөйлеудегі патология, тірек-қимыл аппаратының, көру, есту, интеллекттерінің бұзылуы. Мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы дамуы мен бұзылушылықтарын түзету процесіне компьютерлік оқыту құралдарын енгізу мәселелері туралы мәселе жиі көтерілуде. Олармен жұмыс істеу кезінде мамандан-

дырылған компьютерлік технологияларды қолдану компенсаторлық механизмдерді белсендіруге және бұзылған функцияларды оңтайлы түзетуге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ақаулардың әртүрлілігі, олардың клиникалық және психологиялық-педагогикалық көріністері әртүрлі түзету әдістерін қолдануды, демек, әртүрлі компьютерлік технологияларды пайдалануды қамтиды. Оларды қолдану түзету және білім беру процесінің тиімділігіне ықпал етеді. Сондықтан жаңа әдістерді, әдістемелік құралдарды әзірлеу, балаларды түзету бойынша оқыту арнайы педагогиканы дамытудың өзекті бағыттарының бірі болып табылады [7].

Негізгі бөлім. Ақпараттық-компьютерлік технологиялар-бұл тұлғаға бағытталған педагогикалық технологиялар. Демек, олар оқыту барысында сараланған және жеке көзқарас принциптерін жүзеге асыруға ықпал етеді [1].

Оқу процесіне ақпараттық технологияларды енгізудің басты мақсаты-оқу сапасы мен тиімділігін арттыру. Оқу процесінде компьютерлерді қолдану оқушылардың білімін тереңдетеді, олардың өзін-өзі оқыту құлшыныстары мен қабілетін арттырады. Бұл жағдайда берілген нәтижені алуға кететін уақыт шығындары міндетті түрде қысқаруы керек. Оқу іс-әрекетінің барлық кезеңдерінде ақпараттық технологиялармен жұмыс істеуге қол жеткізу керек.

Компьютерлік технологияның үш нұсқасы бар:

1. «Ену» технологиясы. Бұл дегеніміз жеке дидактикалық тапсырмалар үшін жеке тақырыптармен қатар бөлімдер бойынша компьютерлік оқытуды қолдану;

2. «Негізгі» - бұл технологияда қолданылатын бөліктердің ішіндегі ең маңыздысы;

3. «Монотехнология» - диагностиканың барлық түрлерін, мониторингті қоса алғанда, оқыту және оқу процесін басқару компьютерді қолдануға негізделген.

Елімізде әртүрлі даму бұзылыстары бар балалар санының өсуі байқалуда. Бұл сөйлеу патологиясы, тірек-қимыл аппаратының, көру, есту, интеллекттің бұзылуы сияқты бастауыш сынып оқушылары. Олармен жұмыс істеу кезінде мамандандырылған компьютерлік технологияларды қолдану компенсаторлық механизмдерді белсендіруге және бұзылған функцияларды оңтайлы түзетуге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Олардың бойындағы физикалық және психикалық өзгерістердің әртүрлілігі, клиникалық және психологиялық-педагогикалық көріністері әртүрлі түзету әдістерін қолдануды, демек, әртүрлі компьютерлік технологияларды қолдануды қамтиды. Әсіресе, бастауыш сынып оқушыларына ақпараттық технологияны қолдану, түзету

және білім беру процесінің тиімділігіне ықпал етеді. Сондықтан балаларды түзету бойынша оқытудың жаңа әдістемелерін, құралдарын әзірлеу арнайы педагогиканы дамытудың өзекті бағыттарының бірі болып көрінеді.

Ақпараттық технологияларды қолдану саласы өте кең және алуан түрлі, оларды денсаулығында кінәраты бар балаларға білім беру саласында қолданудың үш негізгі саласын ажыратуға болады:

➤ Компенсаторлық сала. Бұл ретте ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану дене функцияларының бұзылуын өтеуге және оқушылардың білім алу процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді;

➤ Дидактикалық сала. Оқу - тәрбие процесін оңтайландыруға ықпал етеді, психофизикалық даму ерекшеліктері бар оқушыларды оқытудың жаңа технологияларының пайда болуын ынталандырады;

➤ Коммуникативті сала. Қарым-қатынас процесін жеңілдетеді, өз қабілеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді, әлеуметтік байланыстарды кеңейтуге ықпал етеді [6].

Мамандандырылған компьютерлік оқыту құралдары-бұл әр түрлі кезеңдерде түзету және білім беру процесін қолдайтын, балаларды оқытудағы проблемалық сәттерді ашатын және осы бағдарламалық өнімді түзету жүйесіне енгізудің оңтайлы жолын қамтамасыз ететін бірыңғай бағдарламалық-әдістемелік кешендер [9].

Түзетуге байланысты оқыту процесі кезінде компьютерлік технологияларды қолдану тіл мен сөйлеу құралдарын, коммуникативті дағдыларды, жоғары психикалық функцияларды арттырумен қатар тиімді әсер етеді. Зейінді, есте сақтауды, ауызша-логикалық ойлауды, эмоционалды-ерікті саланы қалыптастыру мен дамытуға уақытты едәуір қысқартуға мүмкіндік береді. Ақпараттық технологияларды қолдану өте тиімді, өйткені олар дәстүрлі әдістерді қолданғанда жеткілікті түрде өнімді болып шықпайтын тапсырмаларды орындауға көмектеседі. Осы уақытқа дейін жұмыс істеу қиын болған функцияларды түзетуге немесе дәстүрлі әрекеттерді жаңа тәсілдермен жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оларды арнайы оқытуға енгізу түзету процесін дараландыруға, әр баланың білім беру қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді, бұл, сайып келгенде, түзету және білім беру процесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.[9]

№1 мысал. Кесте 1.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру қызметіндегі компьютерлік технологиялардың рөлі мен артықшылықтары

- үлкен ақпараттық сыйымдылық, яғни бұл ақпараттық модельді әртүрлі контексттер мен коммуникативті жағдайларда ұсынуға мүмкіндік береді.
- әр оқушының өзіндік жұмысын күшейту-өнімділік жоғарылайды, балалардың танымдық белсенділігі белсендіріледі.
- "мұғалім – оқушы" өзара әрекеттесу жағдайының өзгеруі: жағдай "мұғалім–оқушы – компьютер" болып өзгереді, өзара әрекеттесуге баса назар аударылады.
- әр түрлі тілдік модельдер мен құрылымдарды игеру кезінде оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру.
- оқытуды өнімді қызмет түрлерімен қанықтыру: салыстыру, жіктеу, жобалау, болжау. Әр оқушы үшін жеке маңызды коммуникативті жағдай жасау-балаға қиын әрекеттерді ынталандыру.
- Ақпараттық технологиялар заманауи компьютерлердің бірегей мүмкіндіктерімен байланысты оқытудың әлі де аз зерттелген жаңа технологиялық нұсқалары ашылады.

Компьютерлік бағдарламалардың дәстүрлі оқыту әдістеріне карағанда көптеген артықшылықтары бар. Олар қамтамасыз етеді:

- ✓ әр оқушы үшін жеке маңызды коммуникативті жағдай жасау-балаға қиын әрекеттерді ынталандыру;
- ✓ қолайлы психологиялық климат құру-қателікке дұрыс реакция жасау;
- ✓ әр түрлі тілдік модельдер мен құрылымдарды игеру кезінде оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру;
- ✓ жеке қарқын мен қайталау санынан тұратын сапалы дараландыру, оның ішінде топтық оқыту шеңбері де бар;
- ✓ тікелей бақылаудан жасырылған құбылыстарды бейнелеу мүмкіндігі;
- ✓ Сондықтан түзету және білім беру процесінде мүмкіндігі шектеулі балалардың даму заңдылықтары мен ерекшеліктерін ескеретін мамандандырылған компьютерлік технологияларды қолдану,

түзету жаттығуларының тиімділігін арттырады, мектеп жасына дейінгі балаларды сауаттылыққа дайындау процесін жеделдетеді, жоғары психикалық функциялардың бұзылуын жеңеді, екінші реттік жазбаша бұзылулардың пайда болуын болдырмайды, демек, ерекше білім беретін бастауыш сынып оқушыларының қажеттіліктері бойынша әлеуметтік бейімделу қаупін азайтады [6].

Ақпараттық технология көмегімен оқу процесінде дамудың кешенді бұзылуы бар бала ақпарат жинаудың жаңа тәсілдерін үйренеді және оларды пайдалануды үйренеді, көкжиегін кеңейтеді. Ақпараттық технологияны сабақтарда қолданған кезде оқу мотивациясы артады және оқушылардың танымдық қызығушылығы ынталандырылады, өзіндік жұмыстың тиімділігі артады. Компьютерлік оқыту оқу материалын тез игеруге мүмкіндік беретіні дәлелденді. Ол оқытудың басқа белсенді әдістерінің ажырамас бөлігі болып табылады. Ақпараттық технологияны қолдана отырып сабақ өткізу-бұл оқудағы күшті ынталандыру. Осындай сабақтар арқылы оқушылардың психикалық процестері белсендіріледі: зейін, есте сақтау, ойлау; танымдық қызығушылықтың қозуы әлдеқайда белсенді және тезірек жүреді [7].

Арнайы білім беруге арналған компьютерлік оқыту құралдары, ең алдымен, дамудың бұзылуын түзетудің ғылыми негізделген әдістеріне негізделген, мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін ескереді. Олармен жұмыс істеу кезінде мамандандырылған компьютерлік технологияларды қолдану компенсаторлық механизмдерді белсендіруге және бұзылған функцияларды оңтайлы түзетуге қол жеткізуге мүмкіндік береді [8].

Түзету және білім беру процесінде компьютерлерді қолданудың негізгі мақсаттарының бірі-балалардағы физикалық мүмкіндіктерді барынша толық пайдалануға назар аудару. Компьютерлерді арнайы пернетақталармен, тышқандармен және басқа да аппараттық және бағдарламалық құралдармен жабдықтау арқылы оқушы-компьютердің өзара әрекеттесуін жақсарту бағытында қолданылатын құралдар әзірленуде [6].

Көру қабілеті бұзылған балаларға арналған ақпарат есту және тактильді модальділікте ұсынылады (экранды оқу бағдарламалары, сөйлеу синтезаторлары, Брайль сызығы бар тактильді дисплейлер, бедерлі-графикалық ақпаратты шығару құралдары), көру қабілеті нашар адамдарға экранды үлкейту технологиялары арналған. Сурдопедагогика мен логопедияда ақпараттық ресурстар сөйлеудің айтылу жағын қалыптастыру және түзету үшін қолданылады. Сондай-ақ, математика, оқу, жазу бойынша ОПФР бар балаларды оқытуда

психикалық функциялардың дамуын түзетуге арналған ақпараттық ресурстар бар.

Тірек-қимыл аппараты бұзылған бастауыш сынып балалары үшін пернетақтаның конфигурациясын өзгертуге болады, сезімталдығы жоғары мембраналық пернетақта, үлкейтілген пернелері бар пернетақта қолданылады. Арнайы саусақ датчиктерін қолдануға болады. Есту қабілеті бұзылған балалар үшін арнайы компьютерлік технологиялар жасалды, онда сөйлейтін адамның дауысы монитор экранындағы визуалды белгілерге айналады. Көру қабілеті бұзылған адамдар үшін кілттерде ойықтары бар арнайы пернетақта, ақпарат айтылатын бағдарламалар – «экранды оқырман» деп аталады [7].

Психикалық дамуы тежелген балаларды ұжымдық пайдалануға оқытудың арнайы техникалық құралдарын қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар:

Қазіргі білім беру кеңістігінде ассистивті технологиялар қолданылады, атап айтқанда құрылғылар, бағдарламалық жасақтама және басқа құралдар. Оларды қолдану психикалық дамуы тежелген балалардың өмір сүру жағдайларында бейімделу және әлеуметтік интеграция процесінде мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді. Оларды қолданудың негізгі мақсаты - техника мен технология арқылы адамның дамуындағы кемшіліктерді «өтеу», бұл оған қоғамға сәтті бейімделуге мүмкіндік береді.

1. Оқытудың техникалық құралдары оқу процесін жандандырады және оқу материалын қабылдау мен есте сақтау үшін қол жетімді түрде көрнекі түрде нақтылауды қамтамасыз етеді.

2. Мұғалімнің басты міндеті-психикалық дамуы тежелген балаға ақпаратты қол жетімді және қызықты ету, оған формулаларды, кестелерді және т.б. көруге көмектесу. Табиғаттың нақты тірі құбылыстарын көргендей сезіндіре білу.

Оқытудың техникалық құралдарын шартты түрде келесі түрлерге бөлуге болады: пассивті, белсенді және интерактивті.

Психикалық дамуы тежелген балаларды оқыту процесінде оқушылардың осы санатының ерекшеліктерін ескере отырып, барлық техникалық құралдарды қолдануға болады және ұсынылады.

1. Оқытудың пассивті техникалық құралдары: оқыту машиналары мен компьютерлері, сондай-ақ бағдарламаланған оқыту құралдарын қолданатын мұғалім белгілі бір сабақ талап ететін тәртіпте оқу процесінде қолданатын визуалды және дыбыстық ақпаратты алуға мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру педагогиканың даму тарихында алғаш рет ақпараттық және коммуникациялық технологиялар негізінде

жұмыс істейтін оқыту құралдарының дамыған негізі пайда болуымен сипатталады.

Оқытудың белсенді техникалық құралдарының тобына мыналар жатады:

1. Тренажерлер, алгоритмдер және ЭЕМ оқыту бағдарламалары; статикалық проекцияның техникалық құралдары, диапроекторлар, полиэкрандық фильмдерді орнату, стереопроекция қондырғылары, голограммалар және т. б.;

2. Дыбыстық техникалық құрылғылар, моно және стереомагнитофондар, микшерлер, эквалайзерлер, стерео және моно күшейткіштер, лингафондық сыныптар, диктофондар және т. б.

Оқытудың белсенді техникалық құралдарының тобы ақпаратты жанама түрде ұсынуды көздейді, сонымен бірге оқу іс-әрекетінің жеке және ұжымдық нысандарын ұйымдастырады және ынталандырады, сондай-ақ осы қызметті бақылауға мүмкіндік береді.

Оқытудың интерактивті техникалық құралдары—бұл оқу барысында оның мазмұнын өзгертуге және қалыптастыруға мүмкіндік беретін және оқушылармен ақпараттық өзара әрекеттесудің адаптивті әдістемесіне ие оқу бағдарламалары. Оқытудың интерактивті техникалық құралдарына оқыту кешенінің білім алушылармен өзара бейімделуін қамтамасыз ететін заманауи техникалық құралдар жатады.

Заманауи мультимедиа – компьютерлік жүйеде мәтінді, дыбысты, сөйлеуді, бейнені, графикалық кескінді және анимацияны біріктіруге мүмкіндік беретін компьютерлік ақпараттық технология. Мультимедиа бір құжат немесе бағдарлама шеңберінде әртүрлі сезім мүшелеріне әсер ететін және осылайша нақты әлемді модельдейтін элементтерді біріктіреді.

Психикалық дамуы тежелген балаларға білім беру саласында мультимедияны қолдану бағыттары: бейнеэнциклопедиялар; тренажерлер; электрондық лекториялар; әртүрлі ғылыми пәндер бойынша дербес зияткерлік гидтер; білім алушының білімін өзін - өзі тестілеу жүйелері; жағдайды толық батыру деңгейіне дейін модельдеу - (коммуникативтік құзыреттілікті дамыту, шет тілін үйрену үшін) және т.б.

Оқу орындарында ұсынылған мультимедиялық аппаратура: мультимедиялық компьютер, мультимедиялық проектор, интерактивті тақта.

1. Мультимедиа-компьютерлер дыбыстық (музыка, сөйлеу және т.б.), сондай-ақ бейне ақпаратты (бейнелер, анимациялық фильмдер және т. б.) ойнатуға мүмкіндік беретін бағдарламалық және аппараттық құралдар жиынтығы бар компьютерлер.

2. Мультимедиялық проектор-экранға әртүрлі электрондық ақпарат тасымалдағыштардан (компьютерден, бейнемагнитофоннан, сканерден, бейнекамерадан (құжат–камерадан), сандық фотоаппараттан, флэш-картадан және т. б.) бейне сигналды проекциялауға мүмкін-дік беретін жоғары технологиялық электрондық-оптикалық құрылғы.

3. Интерактивті тақта-бұл иллюстрациялық материалды қолдану, оқытудағы зерттеу тәсілін күшейту, тақтада жүйелеу, жалпылау, негізгі бөлектеу, процестерді модельдеу және т. б. бойынша іс-әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндігі арқылы оқу процесін белсендіруге көмектесетін құрал.

4. Арнайы интерактивті тақта бағдарламалық құралы мәтіндер мен нысандармен, аудио және бейне материалдармен, интернет - ресурстармен жұмыс істеуге, ашық құжаттардың үстінде қолмен жазбалар жасауға және ақпаратты сақтауға мүмкіндік береді.

Интерактивті тақтаның артықшылықтары:

1. Ол кез-келген компьютер сияқты өзара әрекеттесу әрекеттерін және кеір байланысты есте сақтайды. Оларды қайталай алады, яғни бір рет жазылғанды қалағаныңызша ашуға, толықтыруға, түзетуге болады;

2. Процесті бақылауға және жинақталған материалды талдауға мүмкіндік береді;

3. Өзгерістер динамикасының ерекшеліктерін түсіну үшін маңызды аралық нәтижелерді анықтауға мүмкіндік береді;

4. «Drag&drop» («сүйреп апару») опциясы: топтастыруға, қосуға, жіктеуге, сұрыптауға, бос орындарды толтыруға, реттеуге мүмкіндік береді.

5. Бұрыннан бар материалға жазбалар жазу мүмкіндігі, мысалы, презентацияны қарау кезінде;

6. «Басқарылатын бейне», бейне фрагменттерінің кірістірулерін ұйымдастыру өте ыңғайлы;

7. Алынған нәтижелерді оқушыларға немесе, мысалы, ата-аналарға көрсетуге мүмкіндік береді, олар бұл жағдайда түзету мәселелерін шешуде мұғалімге (маманға) және балаларына белсенді көмекші болады.

Интерактивті тақтаның болуы сабақты интерактивті де, дамытушы да етпейді. Мұны нақты мақсатын оқытудың тиімді әдістерін қолданатын мұғалім жасай алады, ал интерактивті тақта мұғалімнің қолында пайдалы құралға айналады. Жаңа ақпараттық технологиялар келесі мүмкіндіктерді іске асыруда психикалық дамуы тежелген оқушыға көмектеседі, бұлар оқу ақпаратын компьютерлік визуализациялау; үлкен көлемдегі ақпаратты мұрағаттық сақтау және

оған оңай қол жеткізу; есептеу және ақпараттық-іздігіру қызметін автоматтандыру; интерактивті диалог; экранда көрсетілген әртүрлі объектілердің, процестердің, құбылыстардың модельдерін басқару; автоматтандырылған бақылау; тренинг және т. б.

Бастауыш сынып оқушылары үшін демалу /релаксация және түзету-дамыту сабақтары үшін кемінде төрт арнайы кабинет құру қажет:

- релаксация бөлмесі-демалуға арналған арнайы орын, онда психикалық дамуы тежелген бала босаңсып, адам көп жиналатын ортадан «ажырауға», сондай-ақ есту және көру жүктемесін азайтуға мүмкіндік алады;

- психологтың сабақтарына арналған жабдықтармен және дидактикалық материалдармен жабдықталған кабинет;

- логопедтің сабақтарына арналған жабдықтармен және дидактикалық материалдармен жабдықталған кабинет;

- дефектологтың сабақтарына арналған жабдықтармен және дидактикалық материалдармен жабдықталған кабинет.

Мұндай кабинеттер (әрқайсысы кемінде 15 м2) мультимедиялық аппаратурамен, атап айтқанда тақта, бағандармен және интернетке шығатын компьютер, ақпаратты сақтауға және тасымалдауға арналған құралдар болады: USB жинақтағыштар, принтер, сканер;

Логопед сабақтарына арналған арнайы жабдықтармен: heartheworld, Speech W және т.б. арнайы компьютерлік бағдарламалары бар музыкалық орталықтармен жабдыкталуы тиіс, онда тірі және жансыз табиғат дыбыстары, музыкалық жазбалар, аудиокітаптар бар аудио дискілер жиынтығы сақталады; тақырыптар бойынша дидактикалық және көрнекі материалдармен қамтылуы керек: иллюстрациялар, презентациялар, оқу фильмдері; оқу және білім беру процесінде қолданылатын әртүрлі бейнефильмдердің бейне кітапханасы; дефектологияның әртүрлі бөлімдері бойынша арнайы әдебиеттер.

Психикалық дамуы тежелген балаларды жалпы білім беретін мекемеге қосқан кезде сыныпты көрнекі материалмен және мультимедиялық аппаратурамен, тақта, проектор, интернетке шығатын компьютер, ақпаратты сақтауға және тасымалдауға арналған құралдар: USB дискілері, принтер, сканер және теледидармен міндетті түрде жеткілікті жаратқандыруды есте ұстаған жөн.

Бастауыш мектеп жасындағы мүлде естімейтін және нашар еститін балаларды тілдік цикл сабақтарында «WORD» мәтіндік редакторына оқыту тәсілі әзірленіп және эксперименталды түрде тексерілген. Бастауыш мектеп жасындағы есту қабілеті бұзылған

балаларға осы ақпараттық технологияны оқыту тәуелсіз жазбаша сөйлеуді дамыту және оның ерекше кемшіліктерін түзету үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік беретіні де көрсетілген.

Ақпараттық технологиялар дамушы және түзету міндеттерін шешу үшін қажет, бірақ дәстүрлі түрде қолданылатын құралдардың көмегімен жасалмайтын оқу жағдайларын «аяқтауға» көмектесу арқылы мұғалім құралдарының арсеналын кеңейтеді. Жаппай білім беру жүйесінен айырмашылығы, арнайы білім беруде дамудағы қайталама ауытқуларды еңсерудің және білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандырудың тиімді құралы болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арнайы компьютерлік бағдарламалар.

Жоғары сапалы, кең таралу мүмкіндігімен және сонымен бірге тұлғаға бағытталған оқытуды қамтамасыз ету қажеттілігі бірқатар білім беруде ақпараттық технологияларының пайда болуына әкелді. Мәселен, мысалы, білім берудегі жаңа компьютерлік технологиялар арасында өте маңызды болып табылатын қашықтықтан оқыту барлығына да пайда болды. Қашықтықтан оқыту мүмкіндігі шектеулі оқушыларға тұрғылықты жеріне қарамастан толық білім алуға мүмкіндік береді. Көптеген компьютерлік оқыту және дамыту бағдарламалары белгілі бір психикалық функциялардың дамуына кең әсер етеді және дамуында әртүрлі бұзылулары бар балалардың білім беру процесіне көмектеседі. Бағдарламаның деректері өте әртүрлі. Төменде олардың ең танымалдарының сипаттамалары берілген.

1. «Көрінетін сөйлеу III». Арналған есту қабілеті бұзылған балалармен де, ересектермен де жұмыс. Дизартрия, дислалия, алалия, ринолалия аясында бастапқы сөйлеу патологиясы бар балалар. Сөйлеудің фонетикалық жағын қалыптастыруға және түзетуге ықпал етеді.

2. «Дельфа-142». Оқушының сөйлеуінің барлық жақтарын түзетуге және жетілдіруге бағытталған, оның ішінде тренажер жазбаша сөйлеу формасын түзету жаттығулары жүйесінде сәтті қолданыла алады

3. «Демосфен». Кекештенген балаларда сөйлеудің айтылу жағын түзету.

4. «Әлем сенің терезеңнен тыс». Негізгі мақсаты эмоционалды-ерікті саласы бұзылған балаларда қарапайым базалық дағдыларды қалыптастыру болып табылатын бағдарлама. Барлық жастағы балаларға қолдануға болады.

5. «Дыбыстық әлем» - есту қабілеті бұзылған адамдарды дыбыстарды қабылдау мен саралауға үйретуге бағытталған бағдарлама.

6. «Цицерон» - бұл кеңінен танымал және ең ауқымды бағдарлама, оған практикалық бөлімнен басқа баланың дамуына арналған тапсырмалар, сонымен қатар диагностикалық бөлім кіреді. Бұл баланы тексеруге, қорытынды жасауға және түзету-дамыту жұмысының объективті білім беру бағытын құруға көмектеседі. Қазіргі уақытта әр түрлі жастағы балаларға арналған бағдарламаның 3 нұсқасы бар. мектеп жасына дейінгі балалар мен бастауыш сынып оқушылары және орта мектеп.

7. «Цицерон. Бейімделу-BOS», балаларда психофизиологиялық өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыруға арналған.

8. «Ойындар-жолбарыстар». Бұл бағдарлама үлкен мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеудің жалпы дамымауын түзетуге арналған.

9. «Логозаврия» - балаларды бастауыш мектепке дайындау мақсатында құрылған. Бастауыш сыныптағы оқу дағдыларын және оқыту үшін маңызды психикалық функцияларды дамыту.

Қорытынды. Тәжірибе көрсеткендей, компьютерлік технологияларды оқыту және түзету сабақтарында қолдану оң нәтиже береді. Оқушылар материалды игеру жұмыстарына белсенді және аса жоғары ықыласпен қатысады. Бастауыш сынып оқушыларының ұсынылған тапсырмаларды шоғырландырып, өз бетінше орындауға дайын болатын уақыты айтарлықтай артады. Танымдық қызығушылықтары дамиды, ой-өрісі кеңейеді, сөйлеу материалын иллюстрациямен байланыстыру мүмкіндігінің арқасында сөздік қоры жинақталады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың даму ерекшеліктерін ескеретін компьютерлік технологияларды қолдану түзету және білім беру процесінің тиімділігін арттырады, сонымен қатар балаларда сөйлеу бұзылыстарын және басқа да НРФ-ті жеңуді тездетеді, қайталама бұзылулардың пайда болуын болдырмауға мүмкіндік береді, мысалы, балалардың мектеп дағдыларын игермеуі айтарлықтай азаяды. Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасында ол әлеуметтік бейімделудің пайда болу қаупін азайтады, ал үлкен жаста ол қоғамның әлеуметтік өміріне еруге көмектеседі. Компьютер оқытуды жекелендіруге мүмкіндік береді. Бұл баланы интеллектуализациялау жолы, дамуды диагностикалауға көмектесу, бүкіл педагогикалық процесті жетілдіру және балалардың оқуға деген қызығушылығын дамыту, сонымен қатар даму ортасының элементтерін құру, балаға жеке-сараланған көзқарас және жағымды эмоционалды фон әзірлеу. Компьютерлік технологияларды қолдану баланың ой-өрісін кеңейтуге, виртуалды ақпараттық кеңістікке қосылуға, қоғамға интеграциялануға мүмкіндік береді. Денсаулықтарына байланысты кемшіліктер тосқауы-

лын еңсеруге, элеуметтік байланыстарды орнатуға, қоғамда өздерін керекі әрі маңызды сезінуге және қажетті кәсіби дағдыларды алуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Елецкая О.В., Матвеева М.В., Тараканова А. А. Арнайы білім берудегі ақпараттық технологиялар: жоғары оқу орындарына арналған практикумы бар оқу құралы. / О. В. Елецкая-М.: Баспа: Владос, 2019 г.
2. Кукушкина О. И. Применение информационных технологий в специальном образовании // Специальное образование: состояние, перспективы развития. Тематическое приложение к журналу «Вестник образования. – 2003. – № 3.
3. О.Г. Крючкова арнайы білім беру қажеттіліктері бар адамдарды оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану. Бағдарламалық жасақтаманың терминологиясы мен түрлеріне шолу. Электрондық ресурс.
4. Малофеев Н.Н. Современный этап в развитии системы специального образования в России: результаты исследования как основа для построения программы развития// Дефектология. – 1997. – № 4.
5. Малышева М. А. Арнайы білім берудегі ақпараттық технологиялар. «Білім туралы ғылым» мамандығы бойынша ғылыми мақаланың мәтіні. - Электрондық ресурс.
6. Швед М. В. Информационное обеспечение педагогических технологий в интегрированном обучении. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://lib.vsu.by/xmlui/handle/123456789/3210>
7. Использование компьютерных технологий в специальном образовании лиц с отклонениями в развитии. Электронный ресурс. – Режим доступа: <https://mylektsii.ru/8-68774.html>
8. ИКТ в образовании людей с особыми потребностями. Специализированный учебный курс. - Москва, 2008, 312 с. - Электронный ресурс. Режим доступа: <https://iite.unesco.org/ru/publications/3214663-ru/>
9. Специализированные компьютерные программы для лиц с ОВЗ. – Электронный ресурс. – Режим доступа: https://studopedia.ru/9_21267_informatsionnie-tehnologii-v-spetsialnom-obrazovanii.html

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР ЖОЛДАРЫ

Умарова Айгуль Тлеукабыловна

2 курс магистранты,

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының кандидаты,

қауымдастырылған профессор

Б.М.Жапарова

Оқу – ауызша сөйлеумен тікелей байланысты. Ауызша сөйлеу арқылы оқудың мәнерлеп оқуы пысықталады, оқу кезінде мәтіннің мазмұнын жеткізу мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас үшін сөйлеу мәнерлілігі құралдары, үйлесімді ауызша сөйлеу қолданылады. Оқуға деген қызығушылық – бала оқыған мәтінді саналы және мағыналы түрін маңгерген кезде ғана туындайды. Мәтінді оқу түрлерін және оқу дағдылары қалыптасқан оқу әрекетін меңгеру шарттары болып саналады.

Оқу – күрделі психофизиологиялық процесс. Бұл іс-әрекетіне көру, сөйлеу, есту мүшелері қатысады. Осы процестің негізінде Б.Г. Ананьев, «Анализаторлар арасындағы өзара әрекеттесу мен екі сигналдық жүйенің уақытша байланыстарының ең күрделі механизмдері» жатады.

Жалпы бастауыш сыныптарда оқудың түрлері екіге бөлінеді: дауыстап оқу және іштен оқу. Дауыстап оқу көбінесе бірінші және екінші сынып оқушыларына тән болады. Бірақ, бірінші сыныпта іштен оқуға болмайды деген ұғым тұмауы керек. Іштен оқу алғашқы сыныптарда басталады. Оқудың бұл көрсетілген екі түрі бір-бірімен ұштастырыла жүргізіледі [1, 59]. Дегенмен, оқушыны оқуға дағдыландыру, жаттықтыру негізінен дауыстап оқу арқылы жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, бастауыш сыныпта ең маңызды міндеттердің бірі – оқушылардың оқу дағдысын дұрыс қалыптастыру. Қалыптасқан оқу дағдысы кем дегенде мынадай екі бөлімнен тұрады:

1) оқу техникасы (әріптерді тез қабылдап дұрыс және шапшаң оқу).

2) мәтінді түсіну (мәтіннің негізгі ойы мен мазмұнын жеткізе алу).

Бұл екі бөлім бір-бірімен тығыз байланысты. Жетілдірілген оқу техникасын түсініп оқуды жеңілдетеді, ал түсінуге жеңіл мәтін дұрыс және нақты түрде қабылданады. Яғни, оқу дағдысын қалыптастырудың

алғашқы кезеңінде оның техникасына, кейіннен оқығанын түсініп қабылдауға көбірек көңіл бөлу қажет деген сөз. Әдетте, мұндай дағды көптеген жылдар барысында қалыптасады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сабақтарында жіберілетін қателері:

- әріп, буын немесе сөз қалдырып кетіп оқу;
- кейбір буындарды, сөздерді екі рет қайталап, ежелеп оқу;
- тілі келмегендіктен немесе әдеттеніп кеткендіктен бір әріпті екінші әріппен алмастырып оқу [2, 7].

Сонымен қатар, әрбір сыныпта мәтінді өте баяу оқитын, оқу барысында көптеген қателер жіберіп, өздерінің оқығандарын өздері түсінбейтін оқушылар аз емес. Ата-аналар мен оқушылар тарапынан жүргізілетін жұмыстарының нәтижесі де ойдағыдай бола бермейді. Тіпті, үлкендер жағынан жүргізілетін бақылау барысында әр кез сәтсіздікке ұшырайтын оқушыларда үрей мен өзіне деген сенімсіздік күшейеді, оқуға деген жек көрушілік сезімі қалыптасады. Жалпы бастауыш сынып бағдарламасында оқу дағдысын қалыптастыру — сыныптан сыныпқа көшіру барысында оқылған мәтіннің көмегімен, оқу жылдамдығы — оқушының дұрыс және түсіне оқуының қалыптасуына қарай бағаланады.

Сондықтан, бастауыш сынып оқушыларына ұсынылып отырған тапсырмалар сөз және мәтіндермен жүргізілетін, сабақта жасалатын тапсырмаларға ұқсамайтын, ерекше қызықты тапсырмалар.

1-тапсырма. Әр жолдағы сөздерді керісінше оқып түсіну [3, 5].

Суыр

рыуС – ідмікйүс ңа. ңынО ысаб уатқаплаж, ығысмұт лағод ыдалоб. ңыдрыуС ісүт шығрас есемен рұс пылоб іделек. рыуС рә наула асуалаб немретпөш іденеткероқ. ыдралО ісірет нем ыйам нішү ыдйалуа. ңыдрыуС ыйам ме еднітер ыдалынадлоқ

Бұл тапсырма көздің қимыл қозғалысын дамытып, басқа жаттығуға дайындық болып табылады.

2-тапсырма. Екі-үш жолға тізбектеліп екі жақтан оқысан да жазылуы мен айтылуы бірдей сөздер жазылады. Әр сөз соңғы тұрған әріптен басталып оқылады [4, 5].

Мысалы: Қазақ, қызық, қырық, кебек, керек, кесек, қалақ, қалам, қылық, қабак, надан, шаш, шеш, апа, аға, қақ, ала, ата.

Бұл тапсырма әрбір сөзге әріптік талдау жасау қабілетін дамытады, тілдің қозғалыс жүйесінің үйреншікті емес сөздерді де айтуын қалыптастырады.

3-тапсырма. Сөздерді дұрыс және керісінше кезектестіріп оқу.

Алдын-ала жазылған сөздердің бірінші сөзі әдеттегідей дұрыс оқылады да, сол сөз оннан солға қарай кері оқылады [3, 5].

Мысалы: Ағаш, құрт, шегіртке, маржан, үстел, елік, тауық, орта, өрік, алма, бала, лақ, терезе, бөлме, шана.

Бұл тапсырма тілдің қозғалыс жүйесінің бір мезгілде екі түрлі, қарама-қарсы оқу қабілетін дамытады: Біріншіден, жақсы таныс, үйреншікті оқу, екіншіден, дағдыланбаған оқу. Тапсырманы орындай отырып, бала екі түрлі жағдайда оқудың айырмашылығын түсінеді.

4-тапсырма. Сөздің екінші жартысын ғана оқыту.

Бірнеше сөздер жазылған кесте беріледі. Әр сөздің бірінші жартысы іштей оқылып, тек соңғы буыны, не жартысы дауыстап оқылады.

қарақат	долана	қауын	алмұрт
жүзім	сәбіз	орамжапырақ	қияр

Бұл тапсырма сөздің басын дұрыстап оқып, соңын қате немесе ойша айта салатын оқушылардың тез дұрыс оқып кетуіне көмегін тигізеді.

5-тапсырма. Мағыналы сөздердің арасынан мағынасыз сөздерді табу.

Төмендегі сөздерден мағыналы сөздерді бір топқа, мағынасыз сөздерді екінші топқа бөліп жаз [4, 9].

Адам, бала, бата, баша, адат, тігінші, тігіші, кітап, кіташ, таза, таша, әкім, әтіш, білім, алтын, алнаш, табиғат, тапиғаш, туысқан, туғысқан, қарындас, қармындас, нағашы, ағашы.

Бұл тапсырма мағыналы сөзден, мағынасыз сөзді ажыратуға үйретеді.

6-тапсырма. *Мәтіннен берілген сөздерді іздеу.*

Бұл тапсырмада бала мәтіннен тез тауып ала қоятындай 1 сөз беріледі. Сөзді жазбаша көрсетуге де, ауызша айтуға да болады. Тек берілген сөздер мәтінде бірнеше рет кездесуі қажет. Баланың міндеті – оларды тез тауып астын сызу немесе шеңбермен қоршау [3,10]

Мысалы: «Ақтөс» сөзін табу.

«Бір баланың иті болыпты. Баланың аты – Талғат, итінің аты Ақтөс екен. Талғат балаларға: «Ақтөстің пайдасы жоқ», – депті. Балалар күліп: «Біздің итіміз жақсы. Үйді күзетеді, пайдалы», – дейді. Бірде Талғат орман ішімен келе жатып бір қасқырды көріп, қорыққаннан айқайлап жібереді. Оны Ақтөс естіп, жүгіріп келеді. Ақтөстің аф-аф деп үргенінен қасқыр қаша жөнеледі. Талғат оның

көмектескеніне риза болады. Содан кейін Талғат Ақтөспен жақсы дос болып кетіпті».

7-тапсырма. Бір-біріне ұқсас сөздердің ішінен дұрыс жазылған сөзді табу.

Үлгідегі сөзге сәйкес келетін кез-келген бір-біріне ұқсас сөздердің ішінен мағынасы бар сөзді табу. Мысалы: үлгі ретінде берілетін сөз – «керік» болса, қатесі бар сөз «кебік» сияқты сөз болуы мүмкін.

8-тапсырма. Төңкерілген мәтінді оқыту.

Оқытуға берілген мәтін беті төңкеріледі. Бала осы төңкерілген мәтінді оқып шығуы керек. Мұғалім оқушыларды ертегілер әлеміне саяхатқа шақырады, ол жақта барлығы керісінше деп баяндайды. Сол әлемге барғанда тез үйреніп кету үшін осы мәтінді төңкеріп оқып үйрену қажеттігі айтылады [4, 11].

Бұл тапсырма көз қозғалысының жақсарып, жетілуіне септігін тигізеді.

9-тапсырма. Сөйлемдегі түсіріліп қалған сөздерді толықтыру.

Тапсырмада сөздер түсіріліп қалған мәтін немесе бірнеше сөйлемдер берілді [3, 12].

Мысалы: Қоңыр аю –... аң. Көбіне өсімдікпен қоректенеді. Егер ... өзі соқтықпаса, өздігінен тиіспейді. Оның бір ерекшелігі – ақылдылығы. Егер қақпанға түссе, артқы ... көмегімен босанып, қашып кетеді де, екінші рет темір иісі шыққан жерге жоламайды. Екіншісі – ... сезгіштігі. Дымқылданған жалпақ тұмсығы кез келген ... тез айырады [5, 47].

Бұл тапсырмада бала алдыңғы сөздердің мағынасына қарап ойланып, түсіріліп қалған сөзді табады. Жаттығу баланың оқу техникасын жетілдіріп, ойлау қабілетін арттырады.

10-тапсырма. Ұғымдық мағынаға сәйкес келмейтін сөйлем жазу.

Балаларға арнайы дайындалған мәтін немесе ерекше мазмұнды сөйлемдер жиынтығы ұсынылады. Бұған қоса мағынасы өзгертілген, адам ұғымына сәйкес келмейтін сөйлемдер де бірге дайындалады. Сөйлемдер қызықты, күлкілі жағдай туғызатындай ойластырылуы керек [5, 12].

Мысалы: Бұл ай – қыстың хабаршысы. Бұл айда шиіе ағашы гүлдейді. Қара суық күшейеді. Су бетіне қабыршық мұз қатады. Балалар өзенге барып шомылады. Кей жерлерді қар басады.

Баланың міндеті — адам ұғымына сай келмейтін сөйлемдерді атап көрсетіп, түсінік беру.

11-тапсырма. Дұрыс жазуға дағдыландыру немесе адасқан әріптер

Сөздер қағазға жазылады. Ал оқушылар, тез ойлап, түсінікті оқып беру оқушыға тапсырылады [3, 53].

Мысалы:

1.Қатшын. 2. Исыр. 3. Рабыс. 4. Ноқя. 5. Уұл. 6. Лыжан. 7. Лыжық. 8. Оқй 9. Мымайл. 10. Қатуы. 11. Ти. 12. Зодңы.

Жануарлар аттарын дұрыс жазу. Бұл тапсырма оқушының оқу техникасымен қоса сөздік қорын дамытады, ойлау қабілеттерін дамытады [6,9].

12-тапсырма. Бір дыбыстан басталып, бір дыбысқа аяқталатын сөзді жазу.

Сөздің бас әрпі мен соңғы әрпі сол дыбыстан аяқталатын сөздерді жазу.

Мысалы: қаймақ, құлақ, қорлық, көбелек, көкек, көкірек, кеңпейілдік, көмек [4, 3].

Бұл тапсырма оқушылардың ойлау қабілеттерін және сөздік қорларын дамытады.

13-тапсырма. Сөз тізбесін жалғастыру.

Келесі сөз алдыңғы сөздің соңғы әріпінен басталатын болсын [3, 31].

Мысалы: қаз, зат, тауық, қауын, науа, асыл, лас, сағат.

17-тапсырма. Буын арқылы жаңа сөз құрастыру.

Берілген сөздердің бір буынын алып, жаңа сөз құрастырып жазу.

Мысалы: татулық, балалық, сыйлық [4, 9].

Бұл тапсырма оқушының оқу техникасымен қоса сөздік қорын дамытады.

Қорытындылай келе, баланың оқу дағдысының дұрыс қалыптасуына, жеке қабілетін анықтауға, оқу шапшаңдығын жетілдіруге, қатесіз дұрыс оқуға, өз ойларын еркін айта білуге, тез әрі шапшаң ойлауға әртүрлі тапсырмалар орындату керек деген ой туындады.

Бүгінгі таңда бастауыш сыныптан бастап оқушының сөйлеу қабілетінің дамуына әсер ететін жайға көп көңіл бөлінеді. Себебі, тілі жетік оқушы кез келген жерде жақсы нәтижеге қол жеткізе алады. Ал тілі дамымаған оқушы біліп тұрғанының өзін өз деңгейінде жеткізе алмайды. Сондықтан бастауыш сыныпта балаларды жылдам оқуға қалыптастырумен қатар түсініп оқуын қадағалап отыру маңызды. Осы орайда неғұрлым баланың қабілеті мен талантын дамытуға ертерек көңіл бөлінсе, соғырлым оны толық ашуға мүмкіндік туады.

Бұдан шығатын түйін: оқушы оқуға белсенді қатысқанда ғана материалды терең меңгеруге қол жеткізеді. Егер оқыту оқушы мен оқу материалын қосатын «көпірді салуға» негізделсе ендеше мұғалім көпірдің екі жағын қадағалай білу тиіс деп білеміз. Ұстаз алдындағы

баланың не білетінін, нені жасай алатынын, олардың қызығушылықтарын, әр баланың нені жақсы көретінін және не істегісі келетінін түсінсе ғана нәтижеге қол жеткізеріміз сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Мектеп директорының орынбасары. Республикалық оқу-әдістемелік журнал. №1, 2014.
2. Бастауыш сынып журналы. Республикалық оқу-әдістемелік журнал. № 6, 2016.
3. Әдебиеттік оқу. Б.Т. Қабатай, Ү.К. Зейнетоллина, В.А. Қалиева. Алматы «Атамұра», 2018.
4. Қазақ тілі. Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова, Г.Т. Сәдуақас. Алматы «Атамұра», 2018
5. Мектеп-45минут. Республикалық ғылыми –әдістемелік журнал. № 1, 2014.
6. Бастауыш мектеп. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. №7, 2007.

**ЮМОР КАК ЭМОЦИОНАЛЬНО ВОЗДЕЙСТВУЮЩИЙ
ФАКТОР ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ**

Умбетова Д. К.

*магистрант Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғұлан, г.Павлодар,*

Кулахметова М.С.

*научный руководитель: кандидат филологических наук,
ассоциированный профессор, г.Павлодар*

Аннотация. В статье раскрывается идея о том, что шутки как способ обучения могут использоваться различными способами. В основе юмора каждой нации лежит ее историческое, социокультурное и языковое происхождение. Чтобы познакомиться с национальным чувством юмора, приходится искать гораздо глубже. В статье предполагается, что шутки могут быть преобразованы в сочинения, эссе, переводы, стихи, картинки, драмы, ролевые игры, вопросы и ответы и т.д., Чтобы сделать уроки интересными и интеллектуальными. Дети изучают новые языки очень легко, почти слишком легко. Большинству взрослых иностранные языки кажутся довольно сложными. Они должны трудиться, бороться и потратить долгие часы тяжелой работы, чтобы добиться хотя бы небольшого улучшения своих способностей к новому языку. Но ребенок, кажется, просто берет это из воздуха. Для ребенка это все игра, а не работа. И, чтобы сделать это еще более неприятным для взрослого учащегося, результаты

языковой игры ребенка превосходят результаты языковой борьбы взрослого. Это кажется несправедливым.

Ключевые слова: юмор, обучение, иностранный язык, фактор, теория и т.д.

Annotation. The article reveals the idea that jokes as a way of learning can be used in various ways. The humor of each nation is based on its historical, socio-cultural and linguistic origin. To get to know the national sense of humor, you have to look much deeper. The article suggests that jokes can be transformed into essays, essays, translations, poems, pictures, dramas, role-playing games, questions and answers, etc., to make lessons interesting and intellectual. Children learn new languages very easily, almost too easily. Most adults find foreign languages quite difficult. They have to work, struggle and spend long hours of hard work to achieve at least a small improvement in their abilities to learn a new language. But the child seems to just take it out of thin air. For a child, it's all a game, not a job. And to make it even more unpleasant for the adult learner, the results of the child's language play surpass the results of the adult's language struggle. It seems unfair.

Keywords: humor, learning, foreign language, factor, theory, etc.

Аннотация. Мақалада әзілдерді оқу тәсілі ретінде әртүрлі тәсілдермен қолдануға болатындығы туралы идея ашылады. Әр ұлттың әзіл-қалжыңы оның тарихи, әлеуметтік-мәдени және тілдік шығу тегіне негізделген. Ұлттық әзіл сезімімен танысу үшін тереңірек іздеу керек. Мақалада сабақтарды қызықты және интеллектуалды ету үшін әзілдерді эсселерге, эсселерге, аудармаларға, өлеңдерге, суреттерге, драмаларға, рөлдік ойындарға, сұрақтар мен жауаптарға және т.б. түрлендіруге болады деп болжанады. Балалар жаңа тілдерді өте оңай, өте оңай үйренеді. Ересектердің көпшілігінде Шет тілдері өте күрделі болып көрінеді. Олар жаңа тілге деген қабілеттерін аздап жақсарту үшін көп жұмыс істеуі, күресуі және ұзақ уақыт ауыр жұмыс істеуі керек. Бірақ бала оны ауадан алып жатқан сияқты. Бала үшін мұның бәрі жұмыс емес, ойын. Мұны ересек оқушы үшін одан да жағымсыз ету үшін баланың тілдік ойынының нәтижелері ересек адамның тілдік күресінен асып түседі. Бұл әділетсіз болып көрінеді.

Түйінді сөздер: әзіл, оқыту, шет тілі, фактор, теория және т. б.

Введение

Одна из общепринятых теорий, объясняющих это явление, заключается в следующем: Человечеству в школьном возрасте более легче дана волшебная способность изучать новые языки. Эта способность постепенно исчезает и полностью исчезает к тому времени, когда взрослый человек приступает к изучению нового языка.

Эта теория привлекательна по двум причинам. Во-первых, это объясняет явление. Дети легко усваивают новый язык, а взрослые - нет, потому что, согласно теории, волшебство ограничивается детством. И, во-вторых, эта теория помогает взрослым учащимся принять свою судьбу. Теперь, когда волшебство ушло, им немного легче браться за свои трудные занятия, зная, что теперь у них нет другого способа выучить новый язык.

Представления о том, что языки, например английский, трудно усваиваются взрослыми, должны исчезнуть, потому что предлагается

новый метод преподавания иностранных языков. Использование метода преподавания юмора даст возможность не только овладеть языком, но и изучить и понять культуру и менталитет страны, язык которой изучается. Использование юмора в учебном процессе может помочь всем учащимся (детям и взрослым) не только получить знания, но и весело провести время, что также ведет к улучшению здоровья.

Результаты и обсуждение

Цель моей темы - подчеркнуть важность юмора как средства повышения мотивации учащихся к изучению английского языка. Именно Дюлей и Берт первыми ввели понятие аффективного фильтра. Впоследствии именно Крашен отметил, что низкий аффективный фильтр соответствует высокой мотивации, уверенности в себе и отсутствию тревоги [1].

Он объяснил, что гипотеза аффективного фильтра подразумевает, что наши педагогические цели должны включать не только предоставление понятных входных данных, но и создание ситуации, способствующей использованию низкого фильтра. В этом отношении юмор может помочь снизить этот аффективный фильтр, уменьшить беспокойство в классе и поощрить желание учащихся принимать участие в том, что говорится на уроке. Шутки - это очень весело, но в хорошей пропорции. Учащиеся могут извлечь пользу из языка, содержащегося в шутках, если мы тщательно отберем их и оценим уровень сложности. И можно практиковать несколько навыков: аудирование, говорение и чтение.

Иногда учащиеся не чувствуют себя уверенно, говоря по-английски. По словам Малиновски, распространенной жалобой среди учителей сегодня является то, что «Мои ученики не хотят разговаривать» [1].

Чтобы избежать разочарований на уроке некомуникабельной беседы, учителям следует работать над настройкой учащихся на «реальное» общение». Я продолжаю спрашивать себя, как я могу способствовать этому «реальному общению» [2] и мотивировать студентов слушать и говорить по-английски. Я знаю, что должен вовлечь их в динамику класса. Как отмечает Абелло Контессе: «Взаимодействие ученика с учеником (также известное технически как «межъязыковая беседа») в малых группах, как полагают, дает ряд преимуществ: это уменьшает доминирование учителя над классом, способствует сотрудничеству между учащимися, создает более комфортную, непринужденную атмосферу, позволяет учителю больше работать в качестве фасилитатора или консультанта, это может способствовать ответственности и автономии учащегося, но его

решающее преимущество заключается в том, что оно может увеличить количество времени, отводимого ученику на разговоры в классе» [2].

Клэр подчеркивает важность юмора: «Природа предмета юмористики обеспечивает активное вовлечение учащихся в разговоры на уроке. Ни один другой предмет не вызывает такого живого участия, охватывающего столько различных лингвистических навыков». Морис утверждает, что юмор можно легко рассматривать как способ активизации мотивации и направления внимания, но его также можно использовать и в других мероприятиях, от стимулирования запоминания до повышения производительности и обеспечения обратной связи. Далее он утверждает, что рассказывать анекдоты - это особый навык, который действительно нужен немногим изучающим EFL; однако дополнительные навыки, которые помогают эффективному рассказыванию шуток, могут быть важны и в других способах коммуникации [3].

Учащиеся могут извлечь пользу из языка, содержащегося в шутках, если мы тщательно отберем их и оценим уровень сложности. И можно практиковать несколько навыков: аудирование, говорение и чтение. Как отмечает Вальманья Ирибаррен, в конце семестра я понял, что студенты не только улучшили свои навыки аудирования, но и научились отбирать шутки и читать их другим надлежащим образом. Поляверич обобщает весь свой опыт использования шуток в качестве учебных материалов на уроках английского языка: «Щенки учились, не осознавая этого. Им приходилось быстро думать и реагировать, что непросто. Всего за несколько минут им пришлось выбрать то, что было важно включить, и отбросить то, что не было. Им пришлось сосредоточиться на лексике, грамматике и т.д., И они сделали это без напряжения или страха. Это была игра, а, как мы знаем, обучение с помощью игр происходит спонтанно и естественно» [3]. Лил указывает, как шутки могут быть использованы во время занятий [2]: заставляя студентов слушать и понимать изюминку шуток, предоставляя им часть шутки и спрашивая их об их собственном конце. Например, мы даем им следующее: «Девочка: Мне было плохо, когда разыгрывался школьный спектакль. Был ли у этого счастливый конец? Мальчик: Или ученик может выбрать ответ из трех возможных вариантов (А, В или С),

Картинки могут помочь понять содержание юмора. Другой метод, который можно использовать, может заключаться в переводе юмора на английский (однако мы должны быть осторожны с переводами).

Метод юмора - это тот, который уже был проверен. Как отмечают преподаватели, учащиеся не только улучшили свои навыки аудирования, но и научились отбирать шутки и читать их другим надлежащим образом.

Также чрезвычайно важно, чтобы юмор, которую учитель использует в преподавании английского языка как иностранного, был в какой-то связи с новым материалом, который учитель собирается представить. Приведенное выше утверждение можно подкрепить двумя аргументами. Первый аргумент может быть представлен в виде следующей шутки:

Учитель: Джон. Назовите мне предложение, начинающееся на "I". Джон: Я - это...

Учитель: Нет, Джон. Вы должны говорить «я есть», а не «я есть»

Джон: Хорошо. Я - девятая буква алфавита.

(Хатчинсон 1985, 86)

Эта шутка представлена в учебном пособии Project English 1, которое уже несколько лет используется в начальных школах. На этой конкретной странице представлены порядковые числительные. Шутка полностью соответствует данной ситуации и, следовательно, соответствует данному контексту [3]. Это показывает практическое использование порядковой цифры «девятый». Учащиеся могут использовать это как руководство к последующей игре, и в то же время они могут расслабиться и посмеяться некоторое время. Таким образом, их внимание становится сильнее. Однако некоторые шутки, похоже, никоим образом не соответствуют ситуации, в которой они вводятся. Вот пример, который подтверждает этот аргумент:

Клиент: В этом ресторане, должно быть, очень чистая кухня.

Официантка: Спасибо, сэр. Откуда вы знаете?

Клиент: Все на вкус как мыло. (Хатчинсон 1987, 52)

Эта шутка находится на странице, посвященной семейным отношениям [3]. Также есть введение в неопределяющие относительные предложения и прилагательные, выражающие чувства. Но ни одно из них, похоже, никак не связано с шуткой. Когда учащиеся читают эту шутку, они не могут найти никакой соответствующей связи с контекстом. Затем их внимание переключается на совершенно иную ситуацию, и их мысли могут легко блуждать в другом месте. Как следствие, учащиеся могут потерять концентрацию, и поэтому учителю приходится выполнять свою работу на оставшуюся часть урока.

Учитель иностранного языка может использовать два возможных подхода к внедрению юмора в преподавание языка:

Первый подход концентрируется на более глубокой цели, а именно на том, чтобы научить тому, как работает английское чувство юмора.

Второй подход касается довольно простого использования юмора в преподавании лексики и грамматики.

1. Обучение тому, как работает английское чувство юмора

В основе юмора каждой нации лежит ее историческое, социокультурное и языковое происхождение. Чтобы познакомиться с национальным чувством юмора, приходится искать гораздо глубже.

Во всем мире считается, что англичане обладают странным чувством юмора. Но чтобы опровергнуть это утверждение, пришло время правильно просмотреть шутки. Я решительно выступаю против этого утверждения. Далее я хотел бы добавить, что справедливо будет сказать, что такое утверждение используется только людьми, которые очень мало знают об английском языке.

В отличие от словенского языка, который является флективным, английский является аналитическим языком. Другими словами, флексий мало, грамматические значения должны быть выражены альтернативными средствами, такими как перифрастические конструкции, порядок слов и т.д. В результате этого английский язык изобилует идиомами, фразами, омонимами и омофонами. Большинство английских шуток основаны на такой игре слов.

Итак, что может сделать учитель, чтобы улучшить понимание учащимися английского чувства юмора? В качестве отправной точки учитель может попытаться ввести шутки, которые тесно связаны с английским культурным и историческим прошлым, делая акцент на словах, с которыми ее ученики уже знакомы. Как только эта стадия достигнута, она может постепенно переходить к улучшению их понимания с помощью различных действий. Наиболее подходящими из них были бы упражнения с несколькими вариантами ответов и упражнения, включающие смешанные реплики шутки. Первый может основываться на том принципе, что шутке не хватало бы изюминки, и задачей студентов было бы выбрать один из трех вариантов: правильную изюминку, простую концовку и совершенно неподходящую концовку. С другой стороны, последнее могло бы основываться на концепции, согласно которой шутка из трех строк будет иметь смешанный порядок строк, поэтому учащимся нужно будет расположить их в правильном порядке. Эти занятия могут помочь учащимся лучше осознать роль юмора в двусмысленных словах, и таким образом они смогут обогатить свой словарный запас и одновременно участвовать в активной языковой практике [3].

1. Преподавание лексики и грамматики

Юмор - это подходящий образовательный прием. В данной конкретной ситуации это может быть использовано различными способами. Вот лишь несколько предложений:

- ввести новую тему, время, словарный запас или любую другую грамматическую структуру
- чтобы снять с учащихся напряжение, возникающее во время таких уроков, требующих большой концентрации
- подготовить студентов к более серьезной работе, включающей различные мыслительные процессы, приятно завершить урок и в то же время напомнить им о недавно полученных знаниях

Для реализации вышеуказанных возможностей можно использовать большинство учебных пособий, таких как классная доска, кассетный проигрыватель, проектор, плакаты, ксерокопии и т.д. После долгих размышлений шутки можно использовать по-разному. Они могут быть преобразованы в сочинения, эссе, переводы, стихи, картинки, драмы, ролевые игры, игры, вопросы и ответы и т.д. Учитель может предложить учащимся найти возможные эквиваленты на языке, которым они владеют, предложить им такие задания, как организация конкурса шуток или даже предложить им более сложный предлог, то есть собрать все известные им шутки и опубликовать их в школьной газете. Если эти предложения не предоставляют преподавателям достаточных возможностей, то они могли бы организовать дидактическое мероприятие для получения большего количества идей от своих собственных студентов под названием бхб (шесть человек высказывают шесть идей за шесть минут). Учащиеся будут более чем готовы сотрудничать.

Однако наилучшего эффекта от введения юмора в преподавание лексики или грамматики можно достичь, когда ее просто рассказывают. Каждое объяснение или расширение все портит. Шутка должна оставаться шуткой, иначе ее цель может быть сомнительной. И последнее предупреждение: учитель должен быть предельно осторожен в рассказывании шуток. Не каждый учитель умеет хорошо рассказывать анекдоты, поэтому очень важно тщательно подготовиться к такой деятельности. Даже самая забавная шутка теряет свою значимость, если ее рассказывают в неподходящее время и в неподходящем месте. Однако хороший учитель всегда проводит различие между подходящим и неподходящим моментом.

Преимущества использования юмора для расширения участия учащихся можно найти в следующем:

- Шутки короткие и могут быть рассказаны в течение нескольких
- Они подчиняются правилам...
- Существует широкий спектр речевых моделей в рамках одного жанра
- Шутки являются общими для всех
- Шутки воплощают
- Речевое поведение, которое усваивается путем прослушивания и рассказывания шуток, может быть обобщено на речевые акты, отличные от
- Шутки смешные. Они снимают напряжение в

Многие исследователи, и в частности Стивен Крашен, писали о негативном влиянии тревожности на способность учащихся к обучению [4]. Использование юмора может сыграть важную роль в том, чтобы помочь ученикам расслабиться, преодолеть стресс и нервозность и, таким образом, сделать их более восприимчивыми к обучению. Юмор также может помочь улучшить атмосферу в классе, особенно для учеников, которые беспокоятся о том, чтобы не допустить ошибок или не беспокоиться о своих разговорных способностях. Однако очень важно, чтобы мы учились вместе с учениками смеяться над ошибками, а не над людьми, которые их совершают. Вот несколько способов интегрировать юмор в занятия.

Рассказывание анекдота: простой рассказ анекдота может стать отличным занятием для ваших учеников, и на самом деле нет необходимости что-либо готовить. Каждая шутка сопровождается своей собственной задачей на понимание. Если слушатель смеется в конце шутки, значит, он ее понял.

Перевод шутки: учащиеся могут переводить шутки из своей страны, чтобы пересказать их на английском. Затем они могут либо попробовать рассказать их мне или своим одноклассникам, либо отправить их на один из многочисленных сайтов шуток в Интернете. Возможно, учащиеся соберут шутки вместе, чтобы опубликовать в небольшом сборнике шуток для класса.

Юмор и предубеждения: шутки и юмор могут стать основой серьезных дискуссий в классе. Многие шутки во многих странах маскируют некоторые довольно негативные основополагающие предрассудки и стереотипы о людях из разных регионов страны или различных слоев общества. Изучение этих предрассудков может стать первым шагом к их преодолению.

Цитаты о юморе: просмотр цитат о юморе может стать полезной дискуссией для учащихся. Они могут попытаться решить, что они

означают и с какими из них они согласны больше всего, попытаться перевести некоторые из своей культуры или даже попытаться написать свои собственные. Вот несколько примеров:

1. «Тот, кто смеется последним, смеется дольше всех».
2. «Всегда заставляйте их смеяться».
3. «Дружба: строительный контракт, который вы подписываете со смехом и разрываете со слезами».
4. «Никогда нельзя говорить достаточно о достоинствах, опасностях, силе совместного смеха».
5. «Смех - это кратчайшее расстояние между двумя людьми».
6. «Смех - совсем не плохое начало для дружбы, и это, безусловно, лучший конец для одного».
7. «Если вы можете смотреть в зеркало без смеха, у вас нет чувства юмора».
8. «Человек без чувства юмора подобен повозке без рессор, которую трясет от каждого камешка на дороге».

В качестве занятия по чтению можно предложить своим ученикам каждому поискать на веб-сайте по одной шутке, которая им нравится, попытаться запомнить ее, а затем прийти в класс и рассказать ее. Однако необходимо убедиться, что на выбранном сайте есть шутки, подходящие для занятий, поскольку на многих из них есть контент для «взрослых».

Если есть доступ к телевизору или видеозаписям популярных комедийных программ, они могут стать отличным ресурсом для использования на уроках языка. Их можно использовать по-разному, для общего прослушивания, или просто сосредоточиться на одной конкретной части и исследовать юмор. Большое количество юмора на телевидении очень богато культурными отсылками, и это тоже может быть интересной, хотя и очень сложной областью для изучения.

Юмор считается лучшим физическим упражнением - смех расслабляет все мышцы лица, разглаживает морщины на лбу, организм получает больше кислорода, а дыхание автоматически углубляется. Одна из целей изучения иностранного языка - познакомиться с национальной культурой и научиться уважать ее. Юмор раскрывает самые скрытые стороны национальной культуры. Смех сближает людей и, следовательно, оказывает одинаковое воздействие на учителей и студентов.

Заключение

Я полагаю, что использование юмора в преподавании иностранных языков - это большой шаг в овладении языком, а также в их понимании культуры языка, который они изучают. Я могу сделать

вывод, что лучший способ оставаться умным и здоровым - использовать шутки в процессе обучения.

Одна из целей изучения иностранного языка - познакомиться с национальной культурой и научиться уважать ее. Юмор раскрывает самые скрытые стороны национальной культуры. Лишь немногие учителя систематически включают юмор в образовательный процесс. Большинство из них уверены, что учащиеся могут меньше усвоить, если будут смеяться. На самом деле все совсем наоборот. Смех сближает людей и, следовательно, оказывает одинаковое воздействие на учителей и учеников [5].

Эти юмористические упражнения, представленные в данной статье, могут легко изменить учебный процесс. Их можно использовать

- в качестве введения к уроку;
- отправной точки для обсуждения, творческой деятельности или проектной работы;
- средства, помогающего ученикам расслабиться и подготовить их к более серьезной работе;
- устройства, позволяющего ученикам сконцентрировать свое внимание на одной теме и приятного завершения урока.

И, кроме того, что может быть более полезным для учителя, чем видеть, как ученики покидают класс с улыбкой на лицах и в то же время знать, что они выучили новый словарный запас, структуру и функции?!

Итак, шутки, о которых говорилось выше, значительно обогащают и разнообразят процесс преподавания иностранных языков. Интеллектуальный, творческий поиск приходит на смену монотонной работе. Это помогает сформировать личность нового типа, активную, целеустремленную, направленную на постоянное обучение и развитие. Таким образом, юмор способствует повышению эффективности учебного процесса, его индивидуализации, активному педагогическому сотрудничеству учителей и учеников; создают оптимальные условия для творческого использования информации в самостоятельной познавательной деятельности учащихся. Применение шуток способствует оптимизации управления преподаванием, повышению эффективности учебного процесса, экономит время преподавателей на работу с учебным материалом, упрощая его поиск, анализ, отбор и дает возможность применения новых организационных форм преподавания.

Список использованных источников

1. Бурлакова, И. И. О некоторых сложностях понимания смысла английского юмора / И.И. Бурлакова // Иностранные языки в школе. – 2011.– №7.– С. 80–83.

2. Абильдинова Ж. Б. Жанровая специфика анекдота // Вестн. Челябинского гос. ун-та: Филология. Искусствоведение. 2010, С. 5-9.
3. Якушева С.Д. Основы педагогического мастерства: учебник. 3-е изд. [Текст] / С.Д. Якушева. - М.: Издательский центр «Академия», 2010.- 256с.
4. Gardner R.C. 1985. Social psychology and second language learning : the role of attitudes and motivation. London: Arnold [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://publish.uwo.ca/~gardner/docs/SECONDLANGUAGE1985book.pdf> (дата обращения: 18.04.2023)
5. Лёшман М. Юмор как неотъемлемая часть обучения английскому языку как иностранному // Юмор и сатира в координатах XXI века: сборник научных статей по материалам I научно-практической конференции. – Варна: Изд-во «Парадигма», 2015. – С. 68-72.

ЖЫЛ МЕЗГІЛДЕРІНІҢ ӨЗГЕРУІ ТҰЛҒАНЫҢ СТРЕССТІК ТӨЗІМДІЛІК ДЕҢГЕЙІНЕ ӘСЕРІ

Уразгалинова Альбина Серикболовна

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
I курс студенті*

Ғылыми жетекші: Матаев Берік Айтбайұлы

Философия докторы (PhD),

*Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
жоғары педагогика мектебінің қауымдастырылған профессоры*

***Аңдатпа.** Зерттеу деректері көрсеткендей, кейбір адамдар жыл мезгілдерінің өзгеру кезеңінде, әсіресе ауа-райының өзгеруіне, физикалық денсаулыққа, әлеуметтік қарым-қатынасқа және эмоционалды жағдайға байланысты стресстің жоғарылауын сезінеді. Маусымдық өзгерістердің тұлғаның стресске төзімділік деңгейіне әсерін түсіну жылдың әртүрлі уақыттарында психологиялық әл-ауқатты сақтаудың және қоршаған ортаның өзгеретін жағдайларына бейімделуді қамтамасыз етудің тиімді стратегияларын әзірлеу үшін маңызды.*

***Кілтті сөздер:** Стресс, маусымдық бұзылулар, релаксация және медитация, маусымдық аффективті бұзылыс.*

***Аннотация.** Данные исследования показывают, что некоторые люди испытывают повышенный стресс в периоды смены времен года, физического здоровья, социальных отношений и эмоционального состояния. Понимание влияния сезонных изменений на уровень стрессоустойчивости личности важно для разработки эффективных стратегий поддержания психологического благополучия в разное время года и обеспечения адаптации к изменяющимся условиям окружающей среды.*

***Ключевые слова:** Стресс, сезонные расстройства, расслабление и медитация, сезонное аффективное расстройство.*

***Annotation.** Research data shows that some people experience increased stress during periods of changing seasons, physical health, social relationships and emotional state. Understanding the impact of seasonal changes on the level of personal stress tolerance is important for developing effective strategies for maintaining psychological well-being at different times of the year and ensuring adaptation to changing environmental conditions.*

***Keywords:** Stress, seasonal disorders, relaxation and meditation, seasonal affective disorder.*

Маусымның ауысуы-бұл көбінесе қоршаған ортаның, климаттың және адамдардың өмір салтының өзгеруімен бірге жүретін кезең. Бұл өзгерістер адамдардың жеке ерекшеліктері психологиялық жағдай тақырыбы қазіргі әлемде маңызды және өзекті болып табылады .

Жалпы адаптивті стресс синдромының моделі: Ганс Селье әзірлеген бұл модель стрессті дененің кез келген жағымсыз әсерлерге, соның ішінде стресс факторларына үш фазалы реакциясы ретінде сипаттайды. Фазаларға " мазасыздық фазасы "(шок фазасы)," қарсылық фазасы "және"сарқылу фазасы" жатады.

Үш компонентті стресс моделі (Лазарус және Фолкман Моделі): бұл модель стресстік реакциядағы оқиғалар мен күресу стратегияларын қабылдаудың рөлін көрсетеді. Стресс факторларын бағалауды, ресурстар мен басқару мүмкіндіктерін бағалауды және басқару стратегиясын таңдауды қамтиды.

Стресстің әлеуметтік-психологиялық моделі (Билик-Холл Моделі): бұл модель әлеуметтік ортаның стресске әсерін ескереді. Ол стресс адам қоршаған орта талаптары мен оның күресу мүмкіндіктері арасындағы сәйкессіздікті сезінгенде пайда болады деп болжайды.

Стресс және ресурстар моделі (Хобфолл Моделі): бұл модель стресс процесінде ресурстардың рөліне назар аударады. Ол әлеуметтік, эмоционалды және физикалық ресурстардың болуы стрессті жеңуге және оған бейімделуге көмектеседі деп болжайды.

Биологиялық стресс моделі: бұл модель стресстерге жауап ретінде организмде болатын физиологиялық өзгерістерге бағытталған. Нейроэндокриндік жүйені белсендіруді, соның ішінде кортизол және адреналин сияқты стресс гормондарын шығаруды қамтиды.

Бұл модельдер стресстің әртүрлі аспектілерін, оның ағзаға әсерін және оны тиімді басқару жолдарын түсінуге көмектеседі.

Міне, маусымдық ауысу кезінде психологиялық жағдайға әсер етуі мүмкін негізгі аспектілерді атап көрсетсек:

Медициналық психологияда тұлғаның психологиялық бұзылыстарын әртүрлі жүйелер бойынша жіктеуге болады, олардың бірі психикалық бұзылулардың диагностикалық және статистикалық нұсқаулығында (DSM) ұсынылған классификацияға, ал екіншісі аурулардың

халықаралық классификациясына (ICD) негізделген. Тұлғаның психологиялық бұзылыстарының кейбір кең таралған түрлеріне мыналар жатады:

Параноидты тұлғаның бұзылуы- бұл адамның басқа адамдарға деген тұрақты күдігі мен сенімсіздігі болатын түр. Ол көбінесе басқалардың әрекеттерін дұшпандық немесе қауіп төндіретін деп түсіндіреді, тіпті мұндай болжамдарға нақты негіз болмаса да. Бұл жағдай адамның күнделікті өмірі мен тұлғааралық қарым-қатынасын айтарлықтай шектеледі. Емдеу психотерапияны және кейбір жағдайларда дәрі-дәрмектерді қолдануды қамтиды.

Шизоидты тұлғаның бұзылуы- психопатияның бір түрі, оның айрықша белгісі эмоционалдық тәжірибе мүмкіндіктерінің төмендеуі болып табылады.

Эмоционалды тұрақсыз тұлғаның бұзылуы- эмоциялардың тұрақсыз, қарқынды және жиі жеткіліксіз көрінісімен сипатталады. Мұндай бұзылулары бар адамдар шамадан тыс эмоционалды сезімталдықты, өзгермелі көңіл-күйді және эмоцияларды басқаруда қиындықтарды сезінеді. Көріністерге шамадан тыс қызғаныш, қарым-қатынастан қорқу немесе өзіне зиян келтіретін мінез-құлық кіруі мүмкін.

Гистриондық тұлғаның бұзылуы- американдық психиатриялық қауымдастықпен әдетте ерте есейген кезден басталатын, орынсыз азғыруды және мақұлдауға шамадан тыс ұмтылуды қоса алғанда, шамадан тыс назар аударатын мінез-құлық үлгісімен сипатталатын тұлғаның бұзылуы ретінде анықталады.

Тұлғаның қоғамға қарсы бұзылуы (психопатия) (кейде *sociopathy* деп аталады) – адам дұрыс пен бұрысты үнемі ескермейтін және басқалардың құқықтары мен сезімдерін елемейтін психикалық бұзылыс.

Обсессивті-компульсивті тұлғаның бұзылыстары бар адамдар тәртіпке, перфекционизмге, өзін және жағдайды бақылаумен айналысады. Бақылау сезімін сақтау үшін адамдар ережелерге, ұсақ бөлшектерге, процедураларға, кестелерге және тізімдерге назар аударады. Бұл алаңдаушылық олардың икемді, тиімді және әр түрлі идеяларға ашық болуына кедергі келтіреді.

Тәуелді тұлғаның бұзылуы. Тұлғаның басқа адамдардан эмоционалды және физикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін басқаларға тәуелді болады.

Бұл бұзылулар әртүрлі ойлау үлгілерімен, эмоционалды реакциялармен және мінез-құлық үлгілерімен сипатталады, олар тұлғааралық қатынастар мен күнделікті өмірде қиындықтар тудыруы мүмкін.

Психикалық аурудың себептері

Қазіргі ғалымдар олардың пайда болуына сыртқы және ішкі факторлар әсер етуі мүмкін деп келіседі.

Психикалық бұзылулар қандас туыстары қандай да бір психикалық аурудан зардап шегетін адамдарда жиі кездеседі. Алайда, гендер аурудың даму қаупін арттырады және психикадағы өзгерістер механизмін тудырады, бұл қиын өмірлік жағдайлар, психотробумалар және созылмалы стресс.

Мысалы, шизофрения бірнеше себептердің үйлесуі мен өзара әрекеттесуінен туындайды, соның ішінде: генетикалық бейімділік, мидағы биохимиялық теңгерімсіздік және стресстік жағдайлардың жиынтығы.

Конституциялық, генетикалық және әлеуметтік факторлардың бірдей күрделі өзара әрекеттесуі басқа психикалық патологиялардың, соның ішінде мазасыздық пен депрессияның қалыптасуына әсер етуі мүмкін.

Осылайша, психикалық аурудың негізгі себептеріне мыналар жатады:

Генетикалық бейімділік. Балада психиатриялық аурулардың пайда болу қаупі кем дегенде 10 есе артады, егер ата-аналардың біреуі немесе екеуі де белгілі бір жүйке-психикалық бұзылулардан зардап шегетін болса.

Мидағы биохимиялық өзгерістер. Серотонин, норадреналин, допамин және басқалары сияқты мидың негізгі нейротрансмиттерлерінің тепе-теңдігінің бұзылуы.

Жатыршілік даму кезінде стресс факторларының әсері. Ананың алкоголь мен есірткіні қолдануы, токсиндердің, қабыну процестерінің, жұқпалы аурулардың әсері.

Балалық шақтағы зорлық-зомбылық пен зорлық-зомбылық.

Ауыр мидың зақымдануы бас миының жарақаттарынан, мысалы, басына қатты соққы.

Алкоголь мен есірткіні теріс пайдалану. Психоактивті заттарға тәуелділік.

Жеке психологиялық себептер. Оқшаулану, меланхолия, эмоционалдылық, күдік, мазасыздық.

Ауыр психотравматикалық жағдайлар (жазатайым оқиға салдарынан жақын отбасы мүшесінің қайтыс болуы, әскери әрекеттер және т.б.).

Табиғаттағы өзгерістер: жыл мезгілдері арасындағы ауысу көбінесе температураның, күндізгі жарық түсінің және өсімдік жағдайының өзгеруі сияқты табиғаттағы өзгерістермен бірге жүреді. Бұл өзгерістер біздің көңіл-күйімізге және жалпы әл-ауқатымызға әсер етуі

мүмкін. Мысалы, шуақты күндер мен көктемнің ашық түстері көңіл-күйді көтеруі мүмкін, ал қысқа күндер мен қыстың сұр пейзаждары кейбір адамдарда депрессиялық жағдайларды тудыруы мүмкін.

Физиологиялық өзгерістер: ауа-райы мен қоршаған ортаның өзгеруі организмдегі гормондардың деңгейі, қан қысымы және энергия деңгейі сияқты физиологиялық процестерге бөгет жасайды. Бұл физиологиялық өзгерістер біздің психологиялық күйімізге әсер етіп, көңіл-күйге, эмоционалды тұрақтылыққа және энергияға әсер етеді.

Маусымдық бұзылулар: кейбір адамдарда маусымның ауысуы қысқы депрессия (маусымдық аффективті бұзылыс) сияқты бұзылуларды тудырады. Бұл бұзылулар жарық деңгейінің өзгеруімен байланысты депрессия, мазасыздық, шаршау және тәбеттің өзгеруімен көрінеді.

Психологиялық факторлар: кейбір адамдар мүмкін болатын өзгерістер мен белгісіздіктерді күтуге байланысты маусымның ауысу кезеңінде стрессті немесе мазасыздықты сезінуі мүмкін. Мысалы, жаздан күзге ауысу алдағы қыс туралы және ашық ауада белсенді болу үшін шектеулі мүмкіндіктер туралы алаңдаушылық тудырады.

Өмірде стресстің адамға қалай әсер ететінін түсінуге және түсіндіруге көмектесетін әртүрлі стресс үлгілері бар. Міне, олардың бірнешеуі:

Маусымның ауысуы көптеген адамдар үшін қоршаған орта мен өмір режимінің өзгеруіне байланысты стресске түсу уақыты пайда болады. Міне, маусымның ауысуы кезінде стрессті жеңуге көмектесетін бірнеше стратегия:

Тұрақты ұйқы режимін сақтаңыз: күндізгі жарықтың ұзақтығы өзгерсе де, ұйқыға жату мен ояту режимін сақтауға тырысыңыз. Дұрыс ұйықтау көңіл-күйді жақсартуға және стрессті азайтуға көмектеседі.

Жарықтандыру: табиғи жарықты мүмкіндігінше жиі қолданыңыз, әсіресе таңертең. Жарық терапиясы, әсіресе маусымдық бұзылулар жағдайында пайдалы болуы мүмкін.

Физикалық белсенділік: ашық ауада серуендеу, спортпен шұғылдану немесе йога сияқты жаттығуларға уақыт бөліңіз. Физикалық белсенділік стресс деңгейін төмендетуге және көңіл-күйді жақсартуға көмектеседі.

Дұрыс тамақтану: диетаның назар аударыңыз және дәрумендер мен минералдарға бай қоректік тағамдарды тұтынуға тырысыңыз. Стресстік жағдайды нашарлатуы мүмкін кофеинді, алкогольді және қантты шамадан тыс тұтынудан аулақ болыңыз.

Уақытты басқару және жоспарлау: белгісіздік пен стрессті азайту үшін өз істеріңіз бен міндеттеріңізді алдын-ала жоспарлаңыз.

Әлеуметтік қолдау: жақын достарыңызбен және туыстарыңызбен сезімдеріңіз бен тәжірибелеріңіз туралы сөйлесіңіз. Жақындарыңыздың қолдауы эмоционалды ыңғайсыздықты жеңуге көмектеседі.

Релаксация және медитация әдістері: шиеленісті жеңілдету және стресс деңгейін төмендету үшін терең тыныс алу, прогрессивті бұлшықет релаксациясы немесе медитация сияқты әдістерін қолданып көріңіз.

Медитация мен релаксация жылдың кез келген уақытында пайдалы болуы мүмкін, бірақ жыл мезгілдерінің өзгеруі кезінде табиғатта және сізбен болатын өзгерістерді ескеру маңызды. Бұл тәжірибелерді әр маусымда қайда және қашан жасауға болатыны туралы кейбір нұсқаулар:

Көктем:

Орындар: табиғаттың оянуы мен жаңа жасыл желектерді тамашалауға болатын саябақтарда немесе Бақтарда.

Уақыты: көктем-жаңару және қайта туылу уақыты, сондықтан таңертең немесе түстен кейін медитация күнді жаңа энергиямен бастау үшін әсіресе тиімді болуы мүмкін.

Жаз:

Орындар: судың жанында, мысалы, жағажайда, өзеннің немесе көлдің жанында, онда сіз табиғат пен су дыбыстарынан ләззат ала аласыз.

Уақыты: таңертең немесе кешке дейін салқын және тыныш болған кезде медитация үшін жағымды уақыт болуы мүмкін.

Күз:

Орындар: күзгі жапырақты орманның сұлулығынан және гүлдердің өзгеруінен ләззат алатын саябақтарда немесе ормандарда.

Уақыты: күз-ауысу уақыты, сондықтан күндіз немесе кешке медитация жасау өзгерістерге бейімделуге көмектеседі.

Қыс:

Орындар: үйде немесе жақын маңдағы саябақта, әсіресе ол қармен жабылған болса және Сіз қысқы табиғаттың тыныштығы мен сұлулығын тамашалай аласыз.

Уақыты: қыста күндер қысқа, ал таңертең немесе кешке медитация мен релаксация үшін ең қараңғы және тыныш уақыт.

Медитация мен релаксация — бұл жылдың кез келген уақытында және кез келген жерде күнделікті өміріңізге енгізуге болатын тәжірибелер екенін есте ұстаған жөн. Ең бастысы-өзіңіз үшін осы тәжірибелерден ләззат алатын және олардан барынша пайда алатын қолайлы сәттер мен орындарды табу.

Кәсіби көмек іздеу: егер стресс шамадан тыс болып, күнделікті өмірде жұмыс істеу қабілетіңізге кедергі келтірсе, психологтан немесе психиатрдан көмек сұраңыз. Кәсіби мамандар Сізге стрессті басқарудың жеке жоспарын құруға көмектеседі және жаңа маусымға бейімделу кезеңінде сізге қолдау көрсетеді.

Бұл стратегиялар маусымның ауысуы кезінде стрессті жеңуге және психологиялық әл-ауқатыңызды сақтауға көмектеседі.

Дегенмен, жыл мезгілдерінің өзгеруінің жеке тұлғаның стресске төзімділігіне әсері жеке болуы мүмкін және әртүрлі факторларға, соның ішінде генетикалық ерекшеліктерге, жеке әдеттер мен қалауларға, айналасындағылардың қолдау деңгейіне және стрессті басқару үшін қолжетімді ресурстарға байланысты болуы мүмкін екенін ескеру маңызды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Г.Селье: "The Stress of Life" (1956), 23-56 б.
2. Р.Сапольски "Why Zebras Don't Get Ulcers»/ 1994 ж.
3. М.Л. Мельникова «ПСИХОЛОГИЯ СТРЕССА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА» /2018 ж. 7-19 б.
4. Стресс психологиясы және оның алдын алу әдістері: оқу-әдістемелік құрал: В. Р. Билданова, доц. Г. К. Бисерова, доц. Г.Р. Шагивалеева. - Елабуга: 2015. – 142 б.
5. Нечипоренко В.В. Расстройства личности: прежние проблемы — современные подходы / В. В. Нечипоренко, В.М. Лыткин. - Санкт-Петербург.: Ғылым, 2014.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ТЬЮТОРЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университет
студенттері: **Фахирслямова Р. Буркитбаева Г.***

Ғылыми жетекші:

*Педагогика жоғары мектебінің аға оқытушысы **Мандаева А.Е.***

Андатпа: Бұл зерттеу мақаласында инклюзивті білім берудің ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушыларды тьюторлық сүйемелдеудің ерекшелігі талданады. Отандық зерттеулерді талдау негізінде тьюторлық сүйемелдеу аспектілері, тұлғаның субъективті ұстанымын қалыптастыру үшін жағдай жасау ұсынылады

Кілтті сөздер: инклюзивті білім беру, тьютор, тьюторлық сүйемелдеу, арнайы білім беру, жасөспірімдер, әлеуметтік орта.

***Annotation:** this research article analyzes the specifics of tutoring students with special educational needs of inclusive education. Based on the analysis of domestic studies, it is proposed to create conditions for the formation of aspects of tutoring support, the subjective position of the individual*

***Key words:** inclusive education, tutor, tutor support, special education, youth, social environment.*

***Аннотация:** в этой исследовательской статье анализируется специфика тьюторского сопровождения обучающихся с особыми образовательными потребностями инклюзивного образования. На основе анализа отечественных исследований предлагаются аспекты тьюторского сопровождения, создание условий для формирования субъективной позиции личности*

***Ключевые слова:** инклюзивное образование, тьютор, Тьюторское сопровождение, специальное образование, подростки, социальная среда.*

Қазіргі уақытта білім беруде мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты дамып келе жатқан құрдастарының ортасына интеграциялау және инклюзиялау процестері белсенді жүріп жатыр.

Н.М. Назарованың жұмысында интеграцияның бұл ұғымы былайша айқындалады: "ең жалпы түрде арнайы педагогикаға қатысты интеграция термині Денсаулық, интеллект, сенсорлық сала және басқа да мүмкіндіктері шектеулі мүгедектер мен қоғамның өзге де мүшелері қатыса отырып, әлеуметтік жағынан оқшауланбаған немесе оқшауланбаған процесті, нәтижені және жағдайды білдіреді әлеуметтік өмірдің барлық түрлері мен формаларында бірге және басқалармен тең. Білім беру жүйесінде, оның барлық сатыларында интеграция дамуында проблемалары бар балалар, жасөспірімдер, жастар үшін – оқыту немесе арнайы білім беру мекемесінде немесе тең мүмкіндіктермен, жалпы білім беру мекемесінде.

Н.М. Назарованың жұмысында интеграцияның бұл ұғымы былайша айқындалады: "ең жалпы түрде арнайы педагогикаға қатысты интеграция термині Денсаулық, интеллект, сенсорлық сала және басқа да мүмкіндіктері шектеулі мүгедектер мен қоғамның өзге де мүшелері қатыса отырып, әлеуметтік жағынан оқшауланбаған немесе оқшауланбаған процесті, нәтижені және жағдайды білдіреді әлеуметтік өмірдің барлық түрлері мен формаларында бірге және басқалармен тең. Білім беру жүйесінде, оның барлық сатыларында интеграция Дамуында проблемалары бар балалар, жасөспірімдер, жастар үшін – оқыту немесе арнайы білім беру мекемесінде немесе тең мүмкіндіктермен, жалпы білім беру мекемесінде, мысалы, жалпы орта білім беру мекемелерінде минималды шектеу баламасының нақты және декларацияланбайтын мүмкіндігін білдіреді"[1].

Инклюзивті білім беру – бұл барлық оқушыларға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға тең мүмкіндіктер

беретін оқыту тәсілі. Инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеу маңызды рөл атқарады, өйткені ол ерекше қажеттіліктері бар студенттерге оқу процесіне сәтті кіруге және білім беру мақсаттарына жетуге көмектеседі.

Тьютор – бұл оқушыларға оқу материалын игеруге жеке қолдау және көмек көрсететін маман. Инклюзивті білім беру контекстінде тьютор ерекше қажеттіліктері бар студенттермен де, басқа студенттермен де оқу процесінде қолдау мен көмек көрсету үшін жұмыс істей алады. [2].

Инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеу келесі аспектілерді қамтуы мүмкін:

- Жеке оқыту: тьютор оқушымен оқу материалын меңгеруге және қажетті дағдыларды дамытуға көмектесу үшін жеке жұмыс істей алады.

- Оқу материалын бейімдеу: тьютор ерекше қажеттіліктері бар оқушылар үшін оқу материалы мен оқыту әдістемесін бейімдеуге көмектеседі, осылайша оларды меңгеру оңайырақ болады.

- Қарым-қатынасты қолдау: тьютор басқа студенттермен және оқытушылармен ерекше қажеттіліктері бар студенттерге оқу процесіне толық қатысуын қамтамасыз ету үшін көмектесе алады.

- Прогресті бақылау: тьютор оқушылардың үлгерімін бақылай алады және олардың қажеттіліктері мен жетістіктеріне сәйкес өз жұмысын бейімдей алады.

Инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеу барлық оқушыларға тең мүмкіндіктер беруде шешуші рөл атқарады және олардың оқуда жетістікке жетуіне көмектеседі. Бұл әр оқушы өз әлеуетін ашып, мақсаттарына жете алатын қолдау және инклюзивті білім беру ортасын құруға көмектеседі.

В.Р.Шмидт инклюзия арқылы "адамдарды әлеуметтік мақұлданған қызметке тарту процесін, яғни бір жағынан құқықтарды, екінші жағынан әлеуметтік белсенділікті қамтамасыз ететін қызметті" түсінеді.

Осы мәселені ескере отырып, мүмкіндігі шектеулі балаларды қазіргі заманғы жалпы білім беретін мектептің жағдайына барынша бейімдеу мәселесі өзекті болып отыр. Бейімделу ғана емес, сонымен қатар ерекше баланы мектеп өміріне толық тарту және қосу. Осылайша, инклюзия процесіндегі орталық тұлғалардың бірі мұғалім болып табылады, бірақ инклюзивті білім берудің құндылықтары тек қоғамдық санада ғана емес, сонымен қатар кәсіби педагогикалық ойлауда да басым болмағанын атап өткен жөн [3]. Сондықтан қоғам дамуының қазіргі кезеңінде мұғалімнің өзіндік қасиеттерінің жеке формалары, оның құндылық бағдарлары өзекті мәнге ие болады. Егер мұғалімге

мүмкіндігі шектеулі баланы қабылдау, оның қажеттіліктерін, қажеттіліктері мен ұмтылыстарын түсіну қиын болса, онда мұғалімнің фигурасы алдыңғы қатарда.

Тьютор – (ағылш. tutor) оқушылар мен студенттердің жеке білім беру бағдарламаларын әзірлеуді қамтамасыз ететін және мектепте, ЖОО-да, қосымша және үздіксіз білім беру жүйелерінде жеке білім беру процесін сүйемелдейтін тарихи қалыптасқан ерекше педагогикалық ұстаным.

Тьютор жұмысының негізгісі білім алушыны дамытудың жеке бағдарламасын әзірлеу, оның ресурстық картасымен жұмыс істеу, оның жеке білім беру жолын сүйемелдеу болып табылады. Ресурстық картаны құру үшін тьютор қоршаған әлеуметтік және мәдени ортаның барлық мүмкіндіктерін пайдаланады, тьюторлық әрекеттің толықтығының негізгі принциптерін басшылыққа алады: антропологиялық, әлеуметтік, мәдени. Егер мұғалім немесе мұғалім ең алдымен білім аудармашылары болса, онда тьютор оқушының осы білімді тиімді игерудегі көмекшісі болып табылады [4].

Инклюзивті білім беруде тьютор-мүмкіндігі шектеулі баланың мектептің, бақшаның білім беру және әлеуметтік ортасына сәтті интеграциялануы үшін жағдай жасайтын маман. Инклюзивті білім берудегі тьютордың алдында маңызды міндет тұр: ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қоғамда табысты болуға көмектесу [5]. Бұл дегеніміз, даму ерекшеліктері бар балалардың өмірі сүйемелдеу объектісіне айналады, оның басты аспектісі жаңа білім беру кеңістігі шеңберінде ерекше қажеттіліктері бар адамның толыққанды және сапалы өміріне жағдай жасау болып табылады. Ашық білім беру кеңістігінде инклюзия жағдайында тьютор ортағасырлық Англияда қалыптасқан тьюторлық мәдени негіздер мен дәстүрлердің иесі болады.

Тьютор мүмкіндігі шектеулі баланың білім беру қызығушылығын ғана емес, сонымен бірге оның отбасын да сүйемелдеп, ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың айналасында оған төзімді әлеуметтік-мәдени ортаны қалыптастыра алады және сүйемелдеуі керек [6].

Осылайша, инклюзивті білім берудегі тьютор барлық қатысушылардың қажеттіліктерін есепке алу және олардың адами қатынастарды реттеу, толеранттылық сапасын қалыптастыру саласында идеялар алуы үшін платформа бола алады, бұл қазіргі әлемдегі мүмкіндігі шектеулі балалардың бейімделу мәселелерін сәтті шешуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарова Н.М. Понятие интеграция в специальной педагогике//Понятийный аппарат педагогики и образования. - Екатеринбург, 1998.- Вып. 3.- С. 262
2. Долгова Л.М., Тьюторство в аспекте результативности образования // Тьюторство: идеология, проекты, образовательная практика. М.
3. Шмидт В.Р. Социальная эксклюзия и инклюзия в образовании: Учебно-методическое пособие. Московская высшая школа социальных и экономических наук. Информационно-аналитический портал Socpolitika.ru.
4. Э.Гордон, Э.Гордон. Столетия тьюторства: история альтернативного образования в Америке и Западной Европе. Ижевск. Изд.дом “ERGO”. (Перевод с английского. Предисловие – Т.М.Ковалева, М.П.Черемных),2008 – 350с.
5. Э. Гордон, Р. Морган и др. Революция в тьюторстве, Ижевск. Изд.дом “ERGO”. (Перевод с английского), 2010 – 332с.
6. Карпенкова И.В. Тьютор в инклюзивной школе: сопровождение ребенка с особенностями в развитии. Из опыта работы. М.: ЦППРиК «Тверской», 2010. – 88 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ И МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЮЖЕТНО-РОЛЕВЫХ ИГР ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ СРЕДИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Федорова Е.Е.

*Магистрант Павлодарского педагогического
университета имени Элкей Марғұлан, г.Павлодар,*

Сарсенбаева Б.Г.

*Научный руководитель: к.п.н., профессор высшей школы педагогики
г. Павлодар*

Аннотация: В данной работе рассматриваются педагогические стратегии и методы использования сюжетно-ролевых игр для формирования межличностных отношений у детей старшего дошкольного возраста.

Сюжетно-ролевая игра является ведущим видом деятельности детей дошкольного возраста, в процессе которой они осваивают социальные роли, нормы и правила поведения, развивают коммуникативные навыки и формируют межличностные отношения между детьми.

Ключевые слова: сюжетно-ролевая игра; игровая среда; межличностные отношения; коммуникация; ролевая игра.

Аннотация: Бұл жұмыста ересек мектеп жасына дейінгі балаларда тұлғааралық қатынастарды қалыптастыру үшін рөлдік ойындарды қолданудың педагогикалық стратегиялары мен әдістері қарастырылады.

Рөлдік ойын-бұл мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші іс-әрекеті, оның барысында олар әлеуметтік рөлдерді, мінез-құлық нормалары мен

ережелерін игереді, қарым-қатынас дағдыларын дамытады және балалар арасындағы тұлғааралық қатынастарды қалыптастырады.

Кілтті сөздер: рөлдік ойын; ойын ортасы; тұлғааралық қатынастар; қарым-қатынас; рөлдік ойын.

Abstract: This paper discusses pedagogical strategies and methods of using story-role-playing games to form interpersonal relationships in older preschool children.

Story-role-playing is the leading activity of preschool children, during which they master social roles, norms and rules of behavior, develop communication skills and form interpersonal relationships between children.

Keywords: plot-role-playing game, methods, techniques, preschool children, concept, game environment, communication, interpersonal relationships, communication, role-playing game.

Вопросы межличностных отношений актуальны и сегодня и занимают важное место как в педагогике, так и в психологии. Наиболее активное развитие коммуникативной сферы наблюдается в детстве. Опыт первых контактов с окружающими становится основой личностного совершенствования и даже способен предопределить поведенческие черты человека, особенности его самосознания, самоощущение в кругу других и восприятие мира [1, с.3].

Первый опыт межличностных отношений ребенка закладывает основу для его последующего развития. То, как у ребенка складываются межличностные отношения, во многом определяется группой или детским садом, в котором он развивает навыки социального общения, которые, в свою очередь, определяют его последующие межличностные отношения.

Сегодня термин «межличностные отношения» понимается разными учеными по-своему. Например, межличностные отношения по Н.В. Мясищеву – это целостная система индивидуальных избирательных сознательных связей личности с различными сторонами объективной действительности [2, с. 356].

По мнению А.А. Бодалева, межличностные отношения – это система установок, ориентаций, ожиданий, стереотипов и прочих диспозиций, через которые люди воспринимают и оценивают друг друга [3, с. 122].

Развитие межличностных отношений – одна из важнейших задач в образовательном процессе. Качественные межличностные отношения способствуют развитию социальных навыков и эмоционального интеллекта, а также улучшают общую атмосферу в учебной среде. Одним из эффективных инструментов, которые учителя могут использовать для достижения этой цели, являются ролевые игры.

Ролевая игра — один из самых эффективных способов построения межличностных отношений среди детей старшего дошкольного

возраста. В процессе ролевой игры дети учатся взаимодействовать друг с другом, разрешать конфликты, сотрудничать и сопереживать.

Ролевые игры – это форма активного участия, в которой дошкольники моделируют различные ситуации и роли. Такие игры позволяют детям выражать свои чувства и мысли и взаимодействовать друг с другом, играя определенные роли и совместно решая проблемы.

Многие выдающиеся педагоги и психологи изучали игру как важнейшее средство всестороннего воспитания детей. Среди этих ученых Е.А.Флерина, Е.И.Тихеева, Н.М.Аксарина, А.П.Усова, Д.В.Менджеричкая, А.Н.Леонтьев, Л.С.Выготский, Д.Б. Эльконин и многие другие [4, с.3].

Одним из основных положений концепции игры Д.Б. Эльконин признавал ее социальную природу. Этот выдающийся теоретик и исследователь детской игры неоднократно подчеркивал особую чувствительность игры в сфере детских отношений. Д.Б. Эльконин подчеркивал, что игра обусловлена условиями жизни детей в обществе и что эти условия непосредственно отражаются в процессе игры. Позиция Д.Б.Эльконина стала классикой отечественной психологии и традиционной основой для понимания природы игры у детей дошкольного возраста [5,с.70].

Стратегии обучения, направленные на создание необходимых условий для построения межличностных отношений в ходе сюжетно-ролевых игр, включают в себя следующее:

- Создать игровую среду, способствующую межличностному развитию. Игровая среда должна быть безопасной, удобной и стимулирующей. В ней должны быть разнообразные материалы и игровое оборудование, которые побуждают детей взаимодействовать друг с другом.

- Подборка игр, направленных на развитие различных аспектов межличностных отношений. Существует множество ролевых игр, которые можно использовать для развития межличностных отношений. Воспитателю следует выбирать игры, соответствующие возрасту и уровню развития ребенка.

- Использовать игровые техники, чтобы помочь детям развивать межличностные отношения. Педагоги могут использовать различные игровые техники, чтобы помочь детям развивать межличностные отношения. Например, ролевые игры, игры на знакомство и игры на сотрудничество.

- Взаимодействие с родителями по вопросам формирования межличностных отношений детей, объяснить детям о важности культуры общения. Педагоги должны взаимодействовать с родителями по

вопросам, связанным с межличностными отношениями детей. Они могут консультировать, давать советы и вовлекать родителей в игровую деятельность детей.

Описанные выше стратегии являются ключевым моментом при создании игровой ситуации. Благодаря таким методикам можно успешно реализовать концепцию игр в группе детей.

Рассмотрим несколько игровых ситуаций, которые применимы в группе старшего дошкольного возраста:

Игра «Маска»

Цель: развивать у детей старшего дошкольного возраста умение распознавать мимику, выражение эмоций с помощью мимики.

Правила игры:

Каждый участник использует мимику, чтобы выразить следующее:

грусть, радость, боль, страх, удивление и т.д.

Другие участники определяют, что пытается выразить ребенок.

Таким образом, игра «Маска» позволит детям улучшить свою способность определять и интерпретировать выражения лица, научатся лучше выражать свои эмоции и понимать эмоции других, а также улучшат свое общение и взаимодействие с окружающими. Игра также способствует развитию у детей эмпатии, уверенности в себе и творческого мышления.

Рассмотрим еще одну игру, применимую для укрепления межличностных отношений детей старшего дошкольного возраста.

Игра «Узнай, кто тебя зовет»

Дети по очереди встают в конце комнаты и закрывают глаза-водят.

Два человека из группы по очереди произносят имя водящего.

Задача водящего-по голосу угадать, кто его зовет.

Задание можно усложнить, попросив детей изменить голос.

Таким образом, игра «Узнай, кто тебя зовет» помогает детям улучшить внимание и концентрацию, услышать голос других людей, а также учит детей использовать свои голосовые возможности. Она также учит внимательности, улучшает навыки общения и развивает эмпатию, позволяя им лучше понимать других людей.

Воспитателям игра также дает возможность наблюдать за развитием у детей навыков общения и ухода. Кроме того, она позволяет воспитателям лучше понять индивидуальные особенности каждого ребенка, его коммуникативные навыки и способность узнавать окружающий мир через голосовое и звуковое восприятие. Игра также позволяет лучше понять группы и их динамику.

Игра «Настроения»

Сначала дети рисуют настроение на общем листе бумаги (например, форму облака, цветка и т. д.),

Они «раскрашивают» настроение группы.

Затем из корзины с разноцветными листьями каждый ребенок

Затем из корзины с разноцветными листьями каждый ребенок выбирает лист, соответствующий его настроению, и вместе они делают один цветок (в форме облака, цветка и т.д.).

Сделайте цветок (в форме маргаритки).

Это упражнение заканчивается спонтанным «танцем настроения».

Дети «сочиняют» свои собственные движения.

Таким образом, данная игра дает много преимуществ как детям, так и воспитателям. Для детей:

-Во-первых, выражение чувств. Игра «Настроения» позволяет детям выражать свои чувства, рисуя картинки и выбирая цветные страницы, которые отражают их настроение. Это позволяет детям распознавать свои чувства и делиться ими со сверстниками.

-Во-вторых, сотрудничество дети работают друг с другом, чтобы создать один цветок. Эта практика учит их работать в команде, учитывать мнение других и находить компромиссы.

-В-третьих, это творческий процесс. Рисование на общем листе бумаги и создание цветов с лепестками разного цвета стимулирует творческое мышление детей.

-В-четвертых, физическая активность. Спонтанные «танцы настроения» позволяют детям воплотить свои эмоции в движении и способствуют физической активности и эмоциональному самовыражению через танец.

А для педагогов данная игра дает такой ряд преимуществ:

-Во-первых, наблюдение за эмоциональными состояниями детей.

-Во-вторых, игра «Настроения» позволяет педагогам увидеть, как распределяются эмоции между детьми в определенный момент времени, и лучше понять их эмоциональное состояние.

-В-третьих, укрепление доверия. Участвуя в играх, педагоги могут построить доверительные отношения, которые позволят детям свободно выражать свое настроение и эмоции.

-В-четвертых, развитие социальных навыков. Воспитатели могут помочь детям разрешать конфликты и научить их слушать и уважать мнение других.

-В-пятых, помощь в развитии творческих способностей. Игра может помочь воспитателям раскрыть творческий потенциал каждого ребенка и поощрять его к развитию своих талантов.

Таким образом, игра «Настроения» способствует развитию эмоционального, социального, творческого и физического потенциала детей, а также помогает воспитателям строить доверительные отношения и обучать социальным навыкам.

Исходя из всего вышесказанного можно прийти к таким выводам как:

-Во-первых, с помощью ролевых игр и обучающих стратегий, направленных на создание условий для межличностных отношений, дети старшего дошкольного возраста развивают навыки общения, сотрудничества, сопереживания и уважения к другим. В процессе игры дети учатся выражать свои мысли, слушать и понимать других, разрешать конфликты и находить компромиссы. Они также развивают навыки эмоционального интеллекта, умение управлять своими эмоциями и общаться, принимая во внимание эмоции других людей.

-Во-вторых, ролевые игры-мощный инструмент для развития навыков межличностного общения и эмоционального интеллекта.

-В-третьих, играя, дети учатся сотрудничать, принимать решения и разрешать конфликты, что способствует лучшему пониманию окружающих детей и взрослых, и построению качественных отношений.

В различных игровых ситуациях среди детей старшего дошкольного возраста важно уделять внимание развитию коммуникативных навыков, управлению эмоциям и разрешению конфликтов.

Список использованных источников

1. Смирнова Е. О. Межличностные отношения дошкольников: диагностика, проблемы, коррекция / Е. О. Смирнова, В. М. Холмогорова. — М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2018. — 158 с.
2. Мясичев, В. Н. Психология отношений/ Под редакцией А. А. Бодалева // Вступительная статья А. А. Бодалева. - М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж, 2013. – 131, 356 с.
3. Бодалев, А. А. О взаимосвязи общения и отношения / А. А. Бодалев // Вопросы психологии. – 2014. – № 1. – 122 с.
4. Игра дошкольника/ А.А.Абромьян, Т.В.Антонова, Л.В.Артемюва и др.: под ред. С.Л.Новоселовой.-М.: Просвещение, 2017 -286с.
5. Е.Смирнова. Современный дошкольник: особенности игровой деятельности. //Дошкольное воспитание, 2012, № 4-С.70-73.

PIRLS ТАПСЫРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН

Хафиз Гүлбегім Құрметбекқызы

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: Жапарова Баглан Мағауовна

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Аңдатпа: Бұл мақалада үздіксіз білім беру жүйесі, осы үдерістерде оқушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыруда PIRLS халықаралық бағалау бағдарламасын пайдалану мүмкіндіктері, білім сапасын арттырудағы осы бағдарламаның маңызы мен артықшылықтары, тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар қарастырылған.

Тірек сөздер: үздіксіз білім беру, құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, PIRLS халықаралық бағалау бағдарламасы.

Аннотация: В данной статье рассмотрены система непрерывного образования, возможности использования международной оценочной программы PIRLS в формировании коммуникативных компетенций учащихся в данных процессах, значение и преимущества данной программы в повышении качества образования, рекомендации по повышению эффективности.

Ключевые слова: непрерывное образование, компетентность, коммуникативная компетентность, международная программа оценки PIRLS.

Abstract: This article examines the system of continuing education, the possibilities of using the PIRLS international assessment program in the formation of students' communicative competencies in these processes, the importance and advantages of this program in improving the quality of education, recommendations for improving efficiency.

Keywords: continuing education, competence, communicative competence, PIRLS international assessment program.

Өмір бойы білім беру – шығармашылық, әлеуметтік белсенді, рухани бай жеке тұлғаны қалыптастыру үшін қажетті жағдайлар жасауға және логикалық жүйелілік негізінде және қарапайымнан күрделіге қарай өзара байланысты жоғары білікті бәсекеге қабілетті кадрларды даярлауға бағытталған, біртұтас білім беру жүйесі болып табылады. Оның қызметі мемлекеттік білім беру стандарттарына, әртүрлі деңгейдегі білім беру бағдарламаларының жүйелілігіне негізделген.

Қазіргі таңда елімізде білім сапасын жоғары деңгейге көтеру, уақыт талабына сай кадрлар даярлау маңызды және бұл өмір бойы білім алуға бірқатар маңызды талаптарды қойып отыр.

Расында, өскелең ұрпақтың толыққанды сапалы білім алуына жетудің ең қысқа жолы – цифрлық білім мен заманауи ақпараттық технологияларды тиімді пайдалануды үйрену, елімізде ғылымды одан әрі дамыту, жастарымызға терең білім, биік руханият пен тәрбие беру. Өркениет ретінде бәсекеге қабілетті экономиканы құру жолында бастаған жұмыстың қарқынын заманауи деңгейге көтеру – болашаққа қамқорлық деген сөз. Үздіксіз білім беру жүйесінде халықаралық бағалау бағдарламалары негізінде оқушылардың білімдерін зерделеу, талдау және толықтыру, жаңа білім беру болашақ даму үшін аса қажет.

Атап айтқанда, бастауыш мектеп оқушыларының оқу мен мәтінді түсінуін бағалайтын халықаралық зерттеу (PIRLS) халықаралық оқу мен сауаттылықты зерттеудегі прогресс барлық жастағы оқушылар үшін маңызды. Өйткені, оқушының сауаттылық деңгейі мен коммуникативтік құзыреттілігі барлық салада өте маңызды. Үздіксіз білім беру процесінде студенттер арасында осы құзіреттілікті дамытуды жүйелі түрде жүзеге асыруды қамтамасыз етумен қатар, адамның өмір бойы сапалы білім алуына негіз болады.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығы деңгейін өлшеу үшін жүргізілетін халықаралық зерттеу. Қазақстанда бұл зерттеу 2001 жылдан бері жүргізіліп келеді және оқу тапсырмаларын, сонымен қатар коммуникативті дағдыларды дамытуға бағытталған коммуникативті тапсырмаларды қамтиды.

PIRLS тапсырмалары арқылы бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағдыларын қалыптастыру келесі жолдармен жүзеге асырылуы мүмкін:

- Мәтінді талдап, ақпаратты шығару қабілеттерін дамыту. PIRLS тапсырмалары студенттерден мәтінді оқып қана қоймай, оның мазмұнын түсінуді талап етеді. Ол үшін балаларды мәтіндерді талдап, олардан түйінді ойларды, фактілер мен бөлшектерді табуға үйрету керек. Бұл олардың оқығанын жақсы түсінуге және оқығандары негізінде өз ойларын жеткізуге мүмкіндік береді.

- Өз ойларын жеткізе білу қабілеттерін дамыту. PIRLS тапсырмалары студенттердің өз сөздерімен жауап беруін талап ететін сұрақтарды қамтиды. Оқушылардың мұндай тапсырмаларды ойдағыдай шешуі үшін өз ойын, ойын жазбаша және ауызша жеткізе білуге үйрету қажет.

- Басқаларды тыңдау, түсіну қабілетін дамыту. PIRLS тапсырмалары сонымен қатар мәтіндерді тыңдауды және студенттерден естіген ақпаратты түсінуді және талдауды талап ететін тапсырмаларды қамтиды. Бұл дағдыны дамыту үшін балаларды белсенді тыңдауға және

сұрақ қоюға, естігенін түсінгенін білдіруге және оқыған мәтіндерін талдауға үйрету қажет.

- Басқалармен қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту. PIRLS тапсырмаларын топтық және жұптық жұмыс түрінде ұйымдас-тыруға болады, бұл студенттердің басқалармен өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл балаларға басқа адамдардың көзқарасын жақсы түсінуге және қарым-қатынас жасауды және топта жұмыс істеуді үйренуге көмектеседі.

Осылайша, Қазақстандағы PIRLS тапсырмалары коммуникацияны қалыптастырудың тиімді құралы бола алады.

Коммуникативтік құзіреттілік – коммуникативті дағдыларды, барлық салаларда қажетті білімдерді, сондай-ақ іскерлік қарым-қатынас саласындағы эмоционалдық және әлеуметтік тәжірибені қамтитын жалпы коммуникативті тұлға қасиеті.

Қарым-қатынас дағдыларына мыналар жатады:

- қарым-қатынас жасайтын коммуникативті жағдайдың әлеуметтік-психологиялық болжамын беру;

- коммуникативті жағдаяттың ерекшелігіне сүйене отырып, қарым-қатынас процесін әлеуметтік-психологиялық бағдарламалау;

- коммуникативті жағдайда коммуникативті процестерді әлеуметтік-психологиялық басқаруды жүзеге асыру.

Көпшілік – жалпы мәдениетті және оның кәсіби қызметтегі нақты көріністерін синтездейтін интегралды қасиет. Коммуникативті құзыреттілік шарттарының бірі белгілі бір ережелер мен талаптарды сақтау болып табылады. Бұл ережелердің ең маңыздылары:

1. Ең көп тараған ереже - түсініксіз болса, пікірді бастамау.

2. Түсінуге үнемі дайындалу ережесі. Көбінесе толық және дұрыс түсінілмеген хабарламаларға әкелетін семантикалық және жеке кедергілер жиі кездеседі.

3. Дәлдік ережесі. Түсініксіз, көп мағыналы сөздерден аулақ болыңыз және бейтаныс немесе жоғары мамандандырылған терминдерді қолданбаңыз.

4. Вербалды емес сигналдарды басқару ережесі. Сөйлеуді және хабарламаның мазмұнын бақылау жеткіліксіз. Сонымен қатар сыртқы сүйемелдеу – мимика, ым-ишара, интонация, поза тұрғысынан оның формасын бақылау қажет.

5. Өз-өзіне әділетсіздік жасау ережесі. Қарым-қатынас кезінде әрқашан өзіңізді түсінбеуіңізге жол беріңіз. Бұл жиі елеулі қателер туралы ескертеді.

6. Орын мен уақыт ережесі. Кез келген хабарламаның тиімділігі уақтылы шешім үшін ең қолайлы жағдайды таңдау арқылы айтарлықтай артады.

7. Ашық болу ережесі. Бұл жаңадан ашылған жағдайлардың әсерінен өз көзқарасын қайта қарауға дайын болуды, сонымен қатар әңгімелесушінің көзқарасын қабылдау және есепке алу қабілетін білдіреді.

8. Белсенді және сындарлы тыңдау ережесі тиімді қарым-қатынастың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

9. Ойлау ережелері. Бұл ереже сайып келгенде коммуникация процесінің негізгі мақсатына жетуді қамтамасыз етеді.

Үздіксіз білім беру жүйесінде мектепке дейінгі және бастауыш білім беру процесінде оқушылар коммуникативтік құзыреттілікке қойылатын негізгі талаптарды қалыптастырады. Осыған байланысты білімге қойылатын мемлекеттік талаптар мен мемлекеттік білім беру стандарттары белгіленген.

Бастауыш сыныптарда оқу мен ана тіліне негізделген коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінеді. Бұған рухани-адамгершілік бағыттардың басымдығы жатады. Оқушылар балалар әдебиетінің, сондай-ақ халық ауыз әдебиетінің озық үлгілерін оқып, талдау негізінде жақсылық пен жамандықтың, ақиқат пен өтіріктің, баршылық пен жоқшылықтың әртүрлі түсіндірмелерімен танысып, оларға саналы, бейнелі түрде талдау жасайды. Адамның бойындағы адамгершілік және рухани қасиеттердің жиынтығымен танысады. Олармен ашық қарым-қатынасты түсіну қажеттілігі оқушылардың ауызша және жазбаша қарым-қатынасын дамытудың маңызды факторы болып табылады.

Оқыту процесінде оқушылар әртүрлі дүниетанымдар мен нанымдарды көрсететін шығарма үлгілерімен танысады. Осының негізінде олар ғалам мен адамдардың сан алуандығы, олардың бірегейлігі, сондай-ақ ғаламның, бүкіл адамзаттың біртұтастығы туралы өздерінің идеялары мен көзқарастарын қалыптастырады, кеңейтеді және нығайтады. Ең бастысы, ол ғаламның және адамның барлық құбылыстарына эмоционалды түрде әсер ете алатын, сан алуан көзқарастарды, дүниетанымдарды байқай алатын деңгейге көтеріледі.

PIRLS негізінде оқу бойынша қосымша білім беру жүйесінің мынадай міндеттері бар:

1. Оқу пәнінің эстетикалық, тәрбиелік мәні, сөзбен жеткізу мүмкіндіктері, адам сезімдері мен табиғат көріністерін сөз арқылы суреттеу, халық ауыз әдебиеті, балалар әдебиеті түрлері мен жанрлары туралы жалпы білімдері бар;

2. Оқыған жұмыстарын өз бетінше бағалау; оқылатын әдеби ұғымдарды қолдану бойынша тест тапсырмаларын орындау;

3. Әртүрлі ақпарат көздерінен (оқулықтар мен оқу құралдары, сөздіктер, балалар әдебиеті) ақпаратты іздеу және пайдалану;

4. Оқыған халық ауыз әдебиетінен, балалар әдебиетінен, дүние-жүзілік балалар әдебиетінің үлгілерінен тиісті қорытынды жасау, олардан тәлім алу, адамдық ізгі қасиеттерді бойына сіңіру, күнделікті тұрмыста қолданылып жүрген мақал-мәтелдерді, өлеңдерді және басқа да көркем шығармаларды оқу, әңгімелесу, мәнерлеп оқу шығармалары (проза, поэзия), олардың мазмұнын түсіну. Көркем мәтінді немесе оның бір бөлігін мәнерлеп жаттау, қайталап әңгімелеу, басқаларға түсіндіру, жауап беру және бағалау, ауызша және жазбаша сөйлеуді байыту және дамыту, ауызша және жазбаша сөйлеуді түсіну және еркін сөйлеу;

5. Оқушыларға әдеби білім беру әдеби оқу түрінде жүргізіледі. Баланың оқу тәсілдерін меңгеруі үшін алдымен оның сауаттылық деңгейі қалыптасады, ауызша және жазбаша сөйлеуі дамиды, дыбыстар мен сөздерді дұрыс айтуға үйренеді. Алдымен таныс мәтін мәнерлеп оқытылады, одан кейін бейтаныс мәтін оқыту арқылы оқушының іскерлігі мен дағдысы ашады. Сандық көрсеткіш – оқу жылдамдығы, яғни бір минутта қанша сөзді еркін оқуға болатындығы анықталады.

Оқу сауаттылығы мақсатына жету үшін оқушылардың білімі мен көркемдік тәжірибесін меңгеру және ақпаратты алу және пайдалану үшін PIRLS зерттеу тапсырмалары пайдаланылады. Олар:

- көп қырлы, күрделі тапсырмаларды орындауға ;
- әрбір мәселе бойынша терең ойланып, білімін жетілдіруге;
- терең ойлануды қажет ететін маңызды міндеттер бойынша құрбыларымен, мұғалімдермен және мамандармен ынтымақтаса жұмыс істей білуге;

-коммуникация, шешім қабылдау, проблемаларды шешу және жаңа идеяларды тудыру үшін технологияны пайдалану қабілеті сияқты құзыреттерді дамытуға көмектеседі.

Мәтінді түсіну барысында төмендегілерге қол жеткізіледі:

1. Мәтінге назар аударып, сенімді ақпарат жинау;

2. Қорытынды жасай білу;

3. Идеялар мен ақпаратты талдау және біріктіру;

4.Мазмұн мен мәтін элементтерін бағалау және сынау.

Нәтижесінде оқушылар: мәтінді толық түсіну, мәтін элементтерін бағалау, идеялар мен ақпаратты талдау, қарым-қатынас, шығармашылық және ізденімпаздық, сыни тұрғыдан ойлау және жүйелі ойлау, ақпарат пен ақпарат құралдарын пайдалану, тұлғааралық

қарым-қатынас пен ынтымақтастық, проблеманы анықтау, өмірлік дағдылар қалыптастыру және шешу жолдарын іздеуге, өзін-өзі бағалауға, әлеуметтік жауапкершілікті сезіне білу сияқты қабілеттерді қалыптастырады.

Бұл мәтінді әңгімелеу немесе сұрақ-жауап арқылы ғана емес, әр түрлі тапсырмалар негізінде талдаса, оқушылардың ауызша сөйлеуі, дүниетанымы, өзіне деген сенімі артады деген сөз. Бұған PIRLS халықаралық бағалау бағдарламасы жәрдемдеседі. Дәл осы бағдарлама арқылы оқушылар бір сөзбен айтқанда коммуникативтік құзыреттіліктерін дамытады.

Оқу-тәрбие процесінде бастауыш сынып оқушыларының мәтінді оқу және түсіну деңгейін бағалау негізінде оқушылардың оқу іс-әрекеті негізінде сабақтың міндеттері анықталады, бұл оқу процесінде жоғары нәтижелерге кепілдік береді, оны мұғалім мен оқушы арасындағы өзара әрекеттесу және оқу іс-әрекетін нақты бағалау үшін мүмкін болады.

21-ғасырдың халықаралық бағалау бағдарламаларын негізге ала отырып, қазіргі заманғы бағалау, оқыту және оқу әдістерін мақсатты пайдалану арқылы оқушылардың ойлау қабілетінің жоғары деңгейін қамтамасыз етуді көздейді. Оқушыларды сырттай ойлауға, тиімді, сыпайы ойлауға баулиды. Сондықтан тақырыптар, ұсыныстар, сыныптағы орта, бағалау механизмі және осы мәселелердің әрқайсысын қамтитын техникалық құралдарды пайдалану сияқты әртүрлі тәсілдер негізінде кепілдендірілген нәтижені қамтамасыз ету көзделген мақсатқа жетуге арналған.

Расында да, заман талабына сай білім беру – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі, енді оқыту әдістемесін өзгертіп, теориялық білімді шығармашылық ізденіспен ұштастыра отырып, жаңа буын оқулықтарын жасайтын уақыт.

Қорыта айтқанда, PIRLS бағалауының негізгі мақсаттарының бірі оқушыларға мектеп жүйесінде алған білімдерін жеке, кәсіби және әлеуметтік өмірінде қолдануға мүмкіндік беру болып табылады. PIRLS бағалау зерттеуі осы зерттеуге қатысушы елдердің үкіметтері, министрліктер, ведомстволар және білім беру жүйесіне жауапты зерттеушілер үшін білім беру жүйесін реформалау және дамыту шараларын анықтауда маңызды. Мектептегі білім беру саласы да қоғамның саяси, экономикалық және әлеуметтік аспектілерімен бірге реформаланып, дамитыны осыдан белгілі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. « Қазақстан -2050» стратегиясы : қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты жолдауы, ҚР Президенті Н.А.Назарбаевтың халқына жолдауы, 2012 ж 14 желтоқсан.

2. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
3. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі Ақпараттық-талдау орталығы PIRLS-2016 Бастауыш мектеп оқушыларының мәтінді оқу және түсіну сапасын бағалау, Астана 2015
4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі « Өрлеу » БАҰО АҚ филиалы, PIRLS – бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын бағалау, Алматы, 2016 ж

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДАҒЫ ТҰТЫҒУДЫ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ОЙЫН АРҚЫЛЫ ТҮЗЕТУ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университетінің
3 курс студенті Хусанбой Акбота*

*Ғылыми жетекшілері: педагогика ғылымдарының кандидаты,
оқытушы-зерттеушісі А.М. Утилова
Павлодар қаласы №6 ЖОББМ дефектолог-мұғалімі
А.Ж. Джумадиева*

Аннотация. Мақалада кекештену мен мектеп жасындағы балалардағы кекештенуді логопедиялық ойындар арқылы түзету қарастырылған. Сонымен қатар, кекештенудің алдын-алуға арналған логопедиялық және логоритмикалық ойындар ұсынылған. Баланың өз ойын жеткізе алмауы, сөздік қорының аздығы қоғамнан баланы алыстатады. Сондықтан сөйлеу кемістігін баланың жас кезінен қолға алынуы керек. Кекештенуді логопедиялық ойындар арқылы түзетуге болады.

Кілт сөздер: логопед, кекештену, оқушылар, логоритмика, логопедиялық ойындар, коррекция, алдын алу

Аннотация. В статье рассматривается коррекция заикания у детей школьного возраста с помощью логопедических игр. Кроме того, предложены логопедические и логоритмические игры для профилактики заикания. Неспособность ребенка выразить свои мысли, недостаток словарного запаса отдаляют ребенка от общества. Поэтому дефект речи следует лечить с раннего возраста ребенка. Заикание можно исправить с помощью логопедических игр.

Ключевые слова: логопед, заикание, школьники, логоритмика, логопедические игры, коррекция, профилактика

Annotation. The article discusses the correction of stuttering in school-age children using speech therapy games. In addition, speech therapy and logorhythmic games for the prevention of stuttering are proposed. The child's inability to express his thoughts, lack of vocabulary, alienate the child from society. Therefore, a speech defect should be treated from an early age of the child. Stuttering can be corrected with the help of speech therapy games.

Keywords: speech therapist, stuttering, schoolchildren, logorhythmics, speech therapy games, correction, prevention

Адамдардың сөйлеуі адам мен қоғам арасындағық арым-қатынастың маңызды. Құралы болғандықтан, сөйлеу тілінің бұзылуы қандай- да бір дәрежеде тұлғаның дамуын және ауызша қарым-қатынас тытежейтін фактор болып табылады. Сондықтан да қазіргі кезде тұтығатын адамдардың, соның ішінде әсіресе балалардың сөйлеу тілінің бұзылуы мен сөйлеу қарым-қатынасы мәселесін зерттеу өзекті болып отыр. Бұл соңғы жылдардағы статистикаға қарасақ анық көрініс абады. 2000 жылдары әрбір 100-інші мектеп оқушысы тұтығатын болса, қазір бұл көрсеткіш әрбір 20-сыншы оқушы тұтығудан зардап шегетінін көрсетіп отыр.

Зерттеудің мақсаты: мектеп жасындағы балалардың тұтығуды логопедиялық ойындар арқылы түзету.

Зерттеу міндеттері:

- Тақырып бойынша ғылыми, ғылыми –әдістемелік әдебиетке шолу жасау;

- Мектеп жасындағы балалардағы тұтығуды түзету әдістерін қарастыру;

- Мектеп жасындағы балалардағы тұтығуды ойын арқылы түзетудің жолдарын анықтау.

Тұтықпа - сөйлеу аппаратының бұлшық еттерінің тыртысу салдарынан, сөйлеудің жылдамдығы мен ырғақтылығының бұзылуы. Синонимдері: balduties, disphemie, spasmophemie, laloneurosis. Арнайы әдебиеттерде тұтықпаның механизміне қатысты әр түрлі көзқарастар кездеседі. Ерте заманда тұтықпаны бас миы мен тілдің ылғалдылығының кемшіліктерінің салдарынан болатын ауру (Гиппократ) немесе 199 артикуляциялық аппаратының бөліктерінің дұрыс сәйкеспеуінен (Аристотель) деген түсініктер болған. XVII-XVIII ғ. тұтықпаны перифериялық (шеткі) сөйлеу аппаратының жетілмеуінің салдары деп түсіндіреді. Мысалы: Санторини тұтықпаны да қатты таңдайдағы жарықшақтан тілге шырышы ағып жиналады да тілдің қимылын қиындатады соның салдарынан тұтықпа пайда болады деп есептейді. Басқа зерттеулер тұтықпаны сөйлеу мүшелерінің функциясының бұзылуымен байланыстырады: дауыс саңылауының тырысып жабылуы (Арнот, Шультесс); өте тез дем алу (Беккерель); тілді ауыз қуысында ұстап тұратын бұлшық еттерінің қысқаруы (Итар, Ли, Диффенбах); ойлау мен сөйлеу процесстерінің келіспеушілігі (Блюме).

Тілдік функциялардың милық ұйымдастырылуы XIX ғ. Ортасынан бастап клиницистердің байланысты, нейрофизиологтардың және психологтардың жан-жақты қарастыру пәні болды. Тіл механизмдері туралы бірінші хабар П.Брок (1861) және К.Верник (1873) еңбектерінде пайда болды. Тілдік функцияның ұйымдастырылуы А.Р.Лурияның

«Нейропсихология негіздірі» (1973) деген еңбегінде жан-жақты ашылған. Тілдік бұзылыстардың пайда болу себептері қандай екен?[1,56 б].

Соңғылардың арасында келесілерін бөлуге болады:

- 1.Экологиялық жағдайдың нашарлауы;
- 2.Йод пен фтор тапшылығы;
- 3.Жүктілік патологиясының санының өсуі;
- 4.Босану, жарақат санының өсуі;
- 5.Балалар денсаулығының әлсіреуі және балалар ауруларының көбеюі;
- 6.Түрлі әлеуметтік себептер.

Тілдік бұзылыстардың пайда болуының әлеуметтік себептеріне жеке тоқталу қажет. Ең алдымен жалпы қоғамның тіл мәдениеті деңгейінің төмендеуін атап өтуге болады. Біздің балаларымыз айналасында бұрыс рәсімделген тілді тыңдап қана қоймай, әдеби тілден әлдеқайда алыс сөздерді тыңдауда. Кейбір жағдайларда теледидар мен бейнелердің мазмұнының және тілінің деңгейіде төмен болады.Бұрыс тілдік орта мен тәрбие балаларда тіл дефектілерінің пайда болуына себеп болады (тұрпайы типі бойынша).Сонымен қатар бала тілінің дамуы жағымсыз жағдайларда да бұзылады: эмоционалдық жағымды ортаның болмауы, артық у-шу, психикалық жарақаттар, отбасындағы ұзақ психожарақаттаушы жағдай. Бұның бәрі мутизм мен невротикалық кекештенудің пайда болуына әкеліп соқтырады. Сонымен, өмірінің бірінші жасындағы кез-келген жалпы немесе нерв-психикалық ауру тілдік дамудың бұзылысымен қатар жүреді. Сондықтан қалыптасу дефектілері мен қалыптасқан тіл дефектілерін бөледі.Тілдің дамуының 3 қауіпті кезеңін бөледі: [2,122б].

Бірінші кезең – 1-2 жас – тілдің алғышарттары қалыптасады және тілдік даму басталады, коммуникациялық мінез-құлық негіздері қалыптасады және қатынас қажеттілігі қозғауыш күш болады.

Екінші кезең – 3 жас - байланысқан тілдің қарқынды даму сәті. Жағдаяттық тілден контекстілік тілге көшу ОНЖ жұмысында тіл қозғауыш механизмнің, зейіннің, жадының және т.б. үйлесімділігін талап етеді. ОНЖ жұмысындағы әлдеқандай үйлесімсіздік нейроэндокриндік және тамырлық реттеуде мінез-құлықтық өзгеруге алып барады. Қырсықтық, негативизм байқалады. Бұл сөйлеу жүйесінің үлкен әлсіздігін белгілейді. Кекештік тіл дамуының қалып қоюы пайда болуы мүмкін. Бала тілдік қатынастан бас тартады, оған қойылған жоғары талаптарға қарсылық білдіреді.Егер бұл кезеңде кекештік пайда болса, оған тілдік функционалдық жүйенің жеке буындарының және түрлі психикалық функциялардың ретсіз дамуы пайда болады. Кейбір кезде оларды эволютивті деп атады, яғни дамудың жас фазасымен.

Үшінші кезең – 6-7 жас – жазбаша тілдің даму бастамасы. Орталық нерв жүйесіне жүктеме өсе бастайды. Жоғары талаптар қойылған жағдайда, нерв әрекетінің үзілуі болады да кекештену пайда болады. Тілдік бұзылыстардың және тілдік патологияның салдарының алдын алу халыққа логопедиялық көмек көрсетуді дамытудың маңызды бағыттарының бірі болып келеді. Логопедияның осы арнайы саласының алдында келесі міндеттер тұр:

1) тілдік бұзылыстардың алдын алу – бірінші реттік профилактика;

2) тілдік бұзылыстардың тұрақты формаларына өтудің алдын алу, сонымен қатар тілдік патология салдарының алдын алу – екінші реттік профилактика;

3) тілдік патологиясы бар тұлғалардың әлеуметтік-еңбек бейімделуі – үшінші реттік профилактика.

Кекештену – тілдің қарқындық – ырғақтық ұйымдастырылуының бұзылысы, тіл аппаратының бұлшық еттерінің құрысуының салдарынан болады. Синонимдері: логоневроз, lalonevros, balbuties; орталық дәйекті, органикалық немесе функционалдық болады; баланың тілдік даму жолында жиі пайда болады.

1. Тұқым қуалау арқылы берілетін кекештік. Егер ата-анасының бірі кекештеніп, тұтығып сөйлейтін болса немесе жақын туған туыстарының бірінде сондай кемшілік болса, баланың бұл кеселге ұшырау мүмкіндігі жоғары болады. Кекештік сырқаты көбінесе әйелдерге қарағанда ерлердің арасында, ер балалардың арасында жиі ұшырасады.[3,2016].

2. Психологиялық тұрғыдағы кемшіліктер. Ондай кемшілікке ұшыраған адамда өзге жұртпен сөйлесіп, қарым-қатынас жасаудан қорқу пайда болады. Жұртшылықтың алдына шығып сөйлеуден үрейленеді. Мұндай жандардың көпшілігі ұялшақ, жоқтан өзгеге әсерленгіш, ерік-жігері, әлсіз, болып, келеді.

Кекеш адам сөйлей алмай тұтыққан кезде қатты толғанысты, қысылуды бастан кешеді. Адам әсіресе көпшіліктің алдына шығып сөйлегенде, өзі танымайтын адамдармен сөйлескенде кекештенеді. Мәселен, мектеп оқушылары тақтаға шығып, мұғалімнің сауалдарына жауап беріп тұрып тұтығып қалуы ықтимал.

3. Тұтығуға себеп болатын келесі жағдай – жүйке-жүйесіндегі ерекшелік. Таңдайдың, еріннің, тілдің, жұтқыншақтың бұлшық еттерінің жұмысында да кейде ақау кездеседі. Ал бұл аталған мүшелер адамның дыбыстауына, сөйлеуіне тікелей қатысады.

Нейрофизиологиялық зерттеудің мағлұматтары бойынша тұтығушының доминантты жарты шары (сол жақ) сөйлеу кезінде өзінің

басқарушы, жетекші ролін толық тұрақты атқара алмайды, оң жақ жарты шарға қарсы тұра алмайды. Павловтың адамның жоғары жүйке жүйесі туралы іліміне сүйенсек, тұтығу-орталық жүйке жүйесінің толығымен зақымдануы деп аталады. Сонымен, тұтықпа мәселесіне қатысты әртүрлі көзқарастарды қарастыра отырып, тұтықпаның механизмі біртекті емес деген қорытынды жасауға болады. Тұтығудың сыртқы көріністері – баланың сөйлеу кезіндегі еріксіз тоқталуы, және де жеке дыбыстар мен буындарды еріксіз қайталауға мәжбүр болуы. Бұл құбылыстар сөйлеу кезінде сөйлеу мүшелерінің бұлшық еттерінің дірілдеп тырысу салдарынан болады. Қазіргі кездегі логопедияда тұтығу - сөйлеу аппараты еттерінің дірілдеп тырысу салдарынан болатын сөйлеу тілі шапшандығы мен ырғықтылығының бұзылуы деп анықталады.[4,98б].

Тұтығу кейде аяқ астынан пайда болады, кейде білінбей жүріп, бірте-бірте күшейе береді. Ол ішкі және сыртқы тітіркену мен жүйке ауруларының сипатына байланысты кезекпен бірде бәсеңдеп, бірде күшейеді.

Этиологиялық негізде кекештенудің жіктелуі. Барлық кекештіктер бұзылыстың клиникалық көрінісін ескере отырып, этиологиялық сипаттамаларына сәйкес 4 топқа бөлінеді: сөйлеуге қатысатын мүшелердің құрылымы немесе қызметіндегі ауытқулармен жүретін кекештік, солақайлықпен байланысты. Эмоционалды тұрақсыздықпен және эмоционалды бұзылыстармен бірге жүретін имитация арқылы: логофобия, өзін төмен сезіну және т.б.

Кекештенуі ағынының келесі түрлері ажыратылады:

1.Тұрақты - кекештену пайда бола отырып, әр түрлі сөйлеу формаларында, жағдайларда және тағы сол сияқты да салыстырмалы түрде үнемі көрінеді,

2.Толқынды - кекештену не күшейеді, не әлсірейді, бірақ толық жоғалып кетпейді; Тұтықпа кенеттен басталса (қатты қорыққанда) баланың эмоциональдық күйін қалпына келтіруге жағдай жасау керек. Мұндай жағдайларға: сөйлеуді шектеу, көбірек ұйықтату, ақпаратты азайту, логопед және психоневролог мамандардан кеңес алу жатады. Баланың сөйлеуінде кідіру, тұтығу байқалса дыбыстарды дұрыс айтуға, жатық сөйлеуді талап етпеу керек. Ересектер асықпай, анық, ақырын сөйлегені дұрыс. Әдетте, тұтықпа бала өзімен өзі ойнау барысында өзінің іс-әрекетін сөзбен айтып отырғанда тұтықпайды, сондықтан оларға әр түрлі ойындар, ісәрекеттірді (сурет, мозайка т.б.) оңаша жүргізу қажет. Баланың сөйлеуге талабы болып тұрса оған тиым салмау керек, тек сөйлеудің оңай түрін қолдануға бағыттау керек. Баланың жасына сәйкес қарапайым жеңіл тапқартар жаттатуға болады.

Музыкамен ырғақты қимылдар жасау өте пайдалы. Логопедтің нұсқауларын дұрыс орындаған жағдайда тұтықпаны түзетуге болатынын ата-аналарға түсіндіру керек.

1. Қайталанатын -жоғалып, кекештену қайтадан пайда болады, яғни сөйлеуді екі етпей, ұзақ уақыттан кейін кекештенудің қайталануы, қайтып оралуы болады. Мектепке дейінгі тұтықпа балалармен тиімді түзету-педагогикалық жұмыстардың жүргізілгеніне қарамастан, мектепке барғанда тұтықпа қайталануы (рецидив) мүмкін. Қайталанбау үшін баланы мектепке ерекше дайындау қажет. Тұтықпаның қайталануын болдырмау үшін ұзақ уақыт диспансерлік бақылауда және мезгіл-мезгіл логопедиялық сабақ, психотерапия түрінде психологиялық-педагогикалық көмек алып тұруы керек.

Ойынның өзіне әр түрлі ойындар мен қойылған ойын мақсатына жету шарттарына тікелей жауап беретін көптеген әрекеттер, операциялар кіреді.

4-5 жастағы кекештенетін балалармен жұмыста жетекші орынды бүкіл коррекциялық курста әнмен (дөңгелек билермен) ойындар алады.

14-5 жастағы балаларды кекештіктен түзетуге арналған екінші орын ережелермен ашық ойындар процесінде ойын әрекетін дамыту. Бұл жастағы балаларға доп ойындарын ойнау қиынға соғады, сондықтан қимылдарды дамыту үшін ленталармен, гүлдермен, жалаушалармен, құрсаумен ойындар ұсынылады.

5-6 жастағы кекештенетін балалар үшін поэтикалық мәтінді драматизациялау ойындары жетекші орын алады. Бұл жастағы балалар көлемі жағынан едәуір үлкен өлендер мен үзінділерді жаттай алады. Рөлдердің ассимиляциялануымен олардың ойын белсенділігі дамиды: кішіден негізгіге, сонымен қатар ойын орнын дайындау барысында атрибуттар, декорациялар, маскалар және т.б. 5-7 жастағы балаларда кекештенгенде, дыбыстың дұрыс айтылуының бұзылуын түзету жеке сабақтарда тексерілген кезден басталады және фронтальды сабақтармен қатар бүкіл оқу барысында жалғасады. Логопедия мен тәрбие сабақтарында дыбыстық айтылымды қалыпқа келтіру ғана емес, сонымен қатар сөйлеудің лексикалық-грамматикалық жағын, фонематикалық процестерді дамыту жұмыстары жүргізіледі. Демек, ойын әрқашан тақырыпты таңдауды, ойынды келісіп алуды, рөлдерді бөлуді, спектакльдің басталуын, дамуын, аяқталуын және балалардың мінезқұлқын бағалауды болжайды. Келесі принцип ақаулық құрылымын ескере отырып балалар топтарын жалдау кезінде, сондай-ақ түзету жұмыстарының алғашқы түрлерінде жүзеге асырылады. Кекештенудің ауыр дәрежесі бар балалар үшін, қажет болған жағдайда, олардың

таныс емес топқа кіруін жеңілдету үшін жеке сабақтар өткізіледі.[5,236].

Мен өз жұмысымды келесі негізгі қағидалар бойынша жасадым: біріншіден, материалды мұқият жұмыстарды таңдау, екіншіден, балалардың әртүрлі оқу жас ерекшеліктеріне жұмысының байланысты, бағыттарымен және балалардың іс-әрекет түрлерімен интеграциялау сөйлеу ортасын құруда жұмыстың ойын формаларының дамушы әлеуетін үшіншіден ,сөйлеуді дамыту, табиғатпен танысу,төртіншіден, әртүрлі ойындар,максималды балалардың белсенділігін қосу.Бұл міндеттерді іске асыру үшін сабақтың алғашқы күндерінен бастап, оқудың соңына дейін тұтыөпа еркін сөйлей алатын жағдайға жеткізу үшін жүйелі жаттығулар системасы қажет. Сабақты бірте-бірте күрделендіре отырып, балалардың дұрыс сөйлеу дағдысын қалыптастыруға болады.

Сонымен, тұтығуды жою үшін барлық сабақтар негізгі дидактикалық принциптің кезектілігіне және жүйелілігіне бағынуға тиіс. Тұтығатын баланың мүдірмей сөйлеуін қамтамасыз ететін сабақтардың кезектілігі неден тұрады. Баланың күннен-күнге тұтықпай, еркін сөйлеуіне жағдай туғызатын сабақтың жүйелілігі қалай жүзеге асырылады? Н.А.Чевелева 8-9 ай ішінде балаларды мүдірмей еркін сөйлету үшін сөйлеудің жеңіл ситуативтік түрінен контексті сөйлеуге дейін тәрбиелей алатын сабақтар системасын жасады. Тұтығатын балалардың сөйлеу тілінің дамуы осындай жүйелілікпен жүруі тиіс. Ол үшін заттардың немесе іс-әрекеттердің, көрнекілігі міндетті түрде қажет. Өйткені балалар көз алдындағы заттарды атап, әректтерді айтып беруге қиналмайды. Қажетті сөзді таба алмай қиналған жағдайда сілтеу есімдіктерін қолданады. Мысалы, бұл, анау, сондай т.б. Мұнда тұтығу байқалмайды. Көрнекілікті бірте-бірте азайта отыры, балалардың сөйлеуін күрделендіруге болады. Сөйтіп көрнекіліксіз – ақ контексті сөйлеуді қолдану қабілетін дамытуға болады.Тұтығуды түзету үшін арнайы сабақтармен қатар күн тәртібіне қатысты-сабаққа дайындық, топтағы кезекшілік, серуенге шығуға дайындық т.б. кезеңдерді пайдалануға болады.

Кекештік – жұрт арасында, әсіресе жана жетіліп келе жатқан жасөспірімдер арасында жиі кездеседі. Оған шалдыққандар сөйлеп тұрып әлде бір буынды немесе дыбысты айта алмай, сөзін аяғына жеткізе алмай тұтығып тұрып қалады. Сол буынды немесе дыбысты әлденеше рет қайталап барып дұрыс жеткізе алады. Қазіргі кезде тұтығу пайда болған уақытта бірден түзету шараларын қолдану керектігі көпшілікке мәлім. Әдетте бұл кемістік бастапқы сатысынада жеңіл түрде болады, бірақ жеңіл де әрең байқалатын тұтығуы бірте-

бірте күшейе түсті. Тұтығуды басталған мерзімінен көп уақыт өткен сайын, баланың мінез-құлқының өзгеруіне себепкер болатын ауыр да, тұрақты кемістікке айналды. Сонымен қатар ол баланы қалыпты қарым-қатынастан айырады және жақсы оқуына жиі кедергі жасады.

Бейнелеу әректі кезінде қағаздан, картоннан және басқа материалдардан құрау, дайын қиындылардан аппликация жасау, саз балшық пен пластилиннен жасау, қарындашпен, бояумен сурет салу балалар заттарды көрді. Заттарды өз қолымен жасауға қатысты; сосын сол туралы осы жүйелілікпен әңгімеледі. Сондықтан бейнелеу сабақтарының бағдарламасын логопедиялық сабақтардың алғашқы кезеңінен бастап толық және ешқандай өзгеріссіз ретімен қолданды. Тұтығуды түзету үшін арнайы сабақтармен қатар күн тәртібіне қатысты-сабаққа дайындық, топтағы кезекшілік, серуенге шығуға дайындық т.б. кезеңдерді пайдалды..

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кекештіктің патогенетикалық механизмдері мен этиологиясын жан-жақты талдау. І.Р. Лукашевич, Р.И. Мачинская, Т.В. Фридман, В.М. Шкловский / Дефектология №5, 2020 ж.,
2. Мастюкова Е.М. Терапиялық педагогика (ерте және мектепке дейінгі жас). Дамуында ерекше проблемалары бар балаларды оқытуға дайындық бойынша мұғалімдер мен ата-аналарға арналған кеңестер. М: ВЛАДОС, 2013 ж.
3. Ворошилова Е. Л. Міне, кейбір түзетулер. Баспагер: Сфера, 2012, 64 б.
4. Меншикова С. В. Балалардағы кекештенуді түзету. Логопедтер мен ата-аналарға арналған практикалық нұсқаулық Қазан «Лиана», 2017 ж
5. Волкова Г. А. Мектеп жасына дейінгі балалардың кекештігін жоюдағы ойын әрекеті. Логопедтерге арналған кітап. 2-ші басылым, қосымша және қайта қаралған Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2019 ж., -240 б.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫНА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Эсанова Мерейлим Собиркизи

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, Павлодар қ.,*

Темиржанова Аида Жанибековна

*ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі,
оқытушы, Павлодар қ.,*

Аңдатпа. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі баланың дидактикалық ойындар арқылы дамуының тиімді жолдары қарастырылады. Ойын балалардың бойына сіңірген түсініктерін баянды етіп ғана қоймайды, белгілі бір белсенді

танымдық іс-әрекет формасы болып есептелінеді. Балалардың тіл, білім, білік дағдыларын қалыптастыруына мүмкіндік беретін дидактикалық ойындардың өзіндік ерекшеліктерін айқындау; балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, ойындарды таңдау жөнінде жазылған.

Кілтті сөздер: тәрбие, дамыту, мектепке дейінгі тәрбие, дидактика, ойын.

Аннотация. В данной статье рассматриваются эффективные способы развития ребенка дошкольного возраста посредством дидактических игр. Игра является не только повествованием детских представлений, она считается определенной формой активной познавательной деятельности. Определяя уникальные особенности дидактических игр, позволяющих детям развивать речь, знания и умения, написано о подборе игр с учетом индивидуальных особенностей детей.

Ключевые слова: обучение, развитие, дошкольное образование, дидактика, игры.

Abstract. This article considers effective ways of preschool child development through didactic games. The game is not only a narrative of children's ideas, it is considered a certain form of active cognitive activity. Determining the unique features of didactic games that allow children to develop language, knowledge, and skills; it is written about the selection of games taking into account the individual characteristics of children.

Keywords: training, development, preschool education, didactics, games.

Кез келген мемлекеттің болашағы – бүгінгі жас ұрпақ екені белгілі қағида. Дамыған 50 – елдің қатарына еруге мүмкіндік беретін күдіретті күш – білім. Балаға білім беру – күрделі мәселе. Балаға саналы білім сапалы тәрбие беру үшін түрлі факторларды ескеру керек. Бүгінгі таңда салауатты, мәдениетті, білімді, іздепаз, ойын толығымен жеткізе алатын тұлғаны қалыптастыру басты міндетіміз болып табылады. Дидактикалық ойындар да соны қалыптастырудың бір тәсілі, жолы. Ұлы педагог В.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды»-дейді, балалармен ойын іс-әрекеттерін ұйымдастырып, адамгершілікке, кішіпейілдікке, еңбекқорлыққа тәрбиелейді.

Үздіксіз білім беру жүйесінде тәрбие мәселесінің бүгінгі жағдаятына сай келетін білім алушыларды тәрбиелеудің жаңа тұжырымдамасын жасау қажеттілігі туып отыр», – делінген [1].

Бүгінгі таңда біздің заманымызға интеллектуалды, ержүректі, тәуелсіз, өзгеше ойлайтын, шығармашыл, ережеге бағынбайтын шешімдер қабылдай алатын адамдар қажет. Мұның түгелін мектепке дейінгі жаста ойын арқылы қалыптастыруға болады. Ойын - бұл балалық шақта гүлдейтін және өмір бойы адаммен бірге ілесетін әдеттегіден тыс әрекет. Таңданатыны жоқ, ойын көкейтесті мәселесі тек қана мұғалімдер мен психологтарды ғана емес, сонымен қатар философтарды, әлеуметтанушыларды, этнографтарды, өнертанушы-

ларды, биологтарды қызықтырды. Әрине, ғылыми салалардың өкілдері тек қана "өздерінің" аспектілеріне қызығушылық танытады, бірақ олардың көптеген бөлігі ойын адамзат мәдениетінің ажырамас бөлігі екендігімен келіседі.

Қазіргі теорияда тарихи шығу тегі туралы басты, көкейкесті мәселенің бірі болып табылады, өйткені ол оның табиғатына жарықтық түсіреді.

Бүгінгі күнге дейін ойынға деген түбегейлі көзқарастар биологиялық себептерге байланысты деп айтылған. Дидактикалық ойын - мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде зор мұрат. Оқыту формасы, тәрбие құралы ретінде де ұтымды қолданылады. Қазіргі ғалымдардың басым көпшілігі ойынды қоғам дамуының белгілі бір кезеңінде қалыптасқан өзгеше қызмет түрі ретінде түсіндіреді. Кеңестік педагогтар мен психологтардың зерттеулері сабақтарда дұрыс ұйымдастырылған оқыту ең нәтижелі екенін көрсетті. Мұндай оқыту балалардың білім мен дағдыларды жақсы меңгеруіне, сондай-ақ олардың сөйлеу, ойлау, зейін мен жад қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Әрине, балабақшада оқытудың енгізілуімен педагогикалық процестегі дидактикалық ойынның рөлі мен орны өзгерді. Ол балалардың сабақта алатын білімдерін бекіту, нақтылау және кеңейту құралдарының біріне айналды. Дидактикалық ойындардың тән белгілері - оларды ересектер балаларды оқыту және тәрбиелеу мақсатында жасайды. Алайда, дидактикалық мақсатта құрылған, олар ойын болып қала береді. Бұл ойындағы бала, ең алдымен, ойын ахуалына тартылады, ал ойнаған кезде ол дидактикалық келелі мәселе өзі байқамай шешеді. Балаларды тәрбиелеу мен оқытуда жөн-жосығы бар ойындармен ойнау үлкен мәнге ие: дидактикалық, жұмыс үстелі – баспа, қозғалмалы. Олар жан-дүниелік мәселелерді шешуге әуестік тудырады, ерік пен зейінді дамытуға ықпал ететін өте маңызды қозғаушы күш. Сонымен қатар, олар ерік, шыдамдылық, өзін-өзі бақылау сияқты адамгершілік қасиеттерді өркендеуге көмектеседі. Дамытушылық ойын-бұл бала үшін белсенді және мағыналы іс-әрекет, ол оған ерікті түрде келеді және ондағы жаңа тәжірибе оның жеке жетістігіне айналады, өйткені оны басқа ахуалдарда да еркін қолдануға болады. Үйренген тәжірибені өз ойындарындағы жаңа ахуалдарға көшіру баланың шығармашылық бастамасын дамытудың маңызды көрсеткіші болып табылады. Сонымен қатар, көптеген ойындар балаларды "ойда" әрекет етуге, балалардың қиялын жандандыратын нәрсені ойлауға, олардың шығармашылық қабілеттерін дамуға үйретеді. Тәуелсіз әрекеті балалар ойынға, оның ережелері

мен әрекеттеріне қызығушылық танытқан жағдайда ғана жүзеге асырылады, егер олар осы жөн-жосықты игерсе [2].

Балалар ойындарды жақсы көреді, әсіресе жақсы таныстарын қуана ойнайды. Мұның дәлелі балаларға белгілі халықтық ойындар болуы мүмкін ("бояулар", "біз қайда болдық, біз айтпаймыз, не істедік – көрсетеміз" және т.б.). Мысалы, "Бояулар" балалар бояудың кез-келген түсін таңдауы керек. Балалар әдетте сүйікті және ертегі түстерін таңдайды: алтын, күміс. Түсті таңдағаннан кейін, бала жүргізушіге жақындайды және оның құлағына бояудың атын сыбырлайды. "Бір аяқпен секіріңіз", - дейді жүргізуші бояудың түсін атаған адамға, оны ойнаушылардың бірі білмеген. Мұнда балалар үшін қанша қызықты ойын әрекеттері бар. Тәрбиешінің міндеті-балалар өз бетінше ойнауға үйрету, мұндай ойындар әрқашан қорда болады, оларды өздері ұйымдастыра алады, тек қатысушылар мен жанкүйерлер ғана емес, сонымен қатар әділ төрешілер де бола алады.

Тәрбиеші ойындардың күрделілігіне, оларды кеңейтуге, молайтуға қамқорлық жасай алу керек. Егер балалар ойынға деген қызығушылықты жоғалтып алса (және бұл көбінесе үстел үсті ойындарына қатысты болса), олармен бірге күрделі ережелерді ойлап табу керек.

Өздігінен ойнатылатын ойын әрекеті ересек адамның басқаруын жоққа шығармайды. Ересек адамның қатысуы жанама, мұғалім ойынның тең қатысушысы бола алады. Сонымен, ойындарда балалардың тәуелсіздігін, белсенділігін қалыптастырудан басқа, балалар мен тәрбиеші арасында, балалардың өздері арасында сенім атмосферасы, өзара түсіністік, баланың жеке басын құрметтеуге, оның ішкі әлеміне, ойын барысында бастан кешкен тәжірибелеріне назар аударуға негізделген атмосфера орнатылады. Бұл ынтымақтастық педагогикасының мәнін құрайды. Балалар өз бетінше сабақтарда да, сабақтан тыс уақытта да дидактикалық ойындар ойнай алады. Сабақтарда барлық балалармен фронтальды түрде өткізуге болатын дидактикалық ойындар қолданылады. Олар білімді бекітеді және жүйелейді. Бірақ дидактикалық ойынның тәуелсіздігін тәрбиелеу үшін балаларға бөлінген ойын сағаттарында беріледі. Мұнда балалар ережелер мен әрекеттерді орындауда ғана емес, сонымен қатар ойынды, серіктесті таңдауда, жаңа ойын нұсқаларын жасауда, жүргізушіні таңдауда тәуелсіз [3].

Дидактикалық ойындар, әсіресе жас топтарда, мектепке дейінгі педагогикада балаларды рөлдік ойындарға үйрету әдісі ретінде қарастырылады: белгілі бір рөлге ие болу, ойын қағидаларын орындау, оның сюжетін кеңейту мүмкіндігі. Мысалы, "қуыршақты төсекке жатқызу" дидактикалық ойынында мұғалім кіші топтағы балаларға

қуыршақты шешіп алу процесінде іс - әрекеттің реттілігін үйретеді: киімді жақын жерде тұрған орындыққа мұқият бүктеп, қуыршаққа қамқорлық жасайды, оны төсекке жатқызады, бесік жырын айтады. Ойын қағидаларына сәйкес, балалар үстелдегі заттардан тек қана ұйықтауға қажет заттарды таңдауы керек. Тәрбиешінің өтініші бойынша кезек-кезек ұйықтауға арналған заттарды ойын бұрышындағы қуыршақ үшін алдын-ала дайындалған жатын бөлмеге салыңыз. Осылайша төсек, орындық, түнгі көйлек немесе пижама пайда болады. Содан кейін тәрбиешінің басшылығымен балалар қуыршақты ұйқыға дейін шешіндірудің дәйекті әрекетін орындайды: оған пижама киіп, осы мақсат үшін дайындалған төсегіне жатқызады. Барлығы үнсіз бесік жырын айтады: "әлди-әлди қуыршақты шайқайды. Қуыршақ шаршады, күні бойы ойнады". Қуыршақ ойындары-балаларға өз бетінше шығармашылық рөлдік ойындарды үйретудің тиімді әдісі. Дидактикалық ойындар шығармашылық ойындарды байыту үшін үлкен мәнге ие.

Дидактикалық ойын баланың жеке басын жан-жақты тәрбиелеу құралы ретінде де әрекет етеді. Біз оның негізгі қасиеттерін тәрбиелеуде дидактикалық ойынның мүмкіндіктерін көрсетеміз [4].

Ақыл-ой тәрбиесі. Дидактикалық ойындардың мазмұны балаларды қоғамдық өмір құбылыстарына, табиғатқа, қоршаған әлем объектілеріне дұрыс көзқарасты қалыптастырады, Отан, армия, әртүрлі кәсіптердегі адамдар туралы білімді жүйелейді және тереңдетеді, еңбек қызметі туралы түсінік береді. Көптеген дидактикалық ойындар осы білімді игеруге, нақтылауға, шоғырландыруға бағытталған. Мұндай ойындар " бұл үйді кім салған?", "Қуыршағымыз қайда?", " үстел қайдан келді?" және т.б., дидактикалық міндеттерді қамтиды, оларды шешу кезінде балалар құрылысшылардың, астық жинаушылардың және т.б. жұмысшылары туралы, олардың жұмысына көмектесетін машиналар туралы, өндіріс кезеңдерін, нақты білімдерін көрсетеді.

Ойындардың көмегімен мұғалім балаларды өз бетінше ойлауға, алған білімдерін тапсырмаға сәйкес әртүрлі ахуалдарда қолдануға үйретеді. Балаларға ақыл-ой операцияларында қолда бар білімді ұтымды пайдалану міндетін қояды: қоршаған әлемнің объектілері мен құбылыстарында тән белгілерді табу, заттарды белгілі бір белгілер бойынша салыстыру, топтау, жіктеу, дұрыс қорытынды жасайды.

Дидактикалық ойындар балалардың сенсорлық қабілеттерін жетіледі. Сезім мен қабылдау процестері баланың қоршаған ортаны тануының негізі болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балаларды түсімен, формасымен, көлемімен таныстыруда баланың заттардың сипаттамалық белгілерін қабылдауын жақсартуға бағытталған дидактикалық ойындар мен сенсорлық білім беру жаттығуларының жүйесін

кұруға мүмкіндік береді. Дидактикалық ойындар мектепке дейінгі балалардың сөйлеу дағдыларын даму: сөздік толықтырылады, дыбыстың дұрыс айтылуы қалыптасады, байланысты сөйлеу дамиды, өз ойын дұрыс жеткізе алады. Кейбір ойындар балалардан жалпы, түр ұғымдарын белсенді қолдануды талап етеді, мысалы, "бір сөзбен атаңыз" немесе "үш затты атаңыз". Дыбысқа ұқсас антонимдерді, синонимдерді, сөздерді табу - көптеген сөздік ойындардың басты міндеті. Көптеген ойындар барысында ойлау мен сөйлеуді дамыту ажырамас байланыста жүзеге асырылады. Мысалы, "біз не ойладық?" балалар тек екі сөзбен жауап беретін сұрақтар қою керек: "иә" немесе "жоқ". Ойын барысында балалардың қарым-қатынасы, даулы мәселелерді шешу кезінде сөйлеу белсендіріледі. Өзінің талаптары мен дәлелдерін дәлелдеу қабілетін жетіледі [5].

Адамгершілік тәрбиесі. Мектеп жасына дейінгі балаларда қоршаған заттарға, ойыншықтарға ересектердің еңбек өнімі ретінде ұқыпты қарауы, мінез-құлық нормалары, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасы, тұлғаның жағымды және жағымсыз қасиеттері туралы адамгершілік идеялар қалыптасады. Баланың жеке басының адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу ойынның мазмұны мен ережелеріне ерекше рөл атқарады.

Кішкентай балалармен жұмыс жасауда дидактикалық ойынның негізгі мазмұны балалардың мәдени-гигиеналық дағдыларды, мінез-құлық мәдениетін игеруі болып табылады. Мұндай ойындар тәрбиешінің назарын балалардың ойнауы, мәдени-гигиеналық дағдыларды, мінез-құлық нормаларын игеруіне, олардың жағымды қатынастарын дамытуға бағыттайды.

Ересек жастағы балалармен жұмыс жасауда дидактикалық ойындарды қолдану тәрбиешінің назарында сәл өзгеше міндеттерді шешеді: балаларда адамгершілік сезімдері мен қарым-қатынастарын тәрбиелеу; еңбек адамдарына, Отанымыздың қорғаушыларына, Отанға, туған жерге деген сүйіспеншілікке құрмет.

Балалардың ойындардағы мінез-құлқын бақылай отырып, тәрбиеші олардың әрекеттерін атап өтеді. Мысалы: кез - келген үстел ойынын ойнау арқылы ойыншылардың бірі (оны Айсұлтан деп атайық) үнемі жеңіске жетеді. Содан кейін ол ойнауға қызығушылық танытпайды және ойыннан бас тартқысы келеді. "Тағы да ойнайық", - деп сұрайды жолдасы. "Өтінемін, Айсұлтан, тағы біраз ойна". Айсұлтан ойынға қосылады, жолдасына жеңіске жету үшін қалай ойнау керектігі туралы кеңес береді. Ақырында, ол да жеңімпаз болды. Екеуі де риза. Тәрбиеші балаларға екі баланың қаншалықты жақсы ойнағанын айтады. "Айсұлтан жақсы дос болды, Даниялға көмектестіп оны

ойнауға үйретті", - деп аяқтайды тәрбиеші. Содан кейін балалардың өздері ойын кезінде балаларға көмектесуге, оларға жаңа дидактикалық ойын түрінде сыйлық беруге, жаңа балаларға таныс ойын ойнауға үйретуге және т. б. шақырылады.

Еңбек тәрбиесі. Көптеген ойындар балаларда жұмыс істейтін адамға деген құрметті қалыптастырады, ересектердің жұмысына қызығушылықты, өздері жұмыс істеуге деген ұмтылысты тудырады. Мысалы, "бұл үйді кім салған?" ойынында балалар үй салмас бұрын дизайнер сәулетшілер сызбамен жұмыс істейтінін біледі, содан кейін құрылысшылар: кірпіш қалаушылар, сылақшылар, суретшілер, сантехниктер және т.б. жұмысшылар бар. Балалар үй салуға қандай машиналар көмектесетіні туралы біледі. Осылайша, балалар осы мамандықтардың адамдарына деген қызығушылықты оятады, үйлер, көпірлер, теміржол және т.б. салуға деген ұмтылыс пайда болады.

Балалар ойындарға материал жасау кезінде кейбір еңбек дағдыларын үйренеді. Мектеп жасына дейінгі балалар иллюстрациялық, табиғи материалды таңдайды, кіші топтағы балаларға арналған карталар, қораптар, үстел ойындарын жасайды. Егер балалар ойынға атрибуттарды өздері дайындаса, оған мұқият қарайды.

Эстетикалық тәрбие. Балалар ойындарда өмірлік жағдайлар туралы өз әсерлерін жеткізеді, оларға деген көзқарастарын қайта сезінеді; бұл ретте олардың әсерлері тереңдей түседі, нақтыланады, жаңаша түсініледі. Бұл ойындарды бейнелеу іс-әрекеті процесімен біріктіреді, бұл олардың мектеп жасына дейінгі балалардың эстетикалық тәрбиесінде өзара байланысын орнатуға мүмкіндік береді. Бейнелеу іс-әрекетінің ойындармен байланысы әр бала үшін іс-әрекеттің жеке мәнді мотивін жасайды, бұл олардың жоғары тиімділігін қамтамасыз етеді. Бала жай сурет салмай, кеседі, мүсіндейді, бірақ суреттерде таныс ойынның бейнелерін жеткізеді және жаңа ойындар жасайды, соның ішінде дидактикалық.

Дидактикалық ойындар балаларға келесі мүмкіндіктерді береді:

- сенсорлық тәжірибені жинақтау, заттардың қасиеттері (түсі, пішіні, шамасы, құрылымы, кеңістіктік жағдаяты) туралы түсінік пен білімді нақтылау, объектілердің ұқсастығы мен айырмашылығын ажырата білу қабілетін жетілдіру (балалар неғұрлым көп қасиеттерді ажырата білуді үйренсе, соғұрлым көп заттарды ажырата алады);

- көз өлшегішті, қол мен көздің қимылын үйлестіруді, ұсақ моториканы дамыту;

- ерікті және еріксіз қабылдауды, зейінді, есте сақтауды жетілдіру (соңғысы әсіресе мәнді, өйткені олар балаларда шиеленіс тудырмайды,

олардың бастамасымен пайда болады, қызығушылығымен анықталады) [5].

Жарқын, әдемі дидактикалық ойыншықтар олармен ойнау деген құштарлықты тудырады. Дидактикалық ойындарға арналған барлық материалдар топта белгілі бір жерде сақталады, балаларға қол жетімді болады.

Дене тәрбиесі. Жағымды эмоционалды өрлеуді тудырады, әлауқат және сонымен бірге жүйке жүйесінің белгілі бір кернеуін қажет етеді. Ойын кезінде балалардың қозғалыс белсенділігі әсерінен миы дамиды. Дидактикалық ойындар барысында қолдың ұсақ бұлшықеттері өркендеп, күшейеді, бұл балалардың ақыл-ой дамуына, қолды жазуға, бейнелеу іс-әрекетіне дайындауға, яғни мектепте оқудың болашағына жағымды әсер етеді. Ойын кезінде балалар әлеуметтік сезімдерді айқын көрсетеді, бәрін бірге жасауға тырысады. Ұжымдық эмоцияларды, ұжымдық тәжірибені нығайтады.

Қорытындылай келе, ойынның мәні - баланың өз бетімен әрекеті мен өзгерістерді танып білуіне құштарын ояту. Ойын халықтық педагогикада ең көне және тиімді әдісінің бірі. Бала ойын арқылы айналасындағы бақылағанның барлығын еліктеп түсінеді, жүзеге асырады. Демек, оқу тәрбиесінде басқа түрлері сияқты ойынды да білімділік, тәрбиелік мақсаттарын орындауға болатын тәсілі. Балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты сабақ мазмұнын жақсы үйлестіре қолдануы мұғалімнің ізденісіне, шеберлігіне тіреледі. Ол үшін ұстаз ойынды пайдалану методикасын да, ойын түрлерін таңдауға қойылатын талаптарды білуі тиіс.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабекова, Ф. Н. Мектепке дейінгі білім мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы. – Астана : Сарыарқа. 2010. – 44 б.
2. Алексеева М., Яшина Б.И. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту және ана тілін оқыту әдістері. Академия баспа орталығы, 2009. – 400 б.
3. Занков Л.В. Дидактика және педагогика. 1998.
4. Меңжанова. Ә Мектепке дейінгі педагогика. 1982. – 241 б.
5. Романович О.А Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дидактикалық ойындар. 2017.- 22 б.

**ЖАРАТЫЛЫСТАНУ
ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ ӨЗЕКТІ
МӘСЕЛЕЛЕР**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ПРЕПОДАВАНИЯХ
ЕСТЕСТВЕННО-НАУЧНЫХ
ДИСЦИПЛИН**

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА АКТ-НЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ: ЗАМАНУИ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

*Айтмуқан Бекбулатұлы Айгожсин
Гульнар Каиржановна Тулиндинова*

*Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ.*

***Аңдатпа.** Мақалада оқушылардың АКТ құзыреттілігін арттыру әдісін тәжірибеге ендіру үшін зерттеу жұмысы көрсетіледі. Оқушылардың АКТ құзыреттілігін арттыру жолдары, мақсаты мен күтілетін нәтижесі белгіленген. Биология пәні бойынша оқушылардың ойлау дағдыларын дамыту интербелсенді әдістерге бағытталған тапсырмалар арқылы жүзеге асырылды. Оқыту үрдісінде тиімді болған платформалар, олардың тиімділігі мен нәтижелілігі қарастырылған. Платформалардың оқушылардың сапалы білім алуына оңтайлы тұстары мен білім сапасына әсері талданған.*

***Аннотация.** В статье показана исследовательская работа по внедрению в практику метода повышения ИКТ-компетентности учащихся. Определены пути, цели и ожидаемые результаты повышения ИКТ-компетентности учащихся. Развитие навыков мышления учащихся по биологии осуществлялось через задания, направленные на интерактивные методы. Рассмотрены наиболее эффективные в процессе обучения платформы, их эффективность и результативность. Проанализированы положительные стороны и влияние платформ на качество образования учащихся.*

***Annotation.** The article shows the research work on the introduction into practice of the method of improving the ICT competence of students. The ways, goals and expected results of improving the ICT competence of students are defined. The development of students' thinking skills in biology was carried out through tasks aimed at interactive methods. The most effective platforms in the learning process, their effectiveness and efficiency are considered. The positive aspects and the impact of platforms on the quality of students' education are analyzed.*

***Түйінді сөздер:** құзыреттілік, таным, дағды, сыни ойлау, критериялды бағалау, оқыту платформалары.*

***Ключевые слова:** компетентность, познание, навыки, критическое мышление, критерияльное оценивание, обучающие платформы.*

***Keywords:** competence, cognition, skills, critical thinking, criteria-based assessment, learning platforms.*

Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді. ХХІ ғасыр информатика ғасыры, яғни ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беріп, жан – жақты дамуына ықпал ету мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талап етеді. Қазіргі кезде білім беру саласында оқытуда ақпараттық

технологияларсыз елестету мүмкін емес. Дамыған елдердегі білім беру жүйесінде ерекше маңызды болып табылатын мәселердің бірі оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу үдерісінде ақпараттық – технологияларды пайдалану болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны келешек ұрпақ жан – жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, дамуына жол ашатын педагогикалық үрдіс.

Қазіргі әлемде білім берудегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) рөлі барған сайын маңызды бола түсуде. Биологияны оқыту саласында біз білім беру процесінің тиімділігін арттыру үшін АКТ-ны қолдануға қызығушылықтың артып келе жатқанын байқаймыз. Бұл тәсіл оқу сапасын жақсартып қана қоймай, оқушылардың құзыреттілігін белсенді түрде дамытады. Биологияны оқытуға АКТ интеграциясы оқушылар мен тәрбиешілер үшін жаңа көкжиектерді қалай ашатынын қарастырайық.

Жыл сайын әлем цифрлық сипатқа ие болып келеді және білім бұл үрдістен тыс қалмайды. Сонымен қатар, биология саласындағы ғылыми жаңалықтар тірі организмдер туралы түсінігімізді және олардың экожүйедегі өзара әрекеттесуін қалай кеңейтеді, сонымен қатар білім беру саласындағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (акт) мүмкіндіктері де кеңейеді.

Осы өзгерістерді бақылай отырып, біз биологияны оқытуда АКТ қолдану қосымша құралдан оқу процесінің ажырамас бөлігіне қалай айналатынын көреміз. Бұл білім сапасын жақсартудың жаңа жолдарын ашып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың оқу материалымен үйрену және өзара әрекеттесу тәсілдеріне айтарлықтай өзгерістер енгізеді.

Акт күрделі биологиялық тұжырымдамаларды визуализациялаудың керемет мүмкіндіктерін ұсынады. Мысалы, тірі жүйелерді модельдеу бағдарламалық құралының арқасында студенттер жасушалардағы ақуыздардың өзара әрекеттесуі немесе экожүйелердегі популяция динамикасы сияқты олар үшін қол жетімді емес процестерді бақылай алады. Бұл биологияны оқытуды қызықты ғана емес, сонымен қатар тереңірек етеді, бұл студенттерге жердегі тіршіліктің табиғатын жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Алайда, биологияны оқытуда АКТ-ны сәтті енгізу тек тиісті жабдықтар мен бағдарламалық жасақтамаға қол жеткізуді ғана емес, сонымен қатар мұғалімдердің кәсіби дайындығын да қажет ететіндігін есте ұстаған жөн. Мұғалімдер осы технологияларды қолдануға ғана емес, оларды әр оқушының жеке қажеттіліктері мен қабілеттеріне бейімдеуге дайын болуы керек. Тек осылай ғана білім беру процесінің

максималды тиімділігі және оның барлық қатысушыларының дамуы қамтамасыз етіледі.

Бүгінгі таңда мұғалімдер теориялық қиындықтарға қарамастан, мектеп өміріне құзыреттілік тәсілін зерттеумен, түсінумен және енгізумен белсенді айналысады. Педагогикалық тілге «коммуникативтік құзыреттілік» және «ақпараттық құзыреттілік» сияқты сөз тіркестері енді. Бүгінгі таңда ақпараттық құзыреттілік негізгі құзыреттілік ретінде ерекшеленеді, оны ғалымдар білім беру саласының қажеттіліктерімен де, әлеуметтік сұраулармен де түсіндіреді. Соңғылары тез өзгеретін әлемде өсіп келе жатқан белгісіздік адамнан жағдайды тез бағалай білуді және адам бұрыннан бар немесе қысқа мерзімде таба алатын ақпарат негізінде дұрыс шешім қабылдауды талап етеді. Ақпараттық құзыреттілік адамға қазіргі жағдайда әлеуметтік және кәсіби жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді.

АКТ құзыреттілігінің үш негізгі аспектілері бар:

- АКТ саласында функционалдық сауаттылықтың жеткілікті жоғары деңгейінің болуы;

- кәсіби міндеттерді шешу үшін оқу іс-әрекетінде АКТ-ны тиімді, орынды пайдалану;

- АКТ-ны білім берудегі жаңа парадигманың негізі ретінде студенттерді ақпараттық қоғамның субъектілері ретінде дамытуға бағытталған, жаңа білімді құруға қабілетті, жаңа зияткерлік және/немесе белсенділік нәтижесін алу үшін ақпараттық массивтермен жұмыс істей алатын түсіну. [1,3]

Кәсіби жетістікке жете алатын, әлеуметтік ортаға толыққанды бейім тұлға қалыптастыру мектеп партасынан басталады. Биология пәні адам өмірін, оның қоршаған ортамен қарым қатынасын зерттейтін жаратылыстану ғылымының бір саласы болғандықтан, оны тек теория жүзінде емес, зерттеу жұмысымен оқушыларға жеткізген абзал. Ал көп мектептерде әлі күнге дейін пән кабинеттері заманауи құралдармен, жабдықтармен қамтамасыз етілмегендіктен, сапалы білім беру үшін АКТ мүмкіндіктерін қолданамыз. Оның бір дәлелі, 3 D және 4D модельдеуді оқу үдерісінде тиімді қолданылуы. Өз тәжірибемде оқушылардың таным белсенділігін, зерттеушілік қабілеттерін, сонымен қатар пәнге деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында модельдеуді жиі қолданамын. Тиімділігі: кез келген тіршілік иесінің ішкі және сыртқы құрылысын микроскоп көмегімен зерттеу отыра, оны жандандыру. Модельдеу үшін 3 D Animals, 4 D Mozaika, Cyber Cube платформалары қолданылады. Оқушылар QR кодты қолдана отырып, өздеріне қажетті объектіні зерттеп, онымен етене таныса алады. Бұл

платформаларды жаңа сабақ өткенде немесе қосымша ресурс көзі ретінде, бекіту тапсырмасы ретінде беруге болады.

Оқу үдерісінде оқушылардың жеке, жұптық, топтық жұмыстарын ұйымдастыру үшін келесідей АКТ платформаларының мүмкіндіктерін сабақта қолданамын. Олар: Plickers, Kahoot, Bamboozle, Flippity, Learning apps, Bilimland.kz, Tik-Tok, Curipod, Wordwall. Әр платформаның өз ерекшеліктері бар. Сабақ барысында оқушыларды формативті бағалауда, топтық жарыс, сабақтан тыс іс шарада, ынталандыру мақсатында өте тиімді болып келеді. Сонымен қатар, тест жұмыстары, сәйкестендіру, көп жауапты таңдаулы тапсырма, сәйкестендіру, ойын форматында түрлі деңгейлері бар. Бұл тапсырмаларды құрастырғанда ұпай сандарын тапсырма деңгейіне сәйкес іріктеп, бірден оқушыға дұрыс жауабын көрсетіп, кері байланыс береді. Бұл біріншіден, мұғалімнің уақытын үнемдейтін көмекші құрал болса, екіншіден, оқушының ұялы телефонды тиімді пайдалану көзі болып табылады. Аралық бақылауға, ұлттық тестілеуге дайындық барысында тестілеу жұмыстарын алу үшін өте тиімді, себебі автоматтандыру жүйесін қолдана отырып, мұғалім өз жұмысын жеңілдетеді. [5]

Сабақ барысында қолданылып жүрген АКТ түрлерінің тиімділігін анықтау мақсатында оқушылар арасында сауалнама алынды. Сауалнама төмендегідей сұрақтарды қамтыды:

- АКТ сабақта қолдану сіз үшін қызықты ма? Иә 24/80% Жоқ 3/10%

- АКТ сабақта жиі қолдану сіздің біліміңізді жоғарылатады деп есептейсіз бе? Иә 18/60%

Жоқ 6/20%

- 3 D-4 D модельдеу бағдарламасы қаншалықты пайдалы болды? Иә 24/80% Жоқ 3/10%

- Қай платформаны қолдану ыңғайлы? Bamboozle, Flippity, Learning apps, Bilimland.kz, Tik-Tok, Curipod, Wordwall

- Формативті және жиынтық бағалау барысында орындаған практикалық бағыттағы тапсырмаларда оңтайлы болды ма? Иә 24/80% Жоқ 3/10%

Сауалнаманы қорытындылай келе АКТның оқу үдерісіндегі SWOT талдауы жасалынды:

<i>Сәтмі</i>	<i>Сәтсіз</i>
<p>Ақпараттық, танымдық құзыреттілігі артады;</p> <p>Оқушы қызығушылығын арттырады;</p> <p>Сабақтағы белсенділігін арттырады;</p> <p>Ойлау дағдысын дамытады;</p> <p>Өздігінен жұмыс істеуге бағыттайды;</p> <p>Кері байланысты автоматтандырады;</p> <p>Сабақты қызықты етеді;</p> <p>Білім сапасы артады;</p> <p>Сабақты креативті етеді. білім-білік дағдыларын тест орындау арқылы бақылау;</p> <p>қашықтықтан оқу мүмкіндігінің туындауы;</p> <p>қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып үрдістерін әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезіну мүмкіндігі;</p> <p>оқушының ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы мол.</p>	<p>Ақпараттың әр түрлі деңгейде болуы.</p>
<i>Мүмкіндік</i>	<i>Қауіп</i>
<p>Шығармашылығының артуы;</p> <p>Дейгей бойынша саралануы;</p>	<p>Интернет желісі.</p>

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, ақпараттық технологиялардың оқу мен оқыту үдерісінде маңызы өте зор. Оған жоғарыдағы кестедегі ақпарат дәлел. Ақпараттық технологиялар оқу жұмысының формалары мен әдістерін өзгертуге ғана емес, сонымен қатар білім беру үрдісінің байытуға да мүмкіндік береді. Оқу іс-әрекеті арқылы баланы тек оқуға, жазуға үйрету ғана маңызды емес, сонымен қатар баланың рухани адамгершілік қасиетін, оның жақсы жақтарын дамыту маңызды деп санаймын. Ал ақпараттық құзыреттілік – бұл жеке тұлғаның әртүрлі ақпаратты қабылдау, табу, сақтау, оны қолдану және ақпараттық – коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті. [2]

Ақпараттық-білім берудегі басты мақсат оқушының өздігінен оқуға талаптандыру, өздігінен ізденуге дағдыландыру. Білім берудің кез-келген саласында «Электрондық оқулықтарды» пайдалану оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттырып қана қоймай шығармашылықпен жұмыс істеуге көмектеседі. Электронды оқулық-

тарды пайдалану барысында оқушы екі жақты білім алады: біріншісі - пәндік білім, екіншісі - компьютерлік білім. Электронды оқулықтарды пайдалану оқушының өз бетінше шығармашылық жұмыс жасауына, теориялық білімін практикамен ұштастыруына мүмкіндік береді. Электронды оқулық арқылы оқушы көптеген қосымша материал ала алады, осы алған мәліметтерін компьютерден көргендіктен есінде жақсы сақтайды, өз бетінше жұмыс жасау қабілеті қалыптасады. Электрондық оқулық оқушының уақытын үнемдеуіне, бұрынғы алған білімдерін кеңейтуіне мүмкіндік береді. Әрбір оқушы қалаған тақырыптары бойынша тапсырмалар орындап, тестке жауап беріп, қосымша тапсырмаларды орындауға дағдыланады. Электронды оқулық арқылы түрлі суреттер, сызбалар көрсетуге, дыбыс, және музыка тыңдауға болады. Бұл әрине мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда әсерлі, әрі тиімді. Оқу материалдарын ұтымды игерудегі электрондық құралдардың атқаратын рөлі зор. Сабақта электрондық оқулықтарды қолдану барысында оқушылардың пәнге деген қызығушылығының артқандығы байқалады. Электрондық оқулық оқушыға оқу материалын меңгеруге, өзін-өзі бағалауға мүмкіндік береді. Бастауыш сынып пәндеріне арналған электрондық оқулықтың тест бөлімі арқылы оқушы әр тақырып арқылы толық ақпарат алады және білімін тексереді. Әрбір ұстаздың алдына келген бала да әртүрлі ойлау қабілетінде болады, мысалы кейбірі шапшаң ойлап, тез жұмыс істесе, кейбірі тақырыпты баяу қабылдап, оған тапсырманы немесе тақырыпты қайтадан қарап шығу тиімді болып табылады. Осы орайда АКТ құралдарын пайдалана отырып презентация құралдары арқылы сипаттап берудің тиімділігі бар. [4]

Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағат-бағдар беруші – мұғалімдерміз. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс.

Қорытынды:

Биологияны оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқу процесінің тиімділігін едәуір жақсартуға және студенттердің ғылымға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Интерактивті оқу платформалары, виртуалды зерт-ханалар, онлайн курстар мен вебинарлар материалды өз бетінше зерт-теуге, зерттеулер жүргізуге және тәжірибе алмасуға кең мүмкіндіктер береді, бұл биологияны оқытуды білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін қолжетімді және қызықты етеді.

Биологияны оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану білім беру процесін жақсарту үшін айтарлықтай әлеуетке ие. Интерактивті оқыту платформалары, виртуалды

зертханалар және онлайн курстар сияқты интерактивті оқыту әдістері материалды тереңірек түсінуге ғана емес, сонымен қатар өзіндік жұмыс, сыни ойлау және проблемалық шешу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

АКТ арқылы студенттер әлемнің кез келген нүктесінен білім беру ресурстарына оңай қол жеткізе алады, өздеріне ыңғайлы уақытта және қарқынмен оқи алады, әріптестерімен және оқытушыларымен байланысып, тәжірибе алмасады. Бұл ғылымға деген қызығушылықты арттыратын және жеке дамуды ынталандыратын инновациялық және шабыттандыратын білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Дегенмен, биологияны оқытуда АКТ әлеуетін табысты іске асыру үшін студенттердің жеке қажеттіліктерін ескеру, білім беру материалдарының қолжетімділігі мен сапасын қамтамасыз ету, сондай-ақ оқыту әдістері мен технологияларын үнемі жетілдіру қажет. Тек осылай ғана студенттер мен оқытушылар арасында жоғары нәтижелерге қол жеткізуге ықпал ететін білім беру процесінде АКТ-ны тиімді және тұрақты пайдалануды қамтамасыз етуге болады.

Қолданған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
2. С. Т. Мұхаметжанова, Ж. Ә. Жартынова, «Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері» Алматы – 2008ж.
3. Н.М. Макарова «Информатика и ИКТ» учебник (начальный уровень). С.П., 2010г.
4. А.В. Хуторской «Информатика и ИКТ в начальной школе». Методическое пособие. М,2009 г.
5. Смолкина Е.В. Исследовательская деятельность учащихся как средство реализации личности в образовательном пространстве. /Начальная школа – 2010, №2, С. 56-61.

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ЖАНДАНДЫРУ

*Әлкей Марғулан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студентті,*

Алпамыс Мирас

ғылыми жетекшісі:

научный руководитель: к.х.н., преподаватель- исследователь

Еркибаева М.К.

научный руководитель: преподаватель- эксперт, магистр

Хасенова М.Т.

научный руководитель: к.х.н., асс. профессор

Муканова Р.Ж.

Аңдатпа. Оқуға деген ынтыңның төмендеуі немесе болмауы қазіргі білім берудің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Студент материалды пәнге қызығушылықсыз игермейді. Мотивацияның болмауы көптеген себептерге байланысты болуы мүмкін: оқушының жеке және психологиялық ерекшеліктері, баланың ақыл-ойының ерекшеліктері, мұғалімнің оқу материалын дұрыс таңдамауы. Осылайша, мектеп оқушыларын ынталандыру мәселесі тек өздеріне ғана емес, мұғалімге де байланысты, сондықтан басты міндет-оқушылардың мотивациясын арттыру үшін оқытудың әртүрлі тәсілдері мен әдістерін таңдау.

Оқытудың белсенді әдістері-бұл студенттердің іс-әрекеті нәтижелі, шығармашылық, ізденушілік сипатта болатын әдістер.

Негізгі сөздер: белсенді әдістер, шығармашылық сипат, жүйелі-белсенді тәсіл, танымдық белсенділікті жандандыру, өз бетінше оқыту, топтық жұмыс, коммуникативтік дағдылар.

Аннотация. Снижение или отсутствие мотивации к обучению является одной из актуальных проблем современного образования. Учащийся не освоит материал без интереса к предмету. Отсутствие мотивации может происходить по многим причинам: индивидуальные и психологические особенности ученика, особенности склада ума ребенка, неправильный отбор учителем учебного материала. Таким образом, проблема мотивации школьников зависит не только от них самих, но и от учителя, поэтому главной задачей является отбор различных подходов и методов обучения для повышения мотивации учащихся.

Активные методы обучения - это методы, при использовании которых деятельность обучающихся носит продуктивный, творческий, поисковый характер.

Ключевые слова: активные методы, творческий характер, системно-деятельностный подход, активизация познавательной деятельности, самостоятельное обучение, групповая работа, коммуникативные навыки.

Annotation. A decrease or lack of motivation to study is one of the urgent problems of modern education. The student will not master the material without interest in the subject. Lack of motivation can occur for many reasons: individual and

psychological characteristics of the student, peculiarities of the child's mindset, incorrect selection of educational material by the teacher. Thus, the problem of motivation of schoolchildren depends not only on themselves, but also on the teacher, so the main task is to select various approaches and teaching methods to increase student motivation.

Active learning methods are methods in which students' activities are productive, creative, and exploratory in nature.

Keywords: *active methods, creative character, system-activity approach, activation of cognitive activity, independent learning, group work, communication skills.*

Инновациялық педагогикалық технологиялар - бұл студенттің жеке басының өзін-өзі дамытуы және оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін неғұрлым қолайлы психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау мақсатында жаңа ақпараттық технологиялардың, оқытудың жаңа әдістері мен әдістерінің пайда болуына байланысты әзірленетін дәстүрлі емес педагогикалық технологиялар. Осыған сәйкес, көптеген зерттеушілер білім берудегі инновацияларды интерактивті оқыту әдістерімен байланыстырады, олар "материалға шығармашылықпен қарауды қажет ететін және әр студенттің ашылуына жағдай жасайтын барлық әрекеттерді" білдіреді.

Химия бойынша білім беру стандарттары мұғалімді оқу процесін ұйымдастыруға бағыттайды, онда білім алушылардың өзіндік танымдық іс-әрекеті жетекші рөл атқарады. Химия пәнінен білім беру мазмұнын игеру нәтижесінде студенттер оқу дағдыларын, дағдылары мен іс-әрекет тәсілдерін кеңейтуге мүмкіндік алады. Дамушы оқыту жағдайында негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру процесінде білім алушының ең жоғары белсенділігін қамтамасыз ету қажет, өйткені соңғысы тек өз қызметінің тәжірибесінде қалыптасады.

Оқытудың әр әдісі тәжірибеде әдісті тиімді жүзеге асыруға көмектесетін өзіндік әдістер жиынтығын қамтиды.

Сабақтың бастапқы кезеңінде әдістер ең тиімді болып табылады: "Сабаққа стандартты емес кіру", "ассоциативті қатар" немесе "жарияланбаған тақырып". "Сабаққа стандартты емес кіру" қабылдауы студенттерді сабақтың алғашқы минуттарынан бастап белсенді ойлау қызметіне қосуға бағытталған. Мұғалім сабақты қолда бар білім негізінде түсіндіру қиын даулы фактіден бастайды. Жанама кіші топтардың металдарын зерттеу кезінде оқушыларға металдардың биологиялық рөлі туралы ақпарат ұсынылады, мысалы:

1. адам ағзасында мыс, темір сияқты, қанның қалыпты құрамын сақтауда маңызды рөл атқарады; мыс өте улы металдар тобына жатады;

2. мырыш-маңызды микроэлементтер, ол Қан мен бұлшықет тінінің бөлігі болып табылады, көптеген реакциялардың катализаторы болып табылады; мырышталған цистерналарда сақталған суды ішуге болмайды.

Сабақтың тақырыбына немесе белгілі бір тұжырымдамаға "ассоциативті қатар" әдісін қолданған кезде студенттер бағанға Ассоциация сөздерін жазады. Егер қатар дұрыс және жеткілікті болса, жазылған сөздерді пайдаланып анықтама жасау керек. Осыдан кейін сіз жазбаны тақтаға қалдыра аласыз, жаңа тақырыпты түсіндіре аласыз, сабақтың соңында оралуға, бірдеңе қосуға немесе өшіруге болады. "Жарияланбаған тақырып" қабылдау сабақтың тақырыбын зерттеудің сыртқы мотивациясын құруға бағытталған. Бұл әдіс білім алушыларды жаңа тақырыпты зерттеуге тартуға мүмкіндік береді. Жоғары молекулалық қосылыстарды зерттеу кезінде сабақ полимердің молекулалық салмағын немесе полимерлеу дәрежесін анықтау мәселелерін шешуден басталады, ал сабақ соңында сабақ тақырыбын студенттер дербес шығарады. Көбінесе мұғалім сабақ басында білім алушылардың білімін өзектендіруді сауалнама немесе өзіндік жұмыс түрінде жүргізеді. Дегенмен, белсенді оқыту әдістері ең тиімді болуы мүмкін: " белгілер тізбегі", " Иә – Жоқ", " ойын мақсаты", "идеялар, ұғымдар, атаулар себеті". "Идеялар, ұғымдар, атаулар қоржыны" қабылдау – бұл қолда бар білімді өзектендіру жүзеге асырылатын сабақтың бастапқы кезеңінде студенттердің жеке және топтық жұмысын ұйымдастыруды қабылдау. Бұл студенттердің сабақтың талқыланатын тақырыбы бойынша білетіндерінің немесе ойлағанының бәрін анықтауға мүмкіндік береді. Тақтаға себет белгішесін салуға болады, онда барлық студенттер зерттелетін тақырып туралы білетіндерінің барлығы шартты түрде жиналады.

"Мұнай. Мұнай өнімдерін қайта өңдеу" мектеп оқушылары белгілі мәліметтерді баяндайды, мысалы, мұнай өңдеу процесінде көптеген өнімдер алынады, олардың негізгілері: пластмасса, бензин, асфальт, мазут, керосин, парафин, Шайыр және дизель отыны; мұнай ондаған миллион жылдар бойы тірі организмдердің қалдықтарынан пайда болды; мұнайдың төгілуі-бұл нағыз экологиялық апат және жануарларға қауіп. басқа студенттер өз білімдерін себетке бірнеше тақырыптық бағыттар бойынша жинай алады, содан кейін алынған мәліметтерді бір кестеге жаза алады.

Қабылдау "ойын мақсаты" - қабылдау-сабақта ақыл-ой белсенділігін арттыруға бағытталған ойын. Көптеген монотонды мысалдарды немесе тапсырмаларды белсенді қызметке қосуға

мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқу дағдыларын қалыптастырады: командада жұмыс істеу қабілеті; бір-бірін тыңдау және есту қабілеті. Командаға немесе студенттер тобына ойын түрінде жылдамдық пен дұрыстыққа арналған бірқатар тапсырмаларды орындау ұсынылады.

Сабақта жаңа материалды оқу формасын таңдау көптеген факторларға байланысты: оқушылардың дайындық деңгейі, пән мен тақырыптың ерекшеліктері, кабинеттің мүмкіндіктері мен техникалық жабдықталуы, мұғалімнің шеберлігі. "Инсерт", "тыңдау-сөз байласу-талқылау", "Зигзаг", "жақсы-жаман" сияқты оқыту әдістерін қолдану студенттерді жаңа тақырыпқа енгізіп қана қоймай, олардың жаңа материалды зерттеу бойынша өзіндік қызметін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. "Жақсы-жаман" қабылдау қайшылықтың қалай жұмыс істейтіні туралы түсінік қалыптастыратын сабақта оқушылардың ақыл-ой белсенділігін арттыруға бағытталған.

Бұл әдіс кез-келген объектіде, жағдайда жағымды және жағымсыз жақтарын табу қабілетін қалыптастырады; қарама-қайшылықтарды шеше білу; объектіні, жағдайды әртүрлі позициялардан бағалау мүмкіндігі. Мысалы, металдарды алу тәсілдерін зерделеу кезінде студенттерге металдарды алудың әр әдісінің артықшылықтары мен кемшіліктерін сипаттау ұсынылады.

"Зигзаг" қабылдауды оқушылардың келесі дағдыларын дамыту үшін қолдану орынды: мәтінді басқа оқушылармен бірлесіп талдау; топта зерттеу жұмыстарын жүргізу; ақпаратты басқа білім алушыға беруге болады; топтың мүдделерін ескере отырып, қандай да бір пәнді оқу бағытын дербес анықтау. Техника үлкен көлемді материалды зерттеу және жүйелеу үшін қолданылады. Ол үшін алдымен мәтінді өзара оқыту үшін семантикалық үзінділерге бөлу керек. Үзінділер саны топ мүшелерінің санына сәйкес келуі керек. Көп жағдайда мәселенің шешімін табу жаңа материалды зерттеу кезеңінде орын алады.

Сабақта туындаған мәселелерді шешу және жоспарланған жоспарды жүзеге асыру үшін өз іс-әрекеттеріңізді жоспарлау қабілетін қалыптастыру үшін уақыт бөлу өте маңызды. Бұған "Фишбоун", "қуатты талдау", "сыншы генераторлар", "Венн диаграммасы", "кері ми шабуылы" әдістері ықпал етеді.

"Генератор-сыншылар" техникасын қолданған кезде мұғалім ұзақ талқылауды қажет етпейтін мәселені қояды. Екі топ құрылады: генераторлар мен сыншылар. Бірінші топтың міндеті-ең ерекше болуы мүмкін мәселені шешудің көптеген нұсқаларын беру. Сыншылардың міндеті: ұсынылған шешімдердің ішінен ең қолайлы

мәселелерді таңдау. Мұғалімнің міндеті-студенттердің жұмысын сол немесе басқа ережені шығара алатындай етіп бағыттау, олардың тәжірибесі мен біліміне жүгіну арқылы қандай да бір мәселені шешу. Мысалы, "металдар өндірісіндегі қоршаған ортаны қорғау мәселелері" тақырыбын зерделеу кезінде бірінші топ жердің деградациясы, ауаны ластаушы заттар, өндірістік ағындар мәселесін шешу жолдарын ұсынады. Екінші топ ең қолайлы нұсқаларды таңдайды және өз таңдауын негіздейді. Студенттердің өзіндік қызметін ұйымдастырған кезде мұғалім ситуациялық тапсырманы әзірлеу алгоритмін қолдана алады. Бұған педагогикалық әдістерді қолдану ықпал етеді: "морфологиялық қорап", "төлкұжат жасаңыз", "ситуациялық тапсырмалар". "Паспорт жасау" әдісі алынған білімді жүйелеу, жалпылау үшін қолданылады; зерттелетін құбылыстың белгілерін бөліп көрсету; зерттелетін Тұжырымдаманың қысқаша сипаттамасын жасау, оны басқа ұқсас ұғымдармен салыстыру. Бұл зерттелетін құбылыстың жалпыланған сипаттамасын белгілі бір жоспар бойынша құрастыру әдісі. Сонымен, тақырыпты зерттеу кезінде

"Полиэтилен өндірісі" студенттерге белгілі бір жоспар бойынша төмен және жоғары қысымды полиэтиленнің сипаттамасын жасау ұсынылады. Білімді бақылауды мұғалім дәстүрлі түрде - бақылау жұмысы, сынақ, жазбаша сауалнама, тестілеу; және оқытудың белсенді әдістерін қолдана отырып жүзеге асырады. Осы кезеңдегі ең үлкен әсерді студенттерге әртүрлі деңгейдегі бірнеше тапсырмаларды таңдау үшін ұсыну арқылы алуға болады; бақылаудың дәстүрлі түрлерін қолданбаңыз. Мұндай әдістер: "ақыл-ой картасы әдісі", "белгілер тізбегі", "Венн диаграммасы" болуы мүмкін.

Қабылдау "Венн диаграммасы": тақта үш бөлікке бөлінеді. Бірінші бағанда оқушыларға екі ұғымның арасындағы ортақ нәрсені, ал қалған екеуінде әрқайсысының айрықша ерекшеліктерін жазу ұсынылады. Осылайша, мектеп оқушылары зерттейді бейметалдардың аллотропиясы, оттегі мен озонның айырмашылығы мен ортақ екендігін көрсетеді. Сұрақ қоя білу-әр адамның өмірінде қажет нәрселердің бірі. Сабактың әртүрлі кезеңдерінде сұрақтар қоюды үйренуге болады. Ең бастысы, білім алушыларға сұрақтардың түрлері мен тұжырымдау тәсілдерінің алуан түрлілігін ашу. Осы мақсатта сіз "түймедақ сұрақтары "Блум" және әртүрлі педагогикалық әдістерді қолдана аласыз: " Мен сұрағым келеді", " калың және нәзік сұрақ", " сұрақ сөздері", "мәтінге сұрақ".

Сонымен, "мәтінге сұрақ" қабылдау-оқу материалына деген қызығушылықты арттыруға арналған әдіс. Сұрақтарды мазмұнды тұжырымдау қабілетін қалыптастырады; өз білімінің шекарасын бағалай білу. Оқу мәтінін оқымас бұрын міндет қойылады: мәтінге сұрақтар тізімін жасау. Мысалы, 3 репродуктивті сұрақ және 3 Даму. "Металдар өндірісіндегі Қоршаған ортаны қорғау мәселелері" тақырыбын зерделеу кезінде оқушыларға мәтінді оқып, мәтінге сұрақтар қою ұсынылады. Мысалы:

1. Сіздің аймағыңызда қандай өңдеу кәсіпорындары бар ма?
2. Қандай экологиялық проблемалар бар?
3. Экологиялық мәселелерді шешу.

Рефлексияны ұйымдастырған кезде "Рюкзак", "Синквей", "Алты қалпақ", "жеделхат", "түрлі - түсті өрістер", "рейтинг", "бұрын-соңды" әдістері ең тиімді болып табылады.

Синквейнді құрастыру Оқу материалын, ақпаратты қысқаша қорытындылауды талап етеді. Химиялық реакциялардың жіктелуін зерттеу кезінде студенттер синквейнді құрайды:

1. Экзотермиялық, эндотермиялық.

2. Олар ағып, араласады, қызады.

3. Кейбір химиялық заттар заттардың басқа түрленуіне айналатын процесс.

Бұл әдістердің барлығы сабақтарды әзірлеуде белсенді қолданылады, өйткені олар химияны оқытуда жүйелі тәсілді жүзеге асыруға бағытталған. Жүйелі тәсілді іске асыру оқушылардың танымдық іс-әрекетін жандандыруға мүмкіндік береді, ал мұғалімнің әртүрлі оқыту әдістерін қолдануы сабақты жаңа, заманауи деңгейге шығарады.

Әдебиет:

1. Иоффе А.Н., Активная методика – залог успеха / Гражданское образование. Материал международного проекта. СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000.
2. Бордовская Н.В., Даринская Л.А., Костромина С.Н., Современные образовательные технологии. М.: Кнорус, 2011.
3. Ивченко Л.А., Макареня А.А., Валеология на уроках неорганической химии. Пособие для учителя к спецкурсу
4. «Химия и здоровье человека» // Химия № 11-14, 2000.
5. Сурин Ю.В., Голубева Р.М., Дубровская А.М. Проблемные опыты при углубленном изучении химии // Химия в школе. 1994. № 2.
6. Гин А.А. Приемы педагогической техники: Свобода выбора. Открытость. Деятельность. Обратная связь. Идеальность: Пособие для учителя. 3-е изд., - М.: Вита-Пресс, 2001.

7. Активные методы обучения на уроках химии как способ повышения эффективности образовательного процесса, Интернет - ресурс: infourok.ru (дата обращения: 21.01.2023г.).

ҚОСТАНАЙ ҚАЛАСЫНЫҢ ГОДОНИМДЕРІ

Альмухамедова М. Б., Амангелди Н. Е.

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің студенті, Қостанай қ.

Ахметова Э. Б.

ғылыми жетекші: география магистрі, аға оқытушы, Қостанай қ.

Аннотация: Мақалада 2024 жылдағы Қостанай қаласының годонимдерінің жалпы саны, годонимдердің әр-түрлі бағытта жіктелуі мен Қостанай қаласының қазіргі таңдағы ономастиканың басты мәселесінің бірі қарастырылған.

Аннотация: В статье рассматривается общее количество годонимов города Костаная за 2024 год, классификация годонимов по разным направлениям и одна из главных проблем современной ономастики города Костанай.

Abstract: The article examines the total number of godonyms of the city of Kostanay in 2024, the classification of godonyms in different directions and one of the main problems of modern onomastics of the city of Kostanay.

Кілт сөздер: годонимдер, көше атаулары, топонимика, ономастика

Ключевые слова: годонимы, названия улиц, топонимика, ономастика

Key words: place names, street names, toponymy, onomastics

Топонимика – ономастиканың жер-су, елді мекен атауларының шығуы мен пайда болуын, мағынасын, құрылымының дамуын, таралу аймағын, қазіргі жағдайын зерттейді. Жалпы, топонимдер бірнеше түрге жіктеледі: *оронимдер, спелеонимдер, хоронимдер, гидронимдер, пегонимдер, гелонимдер, лимнонимдер, годонимдер* т.б [3].

Солардың ішіндегі *годонимдер* - көше атауларын, соның ішінде даңғылдарды, бульварларды, аллеяларды, жағалауларды, кіреберістерді белгілеуге арналған урбаноним-топоним түрі.

Әр қалада, елді-мекенде годонимдер бар. Қостанайда да годонимдер саны аз емес. Жалпы годонимдер саны 204 [4]. Біз қарастырған годонимдер саны 50.

Олардың ішінде ұлы тұлғаларға қатысты 30 көше, сонымен қатар тарихи оқиғаларға қатысты 3 көше атауы мен табиғи нысандарға байланысты 6 - ау, бұрынғы КСРО атауымен қалған көше атаулар саны – 11.

1 диаграмма. Қостанай қаласының топонимдердің түрлері

Жалпы алғанда, 50 көшенің 60% ұлы тұлғалардың құрметіне қойылса, 6% тарихи оқиғалармен байланысты, ал 12% табиғи нысандарға қатысты, және 22% бұрынғы КСРО атауында қалған көше атаулары.

Ең көп бөлігін Ұлы тұлғаларға қатысты көше атаулары алып жатыр. Ұлы тұлғалар құрметіне қойылған көше атаулары да, өзінің ішінде бірнеше санаттарға жіктеледі.

2 диаграмма. Ұлы тұлғаларға қатысты топонимдердің жіктелуі.

Ұлы тұлғаларға қатысты топонимдер атауын бес санатқа бөліп жіктедік. Соның ішінде ақын-жазушылар, батырлар, азаматтық соғысқа қатысушылар, Ұлы Отан соғысының қатысушылары, ғалымдар, социалистік Еңбек ері тұлғалардың құрметіне қойылған көше атаулары.

Пайыздық көрсеткішпен бөліп көрсеткен кезде, 46% ақын жазушылардың құрметіне, 20%-дан азаматтық соғысқа қатысқандар

мен Ұлы Отан соғысына қатысқан тұлғалардың құрметіне келеді. Сонымен қатар, 7% ғалымдар құрметіне қойылған көше атаулары мен 7% социалистік еңбек ері құрметіне қойылған годонимдер атауы.

Ұлы тұлғалардың құрметіндегі годонимдердің 30-ының 14-і ақын-жазушылар құрметіне қойылған. Бұлар: **Абай, Алтынсарин, Байтұрсынов, Гоголь, Майлин, Пушкин, Чехов, Мауленов, Некрасов, Қайырбеков, Лермантов, Хақимжанова, Толстой, Дулатов** көшелері.

Абай көшесі Абай Құнанбаев атамиздың құрметіне қойылған. Абай Құнанбаев ұстаз, ақын, ағартушы, жазба қазақ әдебиетінің, қазақ әдеби тілінің негізін қалаушы, философ, сазгер, аудармашы, саяси қайраткер. Қазақ халқының ұлы ақыны.

Толстой көшесі Лев Николаевич Толстойдың құрметіне қойылған. Ол орыс жазушысы, ағартушысы, публицисті және ойшылы. Әлемдегі ең ұлы жазушылар-романисттардың бірі.

Ұлы тұлғалардың құрметіне қойылған көшелердің 20 %-ы, яғни 6 годонимдер саны азаматтық соғысқа қатысқан батырлардың құрметіне қойылған. Осы тізімге: **Фролов, Дощанов, Журавлева, Летунов, Амангелді, Жангельдин** көшелері кіреді.

Біздің көшелеріміз бізге тарихты еске түсіреді. Үлкен, беделді тарихи оқиғалардың бірі - азаматтық соғыс. Бұл соғыс 1918–20 жылдары қарулы қарама-қарсылық болып тарихта есте қалды. 1918-1920 жылдардағы Азамат соғысы біздің өлкемізді де белең алған болатын. Қостанай қаласында азаматтық соғысқа қатысқан тұлғалардың құрметіне де қойылған бірнеше көше атаулары бар. Осы тізімге:

Летунов көшесі – Михаил Георгиевич Летунов, Қостанай облысында Кеңес өкіметін орнатуға қатысушы, Қостанай атқару комитетінің мүшесі.

Журавлева көшесі – Юлия Яковлевна Журавлева, мұғалім, революционер, кеңестердің I-II уездік съездерінің мүшесі, Колчактың әрекетін тергеу жөніндегі комиссияның мүшесі. Қостанай уезін ақ казактар басып алғаннан кейін, Л. Таран отрядында медбике болды және партизандар арасында мәдени жұмыс жүргізді. Оны Колчак отрядтары ұстап алып, торғайға бара жатқанда өлтірді [5].

Дощанов көшесі - Омар Дощанов, Қостанайда Кеңес өкіметін орнатуға қатысушы, революциялық трибуналдың мүшесі [5].

Қостанай қаласының көшелері азаматтық соғыс оқиғаларын бейнелейді. Азамат соғысына қатысқан тұлғаның құрметіне берілген көше атауы -бұл біздің өлкеміздің қанды оқиғалардың тұңғышына батырылғанының, Қостанай облысы азаматтық қақтығыс жағдайында

болғандығының, соғыс шынымен де облыстың барлық аудандары мен кенттері бойынша өткенінің нақты дәлелі.

Ұлы тұлғалардың есімдерінің құрметтіне қойылған годонимдердің 6 көше атауы Ұлы Отан соғысына қатысқан батырлардың құрметтіне қойылған. Ұлы Отан соғысының батырлардың құрметтіне қойылған көше атаулары: **Беда, Баймағамбетов, Темірбаев, Сьянов, Коморов, Чкалов көшелері** Жалпы, Ұлы Отан соғысы 22 маусым, 1941 жыл – 9 мамыр, 1945 жыл аралығында өткен. Дүниежүзілік Ұлы Отан соғысы қостанайлықтардың өмірінде де үлкен таңба қалдырды. 30–дан астам қостанайлық жауынгер Кеңес Одағының Батыры атағына ие болды. Ұлы Отан майдандарында 32500 қостанайлықтар қаза тапты, 8000-нан астам жерлестеріміз хабар-ошарсыз кетті. Қостанай көшелері өлкеміздің тарихи айнасы болғандықтан, осы ұлы тұлғаларға қатысты көше атаулары да аз емес. Ұлы Отан соғысына қатысқан тұлғалар құрметтіне қойылған көше атаулары өлкеміздің, жалпы Қазақстан мемлекетіміздің тарихын білуге, жеңістің оңай келмегенін ұмытпауға баулиды. Өз өмірлерін Отан үшін қиған жандарды ұмытуға болмайтынын еске түсіреді. Ұлы тұлғаларды құрметтеп, қадірлеуге шақырады.

Беда көшесі - Беда Леонид Игнатьевич - екінші дүниежүзілік соғысқа қатысушы, авиация генерал-лейтенанті, ұшқыш-шабуылдаушы. КСРО-ға еңбек сіңірген әскери ұшқыш.

Баймағамбетов көшесі - Сұлтан Баймағамбетов 67-армияның 43-Қызыл Тулы атқыштар дивизиясы 147-атқыштар полкі 2-пулемет ротасының бөлімше командирі, Кеңес Одағының Батыры деген жоғары атақ оған қайтыс болғаннан кейін 1944 жылдың 21 ақпанында берілді.

Ұлы тұлғалардың құрметіне қойылған годонимдерінің 2 көше атауы ғалымдардың құрметіне қойылған. Бұлар: **Шаяхметов және Қозыбаев** көшелері.

Мемлекетіміздің дамуы білімнің дамуымен қатар жүретінін ұмытпағанымыз жөн. Түрлі ғалымдар химия, геология, тарих тағы сондай сияқты ғылымдардың дамуына көп үлесін қосты. Олардың құрметіне Қостанай қаласының көшелері де өз атауын алған болатын. Мысалы, Шаяхметов көшесі **Шайсұлтан Шаяхметұлы Шаяхметовтың** құрметіне аталған. Ол химия ғылымдарының кандидаты, профессор. Қазақ КСР Жоғары және орта арнаулы білім министрі (1987-1988), Қазақ КСР, одан кейін Қазақстан Халық Білім министрі (1988-1993). Ал Қозыбаев көшесі **Манаш Қабашұлы Қозыбаевтың** құрметіне аталған-ды. Манаш Қабашұлы Қозыбаев ғалым, Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор.

Жалпы, қазіргі кезде сондай ұлы тұлғалардың ғылымның дамуына қосқан үлесін жастарға да, үлкен кісілерге де ұмытпаған жөн. Қостанай қаласының годонимдер атауы да осыған бағытталған.

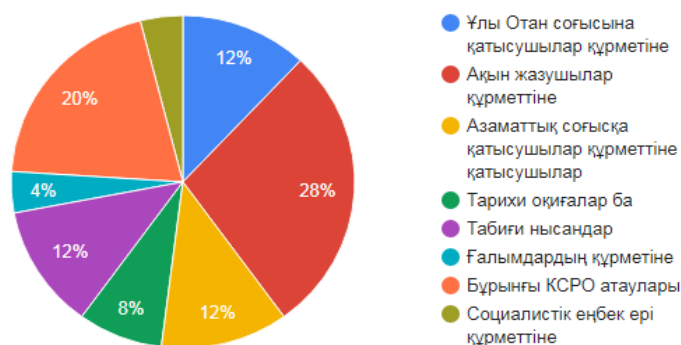
Социалистік Еңбек ері тұлғаларына байланысты қойылған **Ворошилов, Дönenбаева** көшелері жатады. Ол Ұлы тұлғалардың құрметіне қойылған көше атауларының 7%-ын құрайды.

Камшат Байғазықызы Дönenбаева (1943 жылы 15 қыркүйекте Қостанай облысы Ұзынкөл ауданы Ленин совхозы - 2017 жылы 9 қарашада Қостанайда) – ауыл шаруашылығын дамытуға үлес қосқан атақты механизатор, тың игеруші, еңбек ардагері, қоғам қайраткері. Социалистік Еңбек Ері (1975). КСРО Мемлекеттік сыйлығының иегері (1976). Қазақстан Республикасының Құрметті азаматы.

Әр мемлекет, өңір үшін тарихи-оқиғалар беделді орын алады. Тарихи оқиғалар қатарына - Қазақстанның тәуелсіздік алуы, КСРО-ның Ұлы Отан соғысында жеңуі және т.с.с оқиғаларды жатқызсақ болады. Біз мақаланың басында айтып кеткендей, әр өңірдің көше атаулары-сол өңірдің тарихи айнасы. Сол себептен де, Қазақстан үшін беделді тарихи оқиға Қостанай көшелерінің атауында да көрініс тапқан-ды. Тарихи-оқиғаларға байланысты қойылған көшелер қатарына **Тәуелсіздік, Жеңіс, Ленинградская, 5 апреля** көшелерін жатқызсақ болады.

Қостанай өңірінің табиғаты өзінің байлығымен әрі көріктілігімен ерекшеленеді. Жазда Қостанай қаласында жап-жасыл ағаштар, мөп-мөлдір Тобыл өзені ағады. Ал қыста Қостанай қаласында аппақ қар жауып, айнала қоршаған орта қармен жамылады. Табиғатымыз бай әрі көрікті болғандықтан көше атаулары да, табиғи нысандарға байланысты қойылған-ды. Олардың қатарына: **Лесная, Набережная, Полевая, Речная, Ақсу, Урожайная** көшелері жатады.

Тарихқа көз жүгіртсек, біз жетпіс жыл Ресейдің қол астында болдық. КСРО елінде ресми тілі орыс тілі болатын, көше атаулары да орысша атау алған. Барлық КСРО құрамына кірген елдерде көше атаулары бірдей болатын. Қазіргі кездің өзінде, біздің өңірімізде бұл атаулардың жартысы әлі сақталуда. Осы көше атауларына: **Заводская, Зеленая, Киевская, Уральская, Новая, Западная, Базовая, Рабочая, Промышленная, Вокзальная** көшелері кіреді.

3 диаграмма . Қостанай қаласының годонимдер атауының жалпы жіктелуі (пайыздық және сандық үлесі)

2017-2022 жылдар аралығында Қостанай қаласының көше атауларына қазақша атау берілуі қолға алынған-ды. Бес жылдың ішінде Герцена көшесі – Қобыланды батыр көшесіне, Тарана көшесі-Тәуелсіздік көшесіне, Казахская көшесі-Әбілсай көшесіне, Гагарин көшесі-Назарбаев көшесіне, Гвардейская көшесі-Гагарин көшесіне өзгертілген болатын. Бірақ та, қазіргі күннің өзінде Қостанай қаласының көше атауларының үштен бір бөлігі орысша атауға ие.

Осы мәселе Қостанай қаласында әлі де өзекті мәселелерінің бірі болып қала бермек. Қазіргі таңда да осы мәселені шешу үшін түрлі жұмыстар жасалануда. Мәселен, республикалық ономастикалық комиссияға көше атауларын өзгерту жайында құжаттар жіберілген болатын. Келешек жылда *Уральская көшесін Шакшақ Жәнібек атына өзгертуі, Дзержинский көшесіне С. Нұрмағанбетов атауын беруі, сонымен қатар Урицкий көшесін С.Бәкіров және Железнодорожная көшесін Б. Рубинштейн көшесіне өзгерту* жоспарланып жатыр. Сонымен қатар, келешек жылда *Гашека көшесін Ұлы дала көшесіне ауыстырмақ.*

Жалпы, Қостанай қаласының 18 годоним атауы тәуелсіз Қазақстанның дамуына лайықты емес. Сонымен қатар, Дружба, Ударник, Степная атауына ие төрт көше бар. Әр жерде бір көше атауының қайталануы адамдарға қолайсыздық туғызады. Ол да Қостанай қаласының ономастикасының проблемасы ретінде қарастырамыз. Келешек жылда, оны да шешуге жоспарланып жатыр.

Қорытындылай келе, біздің жұмыстың ең басты мақсаты Қостанай қаласының годонимдерімен таныстыру және Қостанай қаласының ономастика ғылымының басты мәселесін қарастыру болатын.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Суперанская А.В. Что такое топонимика? М.: Наука, 1985
2. Поспелов Е.М. Топонимика в школьной географии. М.: Просвещение, 1981.
3. Каймулдинова К.Д Топонимика//2011. Алматы. 2676 [4-56]
4. <https://geodzen.com/kz/kostanay/streets>
5. https://kostanay1879.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=515

ПРИМЕНЕНИЕ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ МАТЕМАТИКИ НА ПРИМЕРЕ ЯЗЫКА ПРОГРАММИРОВАНИЯ PYTHON

Амантаева Тахмина Аскарвна

студентка 2 курса Информатика-Математика Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Асамбаев Асен Жетписбаевич

научный руководитель: кандидат технических наук, профессор, академик Международной академии информатизации, г. Павлодар.

Аннотация: STEAM (STEM) тұжырымдамасымен және оның технологияларымен әлемдік білім берудегі тренд ретінде таныстыру. Қазақстандағы STEAM білім берудің жалпы даму жағдайы зерттелді. Математика мен информатиканың пәнаралық байланысы зерттелді. Мектеп математика курсына оқуды визуализациялау мүмкіндіктері Python бағдарламалау тілін қолданатын екінші ретті қисықтардың графиктерінің мысалында қарастырылады. STEAM Education жүйесінде Python қолданудың артықшылықтары.

Түйін сөздер: STEAM, STEM, математика, информатика, визуализация, Python, график, бағдарламалау.

Аннотация: введение в понятие STEAM(STEM) и ее технологий как тренд в мировом образовании. Изучено общее состояние развития в Казахстане STEAM-образования. Исследована межпредметная связь математики и информатики. Рассмотрены возможности визуализации изучения школьного курса математики на примере графиков кривых второго порядка с помощью языка программирования Python. Преимущества использования Python в STEAM-образовании.

Ключевые слова: STEAM, STEM, математика, информатика, визуализация, Python, график, программирование.

Abstract: introduction to the concept of STEAM (STEM) and its technologies as a trend in global education. The general state of development of STEAM education in Kazakhstan has been studied. The interdisciplinary connection between mathematics and computer science has been studied. The possibilities of visualizing the study of a school mathematics course are considered using the example of graphs of second-order curves using the Python programming language. Benefits of Using Python in STEAM Education.

Keywords: *STEAM, STEM, mathematics, computer science, visualization, Python, graphics, programming.*

Аббревиатура STEAM расшифровывается как science, technology, engineering, art, mathematic (наука, технология инженерия, искусство, математика. – Авт.) Такая образовательная модель объединяет естественные науки и инженерию в единую систему, изучение которой проходит в формате творческих проектов. Вместо строгого разделения на предметы школьникам предлагают интегрированное изучение точных и естественных наук с творческим уклоном. Это увлекает и даёт понять, что биология, география, физика, химия, информатика и математика – это пазлы одной научной картины, а не обособленные части образования. Сегодня система STEAM стала одним из главных трендов в мировом, а теперь и в казахстанском образовании. Всё больше учителей выбирают этот подход, поскольку он открывает перед учениками множество возможностей: изучать взаимосвязанные темы и предметы в рамках одного урока; внедрять в обучение новые технологии: нейросети, программирование, робототехнику; создавать и развивать проекты на протяжении недели, четверти или всего года; ставить опыты, эксперименты и применять полученные знания для решения реальных задач [1].

Изначально методика называлась STEM, и была придумана в США в 2000-х годах с целью взрастить плеяду технических специалистов в стране. Позже она трансформировалась в STEAM (добавилось искусство), распространилась по миру и стала трендом в мировом образовании [2]. Один из мировых трендов, Технология STEM – является наилучшим вариантом качественного образования для подрастающего поколения. Интерпретация тематических материалов с использованием Stem-технологии не только усиливает межпредметные связи, но и обеспечивает учащегося унифицированной информацией об окружающем мире, взаимосвязях предметов и явлений, оказывает непосредственное влияние на критическое мышление учащегося, систематическое развитие навыков научного исследования, адаптации к работе в команде, планированию будущей профессии, а также - позволяет максимально эффективно использовать учебные часы. Применение Stem-технологии в предмете “математика”, который считается одним из самых сложных предметов, открывает творческие возможности, которые еще больше развивают поле образного мышления учащихся и связывают общее содержание предмета с жизнью [3, с.2].

В Казахстане STEM-образование активно развивается с 2014 года. Более 1000 школ открыли лаборатории робототехники. В 1700

школах открыты кружки робототехники, которые посещает более 32 000 учеников. В стране открыто около 100 STEM-лабораторий. В Казахстане создают экспериментальные школы, в которых разрабатывают и испытывают новые методы обучения. Разрабатываются новые учебные предметы, которые работают в междисциплинарном под-оде. Кроме традиционной физики, химии и математики, в школах преподают программирование и робототехнику. Дети изучают криптографию и основы цифровой лингвистики. Интерес к математике помогут поддержать STEM-технологии. На уроках необходимо решать задачи, наглядно показывающие связь математики и истории, биологии, физики, литературы, информатики [4].

В своей работе «Интеграция математики в информатику» Анна Владимировна Расулова учитель математики и информатики МБОУ СШ №150 приводит в пример темы предметов математика и информатика, которые очень тесно взаимосвязаны между собой (рис. 1).

Тема по математике	Тема по информатике
Куб	Конструирование из кубиков
Координатная плоскость	Метод координат
Числовая прямая	Исполнитель «Кузнечик»
Функция (зависимая величина) Тригонометрические, логарифмические функции, Среднеарифметическое значение и т.д.	Встроенные функции в ЭТ
Степень числа	Перевод чисел из одной системы счисления в другую
Построение графиков функции	Вставка мультимедийных объектов в документ

рис. 1 Взаимосвязь тем предметов математика и информатика

В обучении школьной геометрии в силу специфики данного предмета особое место занимает наглядность изучаемого материала. Использование компьютерных технологий и средств визуализации должно облегчить школьникам усвоение новой информации. Геометрическая визуализация позволяет решать проблемы их пространственного представления. Однако поиск качественных демонстрационных моделей и технологии их использования в обучении часто становятся сложными задачами для учителя. Серьезные затруднения у школьников возникают при переходе от изучения фигур на плоскости к изучению геометрии в пространстве. Здесь средства визуализации будут способствовать лучшему восприятию понятий стереометрии [5, с 2.].

Средством визуализации будет выступать язык программирования Python. Язык программирования Python 3 — это мощный инструмент для создания программ самого разнообразного назначения, доступный даже для новичков. С его помощью можно решать задачи

различных типов [6]. Программа представляет собой набор алгоритмов, которые обеспечивают выполнение необходимых действий. Условно таким же образом можно запрограммировать обычного человека, написав точные команды, для того чтобы, например, он приготовил чай. Среда программирования впоследствии переведет команды в машинный код, и цель человека, ради которой создавался алгоритм, будет выполнена. Понятный и лаконичный синтаксис, способствующий ясному отображению кода. Удобная система функций позволяет при грамотном подходе создавать код, в котором будет легко разобраться другому человеку в случае необходимости. Также вы сможете научиться читать программы и модули, написанные другими людьми. Огромное количество модулей, как входящих в стандартную поставку Python, так и сторонних. В некоторых случаях для написания программы достаточно лишь найти подходящие модули и правильно их скомбинировать. Таким образом, вы можете думать о составлении программы на более высоком уровне, работая с уже готовыми элементами, выполняющими различные действия [7, с. 1-2].

На образовательной платформе Skillbox.ru с онлайн-курсами по востребованным направлениям и специальностям, в нашем случае по программированию, размещена необходимая для знакомства с Python информация, а в частности библиотека модулей для использования данного языка программирования в определенной сфере деятельности. На Skillbox.ru можно найти информацию о библиотеках необходимого модуля, в нашем случае модуль для школьного курса математики, в которой говорится, что библиотека Matplotlib — пакет для визуализации данных в Python, которая позволяет работать с данными на нескольких уровнях, а с помощью модуля Pyplot, который рассматривает график как единое целое; через объектно-ориентированный интерфейс, когда каждая фигура или её часть является отдельным объектом, — это позволяет выборочно менять их свойства и отображение (рис. 2).

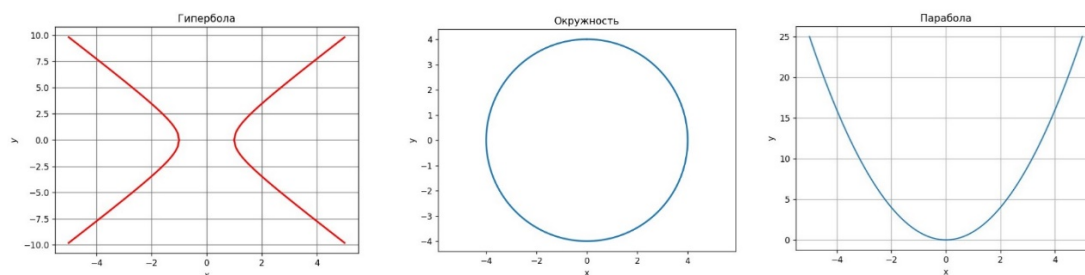

рис. 2. Графики кривых второго порядка на Python

Невозможно не отметить важную особенность языка программирования Python – работа в офлайн режиме, поэтому после установки Python с библиотекой Matplotlib на компьютер, интернет не будет столь необходим. Ребенок начнет разбирать алгоритм работы языка программирования, впоследствии самостоятельно напишет код для визуализации необходимого ему графика, что несомненно развит его логическое мышление. Стив Джобс говорил, что научиться программировать должен каждый – это учит думать. Поэтому можно сказать, что самостоятельная деятельность учащихся анализа и написания кода для построения графиков также и воспитывает их. Ведь когда ученик увидит и поймет, что с помощью машинного кода он может самостоятельно получать ответы на вопросы, которые от него требуют или наоборот интересуют его, ребенок начнет мыслить нестандартно, то есть развивать и использовать свое критическое мышление. Так, например, уравнения кривых второго порядка в школьном курсе математики в представлении учеников могут иметь только один вид, но, если уравнение потерпит некоторые изменения и все еще будет оставаться кривой второго порядка, то у ребенка скорее всего возникнут затруднения в изображении графика в тетради вследствие шаблонного мышления. Поэтому именно Python, в данном случае как средство визуализации и современной образовательной технологии, станет решением проблемы представления графика кривой второго порядка, ведь он поможет не только лучше усвоить новую информацию, но и с поддержкой учителя развить индивидуальный подход учащегося.

Вывод: таким образом, STEAM-образование позволяет не только использование самих STEAM-технологий, но и подразумевает их усовершенствование, одно из которых как мы уже выяснили - средство визуализации Python в межпредметной связи, а именно в данном случае математики и информатики.

Список использованных источников

1. informburo.kz. Не учителя, а изобретатели! Как казахстанские педагоги внедряют в школах STEAM-образование // – 2023.
2. Даниловская Анна. STEAM-образование в Казахстане: перспективы и особенности // – 2023.
3. Бекбауова А.У., Туребаева К.Ж.+. Применение технологии STEM для повышения интереса ученика к предмету // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки», - 2022. – Т. 76. – №4. – с. 2.
4. Вадим С. Что такое STEM-образование, и как оно развивается в Казахстане // - 2022.

5. Шакирова Л. Р., Галиаскарова К. Р., Мухамедвалиева С. Р. Проблемы визуализации математического знания при обучении геометрии в школе // Новые информационные технологии в образовании и науке. – 2019. –№2. – с. 2.
6. pythonworld.ru. Python 3 для начинающих // - 2012.
7. Малхасян В.В., Руденко Д.Н., Радченко П.Н. Использование языка программирования Python на уроках информатики в седьмых классах // - 2018.

АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ХИМИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУ

**Амантай Н.Ф., Әбдіқани М.Б., Мусаева Д.С.,
Мусуртаева Н.М., Шораханқызы А.**

*Әлкей Марғулан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студентті*

Хасенова М.Т.

ғылыми жетекшісі: оқушы –сарапшы, магистр

Аннотация. Бұл мақалада химияны оқыту мен оқуды қолдауда орталық болып табылатын ақпараттық-коммуникациялық техноло-гияның (АКТ) мүмкіндіктері қарастырылады. Бұл тұрақты дамуды ілгерілетуде де маңызды. АКТ – бұл жалпы ұғым, оның астына мәліметтерді өңдеуде қолдау ретінде пайдаланылуы мүмкін барлық түрлі ақпарат құралдары мен технологиялар орналастырылуы мүмкін. Тақырып өте кең ізденісті және практиканы қажет етеді. Аралас оқыту теориясын осы жерде пайдалануға болады, бұл оқытуда оларды пайдалану мүмкіндіктерін модельдейтін АКТ теорияларының бірі болып табылады. Ойлауды қолдау үшін мұғалімдер оқытуда пайдалана алатын бағдарламалық қамтамасыз етудің мысалдары мен ұсыныстары берілген. Зерттеуге негізделген оқу ортасын дамыту тақырыптағы маңызды ұстаным болып табылады, сондықтан біз оны осы мақаланың соңында толығырақ қарастырамыз.

Түйінді сөздер: білім беру; білім алушы; белсенді техникалық құралдар; мықты маман; ақпараттық технологиялар; Инновациялық технологиялар.

Аннотация. В этой статье рассматриваются возможности информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), которые играют центральную роль в обучении и поддержке обучения химии. Это также важно для продвижения устойчивого развития. ИКТ-это общее понятие, под которым могут быть размещены все различные средства массовой информации и технологии, которые могут использоваться в качестве поддержки при обработке данных. Тема требует очень широкого поиска и практики. Здесь можно использовать теорию смешанного обучения, которая является одной из теорий ИКТ, моделирующих возможности их использования в обучении. Вот примеры и рекомендации по программному обеспечению, которое учителя могут

использовать в обучении для поддержки мышления. Разработка учебной среды, основанной на исследованиях, является важной позицией в этой теме, поэтому мы рассмотрим ее более подробно в конце этой статьи.

Ключевые слова: образование; обучающийся; активные технические средства; сильный специалист; информационные технологии; инновационные технологии.

Annotation. This article discusses the possibilities of information and Communication Technology (ICT), which is central to supporting the teaching and learning of chemistry. This is also important in promoting sustainable development. ICT is a general concept under which all the various media and technologies that can be used as support in data processing can be placed. The topic requires a very broad search and practice. Mixed learning theory can be used here, which is one of the ICT theories that simulates the possibilities of their use in learning. To support thinking, here are examples and suggestions for software that teachers can use in teaching. The development of a research-based learning environment is an important position on the topic, so we will consider it in more detail at the end of this article.

Key words: education; student; active technical means; strong specialist; information technologies; innovative technologies.

Мемлекет басшысы болған Н.Назарбаев «XXI ғасырдың басында білім беру капиталға айналуда. Оның өзі стратегиялық ресурстармен бәсекеге түсе алады және қажет. Осылайша, елдің даму деңгейі бағаланатын болады», - деп атап өтті ол. Бүгінде еліміздің білім беру жүйесін әлемдік деңгейге көтеруге талпыныстар жасалуда. Мысалы, түрлі бағдарламаларға негізделген жаңа оқу орындарының, лицейлердің, колледждердің, жаңа үлгідегі мектептердің пайда болуы, болашақ мамандарды даярлауға қойылатын нақты талаптар және т. б. Әлемдік стандарттарға сәйкес келетін мамандарды даярлау мақсатында ғалым-педагогтардың ғылыми негізделген психологиялық-педагогикалық қызметі, орта мектептерде, жоғары оқу орындарында білім беру жүйесін қайта құруға байланысты жаңа технологиялық құрылымдар мен тәсілдерді зерделеу және енгізу мақсатында ғылыми негізделген психологиялық-педагогикалық қызмет. Біздің педагогикалық ғылыми-зерттеу жұмысымыздың мақсаты-білім беру жүйесін жаңғырту барысында оқыту процесіне заманауи әдістемелер мен технологияларды енгізу, бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамыту және әлемдік білім беру ортасына кірігуде сабақтастық үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалану. Білім беруді ақпараттандыру, білім берудің барлық салаларында ақпараттық технологияларды қолдана отырып, елдегі білім беру қызметінің сапасын арттыру. Бүгінгі таңда кафедрадағы педагогикалық ғылыми-зерттеу жұмысының бағыты: «агротехникалық жоғары оқу орындарында студенттерді пәнаралық байланыста өзіндік және ғылыми-зерттеу жұмысы негізінде даярлау әдіснамасы», «аграрлық техникалық жоғары оқу орындарының маман-

дықтарымен сабақтастықта заманауи бейімделген химиялық білімді жобалау», «қашықтықтан оқыту жүйесінде жалпы білім беретін пәндер (Физика және экология пәндері) бойынша мультимедиялық оқыту курстарының моделі», «Қашықтықтан оқыту жүйесі үшін online режимінде бағдарламалық өнімдер мен виртуалды білім беру кеңістігін әзірлеу және зерттеу». Жәнеде осы тақырыптар бойынша өткізілген педагогикалық ізденістер өз алдына келесі міндеттерді қояды:

- * Оқытудың озық технологияларын пайдалана отырып, оқу процесінде ғылыми-педагогикалық қызметті практикада дамыту, үздіксіз жетілдіру және қалыптастыру.

- * Білім беру саласының гуманистік парадигмаға көшуіне сәйкес білім беру процесінде әрбір студенттің таным сапасын жетілдіруді қадағалау және қамтамасыз ету;

- * Ақпарат ағыны үнемі жаңартылып отыруы мүмкін, сол үшін жаңартылған ақпаратқа уақытылы қол жетімділік қамтамасыз етіледі;

- * Заманауи қоғамның талаптары оқытудың жаңа құралдары мен ақпараттық технологияларды еркін меңгерген, ақпарат көздерімен еркін жұмыс істей алатын дәрежеде сауатты, білікті де білімді жастарды тәрбиелеп шығару;

- * Өндірісте, бүгінгі күнде қолданылып жатқан ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану талаптарын қанағаттандыру;

- * ҰБТ нәтижелері түлектердің жаратылыстану пәндерін (химия, физика) жеткіліксіз білетіндігін көрсетеді, сондықтан оқыту технологияларын жетілдіре отырып, студенттердің білім сапасын арттыру. Осы бағыттағы Педагогикалық қызметімізде химияны, физиканы оқыту процесінде жаңа оқыту технологияларын қолдана отырып, ақпараттық технологиялардың жаңа құралдарын қолдана отырып жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру бойынша ұйымдастырылған жұмыс жүргізілуде, мысалы:

- * Химия курсында оқытудың жаңа технологияларын қолдану проблемаларын зерттеу және тиімділігін анықтау мақсатында психологиялық-педагогикалық және ғылыми-әдістемелік қолданбаларды талдау;

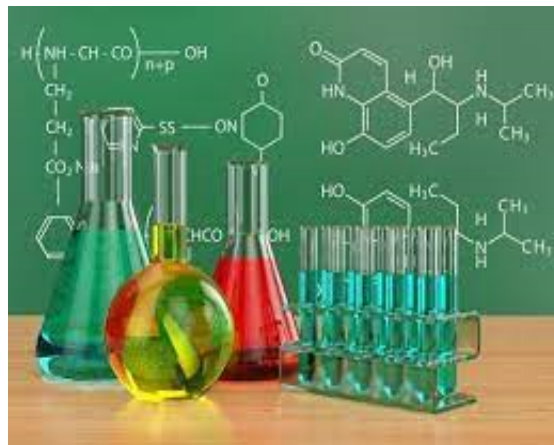
- * Пәнаралық байланыстар арқылы химияны оқытуда заманауи оқыту технологияларын қолдана отырып, мәселелерді талдау;

- * Пәнаралық байланыстар арқылы химияны оқыту процесінде оқытудың жаңа технологияларын қолдану әдістерін қарастыру;

- * Пәнаралық байланыстар арқылы химияны оқытуда заманауи оқыту технологияларын қолдану тиімділігін анықтау және ұсынымдар әзірлеу;

* Пәнаралық байланыстар арқылы химияны оқытуда кейбір физикалық, химиялық құбылыстардың модельдерін жасау;

* Пәнаралық байланыс арқылы химияны оқыту процесінде заманауи оқыту технологияларын қолдану әдістемесін Контент-талдау-ларды қолдану [1].

Бүгінгі таңда ақпараттандыру кең мағынада ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тасымалдау құралдарының инфрақұрылымын қажет ететін, адам қызметінің барлық әлеуметтік маңызды түрлерінде толық көлемде және уақытында берілетін, шындыққа сәйкес келетін білімді белсенді және толық пайдалануға негізделген қоғам өмірін қайта құру процесі ретінде қарастырылуы мүмкін. Кез-келген елдің ғылыми-техникалық даму деңгейінің маңызды көрсеткіші. Бұл жағдайда ақпарат Қоғамның негізгі стратегиялық қоры болып табылады және экономика, білім және мәдениетте маңызды орын алады. Оқу процесінде ақпаратты пайдалану кезінде ақпараттық мәдениет қалыптастырылуы тиіс. Педагогикалық зерттеулерде ақпараттық мәдениет-бұл әлемнің заманауи бейнесін түсіну, ақпараттық ағындарды кеңінен қолдану және оларды талдау, қоршаған ортаға бейімделу мақсатында тікелей және кері байланыстарды жүзеге асыру, компьютермен сауатты қарым-қатынас жасай білу, оның мүмкіндіктері мен зияткерлік ортадағы адамның орны мен рөлін түсіну қабілеті. Бүгінгі таңда педагогикалық жүйелерді компьютерлендіру және ақпараттандыру негізінде оқыту-дың жаңа технологияларының пайда болуына келесі әлемдік тенденциялар әсер етеді:

* Ауқымды өндірістік инфрақұрылымды дамуы және кең көлемде қолданылуы;

* Ғылымның, технологияның және техниканың барлық салаларын ақпараттандыру және автоматтандыру;

* Қоғамның кәсіптегі құрылымын және адамның еңбекке дүниетанымдық көзқарастарын жаңа бағытта өзгерту;

* Әлемдік жүйеде білім берудің ақпараттық интеграциясы.

* Кадрларды білікті және озық етіп өсіру;

* Білім берудің үздіксіз болуын, үздіксіз білім беруді жетілдіру және білім мен дағдыларды толықтырудың маңыздылығы;

* Білім алушыларды жаһандану дәуірінде қоғамның барлық салаларына толық әрі тиімді қатысуына дайындау;

* Білім берудің біліктілігін қажеттілігін арттыру; [1]

Оқу процесінде жаңа оқыту технологияларын қолдану, мысалы, жаңа ақпараттық технологияларды қолдану әр түрлі проблемалар туғызып қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады, нәтижесінде оқытудың тиімділігі артады. Танымдылық іс-әрекетсіз ешқандай ғылыми түсініктеме толығымен қабылданбайтындықтан, белсенді танымдық іс-әрекетті ұйымдастыруға арналған Өзіндік жұмыс жүйесі «тұжырымдамаларды, заңдар мен теорияларды қабылдаудағы қателіктерді уақтылы тануы, педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелерін бағалауы, ол қолданған әдістер мен оқыту әдістерінің тиімділігін мойындауы және оларға тиісті өзгерістер енгізуі керек», осы білімді қабылдаудың сапасы мен нәтижесін бақылау».

Білім беруді ақпараттандыру-бұл мәліметтер базасында, компьютерлік бағдарламаларда, әртүрлі анықтамалық әдебиеттерде ұсынылған ақпараттың үлкен көлеміне ие болу. Компьютерлендіру-бұл білім берудің жеке жағдайы. Өзіміздің педагогикалық қызметімізде «білім беру саласын ақпараттандыру – бұл «оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын іске асыру мақсатында білім беру саласын қазіргі заманғы жаңа ақпараттық технологияларды қолдану теориясы мен практикасымен қамтамасыз ету және құру процесі» тәсілін қолдаймыз. Шынында да, бүгінде білім беруде ақпаратты сақтау, өңдеу, беру жаңа ақпараттық технологиялардың көмегімен жүзеге асырылады. Компьютерлік сауаттылық-бұл әлемнің ақпараттық бейнесін символдар, белгілер және тікелей және кері ақпараттық байланыстар жүйесі ретінде қабылдайтын, ақпараттық қоғамда еркін жүруге және бейімделуге қабілетті адамның ақпараттық мәдениетінің бөлігі. Оқу процесінде жаңа оқыту технологияларын қолдану, мысалы, жаңа ақпараттық технологияларды қолдану әр түрлі проблемалар туғызып қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады, нәтижесінде оқытудың тиімділігі артады. Танымдық іс-әрекетсіз ешқандай ғылыми түсініктеме толығымен қабылданбайтындықтан, белсенді танымдық іс-әрекетті ұйымдастыруға арналған Өзіндік жұмыс жүйесі «тұжырымдамаларды, заңдар мен теорияларды қабылдаудағы қателіктерді уақтылы тануы, педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелерін бағалауы, ол қолданған әдістер мен оқыту әдістерінің тиімділігін мойындауы және оларға тиісті өзгерістер енгізуі керек.», осы білімді қабылдаудың сапасы мен нәтижесін бақылау» [2].

Химияны оқытуға арналған оқу-әдістемелік кешен

Химия сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану материалды игеруді жеңілдетеді, химияға танымдық қызығушылықты арттыруға көмектеседі, оқуға деген құштарлық пен қабілеттерді дамытады, интеллектуалдық қабілеттерді дамытуға және оқуға жеке көзқарасты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. оқушылардың білімін объективті бағалауға мүмкіндік береді. АКТ материалды дәйекті презентация түрінде жүйелеуге ғана емес, сонымен қатар сабақтың жеке бөліктері арасында сызықты емес қозғалыс мүмкіндігін туғызуға мүмкіндік береді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияның жалпы мүмкіндіктері Аралас оқыту бойынша әдебиеттер арқылы АКТ мүмкіндіктерін, мысалы, төрт санатқа бөлуге болады:

1. АКТ құбылыстар мен процестер үшін динамикалық және интерактивті визуализацияны мүмкін етеді, мысалы: анимациялар мен симуляциялар арқылы

2. АКТ әлеуметтік өзара әрекеттесуді жүзеге асыруда жаңа мүмкіндіктер туғызады

3. АКТ қажет болған жағдайда уақыт пен орын бойынша оқыту мен оқуды босатады

4. АКТ деректерді жинауға, өңдеуге және деректерді ортақ пайдалануға мүмкіндік береді тиімдірек. Ақпаратты барлық жерде тез және толық алуға болады [2].

Мысалы, интернет-браузерде жұмыс істейтін электрлік оқыту орталары арқылы студенттер оқу материалын кез келген жерден кез келген уақытта ала алады. Интернет - шексіз ақпарат қоймасына апаратын жол және ақпаратты күрделі, жалпыға ортақ құруға мүмкіндік береді. Ақпаратты құрастыруға, бөлісуге және сынға алуға болады, мысалы: электрлік оқыту ортасында пікірталас форумында студенттің өз сыныбы арасында және сонымен бірге әлеуметтік медиа арқылы жаһандық деңгейде. Ақпараттық-коммуникациялық арналардың ғаламдық желіге негізделген қоры да тұрақты дамуға ықпал етеді, ақпараттық ресурстар мен диалогтық байланыстардың арқасында саяхаттау қажет емес.

Аралас оқыту теориясы негізінде көтерілген АКТ мүмкіндіктері жалпы болып табылады және олар оқыту бойынша барлық бақылауларға қатысты, бірақ 1-ші категория химиядағы ақпаратты визуализациялау тұрғысынан ерекше қызықты. Сондықтан мақаланың қалған бөлігі мысалдар арқылы химиядағы ақпаратты визуализациялау үшін АКТ қандай мүмкіндіктерді ұсынатынына назар аударады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияның көмегімен химияны түсіндіру

Химияны оқытудағы зерттеулердегі ең үлкен жетекші қағидалардың бірі – химияның қиын пән екендігі, ішінара бір ақпаратты бір уақытта көптеген әртүрлі деңгейде қарастыруға болатындығына байланысты. Химияда ақпаратты макроскопиялық (көрінетін), субмикроскопиялық (көрінбейтін) және символдық деңгейде (құрылымдық формула) зерттеуге болады. Бұл үш деңгей әдетте химияның үш деңгейі деп аталады. Кәсіби маман (химик, мұғалім) үшін құрылымдық формулалардағы көрінетін дүниені және микроскопиялық деңгейде болып жатқан динамикалық процестерді елестету оңай, ал жаңа бастаған (студент, оқушы) үшін модельдеу қиын. Сондықтан бізге ақпаратты әртүрлі деңгейде бейнелеудің және олардың арасындағы байланыстарды нақтылаудың жолдары қажет. АКТ осы тапсырма үшін қажетті визуализация құралдарын ұсынады. Әртүрлі деңгейлерді визуализациялау үшін қолданылатын ең көп қолданылатын құралдар - анимациялар, модельдеу, бейнелер және химиядағы молекулалық модельдеу[3].

Пәнаралық байланыста химияны оқыту келесі құбылыстарды түсіндіру процесінде жүзеге асырылуы мүмкін. Бұған мысал ретінде идеалды газдың молекулалық кинетикалық теориясы (сиретудің дәрежесін анықтай отырып, техникалық Вакуумды алу), магниттік және электр өрістеріндегі электронды сәулелердің қозғалысы, түсті араластыру және флуоресценция Заңы(түрлі-түсті кескін алу), электромагниттік индукция және өзін-өзі индукция, өшіру және жабу экстракттері, сұйық кристалдар, төмен жиілікті газдың шығуы(плазмалық панельдер), Бугер Заңы(экрандардың қорғаныш беттері, сіңіргіш, заттың магниттік қасиеттері және магнит өрісін басқару («Винчестер», дискеталар, ZIP-дискілер), лазерлер, прецизионды оптика (CDR, CD RW және DVD) және т.б. оқу процесінде компьютерлік құралдарды пайдалану білім алушылардың білім сапасына, оқу-тәрбие процесінің тиімділігіне, білім алушының танымдық қызметінің белсенділігіне әсер ететін дидактикалық жағдайлардың бірі болып табылады. Оның көмегімен сіз материалдық әлемнің құбылыстары мен объектілері туралы, әсіресе әртүрлі себептермен білім алушы өз бетінше басқара алмайтын құбылыстар мен заттар туралы толық және көрнекі ақпарат ала аласыз. Біз оқу барысында статистикалық (мультиметр-диапроектор, фотоаппарат, цифрлық фотоаппарат, сканер, ксерокс), динамикалық (бейнекамера, цифрлық камера, web камера, кинопроектор, теледидармен немесе мультимедиапроектормен біріктірілген бейнемагнитофон) және

интерактивті (арнайы бағдарламалық компьютер (модем, камера, сканер) статистиканы пайдаланамыз. Ал студенттер, өз кезегінде, өз бетінше жұмыс жасау кезінде танымдық белсенділікті арттыру үшін ақпараттық технологиялардың жаңа құралдарын өз қызметінің құралы ретінде пайдаланады. Бұған олардың компьютерлік модельдермен жұмыс жасауда, виртуалды зертханалық жұмыстарды орындауда, компьютерлік бағдарламалармен аралық және қорытынды тестілік бақылау жұмыстарын тапсыруда, ғылыми жобаларға қатысуда, рефераттар жазуда және дәстүрлі ақпарат көздерімен қатар пән тақырыптары бойынша презентациялар дайындауда, компакт-дискілерде және Интернет желісінде электронды ақпарат түрлерін қолдануы дәлел бола алады. Енді, егер біз айтылғанды негіздейтін болсақ, онда практикалық көрсеткіштер мен зертханалық жұмыстарға негізделген дәстүрлі оқыту әдістемесінен компьютерлік сүйемелдеу әдістемесінің айқын артықшылықтарын атап өтуге болады:

1. зертханалық тәжірибеде нақты көрсетуге немесе бақылауға қиын болатын химиялық (полимерлер алу, өндірістік химиялық технологиялар және т.б.), физикалық құбылыстарды (спутниктің гравитациялық өрістегі қозғалысы, электромагниттік өрістегі зарядталған бөлшектің күйі) ұсыну.

2. әртүрлі теориялық модельдерде алынған нәтижелерді визуалды салыстыру (классикалық және релятивистік механика тұрғысынан есептеудегі күш өрістеріндегі бөлшектердің қозғалысын салыстырумен бақылау).

3. үлкен құралдарды талап ететін немесе білім алушының денсаулығына қауіп төндіретін зертханалық қондырғыларды компьютерлік модельдермен ауыстыру (үдеткіштің жұмыс режимін таңдау, Электрондық схеманы тексеру).

4. құбылыстың теориялық моделін практикада байқалатын нақты құбылысқа біртіндеп жақындатуды, оған нақты тәжірибеде міндетті түрде кездесетін жанама құбылыстар мен өзара әрекеттесулерді (электрондардың қозғалысы, атомның құрылымы, сәулеленуге энергия шығынын есепке алу, жеделдетілген зарядтардың өзара әсерін есепке алу және т.б.) көрсету.

5. эксперименттік түрде байқалмайтын құбылыстарды көрсету (мысалы, зарядталған бөлшектің магнит өрісіндегі қозғалысы).

6. химия және Физика үшін дәстүрлі болып саналатын математикалық мазмұндама арқылы математикалық дайындығы төмен білім алушылар тобында құбылыстың теориялық сипатының негізгі идеяларын көрсету.

7. компьютерде ойын түрінде кейбір тәжірибелер, эксперименттер жүргізу және т.б. жалпы химия, физика пәндерін оқыту процесі тәжірибе негізінде құрылған. Оқу процесінде кейбір тәжірибелерде қажетті жабдықтар, химиялық реактивтер жетіспейді, ал екінші бөлігі өмірге қауіпті тәжірибелер жүргізу мүмкін болмайды, ал кейбір тәжірибелер тым ұзақ уақытты қажет етеді және оларды бақылау үшін көп уақытты қажет етеді, ал кейде, керісінше, бірқатар тәжірибелер өте тез өтетіндіктен, оларды бақылау мүлдем жүргізілмейді. Сондықтан біз осындай жанжалды жағдайда оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын қолдану тиімді екенін өз тәжірибемізден көріп отырмыз.

Осылайша, жоғарыда келтірілген жалпы мәселелерді қорытындылай келе, біз философиялық, психологиялық, педагогикалық принциптер мен озық ойлардан шығамыз, содан кейін: Химияның жаратылыстану пәндеріне байланысты білім жүйесіндегі табиғатты, заттарды және қоршаған ортадағы әртүрлі құбылыстарды тану мен танудағы мазмұнның сабақтастығы бізге қойылған міндетті шешуге көмектеседі деп санаймыз. Пәндерді өзара байланыстыру арқылы оқыту процесінде инновациялық технологияларды қолдану-біздің мақсатымызға, яғни оқу мақсатына жету үшін оқытушы мен білім

алушының іс-әрекеті процесін біріктірудің алуан түрлілігі мен тәсілдері. Егер біз оқытудың мақсаты мен компоненттері тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда бұл оқытушы білім алушыны қажетті білім қорымен жабдықтайтын және адамгершілік көзқарасты қалыптастыратын оқыту құралдары мен әдістерінің жиынтығы. Бүгінгі таңда пәнаралық байланыс арқылы экологиялық білім беру процесінде қолданылатын оқыту әдістерінің түрлерін ескере отырып, көрнекі құралдар білім берудің негізгі көзіне айналғанын атап өткен жөн, яғни визуалды әдісті қолдану бүгінде жетілу сатысында. Экологиялық білім беруде көрнекі әдіспен қатар ауызша әдіс жиі қолданылады – сөзбен түсіндірілетін түр. Сөздік әдіс білім алушының практикалық біліктері мен дағдылары жеткіліксіз болған, эксперимент жүйесі күрделі, эксперимент «қауіпті», Реактивтердің аз саны нәтиже бермейтін, жабдықтар жеткіліксіз болған және уақытты үнемдеу талап етілетін жағдайларда жиі пайдаланылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ж.Бұзаубақова. Жаңа педагогикалық технология. Оқуқұралы. //Алматы. Жазушы, 2004. По материалам интернет-журнала «Эйдос» [Электронный ресурс] // <http://www.eidos.ru/journal>
2. А.А. Баринаова Применение ИКТ на уроках химии, 25.03.2016. <https://infourok.ru/primenenie-ikt-na-urokah-himii-980269.html>
3. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде // Алматы, 2006, -4,5 бет

PRACTICAL APPLICATION OF THE CLIL METHOD IN TEACHING BIOLOGY

Анапия Ә. Е.

магистрант Павлодарского педагогического университета имени

Ә.Марғұлан, г.Павлодар

Асылбекова Г. Е.

научный руководитель: Доктор PhD, ассоциированный профессор,

г.Павлодар

Түйіндеме. Қазіргі білім беру әлемінде оқыту әдістері жан-жақты және жаңашыл болып келеді. Осындай әдістердің бірі - *Content and Language Integrated Learning (CLIL)* немесе мазмұн мен тілді біріктірілген оқыту. Бұл әдіс курстық материалды тілдік дағдыларды дамытумен біріктіретін шет тілі пәндерін оқытудың тиімді тәсілі болып табылады. Бұл мақалада биологияны оқыту контекстінде *CLIL* әдісінің практикалық қолданылуын қарастырамыз.

Кілт сөздер: CLIL әдісі, интеграция, биология, эмоционалдық интеллект, пәнаралық байланыс.

Аннотация. В современном мире образования методика преподавания становится все более разнообразной и инновационной. Одним из таких методов является Content and Language Integrated Learning (CLIL), или интегрированное обучение содержанию и языку. Этот метод представляет собой эффективный подход к преподаванию предметов на иностранном языке, который объединяет учебный материал с развитием языковых навыков. В данной статье мы рассмотрим практическое применение метода CLIL в контексте преподавания биологии.

Ключевые слова: метод CLIL, интегрированный урок, интеграция, биология, эмоциональный интеллект, межпредметная связь.

Annotation. In the modern world of education, teaching methods are becoming more diverse and innovative. One such method is Content and Language Integrated Learning (CLIL), or content and language integrated learning. This method is an effective approach to teaching foreign language subjects that integrates course material with the development of language skills. In this article we will look at the practical application of the CLIL method in the context of teaching biology.

Key words: CLIL method, integrated lesson, integration, biology, emotional intelligence, intersubject communication.

The use of the CLIL method in biology teaching represents a unique opportunity to integrate learning goals and language objectives. First, integrating biology with language instruction allows students not only to learn new biology knowledge, but also to develop their language skills in the context of a specific topic. For example, teaching animal anatomy or the processes of photosynthesis can be the basis for learning new vocabulary and grammar in a foreign language.

Secondly, the CLIL method helps to increase students' motivation and their active participation in the learning process. Using biology materials that are interesting and easy to understand for students encourages them to participate in lessons and develop a deeper understanding of the topics being taught. For example, conducting lessons in the form of laboratory work or field research can not only engage students, but also allow them to put their language skills into practice. Since there are many different types of intelligence, it is challenging to define intelligence. His acts range from the physical struggle for survival to the high-level resolution of complex problems. There are numerous ways to define intelligence: Intelligence is a set of skills that enable you to accomplish mental tasks of a high standard. Intelligence is the mind of a person, reason, and the capacity to think [1].

In addition, the use of the CLIL method contributes to the development of interdisciplinary connections and the formation of a comprehensive vision of educational material. Biology, being a multidimensional science, is closely related to other disciplines such as

chemistry, physics, ecology and geography. Integrated teaching of content and language allows students to see these connections and apply what they learn in different contexts.

Finally, the CLIL method helps develop students' intercultural competence. Teaching biology in a foreign language provides students with the opportunity to immerse themselves in the culture of the country whose language they are studying. This helps expand their horizons and understanding of world scientific and educational practice. Thus, the practical application of the CLIL method in teaching biology represents an important step in modern education. This method contributes not only to the effective assimilation of educational material and the development of language skills, but also to the formation of a comprehensive vision of the world and intercultural competence of students.

Content and Language Integrated Learning (CLIL) is a methodological approach that involves teaching subjects such as biology through a foreign language, usually English. This approach has gained popularity due to its potential to enhance both language proficiency and content knowledge simultaneously. Here are some practical applications of the CLIL method in teaching biology:

1. Bilingual Instructional Materials: Develop bilingual instructional materials such as textbooks, worksheets, and multimedia resources that present biology concepts in the target language (e.g., English) alongside the native language. This helps students to grasp scientific terminology in both languages and aids in their language acquisition.

2. Language Support Strategies: Implement language support strategies such as pre-teaching key vocabulary, providing glossaries, and using visuals to scaffold comprehension. For instance, before teaching a lesson on cellular respiration, introduce and explain relevant English terms like "mitochondria," "glucose," and "ATP" to students.

3. Interactive Activities: Incorporate interactive activities that require students to actively use language while engaging with biology content. For example, conduct group discussions or debates on topics like genetic engineering or ecological conservation in the target language.

4. Project-Based Learning: Utilize project-based learning (PBL) approaches where students work on biology-related projects in groups. These projects can involve researching a specific biological phenomenon, conducting experiments, and presenting findings in the target language. For instance, students could investigate the impact of environmental factors on plant growth and present their findings in English.

5. Language Immersion Experiences: Organize language immersion experiences such as field trips to botanical gardens, wildlife sanctuaries, or

science museums where students are exposed to biology-related content in real-world contexts. Encourage them to communicate and interact in the target language during these experiences.

6. Collaboration with Language Teachers: Collaborate with language teachers to integrate language learning objectives into biology lessons effectively. Language teachers can provide support in developing students' language skills, while biology teachers can focus on delivering content-rich instruction.

7. Assessment and Feedback: Design assessment tasks that assess both biology content knowledge and language proficiency. Provide constructive feedback that addresses students' understanding of biology concepts as well as their language accuracy and fluency.

8. Cultural Connections: Explore cultural connections related to biology topics to foster students' cultural awareness and language appreciation. For example, discuss cultural perspectives on biodiversity conservation or traditional ecological knowledge in different regions of the world.

By incorporating these practical applications of the CLIL method, biology teachers can create an immersive learning environment that enhances students' language skills while deepening their understanding of biological concepts.

In modern instruction, it is vital to not as it were pick up information but too cultivate an assortment of capacities, counting enthusiastic remainder. Enthusiastic remainder alludes to the capacity to control one's claim feelings, comprehend the feelings of others, and connected viably with the encompassing milieu. It plays an imperative part in individual development and effective adjustment to society. One approach that contributes to the improvement of students' passionate remainder is the CLIL (Substance and Dialect Coordinates Learning) strategy, which combines subject learning with dialect capability improvement. [2].

CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL)
- teaching of a foreign language combined with other scientific subjects through an integrated program. The main goal of CLIL technology is to develop the teaching strategy of teachers, critical thinking skills, creativity and basic competencies of students. CLIL is an innovative combination of a new form of language education and a form of subject education. Nowadays, it is the main tool for the formation of multilingualism and its implementation. And in our research sessions, we meet these two goals: the first is to master the subject of study; the second is learning a foreign language (as a second language). It helps them in creating self-regulation capacities, adjusting to changes, setting up positive associations, and settling

clashes. Understudies with lifted levels of enthusiastic remainder are way better prepared to handle scholarly assignments and have an upgraded likelihood of triumph in their future employments. When actualizing the CLIL strategy in instructing science, there exist a few strategies that can be utilized to support students' passionate remainder:

The CLIL technique offers a viable way to encourage students' emotional intelligence in the context of biology education. The development of emotional intelligence is an important component of education. The CLIL technique produces a rich and immersive learning environment that supports the development of both knowledge and emotional intelligence skills by integrating topic learning with language development. Students develop their communication abilities, empathy, and emotional awareness through group projects, conversations, and collaborative activities. Along with learning basic biological principles, they also practice speaking and writing in the target language clearly. Their motivation is increased and their emotional ties to the material are strengthened due to this active participation and engagement. Moreover, by including reflective practices, explicit teaching of emotional intelligence, and cultural sensitivity, the CLIL method aids in the creation of a supportive and inclusive learning environment. With the right assistance, resources, and cooperation, implementation of the CLIL method for fostering emotional intelligence can overcome obstacles including language proficiency and evaluation techniques. In conclusion, the CLIL approach has a lot of potential for fostering the growth of students' emotional intelligence in biology instruction and setting them up for success in the future in both academic and extracurricular efforts [3].

CLIL stands for Content and Language Integrated Learning. It is an educational approach that involves teaching academic content, such as science, history, or mathematics, through a second or foreign language, with the aim of developing both language proficiency and subject knowledge simultaneously.

In CLIL classrooms, the focus is on integrating language learning with the learning of subject-specific content. For example, instead of teaching biology in the students' native language, it might be taught in a second language such as English. This allows students to not only learn biology concepts but also to improve their language skills in the target language.

CLIL emphasizes the following key principles:

1. Language and Content Integration: Language learning is embedded within the learning of subject-specific content. Students acquire language skills while engaging with academic subjects.

2. Meaningful Context: Language learning occurs in meaningful contexts related to the academic content being taught. For example, students

learn vocabulary and grammar structures within the context of biology lessons.

3. **Authentic Materials:** Authentic materials, such as textbooks, articles, videos, and real-life tasks, are used to expose students to natural language use in academic settings.

4. **Language Support:** Teachers provide language support to help students understand and engage with the content. This may include pre-teaching vocabulary, providing explanations in both languages, and using visual aids.

5. **Active Learning:** Students are actively involved in the learning process through interactive activities, discussions, projects, and problem-solving tasks.

6. **Assessment Alignment:** Assessments are designed to evaluate both students' understanding of the content and their language proficiency in the target language.

CLIL has gained popularity in multilingual and international education contexts as it offers several benefits, including improved language proficiency, deeper understanding of academic content, and enhanced cross-cultural awareness. It is commonly used in schools, language centers, and educational programs around the world to promote bilingualism and academic achievement.[4].

The relevance of using the CLIL (Content and Language Integrated Learning) method lies in its ability to facilitate language learning while simultaneously teaching academic content. By integrating language instruction with subject matter, CLIL enhances students' language proficiency in real-world contexts while deepening their understanding of various academic disciplines [5].

In conclusion, the CLIL approach has great potential for helping students in biology classes improve their emotional intelligence.

The relevance of using the CLIL method lies in its ability to simultaneously promote language proficiency and the acquisition of subject knowledge in an integrated manner. This strategy, which combines subject matter learning and language learning, improves students' academic performance while also providing them with the tools they need to learn. successful socialization, personal development and communication. Teachers can use the CLIL approach to equip students with knowledge and emotional intelligence, laying the foundation for future success in both academic and non-academic endeavors. This can be achieved by creating a conducive learning environment and carefully implementing the CLIL method. On the face of it, emotions represent a unique form of intelligence

that can enhance learning and other inner qualities of a student who is unfit or inadequate for a particular subject or activity.

List of sources used

1. Goleman D. Emotional intelligence at work. Valuable practical guide to the development and improvement of human emotions - Moscow: AST; Vladimir: VKT - 2010.
2. Damasio A. The feeling of what happens. Body, emotion and the Making of consciousness - London: Heinmann - 1999.
3. Sterkhova N.S., Razlivinskikh I.N., Milovanova L.A. ISPOL'ZOVANIYE VOZMOZHNOSTEY INTEGRIROVANNOGO OBUCHENIYA V OBRAZOVATEL'NOM PROTSESSE NACHAL'NOY SHKOLY. [Use of the opportunities of integrated learning in the educational process of the primary school]. Modern Problems of Science and Education. - 2022. – No.3 (In Russian).
4. Kulnevich S.V. Analiz sovremennogo uroka. Prakticheskoye rukovodstvo. [Analysis of the modern lesson. Practical guide] - Rostov-on-Don, 2006 (In Russian).
5. Paigusov, A. I. Tekhnologiya podgotovki i provedeniya integrirovannogo uroka: Uchebno-metodicheskoye posobiye. [Technology of preparing and conducting an integrated lesson: Educational and methodological manual]. /Cheboksary: ChGPU, 2002. - 46 p. (In Russian).
6. Znagirova L.N. Otkrytyy integrirovannyy urok biologii i geografii [Open integrated lesson of biology and geography]. Biology at school. -2007.- No. 4. p.41(In Russian).

АНАЛИЗ ЦИФРОВЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ ЛЮДЕЙ С ФУНКЦИОНАЛЬНЫМ РАЗНООБРАЗИЕМ

Ануар Г.С.,

Магистрант, ППУ им. Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

Асаинова А.Ж.

*Научный руководитель: к.п.н., ассоциированный профессор,
ППУ им. Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Аннотация. Данная статья об исследовании методов обучения информатике детей с функциональным разнообразием представляет литературный обзор научных работ. В ней освещены различные подходы и методы обучения, а также с какими проблемами сталкиваются преподаватели и учащиеся во время занятий.

Ключевые слова: компьютерные навыки, дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, образовательные ресурсы, программирование.

Аннотация. Бұл мақалада функционалдық әртүрлілігі бар балаларға информатиканы оқыту әдістемесін зерттеуге арналған ғылыми жұмыстардың әдебиеттік шолуы берілген. Ол оқытудың әртүрлі тәсілдері мен әдістерін,

сондай-ақ мұғалімдер мен студенттердің сабақ барысында қандай проблемаларға тап болатынын көрсетеді.

Кілт сөздері: компьютерлік дағдылар, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар, инклюзивті білім беру, білім беру ресурстары, бағдарламалау.

Annotation. This article on research into methods of teaching computer science to children with functional diversity presents a literature review of scientific works. It highlights different approaches and methods of teaching, as well as what problems teachers and students face during classes.

Key words: computer skills, children with special educational needs, inclusive education, educational resources, programming.

Обучение информатике детей с функциональным разнообразием является важной задачей, поскольку каждый ребенок имеет уникальные способности и соответственно потребности. Для достижения успеха в этой области различные авторы применяют разнообразные методы обучения, учитывающие особенности каждого ребенка. В этой статье рассмотрим методы обучения информатике, которые помогают таким детям развивать свои компьютерные навыки и успешно учиться в этой области.

Цель статьи заключается в теоретическом анализе научных работ зарубежных и отечественных авторов, где на практическом опыте были использованы разные методы обучения информатике детям с особыми образовательными потребностями (далее – ООП). Данное исследование представляет собой литературный обзор, основанный на опубликованных статьях.

В данный момент обучение детей с функциональным разнообразием является актуальной темой, как за границей, так и в Казахстане. Согласно докладу о положении детей в РК за 2020 год, количество детей с ООП школьного возраста, которые охвачены инклюзивным образованием, выросло на 12 %. А общее количество особенных детей составляют 3 % от общего числа школьников [1]. В связи с увеличением динамики необходимы конкретные и эффективные методы обучения таких школьников.

В зарубежной работе авторы уделяют внимание о доступности открытых образовательных ресурсах и практик для учащихся с функциональным разнообразием. Открытые образовательные ресурсы и практики облегчают получения знаний учащимся. Т.е. обеспечивают качественный доступ к получению информации и использования полученных материалов для эффективного обучения. Для достижения повышенной доступности данных открытых образовательных ресурсов и практик с акцентом на учащихся с ограниченными возможностями были представлены рекомендаций по усовершенствованию ресурса [2].

Чтобы достичь цели высококачественного образования, преподаватели должны обладать достаточной цифровой компетенцией, чтобы соответствовать предъявляемым к ним образовательным требованиям. В работах предоставляется список разных образовательных ресурсов, приложений и сайтов, которые облегчают и помогают на уроках с детьми ООП. Ниже предоставлена таблица 1, где авторы собрали ресурсы, которыми можно воспользоваться во время занятий и за пределами класса.

Таблица 1 – Список цифровых ресурсов для людей с функциональным разнообразием

№	Назначение	Ресурс	Описание
1	Зрение	KNFB Reader	Приложение для слепых и слабовидящих людей, которое зачитывает текст.
2	Речь	APP2Speak Lite	Приложение для людей с нарушениями речи. Идеально в общении для невербальных людей.
3	Слух	spreadthesign.com	Онлайн-словарь жестовых языков. Большая библиотека жестов, насчитывающая более 200 000 знаков на многих языках, в том числе и русском.
4	Слух	HearYouNow	Приложение помогает пользователям с нарушениями слуха регулировать звук в зависимости от ситуации, в которой они находятся, – в общественном месте, на встрече, уроках и т.д.
5	Аутизм	Интернет-мессенджер «Сезам»	Приложение для детей и взрослых с такими расстройствами, как аутизм, ДЦП и синдром Дауна, а также для людей с временными нарушениями письма и речи. Приложение позволяет обмениваться специализированными пиктограммами, из которых можно составлять полноценные сообщения.
6	Аутизм	Look At Me	Приложение Look At Me помогает успешно социализироваться детям с аутизмом. С помощью игрового взаимодействия приложение учит устанавливать зрительный контакт, распознавать эмоции, запоминать лица, а также лучше выражать собственные чувства.
7	Моторика	Dexterity	Приложение, которое разработан для развития моторики у детей, а также восстановления двигательных функций у людей, перенесших инсульт. Набор упражнений для рук помогает тренировать силу, контроль и ловкость движений и отслеживать свой прогресс.

Во время пандемии COVID-19 было решено быстро переводить всех на дистанционное обучение, вследствие чего учителя, ученики и родители столкнулись с непредвиденными проблемами в обучении. В особенности с такими проблемами столкнулись учащиеся с функциональным разнообразием. Ведь до пандемии специальные педагоги, помогающие ученикам во время занятий, присутствовали и поддерживали их. С учетом карантина такие педагоги стали посещать виртуальный класс, где пытались оказывать помощь. В исследованиях было выявлено, что для учеников с проблемами слуха и зрения, нарушениями подвижности, трудностями в общении и обучении необходимы динамичные и инклюзивные цифровые среды обучения без ограничений и исключений [3].

Преподавание информатике включает в себя обучение по программированию. Исследование турецких ученых ярко описывает процесс обучения учащегося с расстройством аутистического спектра (далее – РАС). За основу исследования был выбран 10-летний ученик с данным заболеванием. С помощью инструмента в виде платформы Code.org мальчик смог пройти первый и второй курс. Если при первых попытках необходима была помощь учителя, то в последующих уроках данная помощь снижалась. А в последних двух уроках учащийся смог самостоятельно программировать. Данное исследование также рассказывает, как ученик, став более уверенным в себе, решил стать кодировщиком и инженером-программистом [4]. Такой результат доказывает, что дети с ООП могут обучиться не только программированию, но и использованию компьютерной технике как рядовой пользователь.

Информатика тем хороша, что при нужном детальном и скрупулезном подготовке к уроку, возможно обучить учащихся работать с компьютером не только с базовыми программами, но и выполнять задания по программированию.

Также существуют другие результаты, где показаны, что невербальные учащиеся с РАС активно изучают материал информатики и программирования. Пациенты с данным расстройством испытывают сложности в общении и контакте с другими людьми [5]. В данном исследовании участвовали старшеклассники с РАС, которые прежде не имели опыта в программирование. Все это проходило онлайн и назывались они как «летний онлайн-лагерь по компьютерным технологиям». Ввиду того, что такие занятия проходили дистанционно, учащимся помогали их родители, но также были и специализированные сотрудники – инструкторы. Инструкторы общались с родителями, так как именно родителям приходилось

использовать орфографическую доску для общения с ребенком, и ученики часто отвечали быстро и правильно, используя данную доску [6]. Авторы в этом исследовании поднимают тему того, что в просторах интернета ограниченное количество литературы для учащихся с ограниченными возможностями, в том числе с РАС.

Таким образом, целями данного исследования являются: ознакомление педагогов со знаниями о цифровых ресурсах поддержки обучающихся с ограниченными возможностями здоровья; на каждом образовательном этапе определить переменные, оказывающие существенное влияние на приобретение компетентности учителя; предложить набор полезных ресурсов ИКТ для каждого типа инвалидности.

Первым методом, который следует применять при обучении детей с функциональным разнообразием информатике, является дифференцированный подход. Это означает, что учителя должны адаптировать программу обучения, материалы и задания в зависимости от потребностей каждого ученика. Некоторые дети могут быть более визуальными, поэтому использование графических материалов может быть полезным. Другие дети могут иметь проблемы с моторикой, поэтому использование специальных устройств ввода, таких как трекбол или джойстик, может помочь им учитывать их потребности. Важно помнить, что каждый ученик уникален и требует индивидуального подхода.

Второй метод, который может быть полезным при обучении информатике детей с функциональным разнообразием – это использование визуальных карт и схем. Визуальные карты помогают учащимся визуализировать информацию и лучше понимать связи между различными понятиями. Такие карты могут быть особенно полезны для детей с нарушениями восприятия информации или недостатком концентрации. Учителя могут создать визуальные карты с ключевыми понятиями и используемыми терминами в информатике, чтобы помочь детям запомнить и усвоить материал.

Третий метод, который может быть эффективным при обучении информатике детей с особыми образовательными потребностями – это использование дифференцированной оценки. Оценивание учебных достижений учителями должно учитывать индивидуальные потребности детей и их успехи. Например, использование альтернативных форм оценки, таких как проекты или портфолио, может помочь детям проявить свои навыки и знания, несмотря на возможные трудности в выполнении традиционных заданий. Кроме того, важно поощрять учащихся и давать им отзывы, чтобы они могли оценить свой прогресс и постепенно развиваться.

Однако, несмотря на все перечисленные методы, обучение информатике детей с функциональным разнообразием может быть сложным и требовать сверхусилий как самих учащихся, так и учителей. Поэтому важно создать поддерживающую и включающую обучающую среду, определить индивидуальные потребности каждого ребенка и использовать индивидуальные методы обучения. Только таким образом можно помочь каждому ребенку достичь успеха в обучении информатике и развить свой потенциал в этой области.

Список использованных источников

1. Единая платформа интернет-ресурсов государственных органов. <https://www.gov.kz/>.
2. Zhang, X., Tlili, A., Nascimbeni, F. et al. Accessibility within open educational resources and practices for disabled learners: a systematic literature review. *Smart Learn. Environ.* 7, 1 (2020). <https://doi.org/10.1186/s40561-019-0113-2>.
3. Tzimiris, S., Nikiforos, S. & Kermanidis, K.L. Post-pandemic pedagogy: Emergency remote teaching impact on students with functional diversity. *Educ Inf Technol* 28, 10285–10328 (2023). <https://doi.org/10.1007/s10639-023-11582-2>.
4. Sola Özgüç, C., & Altın, D. (2022). Teaching Block-Based Coding to a Student with Autism Spectrum Disorder. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(3), 565-594. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.822554>.
5. Божкова Е.Д., Баландина О.В., Коновалов А.А. Расстройства аутистического спектра: современное состояние проблемы (обзор) // *Соврем. технол. мед.* 2020. №2. <https://cyberleninka.ru/article/n/rasstroystva-autisticheskogo-spektra-sovremennoe-sostoyanie-problemy-obzor>.
6. Ketenci, Tuba & Dwortz, Claudia & Chonoeva, Nurjamal. (2022). Online Computing Summer Camp with Non-Verbal Students with Autism Spectrum Disorder. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.34119.16803>.

БАЯНАУЫЛ ҰЛТТЫҚ САЯБАҒЫНЫҢ ЖАҢА ТУРИСТІК МАРШРУТТАРЫН ҚҰРУ НЕГІЗДЕРІ

Арыстанбек Қарақат, Иманқұл Гүлдерай

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
география-тарих мамандығының 2-курс студенттері, Павлодар,
Ғылыми жетекшісі – Омаров Мурабек Капбасович, география білім
беру бағдарламасының жетекшісі, география магистрі*

Аннотация. Туризм-өсу әлеуеті зор және одан әрі даму перспективалары бар әлемдік экономиканың негізгі салаларының бірі. Бүгінде Қазақстан Республикасы халықаралық туристердің назарын аударуға және әлемнің туристік картасында лайықты орын алуға ұмтылуда.

Осыған орай өзіміздің өлкемізде туризмді дамыту мақсатында Баянауыл ұлттық саябағына арналған туристік маршрутты құрдық.

Бірінші бөлімде Қазақстанның және Баянауыл жерінің жалпы туристік ахуалы сипатталған.

Екінші бөлімде Баянауыл ұлттық саябағына арналған нысандар туралы деректермен қамтамасыз ете отыра, Google платформасы арқылы электронды туристік картасын жасадық.

Бұл платформа туристерге Баянауыл өңірімен танысу, аймақтағы киелі орындарды білу және туристік мәдениетті қалыптастыру үшін бағытталған.

Түйін сөздер. тарихи нысан, мәдени мұра, туристік маршрут, карта, экскурсия, технологиялық карта, маршрут паспорты.

Аннотация. Туризм - одна из основных отраслей мировой экономики с большим потенциалом роста и перспективами дальнейшего развития. Сегодня Республика Казахстан стремится привлечь внимание международных туристов и занять достойное место на туристской карте мира.

В этой связи в целях развития туризма в нашем крае мы создали туристический маршрут, посвященный национальному парку Баянаул.

В первом разделе описывается общая туристская ситуация Казахстана и Баянаульской области.

Во второй части мы создали электронную туристическую карту через платформу Google, предоставив данные об объектах для Баянаульского национального парка.

Данная платформа ориентирована на туристов для ознакомления с Баянаульским регионом, познания сакральных мест региона и формирования туристской культуры.

Ключевые слова. исторический объект, культурное наследие, туристический маршрут, карта, экскурсия, технологическая карта, паспорт маршрута.

Annotation. Tourism is one of the main sectors of the world economy with great growth potential and prospects for further development. Today, the Republic of Kazakhstan strives to attract the attention of international tourists and take a worthy place on the tourist map of the world.

In this regard, in order to develop tourism in our region, we have created a tourist route for the Bayanaul National Park.

The first section describes the general tourist situation of Kazakhstan and Bayanaul.

In the second part, we developed an electronic tourist map using the Google platform, providing data on objects for Bayanaul National Park.

This platform is aimed at tourists to get acquainted with the Bayanaul region, learn about the sacred places in the region and form a tourist culture.

Keywords. historical object, cultural heritage, tourist route, map, excursion, technological map, route passport.

Баянауыл – туристік потенциалы толығымен қамтылған жер. Ол жердің туристік әлеуетін көтеру мәселесі туындайды. Бұл аймақтағы табиғи-тарихи ресурстардың мол болғанымен ондағы туристік кластердің дамымауы бұл аймақтағы туристік әлеуетті көтермейді. Баянауыл өңірінің табиғи-туристік мүмкіншіліктерін бағалай отырып аймақты үлкен халықаралық дәрежедегі демалыс орнына айналдыру қажет. Қазіргі уақытта бол аймаққа келушілер саны жылына 200 мыңнан асып отыр және бұл сан жыл сайын артып келе жатыр.

Өңірімізге келушілердің көзін тартып, еріксіз еліктіретін Баянауыл өлкесінде заманға сай инфоқұрылым жасау, туристік өнімдердің желісін құру аймақ алдында тұрған маңызды міндет.

Осыған орай біз Баянауыл жерінің тарихи нысандарының мәдени мұрасының маңыздылығын зерттеп, ауданда орналасқан негізгі туристік нысан болып табылатын Баянауыл ұлттық саябағының маршруттарын жасадық.

Кесте 1. Туристік маршрут паспорты

Қазақстан Республикасының субъектісі	Баянауыл ұлттық саябағы
Маршруттың тематикасы	экологиялық
	танымдық
	спорттық
	саяхаттық
Ұйымдастыру формасы	бір күндік
Тұтынушы категориясы бойынша ұйымдастыру формасы	ересектер, студенттер, (10-15 адам)
Маршруттың басы	Павлодар қаласы
Маршруттың аяғы	Павлодар қаласы
Маршрут бойынша нысандардың рет-ретімен орналасуы	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сарыадыр бұлағы 2. Сабындыкөл 3. Жасыбай батыр кесенесі 4. Ботаникалық жол 5. Жасыбай көлі 6. Қара қуыс 7. Саймантас 8. Қоңыр әулие 9. Кемпіртас 10. Найзатас

	11. Торайғыр көлі 12. Серкетас 13. Ақбет 14. С.Торайғыров кесенесі
Маршруттың қашықтығы	513.8км
Маршруттың алатын уақыты	11 сағат 49 минут
Транспорттық қызметі	автокөлік
	автобус
	ат
Жолдама бағасы (адам басына)	20 000

Жоғарыда көрсетілген кестеден экскурсияның нысандары, алатын уақыты, қашықтығы, саяхаттау түрі және де жолдама құны көрсетілген. Экскурсия жалпы 14 объектіден тұрады. Бұл объектілер туралы қосымша ақпараты бар мобильді қосымша жасау жоспарда бар.

Баянауыл ұлттық саябағындағы туризмді 4 негізгі категорияға бөлуге болады:

- діни (С.Торайғыров кесенесі, Жасыбай батыр кесенесі және т.б.)
- тарихи – мәдени (Тастағы жазбалар, қорған қалдықтары, мұражайлар тізбегі, тарихи оқиғалар)
 - спорт саласы:
 - спело – альпинизм (Найзатас, Серкетас және т.б.)
 - велотуризм (Жасыбай жол торабы, Торайғыр жол торабы) және т.б. туризм түрлерін атауға болады. Ол үшін өлкеде туристік-рекреациялық ресурстар жеткілікті.

Маршрут барысында Баянауыл өлкесінің көрікті жерлерін қамтып, туристерге арналған экскурсиялық электронды карта құрдық. Әр адам төменде көрсетілген QR код арқылы маршруттық картаға өте алады.

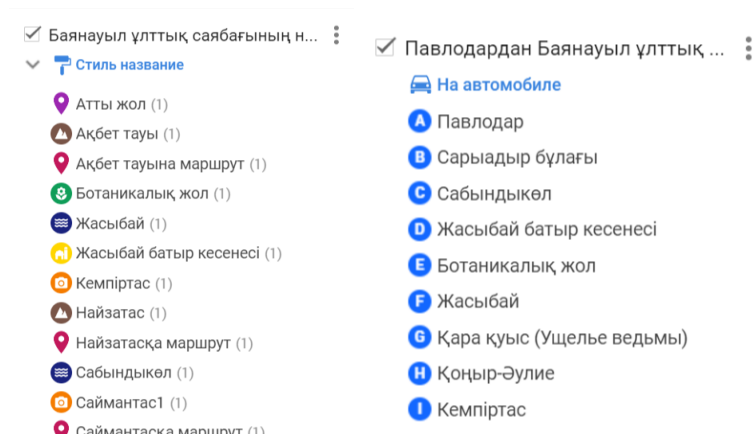

Сурет 1. Баянауыл ұлттық саябағына арналған туристік маршруттың электронды нұсқасын көрсететін QR код.

Сурет 2. Баянауыл ұлттық саябағына арналған туристік маршрут

Картада автокөлік, ат және жаяу саяхаттауға арналған жолдар көрсетілген. Нысандардың түстері маршрут тақырыбына байланысты болады: қоңыр түс – таулар, сары түс – кесенелер, қызғылт түс – үңгірлер, қызғылт сары – көрікті жерлер, көк түс – көлдер және бұлақтар.

Сурет 3. Нысандар

Сурет 4. Маршрут

Қосымшаның сол жағында экскурсия нысандары және де маршрут жолдары көрсетіліп тұрады.

Туристік жорық кезінде туристер табиғатын тек сұлу көркін ғана қызықтап қоймай сонымен қатар Баянаылдын табиғаты туралы, өткен тарихи мен әр түрлі аңыздармен де танысады.

Кесте 2. Туристік маршруттың технологиялық картасынан үзінді

Маршрут	Объектілер	Уақыты	Аялдама	Ақпараттың негізгі мазмұны	Ұйымдастыру нұсқаулары
Павлодар қаласы, Олжабай батыр 60, (Кездесу орны)	-	5 минут	Университеттің басты корпусының алдында	Кіріспе, топпен танысу, экскурсияның тақырыбы, оның ұзақтығы, мақсаты, міндеттері.	Туристерді экскурсияда өзін-өзі ұстау ережелерімен таныстыру
Павлодар-Сарыадыр бұлағы	Сарыадыр бұлағы	2 сағат 25 минут	Бұлақ басында	Аймақ бойынша ақпарат беру (Д. Әбілов туған жері)	Тыңдаушыларға ақпарат беру
Сарыадыр бұлағы-Сабындыкөл	Сабындыкөл	14 минут	Көл бойында	Сабындыкөлдің тарихы (Абылай хан тағы хан сайлаған мекен)	Тыңдаушыларға ақпарат беру
Сабындыкөл-Жасыбай батыр кесенесі	Жасыбай батыр кесенесі	22 минут	Кесененің жанында	Жасыбай батыр өмірі, Қалмаққырылған шайқасы	Тыңдаушыларға ақпарат беру

2 - ші кестеде туристік маршруттың технологиялық картасының үлгісі көрсетілген. Технологиялық картада маршруттардың бағыттары мен оның алатын уақыты жазылған.

Қорытындылай келе, Баянауыл өңірінің көрікті жерлері мен тарихи нысандарының танымалдылығын арттыру аясында Баянауылдың туристік әлеуетін көтеру жолдарын қарастырып, арнайы экскурсиялық маршрут бағдарламасы құрастырдық. Баянауыл ұлттық саябағының мәдени-тарихи туристік нысандары жайлы мәліметтер қамтыдық. Жинақталған ақпараттар негізінде экскурсиялық маршруттың жоспары карта бетіне түсірдік. Туристік маршрут паспортын және туристік маршруттың технологиялық картасын құрастырдық.

2024 жылдың жазында бұл маршрут жобасын іске асыру жоспарлануда. Қазіргі таңда Баянауыл ұлттық паркімен келісім сөздер жүргізілуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. А.А.Сытин: Баянауыл аңыздар мекені, Павлодар: ЭКО, 2008 - 284бет.
2. А.Нухұлы, М.Ш.Алинова, З.Ә.Сабданбекова, А.М.Сыздықова, Б.Ш.Аушахманова: Өлкетану. Павлодар облысы, Астана: «Арман-ПВ» баспасы, 2018-176бет.
3. <https://visitkazakhstan.kz/kk/guide/information/12/132/>

ИНТЕГРАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КУРС ХИМИИ: РАЗРАБОТКА И ОЦЕНКА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ ДЛЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

Базарбаев С. А.

*Магистрант Павлодарского педагогического университета,
г.Павлодар,*

Еркибаева М. К.

*научный руководитель: кандидат педагогических наук, профессор,
г.Павлодар*

Аннотация: *Исследование посвящено интеграции экологического образования в курс химии. Разработанные практические занятия позволили повысить уровень экологической осведомленности и интереса учащихся. Эффективность методики подтверждена анализом реакций студентов и улучшением их знаний и навыков в области экологии и химии.*

Ключевые слова: *Экологическое образование, химия, интеграция, практические занятия, устойчивое развитие, экологическая осведомленность, методика обучения.*

Annotation: *This study focuses on integrating environmental education into the chemistry curriculum. Developed practical activities increased students' environmental awareness and interest. The effectiveness of the methodology was confirmed by analyzing student responses and improving their knowledge and skills in ecology and chemistry.*

Keywords: *Environmental education, chemistry, integration, practical training, sustainable development, environmental awareness, teaching methods.*

Аннотация: *Бұл зерттеу химия курсына экологиялық білімді интеграциялауға арналған. Әзірленген тәжірибелік сабақтар оқушылардың экологиялық сауаттылығын және қызығушылығын арттырды. Әдістеменің тиімділігі студенттердің реакцияларын талдау және олардың экология және химия саласындағы білімдері мен дағдыларын жақсарту арқылы расталды.*

Түйінді сөздер: *экологиялық білім, химия, интеграция, практикалық сабақтар, тұрақты даму, экологиялық хабардарлық, оқыту әдістемесі.*

Данное исследование было проведено под руководством научного руководителя, кандидата химических наук, доцента Еркибаева Меруерт Куандыковна, чья профессиональная экспертиза и научное видение существенно обогатили данный проект.

В контексте глобальных экологических вызовов, таких как изменение климата, загрязнение окружающей среды и истощение природных ресурсов, актуализируется вопрос об обновлении и углублении экологического образования в школах. Экологическое просвещение играет важную роль в формировании у молодого поколения не только глубоких знаний, но и личной ответственности за состояние окружающей среды. В этом контексте особенно значимым становится вопрос интеграции экологических аспектов в различные учебные дисциплины, включая химию, что позволяет не только расширить и углубить знания учащихся, но и сформировать у них практические навыки решения реальных экологических проблем.

Важность интеграции экологического образования в курс химии обусловлена тем, что химия занимает центральное место в изучении природных процессов и взаимодействий, а также в разработке технологий, как благоприятных, так и вредных для окружающей среды. Понимание химических процессов и их влияния на экологию позволяет учащимся осознать масштабы и серьезность современных экологических проблем и способствует формированию ответственного отношения к природным ресурсам и устойчивому развитию.

Цель данного исследования заключается в разработке и оценке эффективности практических занятий по химии, интегрированных с экологическим образованием для старших классов. Исследование направлено на выполнение следующих задач: анализ современного состояния и потребностей экологического образования в школьных курсах химии, разработка методических подходов и учебных материалов, направленных на интеграцию экологических аспектов в обучение химии, и оценка влияния разработанных занятий на экологическое сознание и практические навыки учащихся.

В рамках современного экологического образования важную роль играет интеграция экологических аспектов в различные учебные дисциплины, в том числе и в химию. Исследование Бакрадзе и Карповой демонстрирует, что практико-ориентированные занятия по химии могут значительно повышать интерес учащихся к предмету, улучшать качество знаний и формировать у учащихся навыки экологического мониторинга и анализа. Авторы подчеркивают, что использование учебных инструментов, таких как pH-метры, в практических занятиях позволяет не только проводить анализ на местности, но и способствует развитию умения применять теоретические знания на практике. Отмечается, что через химический эксперимент и последующие дискуссии формируется глубокое понимание взаимосвязи химии с

экологическими проблемами, что ведет к формированию у учащихся ответственного отношения к окружающей среде.

Однако, несмотря на высокую эффективность и значимость такого подхода, в литературе также обсуждаются трудности, связанные с его реализацией в образовательном процессе. К ним относятся необходимость обновления учебных программ, подготовка учителей, а также разработка и адаптация учебно-методических материалов, что требует значительных ресурсов и времени.

В дополнение к этому, концепция программы формирования экологической культуры, представленная Алексеевым, подчеркивает комплексный подход к экологическому образованию, включающий не только обучение, но и формирование у учащихся ценностных ориентаций и активной жизненной позиции. Этот подход предполагает вовлечение учащихся в реальные экологические проекты, что способствует не только глубокому пониманию экологических проблем, но и развитию навыков критического мышления и решения проблем.

Таким образом, анализ литературы показывает, что вопрос интеграции экологического образования в курс химии является актуальным и перспективным направлением. Однако для его успешной реализации требуется решение ряда методических, организационных и педагогических задач. Пробелы в существующих исследованиях заключаются в необходимости более детального изучения эффективности конкретных методик и подходов, а также в разработке учебно-методических комплексов, адаптированных под потребности современного экологического образования. Данная статья стремится заполнить эти пробелы, предлагая новые подходы к интеграции экологических аспектов в обучение химии и оценку их влияния на экологическое сознание и навыки учащихся.

Методология

Исследование основывается на интеграции экологических аспектов в обучение химии среди старшеклассников через практико-ориентированные занятия. Эти занятия включают:

1. Экологический мониторинг и анализ. Учащиеся проводят мониторинг и анализ экологической ситуации в локальной среде с использованием учебных РН-метров для определения кислотности воды и почвы, а также цифровых измерителей температуры

2. Химические эксперименты с экологическим акцентом. Проведение экспериментов, направленных на изучение безопасного и экологически осознанного обращения с химическими веществами и их воздействия на окружающую среду.

3. Дискуссии, дебаты и ролевые игры. Организация дискуссий и ролевых игр по актуальным экологическим вопросам, где учащиеся могут анализировать и предлагать решения экологических проблем.

4. Применение теоретических знаний на практике. Занятия, направленные на формирование умения применять теоретические знания химии для решения практических экологических задач.

Методы оценки эффективности:

- Опросы и анкетирование для измерения изменения уровня экологической осведомленности и мотивации учащихся.

- Тестирование для оценки прироста знаний по химии и экологии до и после проведения практических занятий.

- Наблюдения за участием учащихся в занятиях и их активностью в дискуссиях и практических заданиях.

- Анализ проектов и экспериментов, выполненных учащимися, для оценки их способности применять знания на практике.

Результаты

Исследование показало значительное повышение уровня понимания и интереса учащихся к экологическим проблемам через призму химии. Применение практико-ориентированных занятий, включая экологический мониторинг и анализ с использованием учебного РН-метра, а также химические эксперименты с экологическим акцентом, способствовало углублению знаний учащихся не только в области химии, но и в понимании экологических взаимосвязей.

Анализ данных, полученных в ходе исследования, выявил, что учащиеся продемонстрировали повышенный интерес к рассматриваемым темам и активно участвовали в дискуссиях, дебатах и ролевых играх. Это указывает на то, что интеграция экологических аспектов в курс химии способствует не только улучшению понимания предмета, но и формированию осознанного отношения к окружающей среде.

Кроме того, учащиеся продемонстрировали значительное улучшение в способности анализировать и предлагать решения экологических проблем, что свидетельствует о развитии критического мышления и прикладных знаний. Практические задания, такие как экологический мониторинг и анализ экологической ситуации, позволили учащимся применить теоретические знания на практике, что повысило их мотивацию к обучению и участию в экологических проектах.

Результаты тестов до и после проведения серии практических занятий показали значительный прирост знаний учащихся по химии и экологии, подтверждая эффективность интегрированных учебных подходов. Опросы и анкетирование выявили повышение уровня эколо-

гической осведомленности и интереса к проблемам окружающей среды среди учащихся.

Таким образом, исследование подтверждает гипотезу о том, что интеграция экологического образования в курс химии в старших классах через практико-ориентированные занятия способствует не только повышению качества знаний по химии, но и формированию у учащихся осознанного отношения к экологическим проблемам и мотивации к их решению.

Результаты исследования подтвердили эффективность интеграции экологических аспектов в обучение химии для старших классов через практико-ориентированные занятия. Учащиеся не только демонстрировали улучшенное понимание химических процессов и их связи с экологическими проблемами, но и проявляли повышенный интерес и мотивацию к изучению экологических вопросов. Это указывает на значительное влияние предложенной методики на экологическое сознание учащихся.

Практическая ориентация занятий, включая экологический мониторинг и химические эксперименты, способствовала не только глубокому усвоению теоретических знаний, но и развитию умений применять их на практике для решения реальных экологических задач. Вовлечение учащихся в активную деятельность, такую как дискуссии и ролевые игры, позволило им развивать критическое мышление и формировать собственную позицию по отношению к экологическим проблемам.

Основываясь на анализе данных, можно сделать вывод, что предложенная методика является эффективной с точки зрения повышения осведомленности об экологических проблемах и способствует формированию у учащихся глубокого понимания важности экологической ответственности. Исследование также подчеркивает необходимость дальнейшего развития и адаптации методических подходов к экологическому образованию в контексте школьной программы по химии, что способствует формированию у учащихся комплексного взгляда на экологические проблемы и устойчивое развитие.

Таким образом, интеграция экологического образования в курс химии через практико-ориентированные занятия представляет собой мощный инструмент для развития экологической грамотности и сознательного отношения к окружающей среде среди старшеклассников.

Исследование демонстрирует значительный потенциал интеграции экологических аспектов в курс химии, что способствует повышению экологического сознания учащихся. Дальнейшее развитие и

улучшение экологического образования в курсе химии могут быть достигнуты через следующие направления:

1. Разработка междисциплинарных проектов, которые объединяют химию с биологией, географией и другими предметами, чтобы предоставить учащимся комплексное понимание экологических проблем

2. Включение цифровых технологий в процесс обучения, таких как использование онлайн-платформ для симуляций экологических процессов и виртуальных лабораторий, что позволит учащимся взаимодействовать с материалом более глубоко и наглядно.

3. Организация практических выездных мероприятий для проведения реальных экологических исследований вне класса, что поможет учащимся лучше понять влияние человека на окружающую среду и важность сохранения природы.

4. Разработка и внедрение специализированных учебно-методических комплексов, ориентированных на экологическое образование в рамках курса химии, с подробными методическими рекомендациями для учителей.

5. Проведение профессиональных развивающих программ для учителей, направленных на повышение их компетенций в области экологического образования и работы с новыми методиками и технологиями.

6. Вовлечение учащихся в реальные экологические проекты и инициативы, такие как программы по переработке отходов, озеленению и сохранению биоразнообразия, что позволит им применять полученные знания на практике и способствовать формированию активной гражданской позиции.

Для дальнейших исследований предлагается оценить долгосрочное влияние интегрированных экологических программ на поведение и жизненные принципы учащихся, а также изучить возможности расширения подобных программ на другие предметы и учебные курсы. Также важно исследовать вопросы адаптации данных подходов для разных возрастных групп и типов образовательных учреждений, чтобы сделать экологическое образование более доступным и эффективным.

Литература

1. Иноземцева Е.В. Экологическое воспитание на уроках химии. <https://moluch.ru/archive/77/13236/>
2. Бакрадзе Н.Ю., Карпова Ю.Г. Возможности интеграции экологического компонента в процесс химического обучения и воспитания (на примере среднего профессионального образования).

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖҮЙЕСІН КІРІСТІРУ

Бақытжан Ж. Д.

*Павлодар қаласы, Павлодар педагогикалық университетінің
студенті,*

Ельтинова Р.А.

*ғылыми жетекші: Павлодар қаласы, Павлодар педагогикалық
университетінің информатика білім беру бағдарламасының
басшысы, информатика мамандығы бойынша жаратылыстану
ғылымдарының магистрі*

Аннотация: *Мақалада білім беру процесіне жасанды интеллектті енгізу мәселесі қарастырылған. Сабақта жасанды интеллект құралдарын қолдану артықшылықтары. Жасанды интеллект технологияларын қолдана отырып оқушыларды оқыту. Мұғалімдерге арналған Magic Tools платформасы.*

Түйін сөздер: *(Инновация, жасанды интеллект, даралау, бейімделу жаттығулары, жеке көзқарас, Сиқырлы құралдар).*

Аннотация: *Статья посвящена внедрению искусственного интеллекта в образовательный процесс. Рассматриваются преимущества использования искусственного интеллекта на уроке. Обучения с использованием технологий искусственного интеллекта. Рассмотрен платформа для учителей Magic Tools.*

Ключевые слова: *(Инновация, искусственный интеллект, персонализация, адаптивное обучение, индивидуальный подход, Magic Tools).*

Abstract: *The article is devoted to the introduction of artificial intelligence into the educational process. The advantages of using artificial intelligence in the classroom are considered. Learning using artificial intelligence technologies. A platform for teachers of Magic Tools is considered.*

Keywords: *(Innovation, Artificial Intelligence, Personalization, Adaptive learning, Individual approach, Magic Tools).*

Қазіргі таңда ең өзекті мәселелердің бірі- білім беру процесін жүйелеу. Технологиялардың қарқынды дамуына байланысты, оқыту формаларының дұрыс тандалуы басты мәселе болып табылады. Білім беру процесіне инновациялық технологияларды қолдану, оқытушының кәсіптік шеберлігін арттыруға басқа жаңа технологияларды енгізу. Мұғалімнің шығармашылық жұмысы көптеген әсерлерді, өмірлік тәжірибені пайдалануды, жаңа ақпараттарды іздеуді және әрекет

құралдарын меңгеруді талап етеді. Көптеген педагогтар атап өткендей, шынайы шығармашылық кішігірім құралдар арқылы үлкен нәтижелерге жеткенде көрініс табады.

Заманауи педагогикалық теория мен тәжірибені талдау арқылы, әрбір мұғалімнің жұмысында, шебер болуға ұмтылатын, қайталанатын түрлі дағдылардың бар екенін анықтауға болады. Мұғалімдердің шығармашылық қабілеттерін дамытудың бір жолы - бұл өздерінің күнделікті тәжірибелерінен алынған әсерлерді жаңа оқыту әдістерімен байланыстыру. Оның бірі- жасанды интеллект (ЖИ). Білім беру процесіне жасанды интеллект жүйесін кірістіру үлкен еңбекті талап етеді. Жасанды интеллект қазіргі таңда жаңа инновациялық құралдардың бірі болып саналады. Жасанды интеллект адамға тән дағдыларды жаңғырту мақсатында әзірленген бағдарламалар кешені. Жасанды интеллект қолдану арқылы әртүрлі мәселелерді шешу, жоспарлаумен айналысу, өз білім қорын толықтыру, олармен жұмыс барысында қойылған міндеттерді орындау тәсілін жақсарту мүмкіндігі жоғары.

Жасанды интеллектті қолдану салаларын зертеп қарасақ, білім беру процесінде жасанды интеллектті қолдану жүйесі артта қалып отыр, осыған орай, білім беру процесіне жасанды интеллектті кірістіру курстарын ұымдастыру қажет. Мұғалім мен оқушылар арасында байланысты нағайту, заманауи технологияларды қолданып, сабақ өткізу. Жасанды интеллектті оқыту жүйесінде қолданудың басты басты мақсаты-оқушылармен мұғалімдердің жұмысын тиімді етіп жоспарлау.

Жасанды интеллектті қолданудың бір мысалы- жұмыс пен үй тапсырмасын тексеруді автоматтандыру. Машиналық оқыту мен нейрондық желілерге негізделген жүйелер студенттердің жұмысын талдауға және бағалауға қабілетті, бұл тезірек және объективті тексеруді қамтамасыз етеді. Бұл мұғалімдерге білім беру процесінің

шығармашылық аспектілеріне назар аударуға мүмкіндік береді. Жасанды интеллектті білім беру процесінде қолдану арқылы, келесі мәселелерді шешуге болады, олар:

Адаптивті оқыту: тиімді жағы, бұл әр оқушының жеке үлгерімін бақылауға көмектеседі.

Адаптивті оқыту - әр студентке жеке көзқарасына, қызығушылығына негізделген инновациялық тәжірибе. Студент пен оның үлгерімі туралы деректерді талдайтын жасанды интеллектті қолдана отырып, жеке білім беру маршруттары автоматты түрде құрылады. Бұл оқудың қарқынын, күрделілігі мен мазмұнын жекелеуге мүмкіндік береді. Әр оқушының қажеттіліктері мен қабілеттері ескеріледі.

– Жеке оқыту: оқыту әр оқушының қажеттіліктеріне байланысты.

– Автоматты бағалау: жасанды интеллект арқылы автоматты бағалау жүйесі қалыптасады.

– Аралық оқыту: өткен материалды тиімді бекітуге мүмкіндік береді.

– Аналитика және оңтайландыру: жасанды интеллект студенттердің үлгерімі туралы деректерді талдауға, трендтерді анықтауға және трендтерді болжауға мүмкіндік береді, бұл білім беру стратегиялары мен жоспарлауды жақсартуға көмектеседі.

– Сабақ кестені оңтайландыру: студенттер мен оқытушылардың қалауын ескере отырып, қақтығыстарды азайту және тиімділікті арттыру арқылы сабақ кестесін оңтайландыра алады. Ең бастысы мұғалімдердің уақыттарын үнемдеуге басты роль атқарады.

Осылайша, білім беруде жасанды интеллект пен бейімделген оқытуды енгізу жоғары оқу орындарындағы білім беру процесінің жетілдіру үшін жаңа перспективалар ашады. Бұл білім беру технологиялары тиімдірек және жекелендірілген оқыту жолдарын жасауға мүмкіндік береді. Білім беру процесіне жасанды интеллектті қарқынды енгізудің негізгі себептері: ЖИ оқыту процесін тиімді және оқытушы мен тәрбиеші үшін ыңғайлы етуге көмектеседі. Көптеген онлайн ойындар мен жаттығулар жасанды интеллектпен жұмыс істейді. Білім беру ресурстары адамның қатысуынсыз жүзеге асырылады: чат-боттар сұрақтарға жауап береді. Қазіргі таңда жасанды интеллект ресурстары өте танымал. Жасанды интеллект (ЖИ) платформалары - бұл ЖИ негізіндегі қосымшаларды құруға, орналастыруға және басқаруға арналған құралдар, кітапханалар, алгоритмдер мен қызметтер жиынтығы. Мұғалімдерге арналған платформаның бірі - «Magic Tools».

Magic tools платформасы- мұғалімдерге, оқушыларға оқу процесін жақсарту, тиімді және нәтижеге жету үшін арнайы әзірленген инновациялық құрал. Жасанды интеллект платформасы келесі мүмкіндіктерді ұсынады:

- Интерактивті оқыту тапсырмалар мен материалдар: Magic Tools платформасы бейне сабақтарға, интерактивті тапсырмаларға, викториналарға, ойындарға, сабақ жоспарын құруға және т.б. қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл сабақтарды оқушылар үшін қызықты әрі тиімді өтуіне көмектеседі.

- Чат-боттар: жасанды интеллект платформасында ChatGPT сияқты, деректерді талдауға арналған жүйе орнатылған.

- Жеке оқыту: платформа мұғалімдерге әр оқушының жеке қажеттіліктері мен дайындық деңгейін ескере отырып, жеке оқу жоспарлары мен материалдарын жасауға мүмкіндік береді. Бұл оқу процесін оңтайландыруға және оқу үлгерімін арттыруға көмектеседі.

- Аналитика және бағалау құралдары: Magic Tools мұғалімдерге оқушылардың үлгерімін бақылауға, олардың үлгерімін талдауға және Оқу материалдары мен әдістемелерінің тиімділігін бағалауға арналған құралдарды ұсынады. Бұл білім беру процесін жақсарту туралы неғұрлым негізделген шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

- Бірлескен оқыту жүйесі: платформа мұғалімдер мен студенттер арасындағы, сондай-ақ студенттер арасындағы әлеуметтік өзара әрекеттесуді қолдайды. Бұған оқу материалдарын талқылау, тапсырмаларды бірлесіп шешу, сондай-ақ жобаларды бірлесіп орындау мүмкіндіктері кіреді.

- Басқа білім беру құралдарымен біріктіру: Magic Tools электрондық оқулықтар, оқытуды басқару жүйелері, вебинарлар және т.б. сияқты басқа білім беру технологиялары мен платформаларымен оңай біріктіріледі. Бұл неғұрлым толық және келісілген білім беру ортасын қамтамасыз етеді.

Сонымен қоса, жасанды интеллект платформаларда арнайы-интеллектуалды тьюторлар бар. Интеллектуалды тьюторлар: ЖИ жүйелері виртуалды тьюторлар ретінде әрекет ете алады, оқушыларға белгілі бір пәндерді үйренуге көмектеседі және жеке ұсыныстар мен түсініктемелер береді. Жасанды интеллектке (ЖИ) негізделген интеллектуалды тьюторлар қазіргі білім берудің ажырамас бөлігіне айналды. Бұл технологиялық платформалар материалдарды әр оқушының жеке қажеттіліктері мен білім деңгейіне бейімдеу үшін машиналық оқыту алгоритмдерін қолдана отырып, оқытудың ерекше және жекелендірілген тәсілін ұсынады.

Білім беру процесіне қолданылатын немесе енгізілетін платформа түрлері

- 1) " ақылды көмекшілер "(Apple Siri, Amazon Echo);
- 2) өзін-өзі оқытатын ЖИ-жоғары интеллектуалды профиль жүйелері (Wolfram Research ұсынған Wolfram Alpha);
- 3) өзін-өзі оқытатын ойын ЖИ жүйелері (GoogleAlphaGo);
- 4) білім беру ЖИ-жүйелері (AIEd):
 - * онлайн курстар (Coursera, UdaCity);
 - * қашықтықтан бағалау Құралдары (Duolingo, ProctoredU);
 - * ақпараттық көмекшілер (AutoTutor);
 - * МИОК-мультимедиялық интерактивті білім беру курстары (TeachPro).

Қорытындылай келе, жасанды интеллект жекелендірілген және тиімді оқу тәжірибесін ұсыну, ресурстарды бөлуді оңтайландыру және білімге қол жетімділікті жақсарту арқылы білім беру процесінде төңкеріс жасай алады. Жасанды интеллект дамып келе жатқандықтан, оқытушылар, мекемелер мен саясаткерлер үшін оның әлеуетін пайдалану және оны жүзеге асыру жауапты, этикалық және студенттерге де, оқытушыларға да пайдалы болуы үшін жұмыс істеу маңызды. Білім берудегі жасанды интеллекттің болашағы революциялық өзгерістер мен білім беру жүйелерін дамытудың жаңа мүмкіндіктерін уәде етеді. Жеке оқытуды, интеллектуалды тьюторларды, виртуалды шындықты және басқа да көптеген технологияларды. Мұғалімнің жұмысын тиімді ету үшін білім беру процесіне жасанды интеллекті енгізуді талап етеді. Жасанды интеллект ақпараттық технологиялар, денсаулық сақтау, қаржы, автомобиль өнеркәсібі және т.б. сияқты көптеген басқа салаларда кеңінен қолданылғанымен информатика олардың арасында жетекші болып қала береді, өйткені көптеген басқа салалар инновацияға тәуелді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Чулюков В.А. Основы искусственного интеллекта [Мәтін]: учеб. пособие // В.А. Чулюков. - Воронеж: Изд-во ВГПУ, 2005. - 304 б. 2 Зеер Э.Ф., Крежевских О.В. Концептуально - теоретические основы персонализированного образования [Мәтін] // Э.Ф.Зеер, О.В. Крежевских. - Образование и наука. Том №24(4) 2022. -15 б. (<https://doi.org/10.17853/1994-5639-2022-4-11-39>)
2. Зеер Э.Ф., Крежевских О.В. Концептуально - теоретические основы персонализированного образования [Мәтін] // Э.Ф.Зеер, О.В. Крежевских. - Образование и наука.
3. Грязнов, С. А. Образование и цифровая этика новой эпохи / С. А. Грязнов. – Текст : непосредственный // Инновации в образовании. – 2021. – № 2. – С. 88-95.
4. Герова, Н. В. Анализ возможностей применения сквозной цифровой технологии «Искусственный интеллект» в контексте учебной деятельности. –

Текст : непосредственный // Наука о человеке: гуманитарные исследования. – 2023. – Т. 17, № 3. – С. 122-130.

5. Елшанский, С. П. Школа будущего: может ли искусственный интеллект обеспечить когнитивную эффективность обучения? / С. П. Елшанский. – DOI 10.17223/15617793/462/23. – Текст: непосредственный // Вестник Томского государственного университета. – 2021. – № 462. – С. 192-201.
6. Евстигнеев, М. Н. Компетенции педагога иностранного языка в условиях интеграции технологий искусственного интеллекта. – Текст : непосредственный // Иностранные языки в школе. – 2023. – № 3. – С. 88-96.

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КӨРНЕКІ ОҚЫТУ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ ТӘСІЛДЕРІ

К.С.Батталова

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің, 4 курс студенті
Ғылыми жетекшісі: М.К.Омаров
аға оқытушы*

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты қазіргі мектептерде география сабақтарында географиялық түсініктерді қалыптастыруда тиімді көрнекі оқыту құралдарын қолдану жолдарын зерттеу. Зерттеу нысаны: мұғалімнің өзі жинақтаған көрнекі оқыту құралдарын қолдана отырып, сабақта оқытушы мен оқушының бірлескен қызметі болып табылады.

Түйін сөздер. Көрнекі құралдар, география сабағы, оқу-әдістеме, оқыту құралдары.

Аннотация. Цель статьи изучить способы применения эффективных наглядных средств обучения в формировании географических представлений на уроках географии в современных школах. Объектом исследования является: совместная деятельность преподавателя и ученика на уроке с использованием средств наглядного обучения, накопленных самим учителем.

Ключевые слова. Наглядные пособия, урок географии, учебно-методическое пособие, средства обучения.

Annotation. The purpose of the article is to study the ways of using effective visual learning tools in the formation of geographical representations in geography lessons in modern schools. The object of the study is: the joint activity of a teacher and a student in a lesson using visual learning tools accumulated by the teacher himself.

Keywords. Visual aids, geography lesson, teaching aid, teaching tools.

Мектептегі ең қажетті пәндердің бірі – қоршаған орта туралы тұтас идеяны қалыптастыруға ықпал ететін география пәні болып табылады. Мазмұны бойынша география ғылымының негіздерін көрсететін географияны оқыту табиғатты, қоғамды және олардың өзара

әрекеттесу пәнін зерттеудің кешенді тәсілімен басқа пәндерден ерекшеленуі, экологиялық оқыту мақсаттарына қол жеткізу және оқушыларды мектептегі оқытудың барлық деңгейлерінде тәрбиелеу үшін айтарлықтай әлеуетке ие.

Мектепте географияны оқыту маңызды білім беру және тәрбиелік мәні бар болып табылады. Географияны оқыту тек географиялық білімді ғана емес, сонымен қатар мектепте негіздері оқытылмайтын ғылымдардың басқа салалары бойынша білім береді, оқушылардың экономикалық дайындығын қамтамасыз етеді, оқушылар экономика, оның салалары, ұйымдастыру формалары, табиғи ресурстар, әлемдік экономика туралы тұтас түсінік алады. Мектеп географиясындағы табиғи ресурстар мен жағдайлар оларды экономикада пайдалану мүмкіндігі тұрғысынан қарастырылады.

Жалпы білім беретін мектептің оқу-материалдық базасын жақсарту – оқу-тәрбие үрдісінің деңгейін арттырудың негізгі шарттарының бірі. Оқу құрал-жабдықтары сабақтың ажырамас бөлігіне айналды, өйткені онымен жұмыс істеу оқушылар үшін жаңа білімнің қайнар көзі және оқытылатын материалды меңгеру, жалпылау және қайталау құралы болып табылады. Географияны оқыту әдістемесінде оқу құрал-жабдықтарын сабақта пайдаланудың әртүрлі әдістері жасалған.

Заманауи оқыту құралдары білім мен дағдыларды қалыптастырудың қайнар көзі болып табылады. Оларға көрнекі құралдар, оқулықтар, оқу-әдістемелік кешен, құрал-жабдықтар, зертханалар жатады. «Қазіргі заманғы оқыту құралдары» түсінігі басқа компоненттермен бірге оқу процесінің құрамдастарының бірін белгілеу үшін қолданылады. Оқыту құралдары мұғалімнің ақпараттық және басқару функцияларын жүзеге асыру үшін өте қажет. Олар оқушылардың танымдық процестерін дамытуға және қолдауға, оқу материалдарды қабылдауын жақсартуға көмектеседі. Олар оны қол жетімді етеді және зерттелетін құбылыс туралы ең нақты ақпаратты береді. Олар өзіндік жұмысты күшейтіп, оны жеке қарқынмен орындауға мүмкіндік береді [1, 49 б].

Мектепте оқытылатын пәндердің ішінде біз географияны қызықты және онда көрнекі құралдар көбірек қолданылады деп айтсақ болады. Пәннің мазмұны осы құралдарды қолдану үшін әдістемелік мүмкіндіктердің кең спектрін жасайды [2, 97 б].

Оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту құралдарының бірі – көрнекілік. Географияны оқыту үдерісінде көрнекіліктер ерекше орын алады және біріншіден, оқушылардың сабақта жұмыс істеуге деген қызығушылығын тудырса, екіншіден, географиялық ой-

пікірлерді ойдағыдай қалыптастырып, күрделі мәселелерді зерттеуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, көрнекі құралдар оқушылардың назарын жеке мәселелерге аударуға мүмкіндік береді [3, 352 б].

География сабақтарында көрнекі оқу құралдарын қолдану мектептегі география курстарының мазмұнының ерекшелігімен анықталады. Бұл жөнінде Н.Н.Баранский былай деп атап көрсетті: «Оқу пәндерінің ешқайсысы география сияқты көрнекі құралдарды пайдалануды қажет етпейді, сонымен бірге, география сияқты оқытудың көрнекі әдістерін қолдану үшін пәндердің ешқайсысы қолайлырақ сала болып табылмайды. Бұл география зерттейтін барлық нәрсенің қарапайым себебі... бұл ұғымдардың барлығы абстрактілі емес, нақты, біздің тікелей қабылдауымызға қолжетімді» [4, 347 б].

Көрнекілік әдісін қолданудың бірнеше алғы шарттары бар.

1. Мұғалім оқушыларға әртүрлі көрнекі құралдармен жұмыс істеу тәсілдерін меңгерту қажет.

2. Оқушыларға көрнекі құралдарың немесе нақты нысандарды пайдалану арқылы қоршаған ортаны түсінуге дағдыландырудың арнайы тәсілдерін меңгерту керек.

3. Әрбір жаңа білім көздерін өткенде ол арнайы оқып үйрену нысаны болуы тиіс. Мұғалім оқушыларға оларды меңгерудің ережелері мен меңгеру тәсілдерін үйретуі тиіс [5, 67-68 б].

Мектептегі географиялық білім берудің міндеті – оқушыларға географияның әртүрлі салаларында теориялық және практикалық білім беру ғана емес, сонымен бірге бұл білімді өз бетімен алуға үйрету. Осы орайда көмекші ретінде қарапайым мектептегі география оқулығы қызмет ете алады.

Қазіргі жаңа оқулықтар оқушылардың географиялық мәдениетін қалыптастырады, ол географиялық білім мен дағдыларды, географиялық ойлау мен географияның нақты тілін қамтиды, әлемнің жарқын және есте қалатын ғылыми бейнесін жасайды [10, 180 б].

Қазіргі оқушыларды назарын аудару қиын болғандықтан мұғалім сабақтарына балалардың зейін қоюы үшін, көрнекі құралдарды қолданады. Аудио-визуалды көрнекілерді қолданып сабақ өткізгенде, оқушылар ақпараттың 20% есіне сақтайды. Келесі тиімді әдістердің бірі ол – көрсетілім, мұғалімнің оқушыларға тәжірибиені сабақта көрсетуі мен тақырыпқа байланысты карта, макет, жобалармен жұмыс жасауынан оқушы сабақты жақсы түсінеді. Мысалы: оқушылармен бірге кәсіпорындарға экскурсияға барып, жұмыс барысымен таныстыру кезінде оқушы барлығын көзбен көріп, сол кәсіпорындарындағы таныс емес заттарды білуге қызығушылықтарды арттады.

Сарамандық жұмыста берілген тапсырмаларды орындау үшін өнеркәсіп орындарына экскурсияға бару, мамандармен сұхбаттасу тәрізді жұмыстар жасалса, оқушының қызығушылығын арттады және білімді тезірек меңгереді. Оқушы мұғаліммен бірге немесе топпен тақырыпты талқыдан өткізсе, оқушы ақпараттың 50% есіне сақтайды екен. Оқушылар алған білімін өмірлік тәжірибеде қолданғанда, ақпараттың 75% есте сақтайды, сондықтан мұғалім ретінде тәжірибелік жұмыстардарға бас назар аударған жөн.

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру мақсатында интербелсенді тақтада түрлі тапсырмалар жасауға болады.

LearningApps.org – <https://learningapps.org/> [15] интербелсенді жаттығуларды құрастыруға арналған онлайн құрал. Сайтында оқушыларға түрлі тапсырмаларды құрастыруға болады сөзжұмбақ, сұрақ жауап және оқушыларға аудио – видео контент бойынша тапсырмалар құрастырады.

Genial.ly – <https://genial.ly> [16] Оқушыларға қызықты презентация, тапсырма құрастыруға және ойын түріндегі сұрақ-жауапты құрастыруға өте тиімді онлайн құрал.

Umaigra – <https://www.umaigra.com/> [17] білім алушыларға арналған интерактивті дидактикалық ойындарды құруға, жариялауға және орындауға арналған онлайн-құрал.

Әртүрлі сайттарды «тарсия», «quizizz», «kahoot», «learningApps.org», «Genial.ly», «Umaigra» т.б қолдану оқушылардың белсенділігін арттырып, сабаққа қызығушылығын оятады. Сұрақ оқушыларға қойылған кезде олар ойланады, әрбіріне жеке сұрақтан берілсе іздене бастайды, тіпті қате жауап берсе де дұрыс жауабы шыққан кезде оны есіне сақтайды.

Көрнекі оқыту әдістерін сабақта қолданбастан бұрын, бастапқы сабақтарды дәстүрлі оқыту түрі бойынша өткіздім. Екі оқыту түрін сабақта қолданып, тиімді оқыту тәсілдерімен жұмыс жасау үшін, оқушылардың нәтижесі бойынша салыстырдым. Тақырыпқа сай, қарапайым түрде сабақ өткіздім.

Бұл әдіс бойынша оқыту түрінде өткізілген сабақтың талдауы: Сабақтың басында оқушылардан үй жұмысын сәйкестендіру тапсырмасын жасады, алайда сабақтың басында оқушылардың назарын аударып, қызығушылықтарын ояту мақсатында ешқандай әдіс-тәсіл қолданылмауы, оқушының сабаққа белсенді қатыспауына бірден-бір әсер етті. Себебі, күнде жаңарып отыратын заманда оқушылардың назарын, зейінін бір нәрсе шоғырландыру қиын. Сыныптың жарты оқушылары ғана сабақта белсенді қатысты.

Сабақты оқушыларға интербелсенді тақта қолданып түсіндірген кезде, кейбір оқушылардан зерігу, қызығушылығының жоқтығын байқадым.

Сабақты түсіндіріп болғанан кейін, оқушыларға жаңа тақырыпқа қатысты тапсырмалар жасадым.

Сабақтың нәтижесінде 1 тапсырманы орындау кезінде 22 оқушының 4-5-уі ғана тапсырмаға ауызша жауап бере алды. 2 тапсырмада формула бойынша есептерді шығару кезінде оқушылардың оқулықтағы ақпараттарды қолдана алмауынан, тапсырмаларды орындағанда қателіктер жіберді.

Жаңа тақырыпты қайта, пысықтап, бекітуі үшін сұрақтарға жауап берді.

Сабақтың нәтижелі өтуінің басты кепілі сабақты дұрыс, жоспарлап ұйымдастыру.

Екінші сабақ көрнекі оқыту құралдарын қолдану арқылы өткізілді.

Жаңа тақырыпты өткізу кезінде қолданған көрнекі оқыту құралдары: Genially платформасы, интерактивті тақта, видеоматериал, Canva платформасында презентациясын сабақта қолдандым.

Сабақта қолданған көрнекі құралдар арқылы оқушылар сабаққа қызығушылық танытты. Көрнекі құралдарды қолданбай өткізген сабақпен салыстырғанда өте жоғары нәтижелер көрсетті. Нәтиже: оқушылар өзінің ойын еш қиындықсыз дәлелдерді қолданып жеткізуі, алған білімдерін өмірде пайдалану және басқалармен идея алмасу арқылы дұрыс шешім қабылдап, бағалауы.

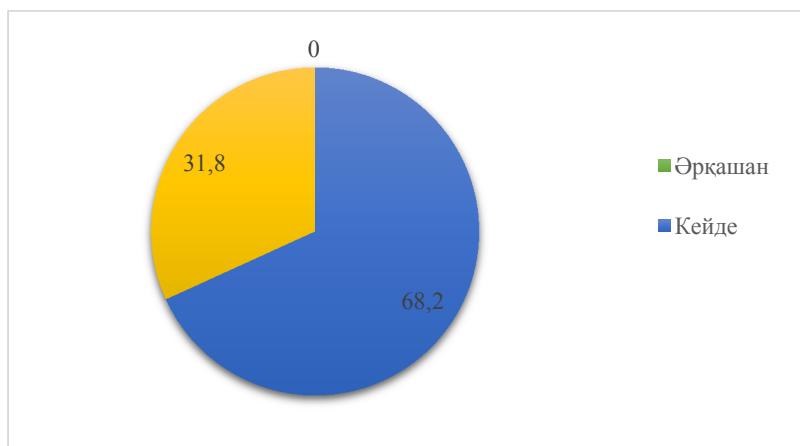
Оқушылардың сабақтарды түрлі көрнекі оқыту құралдарын қолдану арқылы өткізу қызықты ма, жоқ па екендігін анықтау үшін сауалнама жүргізілді. 1 кестеден сауалнама нәтижелерін көре аласыздар. Нәтиже бойынша оқушылардың көрнекі оқыту құралдарымен сабақты өткізу көрсеткіштері жоғары дәрежеде екені анықталды.

1 кесте – Көрнекі оқыту құралдарын сабақтарда қолдану бойынша сауалнама нәтижесі

Сауалнама сұрағы	Әрқашан %	Кейде %	Мүмкін емес, %
Күнделікті география сабақтарында көрнекі оқыту құралдары қолданылады ма?	0	68	32
Сабақтарда көрнекі оқыту құралдарын қолдану қызықты ма?	72,7	18,2	9
Көрнекіліктер қолданған кезде сабақ түсінікті болады ма?	77,3	18,2	4,5

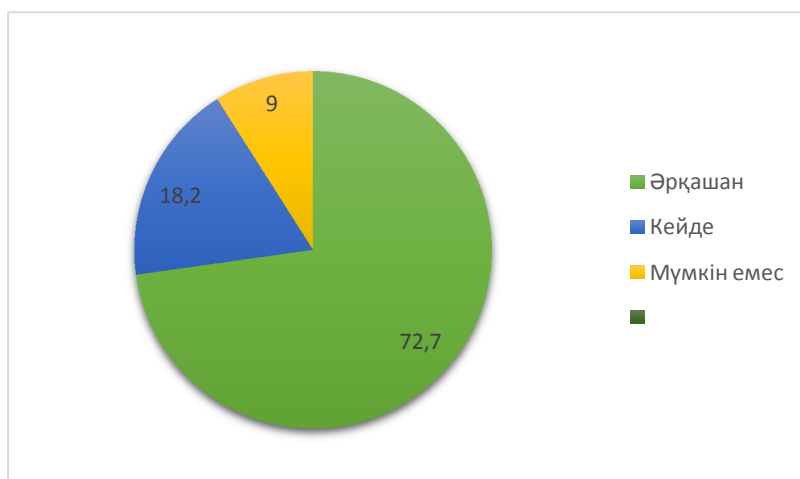
Өтілген тақырып бойынша қай сабақ оқушылардың есінде көбірек қалғандығын тексеру мақсатында сауалнама алынды. Сауалнамаға 8 «ә» сыныбының 22 оқушысы қатысты.

Сауалнама сұрағына «Күнделікті география сабақтарында көрнекі оқыту құралдары қолданылады ма?» сыныптың 68 % – кейде деп жауап берсе, 32 % мүмкін емес, ал 0 % әрқашан деп жауап берген еді.

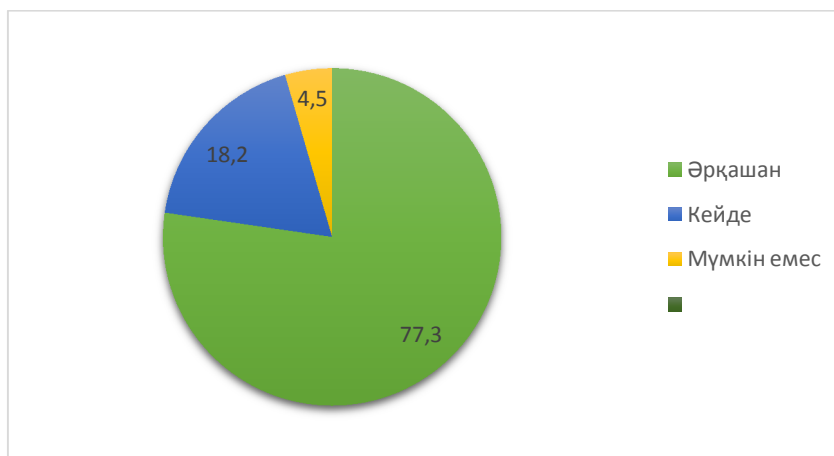
1 сурет – Сауалнама сұрағына оқушылардың жауабы

Келесі сауалнама сұрағында «Сабақтарда көрнекі оқыту құралдарын қолдану қызықты ма?» болды, сауалнамаға сәйкес оқушылардың 18,2 % – кейде десе, 72,7 %–әрқашан, ал 9 % мүмкін емес деп жауап берді.

2 сурет – Сауалнама сұрағына оқушылардың жауабы

Келесі сауалнама сұрағында «Көрнекіліктер қолданған кезде сабақ түсінікті болады ма?» болды, сауалнамаға сәйкес оқушылардың 18,2 % – кейде десе, 77,3 %–әрқашан, ал 4,5 % мүмкін емес деп жауап берді.

3 сурет – Сауалнама сұрағына оқушылардың жауабы

Сауалнама нәтижелерін тексеру барысында, қарапайым әдістермен сабақ өткен кезде, сыныптың есінде жаңа тақырып мәліметтерінің біршама аз қалғандығын байқауға болады. Ал керісінше көрнекі оқыту құралдарын қолданып сабақ өткізген кезде, оқушылардың белсенділік танытқандығын көруге болады. Оқушылар «сабақты тиімді ұйымдастыру үшін қандай әдістерді қосар едіңіз?» деген сауалға қосымша ақпараттар, бейне материалдар, топтық жұмыстарды қосу керектігін айтты.

Сонымен, география сабақтарында түрлі көрнекі оқыту құралдарын қолдану арқылы сабақтарды өткізу тиімді екені анықталды. Осы арқылы оқушылардың пәнге деген, жаңа тақырыпқа деген қызығушылығын арттыруға болады. Оқушылар сабақ үстінде белсенділік танытуы, олардың сабақ оқуға деген құлшыныстарын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Буляккулова Д. Э., Нигматуллина А. М. Современные средства обучения, их классификация: Международный научный журнал «Вестник науки» №4, 2022. 49 с.
- 2 Сеидова Э.Я., Тахиров А.В. Средство обучения географии и их значимость в учебном процессе, 97-100 с.
3. Крутецкий, В.А. Психология. – / В.А. Крутецкий. - М.: Просвещение, 1980. – 352 с.

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ ХАЛҚЫНЫҢ ЖАСТЫҚ-ЖЫНЫСТЫҚ ҚҰРАМЫ (2017-2023 Ж.Ж.)

Габдуллова Н. Б.

А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің студенті, Қостанай қ.,

Ахметова Э. Б.

ғылыми жетекші: география магистрі, аға оқытушы, Қостанай қ.

Аннотация: Мақалада 2017-2023 жылдар аралығындағы Қазақстанның Қостанай облысындағы демографиялық жағдайы қарастырылған. Жеті жылдық көрсеткіш бойынша халықтың жастық-жыныстық құрамына статистикалық-аналитикалық талдау жасалған. Демографиялық жағдай күрделі: популяция құрылымындағы өзгерістерге туудың төмендігі және көші-қон әсер етеді.

Түйін сөздер: Қостанай облысы, жастық-жыныстық құрылым, табиғи өсім, туу коэффициенті, өлім-жітім коэффициенті, өмір сүру ұзақтығы, көшіқон.

Аннотация: В статье рассматривается демографическая ситуация в Костанайской области Казахстана за 2017-2023 годы. Проведен статистико-аналитический анализ возрастно-полового состава населения по семилетнему показателю. Демографическая ситуация сложна: на изменения в структуре населения влияют низкая рождаемость и миграция.

Ключевые слова: Костанайская область, возрастно-половая структура, естественный прирост, коэффициент рождаемости, коэффициент смертности, продолжительность жизни, миграция.

Abstract: The article examines the demographic situation in the Kostanay region of Kazakhstan for 2017-2023. A statistical and analytical analysis of the age and sex composition of the population was carried out according to the seven-year indicator. The demographic situation is complex: changes in the population structure are influenced by low birth rates and migration.

Key words: Kostanay region, age-sex structure, natural increase, birth rate, death rate, life expectancy, migration.

Халықтың жастық-жыныстық құрамын зерттеу мәселесі Қостанай облысындағы демографиялық жағдайды зерттеу тұрғысынан өзекті. Ол аймақтағы халық саны, туу коэффициенті, өлім-жітім коэффициенті, жастық-жыныстық құрылымы және көші-қон туралы ақпарат береді. Бұл тиімді жоспарлау, саясатты әзірлеу, білім беру, денсаулық сақтау және жұмыс орындарын құру және халықтың қартаюына дайындық үшін өте маңызды. Бұл құрылымды түсіну саясаткерлерге әртүрлі жас топтары мен жыныстардың қажеттіліктерін ескеретін мақсатты стратегиялар мен шешімдерді әзірлеуге және аймақтың тұрақты дамуына ықпал етуге мүмкіндік береді.

Халықтың жастық-жыныстық құрылымы оның демографиялық динамикасын, әлеуметтік дамуын және ресурстарды бөлуді түсінуде шешуші рөл атқарады. Бұл мақаланың мақсаты Қостанай облысы

халқының жастық-жыныстық құрамын анықтау, оның қоғам өмірінің әртүрлі аспектілеріне әсерін көрсету болып табылады [1].

Алға қойылған мәселе жинақтау және талдау; статистикалық - аналиталық талдау әдістеріне сүйене отырып зерттелді. <https://stat.gov.kz/> сайтында берілген статистикалық көрсеткіштер өңделіп, салыстырмалы талдау жасалды.

Қостанай облысы Қазақстанның солтүстігінде орналасқан және пайдалы қазба байлықтарымен, ауыл шаруашылығы өнімділігімен және мәдени мұрасымен танымал. Бұл елдің жетекші аймағы болғандықтан, оның халқының демографиясын түсіну тиімді жоспарлау мен саясатты әзірлеу үшін өте маңызды. Қазақстанның жалпы халық санының 4,2%-ын Қостанай облысының халқы алып жатыр. Қостанай облысы халық саны бойынша облыстар арасында 7 орында орналасқан. Қостанай қаласының халқы бойынша Қазақстанның басқа облыс орталықтарының арасында 9 орында тұр [2].

Қазақстанның солтүстік бөлігінде орналасқан Қостанай облысы демографиялық аспектіде айтарлықтай маңызға ие. Бұл мақалада 2017 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңдегі облыстағы демографиялық жағдай қарастырылады.

Жалпы халық санынан бастайық. 2017 жылдың басындағы мәліметтер бойынша, Қостанай облысында 879 134 адам өмір сүрген. 2023 жылғы 1 қаңтарындағы көрсеткіш бойынша 832 237 адамды құрады, ал 2024 жылғы 1 қаңтардағы көрсеткіш бойынша 829,998 адамды құрайды. Осылайша, аймақтағы халық санының азаюы туралы қорытынды жасауға болады [3].

Қостанай облысының 2017-2024 ж.ж. аралығындағы халық саны (мың адам, жылдың басына)

Диаграммаға сүйенсек Қостанай облысының демографиялық дамуы теріс болып, халық санының кемуімен сипатталып тұр. 2023 жылы 2017 жылмен салыстырғанда, халық саны 5,4%-ға немесе 46 900

адамға азайды. Бұл көрсеткішке бірнеше факторлар әсер етеді. Соның бірі, 2020 жылы басталған пандемия болып табылады. Жаңа мәліметтерге сүйенсек, 2024 жылы 1 қаңтарда халық саны 829 998 адамды құрайды. 2024 жылы 2023 жылмен салыстырғанда, халық саны 0,3%-ға немесе 2239 адамға азайды. 2017 жылдан бастап мәліметтерді сараптасақ, халық саны жылдан жылға азаюда. Қостанай облысында өлім-жітім 2020-2022 жылдары жоғары көрсеткішті көрсетті. 2022 жылы өлім-жітім 1000 адамға шаққанда 14,81 болды. Бұл көрсеткіш 2023 жылға қарай аздап төмендейді деп күтілуде [4].

Халықтың көші-қоны халық санына әсер ететін көрсеткіштердің бірі. Соңғы жылдары халықтың Қостанай облысынан еліміздің ірі қалалары мен басқа да өңірлеріне кетуі байқалады. 2023 жылғы қаңтар-маусым айларындағы статистика бойынша Қостанай облысынан 13 853 адам кетті. Оның ішінде сыртқы көші-қон 1 101 адамды құраса, ішкі көші-қон 12 752 адамды құрады. Бұл өмір сүрудің, жұмыс істеудің және білім берудің жақсы жағдайларын іздеуге байланысты. Қостанай облысының халқының халық тығыздығы бойынша 1 шаршы километрге 4,24 адамнан келеді.

Қостанай халқының 26,44%-ын жастар саны алып жатыр. Диаграммада Қостанай облысының жастардың жыныстық бөлінуі бойынша сандық сипатын көруге болады:

2017-2022 жылдары жастар бойынша деректер 14-28 жас тобында қалыптастырылды. 26.12.2022 жылғы өзгерістермен "Мемлекеттік жастар саясаты туралы" ҚР Заңына сәйкес, жастар - 14 жастан 35 жасқа дейінгі Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылады. 2023 жылы 2017 жылмен салыстырғанда, жастар саны 16%-ға, яғни 35 045

адамға көбейді. Көптеген жастардың жұмыс күші мен экономикалық өнімділікті арттыруға мүмкіндігі бар. Диаграммада Қостанай облысы халқының жалпы және жыныстық бөлінуі бойынша орташа өмір сүру ұзақтығы көрсетілген [4].

Өмір сүру ұзақтығына денсаулық сақтау, таза суға қолжетімділік, тамақтану, өмір салты және медицина саласының дамуы сияқты әртүрлі факторлар әсер етеді. 2017-2023 жылдар аралығында өмір сүру ұзақтығы артты. 2020 жылы өмір сүру ұзақтығына коронавирус пандемиясы әсер етті. 2020-2021 жылдары пандемияға байланысты Қостанай облысы халқының өмір сүру ұзақтығы азайып, өлім-жітім коэффициенті артты. 2017 жылы өлім-жітім коэффициенті 1000 адамға шаққанда 10,14 құраса, 2021 жылы бұл көрсеткіш 14,12-ге өсті [4].

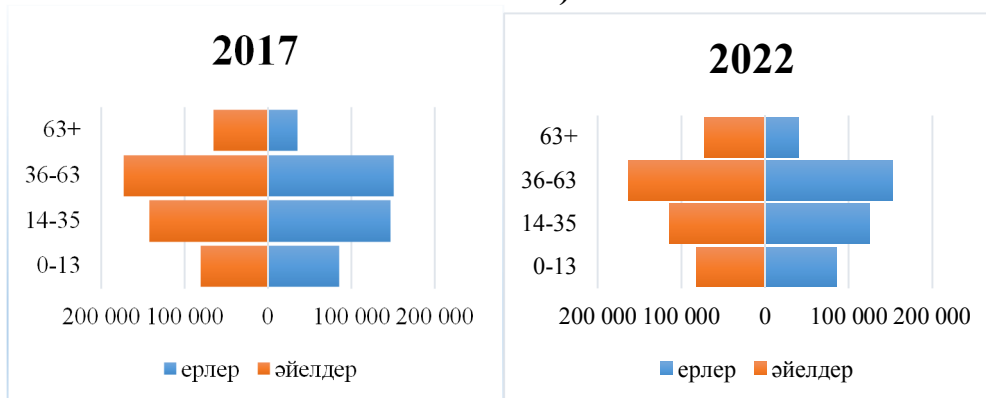
Қостанай облысы халқының жастық-жыныстық құрылымы білім беру мен дағдыларды дамытуға инвестициялардың маңыздылығын атап көрсетеді. Білім беру инфрақұрылымын, кәсіптік даярлықты және сапалы білімге қолжетімділікті жақсарту өңір жастарының экономикалық өсу мен әлеуметтік дамуға өз үлесін қосуға мүмкіндік бере отырып, олардың мүмкіндіктерін кеңейте алады.

Экономикалық жоспарлау үшін жұмыс күшінің жастық және жыныстық таралуын түсіну өте маңызды. Қостанай облысының тұрғындарын талдау белгілі бір жас топтарындағы гендерлік теңгерімсіздікті анықтады, бұл еңбек нарығына әсер етуі мүмкін. Гендерлік теңсіздікті жою және барлық жас топтарындағы ерлер мен әйелдер үшін тең мүмкіндіктерді ілгерілету теңдестірілген және өнімді жұмыс күшіне ықпал етуі мүмкін.

Аймақтың жас құрылымы негізінен жас тұрғындарды көрсетсе де, егде жастағы адамдардың көбеюін мойындау маңызды. Халықтың картаюына дайындық медициналық мекемелерге, гериатриялық қызметтерге және әлеуметтік қолдау жүйелеріне инвестицияларды қажет етеді. Егде жастағы тұрғындардың жоғары өмір сүру сапасын қамтамасыз ету ұрпақтар арасындағы әлеуметтік келісім мен үйлесімділікті сақтау үшін өте маңызды.

Қостанай облысының жас құрылымын талдау басты үрдістерді анықтауға мүмкіндік береді. Аймақ пирамидалық құрылымға ие, оның негізі кең, бұл салыстырмалы түрде 36-63 жас аралығындағы популяцияны көрсетеді. Бұл халықтың болашақ өсу әлеуетін және білім беру, денсаулық сақтау және жастардың жұмысқа орналасу мүмкіндіктері сияқты қызметтерге деген қажеттіліктің артуын болжайды.

Қостанай облысының жастық-жыныстық құрамы (2017 ж., 2022 ж.)

Берілген пирамидалардың сандық сипаттары шамалас болып келеді. 2017 және 2022 жылдары 36-63 жастағы халық саны басым болды.

Қостанай облысындағы халықтың демографиялық құрылымы да өзгеріп отырғанын атап өткен жөн. Соңғы жылдары жастар санының көбеюі және егде жастағы халықтың үлесінің артуы байқалады. Бұл өлім-жітімнің жоғарылауы және көші-қон сияқты әртүрлі факторлардан туындайды. Жастар саны көбейгенімен 2022 жылы туудың төмендігі байқалды.

Облыста туу деңгейі төмен деңгейде қалып отыр. 2017 жылы туу коэффициенті 13,38 құрады. 2022 жылы туу коэффициенті 1000 адамға шамамен 12,42 құрады. Алдағы жылдарға арналған болжамдар бұл көрсеткіштің шамалы кемуін көрсетеді. Туу коэффициентінің кемуі облыстың табиғи өсіміне әсер етеді. Осылайша, 2017 жылы табиғи өсім 3,22 құраса, 2022 жылы табиғи өсім коэффициенті 1,77-ге кеміді [4].

Қостанай облысының туу коэффициенті (2018-2022 жж.)

Қостанай облысындағы демографиялық жағдай күрделі күйінде қалып отыр. Халықтың аз өсуіне қарамастан, халықтың құрылымы егде жастағы адамдардың пайдасына өзгеруде. Халықтың «қартаюы» демографиялық дағдарысқа әкелуі мүмкін. Демографиялық дағдарысқа экономикалық, әлеуметтік, саяси факторлар әсер етеді. Туу, өлім-жітім коэффициенті және көші-қон аймақтағы демографиялық өзгерістерге әсер ететін негізгі факторлар болып табылады.

Маңыздысы, бұл деректер мемлекеттік статистикаға негізделген және экономикалық даму, әлеуметтік бағдарламалар және мемлекеттік саясат сияқты әртүрлі факторларға байланысты өзгеруі мүмкін.

Қостанай облысы халқының жастық-жыныстық құрылымы саясаткерлер үшін құнды ақпарат береді. Саясатты әртүрлі жас топтарының қажеттіліктеріне сәйкес келтіру арқылы аймақ инклюзивті өсу мен әлеуметтік дамуға ықпал ете алады. Білім беруге, денсаулық сақтауға және екі жынысқа да жұмысқа орналасуға инвестициялаудың басымдығы тұрақты және гүлденген болашаққа ықпал етеді.

Қорытындылай келе, Қостанай облысы халқының жастық-жыныстық құрамын түсіну үшін негізделген шешімдер қабылдау жолындағы іргелі қадам болып табылады. Қостанай облысының жастық-жыныстық құрылымын зерделеу өңір өмірінің әртүрлі аспектілерін неғұрлым тиімді жоспарлауға және оны дамыту жөнінде негізделген шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Демографиялық динамиканы мойындай отырып, үкімет аймақтың бірегей мәселелерін шешудің мақсатты стратегияларын жасай алады және оның демографиялық әлеуетін барлық тұрғындардың игілігі үшін пайдалана алады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Нүсіпова Г.Н. Халықтар географиясы: Оқулық. – Алматы: «Экономика», 2011. – 214 б.
2. Global Challenges for Global Science III. // Ахметова Э.Б., Баймаганбетова К.Т., Атасой Э. Қостанай қаласының халық санын талдау және болжау. – Bursa Uludağ Koleji, October 04, 2023. – 226 p. (multilanguage).
3. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanay/documents/details/465129?lang=ru>
4. <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/demography/>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА В ПРАКТИКЕ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ ХИМИИ

Жараспаев А.С.

студент Павлодарского педагогического университета им. Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

Ачкинадзе О.С.

научный руководитель: кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, г. Павлодар

Аннотация. В статье рассмотрена роль дифференцированного подхода как средство для формирования предметных и общеучебных умений школьников в ходе организации самостоятельной работы при обучении химии. Подчеркнута важность активизации познавательной деятельности обучаемых с учетом уровней мыслительных действий, определенных психологами. Автор показывает возможность групповой работы учащихся, основанной на внутренней дифференциации в процессе обучения химии, позволяющей развивать самостоятельное мышление детей с разным уровнем общеучебных умений.

Abstract. The article considers the role of differentiated approach as a means for the formation of subject and general academic skills of schoolchildren in the course of organizing independent work when teaching chemistry. The article emphasizes the importance of activation of cognitive activity of students taking into account the levels of thinking actions defined by psychologists. The author shows the possibility of group work of students, based on internal differentiation in the process of teaching chemistry, allowing to develop independent thinking of children with different levels of general learning skills.

Андамна. Мақалада химияны оқытуда өзіндік жұмысты ұйымдастыру барысында оқушылардың пәндік және жалпы білім беру дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде сараланған тәсілдің рөлі қарастырылады. Психологтар анықтаған ақыл-ой әрекеттерінің деңгейлерін ескере отырып, студенттердің танымдық белсенділігін арттырудың маңыздылығы атап өтілді. Автор химияны оқыту процесінде ішкі саралауға негізделген оқушылардың топтық жұмыс істеу мүмкіндігін көрсетеді, бұл жалпы білім беру дағдыларының әртүрлі деңгейлері бар балалардың тәуелсіз ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Ключевые слова: познавательная самостоятельность, дифференцированный подход, уровни мыследеятельности, обучение химии.

Key words: *cognitive independence, differentiated approach, levels of thinking activity, chemistry teaching.*

Түйінді сөздер: *танымдық Тәуелсіздік, сараланған көзқарас, ойлау деңгейлері, химияны оқыту.*

Одной из главных задач обновленной системы образования Казахстана является подготовка молодых людей, обладающих компетенциями, позволяющими саморазвиваться, самостоятельно пополнять и применять свои знания, умения и навыки в быстро меняющихся условиях современного мира. Развитие самостоятельного мышления учащихся было и остается актуальной проблемой для учителей школ. Исследованию проблемы познавательной самостоятельности посвящено значительное количество как отечественных, так и зарубежных ученых, психологов, философов.

Уже в XVII-XVIII веках, первой половине XIX века выдающиеся западные педагоги-просветители (Я.А. Коменский, Ж-Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци, А. Дистервег) выдвигали плодотворные идеи о необходимости самостоятельного добывания знаний на основе самостоятельного мышления детей. Далее, история развития и решения проблемы самостоятельной работы учащихся прошла еще три этапа, с середины XIX века до сегодняшних дней, и теперь поставлена на прочную научно-теоретическую основу: философскую, психологическую, физиологическую.

Целесообразно привести цитату из книги известного ученого Б.П. Есипова: «Самостоятельная работа учащихся, включаемая в процесс обучения, – это такая работа, которая выполняется без непосредственного участия учителя, но по его заданию в специально предоставленное для этого время; при этом учащиеся сознательно стремятся достигнуть поставленной в задании цели, употребляя свои усилия и выражая в той или иной форме результат умственных или физических (или тех и других вместе) действий» [1].

С середины XX века и поныне исследователи рассматривают проблему самостоятельной работы сквозь призму активизации познавательной деятельности учащихся; выделены типы познавательной деятельности обучаемых.

Важно сказать, что одним из основных способов в решении проблемы развития самостоятельного мышления детей является внутренняя дифференциация в процессе обучения. Речь идет о последовательном развитии способов индивидуализации в условиях обычного класса. Осуществляя данный дифференцированный подход, можно опираться на классификацию психологов и педагогов, рассматривающих самостоятельную работу учащихся по типу

познавательной деятельности. В процессе обучения химии мы составляем задания для самостоятельной работы чаще всего по обобщенной систематизации Р.Г. Ивановой [2]:

- 1 – репродуктивные (копирующие);
- 2 – частично-поисковые (эвристические);
- 3 – исследовательские.

Задания для самостоятельной работы первого типа (копирующих) включает в себе требование выполнять те или иные действия, используя алгоритм, тем самым осуществляя «ближний перенос» знаний. Указания в них описывают, как и в каком порядке нужно решать данную задачу или упражнение. Эти задания, требующие воспроизведение знаний, оказывают развивающее влияние на учащихся: обучающие перестраивают и систематизируют имеющиеся у них знания. Цель такого типа самостоятельной работы - это освоение нового и закрепления в памяти изученного учебного материала. В начале изучения химии (7-8 класс) самостоятельные работы первого типа являются очень распространёнными. Недостатком таких работ считают угасание познавательного интереса, что является немаловажным на уроках химии.

Самостоятельные работы второго типа - частично-поискового характера имеют иную цель: возможность самим найти путь и способ решения задачи, используя приобретённые знания. Выполнение подобных заданий относят к проблемному методу обучения. Учащиеся ищут ответ на вопрос при помощи выполнения эксперимента, письменном решении, в инструкции либо в тексте учебника.

Третий тип самостоятельных работ учащихся - это исследовательские работы. Они являются одной из составляющих проблемного обучения. Это небольшие ученические исследования, в процессе которых учащийся приобретает новые знания или находит новый путь решения поставленной задачи. Исследование начинается с вопроса (гипотезы). Определяется цель, план действий, анализ и выводы. Данный тип самостоятельных работ представляет собой творчество обучающихся. Здесь происходит сочетание всех известных ученику способов и приёмов умственных действий и интеграцию их в новые условия. К последнему типу самостоятельных работ следует отнести и школьные проекты.

Кроме того, используем, безусловно, таксономию Б. Блума, разработанную американским психологом Бенджамином Блумом (1956 г.), или классификацию уровней познания и, соответственно, задач его развития у школьников. Обучение казахстанских учеников в

когнитивной области, согласно обновленной типовой программе среднего образования, опирается на таксономию целей как результат (по Б. Блуму). «Пирамида Блума» представляет собой иерархию учебных целей, уровней развития познавательных способностей (от простого к более сложному). Таксономия помогает соотнести задания, вопросы обучающего характера с уровнем мыслительных действий обучаемого. Предложенная схема предполагает, что в «основании пирамиды» находится наиболее доступная категория целей, а завершает наиболее сложная.

В основе «пирамиды» – цель «Знание» (примерные задания: составить список, назвать, рассказать, показать). Далее цель «Понимание» (задания: описать, объяснить, определить признаки, сформулировать по-другому). Эти две ступени пирамиды относятся к первому (низкому) уровню мыследеятельности.

Выше идет цель «Применение» (задания: применить, проиллюстрировать, использовать понятия в новой ситуации). Это второй уровень познания.

Завершает «пирамиду», соответственно, цели «Анализ» (проанализировать, провести эксперимент, сравнить, выявить различия); «Синтез» (создать, придумать дизайн, разработать, составить); «Оценка» (представить аргументы, защитить точку зрения, доказать, спрогнозировать). Последние 3 ступени «пирамиды Блума» называют третьим уровнем - мышление высокого уровня, или умения высокого порядка.

Литературный анализ исследований в этой области показывает, что классификация познавательной деятельности учащихся, предложенная известными советскими педагогами-психологами в середине XX века (И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин) и американскими учеными (Б.Блум и др.) перекликаются между собой, соответствуют друг другу по основным характеристикам.

Принцип дифференцированного образовательного процесса как нельзя лучше способствует осуществлению личностного развития учащихся и подтверждает сущность и цели общего среднего образования.

Осуществление дифференцированной организации учебной деятельности в личностно-ориентированном образовании требует:

- изучение индивидуальных особенностей и учебных возможностей учащихся;
- определение критериев деления учащихся на группы;
- умение совершенствовать способности и навыки учащихся при индивидуальном руководстве;

- умение анализировать их работу, подмечая положительные сдвиги и трудности;
- перспективное планирование деятельности учащихся (индивидуальные и групповые), направленное на руководство учебным процессом;
- умение заменить малоэффективные приёмы дифференциации руководства учением более рациональным.

Полезной для учителя, на наш взгляд, является книга Унт И.Э. «Индивидуализация и дифференциация обучения» [3], многие положения из которой использовали в своей работе. Большой интерес вызвало у нас пособие казахстанских авторов Утегеновой Б.М., Смаглий Т.И., Онищенко Е.А., где раскрывается психолого-педагогическое основание дифференцированного обучения в общеобразовательной школе [4].

Условное деление учащихся на группы с разным уровнем усвоения учебного материала позволило определить подходы в работе с определенными категориями учащихся

Работа с группой учащихся, имеющих неустойчивый интерес к изучению материала, заключается в повышении мотивации к изучению учебного предмета (зачем учить?) и обучении способам осуществления учебной деятельности (как учить). Здесь используются образцы заданий для работы с текстом учебного пособия, задания контролирующего характера, задания к выполнению химического эксперимента, решению расчетных задач. В практике работы это: 1) применение системы дифференцированно задаваемых вопросов; 2) введение учащихся в соответствующий образ («поисковик необходимых сведений», «составитель перечня понятий», «отвечающий на вопросы», «знаток правил охраны труда», «практик в решении задач»).

Для учащихся группы, вышедших на «продвинутый» уровень, задания усложняются. Среди них могут быть следующие:

- а) прочитайте учебный текст, выделите в нем основную (главная мысль) и пояснительную (примеры, иллюстрирующие главную мысль) части;
- б) прочитайте учебный текст, найдите в тексте предложения, в которых отражается зависимость одного явления (объекта) от другого;
- г) прочитайте параграф, выделите смысловые части, озаглавьте каждую часть, проанализируйте содержание каждой смысловой части, отразите основное содержание учебного материала в форме подробного плана;
- д) прочитайте на карточке 2-3 определения одного и того же понятия. Сравните их и выберите наиболее полное, на ваш, взгляд, определение

е) опишите внешние признаки демонстрационного эксперимента, проводимого учителем. Используя указания учебного пособия, проведите опыт, работая в паре;

ж) прочитайте текст задачи, выделите исходные данные и составьте краткую запись задачи.

Результат организованной деятельности - изменение отношения к учебному предмету по схеме: “знаю-не знаю”, “умею-не умею”, “владею-не владею”, смена параметров “ищу-нахожу”, “думаю-узнаю”, “пробую-делаю”.

Работа с группой учащихся, имеющих устойчивый интерес к изучению учебного предмета "Химия" и устойчивый интерес к изучению других предметов (средний уровень усвоения учебного материала) организуется с применением заданий практического и теоретического характера, заданий межпредметного и занимательного характера. Среди наиболее востребованных заданий: 1) открытые вопросы, 2) введение учащихся в соответствующий образ («логик» (охарактеризуйте изучаемое вещество на основе логической схемы: состав – строение – свойства – получение – применение – нахождение в природе), «аналитик» (объяснить содержание и установить причинно-следственные связи, определить черты сходства и различия), «теоретик-практик» (опишите последовательность, используя инструкцию, алгоритм, ход выполнения эксперимента, оформите результаты работы, сделайте выводы), «специалист в решении задач» (расчеты по химическим уравнениям, например, вычислить массу кислорода, который можно получить при полном разложении электрическим током воды массой 20г).

Для учащихся группы, вышедших на «продвинутый» уровень, задания усложняются. Учащиеся могут «примерить» на себя один из образов: «конструктор вопросов» (сконструируйте творческие вопросы по заданному содержанию), «трансформатор знаний» (трансформируйте учебный текст, составьте схему, таблицу, или обобщающие схемы, по его содержанию), «дипломат» (обоснуйте влияние поваренной соли на организм человека), «практик-консультант» (выполните практическую работу, проанализируйте результаты опытов, оформите выводы), «эксперт в решении задач» (выделите и обобщите информацию с целью анализа условия задачи, используя теоретический материал; решите расчетную задачу, оформите результаты работы, сделайте выводы).

Девиз работы группы — все обучают друг друга, каждый обучает всех; то, что знает один, должны знать все; то, что знает коллектив, становится достоянием каждого. Ориентируясь на всех учащихся в

целом и на каждого в отдельности, имея в виду общие знания, моделируется уникальное детское сообщество «Я» и «Мы», основанное на сплаве индивидуального и совместного, единоличного и коллективного.

Работа с группой учащихся, имеющих устойчивый интерес к изучению учебного предмета «Химия» и устойчивый интерес к изучению других предметов (высокий уровень усвоения учебного материала), организуется по принципу работы с профильными группами. Для таких учащихся составляются карточки с индивидуальными заданиями, используются нестандартные задачи, формируется электронная библиотека, справочная и научно-популярная литература. Среди наиболее востребованных приемов: 1) применение системы дифференцированных заданий и вопросов (спрогнозируй, смоделируй, проведи мысленный эксперимент), 2) введение учащихся в соответствующий образ — «компетентный аналитик» (проанализируйте содержание нескольких источников, выберите сведения, необходимые для комплексной характеристики изучаемого явления, дайте характеристику явления), «рецензент» (проанализируйте творческую работу, выявите позитивные и негативные аспекты работы, выскажите собственные суждения в форме рецензии или отзыва), «эксперт-реформатор текста» (как бы Вы изложили материал данного параграфа для своих одноклассников), «модулятор-технолог» (смоделируйте химический эксперимент или осуществите мысленный эксперимент; определите каждое из 3-4 предложенных химических соединений), «эксперт-составитель» (составьте условие конкретной задачи на основе типовой задачи, предложенной в программе и решите ее).

Значимым направлением работы с данной категорией учащихся является исследовательская деятельность, которая осуществляется в рамках индивидуальной работы (отдельные задания, компьютерные презентации; консультации), групповой работы (исследовательские проекты); массовой работы (конференции, предметные недели, олимпиады). В ходе осуществления исследовательской деятельности развивается и совершенствуется функция самоуправления. При этом каждый знает, что ему делать, и каждый делает, потому что хочет этого сам.

Таким образом, обобщая результаты практики преподавания ряда учителей-методистов в области химии, а также свой небольшой педагогический опыт, можно сказать, что использование дифференцированного подхода в обучении химии позволяет повысить качество образования как в отдельных классах, изменить соотношение количества учащихся по уровням усвоения учебного материала в сторону

перехода на более высокие уровни, приобрести педагогу новые компетенции и находиться в постоянном поиске и развитии.

Список использованных источников

1. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – М: Учпедгиз, 1961.- 240 с.
2. Иванова Р.Г., Савич Т.З., Чертков И.Н. Самостоятельные работы по химии: Пособие для учителя. - М: Просвещение, 1982.- 206 с.
3. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М: Педагогика, 1990.- 188 с.
4. Основы дифференциации преподавания и обучения в современной школе: учебное пособие /Утегенова Б.М., Смаглий Т.И., Онищенко Е.А. – Костанай: КГПИ, 2017.- 98 с.

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ СҮТ ӨНЕРКӘСІБІ

Заурбек Ж.Г.

А. Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінің студенті, Қостанай қ.

Ахметова Э.Б

Ғылыми жетекші: география магистрі, аға оқытушы, Қостанай қ.

Аннотация: Мақалада 2019-2024 жылдар аралығында Қостанай облысында сүт өнеркәсібінің дамуы қарастырылған. Сүт өндірісін арттыру, өнім сапасын арттыру, экспорттық мүмкіндіктерді кеңейту, инновациялар мен тұрақты дамуға инвестиция салудың негізгі аспектілері қамтылған. Саланың табысты болуына ықпал ететін факторлар талданып, оның облыс және жалпы ел экономикасы үшін маңыздылығына тоқталды. Қазақстан Республикасында сүт өнімдерін өндіру бір жылда 1,2%-ға өсті.

Кілт сөздер: Өнеркәсіп, импорт, экспорт, комбинат, стратегия, инфрақұрылым, компания, шаруашылық.

Аннотация: В статье рассматривается развитие молочной промышленности Костанайской области в 2019-2024 годах. Включены ключевые аспекты увеличения производства молока, повышения качества продукции, расширения экспортных возможностей, инвестиций в инновации и устойчивое развитие. Проанализированы факторы, способствующие успеху отрасли, и подчеркнута ее важность для экономики области и страны в целом. Производство молочной продукции в Республике Казахстан за год выросло на 1,2%.

Ключевые слова: Промышленность, импорт, экспорт, комбинат, стратегия, инфраструктура, компания, хозяйство.

Abstract: The article discusses the development of the dairy industry of the Kostanay region in 2019-2024. Included are key aspects of increasing milk production, improving product quality, expanding export opportunities, investing in innovation and sustainable development. The factors contributing to the success of the industry are

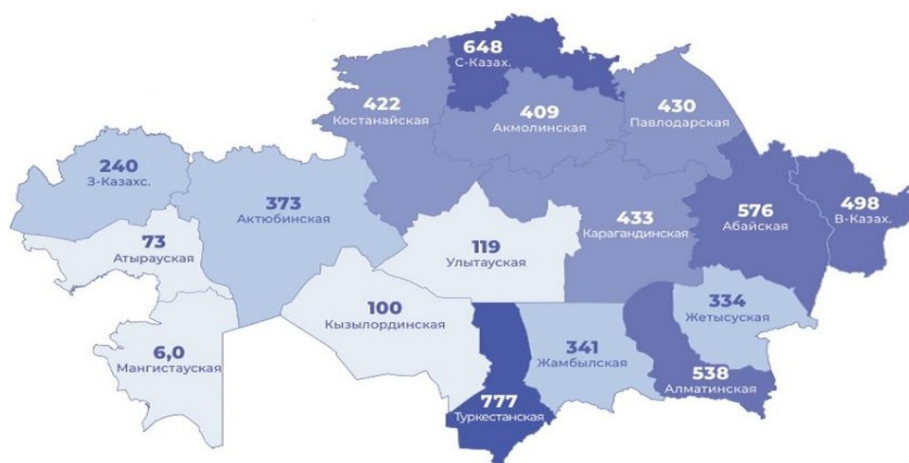
analyzed and its importance for the economy of the region and the country as a whole is emphasized. Production of dairy products in the Republic of Kazakhstan increased by 1.2% over the year.

Key words: Industry, import, export, combine, strategy, infrastructure, company, economy.

Елімізде сүт өнімдерін шығару біркелкі орналасқан. Оның кәсіпорындары республиканың шығыс, оңтүстік-шығыс, солтүстік және оңтүстік аумақтарында орналасқан. Жыл сайын сүт өнімдерінің түрі де, көлемі де көбеюде. Оның ең басты себебі – ел рыногында сүт өніміне деген жоғары сұраныс.

Сыр қайтану, май шайқау сияқты сүт өнімдері өнеркәсібі негізінен, орталық, оңтүстік, солтүстік аудандарында, сүтті ірі қара мал шаруашылығымен айналысатын аудандарда шоғырланған. Қостанай, Көкшетау, Алматы сүт комбинаттары сүт өнімдерінің 75%-ын шығарады. Сондай-ақ елімізде өсімдік майы мен маргарин майын шығаратын өнеркәсіп орындары жақсы дамып келе жатыр.

2022 жылы Қазақстанда сүт өндірісі 6,4 млн тоннаны құрады. Оның ішінде сиыр сүті - 6320 мың тонна, бие-29,4 мың тонна, түйе-17,5, ешкі – 1,4 мың тонна өндірілді. Мұндай деректерді Қазақстанның АӨК-2022 инфографиялық анықтамалығы ұсынады, деп хабарлайды The dairynews EIDala.kz

1-сурет. Қазақстандағы барлық түрдегі өндірілген сүт өнімдері 2022ж. (мың тонна). Жалпы көлемі 6,4 млн тонна

1-суреттің мәліметтеріне сүйенсек, 2022 жылы ең көп сүт өнімдері руден бірінші орында Түркістан облысы (777мың т), екінші Солтүстік Қазақстан облысы (648мың т), үшінші Абай облысы (576мың т), төртінші Алматы облысы (538мың т), бесінші орында Шығыс

Қазақстан облысы (498мың т), ал Қостанай облысы (422 мың т) сегізінші орынды алады.

2024 жылы қаңтардың соңында ҚР-да сүт өнімдерінің өндірісі 41,6 млрд теңгені құрады, бұл бір жыл бұрынғыдан 0,9% көп. Физикалық мәнде өңделген сұйық сүт пен кілегей өндірісі 47,6 мың тоннаны құрады, бұл 2023 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 1,6% аз. Балмұздақ пен жеуге жарамды мұз өндірісі де (27,9%, 1,3 мың тоннаға дейін), қоюландырылған сүт пен кілегей (38%, 373 тоннаға дейін) төмендеді. Бұл ретте ірімшік пен сүзбе (60,6%, 4,1 мың тоннаға дейін), қатты күйдегі сүт (17,6%, 321 тоннаға дейін), йогурт және басқа ұқсас ашытылған сүт өнімдері (5,8%, 19,5 мың тоннаға дейін), сондай-ақ май және спред (1%, 2,1 мың тоннаға дейін) өндірісі ұлғайды. Сонымен қатар, ашытылған сүтті сусындар ішінде қымыз өндіру 14,9% өсіп, 131 тоннаны құраса, шұбат өндірісі, керісінше, 3,4% азайып, 253 тоннаны құраған.

Өндіріс. Сүт өнімдері. Қаңтар 2024 тонна			
	2024/01	2023/01	Жылдық өсім
Өңделген сұйық сүт пен кілегей	47 600	48 378	-1,6%
Қатты күйдегі сүт	321	273	17,6%
Май және сүт спредтері (пасталар)	2 067	2 047	1,0%
Паста тәрізді сүт өнімдері (спредтер) майлылығы 39% немесе одан көп, бірақ 80%-дан аз	362	489	-26,0%
Ірімшік және сүзбе	4 112	2 560	60,6%
Піспеген немесе дәмсіз ірімшік (сарысуды қоса) және сүзбе	1 939	1 537	26,2%
Майлы емес сүзбе	878	537	63,5%
Майлы сүзбе	766	769	-0,4%
Өңделген ірімшіктерден басқа үгітілген ірімшіктер, ұнтақ ірімшіктер, кек ірімшіктер және басқа да өңделмеген ірімшіктер	2 006	855	134,6%
Қатты ірімшік	1 354	535	153,1%
Жұмсақ ірімшік	178	58	206,9%
Түздалған ірімшік	130	103	26,2%
Өңделген ірімшік, үгітілмеген немесе ұнтақ емес	167	168	-0,6%
Басқа сүт өнімдері	21 334	20 220	5,5%
Қоюландырылған сүт және кілегей, қант немесе басқа тәттілендіргіш заттар қосылған немесе қосылмаған, қатты күйде емес	373	602	-38,0%
Йогурт, сүт және басқа ашытылған немесе ашытылған кілегей	19 528	18 455	5,8%
Қымыз	131	114	14,9%
Шұбат	253	262	-3,4%
Балмұздақ және басқа тағамдық мұз	1 261	1 748	-27,9%

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

1-кесте. Қазақстанның сүт өнеркәсіп өнімдері 2024ж (тонна)

2022 жылғы қаңтар-желтоқсанда өңірлер бойынша өңделген сұйық сүт пен кілегей өндірісінің ең үлкен көлемі Солтүстік Қазақстан (185,8 мың тонна), Алматы (99,2 мың тонна), Ақмола (82 мың тонна) және Қостанай (69,5 мың тонна) қалаларында болды. Өңірлер бойынша 2023 жылғы қаңтардың аяғында майлылығы 2,5% пастерленген сүт бағасының жылдық өсімі Ақтөбе қаласында 14,1%-дан Ұлытау облысында 42,1%-ға дейін құбылып отыр. Бағаның айтарлықтай өсуі Қостанай (38,2%-ға) және Алматы (36,2%-ға) облыстарында да

Қостанай облысының үлесі еліміздің тамақ өнеркәсібінің жалпы үлесінің 11% құрайды. Оған себеп – азық-түлік өндірісінің үлкен

көлемі, өңірлерде ірі және орта тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарының орналасуы, сондай-ақ қолайлы табиғи жағдайлар мен кең аумақ.

1-диаграмма, Қостанай облысындағы тамақ өнеркәсібінің негізгі қосалқы салаларының үлесі

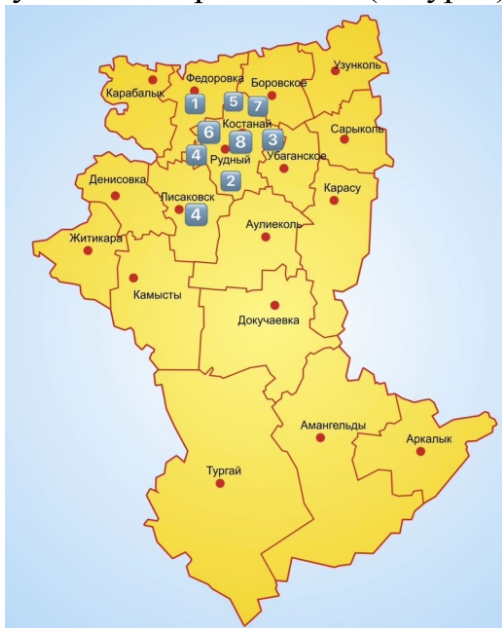
1-диаграммаға сәйкес, Қостанай облысындағы тамақ өнеркәсібі өнімдерінің ең көп үлесі ұн тарту және жарма қосалқы секторы болып табылатынын байқауға болады. Ол 67 пайызды құрайды. Себебі, бұл өңір дәнді дақылдарды өсіруден алдыңғы қатарда. Қостанай облысы өнеркәсібінің азық-түлік салаларының құрылымында екінші орында сүт шағын секторы тұр, оның үлесі 11%. Ет қосалқы секторының үлесі 8%. Қостанай облысының тамақ өнеркәсібінің қосалқы салаларының мұндай көрсеткіштеріне етті және етті-сүтті аудандары бар өңірде мал шаруашылығының дамуы ықпал етуде. Нан пісіру және макарон қосалқы өнеркәсібі саланың 7% құрайды. Қостанай облысының аз дамыған қосалқы салалары кондитерлік және сусындар өндірісі болып табылады.

Республикалық ауқымда Қостанай облысы 10 айдың қорытындысы бойынша ұн өндіру бойынша бірінші орында, сүт, қоюландырылған кілегей, йогурт, қатты күйдегі сүт өндіру бойынша екінші, сары май, макарон өнімдері мен жарма бойынша үшінші орында. Мәселен, жыл басынан бері 992,9 мың тонна ұн, 23,7 мың тонна нан, 98,3 мың тонна сүт өнімдері, 40,3 мың тонна ет өнімдері өндірілген. [2]

Қазіргі уақытта Қостанай облысында мал өсірумен айналысатын 60 ферма бар. Олардың тек 12-сі ірі шаруашылық. Өңірдегі сүт өңдеу кәсіпорындары халықтың сүт өнімдеріне деген қажеттілігінің 87 пайызын қамтамасыз етеді.

Облыста 1)«Тұрар», 2)«Лидер-2010», 3)«Милх», 4)«ДЕП», 5)«К.Маркса атындағы» ЖШС, 6)«Олжа өнім», 7)«Скребцова Н.В.,ИП», 8)«Чп Булудов» және т.б сүт өнімдерін шығаратын

компаниялар бар. Компаниялардың басым көпшілігі Қостанай ауданында орналасқан (3-сурет).

3-сурет. Қостанай облысының ірі сүт компаниялары.

«Тұрар» - ірі қара мал өсірумен және бордақылаумен, дәнді, дәнді-бұршақты және майлы дақылдарды өсірумен, оның ішінде тұқым шаруашылығымен, сүт өндірумен айналысатын компания. Компания 1997 жылдан бері жұмыс істейді. "Тұрар" сүт-тауар фермасының жалпы саны — 3 мың бас голштейн-фриз тұқымы, сауын табыны — 1,1 мың бас. 2023 жылы фермадағы малдың жалпы саны-3,2 мың бас.

Фермада жергілікті қара-ала сиырларды голштинизациялау жүзеге асырылады. Тұқым импорты бойынша ферма американдық Taurus компаниясының өкілдігімен жұмыс істейді.

"Тұрар" шаруашылығында 2009 жылдан бастап Westfalia Қазақстан компаниясы белгілеген GEA-дан 36 орындық ішкі орналасқан "Карусель" сауу залы бар 1,2 мың басқа арналған сүт кешені жұмыс істейді. Сиырдан тәулігіне орташа есеппен - 28 литр сүт алынады, ал жылына шамамен 8 мың литр. 2023 жылы орташа сауын тәулігіне 27 л құрайды. 2020 жылы 8,9 мың тонна сүт өндірілді. Фермадан алынған сүт "Лидер" компаниясына жеткізіледі, ол "Лесное ауылы" брендімен өнім шығарады.

«Лидер-2010» - компания сүт өнімдерін өндірумен айналысады. 2004 жылы құрылған. Компанияның сауда белгілері — "Лесное ауылы", "Рудный ТАН", "қымыз Рудный өнімі", "Рудный Айран", "Рудный шешен", "на здоровье". "Лидер-2010" қызметінің негізгі бағыты: Консервілеуден басқа сүтті өңдеу және ірімшік өндіру. Сүт өнімдерінің ассортименті ұсынылған: сүт, айран, ряженка, қаймақ, йогурт, крем, еріген сүт, сары май, "ТАН" ашытылған сүт сусыны, "Көже" ашытылған сүт сусыны, қоюландырылған сүт, ашытқы, сүзбе, ірімшік, балмұздақ және т. б. 2019 жылы "Лидер-2010" сүт зауыты 23 мың тонна сүт өндірді. Сүт зауытына шикізат Федоров, Таран және Қостанай аудандарының шаруа қожалықтарынан және "Бек+" компаниясынан тәулік бойы жеткізіледі. Компанияның өнімдері Қазақстан, Ресей және Қытай нарықтарына жеткізіледі.

«К.Маркса атындағы» ЖШС - дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсірумен, оның ішінде тұқым шаруашылығымен, ірі қара мал өсірумен, сүт өндірумен айналысатын кәсіпорын. 1999 жылы наурызда құрылған. Компания жыл сайын 7,5 мың тонна сүт өндіреді. Ал 2019 жылы бұл көрсеткіш шамамен 14,4 мың тоннаны құрады. 2021 жылы өндірілген сүт көлемі шамамен 16,7 мың тонна сүтті құрады, жемдік сиырлардың саны 2,1 мың басты болды. Сүт өндіру көлемі 2022 жылы 15,3 мың тоннаны құрады.

«ДЕП» компаниясы сүт өңдеумен және сүт өнімдерін өндірумен айналысады. 1992 жылы құрылған. Компанияның Алматы қ., Лисаков қ., Павлодар қ., Рудный қ., Челябинк қ. (РФ) филиалдары бар. Компанияның бренді — "ДЕПовское", "ДЕП". Компания қызметінің негізгі бағыты: сүтті қайта өңдеу, балмұздақ өндірісі, сүт өнімдері мен ірімшіктер өндірісі, сүт өнімдерін сату және экспорттау. Компания мынадай өнімдерді шығарады: сүт, қоюландырылған сүт, ашытылған сүт өнімдері, ірімшіктер, қаймақ, сүзбе өнімдері, биогурттар, балмұздақ, сүт коктейлі, май. "ДЕП" өнімдерінің халал сертификаты бар. Сүт өнімдері Қостанай және Лисаков қалаларындағы зауыттарда өндіріледі. Шикізат Қостанай облысы бойынша фермерлер мен жеке компаниялардан сатып алынады. "ДЕП" сонымен қатар озық жабдық, орау, ашытқы және ингредиенттер өндірушілерімен ынтымақтасады.

2019 жылы "ДЕП" тәулігіне 200 тонна сүт өнімін өндіреді. 2023 жылға Компанияның зауыттары тәулігіне 300 тоннаға дейін сүт өңдейді. 2017 жылы "ДЕП" компаниясы жаңа буып-түю жабдықтарын сатып алды, ескі қойма үй-жайлары қайта жабдықталуда. Йогурттардың жаңа түрлерін шығару басталды, бифидобактериялармен байытылған өнімдер желісі жасалды. Сапа менеджменті жүйесі "ISO 9001" халықаралық сапа стандартының талаптарына төтеп беруге мүмкіндік береді. "ДЕП" сүт өнімдерінің 40% - ы Ресейге экспортталады. Сонымен, Санкт-Петербургте "ДЕП" ультра пастерленген сүт, балмұздақ, сүт коктейльдерін экспорттайды.

«МИЛХ» ЖШС - бұл табиғи сүттен жасалған жоғары сапалы өнімдер шығаратын заманауи компания. Өндірістің кең мүмкіндіктері, пайдаланылатын сүттің сапасын қатаң бақылау компанияға өзінің тұтынушылары мен іскери серіктестерінің сеніміне ие болуға мүмкіндік берді, бұл оның сүт нарығындағы артықшылығын үнемі дәлелдеді.

«Олжа өнім» компаниясы ТМ Садчиковское сүт және ірімшік өнімдерін өндірумен айналысады. 2003 жылы құрылған бұл компанияның ассортиментінде әр түрлі майлы сүт, сүзбе, қаймақ және т.б. сондай ақ табиғи ірімшіктер бар.

«Скребцова Н.В.,ИП» Ресей өндірушілерінің Қазақстан бойынша өнеркәсіп кәсіпорындары үшін шикізатты (кұрғақ сүт, жұмыртқа ұнтағы, какао) сатады. Ауыл шаруашылығы жануарларына арналған толық сүтті алмастырғыштар. Компания 2008 жылы құрылған.

«ЧП Булудов ЖШС» Ауыл шаруашылығы өнімдерін қабылдау-өңдеу, сүт және ашытылған сүт өнімдерін шығарумен айналысады. Компания 1994 жылы құрылған.

Облыс әкімінің орынбасары Арман Әбеновтің айтуынша, «ДЭП», «Милх», «Лидер-2010», «Олжа өнім» ЖШС сүт өңдеу цехтарын қайта құрудың арқасында 2023 жылы сүт көлемі 143-тен 192 мың тоннаға дейін өсті. Қостанай облысында 2024-2025 жылдары 33 миллиард теңгеге 10 тауарлы-сүт фермасын салу жоспарланса, 2023 жылы Қостанай облысының билігі жыл бойы табыс әкелетін сүтті-тауарлы мал шаруашылығын дамытуға ерекше көңіл бөлінетінін мәлімдеді. ауыл тұрғындарын тұрақты жұмыспен қамтамасыз етеді. Біз Солтүстік Қазақстан облысының табысты тәжірибесін кеңейтіп, қайталауды жөн көрдік. Қостанай облысында 2024-2025 жылдары 33 млрд теңгеге 10 тауарлы-сүт фермасын салуды жоспарлап отыр. Ресми деректерге сүйенсек, облыста 2023 жылы сүт-тауарлы фермалар құрылысына республикалық бюджеттен 15 миллиард теңге бөлінсе, 2024 жылға 7 миллиард теңге жоспарланған. «2024-2025 жылдарға 400-ден 1200-ге дейін сауын сиырға дейінгі тауарлы-сүт фермаларын (ТҚФ) салу бойынша 10 инвестициялық жобаны іске асыру жоспарлануда. Жобаларды іске асыруға тартылатын инвестицияның жалпы көлемі шамамен 33 млрд. теңгені құрайды, ал 6,2 мың бас асыл тұқымды мал басы бар МКҚК-ның жобалық қуаты жылына 52 мың тонна сүтті құрайды», - деп атап өтті Қостанай облысының ауыл шаруашылығы және жер қатынастары басқармасының басшысы Ибрагим Бекмұхамедов

«СПК Тобыл» АҚ уәкілетті агент болып табылады және әлеуетті қарыз алушылардан өтініштер мен қажетті құжаттар пакетін жинаумен айналысады. 2023 жылдың желтоқсан айында комиссия өтінімдерді мақұлдап, екі инвесторға жалпы сомасы 4,3 млрд теңге несие төледі. Бүгінгі таңда комиссия осы мәселені қарауда. тағы екі жоба. Жаңа сүт фермаларын құру және жұмыс істеп тұрғандарын кеңейту сүт өңдеу кәсіпорындарының жүктемесін 86 пайызға, ал өңдеу қуаты жылына 210-нан 250 мың тонна шикізатқа дейін 20 пайызға артады деген шенеуніктер сенімді. Сары май, ірімшік, сүзбе және қоюландырылған кілегей сияқты сүт өнімдеріне де импортқа тәуелділік азайып, экспорттық жеткізілімдер 9 мың тоннадан 11 мың тоннаға

дейін 22 пайызға артады. «Ағымдағы жылы облысқа 7 млрд теңге бөлінді, бірақ біз 2023 жылғы деңгейден кем емес бөлінуін қамтамасыз етуіміз керек, егер қаржы жетпесе, бұл жобаларды облыстық бюджеттен қаржыландырамыз. Осының маңыздылығын ескере отырып, ауданда 10 шаруа қожалығын салу жөніндегі жоспарымыз аяқталуы керек. Аудан әкімдіктерімен бұл жұмысты қисынды қорытындыға келтіру керек. Өтініштерді қарау тәртібі өте ұзақ, ал уақыт таусылып қалды. Қалған қыс айларында барлық жобалық-сметалық құжаттарды бекітіп, инвесторларға ақша жіберу керек, әйтпесе олар өтірік айтып, жұмыс істемейді», - деді Қостанай облысының әкімі Құмар Ақсақалов.

Сүт өнеркәсібі – халықты сапалы сүт өнімдерімен қамтамасыз етіп қана қоймай, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына қомақты табыс әкелетін ауыл шаруашылығының негізгі салаларының бірі. Соңғы жылдары Қазақстанда Қостанай облысының сүт өнеркәсібі белсенді түрде дамып, қиындықтарды жеңіп, инновациялық тәсілдерді енгізуде. 2021-2024 жылдар аралығында Қостанай облысында ауыл шаруашылығы саласын жақсарту бағдарламаларын жүзеге асыру есебінен сүт өндірісі айтарлықтай өсті. Инфрақұрылымды дамыту, техниканы жаңғырту және озық технологияларды енгізу бір сиырдан алынатын сүтті арттыруға ықпал етті, бұл жалпы өнім көлемінің артуына әкелді. Қостанай облысында сүт өнеркәсібінің 2021-2024 жылдар аралығында дамуы оның облыс және бүкіл ел экономикасы үшін маңыздылығын дәлелдейді. Кешенді бағдарламалар мен стратегияларды жүзеге асыру арқылы облыста өндіріс көлемін ойдағыдай арттырып, өнім сапасын арттырып, экспорттық мүмкіндіктерін кеңейтуде, бұл ауыл шаруашылығының тұрақты және тұрақты дамуына ықпал етуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Пайдаланылатын кен орнын өнеркәсіптік игеру жобасы «Варваринское» 01.01.2014 ж., Т.1, 4-кітап, Алматы, 2014 ж.
2. Егістік геоботаникасы./ Астында. ред. ЖЕГЕН. Лавренко және А.Корчагина. Ред. «Ғылым». М., Л., 1964, Т.3.
3. ЖШС жер учаскелерінің топырақ үлгілеріне сынау хаттамасы "EcoWay", 24.07.15-07.30.15. Костнай, «НПЦзем», 2015 ж
4. Қазақстанның флорасы. Т.1.-9 Алма-Ата, 1956, 1966 354 б.б.
5. 25 мамыр 2023. dknews.kz. <https://e-cis.info/news/567/109299/>

АНАЛИЗ УМСТВЕННОЙ РАБОТОСПОСОБНОСТИ УЧАСТНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Зкенова А. Ж.

*студент Павлодарского Педагогического Университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Кабиева С. Ж

*научный руководитель: кандидат биологических наук,
ассоциированный профессор., г. Павлодар*

Аннотация. В статье представлены результаты изучения умственной работоспособности 191 обучающегося высшей школы Естествознания (ВШЕ) и высшей школы Гуманитарных наук (ВШГ) педагогического вуза при помощи буквенных таблиц Анфимова В.Я. Было отмечено, что обучающиеся ВШГ охватывают большой объем информации с высокой скоростью, при этом качество анализа информации низкое в отличие от обучающихся ВШЕ, где обучающиеся охватывают и обрабатывают информацию очень медленно, но при этом качество выполненной работы выше по сравнению с обучающимися ВШГ.

Ключевые слова. умственная работоспособность, корректурная проба, педагогический вуз, таблица Анфимова, подвижность нервных процессов, коэффициент продуктивности.

Аннотация. Мақалада В.Я.Анфимованың әріптік кестелері арқылы педагогикалық университеттің Жаратылыстану ғылымдары жоғары мектебінің (ЖЖМ) және Жоғары гуманитарлық ғылымдар мектебінің (ЖГМ) 191 білім алушылардың ақыл-ой әрекетін зерттеу нәтижелері берілген. Зерттеу нәтижесінде ЖГМ білім алушылары ақпараттың үлкен көлемін жоғары жылдамдықпен қамтиды, ал ақпаратты талдау сапасы төмен, ЖЖМ және ЖГМ білім алушылардың арасындағы айырмашылығы келесіде ЖЖМ білім алушылар ақпаратты өте баяу зерттейді және өңдейді, бірақ орындалған жұмыс сапасы жоғары болады.

Кілт сөздер. психикалық жұмыс қабілеттілігі, түзету сынағы, педагогикалық ЖОО, Анфимов кестесі, жүйке процестерінің қозғалғыштығы, өнімділік коэффициенті.

Annotation. The article presents the results of studying the mental performance of 191 students of the Higher School of Natural Sciences (HSN) and the Higher School of Humanities (HSH) of a pedagogical university using letter tables by Anfimov V.Ya. It was noted that HSN students cover a large amount of information at high speed, while the quality of information analysis is low, unlike HSH students, where students they cover and process information very slowly, but at the same time the quality of the work performed is higher compared to the students of the HSH.

Keywords. mental performance, proofreading test, pedagogical university, Anfimov's table, mobility of nervous processes, productivity coefficient.

Введение. В современном быстро развивающемся мире необходимо отметить важную роль умственной работоспособности в профессиональном обучении студентов в вузе. Умственная

работоспособность, как и физическая работоспособность играют важную роль в процессе обучения студентов. Умственная работоспособность обеспечивает высокий эффект и результат обучения студентов вуза.

В настоящее время система образования построена таким образом, что обучающимся вузов преподносят большой объем информации, при этом не учитывают то, что на изучение информации уходит большое количество времени и сил. Стоит отметить, что умственная работоспособность подразумевает собой способность воспринимать и перерабатывать информацию, потенциальная способность человека выполнять в течение заданного времени с максимальной эффективностью определенное количество работы, требующей значительной активности нервно-психической сферы субъекта. Она требует преимущественного напряжения сенсорного аппарата, внимания, памяти, активизации процессов мышления, эмоциональной сферы [1]. Обучающиеся в вузе изучают большой объем информации, при этом количество времени на обучение выделяется мало. Кроме того не всегда учитываются индивидуальные особенности обучающихся. Впоследствии это отражается на умственной работоспособности обучающихся, то есть приводит к быстрому умственному утомлению. В такие моменты обучающиеся не могут полностью сконцентрироваться на учебном процессе, что может привести к неэффективному учебному процессу и в целом системы образования. По окончании вуза выпускник должен иметь не только диплом о высшем образовании, но и теоретические знания и практические умения владения, поддержания и укрепления умственной работоспособности. Поэтому возникает острая необходимость в студенческие годы формировать и укреплять умственную работоспособность – базовое условие подготовки компетентной молодежи [2].

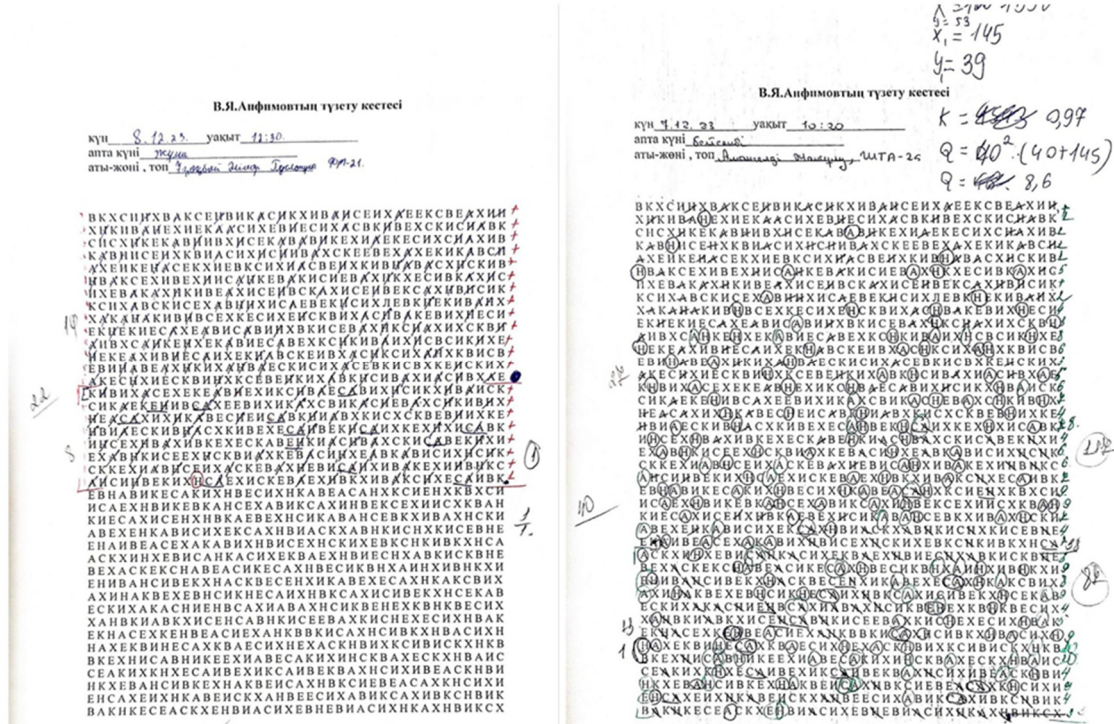
Цель исследования: изучить и провести сравнительный анализ умственной работоспособности учащихся образовательного процесса.

Объекты и методы. В исследовании приняли участие 191 студент 2 курса высшей школы Естествознание (ВШЕ, n=72) и высшей школы гуманитарных наук (ВШГ, n=119) Павлодарского Педагогического Университета имени Элкей Марғұлан г.Павлодар (Казахстан). Оценка умственной работоспособности проводилась при помощи 4-минутного (простого задания) и 2-х минутного (с дифференцировкой) дозированного задания по буквенным таблицам Анфимова В.Я. [3] осенью и зимой 2023 года. Для каждой пробы подсчитывали коэффициент подвижности нервных процессов (К) - $K=X/(X-Y)$. Чем выше К (ближе к 2), тем больше подвижность нервных

процессов. Рассчитывали коэффициент продуктивности работы (Q) для каждой пробы - $Q = C^2 / (C + X_1)$.

Статистическая обработка результатов исследования проведена с использованием пакета статистических программ Statistica, и SPSS 11.5. с расчётом критерия Стьюдента [4].

Результаты и анализ исследований. Нами были изучены корректурные таблицы 191 обучающихся педагогического вуза обоих полов (рис. 1).

А В
Рисунок 1 *Корректурные таблицы обучающихся*
(*А - обучающегося ВШЕ, В – обучающегося ВШГ*)

Все обследованные были поделены на две группы в зависимости от школы обучения. Так, мы провели сравнительный анализ результатов обучающихся высших школ Естественного и Высшей школы Гуманитарных наук. Оценка корректурных таблиц показала, что по объему всех просмотренных знаков в обоих заданиях (Х) высокий показатель был обнаружен у обучающимся высшей школы гуманитарных наук ($747 \pm 20,16$) тогда как у обучающихся ВШЕ данный показатель был ниже на 35 букв ($712,1 \pm 28,26$) (Рисунок 2).

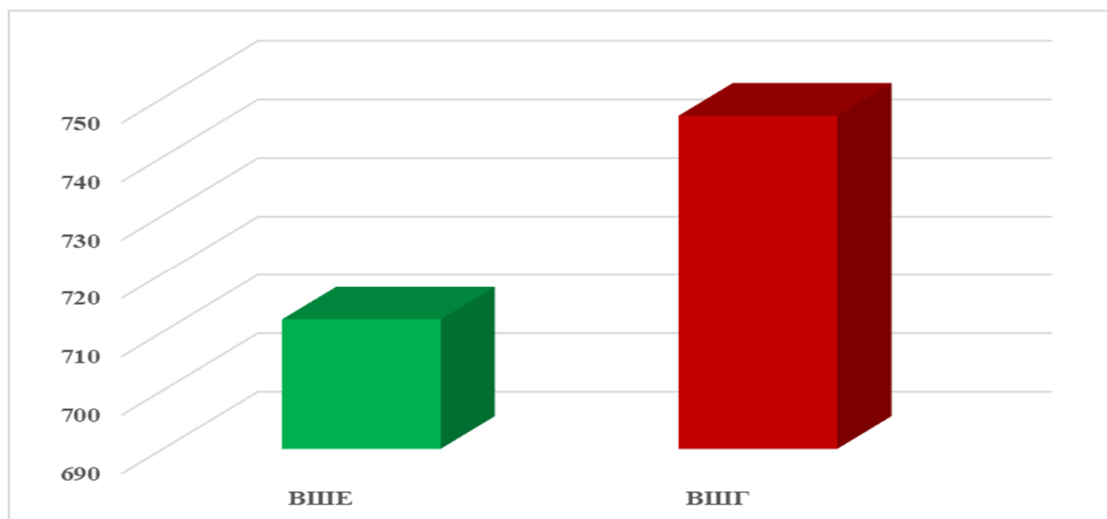

Рисунок 2. Сравнительная характеристика результатов просмотренных знаков в обоих заданиях, обучающихся ВШЕ и ВШГ.

Также нами были изучены следующие показатели оценки умственной работоспособности (таблица 1): Y – количество всех просмотренных знаков в задании с дифференцировкой, $X1$ – кол-во ошибок в обоих заданиях (простом и с дифференцировкой), $Y1$ – кол-во ошибок в задании с дифференцировкой, C – кол-во просмотренных строк, где высокий результат среднего значения всех данных показателей наблюдается у обучающихся высшей школы гуманитарного направления.

Таблица 1. Результаты коррективной пробы умственной работоспособности по таблице Анфимовой В.Я. обучающихся ВШЕ и ВШГ

№	Показатели	ВШЕ (n=72)	ВШГ (n=119)
1	Y – кол-во всех просмотренных знаков в задании с дифференцировкой	255,4±12,23	287,02±23,66
2	$X1$ – кол-во ошибок в обоих заданиях (простом и с дифференцировкой)	26,08±5,35	36,25±6,08
3	$Y1$ – кол-во ошибок в задании с дифференцировкой	17,67±2,73	24,88±5,26
4	C – кол-во просмотренных строк	18,57±0,71	19,40±0,49

Согласно полученным результатам по показателям: у обучающихся гуманитарного направления достаточно хорошая умственная работоспособность, однако часто в ходе анализа информации допускаются ошибки.

Результаты исследования показали, что качество работы лучше у обучающихся ВШЕ, их показатель среднего значения составил соответственно $9,66 \pm 0,44$, тогда как данный показатель у ВШГ составил $9,15 \pm 0,25$ (Рисунок 3).

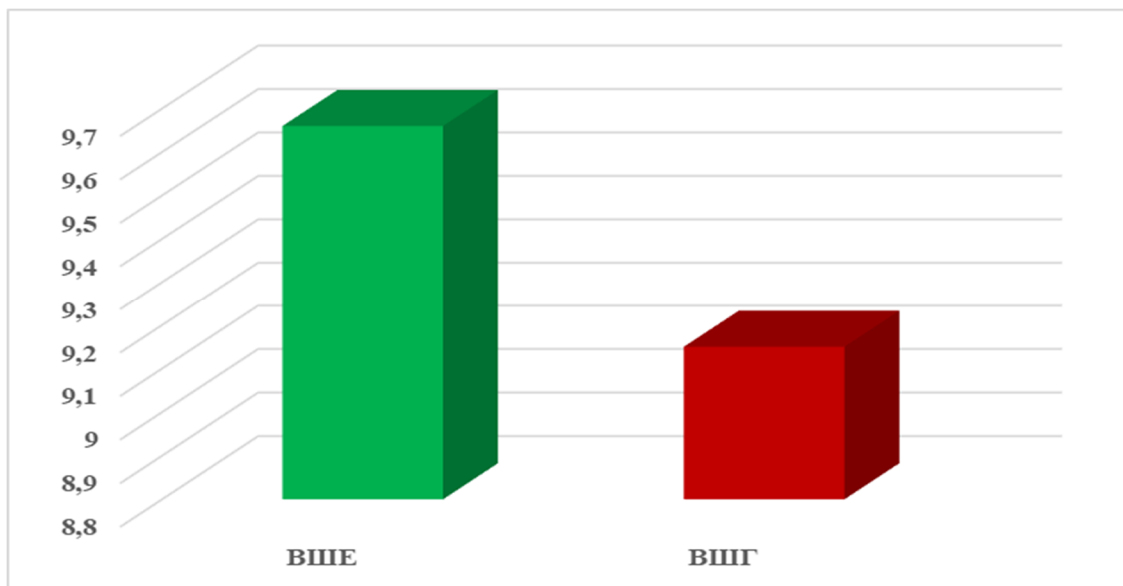

Рисунок 3. Сравнительная характеристика результатов коэффициента продуктивности работы, обучающихся ВШЕ и ВШГ.

Что касается скорости работ, в данном случае наиболее высокая скорость выполнения работы соответствует обучающимся ВШГ, где показатель среднего значения составил $1,72 \pm 0,15$, тогда как данный показатель у ВШЕ составил $1,56 \pm 0,016$ (Рисунок 4).

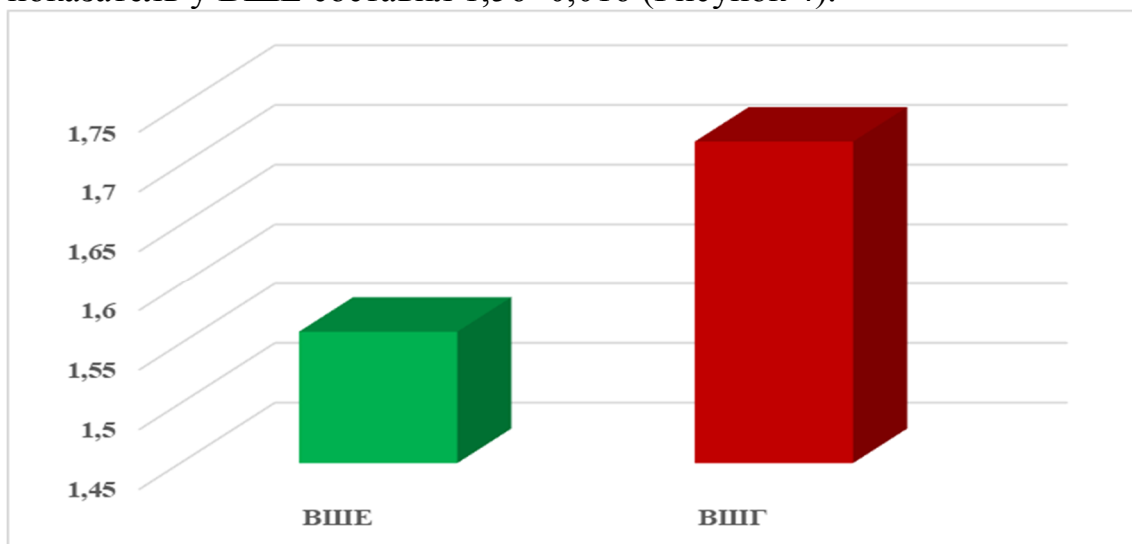

Рисунок 4. Сравнительная характеристика результатов скорости работы, обучающихся ВШЕ и ВШГ

Заключение. Таким образом, нами было выявлено, что обучающиеся педагогического вуза ВШГ обладают достаточно хорошей умственной работоспособностью, однако часто допускают ошибки в процессе изучения и анализа информации, то есть работа приводит к неэффективным результатам. Тогда как обучающиеся ВШЕ обладают высокой умственной работоспособностью, изучение информации у них занимает больше времени, однако процесс изучения и анализа информации приводит к эффективным результатам.

Мы предполагаем, что это связано с тем, что программа обучающихся ВШЕ направлена на изучение точных наук, такие как: математика, физика, химия, биология, география и так далее, где чаще требуется производить расчёты, сравнивать, применять математические теории. Программа обучающихся ВШГ на изучение таких наук, как: литература, философия, психология, социология, история, языки и так далее, соответственно обучающиеся чаще занимаются изучением, анализом большого объема информации.

Так как, на умственную работоспособность обучающихся влияют такие факторы как состояние здоровья, общая нагрузка, питание, сон, организация отдыха, психическое самочувствие, настроение, мотивация и т.д. [2] необходимо уделить внимание на них особое внимание. Изучение большого потока информации, постоянный непрерывный ее анализ приводит к быстрому умственному утомлению. Необходимо правильно организовывать рабочее место; создавать хорошие условия для работы; соблюдать режим сна, следить за рационом питания; уметь равномерно совмещать работу, учебу и отдых; больше читать книги, различные статьи. Обращайте внимание на свое самочувствие. Плохое самочувствие не позволит обучающимся добиться хороших результатов в образовательном процессе. Важно внедрить в повседневную жизнь физическую активность. Обучающиеся с активным двигательным режимом обычно имеют более высокую и стабильную успеваемость, тогда как с низкой физической активностью плохо координируют свою деятельность [5].

Список использованных источников

1. Алёшкина Т. Е., Наумова А. А., Наумова Т.А. Определение работоспособности у школьников в зависимости от пола // Международный научный журнал «Символ науки» - 2016.
2. Иванова В. В. Формирование умственной работоспособности студентов технического вуза в процессе профессиональной подготовки // Омский научный вестник. – Красноярск, 2012.
3. Айзман, Р.И. Рабочая тетрадь для практических занятий по валеологии. Ч.1. Основы здорового образа жизни / под ред. Р.И. Айзмана. – Новосибирск: Сибирское соглашение, 1999. -224 с.

4. Лакин Г. Ф. Биометрия: учеб. пособ. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. школа, 1980. – 293 с.
5. Шумских А. А., Волкова Е. А. Взаимосвязь физической и умственной деятельности студентов. – Стерлитамак, 2021.

ПОВЫШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ

Каиркенов А.М.

*Магистрант, НАО Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан*

Абыкенова Д.Б.

*Асс. профессор, PhD, НАО Павлодарский педагогический
университет имени Әлкей Марғұлан*

Аннотация. Мақалада информатика мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін арттыру сипатталған. Осы саладағы оқытушылардың кәсіби деңгейін үнемі көтеруге ықпал ететін бірнеше негізгі аспектілер мен стратегиялар қарастырылады.

Түйінді сөздер: Кәсіби құзыреттілік, біліктілікті арттыру, оқыту

Аннотация. В статье описаны повышение профессиональной компетентности преподавателей информатики. Рассмотрены несколько ключевых аспектов и стратегий, способствующих достижению постоянного повышения профессионального уровня преподавателей в этой области.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, повышение квалификации, обучение

Annotation. The article describes the improvement of the professional competence of computer science teachers. Several key aspects and strategies that contribute to the achievement of continuous professional development of teachers in this field are considered.

Keywords: Professional competence, professional development, training

Профессиональная компетентность преподавателей информатики играет решающую роль в формировании качественного образования и подготовке обучающихся к современным вызовам цифровой эры. В контексте быстрого развития информационных технологий и их влияния на все сферы жизни общества, эффективное обучение информатике становится все более критическим. Поэтому необходимо постоянное повышение профессионального уровня преподавателей в этой области. Рассмотрим несколько ключевых аспектов и стратегий, способствующих достижению этой цели.

Структурированные программы повышения квалификации

Одним из наиболее эффективных методов повышения профессиональной компетентности преподавателей информатики являются структурированные программы повышения квалификации. Такие программы могут включать в себя обучение новым технологиям и методикам преподавания, изучение современных трендов в области информатики и обмен опытом с коллегами.

Структурированные программы повышения квалификации обычно представляют собой специально организованные обучающие курсы или тренинги, которые разработаны с целью улучшения знаний, навыков и компетенций работников в определенной области. Они могут быть ориентированы на профессиональное развитие в рамках текущей должности, на приобретение новых навыков для перехода на другую должность или на освоение совершенно новой области деятельности.

Ключевые черты структурированных программ повышения квалификации включают:

Систематичность и последовательность: Программы имеют четко определенную структуру, последовательность курсов или модулей, которая обеспечивает плавный и прогрессивный процесс обучения.

Ориентация на конкретные цели: Каждая программа имеет определенные цели, которые могут быть связаны с текущими потребностями компании, требованиями рынка труда или личными целями сотрудников.

Профессиональная релевантность: Курсы разработаны с учетом актуальных требований рынка труда и специфики отрасли, в которой работает организация.

Разнообразие методов обучения: Программы могут включать в себя различные методы обучения, такие как лекции, семинары, практические занятия, онлайн-курсы и т. д., для обеспечения эффективного усвоения материала.

Оценка и обратная связь: В процессе обучения предусмотрены механизмы оценки успеваемости участников и обратной связи, которые помогают им оценить свой прогресс и внести коррективы в учебный процесс.

Структурированные программы повышения квалификации могут быть организованы как внутри компании, так и при участии внешних образовательных учреждений или консультантов. Они играют важную роль в профессиональном развитии сотрудников и повышении конкурентоспособности организации на рынке.

Практическая ориентация обучения

Важным аспектом повышения профессиональной компетентности преподавателей информатики является акцент на практической ориентации обучения. Преподаватели должны иметь возможность не только усваивать теоретические знания, но и применять их на практике через выполнение реальных проектов и участие в практических мастер-классах.

Практическая ориентация обучения - это подход к образовательному процессу, который акцентирует внимание на приобретении студентами конкретных навыков, знаний и опыта, применимых в реальной жизни и профессиональной сфере. В центре этого подхода лежит идея, что обучение должно быть направлено на развитие практически полезных умений, способствующих успешной адаптации в современном мире и решению реальных задач.

Этот подход к обучению часто включает в себя использование разнообразных методов, таких как проектная работа, стажировки, практикумы, симуляции и другие формы активного вовлечения студентов в реальные или реалистичные ситуации. Целью практической ориентации обучения является не только передача теоретических знаний, но и обеспечение их применения в практических сценариях, чтобы студенты могли успешно применять свои навыки и знания на практике.

Использование современных образовательных технологий

С развитием информационных технологий появляются новые методики обучения и инструменты, которые могут существенно улучшить процесс обучения информатике. Преподаватели должны быть в курсе современных образовательных технологий и готовы их применять в своей практике.

Использование современных образовательных технологий охватывает широкий спектр методов, инструментов и подходов, направленных на улучшение процесса обучения и обеспечение более эффективного усвоения знаний студентами. Эти технологии могут включать в себя использование компьютерных программ, мультимедийных ресурсов, интерактивных досок, онлайн-платформ для обучения, мобильных приложений, виртуальной и дополненной реальности, облачных технологий и других инновационных средств.

Преимущества использования современных образовательных технологий включают:

Индивидуализация обучения: Технологии позволяют создавать персонализированные учебные материалы и задания, а также адапти-

ровать процесс обучения к индивидуальным потребностям каждого ученика.

Интерактивность: Современные технологии делают обучение более интересным и привлекательным для студентов благодаря использованию интерактивных заданий, игр, видеоуроков и других форматов.

Доступность: Онлайн-платформы и приложения делают образование доступным из любой точки мира, что особенно важно в условиях дистанционного обучения.

Сотрудничество и обмен знаниями: Технологии обеспечивают возможность совместной работы и обмена опытом между учениками и преподавателями, что способствует развитию коллективного интеллекта.

Обратная связь и оценка: С помощью технологий преподаватели могут быстро предоставлять обратную связь ученикам и проводить эффективную оценку их успеваемости.

Интеграция новейших научных исследований: Технологии позволяют быстро внедрять последние научные достижения в образовательный процесс, обеспечивая студентам доступ к актуальным знаниям и методикам.

Сетевые и профессиональные контакты

Важным аспектом повышения профессиональной компетентности является участие в сетевых мероприятиях, конференциях и семинарах, где преподаватели могут обмениваться опытом с коллегами, узнавать о последних тенденциях в области информатики и устанавливать профессиональные контакты.

Сетевые контакты – это совокупность связей и знакомств в профессиональной среде, которые человек активно развивает для достижения своих профессиональных целей. Создание сети поддержки и ресурсов для реализации профессиональных амбиций, обмен знаниями и опытом, поиск новых возможностей и партнерств.

Профессиональные контакты – это сеть связей, которую человек создает в рамках своей профессиональной деятельности, включая коллег, руководителей, подчиненных, клиентов и партнеров. Облегчение выполнения рабочих обязанностей, обмен опытом и знаниями, повышение эффективности работы и продвижение в карьере.

Самообразование и саморазвитие

Самообразование подразумевает активное стремление к приобретению новой информации, развитию профессиональных навыков или познанию новых областей знаний. Это может включать чтение книг, изучение онлайн-курсов, просмотр образовательных видео,

участие в вебинарах, общение с экспертами в интересующих вас областях и многое другое.

Саморазвитие охватывает не только расширение знаний, но и личностный рост. Это включает в себя работу над личными качествами, улучшение коммуникативных навыков, развитие эмоционального интеллекта, управление временем, самодисциплина и т.д.

Оба эти процесса играют ключевую роль в повышении профессиональной квалификации, карьерном росте, самоутверждении, а также в обогащении личной жизни и кругозора. Важно постоянно стремиться к саморазвитию и самообразованию, так как это способствует адаптации к быстро меняющемуся миру и личному росту.

Наконец, важно понимать, что процесс обучения никогда не заканчивается. Преподаватели информатики должны постоянно саморазвиваться, изучать новые технологии и методики обучения, следить за изменениями в области информатики и адаптироваться к ним.

В целом, повышение профессиональной компетентности преподавателей информатики является важным аспектом обеспечения качественного образования в этой области. Структурированные программы повышения квалификации, практическая ориентация обучения, использование современных образовательных технологий, участие в сетевых мероприятиях и саморазвитие - все эти стратегии совместно способствуют развитию компетентности преподавателей и, следовательно, повышению качества образования в области информатики.

Список литературы

1. Darling-Hammond, L., & Bransford, J. (Eds.). (2005). Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do. John Wiley & Sons.
2. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
3. Ottenbreit-Leftwich, A. T., & Brush, T. A. (2013). Teacher professional development as a determinant of classroom technology use: A review. *Computers & Education*, 69, 104-114.
4. Shulman, L. S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.
5. Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299-321.
6. Актуальные проблемы преподавания естественно - научных дисциплин (Химия).

"SOFT SKILLS" - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ "ХИМИЯ" ПӘНІ БОЙЫНША ҒЫЛЫМИ БАҒЫТ РЕТІНДЕ

Калиева Р. Т.,

Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің Жаратылыстану жоғары мектебінің Химия және Биология білім беру бағдарламасының студенті.

Муканова Р. Ж.

Ғылыми жетекшісі: Химия ғылымдарының кандидаты, доцент Павлодар қаласы.

Аңдатпа: Мақалада "Химия" пәні бойынша болашақ мамандардың жұмсақ дағдыларын қалыптастыру мәселесін зерттеу қарастырылады. Білім алушылардың жұмсақ дағдыларын табысты қалыптастырудың шарты ретінде университеттің педагогикалық кадрларының "soft skills" қалыптастыру және дамыту маңызды болып табылады. "Soft skills" термині динамикалық өзгертін әлемнің тректерінің бірі болып табылады. Дұрыс жобаланған білім беру ортасы "Химия" пәні бойынша пәнді игеру үшін қойылған мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді.

Түйінді сөздер: «soft skills», педагогика, химия, талдау, шығармашылық ойлау, қалыптастыру, икемді дағдылар.

Аннотация: В статье рассматривается изучение проблемы формирования мягких навыков у будущих специалистов по предмету «Химия». Важным представляется формирования и развития «soft skills» педагогических кадров университета как условие успешного формирования мягких навыков обучающихся. Термин «soft skills» является одним из треков динамично меняющегося мира. Правильно спроектированная образовательная среда способствует достижению поставленных целей, для освоения предмета по дисциплине «Химия».

Ключевые слова: «soft skills», педагогика, химия, анализ, креативное мышление, формирования, гибкие навыки.

Abstract: The article deals with the study of the problem of the formation of soft skills in future specialists in the subject of "Chemistry". It is important to form and develop "soft skills" of university teaching staff as a condition for the successful formation of soft skills of students. The term "soft skills" is one of the tracks of the dynamically changing world. A properly designed educational environment contributes to achieving the goals set for mastering the subject in the discipline "Chemistry".

Keywords: "soft skills", pedagogy, chemistry, analysis, creative thinking, formation, flexible skills.

Бүгінгі таңда әлемдегі ғылыми-техникалық прогресс жылдам қарқынмен дамып, сөзбе-сөз көз алдымызда өзгеруде. "Soft skills" қалыптастыру тақырыбының өзектілігі бүгінде педагогикалық қоғамдастықта жиі кездеседі. Зерттеушілердің назары болашақ

мамандардың жұмсақ дағдыларын қалыптастыру мәселесін зерттеуге бағытталған.

"Химия" пәні бойынша болашақ жас мамандардың жұмсақ дағдыларын табысты қалыптастырудың шарты ретінде университеттің педагогикалық кадрларын "soft skills" құру және дамыту қажеттілігі маңызды болып табылады.

Зерттеудің мақсаты - болашақ химик мамандардың жұмсақ дағдылары мен шығармашылық әлеуетін қалыптастыру ретінде университеттің педагогикалық кадрларының «soft skills» дамыту мәселесін зерттеу.

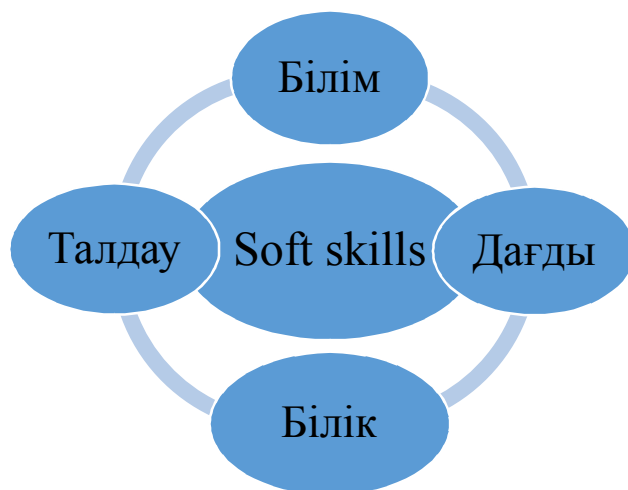
«Soft skills» термині динамикалық өзгертін әлемнің бағыттарының бірі болып табылады. Дегенмен, оның танымалдығына қарамастан, әмбебап түсініктеме әлі де жоқ. Ағылшын тілінен аударғанда «soft skills» сөзі- «жұмсақ» дағдылар немесе «икемді» дағдылар деген мағынаны білдіреді. Оксфорд сөздігінде біз «жұмсақ» дағдыларды «басқа адамдармен тиімді және үйлесімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін жеке қасиеттер» деп есептеледі[1], мысалы, өнімді қарым-қатынас арқылы жасау. Сонымен бірге концепцияның мазмұндық жағы қоршаған орта мен жеке ресурсты интегративті түсінуді талап етеді.

Икемді "Жұмсақ" дағдылар (ағылш. soft skills) - "жұмыс процесіне белсенді қатысуға, жоғары өнімділікке жауап беретін және өтпелі, яғни белгілі бір пәндік саламен байланысты емес мамандандырылмаған, мансап үшін маңызды кәсіби емес дағдылар кешені" [2].

Мұғалімнің жеке ресурсы-балалардың дамуына әсер ететін негізгі факторлардың бірі. Балалар неғұрлым жас болса, мұғалімнің жеке басының әсері соғұрлым жоғары болады. Мария Монтессори, бүкіл әлемде және ХХІ ғасырда белсенді дамып келе жатқан табиғатқа негізделген білім берудің авторлық жүйесін жасады, алғашқылардың бірі болып дайындалған мұғалімді сапалы білім беру, балаларды дамыту ортасының маңызды бөлігі ретінде белгіледі. Монтессори өз еңбектерінде мұғалім баланың әлем моделі екенін бірнеше рет атап өтті. Яғни, сіз өзіңіздің оқушыларыңызға қандай ересек бейнені таратып жатқаныңызды және олар қандай ортада өсетінін түсіну маңызды.

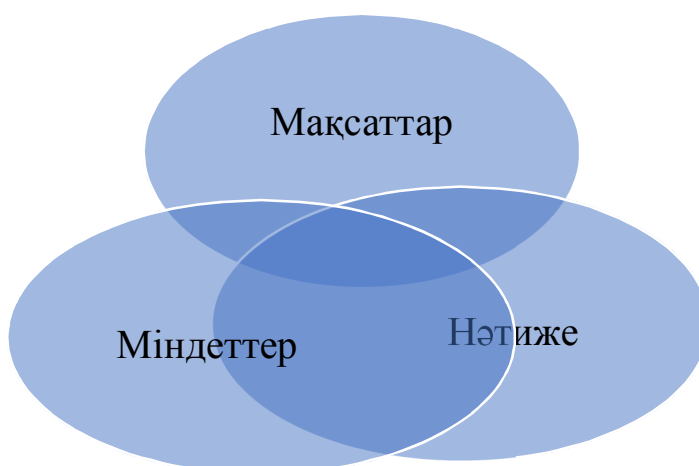
Тиімді ойлау немесе интеллектуалды ойлау дағдылары (жүйелік, шығармашылық, құрылымдық, логикалық, жобалық, тактикалық және стратегиялық ойлау, ақпаратты іздеу және талдау, әзірлеу және шешім қабылдау), олар басындағы процестерді басқаруға жауап береді, химия мұғалімдері үшін өз өмірі мен жұмысын жүйелі етуге көмектеседі.

Сондай-ақ, шығармашылық ойлау мен икемді дағдылар (soft skills) тәрбиені өз ішінде, мінезінде және мінез-құлқында жақсартуға көмектеседі деп айтуға болады, 1-сурет.

1- сурет. Soft skills

Оқыту шынымен тиімді болуы үшін (кез-келген басқа қызмет сияқты) нақты мақсатты тиімді тұжырымдап, коммуникативті өріске сәйкес дамып келе жатқан «soft skills» негізделген процесті тиімді модельдеу қажет. Дұрыс жобаланған білім беру ортасы қойылған мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді 2-сурет. Бұл ретте ең бастысы – оқытушыларға, жаттықтырушыларға, спикерлерге және т.б. ауыстырмай, өзінің өзін-өзі дамытуы үшін жауапкершілікті өз мойнына алу керек [3,4].

2- сурет. Мақсаттар, міндеттер, нәтиже.

"Soft skills" дамуының мотивациялық компонентінің болуының маңызды рөлін атап өткен жөн, оның негізін "білім алушының педагогикалық ұмтылыстары" құрайды [3], практикалық бағдарлауды қамтамасыз етудің, кәсіби қызметпен байланыстың, химия мұғалімдері үшін кәсіби міндеттерді шешудің кепілі болып табылады [4].

Икемді "Жұмсақ" дағдылар әрбір химия мұғалімінің жеке мотиві болып табылады және оның жеке қасиеттері оның кәсіби мансабын сәтті жасауға және бәсекелестік ортада оның өнімділігін анықтауға қаншалықты көмектесетініне байланысты.

Икемді "Жұмсақ" дағдылар – сонымен қатар осы білімді кеңейтумен және оны өмірде қолданумен айналысатын химия мұғалімдерінің сәйкес практикалық, танымдық және эмоционалдық қасиеттерін көрсетеді.

Soft skills-ті дамыту үшін қажетті және жеткілікті жағдай жасау үшін Жас химик мұғалімнің қазіргі әлемді оның кәсіби даму перспективасына қатысты не күтіп тұрғанын түсіну маңызды. Жауап беруге тұрарлық тағы бір сұрақ: жас химик педагог кәсіби қызметке қандай қасиеттер мен құзыреттермен кіреді?

Жас маман химия мұғалімдеріне назар аударуға қажетті бес дағды:

1. Тиімді қарым-қатынас дағдысы (жеке және хат алмасу). Тыңдау, сендіру және дәлелдеу, ата-аналармен қарым-қатынас орнату және қолдау, "келіссөздер" жүргізу, презентациялар өткізу, өзін-өзі таныстырудың негізгі дағдылары, көпшілік алдында сөйлеу. Бұл, ең алдымен, аттестаттаудың орнына келетін кәсіби емтиханға енгізілетін нәрсе. Және бұл қазір кәсіби сыйлықақыларда бағаланады.

2. Командада жұмыс істей білу. Эмпатия, нәтижеге назар аудару, әріптестерді тыңдау қабілеті. Тағы да, бұл ең алдымен білім беру мекемесінің жалпы көрсеткіштеріне, яғни рейтингке, қаржыландыруға және т. б. әсер етеді.

3. Технологияның жұмысқа әсерін түсіну. Білім беру процесін цифрландыру сияқты жаңа талаптарға икемді жауап беру тиіс. Бұл қазірдің өзінде норма болып саналады, оның ішінде мұғалімнің қаржылық көрсеткіштеріне де әсер етеді.

4. Сыни тұрғыдан ойлау және өз пікірін айтудан қорықпау қабілеті. Жүйелік ойлау, шығармашылық ойлау, құрылымдық ойлау қабілеті, ақпаратты іздеу және талдау, шешім қабылдау қабілеті болуы маңызды.

5. Өзін-өзі басқару қабілеті (self-management). Эмоцияны басқару, стрессті басқару, өз дамуын басқару, уақытты басқару,

рефлексия, кері байланысты орнату. Қазір эмоционалды интеллект деп аталатын барлық сала болып саналады.

Осыған байланысты икемді "жұмсақ", әлеуметтік-педагогикалық дағдылардың жоғары деңгейі педагог-химиктің кәсіби қасиеттерінің негізі болып табылады.

Осылайша, "Soft skills" дамыту әр мұғалімнің мотиві болып табылатындығын және оның жеке қасиеттері оған табысты кәсіби мансап жасауға, кәсіби бәсекеге қабілетті ортада оның өнімділігін анықтауға қаншалықты көмектесетініне байланысты екенін атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Oxford English Dictionary. – 2nd edition. – Clarendon Press, 1989. – 624 с.
2. Lippman L.H., Ryberg R., Carney R., Kristin A. Workforce connections: key “soft skills” that foster youth workforce success: toward a consensus across fields. – Child Trends Publication, 2015. – 56 p.
3. Портрет педагога. Основа моделирования образовательных программ: монография / под ред. А. А. Федорова, Г. А. Папутковой. – Н. Новгород: Мининский университет, 2017. – 202 с.
4. Педагогика профессионального образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / под ред. В. А. Слостенина. – М.: Академия, 2008. – 368 с.

САРЫАҒАШ ҚАЛАСЫНДАҒЫ ЕТҚОРЕКТІ ЖАНУАРЛАРДЫҢ ПАРАЗИТАРЛЫҚ АУРУЛАРҒА ШАЛДЫҒУ ДӘРЕЖЕСІ

Куракова Зульфат Гумаровна

*Қапланбек жоғары аграрлық-техникалық колледжінің
«Ветеринария» мамандығының оқытушысы
Туркестан облысы, Сарыағаш қаласы.*

Аннотация. *Етқоректілердің паразитоздары әлемнің көптеген елдерінде, соның ішінде Қазақстанда да кең таралған. Бұл зерттеудің мақсаты үйдегі және қаңғыбас ит, мысықтар паразитоздардың таралуын бағалау, жасқа байланысты сезімталдықты сипаттау болды. Мақалада Сарыағаш қаласында зерттелінген мысықтардың *Toxosara cati* қоздырушысы анықталды бұл ИЭ 36% құрады, ИИ-350 жұмыртқа 1 гр нәжісте көрсетілді. Сондай ақ иттерде *Toxosara canis* ИЭ 52%, ИИ -250 жұмыртқа *Toxascaris leonina* ИЭ 44%, ИИ-600 жұмыртқа 1 гр нәжісте табылды. Токсакара құртының жұмыртқалары адамға оның ішінде жас балаларға аса қауіпті екендігін ескере отырып, инвазиялық элементтерді көптеп тарататын үй иттері және мысықтар екендігі анықталды. Зерттелетін популяцияның шамамен 35,7% (352/987) эктопаразиттермен ластанған, олардың ең көп тарағаны бүргелер (29,4%, 290/987), содан кейін құлақ кенелері *Otodectes cynotis* (9,8%, 97/987). Экто, эндопаразиттер ит, мысықтар арасында кең*

таралған, олардың көпшілігі зооноздарға қауіп төндіреді және адамдар үшін қоздырғыштарды тасымалдайды. Мақалада үй иттері мен мысықтарына паразиттерге зерттеу нәтижелері жазылған.

Кілт сөздері: *Toxocara cati*, *Toxocara canis*, *Toxascaris leonina*, *Otodectes cynotis*, экто, эндопаразиттер мысық, ит, зоонозды аурулар.

Кіріспе. Етқоректі жануарлар адам үшін қауіпті зоантропонозды аурулардың тасымалдаушысы болуы мүмкін. Соның ішінде адамға қауіпті инвазиялық аурулармен залалдану қаупі аса жоғары. Етқоректілерді паразиттейтін гельминттердің сегіз ондаған түрінің үштен бірінен астамы зоантропоозға жататындықтан, яғни олар жануарларға да, адамдарға да әсер етеді, мысықтардағы құрттарды, соның ішінде өз қауіпсіздігі үшін емдеу керек. Етқоректегі паразиттер екі үлкен топқа бөлінеді - эктопаразиттер (сыртқы, теріде тіршілік етеді) және эндопаразиттер (ішкі органдарда өмір сүретін ішкі). Кейбір жағдайларда паразиттердің екі түрінің де алдын-алу өзара байланысты-кейбір эктопаразиттер эндопаразиттердің аралық иелері мен тасымалдаушылары болып табылады. [7,8,9,10,]. Зооноздармен байланысты ең ауыр жұқпалы аурулардың кейбірі адамдарға үй жануарларынан берілетін паразиттік аурулар болып табылады. [1]. Үй жануарлары иелеріне бірқатар зооноздық ауруларды жұқтыруға қабілетті, бірақ бұл қауіптің ауқымы жеткіліксіз. Ең танымал үй жануарлары, мысықтар (*Felis catus*) адамзат қоғамымен тығыз байланысты. Тіпті стандартты ветеринарлық көмек алмайтын қаңғыбас мысықтар да біздің аулаларымызда еркін жүреді және бізбен қоғамдық орындарды бөліседі, сондықтан олар паразиттік ауруларды адамдарға таратуда шешуші рөл атқаруы мүмкін. [2]. Токсокароз, криптоспоридиоз, лямблиоз адамдар мен мысықтарда жиі кездесетін маңызды паразиттік аурулардың бірі болып табылады [1,2,3,4,5,6].

Мысықтар *Toxocara cati* ([Schrank](#), 1788), иттер *Toxocara canis* ([Werner](#), 1782) және *Toxascaris leonina*, сияқты ішек паразиттерін жұқтырады. [3]. Адамдар мен үй жануарлары арасындағы тығыз байланысқа байланысты зооноздық паразиттердің түрлері жұқтырған мысықтардан адамдарға берілуі мүмкін деген алаңдаушылық бар. [4]. Үй жануарларының ішек паразиттерінің таралуы туралы ақпарат өте маңызды. Бұл ақпарат жергілікті ветеринарлар мен денсаулық сақтау органдары арасындағы паразиттерді емдеудің және бақылаудың тиімді стратегияларын әзірлеуде және үй жануарларының иелерін оқытуда ынтымақтастық үшін қажет. [5]. Демек, бұл зерттеу қаңғыбас/үй жануарларындағы Сарыағаш қаласының мысық пен ит иелеріндегі осы зооноздық паразиттердің эпидемиологиясын және анықтау мақсатында жүргізілетін болады. Осы зерттеудің нәтижелері Сарыағаш

қаласындағы паразиттердің эпидемиологиялық маңыздылығын көрсетеді.

Сонымен, осы зерттеудің мақсаты нәжісті зерттеу негізінде Сарыағаш қалаларында мысықтардың және иттердің зоонозды паразиттерінің таралуын бағалау.

Материалдар мен әдістер. Мысық пен иттің нәжіс сынамалары 2023 жылдың қыркүйек пен қаңтар аралығында тік ішектен немесе науалардан жиналды. Зерттелетін популяция кездейсоқ іріктелген 25 мысықтан және 25 иттен тұрды.

Нәжіс сынамалары Қапланбек жоғары аграрлық-техникалық колледжінің паразитологиялық зертханасына жеткізілді. Нәжіс үлгілері стерильді пластикалық шыныаяқтарға салынып, 4°C температурада сақталды. Гельминт жұмыртқалары Фюллеборн әдісімен (сапалы әдіс) тәтті ерітінді қолдану арқылы және McMaster (сандық әдіс) әдісі қолдану арқылы анықталды.

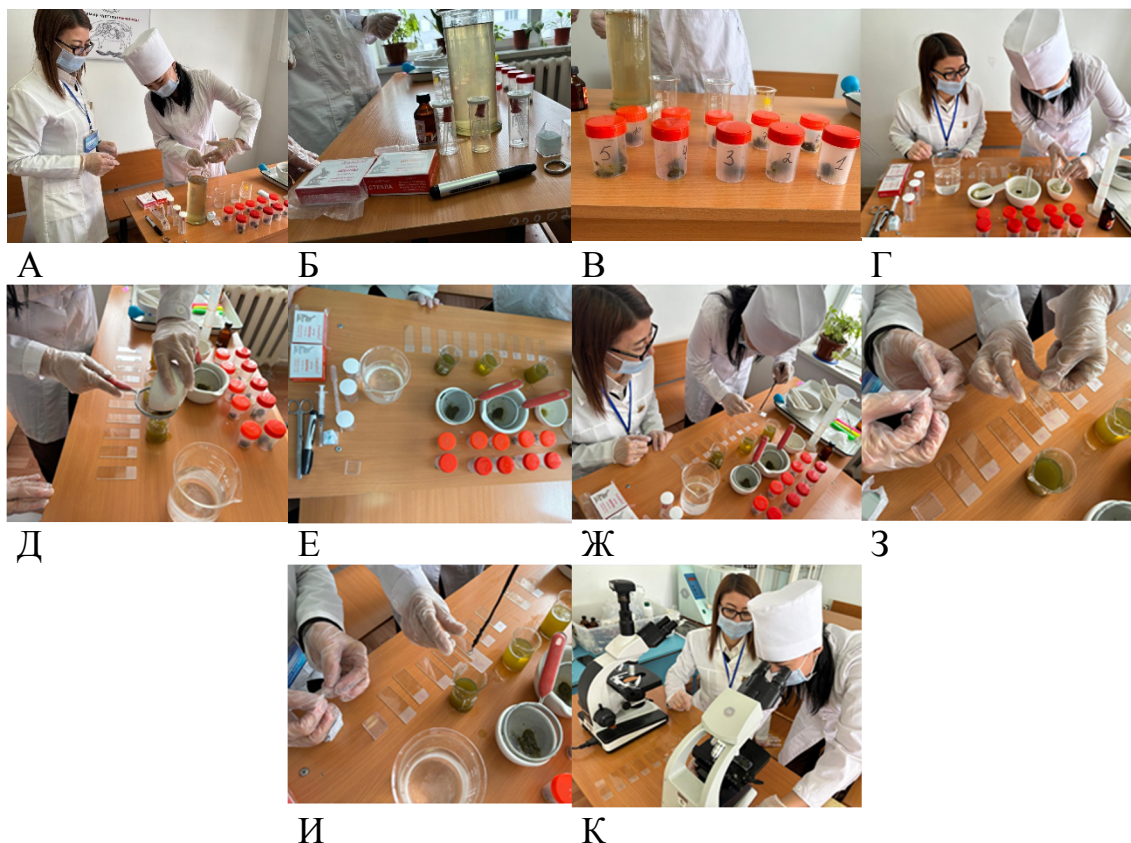
Фюллеборн әдісі орындалуы: Шамамен 1 шай қасықтай нәжісті қаныққан ас тұзының ерітіндісіне салып, келішеде келісаппен араластырады. Суспензияны сүзгіштен өткізіп, қалған қалдықты қаныққан ерітіндісімен шайып көлемін стақанның 1/2 дейін жеткізеді. Сынаманы 20 минутке қалдырады. Ерітіндінің үстіңгі бетінен гельминтологиялық ілмек көмегімен сынаманы (бірнеше тамшы) іліп алып, зат шынысына түсірген соң, жабқыш шынымен жабады. *Ас қорыту жүйесі стронгиляттарының, аскаридат, аноплоцефалат, оксиурат жұмыртқалары, кокцидий ооцисталары (жылқыда: E.leuckarti; түйеде: E.cameli, етқоректілерде нематод және цестод жұмыртқалары).* [6,7,8].

Мүлдем анықталмайды: трематод жұмыртқалары, амеба немесе лямблий ооцисталары.

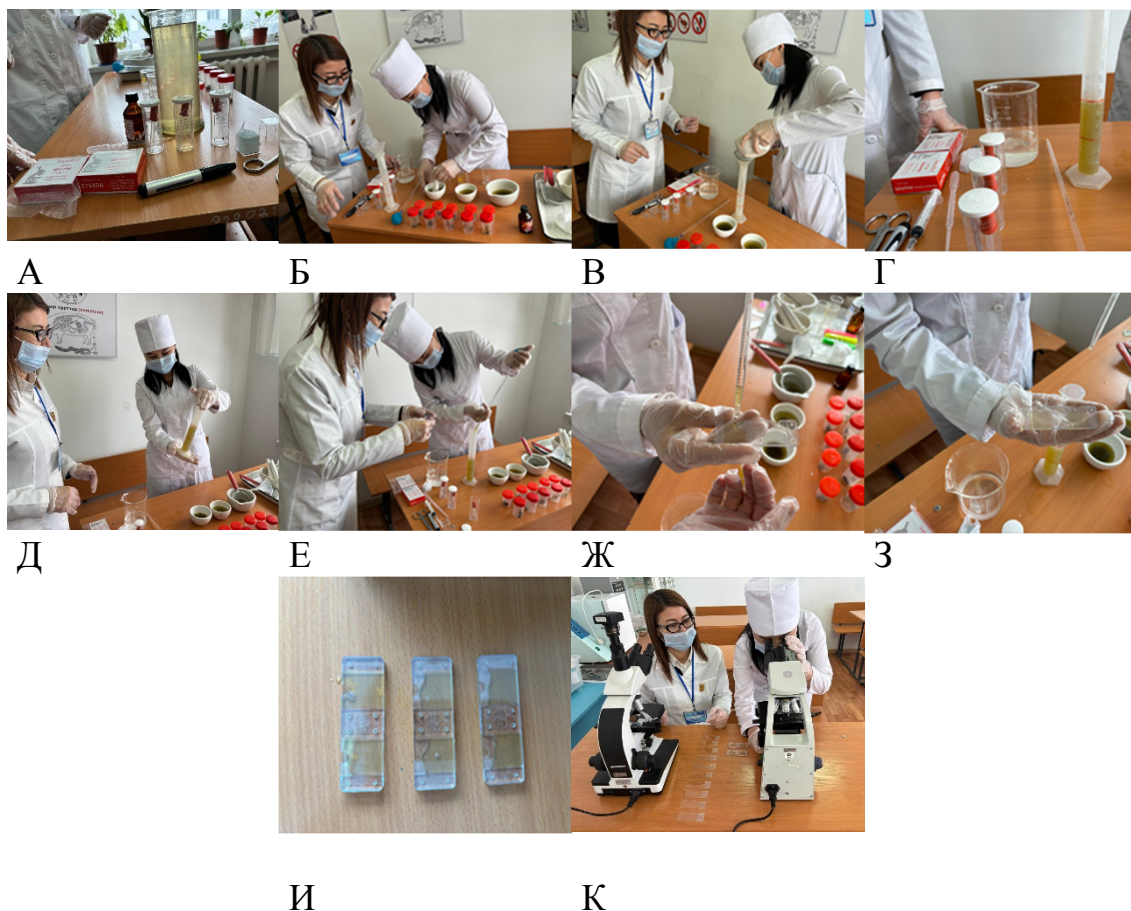
McMaster әдісінің орындалуы: таразыда 4 г нәжісті өлшеп алу; нәжіс сынамысын келішеде қаныққан ас тұзының ерітіндісімен араластырып, өлшегіш цилиндрге темір сүзгіш арқылы сүзіп, белгіленген көлемге 60 мл (!) дейін қаныққан ас тұзының ерітіндісімен жеткізеді де сүзгішті алып тастайды; Ерітіндіні пипетке көмегімен мұқият араластырып, пипеткамен алған 2-3 мл суспензияы Mc-Master санақ камерасының бір бөлігіне, ерітіндіні қайта араластырып, екінші камераны суспензиямен толтырады; флотациялау үшін санақ камераны 3-5 минутке қалдырады; уақыт өтісімен 40-100x үлкейтімінде зерттейді; жұмыртқа немесе ооцисталардың 1 г нәжістегі саны анықталады (EpG немесе OpG). Екі камерадағы анықталған жұмыртқа немесе ооциста саны x 50 көбейтіледі (EpG(OpG)).

Анықталады: нақты анықтайтыны: стронгилоид, ас қорыту жүйесі стронгиляттары, аскаридат жұмыртқалары, кокцидий ооцисталары (криптоспоридии; *E.leuckarti*, *E.cameli* ооцисталарынан басқа).

Анықталмайды: цестод және трематод жұмыртқалары, нематод балаңқұрттары, лямблийлер. *Ескерту:* егер, нәжістің 2 г зерттелінсе, жұмыртқа санын x 100 көбейту арқылы анықтайды.

Сурет – 1. Фюллеборн әдісі (сапалы әдіс). А,Б – 1 литр суға 550 гр. кант және 7 мл 37% формалин қосылған қаныққан ертінді дайындау (тығыздығы 1,24) ; В – зерттеуге арналған мысық және иттің нәжіс сынамалары; Г- келісап және келіше арқылы нәжісті ертіндімен арластыру; Д-сүзгіш көмегімен нәжісті сүзу; Е- 20 мин. сынамаларды қою; Ж – гельминтологиялық ілмек арқылы зат шынысына сынама тамызу; З-жапқыш шынымен жабу; К-микроскоп арқылы зерттеу.

Сурет-2. McMaster әдісі (сандық әдіс). А- McMaster камерасы; Б-нәжіс сынамаларын қаныққан ас тұзының ертіндісімен арластыру (1 литр су, 420 гр ас тұзы, тығыздығы 1,18-1,2); В,Г- өлшегіш цилиндрға сүзгіш арқылы сұзу; Д – сынаманы арластыру; Е- капиллярлық пипетка арқылы McMaster камерасына сынама енгізу; И- сынаманы 3-5 мин.қою; К-микроскоп арқылы зерттеу.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу нәтижелері бойынша Сарыағаш қаласында зерттелінген 25 мысықтың 9 басында *Toxosara cati* қоздырушысы анықталды бұл ИЭ 36% құрады, ИИ-350 жұмыртқа 1 гр нәжісте көрсетілді. Иттерде 25 басынан *Toxosara canis* ИЭ 52%, ИИ - 250 жұмыртқа *Toxascaris leonina* ИЭ 44%, ИИ-600 жұмыртқа 1 гр нәжісте табылды.

Сарыағаш ауданы ауыл иттердің саны бірнеше мыңға жуықтайды, үй мысықтарының, сондай-ақ қаңғыбас иттер мен мысықтардың саны туралы мәліметтер жоқ. Олардың көпшілігі, тұрмыстық және үйсіз, гельминтоздардың қоздырғыштарын жұқтырады және гельминт жұмыртқаларының сыртқы ортаға таралуына ықпал етеді. Осыған байланысты, иттер мен мысықтар арасында токсокароздың таралуы проблемасы токсокарналардың личинкаларын, соның ішінде адам

ағзасында қоныс аудару қабілетіне байланысты ерекше өзекті болып отыр. Етқоректі жануарлардың гельминтозаларының қоздырғыштары да адамға қауіпті. Сонымен, етқоректілердің гельминтоздары, олардың жұқтыру дәрежесін және қарқындылығын, маусымдық-жастық динамикасын, қоршаған орта объектілерінің гельминт жұмыртқаларымен ластануы және тиімді антигельминтикалық құралдарды іздестіру антигельминтикалық шаралар кешенін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Оңтайлы уақытта гельминттердің әсерін азайтуға және жануарлар мен адамдарда көптеген гельминтоздардың алдын алуға көмектеседі.

Таблица 1- Сарыағаш қаласында мысықтар мен иттер арасында токсокароз ауруының таралуы.

Жануарлар түрі	Зерттелген жануар саны	Анықталған қоздырушы	Фюллеборн әдісі		McMaster	
			ИЭ, %	ИИ	ИЭ,%	ИИ 1гр нәжісте
Мысық	25	<i>Toxocara cati</i>	9/36%	+++	36%	7/350
Ит	25	<i>Toxocara canis</i>	13/52%	+++	52%	5/250
		<i>Toxascaris leonina</i>	11/44%	++++	44%	12/600

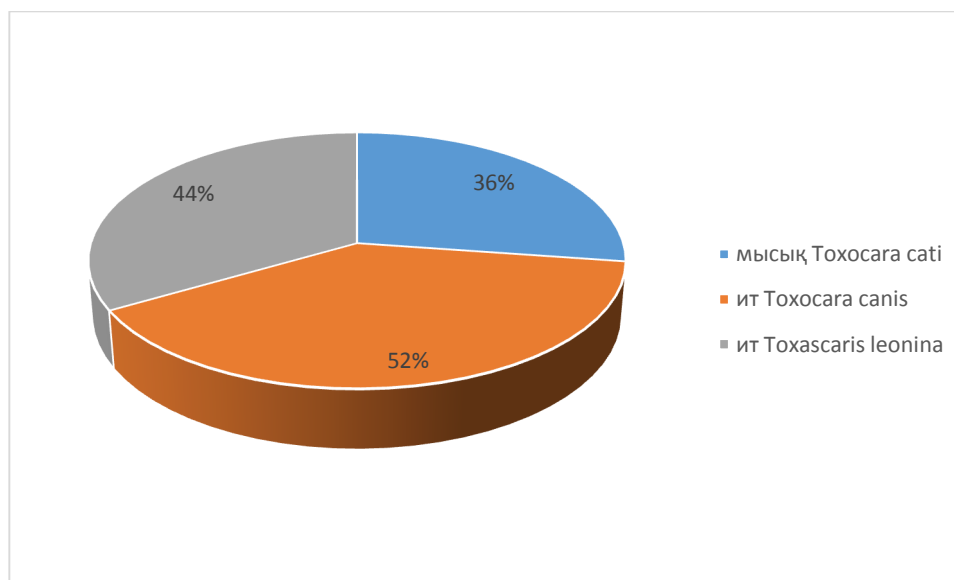
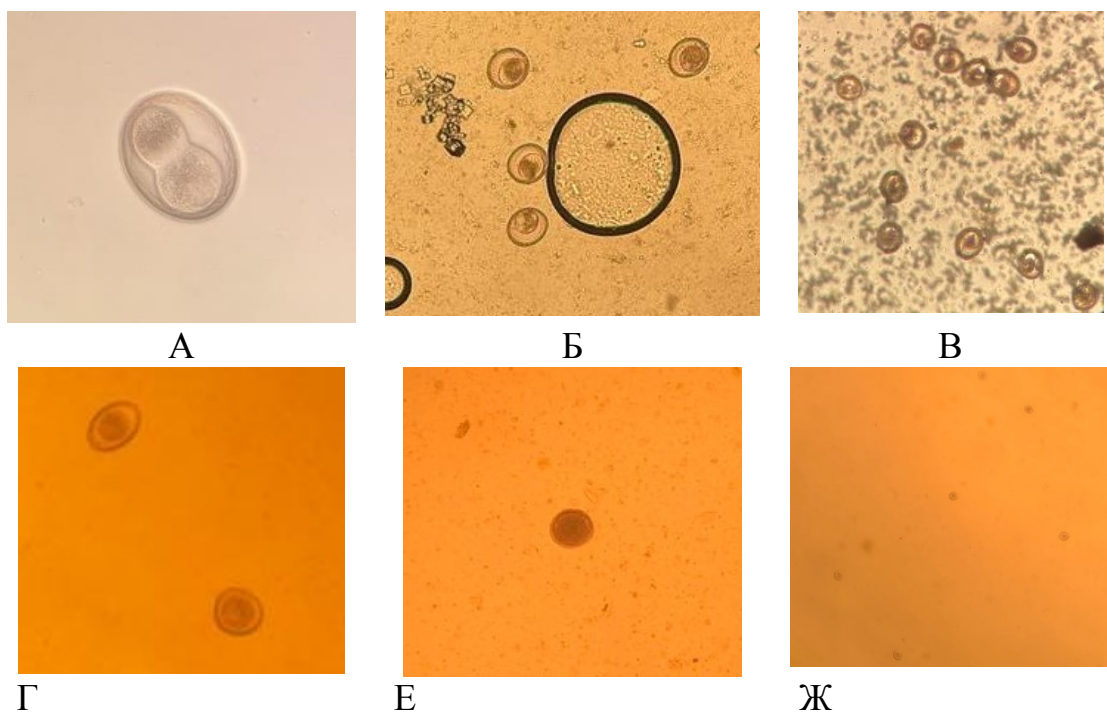

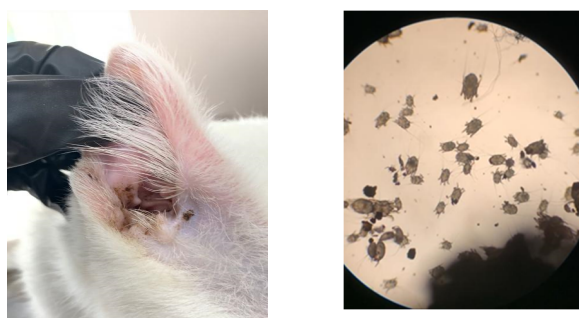
Диаграмма 1- Сарыағаш қаласында мысықтар мен иттер арасында токсокароз ауруының таралуы.

Сурет -3. Мысық пен итте анықталған қоздырушылар: А,Б,В- *Toxascaris leonina*; Г- үстінде *Toxascaris leonina*, астында *Toxocara canis*; Е,Ж- *Toxocara cati*.

Эктопаразиттерді визуальды зерттеу әдістерімен, сонымен қатар қосымша микроскопиялық әдістерге сүйене отырып қарадық. Жануардың өмір-сүру жағдайына мән бердік. Үй ішінде ұсталуы немесе еркін серуендеуі, маусымдылық мерзіміне байланысты мәліметтер қарастырылды. Зерттелетін популяцияның шамамен 31,2% эктопаразиттермен ластанған, олардың ең көп тарағаны құлақ кенелері *Otodectes cynotis* (ИЭ -9,8%, ИИ-25-58 дана).

Экто, эндопаразиттер де Сарыағаш қаласында мысықтар арасында кең таралған, олардың көпшілігі зооноздарға қауіп төндіреді және адамдар үшін қоздырғыштарды тасымалдайды. Зерттеу кезеңінде паразиттердің болуын ескере отырып, жыл бойы емдеуді қарастырған жөн. Сонымен қатар, адамдардың жұқтыру қаупін азайту үшін эндо және эктопаразиттік агенттер арқылы адам мен жануарлар арасындағы байланысты қорғау қажеттілігін қолдайды.

а

в

Сурет 4. а-*Otodectes cynotis*-пен зақымдалған құлақ көрінісі, в-*Otodectes cynotis* кенесі.

Қорытынды

Ғылыми жұмыстың қорытындысы бойынша Сарыағаш ауданының сыртқы орта нысандарында көптеп таралатын токсакара жұмыртқасы деп пайымдауға болады. Токсакара құртының жұмыртқалары адамға оның ішінде жас балаларға аса қауіпті екендігін ескере отырып, инвазиялық элементтерді көптеп тарататын үй иттері және мысықтар екендігіне байланысты, оларды жылына 4 рет антигельминттік Азинокс плюс немесе Брованол М дәрілерімен дегельминтизациядан өткізу керек деп санаймыз. Эктопаразиттерден әсіресе көктем-күз аралықтарында сақтандыру жөн, далада серуендейтін мысықтар үшін бұл аса маңызды. Зерттеулерде көрсеткендей, көше мысықтары үй мысықтарына қарағанда паразитпен жоғары залалдану деңгейін көрсетеді. Әсіресе кене тудыратын аурулар, сонымен қатар түрлі эндопаразиттердің болуы жиі кездесетін жағдай. Сондықтан оларды үй-жағдайда ұстар алдында міндетті түрде ветеринарлық дәрігерге қарату, паразиттерге қарсы шаралар жүргізілуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Лидер Л.А., Кереев Я.М. // Рекомендации: Мероприятия против гельминтозов собак. Астана, 2003. 19с.
2. Шалменов М.Ш. Гельминты собак, кошек и их эпизоотологическое значение // Материалы научно-практической конференции. Уральск, 2003. С.297-298
3. Кереев Я.М. // Наставление по применению феналидона для дегельминтизации собак против тениид. Алматы, 2000. 2с.
4. Абдыбеков А.М. Зараженность собак гельминтами в Жамбылской области // Мат. Научн. Конфер. ВОГ, М., 2001. -3.с
5. Акимова С.А. Токсокароз и токсокариоз плотоядных в Нижнем Поволжье (эпизоотология, патогенез и лечение). Дис. канд. вет. наук. М., 2006. - 165.с
6. Аминжанов М.А. Современные методы дегельминтизации собак // сб. САО ВАСХНИЛ, 1982, вып. 9. С. 9-18.
7. Аминжанов М.А. Новый высокоэффективный антгельминтик при цестодозах собак // Ж-л «Ветеринария», 1991, №10.-С. 22-24.

8. Василевич Ф.И., Есаулов Н.В., Акбаев Р.М. Паразитологические болезни плотоядных животных // Москва 2010.
9. Акбаев, М.Ш. Паразитология и инвазионные болезни животных [Текст]: учебник для студ. вузов, обуч. по спец. "Ветеринария" / М. Ш. Акбаев и др.; под ред. М.Ш. Акбаева. - 3-е изд., перераб. и доп. - Москва: КолосС, 2008. - 776 с.
10. Алтухов, Н.М. Справочник ветеринарного врача [Текст] / Н.М. Алтухов, В.И. Афанасьев, Б.А. Башкиров. - Москва: Колос, 2014. - 623 с.
11. Беспалова, Н.С. Современные противопаразитарные средства в ветеринарии [Текст]: учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по спец. 111201 "Ветеринария" / Н. С. Беспалова; Международная ассоциация "Агрообразование". - Москва: КолосС, 2007. - 191 с.
12. Давлетшин, А.Н. Усовершенствование методов борьбы с отодектозом плотоядных животных в Западной Сибири [Текст] / Давлетшин А.Н., Калашников И.Н., Латкина Е.И. и др. // Рекомендации. - Тюмень: Ризограф, 2010. - 35 с.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ И ХИМИИ

Миронов И. А.

*студент Костанайского регионального университета имени Ахмет
Байтұрсынұлы, г.Костанай,*

Рулёва М.М.

*научный руководитель: магистр биологии,
старший преподаватель, г. Костанай*

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос о необходимости профессиональной ориентации в процессе преподавания. Приводятся результаты профориентационной работы в рамках выполнения курсовой работы на базе одной из школ Костанайской области. Сформулированы предложения по совершенствованию системы современной профориентации.

Аңдатпа. Бұл мақалада оқыту процесінде кәсіби бағдарлау қажеттілігі туралы мәселе қарастырылады. Қостанай облысы мектептерінің бірінің базасында курстық жұмысты орындау шеңберінде кәсіптік бағдар беру жұмысының нәтижелері келтіріледі. Қазіргі заманғы кәсіптік бағдар беру жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар тұжырымдалған

Annotation. This article discusses the need for professional orientation in the teaching process. The results of career guidance work within the framework of the course work on the basis of one of the schools of Kostanay region are presented. Proposals are formulated to improve the system of modern career guidance.

Ключевые слова: профессия, самоопределение, обучение, диагностика, личность.

Түйінді сөздер: мамандық, өзін-өзі анықтау, оқыту, диагностика, тұлға.

Keywords: profession, self-determination, training, diagnosis, personality.

Профориентационная работа на сегодняшний день является одной из важных задач, стоящих перед современными школами Казахстана. Направить и подвести выпускника к осознанному выбору профессии крайне необходимо, для того чтобы в будущем получить ценного специалиста. Содержание школьных предметов химико-биологического цикла позволяет учителям проводить профессиональную ориентацию учащихся в процессе обучения, сочетая в себе разные формы работы. Информация профориентационного характера становится логическим продолжением и дополнительной информацией к учебному материалу [1, с.317]. Осознанный шаг к выбору конкретной профессии во многих случаях проходит через развитие интереса ученика к учебным предметам. Учащимся в школе нравятся такие предметы как биология и химия, это напрямую связано с их практической значимостью, и уже в процессе изучения они начинают рассматривать профессии, которые связаны с этими науками. Во время проведения профориентационной работы в учебном процессе важно выяснить уровень осведомленности учащихся с профессиями, правильно ли они понимают суть и задачи этих специальностей, а также варианты учебных заведений куда можно поступить, для того чтобы получить качественное образование.

Как указывают в своей работе Декина Е.В., Шалагинова К.С. «профессиональная ориентация в настоящее время приобретает форму постоянной поддержки профессионального самоопределения личности и включает в себя следующие компоненты: профессиональное образование, профессиональную диагностику, профессиональное консультирование, профессиональный отбор, профессиональную адаптацию» [2, с.46]. Основными формами профориентационной работы являются аудиторные (профориентационные уроки «Мир профессий», семинары, экскурсии, классные часы, встречи со специалистами, профориентационные занятия и т.д.) и внеклассные (профориентационные проекты, дни открытых дверей, конкурсы профессий и т.д.) [3, с.74].

При проведении исследования применялись авторские разработки на основе дифференциально-диагностического опросника (ДДО) Е. А. Климова и опросник профессиональной готовности Е. А. Климова.

Профориентационная работа проводилась в течение сентября 2023- февраля 2024 года среди учащихся 10 «м1», 10 «м2» и 10 «м3» классов КГУ «Школа-лицей №4 отдела образования города Рудного» Управления образования акимата Костанайской области».

После ознакомления обучающихся и проведения методик с целью выявления уровня осведомленности об Костанайском регио-

нальном университете им. Ахмет Байтұрсынұлы, профильных предметах и специальностях были получены следующие данные: учащиеся 10 классов КГУ «Школа-лицей № 4 отдела образования города Рудного» Управления образования акимата Костанайской области.

10 «М1» класс - 18 человека.

10 «М2» класс – 26 человек.

10 «М3» класс – 26 человек.

Всего обучается в 10 классах базовой школы 70 человек.

В течение сентября 2023 года – февраля 2024 года проводилось анкетирование среди учащихся 10-х классов.

На рисунке 1 показаны выбранные профильные предметы (октябрь 2024 г).

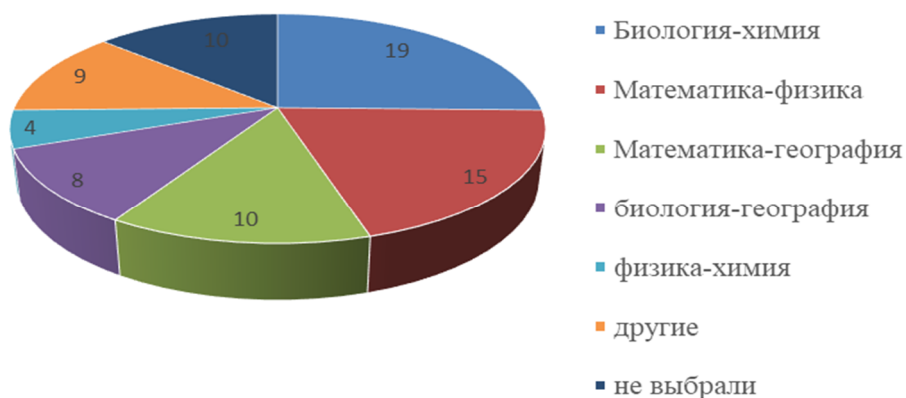

Рисунок 1 – Выбор профильных предметов (октябрь 2023 г.)

Анализ анкет позволяет ранжировать полученные результаты по типам специальностей, а также сочетанию профильных предметов:

Биология-химия – 19 человек

Математика-география – 10 человек

Математика-физика -15 человек

Биология-география - 8 человек

Физика-химия – 4 человека

Другие профильные предметы – 9 человек

10 человек не выбрали профильные предметы.

На рис. 2 показаны выбранные профильные предметы учащимися 10 классов (февраль 2024 года).

Результаты проведенного анкетирования в феврале показали следующие результаты:

Биология-химия – 14 человек

Математика-география – 13 человек

Математика-физика - 12 человек

Биология-география - 7 человек

Всемирная история – география – 5 человек
 Всемирная история – английский язык – 3 человека
 Творческие экзамены – 5 человека
 Не выбрали профильные предметы – 11 человек

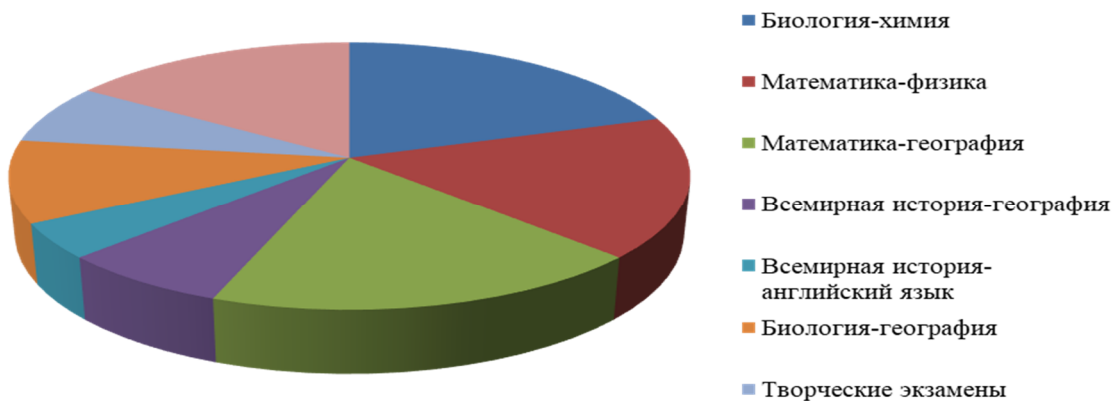

Рис.2 – Выбор профильных предметов (февраль 2024 г.)

Мы наблюдаем изменения в выборе учащихся спустя 5 месяцев, что свидетельствует о неуверенности, сомнениях и метаниях у учениках, что еще раз доказывает важность работы профориентатора.

Среди учащихся 10 «м1» класса наиболее популярны следующие профессии: учитель географии и биологии, врач общей практики, инженер, технолог пищевой промышленности и др. Учащиеся 10 «м2» класса видят себя в таких специальностях, как: учитель биологии, медицинский работник, экономист, инженер, дизайнер и др. Учащиеся 10 «м3» класса выбрали такие направления, экономист, археолог и др.

Анализ уровня осведомленности о профессиях среди студентов показал, что, по мнению студентов, наиболее интересными были занятия «Перспективы профессии», «Современный мир и новые профессии», «Профессии прошлого», мастер-класс «Кто есть кто?», практические навыки помогли сформировать профориентационные упражнения и игры, а также комплекс обучающих занятий. Проанализировав деятельность учащихся на уроках биологии и химии, можно прийти к следующим выводам, что учащиеся могут быть успешны на таких специальностях, как: учитель биологии, учитель химии, учитель географии, биотехнолог, лаборант, экономист, инженер.

Таким образом, результаты наших исследований показали заинтересованность обучающихся в выборе будущей профессии, но лишь небольшая часть учащихся на 80-100% уверены в своем выборе. Рекомендуем проводить непрерывную профориентационную работу на уроках биолого-химического цикла начиная с 7 класса, активно вовле-

кая родителей в процесс определения профессионального направления их детей. Кроме того, сегодня необходима специальная подготовка кадров, которые смогут вести профориентационную работу на высшем уровне. Также усилить работу в направлении школа-колледж-ВУЗ, организовывать и проводить «Дни открытых дверей», активно привлекать студентов-активистов с целью информирования о существующих образовательных программах, траекториях обучения, условиях поступления. Для того, чтобы к выпуску ученик не только знал кем он хочет стать в будущем, но и где он хочет учиться.

Важно помнить, что только уверенный в своем выборе выпускник может стать в будущем востребованным и конкурентоспособным специалистом.

Благодарности

Авторы благодарят администрацию КГУ «Школа-лицей № 4 отдела образования города Рудного» Управления образования акимата Костанайской области за содействие в проведении исследования.

Список использованных источников

1. Цагараева Е. Ф. Профориентационная работа в процессе преподавания биологии// Балтийский гуманитарный журнал. 2018. Т. 7. № 3(24) – С.317-320
2. Декина Е. В., Шалагинова К. С. Современные методы профориентационной работы как условие формирования у обучающихся способности планировать и реализовывать персональный образовательно-профессиональный маршрут // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2020. – № 05 (май). – С. 42–55. – URL: <http://e-koncept.ru/2020/201033.htm>.
3. Психолого-педагогические основы образования и развития конкурентоспособных кадров: монография / под ред. С. В. Пазухиной. – Гродно: ООО «ЮрСаПринт», 2017. – С. 74–122.

ВЛИЯНИЕ ДРЕВНИХ ВЕРОВАНИЙ И РЕЛИГИЙ НА СОВРЕМЕННУЮ КУЛЬТУРУ И ТРАДИЦИИ КАЗАХСТАНА

Мукминова Г.Ф.

*студент Павлодарского Педагогического университета им. Әлкей
Марғұлана, г. Павлодар*

Суворова Л.Б.

*научный руководитель: преподаватель-эксперт, магистр географии,
г.Павлодар*

***Аннотация.** В статье представлено влияние древних верований и религий на современную культуру и традиции Казахстана. Идеи ислама, связанные с идеями, взятыми из тенгрианства, зороастризма, культа предков, тотемизма и шаманизма наложили отпечаток на культурный код казахов.*

***Аннотация.** Мақалада ежелгі нанымдар мен діндердің Қазақстанның қазіргі мәдениеті мен дәстүрлеріне әсері келтірілген. Тәңірішілдік, зороастризм, ата-баба культі, тотемизм және шаманизмнен алынған идеялармен байланысты ислам идеялары қазақтардың мәдени кодында өз ізін қалдырды.*

***Abstract.** The article presents the influence of ancient beliefs and religions on the modern culture and traditions of Kazakhstan. The ideas of Islam associated with ideas taken from Tengrianism, Zoroastrianism, ancestor worship, totemism and shamanism have left their mark on the cultural code of the Kazakhs.*

***Ключевые слова:** ислам, тенгрианство, зороастризм, шаманизм, культ предков, тотемизм, шаманизм*

***Түйінді сөздер:** ислам, тәңірішілдік, зороастризм, шаманизм, ата-баба культі, тотемизм, шаманизм*

***Keywords:** Islam, Tengrianism, Zoroastrianism, shamanism, ancestor cult, totemism, shamanism*

В условиях современной глобализации происходит «стирание границ между нациями народами», поэтому большое значение приобретает сохранение идентичности народов, в том числе и народов Казахстана, что отражено в современных программах: «Культурное наследие», «Народ в потоке истории», «Ұлы Дала», «Стратегия - 2030». В настоящее время в Казахстане 69,31% составляют люди, исповедующие **ислам**, следует отметить, что древние верования и религии оказали существенную роль на культуру казахского народа.

Анализ научной литературы показал, что **тенгрианство** оказало наибольшее влияние на обычаи и традиции казахского народа, прочно вошедшие в культуру казахов. Тенгрианство - древняя религия, сохранившаяся в первоизданном виде лишь у народов Кавказа и Передней Азии [2].

Знак тенгрианства представлен символом шанырака, олицетворяющим мир и вечность, а внутри него руническое написание Тенгри.

Шанырак играет важную роль, так как является символом семейного благополучия и продолжением рода. Значимость знака определяется кочевым образом жизни казахов из-за отсутствия постоянного места жительства.

С тенгрианством связаны такие традиции, как жеті шелпек, беташар, тұсаукесер.

«Жеті шелпек» - в переводе на русский означает «Семь лепешек». Это симбиоз двух религий - ислама и тенгрианства. Обычно каждый четверг или пятницу тюркские народы жарят лепешки, читают молитвы из Корана в память об умершем предке.

«Беташар» - «Воскрешение невесты», тенгрианский ритуал. В нем лежит понятие о жизни и смерти, считалось, что вступление в брак для девушки означало вторым рождением.

«Тұсаукесер» - разрезание пут ребенку, чтобы его дальнейшая жизнь была легкой и светлой.

На создание современной символики Республики Казахстана также оказали влияние идеи тенгрианства, что можно наблюдать на флаге и гербе страны. На флаге в центре располагается круглое желтое Солнце, означающее источник жизни и энергии. Ниже Солнца величественно изображен беркут, означающее стремление молодого суверенного Казахстана в высоты мира цивилизации и само небо - голубое, что и является предпосылкой Бога Тенгри - Бог Неба. На гербе изображен шанырак - входная сводчатая часть юрты, на голубом фоне, от которого во все стороны идут лучи, как от Солнца, расходятся уйки и крылья тулпаров, между ними изображена пятиконечная звезда.

С древней религией **зороастризма** связано празднование Наурыза - праздника, олицетворяющего начало жизни [3].

С 2009 года в Казахстане праздник отмечается 3 дня с 21 по 23 марта. Современное празднование Наурыза связано с проведение игр, турниров, пением и танцев. Традиционным блюдом является Наурыз Көже состоящий из семи ингредиентов, каждый из которых олицетворяет силу, мудрость и главное здоровье.

Влияние древней религии - **культы предков**, выражается в почитании могил людей, оказавших при жизни большое значение для народа [4]. Людям, пользовавшимся при жизни уважением и авторитетом, присваивался статус святого и на месте его захоронения выстраивались мавзолеи, почитаемые потомками и в наши дни. Считается, что на могиле усопшего можно попросить совета, исполнение заветного желания, здоровья, отпущение грехов [5].

Таковыми почитаемыми в Казахстане людьми были: Ходжа Ахмед Ясави, Айша Биби и Бабаджи Хатун, Арыстан-Баба и другие (рис.1) [6].

Рисунок 1 - Мавзолей Ходжа Ахмеда Яссауи

С **тотемизмом** связано религиозное поклонение животным, растениям и вера в происхождение человека от того или иного животного или растения. У многих народов священными животными и растениями являются: в Индии - лотос, корова, змея, в Китае - тигр, слива, орхидея, в России - медведь, верба, хмель, омела, дуб, в Австралии - эвкалипт, эму.

В Казахстане священными и почитаемыми являются эдельвейс, беркут и снежный барс.

Рисунок 2 - Снежный барс

Снежный барс из семейства кошачьих, проживающий в высокогорьях Тянь-Шаня, символизирующий силу и независимость, гибкость

и храбрость (рис.2). В «Стратегии 2030» со слов президента Нурсултана Назарбаева отмечено: «К 2030 году, я уверен, Казахстан станет Центральноазиатским Барсом и будет служить примером для других развивающихся стран» [1].

Рисунок 3 - Беркут

Беркут используется в качестве ловчей птицы для охоты на зайцев, лисиц-корсаков, сайгаков и джейранов (рис.3). Хищная птица у казахского народа, олицетворяет свободу, величие и могущество.

Рисунок 4 - Эдельвейс

Труднодоступным и почитаемым в Казахстане растением является эдельвейс, произрастающий в высокогорьях Тянь-Шаня и

Алтая. Эдельвейс символизирует удачу, тем немногим счастливицам, которые смогли достичь горных вершин (рис.4).

С **шаманизмом** связана возможность контакта с потусторонним миром и предсказанием будущего. Казахский народ верил в существование светлых духов и дал им название - аруак, піріште, перизат и отдельное внимание приходилось на злых духов такие, как: шайтан, жын, албасты [7].

Появление ислама не отрицало существование злых духов, но это причислялось к греху за их призыв. Идеи шаманизма преследовались во времена СССР, но с обретением независимости можно отметить появление людей, практикующие шаманизм в разных частях Казахстана. К шаманам часто обращаются для изгнания бесов, семейными, бытовыми и финансовыми трудностями, проблемами со здоровьем.

Таким образом, несмотря на идеи ислама, которые распространены на территории Казахстана с VII века, следует отметить, что и идеи древних верований и религий - тенгрианства, зороастризма, шаманизма, анимизма, культа предков, тотемизма, нашли отражение в культуре и обычаях казахского народа, в символике Республики Казахстана, что наложило отпечаток на культурный код казахов.

Список используемых источников

1. Назарбаев Н.А. Долгосрочная стратегия развития Казахстана “Казахстан -2030”. 1997.- с.52
2. Кулумжанов Н.Е., Жолдубаева А.К., Котошева К.К. Культ предков в миропонимании казахов. 2018.- с. 167
3. Гольник О., Волоковая Т. Культура Древнего Казахстана: обычаи и верования. Режим доступа: <https://www.nur.kz/family/school/1720741-kultura-drevnego-kazahstana-obycai-verovania/>
4. Абдимомынова Г. Традиционная жизнь в степи: казахский народ и шаманизм. Режим доступа: e-history.kz/ru/news/show/6684
5. Соколова В.С., Смирнова И.А. «Авеста». 2005.- с.542
6. Нагорная А. Мавзолеи Казахстана: исторические достопримечательности. Режим доступа: <http://www.nur.kz/family/school/1777371-istoriceskie-mavzolei-kazahstana/>
7. Кокумбаева В.Д. Культ предков у казахов: аруахи, коркыт ата,торе. 2020.- с.89

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРИРОДООХРАННОЙ РАБОТЫ В ШКОЛЕ

Никулина Е.С.

Студент Костанайского регионального университета имени Ахмет Байтұрсынұлы, г. Костанай

Рулёва М.М.

*Научный руководитель: магистр биологии,
старший преподаватель, г. Костанай*

Аннотация. В данной статье представлен анализ разработок классных и внеклассных мероприятий. Основной задачей мероприятий является привлечение школьников к природоохранной деятельности. Описанные методики и разработки заданий в статье рекомендованы для применения учителями, организаторами внеклассных мероприятий, задания из внеклассного мероприятия можно применять на уроке для закрепления материала.

Аңдатпа. Бұл мақалада сынып және сыныптан тыс зерттеу жұмыстары көрсетілген. Іс шаралардың негізгі мақсаты: оқушылардың экологиялық жауапкершілігінің, жанашырлық сезімін ояту болып табылады. Мақалада сипатталған әдістемелер мен тапсырмаларды әзірлеу мұғалімдер, сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастырушылар қолдану үшін ұсынылады, сабақтан тыс іс-шарадан алынған тапсырмаларды материалды бекіту үшін сабақта қолдануға болады.

Annotation. This article presents an analysis of the developments of classroom and extracurricular activities. The main objective of the events is to involve schoolchildren in environmental protection activities. The described methods and task development in the article are recommended for use by teachers, organizers of extracurricular activities, tasks from extracurricular activities can be used in the lesson to consolidate the material.

Ключевые слова: школа, природоохранная работа, экологическое воспитание, образование, экологическая ответственность.

Түйінді сөздер: мектеп, табиғатты қорғау жұмысы, экологиялық тәрбие, білім беру, экологиялық жауапкершілік.

Keywords: school, environmental work, environmental education, education, environmental responsibility

Сегодня очень остро обсуждается вопрос экологического воспитания населения, для его решения в Республике Казахстан разрабатываются и утверждаются программы об экологической безопасности, об экологическом образовании и воспитании нынешнего и последующего поколения [1, с. 59]. Над данным вопросом в разные годы работали: Гончарова Е.В., Степановский А.С., Иванова Т.С. и т.д. Гончарова Е.В. опирается на то, что проблема продвижения современной культуры, тесно связана с проблемами экологии. «Для решения проблем, необходимо воспитывать личность, которая способна выявлять новые ценности в культуре» [2, с. 5]. Степановский А.С. составной частью экологического воспитания считает развитие экологического

сознания личности, а так же поведение [3, с. 617]. Иванова Т.С. из перечня многих задач, основной считает теоретическое усвоение школьного материала: о природе, экологии, о роли человека в ней, об отрицательных и положительных антропогенных факторах, о существующих проблемах и путях ее решения [4 с. 20].

В этом направлении активно работают школы. В школьный процесс вводятся экологические мероприятия, направленные на развитие у детей экологической ответственности.

Рассматриваемая классификации Лихачева Б.Т. по соответствию тому или иному методу, все классификации мы можем объединить в две группы «классная и внеклассная деятельность» [5, с. 556].

В рамках классной деятельности мы разработали урок «Художественного труда» в 5 классе, а в рамках внеклассной деятельности - интеллектуальную игру «Заповедная зона» (9-11 классы). Данные уроки были проведены на базе КГУ «Троебратская общеобразовательная школа отдела образования Узункольского района» управления образования акимата Костанайской области. Для реализации природоохранной деятельности в школе был разработан урок художественного труда, в 5 классе, т.к. на уроке труда дети работают с природными материалами, втор сырьем, организуют выход на школьный участок [6, с.41]. Данный урок способствует сформировать целостное восприятие всей картины мира, а так же окружающей нас культуры, посредством эстетического, нравственного, трудового, экологического и патриотического воспитания [7, с. 55].

На данном уроке нами была предложена разработка краткосрочного плана урока на тему: Гармония с природой. Создание экологически безопасной кормушки. Предполагаемым результатом данного урока являлось: изготовление экологически безопасной кормушки (рис. 1), выход на школьный участок для наполнения и закрепления кормушек по периметру территории (рис. 2).

Рисунок 1 – Процесс изготовления кормушек

Рисунок 2 –Этап наполнения кормушек зерном и фиксации на дереве

Для разработки внеклассного мероприятия, интеллектуальной игры «Заповедная зона» были выбраны следующие задания и в следующей последовательности: 1) Заповедник Аксу – Джабаглы. Поиск слов из предоставленной таблицы. Задания на поиск слов, позволяют развить у ребенка терпение, настойчивость, концентрацию внимания, позволяют активировать деятельность мозга [8, с. 2]. 2) Алма – Атинский заповедник. «Запрещающий знак», нужно нарисовать знак, запрещающий какую-либо деятельность на территории заповедника и защитить свою работу. Учащиеся проявляют интерес к природе и ее охраняемым территориям, закрепляют знания правил поведения на природе, учатся выступать на публику и защищать свою работу. 3) Наурузумский заповедник. «Как называется это растение», учащиеся по фрагменту растения должны назвать его. Подобные задания способствуют закреплению знаний о растениях, развить навыки быстрого поиска и способствует тренировке памяти. 4) Барсакельмесский заповедник «Мой идеальный остров», данное задание очень понравилось детям, нужно создать свой идеальный остров, каждой команде дается 1 минута для наброска, после чего остров переходит другой команде, которая его дорисовывает, и так пока остров не вернется к своей команде. Главной задачей являлось защитить свой остров с экологической точки зрения. Данное задание позволяет развить творческие и коммуникативные способности, а также критическое мышление у учащихся [9, с. 1]. 5) Коргалжинский заповедник. «Песенный конкурс», команды по очереди поют песни о птиц. Данное задание также активизирует мозговую деятельность и развивает память, внимательность, приобретает навык импровизации. Задание способствует формированию у учащихся эстетическое восприятие окружающего мира [10, с. 1]. 6) Маркакольский заповедник. «Проблемная кривая», задача написать на верхних вершинах проблему, а на нижних предоставить решение данной экологической проблемы, по заранее распределенным экологическим сферам. В данном задании использован проблемно – ситуационный метод, способствующий поиску решений посредством дискуссий, а так же развитию критического мышления. 7) Устюртский заповедник. «Пантомима», необходимо донести до аудитории слово, полученной командой в виде жеребьевки. Задание способствует развитию коммуникации, способствует развитию умственных, познавательных и двигательных способностей, навыка импровизации, стимулирует творческое мышление и фантазию [11, с. 1]. 8) Западно – Алтайский заповедник. «Глухой телефон», общекомандное задание, предоставленной слово необходимо передать с начала в конец в первоначальном виде. Задание

способствует развитию навыков внятной речи, способность слушать, развивает чувство единства и сплоченности у детей. 9) Алакольский заповедник. «Немая картина», задание собрать мозаику, пока аудитория смотрит видеоролик о Алакольском заповеднике. Мозаика, способствует формированию наблюдательности, внимательности и слаженной работы в команде [12, с. 1]. 10) Каратауский заповедник. «Дело в шляпе» задание – рефлексия, участники команды пишут возникший у них вопрос, касающийся экологии, после чего вопрос помещается в шляпу, аудитория вытягивает и отвечает на вопрос. В данном задании используется прием «Вопрос – Ответ», где дети развивают критическое мышление [13, с. 1].

В конце мероприятия команды все вместе собирают мозаику, в результате получилась карта Республики Казахстан с обозначениями расположения всех заповедников РК, далее были объявлены результаты, первые три места были награждены сладкими призами, наличие приза способствует более активному участию школьников в различных мероприятиях.

Проанализировав мероприятия, были выявлены следующие плюсы и минусы (табл. 1).

Таблица 1 – Анализ проведенных мероприятий.

Мероприятие	+	–
Интеллектуальная игра «Заповедная зона»	Прямой контакт со школьниками; Получение обратной связи; Наличие позитивного эмоционального настроя; Доступность заданий, для выполнения.	Отсутствие инициативы со стороны школьников; Очень плохая посещаемость; Небольшие разногласия в команде; Организационный момент требует много дидактического материала.
Урок Художественного труда.	Слаженная командная работа; Выраженная взаимопомощь; Прямое взаимодействие и обратная связь от детей.	Отсутствие полной подготовки к уроку

Организация природоохранных мероприятий в школе способствовала закреплению имеющихся знаний у школьников об экологии, а так же развитию ответственного отношения к природе. Разработанные мероприятия не требуют больших затрат финансов и времени. Разработки могут быть рекомендованы к применению в школьной деятельности для проведения «Недели Экологии», внедрения заданий в учебный процесс школьников для развития экологически ответственного поколения.

Благодарности

Выражаем огромную благодарность КГУ «Троебратская общеобразовательная школа отдела образования Узункольского района» управления образования акимата Костанайской области за содействие в организации и проведении мероприятий по природоохранной деятельности в школе. Отдельную благодарность выражаем школьникам принявшим участие в мероприятиях и проявившим активность и интерес в процессе проведения мероприятий.

Список использованных источников

1. Нургабылова А.Ш. Особенности экологического образования молодежи в Республике Казахстан // ВЕСТНИК Оренбургского государственного университета. – № 1. – с. 59
2. Гончарова Е.В. Теория и технологии экологического образования дошкольников: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. — Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманитар. унта, 2008. — 335 с.
3. Степановских А.С. С 79 Экология: Учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - 703 с
4. Иванова Т. С. Экологическое образование и воспитание в начальной школе.-М.: ЦГЛ, 2003 – 56 с.
5. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций / Б.Т. Лихачев; под ред. В.А. Сластенина. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2010. – 647 с.
6. Методика Экологического воспитания в урочной деятельности. Н. Е. Скрипова, Д. С. Гордеева, А. В. Кисляков/ГБУ ДПО ЧИППКРО, 2023 с.65
7. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебновоспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2023-2024 учебном году». – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 105 с.
8. Основные преимущества игры в «Поиск слов».URL: <https://storyfox.ru/post/osnovnye-preimushhestva-igry-v-poisk-slov/> (дата обращения: 07.11.2023)
9. Командная работа на занятиях как средство формирования коммуникативных способностей обучающихся, 2023. URL: <https://multiurok.ru/files/komandnaia-rabota-na-zaniatiiakh-kak-sredstvo-form.html>(дата обращения: 07.11.2023)
10. Иванова Т.Н. Пение как метод всестороннего развития, 2022. - с.3
11. Карточка «Игра – Пантомима для детей старшего дошкольного возраста». URL:<https://nsportal.ru/detskii-sad/vospitatelnaya-rabota/2019/10/27/kartoteka-igra-pantomima-dlya-detey-starshego>(дата обращения 08.11.2023)
12. «Испорченный телефон» – веселая игра для большой компании. URL: <https://ladodeti.ru/igry/doma/gluchoi-telefon>(дата обращения: 08.11.2023)
13. Лемов Дуг. Мастерство учителя [проверенные методики выдающихся преподавателей]/ Методика 23. «Вопрос – Ответ». URL: <https://educ.wikireading.ru/hM1XxRS9r3> (дата обращения: 08.11.2023)

ОСОБЕННОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕВУШЕК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

Ли М. С.

*студент Павлодарского Педагогического Университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Кабиева С. Ж

*научный руководитель: кандидат биологических наук,
ассоциированный профессор., г. Павлодар*

Аннотация. В статье представлены результаты изучения физического развития девушек педагогического вуза. У обследуемых нами девушек были собраны плантограммы их подошвенной части стоп, которые в дальнейшем были проанализированы при помощи классического метода Чижина. Провели сравнительную характеристику антропометрических показателей длины тела (ДТ), массы тела (МТ), окружности грудной клетки (ОГК) и индексов Кетле и Стениш. Установлено, что нормальную стопу имеют 48,5%, умеренную и плоскую – 28,2% и 23,3% соответственно.

Аннотация. Мақалада педагогикалық университет қыздарының физикалық дамуын зерттеу нәтижелері келтірілген. Зерттелетін қыздарда аяқтың табанның бөлігінің плантограммалары жиналды, олар кейіннен классикалық Чижин әдісімен талданды. Дене ұзындығының (ДҰ), дене салмағының (ДС), кеуде шеңберінің (КШ) және Кетле мен Стения индекстерінің антропометриялық көрсеткіштеріне салыстырмалы сипаттама жүргізілді. Қалыпты табанның сәйкесінше 48,5%, орташа жалпақ және жалпақ – 28,2% және 23,3% екендігі анықталды.

Annotation. The article presents the results of studying the physical development of girls at a pedagogical university. Planograms of the plantar part of the feet were collected from the examined girls, which were later analyzed using the classical Chizhin method. A comparative characterization of anthropometric indicators of body length (BL), body weight (BW), chest circumference (CC) and Quetelet and Stenia indices was carried out. It was found that 48.5% have a normal foot, 28.2% and 23.3% have moderate and flat feet, respectively.

Ключевые слова. Плоскостопие, плантография, плантограмма, метод Чижина, нормальная стопа, умеренная стопа, плоская стопа.

Кілт сөздер. Жалпақ табан, плантография, плантограмма, Чижин әдісі, қалыпты табан, орташа жалпақ табан, жалпақ табан.

Keywords. Flat feet, plantography, plantogram, Chizhin method, normal foot, moderate foot, flat foot.

Введение. Плоскостопие является одной из наиболее часто встречающихся патологий в практике ортопеда и диагностируется у 45-80% детей дошкольного возраста, у 15% детей старшего возраста и у 15-20% взрослого населения. Однако, истинная частота встречаемости плоскостопия остаётся неизвестной, так как на сегодняшний день нет

единого мнения в отношении диагностических критериев данного состояния [1]. В связи с этим проблема плоскостопия является одной из актуальных, т.к. это заболевание способно привести к более серьёзным осложнениям. Кроме того, распространение данного заболевания с каждым годом увеличивается среди молодежи, что и обуславливает актуальность выбранной нами темы исследования.

Цель исследования: изучить физическое развитие и распространённость плоскостопия среди девушек педагогического вуза.

Объекты и методы. В исследовании приняли участие 99 девушек 2 курса Павлодарского Педагогического Университета имени Әлкей Марғұлан г.Павлодар (Казахстан) в возрасте 18-19 лет. Обследованные студенты относились к основной медицинской группе. Материал собран с соблюдением правил биоэтики. Диагностика плоскостопия проводилась с использованием методов И.М. Чижина осенью 2023 года по плантограммам, которые изготавливались студентами самостоятельно в процессе оценки своего физического развития [2]. Общепринятыми методами определяли основные антропометрические показатели физического развития: длину тела (ДТ), массу тела (МТ), окружность грудной клетки (ОГК) [3]. Для оценки гармоничности физического развития рассчитывался индекс Кетле ($ИК = МТ, кг / ДТ, м^2$) и Стениии ($ИС = ДТ, см / (2 \times МТ, кг + ОГК, см)$) [4].

Статистическая обработка результатов исследования проведена с использованием пакета статистических программ Statistica, и SPSS 11.5. с расчётом критерия Стьюдента [5].

Результаты и анализ исследований. Нами были изучены плантограммы 99 девушек педагогического вуза. Были обнаружены следующие виды свода стопы: нормальная стопа, умеренная стопа, плоская стопа (рисунок 1).

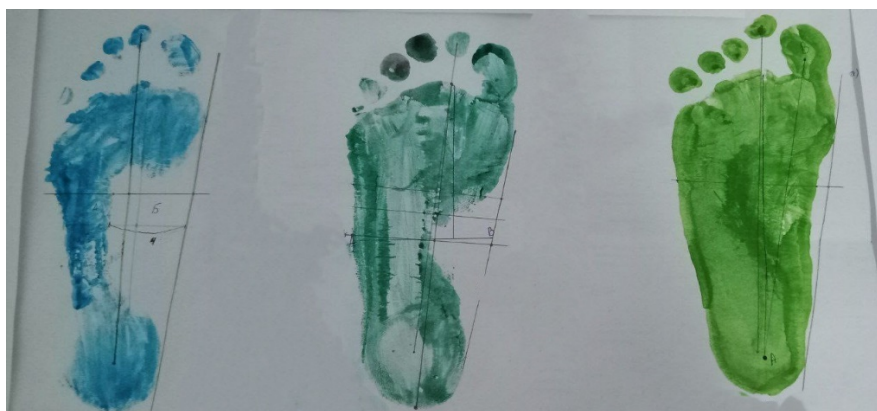

Рисунок 1. Виды свода стопы обследованных девушек педагогического вуза

Оценка полученных плантограмм показала, что 48,5% обследуемых имеют нормальную стопу, умеренная стопа и плоская стопа были отмечены у 28,2% и 23,3% девушек соответственно. Таким образом, 51,5% всех обследуемых имели ту или иную степень плоскостопия (рисунок 2).

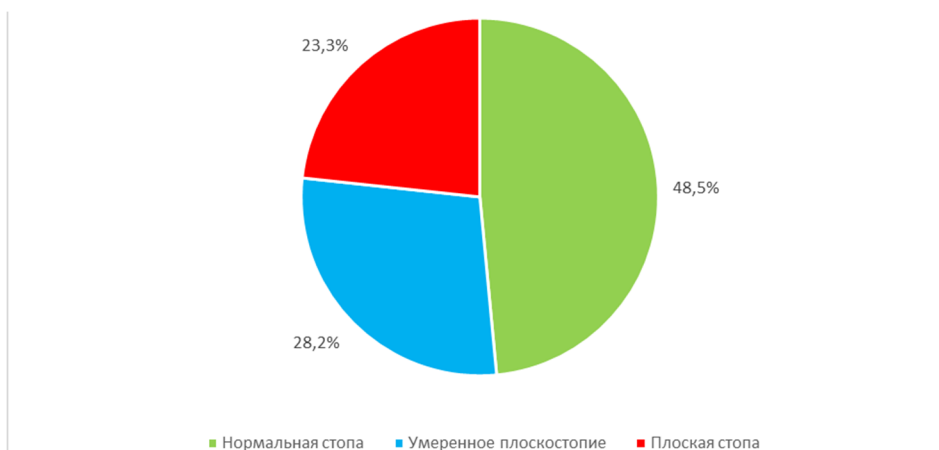

Рисунок 2. Распределение девушек по состоянию свода стопы, %

На следующем этапе нашей работы нами были изучены соматометрические показатели обследуемых девушек в зависимости от состояния свода стопы. Так, все обследуемые были поделены на три группы, имеющие нормальную стопу (n=48), умеренную стопу (n=28) и плоскую стопу (n=23) (таблица 1).

Согласно полученным результатам по показателям: длина тела (ДТ), масса тела (МТ) и окружность грудной клетки (ОГК), – существенных отличий не наблюдалось, однако МТ и ОГК у девушек, имеющих плоскую стопу были выше, что дает возможность предположить, что причинами и предпосылками формирования плоской стопы являются данные показатели их физического развития.

Таблица 1. Соматометрические показатели обследуемых девушек педагогического вуза

Показатели	Нормальная стопа	Умеренная стопа	Плоская стопа
	n=48	n=28	n=23
ДТ (Длина тела), см	163±20,3	165±25,9	165±30,2
МТ (Масса тела), кг	55,6±9,5	55,3±14,8	60,5±16,5
ОГК (Окружность грудной клетки), см	83,6±12,8	83,2±17,2	85±16,5

Индекс Кетле, или индекс массы тела (ИМТ) [6] позволяет определить недостаточный или чрезмерный вес человека. Как видно из рисунка 3, Индекс Кетле выше у обследуемых имеющих плоскую стопу. Однако, плоскостопие встречается и у 17,39% обследованных с недостатком массы тела (ИМТ: 16,02–18,13 кг./кв.м.), у 60,87% – с нормальным индексом массы тела (ИМТ: 18,36–24,84 кг./кв.м.), у 17,39% с избыточным весом (ИМТ: 25,39–29,69 кг./кв.м.) и у 4,35% обучающихся с ожирением (ИМТ: 30,41 кг./кв.м.).

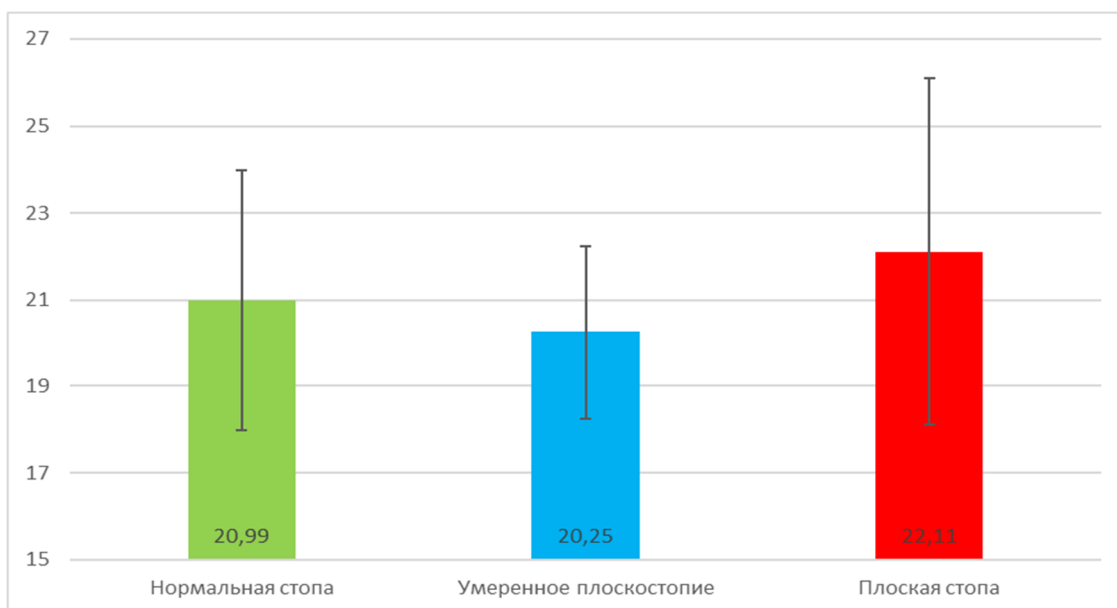

Рисунок 3. Результаты Индекса Кетле обследуемых девушек педагогического вуза

Показатель индекс Стении [7] позволил выявить динамику изменения показателей физического развития. Так, плоская стопа была обнаружена у 30,43% девочек с мезоморфией (гармоничным физическим развитием), у 43,48% студенток с брахиморфией (умеренным отставанием в росте) и у 26,09% – с выраженной брахиморфией (низкорослостью) (рисунок 4).

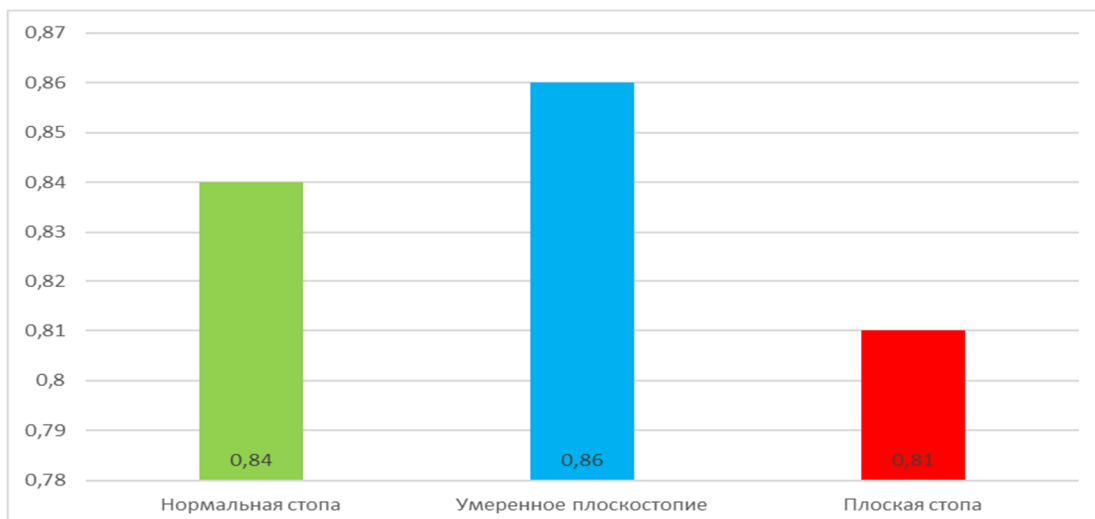

Рисунок 4. Результаты Индекса Стении Вервека-Воронцова обследуемых девушек педагогического вуза

Заключение. Таким образом, нами было выявлено, что только 48,5% всех обследуемых имели нормальную стопу, тогда как 51,5% обследуемых девушек имели ту или степень нарушения свода стопы. Из возможных причин проявления плоскостопия, можем отметить несколько отличающиеся от нормы соматометрические показатели и их индексы (МТ, индексы Кетле и Стении).

Каждому обучающемуся необходимо обратить внимание на своё физическое здоровье. При малейших признаках плоскостопия необходимо обратиться к врачу-ортопеду или хирургу-травмотологу [8]. Для профилактики плоскостопия необходимо заниматься физической культурой, а при необходимости выполнять комплексы упражнений для стоп.

Список использованных источников

1. Шевелева Н. И., Дубовихин А. А., Минбаева Л. С. Проблема плоскостопия на современном этапе // Вопросы практической педиатрии, 2020, том 15, №2, с. 68–74
2. Айзман Р. И., Айзман Н. И., Кабанов Ю. Н., Лебедев А. В., Рубанович В. Б., Суботялов М. А. Мониторинг здоровья детей при занятиях физической культурой и спортом. – Новосибирск, 2005. – 72 с; Рубанович В. Б. Врачебно-педагогический контроль при занятиях физической культурой: учеб. пособие. – Новосибирск, 2003. – 262 с
3. Бунак В. В. Антропометрия. – М.: Учпедгиз, 1941. – 182 с.
4. Воронцов И. М. Оценка антропометрических данных (лекция) // Вопросы охраны материнства и детства. – 1985. – Т. 30, № 6. – С. 6–11.
5. Лакин Г. Ф. Биометрия: учеб. пособ. – 3-е изд., пе- рераб. и доп. – М.: Высш. школа, 1980. – 293 с.

6. Ситдиков Ф. Г., Зиятдинова Н. И., Зефилов Т. Л. Физиологические основы диагностики функционального состояния организма: Учебное пособие к практическим занятиям по физиологии для бакалавров, магистров: – Казань, КФУ, 2019. – 105 с.
7. Венскович, Д. А. Интегральный показатель уровня здоровья молодежи / Д. А. Венскович // Физическая культура и спорт в системе высшего образования: инновации и перспективы развития [Электронный ресурс]: материалы межвузовской научно-практической конференции (Москва, 29 июня 2021 года). – Москва: Московский Политех, 2021. – С. 35–39.
8. Новикова Н. К. Комплексы упражнений для профилактики и лечения плоскостопия: Авторская методика Н. К. Новиковой: – ФГБУ «НМИЦ ТПМ» Минздрава России, Москва, 2021. – 22 с.

СПОСОБЫ ВИЗУАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ

Попов И. С.

*магистрант Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар,*

Ельтинова Р. А.

*научный руководитель: Магистр информатики, руководитель ОП
«Информатика», г. Павлодар*

Аннотация. В данной статье рассмотрены основные методы визуализации информации в образовании. Рассмотрено применение дополненной реальности в образовании и предложено несколько способов визуализации информации посредством дополненной реальности.

Ключевые слова – дополненная реальность, образование, визуализация, информация.

Abstract. This article discusses the main methods of information visualization in education. The application of augmented reality in education is considered and several ways of visualizing information through augmented reality are proposed.

Keywords – augmented reality, education, visualization, information.

Аннотация. Бұл мақалада білім берудегі ақпаратты визуализациялаудың негізгі әдістері қарастырылған. Толықтырылған шындықты білім беруде қолдану қарастырылып, толықтырылған шындық арқылы ақпаратты визуализациялаудың бірнеше әдісі ұсынылған.

Түйінді сөздер–толықтырылған шындық, білім, визуализация, ақпарат.

Дополненная реальность является одной из популярных тенденций в современном образовании. В основном дополненная реальность используется как один из самодостаточных методов

демонстрации изображений исключая другие возможные варианты ее использования. Данная статья предлагает рассмотреть дополненную реальность в рамках разнообразных способов демонстрации информации и определить возможные типы визуализации информации. В данной работе была поставлена цель рассмотреть и проанализировать различные типы визуализации информации с помощью дополненной реальности. Основной задачей данного исследования стал поиск и разбор возможных типов и методов визуализации информации, которые можно применить для дополненной реальности. Статья содержит в себе анализ и разбор различных типов визуализации информации посредством использования дополненной реальности.

В современных методах демонстрации информации с использованием ИКТ возникает застой, вызванный в результате недостаточного обновления, ограниченности в использовании современных инструментов, стереотипов в преподавании и невнимания к развитию новых подходов. Большая часть методик основанна на картинках и небольшими взаимодействиями с ними, что сводит все обучение к однотонным презентациям и заданиям. Редко какой урок/лекция/-практическое занятие, окрашены новым и необычным способом изучения/представления нового. В ходе анализа различных материалов (лекций, статей, презентаций, аудио/видеоматериалов) можно выделить несколько основных типов методов демонстрации информации с помощью ИКТ:

1. Демонстрация информации с помощью мультимедиа и презентаций;
2. Использование интернет ресурсов;
3. Использование игр и обучающих программ.

Таблица 1. Методы демонстрации информации

№	Методы демонстрации информации
1.	Мультимедиа
2.	Интернет-ресурсы
3.	Игры и обучающие программы

Первый тип - демонстрация информации с помощью мультимедиа и презентаций, представляет информацию посредством мультимедиа(видео, аудио, текст, анимация, изображение) и презентаций (представиление информации с помощью компьютерных программ). Одним из хороших примеров использования мультимедиа для демонстрации информации является инфографика. Инфографика представляет собой синтетическую форму организации информационного

материала, включающую в себя, во-первых, визуальные элементы, а во-вторых, тексты, которые поясняют эти визуальные элементы[1, с-2].

Второй тип - использование интернет ресурсов, подразумевает использование различных интернет платформ для обучения, например “Google Forms”.

Третий тип – использование игр и обучающих программ, предлагает использовать игровые методы демонстрации информации для обучения, например, CodeMonkey – видеоигра которая позволяет новичкам изучать концепции и языки компьютерного программирования.

Основой каждой из групп методов является картинка. Картинка это простой в создании, использовании и восприятии метод демонстрации информации, который используется уже не первый десяток лет и в данный момент времени можно выделить проблему необходимости развития методов демонстрации информации дальше, чем обычное статичное изображение. Одним из таких методов является дополненная реальность, внедрение которой в образование может разнообразить имеющиеся способы представления учебного материала.

Дополненная реальность – это реальность с добавлением цифровых технологий. Дополненная реальность позволяет накладывать цифровую информацию на изображение реальной среды и дает возможность накладывать результаты моделирования на реальные объекты и среду[2]. У нее есть три метода работы: маркерная, безмаркерная и пространственная.

В маркерном методе дополненной реальности программа начинает свою работу после замечания камерой маркера, все цифровые объекты появившееся в результате работы программы статично привязываются к маркеру.

Безмаркерная дополненная реальность работает по особым алгоритмам распознавания, где на окружающий ландшафт, снятый камерой, накладывается виртуальная «сетка».

1. Пространственная дополненная реальность – в таком виде дополненной реальности устройства необходимые для передачи и отправки данных находятся вокруг пользователя.

Таблица 2. Методы работы дополненной реальности

№	Методы работы дополненной реальности
1.	Маркерная дополненная реальность
2.	Безмаркерная дополненная реальность
3.	Пространственная дополненная реальность

Применение дополненной реальности в образовании способствует созданию более интерактивного, практического и интересного процесса обучения, который может повысить мотивацию и успеваемость учеников, а также расширить их познавательные возможности. В дополнение к обучению с помощью видео AR может применять виртуальные сообщения к учебным объектам, чтобы трехмерные модели можно было накладывать на учебники, что позволяет учащимся читать книги, одновременно работая с трехмерными моделями персонажей [3].

Применение дополненной реальности в образовании может быть в нескольких формах:

1. Представление дополнительной информации по теме (с помощью изображений, анимации, видео)
2. Интерактивные задания (взаимодействие с объектами на экране, решение тестов с помощью жестов)
3. Практические опыты (лабораторные работы, химические опыты, сборка моделей)

Таблица 3. Формы применения дополненной реальности в образовании

№	Формы применения дополненной реальности в образовании
1.	Представление дополнительной информации по теме
2.	Интерактивные задания
3.	Практические опыты

Первый метод использования дополненной реальности в образовании это представление дополнительной информации по теме, например при чтении учебника. Для данного метода подойдет простое приложение с дополненной реальностью и маркер взятый с учебника. При наведении на маркер появятся дополнительная информация об объекте или по теме урока в каком либо формате представления информации (от картинки до аудиофайла).

Второй метод использования это интерактивные задания. Интерактивные задания – это задания подразумевающие разные способы их выполнения. Например:

1. Интерактивные географические задания: учащиеся могут исследовать географические объекты, исторические события или культурные достопримечательности, используя дополненную реальность;
2. Исследовательские задачи: учащиеся могут участвовать в квесте, где им нужно использовать приложение дополненной реальности для выполнения заданий, связанных с изучением определенной темы.

3. Творческие проекты: с помощью приложений дополненной реальности учащиеся могут создавать творческие проекты, включающие виртуальные элементы. Например, они могут разрабатывать модели архитектурных сооружений, создавать виртуальные искусственные объекты или пейзажи.

Третий метод это практические опыты проводимые с помощью дополненной реальности. В дополненной реальности можно воссоздавать различные опыты и эксперименты предметов естественнонаучного курса:

1. Химические эксперименты, с помощью дополненной реальности можно моделировать химические реакции и исследовать свойства различных веществ, не прибегая к реальным химическим веществам, что позволяет увидеть и изучить труднодоступные вещества в реальном мире

2. Физические опыты, в физике дополненная реальность может помочь при изучении законов механики, оптики, термодинамики и других физических явлений. Ученики могут детально изучать движение тел, взаимодействие сил и другие физические процессы через дополненную реальность

3. География и геология. Дополненная реальность может быть использована для исследования геологических формаций, изучения древних и современных процессов эрозии и осадкообразования, а также для визуализации геологических структур

Исходя из предложенных выше методов был сделан вывод что дополненная реальность подходит как для расширения возможностей изучения теоретических учебных материалов, так и для практических работ и заданий.

Применение дополненной реальности в образовании открывает новые горизонты для учебного процесса, предоставляя уникальные возможности для получения знаний, развития навыков и побуждению интереса обучающихся к обучению. Дополненная реальность как инновационный подход к образованию позволяет превратить традиционные учебные материалы в интерактивные и визуально интересные ресурсы, улучшая усвоение информации и увеличивая объем получаемых знаний. Благодаря возможности создания интерактивных практических заданий и виртуальных опытов, дополненная реальность расширяет границы учебной среды, делая обучение более доступным для обучающихся. Использование дополненной реальности также способствует индивидуализации образовательного процесса, позволяя студентам изучать материал в собственном темпе и в соответствии с их потребностями и предпочтениями.

Список использованных источников

1. Ермолаева Ж. Е., Лапухова О. В., Герасимова И. Н. Инфографика как способ визуализации учебной информации // Концепт. – 2014. – №. 11. – С. 26-30.
2. Yavuz Erkek M. et al. Augmented reality visualization of modal analysis using the finite element method // Applied Sciences. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 1310.
3. Chang K. E. et al. Applying augmented reality in physical education on motor skills learning // Interactive Learning Environments. – 2020. – Т. 28. – №. 6. – С. 685-697.

ВНЕДРЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РЕАЛИЗАЦИИ STEM ПРОЕКТА (НА ПРИМЕРЕ ПРОЕКТА SMART БЕСІК)

Садыгазин К.С.

*Павлодар қаласы, Ә. Марғұлан ат. Павлодар педагогикалық
университетінің магистранты,*

Нургазинова Г.Ш.

*Павлодар қаласы, Павлодар педагогикалық университетінің
жаратылыстану жоғары мектебінің оқыту-сарапшысы,
информатика магистрі*

Аннотация: Мақалада жасанды интеллекттің (ЖИ) білімге, атап айтқанда, білім берудің STEM бағытында педагогикалық кадрларды даярлауға әсері зерттелген. Жасанды интеллект технологиясын қолдана отырып, Smart-бесік STEM жобасы сипатталған.

Түйін сөздер: (Инновация, жасанды интеллект, Smart-бесік, STEM білім беру).

Аннотация: В статье исследуется влияние искусственного интеллекта (ИИ) на образование, в частности, подготовке педагогических кадров в направлении STEM образования. Описывается STEM проект Smart-бесік с применением технологии искусственного интеллекта.

Ключевые слова: (Инновация, искусственный интеллект, Smart-бесік, STEM образование).

Abstract: The article examines the influence of artificial intelligence (AI) on education, in particular, the training of teachers in the direction of STEM education. The STEM project Smart-besik using artificial intelligence technology is described.

Keywords: (Innovation, Artificial intelligence, Smart-besik, STEM education).

Стратегия развития образования Республики Казахстан ставит новые ориентиры перед системой школьного образования, направленные на интеграцию знаний и увеличение роли STEM - образования. В Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года № 726, об утверждении национального проекта "Качественное образование "Образованная нация" излагается, что до 2025 года

обеспечить долю основных и средних школ предметными кабинетами физики, химии, биологии, STEM для создания комфортной, безопасной и современной образовательной среды. В мировой практике развитие интереса STEM – образованию начинают с дошкольного возраста используя в практике различные современные технологии для проведения экспериментов.

В работе исследуется влияние искусственного интеллекта (ИИ) на образование, в частности, в подготовке педагогических кадров в направлении STEM образования. Описывается STEM проект Smart-бесік с применением технологии искусственного интеллекта.

Казахский народ обладает богатым культурным наследием, мудростью и гостеприимством, внося важный вклад в многообразие мировой культуры и прославляя свою историю. То что наши предки ценили тысячелетиями, теперь потеряло свою ценность, а понятие общечеловеческого начинает вытеснять национальное. Эти новые взгляды побудили нас обратиться к нашей культуре, поскольку очень важно, чтобы культура наших предков стала основой воспитания наших детей.

В настоящее время стало сложнее молодому поколению предать культуру наших предков. Молодежь обладает высоким уровнем развития в различных аспектах и обладает собственными научно-обоснованными аргументами. Поэтому нам необходимо передавать знания в контексте современных интеллектуальных технологий, в контексте высоких технологий (HI-TECH).

SMART бесік соединяет в себе народное наследие, оснащенное современной электроникой, позволяющей раскачивать кроватку так, как делает это человеческая рука.

В SMART бесік установлено несколько устройств, которые предоставляют информацию о состоянии ребенка. Одно из них показывает температуру тела ребенка, другое определяет влажность подгузника. Устройство также реагирует на плач малыша и автоматически начинает его качать. Если температура тела ребенка понижается ниже или повышается выше нормы, то подается звуковой сигнал в качестве предупреждения. Во время качания можно включить колыбельную песню. Кроме того, изобретение оснащено USB-портом, чтобы родители могли загружать музыку по своему вкусу. По умолчанию в памяти устройства хранится классическая музыка. Оно работает бесшумно от блока питания с напряжением 12 Вт или от батарей с аналогичным напряжением, что делает его безопасным для ребенка и незаменимым помощником для матерей. В комплекте имеется также мобильное приложение.

В разработке STEM проекта необходимо освоить множество технологий от Бесік до реализации SMART Бесік, от технологии обработки дерева до умных технологий.

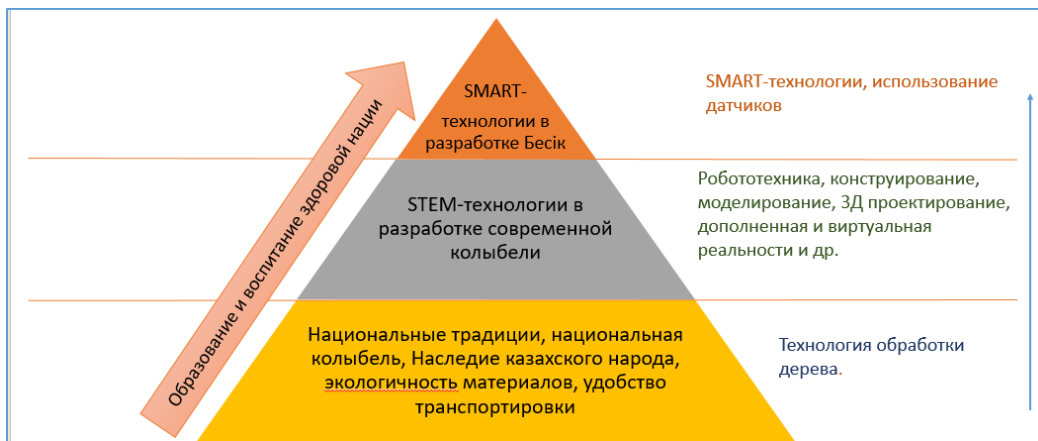

Рисунок 1. Процесс реализации проекта

Связующим звеном мы выделяем STEM-технологии, так как в реализации нам необходимо сделать обзор в актуальные области STEM.

В реализации проекта будут охвачены следующие области STEM и технологии:

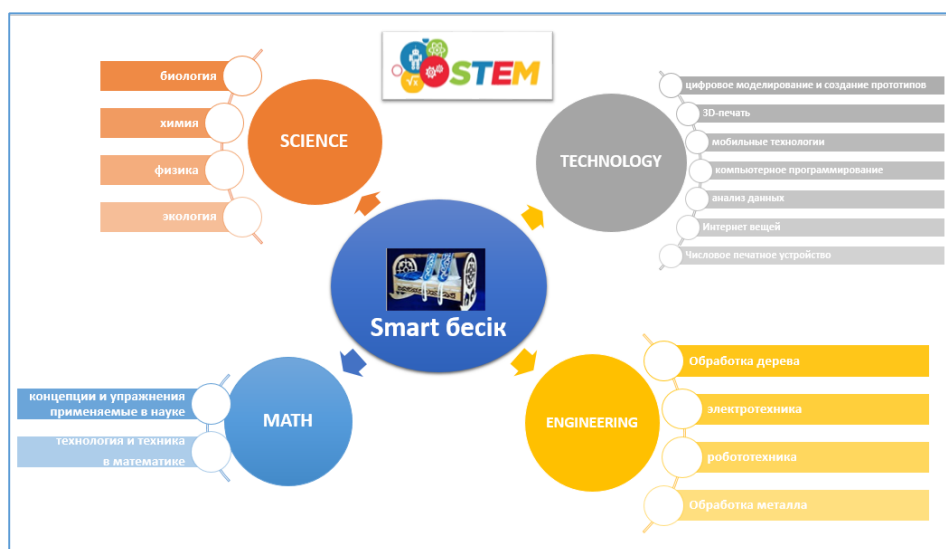

Рисунок 2. Интеграция наук

В реализации SMART Бесік необходимы знания из таких областей наук как биология, химия, физика, экология. В области математики будут выполнены необходимые математические расчеты. Из области инженерии необходимы знания из областей робототехники,

электротехники, обработки металла и дерева. Для совершенствования SMART Бесік необходимо освоение следующих технологий: цифровое моделирование и создание прототипов, 3Д-печать, мобильные технологии, компьютерное программирование, анализ данных, интернет вещей, работа с числовым печатным устройством.

В настоящее время запланирована разработка SMART Бесік и на данном этапе собрана деревянная конструкция, основа бесік. По окончании проекта SMART Бесік будут оснащены следующими устройствами: компактное устройство удаленного мониторинга, андроид операционная система, bluetooth, датчик влажности, Web камера, смартфон, маятник, датчик температуры.

Рисунок 3. Модель SMART бесік

Необходимые устройства для реализации SMART бесік подробно представлены в таблице 1.

Таблица 1. Описание устройств используемые в проекте SMART бесік

Устройство	Описание
	<p>Компактное устройство удаленного мониторинга датчиков по сети Ethernet/Internet. Позволяет удаленно управлять внешними устройствами и оборудованием и получать уведомления и информацию о состоянии датчиков.</p>
	<p>Андроид операционная система, предназначенная в первую очередь для работы с сенсорными экранами. Современный смартфон легко заменяет домашний компьютер, который можно поместить в карман. Позволяет управлять системой обслуживания SMART бесік.</p>
	<p>Беспроводная технология Bluetooth - это технология беспроводной связи на коротком расстоянии, обеспечивающая беспроводной обмен данными между цифровыми устройствами.</p>
	<p>Многофункциональное устройство позволяет прослеживать и устанавливать необходимый уровень влажности в реальном времени. При отклонении уровня влажности в устройстве от необходимых показателей отправляется уведомление на смартфон.</p>
	<p>Видеонаблюдение - инструмент контроля, защиты и наблюдения за ребенком. Возможность использования камеры через смартфон.</p>
	<p>Смартфон применяется для управления мониторингом, подключенными цифровыми устройствами, в том числе с использованием ИИ. Смартфон имеет специализированное ядро или отдельный процессор для выполнения задач машинного обучения и глубокого обучения.</p>
	<p>Маятник для SMART бесік представляет собой устройство, которое устанавливается на детскую кроватку и служит для создания ритмических колебаний, схожих с движением маятника. Он разработан для того, чтобы помочь успокоить ребенка во время сна или когда он находится в беспокойном состоянии.</p>
	<p>WiFi терморегулятор, представляет собой сенсорное табло управления и осуществляет мониторинг условий температуры в реальном времени. Возможность управления осуществляется при помощи сенсора удалённо из любой точки мира посредством мобильного приложения.</p>

В SMART бесік, который оснащен современными технологиями для мониторинга сна и комфорта младенцев, предлагая родителям удобство и безопасность.

Рисунок 4. Разработка SMART бесік

STEM-проекты с использованием технологий ИИ могут быть использованы педагогами общеобразовательных школ в программах спецкурсов для школьников, факультативных занятиях и кружковых секциях по направлению STEM-обучения, а также в образовательных организациях, реализующих программы дополнительного образования детей. Потребителями конечного продукта Smart бесік могут являться современные родители, знающие доказанную эффективность и правильность использования Бесік для формирования правильного физического развития ребёнка.

Список использованных источников

1. Royal Academy of Engineering (2020). <https://raeng.org.uk/>
2. STEM Learning (2019) <https://www.stem.org.uk/>
3. Мухамедиева К.М., Нургазинова Г. Ш., Ельтинова Р. А., Асаинова А. Ж., Абыкенова Д. Б. (2022). Методическая система Stem обучения. Вестник Торайгыров университета. Педагогическая серия. – Павлодар: Toraighyrov University, 2022. - №4. - С. 65-78. ISSN 2710-2661
4. Мухамедиева К.М., Нургазинова Г. Ш., Нурбекова Ж. К. (2022). Содержание подготовки STEM-педагога для современной школы. Информатизация образования: теория и практика: сборник материалов Международной научно-практической конференции памяти академика РАО М. П. Лапчика (Омск, 18–19 ноября 2022 г.) / под общ. ред. М. И. Рагулиной. — Омск: Изд-во ОмГПУ, 2022. - С. 137-78.

ПРИМЕНЕНИЕ «КАЙДЗЕН» ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ

Садық Б.Н.

магистрант Торайгыров университета, г. Павлодар

Алькеев М.А.

*научный руководитель: PhD, ассоциированный профессор,
г. Павлодар*

Аннотация. В статье представлен опыт применения инструментов «Кайдзен» технологий в обучении географии в школе. Основной целью исследования является разработка методов внедрения «Кайдзен» технологий в учебно-воспитательный процесс с учетом специфики казахстанской системы образования на современном этапе развития.

Ключевые слова: Кайдзен, непрерывное улучшение, совершенствование, преподавание географии

Андатпа. Ұсынылған мақалада мектептегі география пәнін оқытуда «Кайдзен» технологияларының құралдарын пайдалану тәжірибесі келтірілді. Зерттеу қазіргі даму жағдайында қазақстандық білімберу жүйесінің ерекшеліктерін ескеріп, оқу-тәрбиелеу үрдісіне «Кайдзен» технологияларын енгізу әдістерін құрастыру мақсатын көздейді.

Өзекті сөздер: Кайдзен, үздіксіз жақсарту, жетілдіру, географияны оқыту

Annotation. This article presents the experience of applying the tools of "Kaizen" technologies in teaching geography at school. The main purpose of the study is to develop methods of introducing Kaizen technologies in the educational process, taking into account the specifics of the education system in Kazakhstan at the present stage of development.

Keywords: Kaizen, continuous improvement, improvement, teaching geography

Одним из первых пунктов нового этапа социальной модернизации казахстанского общества Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в своем ежегодном «Послании народу Казахстана - 2024» отмечает повышение качества образования [1]. Современные темпы развития человеческого общества требуют от системы образования инновационных подходов не только в обучении и развитии учащихся, но в создании условий для получения знаний и выработки практических умений и навыков принятия решений в любых жизненных ситуациях. В данном контексте предприняты многочисленные попытки поиска эффективных и универсальных инструментов, среди которых особо выделяются «Кайдзен» технологии.

Система «Кайдзен» дает новые возможности для совершенствования отечественной системы образования, где в самой этимологии термина заложено значение «постоянное совершенствование и улучшение». Зародившись в 80-е годы XX столетия в Японии, данная

система технологий в сравнительно короткий период времени смогла не только поднять послевоенную экономику страны, и как известно, сейчас Япония является одной из самых развитых стран мира, но быстро распространилась по миру и нашла применение в различных отраслях человеческой деятельности.

По всему миру доказавшая свою эффективность «Кайдзен» технология с каждым днем все больше набирает обороты и проникает в различные сферы организации и управления человеческой деятельности. Возникнув в сфере развития бизнеса, «Кайдзен» сегодня находит применение и в сфере образования. Что является отрядным, так как привитие таких эффективных методов и в целом образа жизни (потому что «Кайдзен» это не просто методы и инструменты, это стиль жизни) молодому поколению с ранних лет станет залогом успешного и устойчивого развития каждого в отдельности и современного общества и государства в целом. Кайдзен, создававшийся как методология управления бизнесом и совершенствования внутренних процессов компании, применим и в частной жизни [2].

Концепция «Кайдзен» была разработана японским экспертом кадрового консалтинга Масааки Имаи, который в 1986 году в Англии издал свою книгу «Кайдзен. Ключ к успеху японских компаний» [3]. 1997 году вышла в свет его вторая книга «Гемба кайдзен» [4]. Путь к снижению затрат и повышению качества». Одной из первых компаний, успешно внедривших данную концепцию в период восстановления после 2-й мировой войны, является известная по всему миру японская компания Toyota.

Обобщая различные определения «Кайдзен», можно сделать вывод, что «Кайдзен» - это процесс постоянного (непрерывного) улучшения любой сферы жизни и деятельности человека, где результаты достигаются не за счет быстрого скачкообразного роста, а за счет медленного (маленькими шагами), но верного следования основных принципов данной технологии. С точки зрения психологии, любые резкие перемены часто вызывают страх у людей, а маленькие, значит комфортные шаги «Кайдзен» смягчают отрицательную реакцию мозга на перемены, развитие и стимулируют рациональное и креативное мышление [5, с.16].

В настоящее время непрерывное образование является актуальной проблемой во всех странах, ее необходимость обусловлена прогрессом науки и развитием современных информационно-коммуникационных технологий.

В данном контексте, преимуществом технологии Кайдзен является эффективная интеграция существующих инструментов и иннова-

ционных методик, которые не только устраняют недостатки традиционных методов обучения, но и дополняют их более инновационными методологиями [6].

На сегодняшний день технологию Кайдзен успешно внедряют в образовательный процесс для повышения качества обучения. Педагог влияет на качество обучения студентов, а, следовательно, и на качество жизни общества в целом [7].

Среди многочисленных приемов и инструментов концепции «Кайдзен», которые могут быть внедрены в учебный процесс, нами были отобраны следующие:

1) **метод «1 минуты»** для изучения номенклатуры географических объектов. В изучении номенклатуры большой роль играет самостоятельная работа учеников. И часто для самостоятельной работы учащимся не хватает силы воли и усидчивости, поэтому, на наш взгляд, здесь хорошо подойдет метод «1 минуты», который заключается в том, что заданию посвящается всего 1 минута, но – ежедневно и, желательно, в одно и то же время. Таким образом, посвятить заданию всего 1 минуту очень легко, но за счет ежедневного изучения у учеников, во-первых, вырабатывается привычка, во-вторых, улучшается память и запоминание, и, в-третьих, за счет получения результатов усиливается мотивация. Также этот инструмент можно использовать при изучении терминов дисциплины. Также можно всего по 1 минуте в день заучивать термины и понятия, которых в географии огромное изобилие.

2) **стандартизация ежедневных операций**, например, при изучении новой темы использование «модели трех вопросов»:

- Что мы уже знаем? (левая часть панели);
- Что нам нужно узнать? (правая часть панели);
- Что нужно для этого сделать? (центральная часть панели).

Вопросы задаются в начале ознакомления с новым материалом, при этом дополняются в процессе изучения.

3) **метод «Канбан»** основан на визуализации процесса выполнения определенных задач, что особенно подходит для школьников, которые, как известно, больше воспринимают визуально, чем аудиально. Тем более что данный процесс можно представить в игровой форме. Как известно, геймификация учебного процесса особенно хорошо сказывается на восприимчивости и усвоение учебного материала. Слово «канбан» - означает «вывеска», «бирка», «карточка», то есть подразумевает собой образно-знаковую модель предоставления материала. Данный метод можно использовать в разных аспектах:

- формирование бережливого мышления и отношения к природным ресурсам в повседневной жизни;
- матрица «Канбан» с отметками выполнения;
- при изучении политической карты мира эффективно использование «Геопазлов», например, изучение политической карты мира будет проходить в увлекательной игровой форме. Особенность геопазлов в том, что пазлы разрезаны в виде конфигураций стран (рис. 1). И таким образом, ученики, собирая данные пазлы, во-первых, будут запоминать формы стран, и во-вторых, их географическое положение. При неоднократном выполнении данного задания, ученики с каждым разом будут быстрее и быстрее складывать пазлы, тем самым закреплять полученные представления о политической карте мира и расположении различных государств.
- **доска «Канбан»**. Особенно популярно использование стикеров, бирок, карточек при выполнении определенных заданий, отслеживании этапов выполнения и пометок выполнения.

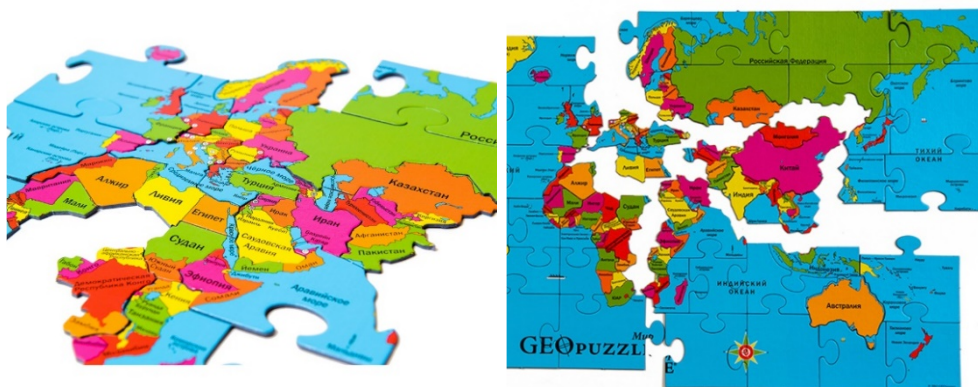

Рисунок 1 – Геопазлы политической карты мира

4) **Сортировка.** Главный объект географических исследований - пространственно-временные природно-общественные системы (геосистемы) различного иерархического уровня - отличаются большим разнообразием и обладают бесконечным множеством свойств. Наиболее распространенным методом их упорядочения является систематизация. Провести такую систематизацию позволяет метод сортировки. В самой концепции «Кайдзен» метод сортировки предполагает разделение предметов и вещей на «нужное» и «ненужное» с целью избавления от последних. В обучении географии данный метод можно применить при изучении терминов и понятий,

составлении глоссария, классификация различных типов и видов географических объектов и т.д. Например, при изучении видов ландшафтов можно составить колонки различных видов ландшафтов и на отдельных бирках или стикерах, небольших листах бумаги прописать их свойства, раздать их в хаотичном порядке ученикам. Задача учеников – распределить листочки с характеристиками в правильные колонки ландшафтов, то есть распределить в соответствующие колонки.

5) **Доска идей (банк идей) или система предложений «Кайдзен».** Современному подрастающему поколению особенно важно научиться предлагать идеи. Для этого в «Кайдзен» системе предусмотрен специальный «банк идей». Суть его в том, что каждый участник или член коллектива может делать свои предложения и рекомендации по улучшению процесса, а руководитель – рассматривает каждый из них, несмотря на то, что некоторые могут быть невозможными или неубедительными, глупыми и нелепыми. Такую же практику можно внедрить и на уроках географии. Особенно хорошо «банк идей» заходит в теме экологических проблем и путей их решения. Ведь задача обучения не только осведомить учеников о существовании экологических проблем на планете, но и научить детей находить пути решения из критических ситуаций, понимать причинно-следственные взаимосвязи природно-общественных процессов, осуществлять поиск идей, научиться находить способы собственного вклада в развитие природы и общества, развивать нестандартное креативное мышление.

6) **Метод «5 Почему» (5 Why).** Данный метод также эффективен при поиске решений поставленной задачи, проблемы. Суть метода – найти решение путем выявления причин возникновения проблемы с помощью 5 вопросов «Почему?». Основателями «Кайдзен» технологии считается, что на пятый вопрос решение находится. В основе метода также лежит поиск причинно-следственных связей возникновения проблемной ситуации.

7) **Диаграмма Исикавы («рыбий скелет»)** – техника выявления и визуализации причин проблемы, устранение которых приведет к устранению самой проблемы. Диаграмма не зря называется «рыбий скелет», так как наглядно диаграмма действительно выглядит как скелет рыбы. «В голове» этой «рыбы» формулируется проблема или задача, вопрос. А кости, прилегающие к «позвонку», отражают факторы или причины 1-го порядка или главные факторы (рис. 2). Можно также определить причины главных факторов (факторы 2-го порядка или второстепенные причины). Уровней или порядков

факторов (причин) может быть несколько – факторы 3-го, 4-го и т.д. порядков. Различные макеты и шаблоны данной диаграммы есть онлайн-редакторе визуального контента Canva.

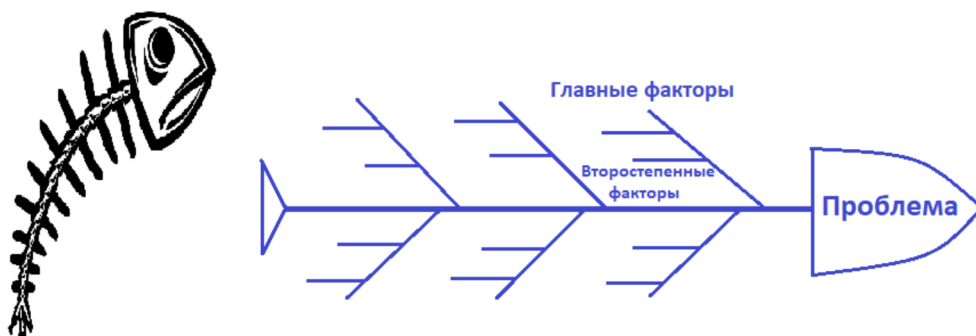

Рисунок 2 – Модель диаграммы Исикавы («рыбный скелет»)

Диаграмму можно использовать для составления схем факторных связей природно-общественных связей при преподавании географии (рис. 3).

8) **Диаграмма «Спагетти»** - также интересный инструмент «Кайдзен» технологий, который можно применить на уроках географии.

В преподавании географии (рис. 4) данный метод хорошо подходит для отражения различных взаимосвязей между компонентами, круговороты различных веществ (воды, газов, горных пород и пр.), энергии, циркуляционных движений различных потоков (воздушных, водных масс, течений, ветров, транспортных путей, потоков товарооборота и др.).

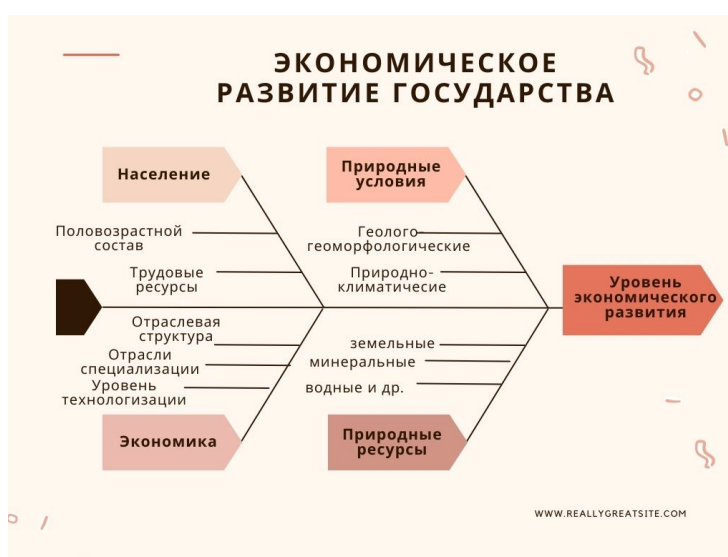

Рисунок 3 – Пример составления диаграммы Исикавы в Canva для уроков по географии

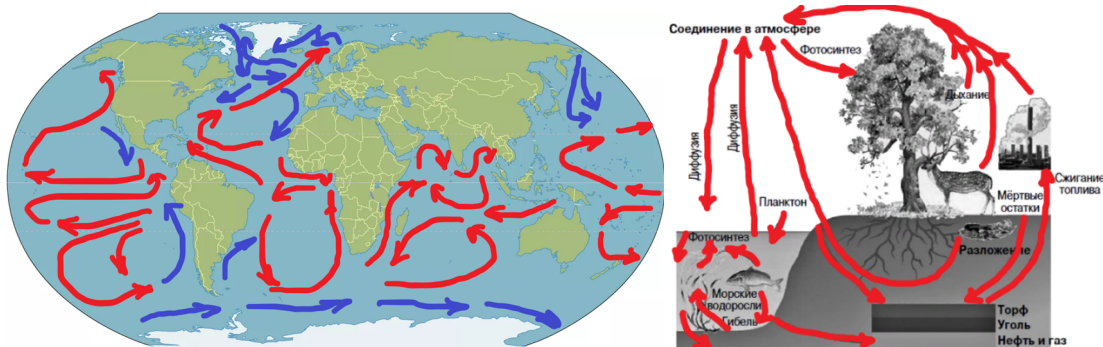

Рисунок 4 – Примеры выполнения заданий учениками методом «Спагетти»

Таким образом, суть Кайдзен технологии – философия рационального потребления, что особенно актуально в эпоху глобальных проблем человечества, в том числе и проблем ментального мышления. И неслучайно, на наш взгляд, зарождение данной системы мышления и образа жизни, произошло в Японии, который славится своим подходом к продуктивности и бережному отношению к ресурсам. Сегодня Кайдзен стало искусством маленьких шагов для достижения целей в любой сфере жизни человека.

Список использованных источников

- 1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана 2024 года
2. Кайдзен: все о японской системе бережливого производства –<https://sales-generator.ru/blog/kaydzen/#2> – Дата обращения: 20.03.2024
- 3 Масааки Имаи. Кайдзен. Ключ к успеху японских компаний. – М.: «Альпина Паблишер», 2011. – 280с.
- 4 Масааки Имаи. Гемба кайдзен. Путь к снижению затрат и повышению качества. – М.: «Альпина Паблишер», 2010. – 344 с.
- 5 Роберт Маурер. Шаг за шагом к достижению цели: Метод кайдзен. – М.: Альпина Паблишер, 2014. – 192 с.
- 6 Альжанов А.К., Ахитова Р.С. Применение технологии Кайдзен для повышения качества образования будущих педагогов информатики // ВЕСТНИК Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Педагогика. Психология. Социология. – 2023. – № 4(145) – С. 25-36
- 7 Guskova N.D., Vdovin S.M., Krakovskaya I.N., Slushkina Yu.Yu. The Quality of Education as a Primary Concern of the Sustainable Development // European Research Studies. – 2016. – Vol. 19. – Is. 3. – P. 239-257.

ЖАНГЕЛДИН АУДАНЫНЫҢ ГЕРПЕТОФАУНАСЫ

Сапар Т.Ж.

4-ші курс студенті, А.Байтұрсынұлы атындағы
Қостанай өңірлік университеті

Кубеев М.С.

А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті,
Ө.Сұлтангазин атындағы педагогикалық институты
ғылыми жетекші: аға оқытушы, Қостанай қ.

Түйіні. Жангелдин ауданының бірқатар аймақтарында мекен ететін қосмекенділер мен бауырымен жорғалаушылар фаунасы толық зерттелмеген. Зерттеу жұмыстары ауданның қосмекенділері мен бауырымен жорғалаушылардың морфологиялық-экологиялық ерекшеліктерін анықтауға арналған. Сонымен қатар, жануарлардың құрамы мен қазіргі жағдайы түрлердің таралу аймағының, популяция тығыздығының және басқа экологиялық көрсеткіштерінің өзгеруіне байланысты тұрақты болып қалмайды және мәліметтерді жаңартуды талап етеді.

Аннотация. Фауна земноводных и пресмыкающихся, обитающих в Джангельдинском районе, до конца не изучена. Научно-исследовательская работа направлена на определение морфологических и экологических особенностей земноводных и рептилий региона. Кроме того, состав и современное состояние животных не остается стабильным из-за изменения видового ареала, плотности населения и других экологических показателей и требует обновления данных.

Abstract. The fauna of amphibians and reptiles living in the Zhangeldinsky district has not been fully studied. The research work is aimed at determining the morphological and ecological features of amphibians and reptiles of the region. In addition, the composition and current condition of animals does not remain stable due to changes in the species range, population density and other ecological indicators and requires updating the data.

Кілт сөздер: герпетофауна, зоогеография, Жангелдин ауданы.

Ключевые слова: герпетофауна, зоогеография, Джангельдинский район.

Keywords: herpetofauna, zoogeography, Zhangeldinsky district.

Кіріспе. Бүгінгі таңда қазіргі заманның басты проблемаларының бірі халықтың өсуі, өнеркәсіптің дамуы, урбанизацияның үдемелі қарқыны жағдайында қоршаған табиғи ортаны сақтау болып табылады. Агломерациялар мен елді мекендер аумақтарының кеңеюі, адам әрекетінен зардап шекпеген алқаптардың азаюына әкеліп соқтырады, халықтың оқшаулануының күшеюіне және елді мекендер ішіндегі орта сапасының күрт төмендеуіне әкеледі.

Жануарлардың тіршілік ету ортасына антропоикалық әсердің күшеюіне байланысты қосмекенділер мен бауырымен жорғалаушыларды зерттеудің маңыздылығы жыл сайын артып келеді. Олар өздеріне тән биотоптарда айтарлықтай биомассасы бар көптеген

кұрлық омыртқалыларының бірі болғандықтан. Трофикалық тізбектердің көпшілігінде екінші немесе үшінші ретті тұтынушылар ретінде олар урбанизацияланған аумақтарда, табиғи кешендерде орналасқан тұрақтылықты сақтауда маңызды рөл атқарады.

Зерттеу аймағы негізінен Торғай даласы деп аталатын шөлейт даланы құрағандықтан, герпетофаунаның кейбір өкілдерінің шекаралары жақын және олардың таралуы аймақтарын нақтылауды қажет етеді [1, с.93].

Зерттеудің мақсаты: Жангелдин ауданының герпетофаунасының құрамын, таралу аймағының, популяция тығыздығының және қазіргі жағдайын анықтау.

Материалдар және әдістері. Біздің зерттеу аймағымыз Солтүстік-батысы теңіз деңгейінен биіктігі 210 - 310 метр бойлық бағыттағы Теке, Қызбел, Жыланды және Қарғалы таулары орналасқан [Торғай үстіртінің](#) оңтүстік-батыс шетін қамтиды. Жер бедерінің жалпы еңісі оңтүстікке және оңтүстік-батысқа қарай бағытталған. Торғай мен Ұлы Жыланшық өзендерін бойлай Айғырқұм, Тосын және Аққұм құмдарын құрайды [2, с.592].

Зерттеулер маршруттық әдіспен 2023 жылдың маусымында, шілдесінде және қыркүйегінде жүргізілді. Маршруттардың жалпы ұзындығы 46,9 шақырымды құрады.

1-кесте- 2023 жылы Торғай өзенінің орта ағысындағы аңғарды табиғи зерттеу маршруттары

Маршруттың №	Өту күні	Маршруттың ұзындығы, км.
1	23.06.2023	2,5
2	24.06.2023	6,7
3	28.06.2023	3,7
4	01.07.2023	4,4
5	04.07.2023	4,6
6	11.07.2023	6,5
7	12.07.2023	6,3
8	22.07.2023	6,3
9	17.09.2023	5,9

Маршруттарда біз қосмекенділер мен бауырымен жорғалаушылар фаунасының құрамын зерттедік, сонымен қатар жеке түрлер популяциясының қазіргі жағдайын зерттеуге тырыстық.

Жануарлардың таксономиялық байланысы стандартты диагностикалық белгілермен анықталды. Қосмекенділер мен бауырымен

жорғалаушылардың таксондарының атаулары соңғы өзгерістерді ескере отырып жүргізілді [6, с.4-10].

Жануарлар торлармен, герпетологиялық ілмектермен ұсталды. Сондай-ақ, жануарларды дәл анықтау мүмкін болмаған жағдайда, мата сөмкелерде тасымалдау үшін желдеткіш саңылаулары бар пластикалық банкалар қажет болды.

Қосмекенділерді өлшеу калиппер көмегімен 1 мм дәлдікпен жүргізілді. Кесірткелер мен жыландарды өлшеу кезінде - рулетка және металл сызғыш, сыртқы морфологияны сипаттағанда - стандартты сипаттамалардың қысқартылған нұсқалары қолданылды [4, с. 30-35].

Жекелеген түрлердің саны жалпы қабылданған әдістеме бойынша маршруттық әдіспен анықталды. Барлық түрлер үшін сандарды есепке алу процесінде трансектінің ені 2 м (маршрут осінің бүйірлері бойынша 1 м) болуы тиіс. Н.Г. Челинцев ұсынған 1 формула популяциялардың тығыздығын санның маршруттық есебінің нәтижелері бойынша анықтау үшін қолданылды.

$$D = \frac{n}{2LW} \quad (1)$$

мұндағы D-даралардың тығыздығы;

n-маршрутта табылған жануарлардың саны;

L-есеп маршрутының ұзындығы;

W-маршрут осінен есептік жолақ шекарасына дейінгі қашықтық.

Жануарлардың салыстырмалы көптігін бағалау үшін жануарлардың пайда болуына негізделген балдық шкаласы қолданылды: 0-түр белгіленбеген (жеке кездесулер жоқ); 1-түр сирек кездеседі (тұрақты емес кездесулері); 2 - түр аз (жеке маршруттардағы тұрақты кездесулері); 3-түр жиі кездеседі (көптеген маршруттардағы кездесулері); 4-түрлер көп (көптеген маршруттардағы кездесулері); ? - түрдің тіршілік ету ортасының сенімділігі нақтылауды қажет етеді [3,с.7-9].

Зерттеу нәтижелері және талқылауы. Қостанай облысында әдеби дереккөздер бойынша қосмекенділердің 6 түрі, бауырымен жорғалаушылардың 14 түрі белгілі, оған зерттеу аймағындағы аталған қосмекенділер мен бауырымен жорғалаушылардың түрлері кіреді. Шілде мен қыркүйек айларында табиғи зерттеу барысында қосмекенділердің 4 түрі және бауырымен жорғалаушылардың 9 түрі атап өтілді. Соңғы өзгерістерге сәйкес герпетофауна өкілдерінің таксономиялық мәртебесі 2-кестеде келтірілген. Соңғы жылдары атаулары өзгерген таксондар үшін олардың бұрынғы ғылыми атаулары қосымша келтірілген [5, с.55] .

2-кесте- Жанделдин ауданының герпетофаунасының құрамы
Қосмекенділер- *Amphibia*

1. Сасық бақа	(<i>Pelobates fuscus</i> Laur., 1786)
2. Жасыл бақа	(<i>Bufo viridis</i> Laur., 1786)
3. Сүйіртұмсық бақа	(<i>Rana terrestris</i> Nilsson 1842)
4. Шөп бақасы	(<i>Rana temporaria</i> L., 1758)

Бауырымен жорғалаушылар- *Reptilia*

1. Тақырлық жұмырбас	(<i>Phrynocephalus helioscopus</i> Pall., 1771)
2. Өртүрлі түсті кесіртке	(<i>Eremias arguta</i> Pall., 1773)
3. Секіргіш кесіртке	(<i>Lacerta agilis</i> L., 1758)
4. Тірі туатын кесіртке	(<i>Zootoca vivipara</i> Jacq., 1787)
5. Сарыбас сужылан	(<i>Natrix tessellata</i> Laur., 1768)
6. Өрнекті шұбарбасты жылан	(<i>Elaphe dione</i> Pall., 1773)
7. Кәдімгі сұржылан	(<i>Vipera berus</i> , L., 1758),
8. Дала сұржыланы	(<i>Vipera ursine</i> Bonap., 1835)
9. Бозжылан	(<i>Ancistrodon halys</i> Pall., 1775)

Зерттеу аймағының қосмекенділер фаунасының 4 түрі бар, бұл аймақтық батрахофаунаның 66,6% құрайды. Аумақты табиғи зерттеу барысында қосмекенділердің 4 түрі табылды.

Зерттеу аймағында бауырымен жорғалаушылардың 9 түрі, яғни Жангелдин ауданының герпетофаунасының 64,2% байқалды.

Зерттеу аймағында болуы мүмкін кейбір түрлерді кездестірмеу себептерін талдай отырып, біз келесі болжамдарды жасадық.

Өрнекті шұбарбасты жылан көбею маусымын мамыр айында аяқтайды, яғни біздің 2023 жылғы зерттеулеріміз басталғанға дейін, сондықтан оны анықтау екіталай болды.

Сарыбас сужылан жасырын өмір салтын жүргізеді және көбею кезеңінен тыс уақытта да байқау қиын. Бұл түр борпылдақ иілгіш субстраты бар жерлерді жақсы көреді, ал біз зерттеген биотоптардың көпшілігінде жақсы дамыған шымтезек болды.

Бозжылан әдетте популяция тығыздығының төмендігімен сипатталады және тығыз топтамалар түзбейді, бұл біздің зерттеулерімізде оны анықтау қиындық тудырды.

Жаз айларында дала сұр жыланы белсенділіктің екі шыңына ие және олар көбінесе таңертең және түстен кейін кездеседі. Зерттеу аймағының шалғайлығына байланысты біз күннің ортасына жақын маршруттарда жұмыс істей бастадық және күннің ыстығы басылғанға дейін аяқтадық.

Қорытынды.

1. Зерттеу аймағының қосмекенділер фаунасының 4 түрі бар, бұл аймақтық батрахофаунаның 66,6% құрайды. Аумақты табиғи зерттеу барысында қосмекенділердің 4 түрі табылды.

2. Зерттеу аймағында бауырымен жорғалаушылардың 9 түрі, яғни Жангелдин ауданының герпетофаунасының 64,2% байқалды.

3. Секіргіш кесірткенің 33 үлгісі табылды: 8-і оң жағалауда, 25-і Торғай өзенінің сол жағалауында, Шилі ауылының жанында. Маршруттық әдіс бойынша формула арқылы есептегенде бұл даралардың тығыздығы - 3-ші түр жиі кездесетіндігін көрсетті. Бұрын секіргіш кесірткенің таралу аймағы Ұлы Жыланшық және Теке өзендерінің маңында шектелген. Кейінірек [Аралбай](#) ауылының маңында түрдің оқшауланған популяциясының табылғаны туралы хабарланды. Торғай өзенінің аңғарының осы бөлігінде түрлердің кең таралуын болжады. [Көкалат](#) ауылының маңындағы секіргіш кесіртке табылғаны бұл болжамды растайды.

4. Зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтер Жангелдин ауданының қосмекенділермен бауырымен жорғалаушылар туралы әдістемелік жиынтықтарын толықтыруға, мектеп жасындағы оқушыларының зоологиялық білімдерін артыруға, педагогикалық қолдау бағдарламасын әзірлеуге мүмкіндік береді және оқу процесіне енгізуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Исакова К. А. География Костанайской области. Учебное пособие. Алматы, 2003. с.93.
2. Физическая география Республики Казахстан: Учебное пособие. Астана: Евразийский Национальный университет им. Л. Н. Гумилева, «Аркас», 2010. с.592.
3. Андрущенко А.В. К вопросу о видовом составе герпетофауны Костанайской области. Материалы международной научной конференции Биологическое разнообразие азиатских степей. Казахстан, Костанай 3-4 апреля 2007 г.с. 7- 9.
4. Брагин Е.А., Брагина Т.М. Фауна наземных позвоночных Костанайской области. Материалы Международной научной конференции «Биологическое разнообразие Азиатских степей» Костанай, 2007, с. 30-35.
5. Брагина Т.М., Валяева Е.А., Соловьев А.И. Видовой состав, особенности распределения и морфометрические показатели некоторых представителей батрахофауны и герпетофауны Костанайской области. - // Научно-методический журнал КМПИ. 2011 г. с.52-59.
6. Брагина Т.М. Особо охраняемые природные территории Казахстана и перспективы организации экологической сети, Костанайский дом печати, 2006 г., с. 4-10.

НАУЧНОЕ ОБЪЯСНЕНИЕ НАРОДНЫХ ПРИМЕТ О ПОГОДНЫХ ЯВЛЕНИЯХ

Серикпаева М.Т.

*студент Павлодарского Педагогического университета
имени Әлкей Марғұлана, г. Павлодар,*

Суворова Л.Б.

*научный руководитель: преподаватель-эксперт, магистр географии,
г. Павлодар*

Аннотация. В данной статье представлена проблема научного объяснения народных примет о погоде. Дается их научное обоснование.

Аннотация. Бұл мақалада ауа райы туралы халықтық белгілерді ғылыми тұрғыдан түсіндіру мәселесі қарастырылған. Олардың ғылыми негіздемесі келтірілген.

Abstract: This article presents the problem of scientific explanation of folk signs about the weather. Their scientific justification is given.

Ключевые слова: приметы, научное объяснение, метеорология

Түйін сөздер: белгілер, ғылыми түсініктеме, метеорология

Keywords: signs, scientific explanation, meteorology

В современном понимании людей народные приметы укоренились как недостоверный источник и что верить в них - это пустая трата времени. На самом же деле, многие приметы можно объяснить с научной точки зрения. С древности люди придерживались примет и верили в них, так как после определенного явления или случая следовало закономерное именно ему событие. Просто на тот момент времени наши предки не имели достаточного уровня развития в научной сфере для обоснования многих процессов на Земле. Так как большую часть времени они проводили на природе, то могли подмечать только мельчайшие изменения в характере поведения животных, от насекомых до собак, наблюдать за звездами и облаками, замечали изменения температуры и влажности. На основании своих наблюдений и строились предположения, что некоторые явления служат признаком к изменениям в погоде. Всё что не поддавалось объяснению и пониманию, они начинали обожествлять и бояться. Так и возникли древние верования людей. Численность населения племени или народа достаточно сильно была зависима от погодных условий места их проживания. В случае наступления неблагоприятных погодных явлений в первую очередь страдал урожай. Впоследствии из-за нехватки продовольствия численность племени могла значительно сократиться или свестись к нулю. У разных регионов приметы могут различаться из-за отличий в географическом положении, и соответст-

венно в поступлении солнечной радиации, соотношения тепла и влаги и т. д.

В настоящее время наука достигла современного уровня развития в сравнении с прошлым, что позволяет правильно трактовать народные приметы с научной точки зрения. Рассмотрим несколько примеров [1].

“Если кузнечики стрекочут вечером ожидай хорошей погоды завтра”.

Данная примета имеет полностью научное объяснение. В большинстве своем кузнечики ведут себя довольно-таки тихо, но бывает так что вечерами можно услышать то, как они стрекочут. Стрекот является результатом процесса потирания их конечностей о крылья (рис.1). Этот звук ослаблен перед наступлением дождя при пониженном атмосферном давлении и повышенной влажности. Но чем выше будет атмосферное давление и ниже будет влажность, тем сильнее и дальше будет слышен звук стрекота кузнечиков по округе предвещающая теплую и хорошую погоду [1].

Рисунок 1 - Кузнечик в вечернее время

Рисунок 2 - Полет ласточек перед дождём

“Ласточки начинают низко летать - к дождю” (рис.2).

Является достаточно древней приметой, точно предсказывающей ближайшее наступление дождя. Происходит из-за пищевой цепи и изменения содержания влаги в воздухе. Перед наступлением дождя влажность начинает повышаться и оседать на крылышках мелких насекомых и мошек, не давая им возможности подняться выше до

обыденной высоты, а так как ласточки питаются этими самыми мошками им приходится опускаться ниже в поисках пропитания погоду [1].

Рисунок 3 - Облачные ярусы, типы облаков

“Если облака находятся высоко - ждите хорошей погоды” (рис.3).

Облака являются результатом процесса конденсации водяного пара. В атмосфере начинают скапливаться мельчайшие капельки воды и кристаллы льда и когда облака накапливают достаточно много влаги, они тяжелеют, опускаются ниже и выпадают на землю осадками в виде дождя, снега или града. Но когда они находятся высоко в небе – это говорит о том, что они только начинают формироваться и влаги в них недостаточно, соответственно осадков от таких облаков можно не ждать. После изучения метеорологами облаков, определить будут ли осадки стало еще легче, достаточно знать какие есть виды облаков и из каких чаще всего выпадают осадки. Благодаря таким знаниям каждый человек может визуальное определить форму облаков сделать предположение [2].

Рисунок 4 - Горизонтальное расположение дыма

“Дым из трубы стелется по земле без ветра - к ненастной погоде” (рис.4).

Еще одна примета, которую можно объяснить метеорологическими процессами. Атмосферное давление воздуха определяет направление движения дыма. При высоком давлении воздуха дым будет подниматься вертикально вверх, а если дым опускается спиралью к земле и стелется по ней, значит давление воздуха понижено и можно ждать ненастной погоды. Происходит это по причине того, что перед наступлением осадков влажность воздуха увеличивается, и соответственно частицы дыма становятся тяжелее и опускаются ближе к земле [1].

Существуют также народные приметы, которым нет точного научного объяснения, только предположения. Это приметы чаще всего связанные с солнцем, например, если зимою появятся три солнца - будет холодно; летом с утра солнце сильно печет - к вечеру дождь. По данным приметам точно определить погоду не представляется возможным, так как на погоду все же в большей своей части влияют температура, влажность и давление. Народные приметы, где указаны определенные даты, тоже в большинстве случаев не будут актуальными и точными. Например, если снег не выпал 14 октября, то можно ждать позднюю и малоснежную зиму. А вот если 14 октября идет дождь, то дождь будет идти еще 3 недели. Эти приметы могут быть полезны лишь в немногих районах. Например, в северных или горных районах, где к этому располагают климатические условия, в других же областях снежный покров может выпасть намного позже 14 октября. Данная примета связана с легендой об осаде города Константинополь, где благодаря выпавшему снегу 14 октября захватчики решили отступить, и жители города смогли пережить угрозу. Примета смогла прочно закрепиться в памяти людей из-за своей исторической основы. Так как такое явление наблюдали несколько раз, его начали передавать из уст в уста и так они смогли сохраниться и по сей день, но значимой информации о выпадении осадков они не несут.

В заключение можно отметить, что существуют приметы, которые можно объяснить рациональным и научным подходом. Но также существуют и такие, которые не поддаются объяснениям, возникшие из-за единичного случая наблюдения какого-либо явления. В настоящее время, когда наука достигла высокого уровня развития, у многих людей отпадает необходимость следить за приметами для предсказания погоды. Народные приметы сохраняют свою значимость в местах с быстро изменчивой погодой или где не присутствуют

метеопосты для отслеживания показателей. Именно в таких районах люди больше доверяют народным предсказаниям, нежели гидрометеорологической службе, которая может дать неточную информацию.

Список используемых источников

1. Авагимян А.Л. «9 народных примет, которые можно объяснить с научной точки зрения». - 2022. - Режим доступа: <https://heroine.ru/9-narodnyh-primet-kotorye-mozhno-obyasnit-s-nauchnoj-tochki-zreniya/>
2. Гулева А.Т. Народные приметы по погодным явлениям и их научное объяснение. - 2020. - Режим доступа: <https://infourok.ru/issledovatel'skaya-rabota-po-fizike-narodnye-primety-po-pogodnym-yavleniyam-i-ih-nauchnoe-obyasneniya-4339052.html>

МЕКТЕПТЕГІ БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДА СПОРТТЫҚ ТУРИЗМ НЕГІЗІН ДАМЫТУ

Смаилова Р.Е. Бегембет Т.М.,

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
география-тарих мамандығының 2-курс студенттері,
Павлодар, Қазақстан.*

*Ғылыми жетекшісі – Омаров Мурабек Капбасович, география
білім беру бағдарламасының жетекшісі, география магистрі.*

***Андатпа:** Бұл мақалада балалар мен жасөспірімдер арасында спорттық туризмді дамыту мәселесі қарастырылған. Мектеп оқушыларын спорттық бағдарлау, спорттық туризмнің бір бағытымен таныстыру.*

***Түйінді сөздер:** Спорттық туризм, спорттық бағдарлау.*

***Аннотация:** В данной статье представлены виды спортивного туризма и развитие спортивного туризма среди школьников и подростков. Познакомить школьников со спортивной ориентацией, одним из направлений спортивного туризма.*

***Ключевые слова:** Спортивный туризм, спортивное ориентирование.*

***Abstract:** This article presents the types of sports tourism and the development of sports tourism among schoolchildren and teenagers. To introduce schoolchildren to sports orientation, one of the areas of sports tourism.*

***Key words:** Sports tourism, orienteering.*

Спорт адамның ең басты құндылығы. Спорттың адам өмірінде алатын орны зор. Спорттың қай түрімен айналысу адамның қабілетіне байланысты болады.

Жастарды болашақтың тірегі болатын, денсаулығы мықты азамат ретінде қалыптастыру керекпіз. Президент қазіргі жастардың

болашағына зор сеніммен қарап, үміт артып отыр. Яғни, дені сау, білімді, білікті, жан-жақты қалыптасқан болашақ жастарды елестетеді.

Мектептегі оқу тәрбие жұмыстарының басты міндеті – оқушылардың ой өрісін дамыту, сабақ үлгеріміне қажетті жағдай тудыру, денсаулығын сақтап, денесін шынықтыру. Ол үшін мектептегі барлық іс-шаралар балалардың жасына лайық, организмдерінің ерекшеліктеріне сай өткізіледі.

Қазақтың ұлттық ойындарын насихаттау, мектептер арасында баскетбол, волейбол, футбол және табиғат аясындағы спорттық бағдарлау өткізу керек. Қазіргі таңда спорт және туризм бірге дамып келе жатқан сала. Сонымен қатар бұл балалар мен жасөспірімдер арасында өзекті. Бірақ қазіргі таңда осы салаға көп көңіл бөлінбейді. Сондықтан біз балалар арасында туризмді насихаттау спорт арқылы дамытуды қарастырып отырмыз.

Спорттық туризм-бұл уақыт өте келе адамның физикалық белсенділігіне байланысты әр түрлі демалыс түрлері енгізілген ұжымдық пән. Үйде отыруға дағдыланбаған және физикалық белсенділікпен бірге жаңа тәжірибе алуға ұмтылған әрбір белсенді адам өзіне ең қолайлы туризм түрін таңдай алады. Сіз велосипедпен немесе тау шаңғысымен, арнайы жүзу құралымен бірге өзенге және спорттық бағдарлауға қатыса аласыз. Мұндай жарыстардың ең басты мақсаты табиғат аясында өткізу. Қатысушылардың міндеті кедергілерді еңсеру, рух пен ерік күшін көрсету болып саналады.

Кәсіби спорттық туризм біліктілік разрядтары мен спорт шебері атағын бере отырып, жарыстарды көздейді. Нәтижеге жету үшін туристік топтың басында белгілі бір қиындық деңгейімен бірқатар жорықтарды орындау қажет. Маршруттың күрделілік санаттары мынадай түрде сараланады:

- қашықтықтың ұзындығы бойынша;
- жорықтың ұзақтығы бойынша;
- еңсерілген кедергілердің түрлері мен саны бойынша.

Күрделіліктің жалпы санаттарының бесеуі бар, олардың соңғы екеуі техникалық және дене шынықтырудың айтарлықтай маңызды деңгейін талап етеді.

Спорттық туризм түрлері:

- жаяу туризм;
- тау туризм;
- шаңғы туризм;
- су туризмі;
- велосипед туризмі;
- автотуризм;

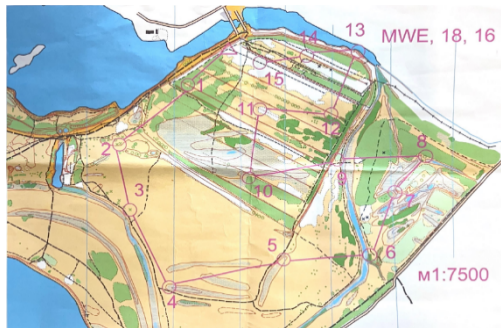
- спелеотуризм. [1, 51 бет]

Бүгінгі таңда спорттық туристік қоғамдастық өз қатарында мектеп оқушыларын, студенттерін қызығушылығын тудырады. Спорттық туризм сонымен қатар экологиялық білім берудің тиімді құралы болып табылады, өйткені ол антропогендік әсерден зардап шекпеген аумақтарға баруды қамтиды. Экологиялық жорықтардың мақсаты мәдениетпен, этнографиямен, археологиялық және тарихи орындармен танысу мүмкіндігі бар.

Қазіргі таңда мектептерде жасөспірімдер мен балалар арасында туризм бағыты дамымаған. Сондықтан балаларға пайдалы және қызықты сабақтан тыс іс-шараларға қатысуға болады. Сонын бірі спорттық бағдарлау. Спорттық бағдарлау - спорттың бір түрі. Қатысушыларға өзімен бірге көп нәрселерді алуға қажет етпейді.

Олар:

- компас;
- карта [1 сурет];
- түсініктеме - бағдарлау пункттері туралы арнайы символдар қолданып салынған сипаттама;
- спорттық киім;

Сурет 1 – Павлодар қаласының Усолка шағын аймағының спорттық картасы.

Жарыстың нәтижесін команданың дистанцияны өткен уақыты мен ұпайлары шығарады. Жарыс көбіне тау шатқалы мен орманды жерлерде өткізіледі. Спортшыларға жарыс жолы белгіленген карта жарыс алдында таратылып беріледі. Қашықтық жер жағдайына, орманның қою, сиректігіне, жарысқа қатысушылардың жас ерекшелігіне байланысты берледі. Негізінде, ересектер мен жас өспірімдер 2,5-5 км, әйелдер (16 жастан жоғарылар) 4-6 км қашықтықтарға жарысады. Аса тәжірибелі спортшылар 8 км артық қашықтық белгілеуге болады. Қатысушылар бірінен соң бірі бір минуттан кейін жолға шығады. Мәре мен жол бойындағы бағдарлау пункттері жалаумен белгіленеді[3, 63 бет].

Бұл спорт түріне мектеп оқушылары, колледж студенттері, университет студенттері және қала тұрғындары қатыса алады. Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің география пәні мұғалімдерінің даярлау бағдарламасының студенттері Павлодар облыстық спорттық бағдарлау Федерациясы ұйымдастырып жатқан ойындарға 13 жыл бойы қатысып жатыр.

Спорттық бағдарлауда 10 жастан бастап қатысуға болады. Әр категорияның арасы 2 жыл. Категориялар: M10, W10, M12, W12, M14, W14, M18, W18, ME, WE, M40, W40. Біздің байқағанымызша осы іс-шараға қызығушылық танытатын адам саны аз. Осы орайда біз келесі шешімге келдік: осы спорттық бағдарлауды мектептерде факультатив ретінде енгізу керек. Бұл балалардың спортқа және туризмге деген қызығушылығын оятады. Осыған сәйкес біз қосымша сабаққа қысқа мерзімдік жоспарды дайындадық.

Кесте 1 – қысқа мерзімдік жоспардың 1 бағы.

Факультатив сабағы	Спорттық бағдарлау		
Педагогтың аты-жөні	Бегембет Тамерлан Мұхтарұлы Смаилова Рената Еремековна		
Күні	02.09.2024		
Сынып 7	Қатысқандар саны:20	Қатыспағандар саны:	
Сабақтың тақырыбы	Спорттық бағдарлауға кіріспе сабағы		
Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары (оқу бағдарламасына сілтеме)	Оқушылар жалпы спорттық бағдарлаудың мәнін түсінеді.		
Сабақтың мақсаты	Спорттық бағдарлауға балалардың қызығушылығын арттыру; Баланың спорттық бағдарлау туралы жалпы түсінікті қалыптастыру; Қатысушылардың деңгейін анықтау.		
Сабақ барысы	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Ресурстар
	Өзімізді таныстыру; Оқушыларға спорттық бағдарлаудың маңыздылығын айқындау; Презентация арқылы анық түсіндіру;	Ресурстар арқылы тақырыпты талдайды; Үй жұмысын дәптерге жазып, келесі сабаққа	Презентация;

	Үй тапсырмасына шартты белгілерді жаттауға беру.	дайындалып келу.	
Сабақтың соңы	Білімді бекіту: Сұрақ жауап өткізу.	Сұрақтарға жауап беру.	

Кесте 2 – қысқа мерзімдік жоспардың 2 бағы.

Факультатив сабағы	Спорттық бағдарлау		
Педагогтың аты-жөні	Бегембет Тамерлан Мұхтарұлы Смаилова Рената Еремековна		
Күні	04.09.2024		
Сынып 7	Қатысқандар саны:20	Қатыспағандар саны:	
Сабақтың тақырыбы	Спорттық бағдарлау теория негізі		
Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары	Оқушылар спорттық бағдарлауға арналған құрал жабдықтармен танысты.		
Сабақтың мақсаты	Оқушылардың спорттық бағдарлау теория негізін қалаптастыру.		
Сабақ барысы	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Ресурстар
	Үй жұмысын тексеру; Балалардың деңгейін анықтау; Ресурстар арқылы бағдарлау дағдыларын жетілдіру; Үй тапсырмасына келесі сабаққа компас, спорттық киім әкелу.	Үй жұмысын дәптерге жазып, келесі сабаққа дайындалып келу.	
Сабақтың соңы	Білімді бекіту: Сұрақ жауап жасау	Сұрақтарға жауап беру.	

Кесте 3 – қысқа мерзімдік жоспардың 3 бағыты

Факультатив сабағы	Спорттық бағдарлау		
Педагогтың аты-жөні	Бегембет Тамерлан Мұхтарұлы Смаилова Рената Еремековна		
Күні	06.09.2024		
Сынып 7	Қатысқандар саны:20	Қатыспағандар саны:	
Сабақтың тақырыбы	Спорттық бағдарлау практика негізі		
Осы сабақта қол жеткізілетін оқу мақсаттары (оқу	Оқушылар спорттық бағдарлауға арналған құрал жабдықтармен бірге дала практикасында қолданды.		

бағдарламасына сілтеме)			
Сабақтың мақсаты	Оқушылар далада картамен бірге жұмыс жасайды; Компас арқылы орналасқан аймақты анықтайды; Картада берілген нүктелерді табады; Әр бала өзінің көрсеткіштерімен танысып, қателікпен жұмыс жасайды.		
Сабақ барысы	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Ресурстар
	Мектеп ауласының топографиялық картасын дайындау; Барлық балалардың бүгінгі күнге қажет болған құрал-жабдықтарын дайындығын тексеру; Әр балаға карта тарату; Техникалық қауіпсіздік ережелерімен таныстыру; Әр оқушыны 1 минут сайын бірінен кейін бірі жіберу;	Ойын басында техникалық қауіпсіздікті мұқият тындау; Картада берілген нүктелерді тез табу;	
Сабақтың соңы	Білімді бекіту: Балаларды ойын соңына дейін күтіп, нәтижелерді айту; Оқушыларға ұсыныс беру.	Мұғалімнің нәтижелерін тындап, ұсыныстарын ескере отырып, қатемен жұмыс жасау;	

Осы қысқа мерзімдік жоспарды біз география мұғалімдеріне ұсынамыз. Олар осы ҚМЖ-ны пайдаланып осы факультативті оқу жылының басында өткізу керек. Себебі спорттық бағдарлау жарысы қыркүйек айының екінші аптасының демалыс күндерінде өткізіледі. Бұл жарысқа 5 сынып және 11 сынып оқушылары қатыса алады. Осы ҚМЖ арқылы оқушылардың спорттық бағдарлау туралы түсінігі қалыптасады және олардың осы сайысқа дайындығын тездетеді. Сонымен бірге біздің ойымызша осы жарыстың облыстық деңгейін Павлодар өңіріндегі көрікті жерлерде өткізуге болады. Көбінесе Республикалық жарыс болғанда ол таулы мекендерде өткізіледі: соңғы жылдары ол Бурабай ұлттық саябағында, Алматыдағы Талғар таулы аймағында өткізілді, яғни біз осы Республикалық деңгейде өтетін жарысқа толық дайын болу үшін біздің Баянауыл ұлттық саябағында

облыстық сайысты өткізуге ұсыныс береміз. Соған себеп Павлодар облысының спорттық туризм саласын дамыту.

Спорттық туризм маңызын, бағыттарын, даму жолдарын атап кеттік. Біздің ең басты мақсатымыз бүкіл елімізде Қазақстанның барлық мектептерінде балалар мен жасөспірімдердің арасында спорттық туризмді дамыту. Осы орайда біз география мұғалімдеріне жаңа факультатив сабағын ұсынамыз. Сонымен бірге біз өзіміздің дайын ҚМЖ-ны мұғалімдерге дайындадық. Облысымыздың көрікті жерлерінде спорттық туризм саласын дамытудағы рөлін атап шықтық. Біздің оймызша Республикамызда спорт пен туризм қатар жүруіне үлкен мүмкіндік бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

8. Туризм және өлкетану негіздері. Оқу құралы. 2006 жыл.
9. Бас редакторы М.Қ.Қаратаев - Қазақ Совет энциклопедиясы Алматы, 1972, 2 том.
10. Ердаулетов С.Р. Қазақстан туризмі Алматы, Бастау 2015 - г. ISBN 978-601-281-162-9 34 - стр. ҚАЗАҚСТАН

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ И ХИМИИ

Миронов И. А.

*студент Костанайского регионального университета имени Ахмет
Байтұрсынұлы, г.Костанай,*

Рулёва М.М.

*научный руководитель: магистр биологии,
старший преподаватель, г. Костанай*

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос о необходимости профессиональной ориентации в процессе преподавания. Приводятся результаты профориентационной работы в рамках выполнения курсовой работы на базе одной из школ Костанайской области. Сформулированы предложения по совершенствованию системы современной профориентации.

Ключевые слова: профессия, самоопределение, обучение, диагностика, личность.

Аңдатпа. Бұл мақалада оқыту процесінде кәсіби бағдарлау қажеттілігі туралы мәселе қарастырылады. Қостанай облысы мектептерінің бірінің базасында курстық жұмысты орындау шеңберінде кәсіптік бағдар беру жұмысының нәтижелері келтіріледі. Қазіргі заманғы кәсіптік бағдар беру жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар тұжырымдалған

Түйінді сөздер: мамандық, өзін-өзі анықтау, оқыту, диагностика, тұлға.

Annotation. This article discusses the need for professional orientation in the teaching process. The results of career guidance work within the framework of the course work on the basis of one of the schools of Kostanay region are presented. Proposals are formulated to improve the system of modern career guidance.

Keywords: profession, self-determination, training, diagnosis, personality.

Профориентационная работа на сегодняшний день является одной из важных задач, стоящих перед современными школами Казахстана. Направить и подвести выпускника к осознанному выбору профессии крайне необходимо, для того чтобы в будущем получить ценного специалиста. Содержание школьных предметов химико-биологического цикла позволяет учителям проводить профессиональную ориентацию учащихся в процессе обучения, сочетая в себе разные формы работы. Информация профориентационного характера становится логическим продолжением и дополнительной информацией к учебному материалу [1, с.317]. Осознанный шаг к выбору конкретной профессии во многих случаях проходит через развитие интереса ученика к учебным предметам. Учащимся в школе нравятся такие предметы как биология и химия, это напрямую связано с их практической значимостью, и уже в процессе изучения они начинают рассматривать профессии, которые связаны с этими науками. Во время проведения профориентационной работы в учебном процессе важно выяснить уровень осведомленности учащихся с профессиями, правильно ли они понимают суть и задачи этих специальностей, а также варианты учебных заведений куда можно поступить, для того чтобы получить качественное образование.

Как указывают в своей работе Декина Е.В., Шалагинова К.С. «профессиональная ориентация в настоящее время приобретает форму постоянной поддержки профессионального самоопределения личности и включает в себя следующие компоненты: профессиональное образование, профессиональную диагностику, профессиональное консультирование, профессиональный отбор, профессиональную адаптацию» [2, с.46]. Основными формами профориентационной работы являются аудиторные (профориентационные уроки «Мир профессий», семинары, экскурсии, классные часы, встречи со специалистами, профориентационные занятия и т.д.) и внеклассные (профориентационные проекты, дни открытых дверей, конкурсы профессий и т.д.) [3, с.74].

При проведении исследования применялись авторские разработки на основе дифференциально-диагностического опросника (ДДО) Е. А. Климова и опросник профессиональной готовности Е. А. Климова.

Профориентационная работа проводилась в течение сентября 2023- февраля 2024 года среди учащихся 10 «м1», 10 «м2» и 10 «м3» классов КГУ «Школа-лицей №4 отдела образования города Рудного» Управления образования акимата Костанайской области».

После ознакомления обучающихся и проведения методик с целью выявления уровня осведомленности об Костанайском региональном университете им. Ахмет Байтұрсынұлы, профильных предметах и специальностях были получены следующие данные: учащиеся 10 классов КГУ «Школа-лицей № 4 отдела образования города Рудного» Управления образования акимата Костанайской области.

10 «М1» класс - 18 человека.

10 «М2» класс – 26 человек.

10 «М3» класс – 26 человек.

Всего обучается в 10 классах базовой школы 70 человек.

В течение сентября 2023 года – февраля 2024 года проводилось анкетирование среди учащихся 10-х классов.

На рисунке 1 показаны выбранные профильные предметы (октябрь 2024 г).

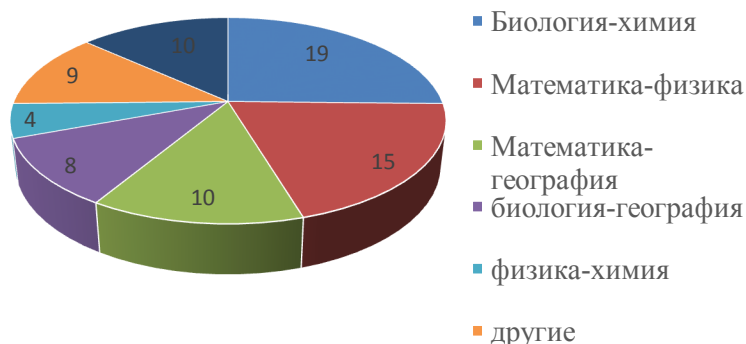

Рисунок 1 – Выбор профильных предметов (октябрь 2023 г.)

Анализ анкет позволяет ранжировать полученные результаты по типам специальностей, а также сочетанию профильных предметов:

Биология-химия – 19 человек

Математика-география – 10 человек

Математика-физика -15 человек

Биология-география - 8 человек

Физика-химия – 4 человека

Другие профильные предметы – 9 человек

10 человек не выбрали профильные предметы.

На рисунке 2 показаны выбранные профильные предметы учащимися 10 классов (февраль 2024 года).

Результаты проведенного анкетирования в феврале показали следующие результаты:

- Биология-химия – 14 человек
- Математика-география – 13 человек
- Математика-физика - 12 человек
- Биология-география - 7 человек
- Всемирная история – география – 5 человек
- Всемирная история – английский язык – 3 человека
- Творческие экзамены – 5 человека
- Не выбрали профильные предметы – 11 человек

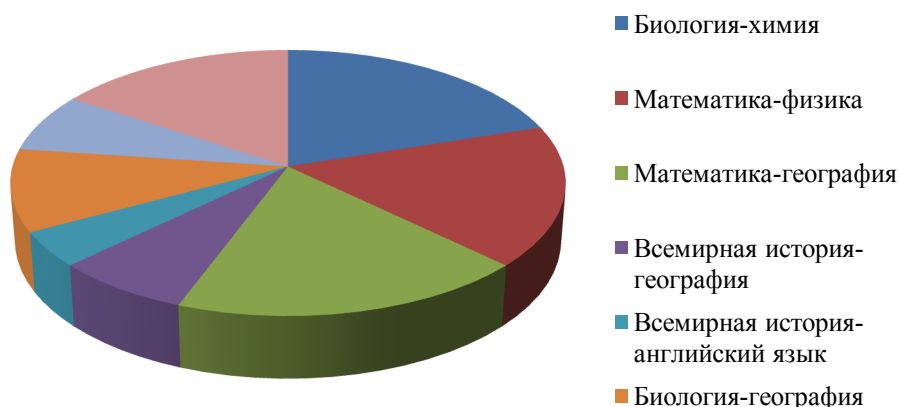

Рисунок 2 – Выбор профильных предметов (февраль 2024 г.)

Мы наблюдаем изменения в выборе учащихся спустя 5 месяцев, что свидетельствует о неуверенности, сомнениях и метаниях у учениках, что еще раз доказывает важность работы профориентатора.

Среди учащихся 10 «м1» класса наиболее популярны следующие профессии: учитель географии и биологии, врач общей практики, инженер, технолог пищевой промышленности и др. Учащиеся 10 «м2» класса видят себя в таких специальностях, как: учитель биологии, медицинский работник, экономист, инженер, дизайнер и др. Учащиеся 10 «м3» класса выбрали такие направления, экономист, археолог и др.

Анализ уровня осведомленности о профессиях среди студентов показал, что, по мнению студентов, наиболее интересными были занятия «Перспективы профессии», «Современный мир и новые профессии», «Профессии прошлого», мастер-класс «Кто есть кто?».

практические навыки помогли сформировать профориентационные упражнения и игры, а также комплекс обучающих занятий. Проанализировав деятельность учащихся на уроках биологии и химии, можно прийти к следующим выводам, что учащиеся могут быть успешны на таких специальностях, как: учитель биологии, учитель химии, учитель географии, биотехнолог, лаборант, экономист, инженер.

Таким образом, результаты наших исследований показали заинтересованность обучающихся в выборе будущей профессии, но лишь небольшая часть учащихся на 80-100% уверены в своем выборе. Рекомендуем проводить непрерывную профориентационную работу на уроках биолого-химического цикла начиная с 7 класса, активно вовлекая родителей в процесс определения профессионального направления их детей. Кроме того, сегодня необходима специальная подготовка кадров, которые смогут вести профориентационную работу на высшем уровне. Также усилить работу в направлении школа-колледж-ВУЗ, организовывать и проводить «Дни открытых дверей», активно привлекать студентов-активистов с целью информирования о существующих образовательных программах, траекториях обучения, условиях поступления. Для того, чтобы к выпуску ученик не только знал кем он хочет стать в будущем, но и где он хочет учиться.

Важно помнить, что только уверенный в своем выборе выпускник может стать в будущем востребованным и конкурентоспособным специалистом.

Благодарности

Авторы благодарят администрацию КГУ «Школа-лицей № 4 отдела образования города Рудного» Управления образования акимата Костанайской области за содействие в проведении исследования.

Список использованных источников

1. Цагараева Е. Ф. Профориентационная работа в процессе преподавания биологии // Балтийский гуманитарный журнал. 2018. Т. 7. № 3(24) – С.317-320
2. Декина Е. В., Шалагинова К. С. Современные методы профориентационной работы как условие формирования у обучающихся способности планировать и реализовывать персональный образовательно-профессиональный маршрут // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2020. – № 05 (май). – С. 42–55. – URL: <http://e-koncept.ru/2020/201033.htm>.
3. Психолого-педагогические основы образования и развития конкурентоспособных кадров: монография / под ред. С. В. Пазухиной. – Гродно: ООО «ЮрСаПринт», 2017. – С. 74–122.

ВЛИЯНИЕ ДРЕВНИХ ВЕРОВАНИЙ И РЕЛИГИЙ НА СОВРЕМЕННУЮ КУЛЬТУРУ И ТРАДИЦИИ КАЗАХСТАНА

Мукминова Г.Ф.

*студент Павлодарского Педагогического университета
имени Әлкей Марғұлана, г. Павлодар*

Суворова Л.Б.

*научный руководитель: преподаватель-эксперт,
магистр географии, г.Павлодар*

Аннотация. В статье представлено влияние древних верований и религий на современную культуру и традиции Казахстана. Идеи ислама, связанные с идеями, взятыми из тенгрианства, зороастризма, культа предков, тотемизма и шаманизма наложили отпечаток на культурный код казахов.

Ключевые слова: ислам, тенгрианство, зороастризм, шаманизм, культ предков, тотемизм, шаманизм

Аннотация. Мақалада ежелгі нанымдар мен діндердің Қазақстанның қазіргі мәдениеті мен дәстүрлеріне әсері келтірілген. Тәңіршілдік, зороастризм, ата-баба культі, тотемизм және шаманизмнен алынған идеялармен байланысты ислам идеялары қазақтардың мәдени кодында өз ізін қалдырды.

Түйінді сөздер: ислам, тәңіршілдік, зороастризм, шаманизм, ата-баба культі, тотемизм, шаманизм

Abstract. The article presents the influence of ancient beliefs and religions on the modern culture and traditions of Kazakhstan. The ideas of Islam associated with ideas taken from Tengrianism, Zoroastrianism, ancestor worship, totemism and shamanism have left their mark on the cultural code of the Kazakhs.

Keywords: Islam, Tengrianism, Zoroastrianism, shamanism, ancestor cult, totemism, shamanism

В условиях современной глобализации происходит «стирание границ между нациями народами», поэтому большое значение приобретает сохранение идентичности народов, в том числе и народов Казахстана, что отражено в современных программах: «Культурное наследие», «Народ в потоке истории», «Ұлы Дала», «Стратегия - 2030». В настоящее время в Казахстане 69,31% составляют люди, исповедующие **ислам**, следует отметить, что древние верования и религии оказали существенную роль на культуру казахского народа.

Анализ научной литературы показал, что **тенгрианство** оказало наибольшее влияние на обычаи и традиции казахского народа, прочно вошедшие в культуру казахов. Тенгрианство - древняя религия, сохранившаяся в первоизданном виде лишь у народов Кавказа и Передней Азии [2].

Знак тенгрианства представлен символом шанырака, олицетворяющим мир и вечность, а внутри него руническое написание

Тенгри. Шанырак играет важную роль, так как является символом семейного благополучия и продолжением рода. Значимость знака определяется кочевым образом жизни казахов из-за отсутствия постоянного места жительства.

С тенгрианством связаны такие традиции, как жеті шелпек, беташар, тұсаукесер.

«Жеті шелпек» - в переводе на русский означает «Семь лепешек». Это симбиоз двух религий - ислама и тенгрианства. Обычно каждый четверг или пятницу тюркские народы жарят лепешки, читают молитвы из Корана в память об умершем предке.

«Беташар» - «Воскрешение невесты», тенгрианский ритуал. В нем лежит понятие о жизни и смерти, считалось, что вступление в брак для девушки означало вторым рождением.

«Тұсаукесер» - разрезание пут ребенку, чтобы его дальнейшая жизнь была легкой и светлой.

На создание современной символики Республики Казахстана также оказали влияние идеи тенгрианства, что можно наблюдать на флаге и гербе страны. На флаге в центре располагается круглое желтое Солнце, означающее источник жизни и энергии. Ниже Солнца величественно изображен беркут, означающее стремление молодого суверенного Казахстана в высоты мира цивилизации и само небо - голубое, что и является предпосылкой Бога Тенгри - Бог Неба. На гербе изображен шанырак - входная сводчатая часть юрты, на голубом фоне, от которого во все стороны идут лучи, как от Солнца, расходятся уйки и крылья тулпаров, между ними изображена пятиконечная звезда.

С древней религией **зороастризма** связано празднование Наурыза - праздника, олицетворяющего начало жизни [3].

С 2009 года в Казахстане праздник отмечается 3 дня с 21 по 23 марта. Современное празднование Наурыза связано с проведением игр, турниров, пением и танцев. Традиционным блюдом является Наурыз Көже состоящий из семи ингредиентов, каждый из которых олицетворяет силу, мудрость и главное здоровье.

Влияние древней религии - **культ предков**, выражается в почитании могил людей, оказавших при жизни большое значение для народа [4]. Людям, пользовавшимся при жизни уважением и авторитетом, присваивался статус святого и на месте его захоронения выстраивались мавзолеи, почитаемые потомками и в наши дни. Считается, что на могиле усопшего можно попросить совета, исполнение заветного желания, здоровья, отпущение грехов [5].

Таковыми почитаемыми в Казахстане людьми были: Ходжа Ахмед Ясави, Айша Биби и Бабаджи Хатун, Арыстан-Баба и другие (рис.1) [6].

Рисунок 1 - Мавзолей Ходжа Ахмеда Яссауи

С **тотемизмом** связано религиозное поклонение животным, растениям и вера в происхождение человека от того или иного животного или растения. У многих народов священными животными и растениями являются: в Индии - лотос, корова, змея, в Китае - тигр, слива, орхидея, в России - медведь, верба, хмель, омела, дуб, в Австралии - эвкалипт, эму.

В Казахстане священными и почитаемыми являются эдельвейс, беркут и снежный барс.

Рисунок 2 - Снежный барс

Снежный барс из семейства кошачьих, проживающий в высокогорьях Тянь-Шаня, символизирующий силу и независимость, гибкость и храбрость (рис.2). В «Стратегии 2030» со слов президента Нурсултана Назарбаева отмечено: «К 2030 году, я уверен, Казахстан станет

Центральноазиатским Барсом и будет служить примером для других развивающихся стран» [1].

Рисунок 3 - Беркут

Беркут используется в качестве ловчей птицы для охоты на зайцев, лисиц-корсаков, сайгаков и джейранов (рис.3). Хищная птица у казахского народа, олицетворяет свободу, величие и могущество.

Рисунок 4 - Эдельвейс

Труднодоступным и почитаемым в Казахстане растением является эдельвейс, произрастающий в высокогорьях Тянь-Шаня и Алтая. Эдельвейс символизирует удачу, тем немногим счастливицам, которые смогли достичь горных вершин (рис.4).

С **шаманизмом** связана возможность контакта с потусторонним миром и предсказанием будущего. Казахский народ верил в существование светлых духов и дал им название - аруақ, піріште, перизат и

отдельное внимание приходилось на злых духов такие, как: шайтан, жын, албасты [7].

Появление ислама не отрицало существование злых духов, но это причислялось к греху за их призыв. Идеи шаманизма преследовались во времена СССР, но с обретением независимости можно отметить появление людей, практикующие шаманизм в разных частях Казахстана. К шаманам часто обращаются для изгнания бесов, семейными, бытовыми и финансовыми трудностями, проблемами со здоровьем.

Таким образом, несмотря на идеи ислама, которые распространены на территории Казахстана с VII века, следует отметить, что и идеи древних верований и религий - тенгрианства, зороастризма, шаманизма, анимизма, культа предков, тотемизма, нашли отражение в культуре и обычаях казахского народа, в символике Республики Казахстана, что наложило отпечаток на культурный код казахов.

Список используемых источников

1. Назарбаев Н.А. Долгосрочная стратегия развития Казахстана “Казахстан -2030”. 1997.- с.52
2. Кулумжанов Н.Е., Жолдубаева А.К., Котошева К.К. Культ предков в миропонимании казахов. 2018.- с. 167
3. Гольник О., Волоковая Т. Культура Древнего Казахстана: обычаи и верования. Режим доступа: <https://www.nur.kz/family/school/1720741-kultura-drevnego-kazahstana-obyciai-verovania/>
4. Абдимомынова Г. Традиционная жизнь в степи: казахский народ и шаманизм. Режим доступа: e-history.kz/ru/news/show/6684
5. Соколова В.С., Смирнова И.А. «Авеста». 2005.- с.542
6. Нагорная А. Мавзолей Казахстана: исторические достопримечательности. Режим доступа: <http://www.nur.kz/family/school/1777371-istoriceskie-mavzolei-kazahstana/>
7. Кокумбаева В.Д. Культ предков у казахов: аруахи, коркыт ата, торе. 2020.- с.89

ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНАЙЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚҰРУ ҚҰРАЛДАРЫ

Ташкенбаева Ж.К.

*Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
магистранты, Павлодар қ.*

*Ғылыми жетекшілері: Мухамедиева К.М., Ельтинова Р.А.
PhD докторы, Павлодар қ.*

Аңдатпа. Қазіргі уақытта білім беру саласында озық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану кеңінен қолданыла бастады, оның бірі білім алушыларды өзінің тиімділігіне қызықтыра алатын толықтырылған шындық технологиясы. Мақалада бұл технологияны пайдаланудың артықшылықтары, оны құру құралдары мен қосымшасы қарастырылған.

Кілтті сөздер: толықтырылған шынайылық, 3D модель, маркер, жазықтық, геолокация.

Аннотация. В настоящее время в сфере образования широко применяется применение передовых информационно-коммуникационных технологий, одним из которых является технология дополненной реальности, способная заинтересовать обучающихся своей эффективностью. В статье рассматриваются преимущества использования данной технологии, инструменты ее создания и приложения.

Ключевые слова: дополненная реальность, 3D модель, маркер, плоскость, геолокация.

Annotation. Currently, the use of advanced information and communication technologies is widely used in the field of education, one of which is augmented reality technology, which can interest students with its effectiveness. The article discusses the advantages of using this technology, tools for its creation and applications.

Keywords: augmented reality, 3D model, marker, plane, geolocation.

Толықтырылған шынайылық (AR) - бұл нақты уақыт режимінде цифрлық ақпаратты пайдаланушының қоршаған ортасымен интеграциялау. Толығымен жасанды ортаны жасайтын виртуалды шынайылықтан (VR) айырмашылығы, AR пайдаланушылары оның үстіне жасалған перцептивті ақпарат қабаттастырылған нақты әлем ортасын сезінеді.

Толықтырылған шынайылықтың шешім қабылдау процесіне көмектесуден бастап ойын-сауыққа дейін әртүрлі қолданыстары бар. AR табиғи ортаны қандай да бір жолмен көрнекі түрде өзгерту немесе пайдаланушыларға қосымша ақпарат беру үшін пайдаланылады. Оның басты артықшылығы - ол цифрлық және үш өлшемді (3D) компоненттерді адамның нақты әлемді қабылдауымен үйлестіре алады.

AR пайдаланушыға смартфон, көзілдірік немесе гарнитура сияқты құрылғы арқылы көрнекі элементтерді, дыбысты және басқа сенсорлық ақпаратты жеткізеді. Бұл ақпарат құрылғыға қабаттасып, цифрлық ақпарат пайдаланушының физикалық әлем туралы түсінігін өзгертетін өзара байланысты және иммерсивті тәжірибе жасайды[1]. Қабатталған ақпаратты қоршаған ортаға қосуға немесе табиғи ортаның бір бөлігін бүркемелеуге болады.

Толықтырылған шынайылықтың артықшылығына тоқталатын болсақ, бұл технология "ләззат алу" және "қатысу деңгейін арттыру" сезімдерін тудырады. Білім алушылар ынталы және Толықтырылған шынайылыққа негізделген оқу әрекеттеріне оң көзқараспен қарайды,

себебі олар оны ойнау арқылы үйренеді[2]. Жақсы біріктірілген және ұйымдастырылған тиісті материалдар ретінде ұсынылған бейнелер мен 3D кескіндер білім алушыларға оқу мазмұнын жақсырақ түсінуге көмектеседі.

WebAR - бұл платформа қосымшасыз смартфон арқылы AR-ны сезінуге мүмкіндік беретін толықтырылған шынайылық веб-технологияларын білдіреді. Бізге тек смартфон браузерінде ашылатын, камераның ажыратымдылығын сұрайтын және пайдаланушының нақты ортасында AR мазмұнын жеткізетін теңшелетін URL мекенжайы қажет. Смартфон пайдаланушыларына AR технологиясын қарапайым түрде – Интернет арқылы – кез-келген қосымшаны орнатпай-ақ ашуға мүмкіндік береді. Мұндай технология кедергілерді бұзады және интерактивті 3D модельдерін QR коды немесе сілтеме арқылы қол жеткізуге болатын нақты әлемге жеткізеді.

Android пайдаланушылары үшін жергілікті AR тәжірибесі Hardcore технологиясының қолдауын қажет етеді (тек белгілі бір үлгілерде қол жетімді). WebAR-ды Android 6.0 және одан жоғары нұсқаларында және гироскоп пен акселерометрі бар барлық құрылғыларда қолдануға болады. Осылайша, android құрылғыларының шамамен 75%-ы бағдарламаны қолдайды. (Дереккөз: Android Developer).

iOS жағдайында, WebAR қолданбасын iOS 11 және одан жоғары нұсқаларында пайдалануға болады. Бұл Apple app store (Дереккөз: Apple Store) соңғы деректеріне сәйкес, бағдарламаны құрылғылардың 94% қолдау көрсетілетінін білдіреді.

Толықтырылған шынайылықтың негізгі түрлерін ажыратуға болады:

1. *Маркермен байланыстыру.* Егер қандай да бір затбелгіге байланған болса, толықтырылған шынайылық мазмұны камера көрінісінде триггер пайда болған кезде басталады. Бұл жағдайда белгі болуы мүмкін: суреттер, логотиптер, фотосуреттер немесе тіпті дыбыстар(сурет 1). Сонымен қатар, маркерлер мүлдем басқа мөлшерде болуы мүмкін. Негізінен бұл әдіс сандық мазмұнды алдын ала жасалған физикалық маркерлерге қабаттастыру қажет болған кезде басып шығаруды немесе картиналарды "жандандыру" үшін қолданылады.

сурет 1. WebAR платформасына маркер(триггер) орналастыру

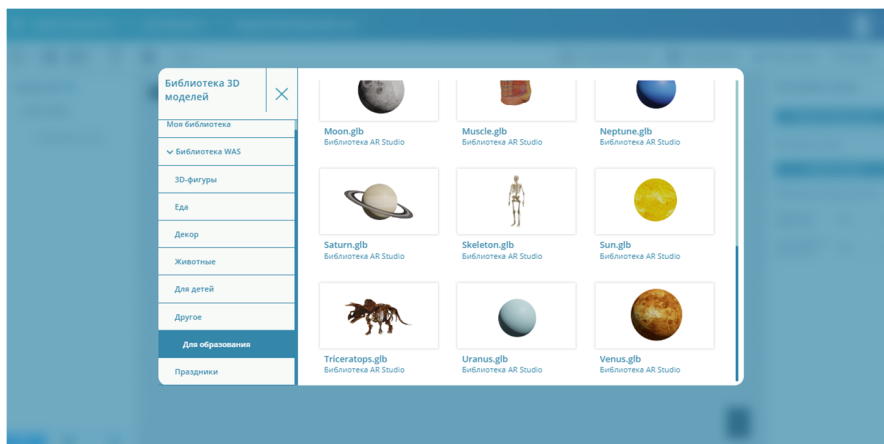
Маркер жүктелген соң, маркердің үстіне қойылатын сурет, бейнебаян, мәтін немесе 3D модельді таңдап, орнын бекіту қажет[3]. Жобаны жариялап, құрылғы арқылы QR-кодті сканерлеген кезде нәтижесін көре аламыз(сурет 2).

сурет 2. Маркермен байланыстырылған толықтырылған шынайылық

2. Жазықтыққа байланыстыру. Бұл жағдайда көлденең және тік жазықтықтар танылады (мысалы, сіздің бөлмеңіздегі еден мен қабырғалар). Мұндай механика белгі қажет болмаған кезде маркерді телефонның көру аймағында ұстаудың қажеті болмаған кезде қолданылады. Өкінішке орай, қазіргі уақытта барлық мобильді құрылғылар бұл байланыстыру әдісін қолдамайды және бұл пайдаланушылар ауқымын айтарлықтай шектейді. Жазықтықта толықтырылған шынайылық құру үшін триггер тандаудың қажеті жоқ, тек

қана өзімізге қажетті объектіні орналастырып, мөлшерін, орналасу орнын белгілейміз. Ол сурет, бейнебаян, мәтін немесе 3D модель болуы мүмкін(сурет 3).

сурет 3. Жазықтыққа объект байланыстыру

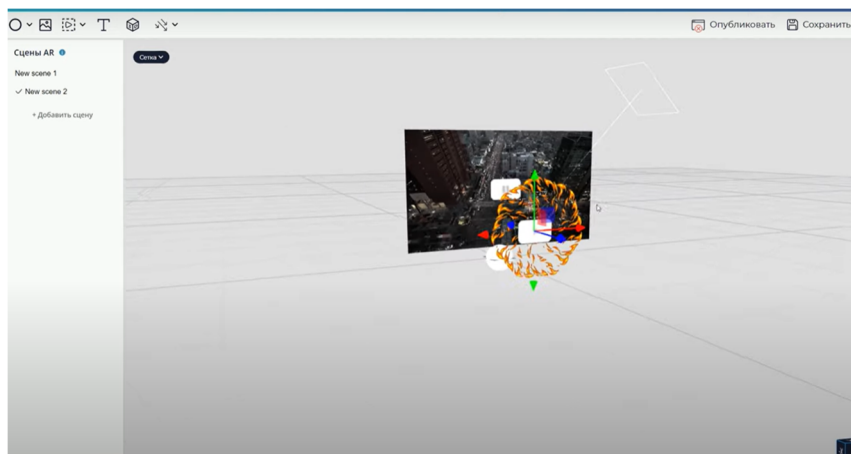
Объектті таңдаған соң, оны жариялап, QR кодты сканерлеу арқылы нәтижесін көреміз (сурет 4). 3D модельді және жазықтықты үлкейтуге, кішірейтуге және 360градуста көруге болады.

сурет 4. Жазықтықты байланыстырылған толықтырылған шынайылық

3. *Геолокацияға байланыстыру.* Технология үлкен бөлмелерде, зауыттарда, зауыттарда, өндірістік кәсіпорындарда навигация үшін пайдалы(сурет 3). Қазіргі уақытта бұл кейбір кемшіліктерге ие (15 метрге дейін болуы мүмкін) және үй-жайларда көшеге қарағанда нашар жұмыс істейді. Бірақ прогресс бір орында тұрмайды және біз жақын арада жоғары дәлдікті көреміз деп үміттенеміз. Немесе, мысалы, осындай жағдайды елестетіп көрейік. Біз көптеген кафелермен, дүкендермен және компаниялардың кеңселерімен қарбалас көшеге шығамыз. Телефонды осындай даңғылға апара отырып, біз белгілі бір мекеменің

қандай рейтингін, бүгінгі акциялардың қандай екенін және, мысалы, жұмыс режимін көре аламыз. Бұл жағдайда кескінді тану міндеті жоқ. Бұл технология біздің мобильді құрылғыда бар GPS қабылдағышты, компасты және акселерометрді пайдалануға негізделген. Олардың арқасында телефон біздің қай бағытқа қарайтынымызды біледі. Сонымен, шынайылықты толықтыру үшін құрылғы сенсорлардың көрсеткіштеріне дұрыс жауап беруі керек.

сурет 3. Геолокациямен байланыстырылған толықтырылған шынайылық

Қорытындылай келе, AR оқытушыларға өз білім алушылары үшін шынайы, тартымды және теңшелетін оқу тәжірибесін жасау үшін кең мүмкіндіктер ұсынады. Бірегей мүмкіндіктері дәстүрлі педагогиканың шекараларын кеңейтіп, мұғалімдерге бай, оқушыға бағытталған оқу тәжірибесін ұсынуға мүмкіндік берді. Технология мобильді мүмкіндіктерінің арқасында күшті түзету және арнайы оқыту құралы бола алады.

AR мазмұнын көрсету механикасы әртүрлі болуы мүмкін-нысанды жазықтыққа (еденге, қабырғаға) орнатуға немесе камераны сандық шындықтың пайда болуының белгісі болатын кескінге және геолокацияға бағыттауға болады. WebAR платформасының ерекшелігі толықтырылған шынайылық сайтына қосымша жүктемей ақ сілтеме бойынша өтуге болады. Пайдаланушыдан тек камераны пайдалануға рұқсат қажет.

Пайдаланылған деректер тізімі

1. What is augmented reality (AR)? | Definition from TechTarget
2. Kidd, S. H. Augmented Learning with Augmented Reality / S. H. Kidd, H. Crompton. // Mobile Learning Design. Lecture Notes in Educational Technology. — Singapore: Springer, 2016. — С.97–108.

3. WebAR - новая дополненная реальность, меняющая культуру потребления. Особенности и проблемы технологии — Будущее на vc.ru
4. Непалкова А.А., Никулина Т.А., Применение технологий дополненной и виртуальной реальности для привлечения потребителей к взаимодействию с // Практический маркетинг №4. - 2019.
5. Создать оживающие фото бесплатно - Простой Конструктор AR & WebAR (web-ar.studio)

ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫНДАҒЫ ДӘРІЛІК ҚАСИЕТІ БАР ӨСІМДІКТЕР

Усаханова Н., Сексенбай Ж.

*студент Павлодарского Педагогического Университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Корогод Н.П.

*научный руководитель: кандидат биологических наук,
доцент, г. Павлодар*

Аннотация. Мақалада халықтық және дәстүрлі медицинада қолдануға болатын Қызылорда облысында кездесетін дәрілік өсімдіктердің әртүрлі түрлерінің таралуы мен қолданылуы туралы зерттеулерге талдау келтірілген.

Аннотация. В статье представлен анализ исследований по распространению и использованию различных видов лекарственных растений, встречающихся в Кызылординской области, которые могут быть использованы в народной и традиционной медицине.

Annotation. The article presents an analysis of research on the distribution and use of various types of medicinal plants found in the Kyzylorda region, which can be used in folk and traditional medicine.

Кілт сөздер. өсімдіктер, әртүрлілік, экожүйе, түрлер, флора.

Ключевые слова. растения, разнообразие, экосистема, виды, флора.

Keywords. plants, diversity, ecosystem, species, flora.

Орталық Азияның жүрегінде орналасқан Қызылорда облысы түрлі өсімдіктер түрлеріне арналған бесік болатын, көпшілігі тамаша емдік қасиеттерге ие әртүрлі және бірегей экожүйемен сипатталады. Жергілікті қауымдастықтардың жергілікті халықтардың өсімдіктерін емдік мақсатта пайдалану туралы дәстүрлі білімі ұрпаққа берілді, бұл өңірдің бай ботаникалық мұрасына ықпал етті. Денсаулық сақтау саласындағы баламалы және орнықты шешімдерге сұраныс өсіп келе жатқандықтан, дәрілік белгілері бар өсімдіктерді ғылыми барлау аса қажеттілікке айналып отыр.

Бірегей экологиялық жағдайлар, оның ішінде құрғақшылық климат және Қызылорда облысы топырағының меншікті құрамы өсімдік өмірінің ерекше массивін туғызды, олардың кейбіреулері әлеуетті фармацевтикалық маңызы бар биоактивті қосылыстарды әзірлеу арқылы қатаң жағдайларда өмір сүруге бейімделді. Дәстүрлі медицина ұзақ уақыт бойы жергілікті флораның емдік қасиеттеріне сүйене отырып, дәстүрлі білім мен қазіргі заманғы ғылыми түсінік арасындағы алшақтықты еңсеру қажеттілігі артып келеді.

Аталған ғылыми зерттеу Қызылорда облысының дәрілік өсімдіктерінің жасырын әлеуетін ашуға бағытталған. Бұл өсімдіктердің фармакологиялық қасиеттерін зерделеу жаңа терапиялық құралдарды қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар дәстүрлі білімді сақтауға және өңірдің ботаникалық ресурстарын орнықты пайдалануға ықпал ете алады.

Зерттеу пәні. Қызылорда облысында емдік қасиеттері бар өсімдіктері

Зерттеу нысаны. Қызылорда облысының емдік қасиеттерін көрсететін өсімдіктер түрлеріне арнайы бағдарланған алуан түрлі флорасы.

Зерттеу жұмысының мақсаты. Қызылорда облысына тән дәрілік қасиеттері бар өсімдіктерді жан-жақты зерттеу және құжаттау, олардың терапиялық әлеуетіне жарық түсіру және өңірдің бай ботаникалық әртүрлілігін ғылыми түсінуге ықпал ету.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

1. Қызылорда облысының жергілікті қауымдарында дәстүрлі білім мен этноботаникалық практикаға мұқият шолу жүргізу;

2. Өзінің емдік қасиеттерімен белгілі өсімдіктер түрлерінің тарихи және мәдени маңызын атап көрсете отырып, оларды сәйкестендіру және құжаттау;

Гипотеза: Қызылорда облысының алуан түрлі флорасы бірегей және әлеуетті құнды емдік қасиеттерге ие және өсімдіктердің жергілікті түрлерін зерттеу, әртүрлі ауруларға қарсы дәстүрлі құралдардың бай көзін ашады.

Зерттеу нысандары: Қызылорда облысы, Жалағаш ауданы, Аққұм ауылы ме Терезөзек ауданының тұрғын үйлердің аумағы:

1 аумақ: Ғанимұрат 65 (Сурет-1)

2 аумақ: Достық 29 (Сурет-2)

3 аумақ: Желтоқсан 37 (Сурет-3)

Сурет-1. Ғанимұрат 65 Сурет-2. Достық 29 Сурет-3. Желтоқсан 37
<https://maps.app.goo.gl/TjQGFw67x7FyTKA58>

Дәрілік өсімдіктердің таралуының маңызы зор, өйткені халықтың денсаулығы мен әл-ауқатына тікелей әсер етеді. Қазақстанның оңтүстік бөлігінде орналасқан Қызылорда облысы түрлі дәрілік өсімдіктердің өсуін қолдайтын бірегей экожүйеге ие. Бұл шығарма Қызылорда облысының түрлі флорасында тереңдеп, дәстүрлі медицинада, биолуандықты сақтауда, экономикалық даму әлеуетінде осы өсімдіктердің маңыздылығын атап өтті.

Қызылорда облысы әрқайсысы өңірдің бай ботаникалық алуан түрлілігіне ықпал ететін даланы, шөлді және жартылай шөлді қоса алғанда, экожүйелердің алуан түрлілігімен сипатталады. Ыстық жазда және жұмсақ қыста сипатталатын бірегей климат әртүрлі дәрілік өсімдіктердің өсуі үшін тамаша ортаны қамтамасыз етеді.

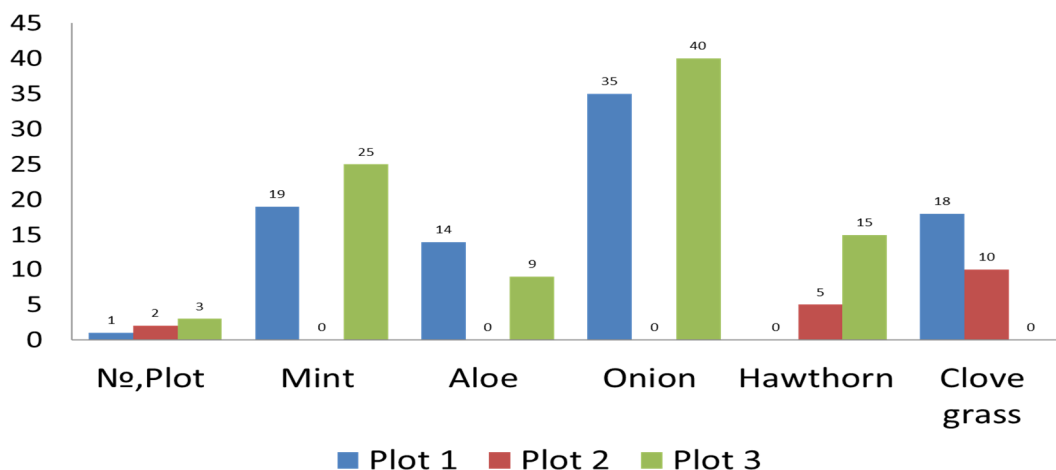
Осылайша, Қызылорда өңірінің медициналық өсімдіктерін таксономикалық талдау өңірде кездесетін дәрілік мәнге ие өсімдіктердің әртүрлі өмірін түсінуде, жіктеуде және сақтауда шешуші рөл атқарады. Ол әр түрлі өсімдіктер тұқымдасының медициналық маңызын және олардың өңірлік медицинаға, әлемдік медицинаға және дәстүрлі медицинаға қосқан үлесін тану үшін ғылыми негізді қамтамасыз етеді.

Біз үш көшедегі дәрілік өсімдіктерді зерттедік, кесте 1 сәйкес.

Кесте 1. Қызылорда өңіріндегі дәстүрлі медициналық өсімдіктердің систематикалық көрсеткіштері

№, көше	Адыраспан	Жантақ	Жусан	Қалақай	Арша	Қорытынды
Ғанимұрат 65	17	15	24	8	27	91 (22,4%)
Достық 29	20	30	18	12	0	80 (19,7%)
Желтоқсан 37	13	26	0	0	7	46 (11,3%)
Қорытынды	50 (12,3%)	71 (17,4%)	42 (10,3%)	20 (4,9%)	34 (8,4%)	211

Зерттеу барысында ең үлкен көрсеткіш Ғанимурат 65 (22,4%) көшесінде болса, ең төменгі пайыздық көрсеткіш Желтоқсан 37 (11,3%) көшесінде болды. Диаграммадағы көрсеткіштерді сурет 4 сәйкес.

Сурет 4. Қызылорда өңіріндегі дәстүрлі өсімдіктердің систематикалық көрсеткіштерінің графикалық көрінісі

Қызылорда өңірінің флорасындағы өсімдіктерді дәстүрлі медицинада қолданылуына байланысты жіктелуін 2-кестеден көреміз.

Кесте 2 Қызылорда өңірінің фармацевтикалық медицинада қолданылатын өсімдіктердің систематикалық көрсеткіштері

№, көше	Жалбыз	Алое	Пияз	Долана	Шүйіншөп	Қорытынды
1	19	14	35	0	18	86 (21,8%)
2	0	0	0	5	10	15 (3,8%)
3	25	9	40	10	0	89 (22,5%)
Қорытынды	44 (10,8%)	23(5,7%)	5(18,4%)	5(4,9%)	28 (6,9%)	185

Жалпы дәстүрлі медицинада кездесетін өсімдіктің саны -211 құрайды. Соның ішінде ең көп кездесетін түрі 2 көшедегі жантақ өсімдігі, ал аз таралған түрі 3 көшедегі арша екенін байқаймыз. Сурет 5 сәйкес.

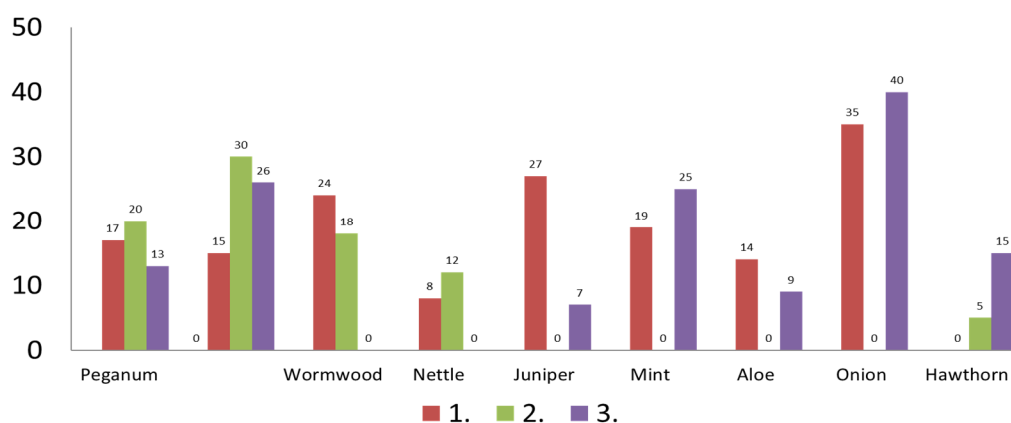

Сурет 5. Қызылорда өңіріндегі фармацевтикалық медицинада қолданылатын өсімдіктердің систематикалық көрсеткіштерінің графикалық көрінісі

Кесте 3. Қызылорда өңіріндегі дәстүрлі және фармацевтикалық медицинада кездесетін өсімдіктердің жалпы көрсеткіштері

№, көше	Адыраспан	Жантақ	Жусан	Қалақай	Арша	Жалбыз	Алоэ	Пияз	Долана	Шүйіншөп
1	17	15	24	8	27	19	14	35	0	18
2	20	30	18	12	0	0	0	0	5	10
3	13	26	0	0	7	25	9	40	10	0
Қорытынды	50 (12,3%)	71 (17,4%)	42 (10,3%)	20 (4,9%)	34 (8,4%)	44 (10,8%)	23 (5,7%)	75 (18,4%)	15 (4,91%)	28 (6,9%)

Зерттеу барысында Қызылорда өңіріндегі өсімдіктердің ең үлкен көрсеткіші-пиязда (18,4%), ал ең кіші көрсеткіші-қалақай мен доланада (4,9%). Оның көрсеткіштерін сурет 6 да көруге болады.

Сурет 6. Салыстырмалы көрсеткіштер

Қызылорда өңірінің флорасындағы дәрілік өсімдіктердің негізгі систематикалық топтарының арақатынасы 1-кестеде көрсетілгендей негізгі екі бірегей топқа жітелген: Дәстүрлі медицина, Фармацевтика өнеркәсібі. Олардың жалпы мөлшерлік арақатынасы диаграммада көрсетілгендей екі үлкен бағытта қарастырылып отыр. Жалпы жаһандық мәнге ие медициналық өсімдіктер бағытына сәйкес дәстүрлі медицинада қолданылатын дәрілік өсімдіктердің пайыздық арақатынасы - 24,0% құраса, Фармацевтика өнер кәсібінде қолданылатын дәрілік өсімдіктердің пайыздық құрамы – 38,7%, ал Экологиялық емдеу саласында қолданылатын дәрілік өсімдіктердің пайыздық арақатынасы –37,3% құрап отыр.

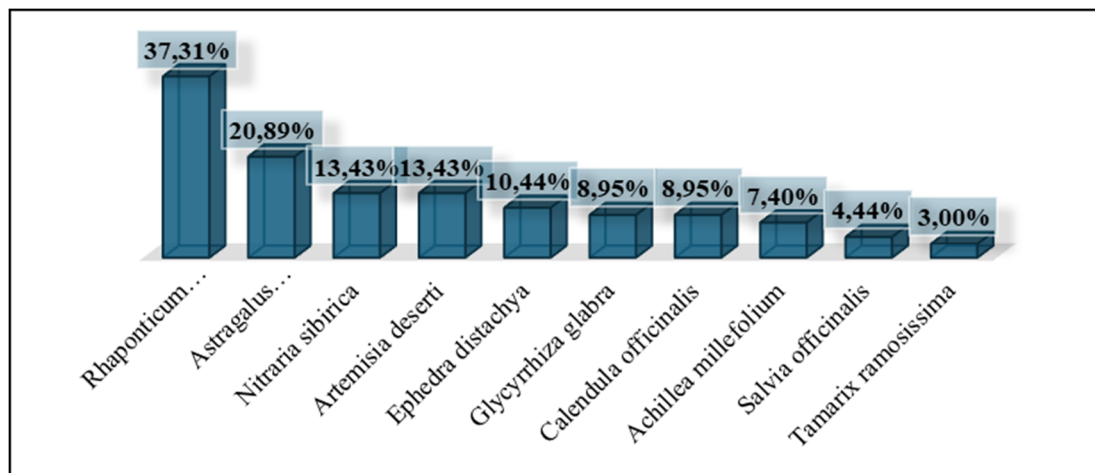
Ал, аймақтық мәнге ие бағыты бойынша жалпы пайыздық арақатынастың 37,2%-ы дәстүрлі ем саласына тиесілі болса, 35,8%-ы фармацевтика өнеркәсібіне тиесілі, ал қалған 26,9%-ы экологиялық емдеу саласына тиесілі екенін көруімізге болады.

Сонымен қатар, Қызылорда өңірінің территориясында Орта Азия флорасының барлық негізгі тұқымдас түрлері кездеседі десе де болады, бірақ медициналық мәнге ие өсімдіктерде Орта Азияның басқа да елдерінен өзіндік айырмашылыққа ие. Оған бірден бір себеп – өңірдің климаттық жағдайы. Қызылорда өңірі негізінен шөлейтті зона болғандықтан өсімдіктердің, солардың қатарында дәрілік мәнге ие өсімдіктердің де негізгі таралуы осы климаттақ сай қалыптасқан түрлері болып келеді. Біз оны кесте-4 тен көруге болады.

Кесте 4. Қызылорда облысы флорасының дәрілік өсімдік тұқымдастарындағы туыстар саны.

№	Тұқымдастар	Түрлердің саны	Жалпы түр санынан % мөлшері
1	Rhaponticum carthamoides	25	37,31%
2	Astragalus membranaceus	14	20,89%
3	Nitraria sibirica	9	13,43%
4	Artemisia deserti	9	13,43%
5	Ephedra distachya	7	10,44%
6	Glycyrrhiza glabra	6	8,95%
7	Calendula officinalis	6	8,95%
8	Achillea millefolium	5	7,40%
9	Salvia officinalis	3	4,44%
10	Tamarix ramosissima	2	3,00%

Зерттеу барысында ең төмен пайыздық көрсеткішті-Rhaponticum carthamoides (37,3%) аспаса, ең кіші көрсеткішті- Tamarix ramosissima (3%) алды. Оның графикалық көрінісін сурет 5 дан көруге болады.

Сурет 5. Қызылорда облысы флорасының дәрілік өсімдік тұқымдастарындағы туыстар санының графикалық көрінісі

Жалпы тексеріліп отырған территорияда 10 тұқымдас 2-ден 25 түрге дейін, 8 тұқымдас 11-ден 24 түрге дейін, 20 тұқымдас 4-ден 7 түрге дейін, 46 тұқымдас 3-тен 1 түрге дейін біріктіретіндігі анықталды.

Сонымен Қызылорда облысының флорасы дәрілік өсімдіктердің түрлері санының аздығымен сипатталады. Жалпы зерттеліп отырған территория флористикалық спектрі бойынша Орталық Азияның шөлейтті зонасындағы басқа аудандарынан аса ерекшеленбейді.

Өсімдіктердің әртүрлілігін зерттеу оларды халық медицинасында дәстүрлі пайдаланумен бірге флора мен мәдени тәжірибелер арасындағы серпінді өзара байланысты терең түсінуге мүмкіндік береді. Бұл салыстырмалы талдау денсаулық сақтау мен сақтауға неғұрлым кешенді көзқарасқа ықпал ете отырып, тұрғылықты халықтардың ғылыми білімі мен даналығын біріктіру үшін негізді қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстанның өсімдіктері мен жануарлары» Б. Мұханов, Т. Мұсақұл, Н. Суворов, Алматы 2016 ж, 46-47 б.б.
2. Асанов К.А., Линьков А.А., Джумабаев П.М. Дендрарий Юга Казахстана. Чимкент, 2014.-43 с.
3. Ә.Әметов. Ботаника. Алматы: Дәуір, 2003, 512 стр.
4. Ә.Іскендіров. Қазақстанның дәрілік өсімдіктері. – Алматы: Қазақстан, 2012. – 188 бет.

5. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. Москва, “Агропромиздат”, 2015 г.
6. Дүйсенбеков Ә. Суармалы гектарлар. Алматы “Қайнар”, 2017 ж.
7. Сихымбаев Ә.Е., Керімбекова Т.Қ., Сихимбаева С.М. Оңтүстік Қазақстан облысындағы интродукцияланған өсімдіктер. Оқу-әдістемелік құрал. - Шымкент, 2015.-316.
8. Цицина С.Н. Лекарственные растения. Алма –Ата: Наука. 2011.-143 с.

КЛЮЧЕВЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ И НАВЫКИ STEM-ПЕДАГОГА

Халықов С. Қ.

магистрант 1 курса ОП Информатика, Павлодарский педагогический университет имени Ә. Марғұлан, г. Павлодар,

Мухамедиева К. М., Нургазина Г. Ш.

научные руководители: PhD, ассоциированный профессор, г. Павлодар.

Аннотация: қазіргі заманғы білім беру педагогтар алдында, әсіресе ғылым, технология, инженерия және математика (STEM) салаларында жаңа міндеттер қойылады және сәтті STEM білім беру үшін техникалық дағдылардың ғылыми білімдерінің әртүрлі аспектілерін білім беру жүйесіне тиімді біріктіре алатын, білікті және құзыретті педагогтарды қажет етеді.. Бұл мақала STEM мұғалімдеріне қажет негізгі құзыреттерді сипаттайды.

Кілтті сөздер: STEM, мұғалім, құзыреттер, оқыту, білім беру.

Аннотация: современное образование ставит перед педагогами новые задачи, особенно в области науки, технологии, инженерии и математики (STEM), и для успешного STEM-образования требуются квалифицированные и компетентные педагоги, которые могут эффективно интегрировать различные аспекты научных знаний технических навыков в учебный процесс. В данной статье описываются ключевые компетенции, необходимые STEM-педагогам.

Ключевые слова: STEM, педагог, компетенции, обучение, образование.

Abstract: modern education presents educators with new challenges, particularly in the fields of science, technology, engineering, and mathematics (STEM), and successful STEM education requires qualified and competent teachers who can effectively integrate various aspects of scientific knowledge and technical skills into the learning process. This article describes the key competencies necessary for STEM educators.

Keywords: STEM, educator, competencies, teaching, education.

Компетенции – это набор знаний, навыков, способностей и качеств, которые позволяют человеку эффективно выполнять определенные задачи или функции. Компетенции могут быть различными в зависимости от области деятельности или профессии. Ключе-

вые компетенции, необходимые STEM (наука, технологии, инженерия и математика) – педагогам STEM-образование направлено на формирование у педагогов широкого спектра компетенций.

В ходе проведения научно-исследовательского обзора литературы нами хотелось бы выделить работы следующих авторов, предлагающих перечень компетенции, которыми должен владеть педагог STEM направления.

Группа исследователей под руководством Файрузы Сабировой считают, что компетенции STEM-педагога включают в себя постановку и определение проблем, разработку и использование моделей, анализ и интерпретацию данных, творческое мышление, общение и сотрудничество [1]. Выделяются следующие ключевые компетенции:

– Коммуникация и сотрудничество: студенты учатся эффективно общаться и работать в команде, что необходимо для успешного выполнения сложных задач и проектов.

– Критическое мышление, решение проблем и принятие решений: важно, что учащиеся и педагоги развивают способность критически анализировать информацию, находить решения сложных проблем и принимать взвешенные решения.

– Креативность и инновации: развитие творческого мышления становится все более важным в современном мире. Учителя учатся генерировать новые идеи, находить нестандартные решения и применять их на практике в процессе обучения.

– Анализ данных: понимание и работа с данными становятся все более важными в современном информационном обществе. Учителя учатся анализировать данные, проводить исследования и делать выводы на основе полученных результатов.

– Цифровое мышление: педагоги развивают цифровые навыки и инструменты для эффективного использования информационных ресурсов и решения проблем в цифровой среде.

– Концептуализация: способность формулировать и структурировать свои мысли и идеи является ключевым навыком для достижения успеха в науке и технике.

Научные исследователи из Тайваня [2] в своих исследования по измерению восприятия учителей для устойчивого развития STEM-образования предложены ключевые компетенции, связанные с карьерой в STEM и ряда возникших проблем в процессе их реализации.

Авторами были предложены ключевые компетенции STEM, которые включают в себя:

– Навыки, связанные с карьерой в STEM: навыки, необходимые для успешной карьеры в STEM, включая знание основных принципов и методов науки, технологии, инженерии и математики.

– Критическое мышление: важным аспектом STEM-образования является развитие у педагогов способности критически анализировать информацию, выделять ключевые аспекты и принимать обоснованные решения.

– Аутентичное решение проблем: педагоги учатся сталкиваться с реальными проблемами решать их в процессе обучения.

– Сотрудничество: работа в команде - важный компонент STEM-образования, поскольку многие проекты и задачи требуют совместной работы для достижения успеха. Такие сотрудничества как педагог и ученик или педагог и обучающиеся.

– Инженерная компетентность: способность проектировать, строить и тестировать модели и решения.

В реализации этих компетенций возникшие сложности. Такие как:

– Поиск идей: нередко учителя испытывают трудности с поиском идей для проектов и исследований, требующих подлинного решения проблем.

– Расширение знаний в области STEM: учителям необходимо расширять свои знания по различным субдисциплинам STEM, что может быть непросто.

– Дополнительное учебное время: материалы и оборудование, используемые в STEM-классах, часто дорогостоящие могут потребовать дополнительного финансирования и времени на подготовку уроков.

Согласно Золлману(2012), комплексная STEM-грамотность включает в себя три уровня понимания: содержание дисциплины, потребности, а также когнитивную, аффективную и психомоторную сферы обучения [6]. Кроме того, комплексная STEM-грамотность включает в себя ряд стратегий мышления, в том числе конструкторское мышление, вычислительное мышление, математическое мышление, критическое мышление и научное исследование. Для учителей средних классов важно расширять и поддерживать содержание дисциплин, а также устанавливать междисциплинарные связи, использовать цифровые технологии и интегрировать несколько целей STEM.

Одним из важных аспектов в организации процесса обучения в STEM направлении это методика преподавания.

Научные исследователи университета штата Иллинойс в методы преподавания STEM включают использование аутентичного содер-

жания, проблем и практических технологических инструментов для решения задач. Комплексная STEM-грамотность включает в себя различные уровни понимания и мышления, такие как конструктивное мышление, вычислительное мышление и критическое мышление [3].

По методике Меррилла(2009) в основе STEM-образования лежат два ключевых принципа:

1) Аутентичное содержание и проблемы: при таком подходе в процессе обучения используются реальные проблемы и сценарии из реальной жизни. Учащиеся используют практические, технологические инструменты и процедуры для решения этих проблем, тем самым углубляя понимание материала и совершенствуя свои навыки.

2) Использование практических технологических инструментов: STEM-образование включает демонстрацию недорогих моделей интегрированной деятельности по проектированию и созданию STEM. Это помогает повысить самооценку учителей и подготовить их к интегрированной STEM-грамотности [4].

Проанализировав научную литературу мы для себя выделили, что STEM-педагог играет важную роль в обучении студентов современным научным и техническим концепциям и должен обладать следующими ключевыми компетенциями:

– Глубокие знания в STEM областях: Хороший STEM педагог должен иметь качественные знания в областях науки, технологий, инженерии и математики, а также умение объяснить их студентам простым и понятным способом.

– Умение стимулировать интерес: Эффективный педагог должен быть способен пробудить интерес учеников к STEM-дисциплинам. Это может включать использование интерактивных методов обучения, демонстраций, экспериментов и прочих педагогических техник.

– Умение применять технологии в обучении: STEM педагог должен быть в курсе современных технологий и уметь их применять в образовательном процессе. Это включает использование компьютерных программ, интерактивных устройств, робототехники и других инструментов.

– Развитие навыков решения проблем и критического мышления: Педагог должен помогать ученикам развивать навыки анализа, критического мышления, самостоятельного исследования и решения проблем, что является важной частью STEM-образования.

– Способность к коллаборации и коммуникации: Важным навыком для STEM педагога является умение эффективно

коммуницировать с учениками, коллегами и родителями, а также способность к сотрудничеству в команде.

– Стремление к постоянному обучению и самосовершенствованию: Поскольку область STEM постоянно развивается, хороший педагог должен быть готов к постоянному обучению, изучению новых методов и технологий, а также к самосовершенствованию как специалиста и педагога.

Таким образом, современные STEM-педагоги должны обладать широким спектром компетенций, включая знание предмета, а также умение интегрировать различные аспекты STEM в учебный процесс. Развитие таких компетенций - ключ к успешному образованию, которое готовит учащихся к вызовам современного мира и вооружает их навыками, необходимыми для успешной карьеры и личного развития.

Подготовка педагогов к решению этих задач требует систематического подхода к обучению и развитию навыков, а также постоянного обновления и совершенствования методов преподавания и оценки.

Список использованных источников

1. Fairuza Sabirova, Marina Vinogradova, Anastasia Isaeva, Tatiana Litvinova, Sergey Kudinov, Professional Competences in STEM Education // International Journal of Emerging Technologies in Learning – 2020. – Т. 15, № 14. DOI: <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i14.13527>
2. NGUYEN Thi To Khuyen NGUYEN Van Bien Pei-Ling Lin Jing Lin, Measuring Teachers' Perceptions to Sustain STEM Education Development // Approaches to Embedding Sustainability in Teacher Education. – 2020. – Т. 12, № 4. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12041531>
3. Laurie O. Campbell, Nicole Damico, Investigating an Instructional Model for Integrated STEM in Teacher Education. // Journal of STEM Teacher Education – 2023. – Т. 58, № 1. DOI: <https://doi.org/10.61403/2158-6594.1512>
4. Nguyen Thi Thu Thuy, Nguyen Van Bien, Duong Xuan Quy, Fostering Teachers' Competence of the Integrated STEM Education. // Jurnal Penelitian dan Pembelajaran – 2020. – Т. 6, № 2. DOI: <http://dx.doi.org/10.30870/jppi.v6i2.6441>

**БЕЙІМДЕЛЕТІН ДЕНЕ
ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ
ЖӘНЕ ДЕМАЛЫС: ЖАҒДАЙЫ,
МӘСЕЛЕЛЕРІ, БОЛАШАҒЫ**

**АДАПТИВНАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРА, СПОРТ
И РЕКРЕАЦИЯ: СОСТОЯНИЕ,
ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ**

РОЛЬ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ В ПРОДВИЖЕНИИ БРЕНДА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В.Е. Абикенова

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Элкей Маргулан, г. Павлодар*

Алинова Г.С.,

*научный руководитель: магистр профессионального
обучения, г. Павлодар*

Аннотация. Авторлар Элкей Марғұлан атындағы ППУ мысалында жоғары оқу орнын брендтеу қажеттілігі туралы қорытындыға келеді, өйткені бренд жоғары оқу орнын мақсатты аудитория арасында стратегиялық дамытуға және ілгерілетуге ықпал етеді. ЖОО өзінің брендтеу жүйесін түзетуі қажет.

Университет брендінің көрнекі компоненттері - логотип, фирмалық түс, тоқыма өнімдері қарастырылады. Тоқыма брендті өнімдерінің негізгі түрлері бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйінді сөздер: бренд, жоғары оқу орны, тоқыма өнімдері.

Аннотация. Авторы на примере ППУ имени Элкей Марғұлан приходят к выводу о необходимости брендирования вуза, поскольку бренд способствует стратегическому развитию и продвижению вуза среди целевой аудитории. Вузу необходимо скорректировать свою систему брендирования.

Рассматриваются визуальные составляющие бренда вуза - логотип, фирменный цвет, текстильная продукция. Разработаны предложения по основным видам текстильной брендовой продукции.

Ключевые слова: бренд, высшее учебное заведение, текстильная продукция.

Annotation. Using the example of the Alkey Margulan Pedagogical University, the authors conclude that it is necessary to brand the university, since the brand contributes to the strategic development and promotion of the university among the target audience. The university needs to adjust its branding system.

The visual components of the university brand are considered - logo, corporate color, textile products. Proposals have been developed for the main types of textile branded products.

Keywords: brand, higher education institution, textile products.

Рост конкуренции на рынках труда и образовательных услуг, широкое использование современных информационных технологий и средств коммуникаций побуждают высшие учебные заведения к поиску новых способов повышения конкурентоспособности и создания конкурентных преимуществ. Сегодня происходят значительные изменения в самом понимании образования. Университеты стали конкурентами на рынке образовательных услуг, где ведут активную борьбу за каждого студента, которые, в свою очередь, сегодня могут называться клиентами вузов. Каждый вуз стремится быть более привлекательным для своей целевой аудитории - абитуриентов,

студентов, работодателей, сотрудников, преподавателей. Решение этой задачи связано с созданием и поддержанием запоминающегося образа и бренда вуза.

Мнение представителей целевой аудитории об образе вуза формирует его имидж. Все составляющие образа (местоположение, название, миссия, фирменный стиль, логотип, история, легенды, выдающиеся личности, сайт и другие атрибуты) необходимо использовать так, чтобы вуз был привлекательным, вызывал интерес у целевых групп и побуждал их к определенным действиям. Если своевременно не заниматься имиджем вуза на постоянной основе, то у целевых аудиторий все равно сформируется собственное восприятие вуза и его услуг, и не факт, что оно будет положительным. Создание и поддержка бренда вуза с целью завоевания новых долей рынка и укрепления своих позиций среди целевой аудитории является неотъемлемой частью стратегии высшего учебного заведения.

Актуальность нашего исследования заключается в необходимости определения эффективных способов формирования бренда высшего учебного заведения в условиях изменения рыночной ситуации в современном образовательном пространстве.

Цель нашего научно-практического исследования – выявление особенностей формирования и продвижения визуальных составляющих бренда ППУ имени Элкей Марғұлан.

Согласно Американской ассоциации маркетологов, понятие «бренд» можно рассматривать как «... имя, дизайн, символ и другие внешние атрибуты, способствующие идентификации продукции или продавца» [1].

В настоящее время у Марғұлан университета есть руководство по бренду - guideline (made in appazov branding agency). Данное руководство – инструкция по использованию фирменных элементов – логотипа, цветов и шрифта. Руководство позволяет следить за соблюдением выработанных стандартов. Изложенные в руководстве правила помогут дизайнерам и полиграфистам сделать работу корректно и качественно.

В соответствии с руководством по бренду фирменными цветами ППУ являются бордовый, бежевый, голубой. Данные цвета доминируют в цвете фасада главного корпуса университета, в оформлении фойе, соцсетей Марғұлан университета.

Согласно психологии восприятия цвета бордовый цвет является показателем стабильности, уверенности. Бордовый считается изысканным цветом, показателем достатка и солидности.

Бежевый цвет символизирует комфорт и безопасность, ассоциируется с естественной нежностью и мягкостью. Цвет довольно нейтральный, и, в то же время располагающий и не гнетущий, элегантный.

Голубой в психологии считается цветом креатива. Доказано, что он активизирует мозговые центры, настраивая их на процесс обучения. Все оттенки голубого советуют использовать в учебных заведениях. Голубой считается цветом душевной чистоты, возвышенности, осознанности, ясности и интеллекта.

Использование текстильной продукции в продвижении бренда любой компании позволяет приблизить клиента к себе. Разрабатывая текстиль, аксессуары и другие приятные мелочи, облегчающие повседневную жизнь целевой аудитории и периодически используемые в быту, бренд проникает в его жизнь, становится ее частью.

Ненавязчиво, но регулярно напоминая о себе, вещи с логотипом вуза являются своего рода подсказкой, когда возникает выбор, в какой же вуз поступить? Все любят получать маленькие подарки. Человек, использующий текстильную продукцию Марғұлан университета, не только сам получит информацию, но и проинформирует окружающих, демонстрируя сувенир нашего вуза.

Задача рекламного сувенира, текстильной продукции – создание позитивного настроения, поэтому важно уделять внимание внешнему виду и качеству изготавливаемых изделий. Качественно выполненное изделие поможет установить доверительные отношения с целевой аудиторией, показать, как она важна для вуза. Добротная, хорошо сделанная текстильная продукция будет говорить о том, что в нашем вузе ответственно подходят к своей работе и предоставляют услуги или продукцию высокого уровня.

Текстильная продукция Марғұлан университета представлена следующими изделиями: толстовки, бомберы, футболки, бейсболки. Но в настоящее время у целевой аудитории нет возможности приобретения данной продукцией. Поэтому для поддержания бренда, имиджа вуза Марғұлан университета предлагается запуск магазина сувенирной продукции с логотипом вуза. Используя подобный ресурс, Марғұлан университет будет продвигать свой бренд как среди студентов, так и среди абитуриентов. Любая вещь, хранящаяся у человека дома, будь то шопер, кружка или игрушка, снова и снова напоминает ему о бренде. При этом университету не надо прилагать никаких усилий, чтобы увеличить свое влияние на рынке, повысить степень лояльности аудитории и ее объем. Тем более сами студенты, выпускники вуза демонстрируют заинтересованность в

обладании предметами с фирменной символикой МУ, однако, любой, кто захочет приобрести брендовую текстильную продукцию, столкнется с проблемой отсутствия их в наличии и невозможности приобретения. Уровень патриотизма и любви к своему университету у студентов Марғұлан университета высок. Поэтому необходимо создать такую сувенирную продукцию, которая будет отражать интересы современной молодежи, будет современной и модной. Кроме классических ручек, блокнотов, кружек, папок, можно разработать дизайн толстовок, сумок для ноутбуков, шоперов, чехлов для телефонов и т.д.

На протяжении двух лет ППС и студенты образовательной программы «Художественный труд, графика и проектирования» занимаются разработкой дизайна текстильной продукции. Разработаны дизайн, технология изготовления брендовой текстильной продукции Марғұлан университета. Уже изготовлен следующий ассортимент продукции с атрибутами Марғұлан университета: шоперы, фартук, сервировочные салфетки-ланчматы, вязаные игрушки с шевронами «Love Margulan University».

Шопер – нужная в повседневной жизни и практичная продукция для рекламы. Материалами для изготовления шоперов выбран практичный водо-, грязеотталкивающий материал. Украшением данной сувенирной продукции является вышитый логотип Марғұлан университета.

Сервировочная салфетка – ланчмат помимо своей практической направленности - защищать поверхность от горячей посуды и пятен – украшает стол и делает атмосферу уютнее. Сервировочная салфетка с логотипом Марғұлан университета круглой формы выполнена из фетра в технике гильоширования.

Для кулинарных поединков, на постоянной основе проводимых в Марғұлан университете, сшиты *фартуки и банданы* четырех цветов (по количеству Высших школ) с логотипом МУ из практичного водо-, грязеотталкивающего материала.

Для создания и поддержания запоминающегося образа и бренда Марғұлан университета для работников Центра обслуживания студентов изготовлены жилеты с использованием имиджевых элементов вуза.

На сегодняшний день в рамках курсового проекта по дисциплинам «Декоративно-прикладное искусство», «Технология изготовления швейных изделий» нами разработан дизайн, технология изготовления женского комплекта «Miss MARGULAN University»,

который состоит из платья и казахского национального головного убора *тақия*.

Казахский учёный, археолог, востоковед, историк, литературовед, искусствовед, доктор филологических наук (1946), академик Академии наук Н КазССР (1958), профессор (1960), заслуженный деятель науки КазССР (1961), основоположник казахстанской школы археологии и этнографии А.Х. Маргулан в своем трехтомном труде «Казахское народное прикладное искусство (том 1)» отмечает: «... казахи живут в мире орнамента. Окружающая действительность своеобразно опоэтизирована в гамме узоров. Утварь, посуда, оружие, одежды – все любовно покрывается орнаментом». [2]. В своей работе А.Х. Маргулан делит орнаментальные мотивы казахов на зооморфные, космогонические, геометрические, растительные и узоры, представляющие схематические изображения предметов бытового обихода.

В проектируемом женском комплекте «Miss MARGULAN University» растительные казахские орнаменты будут выполнены в одном из фирменных цветов **Марғұлан университета** – бордовом цвете.

Проектируемое платье и головной убор состоят из таких же деталей, как и у казахской национальной одежды, но в современном прочтении. В дальнейшем комплект будет надеваться студентами для встреч высокопоставленных гостей Марғұлан университета, на празднике Наурыз мейрамы и т.д.

Наш проект направлен на популяризацию Марғұлан университета среди населения региона, привлечение студентов для формирования бренда MARGULAN University, повышение уровня обучения студентов ОП ХТГиП, получение ими необходимых практических навыков изготовления брендовой текстильной продукции.

Таким образом, построение сильного и качественного бренда Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан поможет поднять его рейтинг, достичь качественно нового уровня лояльности целевой аудитории, студентов и сотрудников вуза, которые будут чувствовать себя частью большого единого бренда.

Список использованных источников

1. Общезыковой маркетинговый словарь [Электронный ресурс]. – режим доступа: <https://marketing-dictionary.org/>
2. Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. – Алма-Ата: Өнер. – Т.1. 1986. – 256 с.

ҚАЗАҚТЫҢ АЙШЫҚТЫ ШИ ТОҚУ ҚОЛӨНЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТҰЛҒАҒА ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

С.Мурат

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студенті*

П.Н.Балташева

ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі

Аннотация. Жалпы адамзаттық құндылықтарды, тарихи тәжірибені, жасырларды қамтитын мәдени дәстүрлерді ескере отырып, білім мазмұнының жаңаруы, жаңа талаптар қоюда, ши тоқу өнерінің жасалу процесіне тән жағдайларды, идеялық-эстетикалық ерекшеліктерін, көркемдік сипаттарын айқындай тану аталмыш өнердің шынайы туындыларын саралай талдау негізінде тұлғаға эстетикалық тәрбие беру жолдары қарастырылды.

Түйінді сөздер: тұлға, тәрбие, талғам, ши тоқу, қолданбалы өнер

Аннотация. С учетом общечеловеческих ценностей, исторического опыта, культурных традиций, охватывающих века, были рассмотрены пути эстетического воспитания личности на основе дифференцированного анализа подлинных произведений данного искусства, выявления условий, идейно-эстетических особенностей, художественных характеристик, характерных для процесса создания шийтского искусства, предъявляющих новые требования, обновления содержания образования.

Ключевые слова: личность, воспитание, вкусы, ши ткачество, прикладное искусство.

Annotation. Taking into account universal human values, historical experience, cultural traditions spanning centuries, the ways of aesthetic education of a personality based on a differentiated analysis of authentic works of this art, identifying conditions, ideological and aesthetic features, artistic characteristics characteristic of the process of creating Shiite art, making new demands.

Keywords: personality, upbringing, tastes, shea weaving, applied art.

Халықтық өнер түрлерінің қай-қайсы да – жас ұрпаққа эстетикалық тәрбие беруде аса ықпалды құрал. Тұлғаларға эстетикалық тәрбие беру өскелең ұрпақты жан-жақты әрі үйлесімді дамыту мақсатына қызмет етеді, сондықтан эстетикалық тәрбие беруге бағытталған жұмыстарда осы заманғы қоғам адамының бойынан табылуға тиіс адамгершілік ізгі қасиеттерге бағдар ұстанылады.

Тұлға бойындағы шығармашылық қабілетті дамыту – жүйелі де мақсатты түрде жүргізілуге тиіс педагогикалық процесс. Процестің жүйелілігі халықтық өнер негізіндегі шығармашылықты дамытуға арналған сабақтың барлық бөлігін, сондай-ақ, арнайы білім мен іскерлік дағдыларды қалыптастыру, көркем және тарихи-көркем елестетуді

дамыту және қойылған міндеттерді шығармашылықпен шешу ұстанымдарын қамтуы тиіс.

Эстетикалық тәрбие мен көркемдік білім беру тұлғалардың рухани дамуына көмектесе отырып, қоршаған орта әсемдігін тұтастай әрі толыққанды қабылдауға баулиды, тұлға бойында сұлулық пен жарасымға негізделген эстетикалық-көркемдік идеалдың қалыптасуына, сол идеалға қол жеткізуге қажетті іскерлік пен дағдыны жетілдіруге ықпал етеді.

Ұлттық тәрбие мен әсемдікке тәрбиелеуде, ізгілік пен сұлулық идеалдарын қалыптастыруда айрықша орын иеленетін халықтық өнер жас ұрпаққа ұлттық мәдениет пен халықтық даналық негіздерін дарытумен қатар, жалпы адамзаттық құндылықтар мәнін түсінуге, оларды қастерлеуге және өзінің рухани сұранысына лайық пайдалана білуге де үйретеді.

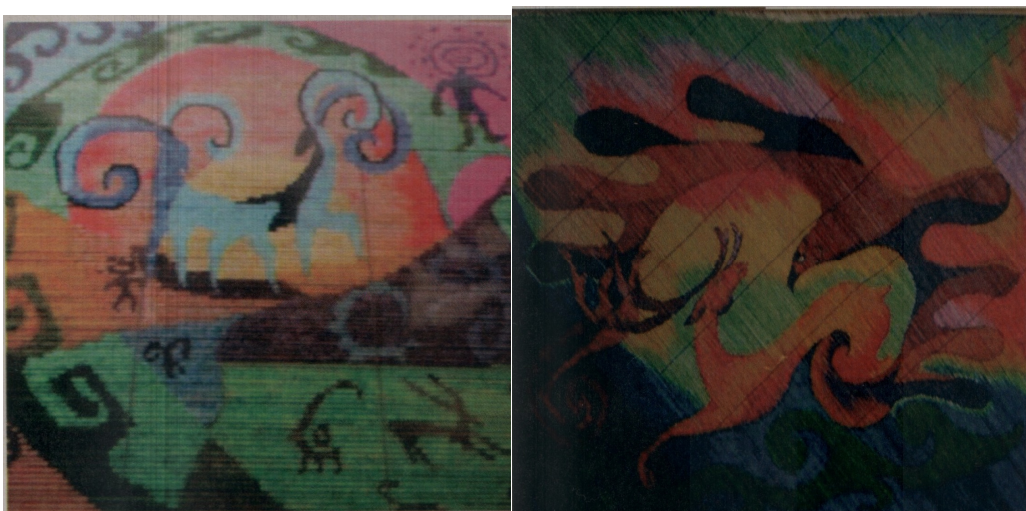
Бүгінде еліміз бойынша халық өнеріне деген үлкен қызығушылық байқалғанымен, әлеумет өмірінде халықтық дәстүрлі өнерге сұраныс айтарлықтай маңызды, эстетикалық тәрбие мен көркемдік білім беруде қуатты мүмкіндікке ие құрал болып табылатын халықтық өнер мен оның алуан түрлері, соның ішінде ұлттық қолданбалы қолөнердің маңызы зор. Халықтық өнерді жан-жақты зерделеу, оны тұтастай ел өмірінде, әсіресе, жас ұрпақ тәрбиелеу ісінде тиімді жолдарын айқындау бүгінгі уақыттың аса маңызды міндеттерінің бірі болып саналады. Бұл тараптағы біздің зерттеуіміз халықтық дәстүрлі өнердің бір түрі – ши тоқу өнеріне, оны мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарында жүйелі де нәтижелі пайдалану жолдарын айқындауға бағытталады [1, 15].

Халықтың сәндік қолданбалы өнерінде балалар ұғына алатын көрнекті де жарқын, әрі бейнелі үлгілер айтарлықтай жеткілікті. Тек бұл үлгілерді шеберлікпен таңдап ала білу керек. Халықтық сәндік-қолданбалы өнерін арқау еткен педагогикалық жұмыстардың басты мақсаты да осы мәселеге бағытталғаны жөн болмақ. Мектептердегі шиден көркем бұйымдар тоқу үйірмелеріндегі жұмыстарды жолға қою халықтық шығармашылықтың осы түрінің өзіндік ерекшеліктерін ескеруді, соған орай бірқатар шығармашылық, әдістемелік және практикалық мәселелерді шешуді талап етеді. Оның ең маңыздылары – шиді көркемдік құралы ретінде тану және өңдеу, шиден көркем бұйымдар жасаудың шығармашылық және технологиялық ерекшеліктері, оларды сабақ және тәрбие жұмыстарында нәтижелі пайдалану.

Ши тоқу өнерінің түп тамыры қолөнерлік еңбекте жатқаны анық. Біздің арғы ата-бабаларымыз өздерінің тұрмыстық-рухани қажеттіліктеріне орай, әр түрлі еңбек құралдарын әзірледі, өзінің тұрағын

жарасымды сәндеуге, тұтыну бұйымдарын әшекейлеуге ұмтылды, соған сәйкес, жіп есу, иіру, кестелеу, тоқу сияқты әрекеттермен айналысты. Бұл әрекеттердің қай-қайсы да өз деңгейінде белгілі бір көркемдік мақсаттардың шешім табуын қажетсінеді де түсінікті. Көркемдік мақсаттардың бірегейі эстетикалық әсемдік екені және түсінікті.

Бүгінде халықтық өнер бұйымдары өзінің бұрынғы тұрмыстық маңызынан айырылып, өнер туындысы, әсемдік үлгісі ретінде мұражайлар мен көрме залдарының игілігіне айналғанын да жоққа шығаруға болмайды. десек те, олардың пайдалылық (утилитарлық) қызметі толығынан өшкен жоқ, осы заманғы бұйымдарда жалғасын табуда. Бұл жағдайдың өзі ұлттық қолданбалы өнердің көркемдік маңыздылығы қазірде де төмендемегенін, іс тетігі осы өнерді жан-жақты дамытудың көзін табуда екендігін көрсетеді (1,2 сур.).

Сурет 1 – «Ғасырлар сыры» (шым ши) Сурет 2 – «Жылдамдақ» (шым ши)

Көркем еңбекке баулу сабақтарында пайдалануға болатын жергілікті материалдардың бірі – еліміздің барлық аймағында дерлік ұшырасатын жабайы дәнді ши. Шиді ата-бабаларымыз көне замандардың өзінде тұрмыс-тіршілігінде еркін пайдаланып, киіз үй бұйымдары, ши төсеніштер, құрт жаятын сөрелер т.с.с. дүниелер жасаған.

Бүгінде халықтық өнердің бір саласы – ши тоқу өнерінің арғы тегі мен алуан жанрлардағы ерекшеліктері жайына назар аударар болсақ, ши тоқудың әуел баста қарапайым тұрмыстық бұйым жасауға керекті еңбек ретінде қолданылғаны, ал ши бетіне алуан үлгідегі өрнек-нақыштар салып әшекейлеу, оған қажетті сан түрлі көркемдік әдіс-тәсілдердің шығуы, ши бетіндегі өрнек-нақыштардың өзінің жанрлық-

композициялық құрылымы жағынан біріне-бірі ұқсамайтын ерекшеліктер иеленуі күнделікті еңбектің көркем еңбекке ұласуы нәтижесінде пайда болғаны анық. Күнделікті еңбектің көркем еңбекке ұласуы бірден пайда бола қалатын процесс емес, ол шығармашылық қиял мен ойлаудан басталып, көркем нәтиже – өнер туындысына дейінгі аралықты қамтитын сан қилы әрекеттердің бір-біріне ұштасуы арқылы жүзеге асатын жағдай. Сол себепті бұл тұрғыдағы танымдық ізденістердің бағыты да алуан түрлі – ши тоқу өнерінің өзіндік белгілері мен дәстүрлері, бейнелеу құралдары мен амал-тәсілдері, педагогикалық-дидактикалық мүмкіндіктері, тәрбиелеушілік қуаты, ши тоқу өнерін дамыту жолдары т.с.с. мәселелер болуы да заңдылық.

Қалай болғанда да, өскелең өміріміздің талғампаз талаптарына жауап бере алатын халықтық өнер түрлерінің бірі ши тоқу өнері болып табылатыны анық. Бұл орайда біздің алдымызда тұрған сауалдардың бірі – ғасырлар бойына халық шеберлерінің тынымсыз еңбегі мен толассыз ізденістері арқылы өзіндік айырым-белгілері қалыптасып, жасалу технологиясы толықтай жүйеленген ши тоқу өнерінің шеберлік дәстүрлерін мейлінше толық игеру және қазіргі уақыттың көркемдік талаптарына сай дамытуға байланысты. Мәселенің мәніне жету үшін айрықша назар аударуды қажетсінетін тұстар бар. Олар:

- біріншіден, халқымыздың дәстүрлі ши тоқу өнеріндегі педагогикалық-шығармашылық мүмкіндіктерді айқындай тану, эстетикалық талғамы жоғары ұрпақ тәрбиелеудегі маңызын түсіне білу, ол үшін осы өнердің даму тарихы мен болашағына ортақ белгілерді жүйелі түрде талдау;

- екіншіден, ши тоқу өнерінің өзіндік ерекшеліктеріне, жасалу және сақталу жағдайларына, халықтық тәрбиелік сипаттардың басымдығына баса көңіл қою.

- үшіншіден, халық мұрасындағы ши тоқу өнерінің дәстүрін, кейінгі кезеңдерде жетілген жаңа қырларын дәйектей дәлелдеу; Себебі бүгінде ұлттық дәстүрлі қолөнерінің тәрбиелік мүмкіндіктерін, тәжірибесі мен даму бағыттарын түпкілікті зерттеу кезек күттірмейтін міндет болып отыр.

- төртіншіден, ши тоқу өнері тек халықтық өнер тарихының бір тармағы болып қана қалмай, бүгінгі педагогикалық тәрбие саласында жас ұрпақтың көркемдік дамуына айрықша үлес қосуға толық қабілетті халықтық өнер ретінде пайдаланылуы қажеттігі.

Халқымыздың көркемдік дамуында өзіндік ерекшеліктерімен айшықталатын ши тоқу өнерінің көп жанрлы, алуан нақышты әрі түр-түстерге мейлінше бай болуы қазақ халқының рухани мәдениетінің айрықша бір сипаты болып табылады [1, 84].

Қазіргі таңда ұлттық үлгідегі рухани мәдениетті жан-жақты дамытуға мүдделілік танытылып отырғанда, халық өнерінің бір саласы – ши тоқу өнерінің тұлғаларды өнер өріне жетелеуде, олардың шығармашылық талабын ұштап, эстетикалық-гуманистік бағыты айқын ұлттық тәрбие беруде теңдессіз мүмкіндікке ие екендігін жоққа шығара алмасымыз анық.

Ши тоқу өнерінің көркем шығармаларын тереңдей зерттеу халықтық өнер теориясы мен тарихын жүйелей тану үшін ғана қажет емес, жалпы әлеуметтік санаға серпіліс беру үшін, жас ұрпақтың ұлттық қасиеттерді, халықтық өнер құдіретін, дәстүрлерін бойға дарытуына, хас өнерден эмоциялық-эстетикалық ләззат алу дағдылары мен шығармашылық қабілетін дамытуына қызмет ету үшін де аса қажет (1- кесте).

Халықтық шығармашылықтың бірегей үлгісі – көркем ши тоқу өнерін жете зерттеп, жетілдіру, атадан балаға мирас болып келе жатқан өнерді жалғастыру бізге кедергі жасамайды, қайта көркемдік өрісімізді кеңейтіп, көркем шығармашылықтың өркендей дамуына көмектеседі. Бұл орайда халқымыздың ши тоқу өнерінің дәстүрі мен көркемдік тәжірибесі теңдесі жоқ бай қазына. Тек оны шебер пайдалана білу керек. Халық шеберлерінің дәстүр-тәжірибелерінен үйрене отырып, ши тоқу өнерінің көне үлгілерін жаңаша жаңғырту керек.

Кесте 1 – Ши тоқу өнерінің тәрбиелік мүмкіндіктері мен маңызы

ши тоқу өнерінің ерекшеліктері	ши тоқу өнерінің тәрбиелік мүмкіндіктері	ши тоқу өнерінің тәрбиелік маңызы
1	2	3
материалдары: ши, жүн, бояу т.с.с. табиғи материалдар	- халықтық өнердің табиғи болмысын тану; - өнердегі табиғилықтың артықшылықтарын сезіну - халықтық өнердің табиғи негіздерін игеруге қалыптасу; - табиғи материалдарды көркемдік мақсатқа пайдалана білу іскерлігіне үйрену	<i>ұқыптылық, ұтымдылық, үнемшілдік</i> сияқты тұлғалық қасиеттердің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді
құрал-жабдықтары: ши тоқу станогы, ине, жіп, біз, қайшы, пышақ т.с.с.	- халықтық көркем өнердің еңбекпен сабақтастығын тану - еңбек пен көркем шығармашылықты ұштастыруға дағдылану	<i>еңбекқорлық, шығармашылдық</i> сияқты тұлғалық қасиеттердің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді

іс-әрекеттер: жіп иіру, есу, баяу, кестелеу, тоқу	- еңбексүйгіштікке, икемділікке, шыдамдылыққа баулу іскерлік дағдыларына қалыптасу; - көркем еңбек үдерісін жүйелі жүргізуді меңгеру	<i>шыдамдылық, ынталылық</i> сияқты тұлғалық қасиеттердің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді
әдістері: -бейнелеу -безендіру	- көркемдік-эстетикалық талғампаздыққа бейімдеу көркем шығармашылық түрлерін таңдай білуге қалыптасу	<i>шығармашылық еркіндік,</i> <i>қиял байлығы, ойлау</i> <i>бейнелілігі</i> сияқты тұлғалық қасиеттердің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді
тәсілдері: - көркем суреттер салу -ою-өрнектер мен геометриялық фигуралар салу	- көркем бейне жасауға қалыптасу абстрактілі бейне жасауға дағдылану көркемдік негіздерін шығармашылықпен қолдана білу іскерлігін меңгеру	<i>мәдени дәстүрлерді</i> <i>құрметтеу, мәдениеттердің</i> <i>тарихи сабақтасстығының</i> <i>әлеуметтік маңыздылығын</i> <i>ұғыну және саналы түрде</i> <i>түсіну</i> т.с.с. қасиеттердің қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді
нәтиже	- өнер негізін табиғаттан іздеуге, табуға үйрету - еңбекті шығармашылыққа ұластыруға дағдыландыру - көркем шығармашылықта табиғи шынайылыққа баулу - көркемдік- шығармашылық еңбек іскерліктерін қалыптастыру	

Ши тоқу өнері – көптеген өзгешеліктерімен ерекшеленетін рухани әлем. Бір ғана өнері түрінде біріне бірі ұқсамайтын ерекшеліктердің болуы – халықтық дәстүрдің байлығының айғағы. Халықтық дәстүр иесі – қай кезде де халық ортасынан шыққан шеберлер. Халық шеберлері жасаған бұйымдардың аса құндылығы – ескіден жеткен көнелігінде ғана емес, шебер де нәзік күрделі өрнектердің бірегейлігінде. Шеберлік қиюын тауып үндескен өрнектердің бірін бірі қайталамайтын шешімінде.

Өрнек атаулының ажары, көнермес көркі – шығармашылық шеберлікте, қайталанбас бояулар мен түр-түстерде, бедермен берілген бейнелерде, ұрымтал шешімде, батыл тұжырымда. Бұл – хас шебердің, айрықша дарынның ғана қолынан келетін іс. Ал дарын иесінен тәлім

алу, олардың шеберлік қырларын игеру – халық мұрасын ұрпақ игілігіне жаратуға бейілді қауымның ұдайы ескеруі қажетті шарттарының бірі.

Бұл күндері ши тоқу өнерін сол бұрынғы ғасырларда қалыптасқан өз мақамымен (технологиясымен) жасайтын өнер иелері өте сирек ұшырасады. Бұл жағдайдың өзі ежелгі дәстүрді ұстанушы шеберлердің шеберлік тәсілдерін мүмкіндігінше таяу арада игеру және кең ауқымда үйрету қажеттігін міндеттейді. Ши тұлға шеберлердің қолынан шыққан көркем дүниелердің туу процесіне, сақталу заңдылықтарына неғұрлым тереңдей дендеудің тағы бір қажеттілігі халық өнерінің көне қалпын бағдарлауға, халық мұрасының ұмыт болған тәсілдерін қалпына келтіруге мүмкіндік беруімен айқындалады.

Қорыта айтқанда, ши тоқу өнері өзінің жалпы болмысында күрделі қолданбалы өнер, оған тән шығармаларда көп жағдайда ою-өрнек өнерінің түрлі үлгідегі элементтері (жеке бөлшектері) тұтастық тауып отырады. Осы ерекшеліктердің байыбына бару халқымыздың түрлі тарихи дәуіріндегі өнері мен салтынан неғұрлым терең мағлұматтар алуға жәрдемдеседі. Сол себепті де ши тоқу өнерінің өнертану, этнография, тарих ғылымдары тараптарынан зерттелуі де, педагогикалық ғылымдар тұрғысынан зерттелуі де аса құптарлық жұмыс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Тулегенова К. Р., Есиркепова М. Н., Дуйсенова М.С. Қолөнер - өшпес мұра: көмекші оқу құралы / К. Р. Тулегенова, М. Н. Есиркепова, М.С. Дуйсенова. - Алматы: ССК. 2018. -184 б.
2. Ортаева Б.Т. Болашақ еңбек пәні мұғалімдерін оқушыларды қолөнерге баулуда педагогикалық бағыттылықты жүзеге асыруға даярлаудың дидактикалық шарттары. Пед. ғыл. канд. дисс. автореф. – Шымкент, 2002. -26 б.

ҰЛТТЫҚ СТИЛЬДЕГІ АКСЕССУАРЛАР: ДӘСТҮРЛІ ОЮ – ӨРНЕКТЕР ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Әжімхан А.С.

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
студенті, Павлодар қаласы,*

Даулетова И.Г.,

*Ғылыми жетекшісі: Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар
педагогикалық университеті оқытушысы, Павлодар қаласы*

Аннотация: Бұл мақалада дәстүрлі қазақ ою-өрнегінің элементтерін пайдалана отырып, заманауи аксессуарларды жасау үдерісін зерттеу ұсынылған. Жасалу жолдарының негізгі кезеңдері сипатталған, соның ішінде материалдарды таңдау (мысалы, фанера, акрил бояулары, эпоксидті шайыр), графикалық бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып дизайн жасау және лазерлік машинада дайындамалар жасау. Сондай-ақ, қазақ мәдениетіндегі ұлттық аксессуарлардың маңыздылығы және олардың дәстүрлі киім мен заманауи аксессуарлардың элементтері ретінде өзекті қолданылуы қарастырылды.

Түйінді сөздер: түйреуіш, қазақ ою-өрнегі, дәстүрлі мәдениет, заманауи дизайн, материалдар мен құралдар, лазерлік кесу, эпоксидті шайыр

Аннотация: В данной статье представлено исследование процесса создания современных брошей с использованием элементов традиционного казахского орнамента. Описаны основные этапы производства, включая выбор материалов (таких как фанера, акриловые краски, эпоксидная смола), создание дизайна с использованием графического программного обеспечения и изготовление заготовок на лазерном станке. Также рассмотрено значение национальных брошей в казахской культуре и их актуальное применение как элементов традиционного костюма и современных аксессуаров.

Ключевые слова: брошь, казахский орнамент, традиционная культура, современный дизайн, материалы и инструменты, лазерная резка, эпоксидная смола

Abstract: This article presents a study of the process of creating modern brooches using elements of traditional Kazakh ornament. The main stages of production are described, including the selection of materials (such as plywood, acrylic paints, epoxy resin), the creation of a design using graphic software and the production of blanks on a laser machine. The importance of national brooches in Kazakh culture and their actual use as elements of traditional costume and modern accessories are also considered.

Keywords: brooch, Kazakh ornament, traditional culture, modern design, materials and tools, laser cutting, epoxy resin

Бүгінгі зергерлік бұйымдар әлемі шығармашылық пен өзін-өзі көрсетудің шексіз мүмкіндіктерін ұсынады. Түйреуіштер осы әлемнің ең мәнерлі элементтерінің бірі бола отырып, киімді безендіріп қана қоймай, мәдени дәстүрлер мен тарихты жеткізеді. Бұл мақалада біз дәстүрлі ою-өрнектер заманауи технологиялармен түйісетін ұлттық қазақ стиліндегі брошьтар жасау процесін қарастырамыз. Біздің зерттеуіміз осындай зергерлік бұйымдарды жасаудың дизайн ерекшеліктері мен технологиялық аспектілерін анықтауға бағытталған. Бұл мақала зергерлік өнер контекстінде дәстүрлі және заманауи арасындағы байланысты жақсырақ түсінуге көмектеседі деп үміттенеміз.

Зерттеу нысаны: бұл зерттеу жобасы дәстүрлі үлгілер мен заманауи технологияларды пайдалана отырып, ұлттық қазақ стиліндегі түйреуіштер жасау процесін талдауға бағытталған.

Зерттеу әдістері:

Әдеби дереккөздерді талдау: Біз қазақ мәдениетімен, дәстүрлі ою-өрнектермен және түйреуіш жасау әдістерімен байланысты академиялық әдебиеттер мен интернет ресурстарына шолу жасалды.

Брошь түрлерін зерттеу: дизайнның негізгі сипаттамалары мен тенденцияларын анықтау үшін ұлттық қазақ стиліндегі түйреуіш үлгілеріне талдау жүргізілді.

Эксперименттік зерттеулер: біз олардың тиімділігі мен эстетикалық нәтижесін бағалау үшін әртүрлі бояу және шайыр құю әдістерін қолдана отырып, фанерадан түйреуіштердің формасын жасауда практикалық эксперименттер жүргіздік.

Қазақ мәдениетінің дәстүрлі ою-өрнектері символизмге және терең тарихи тамырларға бай бірегей өнер болып табылады. Ою-өрнектер, мотивтер мен түстердің алуан түрлілігімен сипатталатын бұл ою-өрнек стилі қазақ халқының бай мәдени мұрасын бейнелейді. Ол қазақтың бірегейлігінің маңызды бөлігі болып табылады және дәстүрлерді сақтау мен беруде маңызды рөл атқарады.

Қазақ ою-өрнегі геометриялық фигуралар, өсімдіктер мен жануарлар өрнектері, рәміздер мен белгілер сияқты түрлі элементтерді қамтиды. Ою-өрнектің әр элементі қазақ халқының өмірі мен мәдениетінің маңызды аспектілерін бейнелейтін өзіндік ерекше символизмге ие.

Қазақ мәдениетінің ою-өрнектері тоқыма, ыдыс-аяқ сияқты түрлі тұрмыстық заттарды безендіру үшін, сондай-ақ сәулет құрылыстарын безендіру үшін қолданылады. Олар сондай-ақ ұлттық костюм мен халықтық қолөнердің маңызды элементі болып табылады.

Бүгінгі таңда қазақ мәдениетінің дәстүрлі ою-өрнектері өзектілігі мен сұлулығын сақтай отырып, өмір сүруді және дамуды жалғастыруда. Олар заманауи суретшілерді, дизайнерлерді және қолөнершілерді шабыттандырады және ұлттық мақтаныш пен мәдени мұраның символы ретінде қолданылады. Осы бай ою-өрнек мұрасын зерттеу және сақтау қазақстандық қоғам үшін, сондай-ақ біздің планетамыздың мәдениеттерінің алуан түрлілігін түсінуге және бағалауға ұмтылатын бүкіл әлем үшін маңызды міндет болып табылады.

Ж.Ш. Баримбековтың кітабында қазақ ою-өрнегінің мәні мен ерекшеліктері егжей-тегжейлі баяндалған. Автор қазақтардың ою-өрнек өнерінің тарихи тамырларын, оның эволюциясы мен алуан түрлілігін, сондай-ақ осы халықтың дүниетанымы мен мәдениетіне әсерін баяндайды. Ол қазақ мәдениетінде маңызды рөл атқаратын түрлі мотивтер мен түстердің мағынасын түсіндіре отырып, ою-өрнектің символикасын талдайды. Ж.Ш.Баримбеков қазақ ою-өрнегінің эстетикалық құндылығын ғана емес, оның ұлттық бірегейлігі мен

дәстүрлерін бейнелейтін терең тарихи және мәдени тамырларын да атап көрсетеді. Ою-өрнек тек сәндік элемент қана емес, сонымен бірге әлемді қарама-қайшылықтардың бірлігі ретінде бейнелейтін терең символдық мағынаға ие екендігі атап өтілді. Қазақ ою-өрнек өнерінің шеберлері өз жұмыстарында ою-өрнектің түрлі түстері мен элементтерінің үйлесімі арқылы әлем және оның үйлесімділігі туралы түсініктерді жеткізеді.

Қазақ ою-өрнегі маусымдық өзгерістерді бейнелейтін және мәдениет пен табиғаттың әртүрлі аспектілерін бейнелейтін түрлі түстер мен өрнектерімен танымал. Ою-өрнектің әр түсі мен элементі қазақ халқының ғасырлар бойғы дәстүрлерімен тығыз байланысты белгілі бір мағыналық жүктемені көтереді.

Ою-өрнектің колористикалық шешімі оның құндылығы мен символдық мағынасын сақтау үшін мұқият тәсілді және түс комбинацияларын мұқият таңдауды қажет ететінін атап өткен жөн. Ою-өрнектегі түстер бір-бірімен үйлесіп, жылдың әр мезгілінің жалпы түсіне, сондай-ақ қазақ мәдениетінің дәстүрлі рәміздері мен бейнелеріне сәйкес келуі тиіс.

Осылайша, қазақ ою-өрнегі өзінің өзіндік ерекшелігін және қазақ халқы үшін символдық маңыздылығын сақтай отырып, өмір сүруді және дамуды жалғастыратын мәдени мұраның маңызды элементі болып табылады.

Өз кітабында Ж.Ш. Баримбеков қазақ ою-өрнегіндегі «балта», «су», «ай белгісі», «гүл», «бұлақ», «тарақ» сияқты бірқатар белгілерді қарастырады. Ол қазақ ою-өрнегі тәжіктер мен өзбектер сияқты көрші халықтардың ою-өрнектерінен айтарлықтай ерекшеленетінін атап өтті. Атап айтқанда, ол қазақ ою-өрнегінде әдетте фон мен сызбаға нақты бөліну байқалмайтынына, керісінше олардың динамикалық өзара іс-қимылы мен өзара алмастырылатындығына назар аударады. Композицияның әр элементін сурет ретінде және фон ретінде оқуға болады.

Сондай-ақ, автор қазақ ою-өрнегіндегі гүлдердің символдық мәнін талқылап, әр түстің өзіндік символикасы бар екенін атап өтті. Мысалы, көк түс аспанды, қара - жерді, жасыл - білім мен даналықты, қоңыр - жердің құнарлылығын, ақ - қуаныш пен бақытты, ал қызыл - от пен күнді білдіреді. Ол сондай-ақ қазақ ою-өрнегінде ашық түстердің қолданылуын атап өтеді, бұл оны ерекше мәнерлі және көркем етеді [1].

Қазақ ою-өрнегінің халық шеберлері өз жұмыстарында қоршаған табиғаттың, атап айтқанда флора мен фаунаның бейнелерін бейнелейді. Олар табиғатқа деген дәстүрлі сүйіспеншілікті және оған деген шынайы сүйіспеншілікті көрсететін осы бейнелерді таңдауға ерекше назар аударады.

Гауһар тастар, квадраттар, үшбұрыштар және жұлдыздар сияқты геометриялық элементтер қазақ ою-өрнегіне тән элементтер болып табылады. Олар сәулет декорында және сөмкелер, ыдыс-аяқтар, кілемдер және ағаш оюлары сияқты тұрмыстық заттарда айқын көрінеді. Геометриялық ою-өрнектің бұл элементтері ою-өрнек композициясыныңмақты құрылымын айқындайды және қазақ мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі болып қала отырып, қазіргі дәуірде өзінің көркемдік құндылығын жоғалтпайды.

Ерекше түйреуіштерді жасау кезінде қажетті материалдар мен құралдарды дұрыс дайындап, таңдау маңызды. Бұл мақалада біз заманауи түйреуіштерді жасау үшін қажет негізгі материалдар мен құралдарды қарастырамыз.

Қажетті материалдар:

Қалыңдығы 2 мм фанера: Фанера-түйреуіш негізін жасау үшін тамаша материал. Материалды таңдағанда, кейінгі жұмыс үшін тегіс бетті қамтамасыз ету үшін екі жағынан тегістелген фанерге тоқтаған жөн

Акрил бояулары: брошьдің жарқын және қанық түстеріне қол жеткізу үшін таңдау ұсынылады акрил бояулары бұл бояулар фанерге оңай жағылады және тамаша төзімділігі жоғары.

Қылқаламдар: әртүрлі пішіндер мен өлшемдегі щеткалардың әртүрлілігі олардың түйреуіште әртүрлі оюлар мен өрнектерді жасауға мүмкіндік береді.

Эпоксидті шайыр: түйреуішті қорғау және жылтырату үшін эпоксидті қолданады. Бұл өнімнің беріктігі мен эстетикалық жағымды көрінісін қамтамасыз етеді.

Брошь негізі: брошь негіздерін таңдағанда, олардың ыңғайлылығы мен киімге бекіту әдісі ескеріледі. Металл немесе пластикалық негіздер әртүрлі дизайнға сәйкес келеді.

Түйреуіштерді жасау кезінде шығармашылық процесте пайдалы болуы мүмкін эскиз маркерлері, қорғанас жабындары және желім сияқты қосымша материалдардың болуын ескеру қажет.

Түйреуіштерді сәтті жасау үшін эскиздерді немесе дизайнды жобалаудан бастау маңызды. Қазақ мәдениетінің дәстүрлі ою-өрнектерін зерделеу керемет шабыт көзі бола алады және түйреуіш үшін ерекше және тартымды дизайн жасауға көмектеседі.

Ғылыми жарияланымдар, интернет-ресурстар немесе мұражай коллекциялары сияқты әртүрлі көздерден қазақ ою-өрнектерінің мысалдарын іздеу ою-өрнектердің әртүрлі стильдері мен сипаттамаларымен танысуға мүмкіндік береді.

Зерттелген ою-өрнектерге сүйене отырып, талғамға сай ерекше дизайнды жасауға болады. Әр түрлі мотивтерді бейімдеу және біріктіру арқылы эксперименттер жүргізу жаңа және ерекше композициялар жасауға мүмкіндік береді.

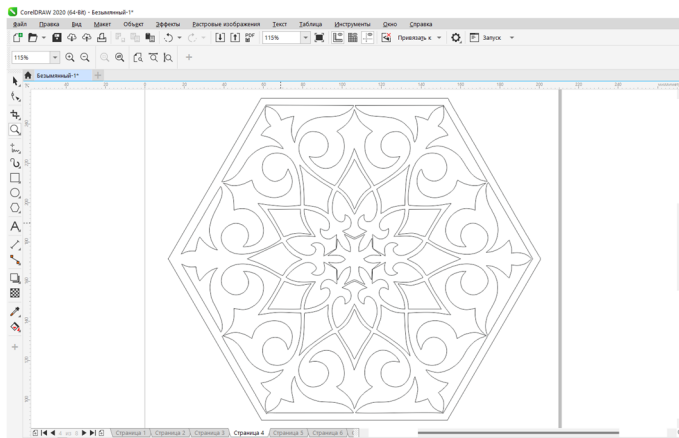
Болашақ түйреуіштердің эскиздерін жасау процесі дизайнның негізгі идеялары мен құрылымын көрсететін өрескел эскиздерден басталады. Біртіндеп бөлшектер мен композиция өнімнің қажетті көрінісі мен эстетикасына жету үшін нақтыланады.

Бірнеше эскиз жасағаннан кейін, ең жақсы нұсқаларды таңдау үшін мұқият бағалау қажет. Осыдан кейін түйреуіш жасаудың келесі кезеңіне өтпес бұрын дизайнды жоғары деңгейге көтеру үшін қажетті түзетулер енгізілуі керек.

Түйреуіш дизайны «CorelDRAW» графикалық бағдарламасын қолдана отырып жасалады.

«CorelDRAW» - бұл дизайн, Иллюстрация және графикалық жобаларды жасауға арналған бағдарлама. Ол пайдаланушыларға шығармашылықпен айналысуға және өз идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін көптеген құралдары мен мүмкіндіктері бар.

«CorelDRAW» қуатты және ыңғайлы функционалдылығының арқасында дизайн жасау үшін тамаша. Бұл графикалық бағдарлама кескіндерді жасауға және өңдеуге арналған әртүрлі құралдарды ұсынады, сонымен қатар түстермен, текстуралармен және эффектілермен жұмыс істеудің көптеген мүмкіндіктерін ұсынады. Өзінің икемділігі мен интуитивті интерфейсінің арқасында «CorelDRAW» дизайнерлерге өз шығармашылығын көрсетуге және кез-келген шығармашылық идеяларды шындыққа айналдыруға мүмкіндік береді. Түйреуіш дизайнының мысалы 1-суретте көрсетілген.

Сурет - 1 «CorelDRAW» бағдарламасын қолдана отырып жасалған түйреуіш дизайны

Түйреуіштердің негізі ретінде лазерлік станок алдын-ала жасалған дизайн бойынша кесілген фанера қолданылады. Бұл процесс бірегей және күрделі түйреуіш пішіндерін жасауға мүмкіндік береді, өнімдердің жоғары дәлдігі мен егжей-тегжейін қамтамасыз етеді. Лазерлік станок материалды тез және тиімді кесуді қамтамасыз етеді, бұл түйреуіш өндірісін тиімдірек және сапалы етеді. 2-суретте лазерлік станокта кесілген фанераның түйреуіш дайындамасы көрсетілген.

Сурет-2 Лазерлік станокта кесілген фанерадан жасалған түйреуіш дайындамасы

Лазерлік станокта негізді кескеннен кейін бояу кезеңіне өту керек. Ол үшін түйреуіш беттерінде әртүрлі текстуралар мен реңктерді жасауға көмектесетін акрил бояулары қолданылады. Акрил бояуларымен бояу дизайнға тереңдік пен көлем қосуға, сондай-ақ оның бірегей бөлшектері мен элементтерін ерекшелеуге мүмкіндік береді. Қызықты және түрлі-түсті көрініс жасау үшін әр түйреуіш әртүрлі түстер мен реңктермен боялуы мүмкін. Түйреуішті бояу процесі 3-суретте көрсетілген.

Сурет-3 Түйреуішті акрил бояуларымен бояу процесі

Түйреуіштерді акрил бояуларымен бояғаннан кейін оларды эпоксидті шайырмен құю процесі жүреді. Бұл қадам түйреуіштердің бетін қорғауды қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар оларға жылтыр мен жылтыр береді. Эпоксидті шайыр дизайнды зақымданудан қорғайтын және оның жарықтығын ұзақ уақыт сақтайтын мөлдір жабын жасайды. Сонымен қатар, эпоксидті шайырдың арқасында түйреуіштер берік және қоршаған ортаға төзімді болады. Мысал 4-суретте көрсетілген.

Сурет – 4 Түйреуішті акрил бояуларымен бояу процесі

Қазіргі заманғы стильде түйреуіштер көбінесе дәстүрлі киім мен аксессуардың элементі ретінде қолданылады, бұл сыртқы түрге ерекшелік пен даралық қосады. Олар ұлттық ою-өрнектер мен белгілерден шабыттануы мүмкін, сонымен қатар заманауи технологиялар мен материалдарды қолдана отырып жасалуы мүмкін. Бұл түйреуіштер киімге сәнді қосымша ғана емес, сонымен қатар ұлттық бірегейлік пен мәдени мұраны білдіру тәсілі болып табылады. Қазіргі заманғы стильде түйреуіштер әртүрлі формалар мен стильдерде жасалуы мүмкін, бұл оларға киімнің әртүрлі түрлерімен үйлесуге және иесінің жеке талғамы мен стиліне баса назар аударуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, қазақтың ою-өрнектерін зерделеу және олардың негізінде түйреуіш жасау дәстүрлі және заманауи өнерді біріктірудің бірегей мүмкіндігін білдіреді. Бұл процесс мәдени мұраны сақтап қана қоймай, оған инновациялық әдістер мен материалдар арқылы жаңа тыныс алуға мүмкіндік береді. Қазақ ою-өрнектерінің негізінде жасалған броштар тек стильді аксессуарға ғана емес, сонымен қатар ұлттық мақтаныш пен сұлулықтың символына айналады. Бірегейлігі мен даралығы бағаланатын қазіргі әлемде мұндай өнімдер сән мен дизайн әлеміне сұлулық пен тереңдік әкелетін ерекше орын табады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баримбеков, Ж. Ш. Казахский орнамент : учебное пособие / Ж. Ш. Баримбеков. - Алматы : Techsmith, 2020. - 156 с.
2. Джанибеков У. Тағдыр тағылымы (естеліктер). Алматы, Рауан, 1997. – 136.
3. Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. ТОМ 1. Алматы. Өнер, 1986. – 198с.

КИІЗ БАСУ ӨНЕРІ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

А. Дамысхан

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

А.И. Джуматаева

ғылыми жетекшісі: кәсіптік білім магистрі

Аннотация. Ұлттық сәндік қолданбалы өнер арқылы мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттері мен қажеттіліктерінің дамуы, ұлттық мәдениетінің деңгейі мен рухани тұрғыдан даму жолдары қарастырылды.

Түйінді сөздер: шығармашылық, киізден жасалған бұйымдар, шығармашылық заңы, бейімділік.

Аннотация. Рассмотрены пути развития творческих способностей и потребностей школьников через национальное декоративно-прикладное искусство, уровень национальной культуры и духовное развитие.

Ключевые слова: творчество, войлочные изделия, творческий закон, склонность.

Annotation. The ways of developing the creative abilities and needs of schoolchildren through national decorative and applied arts, the level of national culture and spiritual development are considered.

Keywords: creativity, felt products, creative law, inclination.

Ұлттық сәндік-қолданбалы өнері қаншама жылдар бойы жасалып, жетіле түскен аса кәсіби дағдылар мен амал-тәсілдерге негізделген. Бұл орайда оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру, туған халқына құрмет, сүйіспеншілік, мақтаныш сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, тарихи мұраларды қастерлеуге тәрбиелеу, білім мен біліктерін шыңдау - басты міндет.

Әр оқушыға оның қабілеттеріне сәйкес келетін білім беру өрісі қажет. Адамға ең бірінші өмірлік қажеті - еңбек екенін уақыт дәлелдеуде. Адам өмірі үшін аса қажетті, әрі өмір бойы тоқтаусыз білім

беретін көркем еңбек пәні. Оқушыларды кәсіпкерлікке, қазіргі заман талабына сай басқара білу, ұйымдастыру, іске асыру жұмыстарына бейімдеу басшылыққа негіз болады.

Осыған орай, В.И.Андреев жастардың шығармашылық қабілетін дамыту шарттарын белгілеген:

1 Қоғам және қоғамдық институттарды жастардың шығармашылық қабілетін дамытуға бағдарлау.

2 Шығармашылықтың педагогикалық теориясын жасау, диагностика, оқу - шығармашылық процесті басқарудың, өзін-өзі басқарудың педагогикалық құралын, техникалық, көркем әдебиет, сурет т.б. өтудің шарттарын қарастыру.

3 Тұлғаның шығармашылық қабілетін дамытуға шарт түзудің дидактикалық, педагогикалық шарттарын жетілдіру: мазмұны, ендіру, шығармашылық қабілетін ынталандыратын әдістер мен формаларды белсенді қолдану.

4 Жастардың шығармашылық іс-әрекетін дамытуға түрткі беретін, ынталандыратын сабақтан тыс формаларын жетілдіру: олимпиадалар, конкурстар, байқаулар, көрмелер, зерттеу жұмыстары т.б.

5 Жастардың шығармашылық қабілетін дамыту бойынша тәжірибелі ұстаздармен пікір алмасу, семинар, конференция т.б. өткізу.

6 Жастардың шығармашылық жетістіктерін үнемі насихаттап, қолданысқа ендіруді көздеу [1,44].

Шетелдік ғалымдардың еңбектерін зерделей келе А.Я.Пономарев ондағы ғылыми, техникалық шығармашылыққа қажетті қабілеттерге тоқталады, олар: қайраттылық, табандылық, тапқырлық, танымдық қабілеті, адалдық, туралық, әділдік, дәлелді табуға ұмтылыс, қағидалар мен заңдылықтарды меңгеру, мағлұматтылық, икемділік, экспериментке шебер, ептілік, жаңа жағдайларға жылдам бейімделгіш, ұстамдылық, қажырлы, жігерлі, тәуелсіз, қубылыстар мен қорытышдылардың құндылығын бағалай білу, ынтымақшыл, түйсікті, шығармашылыққа қабілетті, рухани дамуға ұмтылысы мығым, таңғалуға қабілетті, ғажайып жаңалықты көргенде әсерленгіш, проблеманы зерделей алады және бағдарлай алады, табан астында тапқыш, көнбінесе, ерекше ой-өріс кең (дивергент), білімін жаңартуға бейімді, жаңа тәжірибені жылдам меңгереді т.б. Осы және басқа да ғалымдардың еңбектерін жинақтай келе, ол оқушының оқу - шығармашылық іс-әрекетінің моделін былайша анықтаған:

- шығармашылық - мотивтері бар, белсенді және тұлғаның бағыттылығы.

- тұлғаның интеллектуалды - логикалық қабілеті.

- интеллектуалды тапқырлық және түйсіктік қабілет (интуиция).

- шығармашылық оқу іс-әрекетінің табыстылығына ықпал ететін көзқарасы мен қасиеттері.

- адамгершілік қасиет.

- эстетикалық қабілет, қасиеті.

- коммуникативті - шығармашылық қабілеті.

- оқу - шығармашылық іс-әрекетте өзін басқару қабілеті.

- оқу - шығармашылық іс-әрекетінің табысты болуына септігі тиетін тұлғалық ерекшеліктер.

Осы шығармашылықтың педагогикалық заңдылықтары, қағидалары мен ережелерін айқындауға ұмтылған.

Заңдылықты ішкі құрылымның ұйысып, қарпысқан түрі ретінде қарастыра келіп, Н.Н.Тарасевич, педагогика заңдылықтарын белгілі бір педагогикалық шарттарда объективті, маңызды, қажетті жалпы жолынан тұрақты қайталанып тұратын құбылыстардың педагогикалық санаты болып, өзін-өзі ұйымдастыру тетіктерін бір бүтін педагогикалық жүйенің даму қызметін көрсететін педагогикалық жүйенің компоненттері арасындағы байланыс. Ол «заң» сөзін нақты педагогикалық жүйедегі көріністер мен құбылыстарға қолданады. Сондықтан шығармашылық «заңдылығы» емес «шығармашылық заңы» деп нақты үрдістің сипатын белгілеуді жөн көреді. Осыларды зерделей келе, В.И. Андреев шығармашылық педагогикасының статистикалық және динамикалық заңдарын белгілейді. Шығармашылық педагогикасындағы динамикалық заңға педагогикалық жүйе компоненттің жай-жапсарын білу, сонымен бірге педагогика процесі жүріп жатқан сыртқы педагогикалық шарттарды біле отырып, оның өзгеруін дәл тауып айтуды жатқызуға болады. Ал, статистикалық заң – педагогикалық жүйе не оның жеке компоненттерінің өзгеру тенденцияларын статистикалық тәсілмен жорамалдап айту деуге болады.

Шығармашылық қабілетін тәрбиелеудің қағидаларын зерделеуде педагогикалық ғылыми-теориялық, практикалық әдебиеттердегі 50-ден астам қағидаларды (принциптер) талдай отырып, ол мынадай 7 қағидаларды ұсынады: жүйелілік, дамытушылық, тиімділік, басқаруға қолайлы болуы, мағлұматтылық, әлеуметтендіру (қарым-қатынас) және жеке тұлғалық. Бұлардың әрқайсысы тағы да көптеген қағидалар жүйесін қамтиды. Осы қағидаларды іс-жүзінде тексеру нәтижесінде ол оқушылардың шығармашылық іс-әрекетке қабілетін тәрбиелеуде саналы (логикалы), санасыз (интуитивті) жақтарына, осылардың диалектикалық бірлігі негізінде ықпал ету қағидасын ұсынады. Бұл қағидаларды іске асыру ережелерін былайша белгілейді:

1 Оқушылардың шығармашылық оқу іс-әрекетін басқаруда оқтын-оқтын саналы және түйсіктік (санасыз-интуитивті) психикалық қимыл-әрекет процедурасына ықпал ету, ынталандыру.

2 Түйсігіне (интициясына) ынталандыру мақсатында ықпал етуде эвристика ережелерін, аутотренинг тәсілдерін, релаксация т.б. жолдарын пайдалану.

3 Логикалы процедурасын ынталандыруда талдаудың логикалы жолдарына бағыттау, салыстырмалау, жалпылау, топтастыру, тізбесін жазу, анықтау, түсіндірмелеу, дәлелдеу т.б. тәсілдерді қолдануды ұсынады [1,47].

Оқушыларды ұлттық қолөнер арқылы кәсіби шеберліктерін қалыптастырудың маңызды тұжырымдамалық бағыты болып білім, ғылым, өнер, өндіріс және өнеркәсіптің байланысы саналады. Бұл бағыттың жүзеге асуын ғалымдар қазіргі кезде технологиялық білім беру тұжырымдамасында: мамандарды қоғамдық өндірістегі қайта құрылған іске даярлау, олардың танымында ұлттық қолөнердің әлемдік көріністерін қалыптастыру, ой-өрісі мен кәсіби - шығармашылық қабілеттерін жетілдіру, білім және еңбек қабілеттерінің бірнеше түріне қатысу үрдісінде мамандарды даярлауға жағдайлар жасау мақсаттары қойылып отыр. Мұның бәрі жалпы кәсіби шеберлік және дизайнерлік білім беруде жоғары мазмұнды даярлықты талап етеді.

Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері арқылы оқушылардың технологиялық іскерлігі мен дағдысын қалыптастыру мазмұны 5-9 сынып оқушыларының «Көркем еңбек» оқу бағдарламасының «Сәндік-қолданбалы өнер» бөлімі бойынша жасалған бағдарлама мазмұнында қарастырады [2,35].

Оқушыларды жастайынан сәндік-қолданбалы өнерге үйрету бүгінгі күнге дейін өзінің маңызын жоғалтпаған өнердің бір түрі кілем тоқу, киіз басу, киім тігу, ши тоқу, сырмақ сыру өнері. Қазақстанда кілем және кілем бұйымдары көшпенді қазақтың тұрмысында ерекше орын алды, әсіресе, киіз үй жиһазы ретінде ағаш бұйымдары маңызды болды. Жасалу әдістеріне байланысты киіз үйдің жылулығы және сәнділігі үшін кілемдердің түрлері, киіз үйдің алаша мен киізін тартып бекітуге арналған бау, басқұрлар; үй-ішілік сәндік бұйымдар: есік шымылдықтары, кереге басына ілінетін бұйымдар, сандыққап, қоржын, түрлі тоқыма дорбалар мен заттар салып сақтау үшін қажетті бұйымдар, атқа салатын қоржындар және тағы басқа тоқыма бұйымдары дайындалады.

Сонымен қатар, жүн өнімдерінен жасалған бұйымдардың үлгілері төмендегі суреттерде көрсетілген: (1-5 сур.).

Сурет 1 – Жүн өнімдерінен жасалған аксессуарлар

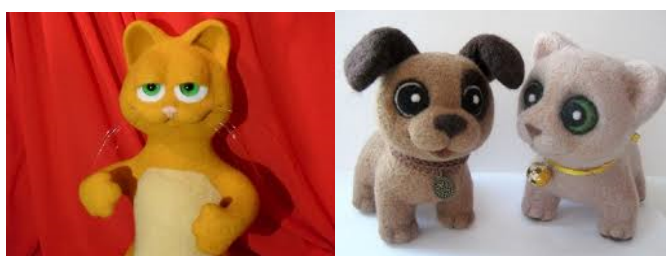
Сурет 2 – Жүн өнімдерінен киім үлгілері

а – шляпа

ә – аяқ киімі б – аяқ киім және сөмке г) - әмиян

Сурет 3 – Жүн өнімдерінің ассортименті

Сурет 4 – Жүн өнімдерінен жасалған ойыншықтар

Сурет 5 – Жүн өнімдерінен жасалған картиналар

Осы орайда, оқушының өзінің болашақ тандаған мамандығына бейімделуі сол мамандықтың қоятын талабына, сол күзiреттiлiкке қажеттi әдiс-тәсiлдердi, орындаудың тиiмдi жолдарын, ең негiзгiсi психикалық үрдiстердiң бейiмделуi. Мысалы, кәсiби қабылдау, есте сақтау, ойлау, елестету, ерiк-жiгерлерi. Бұлардың барлығы тұлғаның кәсiби қалыптасуына мүмкiндiк бередi. Болашақ маманның әлеуметтiк-психологиялық бейiмделуiне тұлғааралық қарым-қатынастар, жаңа әлеуметтiк ролдi меңгеруi, өзiн-өзi ұстау ерекшелiгi, салт-дәстүрлерi, мәдениетi әлеуметтiк ортаға тұлғаның бейiмделуiнiң негiзгi көрсеткiшi, адамдарды тану ерекшелiгi, қарым-қатынас ерекшелiгi, iскерлiк ортаны тану мүмкiндiгi.

Бейiмдеушiлiк қызметi қазiргi әлеуметтiк-мәдени ситуациялардың нақты талаптарына сәйкес оқушыны, тәрбиеленушiнi бейiмдеумен байланысты болса, ал гуманистiк – оның тұлғасын, шығармашылық даралығын дамытуға бағытталған.

Бейiмдiлiк – қоршаған ортаға бағдарлана алуы, кiшi ортаға әрекеттенуi, бейiмдiлiкке тән қиыншылықтарды бiлу және оларды жеңудiң жолдарын қарастырады. Кәсiби iс-әрекеттi жүзеге асырудың инновациялық әдiс-тәсiлдерiн бiлу және пайдалана алуы бейiмдiлiктiң негiзi болып табылады [3,20].

Адам тұлғасының қалыптасуы әлеуметтiк жағынан үлкен өзгерiстерге ие болады. Адам әлеуметтiк мiндеттердi ие бола отырып ол жаңа мiндеттер, құқықтар ала бастап, алғаш рет қоғамдық мәндi iс-әрекеттермен айналысады, яғни iс-әрекеттi орындау деңгейiнен олардың қоршаған орта арасындағы орны мен орындау деңгейiмен өзара қатынастары байланысты болады. Бұл жаңа әлеуметтiк жағдай адамдардың бейiмделуiне негiз болады.

Психологиялық әдебиеттерге талдау жасап қарастырғанмызда тұлғаның қалыптасуындағы орталық бөлiм болып - адамның мотивациялық аймағының яғни оның талаптарының, тiлектерiнiң, ұмтылыстарының және ниеттерiнiң дамуы саналады. Қажеттiлiктер қанағатталуы керек, ал бұл оларды қанағаттандыратын амалдарды iздеуге және табуға бағытталған әдiстер мен құралдардың пайда болуы және оларды жетiлдiрудi қажет етедi. Сондықтан мотивациялық сфераның дамуына байланысты адамның танымдық қабiлеттерiнiң, оның дағдыларының, қолынан келетiн iстердiң, әдеттерi мен мiнезiнiң дамуы жүзеге асырылады.

Адам қажеттелiгiн қанағаттандыру үшiн шынайы қоршаған ортаға бейiмделiп қана қоймай, онымен қатынас жасай бiлу керек.

Бейімделудің алғашқы баспалдағы ретінде оқу барысында болашақ оқушының өзін-өзі дайындауы. Оқу - қоғам өміріндегі әлеуметтік құбылыстардың, дамудың заңдылықтарын түсіндіру әдістері.

Мектеп оқушыларының кәсіби шеберліктерін қалыптастыруда адамның қажеттіліктерінен, күнделікті ақпараттардың сапасынан, көркемдік білімділігінен, оның «сұлулық заңы» бойынша іс-әрекеттерінің сипатынан талап етіледі. Өнерді үйрету барлық саладағы іс-әрекеттерді қамтиды. Мектеп оқушыларының кәсіби шеберлігін қалыптастыруда қажеттілік көркемдік көзқарастарда, идеалдарда, талғамда, шығармашылықта пайда болады және адамның іс-әрекеті мен өмірлік мақсаттарына, әлеуметтік мінез- құлқына ықпал етеді. Бұл әлеуметтік топтардың көркемдік құндылықтарға (өнер, табиғат, еңбек, т.б.) негізделген шындыққа қарым-қатынасы болып табылады.

Талғампаздық пен шеберлік бір-біріне тәуелді және бірін-бірі толықтыра түсіп, бірлікті құрайды, қажеттіліктің дамуы қабілеттің дамуына әсер етеді. Мәселен, сәндік-қолданбалы өнер туындыларын қабылдау қабілетін дамыту үшін оның көркемдік тілін түсіну, образдарын, спецификасын, көркемдік шындығын, шарттылығын және т. б. жете ұғыну қажет [4,56].

Мектеп оқушыларының кәсіби шеберлігін қалыптастыруда сәндік-қолданбалы өнерді меңгеру үрдісінде кәсіби шеберлігін қалыптастыру оның адам өміріндегі рөлін жетік түсіндіруден, оның маңыздылығы мен мәнін және спецификалық заңдылықтарын толық ашып көрсетуден де талап етіледі. Бұл жағдай сабақтарда халық өнерін қазіргі мәдениеттің ажырамас бөлігі тұрғысынан, кәсіби өнермен өзара әрекеттестігі, ерекше типтегі шығармашылық тұрғысынан қарастырғанда ғана мүмкін болады.

Әрбір оқушының шығармашылық мүмкіндіктерін ашуға, қиялын, фантазиясын оятуға, мәдени тарихи ескерткіштерді білу, сақтау, насихаттауға байланысты қоғамдық - саяси және мәдени-ағартушылық іс-әрекеттерге белсенді араласуына ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, мектеп оқушылары ұлттық сәндік - қолданбалы өнерін оқу мен меңгеру барысында еңбек үрдісіндегі өздерінің іс-әрекеттерін басқаруға, оны жоспарлауға, мақсаттар мен міндеттер қоюға, оңтайландыру мүмкіндіктерін табуға, еңбек мақсатына қол жеткізуге үйренеді, жаңа білімдер, іскерліктер мен дағдыларды меңгереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Сутеева М. А., Сibaгaтoвa Г.Қ. Қaзaқ қолөнерінің ою-өрнектері арқылы студенттердің шығармашылық дағдыларын қалыптастыру: монография М.А. Сутеева, Г.Қ. Сibaгaтoвa. Алматы: TechSmith, 2020. – 192б.
- 2 Көркем еңбек (Визуалды өнер және технология). Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім беру деңгейінің 5 – 9 сыныбына арналған оқу бағдарламасы – Астана, 2016. – 111 бет.
- 3 Қазақ сәндік қолданбалы өнер түрлерінің анықтамасы: (әдістемелік нұсқау құралы) / Жұмахан К. - Алматы : Дарын, 2006. – 76 б.
- 4 Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері: оқу құралы /К. Н. Райымхан. - Алматы : Қазақ университеті, 2010. – 136 б.

МЕТОДИКА ВОКАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ МАЛЬЧИКОВ В МУТАЦИОННЫЙ ПЕРИОД

Аллахвердиев Р.К.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. Стаття посвящена особенностям работы с юными вокалистами в том возрасте, когда появляются признаки, указывающие на происходящие изменения в организме подростка. Детский голос - сложная и хрупкая система человеческого организма, которая при правильном развитии переходит во взрослую систему голоса, поэтому очень важным является корректное и профессиональное его воспитание.

Ключевые слова: подростковый период, мутация у мальчиков, голосовой аппарат, вокал, физиологические изменения.

Аннотация. Мақала жас вокалистермен жасөспірімнің денесінде өзгерістерді көрсететін белгілер пайда болған жаста жұмыс істеу ерекшеліктеріне арналған. Баланың дауысы - адам ағзасының күрделі де нәзік жүйесі, ол дұрыс дамып, ересек адамның дауыс жүйесіне айналады, сондықтан оны дұрыс және кәсіби түрде тәрбиелеу өте маңызды.

Түйінді сөздер: жасөспірімдік, ұл балалардағы мутация, дауыс аппараты, дауыс, физиологиялық өзгерістер.

Annotation. The article is devoted to the peculiarities of working with young vocalists at the age when signs appear indicating changes in the teenager's body. The child's voice is a complex and fragile system of the human body, which, with proper development, transforms into the adult voice system, therefore its correct and professional upbringing is very important.

Keywords: adolescence, mutation in boys, vocal apparatus, vocals, physiological changes.

В научных трудах «Мутация» определяется как характерная перемена человеческого голоса, в переводе с латинского дословно означает - «смена». Мутация приходится на подростковый период, очень сложный для детей как в психологическом, так и в физиологическом плане, поскольку именно на этом этапе происходит серьезная гормональная перестройка организма, которая приводит к колоссальным изменениям в поведении, физическом, физиологическом развитии детей.

«Подростковый период – это этап онтогенеза, находящийся между детством и взрослостью. Этот период называют самым трудным из возрастов человека. Особое положение подросткового периода в развитии ребёнка отражено в его названиях: «переходный», «переломный», «трудный», «критический». В них зафиксирована сложность и важность происходящих в этом возрасте процессов развития, связанных с переходом от одной эпохи жизни к другой. Переход от детства к взрослости составляет основное содержание и специфическое отличие всех сторон развития в этот период – физического, умственного, нравственного, социального» [1, С. 13]

Мутацией голоса принято считать изменения или перемену голоса подростка в период полового созревания (у мальчиков - примерно с 13-19 лет, у девочек – с 12-14 лет). Это период, когда формирование звука подростка находится в прямой зависимости от изменения структуры голосового аппарата. В это время у подростков часто замечается хрипота, скрипучесть голоса, усиливаются недостатки произношения. Продолжительность мутационных явлений как у мальчиков, так и у девочек бывает очень индивидуальной, в пределах от нескольких месяцев до 2 лет.

В большинстве методических работ подчеркивается, что специфика звучания детского голоса связана главным образом с особенностями анатомии и морфологии детской гортани.

Различают четыре основных стадии развития голоса:

- 7-9 лет - младший домутационный возраст;
- 10-13 лет - старший домутационный возраст;
- 13-15 лет - мутация;
- 16-18 лет - послемутационный период, становление голоса взрослого человека.

Голосовой аппарат детей младшего возраста хрупок. Его механизм еще прост по своей структуре, звук, зарождающийся в гортани, образуется при краевом колебании голосовых связок. Они смыкаются не полностью, между ними в момент образования звука остается небольшая щель во всю их длину. Нервномышечное развитие гортани

позволяет пока осуществлять только такое смыкание. Голос 7-8 летнего ребенка небольшой по силе звука и высоко звучащий. Чрезмерное его напряжение может привести к стойкой хрипоте и неполное смыкание связок станет тогда уже ощущаться болезненно. У школьников 10-11-ти лет голос имеет чисто детское звучание. Рост ребёнка в этом возрасте идет плавно, и в его голосе нет еще существенных изменений. Звук голоса нежный, легкий, про него говорят: «головное звучание», «фальцетное звучание». Эти определения очень образны, они характеризуют естественное возрастное звучание. При правильном музыкальном воспитании процесс становления голоса проходит плавно как у мальчиков, так и у девочек. В гортани развивается очень важная мышца - голосовая. Ее строение постепенно усложняется, и к 12-13-ти годам она начинает управлять всей работой голосовых связок, которые приобретают упругость. Колебание связок перестает быть только краевым, оно распространяется на голосовую складку, и голос делается сильнее и компактнее. Усложнение в механизме голосообразования более заметно у мальчиков. Если певческое воспитание обучающихся с 1 класса идет правильно, то 10-12-ти годам голоса детей начинают звучать особенно хорошо. Этот период называют «расцветом» голоса. У мальчиков голос приобретает особую звонкость, в голосах у девочек уже может наблюдаться индивидуальная тембровая окраска.

Смена голоса у мальчиков и девочек происходит различно. Этот процесс у девочек протекает менее заметно и менее болезненно, чем у мальчиков. У девочек он обычно развивается постепенно, спокойно, в то время как у мальчиков наблюдается резкие скачкообразные изменения в голосе. Голоса мальчиков понижаются на октаву, чего не происходит с голосами девочек.

В период полового созревания отмечается быстрый рост гортани. Гортань девочек увеличивается в среднем на $1/2$, а гортань мальчиков на $2/3$, значительно вытягивается вперед, увеличивается в размерах как в продольном, так и в поперечном направлении. До мутации гортань мальчика мало чем отличалась от гортани девочки, а в период перестройки «угол соединения пластинок щитовидного хряща, так называемый кадык», становится весьма заметным на шее мальчика. Голосовые связки увеличиваются по длине в полтора - два раза, вследствие чего голос может опускаться на октаву.

До недавнего времени педагоги - вокалисты были однозначны во мнении: «с началом мутации занятия вокалом следует прекратить». Однако, традиционно рекомендуемое молчание редко применяется на практике.

У Емельянова В.В. в статье «О пубертате» сказано: «если провести аналогию с пианистами, то мальчик, обучающийся в музыкальной школе, входя в пубертатный период должен прекратить занятия, т.к. педагог запрещает ему играть до тех пор, пока этот период не закончится — то есть примерно с 13 до 17 лет. «Что будет? А ничего не будет. Пианиста уже не будет, во всяком случае профессионала или хотя бы абитуриента училища и, тем более, консерватории. Наоборот, именно в этот период идёт особо интенсивное становление техники, поскольку у подростка происходит осознание процесса и возникает момент соревновательности с ровесниками-пианистами. Были данные о наблюдениях за монозиготными близнецами в течение 20-ти лет. Разница была только в том, что один мальчик обучался игре на рояле профессионально, а его брат не играл. В конце наблюдения был зафиксирован факт существенных отличий строения и развития кистей рук у пианиста, по сравнению с братом. Это можно сформулировать так: «функция сформировала орган». Голосовой аппарат тоже орган и его тоже можно и нужно целенаправленно формировать для певческого функционирования, именно в пубертатный период, как период наибольшей пластичности организма» [2].

Как предупредить расстройства голоса в критический для мальчиков период? Обучение детей пению в младшем возрасте - необходимость, которая впоследствии окажет благоприятное развитие детского голоса в дальнейшем.

Голосовой аппарат человека представляет собой сложную систему. Ее основными частями являются органы дыхания - легкие с дыхательными путями и дыхательными мышцами, гортань с голосовыми складками, где зарождается звук, артикуляционный аппарат, совокупность резонаторов. Все части голосового аппарата находятся в сложной зависимости между собой и работают как единое целое. Работа голосового аппарата подчинена влиянию мозговой деятельности и переход во взрослую систему голоса, зависит от правильного подхода педагога в этом деле.

Педагогическая практика показывает, что мальчикам в период мутации петь можно и даже полезно, так как помимо общего музыкального развития пение в этот период способствует развитию голосового аппарата и более быстрому формированию взрослого голоса. Исследования доктора педагогических наук Н. А. Ветлугиной доказывают, что пение развивает голосовой аппарат, речь, укрепляет голосовые связки, регулирует дыхание. Результативность – снижение показателей заболевания верхних дыхательных путей у детей;

повышение показателей физического развития и развития дыхательной системы.

Чрезвычайно сложной задачей является воспитание голоса, так как он находится в процессе роста. Особенностью вокальной работы является то, что большинство преподавателей вокала – женщины, да и занимаются вокалом в большинстве своем девочки, а мутация женских голосов проходит достаточно мягко и безболезненно. Таким образом, педагог в своей работе с мальчиками не может опереться ни на свой опыт прохождения мутации, ни на опыт работы с вокалистками – девочками. Педагогу важно знать особенности работы над голосом в период мутации.

Основные стадии и признаки мутации

В мутационном периоде условно различают три стадии:

1. начальную;
2. собственно мутационную;
3. стадию завершения мутации.

Они характеризуются определенными признаками. Все признаки мутации выявляются:

- по изменениям в звучании голоса;
- по субъективным ощущениям поющих детей;
- при помощи врачебного осмотра гортани (ларингоскопии).

Начальная стадия мутации начинается с потери верхних крайних нот. У мальчиков намечаются отдельные новые низкие ноты в малой октаве. Появляется неловкость и покашливание, охриплость и сипота при пении. Портится тембр, возникают тусклые ноты, голос грубеет, постепенно теряет легкость и звонкость. Интонация становится неустойчивой. Повышается голосовая утомляемость. При врачебном осмотре отмечается легкое воспаление в виде покраснения слизистой оболочки гортани и небольшого количества слизи на голосовых складках, вялость их смыкания [3].

В средней мутационной стадии, все явления прогрессируют. Усилившаяся охриплость и сипота, болезненные ощущения не только затрудняют пение, но и делают его в некоторых случаях невозможным. Значительно укорачивается диапазон детского голоса.

У мальчиков он может сокращаться до нескольких нот. Резко падает сила звука. Значительное укорочение диапазона и резкое падение силы звука являются самыми характерными признаками этого периода. Мальчики обычно поют очень тихо и осторожно, боязливо, невольно щадя свой голосовой аппарат, быстро утомляются. Голоса мальчиков ломаются. Они могут петь двумя голосами: детским и более низким, более близким по звучанию к мужскому голосу, делая резкие

переходы от одного к другому. При этом голос срывается. Срыв голоса в разговорной речи у мальчиков бывает еще до мутации, так как разговорный голос переходит во взрослый раньше.

В этой стадии при ларингоскопии можно видеть значительные изменения в гортани: сильное покраснение слизистой оболочки гортани и голосовых складок, отечность в области черпаловидных хрящей (задняя стенка гортани), воспаление голосовых складок. Последние оказываются розовыми, покрытыми обильной слизью, иногда отечными, в состоянии несмыкания, особенно в заднем отделе, где видна треугольная щель. В этот период отмечается скачок в росте гортани и голосовых складок. Но резонаторные полости заметно отстают от них. Формирование резонаторных полостей заканчивается позже мутации.

Для третьей, завершающей стадии, характерно постепенное увеличение диапазона и силы певческого голоса, его тембровое обогащение. Болезненные ощущения при пении понемногу исчезают, идет на убыль сипота и хрипота. Мальчики привыкают пользоваться новыми низкими нотами, целиком переходят на пение в тесситуре, свойственной мужскому голосу.

Диапазон голоса расширяется до октавы («ре» малой – «ре»¹), иногда и больше. В начале завершающей стадии мутации голоса мальчиков могут быть еще слабыми по силе и неопределенными по тембру. Бывает трудно отличить баритон от тенора.

Мутация в среднем длится около полутора лет. Продолжительность мутации подвержена значительным индивидуальным колебаниям, от нескольких месяцев до нескольких лет. Для этого периода характерен активный рост и изменение формы хрящей гортани, и увеличение массы голосовых мышц.

Педагог должен понимать, что в период мутации работа ведется без опоры на эстетические качества голоса, что физиологически правильный звук может быть не привлекательным эстетически, но готовит голосовой аппарат к дальнейшей работе во взрослом режиме, необходимо объяснить это и подростку. Это еще одна причина, по которой занятия вокалом должны быть начаты в домутационный период – ученик должен доверять педагогу.

Наименьшим изменениям подвергаются мышцы, участвующие в производстве звука фальцетного регистра. Фальцетный режим похож у детей, женщин и мужчин. Как бы ни старался мальчик в домутационном периоде, он не сможет издать звук, совпадающий по тембру со звуком грудного регистра мужчины. Наоборот, взрослый мужчина,

при хорошо развитом слухе и координации, без особого труда сможет симитировать звук фальцетного режима мальчика.

Таким образом, с большой долей приближения можно определить - фальцет не мутирует. Во время мутации рекомендуется не молчать, а продолжать занятия в фальцетном режиме, постепенно перенося имеющиеся защитные механизмы на формирующийся грудной регистр. Для работы в период мутации над голосом подростка очень важно знать, чего нельзя делать. Ответ на это дает концепция регистрового строения голоса. Известно, что наиболее сложным и опасным даже и для взрослого голоса является участок диапазона, где происходит наложение друг на друга по диапазону двух регистровых механизмов - грудного и фальцетного, т. е. нижний тетраход первой октавы. Мутация затрагивает прежде всего этот участок диапазона. Следовательно, следующая после рекомендации работы при помощи фальцетного регистра будет рекомендация избегать нижнего тетрахода первой октавы. Это значит, что после фальцетной нагрузки преимущественно в верхнем тетраходе первой и в нижнем тетраходе второй октав (где и привык мальчик петь до мутации), работа должна идти преимущественно в малой октаве, насколько позволяет голос. Целесообразно использовать межрегистровый пороговый эффект, т. е. петь широкие интервалы в нисходящем движении - с фальцета - в грудной регистр через регистровый порог. Ширина интервала будет зависеть от уровня мутации: чем ниже может опуститься голос, тем шире может быть используемый интервал, вплоть до двух октав. Это значит, что исходный фальцетный тон будет находиться в верхнем тетраходе первой октавы, а получаемый грудной - после скачка вниз - в верхнем тетраходе большой. Далее можно применить дуодециму, дециму, октаву. С прохождением мутации и укреплением грудного режима работы гортани интервал должен сужаться далее: квинта, терция и, наконец, прима, т. е. пение одного тона поочередно фальцетом и грудным режимом так, чтобы разница в тембре и динамике была минимальная. Это значит, что фальцет должен быть звучным, «опертым на дыхание», резонирующим в груди, а грудной звук должен быть мягким, воздушным, проточным, резонирующим в голове и по тембру приближаться к фальцету, т. е. становиться тем, что называют «микстом». Рекомендуется уделять на занятии 10-15 минут времени фальцетному пению. Это минимально необходимое время для набирания организмом определенной инерции. Набирает инерцию, прежде всего, мозг: тормозится речевой стереотип, раскручивается маховик певческого. Важно петь упражнения без усилий, не форсировать звук, пропевать все звуки без усиления или уменьшения

звучности. Если ученик стесняется петь тонким голосом, нужно объяснить, что от того, как он будет петь в этот период, зависит его голос в дальнейшем. Можно привести в пример эстрадных исполнителей, которые поют фальцетом или часто используют фальцетный регистр: Владимир Пресняков, Витас, Григорий Лепс, Димаш. В связи со сложностью подбора репертуара в первые периоды мутации, можно исполнять свой репертуар, только на октаву выше.

По поводу, стоит ли петь во время мутации, в литературе и среди педагогов - практиков существует два мнения. Большое количество авторов и педагогов считает, что пение в переходный период следует прекращать совсем как мальчикам, так и девочкам. В работе И.И.Левидова говорится о возможности занятий с мальчиками в период мутации только в экспериментальных условиях. О возможности и целесообразности занятий в мутационный период можно найти в работах Е.Д.Малининой, Н.Д.Орловой, В.А.Богодурова, Н.Н.Добровольской, А.Г.Менанеби и других. Они указали, что существует значительное количество неопытных педагогов, которые неумело занимаются с детьми в этот период и губят голоса детей. По их мнению, им лучше совсем прекратить занятия с мутирующими учениками. Все авторы сходятся в одном - занятия возможны, если этим занимаются умело, с осторожностью. Необходимо бережно относиться к голосовому аппарату, который в период интенсивного роста нуждается в большем покое, его легко повредить. Поэтому, для поющих подростков устанавливается строгий режим. Он в данное время имеет решающее значение. Спокойное обращение с голосом содействует более быстрому его успокоению, появлению ровности звучания и новой тембральной окраски. Пение нужно ограничить по времени, подростки должны часто отдыхать, примерно через 3-5 минут, почти столько, сколько пели [4].

Режим занятий с детьми среднего (переходного) возраста строго индивидуален и строится в рамках 40-45 минутного урока, включая в себя:

1. Дыхательные упражнения - 3-5 минут (не просто, как регулировка, а как основа голоса; работа над ним носит сознательный характер).
2. Вокальные упражнения - 10 -15 минут
3. Разучивание новой песни - 10 минут. (Включая слушание и анализ).
4. Музыкальные “переменки” - 5-7 минут.
5. Повторение и закрепление выученных ранее произведений - 10 минут.

Если по звучанию голоса или ощущениям певца слышатся первые признаки усталости, то необходимо прекратить занятия пением, но не занятия вообще, так как недопустимо, чтобы ученик уходил с урока с усталым голосом.

Можно рекомендовать пение гамм сверху вниз, так как это способствует сохранению головного звука. Для лучшей интонационной устойчивости при первоначальном пении каждая ступень повторяется два раза. Не следует допускать у детей искусственной эмоциональности, подражания взрослым. Нужно внимательно следить за естественным, ненапряженным звучанием примарных тонов. Полезно пение гласных “о” и “у” и их сочетание “до - а”, “до - да”, “ду - да”. Осторожные, умелые занятия с мутирующими мальчиками являются лучшим способом охраны их вновь возникающего мужского голоса. Необходимо брать произведения с небольшим объемом, учитывая уменьшившийся диапазон, без яркой контрастной динамики. При выборе песни необходимо учитывать: доступность tessitura, удобную расположенную мелодию в звучащей зоне голоса. Ни в коем случае нельзя допускать, чтобы ученики форсировали звук.

Совершенно недопустимо применение твердой атаки как постоянного приема звукообразования, поскольку это приводит к перенапряжению голосового аппарата. Нельзя злоупотреблять силой голоса. Большой запас воздуха и сильный напор выдоха дезорганизуют работу гортани. Также, не нужно злоупотреблять крайними звуками диапазона, в особенности верхними.

Приоритетными направлениями методических рекомендаций является:

- освоение фальцетного регистра, как основного рабочего в период мутации;
- освоение «регистрового порога»;
- обучение воспитанника самоконтролю.

Этот период может быть особенно сложен для учеников, которые участвовали в концертных программах и конкурсах, т. к. в особенно острый период мутации эти виды деятельности прекращаются. В идеале, работать в содружестве с психологом, а иногда и с психотерапевтом, т. к. мутационный период, как и в целом, переходный возраст, часто сопровождается невротизмом, а также, психологическими особенностями данного периода:

- Повышенная чувствительность к оценке посторонних
- Предельная самонадеянность и категоричные суждения по отношению к окружающим

- Противоречивость поведения: застенчивость сменяется развязностью, показная независимость граничит с ранимостью
- Эмоциональная неустойчивость и резкие колебания настроения
- Борьба с общепринятыми правилами и распространёнными идеалами

Консультативная помощь должна осуществляться с привлечением родителей ребенка.

Учитывая все ранее изложенное, можно увидеть, что охрана голоса крайне необходима в работе с мальчиками в период мутации.

Мутационный период очень ответственен в обучении. Во время острых явлений мутации занятия надо прекращать. Во время спокойного протекания мутации занятия не только возможны, они вполне целесообразны и желательны, так как способствуют укреплению всего организма, быстрому и более равномерному прохождению мутации.

Следует использовать репертуар, специально рекомендованный для обучения в этом возрасте. Необходимо заботиться о неукоснительном соблюдении учащимися режима голоса. Чаше давать им отдых, не допуская усталости.

Профессия учителя – мать всех профессий на земле. Учитель, лишь передающий знания, неполноценен. В современную цифровую эпоху его легко заменяет компьютер. Подлинного педагога-наставника никакая машина заменить не сможет, поскольку он воспитывает Человека в человеке [5, С. 471]

Список использованных источников

1. Айттуарова А.М., Беленко О.Г., Кошкимбаева Р.Х., Жолдасова М.К.
2. «Психологические особенности детей старшего подросткового возраста» // Вестник КазНУ. Серия социологии и психологии. №3 (58). 2016. – С. 10-18.
3. Емельянов В.В. «О пубертате» [Электронный ресурс]: Фонопедический метод развития голоса. - Режим доступа: <https://fmrg.ru/theory/other-texts/o-pubertate>
4. Вишневская М.А. Особенности вокальной работы с детскими голосами в мутационный период / Методическое пособие для педагогических работников. [Электронный ресурс]: Инфоурок. - Режим доступа: <https://tdshi.kursk.muzkult.ru/>
5. Методика преподавания вокальных дисциплин [Электронный ресурс]: smuimpich.ru
6. Лихолетов В.В., Абдуллин А.Г. Педагог и наставник – ключевые фигуры формирования образовательно-технологического суверенитета страны. Интеграция Образования. Т. 27. №3. – М, 2023. – 471 с.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ КОМПЛЕКСНОЙ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ДВИГАТЕЛЬНО- КООРДИНАЦИОННЫХ И СКОРОСТНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ЮНЫХ ВОЛЕЙБОЛИСТОК 10-11 ЛЕТ

Андреева С. А.

*студентка Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар,
научный руководитель: Семёнова М.В., кандидат педагогических
наук, ассоциированный профессор, г. Павлодар*

Аннотация. В данной статье исследуется эффективность комплексной методики развития двигательно-координационных и скоростных способностей у девочек-волейболисток 10-11 лет. По результатам эксперимента, включающего контрольную и экспериментальную группы, обнаружено, что применение специализированных упражнений значительно улучшило показатели. Это подчёркивает важность целенаправленного развития двигательных способностей с учетом сенситивных периодов их развития для достижения высоких спортивных результатов.

Ключевые слова: комплексная методика, двигательно-координационные способности, скоростные способности, юные волейболистки.

Аңдатпа. Бұл мақалада 10-11 жастағы волейболишы қыздарда қозғалыс-үйлестіру және жылдамдық қабілеттерін дамытудың кешенді әдістемесінің тиімділігі зерттеледі. Бақылау және эксперименттік топтарды қамтитын эксперименттің нәтижелері бойынша мамандандырылған жаттығуларды қолдану көрсеткіштерді едәуір жақсартқаны анықталды. Бұл жоғары спорттық нәтижелерге қол жеткізу үшін олардың дамуының сезімтал кезеңдерін ескере отырып, моториканы мақсатты дамытудың маңыздылығын көрсетеді.

Түйінді сөздер: кешенді әдістеме, қозғалыс-үйлестіру қабілеттері, жылдамдық қабілеттері, жас волейболишылар.

Abstract. This article examines the effectiveness of a comprehensive methodology for the development of motor coordination and speed abilities in volleyball girls aged 10-11 years. According to the results of the experiment, including the control and experimental groups, it was found that the use of specialized exercises significantly improved performance. This underlines the importance of purposeful development of motor abilities, taking into account the sensitive periods of their development in order to achieve high athletic results.

Keywords: complex technique, motor coordination abilities, speed abilities, young volleyball players.

Выбранная нами тема исследования имеет актуальность по нескольким причинам. Во-первых, возраст 10-11 лет считается сенситивным и наиболее оптимальным временем для развития двигательно-координационных и скоростных способностей [1-5]. В этом возрасте дети наиболее восприимчивы к обучению и адаптации, что делает этот

период критически важным для закладывания основ спортивного мастерства. **Во-вторых**, волейбол как вид спорта требует от спортсменов проявления на игровой площадке высокого уровня скоростных и двигательно-координационных способностей [2,6,9]. **В-третьих**, поиск и разработка эффективных методик тренировки, направленных на улучшение этих качеств с групп начальной подготовки, может существенно повысить уровень спортивного мастерства в будущем.

Упражнения скоростной и координационной направленности улучшают не только спортивные результаты, но и общую физическую подготовку, укрепляют мышцы и связки, что потенциально снижает и риск получения травм [3,7,9]. У девочек данного возраста наблюдаются значительные индивидуальные различия в скорости физического и психологического развития. Исследование методов развития двигательно-координационных и скоростных способностей позволит создать более гибкие и адаптированные программы тренировок. Раннее и правильное развитие двигательных и скоростных навыков имеет решающее значение для успеха в волейболе на более поздних этапах [8,10]. Ранняя специализация и целенаправленная тренировка могут стать основой для высоких достижений в подростковом и юношеском возрасте.

Исследования в этой области могут способствовать созданию научно-обоснованных методик, которые будут способствовать оптимальному физическому и психологическому развитию юных спортсменов, а также повышению их спортивных результатов и качества жизни.

Исходя из актуальности темы исследования **целью** нашей работы является разработка и экспериментальная проверка эффективности методики комплексного развития двигательно-координационных и скоростных способностей у юных волейболисток-девочек 10-11 лет.

Исходя из поставленной цели нашего исследования, можно выделить две ключевые **задачи** экспериментального этапа:

1. Разработка комплексной методики тренировок для развития двигательно-координационных и скоростных способностей на основе анализа литературы и существующих тренировочных программ, определение наиболее эффективных упражнений и методов тренировки, адаптированных для детей 10-11 лет. Физиологические и психологические особенности этой возрастной группы для создания безопасной и эффективной программы, которая будет способствовать развитию необходимых двигательных качеств.

2. Апробация и оценка эффективности разработанной методики на практике Организация и проведение тренировочного процесса с участием юных волейболисток 10-11 лет, включение разработанной экспериментальной методике в их тренировки и последующий анализ изменений в их физической подготовленности.

3. Использование количественных и качественных методов измерения для оценки уровня двигательно-координационных и скоростных способностей до и после эксперимента, а также анализ статистически значимых данных для подтверждения эффективности методики.

Организация исследования

Исследование проводилось на базе отделения волейбола СДЮШОР №2 г.Павлодара, в котором приняли участие девочки 10-11 лет групп начальной подготовки 2,3 года.

Результаты исследования и их обсуждение

После завершения теоретического этапа исследования был проведен педагогический эксперимент. В ходе эксперимента в тренировочном процессе была включена разработанная нами комплексная методика развития двигательно-координационных и скоростных способностей юных волейболисток. До и после применения нашей методики была проведена диагностика уровня развития скоростных и двигательно-координационных способностей. На начальном этапе эксперимента нами были получены следующие данные, представленные в таблице 1.

Таблица 1 – Начальные результаты тестирования скоростных и двигательно-координационных способностей в контрольной и экспериментальной группах

Идентификатор теста	Контрольная группа (среднее, сек)	Экспериментальная группа (среднее, сек)	t-критерий Стьюдента (p-значение)
Т-тест (сек)	25,89±2,03	25,94±1,58	p>0.05
Хоп-тест (сек)	20,85±1,74	20,25±1,20	p>0.05
Челночный бег (сек)	13,15±1,21	12,38±1,11	p>0.05
Бег на 30 м (сек)	7,38±0,56	7,94±0,47	p>0.05
Бег на 100 м (сек)	17,15±1,22	16,95±1,35	p>0.05

Таблица содержит данные на начало эксперимента и включает результаты для двух групп: контрольной и экспериментальной. В ней приведены средние значения и стандартные отклонения пяти различных физических тестов: Т-тест, Хоп-тест, Челночный бег 3 x 10 метров, Бег на 30 метров и Бег на 100 метров.

Исходя из данных таблицы, мы определили, что для всех тестов р-значение больше 0,05, что означает отсутствие статистически значимых различий на начальном этапе эксперимента (Рис.1).

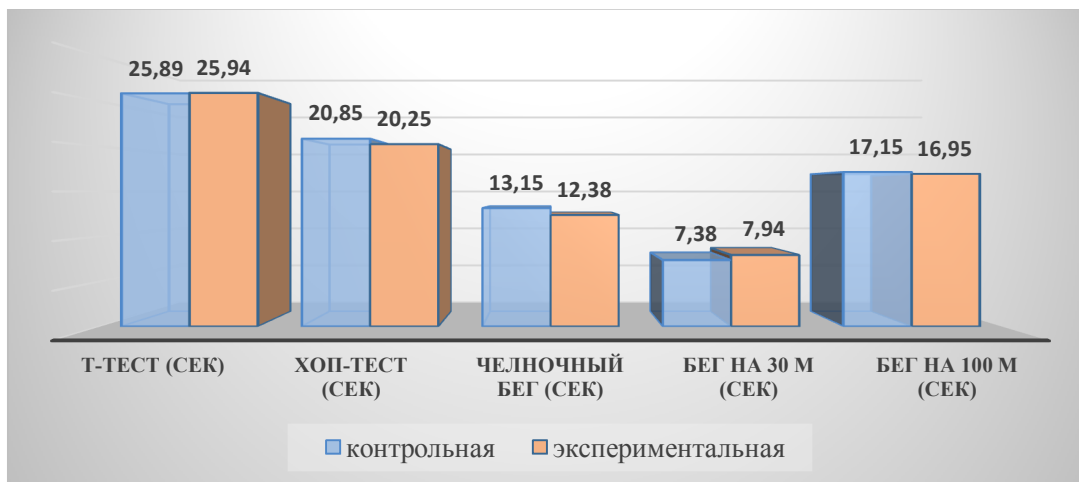

Рисунок 1 – Сравнительные результаты развития двигательных и скоростных способностей юных волейболисток-девочек 10-11 лет на начало эксперимента

Как мы видим на начало эксперимента контрольная и экспериментальная группы испытуемых однородны и нет достоверных различий в показателях.

Далее в тренировочный процесс экспериментальной группы юных волейболисток нами была внедрена экспериментальная комплексная методика, направленная на развитие исследуемых двигательных способностей. В нее были включены различные упражнения, направленные на развитие скоростных качеств (виды бега, бег с дополнительным инвентарем), упражнения с координационной лестницей и балансиrom, балансировочной доске, координационные (различные передвижения без инвентаря, с инвентарем – мячи и т.п.), специфические для волейбола (на условный сигнал, по траектории полета мяча и т.д.).

Контрольная группа занималась по традиционной методике для отделений волейбола ДЮСШ, СДЮШОР.

На конец педагогического эксперимента было проведено итоговое тестирование по тем же показателям. Были сравнены результаты начального и итогового тестирования с целью анализа эффективности, внедренной нами методики развития у девочек-волейболисток 10-11 лет двигательных и скоростных способностей (таблица 2).

Таблица 2 – Результаты итогового тестирования экспериментальных групп

Идентификатор теста	Контрольная группа (среднее, сек)	Экспериментальная группа (среднее, сек)	t-критерий Стьюдента
Т-тест (сек)	23,61±2,03	20,51±1,11	P<0.05
Хоп-тест (сек)	20,01±1,24	18,17±1,02	P<0.05
Челночный бег (сек)	13,08±1,33	11,16±1,11	P<0.05
Бег на 30 м (сек)	7,02±0,77	6,12±0,47	p>0.05
Бег на 100 м (сек)	16,84±1,41	15,12±1,35	p>0.05

Т-тест (сек): контрольная группа показывает среднее значение 23,61 секунды со стандартным отклонением $\pm 2,03$. Экспериментальная группа показывает улучшенное среднее значение 20,51 секунды со стандартным отклонением $\pm 1,11$. Результаты показывают статистически значимое улучшение в экспериментальной группе ($p < 0.05$).

Хоп-тест (сек): контрольная группа показывает среднее значение 20,01 секунды со стандартным отклонением $\pm 1,24$. Экспериментальная группа показывает среднее значение 18,17 секунды со стандартным отклонением $\pm 1,02$. Результаты показывают статистически значимое улучшение в экспериментальной группе ($p < 0.05$).

Челночный бег (сек): контрольная группа имеет среднее значение 13,08 секунды со стандартным отклонением $\pm 1,33$. Экспериментальная группа показывает среднее значение 11,16 секунды со стандартным отклонением $\pm 1,11$. Также наблюдается статистически значимое улучшение в экспериментальной группе ($p < 0.05$).

Бег на 30 м (сек): контрольная группа с средним временем 7,02 секунды и стандартным отклонением $\pm 0,77$. Экспериментальная группа с средним временем 6,12 секунды и стандартным отклонением $\pm 0,47$. Различия не являются статистически значимыми ($p > 0.05$).

Бег на 100 м (сек): контрольная группа имеет среднее значение 16,84 секунды со стандартным отклонением $\pm 1,41$. Экспериментальная группа имеет среднее значение 15,12 секунды со стандартным отклонением $\pm 1,35$. Различия не являются статистически значимыми ($p > 0.05$).

Итак, согласно таблице, в трех из пяти тестов (Т-тест, Хоп-тест и Челночный бег) экспериментальная группа показала статистически значимое улучшение результатов по сравнению с контрольной группой, что может указывать на положительный эффект внедренной нами экспериментальной методики. В тестах на бег на 30 м и бег на 100

м статистически значимого различия между группами обнаружено не было, но просматривается (рисунок 2) разница в сторону улучшения результатов экспериментальной группы над контрольной.

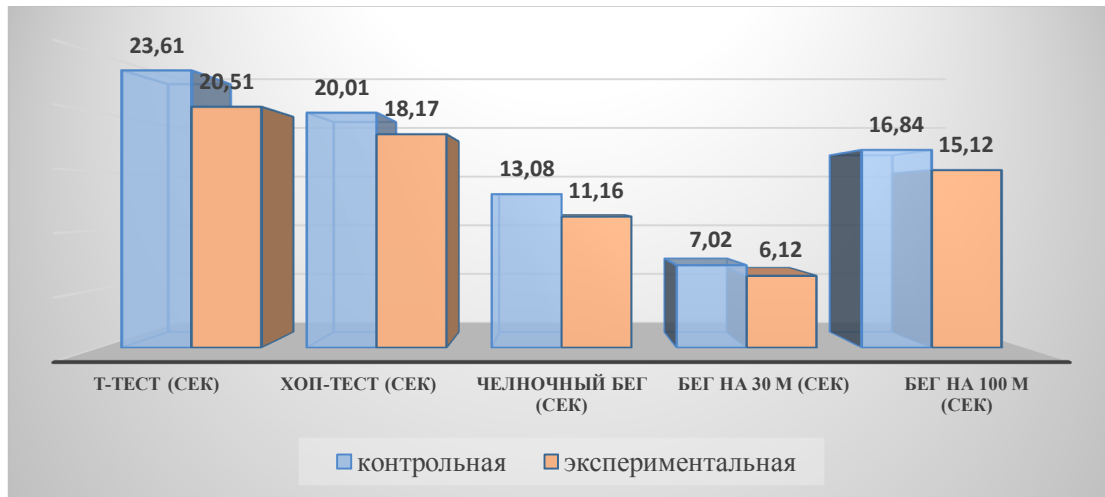

Рисунок 1 – Итоговые сравнительные результаты развития двигательно-координационных и скоростных способностей юных волейболисток-девочек 10-11 лет

Заключение. На основании сравнительного анализа результатов начальной и контрольной диагностики уровня развития двигательно-координационных и скоростных способностей предложенная нами экспериментальная комплексная методика доказала свою эффективность и улучшила результаты у юных волейболисток в трёх из пяти проведённых тестов по итогам обобщения полученных экспериментальных данных. Это указывает на то, что такой подход к тренировкам может быть полезен для улучшения физической подготовленности и повышения спортивного мастерства в данной возрастной категории занимающихся.

Список использованных источников

1. Железняк Ю.Д. Подготовка юных волейболистов. - М.: Физкультура и спорт, 2003. - 294 с.
2. Клещев Ю.Н. Юный волейбол. Подготовка юных волейболистов. - М.: Физкультура и спорт, 2003. - 294 с.
3. Ланда Б.Х. Методика комплексной оценки физического развития и физической подготовленности. - М.: Советский спорт, 2008. - 244с.
4. Лях В.И. Координационные способности школьников. – Минск. Полымя. 2009. - 159 с.
5. Кузнецова З.И. Когда и чему. Критические периоды развития двигательных качеств школьников. - Физическая культура в школе, 2015, №1. С.7-9

6. Тагангаева Н.А., Смирных Т.И., Сункуева Г.Б. Методика проведения учебно-тренировочных занятий по волейболу. - Улан-Удэ: Издательство БГСХА им. В.Р. Филиппова, 2009. - 75 с.
7. Чехов О.С. Подготовка юных волейболистов. М.: Физкультура и спорт, 2003. 294 с.
8. Щемелинин В.И. Учебно-тренировочные занятия по волейболу. - Уфа, 2010. - 26 с.
9. О некоторых аспектах концепции координации и координационных способностей в физическом воспитании и спортивной тренировке / Бойченко С.Д. [и др.] // Теория и практика физической культуры. - 2003. - № 8. - с. 15-18. Url : <http://sportlib.info/press/tpfk/2003n8/p15-18.htm>.
10. Беляев А.В. Волейбол: теория и методика тренировки. – М.: Физкультура и Спорт, 2007. – 178 с.

РАЗВИТИЕ ПАРАОЛИМПИЙСКОГО ДВИЖЕНИЯ В МИРЕ

Тивоняк Валерий Иозефович

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Семёнова Марина Васильевна

научный руководитель: кандидат педагогических наук,

профессор, г. Павлодар

Аннотация. В статье описывается история возникновения адаптивной физической культуры в мире. Представлены нормативные документы АФК. Перечислены современные проблемы в области адаптивной физической культуры и спорта, предложены основные приоритетные направления по их устранению.

Ключевые слова: адаптивная физическая культура, спорт, инвалиды, лица с ограниченными возможностями здоровья.

Аннотация. Мақалада бейімделгіш дене мәдениетінің әлемде пайда болу тарихы сипатталған. АҚҚҚ нормативтік құжаттары ұсынылған. Бейімделетін дене шынықтыру және спорт саласындағы өзекті проблемалар тізіліп, оларды жоюдың негізгі басым бағыттары ұсынылды.

Түйінді сөздер: бейімді дене шынықтыру, спорт, мүгедектер, мүгедектер.

Abstract. The article describes the history of the emergence of adaptive physical culture in World. Regulatory documents of AFC are presented. Modern problems in the field of adaptive physical culture and sports are listed, the main priority directions for their elimination are proposed.

Keywords: adaptive physical culture, sports, people with disabilities, people with disabilities.

Адаптивная физическая культура и спорт – комплекс мер спортивно-оздоровительного характера, направленных на реабилитацию и адаптацию к нормальной социальной среде лиц с инвалидностью, преодоление ими психологических барьеров,

препятствующих ощущению полноценной жизни, а также осознание необходимости своего личного вклада в социальное развитие общества. [3]

Адаптивная физическая культура и спорт с каждым годом становятся все актуальнее в обществе. Среди лиц с ограниченными возможностями нарушения бывают самыми разными: опорно-двигательного аппарата, органов зрения, слуха. Люди с ограниченными возможностями здоровья хотят быть активными, заниматься спортом и вести активный здоровый образ жизни. Для них адаптируют социальную среду и доступность для занятий различными видами спорта и двигательной деятельности, в которых они могут соревноваться друг с другом. Так люди с ограниченными возможностями здоровья не чувствуют себя обделенными и могут самореализоваться. Для некоторых видов нарушений такой спорт и физическая культура являются наиболее действенными методами реабилитации. Именно поэтому так важно развивать адаптивную физическую культуру и спорт во всех регионах и территориально. Но при развитии адаптивной физической культуры и спорта можно столкнуться с проблемами, важно уметь их решать и видеть перспективы развития.

Адаптивная физическая культура (АФК) – есть структурированный комплекс условий, имеющий спортивно-оздоровительный характер, целью которого является адаптировать человека к профессиональным навыкам и самообслуживанию в социальной среде – при этом учитывая его физические недостатки. Основная задача адаптивного спорта заключается в формировании спортивной культуры инвалида, приобщении его к общественно-историческому опыту в данной сфере, освоении мобилизационных, технологических, интеллектуальных и других ценностей физической культуры. Ограниченная физическая способность человека жить полноценной жизнью чаще всего приводит к определенным психологическим барьерам (замкнутость, потеря смысла жизни, депрессия и так далее). АФК – является своего рода гарантом, который помогает преодолеть морально-психологические барьеры и социализироваться в обществе [1].

Адаптивная физическая культура стала весьма популярной, так как показала свою эффективность в улучшении общего физического состояния здоровья людей с ограниченными возможностями. Позже появился и сам адаптивный спорт, который стал видом АФК. Такое направление в спорте дает возможность людям с ограниченными возможностями здоровья почувствовать себя полноценными, дает им шанс самореализоваться, ощутить на себе спортивную конкуренцию с другими такими же людьми. Как и в любом другом спорте, они могут

отслеживать свои спортивные достижения, рост своих физических показателей и положительную динамику в состоянии здоровья. Такая возможность дает им шанс чувствовать себя частью полноценного общества, вносить свой вклад в его общее развитие [1].

Обратимся к данным официальной статистики: согласно Всемирной организации здравоохранения 10% населения земли – это люди с ограниченными возможностями здоровья, что составляет примерно 650 млн. человек. Попытки приобщения людей с ограниченными возможностями к АФК и спорту предпринимались еще в 1888 году, с момента открытия первого спортивного клуба для лиц с нарушениями восприятия звуков и речевой коммуникации в Берлине. В России зарождение АФК произошло в конце 17 – начале 18 вв., так в 1830 году открыли первый кабинет лечебной физической культуры в Москве, а в 1834 г. и в Санкт-Петербурге. **Паралимпийские игры** – международные спортивные соревнования для людей с ограниченными возможностями (кроме инвалидов по слуху.) Традиционно проводятся после главных Олимпийских игр. Паралимпийские игры являются самыми престижными соревнованиями для спортсменов с инвалидностью, отбор на которые проходит в рамках национальных, региональных и мировых состязаний.

Впервые термин «Паралимпийские игры» упоминается в связи с проведением Игр 1964 года в Токио. Официально это название было утверждено в 1988 году, на зимних играх в Инсбруке (Австрия). До 1988г. Игры назывались «Сток-Мандевильскими» (в соответствии с местом, где прошли первые Паралимпийские соревнования).

Название «Паралимпийские игры» первоначально было связано с термином paraplegia (паралич нижних конечностей), поскольку первые регулярные соревнования проводились среди людей с заболеваниями позвоночника. С началом участия в Играх спортсменов с другими видами инвалидности термин «Паралимпийские игры» был переосмыслен как «рядом, вне Олимпиады»: слияние греческого предлога “Para” (рядом, вне, помимо, около, параллельно) и слова “Olympics”. Новая интерпретация должна была свидетельствовать о проведении соревнований среди людей с инвалидностью параллельно и равноправно с Олимпийскими играми.

Возникновение видов спорта, в которых могут участвовать инвалиды, связывают с именем английского нейрохирурга Людвиг Гуттмана. В 1948 году врач Сток Мандевильского реабилитационного госпиталя он, собрал британских ветеранов, вернувшихся после Второй Мировой Войны с поражением спинного мозга, для участия в спортивных соревнованиях. Называемый «отцом спорта для людей с

ограниченными физическими возможностями», Гуттман был решительным сторонником использования спорта для улучшения качества жизни инвалидов с поражением спинного мозга. Первые Игры, ставшие прототипом Паралимпийских игр, имели название Сток-Мандевилльские игры колясочников, которые по времени проведения совпадали с Олимпийскими играми в Лондоне в 1948 году. Гуттман имел далеко идущую цель – создание Олимпийских игр для спортсменов с ограниченными физическими возможностями. Британские Сток-Мандевилльские игры проводились ежегодно, а в 1952 году, с приездом голландской команды спортсменов-колясочников для участия в соревнованиях, Игры получили статус международных и насчитывали 130 участников. IX Сток-Мандевилльские игры, которые были открыты не только для ветеранов войны, состоялись в 1960 году в Риме. Они считаются первыми официальными Паралимпийскими играми. В Риме соревновались 400 спортсменов на колясках из 23 стран. С этого времени началось бурное развитие паралимпийского движения в мире.[5].

С тех пор адаптивная физическая культура и спорт получили широкую популярность среди населения, так как показали свою эффективность в улучшении общей физической подготовленности, социальных и естественных потребностей у лиц с инвалидностью. Позже 22 сентября 1977 года с момента постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О мерах по дальнейшему улучшению народного здравоохранения» появился и сам адаптивный спорт, который стал видом АФК[4]. Именно данное направление в спорте предоставило возможность людям с ограниченными возможностями здоровья повысить реабилитационные возможности организма, почувствовать себя полноценными, быть наравне с другими спортсменами, овладев спортивным мастерством в избранном виде спорта. АФК и спорт, включают в себя три крупные взаимосвязанные области знания - физическую культуру, медицину и коррекционную педагогику. Все три сферы помогают выстроить определённые цели и задачи при восстановлении потенциальных возможностей инвалидов, но не стоит забывать, что восстановление утраченных способностей является индивидуальным для каждого конкретного человека. Также можно выделить, что АФК и спорт имеет постоянную тенденцию к развитию. Основной нормативный документ, регулирующий основные положения развития адаптивной помощи, можно считать Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте» от 3 июля 2014 года № 228-V ЗРК.

Казахстан впервые принял участие на Паралимпийских играх в 1994 году на зимних Играх в Лиллехаммере и с тех пор принимает участие на всех летних и зимних Играх. До этого казахстанские спортсмены участвовал на Паралимпиадах в составе сборной СССР и Объединённой команды.

С 1994 по 2021 годы казахстанские спортсмены выиграли 9 олимпийские медали, из них 7 на летних и 2 на зимних Паралимпийских играх.

Первая медаль была выиграна Любовью Воробьёвой в лыжных гонках на зимних Играх в 1994 году [2].

Но не смотря на хорошую нормативную базу, АФК и адаптивный спорт имеют множество проблем, требующих особого внимания:

Во-первых, это проблема отсутствия кадров, которые хотели и имели бы возможность работать с лицами, имеющими инвалидность. Ведь для людей с ограниченными возможностями здоровья необходим не только специальный уход, но и моральная, психологическая, а также медицинская помощь. В стране наблюдается дефицит учебных центров, и молодые специалисты, только окончившие данные центры, не способны оказать достаточную помощь людям с инвалидностью. В связи с этим, специалисты должны постоянно совершенствовать свои знания, а также периодически повышать уровень практических и теоретических знаний в данном направлении [1].

Во-вторых, это низкая материально-техническая база, выражающаяся нехваткой специального оборудования и территориальная доступность. Специализированные учреждения, как правило немногочисленны, расположены в крупных городах и не соответствуют современным минимальным требованиям. Жителям с ограниченными возможностями здоровья сельской местности занятия в таких центрах практически недоступны [1].

В-третьих, это проблемы финансового плана. Процесс реабилитации лиц, ограниченных по состоянию здоровья требует больших инвестиций с федерального бюджета и бюджета государственных внебюджетных фондов, необходимых для приобретения качественных фармакологических лекарств и медицинской реабилитации. Данные финансовые мероприятия выполняются, но не в полном объеме, так как требует больших материальных средств [5].

В-четвертых, это отсутствие четкой системы пропаганды и агитации АФК и спорта на различных уровнях государства, включая федеральный, региональный и муниципальный уровни, особенно среди инвалидов, что значительно затрудняет привлечение лиц с ограниченными возможностями здоровья к занятиям АФК и спортом [5].

Исходя из перечисленных проблем, существующих в АФК и спорте, можно выявить основные приоритетные направления по их устранению:

1. Расширение информационного пространства, главным образом за счет СМИ, на различных уровнях государства с целью просвещения и вовлечения как можно большего числа инвалидов к занятиям физической культурой и массовым спортом;

2. Обеспечение доступности специализированных адаптивных учреждений и налаживание транспортной инфраструктуры для инвалидов с проживающий на отдаленных территориях;

3. Обеспечение необходимого кадрового состава, путем строительства учебных центров, а также обеспечения подготовки, повышения квалификации и переподготовки имеющих и готовых работать с инвалидами специалистов;

4. Создание материально-технической, нормативно-правовой базы и обеспечение целевого финансирования всех нужд, необходимых для развития АФК и спорта инвалидов в нашей стране[1].

Подводя итоги, можно сказать, что АФК и адаптивный спорт — это активно развивающаяся сфера, требующая серьезного влияния со стороны государства, главной целью которого является сохранение и укрепления здоровья своих граждан.

Список использованных источников

1. Лифинская, А.А. Сущность адаптивной физической культуры [Текст] / А.А. Лифинская // Поколение будущего: взгляд молодых ученых. – 2019. – С. 215 – 219.
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
3. Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте» от 3 июля 2014 года № 228-V ЗРК.
4. Горелик, В.В. История адаптивной физической культуры: учеб. пособие / В.В. Горелик, В.А. Рева. – Тольятти: Изд-во ТГУ, 2012. – 111 с.
5. История паралимпийских игр. Режим доступа: www.invaozersk.lact.ru/entsiklopediya/istoriya-paralimpiyskih-igr

ФИЗИЧЕСКАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ НАРУШЕНИЙ ОСАНКИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Байишева.М.С.

*студентка Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар*

Лебедева.В.И.

*научный руководитель: кандидат педагогических наук,
ассоциированный профессор*

Актуальность исследования. Сохранение и укрепление здоровья населения является приоритетной задачей любого государства.

Младший школьный возраст в развитии ребенка - время, когда закладывается фундамент его здоровья, физического развития и культуры движений. По данным ряда исследований, различные формы нарушения осанки составляют более 70% от числа всех заболеваний [1].

Из этого следует, что профилактика нарушения осанки и коррекции проблем опорно-двигательного аппарата - одна из самых важных и актуальных проблем физической культуры.

Несмотря на то, что программы по физическому воспитанию в средних образовательных учреждениях предусматривают формирование правильной осанки, согласно исследованиям, проведенным различными авторами, на сегодняшний день у более чем 70% детей младшего школьного возраста отмечаются различные нарушения осанки и проблемы с опорно-двигательным аппаратом. При этих данных видно, что на самом деле не акцентировано внимание на средствах и методах решения данной задачи [2].

На уроках физической культуры не систематично учитывают возрастные особенности опорно-двигательного аппарата детей, а также не регулярно применяются упражнения, направленные на формирование правильной осанки или ее коррекции в случае имеющихся нарушений. Поэтому необходимо на регулярной основе производить профилактику нарушений опорно-двигательного аппарата у детей на уроках физической культуры, поскольку в этом возрасте происходит интенсивное формирование опорно-двигательного аппарата, гармонично костенеет телосложение и происходит функциональное развитие потенциала организма. Именно на данном возрастном этапе актуальной является задача выявления нарушений осанки, поиска эффективных средств их профилактики и коррекции [3].

Занятия оздоровительно-коррекционной направленности для детей, имеющих нарушения осанки, должны содержать в своем арсенале упражнения, укрепляющие отстающие мышечные группы, отвечающие за сохранение вертикальной позы, и упражнения, позволяющие снять избыточное напряжение с мышц, выполняющих компенсирующую функцию [4].

Для коррекции сколиотической осанки применяют специально подобранные комплексы симметричных общеукрепляющих упражнений для гармоничного укрепления мышц туловища, плечевого и тазового поясов. При этом решаются задачи по активной коррекции осанки, увеличению потенциала локальной силовой выносливости мышц и обучению правильному дыханию во время выполнения упражнений [6].

В связи с этим, для коррекции проблемы нарушений осанки и опорно-двигательного аппарата у младших школьников с целью профилактики и коррекции опорно-двигательного аппарата и осанки, мы предлагаем включить укрепляющие упражнения для мышц спины и упражнения на мобильность грудного отдела и плечевого пояса в основную часть урока физической культуры.

Цель исследования: разработать и экспериментально апробировать методику, направленную на профилактику и коррекцию осанки у детей младшего школьного возраста.

Задачи исследования:

1. Изучить особенности и механизмы функциональных нарушений осанки детей младшего школьного возраста.
2. Разработать методику физической реабилитации нарушений осанки детей младшего школьного возраста
3. Оценить эффективность разработанной методики физической реабилитации нарушений осанки детей младшего школьного возраста.

Организация исследования:

Исследование проводилось с начала 3 четверти (февраля 2024 г.) до конца учебного года (апрель 2024 г.) Была создана экспериментальная группа учащихся из Средней общеобразовательной школы № 24 города Павлодар в возрасте 7-ми лет.

В нашем эксперименте приняли участие 20 учащихся. Контрольными результатами стали данные первого (исходного) тестирования, экспериментальными результатами стали результаты повторного (итогового) тестирования.

Описание контингента обследуемых.

Учащиеся 1 «Д» 20 человек и 1 «В» классов 20 человек. Мальчики и девочки 7-ми лет. 1 «Д» начал заниматься по экспериментальной

методике на уроках физической культуры, а 1 «В» продолжал работать по рабочей школьной программе.

Результаты исследования:

На констатирующем этапе эксперимента было организовано диагностическое тестирование учащихся 1-х классов, в каждом из которых по 20 человек. Тестирование состояло из трех тестов, представленных ниже:

- *Тест Адамса*: обследуемый стоит спокойно, ноги на ширине тазобедренных суставов, стопы параллельно друг другу. Руки соединить вместе спереди, подбородок прижать к груди, медленно наклониться вперед, не сгибая ног в коленных суставах, скрутиться вниз, ссутулиться (видно грудное набухание или грудное западение).

- *Симптом Форестье*: обследуемый стоит спиной к стенке, прикасаясь к ней пятками, туловищем, головой. В норме к стене должны прикасаться пятки, лопатки, затылок. У больных анкилозирующим спондилоартритом, болезнью Форестье не будет соприкосновения в какой-либо точке из-за развития кифоза. Если затылок не касается стены, можно измерить это расстояние, а затем наблюдать в динамике за изменением осанки.

- *Тест подъем на полупальцы*: суть теста заключается в удержании равновесия и в отрыве от пола средней части стопы так, чтобы кончики пальцев оставались на месте.

По результатам тестирования, в контрольной группе наличие грудного сколиоза есть у 90% детей.

В тесте Симптом Форестье, в контрольной группе у 20-ти детей есть касания пятками, лопатками, затылком, но у 3-х из них присутствует наклон головы, что говорит об имеющихся отклонениях в шейном отделе.

По результатам тестирования в контрольной группе в тесте подъем на полупальцы, могут удержаться на полупальцах 3 сек. 19 детей, устойчивость слабая или средняя у 12 детей из 20-ти, а наличие завалов наблюдается у 18-ти детей, что говорит о наличии варусной и вальгусной деформацию заднего отдела стопы, а так же о видимых нарушениях осанки при выполнении данного теста у исследуемой группы.

По результатам тестирования, в экспериментальной группе наличие грудного сколиоза есть у 95% детей, мы видим, что динамика изменений есть, но она недостоверна, т. к. требуется больше времени для внедрения методики.

В тесте Симптом Форестье, в экспериментальной группе у 18-ти детей есть касания пятками, лопатками, затылком, у 2-х из них

присутствует наклон головы, мы видим, что динамика изменений есть, но она недостоверна, т.к.

требуется больше времени для внедрения методики.

По результатам тестирования в экспериментальной группе в тесте подъем на полу пальцы могут удержаться на полу пальцах 3 сек. 34%. Устойчивость слабая или средняя у 10 детей из 20, а наличие завалов наблюдается у 17 детей. Можно говорить, что динамика изменений есть, но она недостоверна, т. к. требуется больше времени для внедрения методики.

В связи с вышеизложенным были сделаны выводы, что большинство отклонений у исследуемой группы детей находятся в шейном и поясничном отделах. На основании этого нами был разработан экспериментальный комплекс, который будет реализован в основной части урока продолжительностью 6 минут, состоящий из следующих упражнений: упражнения на мобильность грудного отдела и плечевого пояса, упражнения на укрепление мышц спины и пресса.

Данный комплекс направлен на предотвращение мышечной дистрофии, так как у детей из-за нарушения биомеханики шейного отдела, мышцы плеча и груди находятся в дисфункциях: гипотоничны.

После завершения нашего эксперимента мы сравнили результаты, полученные на констатирующем и контрольном этапах эксперимента в экспериментальной группе.

Результатам теста в таких показателях, как: дуга в позвоночном столбе произошли улучшения на 2%, дуга в грудном отделе на 1%, наличие реберного выпирания на 2%, наличие мышечного валика на 2%.

В тесте Симптом Форестье изменились показатели наклон головы на 5%, касания пятками, лопатками и затылком на 5%.

По результатам теста в таких показателях, как: отсутствие завалов изменилось на 2%, улучшились показатели по устойчивости в среднем на 1%, так же улучшилась статическая устойчивость на 3%.

Нами не было обнаружено достоверных изменений показателей в изменениях по сумме трех тестов, так как связано с малой продолжительностью эксперимента. За достаточно короткое время (3 месяца) не могли произойти значительные перестройки в шейном и поясничном отделах позвоночника. Однако этого времени было достаточно для создания предпосылок к формированию оптимального двигательного автоматизма. Организация эксперимента показала, что необходимо расширить спектр упражнений, выполнять их на регулярной основе, выделять больше времени на освоение техники выполнения укрепляющих упражнений в условиях урока физической культуры.

По окончании педагогического эксперимента у детей ЭГ не произошло значимых изменений ($p \geq 0,05$) поскольку для реализации экспериментальной методики требуется больше времени, чем 3 месяца.

По результатам анализа показателей проведенных тестов у детей КГ и ЭГ до и после педагогического эксперимента можно сделать вывод о значительной рационализации функции поддержания вертикальной позы у детей, занимавшихся по экспериментальной методике. Таким образом, представленные результаты проведенного исследования свидетельствуют о том, что предложенная методика профилактики и коррекции осанки для детей младшего школьного возраста со сколиотической осанкой эффективна в пролонгации и применении индивидуального подхода, чем традиционно принятая программа физической культуры на уроках.

Предложенная методика профилактики и коррекции осанки для детей младшего школьного возраста на уроках физической культуры применена с начала учебного года. Ее особенность заключается в применении укрепляющих упражнений для мышц головы и шеи, упражнений на мобильность грудного отдела и плечевого пояса, упражнений на укрепление мышц спины и пресса, направленных на коррекцию и профилактику осанки.

Таким образом, результаты проведенного педагогического эксперимента свидетельствуют об эффективности применения предложенной нами методики профилактики и коррекции осанки для детей младшего школьного возраста на уроках физической культуры, но требуется больше времени для явных результатов в сторону улучшения осанки и детей.

Заключение.

Анализ специализированной литературы показал высокую степень актуальности проблемы нарушений осанки у младших школьников.

Опираясь на прочную научную основу, была разработана экспериментальная методика профилактики и коррекции осанки для детей младшего школьного возраста в условиях общеобразовательного учреждения.

Во время предварительного тестирования детей были выявлены затруднения в сохранении вертикальной устойчивости, нарушения двигательного стереотипа и низком уровне статической выносливости мышц, участвующих в сохранении симметричности позы у детей младшего школьного возраста с нарушениями осанки.

1. На основании полученных данных была предложена методика профилактики и коррекции осанки, состоящая из упражнений для

мышц головы и шеи, упражнений на мобильность грудного отдела и плечевого пояса, упражнений на укрепление мышц спины и пресса.

2. Из результатов исследования по завершению эксперимента можно прийти к выводу, что использование специальных средств, методов по коррекции и профилактике нарушения осанки у детей, систематичное и организованное добавление физических упражнений в основную часть урока физической культуры в условиях общеобразовательного учреждения, дают возможность своевременно скорректировать и устранить нарушение осанки у детей младшего школьного возраста.

Список использованных источников

- 1.Алексеева, Л.М. Комплексы детской общеразвивающей гимнастики / Алексеева, Л.М. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 208 с.
- 2.Аршин, В.В. Роль реабилитации двигательного стереотипа при коррекции патологии опорно–двигательной системы / В.В. Аршин, Н.В. Сушина / Актуальные вопросы профилактики, ранней диагностики, лечения и медицинской реабилитации больных с неинфекционными заболеваниями и травмами: материалы IV межрегиональной науч.-практ. конф. Центрального федерального округа междунар. участием для специалистов, оказывающих помощь по медицинской реабилитации. – Иваново, 2016. – С. 46-48.
- 3.Аухадеев, Э.И. Исследование аппарата движений детей как сложноорганизованной развивающейся системы / Э.И. Аухадеев, О.Б. Сергеева // Физкультура в профилактике, лечении, реабилитации: научно-практический журнал. – 2010. – №3-4 (34-35). – С. 92-95.
- 4.Белова, О.А. Роль лечебной физической культуры в коррекции нарушения осанки / О.А. Белова, О.В. Громова // Международный журнал экспериментального образования. – 2011. – № 5. – С. 35-36.
- 5.Боген, М.М. Обучение двигательным действиям. / М.М Боген. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 123с.

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКОТЕРАПИИ НА ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Боровских А.С.

*студент Павлодарского педагогического университета имени Әлкей
Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD), ассоциированный
профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В статье рассмотрена эффективность музыкального воздействия на психологическое, социальное и физическое благополучие детей с расстройствами аутистического спектра, а также выявление потенциала данного метода в контексте терапии для этой особенной группы детей. Определяются изменения в мышлении, социальных навыках и эмоциональном состоянии детей после применения музыкотерапии.

Ключевые слова: музыкотерапия, расстройства аутистического спектра, метод, психология.

Аннотация. Зерттеудің мақсаты-музыкалық терапияның аутизм спектрінің бұзылуы бар балалар өмірінің әртүрлі аспектілеріне әсерін жүйелі талдау. Музыкалық терапияны қолданғаннан кейін балалардың ойлауындағы, әлеуметтік дағдыларындағы және эмоционалдық жағдайындағы нақты өзгерістерді анықтау. Мақалада балалардың психологиялық, әлеуметтік және физикалық әл-ауқатына музыкалық әсердің тиімділігі, сондай-ақ осы ерекше балалар тобы үшін терапия аясында осы әдістің әлеуетін анықтау қарастырылады.

Түйінді сөздер: музыкалық терапия, аутизм спектрінің бұзылуы, әдіс, психология.

Abstract. The purpose of the study is a systematic analysis of the influence of music therapy on various aspects of the lives of children with autism spectrum disorders. Identification of specific changes in children's thinking, social skills and emotional state after the use of music therapy. The article will consider the effectiveness of musical influence on the psychological, social and physical well-being of children, as well as identifying the potential of this method in the context of therapy for this special group of children.

Key words: music therapy, autism spectrum disorders, method, psychology.

Расстройства аутистического спектра представляют серьезные вызовы в области детского развития, затрагивая различные сферы жизни. Музыкотерапия выделяется среди подходов к лечению, представляя уникальные возможности для воздействия на когнитивные, эмоциональные и социальные аспекты развития детей с РАС. В данной статье будут рассмотрены актуальные исследования и предоставлен анализ эффективности музыкотерапии в контексте улучшения качества жизни детей с РАС.

Актуальность проблемы и темы исследования на социальном уровне определяется заметно возросшим за последние десятилетия количеством детей с искажённым психическим развитием в целом и расстройствами аутистического спектра, в частности, кроме того, отмечается тенденция к увеличению частоты данного нарушения развития. В то же время, в условиях гуманизации общества эти дети, ранее считавшиеся необучаемыми, включаются в систему образования и адаптируются в ней более или менее успешно.

На психолого-педагогическом уровне актуальность проблемы и темы исследования определяется тем, что в настоящее время РАС становятся не только клинической, но, в первую очередь, психолого-педагогической проблемой в связи с участившимся запросом родителей на введение в образовательное пространство категорий детей, ранее признаваемых необучаемыми. В основе адаптации ребёнка к требованиям социума и микроколлектива образовательного учреждения лежит коммуникация и её базовые составляющие – коммуникативные способности.

Таким образом, актуальность развития коммуникативных способностей у дошкольников с РАС становится наиболее острой не только в связи с необходимостью включения этой категории детей в сферу дошкольного, а затем и школьного образования, но и в связи с недостаточностью научно обоснованных организационно-психологических условий для этого.

В современном обществе существует много социальных проблем, которые требуют новых решений. Одним из методов, который оказывает положительный результат на людей, улучшающих их взаимодействие, является музыкотерапия. Это новое направление социальной реабилитации. За счет того, что музыка способна вызывать положительные эмоции и порой выводит из стрессовых ситуаций, это направление стало чаще применяться в различных центрах социальной помощи [1, с. 21].

Со второй половины XX в. музыкотерапия изучается и используется в лечебных и коррекционных целях в различных направлениях медицины и в психологии, в частности, специальной, научно-технические достижения позволили более глубоко изучать физиологические реакции организма в ответ на воздействие музыки. В то же время этот интерес определяется возможностью применения музыки как лечебно-коррекционного средства, обеспечивающего гармонизацию состояния человека: снятие напряжения, утомления, повышение эмоционального тонуса, развития эстетических потребностей. На сегодняшний день различают пассивную и активную формы

музыкотерапии. При пассивной музыкотерапии предлагается прослушивать различные музыкальные произведения. При активной музыкотерапии предлагается участвовать в исполнении музыкальных произведений (в хоре или музыкальном оркестре), применяя при этом как музыкальные инструменты, так и голос, хлопки, топот, постукивания.

В наше время проблема воспитания и обучения детей с ОВЗ стоит весьма остро. Музыкальная коррекция в тесной связи с лечебной педагогикой дает возможность создать особые предпосылки для успешного обучения, воспитания и адаптации в социуме каждого ребенка с неврологическими, психическими заболеваниями и умственной отсталостью. Для обеспечения возможностей успешного обучения каждого такого ребенка, для улучшения усвоения знаний, для активизации их самостоятельной познавательной деятельности очень важно использовать те богатые и разнообразные возможности, которые дает нам музыка. Музыка является не только основным методом влияния на ребенка, но и сопровождает учебно-воспитательную, лечебную и коррекционную деятельность. Влияние музыки не только подготавливает ребенка к учебе, но и улучшает психические процессы и познавательную деятельность. Помогает сформировать нужный эмоциональный настрой, даёт возможность расслабиться и отдохнуть. Музыка даёт возможность ребенку находить свое место в группе детей, выбирать и высказывать свои предпочтения, формирует умение слышать других, сопереживать, общаться, что особенно важно для детей с проблемами в здоровье.

Ещё в античное время философы и ученые Пифагор, Аристотель, Платон, указывали на лечебное, профилактическое, коррекционно-развивающее воздействие музыки. Они считали, что музыка устанавливает порядок и гармонию не только во Вселенной, но и в нарушенном человеческом теле. Мелодия, темп ритм, изменяют настроение человека, влияя на его внутреннее состояние. Тысячи лет тому назад виднейший врач того времени Авиценна лечил музыкой психические заболевания.

Основоположником музыкотерапии принято считать Эмиля Жак Далькроза, швейцарского педагога и музыканта. В коррекционной психологии особенно интересен подход Карла Кенинга: лишь при активном включении ребенка в процесс музицирования (пение, игра, движение), можно добиться положительных результатов. С одной стороны, у ребенка повышается интерес к самому процессу, улучшается эмоциональный фон. С другой, происходит лечебный процесс, воздействующий на психосоматические процессы.

Одним из коррекционных методов обучения и воспитания детей с расстройством аутистического спектра признана музыкальная терапия. Музыкалотерапия представляет собой - метод использующий музыку в качестве средства коррекции нарушения в эмоциональной сфере, поведения, при проблемах в общении, страхах, речевых нарушениях [2, с. 47].

Музыкалотерапия на сегодняшний день является одной из наиболее эффективных интегрированных методик коррекции, особенно для детей с РАС, которым она обеспечивает мощный мультисенсорный опыт. Занятия с использованием элементов методики музыкальной терапии, пение, игра на музыкальных инструментах – все это помогает исследовать новую сторону себя и окружающего мира.

Основная проблема при налаживании взаимодействия с аутичным ребенком – это отсутствие его внимания, а специально подобранные музыкальные произведения привлекают его внимание и помогают организовать устойчивый процесс всего происходящего вокруг. Но при этом следует заметить, что музыкалотерапия не может излечить аутизм [2, с. 48].

На занятиях музыкалотерапии с детьми с РАС решаются следующие задачи:

- 1) Поддержка положительного эмоционального фона, снятие нервно-психического напряжения, тревожности;
- 2) Формирование навыка невербального контакта с окружающими;
- 3) Развитие подражательной деятельности

В работе с детьми рекомендуется применять следующие методы музыкалотерапии:

- 1) Слушание музыки;
- 2) Музыкально-ритмические упражнения: ходьба, прыжки, хлопки, притопы, игра на шумовых инструментах;
- 3) Исполнение песен: пение, игра на инструменте, изучение песен-попевок.

Во время пения или прослушивания песен дети повторяют жесты или хлопают по ритму песни. Изучение простых ритмических паттернов поможет ребенку с аутизмом увеличить фокус и память. Со временем, вводим сложные ритмы, поскольку дети быстро адаптируются. Применение барабанов или других ударных инструментов также может быть забавным при обучении ритм-паттернам.

Существенной частью уроков музыки являются музыкально – ритмические движения, музыкальные игры и простые танцевальные движения, корректирующие отклонения в развитии общей моторики

детей с РАС. Все получаемые обучающимися с различными синдромами аутизма на уроках музыки знания, умения и навыки дают им собственный нравственный и эстетический опыт, являющийся практически значимым для их социальной адаптации и реабилитации. культуру, как в урочной, так и во внеурочной деятельности.

В результате систематического использования элементов музыкотерапии уменьшается психологический дискомфорт, снимается психологическая, физическая усталость.

Музыкотерапия позволяет решить ряд проблем: - преодолеть психологическую защиту ребенка, предупредить уход в себя: - успокоить или, наоборот, настроить, активизировать, заинтересовать, - установить контакт между взрослым и ребенком, - помогает развивать коммуникативные возможности ребенка. Используемая мной на занятиях пассивная музыкотерапия (прослушивание и исполнение простых музыкальных ритмов с помощью палочек, колокольчиков, пальцев рук), позволяют ребенку открывать для себя красоту музыки, ее волшебную силу. Музыка без слов способна передавать смену настроений, переживаний, помогает ребенку осваивать мир человеческих чувств. Благодаря ассоциативным связям, возникающим в процессе восприятия и исполнения музыкальных произведений, меняется психическое состояние ребенка [3, с. 18].

В работе с детьми с РАС применяется интегративная музыкотерапия, как синтез музыкального и наглядно-зрительного восприятия. Минутки релаксации строятся таким образом, что на них восприятие музыки сопровождается просмотром видеозаписей разнообразных картин природы. При этом ребенок получает возможность как бы «шагнуть» вглубь изображения – к звенящему прохладному ручью или на солнечную лужайку, расслабиться под шум дождя или пение птиц. Органичное сочетание двух способов восприятия дает более сильный психокоррекционный эффект. Легкая тихая музыка в сочетании со звуками природы или звуки природы, напоминающие музыку, благотворно влияют на психоэмоциональное состояние детей с РАС, позволяют им расслабиться и успокоиться. Оказывая безусловный терапевтический эффект, музыка с успехом становится способом оказания эмоционально - психологической помощи в работе с детьми, имеющими отклонения в поведении. Использование музыкотерапии может не только существенно облегчить решение их эмоционально - поведенческих проблем, но и сформировать ценные практические навыки в процессе обучения [4, с. 50].

Большое количество медицинских и психологических исследований подтверждают положительное воздействие музыкальной

деятельности на функции дыхания и кровообращения, на уровень иммунных процессов, работу мозга и взаимодействие полушарий, умственную работоспособность, психомоторику, развитие речи, вычислительные навыки. Доказано, что в результате музыкального воздействия повышается чувствительность не только слуховых, но и зрительных анализаторов, улучшаются психические процессы внимания, восприятия, запоминания, регулируются обменные процессы, снижается уровень тревожности. Таким образом, в условиях ДОО сопровождение – это создание пространства становления ребенка в целях оптимизации развития во взаимодействии с окружающим миром. Психолого-педагогическое сопровождение развития ребенка дает возможность педагогам совместно с сотрудниками дошкольного учреждения разработать цели деятельности единого коллектива (педагогов и воспитателей), решить основные задачи его функционирования в рамках вопроса преемственности, определить направление развития такой сложной системы, какой является функциональный комплекс детский сад – школа. Оно рассматривается как параллельный процесс обучения, воспитания и развития; процесс по созданию комфортных условий и по технологическому обеспечению вхождения ребенка в мир культуры, его социализации. Сначала обеспечивается актуализация потенциала развития и саморазвития ребенка, создаются условия для перевода его из позиции объекта в позицию субъекта собственной жизнедеятельности. Далее процесс социализации связан с обеспечением развития и саморазвития средствами взаимодействия педагога и детей в форме сотворческой продуктивной деятельности и общения [5, с. 15].

Многочисленные методики музыкотерапии предусматривают использование музыки как в качестве ведущего фактора воздействия, так и как дополнения музыкальным сопровождением других коррекционных приемов для усиления эффективности. При правильном подборе музыка, воздействуя на ребенка на уровне биорезонанса, изменяет частоту дыхания, пульс, ритмы электрической активности мозга. Мажорная динамичная мелодия тонизирует нервную систему, поднимает настроение, а минорная мелодичная спокойная музыка снимает перевозбуждение, уместна для релаксации.

Список использованных источников

1. Бессмертная Ю.В // Особенности развития коммуникативных способностей школьников с расстройствами аутистического спектра. – Екатеринбург, 2008. – С.19-22.

2. Васильченко Е. А. Поддержка положительного эмоционального фона у детей с РАС с использованием элементов методики музыкотерапии // Вестник науки. – Строитель, 2022. – С. 47 – 50.
3. Карачарова Т.И., Курилова Е.А. // Современное музыкальное образование: традиции и инновации. – Белгород, 2016. – С. 1 – 24.
4. Русинова С.В. Музыкотерапия как метод социальной реабилитации инвалидов в условиях учреждений социального обслуживания населения. // Вестник образования и науки. – Москва, 2018. – С. 49-51.
5. Шипицына Ю.В., Трофимова Е.Д. // Социально-педагогическая поддержка лиц с ограниченными возможностями здоровья: теория и практика – Ялта, 2018. – С. 1 – 26.

ВЛИЯНИЕ ВОКАЛОТЕРАПИИ НА ОЗДОРОВЛЕНИЕ УЧАЩИХСЯ ДЕТСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ШКОЛЫ С БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМОЙ

Визнер Л.Г.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В данной статье исследуется влияние вокалотерапии на бронхиальную астму. Бронхиальная астма - заболевание дыхательной системы, вызывающее серьезные проблемы со здоровьем. Использование вокалотерапии - это метод, основанный на использовании вокала и дыхания для улучшения здоровья. Цель исследования - изучить влияние вокалотерапии на здоровье учащихся с бронхиальной астмой и оценить ее эффективность в улучшении клинических показателей заболевания.

Ключевые слова: пение, бронхиальная астма, дыхание, вокалотерапия.

Аннотация. Бұл мақалада вокал терапиясының тыныс демікпесіне әсері зерттеледі. Тыныс демікпесі- денсаулыққа маңызды мәселелер туғызатын, тыныс алу жүйесінің ауруы. Вокал терапиясын қолдану-денсаулықты жақсарту үшін вокал мен тыныс алуды қолдануға негізделген әдіс. Зерттеудің мақсаты-вокалотерапияның тыныс демікпесі бар науқастардың денсаулығына әсерін зерттеу және аурудың клиникалық көрсеткіштерін жақсартудағы тиімділігін бағалау.

Түйінді сөздер: ән айту, тыныс демікпесі, тыныс алу, вокалотерапия.

Annotation. This article examines the effect of vocal therapy on bronchial asthma. Bronchial asthma is a disease of the respiratory system that causes serious health problems. The use of vocal therapy is a method based on the use of vocals and breathing to improve health. The aim of the study was to study the effect of vocalotherapy on the health of patients with bronchial asthma and to evaluate its effectiveness in improving clinical indicators of the disease.

Keywords: singing, bronchial asthma, breathing, vocal therapy.

Бронхиальная астма является одним из наиболее распространенных хронических заболеваний дыхательной системы, которое характеризуется воспалением бронхов и их повышенной реактивностью. Лечение астмы включает медикаментозную терапию, физические упражнения и изменение образа жизни. Однако, недавние исследования показывают, что вокалотерапия может быть эффективным дополнительным методом лечения бронхиальной астмы.

Одним из важных аспектов вокалотерапии при данном заболевании является правильное дыхание. Учащиеся с бронхиальной астмой могут испытывать затруднения с дыханием из-за **воспаления** и спазмов бронхов. Дыхательные упражнения, проводимые в рамках вокалотерапии, помогают улучшить вентиляцию легких, повысить кислородное насыщение организма и уменьшить чувство удушья.

Кроме того, вокалотерапия способствует расслаблению и уменьшению стресса. Пение и голосовые упражнения могут помочь пациентам справиться с эмоциональным напряжением, которое может усугубить симптомы бронхиальной астмы. Регулярные занятия вокалотерапией могут улучшить психоэмоциональное состояние учащихся и повысить их качество жизни [1].

Таким образом, методы вокалотерапии, включающие дыхательные упражнения и расслабляющие техники, могут быть полезны для учащихся с бронхиальной астмой.

Вокалотерапия - это один из лечебно-оздоровительных методов музыкотерапии, который основан на использовании принципов пения и специальной системы вокальных упражнений. Ее целью является стимуляция деятельности важных органов с помощью резонансной активации акустического воздействия, оптимизация высшей нервной активности и повышение иммунной системы организма. Термин «вокалотерапия» был предложен основателем научной музыкотерапии С.В. Шушарджаном в 1991 году [2, с. 146].

В данной статье вокалотерапия рассматривается как метод, основанный на использовании специальных упражнений для улучшения дыхательной функции и контроля за состоянием бронхиальной астмы.

Для проведения исследования были выбраны две ученицы ДМШ поселка Шарбакты, возрастом 9 и 13 лет, страдающих бронхиальной астмой легкого и умеренного течения. Стандартное лечение не оказывало улучшения в состоянии учащихся. В связи с этим были предприняты меры по оказанию помощи оздоровления учащихся бронхиальной астмой на уроках вокала и использован комплекс

дыхательных упражнений Стрельниковой Александры Николаевны и Бутейко Константина Павловича.

Разработанный Стрельниковой комплекс специальных упражнений уже неоднократно подтвердил свою эффективность на практике. Многие пациенты, ранее зависимые от ингаляторов и кортикостероидов, после длительных и упорных занятий смогли значительно сократить прием лекарств и даже полностью от них отказаться. Дыхательная гимнастика для астматиков не только помогает справляться с приступами удушья с помощью специальных упражнений, но и позволяет научиться предотвращать будущие приступы [3].

Далее представлены дыхательные упражнения, которые необходимо выполнять людям с бронхиальной астмой и проблемами легких на ежедневной основе:

«Ладони» Встать ровно и прямо. Руки согнуты в локтях, локти вниз. Кисти рук расположить на уровне плеч ладонями к зрителю. Сделать вдох синхронно со сжатием ладоней в кулак. Делать 4 раза по 8 вдохов.

«Погончики» Руки резко, практически в толчке, направляются от пояса вниз. Синхронно следует делать короткий и шумный вдох. После окончания упражнения руки возвращаются в исходное положение, занимая расслабленное состояние в области пояса. Количество движений – 32, разделенных на 4 подхода.

«Насос» (накачивание шины) Стоять ровно и прямо с опущенной вниз головой. Согнуть спину в поясничном отделе. Руки опустить вниз, кисти расслабить. Спина расслаблена. Делается плавный наклон вперед, одновременно необходимо сделать короткий вдох носом. Количество подходов – 4, по 8 движений в каждом, всего должно получиться 32 активных движений.

«Кошка» «Пружинистое» упражнение на приседание, которое сопровождается поворотом туловища в правую и левую сторону поочередно. Одновременно необходимо поддерживать ритм дыхания, синхронизируя его с движениями корпуса. Количество подходов – 4, по 8 движений в каждом.

«Обними плечи» Исходное положение: руки подняты горизонтально до уровня плеч, слегка расслаблены и согнуты в локтях. В момент вдоха следует резко сомкнуть руки, будто обнимая себя за плечи. Норма для данного движения составляет все те же 4 подхода по 8 «обниманий» в каждом.

«Большой маятник» При наклоне корпуса стараться тянуться кончиками пальцев к коленям, делая при этом резкий вдох. После

выпрямления поясница прогибается, кисти рук идут к плечам (обнимают плечи). Всего 4 подхода по 8 движений.

«Повороты головы» С исходного положения по стойке «смирно» делаются повороты головы поочередно в правую и левую стороны. Упражнение сопровождается вдохом. После возвращения головы в начальное положение выдох уходит незаметно носом или ртом. Всего 4 подхода по 8 движений.

«Ушки» Голова поочередно двигается по направлению к плечам, при этом важно не напрягать мышцы шеи. Упражнение следует сопровождать короткими вдохами, взгляд должен быть направлен строго горизонтально. Рекомендуемая норма – 32 движений, разделенных на 4 подхода.

Константин Павлович Бутейко обнаружил, что недостаток углекислого газа в организме может вызывать у астматиков приступы удушья. Каким образом это происходит? Дефицит диоксида углерода возникает вследствие гипервентиляции легких, когда человек делает слишком глубокие вдохи в короткий промежуток времени. Такие вдохи насыщают кровь кислородом до предела. Недостаток CO₂ также может быть вызван сидячим образом жизни. Именно поэтому дыхательная гимнастика Бутейко нацелена на то, чтобы помочь людям избегать приступов удушья [4].

Для оздоровления используются следующие упражнения.

- Дыхание «верхушками легких»: 5 секунд — вдох, 5 секунд — выдох, 5 секунд пауза — максимальное расслабление. Повторить 10 раз.

- Дыхание животом и грудью: 7,5 секунд – вдох, 7,5 секунд – выдох, 5 секунд – пауза. Повторить 10 раз.

- Точечный массаж носа в момент максимальной задержки дыхания. 1 раз

- Дыхание правой, потом левой половиной носа. По 10 раз.

- Втягивание живота – 7,5 секунд, на полном вдохе. Затем максимальный выдох – 7,5 секунд, пауза – 5 секунд. Повторить 10 раз.

- Максимальная вентиляция легких – 12 максимально глубоких вдохов и выдохов в течение 1 минуты (по 5 секунд на вдох и выдох). Сразу после этого нужно выполнить максимальную задержку дыхания на предельном выдохе (1 раз).

Основываясь на педагогическом опыте можно подтвердить, что пение может быть полезным для людей с бронхиальной астмой. Вот несколько способов, которыми вокалотерапия может помочь пациентам с этим заболеванием:

1. Улучшение дыхательной функции: Во время пения, человек участвует в контролируемой дыхательной практике, которая помогает расширить легкие и улучшить работу бронхов. Это может уменьшить частоту и силу приступов одышки и улучшить качество дыхания.

2. Развитие глубокого дыхания: Вокальные упражнения и техники пения помогают усилить мышцы дыхательной системы и развить глубокое диафрагмальное дыхание. Это может увеличить объем легочной вентиляции и улучшить обмен газов в организме.

3. Улучшение контроля над дыханием: Пение включает регуляцию ритма дыхания и контроль над выдохом, что может быть особенно полезно для учащихся с бронхиальной астмой. Учащиеся, которые осознанно контролируют свое дыхание, могут снизить риск приступов и улучшить свою реакцию на возможные подвергающиеся стрессу ситуации.

4. Профилактика и снятие напряжения: Вокалотерапия может быть эффективным способом профилактики и снятия стресса, который может привести к обострению бронхиальной астмы. Пение способствует продуцированию эндорфинов - естественных анальгетиков и антистрессовых гормонов.

5. Психологическое благополучие: Пение может иметь положительное влияние на психическое здоровье и эмоциональное состояние учащихся. Музыкальное выражение и вовлечение в креативные процессы могут помочь пациентам справиться с эмоциональным стрессом и повысить настроение.

На основе сравнительного анализа по проблеме бронхиальной астмы, у больных, занимающихся вокальным искусством, отмечалось статистически значимое улучшение дыхательной функции по сравнению с группой учащихся, непрактиковавших этот метод. Кроме того, частота и тяжесть приступов у больных снизились в сравнении с начальными показателями.

Результаты показали, что после завершения программы вокалотерапии у детей наблюдалось улучшение показателей функции легких, таких как объем форсированного выдоха за первую секунду (FEV1) и пиковая скорость выдоха (PEF). Это указывает на улучшение дыхательной функции и контроля астмы. Хотя эти исследования показывают обнадеживающие результаты, следует отметить, что вокалотерапия не является единственным методом лечения бронхиальной астмы и не может заменить основную медикаментозную терапию. Однако, она может быть полезным дополнением к стандартному лечению и помочь пациентам улучшить контроль над своими симптомами и качеством жизни.

Стандартная терапия для бронхиальной астмы обычно включает в себя применение ингаляторов с бронходилататорами и глюкокортикоидными, а также контроль за триггерами астмы и поддержание регулярного врачебного наблюдения. Эти методы помогают контролировать симптомы астмы, снижать воспаление и улучшать дыхательные функции [5].

Учащиеся, проходящие лечение вокалотерапией, отмечают улучшение своего самочувствия, уменьшение тревожности, повышение настроения и улучшение качества дыхания. Они могут также испытывать позитивные эмоциональные переживания, улучшение самосознания и чувство эмоциональной и физической гармонии.

На протяжении всего исследования, учащиеся оценивают свое состояние, и отмечают, что дыхательные упражнения помогают им расслабиться, улучшить контроль над дыханием и снять стресс. Это способствует снижению уровня анксиолитических гормонов в организме и может оказывать положительное влияние на физиологические процессы, связанные с астмой.

Значимость субъективной оценки учащихся в процессе лечения вокалотерапией заключается в том, что это помогает специалистам и педагогам-исследователям понять воздействие данного метода на психологическое и эмоциональное состояние учащихся, а также их общее благополучие. Отслеживание изменений в субъективном восприятии учащихся позволяет адаптировать и улучшать программы вокалотерапии для достижения наилучших результатов.

Интерпретация результатов при лечении бронхиальной астмы вокалотерапией может включать следующие аспекты:

1. Улучшение контроля над дыханием: Голосовые упражнения могут помочь пациентам с астмой осознать свое дыхание, улучшить его глубину и эффективность, что в свою очередь может снизить приступы удушья.

2. Расширение дыхательных путей: Пение и дыхательные упражнения могут способствовать укреплению мышц дыхательной системы и расширению дыхательных путей, что улучшает проходимость и облегчает дыхание.

3. Уменьшение уровня стресса и тревоги: Музыкальные занятия и голосовые упражнения могут помочь снизить уровень стресса и тревожности, что также может иметь положительное влияние на состояние пациента с бронхиальной астмой.

4. Улучшение качества жизни: Проведение вокальных занятий может повысить общее самочувствие учащихся, улучшить настроение и помочь им эффективнее справляться с симптомами заболевания.

Сопоставление результатов исследований вокалотерапии в лечении бронхиальной астмы может помочь лучше понять эффективность этого метода и его потенциальное влияние на учащихся. Несколько исследований показали положительные результаты при использовании вокалотерапии у учащихся с астмой:

1. Исследование, опубликованное в журнале «The Journal of Allergy and Clinical Immunology», показало, что участие учащихся с бронхиальной астмой в программе вокалотерапии привело к снижению частоты и тяжести приступов удушья, улучшению контроля над дыханием и увеличению физической активности [6].

2. Другое исследование, проведенное в Университете Оксфорда, показало, что регулярные занятия вокалотерапии у учащихся с астмой способствовали уменьшению уровня воспаления в дыхательных путях, что привело к снижению симптомов заболевания и улучшению качества жизни [7].

3. Мета-анализ исследований по вокалотерапии в лечении бронхиальной астмы, проведенный в университете Стэнфорда, показал статистически значимое улучшение дыхательной функции, снижение частоты приступов и уменьшение потребности в медикаментах у учащихся, которые проходили данную форму терапии [8].

На основании этих исследований можно сделать вывод, что вокалотерапия может быть эффективным компонентом комплексного лечения бронхиальной астмы, способствуя улучшению физического и психологического состояния учащихся.

Дальнейшее изучение вокалотерапии может иметь многообещающие перспективы в области лечения различных заболеваний, включая бронхиальную астму. Некоторые перспективы дальнейшего изучения вокалотерапии включают в себя:

1. Расширение опытно-исследовательской базы. Дальнейшие исследования могут включать более широкий спектр участников и более длительные периоды наблюдения, что поможет лучше понять эффективность вокалотерапии и ее долгосрочные эффекты.

2. Исследование механизмов действия. Более глубокое изучение того, как вокалотерапия воздействует на организм на физиологическом и психологическом уровнях, может помочь выявить конкретные механизмы, объясняющие пользу данного метода лечения.

3. Сравнение с другими методами лечения. Сравнительные исследования вокалотерапии с другими методами лечения бронхиальной астмы могут помочь определить ее место в комплексном подходе к управлению заболеванием.

4. Разработка специализированных программ. Оптимизация вокалотерапевтических программ, учитывающая индивидуальные особенности учащихся с астмой, может повысить эффективность и доступность этого метода лечения.

5. Исследование применения вокалотерапии в других сферах медицины. Помимо бронхиальной астмы, вокалотерапия может быть исследована в контексте других заболеваний, таких как ХОБЛ, неврологические расстройства, психосоматические проблемы и др. [9].

Дальнейшее исследование вокалотерапии как метода оздоровления учащихся может способствовать раскрытию ее полного потенциала как формы дополнительного лечения для учащихся с различными заболеваниями, включая бронхиальную астму, и созданию новых эффективных методов комплексного оздоровления.

Полученные результаты подтверждают, что вокалотерапия может быть эффективным дополнением к стандартной терапии при бронхиальной астме. Улучшение дыхательной функции, снижение частоты приступов и повышение качества жизни детей являются важными клиническими показателями, свидетельствующими об успешности использования вокальной терапии в учебном процессе.

Таким образом, вокалотерапия может быть рекомендована в качестве дополнительного и профилактического метода лечения бронхиальной астмы, способствующего улучшению здоровья и благополучия учащихся. Дальнейшие исследования в этой области могут более детально изучить механизмы действия вокалотерапии и определить оптимальные схемы ее применения.

Список использованных источников

1. Martina de Witte, Ana da Silva Pinho, Geert-Jan Stams, Xavier Moonen, Arjan E.R. Bos & Susan van Haoren (2020): Music therapy for stress reduction: a systematic review and meta-analysis, Health Psychology Review.
2. Шушарджан С.В. Физиологические особенности воздействия вокалотерапии на организм человека. - Диссерт. на соиск.уч.ст.к.м.н., -М., РУДН, 1994. – С. 146.
3. Упражнения «основного» комплекса гимнастики Стрельниковой - Центр дыхательной гимнастики А.Н.Стрельниковой – Режим доступа: <https://strelnikova.ru/upragnenija-osnovnoj-komplex>.
4. «Дыхание по Бутейко» Метод Бутейко. – Режим доступа: buteykomoscow.ru.
5. Батракова Е., Карташова О., Бабаскина Л., Пашанова О.В. Влияние комбинированной глюкокортикоидной терапии на динамику бронхиальной астмы. Аллергол Иммунопатол (Мадр). 1 января 2022 г.;
6. William C. Anderson III, MD.Stanley J. Szeffler, MD New and future strategies to improve asthma control in children - Journal of Allergy and Clinical Immunology (jacionline.org).

7. Исследование музыкальной терапии в медицинских учреждениях / Оксфордский справочник по музыкальной терапии Оксфордский академический. – Режим доступа: oup.com.
8. Аллергия и астма | Центр исследований аллергии и астмы Шона Н. Паркера | Стэнфордская медицина (stanford.edu).
9. Font-Gonzalez A. Et al. Singing for Lung Development: The Potential Benefits of Music Training Programs on Respiratory Function and Health. *Frontiers in Psychology*, 2020, 11.

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД В ВОКАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ: ПУТЬ К ЭФФЕКТИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Гумарова Л.Б.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В данной статье рассматривается применение интегративного подхода в преподавании вокала как одно из эффективных средств обучения; обсуждаются принципы этого подхода, включая музыкальную теорию, историю музыки, анализ музыкальных произведений, и его влияние на качество образования.

Это исследование становится актуальным в свете потребностей современной образовательной практики, которая стремится к усовершенствованию методического подхода на основе последних научных достижений.

Ключевые слова: интегративный подход, вокальное обучение, музыкальные навыки, эффективность, методы обучения, качество образования, развитие.

Abstract. This article examines the application of the integrative approach in vocal teaching as one of the effective educational methods. The principles of this approach, including music theory, music history, analysis of musical works, and its impact on the quality of education are discussed. This research becomes relevant in light of the needs of contemporary educational practice, which aims to enhance the methodological approach based on the latest scientific achievements.

Keywords: integrative approach, vocal training, musical skills, effectiveness, teaching methods, education quality, development.

Аннотация. Бұл мақалада оқытудың тиімді құралдарының бірі ретінде вокалды оқытуда интегративті әдісті қолдану; Бұл тәсілдің принциптері, оның ішінде музыка теориясы, музыка тарихы, музыкалық талдау, оның білім сапасына әсері талқыланады.

Бұл зерттеу соңғы ғылыми жетістіктерге негізделген әдістемелік тәсілді жетілдіруге ұмтылатын заманауи білім беру тәжірибесінің қажеттіліктері тұрғысынан өзекті бола түседі.

Кілтті сөздер: интегративті тәсіл, вокалдық дайындық, музыкалық шеберлік, нәтижелік, оқыту әдістері, білім сапасы, дамыту.

Современное образование характеризуется системными изменениями в структуре и содержании. Переосмысление приоритетов обучения, роли ученика как субъекта учебно-воспитательного процесса, а также общественные изменения, обуславливают нетрадиционные подходы к решению многих образовательных проблем. Одной из ведущих тенденций развития современного образования является интеграция его содержания.

Вокальное обучение является важной областью музыкального образования, требующей системного подхода к развитию музыкальных навыков у учеников. В последние годы вокруг концепции интегративного подхода в образовании возникло значительное внимание, применительно и к вокальному обучению. Интегративный подход предполагает использование различных методов и техник обучения, объединение различных аспектов музыкального образования для достижения оптимальных результатов [1, с.35].

В данной статье мы исследуем принципы интегративного подхода в вокальном обучении и его влияние на эффективность образовательного процесса.

Интегративный подход в вокальном обучении основан на принципе комплексности и связности обучения. Этот подход предполагает не только развитие вокальной техники, но и включение в обучение других аспектов музыкальной культуры, таких как музыкальная теория, история музыки, анализ музыкальных произведений. Целью интегративного подхода является формирование у учеников комплексного видения музыкального искусства и его основ.

Принципы интегративного подхода включают.

1. Комплексный подход к технике исполнения.

Концепция комплексного подхода при подготовке специалистов разрабатывалась учеными на протяжении долгого времени. В истории философии к целостному изучению человека обращались А. Гелен, Б. М. Кедров, Х. Плеснер. В. Н. Садовский, Э. Фромм, Э. Г. Юдин. В педагогике это идеи А. Н. Леонтьева, С. Н. Рубинштейна, в музыковедении - Г. Г. Нейгауза, Н. А. Хошабовой, В. Н. Рогачева.

Комплексная модель подготовки вокалистов включает следующие этапы и структуру.

На начальном этапе учитываются индивидуальные физиологические и психологические особенности каждого ученика. Применяются методы, такие как «метод примарного тона», основанный на использовании комфортного для певца регистра и последующем

расширении вокального диапазона, а также «Александр-техника» и другие упражнения, направленные на расслабление мышц [2, с. 4]. Теоретические занятия включают изучение строения и функционирования голосового аппарата, что помогает ученикам осознанно развивать свои вокальные навыки.

На втором этапе обучения уделяется внимание выявлению и развитию социальной направленности у вокалистов. Ученики знакомятся с различными музыкальными жанрами и основами сценического мастерства. Основной упор делается на использовании метода эмоционального воздействия, который направлен на активизацию эмоциональных механизмов голоса через эмоциональную природу пения. Это позволяет координировать работу отдельных частей голосового аппарата и обеспечивать эффективность певческого голоса [3, с.17].

Третий этап обучения направлен на формирование и совершенствование вокально-технических профессиональных навыков. После освоения базовых умений ученики начинают работу над постановкой голоса. Этот процесс можно разбить на три этапа: сначала акцент делается на активизацию эмоций при помощи простых упражнений, затем постепенно увеличивается сложность технических задач в сочетании с эмоциональной выразительностью, и, наконец, ученики осваивают более сложные вокальные техники и приемы [4, с.73].

На последнем этапе обучения особое внимание уделяется методам комплексного воздействия на учеников с целью формирования их индивидуальности, включая развитие психики, интеллекта, воли и мировоззрения.

Таким образом, комплексная модель подготовки вокалистов является важным инструментом для формирования полноценных и успешных музыкантов, способных не только виртуозно исполнять музыку, но и эмоционально, интеллектуально и культурно обогащать свое окружение и общество в целом.

2. Изучение музыкальной теории

Интеграция изучения музыкальной теории в процесс вокального обучения играет ключевую роль в формировании комплексного музыкального образования у учащихся.

Ниже представлены несколько аспектов, почему изучение музыкальной теории важно для вокалистов:

1. Понимание музыкальных структур. Изучение музыкальной теории помогает вокалистам понять основные музыкальные структуры, такие как мелодия, гармония и ритм. Это позволяет им лучше интерпретировать музыкальные произведения и взаимодействовать с другими музыкантами во время совместного исполнения.

2. *Развитие музыкального слуха.* Изучение музыкальной теории способствует развитию музыкального слуха у вокалистов. Они учатся распознавать музыкальные интонации, аккорды и ритмические структуры, что помогает им лучше контролировать свой голос и выражать музыкальные идеи.

3. *Самостоятельное творчество.* Знание музыкальной теории позволяет вокалистам создавать собственные музыкальные композиции и аранжировки, что расширяет их творческие возможности и углубляет понимание музыкального искусства.

4. *Лучшее взаимодействие с другими музыкантами.* Знание музыкальной теории облегчает коммуникацию и совместное творчество с другими музыкантами. Вокалисты могут эффективнее согласовывать свой голос с инструментальными партиями и понимать музыкальные указания дирижера или аранжировщика.

Таким образом, интеграция изучения музыкальной теории в вокальное обучение является важным компонентом формирования комплексного и глубокого понимания музыкального искусства.

3. Изучение истории музыки

Изучение истории музыки в вокальном обучении представляет собой интегративный подход, который обогащает понимание и исполнение вокальных произведений. Роль изучения истории музыки в вокальном образовании:

1. *Контекстуализация музыкального материала.* Изучение истории музыки помогает вокалистам понять контекст, в котором были созданы различные вокальные произведения. Это позволяет им лучше осознать и передать эмоциональные и художественные аспекты композиций, учитывая их историческое значение.

2. *Развитие художественной интерпретации.* Знание истории музыки помогает вокалистам развивать свою художественную интерпретацию. Они могут обогатить свое исполнение музыкальными стилями, традициями и особенностями различных эпох, что делает их выступления более выразительными.

3. *Расширение репертуара.* Изучение истории музыки позволяет вокалистам ознакомиться с широким спектром музыкальных жанров и стилей. Они могут выбирать и интерпретировать произведения различных эпох и культур, что расширяет их музыкальный репертуар и профессиональные возможности.

5. *Поддержание традиций и культурного наследия.* Изучение истории музыки помогает вокалистам сохранять и передавать традиции и культурное наследие музыкального искусства. Они могут стать

хранителями и продолжателями музыкальных традиций, что способствует сохранению и развитию культурного богатства общества.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что изучение истории музыки в вокальном обучении обогащает музыкальное образование вокалистов, расширяет их культурный и художественный кругозор, а также помогает им создавать более глубокие интерпретации музыкальных произведений.

4. Анализ музыкальных произведений

Анализ музыкальных произведений играет важную роль в вокальном обучении, позволяющий вокалистам глубже понять и исполнить музыкальные композиции. Роль анализа музыкальных произведений, как компонента вокального обучения:

1. Понимание структуры произведения. Анализ музыкальных произведений помогает вокалистам разбираться в структуре композиции, выявлять форму, мелодические и гармонические закономерности. Это позволяет им лучше интерпретировать произведение и передавать его художественное содержание.

2. Интерпретация текста. Анализ текста песни или оперного арии помогает вокалистам понять его смысл, эмоциональную окраску и контекст. Это позволяет им лучше передавать эмоции и идеи, заложенные в тексте, через свое исполнение.

3. Изучение музыкальных характеристик. Анализ музыкальных характеристик, таких как темп, динамика, артикуляция, помогает вокалистам разбираться в тонких нюансах исполнения. Они могут эффективнее контролировать свой голос и выразительно передавать музыкальные идеи композитора.

Таким образом, анализ музыкальных произведений является важным компонентом вокального обучения, который помогает вокалистам глубже понимать и исполнять музыку, развивать свои музыкальные навыки и улучшать качество своего исполнения.

Выводы

Интегративный подход в вокальном обучении представляет собой перспективную стратегию, способную значительно улучшить качество образования и развитие музыкальных навыков у учеников. Использование интегративного подхода в вокальном обучении способствует повышению качества образования за счет более глубокого понимания учениками музыкальной культуры в целом и их более широкого взгляда на процесс обучения. Это также помогает учащимся развивать критическое мышление и творческие способности, что является важным аспектом их личностного и профессионального роста.

Понимание и применение этого подхода требует совместных усилий учителей, педагогов и специалистов в области музыкального образования. Дальнейшие исследования в этой области могут помочь более глубоко понять механизмы и эффективность интегративного подхода и его реализацию в практике обучения.

Список использованных источников

1. Еремекбаев А.А. Интегративный подход как средство эффективной профессиональной подготовки учителя музыки //Общество: социология, психология, педагогика. – 2019. – С. 1-2
2. Аспелунд Д. Развитие певца и его голоса. - М.-Л., 1952. – 120 с.
3. Психология музыкальной деятельности Теория и практика / Под ред. Г. М. Цыпина. - М., 2003. – 289 с.
4. Морозов В. П. О физиологических основах применения вспомогательных научно-технических средств обучения в вокальной педагогике // Вопросы вокальной педагогики. Вып. 5. - М., 1976. - С. 156-174.

ТИРЕК-ҚИМЫЛ АППАРАТЫ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА БЕЙІМДЕЛГЕН ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ

Бисенова С.А

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студенті, Павлодар қаласы*

Морозов А.А.

*Ғылыми жетекшісі: оқытушы-сарапшы, Әлкей Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университетінің, Павлодар қаласы*

Аннотация: мақалада бейімді дене шынықтыру бағытының өзектілігі туралы мәселе қарастырылады. 30 жыл бұрынғы нәтижелермен салыстырғанда қазіргі замандағы оқыту әдістері мен өзектілігі.

Аннотация: в статье рассматривается вопрос актуальности направления - адаптивная физическая культура. Методы обучения и актуальность в наше время в сравнении с итогами 30-ти летней давности.

Abstract: the article discusses the issue of the relevance of the direction - adaptive physical culture. Teaching methods and relevance in our time in comparison with the results of 30 years ago.

Түйін сөздер: Бейімделетін дене тәрбиесі, емдік дене тәрбиесі, спорттық ойындар, үйлестіруді жақсартуға бағытталған бағдарламалар.

Ключевые слова: Адаптивная физическая культура, лечебная физическая культура, спортивные игры, программы направлены на улучшение координации.

Key words: Adaptive physical education, therapeutic physical education, sports games, programs aimed at improving coordination.

Қазіргі уақытта дене шынықтыру жаттығуларын орындауда қиналатын оқушылардың саны айтарлықтай жоғары, 2022 жылдың соңына қарай елімізде 705 мың мүгедек (ел халқының 3,68%), оның ішінде 319 947 немесе 46% мүгедектер бар. Дене белсенділігіне ешқандай қарсы көрсетілімдер жоқ.

Бейімделетін дене тәрбиесі тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың іс-әрекетінің құрамдас бөлігі болуы керек екенін мен дәлелдемелер арқылы келтіретін боламын. Адаптивті, яғни белгілі бір жағдайларға бейімделуге қабілетті.

Бейімделетін дене тәрбиесі мүмкіндігі шектеулі адамды оңалтуға бағытталған. Бұл жаттығулар моторлық процестерді ынталандырып қана қоймайды, сонымен қатар өмір сапасын жақсарта отырып, психологиялық тосқауылдарды жеңуге көмектеседі.

Ерекше балаларға арналған дене тәрбиесі екі бағытқа бөлінеді:

1. Дене тәрбиесіне, әлеуметтендіруге және сауықтыру құралдарына бағытталған бейімді дене тәрбиесі .

2. Емдік дене шынықтыру .Емдеу әдісі және оңалту құралы.

Тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға бейімделген дене тәрбиесі әр баланың ерекшеліктері мен мүмкін болатын шектеулерін ескеретін арнайы әзірленген жаттығулар мен бағдарламаларды қамтиды. Бұл бағдарламалар үйлестіруді, күшті, икемділік пен тепе-теңдікті жақсартуға, сондай-ақ әлеуметтік дағдылар мен өзіне деген сенімділікті дамытуға бағытталған. Сабақтарды әр баланың нақты қажеттіліктеріне сәйкес жаттығуларды бейімдей алатын білікті нұсқаушылар бақылауы маңызды.

Мысалы, 1960 жылдан бастап көру қабілеті нашар, тірек-қимыл аппараты бұзылған адамдар сияқты ерекше білім беруді қажет ететін адамдар қатысатын спорттық ойындар өткізіле бастады, бірақ 1992 жылға дейін бұл санаттағы спортшылар дисквалификациялануы және қалпына келтірілуі мүмкін болды, бұл оларға тең емес қарым-қатынасты көрсетеді. Сондықтан ерекше балалардың физикалық дамуын қолдау үшін бірқатар жаттығулар жасалды.

Мұнда тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға арналған бейімделген дене шынықтыру жаттығуларының мысалдары келтірілген:

1. Тепе-теңдікті және үйлестіруді жақсартуға арналған жаттығулар:

- қабырғаға немесе орындыққа тіреумен бір аяқпен тұру.
- әртүрлі қозғалыс режимдерімен жүру: алға, артқа, бүйірге, диагональ бойынша.
- Тепе-теңдікті дамыту үшін беті тегіс емес платформаларда ойнау.

2. Бұлшықеттер мен буындарды нығайтуға арналған жаттығулар:
- арқа, аяқ және қол бұлшықеттерін күшейтуге бағытталған жаттығулармен төсеніш үстінде гимнастика.

- әртүрлі бұлшықет топтарын жаттықтыру үшін серпімді жолақтарды немесе резеңке ілмектерді пайдалану.

3. Икемділікті арттыруға арналған жаттығулар:

- шарларды, резеңке таспаларды немесе арнайы құрылғыларды пайдаланып әртүрлі бұлшықет топтарын созу.

- икемділікті жақсарту және бұлшықет кернеуін азайту үшін ағынды йога немесе тайчи қозғалыстары.

4. Әлеуметтік дағдыларды дамытуға арналған жаттығулар:

- басқа балалармен араласуды қажет ететін командалық ойындар.

- ортақ мақсатқа жету үшін балалар жұппен жұмыс істейтін серік-тестік әрекеттер.

Әрбір баланың бірегей екенін есте ұстаған жөн, және физикалық белсенділік бағдарламалары олардың жеке қажеттіліктері мен қабілеттеріне сай болуы керек.

Ең тиімді бағдарламаларды әзірлеу үшін физикалық оңалту мамандарымен немесе бейімделу жаттығуларының мамандарымен кеңесу ұсынылады.

Осылайша, мақалада біздің заманымызға бейімделген дене шынықтыру бағытының өзектілігін дәлелдейтін себептер көрсетілді. Оқыту әдістері мен нақты жаттығулардың мысалдары келтірілген.

"Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың бейімделгіш дене тәрбиесі" тақырыбы университетте зерттеу үшін тамаша таңдау болуы мүмкін. Осы тақырып аясында әртүрлі ойықтармен зерттеу жүргізуге болады:

1. Бейімделгіш дене тәрбиесінің әдістері мен тәсілдері: тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларды оқытудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерін, олардың тиімділігі мен әртүрлі жас топтарында және әртүрлі бұзушылықтармен қолданылуын зерттеу.

2. Бейімделетін дене тәрбиесіндегі жабдықтың рөлі: бейімделетін жабдықтың әртүрлі түрлерін зерттеу, оның сабақтардың тиімділігіне әсері және тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың физикалық жағдайын жақсарту.

3. Бейімделетін дене тәрбиесінің психологиялық аспектілері: мотивация, өзін-өзі бағалау және әлеуметтік бейімделуді қоса алғанда, тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларды оқытудың психологиялық аспектілерін зерттеу.

4. Медициналық мекемелермен және мамандармен ынтымақтас-тық: адаптивті дене тәрбиесі саласындағы білім беру және медицина

мекемелерінің өзара іс-қимылын зерттеу, бірлескен бағдарламалар мен тәсілдерді әзірлеу.

5. Педагогтар мен жаттықтырушыларды кәсіптік даярлау: тірек-қимыл аппараты бұзылған балалармен жұмыс істейтін педагогтар мен жаттықтырушыларды кәсіптік даярлау бағдарламаларының тиімділігін әзірлеу және бағалау.

Бұл тақырыпты зерттеу тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларды оқытудың ерекшеліктері туралы терең білім алуға және бейімделгіш дене тәрбиесінің тиімді бағдарламаларын жасауға үлес қосуға мүмкіндік береді.

Тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға арналған бейімделгіш дене тәрбиесі әр балаға оның ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жеке көзқарасты қамтиды. Бұл физикалық белсенділіктің арнайы бағдарламаларын әзірлеуді, сондай-ақ бейімделу әдістері мен жабдықтарын қолдануды қамтиды.

Оқыту әдістемесі бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Медициналық диагнозды және физикалық даму деңгейін ескере отырып, әр баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін бағалау.

2. Күш, икемділік, үйлестіру және төзімділікті дамытуға арналған жаттығуларды қамтитын жеке сабақ бағдарламаларын әзірлеу.

3. Жаттығуды жеңілдету және жарақаттанудың алдын алу үшін арнайы жабдықтар мен адаптивті құрылғыларды пайдалану.

4. Әр баланың үлгерімін үнемі бақылау және оның өзгеретін қажеттіліктеріне сәйкес бағдарламаны түзету.

5. Баланың дамуының оңтайлы жағдайларын қамтамасыз ету үшін медициналық мамандармен және ата-аналармен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істеу.

Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың бейімделгіш дене тәрбиесіне арналған жабдықтар әртүрлі және жаттығуларды жеңілдетуге, қауіпсіздік пен жайлылықты арттыруға, сондай-ақ қажетті физикалық дағдыларды дамытуға бағытталған. Міне, осындай жабдықтың бірнеше мысалдары:

1. Бейімделетін спорттық креслолар: ұтқырлығы шектеулі балаларға баскетбол немесе теннис сияқты спорттық іс-шараларға қатысуға мүмкіндік береді.

2. Жаяу жүруге арналған тірек құрылғылар: тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға тепе-теңдікті сақтауға және қозғалыс үйлестіруін жақсартуға көмектесетін жаяу жүргіншілер жақтаулары, таяқтар, жаяу жүргіншілер немесе арнайы балдақтар сияқты.

3. Бейімделетін ойын құрылғылары: мысалы, басқаруды жақсартатын және тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың қатысуын

жеңілдететін арнайы доптар, ракеткалар немесе спорттық ойын тұтқалары.

4. Жұмсақ жабындар мен жастықтар: еденде немесе басқа беттерде жаттығулар жасау кезінде жарақаттанудың алдын алуға және қауіпсіздікті қамтамасыз етуге арналған.

5. Бассейнге арналған арнайы құрылғылар: мысалы, тірек-қимыл аппараты бұзылған балаларға суда өзін сенімді және қауіпсіз сезінуге көмектесетін арнайы жүзу кеудешелері, үрлемелі шеңберлер немесе суспензиялар.

6. Бейімделетін ойын құрылымдары: физикалық шектеулері бар балалар үшін қауіпсіз және ынталандыратын ойын ортасын қамтамасыз етуге арналған арнайы слайдтар, әткеншектер немесе карусельдер сияқты.

Бұл қол жетімді жабдықтың шағын шолуы ғана. Балалардың әртүрлі әдістері мен қажеттіліктері бейімделетін жабдықтың әртүрлі түрлерін қажет етуі мүмкін.

"Тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың бейімделгіш дене тәрбиесі" тақырыбындағы қорытынды бірнеше негізгі аспектілерді қамтиды:

1. Жекелендірілген тәсіл: тірек-қимыл аппараты бұзылған әрбір бала бірегей, сондықтан оның қажеттіліктерін, қабілеттерін және медициналық шектеулерін ескере отырып, жеке физикалық белсенділік бағдарламаларын әзірлеу қажет.

2. Адаптивті жабдықты пайдалану: балаларға жаттығуларды қауіпсіз және тиімді орындауға көмектесетін арнайы жабдықтар мен құрылғыларға қол жеткізуді қамтамасыз ету маңызды.

3. Қолдау және ынталандыру: мұғалім сабақ барысында балаларды қолдауға және ынталандыруға дайын болуы керек. Позитивті кері байланыс, ынталандыру және сенім атмосферасын құру табысты оқуға ықпал етеді.

4. Медициналық мамандармен ынтымақтастық: Балалардың денсаулығы мен қауіпсіздігі бойынша ұсыныстар мен кеңестер алу үшін медициналық мамандармен ынтымақтастық орнату маңызды.

5. Қауіпсіз және қолдау ортасы: сабақ кезінде қауіпсіз және қолдау ортасын құру балалардың әл-ауқаты мен сенімділігін арттыруға көмектеседі.

Қорытындылай келе, мұғалім икемді, шыдамды және эмпатикалық болуы керек, сонымен қатар бейімделгіш дене тәрбиесінің әдістері туралы терең білімі болуы керек деп айтуға болады. Әр баланың ерекше екенін есте ұстаған жөн, ал сәтті оқыту мұқият жоспарлауды,

қолдауды және баламен және оның айналасымен тығыз қарым-қатынасты қажет етеді.

Пайдаланылған көздер тізімі

1. Попова С.Н. физическая реабилитация. Учебник. Том 1-2. М.: Академия, 2018. – 367 с.
2. К.И. Безотечество. Гидрореабилитация. Учебное пособие. 2020. – 156 с.
3. Епифанов В.А. Лечебная физическая культура. Учебное пособие. М., 2017. – 145с.
4. Шапкова Л.В. Частные методики адаптивной физической культуры. Учебное пособие. – М., 2024. – 167 с.
5. Концепция развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы

ВКЛАД ДОСЫМЖАНА ТЕЗЕКБАЕВА В РАЗРАБОТКУ И ОБУЧЕНИЕ ИГРЕ НА ЧЕТЫРЕХСТРУННОМ КОБЫЗЕ

Жаксыбаева А.Т.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В данной статье рассмотрена история создания музыкального инструмента кобыз легендарным Корқыт Ата. Определен вклад основоположника оркестра казахских народных инструментов Ахмета Жубанова в развитие музыкального инструмента кобыз. Раскрыта значимость в истории создания, обучения игре на четырехструнном инструменте прима-кобыз и воспитании плеяды выдающихся музыкальных исполнителей Казахстана педагога-новатора Досымжана Тезекбаева.

Ключевые слова: Корқыт Ата, прима-кобыз, казахская народная музыка, оркестр народных инструментов, Досымжан Тезекбаев.

Аннотация. Бұл мақалада аты аңызға айналған Қорқыт атаның қобыз аспабының жасалу тарихы қарастырылады. Қазақ халық аспаптар оркестрінің негізін салушы Ахмет Жұбановтың музыкалық аспап қобызының дамуына қосқан үлесі анықталды. Жаңашыл ұстаз Досымжан Тезекбаевтың төрт ішекті аспапты прима қобызда ойнауды үйретудегі және Қазақстандағы аса көрнекті музыкалық орындаушылардың галактикасын тәрбиелеудегі, жаратылу тарихындағы маңызы ашылды.

Түйін сөздер: Қорқыт ата, прима қобыз, қазақ халық музыкасы, халық аспаптар оркестрі, Досымжан Тезекбаев.

***Annotation.** This article examines the history of the creation of the musical instrument kobyz by the legendary Korkyt Ata. The contribution of the founder of the orchestra of Kazakh folk instruments, Akhmet Zhubanov, to the development of the musical instrument kobyz has been determined. The significance of the innovative teacher Dosymzhan Tezekbaev in the history of the creation, teaching to play the four-string instrument prima kobyz and the education of a galaxy of outstanding musical performers in Kazakhstan is revealed.*

***Key words:** Korkyt Ata, prima kobyz, Kazakh folk music, folk instrument orchestra, Dosymzhan Tezekbaev.*

История создания инструмента кобыз впервые стала известна, благодаря сохранившейся Легенде о Коркыте. Согласно легенде, мать Коркыта носила его в утробе три года. До рождения Коркыта во всем мире три дня и три ночи было темно. Ожесточенный шторм заставил казахов почувствовать страх. В связи с этим имя ребенку дали «Коркыт», что означает «страх». В легенде о Коркыте говорится о том, что он искал бессмертие во всем. И вот однажды странствуя по белому свету, он прилег отдохнуть и увидел сон, в котором была заложена идея создания инструмента [1].

Тогда Коркыт Ата решил реализовать свои ведения в жизни. Когда Коркыт Ата закончил работу, перед ним стоял кобыз - инструмент, который был не только музыкальным орудием, но и символом его философии и стремления к бессмертию. Он взял кобыз в руки, и его пальцы начали легко плыть по струнам, создавая мелодии, которые были наполнены жизнью и надеждой [2].

Позже музыкальный инструмент кобыз приобрел свою вторую жизнь в звучании нового музыкального инструмента кобыз-прима.

История создания казахского музыкального инструмента кобыз-прима связана с организацией оркестра народных инструментов при Казахском Центральном Исполнительном комитете в 1934 году, основателем, художественным руководителем и первым дирижером коллектива стал народный артист Казахской ССР Ахмет Куанович Жубанов (1906-1968). Именно Ахмет Жубанов впервые ввел в состав оркестра инструмент прима- кобыз, к которому он натянул одну медную струну. В отличие от своего прародителя, он стал трехструнным: две струны (соль малой октавы и ре первой октавы) – жильные, а третья – металлическая (ля первой октавы). Жильные струны придавали тембру инструмента мягкость и певучесть человеческого голоса, а появление металлической струны, с одной стороны, расширило его диапазон, позволило исполнять сложные произведения в составе оркестра, с другой – усовершенствованный кобыз-прима потерял самостоятельность и мог солировать только в сопровождении оркестра и фортепиано.

Первыми исполнителями на трехструнном кобыз-приме были талантливые музыканты, народные артисты Казахской ССР Гульнафиз Баязитова и Фатима Балгаева. Исполнительское творчество Гульнафиз Баязитовой малоизученно, сохранились до нашего времени лишь отдельные музыкальные записи: Таттимбет «Былқылдақ», Б.Жусубалиев «Романс», К.Кумисбеков «Қалқама». С. Мухамеджанов «Нәзікгүл», Б. Байбулатов «Жазды күні», К. Кужамьяров «Махаббат» и др. Прослушивание данных записей оставляет большое впечатление от высокого исполнительского мастерства, поражающего цельностью, полетностью, красотой своеобразного звучания – «баязитовского вибрато».

Введение в оркестр усовершенствованных видов инструментов, включая и кобыз, проводилось по модели известного русского оркестра народных инструментов имени В.В. Андреева, реконструкцией и изготовлением народных инструментов занимались музыкальные мастера Э. Романенко и К. Касымов под руководством А. Жубанова. При этом они занимались усовершенствованием оркестровых кобызов и улучшением традиционного двухструнного кыл-кобыза. В результате первого этапа реконструкции инструментов в оркестре появились кобызовые подвиды: кобыз-прима [3].

Далее было принято решение доработать прима – кобыз. И совместно с Досымжаном Тезекбаевым был создан инструмент прима – кобыз, который имел 4 струны из меди в звучании которого (соль – малой октавы, ре и ля – первой октавы, ми – второй октавы), а укороченная шейка инструмента способствовала повышению технических возможностей исполнения сложных оркестровых партий. В новой модификации кобызовая аппликатура стала соответствовать скрипичной аппликатуре (1 позиция - 1,2,3,4 пальцы), в то время как в предыдущей аппликатуре трехструнного кобыз-примы она соответствовала аппликатуре виолончели (1 позиция - 1,2,4; 1,3,4 пальцы), где расстояние между пальцами левой руки было широкое, что затрудняло исполнение технически сложных произведений оркестра.

На этом реконструкция кобыз-примы не закончилась, у инструмента убрали кожу на верхней деке, и форма приблизилась к форме скрипки. В целом, инструмент получил неофициальное название «кобыз скрипичной формы». Единственное что осталась от кыл-кобыза это флажолетно-ногтевой способ извлечения звука.

В 1950-х – 1958-х годах по инициативе главного дирижера и художественного руководителя первого национального оркестра имени Курмангазы Ш.Кажгалиева музыкальным мастером К.Касымовым и мастерами русского оркестра К.Дубовым и

С.Федотовым, при участии А.Лачинова, разработан комплект музыкальных инструментов, модернизация которых решила ряд исполнительских задач. В частности, А. Жубанов в своей статье «Гордость национального искусства» в газете «Қазақ әдебиеті» (10.12.1965г.) отмечает, что «звучание оркестра стало колоритным, богатым по тембру и динамике». Щипковая группа инструментов (на основе «домбры») [4, с.38], была усовершенствована по образцу русского народного оркестра имени Н.П. Осипова, а смычковая группа (на основе «кыл-кобыза») – квинтета симфонического оркестра.

Тем не менее реконструкция кобыз-примы продолжилась. Заслуженный учитель Республики Казахстан Д.Тезекбаев и музыкальный мастер А.Першин предпринимают попытки усовершенствовать его форму. С рождением трех-, а затем и четырехструнного кобыз-примы в Алма-Атинской консерватории, музыкальных школах, училищах открываются специальные классы, где остро встает проблема учебного репертуара кобызиста из-за его малочисленности и пополнения его за счет скрипичной, виолончельной музыкальной литературы. Поскольку в современном репертуаре музыканта были только три музыкальных произведения крупной формы: «Концерт для кобыза С.Шабельского, Л.Шаргародского», «Концерт для кобыза с оркестром С. Мухамеджанова», «Концерт для кобыза с оркестром А. Жайыма». Кроме того, исполнение сложных классических произведений не всегда соответствовало авторскому тексту по причине нетрадиционной формы корпуса инструмента и скрипичным строем. Кожа на верхней деке не выдерживает натяжения 4 струн; подставка, расположенная не по оси инструмента, влияет на его интонацию. Произошла своеобразная «музыкальная» эклектика (смешение), достигнутая доставшимся в наследство традиционным корпусом инструмента и чужеродным скрипичным строем [4].

Досымжан Кузенович Тезекбаев (1920-2006), заслуженный педагог РК, директор школы интерната для одаренных детей республиканского значения им. К. Байсеитовой, педагог-новатор, методист и автор методических работ внес огромный вклад в развитие инструмента прима-кобыз.

В классе Досымжана Тезекбаева обучение игре на кобыз-прима велось по скрипичной технике. Для изучения кобызовых пассажей были использованы сложные скрипичные штрихи, так как нужно было развить навыки игры крупных произведений. Работа шла не только над исполнением штрихов и пассажей, но и чисто интонирующей игре обучаемых. Первый сборник «Кобыз уйрену мектебы» разработан

именно Д.Тезекбаевым, на основе которого шел процесс обучения игре на инструменте.

Педагогический опыт педагога послужил развитием исполнительского мастерства учеников Д. Тезекбаева. Одной из лучших учениц Д.Тезекбаева является Г.Молдакаримова. Если до начала 80-90-х годов на кобызе исполнялись произведения лишь казахских композиторов, то благодаря навыкам и игре Галии Молдакаримовой на кобыз-приме зазвучали произведения таких композиторов как Н. Римский-Корсаков, А.И. Хачатурян, Ф. Шопен, Мендельсон, В. Венявский, К. Крейслер, Сара-Сатте.

Будучи директором музыкальной школы интерната им. К. Байсеитовой, Д. Тезекбаевым были раскрыты таланты таких исполнителей как Айман Кажабековна Мусаходжаева, Марат Саметович Бисенгалиев, Галия Молдакаримова, Калия Шилдебаева, Раушан Мусаходжаева и многие другие.

Так как развитие музыкального инструмента продолжалось, композитор А.К. Жубанов начал писать партитуры для кобыз-примы, в исполнении которых звучание оркестра было наполненное энергией и жизнью. Исполнение произведений с прима-кобыз в последствии зазвучали в исполнении различных оркестровых коллективов Казахстана [4].

Таким образом, благодаря таланту мастеров музыкальных инструментов Э. Романенко, К. Касымова, А. Першина, ; деятельности выдающегося казахского композитора А. Жубанова, педагога-новатора Д. Тезекбаева, музыкальный инструмент кобыз не только был усовершенствован и получил свою вторую жизнь, воплощаясь в звучании нового инструмента прима-кобыз, а также расширил репертуар оркестровых коллективов Казахстана музыкальными произведениями классиков мирового искусства.

В заключении важно отметить, что «кобыз-прима» – казахский народный музыкальный инструмент, рожденный в недрах оркестра народных инструментов, претерпел долгий путь своего совершенствования, обусловленного необходимостью повышения уровня оркестрового и сольного исполнительства. Исходя из всего этого, исследование инструментов становится чрезвычайно важным фактором: с одной стороны, в строении музыкальных инструментов проявляются особенности исполняемой музыки, с другой – сами инструменты и свойственные им акустические и выразительные возможности оказывают влияние на формирование конструктивных особенностей народной музыки. Приведем в этой связи высказывание И. Мациевского, «что одно из обязательных условий понимания

специфики инструментальной музыки – изучение ее орудий – музыкальных инструментов, история становления которых неотрывна от истории развития музыкальной культуры народа [5, с. 37].

Список использованных источников

1. Удивительная легенда о Коркыте. – Режим доступа: (adebiportal.kz)
2. Коркыт-Ата – Институт истории и этнологии имени Ч. Ч. Валиханова – Режим доступа: (iie.kz)
3. Куда бы ни пошел - везде могила Коркута - Режим доступа: (e-history.kz)
4. Рауандина Ш.З. Модернизация кобыза и его новые функции в казахской музыкальной культуре советского периода. – Режим доступа: <https://scipress.ru/fai/articles/modernizatsiya-kobyza-i-ego-novye-funktsii-v-kazakhskoj-muzykalnoj-kulture-sovetskogo-perioda.html>
5. Мациевский И. Основные проблемы и аспекты изучения народных музыкальных инструментов и инструментальной музыки. В Сборнике статей и материалов в двух частях: часть 1 – Народные музыкальные инструменты и инструментальная музыка. – М.: Советский композитор, 1987. –260 с.

СЛОЖНОСТИ В ОБУЧЕНИИ ДИСЦИПЛИНЫ АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Жаскайрат М.Ж.

студент Павлодарского педагогического университета

им. Э.Марғұлан, г. Павлодар,

*научный руководитель: Сатабаева Г.К., преподаватель-эксперт,
Павлодарского педагогического университета имени Элкей Марғұлан,
г. Павлодар*

Аннотация. В статье рассмотрены сложности преподавания адаптивной физической культуры. Проблема адаптивной физической культуры состоит в том, что эта дисциплина многопрофильная. Она должна изучать патологию, проводящую к инвалидизации, знать основы патогенеза, этиологии, клинические особенности, прогноз заболевания у инвалидов. Знать различные теоретические и методические основы физической культуры, использовать знания возрастной физиологии, для выделения наиболее пластичный для воспитания и развития физический качеств временных периодов. Необходимо быть педагогом и психологом для правильной организации работы связанной с образованием, становлением личности.

Ключевые слова: адаптивная физическая культура, патология, патогенез, теория и методика физической культуры, возрастная физиология.

Аңдатпа. Мақалада бейімделетін дене шынықтыруды оқытудың қиындықтары қарастырылады. Бейімделетін дене шынықтырудың проблемасы- бұл пән көп салалы. Ол мүгедектікке әкелетін патологияны оқып, патогенездің

негіздерін, этиологиясын, клиникалық ерекшеліктерін, мүгедектердегі аурудың болжамын білуі керек. Дене шынықтырудың әртүрлі теориялық және әдістемелік негіздерін білу, жас физиологиясы туралы білімді пайдалану, уақыт кезеңдерінің физикалық қасиеттерін тәрбиелеу және дамыту үшін ең пластикалық. Біліммен, тұлғаның қалыптасуымен байланысты жұмысты дұрыс ұйымдастыру үшін мұғалім және психолог болу керек.

Түйінді сөздер: бейімделгіш дене шынықтыру, патология, патогенез, дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі, жас физиологиясы.

Abstract. *The peculiarities of teaching adaptive physical culture are considered in the article. The problem of adaptive physical culture is that this discipline is multidisciplinary. It should study the pathology leading to disability, know the basics of pathogenesis, etiology, clinical features, the prognosis of the disease in people with disabilities. To know the various theoretical and methodological foundations of physical culture, to use the knowledge of the age of physiology, to highlight the most plastic for the upbringing and development of the physical qualities of the time. It is necessary to be a teacher and a psychologist for the correct organization of work with education, the formation of a personality.*

Keywords: *adaptive physical culture, pathology, pathogenesis, theory and technique of physical culture, age physiology.*

Сложность преподавания адаптивной физической культуры состоит в том, что эта дисциплина многопрофильная. Она должна изучать патологию, приводящую к инвалидизации, знать основы патогенеза, этиологии, клинические особенности, прогноз заболевания у инвалидов с нарушением зрения, слуха, интеллекта, поражением опорно-двигательного аппарата, с последствиями детского церебрального паралича, ампутацией конечностей, поражением функций спинного мозга в широком возрастном диапазоне (дошкольный, школьный, молодежный, зрелый, пожилой). Знать различные теоретические и методические основы физической культуры, использовать знания возрастной физиологии, для выделения наиболее пластичный для воспитания и развития физических качеств временных периодов. Кроме этого, необходимо быть педагогом и психологом для правильной организации работы связанной с образованием, становлением личности, формированием осознанного отношения к своему здоровью и приобщением к здоровому образу жизни.

Двигательные, психические, сенсорные нарушения имеют разные причины, степень поражения, сопутствующие заболевания, вторичные отклонения связанные со временем развития патологии, разный уровень сохранности функций, что лимитирует двигательную активность детей-инвалидов и требует дифференцированного и индивидуально-ориентированного подхода в выборе средств, методов, организационных форм адаптивной физической культуры, постановки и решения коррекционных, компенсаторных, профилактических задач,

сопряженных с процессом обучения, воспитания, физического, психического, личностного развития данной категории детей.

Такая многоплановость информации, необходимой для профессиональной деятельности, требует разносторонней теоретической подготовки студентов: знания анатомии, физиологии, биомеханики, теории физической культуры, педагогики, психологии и других общепрофессиональных дисциплин, а также специальных дисциплин медико-биологического цикла (общей патологии и тератологии, частной патологии, врачебного контроля, комплексной и физической реабилитации больных и инвалидов) и дисциплин психолого-педагогического цикла (психологии болезни и инвалидности, возрастной психопатологии, специальной психологии и педагогики, психологии развития). Кроме того, студенты должны быть ознакомлены с современными технологиями физкультурно-спортивной деятельности инвалидов, гигиеническими требованиями и материально-техническим обеспечением занятий адаптивной физической культурой.

Указанные естественно-научные и гуманитарные знания о человеке, в первую очередь теория и организация адаптивной физической культуры как интегративная дисциплина, связаны с частными методиками, определяют ее методологию и формируют профессиональное мировоззрение будущих специалистов. Однако в преподавании общепрофессиональных и специальных дисциплин имеет превалирование одного из направлений: или медицинских или педагогических.

Студенты, педагогических ВУЗов, ориентированные на работу с инвалидами и лицами с отклонениями в состоянии здоровья, должны не только стремиться быстрее познакомиться с объектом педагогической деятельности, но и осваивать базовые медико-биологические, психологические, теоретико-методические знания, с нею связанные, определять интересы и возможности проведения научных исследований уже на первом и втором курсах обучения. Но к сожалению, студенты в этот период плохо представляют особенности специфики работы в АФК и требуют от них углубленного изучения медико-биологического.

Учитывая эти обстоятельства, разработана единая для всех нозологических групп структура преподавания частных методик адаптивной физической культуры, включающая три раздела:

- 1) медико-физиологическая и психологическая характеристика нозологической группы;

2) теоретические аспекты методики адаптивной физической культуры;

3) практические аспекты методики адаптивной физической культуры.

Приобретая начальные знания, студенты на практике видят, как реализуются функции, принципы, междисциплинарные связи, как диагностируется и контролируется состояние занимающихся, подбираются адекватные средства, формы, методы и методические приемы обучения, воспитания, физического и психического развития детей. Практические занятия включают не пассивное присутствие студентов на уроках, а тематические, визуальные наблюдения (по заданию педагога): особенности соматотипа наблюдаемого ребенка, вербальные и невербальные методы обучения, средства и методы решения коррекционных задач, способы активизации познавательной деятельности, коммуникативная деятельность педагога, методы оценивания и поощрения занимающихся, динамика нагрузки на уроке, назначение подвижных игр и др. с последующим анализом и обсуждением.

В процессе изучения частных методик адаптивной физической культуры студенты во внеучебное время привлекаются к проведению спортивных праздников, спартакиад, фестивалей, соревнований и других мероприятий, проводимых для детей-инвалидов, в качестве волонтеров, помощников, организаторов, судей.

Такой подход к изучению частных методик адаптивной физической культуры, основанный на интеграции теоретических знаний и учебно-ознакомительной практики, использования активных форм обучения и включенности студентов в конкретные виды педагогической деятельности, формирует необходимый уровень готовности к практике по профилю будущей профессии в любой нозологической группе.

Учитывая все выше перечисленные причины, наверно было бы разумно данную специализацию перевести с бакалавриата на второе образование, когда студенты имеющие медицинское образование получают основы ТМФВ и методику АФК. Накопленные теоретические знания и первоначальный практический опыт в полной мере реализуется позднее – непосредственно в профессиональной деятельности.

Список литературы

1. Висковатова Т.П. Системный подход к проведению психолого-педагогической коррекции отклонений в психическом развитии (на примере задержки психического развития). – Bratislava, 2008. – С. 116-125.

2. Давиденко Е. В. Адаптивное физическое воспитание в системе специального отделения вуза / Е. В. Давиденко, И. И. Вржесневский, С. Г. Сесюнин // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – ХГАДИ (ХХПИ). — Харьков, 2003. — № 1.
3. Евсеев С. П. Адаптивная физическая культура: Учебное пособие. – М.: Советский спорт, 2005. — 240 с.; / Р. В Чудна. – К.: НУФВСУ, 2003. — 195 с.
4. Корельская Н. Г. «Особенная» семья – «особенный» ребенок: Книга для родителей детей с отклонениями в развитии. – М.: Советский спорт, 2003. — 224 с.
5. Круцевич Т. Ю. Теория и методика физического воспитания / Учебник под ред. Т. Ю. Круцевич.: „Олимпийская литература”, 2003. — Том 2. — 377 с.
6. Чудная, Р. В. Адаптивное физическое воспитание / Р. В. Чудная. — К.: Наукова думка, 2000. — 360 с.
7. Шапкова Л. В. Характеристика субъекта педагогической деятельности в адаптивной физической культуре / Л. В. Шапкова // Адаптивная физическая культура. — 2002. — № 1.
8. Межман И. Ф., Ухина Н. В. Актуальные вопросы адаптивной физической культуры // Молодой ученый. — 2015. — №18. — С. 427-429.

ХАРАКТЕРИСТИКА СУТОЧНОГО РАЦИОНА ПИТАНИЯ ШКОЛЬНИЦ СТАРШИХ КЛАССОВ С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ

*Зайцева А.П., учащаяся, БОУ г. Омска, Гимназия № 85, Россия
Кальсина В.В., к.м.н., доцент Сибирский государственный университет физической культуры и спорта, Омск, Россия*

***Аннотация.** В статье представлен анализ суточного рациона питания школьниц 15-16 лет, занимающихся спортивной аэробикой. Соотношение высокого объема умственных нагрузок в учебном процессе в школе, ежедневных физических нагрузок в тренировочном процессе, участие в соревнованиях являются факторами риска развития нарушений здоровья и требуют рационализации режима питания и формирования рациона питания, соответствующего потребностям организма девушки-подростка. Выявлены отклонения содержания основных нутриентов в суточном рационе от рекомендуемых показателей, предложены рекомендации по коррекции рациона питания школьниц, занимающихся спортом.*

***Ключевые слова:** девушки-подростки, двигательная активность, спортивная аэробика, питание, здоровый образ жизни.*

***Annotation.** The article presents an analysis of the daily diet of schoolgirls aged 15-16 years old who engage in sports aerobics. The ratio of a high volume of mental stress in the educational process at school, daily physical activity in the training process, and participation in competitions are risk factors for the development of health problems*

and require rationalization of the diet and the formation of a diet that meets the needs of the teenage girl's body. Deviations in the content of basic nutrients in the daily diet from the recommended values were identified, and recommendations were proposed for correcting the diet of schoolgirls involved in sports.

Key words: *teenage girls, physical activity, sports aerobics, nutrition, healthy lifestyle.*

Актуальность

Обеспечение школьников полноценным питанием представляет собой одну из актуальных проблем охраны здоровья подрастающего поколения. Полноценный качественный и количественный рацион питания определяет состояние здоровья и развитие ребенка [1].

В подростковом возрасте происходит активный рост организма, функциональное созревание органов и систем. Высокий уровень двигательной активности и занятия спортом, высокий уровень умственной нагрузки в ходе учебного процесса в школе требуют особого подхода к организации питания.

Незавершенность процесса роста и развития подростков, значительная умственная нагрузка, высокая двигательная активность и неадекватное, несбалансированное питание могут провоцировать у подростков развитие предпатологических и затем патологических состояний органов и систем [2].

При формировании рациона питания школьников-спортсменов должны соблюдаться основные принципы рационального питания: удовлетворение потребности в основных пищевых веществах, сбалансированность рациона питания по всем пищевым веществам, содержание достаточного количества эссенциальных нутриентов [3]. Построение рациона питания спортсмена с полным удовлетворением потребности в энергии, всех пищевых компонентах и поддержанием водного баланса организма – важное требование организации тренировочного процесса [4].

Практическая реализация питания школьниц-спортсменок не всегда сопровождается соблюдением основных принципов рационального питания, что может содержать в себе риски развития осложнений со стороны здоровья. Часто у девушек-спортсменок, представительниц спортивной аэробики развиваются алиментарно-зависимые заболевания, такие как анемия, остеопороз [5].

Цель исследования – провести оценку суточного рациона питания школьниц старших классов с высоким уровнем двигательной активности.

Методы исследования

Исследование выполнено на базе СШ № 1 г. Омска «Развития спортивных единоборств и аэробики». Оценка уровня суточных энергозатрат, уровня двигательной активности проводилось у 5 школьниц 9 классов, средний возраст $15,1 \pm 0,7$ лет, занимающихся спортивной аэробикой, спортивная квалификация – кандидат в мастера спорта. Объем физической нагрузки (тренировочные занятия) составил 4 часа в сутки, объем учебной нагрузки составил 6-7 академических часов (6-7 уроков), дополнительные учебные занятия (подготовка к ОГЭ) составили 1,7 часа. Участницам исследования была предоставлена полная информация о проводимом исследовании и получено добровольное согласие на участие.

Оценка фактического питания выполнялась методом 24-часового воспроизведения суточного рациона в сочетании с анализом продуктового состава меню-раскладок. Сбалансированность рациона оценивалась по величинам потребления основных питательных веществ, энергии и сравнивались с «Нормами физиологических потребностей в энергии и пищевых веществах для различных групп населения Российской Федерации» (2008). Пищевой статус оценивался на основании индекса массы тела Кетле.

Результаты исследования

Энергетическая калорийность суточного рациона не соответствует суточным энергозатратам и составляет всего лишь 75% от требуемого. Практически все основные компоненты рациона питания школьниц-аэробисток имеют существенные отклонения от нормативных значений (таблица 1) и обеспечивают около 60% потребности растущего организма. Существенный недостаток в рационе выявлен по числу употребляемых полиненасыщенных жиров. Значительное превышение нормы выявлено по количеству простых, легкоусвояемых углеводов.

Таблица 1
Содержание основных нутриентов в суточном рационе школьниц спортсменок

Компоненты рациона	Белок, г		Жиры, г		Углеводы, г		Суточная калорийность, ккал
	Ж	Р	Н	НН	П	С	
Результат исследования	53,2 $\pm 6,2$	27,9 $\pm 3,6$	43,7 $\pm 6,2$	13,5 $\pm 3,6$	118,2 $\pm 3,5$	212,5 $\pm 9,1$	2346,7 $\pm 218,4$
Отклонение от нормы, %	-40,2	-41,8	- 33,8	-96,1	-57,8	+77,1	-25,2

Примечания: обозначения в таблице Белок «Ж» - животный, «Р» - растительный; Жиры «Н» - насыщенные, «НН» - ненасыщенные; Углеводы – «П» - простые, «С» - сложные.

Анализ питания позволил выявить дефицит сложных углеводов, преимущественно растительной клетчатки, жирорастворимых витаминов А и Д, минеральных веществ – иода, магния, селена, минеральных веществ – железа, калия, кальция, дефицит витаминов группы В. Результаты исследования показали, что в рационе питания подростков спортсменок отмечается выраженный дисбаланс содержания основных пищевых нутриентов. В рационе не хватает тех пищевых веществ, которые необходимы для обеспечения полноценной адаптации организма в условиях высоких учебных нагрузок (подготовка к сдаче экзаменов), успешного освоения учебной программы и физического совершенствования при постоянно повышенном уровне физической нагрузки.

На основании полученных в исследовании результатов будет разработана программа коррекции питания школьниц спортсменок. Внедрение разработанной программы рационального питания в процесс подготовки юных спортсменок позволит не только улучшить самочувствие, но и повысить качество спортивной подготовки и улучшение академических показателей.

Литература:

1. Еделев Д.А., Лабутина Н.В. Аспекты здорового питания школьников // Пищевая промышленность. 2014. № 11. С. 64-66.
2. Клещина Ю.В., Елисеев Ю.Ю. Гигиеническая оценка и обоснование мер оптимизации образа жизни и питания подростков / Известия Самарского научного центра Российской академии наук, 2011. Том 13. № 1 (7). С. 1604-1606.
3. Хайитов Ж.Б., Бурибоев Э.М., Ниязова О.А. Исследование о оценка фактического питания детей и подростков спортсменов // Academic Research in Educational Sciences, 2023, Vol. 4. – p.435-440.
4. Токаев Э.С., Хасанов А.А. Методология создания индивидуализированных рационов питания спортсменов / Вестник спортивной науки, 2011, № 6. - С. 38-43.
5. Цаллагова Р.Б., Кьергаард А.В. Особенности питания при занятии сложнокоординационными видами деятельности / Вестник академии русского балета им. А.Я. Вагановой, 2016, № 1 (84). - С. 178-184.

РАЗВИТИЕ ВЫНОСЛИВОСТИ У ТАЕКВОНДИСТОВ ЮНОШЕЙ 13-15 ЛЕТ МЕТОДОМ КРУГОВОЙ ТРЕНИРОВКИ

Исакова А.Б.

*студентка Павлодарского педагогического университета, г.
Павлодар,*

Лебедева В.И.

*научный руководитель: кандидат педагогических наук,
ассоциированный профессор*

Аннотация. Исследование посвящено анализу эффективности метода круговой тренировки в развитии выносливости у таеквондистов юношей в возрасте 13-15 лет. В ходе исследования были изучены и систематизированы методики тренировочных занятий, а также проведена оценка изменений уровня выносливости участников экспериментальной группы по сравнению с контрольной группой. Результаты исследования демонстрируют значительное улучшение показателей выносливости у спортсменов, регулярно практикующих круговую тренировку, что подтверждает её эффективность в подготовке юных таеквондистов.

Ключевые слова: выносливость, таеквондо, юноши, круговая тренировка, физическая подготовка.

Современный спорт ставит перед тренерами и спортсменами высокие требования к уровню физической подготовленности, среди которых особое место занимает выносливость. Выносливость – это способность спортсмена эффективно противостоять утомлению в условиях длительных и высокоинтенсивных нагрузок, что критически важно в таких высокодинамичных и контактных видах спорта, как таеквондо [1]. Развитие выносливости позволяет не только улучшить спортивные результаты, но и повысить общую устойчивость организма к различным нагрузкам, что особенно актуально в период интенсивного роста и развития подростков.

В возрасте 13-15 лет юноши испытывают значительные физиологические и психологические изменения, что делает выбор методов тренировок особенно важным. Круговая тренировка, как метод, предполагающий чередование упражнений на различные группы мышц с минимальным временем отдыха, способствует не только улучшению физических показателей, но и формированию способности к концентрации внимания и сосредоточению, что крайне важно для юных атлетов [2].

Тем не менее, несмотря на очевидные потенциальные преимущества, вопрос о специфике применения и эффективности круговых тренировок в контексте подготовки юных таеквондистов остается

малоизученным. Большинство исследований в области спортивной подготовки сконцентрированы на взрослых атлетах, тогда как подростковый возраст требует особого подхода, учитывающего все аспекты физического развития [3].

Актуальность данного исследования также подкрепляется необходимостью разработки научно обоснованных методических рекомендаций, специально адаптированных для юношеских спортивных групп. Такие рекомендации должны включать в себя не только общие принципы построения тренировочного процесса, но и конкретные методы и упражнения, наиболее эффективные для достижения целей тренировочного процесса в данной возрастной категории.

В свете вышеизложенного, исследование предлагаемых методов круговой тренировки для развития выносливости у таеквондистов юношей 13-15 лет обладает значительной теоретической и практической значимостью, способной внести вклад в оптимизацию тренировочного процесса и повышение эффективности спортивной подготовки в целом.

Целью исследования является оценка эффективности метода круговой тренировки в развитии выносливости у таеквондистов юношей 13-15 лет.

Задачи исследования:

- Подробный анализ литературных источников и исследований, посвященных методам тренировок в таеквондо и развитию выносливости у подростков. Это включает изучение существующих методик круговой тренировки, а также анализ физиологических и психологических аспектов тренировочного процесса юных спортсменов.

- Экспериментальное исследование влияния круговой тренировки на уровень выносливости таеквондистов юношей 13-15 лет, сравнение результатов с группой, занимающейся по традиционной программе тренировок. Включение в исследование методов измерения выносливости, таких как бег на 1000м, расчет коэффициента выносливости [4] (пульсометрия, тонометрия), подъем туловища из положения лежа за 1 минуту, специфичное для таеквондо – удары ногами по груше (Дольо чаги) за 1 минуту

- Разработка и апробация экспериментальной методики круговой тренировки для таеквондистов юношей 13-15 лет, основанной на результатах анализа существующих методик и данных экспериментального исследования. Включение в программу тренировок данной методики, направленной на развитие выносливости.

- Сравнительный анализ развития выносливости у исследуемых групп таеквондистов на конец эксперимента. Оценка эффективности применения данной методики.

Наше исследование проходило на базе школы таеквондо города Павлодар. В эксперименте приняли участие юноши 13-15 лет, регулярно занимающиеся в количестве 14 человек.

На начало эксперимента нами были определены начальные показатели развития выносливости (табл. 1) у занимающихся.

Таблица 1 – Исходные показатели развития выносливости у занимающихся

№	Показатель	Эксп. группа	Контр. группа	Достоверность результатов
1	Бег на 1000 м (время, мин)	4,09	4,07	p>0.05
2	Коэффициент выносливости (пульсометрия, тонометрия)	20,14	20,19	p>0.05
3	Подъем туловища из положения лежа (количество за 1 мин)	33,3	32,5	p>0.05
4	Удары ногами по груше (Дольо чаги) за 1 мин (количество)	44,6	45,1	p>0.05

Бег на 1000 метров - среднее время, затраченное на дистанцию, составило 4 минуты и 9 секунд для экспериментальной группы и 4 минуты 7 секунд для контрольной группы. Коэффициент выносливости - измерялся с помощью пульсометрии и тонометрии. Средний коэффициент составил 20,14 для экспериментальной группы и 20,19 для контрольной группы. Подъем туловища из положения лежа за 1 мин - экспериментальная группа в среднем выполнила 33,3 повторения, в то время как контрольная группа - 32,5 повторения. Удары ногами по груше (Дольо чаги) за 1 мин - в экспериментальной группе в среднем было выполнено 44,6 ударов, а в контрольной группе - 45,1 удара.

Достоверность результатов: во всех случаях р-значение превышает 0.05, что свидетельствует о том, что между экспериментальной и контрольной группами статистически значимых различий не обнаружено.

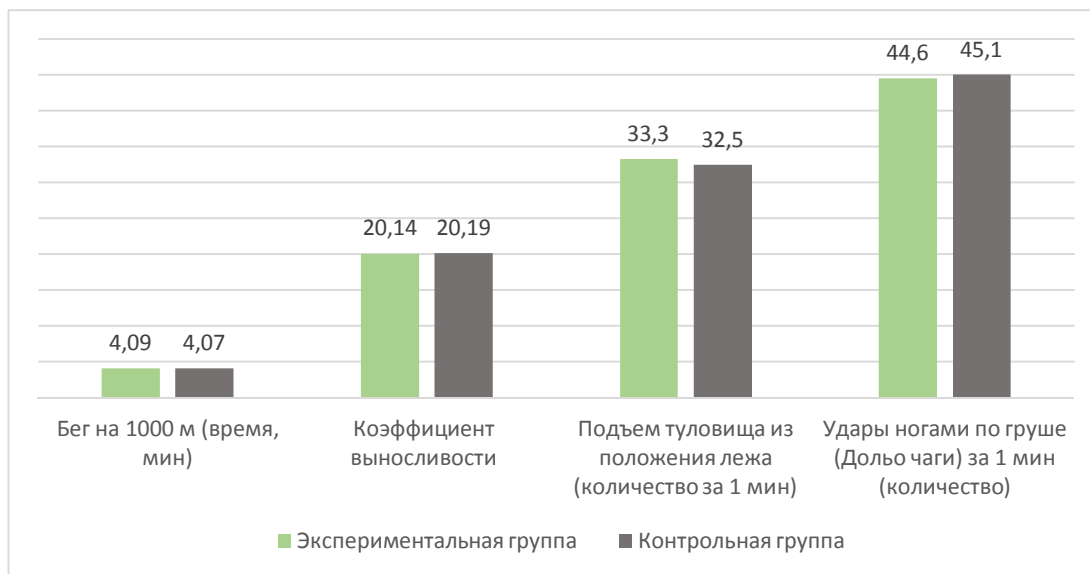

Рисунок 1 – Исходные показатели развития выносливости контрольной и экспериментальной групп юношей таеквондистов 13-15 лет

Далее экспериментальная группа таеквондистов в течении нескольких месяцев занималась по предложенному нами методу круговой тренировки, который был включен в программу тренировок. Контрольная группа таеквондистов продолжала заниматься по общей методике. В конце нашего эксперимента мы также провели тестирование выносливости в обеих исследуемых группах (табл. 2)

Таблица 2 – Исходные показатели развития выносливости у занимающихся

№	Показатель	Эксп. группа	Контр. группа	Достоверность результатов
1	Бег на 1000 м (время, мин)	3,10	4,01	P<0.05
2	Коэффициент выносливости (пульсометрия, тонометрия)	17,18	19,36	P<0.05
3	Подъем туловища из положения лежа (количество за 1 мин)	49,8	41,2	P<0.05
4	Удары ногами по груше (Дольо чаги) за 1 мин (количество)	52,2	46,3	P<0.05

В таблице 2 представлены исходные показатели, которые отображают результаты экспериментальной группы юношей-таеквондистов, занимающихся по методу круговой тренировки, и контрольной группы, тренирующейся традиционным способом. В отличие от исходных данных, здесь видим, что результаты экспериментальной группы значимо лучше, чем у контрольной группы по всем показателям. Бег на 1000 метров - экспериментальная группа показала среднее время в 3 минуты 10 секунд, в то время как контрольная группа - 4 минуты 1 секунда. Коэффициент выносливости - у экспериментальной группы средний коэффициент составил 17,18, против 19,36 у контрольной группы. Подъем туловища из положения лежа за 1 мин - в экспериментальной группе среднее количество повторений - 49,8, тогда как в контрольной - 41,2.

Удары ногами по груше (Дольо чаги) за 1 мин – экспериментальная группа выполнила в среднем 52,2 удара, контрольная группа - 46,3. Во всех случаях р-значение меньше 0.05, что указывает на статистическую значимость различий между группами.

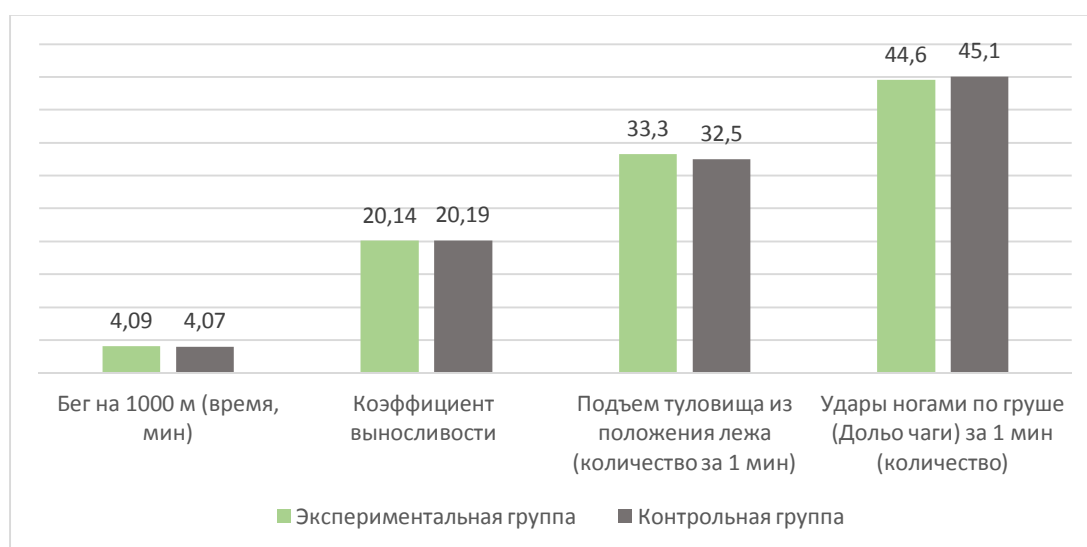

Рисунок 2 – Итоговые показатели развития выносливости контрольной и экспериментальной групп юношей таеквондистов 13-15 лет

Выводы. Анализируя представленные данные, мы видим, что экспериментальная группа, которая занималась по предложенной методике круговой тренировки, продемонстрировала статистически значимые улучшения по сравнению с контрольной группой, тренирующейся традиционным способом, во всех показателях.

Время на дистанции 1000 метров у экспериментальной группы было лучше примерно на 51 секунду, что является существенным

улучшением и может указывать на повышение аэробной выносливости, важной для длительных и высокоинтенсивных нагрузок, характерных для соревновательной деятельности в таеквондо.

Коэффициент выносливости, измеряемый пульсометрией и тонометрией, также улучшился. Низкий коэффициент в экспериментальной группе может свидетельствовать о лучшей адаптации сердечно-сосудистой системы к физическим нагрузкам, что является ключевым фактором в спортивной выносливости и восстановлении после высокоинтенсивной активности.

Подъем туловища из положения лежа, который является показателем силы и выносливости мышц пресса, у экспериментальной группы показал на 8,6 повторения больше в среднем, что может указывать на улучшенную способность выполнять повторяющиеся физические упражнения, важные для техники и общей физической подготовки в таеквондо.

Наконец, количество ударов ногами по груше (Дольо чаги) за 1 минуту, что отражает специфическую выносливость, необходимую в таеквондо, было выше на 5,9 ударов. Это улучшение демонстрирует не только повышение физической выносливости, но и способность спортсменов поддерживать высокий уровень интенсивности и технической точности под длительной нагрузкой.

Эти улучшения свидетельствуют о том, что круговые тренировки могут быть более эффективными для развития комплексной выносливости и физической подготовки у юных таеквондистов, чем традиционные тренировочные методы. Следует отметить, что такие улучшения могут привести к усилению спортивных результатов и могут иметь положительное влияние на общее состояние здоровья и физическое развитие подростков.

Список использованных источников

1. Теория и история физической культуры и спорта в 3 т. Том 1. Игры олимпиад: учебное пособие для среднего профессионального образования / Г. Н. Германов, А. Н. Корольков, И. А. Сабирова, О. И. Кузьмина. — Москва, 2024. — 749 с.
2. триханов, М. Н. Физическая культура и спорт в вузах : учебное пособие / М. Н. Стриханов, В. И. Савинков. — 2-е изд. — Москва, 2024. — 160 с.
3. Капилевич, Л. В. Физиология человека. Спорт : учебное пособие для среднего профессионального образования / Л. В. Капилевич. — Москва, 2024. — 159 с.
4. Ланда Б.Х. Методика комплексной оценки физического развития и физической подготовленности [Текст] : учеб. Пособие / Б.Х. Ланда. – 4-е изд., испр. И доп. – М. : Советский спорт, 2008. – 244 с. : ил.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМПАТИИ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Качкаева А.Ю.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. Цель данного исследования заключается в раскрытии влияния эмпатии на формирование чувственной сферы младших школьников в процессе музыкального обучения. В статье уделено особое внимание процессу развития эмпатии и ее взаимосвязи с музыкальным материалом. Научная новизна заключается в обосновании необходимости целенаправленного развития эмпатийной сферы детей через уроки музыки с определением соответствующих факторов и критериев.

Ключевые слова: эмпатия, эмоции и чувства, младшие школьники, уровни развития эмпатии, совместное музицирование.

Аннотация. Бұл зерттеудің мақсаты – бастауыш мектеп оқушыларының музыканы оқыту процесінде эмпатияның сенсорлық сферасының қалыптасуына әсерін ашу. Мақалада эмпатияның даму үдерісіне және оның музыкалық материалмен байланысына ерекше назар аударылады. Ғылыми жаңалық – сәйкес факторлар мен критерийлерді анықтай отырып, музыка сабақтары арқылы балалардың эмпатикалық сферасын мақсатты түрде дамыту қажеттілігін негіздеуде.

Түйінді сөздер: эмпатия, эмоциялар мен сезімдер, бастауыш мектеп оқушылары, эмпатияның даму деңгейлері, бірлескен музыка.

Annotation. The purpose of this study is to reveal the influence of empathy on the formation of the sensory sphere of primary schoolchildren in the process of music learning. The article pays special attention to the process of development of empathy and its relationship with musical material. The scientific novelty lies in substantiating the need for the targeted development of the empathic sphere of children through music lessons with the identification of relevant factors and criteria.

Key words: empathy, emotions and feelings, primary schoolchildren, levels of empathy development, joint music playing.

Учиться способности понимать свои эмоции и чувства, «читать» эмоциональные состояния других, проявлять сочувствие и соучастие – важные задачи становления личности младшего школьника. В основе развития эмоционально чувственной сферы личности лежит эмпатия. В современных отечественных психолого-педагогических исследованиях эмпатия трактуется как перцептивная способность к сочувствию и сопереживанию, где делается акцент на эмоциональной стороне общения между людьми [1,1-6 с.].

Феномен эмпатии является в определённом смысле двигателем процессов музыкального воспитания и обучения. В свою очередь, с помощью разных видов музыкально-творческой деятельности младший школьник имеет возможность направлять своё внимание на испытываемые эмоциональные ощущения, различать и сравнивать ощущения собственных эмоций и эмоций, которые испытывают окружающие [2, с.69]. Значимое место в современном музыкальном воспитании и обучении начинает занимать совместное музицирование, специфика и концепция которого основаны на следующих принципах:

- синкретизм музыки, движения и речи, исключающий возможность эмоционально-чувственной статичности;
- творчество и импровизация, развивающие способность находить многовариантные подходы к музыкально - художественному материалу;
- коллективное общение, выраженное в сотворчестве, сопереживании субъектов воспитательно-образовательного процесса.

Постепенно накапливая эмоционально-чувственный опыт, приобретая определённые навыки и умения, младшие школьники посредством совместного музицирования учатся постигать на практике важность и прелесть человеческих отношений, человеческой взаимности, определяют свою моральную позицию, упражняются в нравственно-этических поступках.

Исследователи в области психологии и педагогики музыки выявили, что дети проявляют все больше сопереживания, сочувствия и альтруизма к ближним, именно в ходе прослушивания и рефлексии по итогам услышанной музыки. (Т.П. Гаврилова, В.И. Ражников; И. М. Юсупов). Также в трудах доктора педагогических наук О.П. Радыновой отмечается, что музыка развивает эмоциональную сферу, а также ученица отметила, что эмоциональная отзывчивость на музыку – одна из важнейших музыкальных способностей. Она связана с развитием эмоциональной отзывчивости и в жизни, с воспитанием таких качеств личности, как доброта, умение сочувствовать другому человеку [2, с 20].

Известный психолог Л. С. Выготский писал о том, что во время восприятия искусства у человека возникают «умные эмоции», подчеркивал единство чувства и фантазии. Говоря о воздействии на человека музыки, он полагал, что ее действие может сказаться не сразу, а потом, в зависимости от того, «что она высвободит, а что оттеснит вглубь». [3, с.244], подчеркивая воспитательное значение музыки, возможности организовать наше поведение в будущем.

В процессе заинтересованного и осознанного восприятия музыкального материала и активного музицирования у учащихся форми-

руется особый вид мышления. Психическая сфера начинает интенсивно преобразоваться: рождаются и активно функционируют новые интеллектуальные процессы научно-исследовательского, сравнительно-аналитического, образно-созидательного характера, сопровождающиеся душевными переживаниями эстетической направленности (сопереживанием эмоций, заложенных в музыкальном произведении), а также побуждениями к самостоятельному художественному самовыражению, творческому созиданию.

Музыка имеет значительное влияние на наши эмоции и состояние психики. Множество исследований показывают, что музыкальные композиции могут вызывать различные эмоциональные реакции у людей. Например, быстрая и энергичная музыка часто способствует повышению настроения и стимулирует активность, тогда как медленная и успокаивающая музыка может снижать уровень стресса и вызывать расслабление.

При моделировании эмоций важную роль играют лад и темп музыки. Это подтверждается тем, что одинаковое настроение в разных музыкально-исторических и композиторских стилях выражается разными ритмоинтонационными, гармоническими и тембровыми окрасками. По мнению В.И. Петрушина, слушатель, при восприятии такого музыкального произведения, переносит свои чувства и мысли на образ героя, воплощённого композитором. [3, с. 36].

Таким образом, процесс погружения в музыку и выражение через нее своих чувств и эмоций может помочь детям стать более открытыми и восприимчивыми к эмоциям других людей, развивая их эмпатические способности.

Постепенно накапливая эмоционально-чувственный опыт, приобретая определённые навыки и умения, младшие школьники посредством совместного музицирования учатся постигать на практике важность и прелесть человеческих отношений, человеческой взаимности, определяют свою моральную позицию, упражняются в нравственно-этических поступках.

Развитие эмпатии младших школьников реализуется в процессе совместного музицирования через расширение и обогащение их знаний об эмоциях и чувствах, выражаемых в музыкальном исполнении, через понимание и принятие эмоциональных проявлений других, а также формирование проявлений деятельного соучастия и сочувствия.

Были разработаны концепция и теоретико-практическая модель развития эмпатии младших школьников в процессе совместного музицирования, включающая систему представлений на философском, психологическом, музыковедческом и педагогическом уровнях.

Философский уровень положений модели заключается:

- в интерпретации процесса совместного творчества как продуктивного сопереживания, связанного с интересом к личности человека как Творца, к её внутреннему миру и культуротворческой самореализации;

- в синергетическом понимании эмпатии как совместного действия, которое проявляется в нравственном поведении и доверии к другому, партнёру по ансамблю как содейтелю, имеющему равное «право голоса» в ансамбле.

Психологический уровень системы представлений модели определяет эмпатию как способность к сопереживанию и пониманию значимости сопереживания как важного свойства человеческого существования.

Музыковедческий ракурс модели опирается на представление об эмпатии как закономерности самого художественного восприятия и творческом методе постижения смысла художественного произведения.

Педагогический уровень системы представлений модели обращён к поиску процессуальных компонентов эмпатии, её механизмов (проникновение в эмоции, установление идентичности, настройка и выражение соучастия), требующих обнаружения в соответствующей деятельности, тренировки адекватными методами и наблюдения за ходом развития в процессе музыкального образования.

Таким образом, исследования, посвященные влиянию музыки на развитие эмпатии у младших школьников, подтверждают важную роль музыкального обучения в формировании социальных навыков у детей. Музыка стимулирует эмоциональное восприятие, обогащает эмоциональный опыт и позволяет детям лучше понимать чувства себя и окружающих. Эти исследования свидетельствуют о том, что дети, участвующие в музыкальной деятельности, проявляют более высокий уровень эмпатии по сравнению с теми, кто не занимается музыкой.

Касательно раздела о развитии эмпатии младших школьников в процессе совместного музицирования, результаты исследований указывают на уникальные возможности коллективного музицирования для развития социальной компетентности у детей. Совместное музицирование способствует формированию навыков сотрудничества, взаимодействия, а также развивает эмпатию и уважение к чувствам других членов группы. Эта форма музыкальной активности не только способствует улучшению музыкальных навыков, но и укрепляет социальные связи и обогащает эмоциональный интеллект учащихся.

Таким образом, научные исследования показывают, что музыкальное обучение и совместное музицирование важны для развития эмпатии у младших школьников. Эти результаты подчеркивают значимость включения музыки в образовательный процесс как способа содействия формированию социальных навыков и эмоциональной компетентности у детей.

Список использованных источников

1. Рогов, Е. И. Личность учителя: теория и практика [Текст] / Е. И. Рогов. – Ростов н/Д: Феникс, 1996. – 509 с.
2. Абдуллин, Э. Б., Николаева, Е. В. Теория музыкального образования: учебник / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. – М.: Прометей, 2013. – 432 с. / [Электронный ресурс] // URL: https://classic-online.ru/uploads/000_notes/1500/1412.pdf
3. Радынова О.П. «Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста: учебник для академического бакалавриата / О.П. Радынова, Л.Н. Комиссарова; под общ. ред. О.П. Радыновой – М.: Издательство Юрайт, 2019 - 296 с. [Электронный ресурс] // URL: <https://lumtu.com/books/i/komissarova-l-n-teoriya-i-metodika-muzykalnogo-40126468>
4. Выготский Л.С. Психология искусства. М., 1987. - 344 с. [Электронный ресурс] // URL: http://elib.old.gnpbu.ru/textpage/download/html/?bookhl=&book=vygotsky_psihologiya-iskusstva_1987
5. Петрушин В.И. Музыкальная психотерапия: теория и практика; учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – Москва: Гуманитарный издательский центр Владос, 1997. – 348 с.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У КАДЕТОВ ВОЕННОГО ОРКЕСТРА

Ляхов Е.В.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Элкей Маргулан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В статье рассматривается понятие коммуникативные навыки, выявляется роль коммуникативных навыков в процессе деятельности военного оркестра. Автором охарактеризованы этапы и методы развития коллектива, показаны способы развития коммуникативных навыков у кадетов военного оркестра. В результате применения методик по развитию коммуни-

кативных навыков, у участников военного оркестра улучшилось коллективное взаимодействие, кадеты стали активнее контактировать между собой.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, коллектив, военный оркестр, кадеты, руководитель, методика.

Аннотация. Мақалада қарым-қатынас дағдылары түсінігі қарастырылып, әскери оркестрдің іс-әрекетіндегі қарым-қатынас дағдыларының рөлі анықталған. Автор ұжымды дамытудың кезеңдері мен әдістерін сипаттап, әскери оркестр курсанттары арасында коммуникативті дағдыларды дамыту жолдарын көрсетеді. Қарым-қатынас дағдыларын дамыту әдістерін қолдану нәтижесінде әскери оркестр мүшелерінің ұжымдық қарым-қатынасы жақсарып, курсанттар бір-бірімен белсенді араласа бастады.

Негізгі сөздер: коммуникативті дағдылар, ұжым, әскери оркестр, курсанттар, жетекші, әдістеме.

Annotation. The article examines the concept of communication skills and identifies the role of communication skills in the process of activities of a military orchestra. The author characterizes the stages and methods of team development, and shows ways to develop communication skills among military band cadets. As a result of the use of methods for developing communication skills, the members of the military orchestra improved their collective interaction, and the cadets began to communicate more actively with each other.

Key words: communication skills, team, military orchestra, cadets, leader, methodology.

В связи беспокойной политической, военной обстановкой в мире встаёт вопрос о защите территориальной целостности, независимости и суверенитета Республики Казахстан. Защита нашей страны лежит на плечах Вооружённых Сил РК. Вооружённые Силы всегда нуждаются в поддержке боевого духа, и для этого формируются военные оркестры. Но без коммуникативных навыков оркестр сформировать не получится. Коммуникативные навыки играют огромную роль во взаимодействии участников военного оркестра. Они способствуют сплочённости, гармонии в коллективе.

Развитие коммуникативных навыков является актуальной проблемой лингвистики, общей и музыкальной педагогики, социологии, общей и музыкальной психологии, культурологии и др. наук.

Теоретический анализ научных трудов педагогов и психологов по выявлению сущности понятия «коммуникативные навыки» позволяет из многих выделить наиболее точные в аспекте проблемы данного научного исследования.

Коммуникативные навыки – это навыки межличностного общения, описывающие то, как вы работаете и взаимодействуете с другими людьми [1].

Коммуникативные навыки способствуют развитию воинского коллектива.

Ефремов О.Ю. выделяет следующие этапы развития воинского коллектива:

- 1) социальное единство;
- 2) войсковое товарищество;
- 3) социальную и боевую зрелость.

На этапе *социального единства* коллектив спланирует категоричное требование командира-начальника, основанное на соблюдении положений, уставов, норм морали и права.

Командир берёт на себя управление развитием воинского коллектива: объясняет и ставит перед военнослужащими общественно значимые цели, добивается их принятия каждым из военнослужащих, сам распределяет поручения, контролирует их выполнение, подводит итоги. Это необходимо для того, чтобы между подчинёнными возникли отношения организованной зависимости как прообраз будущих коллективных отношений.

На этапе *войскового товарищества* у воинского коллектива появляются первые признаки субъекта воспитания: к проведению требований командира среди военнослужащих подключается актив как орган самоуправления, возникают отношения ответственных зависимостей.

Сначала руководитель «заражает» актив участием в общественной деятельности, делает активистов своими единомышленниками, помогает им организовать свою деятельность, распределять поручения, подводить итоги, оценивать результаты. После этого командир может определить часть обязанностей для него и предъявить к нему требования. Через требовательность активистов происходит параллельное, опосредованное воздействие на каждого члена коллектива. На этом этапе категоричное требование командира становится и коллективным. Если это условие не выполняется, то нельзя говорить о формировании воинского коллектива в полном смысле этого слова.

Этап социальной и боевой зрелости является органичным продолжением двух предыдущих этапов. Воинский коллектив сам начинает формулировать и предъявлять требования, основанные на нормах морали и права, что свидетельствует о сложившейся системе самоуправления. Коллектив становится активным субъектом воспитания военнослужащих, раскрывая в полной мере свои воспитательные возможности по осуществлению «педагогике параллельного педагогического воздействия». Целенаправленное педагогическое влияние в этих условиях опосредуется [2, с. 337].

В процессе становления военного оркестра могут быть использованы следующие методы развития коммуникативных навыков.

Метод дискуссии. Во время дискуссии ставится вопрос и предлагаются различные варианты решения данного вопроса. Каждый участник дискуссии является автором своей идеи и испытывает за неё большую ответственность. Во время дискуссии участники ближе узнают друг друга, легче налаживаются дружеские отношения и коллектив становится дружнее.

При решении сложных и неординарных вопросов психологи рекомендуют *практику «мозгового штурма»*, разработанную американским психологом Осборном. Во время «мозгового штурма» участники могут высказывать различные идеи, вплоть до нелепых, могущих решить вопрос. Но есть одно правило, во время «мозгового штурма» запрещается критиковать идеи других участников. Критикой занимается специальная группа критиков. Отобранные экспертами идеи снова обсуждаются и по ним принимается коллективное решение.

Привод коллектива к успеху и самореализации. Это означает, что руководитель коллектива должен знать о потребностях и нуждах своих подчиненных, с которыми он делает общее дело. Руководитель должен по мимике, жестам, эмоциям понять, как подчинённый относится к делу. Развитие подчинённых связано с активизацией их интереса к окружающему миру, к тому что происходит в аналогичных организациях, а также с курсами прохождения квалификации. Умение в одном случае приказать, в другом - попросить, в одном случае улыбнуться, в другом - тактично промолчать; приемы увеличения и сокращения социальной дистанции в интересах дела - все эти тонкости психологии в управлении людьми необходимы каждому дирижеру, и они должны глубоко им изучаться по специальной литературе.

Обратная связь. В хорошо развивающихся коллективах не только подчинённые получают оценку, но и руководитель получает обратную связь по поводу управленческих решений. Раз в год подчинённые могут отчитаться в устной или письменной форме по поводу того, что им нравится в коллективе, что нет, и как можно улучшить положение.

Конфликты. Одним из сложных вопросов является интриги внутри коллектива, которые могут возникнуть из-за неудовлетворения потребностей работников в признании своей значимости и нарушения чувства справедливости. Конфликты могут быть как конструктивные, так и деструктивные, разрушающими нормальную жизнедеятельность коллектива. Поводом для конфликта может стать нехватка информации, которая заполняется сплетнями и слухами. Среда для сплетней и слухов, и сопутствующих им конфликтов появляется в период снижения трудовой активности в коллективе. Четкое распределение прав и

обязанностей, соблюдение справедливости в получении благ, предоставление коллективу необходимой деловой информации снижает напряженную обстановку и конфликт разрешается [3].

Как уже было сказано выше, коммуникативные навыки способствуют становлению воинского коллектива. Поэтому коммуникативные навыки, как и любые другие, необходимо развивать. Для этого существуют не только психологические методики, но также специальные упражнения, которые представлены далее.

Жанабилова Д.Ж., Куламбаева К.К., Садыкова А.К. предлагают методики, улучшающие физиологическое самочувствие, которые приводят к умению управлять своим эмоциональным состоянием. К ним относятся: массаж точки Фэн-фу, дыхательная гимнастика по А.Стрельниковой.

Массаж точки Фэн-фу.

Фэн-фу - единственная точка на теле человека, где мозг доступен прямому, непосредственному воздействию, так как именно здесь между ним и кожей ничего нет. Этот способ воздействия обладает способностью к расслаблению. Делают его скрещенными пальцами одной руки.

Дыхательная гимнастика по А.Н. Стрельниковой.

Гимнастика, обладающая лечебными свойствами, состоящая из 11 упражнений и занимает всего 12 минут в день. В элементах движений задействованы руки, ноги, бедра, пресс и плечевой пояс. На уроках рекомендуется использовать 3 базовых упражнения.

Насос: Стойка прямо, ноги на расстоянии уже плеч, руки опущены вдоль тела. Исполняете маленький наклон вперед (спина округленная, голова опущена), тянете руки к полу, не доставая его. Вдох одновременно с наклоном. Затем выдыхаете, выпрямляясь не до конца. Темп наклонов - от 100 в минуту. (12 x 8). При последствиях травм головы или спины наклоняетесь не сильно.

Кошка: Встаете прямо, ноги на расстоянии уже плеч. Чуть-чуть присядьте, поворачиваясь вправо и выполняя резкий вдох. Возвращаетесь в первоначальное положение. Повторяете движение влево. Колени слегка согнуты, руки выполняют хватящие движения. Спину держите прямо, поворачиваетесь в талии. (12 x 8).

Обнять плечи: В положении стоя сгибаете руки в локтях и поднимаете на уровень плеч. Выполняете резкий вдох, обнимая себя за плечи, не скрещивая руки. (12 x 8). Если тяжело, исполняете по 4 движения.

Базовое упражнение «Точки». Учащимся показывают слайд с указанием 32 точек на голове и направлением, в котором необходимо

массировать указанные точки. Им также предлагается выполнить круговые движения головой, наклоны, сидя на стуле, и выполнять растирательные движения руками по телу после массажа точек.

Эти техники помогают улучшать настроение, самочувствие и память, а также способствуют концентрации внимания на уроке.

Авторами было выявлено что в ходе эксперимента повышалось общение в парах и в группе, учащиеся открыто взаимодействовали, что имело влияние на стимул и мотивацию.

Также у учащихся была чётко сформулированная речь, которая очень легко воспринималась другими. Учащиеся с удовольствием выполняли групповые задания [4. С. 86 - 89].

На сайте multifoto.ru предлагаются также следующие способы развития коммуникативных навыков.

1) *Учитесь искусству изложения.* В данном способе предлагается учиться излагать мысль пересказывая любимые фильмы, статьи, монолога, текста с чувством и эмоциями.

2) *Исключить из речи слова-паразиты.*

3) *Начните читать книги.* Чем больше вы читаете книги, тем лучше взаимодействуете с окружающими, так как у вас увеличивается словарный запас. Люди, которые читают книги могут красиво изъясняться, и у них всегда есть что сказать.

4) *Учитесь активному слушанию.* Практикуйте активное слушание, делая акцент на том, чтобы слушать больше, чем говорить. Подавайте собеседнику сигналы, показывающие вашу заинтересованность в разговоре, кивайте или задавайте уточняющие вопросы.

5) *Установите цель.* Главной задачей этого упражнения является научиться принимать противоположные вашему мнению точки зрения, контролировать свои эмоции и прислушиваться к другому человеку. Если у вас получится наладить контакт, цель будет достигнута.

6) *Старайтесь чаще улыбаться.* Искренняя улыбка может стать отличным инструментом для развития коммуникативных навыков.

7) *Выстраивайте конструктивный диалог.* Разговор, который помогает упорядочить мысли и прийти к взаимопониманию может быть результативным. Для достижения этой цели старайтесь не уходить в эмоции и возвращать обсуждение к основной теме. [5.]

В заключении необходимо отметить, что коммуникативные навыки действительно играют важную роль в развитии воинского коллектива. Без них командир не сможет сплотить вокруг себя военнослужащих и выдвигать им требования. Без коммуникативных навыков,

руководитель и актив военного оркестра не сможет организовать работу и сплотить музыкальный коллектив.

Список использованных источников

1. Разница между профессиональными и коммуникативными навыками. Примеры от 14 сотрудников Asana [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://asana.com/ru/resources/hard-skills-vs-soft-skills>
2. Ефремов О.Ю. Военная педагогика. Россия М., 2008 – 334 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://books.google.kz/books?id=phaLDQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
3. Петрушин. В. И. Музыкальная психология Россия М., 1997 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.booksite.ru/fulltext/0/001/005/225/index.htm>
4. Жанабиллова Д.Ж., Куламбаева К.К., Садыкова А.К. Некоторые техники для успешной коммуникации: краткий обзор // Вестник Академии Национальной гвардии Республики Казахстан №39. М., 2021. – С. 86 – 89. Казахстан. Петропавловск [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.ang.edu.kz/rus/wp-content/uploads/2022/05/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%E2%84%96-1-39.pdf>
5. Как развить коммуникативные навыки. - М., 2023. Россия. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://multifoto.ru/blog-lifestyle/kak-razvit-kommunikativnye-navyki/>

ОСОБЕННОСТИ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРКЕСТРА ВОИНСКОЙ ЧАСТИ

Майоров Д.В.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Элкей Маргулан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В данной статье рассматривается роль оркестра воинской части как эффективного инструмента военно-патриотического воспитания. Авторы анализируют методы работы оркестра, его влияние на формирование патриотических чувств у молодежи, а также проблемы и перспективы его использования в рамках военно-патриотического воспитания. Оркестр воинской части не только представляет собой музыкальный коллектив, но и является средством формирования военной дисциплины, гражданской ответственности и патриотических чувств у молодежи.

Ключевые слова: *военно-патриотическое воспитание, молодежь, оркестр воинской части, патриотические чувства, гражданская идентичность, национальная безопасность.*

Аннотация: *Бұл мақалада әскери-патриоттық тәрбиенің тиімді құралы ретінде әскери бөлім оркестрінің рөлі қарастырылады. Авторлар оркестр жұмысының әдістерін, оның жастардағы патриоттық сезімдерді қалыптастыруға әсерін, сондай-ақ оны әскери-патриоттық тәрбие шеңберінде пайдалану мәселелері мен перспективаларын талдайды. Әскери бөлімнің оркестрі музыкалық ұжым ғана емес, сонымен қатар әскери тәртіпті, азаматтық жауапкершілікті және жастардың патриоттық сезімдерін қалыптастыру құралы болып табылады.*

Түйінді сөздер: *әскери-патриоттық тәрбие, жастар, әскери бөлімнің оркестрі, патриоттық сезімдер, азаматтық бірегейлік, ұлттық қауіпсіздік.*

Annotation: *This article examines the role of the military unit orchestra as an effective tool for military-patriotic education. The authors analyze the methods of the orchestra's work, its influence on the formation of patriotic feelings among young people, as well as the problems and prospects of its use in the framework of military-patriotic education. The orchestra of a military unit is not only a musical group, but also a means of forming military discipline, civic responsibility and patriotic feelings among young people.*

Keywords: *military-patriotic education, youth, military unit orchestra, working methods, patriotic feelings, civic identity, national security.*

Военно-патриотическое воспитание молодежи является важным элементом национальной безопасности, гражданской защиты, патриотизма и играет ключевую роль в формировании стабильности и процветания государства. Однако современная молодежь часто испытывает недостаток интереса к военной службе и патриотическим ценностям. В этом контексте актуальной является проблема военно-патриотического воспитания молодежи, поскольку именно от гражданской позиции подрастающего поколения зависит будущее страны. В связи с этим возникает необходимость использования эффективных методов воспитания, в том числе средствами музыкального искусства. Оркестр воинской части, как один из инструментов военно-патриотического воспитания, привлекает все большее внимание молодежи в связи с чем требует изучения его роли в данном процессе.

Целью данного исследования является анализ значимости деятельности оркестров воинских частей в военно-патриотическом воспитании молодежи.

Задачи исследования:

1. проанализировать методы работы оркестра воинской части;
2. исследовать влияние участия в деятельности оркестра на формирование патриотических чувств у молодежи;
3. выявить проблемы и перспективы использования оркестров воинских частей в военно-патриотическом воспитании молодежи.

Объектом исследования является деятельность оркестров воинских частей.

Предметом исследования являются методы работы оркестра воинской части и их влияние на формирование патриотических чувств у молодежи.

Для достижения поставленной цели и решения задач исследования использован комплекс методов:

1. анализ научной литературы по теме исследования;
2. эмпирический анализ методов работы оркестра воинской части.
3. проведение интервью со служащими оркестров с целью выявления их взглядов о влиянии участия в деятельности оркестра воинских частей на их патриотические чувства.

Воспитание оказывает существенное влияние на становление и развитие личности. Воспитание есть основная категория и феномен педагогической науки и практики, актуальное направление целостного педагогического процесса, наиболее значимая область социальной действительности. Оно сопровождает человеческое общество на всем пути жизнедеятельности. На протяжении всей истории развития человеческого общества воспитанию отводилась особая роль. В этом процессе нет таких периодов, в которых происходила бы недооценка воспитания и его особо значимого влияния на формирование личности, социума, ориентированных на ту или иную систему ценностей, потребностей [1, с. 26].

По мнению выдающегося педагога Д.А. Сухомлинского «Воспитание является сложным и противоречивым социально-историческим процессом вхождения, включения подрастающих поколений в жизнь общества, в быт, общественно-производственную деятельность и отношения между людьми» [2, с. 15].

В процессе педагогической деятельности акцент необходимо делать не только на воспитывающее обучение, но и на обучающее воспитание. Очень точно связь обучения и воспитания в образной форме выразил Е. Н. Ильин: «Учить и воспитывать – это как молния на куртке: обе стороны застегиваются одновременно и накрепко неторопливым движением замка – творческой мысли» [3, с. 211].

Идеи патриотического воспитания впервые представлены в работе Клода Адриана Гельвеция «О человеке, его умственных способностях и его воспитании». По мнению автора «необходимо сформулировать единую цель воспитания для всех граждан. Эта цель заключается в стремлении к благу всего общества, к наибольшему удовольствию и счастью подавляющего количества граждан. Необхо-

димом воспитывать патриотов, которые в состоянии объединить идею личного блага и блага нации» [4, с. 54].

Военно-патриотическое воспитание молодежи – это систематическая деятельность органов государственной власти и организаций по формированию у молодежи чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины. Оно направлено на формирование и развитие личности, обладающей качествами законопослушного гражданина и способностей выполнять гражданские обязанности в мирное и военное время.

«Одним из носителей духовно-нравственных основ казахстанских Вооруженных Сил, на протяжении многих веков является военный оркестр. Как и любой объект духовной культуры и единица общественного института либо субкультуры, военный оркестр выявляет свою эффективность с точки зрения своих потенциальных возможностей» [5, с. 25].

Военный оркестр - это музыкальный ансамбль, который обычно состоит из профессиональных музыкантов, служащих вооруженных сил. Этот вид оркестров создан для военной или патриотической направленности, а также для участия в военных церемониях, парадах, праздниках и других мероприятиях, связанных с военной деятельностью.

Военные оркестры могут включать в себя широкий спектр инструментов – струнные, деревянные, медные и ударные инструменты. Их репертуар разнообразен. Это марши, военные гимны, песни, салюты и другие музыкальные произведения, которые используются для поднятия боевого духа, поддержания дисциплины и военно-патриотического воспитания среди военнослужащих и гражданского населения.

История военно-оркестровой службы имеет древние корни и тесно связана с развитием военного искусства и культуры. Возникновение военных оркестров восходит к древним временам, когда музыкальные ансамбли использовались для военных целей, в том числе для вдохновения войск, поднятия боевого духа и передачи команд. Одним из первых известных примеров использования музыки в военных действиях было формирование древнегреческих оркестров, играющих на боевых полетах. Оркестры и музыканты сопровождали армии на поле боя, играя марши, сигналы и боевые гимны, чтобы поддерживать боевой дух и передавать команды.

В процессе деятельности военного оркестра выполняются психологические, социокультурные, духовно-нравственные, боевые функции,

реализуя тем самым педагогический потенциал и в системе подготовки военнослужащих и в военно- патриотической сфере [6, с. 10].

Мы выделяем следующую структуру педагогического потенциала военного оркестра воинских частей.

Национально-патриотическая функция - заключается в воспитании и поддержании национального самосознания и патриотических чувств военнослужащих и гражданского населения в условиях военного и мирного времени путём пропаганды музыкального репертуара идейного и художественного характера.

Организационно-мобилизующая функция - военного оркестра демонстрируется во время походно-строевых мероприятий и способствует как организации упорядочивания и проведения ритуалов и церемоний, так и мобилизует военнослужащих в ежедневной военно-боевой подготовке.

Музыкальное сопровождение ритуалов и церемоний способствует также активизации внимания зрителей гражданского населения, а также военно-патриотическое воспитание.

Парадно-демонстративная функция (ритуально-организационная) военного оркестра заключается в музыкальном сопровождении парадов, траурных и торжественных шествий и иных мероприятий подобного характера.

Образовательно-просветительская – функция военного оркестра заключается в пропаганде военного репертуара, а также лучших образцов музыкального наследия, в развитии музыкального вкуса и коррекции музыкальных предпочтений военнослужащих и гражданского населения.

Оркестр воинской части представляет собой не только музыкальный коллектив, но и символ воинской дисциплины, единства и готовности к защите Родины.

Методы работы оркестра включают в себя регулярные репетиции, музыкальные выступления на военных праздниках и мероприятиях, а также участие в культурной жизни общества. Участие в образовательных программах: проведение специальных уроков и мастер-классов в школах и учебных заведениях для рассказа о военной истории, традициях и культуре. Организация лекций и презентаций о роли военного оркестра в военной истории страны.

Проведение патриотических мероприятий: организация и участие в парадах, митингах, праздничных мероприятиях, посвященных важным датам в истории страны.

Выступления на мемориальных и военных кладбищах в честь героев и защитников Отечества.

Поддержка военно-патриотических инициатив: сотрудничество с молодежными организациями и военными клубами для организации военно-патриотических мероприятий.

Участие в культурных и образовательных проектах: проведение концертов и мастер-классов в музыкальных и культурных центрах с целью привлечения внимания к военно-патриотическим ценностям.

Организация выставок, конференций и культурных мероприятий с участием военных оркестров.

Поддержка ветеранов и защитников Отечества: участие в мероприятиях, посвященных ветеранам войны и военной службы.

Организация благотворительных концертов и мероприятий для поддержки ветеранов и их семей.

Эти методы помогают оркестру эффективно использовать свои музыкальные возможности для военно-патриотического воспитания и вовлечения молодежи в понимание и уважение к военной истории и традициям страны.

Участие молодежи в оркестре воинской части способствует развитию чувства гордости за свою страну, уважения к военной службе и готовности к защите Отечества. Музыкальные выступления оркестра на праздниках и торжествах укрепляют патриотические ценности у участников и зрителей.

Для выявления роли деятельности военного оркестра в формировании патриотических чувств у оркестрантов, было проведено интервью со старшим специалистом (концертмейстером), ефрейтором воинской части №5512 Регионального командования Национальной гвардии «Шыгыс» А.В. Зиппа.

1. Как долго вы участвуете в оркестре воинской части, и что побудило вас вступить в него?

Ответ: Я принимаю участие в военном оркестре уже 4 года. Меня привлекла возможность объединить мою любовь к музыке с чувством служения Родине. Также я видел, какие великолепные выступления оркестр дает на различных праздниках, и я хотел быть частью этой команды.

2. Какие музыкальные мероприятия вы проводите в рамках оркестра, связанные с военно-патриотической тематикой?

Ответ: Мы выступаем на многих военных парадах, мероприятиях, посвященных Дню Победы, и других важных датах военной истории нашей страны. Также мы играем на мемориальных мероприятиях, посвященных погибшим войнам и героям.

3. Каково ваше отношение к патриотизму до и после вступления в оркестр?

Ответ: До вступления в оркестр, я был патриотом, но скорее всего в меньшей степени, чем сейчас. Участие в оркестре усилило мое чувство гордости за свою страну и мотивировало еще больше ценить ее историю и достижения.

4. Какие аспекты службы и военной дисциплины, вы считаете, оркестр помог вам лучше понять?

Ответ: Оркестр помог мне лучше понять значимость дисциплины, коллективной работы и ответственности перед своими товарищами. Мы должны быть слаженной командой, чтобы достичь высоких результатов, и это очень похоже на службу в армии.

5. Как вы считаете, оркестр влияет на патриотические чувства других молодых людей, которые вас слушают или видят во время выступлений?

Ответ: Я уверен, что наши выступления влияют на других молодых людей. Мы стараемся донести до них чувство гордости за нашу страну через музыку и наше выступление, и по их реакции видно, что мы достигаем своей цели.

6. Какие перспективы вы видите в развитии военно-патриотического воспитания через участие в оркестре?

Ответ: Я думаю, что развитие оркестров и расширение их деятельности позволит привлечь больше молодых людей к патриотическим ценностям и истории нашей страны. Мы можем также углубить сотрудничество с образовательными учреждениями и местными сообществами, чтобы расширить нашу аудиторию и увеличить влияние на процесс военно-патриотического воспитания.

7. Что бы вы хотели сказать тем, кто может быть заинтересован в участии в оркестре воинской части в контексте военно-патриотического воспитания?

Ответ: Я бы хотел сказать, что участие в оркестре воинской части - это не только возможность развивать свои музыкальные навыки, но и быть частью важного процесса военно-патриотического воспитания. Это возможность внести свой вклад в формирование гражданской идентичности и готовности к защите Родины. Если вы любите музыку и гордитесь своей страной, то участие в оркестре - отличный способ объединить эти два аспекта.

Несмотря на важность военно-патриотического воспитания, оркестры воинских частей сталкиваются с рядом проблем, включая финансовые затруднения, нехватку кадров и недостаточное внимание общества. Однако развитие новых форм работы, таких как использование IT-технологий и проведение интерактивных мероприятий, может

помочь преодолеть эти препятствия и эффективно продвигать военно-патриотическое воспитание через оркестры воинских частей.

Подводя итог исследованию необходимо отметить.

Оркестры воинских частей играют важную роль в военно-патриотическом воспитании молодежи, способствуя формированию гражданской и национальной идентичности. Развитие этой формы работы требует совместных усилий военных, образовательных и культурных учреждений, а также поддержки государственных и общественных организаций. Важно обеспечить доступность и разнообразие программ военно-патриотического воспитания, а также содействовать профессиональному и творческому развитию участников оркестров.

Помимо этого, следует активно вовлекать молодежь в организацию и проведение мероприятий, связанных с военно-патриотическим воспитанием, чтобы они чувствовали себя полноправными участниками процесса и могли вносить свой вклад в формирование патриотических ценностей.

Важно уделять внимание развитию партнерских отношений между оркестрами воинских частей и образовательными учреждениями, молодежными организациями, местными сообществами и другими заинтересованными сторонами. Только совместными усилиями можно эффективно решать задачи по военно-патриотическому воспитанию молодежи и обеспечить национальную безопасность и процветание нашей страны.

Оркестры воинских частей играют важную роль в формировании патриотических ценностей у молодежи и способствуют ее готовности к защите Родины. Продолжение развития и укрепления этой формы военно-патриотического воспитания является необходимым шагом на пути к обеспечению национальной безопасности и стабильности в современном мире.

Список использованных источников

1. Мешков Н.И. О воспитании // Гуманитарий: актуальные проблемы гуманитарной науки и образования. № 1, 2011 (13). – С. 28-35.
2. Сухомлинский В.А. О воспитании - Москва: Политическая литература, 1982 - 270 с.
3. Ильин Е. Н. Искусство общения / Е. Н. Ильин // Педагогический поиск / сост. И. Н. Баженова. – 3-е изд., испр. и доп. – М: Наука, 1989. – С. 211-218.
4. Гельвеций К.А. О человеке, его умственных способностях и его воспитании [Текст] / Акад. наук СССР, Ин-т философии. - Москва: Соцэкгиз, 1938 (Образцовая тип.). - 486 с.
5. Черкасов А.В. Духовные основы воинской культуры. – Алматы, 2018. - 96 с.
6. Самонин О.Ф. Реализация педагогического потенциала военного оркестра в воспитании военнослужащих воинской части. – Москва, 2019. - 45 с.

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ТЕХНИКЕ БРОСКА МЯЧА СО СРЕДНЕЙ ДИСТАНЦИИ В БАСКЕТБОЛЕ

Мендышева Е.М.

*студентка Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар,*

Лебедева В.И.

*научный руководитель: кандидат педагогических наук,
ассоциированный профессор*

Актуальность исследования. В баскетболе уровень технического мастерства сразу выделяет мастера на площадке среди прочих других. Чем совершеннее у игрока техника владения мячом, дриблинга, броска и передачи, тем больше у него шансов достичь вершины в избранном виде спорта. В настоящее время происходит совершенствование бросковой деятельности. В непосредственной близости от корзины атаки становятся все более затруднительными, поэтому увеличилось количество атак со средних и дальних дистанций. А это в свою очередь приводит к тому, что все спортсмены, желающие достичь высокого уровня технико-тактического мастерства, большую часть тренировочного времени уделяют именно повышению результативности бросков.

Цель исследования – апробировать эффективность экспериментальной методики обучения средним броскам баскетболистов различной квалификации в зависимости от их игрового амплуа.

Задачи исследования:

1. Провести анализ отечественных и зарубежных литературных источников по исследуемой проблеме.
2. Установить эффективность количественных и качественных показателей эффективности бросков со средней дистанции у баскетболистов разной квалификации под воздействием различных соревновательных нагрузок.
3. Разработать и апробировать методику повышения эффективности средних бросков у баскетболистов различных разрядов.

Организация и проведение исследования

Работа осуществлялась в несколько этапов.

На первом этапе (октябрь – ноябрь 2023 года) проводился анализ литературных источников по исследуемой проблеме. Определялась цель, задачи, методы исследования.

На втором этапе (ноябрь-декабрь 2023 года) осуществлялось педагогическое наблюдение за игровой деятельностью баскетболистов различной квалификации.

На третьем этапе (январь – март 2024 года) проводился педагогический эксперимент с целью апробирования разработанной методики повышения эффективности средних бросков игроков сборной команды университета Ә. Маргулана.

На четвертом этапе (март – апрель 2024 года) осуществлялась статистическая обработка и анализ полученных результатов исследования, обобщение сведений, написание и оформление работы.

Характеристика испытуемых

В исследовании приняли участие сборная команда университета им.Ә. Маргулана и команда баскетболистов СДЮСШОР 2. Возраст испытуемых от 17 до 19 лет.

Педагогическое наблюдение за соревновательной деятельностью сборной команды университета имени Әлкей Маргулана осуществлялось на играх студенческой лиги 2024 года. Всего было зафиксировано 10 игр.

Педагогическое наблюдение за соревновательной деятельностью команды СДЮСШОР 2 осуществлялось на играх Чемпионата Казахстана. Были зафиксированы результаты 10 игр.

В педагогическом эксперименте приняло участие 6 игроков (3 защитника и 3 нападающих).

Анализ результатов исследования

Проведя педагогическое наблюдение за соревновательной деятельностью баскетболистов разной квалификации, мы определили объем и эффективность средних бросков (свыше 4,25 м) бросков в корзину.

Рисунок 1 – Объем бросков со средней дистанции, выполняемых баскетболистами СДЮСШОР 2» (%).

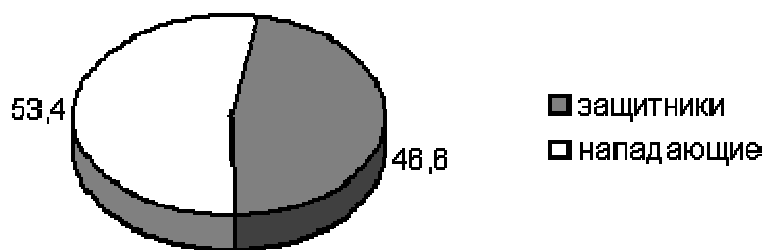

Рисунок 2 Объем бросков со средней дистанции, выполняемых баскетболистами сборной команды университета имени Элкей Маргулана (%)

Оказалось, что нападающие, как сборной команды СДЮСШОР 2, так и сборной команды университета имени Элкей Маргулана выполняют большее количество бросков со средней дистанции, нежели защитники (рис. 1, 2).

Достоверных различий в преимуществе одной из команд по общему количеству выполняемых бросков в игре не обнаружено. Так, команда университета в среднем за матч выполняет 23–24 броска со средней дистанции, а сборная команда СДЮСШОР 2, – 21–23 броска. Однако с уверенностью более 95% можно утверждать, что результативность баскетболистов университета выше, нежели у спортсменов сборной команды СДЮСШОР 2.

Кроме того, следует отметить, что результативность игроков университета выполняющих функцию защитников, выше этого же показателя защитников сборной команды СДЮСШОР 2 на 9,2%, а игроков, выполняющих функцию нападающих, – на 6,7%

Выводы

1. Подводя итог проведенному нами анализу литературных данных, мы можем заключить о том, что средние броски играют значительную роль в баскетболе. Это определяется тем, что баскетболист, способный забивать в кольцо броски со средней дистанции, как правило, считается снайпером команды, против которого очень трудно играть защитникам. Кроме того, баскетболисты и тренеры уделяют большое количество времени в тренировочном процессе на повышение эффективности данного приема.

2. В среднем за игру команды разной квалификации выполняют 21–24 броска со средней дистанции, что составляет около 20% от общего количества бросков, произведенных за игру. Причем нет досто-

верных различий в показателях игроков, выполняющих функции защитников и нападающих.

3. Эффективность средних бросков нападающих достоверно выше ($P < 0,05$), чем у защитников и в среднем она составляет: 48,2% и 42,2% соответственно у игроков команды университета имени Элкей Маргулана; 41,5% и 33% соответственно у игроков сборной команды СДЮСШОР 2. Общая результативность дальних бросков выше у команды университета, нежели чем у сборной СДЮСШОР 2 (45,2% и 37,2% соответственно). В результате проведенного педагогического эксперимента повысилась результативность бросков средней дистанции у защитников на 7,4% и у нападающих на 5,3%.

Литература

1. Айрапетьянц Л.Р., Годик М.А. Спортивные игры (техника, тактика тренировки). – Ташкент: Изд-во Ибн-Сины, 1991. – 156 с.
2. Амалин М.Е., Шилов О.С. Методика оценки соревновательной деятельности в спортивных играх // Теория и практика физической культуры. – 1980. – №9. – С. 19–20.
3. Андреев В.И. Факторы, определяющие эффективность техники дистанционного броска в баскетболе. Автореф. дис. ... к.п.н. – Омск, 1988. – 21 с.
4. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований. – М.: Физкультура и спорт, 1978. – С. 185–186.
5. Байдун С.И. Оценка и повышение надежности выполнения технико-тактических действий баскетболистов во время соревнований. Автореф. дис. ... к.п.н. – М., 1986. – 18 с.

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ УРОВНЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ ШКОЛЬНИКОВ СТАРШИХ КЛАССОВ

Полвонназирова Ф.А.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Элкей Маргулан, г. Павлодар,*

*научный руководитель: Сексенов В.А., преподаватель-эксперт
Павлодарского педагогического университета
имени Элкей Маргулан, г. Павлодар*

Аннотация. Физическая культура как учебная дисциплина выполняет в общеобразовательной школе важную роль, способствуя формированию личности, готовой к активной творческой самореализации в сфере общечеловеческой культуры. В данной статье приводится анализ уровня физической подготовленности

ности учащихся 10 классов в разрезе требований Государственной программы по физической культуре.

Ключевые слова: школьники, физическая подготовленность, чувствительные периоды развития физических качеств.

Аңдатпа. Дене шынықтыру оқу пәні ретінде жалпы білім беретін мектептерде маңызды рөл атқарады, жалпыадамзаттық мәдениет саласында белсенді шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға дайын тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл мақалада 10-сынып оқушыларының дене шынықтыру даярлығының деңгейіне дене шынықтырудың мемлекеттік бағдарламасы талаптары аясында талдау жасалған.

Негізгі сөздер: мектеп оқушылары, дене дайындығы, дене қасиеттерінің дамуының сезімтал кезеңдері.

Annotation. Physical culture as an academic discipline plays an important role in secondary schools, contributing to the formation of a personality ready for active creative self-realization in the sphere of universal culture. This article provides an analysis of the level of physical fitness of 10th grade students in the context of the requirements of the State Program for Physical Education.

Key words: schoolchildren, physical fitness, sensitive periods of development of physical qualities.

За последние годы произошли значительные изменения физического и функционального состояния детей, проростков и молодежи. Это обусловлено стремительным изменением социальных и экономических условий жизни современного человека, внедрением в его жизнь последних достижений научно-технического прогресса, что имеет как положительные, так и отрицательные стороны.

Одной из основных задач, решаемых в процессе физического воспитания, является обеспечение оптимального развития физических качеств, присущих человеку. Физические качества составляют основу двигательных способностей человека. У каждого человека двигательные способности развиты по-своему. Это обусловлено индивидуальными особенностями каждого индивида: анатомо-морфологическими, физиологическими, биологическими, генетическими. На них также оказывают влияние свойства психодинамических процессов, темперамент, характер, особенности регуляции и саморегуляции психических состояний и др. [1, 2].

Развитие способностей человека – это всегда результат совместного влияния наследственных и средовых (внешних) факторов. Практически пределы развития человеческих способностей определяются такими факторами как длительность человеческой жизни, методов воспитания и обучения и т.д., но вовсе не заложены в самих способностях. Достаточно усовершенствовать методы воспитания и обучения, чтобы пределы развития способностей немедленно повысились [2].

Школьный возраст является особенным возрастным периодом в жизни человека. Именно здесь происходят наибольшие перестройки в морфофункциональном состоянии организма, т.к. он накладывается на основные биологические, сенситивные периоды, наиболее благоприятные для развития всех двигательных качеств человека. Специалисты (Волков Л.В. (1981), Гужаловский А.А. (1978)) отмечают, что наиболее благоприятное формирование физического и функционального статуса детей и подростков происходит под влиянием оптимальных для каждого возраста физических нагрузок. В каждом возрастном отрезке происходит преимущественное развитие тех или иных двигательных качеств. И если упустить этот возрастной период, то в дальнейшем добиться хороших результатов будет очень трудно [1,2].

В старшем школьном возрасте: с 15 до 18 лет, в развитии физических качеств происходит значительные изменения. С 15-16 лет у девочек и с 15-17 лет у мальчиков начинают активно развиваться силовая выносливость [2].

В отличие от младшего школьного возраста здесь уже можно применять упражнения с преодолением тяжести собственного тела (например, упражнения в висах, упорах, лазание по канату). В то же время в связи с возрастными особенностями школьников использование силовых упражнений на уроках физического воспитания несколько ограничено [4]. Возможно именно с этим, в совокупности с общей гиподинамией всего населения, связано то, что у большинства школьников силовые способности находятся на низком уровне развития [5, 6].

Самыми благоприятными периодами развития силовых способностей у мальчиков и юношей считается возраст от 13-14 до 17-18 лет, а у девочек и девушек – от 11-12 до 15-16 лет, чему в немалой степени соответствует доля мышечной массы к общей массе тела (к 10-11 годам она составляет примерно 23%, к 14-15 годам – 33%, а к 17-18 годам – 45%) [2, 3].

Возрастные особенности существенно ограничивают возможности развития быстроты движений. Наиболее благоприятными периодами для развития скоростных способностей, как у мальчиков, так и девочек считается возраст от 7 до 11 лет. Несколько в меньшем темпе рост различных показателей быстроты продолжается с 11 до 14-15 лет. К этому возрасту фактически наступает стабилизация результатов в показателях быстроты простой реакции и максимальной частоты движений. Целенаправленные воздействия или занятия разными видами спорта оказывают положительное влияние на развитие скоростных способностей: специально тренирующиеся школьники имеют преимущество в развитии скоростных способностей на 5 - 20% и более, а рост

результатов может продолжаться до 25 лет. Половые различия в уровне развития скоростных способностей невелики до 12-13 - летнего возраста. Позже мальчики начинают опережать девочек, особенно в показателях быстроты целостных двигательных действий [3].

При развитии быстроты движений у детей предпочтение следует отдавать естественным формам движений и нестереотипным способам их выполнения. Стандартное повторение упражнений с максимальной возможной скоростью может уже в детском возрасте привести к образованию «скоростного барьера» [2-3].

В старшем школьном возрасте сравнительно тяжело развивается способность поддерживать равновесие тела, усиленно развивается точность движений (способность дифференцирования и воспроизведения пространственных, силовых и временных параметров движений) связи с наступлением периода полового созревания происходит либо замедление, либо даже ухудшение показателей, характеризующих это качество.

В период от 11 до 13-15 лет увеличивается точность дифференцировки мышечных усилий, улучшается способность к воспроизведению заданного темпа движения. Подростки 13-15 лет отличаются высокой способностью к усвоению сложных двигательных координации, что обусловлено завершением формирования функциональной сенсомоторной системы, достижением максимального уровня во взаимодействии всех анализаторных систем и завершением формирования основных механизмов произвольных движений.

В 10-15 лет наблюдается наибольшее увеличение активной гибкости. У девочек наиболее высокие темпы прироста отмечены в 14-15 лет, у мальчиков в 13-14 лет. У девочек во всех возрастах показатели гибкости на 20-30% выше, чем у мальчиков. Работа над развитием гибкости в младшем и среднем школьном возрасте оказывается в 2 раза более эффективной, чем в старшем. При этом для развития пассивной гибкости сенситивным периодом будет являться возраст 9-10 лет, а для активной-10-14 лет.

Развитие выносливости происходит от дошкольного возраста до 30 лет, а к нагрузкам умеренной интенсивности и свыше 30. Интенсивный прирост наблюдается с 14 до 20 лет.

Ученые выявили, что состояние здоровья человека больше всего (на 50%) зависит от образа жизни, а остальные 50% приходятся на экологию (20%), наследственность (20%), медицину (10%), т.е. на независимые от человека причины. В то же время в здоровом образе жизни основная роль отводится правильно организованной двигательной активности, которая составляет около 30% из 50%. Таким образом,

особенности физического воспитания имеют определяющее значение в развитии физических качеств школьников старшей ступени.

Целью наших исследований явился анализ уровня физической подготовленности школьников, заканчивающих старшую ступень школьного образования. В исследованиях приняли участие 35 девушек и 48 юношей 10 класса Павлодарских средних общеобразовательных школ. Оценка их физической подготовленности проводилась в апреле 2024 года по нормативам Государственной школьной программы 2016 года (таблицы 1 и 2).

Анализ полученных данных позволил определить, что среди юношей гармонично высокий уровень физической подготовленности имеют только 6 (все исследуемые показатели находятся на высоком уровне развития), низкий 12, средний и ниже среднего – 4 и дисгармоничный уровень – 26 школьников, несмотря на то, что 27 из них (56%) дополнительно занимаются в спортивных секциях. При этом у многих юношей наблюдались показатели, относящиеся как к низкому, так и к среднему и высокому уровням. Как видно из таблицы 1 наибольшее затруднение школьники испытывают при выполнении нормативов на выносливость и силу. Только 10% юношей имеют высокий уровень выносливости по показателям бега на 2 км. При этом 90% проявляют низкий уровень общей выносливости. 68% не справляются с заданиями силового и скоростно-силового характера, включающими работу верхнего плечевого пояса.

Таблица 1 – Анализ уровня физической подготовленности юношей (n=48, в %)

Уровни физической подготовленности	Бег 60м	Бег 2 км	Прыжок в длину с места	Метание м/мяча на дальность	Подтягивания на выс/пер	Бег 6 мин
Высокий, выше среднего (n; %)	13 27%	5 10%	26 54%	8 16,5%	15 32%	7 14,5%
Средний (n; %)	27 56%	-	11 23%	7 14,5%	-	11 23%
Низкий, ниже среднего (n; %)	8 17%	43 90%	11 23%	33 69%	33 68%	30 62,5%

У девушек проявилась несколько иная картина. Несмотря на то, что среди них никто не имеет низкого уровня физической подготовки (все исследуемые показатели не находятся на низком уровне развития), только 5 человек выполнили нормативы на высокий и выше среднего уровни, а остальные имеют дисгармоничную физическую подготовленность. Обращает на себя внимание то, что девушки, также как и юноши,

плохо справляются с нормативами на выносливость в беге на 2 км - 60% (таблица 2). При этом с силовым упражнением в поднимании туловища из положения лежа справились на 100%. Очевидно, здесь проявился тот факт, что 77% испытуемых девушек занимаются спортом или в студиях хореографии.

Таблица 2 - Анализ уровня физической подготовленности девушек (n=35)

Уровни физической подготовленности	Бег 60м	Бег 2 км	Прыжок в длину с места	Метание м/мяча на дальн	Подн. тул. за 1 мин	Бег 6 мин
Высокий, выше среднего(n; %)	18 51%	11 31%	8 23%	14 40%	35 100%	30 85%
Средний (n; %)	7 20%	3 9%	18 51%	10 29%	-	2 6%
Низкий, ниже среднего (n; %)	10 29 %	21 60%	9 26%	11 31%	-	3 9%

Из вышесказанного можно заключить, что современная молодежь при окончании старшей ступени школьного образования имеет в основном дисгармоничный уровень физической подготовленности, даже несмотря на то, что многие юноши и девушки занимаются различными видами двигательной активности в свободное время. Полученные нами данные ясно очерчивают задачи, которые нуждаются в неотложном решении в современном физическом воспитании: это усиление работы по развитию таких жизненно важных физических качеств как сила и выносливость, т.к. именно уровень этих способностей тесно взаимосвязан с состоянием здоровья человека.

Список использованных источников

1. Физическая культура. Учебная программа для 5-11 классов общеобразовательной школы. – Астана, 2013.- 36 с.
2. Волков Л.В. Физические способности детей и подростков. – Киев: Здоровья, 1981. – 117с.
3. Гужаловский А.А. Развитие двигательных качеств школьников. – Минск: Народная Асвета, 1978. – 88с.
4. Вайнбаум Я.С. Гигиена физического воспитания. – М.: Просвещение, 1986. – 176с.
5. Командик Т.Д. Динамика показателей физического развития молодежи Павлодарской области // «Интеллектуальная нация: наука, образование и инновации»: материалы III международной науч. практ. конф. (3 апреля 2012). – Павлодар. – С.39 – 43.
6. Смирнов К.М. Гипокинезия современного человека // Гигиена и санитария. – М., 1970. – №2. – С 74-78.

ВЛИЯНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СКОРОСТНО-СИЛОВЫХ СПОСОБНОСТЕЙ БАТУТИСТОВ 13-15 ЛЕТ НА СПОРТИВНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Сарсембаева А.Т.

*студентка Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар,*

Бронский Е.В., научный руководитель: кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, г. Павлодар

Аннотация. В статье рассматривается трехлетняя динамика показателей скоростно-силовых способностей гимнастов 13-15 лет. В исследовании приняли участие четыре спортсмена со стажем занятий 7-8 лет, квалификации кандидаты в мастера спорта и мастера спорта. Выявлена эффективность использования в тренировочном процессе опытной методики развития скоростно-силовых способностей которая проявилась в спортивно-техническом результате, показанном на соревнованиях.

Ключевые слова: прыжки на батуте, динамика показателей скоростно-силовых способностей.

Аңдатпа. Мақалада 13-15 жас аралығындағы гимнасттардың жылдамдық - күштік қабілеттері көрсеткіштерінің үш жылдық динамикасы қарастырылады. Зерттеуге 7-8 жыл сабақ өтілі бар төрт спортшы, спорт шебері мен спорт шеберіне үміткерлер біліктілігі қатысты. Жаттығу процесінде жарыстарда көрсетілген спорттық-техникалық нәтижеде көрсетілген жылдамдық-күш қабілеттерін дамытудың тәжірибелік әдістемесін қолданудың тиімділігі анықталды.

Түйінді сөздер: батутта секіру, жылдамдық-күш көрсеткіштерінің динамикасы.

Abstract. The article examines the three-year dynamics of the indicators of speed and strength abilities of gymnasts aged 13-15 years. Four athletes with 7-8 years of training experience, candidates for Master of sports and Master of sports qualifications took part in the study. The effectiveness of using an experimental technique for the development of speed and strength abilities in the training process has been revealed, which manifested itself in the sports and technical result shown at the competitions.

Key words: trampolining, dynamics of indicators of speed and strength abilities.

Актуальность. В прыжках на батуте гимнасты выполняют два соревновательных упражнения, состоящих из десяти элементов. Для качественного их выполнения спортсмену необходимо владеть высоким уровнем развития скоростно-силовых способностей. Итоговая оценка за выполнение соревновательного упражнения состоит из критериев: «Техника выполнения», «Трудность упражнения», «Время выполнения», «Перемещение по сетке батута». На все эти критерии в значительной степени влияет уровень развития скоростно-силовых способностей [1].

Анализ литературных данных свидетельствуют, что под скоростно-силовыми качествами подразумевается – способность человека прилагать максимальные усилия при выполнении упражнений с существенной быстротой и оптимальной амплитудой движений [2, 3].

От умения гимнаста проявить одновременно скорость движения и максимального напряжения мышц зависит не только высота прыжков, но и трудность самих элементов, техника их выполнения и перемещение по сетке батута [4].

Цель исследования – составить и апробировать опытную методику, развития скоростно-силовых способностей батутистов 13-15 лет.

Задачи исследования:

1. Разработать содержание опытной методики развития скоростно-силовых качеств батутистов 13-15 лет;
2. Выявить характер трехлетней динамики показателей скоростно-силовых способностей батутистов 13-15 лет;
3. Определить эффективность применения опытной методики развития скоростно-силовых качеств спортсменов 13-15 лет и ее влияние на спортивно-технический результат исследуемых батутистов.

Организация исследования

Исследование проводилось в 2022-2024 годах на базе спортивного комплекса Баянтау со спортсменами-гимнастами СДЮШОР №1 г. Павлодара, в котором приняли участие четверо батутистов 13-15 лет, учебных групп УТ₅, СС₁, со стажем занятий 7-8 лет, квалификации кандидаты в мастера спорта, мастера спорта РК.

Результаты исследования и их обсуждение

В каждом из трех тренировочных годовых циклов подготовки составлялись комплексы специальной физической подготовки (СФП), с нагрузкой, в зависимости от периода подготовки (подготовительный, предсоревновательный и соревновательный). Содержание комплексов СФП и их нагрузка варьировалась в широких пределах, в зависимости от места учебно-тренировочного занятия в годовом цикле.

В начале и конце каждого годового цикла подготовки гимнасты выполняли педагогические контрольные испытания, также в течении года, перед каждым соревнованием проводились контрольные прикидки - выполнение первой, второй соревновательной комбинации и 10 прыжков на батуте (интегральный тест) с фиксацией времени.

Для определения многолетней динамики показателей скоростно-силовых способностей исследуемых гимнастов сравнили результаты тестирования за три года по тестам, рекомендованным Н. Н. Пилюк (2012) с целью определения уровня физической подготовленности [5] (таблица 1).

Таблица 1 - Динамика показателей и достоверность различий скоростно-силовых способностей гимнастов 13-15 лет, за три года наблюдений, $\bar{X} \pm \sigma$

№	Тесты	Наблюдения				
		№ 1 2022 г	№ 2 2023 г	P ₁₋₂	№ 3 2024 г	P ₂₋₃
1	Напрыгивания на возвышение 50 см за 60 раз (с)	$\frac{60,0}{2,68}$	$\frac{55,0}{3,00}$	<0,05	$\frac{48,0}{3,38}$	< 0,01
2	Прыжок в длину с места (см)	$\frac{195,2}{5,15}$	$\frac{207,3}{4,20}$	<0,01	$\frac{214,5}{4,36}$	< 0,01
3	10 прыжков на батуте (с)	$\frac{17,75}{0,38}$	$\frac{18,85}{0,40}$	<0,01	$\frac{19,96}{0,32}$	< 0,01

Примечание: в числителе – среднее арифметическое (\bar{X}), в знаменателе – стандартное отклонение (σ)

Результаты многолетнего тестирования, позволяют утверждать, что по всем контрольным упражнениям из года в год наблюдается положительная динамика показателей с существенным и достоверным различием ($P < 0,05 - 0,01$). Все тесты, представленных в таблице 1, с точки зрения скоростно-силовых способностей, точно и информативно характеризуют состояние опорно-двигательного аппарата гимнастов.

Между первым и вторым наблюдениями (2022-2023 г.г.) по результатам тестов отмечены положительные и достоверные изменения с высоким уровнем доверительной вероятности 0,95 – 0,99 ($P < 0,05 - < 0,01$). В тоже время, между вторым и третьим наблюдениями (2023-2024 г. г.) по результатам всех тестов наблюдается положительная динамика показателей с существенным и достоверным различием с уровнем доверительной вероятности 0,99 ($P < 0,01$).

Таблица 2 – Среднегрупповой показатель и достоверность различий финалистов Чемпионата Республики Казахстан среди возрастных групп, 2024 г. и гимнастов г. Павлодара (1-е упражнение, \bar{X}_1 - баллы)

Соревнования	Критерии оценки			Оценка упражнения, баллы
	Техника, баллы	Время, сек	Перемещение, баллы	
ЧРК (финалисты)	17,1	15,72	9,2	42,03
ЧРК (Павлодар)	17,8	16,62	9,3	43,72
P (ЧРК – ЧРК, Павлодар)	<0,05	<0,05	>0,05	<0,05

Для определения эффективности применения опытной методики развития скоростно-силовых качеств батутистов и ее влияние на спортивно-технический результат исследуемых спортсменов мы выполнили сравнение среднегрупповых показателей финалистов 15-16 лет Чемпионата Республики Казахстан среди возрастных групп, г. Алматы, 18–24 марта 2024 г., и гимнастов г. Павлодара (таблица 2).

Анализ данных критериев итоговой оценки первого упражнения, представленных в таблице 2 указывает на очевидность превосходства гимнастов г. Павлодара над финалистами ЧРК среди возрастных групп по двум показателям из трех. Разница существенна и достоверна при $P < 0,05$ - $< 0,01$. Сравнение критериев итоговой оценки упражнения № 1 финалистов ЧРК и Павлодарских гимнастов, выявило преимущество исследуемых спортсменов.

По критерию оценки за «Технику» финалисты ЧРК проигрывают гимнастам г. Павлодара 0,7 балла. По критерию «Время» данные наших спортсменов превосходят результаты финалистов ЧРК на 0,9 секунды, в перерасчете, этот показатель равен 0,90 балла. В обоих случаях достоверность составляет $P < 0,05$. По третьему критерию оценки «Перемещение по сетке батута» разница показателей гимнастов не достоверна ($P > 0,05$) и равняется 0,1 балла. В итоге, Павлодарские гимнасты выигрывают у финалистов ЧРК за упражнение № 1 в среднем 1,69 балла.

Таблица 3 – Среднегрупповой показатель и достоверность различий финалистов Чемпионата Республики Казахстан среди возрастных групп, 2024 г. и гимнастов г. Павлодара (2-е упражнение, \bar{X}_2 - баллы)

Соревнования	Критерии оценки				Оценка упражнения, баллы
	Трудность, единицы	Техника, баллы	Время, сек	Перемещение, баллы	
ЧРК (финалисты)	11,31	14,78	14,69	8,80	49,60
ЧРК (Павлодар)	13,3	15,00	15,70	9,00	53,0
P (ЧРК – ЧРК, Павлодар)	<0,01	<0,05	<0,01	<0,05	<0,01

Как видно из данных, представленных в таблице 3, гимнасты г. Павлодара (опытная группа) по всем критериям итоговой оценки за второе упражнение превосходят своих сверстников, финалистов ЧРК. Причем, по критериям «Трудность упражнения» и «Время выполнения» разница весьма существенна и достоверна при $P < 0,01$. На эти критерии большое влияние оказывает уровень развития скоростно-силовых способностей. Несколько меньшая разница отмечена в двух

других критериях «Техника выполнения» и «Перемещение по сетке батута», $P < 0,05$.

Об эффективности воздействия опытной методики развития скоростно-силовых способностей на критерии оценки за 1-е упражнение можно судить по трёхлетней динамике показателей и достоверности их различий (таблица 4).

Таблица 4 – Трёхлетняя динамика показателей и достоверность различий результатов гимнастов опытной группы за 1-е упражнение (\bar{X}_2 - баллы)

Наблюдения	Критерии оценки			Оценка упражнения, баллы
	Техника, баллы	Время, сек	Перемещение, баллы	
№ 1 - 2022 г	16,8	15,11	9,2	41,11
№ 2 - 2023 г	17,1	15,90	9,3	42,30
№ 3 - 2024 г	17,8	16,62	9,3	43,72
P 1-2	<0,05	<0,05	>0,05	<0,05
P 2-3	<0,05	<0,05	>0,05	<0,01
P 1-3	<0,001	<0,01	>0,05	<0,001

По двум критериям, а также итоговой оценке выявлены существенные и достоверные изменения при $P < 0,05$ - $< 0,001$. Наибольший прирост отмечен между первым и третьим измерениями с уровнем доверительной вероятности 0,99-0,999. В тоже время, по третьему критерию «Перемещение по сетки батута», существенных изменений за три года не выявлено $P > 0,05$.

Подобная динамика положительного характера отмечена и при анализе результатов гимнастов опытной группы за второе упражнение (таблица 5).

К выявленным приростам критериев итоговой оценки, приведенным в таблице 4, добавляется показатель «Трудность упражнения», который за три года в среднем составил ровно 3,0 балла. Если в 2022 году второе упражнение спортсменов состояло только из 8-10 двойных сальто, в 2023 году гимнасты выучили и включили в соревновательную комбинацию тройное сальто, то в 2024 трудность упражнения составила в среднем 13,3 единицы и насчитывало два тройных сальто и восемь двойных.

Таблица 5 – Трехлетняя динамика показателей и достоверность различий результатов гимнастов опытной группы за 2-е упражнение (\bar{X}_2 - баллы)

Наблюдения	Критерии оценки				Оценка упражнения, баллы
	Трудность, единицы	Техника, баллы	Время, сек	Перемещение, баллы	
№ 1 - 2022 г	10,3	14,4	14,1	8,90	47,7
№ 2 - 2023 г	12,1	14,6	14,9	9,00	50,6
№ 3 - 2024 г	13,3	15,00	15,70	9,00	53,0
P 1-2	<0,01	<0,05	<0,05	>0,05	<0,001
P 2-3	<0,01	<0,05	<0,05	>0,05	<0,001
P 1-3	<0,001	<0,05	<0,001	>0,05	<0,001

Заклучение. На основании результатов проведенного исследования можно сделать вполне определенные выводы:

1. Содержание опытной методики развития скоростно-силовых качеств батутистов 13-15 лет состояло из специальных комплексов упражнений, лимитирующих спортивно-технический результат в прыжках на батуте и направленных на развитие групп мышц ног, спины и пресса;

2. Выявлена многолетняя положительная динамика показателей скоростно-силовых способностей батутистов. Результаты многолетнего тестирования, позволяют утверждать, что по всем контрольным упражнениям из года в год наблюдается положительная динамика показателей с существенным и достоверным различием ($P < 0,05 - 0,01$);

3. Эффективность применения опытной методики развития скоростно-силовых качеств батутистов 13-15 лет доказана ее влиянием на спортивно-технический результат исследуемых спортсменов, что выразилось:

- в преимуществе гимнастов г. Павлодара перед финалистами Чемпионата Республики Казахстан среди возрастных групп по критериям оценки за первое и второе соревновательное упражнение и итоговой сумме баллов с высоким уровнем доверительной вероятности $0,95 - 0,99$ ($P < 0,05 < 0,01$);

- в трёхлетней динамике показателей критериев оценки за первое и второе соревновательное упражнение и в итоговой сумме баллов гимнастов опытной группы, результаты приростов существенны и достоверны $P < 0,05 - < 0,001$.

Список использованных источников

1. Правила соревнований 2022-2024 - прыжки на батуте - Fédération internationale de gymnastique. Лозанна. 2022. - 64 с. Официальный сайт Международной федерации гимнастики - The International Gymnastics Federation (FIG) - www.fig-gymnastics.com/.
2. Кайгородова, А. В., Митриченко, Р. Х. Физические упражнения для развития скоростно-силовых способностей / А. В. Кайгородова, Р. Х. Митриченко: учеб. - метод. пособие. – 2015. – 125 с.
3. Заячук Т. В. и др. Скоростно-силовые способности в спортивной гимнастике //Ученые записки университета им. ПФ Лесгафта. – 2020. – №. 10 (188). – С. 138-142.
4. Гаранин, С.А. Прыжки на батуте / С.А. Гаранин: учеб. пособие для студентов факультетов физической культуры. Уссурийск, 2007. С 9-10.
5. Пиллюк, Н.Н. Программа спортивной подготовки. Прыжки на батуте, акробатической дорожке и двойном минитрампе: типовая учебно-тренировочная программа спортивной подготовки для детско-юношеских спортивных школ (ДЮСШ), специализированных детско-юношеских школ олимпийского резерва (СДЮШОР) и школ высшего спортивного мастерства (ШВСМ) /Под общ. ред. Н.В. Макарова и Н.Н. Пиллюка. ЦСП Минспорта. - М.: Советский спорт. - 2012. -112 с.

ЗАНЯТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ ПОСЛЕ АРТРОСКОПИИ

Севостьянова А. С.

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Кольева В.В.

научный руководитель: преподаватель-эксперт, г. Павлодар

Аннотация: Бұл мақалада артроскопияның салдары туралы жағдай қарастырылады, аурудың ерекшеліктері, операциядан кейінгі кезеңдегі қалпына келтіру барысы сипатталады және дене шынықтыру сабақтарында оңалтудың соңғы кезеңінде Бубновский техникасын қолдану нәтижелері берілген.

Түйінді сөздер: артроскопия, мениск, реабилитация, жаттығу терапиясы, Бубновский техникасы.

Аннотация: В данной статье рассмотрен случай последствий артроскопии, охарактеризованы особенности заболевания, ход восстановления в послеоперационном периоде и даны результаты применения методики Бубновского при окончательном этапе реабилитации на уроках физической культуры.

Ключевые слова: артроскопии, мениск, реабилитация, ЛФК, методика Бубновского.

Annotation: This article examines the case of the consequences of arthroscopy, characterizes the features of the disease, the progress of recovery in the postoperative period, and gives the results of using the Bubnovsky technique at the final stage of rehabilitation in physical education lessons.

Key words: arthroscopy, meniscus, rehabilitation, exercise therapy, Bubnovsky technique.

Высокая частота повреждений менисков коленного сустава обусловлена большой долей нагрузки, приходящейся на них, а также особенностями их анатомического расположения и функций. Данная патология нередко приводит к временной или стойкой утрате двигательной функции, что может негативно сказываться на дальнейшем общем качестве жизни человека. Таким образом, даже при восстановлении двигательной активности имеется вероятность вторичной травмы при околопредельных и предельных нагрузках. Все это обуславливает необходимость в поиске новых средств, методов и форм организации физической реабилитации, которые способствовали бы максимально полному восстановлению стабильности коленного сустава и сенсомоторного контроля в управлении движениями. Потому полная реабилитация и изменения подхода при выборе физических нагрузок очень важны.

Рассмотрим некоторые важные понятия. Коленный сустав (*articulation genus*) – наиболее крупный и сложно устроенный сустав тела человека. Он образован суставными поверхностями мыщелков бедренной кости, суставной поверхностью большеберцовой кости и надколенником.

Крестообразные связки находятся внутри сустава и имеют важное значение для укрепления коленного сустава: передняя крестообразная связка (*ligamentum cruciatum anterius*) препятствует соскальзыванию бедренной кости назад, а задняя крестообразная связка (*ligamentum cruciatum posterius*) – вперед. Также они регулируют стабильность сустава при движениях большого размаха и движениях, связанных с ротацией; оказывают тормозящее действие при разгибании и сгибании голени в коленном суставе. [1]

Разрыв мениска может вызвать «заклинивание» колена, а также боль при гиперэкстензии или максимальном сгибании коленного сустава, возникающую вдоль линии сустава (из-за напряжения коронарной связки) наряду с отеком сустава и некоторой степенью атрофии четырехглавой мышцы. При «заклинивании» сустава колено разгибается не полностью, и при попытке пассивного разгибания возникает ощущение упругости в конце. Если сустав опухший, обычно наблюдается небольшое ограничение сгибания или разгибания. Когда разрыв мениска острый, пациент может быть не в состоянии переносить вес на пораженную сторону. Часто происходит неожиданная блокировка коленного сустава во время движения, что может привести к проблемам с безопасностью пациента во время ходьбы.

Рассмотрев индивидуально виды спорта, обозначим, что крестообразные связки чаще всего травмируются:

- в игровых видах спорта: футбол, хоккей, баскетбол, волейбол, гандбол;

- в единоборствах: спортивная борьба, бокс, самбо, джиу-джитсу, дзюдо;

- в прыжковых видах спорта: горнолыжный спорт, спортивная гимнастика, акробатика, прыжки на батуте и т.п.

Таким образом, наиболее вероятны повреждения крестообразных связок в контактных видах спорта, так как в них чаще других возможен удар в область коленного сустава; а также в прыжковых видах спорта, так как в данном случае возможно неправильное приземление со скручивающим действием.

Реабилитация после частичной менискэктомии продолжается недолго. Это связано с тем, что пациентам не нужно ждать, пока ткани срастутся. Врач просто удаляет фрагмент мениска, а не пришивает его, поэтому уже через 2-6 недель после операции человек ощущает себя полностью здоровым, ходит не хромя, без дополнительной опоры, ведет привычный образ жизни. Уже через 3 месяца разрешены максимальные нагрузки на оперированный сустав.

Задачи реабилитации после удаления мениска коленного сустава состоят в следующем:

- снизить риск осложнений;
- сократить сроки восстановления пациента;
- предотвратить появление контрактур (тугоподвижности сустава);
- поддержать тонус мышц;
- создать хорошие условия для регенерации тканей;
- улучшить самочувствие пациента в реабилитационный период;
- добиться полного восстановления функции конечности;
- восстановить походку;
- избавиться даже от минимальной боли, чтобы вести активную жизнь без ограничений, заниматься физическим трудом и спортом. [2]

Полноценная реабилитация после удаления мениска очень важна, ведь большинство пациентов с травмой колена – это молодые, физически активные люди, часто спортсмены или занимающиеся спортом на любительском уровне. Поэтому им необходимо не просто восстановить функцию колена, чтобы ходить и не страдать от боли, но и достичь того уровня силы мышц, координации движений, глубокой чувствительности и амплитуды движений в коленном суставе, который был до травмы и до операции.

В ранний послеоперационный период задачей реабилитации является уменьшение симптомов, профилактика осложнений, создание нормальных условий для заживления операционной раны, а также предотвращение нарушения подвижности колена.

После операции в течение нескольких дней сохранится отек колена. Если вам проведена артроскопия, а не артротомия, то повреждение тканей уменьшается, поэтому отек и боль будут выражены слабее и пройдут быстрее. Также артроскопический метод проведения операции практически вдвое сокращает сроки восстановления, снижает риск осложнений, а на колене не остается крупных шрамов.

Способы реабилитации в этот период:

- кинезиотерапия – разработка коленного сустава, чтобы увеличить диапазон движений;
- массаж другой конечности, всего тела, а также областей оперированной ноги, которые находятся в отдалении от коленного сустава;
- охлаждающие процедуры для уменьшения отека;
- медикаментозное лечение для уменьшения боли, отека, воспаления, профилактики тромбозов. [2]

В ходе изучения этой темы мы выяснили, как можно после первичной реабилитации на занятиях физической культуры применять комплекс занятий ЛФК для закрепления эффекта от восстановления после резекции мениска. Разработать свой собственный комплекс упражнений нам не представилось возможным, однако мы отобрали упражнения повышенного уровня сложности.

ЛФК является основным способом реабилитации пациентов после операции на мениске во все периоды, за исключением раннего послеоперационного.

Упражнения начинаются на следующий день после операции. Применение ЛФК показано в течение нескольких месяцев, до полного восстановления функции конечности. Задачами лечебной физкультуры являются:

- достижение максимальной амплитуды движений в колене;
- сила и объем мышц не менее 90% по сравнению с другой ногой;
- нормализация глубокой чувствительности;
- устранение боли и отеков;
- улучшение кровообращения в суставе и нормализация восстановительных процессов;
- восстановление стереотипа ходьбы, трудовых и спортивных навыков. [2]

Комплекс упражнений, которые мы выбрали для закрепляющего этапа реабилитации – методика Бубновского. Методика мануального терапевта Бубновского направлена на устранение боли и отека коленных суставов с помощью специальных движений без приема медикаментов. По мнению специалиста, только регулярное выполнение умеренной физической нагрузки способно восстановить полноценное питание хряща, остановив процессы его разрушения и воспаления. Следовательно, гимнастика борется с причинами появления проблемы, а не только с симптомами, и постепенно приводит к полному отказу от обезболивающих препаратов.

Гимнастика Бубновского используется для лечения деформирующих артрозов, подагры, ревматоидного артрита, хронических бурситов, синовитов и других воспалительных и дегенеративно-дистрофических изменений коленного сустава. Для составления комплекса предлагаются следующие упражнения:

1. Лечь на спину. Поочередно, а затем вместе, сгибать ноги, подтягивая их максимально близко к корпусу.

2. Лежа на спине, одновременно оторвать от пола ногу и верхнюю часть тела. Постараться удержаться в таком положении 5-10 секунд.

3. В той исходной позиции, выполнить вращения согнутыми ногами, имитируя езду на велосипеде.

4. Встать на четвереньки. Не отрывая ладоней от пола, сесть на пятки, на выдохе громко произнося "Ха". Через 3-5 секунд вдохнуть, вернуться в исходное положение.

5. Пройтись по комнате на четвереньках, делая упор сначала на левое колено и правую ладонь, а затем задействуя левую руку и правую ногу.

6. Оставаясь в том же исходном положении, поочередно поднимать согнутые ноги вверх.

7. Лечь на живот. Поочередно выполнить махи лодыжками.

8. Лежа на животе, поднять сначала правую ногу и левую руку, затем левую ногу и правую руку.

9. В том же исходном положении, одновременно отводить прямые ноги в стороны, скользя ими по поверхности пола.

10. Сесть на пол, ноги выпрямить. Согнуть одну ногу, завести ее за другую, стараясь коснуться пола коленом. Выполнить упражнение в противоположную сторону.

11. Сесть на стул. Удерживаясь руками за сидение, поднять сразу обе ноги, вытягивая носок в направлении корпуса, а затем от него.

12. Встать на четвереньки, плавно опускать ягодицы — сначала справа, затем слева от голеней.

Первые три упражнения необходимо повторить 10-15 раз в 2-3 подхода. Последующие выполняются 7-10 раз.

Заниматься ЛФК по методике С. Бубновского рекомендуется только в период ремиссии. Гимнастика противопоказана при тяжелых сердечно-сосудистых патологиях, онкологии, респираторных и кишечных инфекциях. [3]

Мы в течение двух месяцев применяли данную методику на практике и пришли к нескольким выводам. Во-первых, методика Бубновского была эффективной конкретно в нашем случае. Во-вторых, эффективность заключительного этапа находится действительно на высоком уровне. В-третьих, мы выяснили, что занятия физкультурой могут помочь даже при послеоперационной реабилитации, являясь дополнительным этапом реабилитации.

Список использованных источников

1. Д.В. Федулова, К.А. Бердюгин. Физическая реабилитация спортсменов после травмы передней крестообразной связки и мениска коленного сустава с применением баланс-тренинга (Под редакцией Белокрылова Н.М.). – Екатеринбург: 2022. – 124 с.
2. Андреева С.А. Реабилитация после удаления мениска коленного сустава. – Москва: 2010. – 145.
3. Бубновский С.М. Методика Бубновского: краткий путеводитель. – Москва: Издательство «Эксмо», 2017. – 128.

ЭФФЕКТИВНЫЕ ФИЗИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ ПРИ ПЛЕЧЕЛОПАТОЧНОМ ПЕРИАРТРИТЕ

Тарасенко И. В.

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Кольева В.В.

научный руководитель: преподаватель-эксперт, г. Павлодар

Аннотация. Исследование посвящено анализу эффективности физических упражнений при таком заболевании, как плечелопаточный периаартрит. В ходе исследования были изучены и систематизированы комплексы упражнений как при болевом синдроме, так и в стадии восстановления, а также была проведена оценка изменений уровня болевого синдрома. Результаты исследования демонстрируют значительное улучшение работы рук во время проявления плечелопаточного периаартрита, а также уменьшение болей в плечевых суставах, что подтверждает эффективность нашего комплекса упражнений.

Ключевые слова: плечелопаточный периартрит, сустав, исследование, комплекс упражнений, восстановление.

Плечелопаточный периартрит, также известный как синдром запястно-плечевого периартрита или синдром "замороженного плеча", – это состояние, характеризующееся болезненностью и ограниченной подвижностью в плечевом суставе. Оно чаще всего развивается постепенно и проходит через три фазы: фазу боли, фазу заморозки и фазу разморозки.

Фаза боли: в этой фазе пациенты испытывают интенсивную боль в плече, которая может усиливаться при движении. Эта фаза может длиться от нескольких недель до нескольких месяцев.

Фаза заморозки: плечо становится все более жестким, подвижность сустава сокращается, что приводит к ощущению "замороженности" плеча. Эта фаза может продолжаться от нескольких месяцев до года.

Фаза разморозки: подвижность в плечевом суставе начинает постепенно восстанавливаться. Этот процесс может занять несколько месяцев или даже годов.

Плечелопаточный периартрит может иметь несколько причин, включая: травмы, переохлаждение, повреждения мышц и сухожилий, факторы риска (некоторые заболевания и состояния, такие как диабет, щитовидная железа и аутоиммунные заболевания, могут увеличить риск развития плечелопаточного периартрита), неправильную позу или движения.

Тем не менее, вопрос комплексных упражнений плечелопаточного периартрита остается малоизученным. Большинство исследований в области данного заболевания направлены на применение различных методов рефлекторной терапии (физиотерапевтические процедуры, иглотерапию, сегментно-точечный массаж), тогда как комплекс физических упражнений многие игнорируют, не учитывая важность ЛФК.

Актуальность данного исследования также подкрепляется необходимостью разработки научно обоснованных методических рекомендаций, специально адаптированных для групп людей с данным заболеванием. Такие рекомендации должны включать в себя не только общие принципы построения лечебного процесса, но и конкретные методы и упражнения, которые будут более эффективными для достижения целей лечебного процесса в данного заболевания.

Целью исследования является оценка эффективности комплексного лечения, включая курс упражнений при болевом синдроме, а также в процессе восстановления, при плечелопаточном периартрозе.

Исходя из цели нашего исследования нами были сформулированы следующие основные задачи исследования:

1. **Определение оптимальных параметров:** в исследовании будут проводиться анализы для определения оптимальных параметров упражнений, таких как интенсивность, частота и продолжительность выполнения, чтобы достичь наилучших результатов;

2. **Изучение механизмов действия:** исследование включает анализ механизмов действия упражнений на уровне мышц, суставов и нервной системы, чтобы понять, как они влияют на патологические процессы, характерные для плечелопаточного периартрита;

3. **Сравнение с другими методами лечения:** в ходе исследования мы будем сравнивать комплекс упражнений при болевых синдромах, а также в стадии восстановления.

4. **Определение потенциальных побочных эффектов:** исследование включает оценку потенциальных нежелательных эффектов или осложнений, связанных с выполнением упражнений, чтобы была возможность разработать безопасный и эффективный режим занятий для людей, страдающих плечелопаточным периартритом.

Наше исследование появилось на фоне хронического заболевания плечелопаточным периартритом докладчика данной статьи. Само исследование проводилось в течение 6 месяцев, начиная с октября 2023 года, и заканчивая мартом 2024.

Общие требования и правила. Перед тем, как начать заниматься лечебной физической культурой при плечелопаточном периартрите, нужно руководствоваться такими главными правилами:

- Не стоит прибегать к данному методу лечения в острой стадии заболевания.
- Больные ткани должны пребывать в состоянии покоя до уменьшения воспалительных проявлений.
- Появление незначительной болезненности во время выполнения упражнений не является поводом для отказа от ЛФК.
- Болевой синдром может быть купирован приемом обезболивающих препаратов.
- Выраженная боль является противопоказанием для дальнейшего выполнения упражнения.
- Обязательно соблюдать правила постепенного наращивания интенсивности выполняемых нагрузок.
- Недопустимо прибегать к силовым упражнениям, если костно-сухожильные комплексы пораженной области не готовы к этому.

- Выраженную болезненность или ограничение объема движений в плече можно уменьшить путем массажа плечелопаточной области или ее согревания перед выполнением упражнений.

- Начальный комплекс ЛФК должен быть представлен упражнениями из исходного положения лежа на спине.

- Первыми в упражнения при плечелопаточном периартрите должны вовлекаться более отдаленные от плеча суставы верхней конечности.

Также важно помнить, если человек с периартритом приступил к комплексной ЛФК, он обязан выполнять все упражнения регулярно. Нарушение этого принципа влечет за собой снижение эффективности.

Комплекс упражнений при болевом синдроме. При плечелопаточном периартрите в стадии нестойкой ремиссии с невыраженным болевым синдромом лечебная физкультура должна выполняться в исходном положении лежа на спине на твердой поверхности.

1. Разминка верхней конечности в виде сгибания-разгибания пальцев кисти, сжимания-разжимания кисти в кулак (по 8-10 раз).

2. Сгибательно-разгибательные и вращательные движения кистью в запястье при согнутых предплечьях в локтях под прямым углом (около минуты). После этого руки укладываются вдоль туловища для расслабления и кратковременного отдыха.

3. Руки вдоль туловища в положении лежа на спине. Выполнить по 10 вращательных движений верхними конечностями, поочередно перемещая кисти ладонями кверху-книзу.

4. Из прежнего исходного положения, согнув предплечья в локтях, положить кисть на плечо, делая при этом вдох с задержкой на 2-3 секунды. После этого следует выдох с опусканием рук на пол. Такая лечебная физкультура состоит из 7-10 движений.

5. Верхние конечности, расположенные вдоль туловища, сгибаются в локтях и плавно разводятся в стороны с одновременным подтягиванием локтей кверху, а кистей до соприкосновения с полом. Повторить 5-6 раз.

6. Расположить кисти на область соответствующего плечевого сустава. Разводя локти в стороны, делается вдох, приводя обратно – выдох.

7. Из того же исходного положения (кисти на плечах) произвести максимальное поднятие локтей вперед на вдохе и опускание на выдохе до 10 раз.

8. Разведение выпрямленных верхних конечностей в стороны из положения лежа на спине с одновременными вращательными движе-

ниями фиксированных в одной линии кистей предплечий и плеча (2 минуты). Избегать выраженных болей и усталости.

9. Поднимание выпрямленных рук вверх перед собой из положения лежа с одновременным вдохом и выдохом при опускании (2 минуты).

10. Заключительное расслабляющее упражнение – развести руки в стороны ладонями кверху, полежать несколько минут.

Данный комплекс упражнений выполнялся на протяжении 1 месяца, так как был направлен именно на снятие болевого синдрома. Стоит отметить, что после данного комплекса упражнений, действительно, исчезла острая боль в области плечевого сустава, что говорит об эффективности данных упражнений. Однако острая боль сменилась тупой болью при движениях верхних конечностей, онемением, а также общим дискомфортом. В таких случаях нужно продолжать ЛФК в виде комплекса упражнений в стадии восстановления.

Упражнения из исходного положения сидя на стуле.

1. Спина ровная, ноги устанавливаются на ширине плеч. Выпрямленные руки поднимаются перед собой вверх с одновременным вдохом. На выдохе руки опустить. После 5-6 таких циклов произвести разведение рук в стороны с максимально допустимым подниманием вверх.

2. Выполнить линейные движения плечами в виде их поднимания-опускания (1 минута).

3. Движения плечами по кругу и ”восьмеркой” вперед и назад с опущенными вниз руками (1 минута).

4. Достать кистью к лопатке сначала противоположной стороны над плечом и под ним, а потом своей стороны 7-8 раз.

5. Отведение руки в сторону и кзади с задержкой в таком положении на несколько секунд. Выполняется по 5 раз поочередно для каждой руки.

6. Кисти укладываются на плечи с одной стороны, колени вместе в положении сидя на стуле. Нужно максимально тянуть локти книзу по направлению к противоположному колену.

7. В заключение выполняются круговые движения в шейном отделе позвоночника в обе стороны при опущенных вниз руках (2 минуты).

Упражнения из положения стоя.

1. Вращательные движения кистями по кругу с одновременным подниманием выпрямленных рук вверх на вдохе и опусканием на выдохе. Упражнение выполнять до появления небольшой усталости.

2. Ноги устанавливаются на ширине плеч. Упражнение заключается в выполнении махов руками вправо-влево, а затем вперед-назад. Достаточно по 8-10 циклов каждого из упражнений.

3. Выполнение махов руками во время ходьбы (около минуты).

Данный комплекс упражнений выполнялся на протяжении 5 месяцев регулярно и своевременно. При окончании курса мы сделали вывод о том, что данные упражнения эффективны в своём использовании. Боль в верхних конечностях пропала, однако не стоит забывать о том, что боль может вернуться. При хроническом плечелопаточном периартрите боль может появиться вновь из-за неудобной позы во сне, сильных физических нагрузок, резком движении рук и т.д. Также не стоит забывать, что чаще всего периартрит проявляется именно осенью и весной, так как иммунная защита организма ослабевает. Именно поэтому можно произвольно выполнять комплекс упражнений «стадии восстановления» перед началом весны или осени для предотвращения появления болевых синдромов в плечевом суставе.

Исследования эффективности физических упражнений при плечелопаточном периартрите показывают следующие **выводы**:

- **Упражнения способствуют улучшению подвижности:** систематическое выполнение физических упражнений может привести к улучшению подвижности плечевого сустава у пациентов с плечелопаточным периартритом. Это может помочь снизить жесткость и увеличить функциональность сустава.

- **Упражнения уменьшают боль:** регулярные упражнения могут помочь снизить интенсивность боли в плече у людей с плечелопаточным периартритом. Это может быть связано с улучшением кровотока, снижением воспаления и укреплением окружающих мышц.

- **Комплексные программы эффективнее:** проведенное нами исследование также показывает, что комплексные программы упражнений, включающие разнообразные виды упражнений часто оказывают более выраженный эффект, чем отдельные упражнения.

Таким образом, физические упражнения являются важной и эффективной составляющей комплексного лечения плечелопаточного периартрита, способствуя улучшению подвижности, снижению боли и повышению качества жизни пациентов.

Список использованной литературы

1. Беленький А.Г. Патология плечевого сустава. Плечелопаточный периартрит. Прощание с термином: от приблизительности – к конкретным нозологическим формам. Consilium medicum, 2004.- Т. 6.- №2.- С. 15-20 2;

2. Боль в плече: патогенез, диагностика, лечение. В.А. Широков. – 2-е изд. М.: МЕД пресс-информ, 2012.- 240 с;
3. Внесуставные заболевания мягких тканей опорно-двигательного аппарата М.Г. Астапенко, П.С. Эрялис. М.: Медицина, 1975.- 148 с;

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕРЕСА К ЭТНОКУЛЬТУРЕ У УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ КЛАССОВ ВО ВНЕКЛАССНЫХ МЕРОПРИЯТИЯХ

Тлеукина Р.Б.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация: Данное исследование направлено на изучение эффективных методов формирования интереса у учащихся средних классов к этнокультуре через проведение внеклассных мероприятий. Основываясь на современных теориях обучения и культурологических подходах, в исследовании проанализированы различные формы и методики проведения мероприятий, направленных на активное вовлечение учащихся в изучение и понимание разнообразия этнокультурного наследия. Результаты исследования могут быть использованы для разработки и реализации программ образовательных мероприятий, способствующих расширению культурной компетенции и толерантности у учащихся.

Ключевые слова: этнокультура, музыкальное искусство, учащиеся, средняя общеобразовательная школа, внеклассные мероприятия.

Аннотация: Бұл зерттеу орта мектеп оқушыларының этномәдениетке деген қызығушылығын сыныптан тыс жұмыстар арқылы дамытудың тиімді әдістерін зерттеуге бағытталған. Зерттеуде заманауи оқыту теориялары мен мәдени тәсілдер негізінде студенттерді этномәдени мұраның алуан түрлілігін зерделеу мен түсінуге белсенді түрде тартуға бағытталған іс-шараларды өткізудің әртүрлі нысандары мен әдістері талданады. Зерттеу нәтижелері студенттердің мәдени құзыреттілігі мен толеранттылығын кеңейтуге ықпал ететін білім беру қызметінің бағдарламаларын әзірлеу және жүзеге асыру үшін пайдаланылуы мүмкін.

Негізгі сөздер: этномәдениет, музыкалық өнер, оқушылар, орта мектеп, сыныптан тыс жұмыстар.

Abstract: This study is aimed at studying effective methods of developing interest in ethnoculture among middle school students through extracurricular activities. Based on modern learning theories and cultural approaches, the study analyzes various forms and methods of conducting activities aimed at actively involving students in studying and understanding the diversity of ethnocultural heritage. The results of the study can be used

to develop and implement programs of educational activities that contribute to the expansion of cultural competence and tolerance among students.

Key words: *ethnoculture, musical art, students, secondary school, extracurricular activities.*

«На сегодня численность населения Казахстана составляет 19 766 807 человек. Из них 70,6% – казахи, доля русского населения – 15,1%, узбеков – 3,2%, украинцев – 1,9%, уйгуров – 1,5%, немцев – 1,1%, татаров – 1,1%, азербайджанцев – 0,7%, корейцев – 0,6% и другие национальности» [2].

Основным принципом государственной политики в сфере образования является защита и развитие национальных языков и культур, региональных культурных традиций и особенностей в условиях многонационального государства. Формы народного воспитания находятся в неразрывном единстве с институтами социальной жизни народа, его верованиями, традициями, обычаями и обрядами, хозяйственной деятельностью, нормами общественного поведения. Реализация идей этнокультурного образования достигается путем введения в образовательную систему этнического компонента. Создание законодательной основы, позволяющей народам республики самостоятельно решать вопросы развития культуры и образования, актуализировало обновление содержания образования с учетом культурного своеобразия, проживающих в регионах этнических общностей.

Проблема этнокультурного образования нашла отражение в нормативно-правовых документах Республики Казахстан: Конституции Республики Казахстан, «Концепции формирования государственной идентичности Республики Казахстан» (1996), «Концепции развития гражданского общества РК» (2005), Законе РК «Об образовании» (2007), «Концепции гуманитарного образования в РК» (1994), «Концепции этнокультурного образования в Республике Казахстан» (1996) [1]. Также в программах по развитию этнокультуры. Программа «Рухани жаңғыру» была разработана на основе положений статьи Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», которая опубликована 12 апреля 2017 года. В ней обозначена основная цель нации на новый исторический период: сохранить и приумножить духовные и культурные ценности, войти в 30 развитых государств мира. Программа предусматривает несколько проектов, направленных на достижение этих целей. *Целью национального проекта «Ұлттық рухани жаңғыру» является сохранение национально-культурной идентичности и реализация художественно-творческого потенциала каждого казахстанца путем*

стимулирования, повышение качества и разнообразия культурных продуктов, а также формирование у молодого поколения духовно-нравственных ценностей [5].

Проект «Современная казахстанская культура в глобальном мире» нацелен на выстраивание системной работы по популяризации культуры Казахстана за рубежом. При этом ставка делается на продвижение современной культуры как по форме, так и по содержанию. Стартовым событием стала презентация Программы «Рухани жаңғыру», которая состоялась 17-19 октября 2017 года в Штаб-квартире UNESCO в Париже [6].

Проблемам становления и развития народного художественного творчества и этнокультурного образования в Казахстане посвящена докторская диссертация М.Е. Ержанова, а также кандидатские диссертации Ю.А. Сапаровой и А.А. Жолтаевой. Становлению и развитию художественной самодеятельности Узбекистана в контексте этнокультурных традиций посвящена кандидатская диссертация М.А. Бадалова. Инновационные системы, теоретические модели и интегрированные программы этнокультурного и этнохудожественного образования детей в российских дошкольных образовательных организациях, школах и учреждениях дополнительного образования отражены в докторских диссертациях Э.П. Костиной и М.В. Лазаревой, в кандидатских диссертациях Л.И. Васехи, С.А. Ермоловой, В.Р. Иващенко, С.М. Малакуцкой, А.В. Нестеренко, Т.К. Рулиной, С.В. Рыковой, и др.

«У казахов есть поговорка: «Как только казан остается без крышки, тут и собака теряет совесть». В прошлом году мы были свидетелями, как наши жители жадно разбирали овощи и фрукты из Таджикистана, что вызвало шквал негодования. Мы видели, как перед новым годом, буквально за минуту разобрали шоколадную елку. Это видео набирает тысячи просмотров в международных пабликах. Так это наш культурный уровень? Чего мы достигли? А в чем причина таких не совсем приличных ситуаций? Нельзя сказать, что мы голодаем, а сказать, что мы сыты – не дают такого рода неприятные картины». Нурторе Жусип, Депутат сената парламента Казахстана (с 2019 года) [3].

Культура определяет нормы поведения в повседневном общении, в профессиональной и деловой сферах. Культура - (от лат. cultura – воспитание, образование, развитие) «исторически определенный уровень развития общества, творческих сил и способностей человека, выраженных в типах и формах организации жизни и деятельности

людей. В их взаимоотношениях, и так же в создаваемых ими материальных и духовных ценностях» [7, с. 9].

По мнению ученого Абдуллаева Х.О. «Этнокультура - это социальная реальность, выражающая материальные и духовные богатства, образ жизни, язык, обычаи, способы изменения окружающего мира, самовосприятие и самопонимание, созданные в длительном процессе социально-исторического развития народа, нации, существование этноса» [8].

Этнокультура каждого народа имеет свои неповторимые материальные и духовные ценности. В них содержится мощный воспитательный потенциал для развития и формирования полноценной личности.

Для развития культуры, а также этнокультуры в Казахстане были разработаны и приняты к реализации учебные программы для учащихся средних общеобразовательных школ, которые можно было использовать также во внеклассной работе. Абдулхамит Райымбергенов основатель программы «Мурагер» и директор колледжа «Кокил» считает, что дети не изучающие собственную культуру, не смогут стать творческими людьми. Толерантность в музыке выражается в том, что ребенок может взять домбыру и сыграть на ней любую мелодию, а не только казахскую. Традиционное устное творчество и игра на музыкальных инструментах способствуют развитию слуха и памяти, а также мелкой моторики и тактильной чувствительности [4].

Мир этнокультуры открывает детям нравственные ценности народа: милосердие, трудолюбие, любовь к природе, родной земле. Народная культура воплощена в доступных для школьников формах: играх, песнях, сказках, традициях, обычаях, в предметах быта, ремеслах. Обращение к этнокультуре предоставляет ребенку возможность познать себя с помощью разных ролей и видов деятельности: пения, танцев, рисования, лепки, игры, приема гостей, приготовления пищи и т. д., тем самым способствуя всестороннему развитию личности ребенка, а также формированию навыков межличностного общения [9].

Национальная культура в силу своей сути и целостной природы обладает способностью с наибольшей наглядностью отображать национальное: национальную психологию, национально-специфическое в характере, национальные особенности народа, его нравственное сознание и национальное самосознание. Этнокультура и национальное самосознание тесно связаны между собой. Национальное самосознание является необходимой и специфической стороной общественного сознания, которое отражает общественное бытие человека, его материальную культуру. Важной стороной национального самосозна-

ния является осознание людьми своей индивидуальности, принадлежности, что они принадлежат именно к этой, а не к другой национально-этнической, социально-политической общности-нации и этноса [10].

Воспитание культуры межнационального общения, включающей различные компоненты и качества, в современном обществе возможно при особой роли школы, так как именно здесь складываются взгляды на мир, ценностные установки и ориентации, накапливается личный опыт общения в больших и малых группах сверстников [11].

Формирование интереса у учащихся средних классов к этнокультуре во внеклассных мероприятиях может быть увлекательным и эффективным способом расширения их культурного кругозора и понимания разнообразия мировых культур. Вот несколько идей для организации таких мероприятий.

Тематические вечера или вечеринки: Тематические вечера или вечеринки, посвященные различным культурам мира. Учащиеся могут представить культуру выбранной страны или региона через традиционную музыку, танцы, кулинарию, национальную одежду и т. д.

Мастер-классы и мастерские: Мастер-классы по изготовлению традиционных ремесел или блюд из разных культур. Это может быть изготовление национальных кукол, плетение ковров, приготовление национальных блюд и т. д.

Культурные выставки и ярмарки: Культурные выставки или ярмарки, где учащиеся могут представить работы, относящиеся к разным аспектам культуры - фотографии, картины, рукоделие, национальные костюмы и т. д.

Тематические игры и викторины: Тематические игры и викторины, в которых учащиеся могут проверить свои знания о различных культурах мира. Это может быть в форме культурных квизов, игр-викторин или даже культурных олимпиад.

Театральные постановки и спектакли: Постановка театральных спектаклей или пьес, основанных на мифах, легендах или народных сказаниях различных культур.

Экскурсии и поездки: Экскурсия и поездка в места, связанные с культурным наследием, такие как музеи, этнографические парки, национальные заповедники и т. д.

Интерактивные презентации и демонстрации: Интерактивные презентации и демонстрации, где учащиеся смогут узнать больше о культурных традициях, обычаях и обрядах различных народов.

Тематические вечера в кинотеатре: Тематические вечера в кинотеатре, где будут показываться фильмы, отражающие разные аспекты культурного разнообразия мира.

Эти внеклассные мероприятия помогут учащимся не только расширить свои знания о различных культурах, но и развить интерес и уважение к этнокультурному наследию различных народов.

В заключении важно отметить, что формирование интереса к этнокультуре играет крайне важную роль в многонациональном государстве. Понимание и уважение культурного многообразия способствует развитию гражданского общества, укреплению социальной стабильности и улучшению межэтнических отношений. Поддержка и продвижение этнокультурного наследия способствует сохранению культурной идентичности различных этнических групп, что является основой для развития многонационального государства как гармоничного и многослойного сообщества. Таким образом, формирование интереса к этнокультуре является ключевым элементом обеспечения культурного разнообразия и социокультурной интеграции в многонациональном контексте.

Список использованных источников

6. Основные направления и развития этнокультурного компонента в республике Казахстан \ Мир науки, культуры, образования. № 1 (68) 2018. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-napravleniya-i-razvitiya-etnokulturnogo-komponenta-v-respublike-kazahstan/viewer>
7. Бюро национальной статистики [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/6373/>
<https://www.zakon.kz/obshestvo/6420350-senator-obespokoen-urovнем-kultury-kazahstantsev.html>
8. <https://www.zakon.kz/obshestvo/6420350-senator-obespokoen-urovнем-kultury-kazahstantsev.html>
9. Казахстан | культурное развитие. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://the.akdn.ru/%d0%b3%d0%b4%d0%b5-%d0%bc%d1%8b-%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%b0%d0%b5%d0%bc/central-asia/akdn-kazahstan/kazahstan-kulturnoe-razvitie>
10. Программа «Рухани жаңғыру» – взгляд в будущее. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://official.satbayev.university/ru/university/roukhani-zhangyru>-Программа «Рухани жаңғыру» – взгляд в будущее [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://official.satbayev.university/ru/university/roukhani-zhangyru>
11. Маркарян Э. С. Философские проблемы культуры. - Тбилиси, 1980. - С. 9.
12. Теоретические концепции и понятие этнокультуры Хафиза Олимходжаевна Абдуллаева Volume 4 Issue 2 / April 2023 [Электронный ресурс] - Режим доступа: <file:///C:/Users/%D0%AD%D0%B4%D1%83%D0%B0%D1%80%D0%B4/Desktop/p/%D0%A0%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%20%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C%D0%BC%D0%BE/teoreticheskie-kontseptsii-i-ponyatie-etnokultury.pdf>
13. Кравченко А.И. Культурология: словарь. – М. Академический Проект, 2000. – 671 с.

14. Этнокультура как многофункциональная система взаимодействия Шаваева М.О. Эфендиев Ф.С. [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://skgii.ru/upload/docs/biblioteka/uchebniki/shavaeva_efendiev_etnokultura_kak_mnogofunkcionalnaya_sistema_vz.pdf
15. Формирование культуры межнационального общения молодого поколения Казахстана. [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://kopilkaurokov.ru/istoriya/prochee/formirovaniie_kul_tury_miezhnatsional_nogho_obshchieniia_molodogho_pokolieniia_k#google_vignette

РЕАЛИЗАЦИЯ МЕХАНИЗМА ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО СОПРЯЖЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Циммерман И. В.

*студент Павлодарского педагогического университета
им. Э.Марғұлан, г. Павлодар,*

научный руководитель: Семёнова М.В., кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, г. Павлодар

***Аннотация.** В данной статье раскрывается реализация механизма реализации психофизического сопряжения в процессе физического воспитания младших школьников. Приведены примеры упражнений и заданий для реализации процесса сопряженного психофизического развития младших школьников.*

***Ключевые слова:** сопряженное психофизическое развитие, механизм психофизического сопряжения, физическое воспитание, младшие школьники.*

***Аннотация.** Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының дене тәрбиесі процесінде психофизикалық конъюгацияны жүзеге асыру механизмінің іске асырылуы ашылады. Бастауыш сынып оқушыларының психофизикалық даму процесін жүзеге асыруға арналған жаттығулар мен тапсырмалардың мысалдары келтірілген.*

***Түйінді сөздер:** конъюгацияланған психофизикалық даму, психофизикалық конъюгация механизмі, дене тәрбиесі, бастауыш сынып оқушылары.*

***Annotation.** This article reveals the implementation of the mechanism of realization of psychophysical coupling in the process of physical education of younger schoolchildren. Examples of exercises and tasks for the implementation of the process of conjugate psychophysical development of younger schoolchildren are given.*

***Keywords:** conjugate psychophysical development, the mechanism of psychophysical conjugation, physical education, primary school children.*

Принципы и методы направленных сопряженных воздействий в антропологических науках были внедрены в практику известным специалистом в области теории и методики спортивной тренировки В.М.Дьячковым [1]. Он начал применять этот подход в процессе подготовки высококвалифицированных спортсменов. В настоящее

время метод сопряженного воздействия на физическое и психическое развитие учащихся в процессе физического воспитания начинает применяться в школьной практике.

В общих чертах метод представляет собой взаимосвязанное (сопряженное) применение средств двигательной активности и психорегулирующих воздействий в процессе обучения, воспитания и оздоровления учащихся.

В процессе сопряженного психофизического воздействия двигательная активность включает в себя не только освоение того или иного движения (комплекса движений) и навыка, но и познавательный и личностный аспекты. При этом последний ориентирован на осознание собственного «Я» в условиях постоянного физического и психического развития. Одно и то же упражнение можно использовать как для обучения двигательному навыку, так и для развития двигательных способностей, а также (в игровой форме) для интеллектуального развития. При соответствующем подборе игр и упражнений физическое воспитание способствует формированию здоровых привычек, позволяет осуществлять самоконтроль при стрессовых ситуациях, сопровождается тенденцией к отказу от агрессивного поведения [2, 3, 4].

Таким образом, суть принципа сопряженного психофизического воздействия заключается в том, что применяемые средства позволяют добиваться конкретных изменений в физической сфере (например, физическое качество быстроты), которые, в свою очередь, способствуют направленным изменениям в психической сфере (например, скорости восприятия информации и принятия решения). При этом сопряженное воздействие используется как последовательно (физические упражнения создают предпосылки для последующего развития физических качеств), так и параллельно (упражнения одновременно воздействуют на физическую и психическую сферы) [8,9, 10].

Известно, что между деятельностью мышц, состоянием внутренних органов и психическим состоянием ребенка существует теснейшая связь. В скелетной мускулатуре находятся нервные клетки, которые при мышечных сокращениях посылают в мозг стимулирующие импульсы. С одной стороны, эти импульсы сигнализируют о совершаемых человеком движениях. С другой стороны, нервные клетки одновременно повышают общий тонус коры головного мозга. Характерной иллюстрацией является факт, что многие люди во время интенсивных размышлений произвольно или непроизвольно начинают двигаться. Некоторые лучше думают при ходьбе, другие крутят волосы или барабают пальцами. Даже статические упражнения (например, позы) способны повлиять на результат психической деятельности.

Акимова М.К. описывает эксперимент, в ходе которого людей временно лишали зрительных, слуховых, тактильных ощущений. Возникающие при этом галлюцинации чаще наблюдались у испытуемых, находящихся в положении лежа, и реже – в положении сидя. На основании экспериментальных данных можно сделать вывод, что даже небольшое мышечное напряжение при положении сидя способно, индуцируя кору головного мозга, снижать галлюцинаторную активность [10].

Ананьева Н.А., Ямпольская Ю.А. отмечают, что импульсы, идущие в головной мозг от определенных групп сократившихся мышц, способны вызывать разнообразные эмоции. Он подтвердил это экспериментально, вызывая различные эмоции у погруженных в гипнотическое состояние испытуемых, меняя положение их рук [2].

Любая работа, связанная с формированием и развитием социальных, в том числе коммуникативных, навыков, с личностным ростом, начинается с развитием самопознания. В полной мере это относится и к сопряженному воздействию, важнейшим компонентом которого является работа по развитию самопознания детей, чувства собственного Я. Одним из первых шагов в этом направлении является то, что уже в начальной школе необходимо не только способствовать тому, чтобы физические упражнения благоприятно воздействовали на психическое развитие детей. Не менее важным компонентом работы является передача детям начальных знаний о механизмах такого воздействия.

В качестве примера рассмотрим одно из таких «подводящих» занятий о влиянии физической культуры на настроение человека, проводимых в первом классе.

Цель урока: показать, как физические упражнения, мимика могут влиять на настроение человека.

Вводная часть (5 мин.). Краткая беседа о роли мимических мышц в создании настроения человека. Дается установка на создание собственного положительного настроения с помощью мимики, например: «Придайте лицу сердитое выражение, веселое выражение. Что изменилось в ваших ощущениях?»

Разминка (3 мин.). Ходьба (следить за осанкой, «бодростью» шага), легкий бег (сохранять осанку как при ходьбе, голову держать высоко), переход на ходьбу с восстанавливающими дыхательными упражнениями.

Общеразвивающие упражнения (ОРУ) (4 мин.): потягивание («Я спросонья»), поднятие плеч вверх («Я удивлен»), повороты туловища в стороны и наклоны («Я ищу что-то»).

Основная часть (15 мин.). Дети выполняют статичные, динамичные и ролевые задания.

Статичные (поза, мимика, взгляд): вид бодрого человека, усталого, злого, веселого.

Движения: строевой шаг на параде, осторожная ходьба по льду, тяжелая ходьба по болоту.

Ролевые: кошка подкрадывается к мышке, медведь идет по лесу, пугливый зайчик на открытой поляне, бодрая лошадка движется по кругу, озорной петушок прогоняет кошку.

Игра «Отгадай» на развитие пантомимических способностей, эмоциональной сферы (7 минут): водящий ребенок выходит из зала (отдаляется от спортивной площадки). Остальные договариваются, что они будут показывать, когда водящий вернется. Вернувшись (по сигналу), водящий здоровается и спрашивает: «Что вы делали, пока меня не было?» Остальные участники игры по очереди жестами показывают, что они делали (подметали, копали яму, читали и т.д.). Выигрывает тот водящий, который быстрее и правильнее угадает, чем занимались в его отсутствие.

Заключительная часть (6 мин.). Дети идут по кругу, выполняя глубокий вдох и медленный выдох, при этом поднимая и свободно опуская руки («Мы отдыхаем»).

Домашнее задание. Рассказать близким о том, как важно и полезно чаще улыбаться и находиться в бодрой позе.

При выполнении ОРУ следует призывать детей стараться быть более выразительными, артистичными. В конце урока опросить детей, заметили ли они, как менялось их настроение в зависимости от позы и мимики.

Цель этого занятия заключается не только в демонстрации влияния физических упражнений, мимики на настроение человека, но и в развитии представлений о возможности воздействовать на внутренний мир человека, его «Я» через движение. В этой связи представляют определенный методический интерес подходы, согласно которым школьник рассматривается на основании его отношения к самому себе. Его «Я»-состояния в процессе выполнения различных этюдов, игр, ритуалов не только способствуют непосредственному осознанию своей роли в окружающем мире, но и повышают активность созидательной деятельности. Так и в нашем случае интеграция средств физической подготовки и психического совершенствования позволяет по-новому формировать деятельное отношение ребенка к действительности, повышая эффективность его развития как личности.

Следует отметить, что, моделируя окружающий мир, мозг человека отражает образ («схему») собственного тела. Первичной основой построения «схемы» тела, отмечает Л.П. Гримак, является сила тяжести, определяющая основные базовые понятия «верх», «низ» и другие координаты. Американские психологи установили, что способность ориентироваться в окружающем мире, обусловленная действующей на организм силой тяжести, влияет на уровень развития ребенка. В раннем возрасте ориентирование в пространстве проходит двумя способами:

- за счет зрительной оценки взаиморасположения окружающих предметов;
- за счет нервной импульсации, поступающей из так называемых гравирецепторов (органов, автоматически поддерживающих равновесие тела). [30, с.85].

Занятия, направленные на адекватное восприятие «схемы» тела, становятся базовыми, первоначальными для сопряженного воздействия на развитие ребенка. И здесь необходимо вновь напомнить, что ребенок должен понимать механизм влияния физических упражнений на его организм. Для этой цели необходимо освоение учащимися определенных представлений, причем не потому, что «так сказал учитель», а в силу искреннего, эмоционально окрашенного понимания.

Рассмотрим особенности выполнения игр и упражнений в ходе уроков. В первую очередь следует обратить внимание, что целью уроков было изменение не физической, а психической сферы учащихся. Для того, чтобы достигнуть данной цели, применяя физические упражнения, каждое из них служило своеобразной иллюстрацией определенного ментального образа.

Так, в известной игре «Замри» дети принимали не любую (пусть даже самую замысловатую) позу, а наполненную конкретным «жизненным» содержанием. В этом случае участники были вынуждены через движение показать некий образ.

Аналогично построены и другие игры, хотя метод сопряжения применяется и при проведении общеразвивающих упражнений, и в заключительной части. При этом необходимо помнить, что в начальной школе отличительной особенностью учебных занятий по физической культуре является решение образовательных задач: овладение школой движения, формирование первичных знаний об основах физической культуры и здоровом образе жизни. Осознанная интеллектуальная деятельность учащихся на уроках способствует более эффективному изучению материала, а двигательные умения и навыки, приобретенные

таким образом, становятся более прочными, и расширяется их прикладное значение [31,с.66].

Применение средств физической культуры с учетом ее психологического воздействия на ребенка способствует его развитию в сфере так называемого практического интеллекта. Под практическим интеллектом в данном случае подразумеваются способности воспринимать и перерабатывать информацию, ориентироваться в пространстве и времени, адекватно и своевременно реагировать на изменение ситуации, оперативно решать задачи. Кроме того, применение средств сопряженного психофизического воздействия позволяет ребенку осознанно оценивать состояние собственного тела, понимать свое «Я» и находить свое место в схеме «Я в группе».

Хорошо известен факт: одним из эффективных средств поддержания (формирования) психического здоровья человека является физическая деятельность, психомоторная активность. Занятия физическими упражнениями, организация коллективных соревнований, участие совместно со взрослыми в туристских походах ставят ребенка в позицию активной деятельности, когда он вынужден, «преодолевая» себя, выполнить то или иное двигательное задание, за каждым из которых стоят нравственные, эстетические переживания.

Двигательная активность неразрывно связана с психическим развитием, причем эта взаимосвязь начинается в самом раннем возрасте. Например, когда ребенок начинает самостоятельно ходить, расширяются возможности его действий с вещами. Самостоятельное передвижение совершенствует познавательную активность ребенка и т.д. Эта взаимосвязь выражено прослеживается на занятиях физическими упражнениями. При обучении двигательным действиям необходимо учитывать общие особенности развития психических процессов.

При оценке воздействия физической культуры на организм школьников необходимо учитывать степень зрелости, особенности возрастного развития физиологических систем организма. Прежде всего, это неравномерность развития всех психических функций, участвующих в регуляции движений в естественном развитии детей (под влиянием специальных упражнений психические функции развиваются быстрее).

Высшая нервная деятельность младших школьников имеет ряд специфических особенностей, которые связаны с возрастным совершенствованием основных свойств нервной системы. Дети не переносят действия сильного или длительного монотонного раздражителя: сила нервных процессов у них относительно невелика, резко выражено внешнее торможение. Внутреннее (в особенности запазды-

вающее) торможение неустойчиво. Поэтому часто, не успев выслушать объяснение учителя, дети начинают выполнять упражнения. Точный анализ деталей движения подменяется в этом случае «угадыванием» правильности его выполнения. Дальнейшая коррекция движения осуществляется путем сопоставления выполнения его с движениями других детей, а также под воздействием указаний учителя.

Особенности запаздывающего торможения нужно учитывать при обучении детей командам, элементам строя и относительно сложным физическим упражнениям. Необходимо находить оптимальные интервалы между предварительной и исполнительной командами.

Совершенствовать психомоторные функции и психические процессы можно двумя путями. Первый осуществляется благодаря применению разнообразных физических упражнений (игровых, циклических, скоростно-силовых, сложно-технических и т.д.), которые непосредственно связаны с протеканием и специфическим проявлением тех или иных психических процессов. Второй – через специальное развитие ведущих двигательных качеств.

Специалистами обнаружена отчетливая взаимосвязь между развитием физических способностей и нравственных качеств детей и подростков. Так, В.Д. Чепик [4] предложил дифференцированную систему формирования физических способностей и нравственных качеств детей и подростков. Каждой группе упражнений соответствуют определенные группы нравственных качеств:

- двигательные режимы с использованием циклических упражнений (ходьба, бег, лыжи, плавание и т.д.) способствуют развитию двигательных способностей занимающихся, совершенствованию волевых качеств личности, произвольной регуляции своего поведения, трудовому воспитанию;

- двигательные режимы с использованием силовых упражнений – совершенствованию волевых качеств, развитию двигательных способностей;

- спортивные, подвижные игры, соревнования, эстафеты – формированию нравственности, воспитанию коллективизма, этики взаимоотношений и других коммуникативных навыков;

- туристские спортивно-оздоровительные походы – формированию нравственности, трудовому воспитанию, воспитанию коллективизма, этики взаимоотношений, развитию интеллекта;

- ритмические упражнения с музыкальным сопровождением – эстетическому воспитанию, развитию двигательных способностей;

- элементы гимнастики и акробатики – совершенствованию волевых качеств, развитию двигательных способностей [4,8,9].

Различные по направленности физические упражнения могут выступать не только для развития тех или иных личностных качеств, но и в качестве способа коррекции имеющихся у детей отклонений в развитии.

Список использованной литературы

1. Дьячков В.М. К вопросу управления процессом совершенствования технического мастерства // Проблемы высшего спортивного мастерства. – М., 2018. – 355с .
2. Ананьева Н.А., Ямпольская Ю.А. Физическое развитие и адаптационные возможности школьников // Вестник РАМН, 2020, № 5. С.23-28.
3. Лях В.И. Двигательные способности. Общая характеристика и основы теории и методики их развития в практике физического воспитания // Физическая культура в школе. 2021, № 2. С.13-17.
4. Чепик В.Д. Физическая культура в социальной практике. – М., 2020. – 388 с .
5. Колесов, Д.В. Здоровье через образование / Д.В. Колесов // Биология в школе. - 2021. - №2. - С. 20-23.
6. Брехман, И.И. Валеология - наука о здоровье / И.И. Брехман. - Москва, 2021. - 186 с.
7. Дубровский, В.И. Валеология. Здоровый образ жизни / В.И. Дубровский. - Москва: RETORIKA - А, 2019. - 560 с
8. Мазепина Е.В. Эффективность применения игровых средств и методов физического воспитания для улучшения психофизического состояния детей 6–8 лет: Автореф. дисс. канд. пед. наук. – М., 2020. – 441 с .
9. Родионов А.В., Родионов В.А. Физическое развитие и психическое здоровье. – М., 2020. – 453 с .
10. Акимова, М.К. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников: учет и коррекция: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / М.К. Акимова, В.Т. Козлова. - Москва: Academia, 2020. - 160 с
11. Амосов, Н.М. Раздумья о здоровье / Н.М. Амосов. - Москва: Физкультура и спорт, 2020. - 64 с

**ӘЛЕУМЕТТІК, ГУМАНИТАРЛЫҚ
ЖӘНЕ ФИЛОЛОГИЯ
ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ
БАҒЫТТАРЫ**

**ОСНОВНЫЕ ТРЕНДЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ
И ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК**

ОБУЧЕНИЕ ЛЕКСИКИ ПОСРЕДСТВОМ СОВРЕМЕННОГО ПЕСЕННОГО МАТЕРИАЛА НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Абельдинов Б. Т.

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Рамазанова М. А.

преподаватель-эксперт, магистр социологии, г. Павлодар

Аннотация: В аннотации представлен обзор исследовательской работы, посвященной эффективности использования современного песенного материала для обучения лексике английского языка в средней школе. В нем подчеркивается важность изучения английского языка, ограничения традиционных методов изучения языка, и необходимость более увлекательных и эффективных подходов к изучению лексики.

Цель исследования - доказать эффективность использования современного песенного материала с помощью пред- и пост-тестов, опросов и интервью для повышения мотивации и вовлеченности учащихся в изучение лексики и языка в целом.

The abstract: The abstract provides an overview of a research paper on the effectiveness of using modern song material to teach English vocabulary in secondary schools. It highlights the importance of learning English, the limitations of traditional language learning methods, and the need for more engaging and effective approaches to vocabulary learning.

The research aims to prove the efficacy of using modern song material, through pre- and post-tests, surveys, and interviews, to increase students' motivation and engagement in learning vocabulary and the language as a whole.

Ключевые слова на трех языках: лексика, метод преподавания, песенный материал, обучение, иностранный язык.

Английский язык уже довольно долгие десятилетия сохраняет статус как одного из самых распространенных языков, используемых миллионами людей планеты как средство коммуникации. Являясь одним из шести официальных языков Организации Объединённых Наций, английский язык объединяет культуры и владение им является большим преимуществом и одним из главных целей в получении образования или построения карьеры для многих студентов и их родителей по всему миру. С большей вероятностью любой желающий получить образование в странах Европы и Северной Америки столкнется с необходимостью подтверждения владения английским языком. Зачастую зарубежные ВУЗы требуют наличие таких сертификатов, как IELTS, TOEFL, либо Duolingo English Test.

Не отрицая важность изучения английского языка, перед многими людьми встаёт проблема поиска наиболее эффективного

способа обучения лексике. В условиях ограниченного времени на уроках средних общеобразовательных школ, преподавателям необходимо использовать наиболее эффективные методы для усвоения новых слов учениками для того, чтобы не отставать от учебной программы. Либо, если те же ученики изъявляют желание получить высшее образование за границей и время подготовки к экзамену на знание языка также ограничено, встаёт острая необходимость в использовании наиболее интересного, лёгкого и эффективного способа, каким является обучение лексики с помощью современного песенного материала.

Традиционный подход к обучению иностранным языкам считается устаревшим, тяжелым и медленно приносящим желаемые результаты. Он характеризуется заучиванием многочисленных грамматических правил и лексики, неинтересными текстами для чтения и перевода, а также частым прерыванием преподавателей для исправления ошибок. Такая монотонность сохраняется в течение нескольких лет, не всегда принося ожидаемые результаты.

Основной недостаток традиционного подхода заключается в том, что он создает благоприятные условия для развития языкового барьера, так как делает акцент на сочетании слов через строгое следование грамматическим правилам, без акцента на владение речью. Этот подход в основном фокусировался на упражнениях по чтению-переводу, тем самым значительно снижая мотивацию и интерес студентов к изучению английского языка.

Научная статья призвана доказать эффективность метода обучения лексике с помощью современного песенного материала в сочетании с другими, либо отдельно от них. В ходе исследований, проведённых в средней общеобразовательной школе, были проведены предварительные и последующие тесты, опросы и интервью для сбора качественных данных о восприятии и опыте учителей и учащихся относительно используемого метода. Успех данного метода повышает мотивацию и вовлечённость учеников не только в изучение лексики, но и всего языка в целом.

Музыка является эффективным инструментом для обучения и совершенствования языковых навыков учащихся, включая лексику и грамматику. Тексты песен особенно полезны в этом отношении, поскольку они часто содержат разнообразную лексику, выражения и стили речи. Благодаря многократному прослушиванию песен учащиеся могут усвоить грамматические структуры и улучшить свою механическую память, а эмоциональные и образные аспекты музыки способствуют запоминанию и сохранению. [1]

Повторное знакомство с лексическими и грамматическими структурами необходимо для развития этих навыков. Песни являются эффективным инструментом для достижения этой цели, поскольку они предоставляют учащимся возможность практиковаться в использовании этих структур и одновременно улучшают их механическую память. Кроме того, музыкальный аспект песен помогает в обучении, поскольку обеспечивает яркое и эмоционально насыщенное восприятие материала, способствуя его подсознательному запоминанию. [2]

На мой взгляд, включение музыки в процесс обучения иностранному языку актуально по нескольким причинам. Во-первых, современные популярные песни могут стать эффективным инструментом для запоминания новой лексики благодаря использованию повторяющихся фраз и запоминающихся мелодий. Во-вторых, музыка может повысить мотивацию и вовлеченность изучающих язык, особенно тех, кто любит слушать музыку. Такая повышенная мотивация может привести к лучшему запоминанию лексики. В-третьих, прослушивание песен может улучшить произношение и навыки аудирования, поскольку учащиеся слышат естественные ритмы и интонации и могут практиковать свое собственное произношение, подпевая вместе с ними. Наконец, использование современных популярных песен в процессе обучения языку может приобщить студентов к культуре изучаемого языка, позволяя им узнать о контексте песни, исполнителе и языке, как он используется в современной культуре.

В конце 1990-х годов ученые и педагоги начали признавать решающее значение лексического содержания для эффективного общения и существенную роль объема словарного запаса в развитии коммуникативной компетенции при изучении иностранного языка. Поэтому все более актуальным становится вопрос эффективного повышения уровня иноязычной компетенции в общеобразовательных школах. По мнению Г.В. Роговой, важность усвоения лексики в овладении иностранным языком не менее значима, чем грамматика.

Люди имеют свой собственный уникальный вкус в музыке и, как правило, часто слушают ее, будь то во время работы, дома или на природе. Музыка является важнейшим компонентом различных культур мира, и, слушая песни на родном языке людей, которых мы изучаем, мы можем получить представление об их культуре, образе жизни, обычаях и взглядах. Древнегреческие школы использовали песни для запоминания необходимой информации, а К.Д. Ушинский считал, что групповое пение в классе — это мощный образовательный инструмент, способствующий организации, единению и развитию чувств учащихся.

В своей книге «Music and Songs» Тим Мерфи описывает «stuck in my head phenomenon», который он определяет как способность песен воздействовать как на кратковременную, так и на долговременную память, позволяя учащимся быстро усваивать материал [3, с.17]. По мнению З.Н. Никитенко, совместное пение на уроке — это ценный педагогический прием, который сплачивает учащихся и воспитывает их эмоции [3, с.16]. Никитенко считает, что музыка является мощным средством воздействия на эмоции учащихся.

Е.П. Карпиченкова также подчеркивает преимущества использования песен в преподавании английского языка. Она утверждает, что песенный материал знакомит с новыми словами и выражениями, что приводит к более прочному усвоению материала и расширению словарного запаса. Кроме того, песни способствуют укреплению командного духа среди студентов, разрушению коммуникативных барьеров, созданию положительной психологической атмосферы и снижению стресса [4, с.46].

Песни могут служить различным целям во время урока. Они могут использоваться в начале урока для фонетической зарядки, во время введения или закрепления лексики и грамматики, для развития речевых навыков, а также для того, чтобы помочь учащимся расслабиться и снять напряжение для улучшения успеваемости [5]. Техника обучения с использованием аутентичного песенного материала может варьироваться в зависимости от педагогической цели [6]. Процесс работы с текстами песен включает три этапа: предтекстовый, текстовый и послетекстовый, причем каждый этап включает в себя определенные задания и упражнения [7].

Предтекстовый этап работы с текстами песен включает в себя подготовку учащихся к первоначальному прослушиванию, которая включает в себя устранение языковых трудностей и создание мотивации для работы. Этот этап может включать краткое описание песни, ее стиля или истории, а также введение новой лексики и проверку понимания с помощью вопросов на выбор.

На текстовом этапе учащиеся знакомятся с аутентичным содержанием песни, слушая ее мелодию, ритм, отдельные слова и фразы. После прослушивания понимание проверяется путем ответов на вопросы и перевода. Учитель также может обратить внимание на определенные языковые особенности, такие как произношение, грамматика и словарный запас. На этом этапе также могут проводиться упражнения в столбик для более эффективного закрепления нового материала, повторное прослушивание, упражнения на развитие лексических, грамматических и фонетических навыков.

Наконец, послетекстовый этап включает задания и речевые упражнения для изучения содержания и смысла песни и развития навыков владения иностранным языком, при этом материал песни служит значимым стимулом для высказываний учащихся.

На основе изученной литературы касающейся темы обучения лексике с помощью песенного материала на уроке английского языка мной была проведена практическая работа. Задачей являлось доказать эффективность применения данного метода при обучении лексики учеников средней школы. Исследовательская преддипломная работа проходила на базе КГУ СОШ №11 в 10 классах, город Павлодар, Павлодарская область.

На начальном этапе стояла необходимость ознакомления с учебной программой учащихся, актуальными краткосрочными планами уроков и выяснение, применяются ли современные песни в качестве способов изучения и запоминания слов из английского языка. Выяснилось, что применение этого метода было неактуальным. Задания для совершенствования лексических навыков выдавались с использованием традиционных методов по типу «читай-переводи», а использование песен на уроках оставалось на желание преподавателя и чаще использовалось при участии класса во внеклассных мероприятиях.

Во второй части исследования с учётом поставленных целей и психолого-физиологических особенностей детей был отобран песенный материал согласно тем темам, что были в программе обучения класса на тот момент. Были разработаны упражнения, где ученикам предлагалось заполнить пропущенные слова в текстах песен. До получения таких заданий ученикам предлагалось воспользоваться возможностью выучить эти слова более традиционным способом «зубрёжки». Отмечается, что большинство учеников столкнулось с трудностями с изучением новой лексики таким образом. Ученики ощущали низкую мотивацию, быструю утомляемость, сонливость, трудности с запоминанием. Тогда как, используя песенный материал, ученики ощущали себя лучше. Запоминание новых слов требовало меньшего времени и усилий.

В дотекстовом этапе ученикам выдавались листы с новыми словами (survive, already, goodbye, scary, better, left, move on, walk away, come out) по теме изучения «Celebrities» (выбранная песня Dua Lipa — Don't start now). В следующем этапе классу уже предлагалось выполнить несколько упражнений, как в примере ниже:

1. Complete the missing spaces

If you don't wanna ___ me

Did a full 180, ___

Thinking 'bout the way I was
Did the heartbreak ___ me? Maybe
I'm all ___ already
So ___ on, it's _____
I'm not where you ___ me at all, so

2. Match the beginning of the phrases with their correct ending

1. If you don't wanna a. don't come out
2. If you wanna believe b. you know how
3. Don't show up, c. about me now
4. Don't start caring d. about me now
5. Walk away, e. see me dancing with somebody
6. Don't start caring, f. that anything could stop me

В заключительном этапе ученикам предлагалось выполнить закрепляющее упражнение, где нужно было заполнить пропущенные слова и фразеологизмы.

3. Place the words in the correct gap.

Aren't you the ___ who tried to hurt me with the word?

Though it took some time to ___ you

I'm ___ on the other side

I'm all good ___

So moved on, it's ___

I'm not where you ___ me at all, so

С учениками в завершение каждого урока, где был применен данный способ обучения лексике, были проведены опросы, по итогам которых абсолютное большинство сообщало о положительных сторонах использования песенного материала в изучении лексики английского языка. Атмосфера в классе становилась непринуждённой и обучение облегчалось. И лишь некоторые сталкивались с теми же проблемами, что они испытывали и при традиционных методиках преподавания иностранного языка. Можно прийти к выводу, что им требовалось отдельное психолого-педагогическое сопровождение или совмещение сразу нескольких методов преподавателями. В целом, использование современных песен показало высокую эффективность.

Традиционный подход к изучению языка продемонстрировал свою неэффективность, поскольку он делает упор на запоминание грамматических правил и лексики без акцента на владение речью. Несмотря на непопулярность использования современных песен в качестве обучения лексике, данный метод является необходимым к использованию и на основании проведённых опросов среди учеников показывает крайне удовлетворительные результаты. Метод может применяться как в младших классах, так и в старших. Выявлен ряд

преимуществ, от улучшения психологической обстановки в коллективе до эффективного обучения, от повышения мотивации до улучшения произношения.

Список использованных источников

1. Баженова, Н.Г., Петухова Н.Н. Роль музыки в формировании духовно-нравственной культуры обучающихся при изучении французского языка [Текст] / Н.Г. Баженова, Н.Н. Петухова // Иностранные языки в школе. – 2011. – №6. – С. 49-55.
2. Шевченко, Е.И. Использование музыкального материала на уроках иностранного языка. [Текст] / Е.И. Шевченко // Иностранные языки в школе. – 2010. – № 2. – С. 17-19.
3. Никитенко З.Н. Аутентичные песни как один из элементов национально-культурного компонента содержания обучения иностранному языку на начальном этапе / З.Н. Никитенко В.Ф. Аитова В.М. Аитова// Иностранный язык в школе. 1996. - №4. - С. 14 - 20.
4. Карпиченкова Е.П. Роль музыки и песни в изучении английского языка / Е.П. Карпиченкова // Иностранный язык в школе. 1990. - №65. - С. 45 - 48.
5. Архипова М.В., Шутова Н.В. Психологические возможности использования музыкального искусства в процессе изучения иностранного языка школьниками // Историческая и социально-образовательная мысль. 2013. № 1 (17). С. 68–71.
6. Синькевич Г.С. Песня на уроке английского языка. // Иностранные языки в школе. – 2000. – №1. – С. 50–53.
7. Михайлова Е.А. Работа над песней на уроке английского языка / Е.А. Михайлова // Иностранные языки в школе. – 2006. – № 4. – С. 37–39.

РОЛЬ ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ В ПРОДВИЖЕНИИ БРЕНДА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В.Е. Абикенова

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Алинова Г.С.,

*научный руководитель: магистр профессионального обучения,
г. Павлодар*

Аннотация. Авторлар Әлкей Марғұлан атындағы ППУ мысалында жоғары оқу орнын брендтеу қажеттілігі туралы қорытындыға келеді, өйткені бренд жоғары оқу орнын мақсатты аудитория арасында стратегиялық дамытуға және ілгерілетуге ықпал етеді. ЖОО өзінің брендтеу жүйесін түзетуі қажет.

Университет брендінің көрнекі компоненттері - логотип, фирмалық түс, тоқыма өнімдері қарастырылады. Тоқыма брендті өнімдерінің негізгі түрлері бойынша ұсыныстар әзірленді.

***Аннотация.** Авторы на примере ППУ имени Элкей Марғұлан приходят к выводу о необходимости брендирования вуза, поскольку бренд способствует стратегическому развитию и продвижению вуза среди целевой аудитории. Вузу необходимо скорректировать свою систему брендирования.*

Рассматриваются визуальные составляющие бренда вуза - логотип, фирменный цвет, текстильная продукция. Разработаны предложения по основным видам текстильной брендовой продукции.

***Annotation.** Using the example of the Alkey Margulan Pedagogical University, the authors conclude that it is necessary to brand the university, since the brand contributes to the strategic development and promotion of the university among the target audience. The university needs to adjust its branding system.*

The visual components of the university brand are considered - logo, corporate color, textile products. Proposals have been developed for the main types of textile branded products.

***Түйінді сөздер:** бренд, жоғары оқу орны, тоқыма өнімдері.*

***Ключевые слова:** бренд, высшее учебное заведение, текстильная продукция.*

***Keywords:** brand, higher education institution, textile products.*

Рост конкуренции на рынках труда и образовательных услуг, широкое использование современных информационных технологий и средств коммуникаций побуждают высшие учебные заведения к поиску новых способов повышения конкурентоспособности и создания конкурентных преимуществ. Сегодня происходят значительные изменения в самом понимании образования. Университеты стали конкурентами на рынке образовательных услуг, где ведут активную борьбу за каждого студента, которые, в свою очередь, сегодня могут называться клиентами вузов. Каждый вуз стремится быть более привлекательным для своей целевой аудитории - абитуриентов, студентов, работодателей, сотрудников, преподавателей. Решение этой задачи связано с созданием и поддержанием запоминающегося образа и бренда вуза.

Мнение представителей целевой аудитории об образе вуза формирует его имидж. Все составляющие образа (местоположение, название, миссия, фирменный стиль, логотип, история, легенды, выдающиеся личности, сайт и другие атрибуты) необходимо использовать так, чтобы вуз был привлекательным, вызывал интерес у целевых групп и побуждал их к определенным действиям. Если своевременно не заниматься имиджем вуза на постоянной основе, то у целевых аудиторий все равно сформируется собственное восприятие вуза и его услуг, и не факт, что оно будет положительным. Создание и поддержка бренда вуза с целью завоевания новых долей рынка и укрепления своих позиций среди целевой аудитории является неотъемлемой частью стратегии высшего учебного заведения.

Актуальность нашего исследования заключается в необходимости определения эффективных способов формирования бренда высшего учебного заведения в условиях изменения рыночной ситуации в современном образовательном пространстве.

Цель нашего научно-практического исследования – выявление особенностей формирования и продвижения визуальных составляющих бренда ППУ имени Элкей Марғұлан.

Согласно Американской ассоциации маркетологов, понятие «бренд» можно рассматривать как «... имя, дизайн, символ и другие внешние атрибуты, способствующие идентификации продукции или продавца» [1].

В настоящее время у Марғұлан университета есть руководство по бренду - guideline (made in appazov branding agency). Данное руководство – инструкция по использованию фирменных элементов – логотипа, цветов и шрифта. Руководство позволяет следить за соблюдением выработанных стандартов. Изложенные в руководстве правила помогут дизайнерам и полиграфистам сделать работу корректно и качественно.

В соответствии с руководством по бренду фирменными цветами ППУ являются бордовый, бежевый, голубой. Данные цвета доминируют в цвете фасада главного корпуса университета, в оформлении фойе, соцсетей Марғұлан университета.

Согласно психологии восприятия цвета бордовый цвет является показателем стабильности, уверенности. Бордовый считается изысканным цветом, показателем достатка и солидности.

Бежевый цвет символизирует комфорт и безопасность, ассоциируется с естественной нежностью и мягкостью. Цвет довольно нейтральный, и, в то же время располагающий и не гнетущий, элегантный.

Голубой в психологии считается цветом креатива. Доказано, что он активизирует мозговые центры, настраивая их на процесс обучения. Все оттенки голубого советуют использовать в учебных заведениях. Голубой считается цветом душевной чистоты, возвышенности, осознанности, ясности и интеллекта.

Использование текстильной продукции в продвижении бренда любой компании позволяет приблизить клиента к себе. Разрабатывая текстиль, аксессуары и другие приятные мелочи, облегчающие повседневную жизнь целевой аудитории и периодически используемые в быту, бренд проникает в его жизнь, становится ее частью.

Ненавязчиво, но регулярно напоминая о себе, вещи с логотипом вуза являются своего рода подсказкой, когда возникает выбор, в какой же вуз поступить? Все любят получать маленькие подарки. Человек,

использующий текстильную продукцию Марғұлан университета, не только сам получит информацию, но и проинформирует окружающих, демонстрируя сувенир нашего вуза.

Задача рекламного сувенира, текстильной продукции – создание позитивного настроения, поэтому важно уделять внимание внешнему виду и качеству изготавливаемых изделий. Качественно выполненное изделие поможет установить доверительные отношения с целевой аудиторией, показать, как она важна для вуза. Добротная, хорошо сделанная текстильная продукция будет говорить о том, что в нашем вузе ответственно подходят к своей работе и предоставляют услуги или продукцию высокого уровня.

Текстильная продукция Марғұлан университета представлена следующими изделиями: толстовки, бомберы, футболки, бейсболки. Но в настоящее время у целевой аудитории нет возможности приобретения данной продукцией. Поэтому для поддержания бренда, имиджа вуза Марғұлан университета предлагается запуск магазина сувенирной продукции с логотипом вуза. Используя подобный ресурс, Марғұлан университет будет продвигать свой бренд как среди студентов, так и среди абитуриентов. Любая вещь, хранящаяся у человека дома, будь то шопер, кружка или игрушка, снова и снова напоминает ему о бренде. При этом университету не надо прикладывать никаких усилий, чтобы увеличить свое влияние на рынке, повысить степень лояльности аудитории и ее объем. Тем более сами студенты, выпускники вуза демонстрируют заинтересованность в обладании предметами с фирменной символикой MU, однако, любой, кто захочет приобрести брендовую текстильную продукцию, столкнется с проблемой отсутствия их в наличии и невозможности приобретения. Уровень патриотизма и любви к своему университету у студентов Марғұлан университета высок. Поэтому необходимо создать такую сувенирную продукцию, которая будет отражать интересы современной молодежи, будет современной и модной. Кроме классических ручек, блокнотов, кружек, папок, можно разработать дизайн толстовок, сумок для ноутбуков, шоперов, чехлов для телефонов и т.д.

На протяжении двух лет ППС и студенты образовательной программы «Художественный труд, графика и проектирования» занимаются разработкой дизайна текстильной продукции. Разработаны дизайн, технология изготовления брендовой текстильной продукции Марғұлан университета. Уже изготовлен следующий ассортимент продукции с атрибутами Марғұлан университета: шоперы, фартук, сервировочные салфетки-ланчматы, вязаные игрушки с шевронами «Love Margulan University».

Шопер – нужная в повседневной жизни и практичная продукция для рекламы. Материалами для изготовления шоперов выбран практичный водо-, грязеотталкивающий материал. Украшением данной сувенирной продукции является вышитый логотип Марғұлан университета.

Сервировочная салфетка – ланчмат помимо своей практической направленности - защищать поверхность от горячей посуды и пятен – украшает стол и делает атмосферу уютнее. Сервировочная салфетка с логотипом Марғұлан университета круглой формы выполнена из фетра в технике гильоширования.

Для кулинарных поединков, на постоянной основе проводимых в Марғұлан университете, сшиты *фартуки и банданы* четырех цветов (по количеству Высших школ) с логотипом МУ из практичного водо-, грязеотталкивающего материала.

Для создания и поддержания запоминающегося образа и бренда Марғұлан университета для работников Центра обслуживания студентов изготовлены жилеты с использованием имиджевых элементов вуза.

На сегодняшний день в рамках курсового проекта по дисциплинам «Декоративно-прикладное искусство», «Технология изготовления швейных изделий» нами разработан дизайн, технология изготовления женского комплекта «Miss MARGULAN University», который состоит из платья и казахского национального головного убора *тақия*.

Казахский учёный, археолог, востоковед, историк, литературовед, искусствовед, доктор филологических наук (1946), академик Академии наук Н КазССР (1958), профессор (1960), заслуженный деятель науки КазССР (1961), основоположник казахстанской школы археологии и этнографии А.Х. Маргулан в своем трехтомном труде «Казахское народное прикладное искусство (том 1)» отмечает: «...казахи живут в мире орнамента. Окружающая действительность своеобразно опоэтизирована в гамме узоров. Утварь, посуда, оружие, одежды – все любовно покрывается орнаментом». [2]. В своей работе А.Х. Маргулан делит орнаментальные мотивы казахов на зооморфные, гомогонические, геометрические, растительные и узоры, представляющие схематические изображения предметов бытового обихода.

В проектируемом женском комплекте «Miss MARGULAN University» растительные казахские орнаменты будут выполнены в одном из фирменных цветов **Марғұлан университета** – бордовом цвете.

Проектируемое платье и головной убор состоят из таких же деталей, как и у казахской национальной одежды, но в современном

прочтении. В дальнейшем комплект будет надеваться студентами для встреч высокопоставленных гостей Марғұлан университета, на празднике Наурыз мейрамы и т.д.

Наш проект направлен на популяризацию Марғұлан университета среди населения региона, привлечение студентов для формирования бренда MARGULAN University, повышение уровня обучения студентов ОП ХТГиП, получение ими необходимых практических навыков изготовления брендовой текстильной продукции.

Таким образом, построение сильного и качественного бренда **Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан** поможет поднять его рейтинг, достичь качественно нового уровня лояльности целевой аудитории, студентов и сотрудников вуза, которые будут чувствовать себя частью большого единого бренда.

Список использованных источников

1. Общеязыковой маркетинговый словарь [Электронный ресурс]. – режим доступа: <https://marketing-dictionary.org/>
2. Марғулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. – Алма-Ата: Өнер. – Т.1. 1986. – 256 с.

МЕТОДИКА ВОКАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ МАЛЬЧИКОВ В МУТАЦИОННЫЙ ПЕРИОД

Аллахвердиев Р.К.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғулан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. Статья посвящена особенностям работы с юными вокалистами в том возрасте, когда появляются признаки, указывающие на происходящие изменения в организме подростка. Детский голос - сложная и хрупкая система человеческого организма, которая при правильном развитии переходит во взрослую систему голоса, поэтому очень важным является корректное и профессиональное его воспитание.

Ключевые слова: подростковый период, мутация у мальчиков, голосовой аппарат, вокал, физиологические изменения.

Аннотация. Мақала жас вокалистермен жасөспірімнің денесінде өзгерістерді көрсететін белгілер пайда болған жаста жұмыс істеу

ерекшеліктеріне арналған. Баланың дауысы - адам ағзасының күрделі де нәзік жүйесі, ол дұрыс дамып, ересек адамның дауыс жүйесіне айналады, сондықтан оны дұрыс және кәсіби түрде тәрбиелеу өте маңызды.

Түйінді сөздер: жасөспірімдік, ұл балалардағы мутация, дауыс аппараты, дауыс, физиологиялық өзгерістер.

Annotation. The article is devoted to the peculiarities of working with young vocalists at the age when signs appear indicating changes in the teenager's body. The child's voice is a complex and fragile system of the human body, which, with proper development, transforms into the adult voice system, therefore its correct and professional upbringing is very important.

Keywords: adolescence, mutation in boys, vocal apparatus, vocals, physiological changes.

В научных трудах «Мутация» определяется как характерная перемена человеческого голоса, в переводе с латинского дословно означает - «смена». Мутация приходится на подростковый период, очень сложный для детей как в психологическом, так и в физиологическом плане, поскольку именно на этом этапе происходит серьезная гормональная перестройка организма, которая приводит к колоссальным изменениям в поведении, физическом, физиологическом развитии детей.

«Подростковый период – это этап онтогенеза, находящийся между детством и взрослостью. Этот период называют самым трудным из возрастов человека. Особое положение подросткового периода в развитии ребёнка отражено в его названиях: «переходный», «переломный», «трудный», «критический». В них зафиксирована сложность и важность происходящих в этом возрасте процессов развития, связанных с переходом от одной эпохи жизни к другой. Переход от детства к взрослости составляет основное содержание и специфическое отличие всех сторон развития в этот период – физического, умственного, нравственного, социального» [1, С. 13]

Мутацией голоса принято считать изменения или перемену голоса подростка в период полового созревания (у мальчиков – примерно с 13-19 лет, у девочек – с 12-14 лет). Это период, когда формирование звука подростка находится в прямой зависимости от изменения структуры голосового аппарата. В это время у подростков часто замечается хрипота, скрипучесть голоса, усиливаются недостатки произношения. Продолжительность мутационных явлений как у мальчиков, так и у девочек бывает очень индивидуальной, в пределах от нескольких месяцев до 2 лет.

В большинстве методических работ подчеркивается, что специфика звучания детского голоса связана главным образом с особенностями анатомии и морфологии детской гортани.

Различают четыре основных стадии развития голоса:

- 7-9 лет - младший домутационный возраст;
- 10-13 лет - старший домутационный возраст;
- 13-15 лет - мутация;
- 16-18 лет - послемутационный период, становление голоса

взрослого человека.

Голосовой аппарат детей младшего возраста хрупок. Его механизм еще прост по своей структуре, звук, зарождающийся в гортани, образуется при краевом колебании голосовых связок. Они смыкаются не полностью, между ними в момент образования звука остается небольшая щель во всю их длину. Нервномышечное развитие гортани позволяет пока осуществлять только такое смыкание. Голос 7-8 летнего ребенка небольшой по силе звука и высоко звучащий. Чрезмерное его напряжение может привести к стойкой хрипоте и неполное смыкание связок станет тогда уже ощущаться болезненно. У школьников 10-11-ти лет голос имеет чисто детское звучание. Рост ребёнка в этом возрасте идет плавно, и в его голосе нет еще существенных изменений. Звук голоса нежный, легкий, про него говорят: «головное звучание», «фальцетное звучание». Эти определения очень образны, они характеризуют естественное возрастное звучание. При правильном музыкальном воспитании процесс становления голоса проходит плавно как у мальчиков, так и у девочек. В гортани развивается очень важная мышца - голосовая. Ее строение постепенно усложняется, и к 12-13-ти годам она начинает управлять всей работой голосовых связок, которые приобретают упругость. Колебание связок перестает быть только краевым, оно распространяется на голосовую складку, и голос делается сильнее и компактнее. Усложнение в механизме голосообразования более заметно у мальчиков. Если певческое воспитание обучающихся с 1 класса идет правильно, то 10-12-ти годам голоса детей начинают звучать особенно хорошо. Этот период называют «расцветом» голоса. У мальчиков голос приобретает особую звонкость, в голосах у девочек уже может наблюдаться индивидуальная тембровая окраска.

Смена голоса у мальчиков и девочек происходит различно. Этот процесс у девочек протекает менее заметно и менее болезненно, чем у мальчиков. У девочек он обычно развивается постепенно, спокойно, в то время как у мальчиков наблюдается резкие скачкообразные изменения в голосе. Голоса мальчиков понижаются на октаву, чего не происходит с голосами девочек.

В период полового созревания отмечается быстрый рост гортани. Гортань девочек увеличивается в среднем на $1/2$, а гортань мальчиков на $2/3$, значительно вытягивается вперед, увеличивается в размерах как

в продольном, так и в поперечном направлении. До мутации гортань мальчика мало чем отличалась от гортани девочки, а в период перестройки “угол соединения пластинок щитовидного хряща, так называемый кадык”, становится весьма заметным на шее мальчика. Голосовые связки увеличиваются по длине в полтора - два раза, вследствие чего голос может опускаться на октаву.

До недавнего времени педагоги - вокалисты были однозначны во мнении: «с началом мутации занятия вокалом следует прекратить». Однако, традиционно рекомендуемое молчание редко применяется на практике.

У Емельянова В.В. в статье «О пубертате» сказано: «если провести аналогию с пианистами, то мальчик, обучающийся в музыкальной школе, входя в пубертатный период должен прекратить занятия, т.к. педагог запрещает ему играть до тех пор, пока этот период не закончится — то есть примерно с 13 до 17 лет. «Что будет? А ничего не будет. Пианиста уже не будет, во всяком случае профессионала или хотя бы абитуриента училища и, тем более, консерватории. Наоборот, именно в этот период идёт особо интенсивное становление техники, поскольку у подростка происходит осознание процесса и возникает момент соревновательности с ровесниками-пианистами. Были данные о наблюдениях за монозиготными близнецами в течение 20-ти лет. Разница была только в том, что один мальчик обучался игре на рояле профессионально, а его брат не играл. В конце наблюдения был зафиксирован факт существенных отличий строения и развития кистей рук у пианиста, по сравнению с братом. Это можно сформулировать так: «функция сформировала орган». Голосовой аппарат тоже орган и его тоже можно и нужно целенаправленно формировать для певческого функционирования, именно в пубертатный период, как период наибольшей пластичности организма» [2].

Как предупредить расстройства голоса в критический для мальчиков период? Обучение детей пению в младшем возрасте – необходимость, которая впоследствии окажет благоприятное развитие детского голоса в дальнейшем.

Голосовой аппарат человека представляет собой сложную систему. Ее основными частями являются органы дыхания - легкие с дыхательными путями и дыхательными мышцами, гортань с голосовыми складками, где зарождается звук, артикуляционный аппарат, совокупность резонаторов. Все части голосового аппарата находятся в сложной зависимости между собой и работают как единое целое. Работа голосового аппарата подчинена влиянию мозговой

деятельности и переход во взрослую систему голоса, зависит от правильного подхода педагога в этом деле.

Педагогическая практика показывает, что мальчикам в период мутации петь можно и даже полезно, так как помимо общего музыкального развития пение в этот период способствует развитию голосового аппарата и более быстрому формированию взрослого голоса. Исследования доктора педагогических наук Н. А. Ветлугиной доказывают, что пение развивает голосовой аппарат, речь, укрепляет голосовые связки, регулирует дыхание. Результативность – снижение показателей заболевания верхних дыхательных путей у детей; повышение показателей физического развития и развития дыхательной системы.

Чрезвычайно сложной задачей является воспитание голоса, так как он находится в процессе роста. Особенностью вокальной работы является то, что большинство преподавателей вокала – женщины, да и занимаются вокалом в большинстве своем девочки, а мутация женских голосов проходит достаточно мягко и безболезненно. Таким образом, педагог в своей работе с мальчиками не может опереться ни на свой опыт прохождения мутации, ни на опыт работы с вокалистками – девочками. Педагогу важно знать особенности работы над голосом в период мутации.

Основные стадии и признаки мутации

В мутационном периоде условно различают три стадии:

1. начальную;
2. собственно мутационную;
3. стадию завершения мутации.

Они характеризуются определенными признаками. Все признаки мутации выявляются:

- по изменениям в звучании голоса;
- по субъективным ощущениям поющих детей;
- при помощи врачебного осмотра гортани (ларингоскопии).

Начальная стадия мутации начинается с потери верхних крайних нот. У мальчиков намечаются отдельные новые низкие ноты в малой октаве. Появляется неловкость и покашливание, охриплость и сипота при пении. Портится тембр, возникают тусклые ноты, голос грубеет, постепенно теряет легкость и звонкость. Интонация становится неустойчивой. Повышается голосовая утомляемость. При врачебном осмотре отмечается легкое воспаление в виде покраснения слизистой оболочки гортани и небольшого количества слизи на голосовых складках, вялость их смыкания [3].

В средней мутационной стадии, все явления прогрессируют. Усилившаяся охриплость и сипота, болезненные ощущения не только затрудняют пение, но и делают его в некоторых случаях невозможным. Значительно укорачивается диапазон детского голоса.

У мальчиков он может сокращаться до нескольких нот. Резко падает сила звука. Значительное укорочение диапазона и резкое падение силы звука являются самыми характерными признаками этого периода. Мальчики обычно поют очень тихо и осторожно, боязливо, невольно щадя свой голосовой аппарат, быстро утомляются. Голоса мальчиков ломаются. Они могут петь двумя голосами: детским и более низким, более близким по звучанию к мужскому голосу, делая резкие переходы от одного к другому. При этом голос срывается. Срыв голоса в разговорной речи у мальчиков бывает еще до мутации, так как разговорный голос переходит во взрослый раньше.

В этой стадии при ларингоскопии можно видеть значительные изменения в гортани: сильное покраснение слизистой оболочки гортани и голосовых складок, отечность в области черпаловидных хрящей (задняя стенка гортани), воспаление голосовых складок. Последние оказываются розовыми, покрытыми обильной слизью, иногда отечными, в состоянии несмыкания, особенно в заднем отделе, где видна треугольная щель. В этот период отмечается скачок в росте гортани и голосовых складок. Но резонаторные

полости заметно отстают от них. Формирование резонаторных полостей заканчивается позже мутации.

Для третьей, завершающей стадии, характерно постепенное увеличение диапазона и силы певческого голоса, его тембровое обогащение. Болезненные ощущения при пении понемногу исчезают, идет на убыль сипота и хрипота. Мальчики привыкают пользоваться новыми низкими нотами, целиком переходят на пение в тесситуре, свойственной мужскому голосу.

Диапазон голоса расширяется до октавы («ре» малой – «ре»¹), иногда и больше. В начале завершающей стадии мутации голоса мальчиков могут быть еще слабыми по силе и неопределенными по тембру. Бывает трудно отличить баритон от тенора.

Мутация в среднем длится около полутора лет. Продолжительность мутации подвержена значительным индивидуальным колебаниям, от нескольких месяцев до нескольких лет. Для этого периода характерен активный рост и изменение формы хрящей гортани, и увеличение массы голосовых мышц.

Педагог должен понимать, что в период мутации работа ведется без опоры на эстетические качества голоса, что физиологически

правильный звук может быть не привлекательным эстетически, но готовит голосовой аппарат к дальнейшей работе во взрослом режиме, необходимо объяснить это и подростку. Это еще одна причина, по которой занятия вокалом должны быть начаты в домутационный период – ученик должен доверять педагогу.

Наименьшим изменениям подвергаются мышцы, участвующие в производстве звука фальцетного регистра. Фальцетный режим похож у детей, женщин и мужчин. Как бы ни старался мальчик в домутационном периоде, он не сможет издать звук, совпадающий по тембру со звуком грудного регистра мужчины. Наоборот, взрослый мужчина, при хорошо развитом слухе и координации, без особого труда сможет симитировать звук фальцетного режима мальчика.

Таким образом, с большой долей приближения можно определить - фальцет не мутирует. Во время мутации рекомендуется не молчать, а продолжать занятия в фальцетном режиме, постепенно перенося имеющиеся защитные механизмы на формирующийся грудной регистр. Для работы в период мутации над голосом подростка очень важно знать, чего нельзя делать. Ответ на это дает концепция регистрового строения голоса. Известно, что наиболее сложным и опасным даже и для взрослого голоса является участок диапазона, где происходит наложение друг на друга по диапазону двух регистровых механизмов - грудного и фальцетного, т. е. нижний тетрахорд первой октавы. Мутация затрагивает прежде всего этот участок диапазона. Следовательно, следующая после рекомендации работы при помощи фальцетного регистра будет рекомендация избегать нижнего тетрахорда первой октавы. Это значит, что после фальцетной нагрузки преимущественно в верхнем тетрахорде первой и в нижнем тетрахорде второй октав (где и привык мальчик петь до мутации), работа должна идти преимущественно в малой октаве, насколько позволяет голос. Целесообразно использовать межрегистровый пороговый эффект, т.е. петь широкие интервалы в нисходящем движении - с фальцета - в грудной регистр через регистровый порог. Ширина интервала будет зависеть от уровня мутации: чем ниже может опуститься голос, тем шире может быть используемый интервал, вплоть до двух октав. Это значит, что исходный фальцетный тон будет находиться в верхнем тетрахорде первой октавы, а получаемый грудной - после скачка вниз - в верхнем тетрахорде большой. Далее можно применить дуодециму, дециму, октаву. С прохождением мутации и укреплением грудного режима работы гортани интервал должен сужаться далее: квинта, терция и, наконец, прима, т. е. пение одного тона поочередно фальцетом и грудным режимом так, чтобы разница в тембре и динамике была

минимальная. Это значит, что фальцет должен быть звучным, «оперным на дыхание», резонирующим в груди, а грудной звук должен быть мягким, воздушным, проточным, резонирующим в голове и по тембру приближаться к фальцету, т. е. становиться тем, что называют «микстом». Рекомендуется уделять на занятии 10-15 минут времени фальцетному пению. Это минимально необходимое время для набирания организмом определенной инерции. Набирает инерцию, прежде всего, мозг: тормозится речевой стереотип, раскручивается маховик певческого. Важно петь упражнения без усилий, не форсировать звук, пропевать все звуки без усиления или уменьшения звучности. Если ученик стесняется петь тонким голосом, нужно объяснить, что от того, как он будет петь в этот период, зависит его голос в дальнейшем. Можно привести в пример эстрадных исполнителей, которые поют фальцетом или часто используют фальцетный регистр: Владимир Пресняков, Витас, Григорий Лепс, Димаш. В связи со сложностью подбора репертуара в первые периоды мутации, можно исполнять свой репертуар, только на октаву выше.

По поводу, стоит ли петь во время мутации, в литературе и среди педагогов - практиков существует два мнения. Большое количество авторов и педагогов считает, что пение в переходный период следует прекращать совсем как мальчикам, так и девочкам. В работе И.И.Левидова говорится о возможности занятий с мальчиками в период мутации только в экспериментальных условиях. О возможности и целесообразности занятий в мутационный период можно найти в работах Е.Д.Малининой, Н.Д.Орловой, В.А.Богодурова, Н.Н.Добровольской, А.Г.Менанеби и других. Они указали, что существует значительное количество неопытных педагогов, которые неумело занимаются с детьми в этот период и губят голоса детей. По их мнению, им лучше совсем прекратить занятия с мутирующими учениками. Все авторы сходятся в одном - занятия возможны, если этим занимаются умело, с осторожностью. Необходимо бережно относиться к голосовому аппарату, который в период интенсивного роста нуждается в большем покое, его легко повредить. Поэтому, для поющих подростков устанавливается строгий режим. Он в данное время имеет решающее значение. Спокойное обращение с голосом содействует более быстрому его успокоению, появлению ровности звучания и новой тембральной окраски. Пение нужно ограничить по времени, подростки должны часто отдыхать, примерно через 3-5 минут, почти столько, сколько пели [4].

Режим занятий с детьми среднего (переходного) возраста строго индивидуален и строится в рамках 40-45 минутного урока, включая в себя:

1. Дыхательные упражнения - 3-5 минут (не просто, как регулировка, а как основа голоса; работа над ним носит сознательный характер).
2. Вокальные упражнения - 10 -15 минут
3. Разучивание новой песни - 10 минут. (Включая слушание и анализ).
4. Музыкальные “переменки” - 5-7 минут.
5. Повторение и закрепление выученных ранее произведений - 10 минут.

Если по звучанию голоса или ощущениям певца слышатся первые признаки усталости, то необходимо прекратить занятия пением, но не занятия вообще, так как недопустимо, чтобы ученик уходил с урока с усталым голосом.

Можно рекомендовать пение гамм сверху вниз, так как это способствует сохранению головного звука. Для лучшей интонационной устойчивости при первоначальном пении каждая ступень повторяется два раза. Не следует допускать у детей искусственной эмоциональности, подражания взрослым. Нужно внимательно следить за естественным, ненапряженным звучанием примарных тонов. Полезно пение гласных “о” и “у” и их сочетание “до - а”, “до - да”, “ду - да”. Осторожные, умелые занятия с мутирующими мальчиками являются лучшим способом охраны их вновь возникающего мужского голоса. Необходимо брать произведения с небольшим объемом, учитывая уменьшившийся диапазон, без яркой контрастной динамики. При выборе песни необходимо учитывать: доступность тесситуры, удобно расположенную мелодию в звучащей зоне голоса. Ни в коем случае нельзя допускать, чтобы ученики форсировали звук.

Совершенно недопустимо применение твердой атаки как постоянного приема звукообразования, поскольку это приводит к перенапряжению голосового аппарата. Нельзя злоупотреблять силой голоса. Большой запас воздуха и сильный напор выдоха дезорганизуют работу гортани. Также, не нужно злоупотреблять крайними звуками диапазона, в особенности верхними.

Приоритетными направлениями методических рекомендаций является:

- освоение фальцетного регистра, как основного рабочего в период мутации;

- освоение «регистрационного порога»;
- обучение воспитанника самоконтролю.

Этот период может быть особенно сложен для учеников, которые участвовали в концертных программах и конкурсах, т. к. в особенно острый период мутации эти виды деятельности прекращаются. В идеале, работать в содружестве с психологом, а иногда и с психотерапевтом, т. к. мутационный период, как и в целом, переходный возраст, часто сопровождается невротами, а также, психологическими особенностями данного периода:

- Повышенная чувствительность к оценке посторонних
- Предельная самонадеянность и категоричные суждения по отношению к окружающим
- Противоречивость поведения: застенчивость сменяется развязностью, показная независимость граничит с ранимостью
- Эмоциональная неустойчивость и резкие колебания настроения
- Борьба с общепринятыми правилами и распространёнными идеалами

Консультативная помощь должна осуществляться с привлечением родителей ребенка.

Учитывая все ранее изложенное, можно увидеть, что охрана голоса крайне необходима в работе с мальчиками в период мутации.

Мутационный период очень ответственен в обучении. Во время острых явлений мутации занятия надо прекращать. Во время спокойного протекания мутации занятия не только возможны, они вполне целесообразны и желательны, так как способствуют укреплению всего организма, быстрому и более равномерному прохождению мутации.

Следует использовать репертуар, специально рекомендованный для обучения в этом возрасте. Необходимо заботиться о неукоснительном соблюдении учащимися режима голоса. Чаще давать им отдых, не допуская усталости.

Профессия учителя – мать всех профессий на земле. Учитель, лишь передающий знания, неполноценен. В современную цифровую эпоху его легко заменяет компьютер. Подлинного педагога-наставника никакая машина заменить не сможет, поскольку он воспитывает Человека в человеке [5, С. 471]

Список использованных источников

1. Айтуарова А.М., Беленко О.Г., Кошкимбаева Р.Х., Жолдасова М.К.
2. «Психологические особенности детей старшего подросткового возраста» // Вестник КазНУ. Серия социологии и психологии. №3 (58). 2016. – С. 10-18.
3. Емельянов В.В. «О пубертате» [Электронный ресурс]: Фонопедический метод развития голоса. - Режим доступа: <https://fmrg.ru/theory/other-texts/o-pubertate>
4. 3. Вишневская М.А. Особенности вокальной работы с детскими голосами в мутационный период / Методическое пособие для педагогических работников. [Электронный ресурс]: Инфоурок. - Режим доступа: <https://tdshi.kursk.muzkult.ru/>
5. Методика преподавания вокальных дисциплин [Электронный ресурс]: smuimpich.ru
6. Лихолетов В.В., Абдуллин А.Г. Педагог и наставник – ключевые фигуры формирования образовательно-технологического суверенитета страны. Интеграция Образования. Т. 27. №3. – М, 2023. – 471 с.

ФОРМИРОВАНИЕ САМОРЕГУЛЯЦИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аттоу Р.А.

*магистрант Павлодарского педагогического университета
имени ӘлкейМарғұлан, г.Павлодар*

Ныгметова Б.Д.

*научный руководитель – кандидат филологических наук,
ассоц.профессор, г.Павлодар*

***Annotation.** One of the global problems in learning a foreign language at school is the problem of overcoming the communicative barrier. We analyzed the main components of students self-regulation, revealed and justified the necessity of creating certain pedagogical conditions to develop them.*

***Keywords:** self-regulation, communicative barrier, communicative competence, interactive teaching method, personality-oriented approach, motivation.*

***Аннотация.** Шетел тілін үйренудегі ағамдық мәселелердің бірі – коммуникациялық кедергіні шешу мәселесі. Бұл мақалада оқушылардың өзін-өзі реттеу түсінігін қарастырдық. Біз оқу өзін-өзі реттеу негізгі құрамдас бөліктерін талдадық, оларды дамыту үшін белгілі бір педагогикалық жағдайларды жасау қажеттілігін анықтадық және негіздедік.*

***Түйінді сөздер:** өзін-өзі реттеу, коммуникативтік кедергі, коммуникативтік құзыреттілік, интерактивті оқыту әдісі, тұлғаға бағытталған көзқарас, мотивация.*

***Аннотация.** Одной из глобальных проблем при изучении иностранного языка в школе является проблема преодоления коммуникативного барьера. В*

данной статье мы рассмотрели важность формирования педагогических условий для саморегуляции учащихся в целях успешного развития навыков иноязычной речи.

Ключевые слова: саморегуляция, коммуникативный барьер, коммуникативная компетенция, интерактивный метод обучения, личностно-ориентированный подход, мотивация.

Самостоятельная работа учащегося имеет весомое значение в обновленном содержании образования. Подтверждением тому является применение на уроках: приемов критического мышления, проектов, дифференцированного обучения и др. Эти методики имеют своей целью совершенствование активного мышления у обучаемых, а также: умение применения знаний на практике.

Одна из главных мотиваций при обучении – игра. Применение игр наряду с беседами, обсуждениями и дебатами на уроке английского языка, способствует более результативному обучению. Во время игровой деятельности учащийся преодолевает тревогу и зажатость. Ведь при проведении обычной беседы учащийся, чувствуя зажатость и стеснение, может и не принять участия в работе. В процессе игровой деятельности же у всех учащихся есть свои обязанности. Игровая деятельность заведомо предусматривает коммуникацию, заинтересованность, а также детальную отработку на практике учебного материала. При этом создаются условия для саморегулируемой деятельности учащихся.

На начальных уроках изучаемого раздела внимание уделяется внедрению и активизации тематических лексических единиц. Главной задачей этого действия является способствование совершенствованию навыков монологической и диалогической речей, проводимых в стиле конференций, бесед и т.д.

Овладение лексикой предусматривает следующие возможности:

- формирование коммуникативной компетентности учащихся (свободное общение и осознание услышанного английского текста);
- решение социальных, личностно-важных и практических задач;
- совершенствование навыков ситуативного общения в реальном времени (обыграть ситуативный диалог с преподавателем, будучи неподготовленным к нему);
- оценка и анализ своей работы, работы других учащихся и преподавателя на английском языке.

Завершающим этапом в данной работе будет являться ролевая игра с различными данными в ней ситуациями. Она включает в себя определенное число участвующих, которые ведут деятельность согласно поставленной проблеме. Все участвующие придерживаются своей манеры держаться, согласно истории, учитывая поведение и

других участвующих. Целью ролевой игры является решение проблемной ситуации. Таким образом, напрашивается вывод о том, что проблемно-ориентированный подход к обучению является эффективным способом развития учебной саморегуляции.

Проектная деятельность предусматривает творческий самостоятельный поиск, исполнительность и коммуникацию от участвующих. Она способствует естественному перенесению деятельности с выполнения заданий на высокую умственную работу в течение взаимодействия и коммуникации в творческой и креативной работе. Задачей преподавателя является настроить учащихся на деятельность, подобрать тему, обеспечить планирование, контролирование и рекомендации в лице единомышленника и партнера.

В процессе обучения иностранному языку перед преподавателем открываются возможности, позволяющие способствовать развитию любви к окружающему миру. Об этом говорит и обучение культуре, обычаям разных народов, а также, коммуникативный аспект изучаемого предмета.

В подтверждение этому, на уроках отбирается материал, содержащий исторические сведения. В дополнении к страноведческому материалу применяется наглядность в виде видеороликов, аудиороликов, что способствует развитию познавательного интереса обучаемых на уроке.

Урок английского языка будет восприниматься легче и казаться более занимательным, если будет включать в себя применение информационно-коммуникационных технологий на различных этапах урока (презентации с таблицами, схемами, картинками, видео во время тестов, speaking, listening и т.д.). Проектная деятельность получает положительную оценку от обучаемых, так как она предоставляет право выбора той формы работы, которая даст им возможность выразить себя. Она является связывающим звеном между обучающими, так как во время работы над данной деятельностью они согласовывают все действия друг с другом, начиная с составления структуры проекта и до работы над источниками, материалами, дискуссиями и приготовлениями необходимой наглядности. Право выбора темы, формы работы (презентации, доклады) и защиты проекта (индивидуальная работа, групповая работа) закрепляется за учениками. Традиционный обмен знаниями между преподавателем и учащимся сменяется содействием совершенствования умений самостоятельной работы учащегося, самоанализу и самооценке, что обеспечит нахождение новых методов преподавания и развитие образовательной системы.

Приведем примеры формирования учебной саморегуляции. Учащимся предлагается просмотр видеоматериала, где звучит клип. Им необходимо понять содержание песни. Преподавателю необходимо акцентировать внимание учащихся на лексику, прозвучавшую в песне. В ходе работы над лексикой преподаватель активно использует в качестве зрительной опоры презентацию с активной лексикой в качестве закрепления. В процессе упражнения разбираются слова песни по строчке и разбираются непонятные фразы, которые могли вызвать затруднения. Далее эти фразы закрепляются в других предложениях, чтоб они могли применить их в разных речевых ситуациях.

Также активно использовались гифки (анимационные картинки и изображения, с целью включения ассоциативной памяти, чтобы как можно больше запомнить слова. Отработав незнакомые слова песни, и разобрав её полностью, обучающиеся вместе с преподавателем приступают к исполнению песни под видео караоке, где зрительно ещё раз отрабатывается новая лексика.

Рассмотрим пример инсценировки ситуации из мультфильма: учащимся раздаётся распечатанный сценарий с ролями. После опроса учащихся о том, видели ли они этот мультфильм и слышали ли они об этом мультфильме, они высказали своё мнение о мультфильме, понравился ли он им или нет. Далее преподаватель демонстрирует учащимся отрывок, который будут инсценировать учащиеся. Мультфильм просматривали несколько раз.

Просмотрев первый раз, преподаватель ставил цель – ознакомиться с ситуацией для инсценировки. При втором просмотре преподаватель обратил внимание детей на лексику, употребляемую в сценке, и акцентировал внимание учащихся на произношении слов, на интонацию реплик, чтобы вслушивались в слова, визуально опираясь на слова и фразы в распечатанном варианте.

После просмотра видео, разбирали непонятные фразы (с опорой на электронную презентацию с фразами из мультфильма и с аналогичными фразами в другом контексте, чтобы они могли эти фразы применить в жизни; После каждой разобранный фразы учащиеся строили свои примеры с этими фразами).

Далее отработывалась ролевая игра. Сначала отработывалось чтение, затем произношение, а потом, когда произношение было усвоено, обращалось внимание на интонацию. Преподаватель предлагал учащимся представить себя в роли актеров. Периодически просматривалось видео, чтобы напомнить интонацию и прослушать, с какой интонацией персонажи говорят. Учащиеся старались повторить услышанное.

Далее учащиеся делились на группы, где они работали над инсценировкой и произношением слов. Затем представляли свою сценку, не просто говоря, но и изображая, используя разные предметы (парты, стулья), создавая себе атмосферу.

Предлагаем также метод «Word race – словесная гонка», где на одном слайде в презентации показаны два топика (две темы), глядя на которые учащиеся будут соревноваться друг с другом. Учащиеся предварительно разделены на команды, в каждой команде свой капитан. Необходимо за минуту назвать как можно больше слов на данную тему. Слова называются командами по очереди, если произошла заминка, то соответственно эта команда и проигрывает. В данном сценарии учащиеся развивают разные виды саморегуляции: эмоциональную, познавательную и мотивационную.

Интересно проводится выполнение презентаций на тему «Путешествия». Главная задача этого вида деятельности – это достижение процесса коммуникации. Ученики могут подготовить и презентовать работы, носящие страноведческий характер. Ученики под музыку презентуют достопримечательности, призывая путешествовать; задают вопросы о климате, культуре, населению, туризме другим учащимся.

Выполняются мини-работы (парная или групповая работы). Ученики будут являться учредителями учебных путешествий в Англию. Они снабжены необходимой информацией (сезон, количество дней, число туристов). Учредителям дается возможность организовать план проезда, участие в культурной жизни, экскурсии к достопримечательным местам. Ученики снабжены необходимой лексикой, формами выражения «согласие-несогласие», проработанными на занятии, которыми они могут и должны оперировать в течение работы над заданием. После того, как каждый член группы одобрил финальный вариант учебного путешествия, группы презентуют свои мини-работы другим группам. После показа и презентации всех мини-работ, группы начинают голосовать за наиболее выигрышный по их мнению. Голосование за собственную группу запрещается. В течение работы над этим заданием, учащиеся могут пользоваться интернет-ресурсами, готовить демонстрационный материал (плакаты, постеры) и т.д.

Как показала практика, данные методы обучения и языковые упражнения развивают учебную саморегуляцию, благодаря которой учащиеся повышают уровень коммуникативных навыков иноязычной речи.

Таким образом, в распоряжении творчески работающего учителя имеются большие резервы для стимулирования интереса учащихся к овладению иностранным языком и для развития коммуникативных умений и навыков.

Список использованной литературы:

1. Кузовлев В.П., Структура индивидуальности учащегося как основа индивидуализации обучения речевой деятельности. // Иностранные языки в школе, 1979, №1.
2. Рогова Г.В., Методика обучения иностранным языкам в школе. – Москва, Просвещение, 1991 г.
3. В.В. Сафонова. “Программы общеобразовательных учреждений: Английский язык – школа с углубленным изучением иностранных языков”. Москва “Просвещение” 2005г.

ӘУЕЗОВ ӘНГІМЕЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК, ТАНЫМДЫҚ МӘНІ

Ахмолдина А.

Мақалада Мұхтар Әуезовтің балалар әдебиеті үшін, бала тәрбиесі үшін ерекше маңызы бар шығармалар жазғаны және ол әңгімелерде көтерілген өзекті мәселелер сөз болады. Мәселен, «Жетім» атты әңгімесінде қаңғып қалған Қасымның тағдыры шеберлігімен тебірене суреттелгені, ал «Көксерек» хикаясында адамдық мінез бен хайуандық қылықтың бір-бірімен астасуы көркем бейнеленгені зерделенген. Сонымен қатар, мұнда жазушы әңгімелеріне жүйелі түрде тоқталып, оларға тақырып аясына қарай талдау жасап, бастауыш не орта сыныптарда оқыту мәселесі де байыпталған.

Заманымыздың заңғар жазушысын Қазан төңкерісіне дейінгі жетім балалар тағдыры қатты толғандырған. Мұхтар мұндай төзімсіз жағдайларға жайбарақат қарай алмайтын. Олардың ауыр халдерін көріп, солармен бірге қайғырып, солармен бірге қатты тебірене түсетін. Сондықтан да ол «Жетім» атты әңгімесінде қаңғып қалған Қасымның тағдырына егіле отырып, оны дарынды шеберлігімен тебірене суреттеп берген. Бұл әңгімені жайбарақат отырып оқу өте қиын. Амалсыз көзіңе жас келеді. Әке-шешесінен жастайынан айрылып, әжесінің тізесін құшақтап қалған Қасым жарты жылдан соң, онымен де қоштасады.

«Әжетай мені неге тастап кеттің? Мені неге ала кетпедің, менің қаңғып қалғаным ба? Менің шынымен сорлы, шынымен жетім болғаным ба? деп зарлағанда, елдің сай-сүйегін босатып, кәрі-жастың жүрегін еріткен болатын», [1.] – деп суреттейді жазушы Қасымның қасіретін. Міне енді әжесінің кешкі мезгілде алдына алып, күпісіне

орап отырып, тербетіп айтатын сезімді қоңыр әні де жоғалды, өшті. Қасым бәрінен де айрылды. Қасымның тағдыры енді Иса мен оның ұрысқақ долы әйелі Хадишаға қарап қалды. Ол жалаң аяқ, жалаң бас, сидаң қағып қой бақты. Тезек терді. Кешкілікте малмен бірге бір арқа отын арқалап қайтса да Хадишаның қарғысы мен Исаның таяғын жеп өлексе болуға айналды. Қасымның бойын жетімсіреген жалғыздық пен дүниеге сенімсіздік, ешкімге жуымайтын жатбауырлық жайлады. Өйтпесіне шара жоқ, Қасымның әке-шешесінен, әжесінен қалған отыз шақты қой, он шақты ірі қараға ие болған Иса мен Хадиша дереу оларды таран-таражға түсіріп, шетінен құрта беруге асықты, «Әне бір көк саулық пен қарабас қойды соғымға жібереміз. Қасқа сиырды сойып, үй ішіне, бала-шағаға саудагерден пұл аламыз», [] – деп тегін түскен олжадай бөлісе бастады. Малын жайғап болған соң, енді Қасымның керегі жоқ, көжеге ортақ қылғанша деп, ұрып-соғып, аштан-аш қаңғытып жіберді.

Әңгімеде мал-мүлкін талан-таражыға түсіріп жетім еңбегін қанаған Иса мен Хадиша сияқты қатігез адамдардың типтік образы жасалған. Әсіресе күйеуін билеп, алған Хадиша Исаға айтқанын істете жүріп, Қасымның қаңғып кетуіне себепші болған.

Әке-шешесі мен әжесінің қабірін іздеп, тау-тасты аралап жүріп, күздің қара суығына ұрынған бала түн қараңғысында зәресі ұшып, көз жұмады.

М.Әуезовтің бұл уақытта жазылған шығармаларынан «Көксерек» хикаясын ерекше атаған жөн. Бұл ұзақ әңгіменің тақырыбы басқа әңгімелерінен оқшау көрінеді. Онда қолда өскен, асыранды Көксерек атты бөлтіріктің тарихы баяндалады. Құрмаш деген жас бала қасқырдың күшігін асырайды. Бөлтірік өсе келе қасқырдың табиғаты жеңіп, күндердің күнінде тағы тектестерінің үйіріне қосылып кетеді. Енді өзін өсірген ауылға маза бермей, малға тиседі. Көксеректің жыртқыштық мінезі қатал беріледі. Автор мұны ұтымды шағын деталь көмегімен жеткізеді: «Ін ішінен жат иіс сезіп, Көксерек басы мен кеудесін соғып «ыыр» етіп кішкене күйікті күшікті тістеп суырып шықты. Бұны істегенде ақ қасқыр арсылдап тап берген еді, Көксерек сонда да тоқтамай көк күшікті жерге жұлқып-жұлқып соғып, қабырғаларын кірт-кірт сындырып өлтіріп тастады». [1.] Өз күшігін аямаған Көксеректен адамға қайырым қайдан болсын. Ақыры Көксерек өзін асырап өсірген Құрмашты ат үстінен жұлып ап, өлтіріп кетеді. Әуезовтің «Көксерегі» атақты жазушы Джек Лондонның шығармаларымен тақырып жағынан үндес. Бұл кездейсоқ ұқсастық емес. Мұхтар Әуезов жер жүзі классикасын үйренуді ғана мақсат етпеген. Ол мұсылмандық Шығыс поэзиясының нәзира дәстүрін еске алып,

жаһанның ең керемет деген жазушыларымен өнер сынасып, қалам жарыстырып көрген. Бірақ тақырып болмаса, өзге жағынан қазақ жазушысының бұл шығармасы Дж. Лонданның «Ақ азуына» тіптеп ұқсамайды. «Көксерек» сюжеттік желісі өзгеше, айтары да басқа. Әуезов қасқырдың сүлдесінен мейірімсіз қарақшының тағылық мінезін таниды. Әуезов Дж. Лонданның «Ақ азуын» 1936 жылы қазақ тіліне аударғаны белгілі. Ал «Көксерек» одан кейін жазылған. [2.] Лондон шығармасын аударып отырып, өзінің атақты классиктен артық түспесе, кем түспейтін шығарма жазғанын мақтаныш еткен болу керек деп ойлайсың.

Мұхтар Әуезов өзінің атақты «Көксерек» повесінде, алдымен әр алуан жабайы жыртқыш азулы аңдардың мекен еткен жерлерін суреттеуден бастайды.

«Қара адырдың қарағанды сайы елсіз. Айналада қабат-қабат шұбар адырлар. Жақын төбелердің барлығын аласа боз қарағай, тобылғы басқан. Сай бойында май айының салқын лебі еседі. Бастары көгеріп, бүрленіп қалған қалың қарағай лебімен сыбдыр-сыбдыр қағып теңселіп, ырғалып қояды. Маңайдан жуалардың, жас шөптердің исі келеді. Ұзын кең өлкені қаптай басқан қарағанның ортасында терең, құр жар бар. Соның бас жағында итмұрынды қалың арасында қасқыр іні бар. Жақын елге мәлім ескі ін. Жазғы салымнан бері соны екі қасқыр келіп мекен етті...» [1.].

Әңгіменің композициясы мен сюжеті оқиғадан оқиға тудырып, тез өзгереді. Мұның өзі оқиғаның шапшаң дамуына себепкер болатыны байқалады. Оқиғаның шапшаң дамуы тыңдаушысын дегбірсіздендіріп, енді ие болар екен дегендей ойға қалдырады. Жаңа ғана екі інді мекен еткен екі қасқырдың енді бір сәтте балаларын қоректендіру үшін қозы әкеліп жеп жатқаны суреттелген: «...Қозы екі қомағай ауыздың кергісінде қан жоса болып дар-дар айрылды. Сырт-сырт етіп жас сүйек сынды. Қапаш-құпаш, қорқ-қорқ етіп, қомағай қанды ауыздар асайды. Тұмсығы мен бастары, мойын жүндері қып-қызыл болған қасқырдың жасыл көздері от шашады» [1.].

Мұның өзі жоғарыда айтқанымыздай оқиғадан оқиғаның тууын байқатады. Сөз зергері жыртқыш аңдар мекенін қалай әсерлі суреттесе, олардың ашқарак қомағайлығын одан да гөрі әсерлендіре түскен. Жан түршігерлік осындай көріністер жас оқушыларының еркін билеп, олардың төбе шаштарын тік тұрғызады. Жыртқыш аңдар мекені мен олардың күн көрісі бірден-ақ айқындалып, осы бір жанды көрініс жас өспірімдердің көз алдыда тұрғандай, жас қозыға жаны ашып, оқиғаға өздері де араласып кеткендей болады. Өйткені мұны да азсынғандай, соңынан бөлтірігінен айрылған екі қасқыр ашулы ызамен маңайдағы

елдерді күндіз-түні у-шу қылып, азан-казан етеді. Қойларын жаралап, қозыларын алып қашады. Өрістегі бұзауларды жарып, далада құлындаған биелердің бірнеше құлындарын жеп кетеді. «Мұнда күрделі екі мәселенің қатар тұрғаны балаларға ерекше әсер етеді. Оның бірі жыртқыш аңдар озбырлығы болса, екіншісі қазақ жерінің сұлу табиғаты мен қаймағы бұзылмаған ел байлығының сөз болуы. Жаратылыстың көркем көріністерін сондайлық әсерлі суреттеудегі сөз зергерінің мақсаты тек қана сол әсем көрініске зер салып қоюды ұқтыру емес, ол сонымен қатар одан эстетикалық нәр алып, соны сезіну, сондағы бар байлықты құрметтеу, қадірлеу жағына үйретуді көздейді. Жаратылыстағы көркемдік пен ондағы бар байлықты пай-далану үшін алдымен оны білу керектігін мегзейді. Мұның өзі түптеп келгенде өз өлкеңдегі бар байлықты құрметтеуге, соны қадірлеуге, сақтай білуге баулиды». [3. 44]

Әңгіме кейіпкері кішкене Құрмаштың асырап алған Көксерегі болғандықтан, сөз зергері оны әлі де айқындай түсу үшін бөрі бөлтірігі өз қасында тұрғандай, оны жетегінде ұстатқандай суреттейді: «...Жетілмей келе жатқан тісі ғана. Көксерек арлан еді. Сондықтан бұнының бойы биіктене береді. Әлі тұрқы шығып ұзарған жоқ. Барлық жүні кара-көк, жотасы күдірейіп, аузы омыртқа мен құйрығына шейін тұп-тұтас болып, күлдіреуіштей сүйірленген бір бітімі бар. Өзі ешкімге ізденіп соқтықпайды. Ит баласына заты қастай, жібімейді. Әлі күнге бір рет жадырап, ойнап көрген емес. Татулық жоқ, суық. Жалғыз-ақ атын біледі... Өскен сайын сызданып, суықтанып келеді»[1.].

Мұхтар бұл жерде жас организмнің жетілу жайын суреттей келіп, соған байланысты оның мінез өзгешеліктерінің, жыртқыш аңдар психологиясының бірден-бірге қалыптасу, өзгеру жолдарын аңғартып отырады.

Осының өзі қолға үйренген байырғы хайуанаттардан гөрі қолға үйренбеген азулы жыртқыш аңдарда болатын психологиялық өзгешеліктерді танытады. Оны жастайынан қанша бақса да, күтсе де, тіпті Құрмаш оны өзімен бірге қойнына алып жатса да, сызданып суықтана беруі жас оқушысын таң-тамаша етеді, ойға қалдырады. Көксеректің қолға үйренбеуі Құрмаш түгіл үлкен кісілердің өздеріне де ой тудырады. Ол жайында: «Түнде қозының құйрығын иіскелеп жүреді. Қойды үркіте береді. Түнде даланы жақсы көреді», [1.]— деген сияқты ауыл адамдарының күдіктері Көксеректің мінезіне байланысты туған. Осының себептерін білу де балалар үшін өмір танытарлық үлкен сабақ. Өйткені Көксеректің сыртқы портретінің әсерлі суреттелуінен азулы жыртқыш аңдардың жай ғана көрінісі емес, мұнда соның мінезі мен өсу процесінің дамуы көрініп отырады. Сонымен қатар бірден-бірге өріс

алып бара жатқан оқиға сюжеті әңгіменің ішкі құбылысын айқындай түседі. Осыған байланысты жас оқушы да Көксеректің алдағы тағдырын аса қызыға бақылап, әңгіменің бағытына, зер салады. Көксерек олар үшін әңгімедегі ең басты тұлға болып көрінеді. Екіншіден, «Көксерек» оқиғасының жетегіне де ере отырып, оқушы жаратылыс құбылыстарында болатын өзіне белгісіз әр алуан өзгешеліктерді байқайды. Кейіпкерлердің бастан кешірген бірталай қиыншылықтарына бірде сүйсініп, бірде күйініп отырады. Көксерек иесінен безіп, адырға шығып кеткендегі оның тағылық қылығын сөз зергері былай суреттеген: «...Қатты аяздан тұмсығының ұшы, азуы ашыға, шыдатпай тоңа бастайды. Табанынан өткен ызғар да аяқтарын қарып, қатырып барады. Қайта жорытып адырға шықты. Алғашқы рет амалсыздан кекке қарап аузын ашып, ышқынғанда ішінен зор дауыс шықты. Күтпеген дауыс. Көксеректің ең әуелгі ұлығаны осы еді. Қарлы, әлсіз адырды басына көтеріп дауыс салды. Тынбай ұзақ-ұзақ уақыт ұлиды...» [1.]. Шығарманың бұлай суреттелуі балаларды ойға қалдырады. Өйткені Көксеректің асырауға көнбеу себебі, күтімді керек етпеуі неге байланысты екені — олар үшін жұмбақ. Осының бәрі де оқиғаны бірден-бірге шиеленістіріп, ол шарықтау шегіне жеткенге дейін үрей тудырады.

«Қасқырды қалай бақсаң да, орман ішіне қарай жалтақтай береді» деген сияқты, Көксерек өзінің тағылық жолына түсіп, Құрмаштаи безіп кеткені, қолға үйренбеуі оның жаратылысы, өмір сүру жолы о баста солай бейімделгеніне байланысты екені енді жас өспірімдерге бірден-бірге айқындала береді. Оқушысын ойға қалдыратын бір жағдай — Құрмаш пен Көксерек арасындағы байланыс мәселесі. Жақсылықтан басқа еш нәрсе жасамаған Құрмашқа Көксерек кездесе қалса, ол қанша тағы болса да үйреткен адамына қауіп-қатер жасамас деген талас ой туады. Оқиғаның шешіміне жеткенге дейін осы ойдан арылмай отыратын оқушы Көксеректің пиғылын, оның тағылық әрекеттерін байқаумен болады. Әңгіменің ең үлкен түйіні осында.

Повесте оқиғаның болған жері әр жыл мезгілдерінде қандай жағдайда болғанына дейін, тіпті хайуанаттардың түс-таңбалары, оның мінез өзгешеліктеріне дейін айқын кәрініп, көз алдында тұрғандай рет-ретімен сипатталады. Ізіне түскен ауыл адамдарына әбден өшіккен Көксерек өзінің серігі ақ қасқырдан, оның бөлтіріктерінен айрылған соң, бұрынғысынан да бетер ашына түседі: «... Сонымен қуғын күні Көксерек түні бойы ақ қасқырдың ізіне түсіп жортып еді. Бір төбенің бойына келгенде иіс те, із де бітті. Серігінің иісі жоқ; оның орнына ет, адам иісі мол білінеді. Ағып ұйып қалған қан көрінеді. Азғана иіскелеп, бір рет жалап дәмін де көрді. Түн бойы көп ұлыды, таң атқанша жер

тарпып, шаң боратты, ыңырсыды, аунады. Ай астында әрлі-берлі сенделіп, көп аяндап жүрді. Қасыңда көлеңкесі ғана жүр еді. Тағы да жалғыз жортуылға түсті...» [1.]. Көксеректің ауыл үйде Құрмашпен бірге жүргендегі тағылық белгілері мен мінез өзгешеліктері бір түрлі суреттелсе, ал енді әбден кемеліне келіп, өсіп жетілгендегі нағыз жыртқыш аңдарға тән психологиясы мүлде бір басқа.

Бұдан ары жазушының шеберлігіне сүйсініп, оқиғаның жетегіне еріп, Көксеректің алдағы тағдыры немен аяқталатынына одан бетер қызығасың. Бірақ бұл қызығу көпке созылмайды: зор өкінішпен, қайғымен аяқталып, Құрмаштың трагедиялық өлімімен тынады. «Жаман адамды бақсаң, аузы-мұрныңды қан етеді. Жаман сиырды бақсаң, аузы-мұрныңды май етеді» дегеннің керін келтіріп, Көксеректің Құрмашты ат үстінен жұлып түсіріп, елсіз далада жеп кетуі естен қалмас қасіреттей мәңгілік ойда қалады. «Ит атасын танымас» деген осы да деп, еріксіз бармақ тістетіп, бас шайқатады[3.].

«Қураған-ай, неңді алып ем!.. Не жазып едім?.. Бауырына салып есіргеннен басқа не қып еді менің құлыным?!»—деген Құрмаштың әжесінің елді тегіс күңіреткен өксігі, Көксеректі басқа тепкені, қарсы алдында болып жатқан жанды көріністей көз алдыңнан кетпейді.

Оқиға желісі жас оқушыны қызыға тыңдатумен қатар, олардың ой-қиялының, өз пікірлерінің дамуына жол ашады. Кейіпкерлердің мінез-өзгешеліктерін, жаратылысын түсінуге баулиды.

Құрмаштың өлімі трагедиялық өлім болып аяқталғанмен, жас оқушының көңілінде жақсылықтан басқаны ойламаған аяулы адал жанның бейнесі қалады.

«Көксерек» повесі жасөспірімдерге өмір танытарлық осындай оқиғаларды суреттеп берумен қатар, оларға қазақ халқының ана тіліндегі бай мұра мен оның сұлу да көркем құрылысымен таныстырады, ана тіліне деген сүйіспеншілігін арттырып, сөз байлығын молайта беруге жәрдемдеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әуезов М. Әңгімелер. Алматы: Жалын, 1987.-176 бет.
2. Омаров Д. Ұлылар үндестігі.-Алматы: Санат, 1999.- 236 б.
3. Бітібаева Қ. Әдебиетті тереңдетіп оқыту. Алматы: Мектеп, 2003.-416 б.

КЕҢЕС ОДАҒЫНДАҒЫ ГУЛАГ ЖҮЙЕСІНІҢ ТАРИХЫ МЕН САЛДАРЫ

Н. Е. Аяпберген

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты, Павлодар қ,

А.М. Садыкова

ғылыми жетекші: PhD доктор,

тарих ғылымдарының докторы, Павлодар қ,

Аңдатпа: «Кеңес Одағындағы ГУЛАГ жүйесінің тарихы мен салдары» атты мақалада ГУЛАГ-тың қоғамға тигізген әсері мен тарихи жағдайлары жан-жақты талданады. Автор бұл жүйенің пайда болуы мен дамуын, оның жеке өмірге және әлеуметтік динамикаға әсерін егжей-тегжейлі көрсетеді. Мақалада тарихшылар, психологтар мен әлеуметтанушылардың зерттеулері мен талдаулары берілген, бұл ГУЛАГ-тың кеңестік қоғамға қалай әсер еткенін және оның қазіргі заманға қалдырған мұрасын түсіну үшін құнды зерттеу болып табылады.

Аннотация: Статья "История и последствия системы ГУЛАГа в Советском Союзе" является глубоким анализом исторического контекста и влияния ГУЛАГа на общество. Автор подробно описывает происхождение и развитие этой системы, а также ее воздействие на индивидуальные жизни и общественную динамику. В статье представлены исследования и анализы историков, психологов и социологов, что делает ее ценным исследованием для понимания того, как ГУЛАГ оказал влияние на советское общество и какие последствия он оставил в наследии для современности.

Abstract: The article "The History and Consequences of the Gulag System in the Soviet Union" is an in-depth analysis of the historical context and the impact of the Gulag on society. The author details the origins and development of this system, as well as its impact on individual lives and societal dynamics. The article presents research and analyses from historians, psychologists and sociologists, making it a valuable study for understanding how the Gulag affected Soviet society and what effects it has left as a legacy for modernity.

Түйін сөздер: ГУЛАГ, Кеңес Одағы, репрессия, лагерьлер, тарих, саяси тұтқындар, жазалау жүйесі, ГУЛАГ құрбандары, идеология, салдары.

Ключевые слова: ГУЛАГ, Советский Союз, репрессии, лагеря, история, политические узники, карательная система, жертвы ГУЛАГа, идеология, последствия.

Key words: GULAG ,Soviet Union, repressions, camps ,history, political prisoners, punitive system, Gulag victims, ideology, consequences.

Кеңес үкіметінің кезінде орын алған жан түршігерлік тоталитаризмнің салқыншағы ретінде біз ГУЛАГ лагерьлер жүйесінің орнауын айта аламыз. Капиталистік буржуазияға қарсы болған коммунистік Карл Маркстің идеологиясымен, “Қызыл террор”, яғни таптарды жою, буржуа өкілдерін қоғамнан шығару немесе беделін түсіру науқаны орын алды. 1918 жылдан бастап, Кеңес үкіметі орнағаннан В.

И. Лениннің, Троцкидің және т.б. адамдар саясатта өзгертулер әкелді. Қазақстан территориясында одан шет қалмады, мысалы, деректерде 22 ГУЛАГ лагерь жүйесіне тиесілі Карлаг, Алжир, Степлаг, Дальлаг, Особлаг деген еңбекпен түзету колониялары орын салынды. Олар жалпы екіге бөлінді “ИТЛ”, “ИТК”. Біріншісі исправительно-трудовой лагерь болса, келесі исправительно-трудовая колония. Осы лагерьлер жалпы алғанда 1929 жылы құрылды.

Павлодар облысында Павлодарлаг, Панинлаг ЛО, Екібастұзда Дальлаг, № 11 Особлаг, Майкаин ЛО болды, осы лагерьлерде жалпы 8000 адамға жуық адам жұмыс жасаған. Дильмановтың айтуынша лагерьлердің пайда болуы периодтарға бөлінеді. 1-ші 1930-32, 2-ші 1933-34, 3-ші 1941-45, 4-ші 1946-56 жылдар аралығын қамтиды.

Жалпы Сталин кезеңінде 1937-38 жылдары 600 мыңнан аса адам ГУЛАГ лагерьлер жүйесіне орналастырылды. Ең басты мемлекет үшін саяси жақтас еместерді саясаттан алып тастау, келесіде солардың арқасында социализм құру. Еңбекпен өтеу 20-25 жылғы мерзімдерге дейін барған, ауыр жұмыстарға жұмсалған адамдар, көбі сонда жаман тұрғыдағы антисанитария, тамақ жетіспеу мен 12-сағаттық жұмыстардан қаза тапқан, және көп азаматтар атылған еді.

Екінші кезең деп Сталин қайтқаннан кейін кезең соңғы ГУЛАГ жүйелерінің уақыты деп қарастыра аламыз, Қазақстан территориясында 22-ден көп лагерьлер жүйесі болған деп тарихшылар жазады, бірақ ол хронологиялық жіті қараумен анықталуы тиіс, яғни Ұлы Отан соғысы кезеңінде орын алған кейбір лагерьлер Қазақстан территориясына уақытша көшірілген еді.

Атлас ГУЛАГа деген кітапта 1954 жылы Никита Сергеевич Хрущевқа берілген құжатта қанша адам қамалғаны қаншасы атылғаны көрсетілген. Осы кезеңде ЧВК, НКВД, ОГПУ деген халықты бақылайтын, жала жауып, мемлекетке кері әсер етушімен күрес жүргізу барысында, ату жазасына үкімсіз қарақ беретін ұйымдар болды.

Қазақстан аумағын зерттеу ХХ ғасырдың 30-х жылдарында интенсивті жүргізілді, оған себеп бүкіл Кеңес одағындағы шикізат бар жерлер аумағында лагерьлер жүйесі пайда болған. Осы шикізатты тұтқындар өндіріп, экономиканы жоспарлы межеге дейін өсіруді орындап отырған. Адам капиталы арқылы тез уақытта мемлекет дәрежесін көтеру жасалды. Келесі дәйектер, 1929-1930 жылдары Қарағанды ауданында геологиялық барлау жұмыстары кезінде ірі тас көмір ошағының бар екені мәлім болды. Тәжірибелі кокстау арқылы коксты дом пештеріне арнайы жасау іске асырылды. Сонымен 1931 жылы Қарағанды көмір алабы бүкілкенестік ауқымды құрылысқа айналды.

1934 жылы құрылған НКВД халықты күшпен басу құралы ретінде қолданылған, кейін экономикалық-шаруашылық функцияларды қамтыды. Қарағанды темір жолын салу кезінде 30-мың кәмпескеленген адамдар, еңбекпен өтеу лагерьлерінде жұмыс жасады. Қарағанды лагері НКВД бойынша 42 лагерь арасында 9-ы орында тұрған [1, 22 бет.]. Карлагты жалпы алғанда 800000 мың адам өтті. 1959 жылы өзгеріске ұшырады.

Лагерьлер жүйесінде өмір кешкен адамдар көптеген психо-эмоционалды қиындықтарды бастан өткерген. Оны біз мемуарлардан көре аламыз, адамның дофаминдік байланыстарын бұзғандықтан, өзіне қол жұмсау фактері де болған. Мысал келтіретін болсақ, «Известия» газетіне жолдалынған хаттың жолдарында. Қамаудаға Н.И.Иванов жазуы бойынша: «Там варварски отнимают человеческую жизнь. Ни один гитлеровец, американец в Корее и ни один первобытный варвар не подвергал человека экзекуциям, как над советскими заключенными в местах заключения... Ни один писатель и поэт не сможет описать это варварство, что происходит в советских лагерях». Осындай хаттарды зерттеу арқылы біз, документтерден бөлек адамдардың өз басынан өткергенін үкімет көздерінен айырмашық жағын ашып көруге болатынын білдік [2, 165 бет.].

1918 жылы Ленин қала манындағы адамдарды лагерьлерге «қауіпті», «сенімсіз» азаматтарды қамау жайлы қаулы жасады. Патша үкіметінің қоғамындағы таптары қолға түсті. Бірінші дүние жүзілік соғысқа белсене қатысқан азаматтарда, егерде тегін өзгертпей жүрсе немесе партияға қарсы деген әрекеттер жасаса көбінесе шеңнен алынып, армия қатарынан кететін. Ол өз кезегінде Ұлы Отан соғысы барысында сарбаздарды қайта даярлау кезінде, адам капиталының, яғни үлкен дәрежелі армия қолбасшыларының болмауына әкелді, қайта командирлерді жасақтауды мәжбүрледі.

1921 жылы 34 губернияда 84 лагерь жұмыс жасады. Сталин кезінде еңбекпен өтеу арқылы мемлекеттегі индустриализацияны көтермекші болды. 1941-50 жж. ГУЛАГ жүйесі едәуір экономикада орын алды. Лагерь жүйесі кезінде өзінің әдебиеті, жаман, жақсы адамдар бейнесін жасап шығарды. Жалпы әлеуметтік тұрғыда үлкен дақ қалдырды [3, 14 бет.]. Адамдардың бостандығы тапталып, еркін өмір сүре алу құқығын шектеген мемлекет, сонын есебінен халықтың өкіметтен қорқынышы туындады.

1918 жылы 2 қыркүйекте «Қызыл террор» құпия қаулысы шықты. «...Арестовать, как заложников, крупных представителей буржуазии, помещиков, фабрикантов, торговцев, контрреволюционных попов, всех враждебных советской власти офицеров и заключить всю эту

публику в концентрационные лагеря, установив самый надежный караул, заставляя этих господ под конвоем работать» [4, 7 бет.].

Архипелаг Гулаг кітабында Маркс пен Лениннің буржуазия машинасын бұзу керек, оның орнына шұғыл жаңа құру керек деген мақсат қойған. Біріншіден, армия құрылды, екінші полиция, және түрме салынды. Қазан төңкерісінен Владимир Ильич осы бойынша нақты жұмыс жасай бастады. 1917 жылдың желтоқсан айында мүлік тәркілеуін, түрмеге қамау, фронтқа жіберу және бүкіл заңға бағынбағандарды міндетті жұмыс деген жазаларды шығарады. Статистик Кургановтың зерттеуі бойынша 1917 жылмен 1959 жылдар аралығында соғыс есебінен қайтқандарды санамаса 67.000.000 адам деп жазады. Ол аштық, террористік ланкестік, лагерьлердегі өлім-жітімнің көбеюі, туу көрсеткішінің төмендеуі [5, 7-8 бет.].

Біздің зерттеуіміз ендігі таңда статистикалық сипатта өрбіді, Кургановтың мәліметтеріне сүйене келіп, өзіміздің КСРО-дағы болжамды көзқарасымызбен бөлісуді жөн көрдік. Қосымшадағы Кесте-1 ге көз жүгіртетін болсақ, біз, егерде I дүниежүзілік соғыс болмаған күнде, 1920-33 жылдардағы аштық, ГУЛАГ лагерьлер зындағы болмаған түрдегі болжамды статистиканы жасап отырмыз. 1914 жылдан бастап I-ші дүниежүзілік соғысқа дейінгі халық санын алып, келесі 45 жылда болған басты демографияның тоқырау жерлерін алып қарастырдық, нәтижесінде осындай мәліметтерге қол жеткіздік, ол, 45-жыл ішінде статистика бойынша, өлім-жітімді бірге алсақ 43 млн адам қосылған екен. Егерде үлкен демографиялық толқулар болмаған таңда, КСРО аумағында 1959 жылда 321 миллион адам өмір сүруі керек деген статистикалық қорытындыға келдік. Егерде біз 1959 жылғы санақтағы факт бойынша қарастыратын таңда, зерттеуіміз оң емес сальдоны көрсетеді. Ал болжам іс жүзінде болса, біз оң сальдоға келу керектігін аңғарамыз. Яғни +113,000,000 миллион адам Кеңес Одағында 1959 жылы өмір сүруі мүмкін еді деген ойға келдік.

Кесте-1. «КСРО халқының 1959 жылдағы болжамды оң сальдосы».

97 ж Санақ бойынша факт	1914 ж Санақ бойынша факт	1926 ж Санақ бойынша факт	1937 ж Санақ бойынша факт	1959 жыл Санақ бойынша факт	Өсу болжамды	Шамамен жылына өсу
126,411,73 6 адам	165,700,000 адам	147 000 000 адам	162 000 000 адам	208,800,000 адам	165+48 = 213 млн 1914 жыл = 45 жыл 1959 жыл 45 жыл *2,4 млн жылына = 108 млн, 108 + 213 млн адам= 321 млн 1959 мүмкін	Жылына +2,4 миллион
Өсуі немесе кемуі	+40,1 миллион	-18.000.000 адам	+15.000.000	+46 миллион		
Арасы жыл	17 жыл	12 жыл	11 жыл	22 жыл		

Кесте-2. «Басты демографиялық сальдонның төмендеу кездері мен адамдар саны»

Азамат соғысы	ГУЛАГ	Аштық	Ұлы Отан соғысы -	Қанша млн
-13,000,000 миллион	-800,000 мың	-8,000,000 миллион адам	-26,6 миллион	- 48,4 миллион
1918-23	1921-1953	1932-33	1941-45	

Қорытындылай келе, статистикамен зерттеуіміз бойынша КСРО-ның саясатының өз азаматтарының қатарын қатты азайтқаның көре аламыз. Және биліктің оппозициядан арылуын, жалпы қарама-қайшылықты таптық.

Сонымен қатар 2020 санақпен қарайтын болсақ КСРО 1959 жылдан 1991 жыл, 32 жыл ішінде тек, 72 млн адам ғана қосылған екен, жалпы есептесек ол, 384 ай. 32 жыл көбейтеміз 12 айға, 72 млн халықты біз бөлеміз 384 айға, онда 12 айда шамамен 187 500 адам туылады екен, өлімді санамасақ.

Яғни КСРО құлдырағаннан Орталық Азия мемлекеттерінде халық саны өсе батады, ал Ресей, Украина, Молдова, Литва және т.б. елдерде керісінше тенденцияны көреміз. Ол жағдай халықтардың көшуіне, соғыстар, конфликтарға, адамдардың әлеуметте қиын жағдайда өмір сүруіне байланысты деген қорытындыға келдік. Және отбасыларда КСРО кезеңідей 5-10 бала емес, 2-3 бала отбасына болу да әсер етеді, яғни әлемдік тенденция, қаржылық төменділік және т.б. факторлар деп қорытындылаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Калыбекова М. Ч., Кудайбергенова А. И. Концентрационные лагеря на территории Казахстана в 30-50-е годы XX века //Norwegian Journal of Development of the International Science. – 2019. – №. 35-3. – С. 21-24.
2. Иванова Г. М. ГУЛАГ в системе тоталитарного государства //Доклады Института российской истории РАН. – 1997. – №. 2. – С. 163-188
3. Эпплбаум Э. Гулаг. – Litres, 2015.
4. Ivanova G. et al. Атлас ГУЛАГа: Иллюстрированная история советской репрессивной системы //(No Title).
5. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ, т. 2. - М.: ИНКОМ НВ, 1991 432 с.

ҚАМАР ҚАСЫМОВТЫҢ ШЕБЕРЛІГІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ: МУЗЫКАЛЫҚ АСПАПТАР ӘЛЕМІНДЕГІ МӘДЕНИ МҰРА ЖОЛЫ

Бекенова Аружан Қуатқызы

Жетекшісі: Болат Құдайбергенұлы

Аңдатпа: Бұл мақала музыкалық аспаптардың көрнекті шебері Камар Қасымовтың өмірі мен шығармашылығын қарастырады. Оның Қазақстанда халық музыкалық аспаптарын жасау және жетілдіру өнерінің мәдени мұрасын дамытуға қосқан үлесі сипатталған. Оның домбыра, қобыз және басқа да аспаптарды қайта құру мен жетілдірудегі инновациялық тәсілдері талданды, сондай-ақ оның музыкалық қолөнер саласындағы маңызды жобалары мен жетістіктері қаралды.

Түйінді сөздер: Камар Қасымов, музыкалық аспаптар шебері, Мәдени мұра, домбыра, қобыз, халық аспаптары, шығармашылық, музыкалық қолөнер.

Аннотация: Данная статья рассматривает жизнь и творчество выдающегося мастера музыкальных инструментов, Камара Касимова. Описывается его вклад в развитие культурного наследия искусства изготовления и усовершенствования народных музыкальных инструментов в Казахстане. Проанализированы его инновационные подходы к реконструкции и совершенствованию домбры, кобыза и других инструментов, а также рассмотрены его значимые проекты и достижения в области музыкального ремесла.

Ключевые слова: Камар Касымов, мастер музыкальных инструментов, культурное наследие, домбра, кобыза, народные инструменты, творчество, музыкальное ремесло.

Abstract: This article examines the life and work of an outstanding master of musical instruments, Kamar Kasimov. His contribution to the development of the cultural heritage of the art of making and improving folk musical instruments in Kazakhstan is described. His innovative approaches to the reconstruction and improvement of dombra, kobyz and other instruments are analyzed, as well as his significant projects and achievements in the field of musical craft are considered.

Keywords: Kamar Kasymov, master of musical instruments, cultural heritage, dombra, kobyz, folk instruments, creativity, musical craft.

Қамар Қасымов бүкіл өмірін қазақ музыкалық аспаптарын дамытуға арнаған және осы жолда үлкен жетістіктерге жеткен теңдесі жоқ шебер. Оның есімі тек Қазақстанда ғана емес, одан тыс жерлерде де музыкалық аспаптардың мәдени мұрасын дамытумен тығыз байланысты.

Музыкалық аспаптар әлеміндегі мәдени мұраның ұлылығы Қамар Қасымов сияқты көрнекті тұлғалардың иығында тұрғаны сөзсіз. Қазақ музыкалық аспабының дамуы мен Қазақ оркестрінің жетістіктері тұрғысынан оның есімі орталық және шабыттандырушы болады. Қазақтың көрнекті жазушысы және қоғам қайраткері Ғабит Мүсірепов "Құрманғазы" және "Отырар сазы" сияқты көне аспаптарды атап өту кезінде, сондай-ақ кейінірек құрылған көптеген ансамбльдерді қарау кезінде әркімнің санасында Қамар Қасымовтың бейнесі пайда болатынын мойындады. Оның музыкалық аспаптардың мәдени мұрасын сақтауға және дамытуға қосқан үлесі баға жетпес. Ұлы шебер Қазақстанның музыкалық мәдениеті тарихында және әлемдік музыкалық аренада айтылмас із қалдырды. Туғаннан бастап музыка мен шеберлікке деген ерекше сезімі бар Қамар Қасымов жас кезінен бастап музыкалық аспаптарды жасау және қалпына келтіру саласында ерекше қабілеттерін көрсетті. Оның домбыра, қобыз және сыбызғы сияқты қазақ аспаптарын жетілдіруге қосқан үлесі орасан зор болды. Қамар жаңа аспаптарды қалпына келтірді, жетілдірді және жасады, олардың әрқайсысына ерекше дыбыс пен жан берді. Өмір бойы ол музыкалық аспаптар жасау бойынша танымал шебер болып қана қоймай, Қазақ КСР еңбек сіңірген өнер қайраткері атағына ие болды. Оның есімі қазақ музыкалық аспаптар әлеміндегі сапа мен жоғары шеберліктің синониміне айналды. Шебердің қиын өмірлік тағдыры, оның табандылығы мен өнерге деген құштарлығы көптеген адамдар үшін шабыт болды. Мәскеуде п. и. Чайковский атындағы шеберханада және басқа да әйгілі шеберханаларда жұмыс істей отырып, ол өзін-өзі жетілдіріп қана қоймай, өзінің тәжірибесі мен білімін басқаларға жеткізді. Оның домбыралары тіпті алыс Қытайға жіберілді, бұл оның әлемдік сахнада мойындалуы мен сұранысын көрсетеді. [1]

1893 жылы Павлодар облысы Баянауыл ауданы онаша Торайғыр ауылында дүниеге келген Қамар Қасымов өзінің жер жолының басынан бастап өнерге ерекше қызығушылық танытты. Оның жаны музыка әлеміне еніп, жүрегінде музыкалық қолөнерге деген сүйіспеншілік пайда болды. Ол үшін домбыра жай ғана құрал емес, өмір жолындағы сенімді серік болды. Ерте жастан бастап ол дыбыстар әлеміне еніп, тондармен тәжірибе жасап, алғашқы музыкалық шығармаларын жасай бастады. Өнер оның жанын толтырып қана қоймай, оның шабытының

қайнар көзі болды. Камардың ерекше таланты ғана емес, сонымен бірге ол өзінің жақындары мен достарын қоршап алған жылы лебізі болды. Оның жомарттығы мен мейірімділігі қиын сәттерде көрінді, ол әлі жас кезінде досы, ақын Сұлтанмахмұтқа қаржылық қолдау көрсетті. Ол үшін досына көмектесу тек достық әрекеті ғана емес, сонымен бірге адамның шынайы жанашырлығы мен өзара көмегінің көрінісі болды. Осы қарапайым, бірақ маңызды қимылмен Камар достарымен байланысты нығайта алды және айналасындағыларға сенімді тірек бола алды. Үйге және музыкаға құмар Камар жас кезінен-ақ музыкалық аспаптарды жасау мен қалпына келтіруде өзінің талантын көрсете бастады. Ол үшін бұл тек өнер ғана емес, сонымен бірге оның жаны мен сезімін білдіру тәсілі болды. Оның домбыралары мен басқа да музыкалық аспаптары жоғары сапалы қойылымға ие болып қана қоймай, оның ішкі әлемі мен жеке стилін де көрсетті. Бұл жай ғана құрал емес, махаббат пен құмарлықпен жасалған нағыз өнер туындылары болды. Оның өмір жолымен бірге болған қиындықтар мен сынақтарға қарамастан, Камар өзінің кәсібіне және музыкалық өнеріне адал болды. Оның өмірі шығармашылық пен берілгендікке толы болды және оның есімі музыкаға деген адалдық пен сүйіспеншіліктің жарқын мысалы ретінде тарихта қалады. [2]

Қиын-қыстау кезеңдерде өз отбасының жалғыз тірі қалған мүшесі ретінде Қамар Қасымов жауапкершілік пен міндеттеменің ауыртпалығын өз мойнына алды. Оның алдында сынақтар мен қиындықтар болды, бірақ ол өзінің қабілеттеріне деген сенімін жоғалтқан жоқ. Оның ақыл-ой күші мен табандылығы оған барлық қиындықтарды жеңуге және жағдайларға қарамастан алға ұмтылуға көмектесті. 1934 жылы Алматыға көшу ол үшін өмірдегі жаңа кезең, оның шығармашылық жолындағы жаңа тарау болды. Бұл кезең әртістер сайысы мен таланттарды іріктеу өткізілген қазақ өнерінің белсенді дамуымен байланысты болды. Осы қарбалас уақытта, әркім өзін және өз қабілеттерін көрсетуге ұмтылған кезде, Қамар Қасымов өзінің таланты мен шеберлігін көрсете отырып, алдыңғы қатарда тұрды. Қазақстанның мәдени өмірінің орталығына айналған Алма - Ата оған өзінің шығармашылық қабілеттерін көрсетуге кең мүмкіндіктер берді. Мұнда ол өзінің тәжірибесі мен идеяларымен бөлісе алатын, өз шеберлігін жаңа білім мен техникамен байыта алатын пікірлес адамдарды тапты. Басқа шеберлермен бірге ол көптеген көрмелер мен іс-шараларға қатысты, онда оның жұмысы көрермендер мен әріптестердің таңданысы мен таңданысын тудырды. Белсенді даму мен шығармашылық өсудің бұл кезеңі Қамар Қасымов үшін оның күші мен шеберлігін сынау және тексеру уақыты болды. Ол өз өнерінде

кемелдікке ұмтылып, өз жұмысының әр бөлшегіне ерекше мән беріп, тынымсыз жұмысын жалғастырды. Оның шығармашылық жолы қиындықтар мен кедергілерге толы болды, бірақ ол ешқашан сәнбейтін құмарлық пен адалдықтың отын алып жүрді. Осылайша, Алматыға көшу Қамар Қасымов үшін жаңа жол ашты және оның шығармашылық жолындағы маңызды кезең болды. Мұнда ол өзін өнер шебері ретінде көрсете білді және Қазақстанның мәдени мұрасын дамытуға өз үлесін қосты. Оның жұмысы шеберлік пен таланттың символына ғана емес, сонымен қатар бүкіл әлемдегі адамдарды шабыттандыратын және қуантатын елдің мәдени мұрасының маңызды элементіне айналды. [3]

Қамар Қасымовтың өнері мен шеберлігі тек музыкалық аспаптар жасаумен ғана шектелмеді. Ол көптеген халықаралық көрмелер мен жобаларға қатысуы арқылы Қазақстанның мәдени мұрасына елеулі үлес қосты. Ол өзінің таланты мен шеберлігінің арқасында шебер қолөнерші және суретші ретінде сұранысқа ие болды. Қамар Қасымов жұмыстары халықаралық деңгейдегі көрмелерде ұсынылған алғашқы қазақ шебері болды. Оның жұмысы жоғары сапалы өнімділігі мен ерекше стилінің арқасында кәсіпқойлардың да, жұртшылықтың да назарын аударды. Оның домбыралары мен қобыздары бүкіл әлем бойынша көрмелер мен байқауларда таңдану мен таңдану объектісіне айналды, бұл ермомаға және қазақ өнеріне танылды. Қазақстан Суретшілер Одағының мүшесі ретінде Қамар Қасымов Ұлттық көркем мәдениетті дамытуға белсене қатысты. Ол ұлттық ою-өрнек үлгілеріне, көркем тақырыптар мен мотивтердің алуан түрлілігіне, сондай-ақ ұлттық өнердің қолданылу аясын кеңейтуге айтарлықтай үлес қосты. Оның шығармалары өзіндік стилімен және терең ұлттық сипатымен ерекшеленді, бұл оларға қазақ мәдениеті контекстінде ерекше мән берді. Қамар Қасымовтың өнері—бұл жалғыз туатын және дамитын өнер ғана емес, сонымен қатар өз халқының мәдени дәстүрлері мен қоғамдық өмірімен тығыз байланысты өнер. [4] Оның барлық күш-жігері қазақтың ұлттық музыкалық аспаптарын жетілдіруге және жетілдіруге бағытталды, бұл оны елдің мәдени мұрасының нағыз сақтаушысы етеді. Қамар Қасымовтың шығармашылығы Қазақстан-ның мәдени мұрасының ажырамас бөлігі болып табылады, ол тек ұлттық қана емес, әлемдік ауқымдағы адамдарды шабыттандырып, қуантуды жалғастыруда. Оның өнерге деген адалдығы, музыкалық аспаптар жасаудың ерекше әдістері, сондай-ақ ұлттық өнерді елден тыс жерлерде таратуға белсенді қатысуы оны мәдениеттің нағыз қаһарманына айналдырды. Қамар Қасымовтың мұрасы оның шығармаларынан шабыт алып, ұлттық қолөнер дәстүрлерін жалғастыратын заманауи шеберлердің шығармашылығында өмір сүруді жалғастыруда. Оның қазақ мәде-

ниетін дамытуға қосқан үлесі ұлттық мұраны құрмет-тейтіндердің жүрегінде мәңгі қалады. Ол жасаған әрбір аспап тек өнер туындысы ғана емес, сонымен қатар көріністерді безендіретін және тыңдаушылардың жүрегін дыбыспен толтыратын музыкалық мәдениеттің тасымалдаушысы болып табылады. Оның шығармалары мәдени әлемнің тереңіне еніп, қазақ мұрасының салт-дәстүрі мен сұлулығының символына айналды. Зерттеу тақырыбын жалғастыра отырып, зерттеушілер Қамар Қасымовтың әлемдік мәдениетке қосқан үлесін егжей-тегжейлі талдауға, сондай-ақ оның шығармашылығының қазіргі өнерге әсерін зерттеуге жүгіне алады. Сонымен қатар, оның музыкалық аспаптарды жасау әдістері мен әдістерін зерттеу ұлттық қолөнер мен музыка индустриясында жаңа ашылуларға әкелуі мүмкін. [5]

Қорытындылай келе, Қамар Қасымовтың өмірі мен шығармашылығын зерттеу тек Қазақстанның ғана емес, бүкіл әлемнің музыкалық мәдениеті тарихында өшпес із қалдыратын қазақ мәдениеті мен өнер әлеміне қызықты саяхат болып табылады. Қамар Қасымов Қазақ аспаптарын жасау шебері және осы процесті ұйымдастырушы ретінде лайықты танылды. Оның Қазақстандағы музыкалық аспаптардың мәдени мұрасын дамытудағы еңбегін асыра бағалау қиын. Қазақ өнерінің тарихында ол "қазақ музыкалық аспаптарының әкесі" деген лақап атқа ие болған ұлы және ұмытылмас жасаушы болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасымов Қамар // Павлодар Ертіс өңірі: энциклопедия. - Павлодар, 2003. – Б. 325
2. Қазақ халық аспаптарының шебері // Қамар Қасымов. - Павлодар: ЭКО, 2004. – Б. 173-199
3. Баделхан А. Қазақ Страдивари // Ертіс Өңірінің Жұлдызы. – 2005. - 30 сәуір
4. Нұрахметова Г. оның қолымен музыка қайта жанданды // Ертіс өңірінің жұлдызы. – 2003. - 5 шілде
5. Шалғымбаева сәуле, үлкен шебер: (Қазақ музыкалық аспаптарын жасау шебері Қамар Қасымовтың 120 жылдығына) // Ертіс өңірінің жұлдызы. – 2013. - 16 наурыз. - Б. 9

ОСНОВНЫЕ ТРЕНДЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК (РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА)

Белокопытова К. С.

НАО «Павлодарский педагогический университет им. Ә. Маргулана»,
Республика Казахстан, г. Павлодар.

Научный руководитель: доцент высшей школы гуманитарных наук
Каирова М.К.

Влияние интернет-сленга на речевую культуру школьников

Аннотация. В статье рассматривается феномен влияния интернет-сленга на учащихся средней образовательной школы; определяется эффективность их влияния в качестве учебного материала, способствующего формированию у обучающихся лингвострановедческой компетенции. Цель работы – исследовать влияние интернет-сленга на речь учащихся средней школы и определить, действительно ли употребление интернет-сленга ведёт к снижению устной и письменной языковой грамотности. Новизна исследования заключается в том, что данное исследование является своего рода призывом сохранения языка разновозрастного населения. В результате исследования определяются особенности влияния интернет-сленга на речевую культуру школьника.

Ключевые слова: русский язык, интернет-сленг, интернет, мотивация, образование.

Мақалада феномені әсерін интернет-сленга оқушыларға орта білім беру мектебінің айқындалады; тиімділігін, олардың әсер ету ретінде оқу материалдың ықпал ететін қалыптастыру, білім алушылардың лингвострановедческой құзыреті. Мақсаты жұмыс – зерттеу әсері интернет-сленга арналған әңгіме оқушылардың орта мектеп және анықтау, яғни тұтыну интернет-сленга төмендеуіне ауызша және жазбаша тілдік сауаттылық. Зерттеу жаңалығы бұл зерттеу болып табылады өз кезегінде шақыруға сақтау, тілін, әр жастағы балаларды халық. Зерттеу нәтижесінде анықталады ықпал ету ерекшеліктері интернет-сленга арналған сөйлеу мәдениетін оқушы.

Түйін сөздер: орыс тілі, интернет-сленг, интернет, мотивация, білім беру.

The article examines the phenomenon of the influence of Internet slang on secondary school students; determines the effectiveness of their influence as an educational material that contributes to the formation of linguistic and cultural competence among students. The aim of the work is to investigate the influence of Internet slang on the speech of secondary school students and determine whether the use of Internet slang really leads to a decrease in oral and written language literacy. The novelty of the study lies in the fact that this study is a kind of appeal for the preservation of the language of a diverse population. As a result of the study, the peculiarities of the influence of Internet slang on the speech culture of a student are determined.

Keywords: Russian language, Internet slang, Internet, motivation, education.

Введение.

Сленг – это слова и выражения, употребляемые людьми определенных возрастных групп, профессий, увлечений.

Основными причинами появления молодежного сленга является большое влияние западной культуры. Молодежный сленг подобен его носителям, он служит опознавательным знаком того, что этот человек принадлежит к данной социальной среде.

Новый стиль общения в Интернете подразумевает, что виртуальный человек должен уметь говорить быстро и при этом еще быть оригинальным.

Первой причиной столь быстрого появления новых слов в компьютерном сленге является, конечно же, стремительное, "прыгающее" развитие самих компьютерных технологий. Если заглянуть в многочисленные журналы, освещающие новинки рынка компьютерных технологий, то мы увидим, что практически каждую неделю появляются более или менее значимые разработки. И в условиях такой технологической революции каждое новое явление в этой области должно получить свое словесное обозначение, свое название. Таким образом, английские названия все больше и больше наполняют русский язык. Отсутствие в русском языке достаточно стандартизированной терминологии в этой области, значительного числа фирменных и рекламных терминов и повлекло за собой тенденцию к появлению такого числа компьютерного сленга.

В последнее время произошло также повальное увлечение молодежи компьютерными играми. Это опять же послужило мощным толчком для появления новых слов.

Увлечение англицизмами стало своеобразной модой, оно обусловлено созданными в молодежном обществе стереотипами, идеалами. Таким стереотипом нашей эпохи служит образ идеализированного американского общества, в котором уровень жизни намного выше, и высокие темпы технического прогресса ведут за собой весь мир. И добавляя в свою речь английские заимствования, молодые люди определенным образом приближаются к этому стереотипу, приобщаются к американской культуре, стилю жизни.

Исследователи отмечают, что судьба сленговых слов и выражений неодинакова: одни из них с течением времени настолько приживаются, что переходят в общеупотребительную речь; другие существуют лишь какое-то время вместе со своими носителями, а затем забываются и даже ими; и, наконец, третьи сленговые слова и выражения так и остаются сленговыми на протяжении длительного времени и жизни многих поколений, никогда полностью не переходят в общеупотребительный язык, но в то же время и совсем не забываются.

Результаты и обсуждения.

Существуют разные точки зрения по поводу проникновения интернет-сленга в литературный язык. Большинство исследователей сходится во мнении, что данное явление приведет к «умиранию» русского языка и призывает решительно бороться с ним. Другие ученые считают, что интернет-сленг – это всего лишь закономерное явление в развитии русского общества, и нужно относиться к нему спокойно.

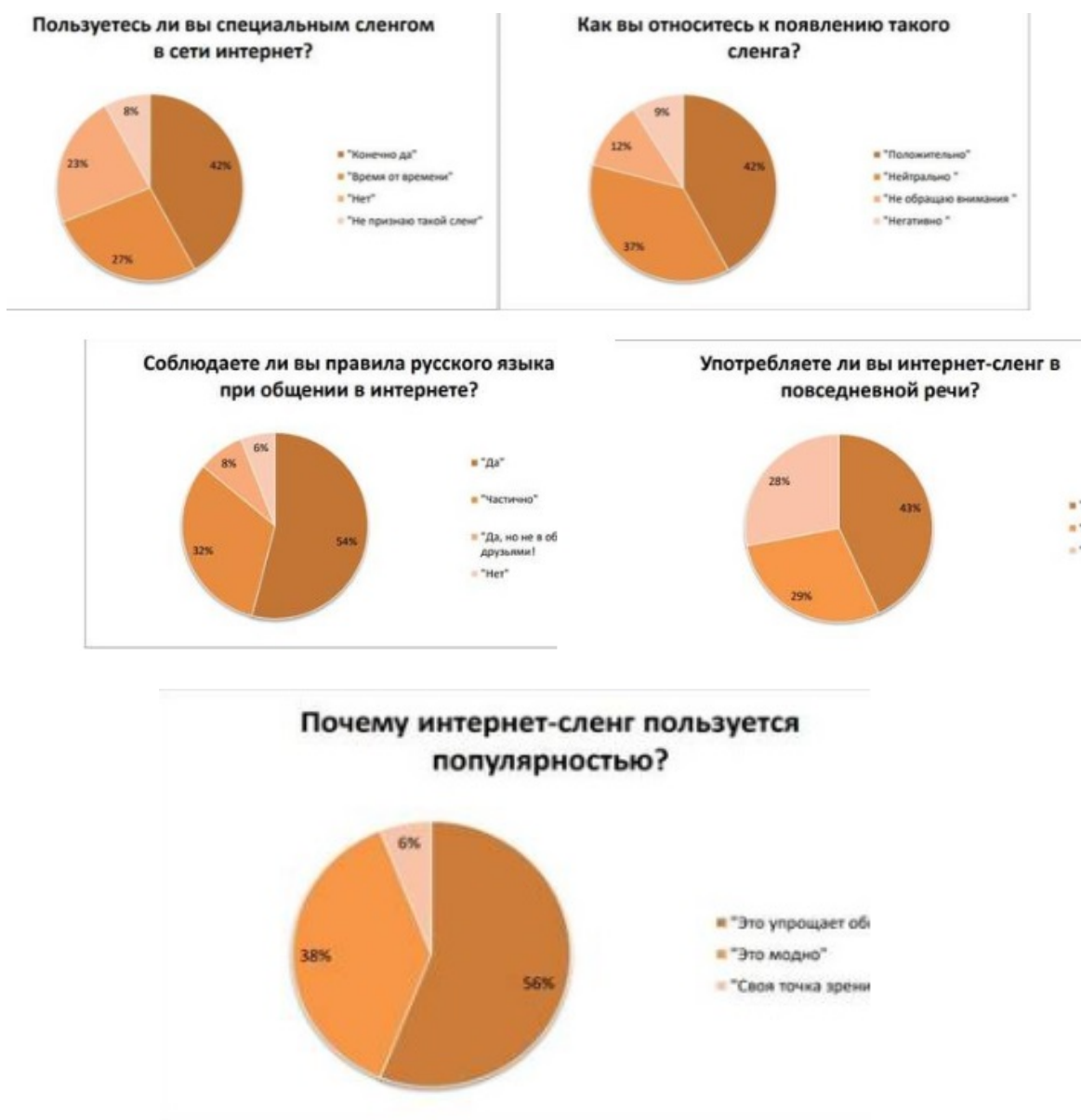
Основой синтаксиса Интернет - сленга является упрощение синтаксических и пунктуационных норм русского языка. В Интернет - сетях школьники не расставляют запятые. Это связано с незнанием правил русской пунктуации, с неумением определять границы простых предложений в составе сложного. Запятые помогают понять смысл фразы, а их отсутствие в предложении вызывает затруднение в понимании смысла текста. Школьники, в целях экономии времени, не расставляют знаки препинания в предложении, не отделяют каждую реплику в диалоге и т.д. Это затрудняет прочтение и восприятие текста. Можно использовать сленг в том случае, если вы в совершенстве владеете нормами современного русского литературного языка и знаете все правила орфографии и пунктуации.

Анализируя влияние сленга на лексику современного подростка, мы выделили как положительные, так и отрицательные его аспекты. Подросткам нравится использовать Интернет-сленг. Он позволяет общаться быстро, что весьма удобно в наше время. Такой язык делает общение простым, доступным и веселым.

Но есть и отрицательные стороны интернет-общения: из-за частого использования Интернет-сленга подростки пишут с ошибками, испытывают трудности в изложении своих мыслей, особенно при устных ответах на уроках. Интернет-общение содержит много нецензурных фраз, приводящих к засорению языка. Иногда мы говорим об обычной неграмотности пользователей Интернета: учащиеся элементарно не знают правил орфографии русского языка и допускают одинаковые ошибки и в школьных тетрадях, и в переписке в Интернете. Ученые (Голуб Д. М., Валгина Н. С, Максимов) выделяют следующие фонетические средства русского языка, способные выразить эмоции: звуки речи, ударение (словесное и фразовое или логическое) и интонация. Все они, в той или иной мере, представлены в Интернет-сленге в виде так называемого «афтарского» языка, который в последнее время стал популярен. Суть его заключается в том, что слова печатаются так, как они слышатся и произносятся («дарога»), звонкие согласные меняются на глухие, А на О и наоборот («кросафчег», «с

праздником»). Конечно, такое общение не приносит никакой пользы, а напротив, засоряет язык и приводит к его оскудению.

Для получения более объективного представления о взаимодействии русского языка и сленга, мы провели анкетирование среди учащихся средней школы и пользователей социальной сети Инстаграм. Ответить нужно было на следующие вопросы:

Опрос показал, что Интернет-сленг пользуется популярностью у учащихся школы, но также показал, что подростки при всем этом стараются сохранять культуру речи.

Заключение. Результаты проведённой работы по данной теме показали следующее.

Во-первых, общение в интернете, которое не заставляет задумываться над тем, как ты пишешь, почему так говоришь, оказывает на речь современного подростка отрицательное влияние, так как ребята привыкают к неправильной речи и начинают использовать сленговые выражения не только тогда, когда работают за компьютером, но и в повседневной жизни: оформляя записи в учебных тетрадях, общаясь между собой, разговаривая с учителями и родителями.

Во-вторых, язык засоряется из-за использования большого количества иностранных слов. Мы считаем, что безграмотность в современном информационном обществе не должна быть нормой. Когда подросток говорит и пишет правильно, это характеризует его как умного, развитого, интеллигентного современного человека.

Работая над темой, мы пришли к выводу, что запрещать употреблять жаргонизмы и сленговые выражения бессмысленно (это не приведет к желаемому результату), но и невозможно не видеть опасной тенденции засорения и искажения литературного языка. В результате проведенного исследования следует отметить, что чрезмерное употребление слов Интернет-сленга в речи подростков отрицательно влияет на их речевую грамотность. Таким образом, гипотеза исследования полностью подтвердилась.

Список использованных источников

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1966. С.419.
2. БЭС - Большой энциклопедический словарь. Языкознание. М.: Российская энциклопедия, 1988. С.161.
3. Гальперин И.Р. О термине "сленг" // Вопросы языкознания. No 6.1956. С.107-114.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. РИПОЛ классик. 2006. – 752. – (Золотая коллекция).
5. Константин Мильчин. Афиша: Книги недели: "Самоучитель олбанского", "Китай. Как стать сунди" и др. Русский репортёр (23 апреля 2013).
6. Кудинова Т.А. "Общий жаргон" // Информационный гуманитарный портал "Знание. Понимание. Умение". - 2010. - № 5 - Филология.
7. Лихолитов П. В. Компьютерный жаргон // Русская речь. — М., 1997. — № 3
- 8 Ресурсы Интернета:
9. [http://encyclopaedia.bid\[a\]](http://encyclopaedia.bid[a]),
10. <http://teenslang.su/content/&sstr=C>,
11. <http://justplay.com.ua/content/view/170/38/>

«ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫ: ҚАЗАҚСТАН» ТАҚЫРЫБЫН МЕКТЕПТЕ СЫНЫПТАН ТЫС ОҚИТУ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің

1 курс магистранты С.А. Болат

ғылыми жетекшісі: PhD, қаумдастырылған

профессор А.М. Садыкова

Аңдатпа. Мақала қоғамның тұрақты дамуы мәселесі Қазақстан контекстінде қарастырады. Қоғамның тұрақтылығына әсер ететін негізгі аспектілер талданып, оқушылардың экологиялық, әлеуметтік және экономикалық санасын қалыптастыру үшін осы тақырыптарды мектепте сыныптан тыс жұмыстарда қарастыру жолдары ұсынылады.

Түйінді сөздер: тұрақты даму, әлеуметтік сала, кәсіпкерлік, әлеуметтік әділеттілік, педагогикалық әдістер.

Annotation. The article discusses the problems of sustainable development of society in the context of Kazakhstan. The main aspects that affect the sustainability of a country are discussed and approaches are proposed to integrate these topics into extracurricular activities at school in order to form the environmental, social and economic consciousness of students.

Keywords: sustainable development, social sphere, entrepreneurship, social justice, pedagogical methods.

Аннотация. В статье рассматривается проблема устойчивого развития общества в контексте Казахстана. Анализируются ключевые аспекты, влияющие на устойчивое развитие страны и предлагаются подходы к интеграции тем во внеклассные занятия в школе для формирования экологического, социального и экономического сознания учащихся.

Ключевые слова: устойчивое развитие, социальная сфера, предпринимательство, социальная справедливость, педагогические методы.

Қарапайым адамның ойында «тұрақты даму» тіркесі бірқатар сұрақтар туғызыу мүмкін. Осы орайда, алғашқы кезекте «тұрақты даму», «қоғамның тұрақты дамуы» ұғымдарына тоқталған жөн.

Әдетте тұрақтылық ұғымы ағылшын діни қызметкері және экономист Томас Роберт Мальтуспен байланысты. XVIII ғасырдың басында Мальтус халықтың өсуі геометриялық прогрессия түрінде жүреді, ал азық-түлік пен ресурстар өндірісінің өсуі арифметикалық түрде жүреді деп айтқан, және бұл ұзақ мерзімді кезеңде түрлі апаттарға әкеледі: аштық, соғыстар және тіпті революциялар. Табиғи ресурстардың шектеулілігі және саналы өндіріс пен тұтынудың маңыздылығы туралы идеялардың ерекше күрт өсуі Мальтустың алғашқы жұмыстары жарияланғаннан кейін 170 жыл өткен соң басталды. Осылайша, экологиялық мәселелерді жаһандық деңгейде

талқылайтын 1972 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының «Қоршаған ортаны қорғау» бағдарламасы құрылды.

Тұрақты даму туралы қазіргі түсінік 1983 жылы БҰҰ Қоршаған орта және даму жөніндегі дүниежүзілік комиссияны құрған кезде бекітілді, оны кейінірек Брундтланд комиссиясы (төрағаның тегі бойынша) атады. Комиссия бекіткен «тұрақты даму» (sustainable development) термині бүгінгі күнге дейін кеңінен қолданылады [1, 4 б.]. Берілген түсініксіздік пен белгісіздікті ескере отырып бұл ұғымдар кейіннен әлемдік қозғалыстың негізгі кезеңін белгілей бастады, елеулі пікірталастар тудырды және оларға көптеген қатысушыларды тартты. Бірте-бірте тұрақты даму идеясы бүкіл әлемде кеңінен қолданылатын нормативті негізді қалыптастырды. Тұрақты даму тұжырымдамасы әлемнің 100-ден астам елінде қабылданды, тұрақты даму бойынша кеңестер құрылды теңгерімді дамуға көшудің ұлттық бағдарламалары жасалынды. «Дамудың бұл түріне көшу басынан бастап бүкіл әлемдік қоғамдастық үшін жаһандық дамудың жаңа "құтқару" формасына айналатын жаһандық процесс болып шығады» [2, 18 б.].

Тұрақты даму — Қоршаған орта мен ресурстарды сақтай отырып, адамның ағымдағы қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған шаралар кешені, яғни болашақ ұрпақтың мүмкіндігіне нұқсан келтірместен өз қажеттіліктерін қанағаттандыру дегенді білдіреді.

Тұрақты даму мақсаттары (ТДМ) - бұл кедейлік пен кедейлікті жоюға, теңсіздік пен әділетсіздікке қарсы тұруға, жер шарын қорғауға және барлық адамдар үшін бейбітшілік пен гүлденуді қамтамасыз етуге бағытталған әлемде қабылданған мақсаттар. 2030 жылға дейін 17 негізгі бағыттар таңдалды (кедейлікті жою, аштықты жою, сапалы білім беру, таза энергия т.б.), олардың жүзеге асырылуы елді өмірдің барлық негізгі салаларының тұрақты дамуына және осы әлемдегі әрбір адамға қатысты жаһандық мәселелерді шешуге жетелейді [3, 1 б.].

Мұндай әр түрлі пәндік салалардан көптеген синтездеген мысалдар мен қағидаттарды «Тұрақты даму: жаратылыстану және гуманитарлық ғылымдардың синтезі» жұмысында көре аламыз, соның ішінде: философия, математика, физика, химия, биология, экология, технология, экономика, әлеуметтану, білім, денсаулық, құқық, саясат [4, 6 б.].

Салаларының көптүрлілігіне қатысты қоғамның тұрақты дамуына байланысты жазылған жұмыстар да, көптүрлі: «К вопросу об устойчивом развитии общества» [5, 1 б.], «Устойчивое развитие: экология, экономика, общество и культура» [6, 1 б.], «Стратегические ориентиры устойчивого экономического развития Казахстана» [7, 1 б.].

Қазақстандағы тұрақты даму мақсаттарының іске асырылуына келетін болсақ, ең жоғарғы көрсеткіштерді аштық, денсаулық, білім сапасы, энергия, инфоқұрылым, қалалар құрайды. Ал ең төмен көрсеткішті теңіз экожүйесін сақтау, құрлық экожүйесін сақтау, гендердік теңдік көрсетеді [8, 1 б.].

Тұрақты дамуға көшу үдерісінің маңызды талабы экономикалық, әлеуметтік, экологиялық қауіпсіздіктің жоғары деңгейіне қол жеткізу болып табылады. Әлеуметтік және экологиялық процестерді басқаратын заманауи жүйе жасап, табиғат пен адамды қолайсыз қауіптерден қорғайтын жағдай жасау керек. Қазақстан Республикасының тұрақты дамуы өтпелі тұжырымдамасында «мемлекеттің дамуының негізгі макроэкономикалық параметрлерін реттеуін күшейту қажеттілігі» атап өтілді [9, 11 б.].

2010 жылдан бастап Қазақстан тұрақты дамудың барлық салаларында экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының ұсынымдары мен әлемдік стандарттарын орындайды. 2018 жылы әлеуметтік салада бес бастама іске қосылды, оларды іске асыру халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл әлеуметтік бастамаларға тұрғын үй сатып алудың жаңа мүмкіндіктері, жалақысы төмен қызметкерлерге салық ауыртпалығын азайту, Жоғары білім беруде қол жетімділік пен алынатын қызмет деңгейін жақсарту, микрокредиттеуді ұлғайту және елдің жету қиын аймақтарында газ тұтынуды арттыру және т.б [9, 3 б.].

Аталған істердің орындалуы қаншалықты маңызды болса, біздің есептеуімізше қазіргі таңдағы жастар үшін де осы тұрақты дамудың заманауи тұжырымдамасын, анықтамасын, өзектілігін түсіну дәл солай маңызды. Себебі, жастар барлық әлеуметтік және экономикалық өзгерістердің қозғаушы күші болып табылады. Олар өздерінің идеалдарына бастамашылдық пен адалдықты танытып қана қоймайды, сонымен қатар жалпы қоғамның болашағына қатысты шешімдер қабылдауға белсенді қатысады. Жастардың шығармашылық ойлауы және заттарды жаңа және инновациялық көзқараспен көру қабілеті де бар. Бұл бірінші себеп болса, екіншісі, олар болашақта «тұрақты дамудың» салдары мен қиындықтарына тап болады. Тұрақты даму туралы білім жастарға табиғатты қорғаудағы, әлеуметтік әділеттілік пен экономикалық теңдіктегі рөлін түсінуге көмектеседі. Бірнеше мысалдар келтірейік:

- экологиялық хабардарлық: тұрақты даму тұжырымдамасын таныс жастар саналы түрде дұрыс экологиялық шешімдер қабылдай алады. Мысалы, есурстарды тұтынуды азайту, жаңартылатын энергия көздеріне көшу және қалдықтарды сұрыптау;

- әлеуметтік жауапкершілік: әлеуметтік тұрақтылық туралы білім жастарға өз қоғамындағы әлеуметтік мәселелерді шешуге әсер етуге мүмкіндік береді. Ол волонтерлік жобаларға қатысу, теңсіздік пен кемсітушілікке қарсы күрес сияқты болуы мүмкін;

- экономикалық әл-ауқат: экономикалық тұрақтылықты түсіну жастарға қаржылық сауаттылық пен кәсіпкерлік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Бұл жеке адам үшін де, жалпы қоғам үшін де тұрақты болашақ құру үшін маңызды;

- жаһандық әсер: климаттың өзгеруіне, экожүйелердің деградациясына және әлеуметтік қақтығыстарға тап болған әлемде тұрақты даму тұжырымдамасын білетін жастар осы мәселелерді шешуге бағытталған халықаралық бастамалар мен қозғалыстарға белсенді қатыса алады.

Аталған себептер мен мысалдарды ескере отырып, жастардың климаттың өзгеруіне, экологиялық дағдарыстарға және әлеуметтік қайшылықтарға толы әлемде тұрақты дамуды дұрыс түсінуі өте маңызды. Бұл салада терең білім болмаса, жастардың өзгеріс енгізу әрекеттері нәтижесіз болуы мүмкін. Сондықтан оларға тұрақтылық тұжырымдамасын дұрыс түсінуді қамтамасыз ету, қазіргі әлемнің қиындықтарымен тиімді күресу, болашағын тұрақты даму қағидаттарына негіздей алу қадамдарын сапалы хабардарлықтан бастау қажет.

Сондықтан тұрақты даму құндылықтарын түсінуді қалыптастырудағы педагогикалық рөл маңызды. Оқушылардың бұл тұжырымдаманы дұрыс қабылдауы мұғалім қолданатын әдістерге байланысты. Оқушыларды диалогқа, сыни ойлауға және оқу материалын практикалық қолдануға тартуға ықпал ететін оқу ортасын құру қажет. Осы сұрақтарды шешу барысында зерттеу жүргіздіріп, біз мына әдістерді ұсынамыз:

1) Оқытудың интерактивті әдістері: мұғалім студенттерге тұрақтылық ұғымдарын жақсы меңгеруге және олардың нақты өмірде қолданылуын түсінуге көмектесу үшін пікірталастар, ойындар, жобалар және практикалық тапсырмалар сияқты әртүрлі әдістерді қолдануы керек.

Рөлдік ойындар: балалар қоршаған орта мәселелеріне немесе әлеуметтік мәселелерге тап болатын әртүрлі кейіпкерлердің рөлдерін ойнай алады. Мысалы, олар өз әрекеттерінің салдарын түсіну үшін экологиялық тұрақты және тұрақсыз мінез-құлықты таңдауға байланысты жағдайларды көрсетеді.

Зерттеу жобалары: балаларға өз қоғамындағы немесе қоғамдас-тығындағы нақты экологиялық немесе әлеуметтік мәселелерді зерттеуге мүмкіндік беріңіз. Мысалы, Олар жергілікті өзен бассейнін-

дегі судың ластануын зерттей алады немесе өз аймағындағы кедейлік мәселесін зерттей алады.

Модельдеу: балалар тұрақтылықтың әртүрлі аспектілері туралы шешім қабылдайтын модельдеу жасаңыз. Мысалы, олар ойдан шығарылған мүгедектер қоғамында ресурстарды қалай бөлу керектігін шеше алады.

Интерактивті пікірталастар: балалар тұрақтылықтың маңыздылығы туралы өз пікірлерін білдіре алатын және жағдайды жақсарту үшін өз идеяларын ұсына алатын пікірталастар өткізіңіз. Ашық диалогты сақтаңыз және балаларды өз ойларын айтуға шақырыңыз.

2) Өз бетінше ойлауды ынталандыру: мұғалім оқушыларды тұрақты даму мәселелері бойынша өз идеялары мен шешімдерін қалыптастыруға, сондай-ақ олардың сыни ойлауы мен аналитикалық дағдыларын дамытуға ынталандыруы керек.

3) Оқу жоспарына интеграциялау: тұрақты даму тұжырымдасын әртүрлі аспектілер мен нақты әлемдегі практикалық мысалдар арасындағы байланысты көрсету үшін әртүрлі пәндер мен оқу салаларына енгізу керек.

Тәжірибеден алынған мысалдар: тәрбиеші студенттерге өз әрекеттерінің салдарын жақсы түсінуге және саналы шешімдер қабылдауға көмектесу үшін табысты және сәтсіз тұрақты даму жобаларының нақты мысалдарын көрсетуі керек. Осы қағидаларды ұстану мұғалімге оқушыларға тұрақты даму құндылықтарын тиімді жеткізуге және оларды тұрақты және гүлденген болашақты құруға белсенді қатысуға шабыттандыруға көмектеседі

Тұрақты дамуды зерттеу жастарға жаһандық ойлауды қалыптастыруға, көшбасшылық қабілеттерін дамытуға және өз қоғамдарындағы өзгерістердің агенттері болуға көмектеседі, бұл сайып келгенде әділ, сау және гүлденген әлемді құруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Х. М. Донелла, Й. Рандерс, Д. Медоуз. Пределы роста: 30 лет спустя. – М.: Лаборатория знаний, 2012. – 357 б.
2. И.В. Ильин, В. А. Лось, А. Д Урсул. Устойчивое развитие и глобальные процессы. – М.: Изд-во Московского ун-та, 2015. – 443 б.
3. Основные сведения – Устойчивое развитие. – URL: un.org (дата обращения: 04.03.2024).
4. Н. Искаков Устойчивое развитие: наука и практика. – М.: РАЕН, 2008. – 464 б.
5. М.Г. Ахмедова. К вопросу об устойчивом развитии общества // Фило-софия и общество. – № 3. – 2022. – 16 б.

6. Р.Б. Габдуллин. Стратегические ориентиры устойчивого экономического развития Казахстана // Вестник Адыгейского государственного университета: Экономика. – 2010. – №5. – 6 б.
7. В.М. Захаров, А.В. Семенов, И.Е. Трофимов. Устойчивое развитие: экология, экономика, общество и культура. – М.: Московский университет им. С.Ю. Витте // Центр устойчивого развития и здоровья среды ИБР РАН, 2023. – 212 б.
16. 8. Тұрақты даму мақсаттары. – URL: [https://egov.kz/cms/kk/zur#:~:text=%D0%A2%D2%B1%D1%80%D0%B0%D2%9B%D1%82%D1%8B%20%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D1%83%20%D0%BC%D0%B0%D2%9B%D1%81%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8B%20\(%D0%A2%D0%94%D0%9C\)%%20%2D,%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B5%20%D0%B1%D0%B0%D2%93%D1%8B%D1%82%D1%82%D0%B0%D0%BB%D2%93%D0%B0%D0%BD%20%D3%99%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B4%D0%B5%20%D2%9B%D0%B0%D0%B1%D1%8B%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D2%93%D0%B0%D0%BD%20%D0%BC%D0%B0%D2%9B%D1%81%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B0%D1%80](https://egov.kz/cms/kk/zur#:~:text=%D0%A2%D2%B1%D1%80%D0%B0%D2%9B%D1%82%D1%8B%20%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D1%83%20%D0%BC%D0%B0%D2%9B%D1%81%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%8B%20(%D0%A2%D0%94%D0%9C)%%20%2D,%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%B3%D0%B5%20%D0%B1%D0%B0%D2%93%D1%8B%D1%82%D1%82%D0%B0%D0%BB%D2%93%D0%B0%D0%BD%20%D3%99%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B4%D0%B5%20%D2%9B%D0%B0%D0%B1%D1%8B%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D2%93%D0%B0%D0%BD%20%D0%BC%D0%B0%D2%9B%D1%81%D0%B0%D1%82%D1%82%D0%B0%D1%80) (жүгіну уақыты: 03.03.2024)
17. 9. Ш.Е. Альпеисова, Ж.С. Булхайрова, А. Кизимбаева. Современное состояние устойчивого развития и перспективы его в Казахстане / /Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы. – 2022. – № 4. – 8 б.

ВОПЛОЩЕНИЕ СКУЛЬПТУРНОГО ВОЗЗРЕНИЯ НИКОЛАЯ ЧОЧЧАСОВА «РОЖДЕНИЕ МИФА»: МИФ И ОЛОНХО

Борисова С.В.

*студент Северо-Восточного федерального университета имени
М.К. Аммосова, г. Якутск*

Никифоров С.Е.

*научный руководитель: доцент Северо-Восточного федерального
университета имени М.К. Аммосова, г. Якутск*

Аннотация. Бұл мақалада автор белгілі якут мүсінші Николай Чоччасовтың «Мифтің тууы» атты жеке көрмесінде қойылған көрмелерге егжей-тегжейлі талдау жасайды. Мифтер әлемі мен олонхо (саха халқының ұлттық эпосы) арасындағы мүсіндердегі айқын байланыс пен белгілі бір параллель қазіргі өнертануда қызықты интерпретациялар мен әртүрлі көзқарастарға ие.

Аннотация: В данной статье автор проводит подробный анализ экспозиций, представленных на персональной выставке известного якутского скульптора Николая Чоччасова «Рождение мифа». Очевидная связь и проведенная некая параллель в скульптурах между миром мифов и олонхо (национального эпоса)

народа саха) имеет интересные интерпретации и разные точки зрения в современном искусствоведении.

Abstract: *In this article, the author conducts a detailed analysis of the exhibitions presented at the personal exhibition of the famous Yakut sculptor Nikolai Chochchasov "The Birth of a Myth". The obvious connection and a certain parallel drawn in sculptures between the world of myths and olonkho (the national epic of the Sakha people) has interesting interpretations and different points of view in modern art criticism.*

Kilimni sөздөр: өнөр тарихы, мүсіндердің сипаттамасы, мәдени контекст, миф, Олонхо

Ключевые слова: искусствоведение, описание скульптур, культурный контекст, миф, олонхо

Keywords: *art history, description of sculptures, cultural context, myth, Olonkho*

Открытие персональной выставки Николая Никитича Чоччасова «Рождение мифа» явилось, безусловно, знаменательным событием культурной жизни республики и широко освящалось в массмедиа [1-4]. Воплощения в скульптурах «Рождения мифа» Чоччасова Н.Н. вдохновлялись художественными работами Карамзина В.С., Сивцева Э.С., Бойтунова Д.А. и др., данными мыслями поделился сам автор выставки [4]. В скульптурном ансамбле слились истинно народное ощущение, умение чувствовать народный эпос, материал, культуру и профессионализм академической школы. Интересна аналогия между театром Олонхо и греческим классическим театром (как заря театрального искусства, древняя Греция, античная драма). Эта задумка была использована и в оформлении зала выставки, как и самой концепции.

Актуальность заключается в том, что большинство скульптурных произведений, будучи феноменами пространственного вида искусства, погружены в экспозицию изначально, они становятся ее частью, создают определенные отношения с ней. Художественная экспозиция, в свою очередь, является предметно-пространственной средой, обладающей высокой эстетической ценностью, воспитывая в людях чувство прекрасного и возможность тонко чувствовать этот мир.

Из вышесказанного следует, что целью данной работы является обобщение и нахождение параллелей в замысле культурно-творческого явления в персональной выставке «Рождение мифа».

Для достижения цели данной работы необходимо решить следующие задачи:

1) Ознакомиться с персональной выставкой Н. Чоччасова «Рождение мифа».

2) Проанализировать и описать скульптуры с точки зрения основ искусствоведческой методологии.

Автор выставки задумал эту цельную серию, посвященную олонхо, но каждый объект каждая скульптура - являются скорее

собираемыми образами, более конкретный образ, привязанный к определенному сюжету это однозначно «Кыыс Дэбилийэ» и «Аталами» (кентавр) и др.

Сам Николай Чоччасов предложил назвать первую скульптуру, как и всю саму выставку «Рождение мифа». Организаторы выставки провели аналогию с космогоническими мифами потому что, во-первых, изображается момент рождения, послед, момент, когда жеребенок еще не полностью освободился от плаценты. Момент поиска - как рождается образ, генерация, генезис художественного образа, - он всегда создается из разных интуитивных моментов постоянного поиска. Художник всю жизнь сканирует пространство, в этом смысле Николай нашел один из самых неожиданных образов и сформулировал его у себя в голове, после посещения родины. В прошлом году он съездил в Верхневилуйский улус и увидел, застал этот момент рождения. Рождение богатырского коня символизирует начало повествования в сюжете олонхо, в той его части, которая описывает рождение мира, модель мироздания. Сакральность самого момента рождения, символическая роль послета запечатлена художником в образе хрупкого жеребенка, в котором угадывается мощь будущего коня – верного скакуна. В якутской космогонической мифологии Космос, вся Вселенная являет собой сущность неземной красоты коня, он есть пространство и время и потому в олонхо его мудрость простирается за пределы настоящего, способна проникать в прошлое и будущее, а его магическая сила переносит богатыря сквозь границы трех миров.

Божественный конь в мифической истории Якутии является прародителем человеческого рода и во многом его роль в эпосе - это голос памяти о начальном времени, о мудрости, созданной поколениями предков. В олонхо он рождается для великих свершений и приходит не просто на помощь главному герою, а открывает ему тайны мироздания и внутренние скрытые до поры духовные силы. Так как все-таки лошадь – это священное животное есть материалы, свидетельствующие о том, что наши предки полагали, что конь, причем не только у нас в Якутии, конь – это существо, космического масштаба, космос - это и есть конь. Как это сравнивается в сказках, и в малых фольклорных формах (загадки и т. д.). Очень многое из того, что окружает человека: (погодные условия, смена времен года, различные небесные тела и др.). Все это часто идет в ассоциациях с образом лошадей. В рамках данной статьи рассмотрим еще один скульптурный образ – птицу «Өксөкү». Мифический орёл — птица «Өксөкү» символизирует все Божества, все мифическое, божественное, что связывало человека с природой. Человек, пытаюсь объяснить природные явления,

и в целом свою жизнь в этом мире, идентифицируя себя как часть его, выстраивает магический мир вокруг. Столетний генезис мифических существ, он весь заключен в данной скульптуре птицы. С одной стороны, мы видим абсолютно реалистическое изображение животного, в котором спрятана его мистическая проекция. То есть, зритель не сразу может найти все 3 головы. Причем сам автор объясняет, почему именно так, потому что он мог слепить натурально 3 головы, но, во-первых он искал свое авторское пластическое решение, в последнее время он экспериментирует именно с рельефной скульптурой. Поэтому он предпочел не прямое решение и создание данной композиции. В движении самой скульптуры, автор запрятал философское значение и объясняет его так: центральная голова смотрит в будущее, потому что она обращена кверху, голова, смотрящая назад – смотрит в прошлое, а вниз смотрит в настоящее. Почему вниз? Потому что земля – это реальный объект - момент настоящего.

Все остальные образы – это такие собирательные образы как видение самого автора выставки. И стоит отметить, что все скульптуры не являются логическим продолжением друг друга, а скорее дополнением. Невозможно воспринимать маленького жеребенка как богатырского (боотура) коня и верного скакуна. Если учитывать, что образ якутского коня распространен огромном количестве и в словесной, изобразительной форме, в скульптурной и других формах народного творчества. Поэтому скульптура «Рождение мифа» один из оригинальных, искренних образов. Вот в этом случае мы видим уже обращение к мифическому исконному сознанию якутского народа и нахождению параллелей в замысле культурно-творческого явления.

Список использованных источников

1. Персональная выставка Николая Чоччасова «Рождение мифа». – [Якутск, 2024]. – Текст : электронный // Якутия24 : [официальный сайт]. – <https://yakutia24.ru/news/kultura/personalnaya-vystavka-nikolaya-chochchasova-rozhdenie-mifa-0> (дата обращения: 03.04.2024)
2. В Якутске открылась выставка скульптора Николая Чоччасова «Рождение мифа». [Якутск, 2024]. – Текст : электронный // Аартык.ru : [официальный сайт]. – <https://aartyk.ru/obshhestvo/v-yakutske-otkrylas-vystavka-skulptora-nikolaya-chochchasova-rozhdenie-mifa/> (дата обращения: 03.04.2024)
3. Выставка «Рождение мифа». – [Москва, 2024]. – Текст : электронный // Культура.РФ : [официальный сайт]. – <https://www.culture.ru/events/4089255/vystavka-rozhdenie-mifa> (дата обращения: 03.04.2024)
4. Alex Pudoff. (2024) Экспозиция с персональной выставки Николая Чоччасова "Рождение мифа" [видеозапись]. // Youtube. 22 февраля (<https://www.youtube.com/watch?v=YkmmF2Pd7IM>). Просмотрено: 03.04.2024.

ВЛИЯНИЕ МУЗЫКОТЕРАПИИ НА ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Боровских А.С.

*студент Павлодарского педагогического университета имени Әлкей
Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD), ассоциированный
профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В статье рассмотрена эффективность музыкального воздействия на психологическое, социальное и физическое благополучие детей с расстройствами аутистического спектра, а также выявление потенциала данного метода в контексте терапии для этой особенной группы детей. Определяются изменения в мышлении, социальных навыках и эмоциональном состоянии детей после применения музыкотерапии.

Ключевые слова: музыкотерапия, расстройства аутистического спектра, метод, психология.

Аннотация. Зерттеудің мақсаты-музыкалық терапияның аутизм спектрінің бұзылуы бар балалар өмірінің әртүрлі аспектілеріне әсерін жүйелі талдау. Музыкалық терапияны қолданғаннан кейін балалардың ойлауындағы, әлеуметтік дағдыларындағы және эмоционалдық жағдайындағы нақты өзгерістерді анықтау. Мақалада балалардың психологиялық, әлеуметтік және физикалық әлауқатына музыкалық әсердің тиімділігі, сондай-ақ осы ерекше балалар тобы үшін терапия аясында осы әдістің әлеуетін анықтау қарастырылады.

Түйінді сөздер: музыкалық терапия, аутизм спектрінің бұзылуы, әдіс, психология.

Abstract. The purpose of the study is a systematic analysis of the influence of music therapy on various aspects of the lives of children with autism spectrum disorders. Identification of specific changes in children's thinking, social skills and emotional state after the use of music therapy. The article will consider the effectiveness of musical influence on the psychological, social and physical well-being of children, as well as identifying the potential of this method in the context of therapy for this special group of children.

Key words: music therapy, autism spectrum disorders, method, psychology.

Расстройства аутистического спектра представляют серьезные вызовы в области детского развития, затрагивая различные сферы жизни. Музыкотерапия выделяется среди подходов к лечению, предоставляя уникальные возможности для воздействия на когнитивные, эмоциональные и социальные аспекты развития детей с РАС. В данной статье будут рассмотрены актуальные исследования и предоставлен анализ эффективности музыкотерапии в контексте улучшения качества жизни детей с РАС.

Актуальность проблемы и темы исследования на социальном уровне определяется заметно возросшим за последние десятилетия количеством детей с искажённым психическим развитием в целом и расстройствами аутистического спектра, в частности, кроме того, отмечается тенденция к увеличению частоты данного нарушения развития. В то же время, в условиях гуманизации общества эти дети, ранее считавшиеся необучаемыми, включаются в систему образования и адаптируются в ней более или менее успешно.

На психолого-педагогическом уровне актуальность проблемы и темы исследования определяется тем, что в настоящее время РАС становятся не только клинической, но, в первую очередь, психолого-педагогической проблемой в связи с участвующимся запросом родителей на введение в образовательное пространство категорий детей, ранее признаваемых необучаемыми. В основе адаптации ребёнка к требованиям социума и микроколлектива образовательного учреждения лежит коммуникация и её базовые составляющие – коммуникативные способности.

Таким образом, актуальность развития коммуникативных способностей у дошкольников с РАС становится наиболее острой не только в связи с необходимостью включения этой категории детей в сферу дошкольного, а затем и школьного образования, но и в связи с недостаточностью научно обоснованных организационно-психологических условий для этого.

В современном обществе существует много социальных проблем, которые требуют новых решений. Одним из методов, который оказывает положительный результат на людей, улучшающих их взаимодействие, является музыкотерапия. Это новое направление социальной реабилитации. За счет того, что музыка способна вызывать положительные эмоции и порой выводит из стрессовых ситуаций, это направление стало чаще применяться в различных центрах социальной помощи [1, с. 21].

Со второй половины XX в. музыкотерапия изучается и используется в лечебных и коррекционных целях в различных направлениях медицины и в психологии, в частности, специальной, научно-технические достижения позволили более глубоко изучать физиологические реакции организма в ответ на воздействие музыки. В то же время этот интерес определяется возможностью применения музыки как лечебно-коррекционного средства, обеспечивающего гармонизацию состояния человека: снятие напряжения, утомления, повышение эмоционального тонуса, развития эстетических потребностей. На сегодняшний день различают пассивную и активную

формы музыкотерапии. При пассивной музыкотерапии предлагается прослушивать различные музыкальные произведения. При активной музыкотерапии предлагается участвовать в исполнении музыкальных произведений (в хоре или музыкальном оркестре), применяя при этом как музыкальные инструменты, так и голос, хлопки, топот, постукивания.

В наше время проблема воспитания и обучения детей с ОВЗ стоит весьма остро. Музыкальная коррекция в тесной связи с лечебной педагогикой дает возможность создать особые предпосылки для успешного обучения, воспитания и адаптации в социуме каждого ребенка с неврологическими, психическими заболеваниями и умственной отсталостью. Для обеспечения возможностей успешного обучения каждого такого ребенка, для улучшения усвоения знаний, для активизации их самостоятельной познавательной деятельности очень важно использовать те богатые и разнообразные возможности, которые дает нам музыка. Музыка является не только основным методом влияния на ребенка, но и сопровождает учебно-воспитательную, лечебную и коррекционную деятельность. Влияние музыки не только подготавливает ребенка к учебе, но и улучшает психические процессы и познавательную деятельность. Помогает сформировать нужный эмоциональный настрой, даёт возможность расслабиться и отдохнуть. Музыка даёт возможность ребенку находить свое место в группе детей, выбирать и высказывать свои предпочтения, формирует умение слышать других, сопереживать, общаться, что особенно важно для детей с проблемами в здоровье.

Ещё в античное время философы и ученые Пифагор, Аристотель, Платон, указывали на лечебное, профилактическое, коррекционно-развивающее воздействие музыки. Они считали, что музыка устанавливает порядок и гармонию не только во Вселенной, но и в нарушенном человеческом теле. Мелодия, темп ритм, изменяют настроение человека, влияя на его внутреннее состояние. Тысячи лет тому назад виднейший врач того времени Авиценна лечил музыкой психические заболевания.

Основоположником музыкотерапии принято считать Эмиля Жак Далькроза, швейцарского педагога и музыканта. В коррекционной психологии особенно интересен подход Карла Кенинга: лишь при активном включении ребенка в процесс музицирования (пение, игра, движение), можно добиться положительных результатов. С одной стороны, у ребенка повышается интерес к самому процессу, улучшается эмоциональный фон. С другой, происходит лечебный процесс, воздействующий на психосоматические процессы.

Одним из коррекционных методов обучения и воспитания детей с расстройством аутистического спектра признана музыкальная терапия. Музыкалотерапия представляет собой - метод использующий музыку в качестве средства коррекции нарушения в эмоциональной сфере, поведения, при проблемах в общении, страхах, речевых нарушениях [2, с. 47].

Музыкалотерапия на сегодняшний день является одной из наиболее эффективных интегрированных методик коррекции, особенно для детей с РАС, которым она обеспечивает мощный мультисенсорный опыт. Занятия с использованием элементов методики музыкальной терапии, пение, игра на музыкальных инструментах – все это помогает исследовать новую сторону себя и окружающего мира.

Основная проблема при налаживании взаимодействия с аутичным ребенком – это отсутствие его внимания, а специально подобранные музыкальные произведения привлекают его внимание и помогают организовать устойчивый процесс всего происходящего вокруг. Но при этом следует заметить, что музыкалотерапия не может излечить аутизм [2, с. 48].

На занятиях музыкалотерапии с детьми с РАС решаются следующие задачи:

1. Поддержка положительного эмоционального фона, снятие нервно-психического напряжения, тревожности;
2. Формирование навыка невербального контакта с окружающими;
3. Развитие подражательной деятельности

В работе с детьми рекомендуется применять следующие методы музыкалотерапии:

1. Слушание музыки;
2. Музыкально-ритмические упражнения: ходьба, прыжки, хлоп-ки, притопы, игра на шумовых инструментах;
3. Исполнение песен: пение, игра на инструменте, изучение песен-попевок.

Во время пения или прослушивания песен дети повторяют жесты или хлопают по ритму песни. Изучение простых ритмических паттернов поможет ребенку с аутизмом увеличить фокус и память. Со временем, вводим сложные ритмы, поскольку дети быстро адаптируются. Применение барабанов или других ударных инструментов также может быть забавным при обучении ритм-паттернам.

Существенной частью уроков музыки являются музыкально – ритмические движения, музыкальные игры и простые танцевальные движения, корректирующие отклонения в развитии общей моторики

детей с РАС. Все получаемые обучающимися с различными синдромами аутизма на уроках музыки знания, умения и навыки дают им собственный нравственный и эстетический опыт, являющийся практически значимым для их социальной адаптации и реабилитации. культуру, как в урочной, так и во внеурочной деятельности.

В результате систематического использования элементов музыкотерапии уменьшается психологический дискомфорт, снимается психологическая, физическая усталость.

Музыкотерапия позволяет решить ряд проблем: - преодолеть психологическую защиту ребенка, предупредить уход в себя: - успокоить или, наоборот, настроить, активизировать, заинтересовать, - установить контакт между взрослым и ребенком, - помогает развивать коммуникативные возможности ребенка. Используемая мной на занятиях пассивная музыкотерапия (прослушивание и исполнение простых музыкальных ритмов с помощью палочек, колокольчиков, пальцев рук), позволяют ребенку открывать для себя красоту музыки, ее волшебную силу. Музыка без слов способна передавать смену настроений, переживаний, помогает ребенку осваивать мир человеческих чувств. Благодаря ассоциативным связям, возникающим в процессе восприятия и исполнения музыкальных произведений, меняется психическое состояние ребенка [3, с. 18].

В работе с детьми с РАС применяется интегративная музыкотерапия, как синтез музыкального и наглядно-зрительного восприятия. Минутки релаксации строятся таким образом, что на них восприятие музыки сопровождается просмотром видеозаписей разнообразных картин природы. При этом ребенок получает возможность как бы «шагнуть» вглубь изображения – к звенящему прохладному ручью или на солнечную лужайку, расслабиться под шум дождя или пение птиц. Органичное сочетание двух способов восприятия дает более сильный психокоррекционный эффект. Легкая тихая музыка в сочетании со звуками природы или звуки природы, напоминающие музыку, благотворно влияют на психоэмоциональное состояние детей с РАС, позволяют им расслабиться и успокоиться. Оказывая безусловный терапевтический эффект, музыка с успехом становится способом оказания эмоционально - психологической помощи в работе с детьми, имеющими отклонения в поведении. Использование музыкотерапии может не только существенно облегчить решение их эмоционально – поведенческих проблем, но и сформировать ценные практические навыки в процессе обучения [4, с. 50].

Большое количество медицинских и психологических исследований подтверждают положительное воздействие музыкальной

деятельности на функции дыхания и кровообращения, на уровень иммунных процессов, работу мозга и взаимодействие полушарий, умственную работоспособность, психомоторику, развитие речи, вычислительные навыки. Доказано, что в результате музыкального воздействия повышается чувствительность не только слуховых, но и зрительных анализаторов, улучшаются психические процессы внимания, восприятия, запоминания, регулируются обменные процессы, снижается уровень тревожности. Таким образом, в условиях ДОО сопровождение – это создание пространства становления ребенка в целях оптимизации развития во взаимодействии с окружающим миром. Психолого-педагогическое сопровождение развития ребенка дает возможность педагогам совместно с сотрудниками дошкольного учреждения разработать цели деятельности единого коллектива (педагогов и воспитателей), решить основные задачи его функционирования в рамках вопроса преемственности, определить направление развития такой сложной системы, какой является функциональный комплекс детский сад – школа. Оно рассматривается как параллельный процесс обучения, воспитания и развития; процесс по созданию комфортных условий и по технологическому обеспечению вхождения ребенка в мир культуры, его социализации. Сначала обеспечивается актуализация потенциала развития и саморазвития ребенка, создаются условия для перевода его из позиции объекта в позицию субъекта собственной жизнедеятельности. Далее процесс социализации связан с обеспечением развития и саморазвития средствами взаимодействия педагога и детей в форме сотворческой продуктивной деятельности и общения [5, с. 15].

Многочисленные методики музыкотерапии предусматривают использование музыки как в качестве ведущего фактора воздействия, так и как дополнения музыкальным сопровождением других коррекционных приемов для усиления эффективности. При правильном подборе музыка, воздействуя на ребенка на уровне биорезонанса, изменяет частоту дыхания, пульс, ритмы электрической активности мозга. Мажорная динамичная мелодия тонизирует нервную систему, поднимает настроение, а минорная мелодичная спокойная музыка снимает перевозбуждение, уместна для релаксации.

Список использованных источников

1. Бессмертная Ю.В // Особенности развития коммуникативных способностей школьников с расстройствами аутистического спектра. – Екатеринбург, 2008. – С.19-22.

2. Васильченко Е. А. Поддержка положительного эмоционального фона у детей с РАС с использованием элементов методики музыкотерапии // Вестник науки. – Строитель, 2022. – С. 47 – 50.
3. Карачарова Т.И., Курилова Е.А. // Современное музыкальное образование: традиции и инновации. – Белгород, 2016. – С. 1 – 24.
4. Русинова С.В. Музыкотерапия как метод социальной реабилитации инвалидов в условиях учреждений социального обслуживания населения. // Вестник образования и науки. – Москва, 2018. – С. 49-51.
5. Шипицына Ю.В., Трофимова Е.Д. // Социально-педагогическая поддержка лиц с ограниченными возможностями здоровья: теория и практика – Ялта, 2018. – С. 1 – 26.

18.

ВЛИЯНИЕ ВОКАЛОТЕРАПИИ НА ОЗДОРОВЛЕНИЕ УЧАЩИХСЯ ДЕТСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ШКОЛЫ С БРОНХИАЛЬНОЙ АСТМОЙ

Визнер Л.Г.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В данной статье исследуется влияние вокалотерапии на бронхиальную астму. Бронхиальная астма - заболевание дыхательной системы, вызывающее серьезные проблемы со здоровьем. Использование вокалотерапии - это метод, основанный на использовании вокала и дыхания для улучшения здоровья. Цель исследования - изучить влияние вокалотерапии на здоровье учащихся с бронхиальной астмой и оценить ее эффективность в улучшении клинических показателей заболевания.

Ключевые слова: пение, бронхиальная астма, дыхание, вокалотерапия.

Аннотация. Бұл мақалада вокал терапиясының тыныс демікпесіне әсері зерттеледі. Тыныс демікпесі- денсаулыққа маңызды мәселелер тугызатын, тыныс алу жүйесінің ауруы. Вокал терапиясын қолдану-денсаулықты жақсарту үшін вокал мен тыныс алуды қолдануға негізделген әдіс. Зерттеудің мақсаты-вокалотерапияның тыныс демікпесі бар науқастардың денсаулығына әсерін зерттеу және аурудың клиникалық көрсеткіштерін жақсартудағы тиімділігін бағалау.

Түйінді сөздер: ән айту, тыныс демікпесі, тыныс алу, вокалотерапия.

***Annotation.** This article examines the effect of vocal therapy on bronchial asthma. Bronchial asthma is a disease of the respiratory system that causes serious health problems. The use of vocal therapy is a method based on the use of vocals and breathing to improve health. The aim of the study was to study the effect of vocalotherapy on the health of patients with bronchial asthma and to evaluate its effectiveness in improving clinical indicators of the disease.*

***Keywords:** singing, bronchial asthma, breathing, vocal therapy.*

Бронхиальная астма является одним из наиболее распространенных хронических заболеваний дыхательной системы, которое характеризуется воспалением бронхов и их повышенной реактивностью. Лечение астмы включает медикаментозную терапию, физические упражнения и изменение образа жизни. Однако, недавние исследования показывают, что вокалотерапия может быть эффективным дополнительным методом лечения бронхиальной астмы.

Одним из важных аспектов вокалотерапии при данном заболевании является правильное дыхание. Учащиеся с бронхиальной астмой могут испытывать затруднения с дыханием из-за **воспаления** и спазмов бронхов. Дыхательные упражнения, проводимые в рамках вокалотерапии, помогают улучшить вентиляцию легких, повысить кислородное насыщение организма и уменьшить чувство удушья.

Кроме того, вокалотерапия способствует расслаблению и уменьшению стресса. Пение и голосовые упражнения могут помочь пациентам справиться с эмоциональным напряжением, которое может усугубить симптомы бронхиальной астмы. Регулярные занятия вокалотерапией могут улучшить психоэмоциональное состояние учащихся и повысить их качество жизни [1].

Таким образом, методы вокалотерапии, включающие дыхательные упражнения и расслабляющие техники, могут быть полезны для учащихся с бронхиальной астмой.

Вокалотерапия - это один из лечебно-оздоровительных методов музыкотерапии, который основан на использовании принципов пения и специальной системы вокальных упражнений. Ее целью является стимуляция деятельности важных органов с помощью резонансной активации акустического воздействия, оптимизация высшей нервной активности и повышение иммунной системы организма. Термин «вокалотерапия» был предложен основателем научной музыкотерапии С.В. Шущарджаном в 1991 году [2, с. 146].

В данной статье вокалотерапия рассматривается как метод, основанный на использовании специальных упражнений для улучшения дыхательной функции и контроля за состоянием бронхиальной астмы.

Для проведения исследования были выбраны две ученицы ДМШ поселка Шарбакты, возрастом 9 и 13 лет, страдающих бронхиальной астмой легкого и умеренного течения. Стандартное лечение не оказывало улучшения в состоянии учащихся. В связи с этим были предприняты меры по оказанию помощи оздоровления учащихся бронхиальной астмой на уроках вокала и использован комплекс дыхательных упражнений Стрельниковой Александры Николаевны и Бутейко Константина Павловича.

Разработанный Стрельниковой комплекс специальных упражнений уже неоднократно подтвердил свою эффективность на практике. Многие пациенты, ранее зависимые от ингаляторов и кортикостероидов, после длительных и упорных занятий смогли значительно сократить прием лекарств и даже полностью от них отказаться. Дыхательная гимнастика для астматиков не только помогает справляться с приступами удушья с помощью специальных упражнений, но и позволяет научиться предотвращать будущие приступы [3].

Далее представлены дыхательные упражнения, которые необходимо выполнять людям с бронхиальной астмой и проблемами легких на ежедневной основе:

«Ладшки» Встать ровно и прямо. Руки согнуты в локтях, локти вниз. Кисти рук расположить на уровне плеч ладонями к зрителю. Сделать вдох синхронно со сжатием ладоней в кулак. Делать 4 раза по 8 вдохов.

«Погончики» Руки резко, практически в толчке, направляются от пояса вниз. Синхронно следует делать короткий и шумный вдох. После окончания упражнения руки возвращаются в исходное положение, занимая расслабленное состояние в области пояса. Количество движений – 32, разделенных на 4 подхода.

«Насос» (накачивание шины) Стоять ровно и прямо с опущенной вниз головой. Согнуть спину в поясничном отделе. Руки опустить вниз, кисти расслабить. Спина расслаблена. Делается плавный наклон вперед, одновременно необходимо сделать короткий вдох носом. Количество подходов – 4, по 8 движений в каждом, всего должно получиться 32 активных движений.

«Кошка» «Пружинистое» упражнение на приседание, которое сопровождается поворотом туловища в правую и левую сторону поочередно. Одновременно необходимо поддерживать ритм дыхания, синхронизируя его с движениями корпуса. Количество подходов – 4, по 8 движений в каждом.

«Обними плечи» Исходное положение: руки подняты горизонтально до уровня плеч, слегка расслаблены и согнуты в локтях.

В момент вдоха следует резко сомкнуть руки, будто обнимая себя за плечи. Норма для данного движения составляет все те же 4 подхода по 8 «обниманий» в каждом.

«Большой маятник» При наклоне корпуса стараться тянуться кончиками пальцев к коленям, делая при этом резкий вдох. После выпрямления поясница прогибается, кисти рук идут к плечам (обнимают плечи). Всего 4 подхода по 8 движений.

«Повороты головы» С исходного положения по стойке «смирно» делаются повороты головы поочередно в правую и левую стороны. Упражнение сопровождается вдохом. После возвращения головы в начальное положение выдох уходит незаметно носом или ртом. Всего 4 подхода по 8 движений.

«Ушки» Голова поочередно двигается по направлению к плечам, при этом важно не напрягать мышцы шеи. Упражнение следует сопровождать короткими вдохами, взгляд должен быть направлен строго горизонтально. Рекомендуемая норма – 32 движений, разделенных на 4 подхода.

Константин Павлович Бутейко обнаружил, что недостаток углекислого газа в организме может вызывать у астматиков приступы удушья. Каким образом это происходит? Дефицит диоксида углерода возникает вследствие гипервентиляции легких, когда человек делает слишком глубокие вдохи в короткий промежуток времени. Такие вдохи насыщают кровь кислородом до предела. Недостаток CO₂ также может быть вызван сидячим образом жизни. Именно поэтому дыхательная гимнастика Бутейко нацелена на то, чтобы помочь людям избегать приступов удушья [4].

Для оздоровления используются следующие упражнения.

- Дыхание «верхушками легких»: 5 секунд — вдох, 5 секунд — выдох, 5 секунд пауза — максимальное расслабление. Повторить 10 раз.
- Дыхание животом и грудью: 7,5 секунд – вдох, 7,5 секунд – выдох, 5 секунд – пауза. Повторить 10 раз.
- Точечный массаж носа в момент максимальной задержки дыхания. 1 раз
- Дыхание правой, потом левой половиной носа. По 10 раз.
- Втягивание живота – 7,5 секунд, на полном вдохе. Затем максимальный выдох – 7,5 секунд, пауза – 5 секунд. Повторить 10 раз.
- Максимальная вентиляция легких – 12 максимально глубоких вдохов и выдохов в течение 1 минуты (по 5 секунд на вдох и выдох). Сразу после этого нужно выполнить максимальную задержку дыхания на предельном выдохе (1 раз).

Основываясь на педагогическом опыте можно подтвердить, что пение может быть полезным для людей с бронхиальной астмой. Вот несколько способов, которыми вокалотерапия может помочь пациентам с этим заболеванием:

1. Улучшение дыхательной функции: Во время пения, человек участвует в контролируемой дыхательной практике, которая помогает расширить легкие и улучшить работу бронхов. Это может уменьшить частоту и силу приступов одышки и улучшить качество дыхания.

2. Развитие глубокого дыхания: Вокальные упражнения и техники пения помогают усилить мышцы дыхательной системы и развить глубокое диафрагмальное дыхание. Это может увеличить объем легочной вентиляции и улучшить обмен газов в организме.

3. Улучшение контроля над дыханием: Пение включает регуляцию ритма дыхания и контроль над выдохом, что может быть особенно полезно для учащихся с бронхиальной астмой. Учащиеся, которые осознанно контролируют свое дыхание, могут снизить риск приступов и улучшить свою реакцию на возможные подвергающиеся стрессу ситуации.

4. Профилактика и снятие напряжения: Вокалотерапия может быть эффективным способом профилактики и снятия стресса, который может привести к обострению бронхиальной астмы. Пение способствует продуцированию эндорфинов - естественных анальгетиков и антистрессовых гормонов.

5. Психологическое благополучие: Пение может иметь положительное влияние на психическое здоровье и эмоциональное состояние учащихся. Музыкальное выражение и вовлечение в креативные процессы могут помочь пациентам справиться с эмоциональным стрессом и повысить настроение.

На основе сравнительного анализа по проблеме бронхиальной астмы, у больных, занимающихся вокальным искусством, отмечалось статистически значимое улучшение дыхательной функции по сравнению с группой учащихся, непрактиковавших этот метод. Кроме того, частота и тяжесть приступов у больных снизились в сравнении с начальными показателями.

Результаты показали, что после завершения программы вокалотерапии у детей наблюдалось улучшение показателей функции легких, таких как объем форсированного выдоха за первую секунду (FEV1) и пиковая скорость выдоха (PEF). Это указывает на улучшение дыхательной функции и контроля астмы. Хотя эти исследования показывают обнадеживающие результаты, следует отметить, что вокалотерапия не является единственным методом лечения бронхиальной астмы и не

может заменить основную медикаментозную терапию. Однако, она может быть полезным дополнением к стандартному лечению и помочь пациентам улучшить контроль над своими симптомами и качеством жизни.

Стандартная терапия для бронхиальной астмы обычно включает в себя применение ингаляторов с бронходилататорами и глюкокортикостероидами, а также контроль за триггерами астмы и поддержание регулярного врачебного наблюдения. Эти методы помогают контролировать симптомы астмы, снижать воспаление и улучшать дыхательные функции [5].

Учащиеся, проходящие лечение вокалотерапией, отмечают улучшение своего самочувствия, уменьшение тревожности, повышение настроения и улучшение качества дыхания. Они могут также испытывать позитивные эмоциональные переживания, улучшение самосознания и чувство эмоциональной и физической гармонии.

На протяжении всего исследования, учащиеся оценивают свое состояние, и отмечают, что дыхательные упражнения помогают им расслабиться, улучшить контроль над дыханием и снять стресс. Это способствует снижению уровня анксиолитических гормонов в организме и может оказывать положительное влияние на физиологические процессы, связанные с астмой.

Значимость субъективной оценки учащихся в процессе лечения вокалотерапией заключается в том, что это помогает специалистам и педагогам-исследователям понять воздействие данного метода на психологическое и эмоциональное состояние учащихся, а также их общее благополучие. Отслеживание изменений в субъективном восприятии учащихся позволяет адаптировать и улучшать программы вокалотерапии для достижения наилучших результатов.

Интерпретация результатов при лечении бронхиальной астмы вокалотерапией может включать следующие аспекты:

1. Улучшение контроля над дыханием: Голосовые упражнения могут помочь пациентам с астмой осознать свое дыхание, улучшить его глубину и эффективность, что в свою очередь может снизить приступы удушья.

2. Расширение дыхательных путей: Пение и дыхательные упражнения могут способствовать укреплению мышц дыхательной системы и расширению дыхательных путей, что улучшает проходимость и облегчает дыхание.

3. Уменьшение уровня стресса и тревоги: Музыкальные занятия и голосовые упражнения могут помочь снизить уровень стресса и

тревожности, что также может иметь положительное влияние на состояние пациента с бронхиальной астмой.

4. Улучшение качества жизни: Проведение вокальных занятий может повысить общее самочувствие учащихся, улучшить настроение и помочь им эффективнее справляться с симптомами заболевания.

Сопоставление результатов исследований вокалотерапии в лечении бронхиальной астмы может помочь лучше понять эффективность этого метода и его потенциальное влияние на учащихся. Несколько исследований показали положительные результаты при использовании вокалотерапии у учащихся с астмой:

1. Исследование, опубликованное в журнале «The Journal of Allergy and Clinical Immunology», показало, что участие учащихся с бронхиальной астмой в программе вокалотерапии привело к снижению частоты и тяжести приступов удушья, улучшению контроля над дыханием и увеличению физической активности [6].

2. Другое исследование, проведенное в Университете Оксфорда, показало, что регулярные занятия вокалотерапии у учащихся с астмой способствовали уменьшению уровня воспаления в дыхательных путях, что привело к снижению симптомов заболевания и улучшению качества жизни [7].

3. Мета-анализ исследований по вокалотерапии в лечении бронхиальной астмы, проведенный в университете Стэнфорда, показал статистически значимое улучшение дыхательной функции, снижение частоты приступов и уменьшение потребности в медикаментах у учащихся, которые проходили данную форму терапии [8].

На основании этих исследований можно сделать вывод, что вокалотерапия может быть эффективным компонентом комплексного лечения бронхиальной астмы, способствуя улучшению физического и психологического состояния учащихся.

Дальнейшее изучение вокалотерапии может иметь многообещающие перспективы в области лечения различных заболеваний, включая бронхиальную астму. Некоторые перспективы дальнейшего изучения вокалотерапии включают в себя:

1. Расширение опытно-исследовательской базы. Дальнейшие исследования могут включать более широкий спектр участников и более длительные периоды наблюдения, что поможет лучше понять эффективность вокалотерапии и ее долгосрочные эффекты.

2. Исследование механизмов действия. Более глубокое изучение того, как вокалотерапия воздействует на организм на физиологическом и психологическом уровнях, может помочь выявить конкретные механизмы, объясняющие пользу данного метода лечения.

3. Сравнение с другими методами лечения. Сравнительные исследования вокалотерапии с другими методами лечения бронхиальной астмы могут помочь определить ее место в комплексном подходе к управлению заболеванием.

4. Разработка специализированных программ. Оптимизация вокалотерапевтических программ, учитывающая индивидуальные особенности учащихся с астмой, может повысить эффективность и доступность этого метода лечения.

5. Исследование применения вокалотерапии в других сферах медицины. Помимо бронхиальной астмы, вокалотерапия может быть исследована в контексте других заболеваний, таких как ХОБЛ, неврологические расстройства, психосоматические проблемы и др. [9].

Дальнейшее исследование вокалотерапии как метода оздоровления учащихся может способствовать раскрытию ее полного потенциала как формы дополнительного лечения для учащихся с различными заболеваниями, включая бронхиальную астму, и созданию новых эффективных методов комплексного оздоровления.

Полученные результаты подтверждают, что вокалотерапия может быть эффективным дополнением к стандартной терапии при бронхиальной астме. Улучшение дыхательной функции, снижение частоты приступов и повышение качества жизни детей являются важными клиническими показателями, свидетельствующими об успешности использования вокальной терапии в учебном процессе.

Таким образом, вокалотерапия может быть рекомендована в качестве дополнительного и профилактического метода лечения бронхиальной астмы, способствующего улучшению здоровья и благополучия учащихся. Дальнейшие исследования в этой области могут более детально изучить механизмы действия вокалотерапии и определить оптимальные схемы ее применения.

Список использованных источников

1. Martina de Witte, Ana da Silva Pinho, Geert-Jan Stams, Xavier Moonen , Arjan E.R. Bos & Susan van Haoren (2020): Music therapy for stress reduction: a systematic review and meta-analysis, Health Psychology Review.
2. Шушарджан С.В. Физиологические особенности воздействия вокалотерапии на организм человека. - Диссерт. на соиск.уч.ст.к.м.н., -М., РУДН, 1994. – С. 146.
4. [Упражнения «основного» комплекса гимнастики Стрельниковой - Центр дыхательной гимнастики А.Н.Стрельниковой – Режим доступа: https://strelnikova.ru/upragneniya-osnovnoj-kompleks.](https://strelnikova.ru/upragneniya-osnovnoj-kompleksa-gimnastiki-strelnikovoj)
5. [«Дыхание по Бутейко» Метод Бутейко. – Режим доступа: buteykomoscow.ru.](https://buteykomoscow.ru)

6. Батракова Е., Карташова О., Бабаскина Л., Пашанова О.В. Влияние комбинированной глюкокортикоидной терапии на динамику бронхиальной астмы. Аллергол Иммунопатол (Madr). 1 января 2022 г.;
7. William C. Anderson III, MD.Stanley J. Szeffler, MD [New and future strategies to improve asthma control in children - Journal of Allergy and Clinical Immunology \(jacionline.org\).](#)
8. [Исследование музыкальной терапии в медицинских учреждениях / Оксфордский справочник по музыкальной терапии Оксфордский академический. – Режим доступа: oup.com.](#)
9. [Аллергия и астма | Центр исследований аллергии и астмы Шона Н. Паркера | Стэнфордская медицина \(stanford.edu\).](#)
10. Font-Gonzalez A. Et al. Singing for Lung Development: The Potential Benefits of Music Training Programs on Respiratory Function and Health. Frontiers in Psychology, 2020, 11.

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В УЧЕБНИКАХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ В 5-7 КЛАССАХ

Гончарова В.С.

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Каирова М.К.

*научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент,
г. Павлодар*

Аннотация: в данной статье анализируются методы и приемы изучения фразеологизмов в учебниках по русскому языку и литературе в 5-7 классах. В работе рассмотрены содержание и структура, цели и задачи, методический аппарат учебно-методических комплексов. В основе методики, предложенной авторами, лежат деятельностный и компетентностный подходы, дифференциация и персонализация образовательного процесса, метод проектов, а также современные информационные технологии в литературном образовании.

Ключевые слова: методы, приемы, русский язык, литература, фразеология.

Аннотация: Бұл мақалада 5-7 сыныптардағы орыс тілі мен әдебиеті оқулықтарындағы фразеологиялық бірліктерді зерттеу әдістері талданады. Жұмыста оқу-әдістемелік кешендердің мазмұны мен құрылымы, мақсаттары мен міндеттері, Әдістемелік аппараты қарастырылған. Авторлар ұсынған әдістеменің негізінде белсенділік пен құзыреттілік тәсілдері, білім беру процесін саралау және жекелеуді, жобалар әдісі, сондай-ақ әдеби білім берудегі заманауи ақпараттық технологиялар жатыр.

Түйінді сөздер: әдістер, әдістер, орыс тілі, әдебиет, фразеология, мектеп.

Abstract: this article analyzes the methods and techniques of studying phraseological units in textbooks on the Russian language and literature in grades 5-7. The paper considers the content and structure, goals and objectives, methodological

apparatus of educational and methodical complexes. The methodology proposed by the authors is based on activity-based and competence-based approaches, differentiation and personalization of the educational process, the project method, as well as modern information technologies in literary education.

Keywords: *methods, techniques, Russian language, literature, phraseology, school.*

Речевое развитие является неотъемлемой частью жизни человека. Оно помогает сформировать мышление и передавать информацию между людьми. Также речь управляет человеческим поведением, благодаря чему люди умеют грамотно излагать свою мысль и действовать по обстоятельствам. Речевое развитие достигается при изучении разных разделов языкознания, одним из таких является фразеология.

Фразеология (греч. phrases – «выражение» и logos – «учение») – наука о сложных по составу языковых единицах, имеющих устойчивый характер, – фразеологизмах. Вопросы фразеологии изучали Н.Ф.Алефиренко, Ш. Балли, Т. И. Вендина, В. В. Виноградов, А. А. Гируцкий, Е.И. Диброва, П.А. Лекант, А.А.Реформатский, М.И.Фомина и др. ученые. Они рассматривали существенные признаки фразеологизмов, их квалификацию, объём понятия [1, с.33].

Основными задачами фразеологии в области изучения современной фразеологической системы русского языка являются:

- исследование семантических и грамматических особенностей фразеологических единиц, отграничивающих последние, с одной стороны, от свободных словосочетаний (ср. белая краска, но беглая ворона) и синтаксически неразложимых (два мальчика, три девочки, но за тридевять земель), а с другой стороны, от отдельных слов в различных грамматических формах (будет точить ножи, но будет точить ляды);

- выявление основных типов фразеологических единиц и принципов их разграничения между собою;

- установление причин возникновения, основных источников пополнения и путей развития фразеологических единиц;

- характеристика фразеологических единиц по их принадлежности к разным стилям языка [2, с.53].

На уроках русского языка в школе, наряду с изучением фонетики, грамматики, лексики, орфографии, особое внимание следует уделять знакомству учащихся с фразеологией: именно в ней проявляется тесная связь языка с жизнью, историей и культурой общества. Кроме того, фразеология во многом способствует расширению кругозора, углублению коммуникативных навыков учащихся, делает их речь

живой, выразительной, эмоциональной, создает предпосылки для более высокой степени восприятия художественных текстов. Человек, знающий фразеологию родного языка, умеющей пользоваться, обычно легко излагает свои мысли. Изучение фразеологизмов важно для познания языка, его системы. Ознакомление школьников с фразеологическими сочетаниями способствует формированию у них научного мировоззрения, вооружает основами знаний о фразеологическом составе русского языка [3,с.83].

Значимость изучения фразеологизмов в развитии личности школьников повлияла на то, что данная тема включена в школьную программу по русскому языку. Достаточно большое количество часов на изучение, в том числе и теоретического характера, выделяется в среднем звене школы. Школьникам представлены самые общие сведения о данной единице языка. В основном все сводится к наблюдениям за употреблением фразеологизмов в речи.

Фразеология как наука сформировалась сравнительно недавно, и здесь идет речь о самостоятельном разделе языкознания. Несколько десятилетий назад были разработаны основные принципы фразеологии, что позволило отделить ее от лексикологии, стилистики синтаксиса. Графической практике, что охватывает довольно большой отрезок во временном плане. Устойчивые словосочетания привлекали внимание исследователей с давних времен. Первопроходцами здесь по праву можно назвать лексикографов, которые изучали языковые сокровища разных народов. Они ставили перед собой цель собрать и сохранить для будущих поколений народные жемчужины, в том числе: пословицы, поговорки, меткие образные выражения; четко определить и объяснить их значения (из стилистических соображений), указать на источник их возникновения и т.д.

Особое место в решении этих проблем отводится урокам русского языка, на которых происходит формирование связной устной и письменной речи учащихся. Речевое развитие школьников является одним из наиболее актуальных аспектов обучения русскому языку. Для того чтобы добиться свободного владения языком, необходимо обеспечить достаточный словарный запас учащихся, частью которого является фразеология [4,с.77].

Наличие фразеологических оборотов в речи является показателем высокого уровня ее развития. Правильное и уместное использование фразеологизмов придает речи неповторимое своеобразие, особую выразительность, меткость, образность. Необходимость лексико-фразеологической работы подтверждается также наличием богатого фразеологического материала, содержащегося в учебных

пособиях. Удачно подобранные упражнения с фразеологизмами вносят в учебный процесс разнообразие и занимательность, повышают интерес учащихся к русскому языку.

Анализ учебников для среднего звена школы свидетельствует, что наиболее полно принципы методики преподавания фразеологии реализуются в учебнике– русский язык, 5 класс автор Сабитова З., 6 класс, авторы Сабитова З., Бейсембаев А. учебник– русский язык и литература Жанпейс У. 7 класс[5,с.16].

Остановимся на учебнике русского языка и литературы 6 класс, авторы Сабитова З., Бейсембаев А. В данном комплексе раздел «Фразеология» изучается линейно (в V классе). На изучение фразеологизмов отводится 1 час, это последняя тема в разделе «Лексика». Учащиеся знакомятся с понятием «фразеологизм», синонимией и антонимией фразеологизмов и их ролью в устной и письменной речи. В процессе дальнейшего обучения отдельного рассмотрения темы «Фразеология» нет. Ученики изучают фразеологизмы лишь в текстах упражнений.

При рассмотрении этой темы учитель должен иметь в виду, что изучение фразеологизмов осуществляется по той же схеме, что и описание лексических единиц слов: однозначность и многозначность, омонимия, синонимия, антонимия, происхождение и функционирование, отражение в словарях.

При изучении данного раздела используется наглядность особого рода. Учащимся предлагается рассмотреть ситуации, которые возникают, если воспринимать фразеологизм, как свободное словосочетание, например, «сесть в калошу» или «вставлять палки в колеса». Это позволяет продемонстрировать главное семантическое свойство фразеологизмов несводимость значения фразеологизма к сумме значений составляющих его слов.

В учебнике русский язык, 5 класс под редакцией Сабитова З. Экстралингвистический принцип реализуется в полном объеме. Например, упр.: «Отгадай, какие фразеологизмы изображены на этих шуточных рисунках»; упр.: «Попробуйте сами с помощью рисунков передать шуточное толкование фразеологизмов. Устройте выставку рисунков».

Требования к уровням подготовки учащихся включают «Обязательный уровень» (аспектные языковые знания, аспектные умения, комплексные речевые умения) и «Возможный уровень» по тем же направлениям, но с учётом более высокой речевой подготовки учащихся и определённого расширения круга сведений из области культуры речи, теории текста, функционально-смысловых типов речи.

Следуя этой логике учебник состоит из разделов «Повторение», «Синтаксис сложного предложения», «Текст и его основные характеристики». Помимо теоретических сведений и упражнений учебник снабжен обширными справочными материалами. На форзаце в табличном варианте даны основные теоретические темы курса. В учебнике есть тестовые задания и контрольные вопросы после каждой темы и в конце курса; объемные толковый, орфографический, орфоэпический, этимологический словари, словари иностранных слов, синонимов, паронимов, омонимов, фразеологизмов и трудностей русского языка. Помимо глубоко продуманных, методически выверенных упражнений по грамматике и синтаксису в учебнике много заданий, связанных с работой над многозначными словами, устойчивыми выражениями, другими средствами выразительности русского языка. Многие упражнения связаны с анализом текста, развитием устной и письменной речи разных стилей. Правда, в большинстве случаев это задания на развитие монологической речи.

Есть и упражнения, связанные с анализом текста-диалога (упр. 494 и др.), преобразованием диалога в монолог (упр.497 и др.), знакомством с разновидностями спора (упр.499), но заданий, побуждающих обменяться мнениями, развить дискуссию, составить диалог крайне мало. Авторами учебника выделены упражнения, предназначенные для коллективной работы (они помечены буквой «К»): в упр.12 предлагается к каждому указанному значению слова язык подобрать подходящее предложение; в упр.305 предлагается составить два диалога, используя словосочетание сколько книг; в упр.409 и упр.450 предлагается составить различные по содержанию заявления (эти задания скорее индивидуальные, чем коллективные); в упр.500 предлагается провести дискуссию по материалам о Каргалинской диадеме.

Тема, бесспорно, интересная в познавательном плане, но невыигрышная для организации дискуссии в подростковой среде. Как представляется, исходя из богатейшего материала упражнений учебника можно сформулировать более продуктивные и интересные проблемы для работы над развитием устных и письменных диалогических высказываний.

Очень важно, что в качестве анализируемых текстов авторы привлекают и традиционные, и современные источники: Интернет (упр.488), романы Б.Акунина, М. Палей, Т.Толстой, фрагменты современных научно-популярных статей. В текстах упражнений встречаются отрывки из стихотворений А.С. Пушкина, Ф.И. Тютчева, М.И. Цветаевой, И.А. Бунина, А.А. Ахматовой, Б. Ахмадулиной и т.д.;

прозаические отрывки из произведений И.С. Тургенева, А.П. Чехова, А.И. Куприна, Ф. Искандера, Тэффи, Ч. Айтматова, К.Г. Паустовского многих других. Такой широкий спектр литературных произведений и их авторов расширяет кругозор старшеклассников, нацеливает их на чтение и классической, и современной литературы, что крайне важно в наши дни.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что содержание и методическое исполнение анализируемого учебника полностью соответствует требованиям программы, должным образом способствует формированию научных представлений о языке, овладению научной терминологией, освоению обучающимися всеми видами деятельности по получению нового знания в рамках предмета «Русский язык». Все упражнения в своей логической последовательности и в сочетании с многочисленными справочными материалами направлены на развитие умения осознанно использовать речевые средства в соответствии с задачей коммуникации. При этом содержание упражнений имеет большой воспитательный потенциал и общую гуманитарную направленность.

Исходя из выше сказанного, есть основания полагать, что фразеологическая работа на уроках носит стихийный, эпизодический характер или не проводится вообще. Школьники редко пользуются фразеологическими единицами для придания речи яркости, выразительности, стилистической целесообразности и образности.

Суть лексико-фразеологической работы, состоит в том, чтобы «слово и фразеологизм были правильно восприняты школьниками в тексте, поняты со всеми оттенками и особенностями, после чего вошли бы в активный словарь и были правильно употреблены в нужной ситуации». Необходимость специальной работы именно с фразеологическими единицами родного языка обусловлена и тем обстоятельством, что фразеология русского народа характеризуется богатейшей палитрой образов, отражающих особенности жизни мировой культуры и культуры именно этого народа. Эта особенность фразеологического состава дает возможность реализовать актуальную сегодня идею культуроведческого подхода к урокам родного языка.

Ввозрасте 10-13 лет принято считать сензитивным, наиболее восприимчивым и благоприятным возрастом для работы над фразеологизмами. Однако до настоящего времени нет специальных пособий, в которых описывается работа, направленная на речевое развитие учащихся в процессе лексико-фразеологической работы.

При отборе методов и приемов изучения фразеологизмов мы ориентировались на работы М.Т. Баранова, М.Р. Львова, Т.А. Ладыженской, Т.Г. Рамзаевой, В.В. Бабайцевой и др. [6, с.44].

При отборе методов изучения фразеологических единиц нами была использована классификация методов обучения русскому языку, предложенная Л.П. Федоренко. Она различает теоретические, теоретико-практические и практические методы. Под методами, мы понимаем «способы взаимодействия учителя и учащихся при руководящей роли учителя, направленные на достижение целей обучения».

Теоретические методы:

Метод сообщения – основной метод ознакомления учеников с лингвистическими единицами. Метод сообщения реализуется тремя приемами. Один из них – прием предметных действий, можно использовать при изучении фразеологизмов. Этот прием «состоит в том что учитель показывает ученикам те единицы языка, которые подлежат изучению, и одновременно называет их соответствующим термином». Используя прием предметных действий, можно организовать первичное ознакомление с фразеологизмами.

Метод беседы представляет собой следующее: учитель с помощью вопросов подводит детей к тому, чтобы они, анализируя данный языковой материал, самостоятельно заметили существенные признаки изучаемого явления.

Метод чтения учебника предполагает добывание знаний из книги самими учащимися. Этот метод использовался при чтении справочного материала по фразеологии, помещенного в учебной литературе.

Это, например, чтение сносок из учебника чтения, в которых дается объяснение семантики того или иного фразеологизма.

Теоретико-практические методы:

Метод наблюдения. В процессе лексико-фразеологической работе этом метод реализовался в таких приемах, как прием выписывания форм из текста, прием классификации. Прием выписывания заданных форм из текста представляет собой следующее: учитель предлагает ученикам выписать из текста устойчивые сочетания.

Интересным и полезным видом фразеологической работы является составление учащимися индивидуальных тематических словариков, в которые учащиеся записывали пословицы и поговорки на определенные темы.

Практические методы:

Реконструирование – это видоизменение текста. Здесь можно использовать следующие упражнения: распространение предложения данными фразеологизмами, замена свободных словосочетаний фразеологизмами, замена фразеологизмов в авторской речи свободными словосочетаниями, сравнение двух текстов (авторского и своего).

Конструирование текста. «В процессе конструирования дети учатся объединять части в целое, строить из отдельных языковых форм предложения, фразы, связные тексты».

Сочинение. На завершающих этапах детям предлагается написать сочинения на различные темы, используя изученные фразеологизмы. Можно использовать:

- 1) сочинение с использованием опорных фразеологизмов;
- 2) сочинение по предложенному фразеологизму как заголовку.

Таковы основные методы и приемы, работы для объяснения, закрепления и активизации в речи учащихся образных выражений. Выбор определенного метода зависит от конкретных условий и тех целей, которые ставит перед собой учитель в каждом отдельном случае (только ли объяснение значения фразеологизма или объяснение и последовательное закрепление, активизация в речи образных выражений).

Проводимая лексико-фразеологическая работа соотносится с основными разделами стабильных программ по русскому языку. Конечный результат данной работы – обогащение речевого запаса школьников фразеологизмами при выполнении лексико-фразеологических упражнений на уроках русского языка.

При структурировании системы упражнений была использована последовательность и типология, предложенная Г.Н. Приступой. В системе выделено три этапа: пропедевтический, репродуктивный и продуктивный.

1. Пропедевтический этап. Цель: привлечь внимание детей к образным выражениям в художественных произведениях и в живой речи, пробудить интерес к ним, создать положительную мотивацию для их изучения.

На данном этапе основными являются пропедевтические упражнения, цель которых – обеспечить первичное восприятие фразеологизма. Пропедевтический этап включает в себя два подэтапа:

- введение понятия устойчивого выражения;
- знакомство учащихся с различными приемами объяснения значения фразеологизма.

Объяснение значения фразеологизма занимает в работе над образными выражениями важнейшее место. Наиболее эффективными мы считаем следующие приемы объяснения значения фразеологических единиц:

- выяснение значения фразеологизма путем сопоставления его с омонимичным словосочетанием;

- объяснение значения путем развернутого описания;

- выяснение значения путем замены лексическим синонимом;

- объяснение путем подбора фразеологического синонима наряду с лексическим;

- использование контекста при объяснении фразеологизма. (К контексту предъявляется ряд требований: во-первых, в нем не должно быть незнакомых для учащихся слов, кроме новой фразеологической единицы, во-вторых, он должен быть интересен для учащихся, соответствовать уровню их интеллектуального развития, в-третьих, небольшим по объему);

- выяснение значения фразеологизма по справочному материалу;

- объяснение значения фразеологизма в связи с историей его возникновения.

Репродуктивный этап. Цель: помочь учащимся усвоить семантику и функционирование фразеологических единиц в речи. Основные методы –беседа, наблюдение, реконструирование и конструирование текста. На данном этапе используются иллюстративные, закрепительные, повторительно-обобщающие упражнения:

- упражнения-иллюстрации. Цель этих заданий: показать детям, что некоторые слова оказываются очень продуктивными в образовании устойчивых сочетаний. Подбор фразеологизмов с одним общим для них, словом особенно удобно проводить при изучении частей речи. Например, при изучении темы «Имя существительное», можно подобрать устойчивые сочетания со словом «нос» остаться с носом, повесить нос, держать нос по ветру. Совать нос во что-либо, не показывать носа, зарубить на носу, водить за нос, воротить нос, задрать нос, встретиться нос к носу, клевать носом;

- закрепительные упражнения - упражнения, в результате которых первоначальные знания о фразеологизмах закрепляются, переходят в навык;

- повторительно-обобщающие упражнения преследуют цель обобщить знания учащихся об устойчивых оборотах, полученные ими ранее.

Интересны для учащихся упражнения, в которых осознанию смысла фразеологизма помогает рисунок. В упражнениях этого типа фразеологизм соотносится с рисунком, отражающим прямое значение сочетания слов.

3. Продуктивный этап преследует цель–введение образных средств языка в активный словарь школьников. Основными методами являются реконструирование и конструирование, изложение и сочинение. На данном этапе детям предлагаются творческие задания и упражнения. Активизации фразеологических единиц в речи способствует также написание сочинений.

Таким образом, целенаправленную и систематическую работу над фразеологическими единицами можно рассматривать как важный фактор формирования культурной грамотности обучающихся на уроках русского языка.

Список использованных источников

1. Методика преподавания русского языка / М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов и др. - М., 2019. - 368 с.
2. Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология [Текст] / Б. А. Жетписбаева. - Алматы: ЕІ.ПМ,2020. - 328с.
3. Типовая учебная программа по учебному предмету «Русский язык и литература» для 5-9 классов уровня основного среднего образования (с государственным языком обучения) по обновленному содержанию. Утвержденный Приказом и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан от «25» октября 2021 года № 545
4. Рахманова Л. И., Суздальцева В. Н. Современный русский язык. Лексика . Фразеология. Морфология: Учебное пособие. М., 2019. - 19–267 с.
5. Сабитова З.К., Кенжебаева Л.Т., Склярченко К.С. Учебник русского языка для казахстанской средней школы в контексте интегрированного образования // Международный университет информационных технологий (Казахстан) 2019. №4. С. 45-59
6. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка: Учеб. Пособие для вузов по спец. «Русский язык и литература» / Н. М. Шанский. - М.: Высш. шк., 2018. - 160 с.

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД В ВОКАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ: ПУТЬ К ЭФФЕКТИВНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Гумарова Л.Б.

студент Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан, г.Павлодар.

Личман Е.Ю.

научный руководитель: доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, г.Павлодар.

Аннотация. В данной статье рассматривается применение интегративного подхода в преподавании вокала как одно из эффективных средств обучения; обсуждаются принципы этого подхода, включая музыкальную теорию, историю музыки, анализ музыкальных произведений, и его влияние на качество образования.

Это исследование становится актуальным в свете потребностей современной образовательной практики, которая стремится к усовершенствованию методического подхода на основе последних научных достижений.

Ключевые слова: интегративный подход, вокальное обучение, музыкальные навыки, эффективность, методы обучения, качество образования, развитие.

Abstract. This article examines the application of the integrative approach in vocal teaching as one of the effective educational methods. The principles of this approach, including music theory, music history, analysis of musical works, and its impact on the quality of education are discussed. This research becomes relevant in light of the needs of contemporary educational practice, which aims to enhance the methodological approach based on the latest scientific achievements.

Keywords: integrative approach, vocal training, musical skills, effectiveness, teaching methods, education quality, development.

Аннотация. Бұл мақалада оқытудың тиімді құралдарының бірі ретінде вокалды оқытуда интегративті әдісті қолдану; Бұл тәсілдің принциптері, оның ішінде музыка теориясы, музыка тарихы, музыкалық талдау, оның білім сапасына әсері талқыланады.

Бұл зерттеу соңғы ғылыми жетістіктерге негізделген әдістемелік тәсілді жетілдіруге ұмтылатын заманауи білім беру тәжірибесінің қажеттіліктері тұрғысынан өзекті бола түседі.

Кілтті сөздер: интегративті тәсіл, вокалдық дайындық, музыкалық шеберлік, нәтижелік, оқыту әдістері, білім сапасы, дамыту.

Современное образование характеризуется системными изменениями в структуре и содержании. Переосмысление приоритетов обучения, роли ученика как субъекта учебно-воспитательного процесса, а также общественные изменения, обуславливают нетрадиционные подходы к решению многих образовательных

проблем. Одной из ведущих тенденций развития современного образования является интеграция его содержания.

Вокальное обучение является важной областью музыкального образования, требующей системного подхода к развитию музыкальных навыков у учеников. В последние годы вокруг концепции интегративного подхода в образовании возникло значительное внимание, применительно и к вокальному обучению. Интегративный подход предполагает использование различных методов и техник обучения, объединение различных аспектов музыкального образования для достижения оптимальных результатов [1, с.35].

В данной статье мы исследуем принципы интегративного подхода в вокальном обучении и его влияние на эффективность образовательного процесса.

Интегративный подход в вокальном обучении основан на принципе комплексности и связности обучения. Этот подход предполагает не только развитие вокальной техники, но и включение в обучение других аспектов музыкальной культуры, таких как музыкальная теория, история музыки, анализ музыкальных произведений. Целью интегративного подхода является формирование у учеников комплексного видения музыкального искусства и его основ.

Принципы интегративного подхода включают.

1. Комплексный подход к технике исполнения.

Концепция комплексного подхода при подготовке специалистов разрабатывалась учеными на протяжении долгого времени. В истории философии к целостному изучению человека обращались А. Гелен, Б. М. Кедров, Х. Плеснер. В. Н. Садовский, Э. Фромм, Э. Г. Юдин. В педагогике это идеи А. Н. Леонтьева, С. Н. Рубинштейна, в музыкознании - Г. Г. Нейгауза, Н. А. Хошабовой, В. Н. Рогачева.

Комплексная модель подготовки вокалистов включает следующие этапы и структуру.

На начальном этапе учитываются индивидуальные физиологические и психологические особенности каждого ученика. Применяются методы, такие как «метод примарного тона», основанный на использовании комфортного для певца регистра и последующем расширении вокального диапазона, а также «Александр-техника» и другие упражнения, направленные на расслабление мышц [2, с. 4]. Теоретические занятия включают изучение строения и функционирования голосового аппарата, что помогает ученикам осознанно развивать свои вокальные навыки.

На втором этапе обучения уделяется внимание выявлению и развитию социальной направленности у вокалистов. Ученики

знакомятся с различными музыкальными жанрами и основами сценического мастерства. Основной упор делается на использовании метода эмоционального воздействия, который направлен на активизацию эмоциональных механизмов голоса через эмоциональную природу пения. Это позволяет координировать работу отдельных частей голосового аппарата и обеспечивать эффективность певческого голоса [3, с.17].

Третий этап обучения направлен на формирование и совершенствование вокально-технических профессиональных навыков. После освоения базовых умений ученики начинают работу над постановкой голоса. Этот процесс можно разбить на три этапа: сначала акцент делается на активизацию эмоций при помощи простых упражнений, затем постепенно увеличивается сложность технических задач в сочетании с эмоциональной выразительностью, и, наконец, ученики осваивают более сложные вокальные техники и приемы [4, с.73].

На последнем этапе обучения особое внимание уделяется методам комплексного воздействия на учеников с целью формирования их индивидуальности, включая развитие психики, интеллекта, воли и мировоззрения.

Таким образом, комплексная модель подготовки вокалистов является важным инструментом для формирования полноценных и успешных музыкантов, способных не только виртуозно исполнять музыку, но и эмоционально, интеллектуально и культурно обогащать свое окружение и общество в целом.

2. Изучение музыкальной теории

Интеграция изучения музыкальной теории в процесс вокального обучения играет ключевую роль в формировании комплексного музыкального образования у учащихся.

Ниже представлены несколько аспектов, почему изучение музыкальной теории важно для вокалистов:

1. Понимание музыкальных структур. Изучение музыкальной теории помогает вокалистам понять основные музыкальные структуры, такие как мелодия, гармония и ритм. Это позволяет им лучше интерпретировать музыкальные произведения и взаимодействовать с другими музыкантами во время совместного исполнения.

2. Развитие музыкального слуха. Изучение музыкальной теории способствует развитию музыкального слуха у вокалистов. Они учатся распознавать музыкальные интонации, аккорды и ритмические структуры, что помогает им лучше контролировать свой голос и выражать музыкальные идеи.

3. *Самостоятельное творчество.* Знание музыкальной теории позволяет вокалистам создавать собственные музыкальные композиции и аранжировки, что расширяет их творческие возможности и углубляет понимание музыкального искусства.

4. *Лучшее взаимодействие с другими музыкантами.* Знание музыкальной теории облегчает коммуникацию и совместное творчество с другими музыкантами. Вокалисты могут эффективнее согласовывать свой голос с инструментальными партиями и понимать музыкальные указания дирижера или аранжировщика.

Таким образом, интеграция изучения музыкальной теории в вокальное обучение является важным компонентом формирования комплексного и глубокого понимания музыкального искусства.

3. Изучение истории музыки

Изучение истории музыки в вокальном обучении представляет собой интегративный подход, который обогащает понимание и исполнение вокальных произведений. Роль изучения истории музыки в вокальном образовании:

1. *Контекстуализация музыкального материала.* Изучение истории музыки помогает вокалистам понять контекст, в котором были созданы различные вокальные произведения. Это позволяет им лучше осознать и передать эмоциональные и художественные аспекты композиций, учитывая их историческое значение.

2. *Развитие художественной интерпретации.* Знание истории музыки помогает вокалистам развивать свою художественную интерпретацию. Они могут обогатить свое исполнение музыкальными стилями, традициями и особенностями различных эпох, что делает их выступления более выразительными.

3. *Расширение репертуара.* Изучение истории музыки позволяет вокалистам ознакомиться с широким спектром музыкальных жанров и стилей. Они могут выбирать и интерпретировать произведения различных эпох и культур, что расширяет их музыкальный репертуар и профессиональные возможности.

5. *Поддержание традиций и культурного наследия.* Изучение истории музыки помогает вокалистам сохранять и передавать традиции и культурное наследие музыкального искусства. Они могут стать хранителями и продолжателями музыкальных традиций, что способствует сохранению и развитию культурного богатства общества.

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что изучение истории музыки в вокальном обучении обогащает музыкальное образование вокалистов, расширяет их культурный и художественный

кругозор, а также помогает им создавать более глубокие интерпретации музыкальных произведений.

4. Анализ музыкальных произведений

Анализ музыкальных произведений играет важную роль в вокальном обучении, позволяющий вокалистам глубже понять и исполнить музыкальные композиции. Роль анализа музыкальных произведений, как компонента вокального обучения:

1. *Понимание структуры произведения.* Анализ музыкальных произведений помогает вокалистам разбираться в структуре композиции, выявлять форму, мелодические и гармонические закономерности. Это позволяет им лучше интерпретировать произведение и передавать его художественное содержание.

2. *Интерпретация текста.* Анализ текста песни или оперного арии помогает вокалистам понять его смысл, эмоциональную окраску и контекст. Это позволяет им лучше передавать эмоции и идеи, заложенные в тексте, через свое исполнение.

3. *Изучение музыкальных характеристик.* Анализ музыкальных характеристик, таких как темп, динамика, артикуляция, помогает вокалистам разбираться в тонких нюансах исполнения. Они могут эффективнее контролировать свой голос и выразительно передавать музыкальные идеи композитора.

Таким образом, анализ музыкальных произведений является важным компонентом вокального обучения, который помогает вокалистам глубже понимать и исполнять музыку, развивать свои музыкальные навыки и улучшать качество своего исполнения.

Выводы

Интегративный подход в вокальном обучении представляет собой перспективную стратегию, способную значительно улучшить качество образования и развитие музыкальных навыков у учеников. Использование интегративного подхода в вокальном обучении способствует повышению качества образования за счет более глубокого понимания учениками музыкальной культуры в целом и их более широкого взгляда на процесс обучения. Это также помогает учащимся развивать критическое мышление и творческие способности, что является важным аспектом их личностного и профессионального роста.

Понимание и применение этого подхода требует совместных усилий учителей, педагогов и специалистов в области музыкального образования. Дальнейшие исследования в этой области могут помочь более глубоко понять механизмы и эффективность интегративного подхода и его реализацию в практике обучения.

Список использованных источников

1. Ермекбаев А.А. Интегративный подход как средство эффективной профессиональной подготовки учителя музыки // Общество: социология, психология, педагогика. – 2019. – С. 1-2
2. Аспелунд Д. Развитие певца и его голоса. - М.-Л., 1952. – 120 с.
3. Психология музыкальной деятельности Теория и практика / Под ред. Г. М. Цыпина. - М., 2003. – 289 с.
4. Морозов В. П. О физиологических основах применения вспомогательных научно-технических средств обучения в вокальной педагогике // Вопросы вокальной педагогике. Вып. 5. - М., 1976. - С. 156-174.

ПРАКТИКООРИЕНТИРОВАННОСТЬ КАК ПРИНЦИП ОБУЧЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ РАБОЧИХ ТЕТРАДЕЙ)

Далабаева Н.Б

студентка ОП 6В01720- Русский язык и литература

Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан

Научный руководитель: д.филол.н., профессор Суюнова Г.С.

Аннотация Бұл мақалада болашақ мұғалімдердің теориялық білімдерін ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін педагогикалық университеттегі тәжірибеге бағытталған оқытудың мәні қарастырылған. Жұмыс дәптерін тиімді оқу-әдістемелік құжат ретінде пайдаланудың практикалық маңызы көрсетілген. Автор «Сандар» тақырыбына мысал келтіре отырып, орыс тіліне арналған жұмыс дәптерін әзірлеу процесін көрсетеді.

Аннотация В данной статье рассматривается сущность практикоориентированного обучения в педагогическом вузе, позволяющего формировать не только теоретические знания, но и практические навыки будущих педагогов. Показана практическая значимость использования рабочих тетрадей как эффективного учебно-методического документа. На примере темы «Имя числительное» автор демонстрирует процесс разработки рабочей тетради по русскому языку.

Abstract This article examines the essence of practice-oriented training at a pedagogical university, which allows the formation of not only theoretical knowledge, but also practical skills of future teachers. The practical significance of using workbooks as an effective educational and methodological document is shown. Using the example of the topic “Numerals,” the author demonstrates the process of developing a workbook for the Russian language.

Түйін сөздер: тәжірибеге бағытталған, оқу процесі, принцип, жұмыс дәптері

Ключевые слова: практикоориентированность, образовательный процесс, принцип, рабочая тетрадь

Key words: practice-oriented, educational process, principle, workbook

Обучение как целостный педагогический процесс осуществляется в ходе взаимодействия учителя и учащегося для формирования знаний, умений и навыков. В вузе подобное взаимодействие должно иметь практикоориентированный характер, что очень важно для будущих педагогов. Учебный процесс в педагогическом вузе должно базироваться на принципе практико-ориентированности, когда «формирование профессионального видения теоретического материала у студентов начинается с изучения системы теоретических знаний по курсу, продолжается через подробное и критическое изучение учебников, развивается в ходе постановки целеполагающих вопросов по изучаемому материалу» [1, с.99].

Оказова З.П. определяет практико-ориентированное обучение как «педагогический процесс, в основе которого лежит решение учебных задач на основе получения практических умений и навыков, посредством моделирования конкретных профессиональных элементов. В основу работы положены принципы диалогизма и практико-ориентированности» [2, с.148].

Как указывает Т.Сорова, «основная идея практико-ориентированного обучения – это получение новых знаний и развитие навыков их практического применения для решения задач в различных областях жизни: социальной, учебной и профессиональной» [3]. Целью такого обучения является интенсификация процесса поиска, получения и накопления новых знаний, умений и навыков для выработки у обучаемых определенных компетенций.

Суюнова Г.С. подчеркивает, что на нашей специальности «Русский язык и литература» процесс изучения учебных дисциплин строится именно на основе принципа практикоориентированности, «в соответствии с которым образовательный процесс всегда должен быть ориентирован на будущую профессиональную деятельность студентов» [1, с.103].

В отличие от традиционного образования, ориентированного на усвоение знаний, практико-ориентированное обучение направлено на приобретение кроме знаний, умений, навыков - опыта практической деятельности. Интерес студентов в этом случае должен быть направлен не только на изучение темы, но также на усвоение и практическую реализацию полученных знаний. Например, на занятиях по дисциплине «Морфологическая система современного русского языка» мы стремимся максимально учитывать практическую значимость рассматриваемых вопросов. Для такого подхода особенно эффективна совместная работа студентов и преподавателя над той или иной темой за пределами занятий. В этом случае при изучении теоретических

вопросов морфемики и морфологии мы привлекаем дополнительные материалы, ищем интересные формы подачи заданий для наших будущих учеников - школьников.

Проиллюстрировать положение о необходимости практико-ориентированного обучения в педагогическом вузе мы хотим через показ дидактических возможностей так называемых рабочих тетрадей. Рабочая тетрадь- это набор упражнений для организации занятий школьников, составленный в строгом соответствии с учебной программой и охватывающий определенный учебный материал или его значительную часть. Как отмечает Данилов О. Е, "использование рабочей тетрадью в обучении улучшает качество образования, повышает эффективность учебного процесса, предоставляет возможность реализовать современные методы обучения" [4, с.554].Наше обращение к вопросу о дидактической эффективности рабочих тетрадей объясняется тем обстоятельством, что для прохождения педагогической практики мы готовим различные дидактические материалы, которые позволят нам успешно проводить уроки. Рабочая тетрадь в этом случае, по нашему мнению, может стать хорошей формой работы с учениками.

Используя рабочую тетрадь, учитель решает ряд образовательных целей: формирование концепций; приобретение практических навыков; развитие у учеников умения контролировать себя; развитие мышления у учеников; контроль обучения. Как верно отмечает Алексеева Л.П., «задания тетради могут применяться на любом этапе занятия, наиболее традиционно их включают на этапе изучения нового материала, закрепления новых знаний, обобщения и повторения уже изученного, в рамках организации самостоятельных работ [5, с. 46]. Все эти педагогические задачи являются долгосрочными, поэтому тетрадь может быть постоянно использована учителем.

Полезным для будущего преподавателя-предметника считаем ознакомление с функциями тетради как педагогическим документом. Данилов О.Е. выделяет такие функции тетрадей: учебную; развивающую; воспитательную; формирующую; оптимизирующую; контролирующая [4, с.552].

Учебная функция подразумевает развитие у учащихся нужных знаний, умений и навыков. Следующая функция представляет собой развитие концентрации у ребенка на уроке. С помощью рабочей тетради учебный процесс проходит в более эффективном режиме, из-за наглядной демонстрации учебного материала в тетради. Если рассматривать с точки зрения развития творческого и интеллек-

туального мышление у обучающихся, то данный дидактический способ является актуальным решением. Также стоит отметить воспитательную функцию, которая оптимальным образом влияет на формирование у школьника чувства самоорганизации и аккуратному введению записи и своевременного выполнении упражнений.

Далее описаны формирующая и оптимизирующая функции, которые способствуют развитию навыка самоконтроля при выполнении учебных заданий. Основное время ученика при заполнении рабочей тетради направлено на изучение понятий и аспектов материала.

Контролирующая функция активно способствует педагогическому процессу и предполагает проверку знаний, умений и навыков школьников, которые они получили после занятий с рабочей тетрадью.

В рамках нашего научного кружка «Алмазный язык» мы решили разработать рабочие тетради по изучаемым темам по современному русскому языку. Для решения этой задачи мы изучили виды рабочей тетради, чтобы в дальнейшем выбрать свой тип рабочей тетради. При этом мы опирались на типологию рабочих тетрадей исследователя Калининой Т.А.

Информационный тип рабочей тетради, как и следует из названия, содержит в себе информацию о содержании учебной темы, ее основная задача заключается в передаче теоретических знаний по ней или иной теме.

Контролирующий вид рабочей тетради актуален в плане проверки знаний ученика во время урока или после занятий. Данный вид рабочей тетради значительно помогает преподавателю-предметнику для корректировок в ошибки учеников, которые были допущены при выполнении учебных задач.

Последний вид тетради является самым распространенным и представляет собой объединенный комплект информационных и контролирующих видов. Это смешанный вид рабочей тетради в котором имеются информационный блок с новым учебным материалом, также имеется второй блок, состоящий из контрольных заданий для самостоятельной работы ученика [6].

После изучения материала о рабочих тетрадях мы предприняли попытку разработать задания для рабочей тетради по теме «Имя числительное», что объясняется следующим. Во время прохождения нами педагогической практики мы будем работать в среднем звене, а тема «Имя числительное» будет изучаться именно в период практики. Поэтому весьма вероятно возможность непосредственно использовать подготовленную нами рабочую тетрадь по данной теме.

Разрабатываемая нами рабочая тетрадь относится к контролирующему типу, так как представленные в ней задания позволят ученику продемонстрировать свой уровень знаний по этой теме, а учителю помогут выявить недочеты или, наоборот, успехи учеников при прохождении этой темы.

По мнению Е.Ф. Павловой, оптимальным в использовании рабочих тетрадей является отсутствие ответов к заданиям. Такой подход меняет отношение ученика к самому процессу выполнения упражнений и требует более тщательного изучения учебного материала. Также он способствует развитию критического мышления [7].

В представленной нами рабочей тетради также не даны ответы на предложенные задания, что с нашей точки зрения способствует самостоятельному решению задач, а также формированию творческого мышления и правильной обработки материала по теме.

При разработке нашей рабочей тетради мы опирались на материал учебника «Русский язык» для 6-го класса авторов Сабитовой З.К., Бейсембаева А.Р., а также обратились к Типовой учебной программе по русскому языку для 5-9 классов уровня основного среднего образования (с русским языком обучения)[8].

В соответствии с этой Программой тема «Имя числительное» изучается в 6 классе в объеме 5 часов. На изучение выносятся темы: Простые и составные, сложные имена числительные. Количественные и порядковые имена числительные. Склонение имен числительных. Правописание имен числительных. Синтаксическая роль числительных. Морфологический разбор. Ниже приводятся примеры заданий по теме «Местоимение» из вышеназванного учебника (Рис. 1, 2).

216B. Прочитайте числительные в таблице. Из скольких слов они состоят? Почему они называются простыми, сложными, составными?

По строению числительные делятся на простые, сложные, составные.

Простые числительные	Сложные числительные	Составные числительные
состоит из одного слова: <i>два, третий, одиннадцатый.</i>	имеют два корня: <i>ялты́, десяти́, четы́реста, шестисотый, восьми́, десяти́.</i>	состоит из нескольких слов: <i>двадцать пять, сорок первый.</i>

217. Прочитайте числительные, определите их разряд, запишите в таблицу. Обозначьте корни числительных.

Простые числительные	Сложные числительные	Составные числительные
<i>Пяты́й</i>	<i>Пяты́хсот</i>	<i>Пяты́хсот пять</i>

215Д. Прочитайте выделенные слова. Что они обозначают? Это имена числительные.

Имя числительное — самостоятельная часть речи, которая обозначает число, количество предметов, порядок предметов при счете и отвечает на вопросы *сколько?* *какой?* *какой?*

Было (сколько?) восемь часов утра. Шел (какой?) девятый час. (В каком?) В 1699 (тысячи шестисот девяносто девятым) году Петр I (Первый — какой?) издал указ о принятии Нового года (какого?) I (первого) января.

По значению и грамматическим особенностям числительные делятся на количественные и порядковые.

Количественные числительные обозначают число, количество предметов и отвечают на вопросы *сколько?*, например: *тридцать один день, пятьдесят человек.*

Порядковые числительные обозначают порядок предметов при счете и отвечают на вопросы *какой?* *какой?*, например: *третий час, пятидесятый человек, тридцать первое декабря.*

При указании даты название месяца после порядкового числительного всегда стоит в родительном падеже: *к первому январю, после двадцатого декабря.*

Рис 1,2. Примеры из учебника по теме.

Как мы видим, в учебнике представлен и практический (Рис. 1) и теоретический материал (Рис. 2). Последний раскрывается с помощью схем, таблиц, а также закрепляется непосредственно в практической части учебника.

Итак, разработка нами рабочей тетради по теме “Имя числительное” проходила в несколько этапов:

1. Выбор концепции.
2. Изучение нужной информации.
3. Разработка идеи дизайна
4. Разработка заданий по соответствующим методическим нормам.

В ходе составления рабочей тетради учитывались задания с точки зрения информативности, а также креативности. С этой целью нами были созданы несколько заданий, которые представлены в рисунках ниже.

Первая разработка называется “Задание от персонажа” и представлена на рис. 3 и 4.

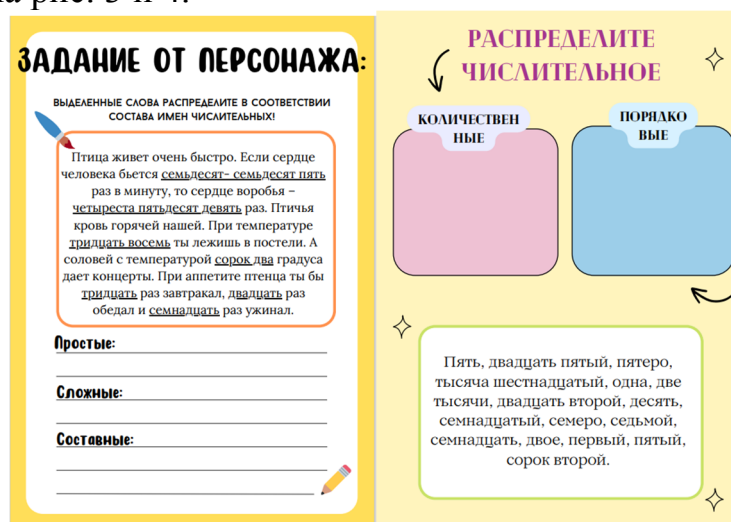

Рис 3,4. Примеры упражнения из рабочей тетради.

Данные задания эффективно использовать после изучение темы, так как они помогут учащимся правильно определять лексико-грамматические разряды имен числительных. Структура задания дается как в текстовом виде, так и в виде схем, что способствует лучшему усвоению материала.

Далее мы разработали задание творческого характер, так как считаем, что именно такие задания позволяют школьникам с интересом и желанием подойти к выполнению заданий.

Рис 5. Образец творческого задания.

Конечно, наша рабочая тетрадь не исчерпывается представленными в докладе заданиями, работа по разработке нового дидактического материала будет продолжена. Нам данном этапе работы мы изучили важные теоретические положения по теме «Рабочая тетрадь», сформировали у себя представление о сущности, задачах, функциях и типах рабочих тетрадей. Это позволит нам более осмысленно и эффективно разрабатывать нужный дидактический материал по теме учебного предмета «Русский язык».

Таким образом, практикоориентированность как принцип обучения может успешно реализовываться в педагогическом вузе. Это позволит формировать практико-ориентированную образовательную среду, представляющую собой особое образовательное пространство, в котором взаимодействуют и влияют друг на друга процессы, цели и содержание обучения. Конкретным примером реализации принципа практикоориентированности может быть разработка так называемых рабочих тетрадей по изучаемым учебным предметам, в нашем случае это был предмет «Морфологическая система современного русского языка».

Лингводидакты считают, что применение рабочей тетради в обучении значительно повышает эффективность работы и способствует личностному развитию школьника с точки зрения ответственного подхода к решению поставленных задач. Благодаря использованию рабочих тетради осуществляется проверка знаний и умений ученика. Как мы уже отметили ранее, рабочая тетрадь может содержать в себе информацию для быстрого и легкого усвоения учебного материала, а также имеет контрольные задания для проверки этого усвоения преподавателем. Также при решении многих задач учащиеся учатся самостоятельно находить пути решения. Рабочая тетрадь позволяет учителю выявить слабые или сильные стороны ученика, которые дальше будут прорабатываться в ходе обучения.

Итак, традиционная дидактическая триада “*знания- умения- навыки*” при практико-ориентированном подходе дополняется новой дидактической единицей: *знания- умения- навыки – опыт деятельности*, что позволяет сформировать компетентность обучающихся. Практико-ориентированное обучение должно формировать выпускников, которые умеют успешно применять свои знания и навыки как в собственно учебной, так и в практической деятельности.

Литература

1. Суюнова Г.С. Практикоориентированность как основной принцип педагогического инжиниринга (на примере разработки рабочих тетрадей для уроков русского языка) Вестник КазНПУ имени Абая, серия "Филологические науки". с. Том 85, № 3 (2023): с. 96-110.
2. Оказова З.П. Современная трактовка понятия «Практико-ориентированное обучение». Сборник научных трудов «Философия образования и проблемные пространства детства» XXVIII Международной конференции «Ребенок в современном мире. Безопасность детства». М., 2022 г. с. 148-153.
3. Сорова Т. Практико-ориентированные методы обучения//[Практико-ориентированные методы обучения \(spravochnick.ru\)](https://spravochnick.ru) (Дата обращения 25.03.2024г).
4. Данилов О. Е. Печатная рабочая тетрадь для обучаемого как часть учебно-методического комплекса дисциплины / О. Е. Данилов. — Текст: непосредственный // Молодой ученый.-2013. - № 4 (51). - С. 552-555. - URL: <https://moluch.ru/archive/51/6462/>
5. Алексеева Л.П. Технологии применения рабочих тетрадей в профессиональной образовательной организации // German International Journal of Modern Science №7, 2021. – С 44 -46.
6. Калинина Т.А. Рабочая тетрадь как средство повышения обучения русскому языку. <https://infourok.ru/statya-na-temu-rabochaya-tetrad-kak-sredstvo-povisheniya-obucheniya-russkomu-yaziku-3948905.html>. (Дата обращения 21.02.2024).
7. Павлова Е.Ф. Эффективность использования рабочих тетрадей. <https://infourok.ru/doklad-na-temu-effektivnost-ispolzovaniya-rabochih-tetradey-3775028.html> (Дата обращения 24.01.2024).
8. Сабитова З. К., Бейсембаев А.Р. Русский язык для 6 классов. Учебник. Часть 1, 2. Издательство: Мектеп, 2018.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ РЕГИОНАЛЬНОГО ЛИТЕРАТУРНОГО МАТЕРИАЛА (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ С.П.ШЕВЧЕНКО)

Демурина А.Л.

*магистрант Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар,*

Андрющенко О.К.

*научный руководитель: кандидат филологических наук,
ассоциированный профессор, г. Павлодар*

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методы и приёмы критического мышления. Данные методы и приемы основаны на краеведческом материале. Они способствуют развитию познавательного интереса, творческих способностей учащихся, формируют способность к использованию краеведческих знаний школьников в повседневной жизни и развивают функциональную грамотность в различных аспектах.

Ключевые слова: краеведение, критическое мышление, учащиеся, Сергей Шевченко

Аңдатпа: Мақалада сыни тұрғыдан ойлаудың тиімді әдістері мен әдістері қарастырылады. Бұл әдістер мен тәсілдер өлкетану материалдарына негізделген. Олар оқушылардың танымдық қызығушылығы мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, мектеп оқушыларының өлкетану білімін күнделікті өмірде пайдалана білуін қалыптастырады және әртүрлі аспектілерде функционалдық сауаттылығын дамытады.

Түйінді сөздер: өлкетану, сыни тұрғыдан ойлау, студенттер, Сергей Шевченко

Annotation: The article discusses effective methods and techniques of critical thinking. These methods and techniques are based on local history material. They contribute to the development of cognitive interest, creative abilities of students, form the ability to use local history knowledge of schoolchildren in everyday life and develop functional literacy in various aspects.

Keywords: local lore, critical thinking, students, Sergey Shevchenko

Богатство и разнообразие литературного языка требует тщательного и серьёзного изучения. Начинается оно на уроках русского языка и литературы. Чтобы вызвать интерес учащихся к предмету, мы ищем новые пути и используем в своей работе материалы краеведения. Каждому человеку, нации, народу необходимо осознавать себя и своё место в мире, среди других стран и других народов, а это невозможно без знания истории, изучения культуры, обычаев и традиций своей малой Родины. Люди связаны так или иначе с прошлым, настоящим и будущим своей страны, региона, поэтому

необходимо, чтобы ученики хорошо знали свои истоки, историю, культуру родного края. Самостоятельность изучения, умение сопоставлять, делать выводы – это те необходимые навыки, которые получают обучающиеся, знакомясь с историей родной земли.

Краеведческий материал позволяет сделать уроки более доступными, интересными, пробуждает в учениках живой интерес к жизни родного края.

В условиях современного социума все большее значение приобретает высокая интеллектуальная подготовка подрастающего поколения. Немаловажное значение на современном этапе для развития интеллектуальных возможностей обучающихся, систематической и целенаправленной ориентировки их на активное мотивированное овладение системой знаний и способов деятельности, по нашему мнению, приобретает краеведение – всестороннее изучение малой Родины - Павлодарского Прииртышья. Поэтому нами создано пособие «Его двадцатый век. Сергей Павлович Шевченко – писатель, журналист, краевед». Учебная программа курса разработана в целях реализации поручений Президента Республики Казахстан К-Ж. Токаева, озвученного в Послании народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны». К каждому занятию спецкурса предложены дидактические материалы в виде методических рекомендаций для учителя и рабочих листов для учащихся. Задания, представленные в них, можно использовать отдельно, на уроках русского языка и литературы.

Безусловно, разные способы и приемы способствуют развитию интереса к чтению, но в последнее время, одним из инновационных методов в формировании читательской грамотности является критическое мышление. Прием развития критического мышления через чтение и письмо рекомендуется проводить на основном и заключительном этапах уроков по формированию читательской грамотности.

В Казахстане ряд ученых определяют критическое мышление следующим образом:

Лифанова Т.Ю. трактует «критическое мышление как интеллектуально организованный процесс, направленный на активную деятельность по осмыслению, применению, анализу, обобщению или оценке информации, полученной или создаваемой путем наблюдения, опыта, рефлексии, рассуждений или коммуникаций как руководство к действию или формированию убеждения» [1, с.7].

Карагозина М.И. в своих трудах рассматривает отдельные аспекты формирования критического мышления. Ее исследование основывается на втором модуле Программы курсов повышения

квалификации педагогических работников Республики Казахстан – обучение критическому мышлению. Карагозина М.И. придерживается следующего определения «критическое мышление – дисциплинарный подход к осмыслению, оценке, анализу и синтезу информации, полученной в результате наблюдения, опыта, размышления или рассуждения, что может в дальнейшем послужить основанием к действиям». [2, с.69].

Мирсеитова С. пишет: «Мы воспринимаем любую информацию критически, то есть, анализируя и взвешивая, отбирая и применяя по ситуации с учетом местных условий. Мы относимся критически к тому, что сами предлагаем, но мы не критикуем отличное от нашего мнение – право голоса имеет каждый – и мы уважительно относимся к любому мнению. Мы умеем слушать разные мнения, чтобы взвесить, при необходимости логично и тактично аргументировать, а возможно, и взглянуть по-новому на свою точку зрения» [3, с.45].

Оспанова Н.Т. в своем исследовании определила основные педагогические условия формирования критического мышления старшеклассников как «процесс оценочного отражения действительности, характеризующийся способностью человека выявить противоречия, самостоятельно сформулировать проблему, определить возможность ее решения». [4, с.12]

Технология развития критического мышления призвана научить школьников самостоятельности в рассуждениях, работе с информацией, сравнивать, оценивать, анализировать, обобщать и применять на практике. Применение стратегий критического мышления значительно активизирует творческие способности учащихся и позволяет реализовывать эффективно цели обучения. Способ организации уроков по развитию критического мышления заключается в построении трехфазовой структуры: вызов (актуализация имеющихся знаний, мысли по поводу изучаемого материала, пробуждение познавательного интереса, целеполагание), реализация смысла (активное восприятие изучаемого материала, соотнесение старых знаний с новыми), рефлексия (обобщение учащимися изученного материала, самостоятельное направление в дальнейшем изучении материала).

В начале занятия на стадии вызова можно использовать стратегии «создание мотива к обучению»:

Прием «Верите ли вы, что...?» Например, занятие по книге «Тлеген су – желанная вода» начинаем с вопроса: «Верите ли вы, что канал Иртыш-Караганда строился целых 10 лет?», а по книге о Павле Васильеве «Будет вам помилованье, люди» с вопроса «Верите ли вы,

что семья Павла Васильева долгое время жила в Павлодаре, на берегу Иртыша»?

Прием «Проблемный вопрос»: как вы считаете, о чем может рассказать книга С. П. Шевченко «Экибастуз»?

Прием «Загадка-ребус». Тема урока зашифрована в виде ребуса, разгадав который ребята узнают название произведения, о котором пойдет речь на сегодняшнем уроке (повесть С. П. Шевченко «Наследство»).

(рисунок 1).

Прием «Корзина идей, понятий, имен». Каждый учащийся высказывает любые суждения по теме, без оценивания и анализа. Данные предложения записываются в тетради. Затем тезисы обсуждаются в парах или группах, после спикеры озвучивают идеи по данной теме, не повторяясь. Учитель фиксирует ответы на доске. В «корзине» могут быть: имена, даты, факты, предположения, термины ... которые в течение всего урока осмысливаются, обсуждаются, анализируются. Некорректные, неверные суждения отсеиваются, остаются только верные тезисы, что и поможет подвести школьников к итогу урока. Например, сбор идей по отрывку из книги С. П. Шевченко «Очерки истории Павлодарского Прииртышья».

Прием «Кластер» оформляется в виде графической схемы, в центре которой указывается ключевое слово, понятие, фраза.

Разбивка на кластеры используется на любом этапе урока, может быть способом мотивации мыслительной деятельности, формой систематизации информации по итогам прохождения материала. Например, составить кластер «Экибастуз». В процессе укрупнения информации можно дополнить кластер деталями.

(рисунок 2).

Прием «Ассоциации». Учитель называет ключевое слово или фразу. После сбора ассоциаций, которые будут зафиксированы на доске. и изучения темы рекомендуется вернуться к ним,

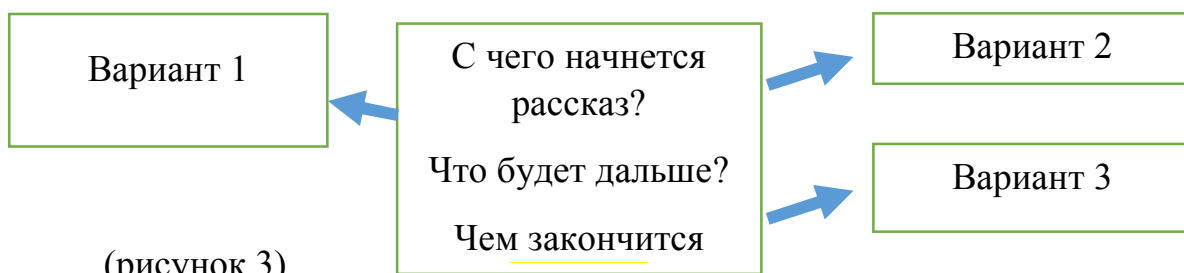
проанализировать, выбрать существенные и несущественные понятия. Подобрать ассоциации к названию произведения С. П. Шевченко «Уходя, оглянуться», после прочтения можно будет сопоставить совпадения.

Прием «Логические цепочки». Стратегия состоит в построении в логическом или хронологическом порядке фактов, предложений, слов, дат, цитат. На занятии при ознакомлении с биографией писателя, запомнить все ключевые даты и события сложно, поэтому было предложено ученикам составить логическую цепочку, зафиксировав все важные моменты:

Биография С. П. Шевченко: Северо-Казахстанская область — Петропавловск — Павлодар — Телестудия — «Звезда Прииртышья» — Дом-музей Павла Васильева... и т.д.

Прием «Дерево предсказаний». На доске изображается контур дерева: ствол дерева – это определенная тема, вопрос, смоделированная ситуация, которые предполагают множество вариантов решений. Ветви дерева – это предположения, которые начинаются так: «Возможно ...», «Вероятно ...». Количество вариантов неограниченно. Листья дерева – аргументы, обоснование, доказательство правоты. при изучении книги «Будет вам помилованье, люди» ученики создали дерево предсказаний по вопросу: Какие факты из жизни и творчества Павла Васильева будут представлены в произведении?

Дерево предсказаний может иметь модификацию, предложенную в соответствии с рисунком 3.

(рисунок 3)

Рисунок 3. Модификация приема «Дерево предсказаний»

В середине урока на стадии «осмысление» происходит целенаправленная, управляемая учителем, работа учащихся с информацией.

Управление осуществляется с помощью стратегий критического мышления.

Прием «Инсерт» - «Чтение с пометами» используется для осмысленного чтения произведений научно – познавательного характера. При первичном чтении учащиеся производят разметку

символами: «v» - это я знал; «+» - это для меня новое; «?» - этим я удивлен; «*» - это было интересно. Существуют разные вариации помет: упрощенная: «v» - уже знал; «+» - узнал новое; «?» - хочу узнать; усложненная: «v» - уже знал; «+» - новая информация; «?» - не понял; «-» - думал иначе; «!» - хочу узнать больше. Например, для чтения с пометками, были предложены произведения «Экибастуз» и «Завод и время». После прочтения и обсуждения можно использовать дополнительную информацию (познавательный видеосюжет или экскурсию).

Прием QR-код использовался при работе с текстами. В качестве примера приводим рабочий лист №1: «Сергей Павлович Шевченко. Его двадцатый век. Жизненный и творческий путь писателя» и инструкцию для учеников.

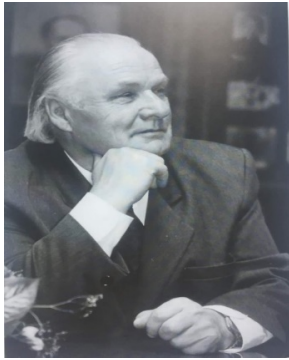
Изучите статью, доступную по QR-коду (рисунок 3), а также предложенную ниже информацию, заполните факты из жизни и творчества С. П. Шевченко.

Сергей Павлович Шевченко - известный журналист, прозаик, публицист, член Союза писателей Казахстана. Его знают и помнят не только коллеги по перу и читатели газеты «Звезда Прииртышья», но и многие жители Павлодарской области.

Сергей Павлович родился 21 октября 1927 года в с. Борки Северо-Казахстанской области. После окончания филологического факультета Петропавловского учительского института преподавал в селе, был директором школы, работал в отделе образования Северо-Казахстанской области, был проректором Петропавловского педагогического института. С 1961 года, когда в Петропавловске открылась телестудия, стал её главным редактором. Из воспоминаний С.П. Шевченко: «В июне 1965 года вызвали в Целинный крайком партии. Разговор в отделе пропаганды и агитации был коротким. Мне предложили возглавить организующееся в Павлодаре телевидение. Вечером я вылетел в Павлодар».

Становлению и развитию Павлодарского телевидения С.П. Шевченко посвятил 13 лет своей жизни. В 1978 года Сергей Павлович стал главным редактором областной газеты «Звезда Прииртышья». Он автор 11 книг, по его сценариям снято 15 документальных фильмов, им написано более 600 статей и очерков.

После выхода на пенсию Сергей Павлович вел большую краеведческую и культурно-просветительскую и работу. В 1993 году он создал литературную студию «Надежда» для творческой молодежи Павлодара. Многие из них потом стали журналистами. Работал научным сотрудником в доме-музее Павла Васильева.

(рисунок 4)

Годы жизни _____

Место рождения _____

Деятельность _____

Награды _____

Произведения _____

Создайте обложку к сборнику произведений С. П. Шевченко.

Прием «Толстые и тонкие вопросы». Учащиеся учатся формулировать разноуровневые вопросы, это позволяет взглянуть на проблему с разных сторон и принять разные точки зрения. Дети составили вопросы и записывали в две графы. В качестве подмог «Зоны ближайшего развития» ребята использовали памятку, приведенную ниже в таблице 1.

Таблица 1

Памятка. Таблица «тонких» и «толстых» вопросов

<i>Тонкие вопросы</i>	<i>Толстые вопросы</i>
<p>вопросы, требующие однозначных, «фактических» ответов</p> <ul style="list-style-type: none"> - Кто ...? Что ...? - Когда ...? Где ...? - В каком году ...? - Как называли, (звали) ...? - Что говорили ...? 	<p>вопросы, предполагающие развернутый, «долгий» обстоятельный ответ, или имеющие несколько аргументов</p> <ul style="list-style-type: none"> - Объясните, почему ... - Как мог бы иначе поступить герой ...? - Что было бы, если ...? - В чем сходство и различие между ...?

- Какой ...?
 - О чем думал ...?
 - Что делал ...?
 - Верно ли, что ...?
- Если бы вы оказались в этой ситуации, то как поступили бы?
 - Каковы цели ...?
 - В чем причины ...?
 - Докажите, что ...?
 - Опишите, что чувствовал герой, когда...

Данный приём был применен при изучении повести «Будет вам помилование, люди» о жизни и творчестве П. Васильева. Ребята расширили свои знания о биографии и творчестве известного поэта.

(рисунок 5)

В конце урока на стадии – «рефлексия», используем:

Прием «Синквейн» - стихотворение, состоящее из пяти строк работая с которым учащиеся используют алгоритм:

Название (обычно существительное)

Описание (обычно прилагательное)

Действия

Чувство (фраза)

Повторение сути

На занятии по книге «Экибастуз» был составлен такой синквейн:

1. Экибастуз.
2. Промышленный, угольный.
3. Добывать, запускать, перерабатывать.
4. В Экибастузе находится крупнейший угольный разрез «Богатырь».
5. Город в Павлодарской области.

Прием «Пятиминутное эссе». Написать, что нового узнали по данной теме. Задать вопрос, на который не получили ответа.

Таким образом, эффективные способы и приемы читательской и творческой деятельности тесно связаны с активными формами

коммуникативной деятельности, в ходе которой производятся целеустремленные мыслительные действия с информацией, направленные на восприятие, осмысление, воссоздание и преобразование читаемого текста, с личностно-окрашенной оценкой. Учителям следует начинать с формирования читательской грамотности, затем интегрировать с творческой деятельностью, связанной с литературой.

Список использованных источников

- 1.Лифанова Т.Ю. Критическое мышление. // Алматы: Қазақ университеті, – 2015. –с. 178
- 2.Карагозина М.И. По страничкам «исследование в действии»//Білімдегі жаңалықтар. №2(46) – 2014. – с.68-76
- 3.Мирсеитова С.С. Философия и методы RWCT в действии//под редакцией С. Мирсеитовой. – Казахстанская Ассоциация по Чтению. Серия «Школа профессионального развития». – 2004. – с. 264
- 4.Оспанова Н.Т. Растим исследователя // Журнал «Русский язык и литература в казахской школе». – 2008. – №4. – с.12-13.

ТЕНДЕНЦИИ В СОДЕРЖАНИИ ТЕКСТОВ УЧЕБНИКОВ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ 5-7 КЛАССОВ

Дербич Мария Михайловна

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Каирова Меруерт Калиевна

научный руководитель: доцент высшей школы гуманитарных наук г. Павлодар

Аннотация. Бұл зерттеу орыс тіліндегі оқулықтардың мазмұнындағы ағымдағы тенденцияларды зерттейді. Тақырыптарды, мәтіндерді таңдау, оларды құрылымдау және оқу материалдарының әртүрлі түрлерін пайдалану тәсілдерінің өзгеруі талданады. Цифрлық технологиялардың оқулықтардың мазмұнына және олардың білім алушылардың қазіргі қажеттіліктеріне бейімделуіне әсеріне ерекше назар аударылады. Зерттеу нәтижелері білім беру әдебиетіндегі ағымдағы динамиканы жақсы түсінуге және орыс тіліндегі оқулықтардың мазмұнындағы өзгерістердің негізгі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

В данном исследовании рассматриваются текущие тенденции в содержании учебников по русскому языку. Анализируется изменение подходов к выбору тем, текстов, их структурированию и использованию различных типов учебных материалов. Особое внимание уделяется влиянию цифровых технологий на содержание учебников и их адаптацию к современным потребностям обучающихся. Результаты исследования позволят лучше понять текущие

динамики в образовательной литературе и выявить основные направления изменений в содержании учебников по русскому языку.

This study examines current trends in the content of textbooks on the Russian language. The article analyzes the changing approaches to the selection of topics, texts, their structuring and the use of various types of educational materials. Special attention is paid to the impact of digital technologies on the content of textbooks and their adaptation to the modern needs of students. The results of the study will allow us to better understand the current dynamics in the educational literature and identify the main directions of changes in the content of textbooks on the Russian language.

Ключевые слова: русский язык, преподавание, тренды современного образования, дистанционное обучение, моделирование урока, усвоение материала, методика, тексты.

Кілт сөздер: орыс тілі, оқыту, заманауи білім беру трендтері, қашықтықтан оқыту, сабақты модельдеу, материалды игеру, әдістемесі, мәтіндер.

Keywords: russian language, teaching, trends in modern education, distance learning, lesson modeling, material assimilation, methodology, texts.

Учебники по русскому языку играют важную роль в формировании языковой культуры учащихся. Они являются основным источником информации о правилах языка, его истории, литературе и культуре. В последние годы в учебниках по русскому языку можно наблюдать определенные тенденции в содержании текстов, которые отражают современные языковые и образовательные тренды. Проанализировав тексты шести учебников по русскому для 5,6,7 классов для общеобразовательных школы с русским языком обучения авторства Сабитова З.К., Скляренок К. были выделены такие тенденции:

Тенденция 1: Актуализация текстов

Современные учебники по русскому языку все чаще отражают современные реалии и проблемы. В текстах можно найти упоминания о новых технологиях, интернете, социальных сетях, актуальных событиях и темах. Это помогает учащимся лучше понимать и применять языковые конструкции в современном контексте.

Тенденция 2: Разнообразие текстовых жанров

Учебники все чаще включают тексты разных жанров - от художественной литературы до публицистики и научных статей. Это позволяет учащимся ознакомиться с разными стилями и формами языка, развивая свои навыки чтения и понимания текста.

Тенденция 3: Внедрение интерактивных элементов

Современные учебники все чаще содержат интерактивные элементы, такие как задания для самопроверки, ссылки на онлайн-ресурсы, мультимедийные материалы и т.д. Это делает процесс обучения более интересным и эффективным для учащихся.

Тенденция 4: Акцент на коммуникативном подходе

Современные учебники по русскому языку все больше ориентированы на развитие коммуникативных навыков учащихся. Тексты чаще всего направлены на общение, диалог и обмен мнениями, что способствует лучшему пониманию языка как средства общения.

Надо на примере текстов показать

Тенденции в содержании текстов учебников по русскому языку отражают современные языковые и образовательные тренды. Актуализированные тексты, разнообразие жанров, интерактивные элементы и акцент на коммуникативном подходе делают учебники более интересными и эффективными для учащихся. Важно учитывать эти тенденции при разработке учебных материалов, чтобы обеспечить качественное обучение русскому языку и развитие языковых навыков учащихся [1, 453 с.].

Авторы современных учебников по русскому языку Сабитова З.К. и Складенко К. создали более увлекательные тексты учебников для учащихся. В них активно используются различные тексты разной тематики: художественные произведения, научные статьи, новостные обзоры и т.д. Эти виды текстов можно разделить на вербальные и невербальные. По способу предъявления выделяют вербальные и невербальные тексты. Вербальный текст передает информацию с помощью слов, а невербальный – с помощью символов, в виде таблиц, схем, графиков, рисунков. По дидактическому назначению различают тексты информирующие и тренировочные. Информрующие тексты выполняют функции сообщения и передачи информации, ее конкретизации, пояснения, а также установления порядка и способа выполнения учебно-познавательного действия. Информационные тексты можно рассматривать не только как источник предметных знаний, но и как материал для формирования универсальных учебных действий, аналитических интеллектуально речевых умений, источник развития познавательного опыта личности. В зависимости от функции можно выделить теоретические, иллюстрирующие и инструктирующие тексты. Теоретические тексты содержат адаптированную в учебных целях научную информацию, объем и содержание которой определяются автором учебника в соответствии с программой учебной дисциплины. Теоретические тексты сообщают новую теоретическую информацию, обобщают уже известные сведения. Вербальные в виде определения понятий, описаний явлений, фактов и процессов и невербальные – таблицы, схемы, графики. Иллюстрирующие тексты конкретизируют и разъясняют теоретические положения, способствуют их более полному и глубокому пониманию. Цель иллюстри-

рующих текстов – активизировать познавательную деятельность школьников, привлекая их субъективный опыт, вызывая эмоциональный отклик. Это тексты – описания конкретных фактов, явлений, сведения об ученых, выдержки их исторических документов, рисунки и репродукции. Назначение инструктирующих текстов – организация познавательной деятельности учащихся, указание последовательности выполнения действий при решении конкретной предметной задачи. Виды инструктирующих текстов – план анализа явлений, фактов, инструкция по применению правила, алгоритм, порядок разбора, задания к упражнениям. Цель тренировочных текстов школьных учебников – способствовать усвоению предметных знаний и формирование умений в объеме, предусмотренном программой учебного предмета, пробуждать познавательную активность школьника, развивать способность к рефлексии, способствовать формированию осознанного отношения к своей познавательной деятельности. Тренировочные тексты делятся на обучающие и контролирующие. Обучающие содержат специально организованный дидактический материал, обеспечивающий формирование, закрепление и обобщение теоретических знаний и предметных умений. Это тексты упражнений, изложений, тестов, таблиц, схем. Контролирующие тексты обеспечивают контроль усвоения предметных знаний и умений, готовности к осознанному выбору и применению наиболее эффективного способа действия, к рефлексии собственной познавательной деятельности. К контролирующим текстам можно отнести задания и вопросы для повторения и контроля, тестовые задания, тексты диктантов, изложений, контрольных работ.

Также в учебниках по русскому языку все чаще можно встретить задания на развитие коммуникативных навыков, анализ текстов, составление текстов различных жанров. Особое внимание уделяется развитию навыков самостоятельной работы с текстом: его анализу, интерпретации, выделению главной мысли и ключевых аргументов.

Кроме того, в учебниках могут встречаться упражнения на развитие навыков критического мышления, обобщения информации, аргументирования своей точки зрения.

Таким образом, основные тенденции содержания текстов учебников по русскому языку – это повышенное внимание к развитию коммуникативных и аналитических навыков учащихся, а также активное использование разнообразных текстов различных жанров и стилей для обогащения лингвистического опыта [2, 212 с.].

В учебниках по русскому языку авторства Сабитова З.К., Складенко К. ставится особое внимание на следующие особенности содержания текстов:

1. Актуальность и реальность: тексты в учебниках отражают современные реалии и ситуации, что помогает учащимся лучше понимать и анализировать языковые явления.

2. Разнообразие жанров: помимо классических примеров текстов в учебниках можно найти тексты различных жанров - от официальных документов до литературных произведений.

3. Четкость и доступность: тексты в учебниках написаны простым и понятным языком, что помогает учащимся быстрее воспринимать информацию и усваивать правила русского языка.

4. Интерактивность: в учебниках часто используются интерактивные упражнения и задания, которые помогают учащимся активно участвовать в процессе обучения и применять полученные знания на практике.

5. Акцент на практические навыки: тексты в учебниках направлены на развитие навыков чтения, письма, говорения и аудирования, что помогает учащимся овладеть всеми аспектами русского языка.

Таким образом, содержание текстов в новых учебниках по русскому языку ориентировано на достижение максимального эффекта в обучении и помогает учащимся лучше понимать и использовать язык в повседневной жизни [3, 22 с.].

Современные учебники в контексте содержания и функций текстов, включая цифровые версии, предлагают ряд преимуществ:

1. Интерактивность: Современные учебники часто включают интерактивные элементы, игры и викторины, интересные факты, актуальные мировые и государственные темы, различные виды заданий, которые делают процесс обучения более увлекательным и запоминающимся. Эти элементы обогащают учебный процесс, делая его более динамичным и эффективным. Включение интересных фактов, актуальных мировых и государственных тем помогает учащимся лучше понять мир вокруг себя и связать учебный материал с реальными жизненными ситуациями. Разнообразные виды заданий, такие как творческие задания, аналитические упражнения и ролевые игры, способствуют развитию различных аспектов языковой компетенции учащихся, таких как грамматика, лексика, навыки письма и устной речи. Учащиеся, вовлеченные в игровой или творческий процесс, более активно участвуют в уроке, лучше усваивают информацию и легче запоминают изученный материал. Благодаря

этому подходу, учебники становятся не просто сборником учебных текстов, а инструментом, способствующим развитию языковых навыков и формированию критического мышления учащихся.

2. Актуальность: В современных текстах учебников затрагиваются актуальные темы. Темы экологии, социологии, животного мира и другие современные аспекты становятся все более актуальными и важными для включения в учебники по русскому языку. С учетом быстрого развития общества и изменений в окружающей среде, включение таких тем позволяет учащимся более глубоко понимать современный мир и развивать свои языковые навыки в контексте реальных ситуаций. Экологические проблемы, социокультурные явления, а также вопросы взаимодействия с природой и обществом важны для формирования комплексного взгляда на мир и для развития языковой компетенции учащихся.

3. Доступность: Большинство современных учебников имеют цифровую версию. Цифровые учебники становятся особенно ценным ресурсом для учащихся с ограниченными возможностями или для тех, кто проживает в отдаленных районах, где доступ к образовательным ресурсам может быть ограничен. Благодаря онлайн-формату учебников, учащиеся могут получить доступ к обучающему контенту в любое удобное для них время и из любой точки, где есть доступ к интернету. Это помогает снизить преграды в образовании и создает равные возможности для всех учащихся, независимо от их местоположения или физических ограничений. В долгосрочной же перспективе цифровые учебники могут сэкономить деньги школам и семьям, поскольку они могут использоваться в течение нескольких лет и часто обновляются бесплатно.

В целом, современные учебники предлагают более интерактивный, персонализированный, актуальный, доступный, удобный, совместный и экологичный учебный опыт по сравнению с более старыми версиями учебников [4, 3 с.].

Несмотря на преимущества современных текстов учебников, есть также некоторые недостатки, которые следует учитывать:

1. Ограниченная настраиваемость: Часто учебники разрабатываются с учетом общих стандартов и требований к содержанию, что может привести к недостаточному учету индивидуальных особенностей и потребностей учеников. В связи с этим, тексты учебников могут не всегда соответствовать конкретным потребностям и темпам обучения каждого ученика. Например, ученики с разным уровнем подготовки могут нуждаться в различных подходах к

изучению материала, а также в дополнительных или более сложных заданиях для расширения своих знаний и навыков.

Кроме того, ограниченная настраиваемость может затруднить адаптацию учебного материала для учащихся с особыми образовательными потребностями. В таких случаях необходимо предоставлять дополнительные ресурсы или адаптированные версии учебников, чтобы обеспечить эффективное обучение всем учащимся.

Для решения этой проблемы важно развивать более гибкие и настраиваемые методы обучения, которые позволят учителям адаптировать учебные материалы под индивидуальные потребности каждого ученика. Это может включать в себя создание дополнительных материалов, персонализированных заданий и использование разнообразных методов обучения, чтобы максимально эффективно поддерживать процесс обучения и развития всех учащихся.

2. **Задержка обновления:** тексты учебников могут устаревать со временем, поскольку они проходят длительный процесс публикации и распространения. Некоторые учебники содержат устаревшую информацию, так как образовательная программа не всегда успевает следить за актуальными тенденциями. Задержка обновления представляет собой значительную проблему, с которой сталкиваются учебники по русскому языку. В связи с этим, учебники могут устаревать со временем, не отражая последние изменения и тенденции в области русского языка и лингвистики. Например, новые слова, актуальные темы, изменения в правилах орфографии и пунктуации, а также развитие языковых тенденций могут не быть отражены в учебных материалах из-за их долгого цикла обновления.

Более того, некоторые учебники могут содержать устаревшую информацию из-за того, что образовательные программы не всегда могут следить за актуальными тенденциями в языке и образовании. Это может привести к тому, что учащиеся изучают материал, который уже устарел или не соответствует современным стандартам и требованиям.

Для преодоления этой проблемы необходимо разработать более гибкие и динамичные методы создания учебников, которые позволят более оперативно реагировать на изменения в языке и образовании. Это может включать в себя более частое обновление учебных материалов, использование современных технологий в процессе создания и распространения учебников, а также более тесное сотрудничество между авторами учебников, образовательными учреждениями и различными информационными технологиями.

3. **Неудобство для учеников с особыми потребностями:** Неудобство для учеников с особыми потребностями, такими как нарушения

зрения или дислексия, является еще одной важной проблемой, связанной с учебниками по русскому языку для учеников 5-7 классов. Традиционные учебники, как правило, представляют собой печатные тексты, которые могут быть труднопонимаемыми или недоступными для учащихся с определенными ограничениями.

Ученики с нарушениями зрения могут испытывать затруднения с чтением текстов из-за маленького шрифта или недостаточной контрастности между текстом и фоном страницы. Для них может быть сложно читать и понимать учебный материал без дополнительных средств поддержки или адаптаций.

Кроме того, учащиеся с дислексией могут столкнуться с трудностями в распознавании и интерпретации слов и текстов из-за особенностей их нейрологического развития. Традиционные учебники, как правило, не предоставляют достаточного уровня адаптации или поддержки для этих учеников, что может создавать серьезные препятствия на пути их обучения и развития языковых навыков.

Для решения этой проблемы необходимо разработать более доступные и адаптированные формы учебных материалов для учащихся с особыми потребностями. Это может включать в себя создание аудио- или видеoverсий учебников, использование специальных шрифтов и форматов, а также предоставление дополнительных обучающих материалов и ресурсов, которые поддерживают разнообразные стили обучения и индивидуальные потребности каждого ученика.

4. Многие современные учебники слишком упрощены и не всегда полноценно объясняют материал, что может затруднить понимание учащихся. Многие современные учебники русского языка для учеников 5-7 классов сталкиваются с критикой в связи с их слишком упрощенным подходом и недостаточным объяснением материала, что может существенно затруднить понимание учащихся и негативно сказаться на их обучении.

Во-первых, упрощенный подход в учебниках может привести к недостаточному освоению сложных языковых концепций и правил грамматики. Ученики могут испытывать затруднения с пониманием и применением этих правил в речи и письме из-за недостаточной ясности и полноты объяснений в учебнике. Кроме того, отсутствие подробного и глубокого анализа текстов, представленных в учебнике, может привести к поверхностному пониманию их смысла. Учащиеся могут упускать важные детали и нюансы, которые могут быть ключевыми для понимания контекста и смысла текста. Эта особенность влечет за собой

необходимость в предоставлении дополнительного справочного материала и заданий на отработку различных тем.

Для преодоления этих проблем необходимо разработать более качественные и информативные учебники, которые предоставляют более подробное и полное объяснение материала, а также содержат разнообразные примеры и упражнения для закрепления изученного материала. Такие учебники помогут учащимся более глубоко и осознанно усваивать языковые навыки и знания.

Учебники по русскому языку для 5-7 классов играют важную роль в формировании навыков грамотного и культурного общения у учащихся. Они не только представляют собой основной источник знаний о родном языке, но и способствуют развитию речи, лексики, орфографии и пунктуации. Поэтому структура и содержание текстов в учебниках по русскому языку имеют большое значение для успешного усвоения учебного материала [5, 1 с.].

Основные принципы структуры текстов усслеуемых учебников.

Структура учебников по русскому языку для 5-7 классов должна быть логически последовательной и систематизированной. Она должна включать в себя следующие разделы:

1. Введение. Этот раздел дает общее представление о содержании учебника, его целях и задачах.

2. Тематический раздел. В учебнике должны быть четко выделены темы и подтемы, которые отражают основные аспекты изучаемого материала.

3. Текстовые материалы. Тексты должны быть разнообразными по жанрам (художественные, научно-популярные, публицистические и т.д.) и сложности.

4. Упражнения. Учебник должен содержать разнообразные упражнения, которые помогут закрепить изученный материал и развить навыки грамотной речи.

5. Тесты и контрольные работы. Эти разделы необходимы для проверки знаний и умений учащихся.

6. Грамматический материал. Теоретические сведения о грамматике должны быть поданы систематизировано и доступно для понимания учащихся.

7. Словарь. Учебник должен содержать терминологический словарь, который поможет разобраться в значении изучаемых слов и выражений.

Особенности содержания текстов

Тексты в учебниках по русскому языку для 5-7 классов должны отвечать следующим требованиям:

1. Актуальность. Тексты должны быть актуальными и соответствовать интересам и потребностям учащихся.

2. Разнообразие жанров. В учебнике должны быть представлены различные жанры текстов: повествование, описание, рассуждение, обсуждение и т.д.

3. Отражение современных языковых тенденций. Тексты должны отражать современные языковые явления и изменения.

4. Содержательность. Тексты должны быть содержательными и информативными, способствующими расширению кругозора учащихся.

5. Лингвистическая корректность. Тексты должны быть корректными в отношении грамматики, орфографии, пунктуации и стилистики [6, 37-42 с.].

Учебники по русскому языку для 5-7 классов имеют определенную структуру и содержание, которые основаны на лингвометодических принципах обучения русскому языку.

В учебниках авторства Сабитова З.К., Скляренок К. были выделены следующие разделы:

- Грамматика. В этом разделе дается систематизированное изложение правил русской грамматики: части речи, падежи, времена глаголов, спряжение и склонение слов и т.д. Здесь также представлены упражнения на закрепление материала и примеры использования грамматических конструкций.

- Тексты для чтения. Учебники содержат разнообразные тексты различных жанров, которые предназначены для развития навыков понимания текста, анализа его структуры, выделения основной мысли, определения авторской позиции, составления резюме.

- Упражнения на развитие речи. Этот раздел включает различные упражнения и задания, направленные на развитие умений составления текстов разного характера - описательных, повествовательных, аргументативных и др. Здесь также могут представляться задания на развитие лексических и грамматических навыков.

- Правила языка. В данном разделе представлены правила орфографии, пунктуации и другие правила языка, которые необходимы для правильного написания и оформления текстов.

- Словарная работа. Учебники содержат разделы, посвященные расширению словарного запаса и работе с толковыми словарями. Здесь

ученикам предлагается изучать новые слова, их значения, синонимы и антонимы, составлять тезаурусы и т.д.

Таким образом, учебники по русскому языку для 5-7 классов нацелены на всестороннее развитие языковых навыков школьников и представляют собой систему материалов, способствующих формированию культуры речи, лингвистической грамотности и языковой компетенции.

Структура и содержание текстов в учебниках по русскому языку для 5-7 классов играют решающую роль в успешном усвоении учебного материала учащимися. Поэтому важно, чтобы учебники были систематизированными, доступными и информативными, а тексты в них отвечали современным лингвистическим требованиям [7, 63 с.].

Тенденции содержания текстов учебников по русскому языку могут меняться в зависимости от текущих образовательных методик и подходов к обучению. Некоторые из основных тенденций включают в себя:

1. Увеличение количества авторских текстов: современные учебники по русскому языку часто включают больше оригинальных текстов от авторов, что помогает стимулировать интерес учащихся и развивать навыки чтения и анализа.

2. Интеграция современных тем и контекстов: учебники стараются отражать современные темы и контексты, чтобы сделать обучение более актуальным и интересным для учащихся.

3. Увеличение акцента на коммуникативные навыки: современные учебники по русскому языку часто уделяют больше внимания развитию устной и письменной коммуникации, что отражается в выборе текстов и заданий.

4. Использование разнообразных типов текстов: учебники могут включать разнообразные типы текстов, такие как художественные произведения, научные статьи, новостные сообщения и другие, чтобы помочь учащимся развить разносторонние навыки работы с текстом.

Это лишь некоторые из возможных тенденций в содержании учебников по русскому языку. Конечно, каждый учебник может иметь свои особенности и подходы к выбору текстов и заданий.

Тенденции в содержании текстов учебников по русскому языку отражают современные языковые и образовательные тренды. Актуализированные тексты, разнообразие жанров, интерактивные элементы и акцент на коммуникативном подходе делают учебники более интересными и эффективными для учащихся. Важно учитывать эти тенденции при разработке учебных материалов, чтобы обеспечить

качественное обучение русскому языку и развитие языковых навыков учащихся [8, 69 с.].

Результаты данного исследования позволят понять современную динамику в содержании учебников по русскому языку для 5-7 классов и выявить основные направления изменений в этой области, что будет полезно для преподавателей, разработчиков учебников и специалистов в области образования.

Список использованных источников

1. Львова С. И., Львов В. В. Русский язык. 5 класс. Учебник для общеобразовательных учреждений. М.: Мнемозина, 2012. – 453 с.
2. Львова С. И., Львов В. В. Русский язык. 6 класс. Учебник для общеобразовательных учреждений. В 3-х частях. – М., Мнемозина, (издаётся с 2005 г.) .– 212 с.
3. Кизилова, А. С. Гибридное образование: оценка в категориях информационно-аксиологического подхода [Электронный ресурс] / А. С. Кизилова, Г. Н. Фадеев, А. А. Волков // Вестник Мининского университета.— 2018. — № 1 (22). — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gibridnoe-obrazovanie-otsenka-v-kategoriyah-informatsionno-aksiologicheskogo-podhoda>
4. Пенно Мария Анатольевна. Преимущества и недостатки электронных учебников // 2016. №57.– URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/preimuschestva-i-nedostatki-elektronnyh-uchebnikov/viewer>
5. Явич М.П. Электронный учебник, его преимущества и недостатки // Современные научные исследования и инновации. 2012. № 10 [Электронный ресурс]. URL: <https://web.snauka.ru/issues/2012/10/16884>
6. Калинина С.Д. Условия эффективного использования вебинаров в образовательном процессе университета // Гуманитарные науки и образование. 2015. №3(23). 37-42 с.
7. Оганесян, А. Г. Развитие методической аксиологии / А. Г. Оганесян // Современные тенденции в развитии методики преподавания русского языка: Коллективная монография. — М.: Спутник +, 2017. — 63 с.
8. Оганесян, А. Г. Развитие методической аксиологии / А. Г. Оганесян // Современные тенденции в развитии методики преподавания русского языка: Коллективная монография. — М.: Спутник +, 2017. — 69 с

ШЕТ ТІЛІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕМЕСІ: ОНЫҢ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ (СЫНИ ТАЛДАУ)

Әбдікәрім Нұрерке Мерекеқызы

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: Кульбаева Б. Т.

Білім беруді жаңғыртудың басым бағыттарының бірі мектепте шет тілін оқыту болып табылады. Шет тілін үйренуге деген көзқарастың өзгеруі мемлекеттік білім беру бағдарламаларына енгізілген: бүгінде бұл тек оқу пәні ғана емес, өмірлік маңызды дағды. Бағдарламаға сәйкес, шет тілін білу - бұл ережелер мен грамматикалық құрылымдардың жиынтығын білу ғана емес, сонымен қатар тілді күнделікті өмірде қолдана білу. Шет тіліне деген көзқарастың жоғарлауы оқу процесіндегі құзыреттілік тәсілінің қазіргі тенденциясымен сәйкес келеді, оған сәйкес шет тіліндегі байланыс жаңа мыңжылдықтағы адамның он негізгі құзыреттілігінің бірі болып табылады. Қазіргі әлемде болып жатқан саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістер білім беру үрдістеріне әсер ете алмады. Жоғарғы оқу орындарына сәтті түсу үшін және болашақта еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік үшін мектеп түлектері сыни және шығармашылық тұрғыдан ойлана білуі, теорияны іс жүзінде қолдана білуі, өз көзқарасын анық және нақты білдіру керек. Қазіргі әлемде педагогикалық үдерісті ізгілендіруге және оқушыға білім берудің басты субъектісі мәртебесін беруге байланысты оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістері енгізіле бастады. Ерекше тоқтала кететін әдіс – интерактивті оқыту әдістері.

Интерактивтілік термині бүгінде техникалық жағынан да, педагогикалық тұрғыдан да қолданылады. Бірінші жағдайда интерактивтілік – бұл пайдаланушының өзара әрекеттесуін ұйымдастыруға арналған бағдарламалық интерфейсін қасиеті. Екінші жағында интерактивтілік термині оқытудың бірқатар әдістерін сипаттауда қолданылады, онда басты белгі адамның іс – әрекет, яғни мұғалім мен оқушы арасындағы байланыс.

"Интерактивті" сезі ағылшынның "interact" сөзінен шыққан – өзара әрекеттесу, бір – біріне әсер ету. "Интерактивтік оқыту" лингвистикалық және коммуникативтік міндеттерді шешу мақсатында қарым – қатынас және оқыту процесінде оқытушы мен оқушының өзара әрекеттесуі ретінде анықталуы мүмкін. Интерактивтік қызмет оқу процесіне қатысушылардың әрқайсысы үшін маңызды мәселелерді шешуге, өзара түсініктікке, өзара әрекеттесуге бағытталған диалогтық

сөйлеуді ұйымдастыру мен дамытуды қамтиды. Интерактивті оқыту, ең алдымен, топта диалогтық қарым – қатынасты дамытуға бағытталған. Дәстүрлі оқытумен салыстырғанда, интерактивті түрде мұғалім мен оқушылардың өзара ерекеттестігі өзгереді. Мұғалімнің белсенділігі оқушылардың белсенділігіне жол ашады. Бұл жағдайда мұғалім оқушылардың іс – әрекеттерін үйлестіруші және модератор ретінде әрекет етеді, олардың мінез – құлқын дұрыс бағытқа бағыттайды. Интерактивті оқытуға мұғалімнің негізгі міндеті – өзіндік әлеуметтік тәжірибе арқылы нақты оқу міндеттерін шешу мақсатында оқушылардың өзара ыңғайлы қарым – қатынасы үшін жағдай жасау. Интерактивті оқыту кезіндегі оқу процесі іс жүзінде әрбір оқушы таным процесіне және жаңа білім алуға қатысатындай етіп өтеді.

Белгілі болғандай, бұл әдістің мақсаты оқушылардың коммуникативтілік құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады, ол шет тілін өмірдің түрлі салаларында қарым – қатынас құралы ретінде пайдалана білуді көздейді. Интерактивті әдістердің артықшылығы бұл олар ағылшын тілін қолдану кезінде психологиялық кедергілерді жеңуге мүмкіндік береді және студенттер оны игеру тәжірибесін игеруге мүмкіндік береді.

Оқытудың интерактивті әдістеріне дәстүрлі түрде презентация, әңгімелер, рөлдік ойындар, пікірталастар, ми шабуылы, практикалық міндеттері бар конкурстар және оларды кейіннен талқылау, шығармашылық іс – шаралар өткізу және ағылшын тілді мамандарды тарту, олармен кездесу ұйымдастыру жатады.

Мысал ретінде пікірталасты алсақ. Оның бірнеше түрі бар: оқу, тақырыптық, өмірбаяндық және интерактивті. Таңдалған пікірталас түріне қарамастан, бұл мектеп оқушыларын мәселені белсенді талқылауға қатысуға ынталандырып қана қоймайды, сонымен қатар сыни ойлауды дамытуға, сонымен қатар көзқарасты сақтау үшін оңтайлы дәлелдер іздеуге ықпал етеді.

Жоғырады аталып өткен сын тұрғысынан ойлау 2008 жылдан бастап жүзеге асырыла бастады. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз ақпаратты қабылдаудан басталып, шешім қабылдаумен аяқталатын ойлаудың күрделі процесі.

Ағылшын тілін оқытудың бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы. Жаңа педагогикалық технологиялар бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер және әдістемелердің оқу – тәрбие процестерін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан міндеттерінің, мазмұнының формалары мен әдістерінің жиынтығы.

Әлемнің жетекші елдерінің көпшілігі білім беру жүйесін, білім берудің мақсатын, мазмұны мен технологияларын оның нәтижесіне қарап бағалайтын болды. Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды, іскерлікке қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке – ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ақпаратты ұтымды пайдалану, жылдам қарқынмен өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру мен жұмыс істеу болып табылады.

Білім беру мекемелерінің басты мақсаты – инновациялық оқыту технологиясы арқылы оқу мен тәрбие жұмысын дамыту, елдің әлеуметтік, экономикалық жағдайын жақсарту бағытында жеке тұлғаға жүйелі, нақты білім беру.

Қорыта айтқанда, инновациялық технологиялардың қай түрін алсақ та, олардың тиімділігі тек қана мұғалімнің шеберлігімен және осы шеберлікті шыңдай түскендігімен ғана өз күшіне ие бола алады. Сондықтан білім алушылардың ынтасын арттыруға арналған әдістемелік құралдардың жүйесі мен амалдары әр мұғалімнен олардың терең игеруін, іске асыруын және оған сай болатын іскерлікті талап етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Оразбаева Ф. “Шетел тілін оқытудың әдістемесі” Алматы, 2000ж
2. Примбаева А.Н. Ағылшын тілі сабақтарындағы аудио материалдар // Мектептегі шет тілі, 2009ж., No1.

**ҰЛТТЫҚ СТИЛЬДЕГІ АКСЕССУАРЛАР: ДӘСТҮРЛІ ОЮ –
ӨРНЕКТЕР ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

Әжімхан А.С.

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті
студенті, Павлодар қаласы,*

Даулетова И.Г.,

*Ғылыми жетекшісі: Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар
педагогикалық университеті оқытушысы, Павлодар қаласы*

Аннотация: Бұл мақалада дәстүрлі қазақ ою-өрнегінің элементтерін пайдалана отырып, заманауи аксессуарларды жасау үдерісін зерттеу ұсынылған. Жасалу жолдарының негізгі кезеңдері сипатталған, соның ішінде материалдарды таңдау (мысалы, фанера, акрил бояулары, эпоксидті шайыр), графикалық бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып дизайн жасау және лазерлік машинада дайындамалар жасау. Сондай-ақ, қазақ мәдениетіндегі ұлттық

аксессуарлардың маңыздылығы және олардың дәстүрлі киім мен заманауи аксессуарлардың элементтері ретінде өзекті қолданылуы қарастырылды.

Түйінді сөздер: түйреуіш, қазақ ою-өрнегі, дәстүрлі мәдениет, заманауи дизайн, материалдар мен құралдар, лазерлік кесу, эпоксидті шайыр

Аннотация: В данной статье представлено исследование процесса создания современных брошей с использованием элементов традиционного казахского орнамента. Описаны основные этапы производства, включая выбор материалов (таких как фанера, акриловые краски, эпоксидная смола), создание дизайна с использованием графического программного обеспечения и изготовление заготовок на лазерном станке. Также рассмотрено значение национальных брошей в казахской культуре и их актуальное применение как элементов традиционного костюма и современных аксессуаров.

Ключевые слова: брошь, казахский орнамент, традиционная культура, современный дизайн, материалы и инструменты, лазерная резка, эпоксидная смола

Abstract: This article presents a study of the process of creating modern brooches using elements of traditional Kazakh ornament. The main stages of production are described, including the selection of materials (such as plywood, acrylic paints, epoxy resin), the creation of a design using graphic software and the production of blanks on a laser machine. The importance of national brooches in Kazakh culture and their actual use as elements of traditional costume and modern accessories are also considered.

Keywords: brooch, Kazakh ornament, traditional culture, modern design, materials and tools, laser cutting, epoxy resin

Бүгінгі зергерлік бұйымдар әлемі шығармашылық пен өзін-өзі көрсетудің шексіз мүмкіндіктерін ұсынады. Түйреуіштер осы әлемнің ең мәнерлі элементтерінің бірі бола отырып, киімді безендіріп қана қоймай, мәдени дәстүрлер мен тарихты жеткізеді. Бұл мақалада біз дәстүрлі ою-өрнектер заманауи технологиялармен түйісетін ұлттық қазақ стиліндегі брошьтар жасау процесін қарастырамыз. Біздің зерттеуіміз осындай зергерлік бұйымдарды жасаудың дизайн ерекшеліктері мен технологиялық аспектілерін анықтауға бағытталған. Бұл мақала зергерлік өнер контекстінде дәстүрлі және заманауи арасындағы байланысты жақсырақ түсінуге көмектеседі деп үміттенеміз.

Зерттеу нысаны: бұл зерттеу жобасы дәстүрлі үлгілер мен заманауи технологияларды пайдалана отырып, ұлттық қазақ стиліндегі түйреуіштер жасау процесін талдауға бағытталған.

Зерттеу әдістері:

Әдеби дереккөздерді талдау: Біз қазақ мәдениетімен, дәстүрлі ою-өрнектермен және түйреуіш жасау әдістерімен байланысты академиялық әдебиеттер мен интернет ресурстарына шолу жасалды.

Брошь түрлерін зерттеу: дизайнның негізгі сипаттамалары мен тенденцияларын анықтау үшін ұлттық қазақ стиліндегі түйреуіш үлгілеріне талдау жүргізілді.

Эксперименттік зерттеулер: біз олардың тиімділігі мен эстетикалық нәтижесін бағалау үшін әртүрлі бояу және шайыр құю әдістерін қолдана отырып, фанерадан түйреуіштердің формасын жасауда практикалық эксперименттер жүргіздік.

Қазақ мәдениетінің дәстүрлі ою-өрнектері символизмге және терең тарихи тамырларға бай бірегей өнер болып табылады. Ою-өрнектер, мотивтер мен түстердің алуан түрлілігімен сипатталатын бұл ою-өрнек стилі қазақ халқының бай мәдени мұрасын бейнелейді. Ол қазақтың бірегейлігінің маңызды бөлігі болып табылады және дәстүрлерді сақтау мен беруде маңызды рөл атқарады.

Қазақ ою-өрнегі геометриялық фигуралар, өсімдіктер мен жануарлар өрнектері, рәміздер мен белгілер сияқты түрлі элементтерді қамтиды. Ою-өрнектің әр элементі қазақ халқының өмірі мен мәдениетінің маңызды аспектілерін бейнелейтін өзіндік ерекше символизмге ие.

Қазақ мәдениетінің ою-өрнектері тоқыма, ыдыс-аяқ сияқты түрлі тұрмыстық заттарды безендіру үшін, сондай-ақ сәулет құрылыстарын безендіру үшін қолданылады. Олар сондай-ақ ұлттық костюм мен халықтық қолөнердің маңызды элементі болып табылады.

Бүгінгі таңда қазақ мәдениетінің дәстүрлі ою-өрнектері өзектілігі мен сұлулығын сақтай отырып, өмір сүруді және дамуды жалғастыруда. Олар заманауи суретшілерді, дизайнерлерді және қолөнершілерді шабыттандырады және ұлттық мақтаныш пен мәдени мұраның символы ретінде қолданылады. Осы бай ою-өрнек мұрасын зерттеу және сақтау қазақстандық қоғам үшін, сондай-ақ біздің планетамыздың мәдениеттерінің алуан түрлілігін түсінуге және бағалауға ұмтылатын бүкіл әлем үшін маңызды міндет болып табылады.

Ж. Ш. Баримбековтың кітабында қазақ ою-өрнегінің мәні мен ерекшеліктері егжей-тегжейлі баяндалған. Автор қазақтардың ою-өрнек өнерінің тарихи тамырларын, оның эволюциясы мен алуан түрлілігін, сондай-ақ осы халықтың дүниетанымы мен мәдениетіне әсерін баяндайды. Ол қазақ мәдениетінде маңызды рөл атқаратын түрлі мотивтер мен түстердің мағынасын түсіндіре отырып, ою-өрнектің символикасын талдайды. Ж.Ш. Баримбеков қазақ ою-өрнегінің эстетикалық құндылығын ғана емес, оның ұлттық бірегейлігі мен дәстүрлерін бейнелейтін терең тарихи және мәдени тамырларын да атап көрсетеді. Ою-өрнек тек сәндік элемент қана емес, сонымен бірге әлемді қарама-қайшылықтардың бірлігі ретінде бейнелейтін терең символдық мағынаға ие екендігі атап өтілді. Қазақ ою-өрнек өнерінің шеберлері өз жұмыстарында ою-өрнектің түрлі түстері мен

элементтерінің үйлесімі арқылы әлем және оның үйлесімділігі туралы түсініктерді жеткізеді.

Қазақ ою-өрнегі маусымдық өзгерістерді бейнелейтін және мәдениет пен табиғаттың әртүрлі аспектілерін бейнелейтін түрлі түстер мен өрнектерімен танымал. Ою-өрнектің әр түсі мен элементі қазақ халқының ғасырлар бойғы дәстүрлерімен тығыз байланысты белгілі бір мағыналық жүктемені көтереді.

Ою-өрнектің колористикалық шешімі оның құндылығы мен символдық мағынасын сақтау үшін мұқият тәсілді және түс комбинацияларын мұқият таңдауды қажет ететінін атап өткен жөн. Ою-өрнектегі түстер бір-бірімен үйлесіп, жылдың әр мезгілінің жалпы түсіне, сондай-ақ қазақ мәдениетінің дәстүрлі рәміздері мен бейнелеріне сәйкес келуі тиіс.

Осылайша, қазақ ою-өрнегі өзінің өзіндік ерекшелігін және қазақ халқы үшін символдық маңыздылығын сақтай отырып, өмір сүруді және дамуды жалғастыратын мәдени мұраның маңызды элементі болып табылады.

Өз кітабында Ж.Ш. Баримбеков қазақ ою-өрнегіндегі «балта», «су», «ай белгісі», «гүл», «бұлақ», «тарақ» сияқты бірқатар белгілерді қарастырады. Ол қазақ ою-өрнегі тәжіктер мен өзбектер сияқты көрші халықтардың ою-өрнектерінен айтарлықтай ерекшеленетінін атап өтті. Атап айтқанда, ол қазақ ою-өрнегінде әдетте фон мен сызбаға нақты бөліну байқалмайтынына, керісінше олардың динамикалық өзара іс-қимылы мен өзара алмастырылатындығына назар аударады. Композицияның әр элементін сурет ретінде және фон ретінде оқуға болады.

Сондай-ақ, автор қазақ ою-өрнегіндегі гүлдердің символдық мәнін талқылап, әр түстің өзіндік символикасы бар екенін атап өтті. Мысалы, көк түс аспанды, қара - жерді, жасыл - білім мен даналықты, қоңыр - жердің құнарлылығын, ақ - қуаныш пен бақытты, ал қызыл - от пен күнді білдіреді. Ол сондай-ақ қазақ ою-өрнегінде ашық түстердің қолданылуын атап өтеді, бұл оны ерекше мәнерлі және көркем етеді [1].

Қазақ ою-өрнегінің халық шеберлері өз жұмыстарында қоршаған табиғаттың, атап айтқанда флора мен фаунаның бейнелерін бейнелейді. Олар табиғатқа деген дәстүрлі сүйіспеншілікті және оған деген шынайы сүйіспеншілікті көрсететін осы бейнелерді таңдауға ерекше назар аударады.

Гауһар тастар, квадраттар, үшбұрыштар және жұлдыздар сияқты геометриялық элементтер қазақ ою-өрнегіне тән элементтер болып табылады. Олар сәулет декорында және сөмкелер, ыдыс-аяқтар, кілемдер және ағаш оюлары сияқты тұрмыстық заттарда айқын

көрінеді. Геометриялық ою-өрнектің бұл элементтері ою-өрнек композициясыныңмақты құрылымын айқындайды және қазақ мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі болып қала отырып, қазіргі дәуірде өзінің көркемдік құндылығын жоғалтпайды.

Ерекше түйреуіштерді жасау кезінде қажетті материалдар мен құралдарды дұрыс дайындап, таңдау маңызды. Бұл мақалада біз заманауи түйреуіштерді жасау үшін қажет негізгі материалдар мен құралдарды қарастырамыз.

Қажетті материалдар:

Қалыңдығы 2 мм фанера: Фанера-түйреуіш негізін жасау үшін тамаша материал. Материалды таңдағанда, кейінгі жұмыс үшін тегіс бетті қамтамасыз ету үшін екі жағынан тегістелген фанерге тоқтаған жөн

Акрил бояулары: брошьдің жарқын және қанық түстеріне қол жеткізу үшін таңдау ұсынылады акрил бояулары бұл бояулар фанерге оңай жағылады және тамаша төзімділігі жоғары.

Қылқаламдар: әртүрлі пішіндер мен өлшемдегі щеткалардың әртүрлілігі олардың түйреуіште әртүрлі оюлар мен өрнектерді жасауға мүмкіндік береді.

Эпоксидті шайыр: түйреуішті қорғау және жылтырату үшін эпоксидті қолданады. Бұл өнімнің беріктігі мен эстетикалық жағымды көрінісін қамтамасыз етеді.

Брошь негізі: брошь негіздерін таңдағанда, олардың ыңғайлылығы мен киімге бекіту әдісі ескеріледі. Металл немесе пластикалық негіздер әртүрлі дизайнға сәйкес келеді.

Түйреуіштерді жасау кезінде шығармашылық процесте пайдалы болуы мүмкін эскиз маркерлері, қорғаныс жабындары және желім сияқты қосымша материалдардың болуын ескеру қажет.

Түйреуіштерді сәтті жасау үшін эскиздерді немесе дизайнды жобалаудан бастау маңызды. Қазақ мәдениетінің дәстүрлі ою-өрнектерін зерделеу керемет шабыт көзі бола алады және түйреуіш үшін ерекше және тартымды дизайн жасауға көмектеседі.

Ғылыми жарияланымдар, интернет-ресурстар немесе мұражай коллекциялары сияқты әртүрлі көздерден қазақ ою-өрнектерінің мысалдарын іздеу ою-өрнектердің әртүрлі стильдері мен сипаттамаларымен танысуға мүмкіндік береді.

Зерттелген ою-өрнектерге сүйене отырып, талғамға сай ерекше дизайнды жасауға болады. Әр түрлі мотивтерді бейімдеу және біріктіру арқылы эксперименттер жүргізу жаңа және ерекше композициялар жасауға мүмкіндік береді.

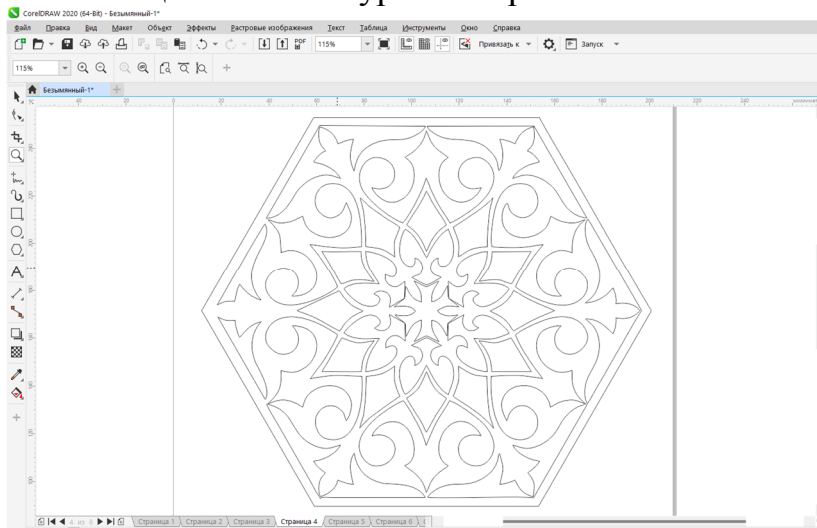
Болашақ түйреуіштердің эскиздерін жасау процесі дизайнның негізгі идеялары мен құрылымын көрсететін өрескел эскиздерден басталады. Біртіндеп бөлшектер мен композиция өнімнің қажетті көрінісі мен эстетикасына жету үшін нақтыланады.

Бірнеше эскиз жасағаннан кейін, ең жақсы нұсқаларды таңдау үшін мұқият бағалау қажет. Осыдан кейін түйреуіш жасаудың келесі кезеңіне өтпес бұрын дизайнды жоғары деңгейге көтеру үшін қажетті түзетулер енгізілуі керек.

Түйреуіш дизайны «CorelDRAW» графикалық бағдарламасын қолдана отырып жасалады.

«CorelDRAW» - бұл дизайн, Иллюстрация және графикалық жобаларды жасауға арналған бағдарлама. Ол пайдаланушыларға шығармашылықпен айналысуға және өз идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін көптеген құралдары мен мүмкіндіктері бар.

«CorelDRAW» қуатты және ыңғайлы функционалдылығының арқасында дизайн жасау үшін тамаша. Бұл графикалық бағдарлама кескіндерді жасауға және өңдеуге арналған әртүрлі құралдарды ұсынады, сонымен қатар түстермен, текстуралармен және эффектілермен жұмыс істеудің көптеген мүмкіндіктерін ұсынады. Өзінің икемділігі мен интуитивті интерфейсінің арқасында «CorelDRAW» дизайнерлерге өз шығармашылығын көрсетуге және кез-келген шығармашылық идеяларды шындыққа айналдыруға мүмкіндік береді. Түйреуіш дизайнының мысалы 1-суретте көрсетілген.

Сурет - 1 «CorelDRAW» бағдарламасын қолдана отырып жасалған түйреуіш дизайны

Түйреуіштердің негізі ретінде лазерлік станок алдын-ала жасалған дизайн бойынша кесілген фанера қолданылады. Бұл процесс бірегей және күрделі түйреуіш пішіндерін жасауға мүмкіндік береді,

өнімдердің жоғары дәлдігі мен егжей-тегжейін қамтамасыз етеді. Лазерлік станок материалды тез және тиімді кесуді қамтамасыз етеді, бұл түйреуіш өндірісін тиімдірек және сапалы етеді. 2-суретте лазерлік станокта кесілген фанераның түйреуіш дайындамасы көрсетілген.

Сурет-2 Лазерлік станокта кесілген фанерадан жасалған түйреуіш дайындамасы

Лазерлік станокта негізді кескеннен кейін бояу кезеңіне өту керек. Ол үшін түйреуіш беттерінде әртүрлі текстуралар мен реңктерді жасауға көмектесетін акрил бояулары қолданылады. Акрил бояуларымен бояу дизайнға тереңдік пен көлем қосуға, сондай-ақ оның бірегей бөлшектері мен элементтерін ерекшелеуге мүмкіндік береді. Қызықты және түрлі-түсті көрініс жасау үшін әр түйреуіш әртүрлі түстер мен реңктермен боялуы мүмкін. Түйреуішті бояу процесі 3-суретте көрсетілген.

Сурет-3 Түйреуішті акрил бояуларымен бояу процесі

Түйреуіштерді акрил бояуларымен бояғаннан кейін оларды эпоксидті шайырмен құю процесі жүреді. Бұл қадам түйреуіштердің бетін қорғауды қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар оларға жылтыр мен жылтыр береді. Эпоксидті шайыр дизайнды зақымданудан қорғайтын және оның жарықтығын ұзақ уақыт сақтайтын мөлдір жабын жасайды. Сонымен қатар, эпоксидті шайырдың арқасында түйреуіштер берік және қоршаған ортаға төзімді болады. Мысал 4-суретте көрсетілген.

Сурет – 4 Түйреуішті акрил бояуларымен бояу процесі

Қазіргі заманғы стильде түйреуіштер көбінесе дәстүрлі киім мен аксессуардың элементі ретінде қолданылады, бұл сыртқы түрге ерекшелік пен даралық қосады. Олар ұлттық ою-өрнектер мен белгілерден шабыттануы мүмкін, сонымен қатар заманауи технологиялар мен материалдарды қолдана отырып жасалуы мүмкін. Бұл түйреуіштер киімге сәнді қосымша ғана емес, сонымен қатар ұлттық бірегейлік пен мәдени мұраны білдіру тәсілі болып табылады. Қазіргі заманғы стильде түйреуіштер әртүрлі формалар мен стильдерде жасалуы мүмкін, бұл оларға киімнің әртүрлі түрлерімен үйлесуге және иесінің жеке талғамы мен стиліне баса назар аударуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, қазақтың ою-өрнектерін зерделеу және олардың негізінде түйреуіш жасау дәстүрлі және заманауи өнерді біріктірудің бірегей мүмкіндігін білдіреді. Бұл процесс мәдени мұраны сақтап қана қоймай, оған инновациялық әдістер мен материалдар арқылы жаңа тыныс алуға мүмкіндік береді. Қазақ ою-өрнектерінің негізінде жасалған брошьтар тек стильді аксессуарға ғана емес, сонымен қатар ұлттық мақтаныш пен сұлулықтың символына айналды. Бірегейлігі мен даралығы бағаланатын қазіргі әлемде мұндай

өнімдер сән мен дизайн элементіне сұлулық пен тереңдік әкелетін ерекше орын табады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баримбеков, Ж. Ш. Казахский орнамент : учебное пособие / Ж.Ш. Баримбеков. - Алматы : Techsmith, 2020. - 156 с.
2. Джанибеков У. Тағдыр тағылымы (естеліктер). Алматы, Рауан, 1997. – 136.
3. Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. ТОМ 1. Алматы. Өнер, 1986. – 198с.

**АКАДЕМИК К.И. САТПАЕВ:
НА ПЕРИФЕРИИ НАУКИ И КУЛЬТУРЫ**

Илияс Ж.Қ.

Научный руководитель: к.и.н., ассоциированный профессор

Н.Е. Кузембаев

Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан

ilyasjanat36@gmail.com

г. Павлодар

Аңдатпа. Мақала қазақтың көрнекті ғалымы және қоғам қайраткері Қаныш Сәтбаевтың ғылым мен мәдениеттің шетіндегі рөліне баса назар аударатырып, оның өмірлік және ғылыми жолын талдайды. Оның ғылыми жетістіктері, қоғамның дамуына және қазақстандық мәдениет үшін мұраға әсері зерттелуде. Оның қызметінің перифериялық және Орталық аспектілердегі маңыздылығына шолу жасай отырып, қазіргі ғылыми және мәдени ортаға қосқан негізгі идеялар мен үлестер қарастырылады.

Түйінді сөздер. Қаныш Сәтбаев, қазақ ғылымы, Мәдени мұра, периферия, ықпал

Аннотация. Статья анализирует жизненный и научный путь Каныша Сатпаева, выдающегося казахского ученого и общественного деятеля, с акцентом на его роль на периферии науки и культуры. Исследуются его научные достижения, влияние на развитие общества и наследие для казахстанской культуры. Рассматриваются ключевые идеи и вклад в современную научную и культурную среду, представляя обзор значимости его деятельности как в периферийных, так и центральных аспектах.

Ключевые слова. Каныш Сатпаев, казахская наука, культурное наследие, периферия, влияние.

Annotation. The article analyzes the life and scientific path of Kanysh Satpayev, an outstanding Kazakh scientist and public figure, with a focus on his role on the periphery of science and culture. His scientific achievements, impact on the development of society and legacy for Kazakh culture are explored. Key ideas and contributions to the contemporary scientific and cultural environment are examined, providing an overview of the significance of his work in both peripheral and central aspects.

Keywords. Kanysh Satpayev, Kazakh science, cultural heritage, periphery, influence.

Становление постсоветских республик напрямую связано с их прошлым, в частности с лучшими представителями науки и культуры, чья деятельность в прошлом повлияла на современное состояние в этих сферах. Роль личности в истории всегда была неоспорима, а в положении народа, когда последний оказывается под властью деспотических режимов, на первое место выходит национальная интеллигенция. Осознавая себя как наиболее просвещенная часть общества и свой долг перед нацией, она старается использовать талант и ум на благо родины, ее будущего поколения. Таким исключением не оказалась и казахская интеллигенция, в число которых входил один из самых видных казахских ученых – Каныш Имантаевич Сатпаев.

Казахская поговорка гласит: “Пока духам умерших не воздана честь, живым процветания не видать” [1, с. 5]. Рассматривая наследие выдающегося ученого Каныша Сатпаева, мы видим, как его научные достижения и принципы продолжают оказывать влияние на современную научную среду. Подобные фигуры, чьи труды способствуют расширению научных горизонтов и формированию культурного идентитета общества, являются краеугольными камнями для процветания нации. Их наследие вдохновляет новые поколения исследователей и стимулирует интеллектуальный и культурный рост, что подтверждает неразрывную связь между уважением к наследию и достижением процветания общества.

В наше время актуальность темы, связанной с жизнью и наследием выдающегося казахстанского ученого Каныша Сатпаева, несомненна. В эпоху, где множество культур и научных направлений соединены в едином информационном пространстве, важно обращаться к фигурам, которые представляют уникальное сочетание научных достижений и культурного наследия. Каныш Имантаевич – яркий пример такой фигуры, чье научное и культурное наследие продолжает влиять на современное общество. Его многогранный вклад в различные области науки и культуры, такие как этнография, история и антропология, образует современную казахстанскую научную парадигму.

Научная новизна работы состоит в том, что анализ наследия Каныша Сатпаева на стыке казахстанской науки и культуры позволит пролить свет на его роль в формировании моделей научно-исторического и культурного развития современного Казахстана. В результате, это не только углубит и расширит знание о нем как многогранной личности, но и популяризирует обсуждаемую тему,

давая возможность молодежи понять как отдельные действия и идеи отдельных личностей могут оказать существенное влияние на становление национальной культуры и самосознания.

Для начала стоит отметить, что любознательность и жажда к знаниям проявилась у Каныша Имантаевича с самого детства. В подтверждении этого можно привести тот факт, что он с шести лет учился в аульной школе Аккелинской волости, в которую в отличие от других учеников он приезжал каждый день из урочища Айрык, находящееся в семи километрах от самой школы [2, с. 6]. Безусловно, это не могло не сказаться и на трудолюбии и целеустремленности в самой работе. Так, план научно-исследовательских работ Академии наук КазССР на 1946-1950 гг. для Института истории, археологии, этнографии, а также Институты языка и литературы была запланирована разработка крупных проблем, в число которых входили завершение пятитомной “Истории Казахстана с древнейших времен до наших дней”, изучение культуры городов Казахстана в древний период и Средние века, проблемы языка и истории уйгурской и дунганской народностей и т.д. Стоит ли говорить о том, что Каныш Сатпаев и Академия наук Казахской ССР под его руководством не только работали стахановскими темпами, но и как подобает советским пятилеткам перегоняли намеченные же ими планы. Уже в 1946 было близко завершение второго, исправленного издания “Краткого курса истории Казахстана от древнейших времен до наших дней”, были начаты археологические работы и проведены раскопки древних погребений в Центральном Казахстане, а Институтом языка и литературы был закончен первый том академического словаря казахского языка [3, с. 144, 158].

Однако, подобная продуктивная деятельность не привела к уступкам со стороны главной партии страны, и в феврале 1950 г. было принято постановление Бюро ЦК Компартии (б) Казахстана “О работе Академии наук Казахской ССР”, явно дающее понять о беспокойстве власти состоянием умов интеллигенции. В октябре того же года тогдашний секретарь ЦК КП (б) Казахстана Жумабай Шаяхметов получает список сотрудников Академии наук с компрометирующими на них фактами из биографии. Предложения Каныша Имантаевича “оставить на прежней работе”, заменялись резолюцией секретаря ЦК “послать на производство” или “понизить в должности”. Очевидно, что Каныш Имантаевич хотел защитить своих взвращенных им же национальных ученых [4, с. 142-143]. В доказательство этого, можно привести его цитату из разговора с Жумабаем Шаяхметовым: “Жумеке, они члены нашей академии... не могу сидеть молча и не заступаться”

[5, с. 425]. В результате подобной политики ЦК Компартии Казахстана в период с 1948-1952 гг. были уволены 200 ученых из Академии наук КазССР, а в 1951 г. было решено освободить Каныша Сатпаева от занимаемой им должности Президента Академии наук Казахстана. Однако, справедливость восторжествовала после смены руководства в республике в 1954 г., и уже в 1955 г. Каныш Сатпаев вернулся к руководству Академией наук [6, с. 33-35].

Научная деятельность Каныша Сатпаева ввиду его широчайшей эрудиции позволила связать науку с культурой, поставив ее на служение общественной жизни недавно созданной советской национальной республики и его народа. Об этом весьма красноречиво говорит тот факт, что из уст Каныша Имантаевича А.В. Затаевич записал до 25 казахских народных песен, вошедшие в сборник 1931 г. “500 казахских песен и кюйев”. Не случайно, что А.В. Затаевич отзывался о казахском ученом как прекрасном знатоке и исполнителе народного творчества. О заинтересованности развития культуры в Казахстане свидетельствует и написанная специальная статья в республиканской газете “Енбекши казах”, посвященная первым успехам и шагам первого Казахского драматического театра. В последующие годы Каныш Сатпаев продолжил писать статьи, посвященные проблемам казахской культуры, среди которых особо выделяются “Праздник казахской советской литературы” и “Выдающееся произведение казахской литературы”. Если первая статья посвящена истории развития казахской литературы, то вторая анализирует и оценивает значение романа М. Ауэзова “Путь Абая” для казахского народа [7, с. 196, 198].

Будучи знатоком казахского фольклора, Каныш Сатпаев прекрасно понимал важность записи и сохранения национального устного творчества, а потому еще в 1942 г. написал письмо Председателю СНК КазССР Н.У. Ундасынову о необходимости стенографической записи сказаний Мурун-Жирау – сказителю песен о сорока крымских богатырях. Как писал Каныш Сатпаев в данном письме: “Потерять навсегда такой исключительной ценности документ – большая утрата. Необходимо, пока жив сказитель, записать эти песни в полном объеме и сделать их культурным достоянием как казахского, так и других народов Союза ССР” [8, с. 267-269].

Заслуги Каныша Сатпаева в изучении достойнейших сынов казахского народа и популяризации их наследия также не стоит умалять. По свидетельству А.Х. Маргулана именно по рекомендации Каныша Сатпаева и Мухтара Ауэзова, он взялся за глубокое изучение деятельности Шокана Уалиханова. Благодаря чему сейчас это имя

известно каждому в Казахстане, а его достижения в сфере истории, этнографии и картографии имеют мировое значение [9, с. 204].

Влияние личности первого Президента Академии наук Казахской ССР на развитие общественно-политической мысли в Казахстане также невозможно переоценить. Его гуманизм и любовь к родной земле стали причинами организации им изучения влияния радиактивного загрязнения на здоровье людей на территории Семипалатинского ядерного полигона. Данные исследования проводились в течении четырех лет, и вполне закономерно, что собранный научный материал Канышем Имантаевичем стал основой для акций антиядерного движения [9, с. 276].

Разносторонний ум и научный талант Каныша Сатпаева позволяли ему осознавать какие условия необходимые для дальнейшего развития страны. Так, один из его главных тезисов был еще озвучен на выступлении на первой сессии Академии наук Казахской ССР 1 июня 1946 года: “Мы должны еще больше усилить связь науки с производством”. Первый президент Академии наук Казахстана прекрасно понимал, что без расширения подготовки научных кадров и популяризации науки данную задачу не выполнить: “Одной из основных задач является всемерное усиление подготовки научных кадров, выращивание новых научных сил не только по количеству, но и по качеству”. Его слова не теряют актуальность до сих пор [10, с. 148, 161].

Таким образом, можно сделать вывод, что жизнь и деятельность выдающегося казахстанского ученого Каныша Сатпаева не только отражают его значимый вклад в различные научные области, но и являются важным примером синтеза науки и культуры. Каныш Имантаевич представляет собой уникальный образец ученого-периферийного, чья работа до сих пор продолжает оказывать влияние на различные сферы общественной жизни.

Научное наследие первого Президента Академии наук Казахстана не только формирует основу для дальнейших исследований в различных областях, но и вдохновляет на размышления о роли личности, представляя собой важный шаг к пониманию взаимосвязи между наукой, культурой и национальным развитием.

Список использованной литературы:

1. Камерон С. Голодная степь: голод, насилие и создание Советского Казахстана – М.: Новое литературное обозрение. – 2020. – 360 с.
2. Академик К.И. Сатпаев в памяти земляков – А., Павлодар: Жибек Жолы. – 1999. – 80 с.

3. Сатпаев К.И. Избранное. В 5-ти т. Т.4. Наука Казахстана – Шымкент: Оңтүстік полиграфия. – 2007. – 400 с.
4. Казахстан: Послевоенное общество: 1946-1953 гг.: Материалы Международной научно-практической конференции – А.: Арыс. – 2012. – 323 с.
5. Сарсеке М. Сатпаев – М.: Молодая гвардия. – 2003. – 544 с.
6. Чокин Ш.Ч. Путь Национальной Академии Наук (воспоминания и размышления) – А.: Ғылым. – 1996. – 256 с.
7. Академик К.И. Сатпаев. Сборник, посвященный памяти выдающегося советского ученого. – А. – А.: Наука. – 1965. – 262 с.
8. Сатпаев К.И. Избранное. В 5-ти т. Т.5. Научно-популярные и общественно-политические статьи, выступления. – Шымкент: Оңтүстік полиграфия. – 2007. – 416 с.
9. Абдразаков Т.А. Избранные произведения 90-х годов. Т.2. – Караганда: Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова, 2000. – 284 с.
10. Кочетов Е. Слова, которые изменили Казахстан. – Астана. – 2014. – 288 с.

ВКЛАД ДОСЫМЖАНА ТЕЗЕКБАЕВА В РАЗРАБОТКУ И ОБУЧЕНИЕ ИГРЕ НА ЧЕТЫРЕХСТРУННОМ КОБЫЗЕ

Жаксыбаева А.Т.

*студент Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғулан, г.Павлодар.*

Личман Е.Ю.

*научный руководитель: доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор, г.Павлодар.*

Аннотация. В данной статье рассмотрена история создания музыкального инструмента кобыз легендарным Коркыт Ата. Определен вклад основоположника оркестра казахских народных инструментов Ахмета Жубанова в развитие музыкального инструмента кобыз. Раскрыта значимость в истории создания, обучения игре на четырехструнном инструменте прима-кобыз и воспитании плеяды выдающихся музыкальных исполнителей Казахстана педагога-новатора Досымжана Тезекбаева.

Ключевые слова: Коркыт Ата, прима-кобыз, казахская народная музыка, оркестр народных инструментов, Досымжан Тезекбаев.

Аннотация. Бұл мақалада аты аңызға айналған Қорқыт атаның қобыз аспабының жасалу тарихы қарастырылады. Қазақ халық аспаптар оркестрінің негізін салушы Ахмет Жұбановтың музыкалық аспап қобызының дамуына қосқан үлесі анықталды. Жаңашыл ұстаз Досымжан Тезекбаевтың төрт ішекті аспапты прима қобызда ойнауды үйретудегі және Қазақстандағы аса көрнекті музыкалық орындаушылардың галактикасын тәрбиелеудегі, жаратылу тарихындағы маңызы ашылды.

Түйін сөздер: Қорқыт ата, прима қобыз, қазақ халық музыкасы, халық аспаптар оркестрі, Досымжан Тезекбаев.

Annotation. This article examines the history of the creation of the musical instrument kobyz by the legendary Korkyt Ata. The contribution of the founder of the orchestra of Kazakh folk instruments, Akhmet Zhubanov, to the development of the musical instrument kobyz has been determined. The significance of the innovative teacher Dosymzhan Tezekbaev in the history of the creation, teaching to play the four-string instrument prima kobyz and the education of a galaxy of outstanding musical performers in Kazakhstan is revealed.

Key words: Korkyt Ata, prima kobyz, Kazakh folk music, folk instrument orchestra, Dosymzhan Tezekbaev.

История создания инструмента кобыз впервые стала известна, благодаря сохранившейся Легенде о Коркыте. Согласно легенде, мать Коркыта носила его в утробе три года. До рождения Коркыта во всем мире три дня и три ночи было темно. Ожесточенный шторм заставил казахов почувствовать страх. В связи с этим имя ребенку дали «Коркыт», что означает «страх». В легенде о Коркыте говорится о том, что он искал бессмертие во всем. И вот однажды странствуя по белому свету, он прилег отдохнуть и увидел сон, в котором была заложена идея создания инструмента [1].

Тогда Коркыт Ата решил реализовать свои ведения в жизни. Когда Коркыт Ата закончил работу, перед ним стоял кобыз – инструмент, который был не только музыкальным орудием, но и символом его философии и стремления к бессмертию. Он взял кобыз в руки, и его пальцы начали легко плыть по струнам, создавая мелодии, которые были наполнены жизнью и надеждой [2].

Позже музыкальный инструмент кобыз приобрел свою вторую жизнь в звучании нового музыкального инструмента кобыз-прима.

История создания казахского музыкального инструмента кобыз-прима связана с организацией оркестра народных инструментов при Казахском Центральном Исполнительном комитете в 1934 году, основателем, художественным руководителем и первым дирижером коллектива стал народный артист Казахской ССР Ахмет Куанович Жубанов (1906-1968). Именно Ахмет Жубанов впервые ввел в состав оркестра инструмент прима- кобыз, к которому он натянул одну медную струну. В отличие от своего прародителя, он стал трехструнным: две струны (соль малой октавы и ре первой октавы) – жильные, а третья – металлическая (ля первой октавы). Жильные струны придавали тембру инструмента мягкость и певучесть человеческого голоса, а появление металлической струны, с одной стороны, расширило его диапазон, позволило исполнять сложные произведения в составе оркестра, с другой – усовершенствованный кобыз-прима потерял

самостоятельность и мог солировать только в сопровождении оркестра и фортепиано.

Первыми исполнителями на трехструнном кобыз-приме были талантливые музыканты, народные артисты Казахской ССР Гульнафиз Баязитова и Фатима Балгаева. Исполнительское творчество Гульнафиз Баязитовой малоизученно, сохранились до нашего времени лишь отдельные музыкальные записи: Таттимбет «Былкылдак», Б.Жусубалиев «Романс», К.Кумисбеков «Қалқама». С. Мухамеджанов «Нәзікгүл», Б. Байбулатов «Жазды күні», К. Кужамьяров «Махаббат» и др. Прослушивание данных записей оставляет большое впечатление от высокого исполнительского мастерства, поражающего цельностью, полетностью, красотой своеобразного звучания – «баязитовского вибрато».

Введение в оркестр усовершенствованных видов инструментов, включая и кобыз, проводилось по модели известного русского оркестра народных инструментов имени В.В. Андреева, реконструкцией и изготовлением народных инструментов занимались музыкальные мастера Э. Романенко и К. Касымов под руководством А. Жубанова. При этом они занимались усовершенствованием оркестровых кобызов и улучшением традиционного двухструнного кыл-кобыза. В результате первого этапа реконструкции инструментов в оркестре появились кобызовые подвиды: кобыз-прима [3].

Далее было принято решение доработать прима – кобыз. И совместно с Досымжаном Тезекбаевым был создан инструмент прима – кобыз, который имел 4 струны из меди в звучании которого (соль – малой октавы, ре и ля – первой октавы, ми – второй октавы), а укороченная шейка инструмента способствовала повышению технических возможностей исполнения сложных оркестровых партий. В новой модификации кобызовая аппликатура стала соответствовать скрипичной аппликатуре (1 позиция - 1,2,3,4 пальцы), в то время как в предыдущей аппликатуре трехструнного кобыз-примы она соответствовала аппликатуре виолончели (1 позиция - 1,2,4; 1,3,4 пальцы), где расстояние между пальцами левой руки было широкое, что затрудняло исполнение технически сложных произведений оркестра.

На этом реконструкция кобыз-примы не закончилась, у инструмента убрали кожу на верхней деке, и форма приблизилась к форме скрипки. В целом, инструмент получил неофициальное название «кобыз скрипичной формы». Единственное что осталась от кыл-кобыза это флажолетно-ногтевой способ извлечения звука.

В 1950-х – 1958-х годах по инициативе главного дирижера и художественного руководителя первого национального оркестра

имени Курмангазы Ш. Кажгалиева музыкальным мастером К. Касымовым и мастерами русского оркестра К. Дубовым и С. Федотовым, при участии А. Лачинова, разработан комплект музыкальных инструментов, модернизация которых решила ряд исполнительских задач. В частности, А. Жубанов в своей статье «Гордость национального искусства» в газете «Қазақ әдебиеті» (10.12.1965г.) отмечает, что «звучание оркестра стало колоритным, богатым по тембру и динамике». Щипковая группа инструментов (на основе «домбры») [4, с.38], была усовершенствована по образцу русского народного оркестра имени Н.П. Осипова, а смычковая группа (на основе «кыл-кобыза») – квинтета симфонического оркестра.

Тем не менее реконструкция кобыз-примы продолжилась. Заслуженный учитель Республики Казахстан Д. Тезекбаев и музыкальный мастер А. Першин предпринимают попытки усовершенствовать его форму. С рождением трех-, а затем и четырехструнного кобыз-примы в Алма-Атинской консерватории, музыкальных школах, училищах открываются специальные классы, где остро встает проблема учебного репертуара кобызиста из-за его малочисленности и пополнения его за счет скрипичной, виолончельной музыкальной литературы. Поскольку в современном репертуаре музыканта были только три музыкальных произведения крупной формы: «Концерт для кобыза С. Шабельского, Л. Шаргародского», «Концерт для кобыза с оркестром С. Мухамеджанова», «Концерт для кобыза с оркестром А. Жайыма». Кроме того, исполнение сложных классических произведений не всегда соответствовало авторскому тексту по причине нетрадиционной формы корпуса инструмента и скрипичным строем. Кожа на верхней деке не выдерживает натяжения 4 струн; подставка, расположенная не по оси инструмента, влияет на его интонацию. Произошла своеобразная «музыкальная» эклектика (смешение), достигнутая доставшимся в наследство традиционным корпусом инструмента и чужеродным скрипичным строем [4].

Досымжан Кузенович Тезекбаев (1920-2006), заслуженный педагог РК, директор школы интерната для одаренных детей республиканского значения им. К. Байсеитовой, педагог-новатор, методист и автор методических работ внес огромный вклад в развитие инструмента прима-кобыз.

В классе Досымжана Тезекбаева обучение игре на кобыз-прима велось по скрипичной технике. Для изучения кобызовых пассажей были использованы сложные скрипичные штрихи, так как нужно было развить навыки игры крупных произведений. Работа шла не только над исполнением штрихов и пассажей, но и чисто интонирующей игре

обучаемых. Первый сборник «Кобыз уйрену мектебы» разработан именно Д.Тезекбаевым, на основе которого шел процесс обучения игре на инструменте.

Педагогический опыт педагога послужил развитием исполнительского мастерства учеников Д. Тезекбаева. Одной из лучших учениц Д. Тезекбаева является Г. Молдакаримова. Если до начала 80-90-х годов на кобызе исполнялись произведения лишь казахских композиторов, то благодаря навыкам и игре Галии Молдакаримовой на кобыз-приме зазвучали произведения таких композиторов как Н. Римский – Корсаков, А.И. Хачатурян, Ф. Шопен, Мендельсон, В. Венявский, К. Крейслер, Сара-Сатте.

Будучи директором музыкальной школы интерната им. К. Байсеитовой, Д. Тезекбаевым были раскрыты таланты таких исполнителей как Айман Кажабекевна Мусаходжаева, Марат Саметович Бисенгалиев, Галия Молдакаримова, Калия Шилдебаева, Раушан Мусаходжаева и многие другие.

Так как развитие музыкального инструмента продолжалось, компо-зитор А.К. Жубанов начал писать партитуры для кобыз-примы, в исполнении которых звучание оркестра было наполненное энергией и жизнью. Исполнение произведений с прима-кобыз в последствии зазвучали в исполнении различных оркестровых коллективов Казахстана [4].

Таким образом, благодаря таланту мастеров музыкальных инструментов Э. Романенко, К. Касымова, А. Першина, ; деятельности выдающегося казахского композитора А. Жубанова, педагога-новатора Д. Тезекбаева, музыкальный инструмент кобыз не только был усовершенствован и получил свою вторую жизнь, воплощаясь в звучании нового инструмента прима-кобыз, а также расширил репертуар оркестровых коллективов Казахстана музыкальными произведениями классиков мирового искусства.

В заключении важно отметить, что «кобыз-прима» – казахский народный музыкальный инструмент, рожденный в недрах оркестра народных инструментов, претерпел долгий путь своего усовершенствования, обусловленного необходимостью повышения уровня оркестрового и сольного исполнительства. Исходя из всего этого, исследование инструментов становится чрезвычайно важным фактором: с одной стороны, в строении музыкальных инструментов проявляются особенности исполняемой музыки, с другой – сами инструменты и свойственные им акустические и выразительные возможности оказывают влияние на формирование конструктивных особенностей народной музыки. Приведем в этой связи высказывание

И. Мациевского, «что одно из обязательных условий понимания специфики инструментальной музыки – изучение ее орудий – музыкальных инструментов, история становления которых неотрывна от истории развития музыкальной культуры народа [5, с. 37].

Список использованных источников

1. Удивительная легенда о Коркыте. – Режим доступа: (adebiportal.kz)
2. Коркыт-Ата – Институт истории и этнологии имени Ч. Ч. Валиханова – Режим доступа: (iie.kz)
3. Куда бы ни пошел - везде могила Коркута - Режим доступа: (e-history.kz)
4. Рауандина Ш.З. Модернизация кобыза и его новые функции в казахской музыкальной культуре советского периода. – Режим доступа: <https://scipress.ru/fai/articles/modernizatsiya-kobyza-i-ego-novye-funksii-v-kazakhskoj-muzykalnoj-kulture-sovetskogo-perioda.html>
5. Мациевский И. Основные проблемы и аспекты изучения народных музыкальных инструментов и инструментальной музыки. В Сборнике статей и материалов в двух частях: часть 1 – Народные музыкальные инструменты и инструментальная музыка. – М.: Советский композитор, 1987. –260 с.

ДӘУІР ПАТШАЙЫМЫ АТАНҒАН РӘЗИЯ СҰЛТАН

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
2-курс студенті Д.А. Жаманбаева
ғылыми жетекшісі: тарих мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) А.М. Садыкова*

Аңдатпа. Үндістан тарихындағы ең күшті әйелдердің бірінің таңғажайып өмірі мен билігі туралы әңгіме. Оның басқаруға деген ерекше көзқарасы және дәстүрге қарсы күресі оны әйелдердің билікке жетуі қиынға соққан уақытта күш пен реформаның символына айналдырды.

Кілт сөздер: Рәзия сұлтан, Дели сұлтанаты, қыпшақ билеушісі, орта ғасырлар тарихы.

Abstract. The story of the amazing life and reign of one of the most powerful women in Indian history. Her unique approach to governing and her fight against tradition made her a symbol of strength and reform at a time when women found it difficult to gain power.

Key words: Razia Sultan, kipchak ruler, Delhi Sultanate, medieval history.

Аннотация. История удивительной жизни и правления одной из самых сильных женщин в истории Индии. Ее уникальный подход к управлению и борьба с традициями сделали ее символом силы и реформ в время, когда женщинам было сложно добиться власти.

Ключевые слова: Рәзия султан, Делийский султанат, кипчакский правитель, история средних веков.

Біздің тарихымыз Үнді елінің таихымен байланысты дегенге көпшілік сенбеуі мүмкін. Бірақ, бұл екі әлемді тоғыстырған тарихи тұлғалар бар. Соның бірі және бірегейі – қыпшақ қызы Рәзия сұлтан.

Еліміз егемендік алғаннан бері шет еддермен достық қатынас орнатты. Бүгінде Қазақстан мен Үнді мемлекеті арасында дипломатиялық қатынас орнап, оның ішінде мәдени салада өзарабайланыстар дамуда. Сонымен бірге екі елді жақындастыратын ортақ тарих та бар.

Балалық шағымызда үнді фильмдеріне қызықпаған және көрмеген жан кемде-кем шығар. Қазіргі таңда 900 фильм түсіретін Болливуд үнді мәдениеті мен музыкасын һәм тарихын әлемге танытып жатыр [1]. Солардың ішінде бір емес, үш фильмнің арқауы болған тұлға – Рәзия сұлтан.

Мақалада біз өз дәуірінің атақты билеушісі болған Рәзия сұлтан және оның тарихта қалдырған ізі туралы баяндаймыз.

Рәзия сұлтан 1205 жылы дүниеге келген және Илтұтмыш билеушінің сүйікті қызы болған. Әкесі Илтұтмыш (кейбір қазақ тілді деректерде есімі Елтұтқа деп беріледі [2; 3] Дели сұлтандығын басқарған мықты патша болған, оның билігі тұсында сұлтандықтың аумағы кеңейіп, Үндістан түбегінің оңтүстік және шығыс бағытына қарай артты [1].

Рәзия бала кезінен әкесінің жанында жүріп, мемлекеттік істермен таныса бастады, есейе келе сот ісін таныды. Ол жастайынан өзінің қабілетімен, еңбекқорлығымен ерекшеленетін.

1231 жылы Илтұтмыш Гвалиорға шайқасқа аттанған кезде Дели әкімшілігін басқаруды қызы Рәзияға тапсырады. Ол өз міндетін асқан жауапкершілікпен атқарады. Қызының ел басқару ісіне қабілетін байқап, оны үш ұлының барына қарамастан тақ мұрагері етіп таңдайды. Бірақ, патшалықта барлығы бірдей бұл шешімді қабылдамайды [4].

Рәзия сұлтанның билік басына келуі тартысты жағдайда өтті. Соған байланысты, зерттеуші А. Әмірхамзин төмендегідей атап өтеді: «1232 жылы Илтұтмыш Рәзияны тақ мұрагері ретінде жариялайды. Алайда сарайдағы әртүрлі келіспеушіліктер нәтижесінде Илтұтмыш-тың Рукн-уд-дин Фируз атты ұлы Рәзияны тақтан шеттетеді. Бұл уақытта Илтұтмыш қайтыс болып, ел ішінде алауыздықтар орын алады. Илтұтмыштың Ғийяс-уд-дин Мұхаммед атты ұлы көтеріліс жасап, аласапыран кезең орнайды. Оның үстіне Рәзияның шешесі Тұрқан қатын да сөзге еріп, қызы мен шешесінің арасында түсінбестік орын алады. Патшалық құрамындағы сұлтандықтар да орталық билікке қарсы шығып, мемлекеттің ертеңгі күні белгісіз болады. Жау жағадан алып, бөрі етекпен тартқанда Рәзия нағыз ерліктің үлгісін көрсетті. <...>» [1].

Рәзия сұлтанды қолдаған ақсүйектер оның билігінің атаулы ғана болғанын қалады. Бірақ, іс жүзінде олай болмады, ол ұстанымдарына берік болды. ХІҮ ғасырдағы тарихшы және сарай ақыны Абдул Малик Исами оның бастапқыда пурданың орындалуына (Солтүстік Үндістанның әйелдер халқына арналған моральдық-этикалық кодекс) берік болғанын жазды: жапқыш оның тағын сарай қызметкерлері мен жалпы жұртшылықтан бөліп тұратын және ол өзін күзетші әйелдермен қоршатқызған. Алайда, кейінірек ол жамылғы (қаба) және қалпақ (кула) киіп, дәстүрлі ерлер киімінде көріне бастады. Ол бұрынғы сұлтандар сияқты Дели көшелерімен пілдерге мініп, көпшілік алдына шықты [5].

Рәзия сұлтанның тақта отырған мерзіміне қатысты деректерде екі түрлі мәлімет кездеседі. Бірінде оның билік еткен жылдары 1232-1240 жж. деп көрсетілсе, екіншісінде – 1236-1240 жж. аралығы деп жазылады [6; 7; 8].

Қалай болғанда да, Рәзияның билік басына келуі мұсылман шығысы үшін ерекше оқиға болды. Біріншіден, Рәзия сұлтан тарихта мұрагерлік жолмен билікке келген жалғыз әйел билеуші [9]. Екіншіден, ол үнді елінің тарихында есімі алтын қаріппен жазылған және тұңғыш мұсылман әйел билеуші Үшіншіден, ол Үнді түбегінде билік еткен қыпшақ қызы [10].

Осы орайда, жалпы түркі жұртының Үнді еліне келуі, билік етуі қалай болуы мүмкін деген сұраққа жауап беру үшін тарихқа үңілген жөн. Зерттеуші ол туралы төмендегідей жазған:

«<...>Біз мәмүліктер туралы айтқанда, әрине есімізге Шам-Мысыр жұртын билеген, Байбарыс (Бейбарыс), Айбек, Ақтай, Құтыз, Қалауын сияқы бабаларымызды еске аламыз, олардың қарапайым құлдан өзге елге сұлтан болғаны аңыз-әңгіме сияқты көрінетіні шын, дегемен, Таяу Шығыс мәмүліктердің тарихи тұлғалары екені мәлім. Дәл сондай мәмлүктердің бір толқыны Үндістан түбегіне де жетеді. Енді мына тағы бір қызықты қараңыз, Үндістандағы түркілердің, далалықтардың династиясының негізін қалаушының аты-жөні де Айбек екен. Айбектің балалық шағы туралы хронистер оның жаугершілік заманда кезіндегі Байбарыс сияқты құлдыққа сатылғаны, кейін жақсы білім алғаны және ержүрек, батыр болғаны туралы жазады. Алайда, адалдық пен арамдықтың қатар жүрген заманында Айбек солтүстік Үндістан мен ауған жерін билеп тұрған Мұхаммед Гури сұлтанға сатылып кете барады. Дәл Байбарыстай Айбек мұнда өзенің батылдығы, көрегендігі арқасында билікті қолға алады, әрине оған дейін жеңісті жорықтардың басы-қасында Айбектің жүргені белгілі. Солтүстік Үндістанды (кейіннен жалпы Үндістан түбегін) иелігінде

ұстаған түркілердің алғашқы басшысы, міне Айбек еді. Айбек Үндістанды билеген тұсында оның мәдениеті (үнді-мұсылман), сәулет өнері мен ғылымы одан сайын дами берді. Дәл Байбарыстың саясаты сияқты ауруханалар, мүсәпірханалар, керуен сарайлары көптеп салынды. Айтқандай атақты Құтып Мұнар Айбектің тұсында салына бастады. Кейін оның құрылысын тағы бір түркі билеушісі Илтұтмыш жүргізіп, құрылысын аяқтайды. Бабаларымыз патшалық құрған мемлекет тарихта Дели сұлтандығы деген атаумен белгілі. Ал, Илтұтмышқа келетін болсақ, ол да осал патша болмағанға ұқсайды. Себебі Илтұтмыш заманында Дели сұлтандығы аумағын кеңейтіп Үндістан түбегінің оңтүстігі мен шығысына қарай жылжи береді. Илтұтмышқа тағдыры да Айбектің тағдырымен ұқсас, бала күнінде құлдыққа сатылып, өмірдің ыстығы мен суығын көп көреді, кейін Айбектің сенімді серіктесіне айналып, содан соң Дели сұлтандығының қуатын күшейтіп, сұлтандықтың жерін ұлғайта берді <..>» [1]. .

XIII ғасырда өмір сүрген және сол заман оқиғаларының куәгері болған парсы тарихшысы Әбу Омар Минхадж ад-Дин Осман ибн Сирад ад-дин әл-Жузжани 1260 жылы жазған «Табакат-и-Насири» еңбегінде Рәзия сұлтанды ұлы билеуші, ақылды, әділ, қайырымды, ғұламалардың қамқоршысы, әділдік жаршысы, қол астындағылардың қамқоршысы» деп сипаттаған [11]. Ол салыстырмалы түрде ұзақ уақыт тақта отырмса да, билеуші әкесінің ізгі жолын жалғастырып қана қоймай, елдің дамуына зор үлес қосты.

Ол айналасына жауапкершілігі зор және өз ісін тиянақты орындайтын адамдарды жинады. Егер кімде-кім өз ісіне бей-жай қараған болса, жазаға тартатын.

Оның ел экономика саласында іске асырған істері аз емес. Ол "така" деп аталатын күмістен жасалған тиындарды қолданысқа енгізді. Оның салмағы мен сапасы бірдей болды. Бұл сауданың дамуына, бизнестің өсуіне оң ықпалын тигізді. Сонымен бірге, халықтың әлауқаты артты.

Ол саудагерлерге көмектесіп, тауарларға салынатын салықты азайтты. Бұл әлемнің түкпір-түкпірінен елге саудагерлердің келуіне, көптеген сауда орындарының ашылуына септігін тигізді. Бұл суретшілерге, қолөнершілерге және саудагерлерге өз өнімдерін сатуға мүмкіндік берді. Бұл жұмыс орындарының пайда болуына себеп болды.

Рәзия Сұлтан ауылшаруашылығы саласын да дамытты. Екіншіліктің экономика үшін маңызды екенін біліп, ол фермерлерге егін өсірудің ең жақсы тәсілдерін үйрету және құрғақшылық немесе су тасқыны сияқты қолайсыз кезеңдерде көмек көрсетуді қолға алды. Бұл азық-түлік қорын арттырып, экономиканың тұрақты дамуына жәрдемдесті.

Рәзия Сұлтан білімнің маңызын ұғынып, ел азаматтары білім алатын мектептер мен колледждер ашты. Ол азаматтардың жақсы жұмысқа орналасуына көмектесіп, сол арқылы қоғам мүшелерінің ел экономикасына үлестерін қосуға жағдай жасады. Ол ғалымдарға Құран мен Мұхаммед пайғамбар ілімін зерттеуге көмектесетін мектептер, институттар, ғылыми орталықтар мен қоғамдық кітапханалар құрды. Сонымен бірге, ғылымның дамуына, оның ішінде философияға, астрономияға және әдебиетке баса назар аударды. Және бұл институттар үнділерге де, мұсылман қауымына бірдей қызмет етті.

Рәзия Сұлтан сурет өнері мен қолөнерді жақсы көріп, оның дамуын қолдады. Ол суретшілерге, тоқымашыларға, қолөнершілерге өз өнімдерін жасап шығаруға және олардың танымал болуына мүмкіндік туғызып, сауда мен бизнестің өсуіне көмектесті.

Жолдар, каналдар мен көпәрлер салуды да қолға алды. Бұл адамдарға тауарларды бір жерден екінші жерге тасымалдауға көмектесті. Сөйтіп, сауда жүргізуді жеңілдетіп, экономиканың дамуын ынталандырды.

Мәдени салада да өзгерістер енгізді. Рәзия Сұлтан өз билігі арқылы барлық әйелдердің мәртебесін жоғарылатты. Сонымен бірге қоғамның діни өмірінде діни төзімділік пен конфессияаралық келісімді насихаттады. Ел ішінде мұсылман, индуистер, христиандар және сопылар ел ішінде бейбіт өмір сүрді. Бұл мәдени әртүрлілік империяның мәдени құрылымын байытты.

Сәулет өнеріне де қамқорлығымен танымал болды. Оның тұсында мешіттер мен сарайлар сияқты көптеген таңғажайып ғимараттар салынды. Бұл құрылымдар сол кездегі сәулет өнерінің керемет туындылары болды.

Өнер мен әдебиет өркендеді. Дарынды ақындар мен жазушылар біртуар өлеңдер мен прозалар жазды. Олар патшалқтың жетістіктерін арқау етіп, мәдениеттің дамуына үлес қосты. Музыка және би өнері қоғам мәдениетінің ажырамас бөлігі саналды [12].

Рәзия сұлтанның биліктен кетуіне оған жасалған қастандық себеп болды. Деректерге сүйенсек, Рәзия сұлтан билігінің күшеюі, маңызды қызметтерге түркі емес шенеуніктерді тағайындауы түркі ақсүйектерінің наразылығын тудырды. Ақыры, оның қол астындағы кейбір сұлтандар оған опасыздық жасап, 1240 жылы өлтіреді [5].

Қорытындылай келе, Рәзия Сұлтан Дели Сұлтандығына маңызды өзгерістер енгізген ерекше билеуші болды. Оның билігі тұсында елде бейбітшілік орнап, қоғамның көптеген салалары дамып, өркендеді. Сұлтан Рәзияның зиратын тапты. Ол Делидің мұсылмандар тұратын ауданында орналасқан.

Қолданылған әдебиет:

1. Әмірхамзин А. Дешті Қыпшақ даласынан шыққан Рәзия бегім. – URL: <https://e-history.kz/kz/amp/news/show/849>
2. Разия Султана Первая женщина Султанат Индии, Зубаан. – URL: <https://www.hisour.com/ru/razia-sultana-first-woman-sultanate-india-zubaan-16227/>
3. Дербісәлі Ә. Ежелгі Кашмир мен Делидегі Түркістан перзенттері. – URL: https://shkola-isatai.at.ua/publ/tarikh/ezhelgi_kashmir_men_delidegi_t_rkistan_perzenterii/31-1-0-1373
4. Аден А. Разия ад-Дин. Кипчакская правительница Дели. Часть 1. – URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/31722>
5. Аден А. Разия ад-Дин. Кипчакская правительница Дели. Часть 2. – URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/31724>.
6. Билікте болған 32 мұсылман әйел. – URL: <https://abai.kz/post/44665> ;
7. Как Разия стала первой и единственной женщиной, которая вошла на престол Делийского султаната. – URL: <https://hist-etnol.livejournal.com/6549105.html>
8. रजिया सुल्तान (1236 ईश्वी-1240 ईश्वी) – URL: <https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/%E0%A4%B0%E0%A4%9C%E0%A4%BF%E0%A4%AF%E0%A4%BE-%E0%A4%B8%E0%A5%81%E0%A4%B2%E0%A5%8D%E0%A4%A4%E0%A4%BE%E0%A4%A8-1236-%E0%A4%88%E0%A4%B6%E0%A5%8D%E0%A4%B5%E0%A5%801240-%E0%A4%88%E0%A4%B6%E0%A5%8D%E0%A4%B5%E0%A5%80-1445675126-2>
9. Құрманғали Г.Қ. Мұхаммед әл-Ариан және тарихи роман жанры // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. – №1 (122). – 2018. – Б. 117-118.
10. Сұлтан Рәзия – мұсылман әлеміндегі тұңғыш әйел билеуші / Jibek joly TV. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SEaam8yrEy8&t=0s>
11. Razia sultan, queen of the Delhi Sultanate. – URL: <https://mathewlyons.co.uk/2023/09/16/razia-sultan-first-woman-to-rule-of-the-delhi-sultanate/>
12. Razia Sultan: Administration, Economy, Culture, Legacy, And More For UPSC! – URL: <https://testbook.com/ias-preparation/razia-sultan#:~:text=Razia%20Sultan%20made%20the%20economy,time%20of%20wealth%20and%20progress..>

METHODS OF OVERCOMING COMMUNICATION BARRIERS IN TEACHING ENGLISH

Жаменке Л.Е.

*студент Евразийского национального университета
имени Л.Н.Гумилева, г.Астана*

Авазбакиева Ф.Р.

научный руководитель: кандидат филологических наук, г.Астана

Annotation. *One of the global problems in learning a foreign language at school is the problem of overcoming the communicative barrier. We analyzed the main components of communicative barriers, revealed and justified the necessity of creating certain pedagogical conditions to overcome them.*

Keywords: *communicative barrier, communicative competence, psychological barrier, language barrier, interactive teaching method, personality-oriented approach, motivation.*

Аннотация. *Шетел тілін үйренудегі ағамдық мәселелердің бірі – коммуникациялық кедергіні шешу мәселесі. Бұл мақалада біз «коммуникативтік кедергі» түсінігін және оның пайда болу себептерін қарастырдық. Біз қарым-қатынас кедергілерінің негізгі құрамдас бөліктерін талдадық, оларды жеңу үшін белгілі бір педагогикалық жағдайларды жасау қажеттілігін анықтадық және негіздедік.*

Түйінді сөздер: *коммуникативтік кедергі, коммуникативтік құзыреттілік, психологиялық кедергі, тілдік кедергі, интерактивті оқыту әдісі, тұлғаға бағытталған көзқарас, мотивация.*

Аннотация. *Одной из глобальных проблем при изучении иностранного языка в школе является проблема преодоления коммуникативного барьера. В данной статье мы рассмотрели понятие "коммуникативный барьер" и причины его возникновения. Проанализировали основные компоненты коммуникативных барьеров, выявили и обосновали необходимость создания определенных педагогических условий для их преодоления.*

Ключевые слова: *коммуникативный барьер, коммуникативная компетенция, психологический барьер, языковой барьер, интерактивный метод обучения, личностно-ориентированный подход, мотивация.*

Learning foreign languages plays one of the principal roles in our society. It is a helpful skill and a vital necessity that allows us to penetrate deeper into world events and contribute to memory development. However, people face many difficulties and barriers to learning and mastering a foreign language. Therefore, the main goal of learning a foreign language is communicative competence, the ability and readiness to carry out foreign language interpersonal communication.

The term “communicative competence” was introduced by the American anthropologist D. Heimes. He believed that it is not enough for a foreign language learner to master only linguistic competence; it is also

necessary to learn how to use the language being studied in modern society adequately. The notion of “communicative competence” was embedded because a statement has its own rules. The grammar rules ensure the ability to use the language in the communication process. As in any communication, there may be difficulties or communicative barriers during transmission that prevent the establishment of a comprehensive contact [1]. These barriers will be discussed in this article.

Analyzing the concept of “communicative barrier” cannot be limited to any scientific approach, as various aspects of communication are studied in multiple branches of science: psychology, psycholinguistics, sociology, cultural studies. Under the “communicative barrier”, we understand any interference, difficulties, or obstacles of various kinds of interference in the communication process at any stage of transmission of information that distorts the meaning of the message, the reasons for which are motivational, individual psychological, social, and psychological characteristics of communicators [2]. In the presence of a barrier, information is distorted or loses its original meaning and, in some cases, does not reach the addressee. Communication barriers increase the psychological distance between partners, reduce mutual understanding, mutual trust, and, ultimately, the effectiveness of the communication process.

In addition, it harms the educational process, preventing the normal development of students at different stages of learning a foreign language. The student should be simultaneously and equally proficient in all sections: vocabulary and grammar of the language. Since this is not always possible in practice, this situation can lead to increased frustration of learners due to the emergence of psychological barriers. The emergence of psychological barriers depends on the personal characteristics of the learner. At the same time, the learner may not be aware of the problem. Reduced self-esteem, nervous tension, and increased anxiety are the main factors that provoke the appearance of psychological barriers. This condition occurs when the student focuses on the possible failures in learning a foreign language. Sometimes this can be a consequence of such an individual feature, such as personal anxiety, and in other cases, there is situational anxiety explicitly associated with the subject. Then problems arise when communicating in a foreign language and the native language. Even in the absence of intercultural differences, learners cannot fully express their thoughts [3].

One of the most common fears is the fear of making a mistake. As a rule, its formation occurs at the beginning of learning a foreign language. At school, the number of errors affects assessment, and it makes discomfort before and during the speaking at the lesson, leading to a fear of a foreign language. Another fear contributing to the barrier is the fear of being

primitive in formulating one's thoughts. When composing a phrase, learners usually try to think in Russian in complex constructions and then translate their thoughts into a foreign language. In doing so, they lack vocabulary and grammar, which affects confident speaking. The only thing that can be done is to speak in a foreign language, using simpler constructions and syntactically uncomplicated phrases. The next equally common is the fear of speaking out in the presence of people who speak better. As a rule, learners lose confidence in their abilities in such a situation and prefer to remain silent. To overcome this fear, learners should not compare themselves to other people. In foreign language classes, for such a student is essential the teacher's support. At the first manifestation of such fear, it is important to let the whole group of learners understand that the student misspelling is not a reason to publicly show their superiority over him and self-assertion at his expense.

Speaking about psychological barriers, we should mention a set of rules necessary to eliminate them at the psychological level, highlighted by the famous Russian methodologist E. I. Passov. The methodologist has identified the following limitations, which a foreign language teacher should follow to achieve successful foreign language communication with students:

1. Speak naturally, not mechanically, paying attention to students' reactions. An atmosphere conducive to communication is possible only when the teacher freely uses all the necessary phrases and voluntarily enters into a discussion with the students, asking them questions and organizing a collective conversation.

2. Do not read your lines from a worksheet or the lesson plan. Communicating in a foreign language does not involve using hand-held means with the text. Therefore, for the teacher to control the situation, it is only necessary to peek from time to time at the reference cards but not to read them.

3. Take into account the interests of all students. To organize an exciting conversation in the lesson, the teacher should consider each student's personal experience, age, gender and allow each student to express their opinion on the situation.

4. Be friendly and watch for expressive intonation, gestures, and facial expressions. Showing friendliness will allow the teacher and students to be speech partners regardless of status and social role, which will establish a favorable microclimate for communication[4].

In addition, the psychological characteristics of the students can also be a personal barrier to learning a foreign language, such as temperament, attention span, and memory. So, anxiety is more typical for melancholic learners. They get tired quickly, do not tolerate prolonged stress, overload,

are afraid of exams and public speaking. Choleric, who are impatient, poorly shift their attention and quickly become frustrated if they can not get the desired result quickly. Phlegmatic learners hardly abandon the habits and stereotypes, hardly accept the new. Sanguine learners quickly concentrate, easily switch but they get tired of the monotonous work. All these mental features the teacher should consider when preparing for the lesson. The program on overcoming psychological barriers with concrete psychological techniques and exercises depends on the presence of these or those barriers among participants, the unique features of communication subjects.

Besides the psychological barriers that prevent the mastery of a foreign language, there are also language barriers. Psychologists divide the language barrier into four types of problems:

1. The first problem is the difficulty of understanding speech in a foreign language. This problem is related to understanding the meaning of words, phrases, connotations, and hints in a foreign language. The reason for misunderstanding lies in the low level of development of listening skills, in understanding the meanings of only individual words and phrases in speech.

2. The second problem is related to a person's ability to speak a foreign language. Here, it is crucial to know the foreign language and be able to formulate and express one's thoughts clearly and understandably.

3. The third problem has to do with the difference between the native culture and the country's traditions whose language is being studied. What is unacceptable in our traditions and culture may be perfectly normal in another country. The difference in traditions can cause resentment.

4. The fourth problem is that when it is necessary to pronounce phrases in a foreign language, there is a fear of making a mistake and losing the respect of the other learners.

Thus, a language barrier is the inability of a person who has no command of specific lexical and grammatical material to perceive and produce spontaneous speech in any foreign language environment due to a lack of confidence in their knowledge. More often than not, learners lack oral language skills even in their native language. Often learners do not know what to say, not just how to express it in a foreign language. The language barrier also includes features of the grammatical structure of a foreign language, which may differ significantly from the native language, complex grammatical phenomena, a variety of vocabulary [5]. The absence of speech practice causes the occurrence of a language barrier. For a person to be able to apply all that is studied in foreign language lessons, it is necessary to automate both language skills and speech skills; therefore, it is essential to create situations as close to reality as possible.

Another barrier in learning a foreign language can be a linguistic barrier. The causes of linguistic barriers are different, but the most common ones are linguistic barriers, the root cause of which is trivial ignorance of words. A person's active vocabulary is dynamic. It changes throughout their life depending on the environment in which they live, what they do, where they work, etc. Therefore, it is essential for foreign language learners to enrich their vocabulary and, above all, its active component [6]. To carry out effective foreign language communication, overcoming all kinds of barriers is necessary. Overcoming the communicative barrier is possible only under certain pedagogical conditions. We mean the educational environment by pedagogical needs. It should provide the opportunity to implement spontaneous speech in artificially created communicative situations [7]. Some of the pedagogical conditions include the creation of problematic speech situations related to professional tasks, solved based on the use of active teaching methods; use of computer and Internet information network; ensuring an adequate psychological atmosphere, etc. To overcome communication barriers in learning a foreign language effectively, the students should follow these steps:

1. Direct communication with native speakers. It contributes to the mastery of the "live" language, strengthens their faith in themselves, increases communicative motivation, and, ultimately, overcomes the barriers to learning a foreign language.

2. Training in the format of the communicative method, the main principle of which is to communicate in the classroom only in the target language from the first lesson. The communicative approach integrated with some traditional teaching elements is one of the most effective ways of overcoming the communicative barrier. It implies maximum immersion of students in the communicative process, which is achieved with minimal reference to the native language.

3. Interactive teaching methods. The main goal of interactive teaching in the classroom is to create conditions for active collaborative learning activities in various learning situations. It is possible to distinguish the following teaching methods that meet the goals and objectives of interactive learning: discussion, debate, project method, business, and role-playing games, "brainstorming," presentations, performances, and others. Interactive interaction excludes the predominance of one participant in the educational process over others, one point of view over another. Students learn to be democratic, communicate with others, think critically, and make decisions during such learning [8].

4. Personality-oriented approach. The learning process should take into account the personal characteristics of students. Language learning

should be carried out in a psychologically favorable environment that allows you to influence the emotional world of students, to cause and encourage students to communicate freely. The source of most of the problems that manifest themselves as a communicative barrier is psychological barriers associated with own various fears, to overcome which is perfectly realistic even without the help of psychologists, only in the presence of self-confidence. In foreign language classes, solving this problem helps communication situations. However, they should be engaging, practical, and modeled so that learners want to express an opinion, agree or disagree, argue, joke. It is the emotional component of the situation that contributes to spontaneous speech. Learning to communicate in a foreign language is effective when working in groups because it is possible to get used to the nuances of different learner's pronunciation, listen to diverse thoughts and opinions and react to them adequately. A practical addition to classes will be watching TV in a foreign language or communicating in foreign language chats, which gives an excellent opportunity to apply the knowledge gained and prevent the emergence of communication barriers [9].

5. Active use of the socio-cultural aspect of teaching a foreign language. To actively use a language as a means of communication, you need to know its sociocultural aspects, and to do this, you need to overcome the cultural barrier. Language loses its life when teachers and students aim to master only lexical and grammatical forms because language, like personality, is a component of culture. Ignorance of norms and traditions of communication of carriers of other cultures entails "a condition arising from the non-convergence of cultures, called cultural shock".

6. Using the method of error autocorrection. Another question to which there is no unequivocal answer is whether it is necessary to correct the learner when they speak a foreign language. Correcting or not correcting errors should be done depending on the situation. The teacher should not correct all of the learner's errors except those that significantly interfere with or completely block the meaning of the communicative message. In learning a foreign language, the presence of errors in the learner's speech is a normal phenomenon. Many teachers get worried when students make mistakes and correct them immediately. At this moment, students get a fear making a mistake, which contributes to a communicative barrier.

Certain pedagogical conditions are necessary to overcome the psychological barrier in learning a foreign language:

1. Creating a climate of mutual trust, psychological atmosphere of acceptance, emotional warmth, safety, in which learning takes place, creating an atmosphere of cooperation;

2. Formation of positive emotions in the learning process; situations of success;
3. Formation of conditions in which the learner cannot help being active;
4. Emphasis on what learners do well, rather than on their mistakes and blunders;
5. Creating favorable conditions for actualization of mechanisms of speech activity and control of the process of overcoming the communicative barrier [10].

The psychological and pedagogical preparedness of the teacher, whose task is to create such a climate at the lesson, is of great importance. It is also important to choose precisely the tools that will help train a particular learner. A tense atmosphere during a classroom session, an elevated tone, or, on the contrary, the monotony of the teacher's speech can lead to difficulties in perceiving and understanding the message for some trainees. Thus, the fact is evident that the communicative barrier appears where there are unjustified methodological techniques of teaching foreign language speech and error correction. Creating certain pedagogical conditions will help overcome the communicative barrier and increase motivation for foreign language learning.

In conclusion, the reasons for the inability to speak a foreign language at the lesson are psychological, linguistic components of the communicative barrier. The concept of a “communicative barrier” implies the presence of any difficulties that prevent communication. Thus, to eliminate the communicative barrier, the teacher needs to take measures to eliminate all types of problems. Consequently, the ways to overcome the language barrier are: the establishment of a friendly atmosphere and contact between the teacher and students, taking into account students’ interests, the presence of factors that facilitate the perception of foreign language speech, students’ use of speech formulas and increasing the language competence of students.

References

1. **Hymes, D.** On Communicative Competence. In J.B.Pride and J.Holmes (eds.), *Sociolinguistics*. Harmondsworth: Penguin, 1972 – 186 p.
2. **A.Z. Akhmetova, J. Gamper, L.E. Dalbergenova.** The problem of overcoming the language barrier when learning a foreign language in higher education institutions// *Bulletin of Karaganda University, Pedagogy series -2020 -№ 4(100) – p. 200.*
3. **Aplashova, A.Zh., Topanova, G.T., & Aiapbergenova, G.S.** (2017). Metodicheskie aspekty psikhodiahnosticheskoho issledovaniia yazykovoho barera v usloviakh poliiazychnoho obrazovaniia [Methodological aspects of the psychodiagnostic study of the language barrier in a multilingual education]. // *Zhurnal nauchnykh statei «Zdorovei obrazovanie v XXI veke» — Journal of scientific articles. Health and education in the 21st century – 2017 - №4- pp. 91–94.*

4. **Passov E. I.** Foreign language lesson in secondary school// E. I. Passov. – M.: “Moscow”, 1988–p. 117.
5. **Beisenbaeva B.A.** On the use of a learner-centered approach in foreign language. //Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy series – 2020 -№ 1 (97), pp.85–93.
6. **Sekebaeva, Zh.** Yazykovoi barer iputiehpreodoleniia [The language barrier and ways to overcome it]. //IzvestiianatsionalnoiakademiiKyrghyzskoiRespubliki — News of the National Academy of the Kyrgyz Republic – 2014 -№3 –pp.86–88.
7. **Zhetpisbaeva, B.A.** Uchebnaia avtonomiia v kontekste kompetentnostnoho podkhoda v obuchenii inostrannym yazykam [Educational autonomy in the context of a reliable approach to teaching foreign languages]. //Vestnik Karahandinskoho universiteta. Seriiia Pedagogika — Bulletin of the Karaganda University, Pedagogy Series, - 2019 - №4 (96), pp. 8–16.
8. **Dmitrienko, N. A., & Ershova, S. I.** Eliminating Linguistic Barriers as a Factor of Improving Language Education Quality. [In Growth Poles of the Global Economy: Emergence, Changes and Future Perspectives] //Springer, Cham .– 2020 - №3 - pp. 357–370.
9. **Musaeva, N.** Priroda yazykovoho bariera v obrazovatelnoi dejatelnosti [The nature of the language barrier in educational activity]. //Alatoo Academic Studies – 2017- №1- pp. 226–229.
10. **Korolenko, I.A., & Loksha, O.M.** Rechevye formuly kak sredstvo preodoleniia yazykovoho barera pri izuchenii inostrannogo yazyka [Speech formulas as a means of overcoming the language barrier when learning a foreign language]. //Sovremennye issledovaniia sotsialnykh problem (elektronnyi nauchnyi zhurnal) —2020- № 6, - pp. 92–101.

Список используемой литературы

1. **Хаймс Д. О** коммуникативной компетенции. Социоллингвистика. //Хармондсворт: Пингвин, 1972 – С. 186 .
2. **А.З. Ахметова, Ю. Гампер, Л.Е. Дальбергена.** Проблема преодоления языкового барьера при обучении иностранному языку в высших учебных заведениях // Вестник Карагандинского университета, серия «Педагогика» - 2020 - № 4(100) – С. 103
3. **Аплашова А.Ж.** Методические аспекты психодиагностического исследования языкового барьера в условиях поли-язычного // Журн. науч. ст. «Здоровье и образование в XXIвеке». — 2017. — № 4. — С. 91–94.
4. **Пассов Е. И.** Урок иностранного языка в общеобразовательной школе/ Е. И. Пассов. – М.: «Москва», 1988 – С. 117.
5. **Бейсенбаева Б.А.** Об использовании личностно-ориентированного подхода в иностранном языке //Вестник Карагандинского университета. Педагогический серия. — 2020. — № 1(97). — С. 85–93.
6. **Секебаева Ж.** Языковой барьер и пути его преодоления // Изв. нац. акад. Кыргызской Республики. —2014. — № 3, 4. — С. 86–88.
7. **Жетписбаева Б.А.** Учебная автономия в контексте компетентностного подхода в обучении иностранным языкам // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2019. — № 4 (96). — С. 8–16.
8. **Dmitrienko, N. A., & Ershova, S. I.** Eliminating Linguistic Barriers as a Factor of Improving Language Education Quality. [In Growth Poles of the Global Economy:

Emergence, Changes and Future Perspectives]// Springer, Cham. – 2020 -№3- pp. 357–370.

9. **Мусаева Н.** Природа языкового барьера в образовательной деятельности // Alatau Academic Studies. — 2017. — № 1. — С. 226–229.

10. **Короленко И.А.** Речевые формулы как средство преодоления языкового барьера при изучении иностранного языка// Современные исследования социальных проблем (электрон. науч. журн.). — 2017. — № 6.— С. 92–101.

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің

1 курс магистранты К.Д. Жилгельдинова

Ғылыми жетекшісі: PhD. қауымдастырылған

профессор А.М. Садыкова

Аннотация: Бұл мақалада көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, ұлттық-демократиялық партиясының ұйымдастырушысы және жетекшісі, Алаш-Орданың тұңғыш қазақ үкіметінің басшысы, ғалым-энциклопедист, қазақ өлкетану ғылымының негізін салушы, дарынды публицист Әлихан Бөкейханов бүкіл саналы өмірін қазақ халқының бостандығы мен саяси тәуелсіздігі жолындағы күресі зерттеледі.

Түйінді сөздер: «Алаш», партия, Алаш-Орда, саяси тәуелсіздік, бостандық.

Abstract: This article examines the entire conscious life of an outstanding public and statesman, organizer and leader of the national Democratic Party, the first Kazakh government of Alash-Orda, an encyclopedic scientist, founder of the Kazakh local history science, talented publicist Alikhan Bokeikhanov for freedom and political independence of the Kazakh people.

Keywords: "Alash party, Alash Horde, political independence, freedom.

Аннотация: В данной статье исследуется вся сознательная жизнь выдающегося общественного и государственного деятеля, организатора и лидера национально-демократической партии, первого казахского правительства Алаш-Орды, ученого-энциклопедиста, основателя казахской краеведческой науки, талантливого публициста Алихана Бөкейханова за свободу и политическую независимость казахского народа.

Ключевые слова:» партия «Алаш», Алаш-Орда, политическая независимость, свобода.

Әлихан Нұрмұхаммедұлы Бөкейхан (1866 –1937) мемлекет және қоғам қайраткері, ұлт-азаттық және «Алаш» қозғалысының жетекшісі. Ол аудармашы, публицист, ғалым ретінде өз кезінде де белгілі болды. Ол 1866 жылы Семей облысы Қарқаралы уезі Тоқырауын болысының Қызыларай мекенінде (қазіргі Қарағанды облысы Ақтоғай ауданы)

дүниеге келген. Оның әкесі Нұрмұхаммед Шыңғыс тұқымы Бөкейден тараған, ал Бөкей қазақ даласындағы атақты сұлтан Көкжал Барақтың ұрпағы. Бөкей Орта жүздің ресми түрде сайланған соңғы ханы. Бөкейден –Батыр – Мырзатай – Нұрмұхаммед – Әлихан. Нұрмұхаммед дала тұрғындары арасында беделді де өте білімді адам еді. Ол барлық қаржы-қаражатын балаларын оқытуға жұмсады. Етікшілік кәсібімен шұғылданды, диірмені мен малы, орташа дәулеті болды. Аңшылықпен айналысты, қыран құстар мен алғыр тазы ұстады. Әлиханның анасы Бегім ханым тобықты руының атақты батыры Мамайдың қызы еді. Өте сауатты анасы өңірдегі бүкіл жетім балаларға тегін сабақ беріп, сауатын ашқан. Қолөнер ісінің шебері, ісмер адам болатын. Нұрмұхаммедтің отбасы Құнанбай қажыға туыс саналатын. Әлихан отбасындағы алты баланың тұңғышы еді. Ол қайратты, батыл да жігерлі болатын. Өз құрдастарынан ақылымен, қызықты әңгімелер айта білуімен, тапқырлығымен және өткірлігімен ерекшеленетін. Оқуды Қарқаралы медресесінен бастайды, кейін қаладағы төрт сыныптық бастауыш орыс-қазақ мектебіне ауысады. 1886–1890 жылдары Сібір теміржолына мамандар дайындайтын Омбыдағы техникалық училищеде оқыды. Осы училище директорының кеңесімен 1890 жылы Санкт-Петербургтегі Орман институтына түседі. Институтпен қатар Әлихан Санкт-Петербург университетіне өз бетінше емтихан тапсырып, заң факультетін бітіріп шығады. 1894 жылы екі – орманшы-ғалым және заңгер дипломын алады. Оқуды бітіргеннен кейін Тобыл губерниясына қоныс аударушы шаруалардың шаруашылығын зерттейтін «Тобыл экспедициясы» құрамында еңбек етті. 1895 жылы қыркүйекте Ақмола облысы Омбы орман шаруашылығы басшысының көмекшісі болып тағайындалады. Сонымен қатар Омбы орман мектебінің оқытушысы болып орналасады [1].

1897 жылы Қазақстанның бірқатар далалық уездерін зерттейтін Ф. Щербина экспедициясы жұмысына қатысады. Экспедиция барысында ол өз жерлестерінің жер көлемін мүмкіндігінше ұлғайтуға тырысты. Алайда кейін патша үкіметі тарапынан қазақ халқына тиесілі жер көлемі қысқартылды. Қазақ жері қоныс аударушы шаруаларға беріле бастады. Әлихан Бөкейхан Сібір теміржолы аймағындағы мал шаруашылығын статистикалық-экономикалық тұрғыда зерттеумен айналысатын С. П. Швецовтің экспедициясында да еңбек етті.

1904 жылы қоныс аударту басқармасына шенеуніктік қызметке тұрады. Әлихан қоғамдық-саяси қызметпен белсенді түрде айналысты. Оның отаршыл патша үкіметінің саясатына көзқарасы өзгерді. Сонымен қатар ол дәстүрлі қазақ қоғамындағы: пайдакүнемдік, болыс лауазымы үшін талас-тартыс сияқты жағымсыз көріністерді де сынға

алды. Өз халқының жарқын болашағын алдын ала болжады: «Қазақ даласы... табиғатынан ақылды және қабілетті қазақ халқы болашақта, өркениет жолында іргелі жетістіктерге жетеді», – деген пікір білдірді. 1905 жылы Мәскеуде өткен Ресей земствосы және қала қайраткерлерінің съезіне қатысты. Съезде жоғарғы мінберден қазақ тарихында тұңғыш рет туған халқының жоғын жоқтап, сөз сөйледі. Ол өз сөзінде қазақ халқының дін, тіл, сайлау т.б. бостандықтары жөнінде мәселе көтерді: *«Мен қырғыз (қазақ) ұлтының өкілі саналамын... Бізде қазақ тілінде оқытатын мектептер қуғынға ұшырауда... Шаруалар бастығы (көбісі бұрынғы ротмистрлер) істі қазақ тілінде қарастыруға рұқсат етпейді...»*. Ол осы жылы кадеттер (конституциялық-демократиялық) партиясы мүшелігіне енді, Қарқаралы петициясын құрастыруға қатысты. 1906 жылы Семей облысы қазақтары атынан Ресейдің I Мемлекеттік Думасына депутат болып сайланды. 1913 жылы Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлымен бірге жалпыұлттық «Қазақ» газетін ұйымдастырды. Газет редакциясына қазақ халқының озық ойлы, парасатты зиялылары топтасты. Әлихан Бөкейхан қазақ халқының ежелгі ата-баба қонысынан айырылуына үзілді-кесілді қарсы шықты. Патша үкіметінің отаршылдық қоныс аудару саясатын ашық түрде әшкереледі. Жергілікті тұрғындарды христиан дініне көшіру әрекетін батыл айыптады. Ұлт-азаттық қозғалыстың жолында көшбасшыға айналды. Бұл туралы отаршыл билік өкілдері былай деп жазды: *«Қоныс аударту басқармасының шенеунігі Бөкейхан қырғыз (қазақ) даласына зор ықпалын тигізіп отыр»*. Омбы жандармдық басқармасы бастығының айтуынша: *«Ол даладағы... қырғыздардың (қазақтардың) діни-саяси қозғалысының жетекшісі... үкіметке қарсы барлық митингілер мен үндеулер, петициялардың белсенді ұйымдастырушысы»*. Сондықтан ол патша үкіметінің қуғындауына ұшырап, жер аударылды. 1917 жылға дейін үш рет (1902, 1906, 1908 жылдары) тұтқынға алынып, түрмеге камалды, ал 1909-1917 жылдары Самарада айдауда болды. Кеңес өкіметі кезінде де қуғындалды, «қызыл террор» жылдары жазықсыз айыпталып, ату жазасына кесілді. Ресей империясы полициясының бақылауына сонау 1897 жылынан бастап алынған [2, 7 б.].

Қазақ халқы ұлт-азаттық қозғалысының көшбасшысы Ә.Бөкейхан Қазақ хандығының Ресей империясының бодандығына түсу себептерін анықтау үшін ұлт тарихын терең зерделеді. Ол қазақтардың өз тәуелсіздігінен айырылуының басты себебі: бұрынғы ел билеушілерінің қоластындағы ру-тайпалар мен жүздерді біріктіріп, сыртқы отаршылдық қауіпке қарсы жұмылдыра алмауында деген тұжырымға келді. Ол 1913 жылы былай деп жазды: *«Бұрынғы ел*

билеушілердің басым көпшілігі уақыты мен күшін өзара қастандыққа, күш көрсету мен зорлық-зомбылық, алауыздыққа жұмсады». Ол хандық билікті қалпына келтірудің нәтижесіздігін түсінді. Ұлт тәуелсіздігіне тек белсенді саяси күрес арқылы ғана жетуге болатынын айтты. Осы мақсатпен кадеттер партиясына мүшелікке өтті. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарын дамытудың эволюциялық жолымен қазақ мемлекеттігін жаңғырта аламыз деген пікір ұстанды. Әлихан Бөкейхан жоғары билікке қазақтардың өзіндік дербес басқармасына бағынатын атты әскер құрамында қызмет ету ойын ұсынды. Патша үкіметі қазақ халқын қаруландырып, әскери іске үйретуге қарсы шықты. Қазақ халқын біріктіру мақсатында бүкіл қазақтың басын қосып, ұлт етіп ұйыстыратын Алаш идеясын ту етіп алды. Ол еуропалық даму жолын қолдайтын алғашқы қазақ демократтарының бірі болды. Оның идеялық-саяси көзқарасының қалыптасуына Ұлы француз революциясы зор әсер етті. Сапалы білім мен ұзақ жылдардағы ғылыми-практикалық жұмыс тәжірибесі Әлихан Бөкейханға көрнекті энциклопедист-ғалым болып қалыптасуына, Қазақстан мен оған шекаралас елдердің тарихы мен мәдениетін және экономикасын терең меңгеруіне игі әсер етті. Сонымен қатар тұңғыш абайтанушы да болды. Ол қазақ халқының мал және егін шаруашылығын алғаш жан-жақты зерттеген көрнекті ғалым. Ә. Бөкейхан қазақ халқының ауыл шаруашылығын дамытуға зор көңіл бөлді. Ол қазақтардың ірі қара малы мен қой тұқымы жайында көптеген еңбектер жазды. Оның ғылыми еңбектері бүгінгі күні өз құндылығы мен маңызын жойған жоқ. Ол императорлық Орыс географиялық қоғамы Батыс Сібір бөлім-шесінің мүшелігіне өтті. 1902 жылы Орыс географиялық қоғамы Семейдегі бөлімшесінің ашылуына өз үлесін қосты. «Известия», «Записки» және «Отчеты» басылымдарына мақалалар жариялап тұрды. Ф. А. Брокгауз бен И. А. Ефронның «Жаңа энциклопедиялық сөздігі» жұмысына қатысты. Оның алғашқы ірі монографиялық ғылыми еңбегі қазақ халқының көне заманнан бүгінгі күнге дейінгі тарихына арналды. Бұл кітап «Ресей. Біздің Отанымыздың толық географиялық сипаттамасы» көптомдық жинағының 18 томы болып, 1903 жылы Санкт-Петербург қаласында жарық көрді. Тарихи-этнографиялық «Қырғыздар (қазақтар)», «Сұлтан Кенесары Қасымов тарихы жайлы материалдар», «Қарқаралы уезі қырғыздарының (қазақтарының) рулық құрылымы», «Абай (Ибраһим) Құнанбаев», «Қырғыздардың (қазақтың) ас беруі жайында» т.б. еңбектері шықты. Ә. Бөкейхан кейінгі ұрпаққа жалпы көлемі 16 томнан тұратын мол ғылыми-публицистикалық мұра қалдырды. Әлиханның алғашқы мақалалары Омбы техникалық училищесінде оқып жүрген 1889 жылы жарық көрді. Омбыда басылатын «Дала уәлаяты» газетінде

жиырмадан астам мақалалары мен фельетондары шықты. Ол «Дала өлкесі», «Семей облыстық ведомстволары», «Қырғыз даласының газеті» және «Түркістан ведомстволары» газеті жұмысына қатысып тұрды. Оның мақалалары Мәскеу, Омбы, Томск және Семей қалаларында шығатын либералдық бағыттағы газеттерде жарық көрді. Әлихан Бөкейхан «Қазақ» газетін ұйымдастыруға зор еңбек сіңірді. Газет беттеріне оның мақалалары қазақ және орыс тілдерінде басылып шықты. Патша үкіметі тарапынан қуғынға ұшырағандықтан, ол мақалаларына «Қыр баласы», «Ғали хан», «Қырғыз-қайсақ» т.б. лақап аттар қойып отырды. Ол өз мақалаларында қазақ халқын отарлық езгіден азат ету, тарих пен мәдениет, әлеуметтік жағдай, саясат пен халық ағарту ісі мәселелерін көтерді. Ә. Бөкейхан А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, И.А. Крылов, А. П. Чехов, В. Г. Короленко шығармашылығымен жақсы таныс болды. Бірқатар еңбектерін қазақ халқына арнаған А. Сорокинмен достық қарым-қатынасын үзбеді. Батысеуропалық мәдениет пен әдебиетті жақсы білді. Сондықтан да Әлихан Бөкейхан орыс классиктерімен қатар, Батыс Еуропаның әдеби шығармаларын, ғылыми еңбектер мен мектеп оқулықтары, оқыту-әдістемелік құралдарын қазақ тіліне еркін аударды. Оның үздік аудармаларының қатарына: «Қажы Мұрат» повесін, Л. Толстойдың «Кавказ тұтқынын», В. Короленконың «Мақардың түсі», Ги де Мопассанның «Симонның әкесі» т.б. жатқызуға болады. Ол сонымен қатар ежелгі грек ақыны Эзопы, балаларға арналған үнді ертегісі мен әңгімелерін және түркі халықтарының әдеби туындыларын да аударды. Тұңғыш рет астрономия, геология оқулықтарын қазақ тіліне жатық етіп аударып шықты. Ол сауатты, өте білімді, парасатты, өз заманының озық ойлы азаматы болды. Дала тұрғындарының ғана емес, өзге ұлттардың да құрметіне бөленді. Өз ұлтының ата тарихын жетік меңгеріп, мәдениеті мен әдет-ғұрпы, салт-дәстүріне құрмет көрсетудің, туған халқына адал қызмет етудің үлгісін көрсетті. Ұлттық мемлекеттілікті қалпына келтіру үшін үздіксіз күрес жүргізді [3].

Әлихан Бөкейхан халықтың көшбасшысы қандай тұлға болу керектігін өз үлгісімен айқындап берді. «Алаш» көшбасшысы Ә. Бөкейханның қазақ тарихындағы алар орнына Алаштың келесі ірі тұлғасы, қайраткер, ғалым Қошке Кеменгеров «Қазақ тарихынан» еңбегінде мына тұрғыда баға берді: *«Биліктің қуғындау мен қудалау жылдарында түрмеге қамалып, жер аударылса да бірқатар батыл да ержүрек азаматтар өз халқының болашағы үшін күресті жалғастыра берді. Бұл топтың жетекшісі, тәрбиешісі де Әлихан Бөкейхан еді. Ол елінің болашағы үшін қиыншылықтан қорықпайтын ұлтжанды азаматтарды күрескерлік рухта баулып, әдеби тіл*

нормасының орнығуы мен діни фанатизмнен арылуға зор үлес қосты. Нәтижесінде қазақ ұлты қалыптасты. Әлихан Бөкейханның қазақ тарихындағы алар орны, міне, осында жатыр». Әлихан Бөкейхан миллиондаған халықты «Алаш» қозғалысы идеясы төңірегіне топтастырды. Ол қазақтың зиялы азаматтарын өз Отаны мен халқына адал қызмет етуге шақырды. Өзінің: «Өмірімнің соңына дейін қазақ халқына қызмет етемін», – деген ұстанымына адал болып өтті [4, 60].

Қазіргі жастар Әлиханнан үлгі алып, өз Отанына адал және аянбай еңбек ету керек. «Алаш» қозғалысы көшбасшысы Әлихан Бөкейханның есімі ешуақытта да ұмытылмайды. Астана қаласында оның есімімен көше аталған. Бүгінде Қазақстан Республикасында ер балаларға Әлихан есімін қою үрдісі кең таралған. «Алаш» мәдени және даму институты оның еңбектерін 16 том етіп жарыққа шығарды. Оның құрметіне республикалық және халықаралық конференциялар өткізіліп тұрады. 2016 жылы елімізде Ә. Бөкейханның 150 жылдық мерейтойы белгілі кеңінен аталып өтті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита. – 2004. – 151 б.
2. Карагусов Ж. Казахская советская интеллигенция, рожденная Октябрем. – Алма-Ата, 1960; Тастанов Ш.Ю. Казахская советская интеллигенция (проблемы становления и развития). – Алма-Ата, 1982.
3. Қабыльдинов З. Әлихан Бөкейхан – XX ғасырдың бас кезіндегі ұлт-азаттық қозғалыстың көшбасшысы. – URL: <https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8734> (жүгіну уақыты: 04.04.2024)
4. Кемеңгерұлы Қ. Қазақ тарихынан. – Мәскеу, 1924.

ИЗУЧЕНИЕ СЕМАНТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ГЛАГОЛОВ-НЕОЛОГИЗМОВ

Жуматаева А.К

Студентка ОП 6В01720 - Русский язык и литература, Павлодарский педагогический университет им. А.Маргулана, г. Павлодар,

Суюнова Г.С.

доктор филологических наук, профессор Высшей школы гуманитарных наук г. Павлодар

Глагол является самостоятельной частью речи, которая называет действие, состояние во время действия. Выражается это всё в значении категории вида, залога, наклонения, времени и лица. Как отмечает исследователь Дрозд[1.с.35-45]: «сложность семантики глаголов затрудняет их классификацию, которая должна исходить из учета

характера смысловых связей между отдельными глаголами внутри каждого их класса.

Новые значения и предметы, которым необходимо дать определение, проявляются с прогрессией социума в разных сферах жизнедеятельности. Так в русском языке появляются слова неологизмы. Неологизм - это слово или словосочетание, недавно появившееся в языке (новообразованное, отсутствовавшее ранее). Полкова В.А. утверждает, что: постепенно неологизмы осваиваются в языке и становятся общеупотребительными, однако не все они сохраняются в памяти.[2. С. 144-146]

Н. М. Шанский же дает следующее определение новым словам: «Неологизмы – это слова, которые, появившись в языке в качестве определенных значимых единиц, еще не вошли в активный словарный запас языка. Они до тех пор лишь и остаются неологизмами, пока окончательно не освоятся и не воьются в активный запас лексики, пока воспринимаются как слова, имеющие оттенок свежести и необычности» [3, с.112].

О.С. Ахманова, изучая вопрос о типологии неологизмов, придерживается стилистического подхода и представляет неологизмы двух типов: стилевые и стилистические [4, с.262].

Н.М. Шанский так же выделяет неологизмы лексические и семантические. Такое деление неологизмов на чисто номинативные неологизмы и неологизмы номинативно–стилистического характера связано с тем, служат ли они конкретным стилистическим целям (если по-другому называют уже названное) или новые слова являются простыми наименованиями чего-либо (если они появляются как названия возникающих в жизни новых явлений).

Для изучения семантики современных глаголов-неологизмов русского языка мы решили обратиться к Интернет-ресурсу «Новые слова» [5, <https://wordsonline.ru/samples/new.htm>]. Помимо этого нами был привлечен «Словарь языка интернета» под редакцией М. А. Кронгауза» [6, Кронгауз 2016] .

Из указанных источников нами было выписано 59 новых глаголов, которые активно пользуются в первую очередь молодыми людьми. Мы предприняли попытку классифицировать их с точки зрения семантики. Нами получены следующие результаты.

1. Неологизмы, связанные с компьютерными технологиями:

- Апдейтить: обновлять компьютерную программу, устанавливать обновление к ней.

- Апгрейдить: улучшать систему (обычно компьютерную) путём замены её компонентов на более новые и/или совершенные

- Аплоадить: обратный поток интернет-связи.
 - Архивировать: сохранять какой-либо документ в архив.
 - Бэкапить: делать резервные копии
 - Гуглить: искать в интернете
 - Зиповать: использовать архиватор, компрессирующий данные в формат zip
 - Кликать: нажимать
 - Коннектиться: подключаться, присоединяться, часто использ. в смысле интернет-соединения, например, через модем, но нередко обозначает и встречу в реале
 - Копипастить: копировать и вставить
 - Майнить: присоединение блоков, в которых хранится информация о проведенных транзакциях
 - Мониторить: деятельность по сбору и обработке данных
 - Миксовать: сводить несколько звуковых (обычно музыкальных) отрывков в один
 - Парсить: собирать и систематизировать информацию, размещенную на определенных сайтах, с помощью специальных программ, автоматизирующих процесс.
 - Пинговать: посылать запросы на сервер
 - Расшарить: разрешить доступ к какому-либо ресурсу (файлу, папке, диску) для пользователей других компьютеров, подключённых в компьютерной сети.
 - Сирить: искать в облачном персональном помощнике и вопросно-ответной системе компании Apple.
 - Сёрфить: посещать различные сайты в сети Интернет перемещаясь по гиперссылкам
 - Свайпить: делать свайп сенсорных устройств с технологией Тачскрин, таких, как планшеты и смартфоны и т.д.
 - Фикснуть: чинить, ремонтировать
 - Френдить: включать чью-либо учётную запись в список избранных контактов на интернет-ресурсе.
 - Филлировать: в пении и при игре на некоторых музыкальных инструментах – тянуть звук, постепенно его усиливая, а затем, постепенно ослабляя, сводить на нет
 - Юзать: применяется к использованию гаджетов, программного обеспечения, интернет-сервисов и социальных сетей.
 - Чекиннуться: зарегистрироваться
- 2. Неологизмы, связанные с социальными сетями:**
- Банить: блокировать кого-либо, что-либо с социальных сетях.
 - Башить: передавать роль водящего в игре

- Донатить: закидывать деньги в игры, соц. сети и т.д
- Инстаграммить: делиться контентом в инстаграмм.
- Лайкать: пометить сообщение, публикацию с помощью специальной кнопки с пиктограммой или надписью «Like» («Мне нравится»), добавляющую его в подборку.
- Пранковать: разыгрывать, одурачивать кого-либо, устраивать пранк над кем-либо
- Постить: размещать какой-либо текст (статью, комментарий, сообщение) или иную информацию на электронных ресурсах.
- Репостить: делать репост; вторично публиковать сообщение, размещённое другим пользователем, со ссылкой на источник.
- Стриммить: передавать данные по мере надобности (в потоковом видео, компьютерных играх)
- Твитить: посылать, публиковать короткое сообщение в социальной сети Twitter.
- Фолловить: подписываться на ленту сообщений какого-либо пользователя социальной сети
- Френдить: включать чью-либо учётную запись в список избранных контактов на интернет-ресурсе.
- Хэдхантить: это подбор руководящего звена или уникальных, узкоспециализированных профессионалов.
- Чатиться: общаться в чате социальных сетей
- Шазамить: искать музыку в социальной сети шазам.
- Шопиться: покупать что-либо через интернет.

3. Неологизмы, обозначающие чувства, эмоции и состояния человека

- Ванговать: предвидеть, предсказывать.
- Дауншифтить: социально-психологическое явление, при котором человек отказывается от идеалов, с его точки зрения навязываемых обществом потребления.
- Релаксировать: расслабиться, успокоиться
- Респектить: уважать, почтение
- Рофлить: смеяться над чьей-то удачной шуткой, комментарием.
- Спойлерить: убивать интригу; раскрывать сюжет чего-либо.
- Троллить: издеваться, подстрекать с целью вывести человека из равновесия, вызвать у него гнев, слёзы, обиду.
- Линчевать: бессудная расправа.
- Факапить: облажаться, провалиться.
- Фэйлить: терпеть поражение, проваливать планы, заваливать что-либо

- Хайпить: поднимать шумиху, ажиотаж вокруг чего-то, подстёгивая интерес к чему-либо

- Хэйтить: проявлять ненависть, оскорблять

4. Неологизмы, которые используются в спортивной сфере:

- Дрифтовать: крутой поворот

- Руфить: покорять различные высоты, крыши и т.д

- Пампить: наполнять мышцы кровью и визуально делать их больше.

Вывод: Таким образом, изучив семантику 59-ти глаголов-неологизмов, которые объединяются в 4 семантических группы глаголов. Из 59 глаголов: 24 глагола-неологизма входят в первую семантическую группу, 16 глаголов входят во вторую семантическую группу, 12 глаголов входят в третью семантическую группу и 3 глагола входят в 4 семантическую группу. Результаты были представлены в следующей диаграмме:

Список использованной литературы:

1. Дрозд А. Ф. Семантические классы глаголов – производителей баз имен деятельности в современном английском языке: Актуальные вопросы филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков: сборник научных трудов, Вып. 1 с.35-45/ Издательство: БГУ: Общественные науки: Языкознание – URL: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/57356>
2. Половкова, В. А. Семантическая классификация неологизмов / В. А. Половкова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 34 (324). — С. 144-146. — URL: <https://moluch.ru/archive/324/73254/> (дата обращения: 08.04.2024).
3. Шанский, Н. М. Лексикология современного русского языка / Н.М. Шанский.— М.: ЛКИ, 2007.— 304 с. (Дата обращения 08.04.2024)
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – 476 с. (Дата обращения 08.04.2024)
5. Интернет-ресурс «Новые слова» [<https://wordsonline.ru/samples/new.htm>. Дата обращения 05.04.2024]
6. Словарь языка интернета.ru / под редакцией М. А. Кронгауза [Кронгауз 2016] (Дата обращения 05.04.2024)

ҚАЗАҚ АРХЕОЛОГИЯСЫНА САЛЫНҒАН САРА ЖОЛ БІЛГІРІ

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
Қазақ тілі мен әдебиет білім беру бағдарламасының 1-курс
студенті*

М.Б. Жунусова

*Ғылыми жетекшісі: -тарих ғылымдарының кандидаты, тарих
кафедрасының доценті З.Ш. Айткенов*

Қазақ ғылымы мен мәдениетінің дамуына үлес қосқан жандардың бірі - ғалым, профессор Әлкей Марғұлан. Оның алғашқы ізденісі –Қазақстан мен Алтай халықтарының тарихын зерттеуден басталды. Мақалада ғалымның археологикалық зерттеулеріне шолу жасалып, өзіндік ұстанымы мен жолы жайлы сөз қозғалады. «Ежелгі құрылыс өнері мен қалалары тарихынан», «Орталық Қазақстандағы Бегазы-Дәндібай мәдениеті» және т.б. монографиялары қарастырылады.

Тірек сөздер: тарих, археология, мұра, сәулет, этнография

Один из вкладчиков в развитие казахской науки и культуры-ученый, профессор Алкей Маргулан. Его первые поиски начались с изучения истории народов Казахстана и Алтая. В статье дается обзор археологических исследований ученого, рассказывается о его положении и пути. Рассматриваются монографии «Древнее искусство строительства и истории городов», «культура Бегазы-Дандыбай в Центральном Казахстане" и др.

Ключевые слова: история, археология, наследие, архитектура, этнография

One of the contributors to the development of Kazakh science and culture is a scientist, Professor Alkey Margulan. His first search began with the study of the history of the peoples of Kazakhstan and Altai. The article provides an overview of the scientist's archaeological research, tells about his position and path. The monographs "The ancient art of construction and the history of cities", "Begazy-Dandybai culture in Central Kazakhstan" and others are considered.

Keywords: history, archeology, heritage, architecture, ethnography

Әлкей Марғұлан –энциклопедиялық өредегі жан-жақты ғалым. Ол тарих, археология, этнография, әдебиет және өнер салаларында өнімді еңбек етіп, ғылыми-танымдық өресі биік мұраларды дүниеге келтірді. Ғалымның қыруар уақыт пен күш-жігер жұмсап, мұрағат қойнауларын білгірлікпен атқарып, Шоқан Уәлихановтың шашылып қалған еңбектерін бес том етіп жарыққа шығаруы ұлтжандылықтың да, ғалымдықтың да, парасаттылықтың да тамаша үлгісі.

Әлкей Марғұлан кең ауқымды ғалым еді. Ол археологиялық ескерткіштерді, сәулет өнерінің тарихын зерттеуге қомақты үлес қосты. Ол тарихшы, этнограф, филолог, фольклоршы ретінде қазақтар мен Орта Азия халықтарының тарихын зерттеуге мол еңбек сіңірді.

Дегенмен, сан түрлі шығармашылық ізденіс, қызығушылықтарының ішінде ең алғашқы ғылыми еңбектерінен бастап Әлкей Хақанұлы ынта-ықыласымен берілген, өзінің бүкіл саналы ғұмырын арнаған ғылым саласы –тарих пен археология.

Белгілі ғалым М.Жолдасбеков «Ғалымдардың ғалымы Әлкей Марғұлан» атты мақаласында оның телегей теңіз білімін: «Әлкей Хақанұлы нағыз әр салалы ғалым, себебі ол –әдебиетші, тарихшы, археолог, өнер зерттеушісі әрі саяхатшы этнограф. Осыған орай Әлекеңнің ұстаздығы мен жазушылығын қоссақ, бір адамның басына осынша бақыттың топтасуы –сирек кездесетін құбылыс». –деп сипаттаса, ал мінезіндегі қарапайым адамгершілік қасиеттері жөнінде «Осынша көп білгеніне қарамастан, бұл кісілер сұмдық қарапайым еді. Олармен сәлемдесу, сөйлесу оңша қиын болмайтын», - деп еске алады [1,14].

Әлкей Марғұланның сан қырлы ғалым екенін жоғарыда атап өттік. Ол қазақ әдебиетінің жырларын да, халық ауыз әдебиетінде, Шоқан Уалихановтың шашылып қалған еңбектерінде зерттеумен айналысқан. Не себепті Ә.Марғұлан осы жолдан алыстауға шешім қабылдады? Биліктің қысымынан соң Әлкей Марғұлан қазақтың көне тарихын зерттей бастайды.

«Оған академик Қаныш Сәтбаев «Сен енді идеологиясы аз, қазақ архитектурасы мен археологиясының тарихын зертте. Мұнда саған идеологиялық қудалау болмас» деп кеңес берді», -дейді жазушы Тұрсын Жұртбай.

Ал тарихшы Мәмбет Қойгелді оның себебін былайша түсіндіреді: «Неге Әлкей Марғұлан қазақтың көне тарихын, археологиясы мен этнографиясын зерттеді?» деген сұрақ туындайды. Ол Алаш зиялыларының жанында жүріп есейді. 1920-30 жылдары Қазақстанда жүргізілген репрессиядан кейін Әлкей Марғұлан қазақтың археологиясы мен этнографиясын зерттей бастады. Себебі, ол саяси тақырыптарды жазуға болмайтынын түсінді», -дейді.

Ә.Марғұланның Орталық Қазақстандағы алғашқы жылғы зерттеу нәтижелерінің өзі-ақ ғылымда қалыптасқан тұжырымға енгізілді. Бұрын отырықшылық мәдениет және қалалық өркениет Сырдария, Талас өзендерінің алабында, Шу өзенінің жоғары ағысында ғана таралған деп есептеліп келген еді. Бірақ зерттеу нәтижесінде Қазақстандағы көшпенді және отырықшы тұрғындардың, мал шарушылығы мен егін шаруашылығының тығыз байланыста болғандығы жөнінде жаңа мәліметтер табылады. Аталмыш зерттеу нәтижесінде «Ежелгі Қазақстан құрылыс өнері мен қалалары тарихынан» деген монография жазылып, 1951 жылы баспа бетін көреді [2].

Жоғарыда аталған еңбекте көне қалаларды жазбаша деректермен үйлестіре зерттеу жөніндегі материал жинақталып және жүйеленіп қана қоймаған, сонымен қатар осынау күрделі мәселені зерттеудің жолдары қарастырылған. Бұл жерде ғалым VIII ғасырдың басынан Тарбанд деген атаумен белгілі болған Отырар қаласын зерттеумен айналысқан. 70-80-жылдары Отырар орнын қазып, бірқатар құнды монографияларды дүниеге келгенде ғалымның көптеген идеялары іске асты. Сонымен қоса, Ә.Марғұлан –қала мен даланың өзара әсерін, қазақтардың этногенезі, көшпенділердің мемлекеттігі мәселелерін алғаш қозғаған ғалым.

Әлемдік археологияның зор жетістігінің бірі –ғалымның Орталық Қазақстаннан қола дәуіріндегі қуатты мәдениет ошағын ашуы. Ол 3000-3500 жыл бұрын қазіргі Қазақстан жерінде бай металл кен орны, төл мәдениеті бар мәдени орталық болғанын дәлелдейді. Дәл сол кезде де қазіргідей Жезқазғанның, Қоңыраттың, Саяқтың мысы, Атасудың қалайысы, Степняктың алтыны игерілген екен. Зерттеген материалдарды әріптестерімен бірігіп жазған «Орталық Қазақстанның ежелгі мәдениеті» деген кітапта жарияланды.

Аталған мәселелердің ең көрнектісі ғалымдардың зор бағасын алған «Беғазы-Дәндібай мәдениеті» деген монографиясы болды. Мұнда Ә.Хақанұлы 1947 жылдан бастап барлық экспедициядан жинақталған ауқымды археологиялық материалдарды талдаған.

«Беғазы-Дәндібай» мәдениетін зерттегенде, ғалым көне тайпалардың мал өсірудегі, кең қазудағы және металл балқытудағы шаруашылық әдістеріне мән береді. Аталған кәсіп алғашқы қауымдастықтың кезеңінде ер адамдарды жетекші орынға шығарады. Тайпалардың басты тіршілік саласы саз-балшықтарды өртеу, құмыра жасау өнерімен байланысты болыпты. Кітапта солардың ондаған әдемі суреттері, тамаша үлгілері де жеткілікті берілген. Мәселен, бірқатар білезік, сырға, алқа, кемер белдік тәрізді зергерлік бұйымдарындағы нәзік, көркем өрнектері, оймыштары, бейнелері көз тартады[3].

1950 жылы «Из истории городов и строительного искусства Древнего Казахстана» атты әйгілі кітабы жарық көрді. Онда қазақтың ата-бабасы таза көшпелі халық болмағаны, қазақта отаршылдық дәстүрдің ертеден келе жатқаны археологиялық, архитектуралық және этнографиялық мазмұндағы материалдар негізінде көрсетілді.

Ғалым Сырдария бойындағы қалалардың пайда болуын, дамуын қаңлы, оғыз, қыпшақ тайпаларының тарихымен, көшпелілікті, отырықшылықпен ұштастыра қарастырады. Аталған кітабында Ә.Марғұлан Оңтүстік Қазақстан экспедициясы тапқан материалдарға сүйене отырып, Отырар мен оның айналасындағы қалашықтар қалдықтарын

сипаттайды. Кітапта Отырар сұлбасының сызбасы, керамика суреттері келтіріледі.

30 жылдан астам уақыт ішінде Ә.Марғұланның басшылығымен Орталық Қазақстанда жүйелі түрде археологиялық қазба жұмыстары жүргізіліп, қола дәуірінің және көшпенді тайпалардың мәдениеті жан-жақты зерттелді. Қазіргі күнде Ә.Марғұланның ғылыми еңбектерінің арқасында сақтар мәдениеті андрон мәдениетінің занды жалғасы екендігі толық дәлелденіп, бұл екі мәдениеттің арасында Беғазы-Дәндібай мәдениеті дәнекерлік роль атқаратындығы ғылыми тұрғыда негізделді.

Қола дәуірінен бері қарай келе

жатқан тағы бір ескерткіштер тобы, су

қоймалары – тоғандар, Ә.Х. Марғұлан

Қола дәуірінен бері қарай келе

жатқан тағы бір ескерткіштер тобы, су

қоймалары – тоғандар, Ә.Х. Марғұлан

Қола дәуірінен бері қарай келе

жатқан тағы бір ескерткіштер тобы, су

қоймалары – тоғандар, Ә.Х. Марғұлан

Қола дәуірінен бері қарай келе

жатқан тағы бір ескерткіштер тобы, су

қоймалары – тоғандар, Ә.Х. Марғұлан

Қола дәуірінен бері қарай келе

жатқан тағы бір ескерткіштер тобы, су

қоймалары – тоғандар, Ә.Х. Марғұлан

Қола дәуірінен бері қарай келе жатқан тағы бір ескерткіштер тобы, су қоймалары –тоғандар, Ә.Х.Марғұлан еңбектерінде ерекше орын алған көктемгі суы тез сарқылатын далада егін салуға мүмкіндік беретін бұл құрылыстардың маңызы зор. Қарапайым адам мүлдем көңіл аудармайтын жер бетінде нобай ғана сақталған бұл тоғандарды тауып, зерттеп, жобасын сызып алу тек Ә.Х.Марғұлан сияқты қазақ даласын алақанындай оқи білетін, аңғарымпаз кісінің ғана қолынан келеді.

Ә.Х.Марғұланды «мұртты қорғандарды» зерттеушілердің бірі деуімізге оның басшылығымен 1946 жылы археологиялық экспедицияның есебі ретінде жазған мақаласы дәлел бола алады. Экспедиция Қарағанды облысының Ұлытау, Жезқазған, Жаңаарқа аудандары территориясында орналасқан қорғандарды зерттеді. Қорғандар Сарысу, Кеңгір, Жезді, Байқоңыр және Бұланты өзендерінің маңында көптеп кездеседі [4].

Әлкей Марғұланның ізденіске толы еңбегі Қазақстанның әлемге беймәлім қалалары мен тарихын паш етіп, назарын аударды. Көне дәуірлердегі қазақ жері археологиялық қазба жұмыстары арқасында қайта өмірге келді.

Қорыта айтар болсақ, Ә.Марғұланның артынан қалдырған мол мұрасы қазіргі тарих ғылымында жалпы мәдениетімізде болып жатқан іргелі өзгерістермен үндес, болашаққа қызмет жасайтын ұлтымыздың рухани байлығына жатады. Ә.Марғұлан шығармашылығын, сондай-ақ тарих ғылымының белгілі бір саласымен ғана шектеп қарастыру қателікке ұрындырады. Өйткені, ғылымның өзі тарихи процестерді жан-жақты өзара салыстыра, ұштастыра зерттеуді мақсат тұтқан. Сондықтан да ол археологиялық ескерткіштерді тарихи-жазба деректермен, тарихи жазба деректерді аңыз-жырлармен, аңыз-жырларды алдыңғы екеуімен байланыстыра зерттеген. Сол арқылы ғалым халқымыздың жүріп өткен тылсым әлемін жарқыратып, аша білген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жолдасбеков М. Ғалымдардың ғалымы Әлкей Марғұлан /// Заман-Қазақстан, 1996 жыл, 17 көкек.
2. Мұқтар, Ә. Әлкей Марғұланның Сарайшықты зерттеуі [Мәтін] / Ә. Мұқтар // Egeмен Qazaqstan. - 2019. - 6 наурыз (№44). - 8 б.
3. Негимов, С. Мыңжылдықтар шырақшысы [Мәтін] / С. Негимов // Ана тілі. - 2023. - 2-8 наурыз (№ 9). - 8 б.
4. Жақанов, И. Марғұланның аманаты [Мәтін] / И. Жақанов // Жұлдыз. - 2022. - № 5. - 172-177 б.

ИНТЕРНЕТ - МЕМЫ В МЕДИЙНОМ ПОЛЕ: МУЛЬТИСЕМИОТИЧЕСКИЙ И МУЛЬТИСЕНСОРНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Жұмагұл Анель Рүстемқызы

*НАО «Павлодарский педагогический университет им. Ә. Марғұлана»,
Республика Казахстан, г. Павлодар. e-mail:
anelatambaeva270@gmail.com*

Аннотация. В статье рассматривается технология использования интернет-мемов при обучении учащихся средней образовательной школы русскому языку; определяется эффективность их применения в качестве учебного материала, способствующего формированию у обучающихся лингвострановедческой компетенции. Цель работы – выявление значимости применения интернет-мемов для формирования лингвострановедческой компетенции у школьников при обучении русскому языку. Научная новизна исследования состоит

в обосновании эффективности использования интернет-мемов для овладения школьниками обучающимися лингвострановедческой компетенцией как частью коммуникативной компетенции, в дальнейшем позволяющей школьникам сформировать языковые навыки и умения. В результате исследования определяются особенности интернет-мемов как источника страноведческой информации, устанавливается значимость их использования при обучении русскому языку как учащемуся, выявляются возможности их применения как средства формирования лингвострановедческой компетенции у обучающихся. Ключевые слова: русский язык, интернет-язык, интернет мем, мотивация, образование.

Аңдатпа. Мақалада орта білім беру мектебінің оқушыларын орыс тіліне оқытуда интернет-мемдерді қолдану технологиясы қарастырылады; оларды білім алушылардың лингвистикалық-елтану құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін оқу материалы ретінде қолданудың тиімділігі анықталады. Жұмыстың мақсаты-орыс тілін оқыту кезінде оқушылардың лингвистикалық-елтану құзыреттілігін қалыптастыру үшін интернет-мемдерді қолданудың маңыздылығын анықтау. Зерттеудің ғылыми жаңалығы студенттерге тілдік дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік беретін коммуникативті құзыреттіліктің бөлігі ретінде оқушылардың лингвистикалық-елтану құзыреттілігін игеру үшін интернет-мемдерді қолданудың тиімділігін негіздеуден тұрады. Зерттеу нәтижесінде интернет-мемдердің елтану ақпаратының көзі ретіндегі ерекшеліктері айқындалады, оларды оқушы ретінде орыс тілін оқытуда қолданудың маңыздылығы белгіленеді, оларды білім алушыларда лингвистикалық елтану құзыреттілігін қалыптастыру құралы ретінде қолдану мүмкіндіктері анықталады. Түйінді сөздер: орыс тілі, интернет тілі, интернет мем, мотивация, білім.

Internet memes in the media field: a multi-semiotic and multi-sensory approach to teaching the Russian language

Summary The article examines the technology of using Internet memes in teaching secondary school students the Russian language; determines the effectiveness of their use as an educational material that contributes to the formation of students' linguistic and cultural competence. The purpose of the work is to identify the importance of using Internet memes for the formation of linguistic and cultural competence among schoolchildren when teaching the Russian language. The scientific novelty of the study consists in substantiating the effectiveness of using Internet memes to master students studying linguistic and cultural competence as part of a communicative competence, which further allows students to form language skills and abilities. As a result of the research, the features of Internet memes as a source of regional information are determined, the importance of their use in teaching Russian as a student is established, and the possibilities of their use as a means of forming linguistic and regional competence among students are revealed. Key words: Russian language, Internet language, Internet meme, motivation, education.

Введение. Интернет-мемы-это уникальное явление, которое способствует развитию и распространению социальных сетей, очень популярный среди подростков. В настоящее время существует бесчисленное множество интернет-сообществ, посвященных мемам на определенную тему. Мемы быстро проникли в наше повседневное общение, стали его неотъемлемой частью, повысили интерес и

красочность. В школьной среде учащиеся активно используют мемы в общении. Чем креативнее мем, тем больший интерес к нему проявляют подростки. Поэтому многие учителя иностранных языков стремятся повысить интерес учащихся к уроку русского языка с помощью системы интернет-мемов [1]. Интернет-мемы представляют собой особый вид текста – полимодальный текст, где восприятие содержания мема происходит посредством нескольких каналов: зрительный и слуховой. Восприятие образов – является культурно обусловленным. Это означает, что интерпретация информации, полученной через тот или иной канал восприятия, происходит в соответствии с нормами, правилами и закономерностями, закреплёнными в культурной и социальной норме того языкового коллектива, членом которого является человек, воспринимающий мем. Таким образом, социокультурный аспект восприятия мема – это важный аспект в правильном понимании и интерпретации содержания мема [2]. Без учёта социокультурной специфики мема, которая выражается через языковые средства этого мема и через вербальную интерпретацию содержания мема человеком (носителем того или иного языка) невозможна правильная интерпретация мема. Существует необходимость учитывать социокультурный компонент, влияющий на восприятие и интерпретацию мема. Эта необходимость обусловлена лингвоспецифическими особенностями как непосредственно вербальной части самого мема, так и вербализацией информации, полученной в результате интерпретации содержания мема. Таким образом, понимание важности лингво- и социокультурного аспекта, оказывающие влияние на восприятие мема и лингвоспецифичности вербальной составляющей мема или результата интерпретации содержания мема необходимо для повышения эффективности использования мема в качестве средства обучения [3].

Результаты и обсуждения. В век визуализации преподавателю приходится разрабатывать и внедрять новые техники восприятия учебной информации. Многие из них становятся доступными благодаря компьютеризации образовательного процесса. Эффективность усвоения повышается, если наглядность в обучении выполняет не только иллюстративную, но и когнитивную функцию, то есть используются когнитивные графические учебные элементы. Методически грамотный подход к визуализации обеспечивает и поддерживает переход обучающегося на более высокий уровень познавательной деятельности, стимулирует креативный подход. Такой метод хорош для старших классов. Посредством интернет-мемов старшеклассники научатся не только передавать информацию, но изучать слово, предмет исключая ложную инфор-

мацию. В 10,11 классах иногда даже полезно давать подобного рода задания [2]. Термин мем и концепция мема были предложены эволюционным биологом Ричардом Докинзом в 1976 г в книге «Эгоистичный ген». Докинз рассматривал идею о том, что вся культурная информация состоит из базовых единиц – мемов, точно так же, как биологическая информация состоит из генов. Как и гены, мемы могут подвергаться естественному отбору, искусственной селекции, мутациям [4]. Задачи интернет-мема: 1) репрезентация, то есть воспроизведение увиденного, услышанного, прочитанного человеком, с возможным изменением информации; 2) коммуникативная – это актуальная и реактивная реакция на ситуацию, порождение дискуссии. А также создание языка, доступного всем; 3) информационная – отражение событий действительности, информирование общества о новых и интересных явлениях. Лингвистический мем – это мем имеющий языковое выражение, обладающий собственными систематическими изменениями в области синтаксиса, лексики и орфографии [5].

На уроках русского языка, чтобы разогреть интерес учащихся к лексическим средствам выразительности можно использовать задания-карточки:

Задание №1 Используйте фразеологические единицы, крылатые выражения, цитаты и афоризмы. Игра «Угадай источник»

Задание №2 Найдите или создайте МЕМ. Используйте эмоциональную составляющую речи: обращение к пользователю и приглашение к соучастию. Мем должен отражать основную идею-тему-цель предмета. Образец:

В качестве домашнего задания можно попросить придумать мемы. Шутки могут стать серьёзным заданием, а не просто поднять настроение ученикам. Выпускники с удовольствием выполняют такие задания. Ребятам предлагается несколько сервисов: 1) Mr-Mem - <https://mr-mem.ru/> сайт с большой коллекцией готовых шаблонов и возможностью добавить свой. Искать подходящий можно по тегам, да и действий никаких особых не потребуется: только вставить подготовленный текст. 2) Imgflip - <https://imgflip.com/> здесь помимо стандартных мемов можно создавать демотиваторы и гифки, это тоже полезные и смешные инструменты. 3) Meme-arsenal - <https://www.meme-arsenal.com/create/chose?type=comics> этот простой сервис пригодится в создании мемов-комиксов. Мемы насыщены разнообразной лексикой и грамматикой. Их можно использовать на этапе введения лексики, так и на этапе закрепления. Например, после изучения раздела «Лексика и фразеология. Лексикография» в 10 классе можно предложить учащимся серию мемов, где они должны заполнить

пропуски, используя новые слова. Можно применять игру слов («Играл на гитаре – проиграл»), оксюмороны, метафоры и переносное значение слов. Основа любого мема – это юмор. На узнаваемом ярком фоне в большинстве случаев задайте фразу-установку, а затем включите неожиданную концовку-кульминацию. Как же работает этот приём с лингвистическими мемами? Преподаватель демонстрирует несколько лингвистических мемов, а обучающиеся планируют какие языковые средства используются и для чего. Происходит развитие грамматической компетенции – умений и навыков передачи категориальных значений, понимание принципов построения синтаксических конструкций, знание фонетических, словообразовательных, орфографических и иных норм и правил, а также умение использовать их в практике. Ребята находят нарушения и сами создают собственные лингвистические мемы:

Развиваются стилистические компетенции – нахождение и анализ каламбуров, оксюморонов, метафор, интертекстуальных маркеров. Создание собственных мемов и анализ предложенных. При подготовке к ЕНТ по русскому языку можно психологической разгрузкой немного разнообразить урок при закреплении лексических понятий русского языка: фразеологизмы, синонимы и антонимы. Задания по лексике включены в часть 1 единого государственного экзамена по русскому языку. Можно подготовить заранее лингвистические задачи используя МЕМ.

Используя словарь, можно создать карточки с заданиями для выпускников. В качестве домашнего задания можно предложить варианты заданий для создания собственных Мемов.

Визуальный ряд на уроке русского языка стоит далеко не на последнем месте. Примеры сопровождаются картинками, с которыми они связаны напрямую, либо на ассоциативном, метафорическом уровне. В идеале сочетание примера и картинки порождает комический эффект или даёт повод задуматься. Заключение. Придя к выводу, можно сказать, что использование интернет-мемов на уроках – актуальный метод учебной деятельности в наше время. Данный подход позволяет педагогу лучше донести предлагаемый материал для ученика, повысить его заинтересованность, следовательно это положительно повлияет на его успеваемость. Работа по этой теме продолжается, итоговые результаты исследования будут отражены в дипломной работе по аналогичной теме.

Список использованных источников

1. Канашина С. В. Интернет-мем как медиатекст / С. В. Канашина. – Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Филология. Журналистика. – 2019. – Т. 19. – Выпуск 1. 2.

[https://letidor.ru/obrazovanie/kak-memy-pomogayut-gotovit-shkolnikovk-
ege.htm](https://letidor.ru/obrazovanie/kak-memy-pomogayut-gotovit-shkolnikovk-
ege.htm)(дата обращения:31.05.2023). 3. Горошко Е. И. Интернет-коммуникация:
проблема жанра / Е. И. Горошко. – Жанры и типы текста в научном и медийном
дискурсе: межвуз. сб. науч. тр. – Выпуск 4. – Орел. – 2006.. 4. Громовая М. И.
Интернет-мем как лингвокультурема современного филологического анализа / М.
И. Громовая. – Одесса : КП ОГТ, 2015. – № 23. – 142 с. 5. Зиновьева Н. А.
Воздействие мемов на Интернет-пользователей: типология Интернет-мемов / Н.
А. Зиновьева. – Вестник экономики, права и социологии. – 2015. – № 1. – 391 с.
References

1. Kanashina S. V. Internet-mem kak mediatekst / S. V. Kanashina. – Izv. Sarat. un-ta.
Nov. ser. Ser. Filologiya. Zhurnalistika. – 2019. – Т. 19. – Vypusk 2.
[https://letidor.ru/obrazovanie/kak-memy-pomogayut-gotovit-shkolnikovk-
ege.htm](https://letidor.ru/obrazovanie/kak-memy-pomogayut-gotovit-shkolnikovk-
ege.htm)(data obrashcheniya:31.05.2023). 3. Goroshko E. I. Internet-kommunikaciya:
problema zhanra / E. I. Goroshko. – Zhanry i tipy teksta v nauchnom i medijnom
diskurse: mezhvuz. sb. nauch. tr. – Vypusk 4. – Orel. – 2006.. 4. Gromovaya M. I.
Internet-mem kak lingvokul'turema sovremennogo filologicheskogo analiza / M. I.
Gromovaya. – Odessa : KP OGT, 2015. – № 23. – 142 s. 5. Zinov'eva N. A. Vozdejstvie
memov na Internet-pol'zovatelej: tipologiya Internet-memov / N. A. Zinov'eva. –
Vestnik ekonomiki, prava i sociologii. – 2015. – № 1. – 391 s.

РАЗРАБОТКА И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

Кабиденова А. Г.

*студентка Павлодарского педагогического университета
им.А.Маргулана, г. Павлодар*

Суюнова Г. С.

Научный руководитель: доктор филологических наук, профессор

Аннотация: Теоретическая значимость статьи определяется углублением научно-методических аспектов вопроса о творческих заданиях как средстве развития у учеников когнитивных навыков. Практическая значимость заключается в возможности использования результатов работы, а именно творческих заданий по теме «Односоставное предложение» - в преподавании синтаксиса в школьном курсе русского языка.

Аннотация: Мақаланың теориялық маңыздылығы студенттердің танымдық дағдыларын дамыту құралы ретінде шығармашылық тапсырмалар мәселесінің ғылыми-әдістемелік аспектілерін тереңдету арқылы анықталады. Практикалық маңыздылығы жұмыс нәтижелерін, атап айтқанда «Бір мүшелі сөйлем» тақырыбы бойынша шығармашылық тапсырмаларды – мектептегі орыс тілі курсында синтаксисті оқытуда пайдалану мүмкіндігінде.

Annotation: The theoretical significance of the article is determined by the deepening of scientific and methodological aspects of the issue of creative tasks as a means of developing cognitive skills in students. The practical significance lies in the

possibility of using the results of the work, namely creative tasks on the topic "One-part sentence" - in teaching syntax in a school course of the Russian language.

Ключевые слова: творческое задание, предложение, русский язык, односоставное предложение.

Тірек сөздер: шығармашылық тапсырма, ұсыныс, орыс тілі, бір мүшелі сөйлем.

Key words: creative task, proposal, Russian language, one-part sentence.

Сегодня в мире, где все больше доминируют экраны и технологии, развитие творческих способностей у детей стало более важным, чем когда-либо. Обучение в классе часто упускает из виду важность обучения учащихся творческому мышлению. В результате учащиеся не являются реальными субъектами процесса обучения, снижается продуктивность урока, что препятствует достижению учебных целей преподавателем и учеником. В подобной ситуации применение творческих заданий разных уровней на уроках как нельзя лучше способствует развитию креативности учащихся, активизирует их учебную деятельность, увеличивает продуктивность занятий.

Чешский педагог-гуманист Я.А. Коменский в своем труде «Великая дидактика» подчеркивает важность применения разнообразных методов обучения. Он утверждает, что учитель должен учитывать обстоятельства и использовать все доступные пути для раскрытия познания. Согласно его дидактике, первоначальной задачей является внушение у школьников серьезной привязанности к предмету, демонстрация его превосходства и приятности. Из этого следует, что «Правильно обучать юношество- это не значит вбивать в головы собранную из авторов смесь слов, фраз, изречений, мнений, а это значит - раскрывать способность понимать вещи, чтобы именно из этой способности, точно из живого источника, потекли ручейки...» [1, с.68].

В исследованиях английского педагога и философа Джона Локка были высказаны рекомендации относительно форм обучения. Он предлагал использовать игровые формы обучения, внедрять книги с иллюстрациями и обучать путем практического закрепления полученных знаний и умений. Эти рекомендации, сделанные еще в 18 веке, подчеркивают важность творческих подходов к обучению.

В настоящее время проблема развития творческих способностей обучающихся остается актуальной в методике. На наш взгляд, эффективным средством развития познавательного интереса учащихся является использование в учебном процессе творческих заданий.

Скрыбыкина О. И. определяет творческие задания следующим образом: «Творческие задания — это разнообразные задания на сочинительство, обычно с соблюдением некоторых более или менее

трудных условий, они способствуют развитию, с одной стороны, фантазии и изобретательности в использовании средств языка, с другой — способности контролировать и критически оценивать свою творческую работу» [2, с.88].

Творческие задания в образовательном процессе имеют несколько важных особенностей. Во-первых, они учитывают индивидуальные особенности учащихся, такие, как характер, уровень знаний и способы мышления. Во-вторых, творческие задания не только закрепляют учебный материал, но и позволяют ученикам проявить свои творческие способности. При выполнении таких заданий школьники создают нечто новое, что может быть полезным для их собственного развития. В-третьих, подготовка к творческим заданиям требует предварительной подготовки со стороны преподавателей, включая разработку структуры учебных материалов. Наконец, результат выполнения творческого задания – это продукт, который ученики могут использовать в будущем.

Мы решали задачу установить дидактический эффект использования творческих заданий при изучении темы «Односоставные предложения в русском языке». Для этого мы использовали методы беседы, тестирования и опроса среди учащихся 8 классов, чтобы выявить пробелы в их знаниях по теоретическому материалу данной темы. Также мы использовали метод наблюдения, чтобы получить целостную картину процесса обучения учеников в обычном режиме. Метод эксперимента был применен для сравнения динамики продуктивности класса при использовании творческих заданий и при их отсутствии.

Целью нашей экспериментальной работы было выявление уровня знаний у школьников по теме «Односоставные предложения», а также определение сильных и слабых сторон учащихся и пробелов в изучении данной темы, с которыми необходимо работать в дальнейшем.

Опытно-практическая работа проводилась на базе двух классов: 8 «Д» и 8 «Е» школы-гимназии № 9 им. Шапыка Шокина. В 8 «Д» классе обучается 26 школьников (15 мальчиков и 11 девочек), а в 8 «Е» - 29 человек (16 мальчиков и 13 девочек). В каждом классе примерно 5-6 детей имеют высокий уровень успеваемости по всем учебным дисциплинам, остальные учащиеся имеют средний уровень успеваемости. Некоторые ученики обладают хорошей памятью и творческим мышлением, что облегчает им освоение учебного материала. Однако есть и те, кому требуется дополнительное время для полного освоения темы.

Тестирование включало 10 вопросов с одним верным вариантом ответа: пять теоретических и пять практических вопросов. После тестирования учащимся предлагалось ответить на три открытых вопроса без оценивания. Это помогло выяснить, какие трудности испытывают учащиеся при прохождении данной темы и на что следует обратить внимание при подаче теоретического и практического материала. Для проведения констатирующего этапа использовались листы с распечатанным текстом, ручка и карандаш. Ученикам давалось 20 минут на выполнение задания.

Результаты тестирования показали, что в среднем ученики набрали 7,84 балла из 10 (74,8%). Шесть учеников достигли максимального количества баллов (10). Ошибки допускались в следующих темах (по мере убывания): безличные предложения: 27,2% ошибок; неопределенно-личные предложения: 25% ошибок; обобщенно-личные предложения: 18,1% ошибок; назывные предложения: 16% ошибок и определенно-личные предложения: 13,6% ошибок.

Анализ результатов позволяет выделить следующие наблюдения:

Трудности в изучении темы: Ученики 8 классов действительно испытывают некоторые трудности в изучении темы «Односоставные предложения». Это подтверждают результаты тестирования и ответы на вопросы.

Ограниченность учебников: Школьные учебники не предоставляют достаточное количество разнообразных упражнений для усвоения материала. Многие задания однотипны, что может снижать мотивацию учеников.

Желание работать с творческими заданиями: Ученики проявляют интерес к заданиям творческого характера, так как это разнообразит урок и поможет им лучше усвоить теоретический материал. Они также заинтересованы в применении полученных знаний в реальных жизненных ситуациях.

Следующим этапом исследования было проведение опроса креативности Джонсона, который позволяет оценить самооценку креативности учеников. В опросе участвовали 49 учеников.

Опрос креативности (ОК) фокусируется на элементах, связанных с творческим самовыражением, и состоит из восьми пунктов. Он разработан специально для идентификации проявлений креативности, доступных внешнему наблюдению. После проведения опросника мы возможно быстро произвести подсчеты и получить более полное представление о креативности учеников.

На выполнение данного этапа ученикам было дано 15 минут. Результаты приведены ниже в таблице 1.

Таблица 1- Результаты констатирующего эксперимента по выявлению уровня сформированности креативного мышления.

Группы	Уровни креативности				
	Очень низкий уровень (8-14 баллов)	Низкий уровень (15-19 баллов)	Средний уровень (20-26 баллов)	Высокий уровень (27-33 баллов)	Очень высокий уровень (34-40 баллов)
8 «Д»	1уч. (5%)	5уч. (25%)	12уч. (60%)	2уч. (10%)	0%
8 «Е»	0%	6уч. (20,6%)	21уч. (72,4%)	2уч.(7%)	0%

Полученные результаты свидетельствуют о том, что ученики восьмых классов проявляют склонность к креативному мышлению, однако это требует дальнейшего развития для полной сформированности. Следует отметить, что на уроках русского языка учащиеся не всегда уверенно высказывают свои мысли, опасаясь ошибиться перед всем классом. Мотивация и интерес к урокам также не всегда достаточно высоки.

На следующем этапе исследования, который является формирующим, был разработан комплекс творческих заданий для изучения односоставных предложений в школе. Этот комплекс упражнений учитывает возрастные особенности и уровень подготовленности класса. Главная цель комплекса заключается в развитии креативного мышления у школьников на уроках русского языка с помощью творческих заданий.

Применение заданий творческого характера включает разнообразные виды работ, проводимых как индивидуально, так и в командной форме. Чаще всего ученикам с невысоким уровнем обучаемости предлагались репродуктивные задания, а ученикам со средним и высоким уровнями обучаемости - результативные творческие задания. При этом все учащиеся выполняют задачи. Ученикам с низким уровнем обучаемости предлагаются задания с элементами творчества, где необходимо применить знания в измененной ситуации, а остальным - творческие задания, позволяющие применить знания в новой ситуации.

Рассмотрим один из экспериментальных уроков русского языка, связанный с разделом «Еда: необходимость или роскошь. Синтаксис и пунктуация». Учащимся восьмых классов было предложено два задания на выбор: составить рецепт любимого блюда, используя односоставные обобщенно-личные предложения или инструкцию по применению новой созданной технологии или инструмента.

Задача заключалась в использовании в тексте односоставных обобщенно-личных предложений. Предложенные задания требовали от учеников проявления смекалки, фантазии и оригинальности. Учащиеся с удовольствием приступили к выполнению задания. Перед началом работы класс был разделен на команды.

Для правильного выполнения задания ученикам прежде всего необходимо было вспомнить правильную форму сказуемого в обобщенно-личных предложениях. Далее они определялись с тематикой выполнения задачи. Если это был рецепт, то нужно было выбрать одно блюдо и примерно расписать поэтапные процессы приготовления, используя форму обобщенно-личных предложений. При правильном составлении текста и сохранении основной мысли, работа команды оценивалась в 5 баллов. При допущении небольших ошибок команда получала 4 балла.

Учащиеся 8 «Д» класса с большим интересом описывали процессы приготовления мороженого, пиццы и плова, в которых они участвовали дома вместе с родными. Они объясняли, сравнивали и жестикулировали при выступлении. Это задание понравилось ученикам не только потому, что они справились с ним и научились различать виды односоставных предложений, но и потому, что таким образом они окунулись в домашние воспоминания, связанные с приготовлением данных блюд.

При выполнении задания повышенной сложности учащимся 8 «Е» предложено было работать в командах более продуктивно и сплоченно. Команды расписывали инструкции к применению машины времени, 3D-ручки и новой модели смартфона. Во время работы возникали трудности в составлении обобщенно-личных предложений. В конце урока учащиеся пришли к решению своих проблем благодаря повторению материала и объяснению основных теоретических положений.

Мы видим, что данные упражнения, одинаковые по содержанию, могут иметь разный объем и сложность. Задания требуют умственной деятельности, воображения и креативного мышления. Поначалу ученики были недостаточно активны, но в процессе работы они активизировались и охотно выполняли все задания.

На контролирующем этапе исследования ученики восьмого класса прошли повторное тестирование и опросник креативности Джонсона. Содержание тестов и опросников было идентично предыдущему этапу. Результаты показали положительную динамику в двух классах:

8 «Д» класс. Количество учащихся со средним уровнем креативности увеличилось на 15% (5 учеников). Показатель высокого уровня остался без изменений (2 ученика, что составляет 10%).

8 «Е» класс. Количество учащихся со средним уровнем креативности увеличилось на 10.3% (3 ученика). Количество учащихся с низким уровнем креативности также уменьшилось на 10.3% (3 ученика). Учащихся с очень высоким уровнем сформированности креативности в обоих классах не выявлено.

Кроме того, заметно, что учащиеся стали более уверенными, активно высказывают свои точки зрения и защищают свои позиции. Мотивация и интерес к урокам русского языка также повысились. В ходе исследования был получен материал, который позволил заключить, что многие учащиеся начали давать ответы, основанные не только на информации из учебника, но и с добавлением своих умозаключений. Однако оригинальность и креативность в данных ответах пока оставались на невысоком уровне.

Применение заданий на развитие творческого мышления на уроках русского языка способствует повышению активности учащихся, интересу к предмету и улучшению успеваемости. Важно также обращать внимание на тех учащихся, которые испытывают трудности с концентрацией внимания, и помогать им следить за учебным процессом. Однако хотелось бы остановиться на следующем: в ходе выполнения данного эксперимента были ученики, которые не могли сконцентрировать внимание на выполнении упражнений. В этом случае не стоит ругать школьников. Необходимо для начала выяснить причину таких действий и убедить учащихся внимательно следить за учебным процессом.

Отсутствие учащихся с высоким уровнем креативного мышления объясняется необходимостью более продолжительного времени для применения заданий на развитие творческого мышления. Учащимся 8-х классов «Д» и «Е» выполнение таких заданий дается не так легко и быстро, как одаренным учащимся.

Результаты эксперимента подтвердили эффективность внедрения комплекса упражнений по теме «Односоставные предложения» творческого характера на уроках русского языка. Хотя уровень сформированности творческого мышления незначительно повысился, это связано с ограниченным временем применения заданий (около месяца, остальное время заняла подготовительная работа к исследованию).

Содержание некоторых заданий послужило основой для составления СОР и СОЧ. В ходе контрольного эксперимента были

выявлены положительные динамика и результаты у учащихся обоих классов.

Исследование показало, что использование творческих заданий при изучении грамматической темы способствует формированию и развитию индивидуальности, самостоятельности и творческого потенциала личности. Применение таких заданий на уроках позволяет каждому ученику приобрести более глубокие знания по предмету «Русский язык», испытывать комфорт и радость при обучении, а также находить свою нишу и поле деятельности. Таким образом, внедрение заданий способствует повышению эффективности образования и максимальному развитию способностей учащихся.

Список использованных источников

1. Коменский, Ян Амос. Великая дидактика. – Санкт-Петербург: Симашко, 1975. – 282 с.
2. Скрыбыкина, О. И. Влияние творческих заданий на формирование познавательного интереса учащихся на уроках русского языка и литературы / О. И. Скрыбыкина. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2014.

ЕЖЕЛГІ АФИНАДАҒЫ ДЕМОСФЕН ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ. ҚАЗАҚ ШЕШЕНДІК СӨЗДЕРІМЕН САЛЫСТЫРУ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Б.С. Карашашева

*ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Б.Ж. Сарыбаева*

Аңдатпа. Шешендік өнер сан ғасырлар бойы өзіндік тәрбиелік, философиялық сипатын, халық тағдыры мен тарихын сақтай келіп, бүгінгі күнімізге дейін өзектілігін жоғалтқан емес. Бұл мақала көпшілік оқырманға көне Афина жерінің әйгілі ораторы Демосфеннің ой-тұжырымдамаларында сөз болған мәселелерді баяндайды. Сондай-ақ, бұнда қазақ шешендік өнерінің дамуына өзіндік үлесін қосқан би-шешендеріміздің нақыл сөздерімен салыстырылады.

Түйінді сөздер: Афина, Демосфен, мемлекет, халық, афоризм, шешендік сөз, даналық.

Аннотация. Ораторское искусство сохранило свой просветительский, философский характер, судьбу и историю народа на протяжении многих веков и не утратило своей актуальности по сей день. В данной статье широкому читателю представлены вопросы, обсуждавшиеся в мыслях Демосфена, известного оратора древних Афин. Также оно сравнивается с афоризмами наших ораторов, внесших свой вклад в развитие казахского ораторского искусства.

Ключевые слова: Афина, Демосфен, государство, народ, афоризм, красноречие, мудрость.

Annotation. Oratory has retained its educational, philosophical character, fate and history of the people for many centuries and has not lost its relevance to this day. This article presents to the general reader the issues discussed in the thoughts of Demosthenes, the famous orator of ancient Athens. It is also compared with the aphorisms of our speakers who contributed to the development of Kazakh oratory.

Key words: Athena, Demosthenes, state, people, aphorism, eloquence, wisdom.

Ерте заманда шешендік өнер Мысыр, Вавилон, Ассирия, Қытай, Үндістан елдерінде өркендеп дамыды. Алайда, осынау өнердің тарихы Көне Грекиядан басталады. Өйткені, шешендік өнер қоғамдық қажеттіліктен пайда болып, әлеуметтік даму өрістей келе, демократияның жандауының қозғаушы күшіне айналды. Б.з.д. V ғасырдың екінші жартысында грек-парсы соғысынан кейін, Афинада және қоғамдық өмірінде, мемлекет істерінде, саясат майданында маңызды фактор болып саналды. Бұл қасиетті, киелі өнерді аса ынтамен үйрену әр грек азаматының парызы болған деседі. Осылайша риторика ғылымының негізі қалана бастады. Афина жерінде жоғары билікті шын мәнісінде халықтық жиналысы атқарған болатын. Халық мемлекеттік маңызды мәселелерді талқылау үшін әрбір он күннен кейін қала орталығындағы алаңға жиналатын болған. Халықтық жиналыстың шешімін басқа мемлекеттік мекемелер басшылыққа алған. Содан, біріншіден, сөйлеушінің қайсысы болмасын өз ойын дұрыс жеткізе білуі қарсыласының пікіріндегі қате-кемшілікті көрсете білуі өткір мәселеге айналады, екіншіден, полюстің көптеген жұмыстарына белсене араласу мүмкіндігі бірдей және мол болған. Демократиялық дәстүр орнаған Афины полюсінде көптеген ойшылдар, ақындар, мемлекет және мәдениет қайраткерлері өмірге келді. Олар алаңдағы, соттағы және халық жиналысындағы айтыс-тартыста, пікірталаста пісіп жетілді. Сонымен халық мемлекеттік ісін еркін араласқан сайын және осы бастамаға қоғамдық қажеттілік артқан сайын шешендік өнер тез қалыптасты. Шешендік өнер адамдарды ортақ мәселеге назар аудартып қана қоймай, қоғамдық маңызды істерге шоғырлануға ұйытқы болды. Шешендік өнерге баулитын тәлімгер ұстаздарының қатары көбейді. Көне дәуірде шешендік өнерінің көркейіп гүлденуінің екі кезеңі болған. Біріншісі б.з.д. V-IV ғасырлар, Афина елінде Периклден бастап даңқты шешен Демосфенге дейінгі уақыт, ал екінші кезең – Румде б.з.д. бірінші ғасыр немесе Цицерон заманы. Көне заманда адамзаттың рухани болмысының негізгі арналары – риторика мен философия саналған. Әу баста бұл әдебиеттің митамыр жүйесі, яғни түп тамыры болып есептелген. Шешендік өнер және оның теориясы – ұлттық мәдениеттің бөлінбес бөлшегі. Шынайы шешен әрдайым салтанатты жиында жақсылық пен жамандықты, сотта әділеттілік пен

әділетсіздікті, халық кеңесінде пайдалы мен пайдасыз дүниелерді негізгі алып отырған [1, 6-7 б.]. Әр заманда ұмтылғаны, тәнті болғаны – шешендік. Қоғамдық қатынастар жетіліп, өркениет ел мен жер, мемлекет пен қоғам, халықтар арасында өрістеген сайын шешендікке деген сұраныс, ынта-ықылас әр қырынан күшейген. Аталмыш өнерді көпшілік ортаға жеткізу үшін өнер адамына, яғни шешенге (ораторға) бірнеше қабілеттер қажет болған: азаматтық ерлік, әділдік, тапқырлық, парасаттылық, зеректік, т.б. Қай елді алып қарасақ та, кез келген би де, шешен де ақиқатты ашуға, даналықты ізденуге ұмтылған. Жұрт ішіндегі наразылықты жоюға, әділеттілікке қол жеткізуге, адамдардың бойындағы қасиеттерді сынға алуды басты назарға қойған. Шешендік өнер мынадай түрлерге жіктелген: 1) Саяси тақырыпта сөйлеу; 2) Салтанатты мәслихатта сөйлеу. 3) Сотта сөйлеу. Ежелгі Афинада шешендігімен елге танымалы, әйгілі болғандардың бірі Аристотельдің құрдасы Демосфен (б.д.д. 384-322 ж.) болды. Демосфеннің шешендік табыстары – өзімен үнемі, тайынбай жұмыс істеудің нәтижесі. Ол «Сәттің өлшемін тап. Өз жігеріңді таныт» деген талапты ұстанған [6, 23 б.]. Ел аузында «Цицерон сөйлегенде халық көзіне жас алған, ал Демосфен сөйлегенде олар үйіне жетіп, шешеннің айтқанын істегенше асыққан» деп бекер айтылмаған. Демосфен алғаш шаршы топқа шыққанда, күлкіге қалып, жұрт оны ортадан қуып шыққан. Бірақ ішкі рухы мықты жан, морт сынбай, керісінше, «мен қалай да шешен болам, жұртқа сөзімді тыңдатам» деп алдына мақсат қойып, жігерін қамшылаған. Р әрпін ол қарсы алдына күшікті қойып, соның ызасын келтіріп, ырылдағанына қарап үйренген. Ал даусын шығару үшін теңіз жағасына барып, тілінің астына малта тастарды толтырып, толқыған теңіз шуылымен жарыса сөйлеген. Жұрт көзінен біршама уақытқа тасалану үшін Демосфен тіпті басындағы шашының жартысын алып тастаған. Солайша сыртқа шығудан өзін шектеген. Осындай жанкешті әрекетінің арқасында ол Демосфен шешен атанған. Оның Македонияның үстемдік әрекеттеріне қарсы дербестік үшін болған Афина күресінің тұсындағы саясат шешен сөздері, әсіресе, антимакедониялық партияны басқарған кездегі және оның Македония патшасы Филипке қарсы айтқан сындарлы сөздері тарихта қалып, тағылымдық сөздердің қатарына енді [4, 23-24 б.]. Демосфен сөзінің негізгі бөлігі – әңгіме – мәселенің мәнін баяндау. Ол әдеттен тыс шебер салынған, ондағы барлығы өрнек пен динамикаға толы. Сондай-ақ құдайларға, тыңдаушыларға, Аттиканың табиғатына жалынды үндеулер мен түрлі-түсті сипаттамалар, тіпті жаумен қиялдағы диалогтар бар. Сөйлеу ағымы риторикалық деп аталатын сұрақтармен тоқтатылады: «Себебі не?», «Бұл шынымен нені білдіреді?» т.б., бұл сөйлеуге ерекше шынайылық реңкін береді, бұл

мәселеге шынайы алаңдаушылыққа негізделген. Демосфеннің қазіргі таңда бірнеше оқиғалары, жұрт алдында сөйлеген сөздері мен афоризмдері сақтаулы қалған. Автор көбіне пайымды сөздерінде билік пен халық, мемлекеттік іс жайлы сөз қозғаған. Мысалы: Ораторлар әрдайым ең жеңілін емес, ең жақсысын ұсынуы қажет. Әрекетсіз жүзеге асқан кез келген сөз бекер болмақ. Ақылсыз билік – зұлымдық көзі. Мемлекеттің әл-ауқатының екі белгісі бар: байлық және мемлекетке деген сенім. Әрбір диктатор – бостандық жауы және заңға қарсы шығушы. Кінәдан құтылудың ең оңай және сенімді жолы - өзіңізді түзету. Туған жерді қорғау үшін соғысқа аттанған адамнан артық өзге адамда құлшыныс табылмайды. Қазақ шешендігі – қазақ халқы тарихы мен мәдениетінің құрамдас бөлшегі және сарынды саласы. Қазақ шешендігі түркі тілдес халықтардың өмірімен өрнектелінеді, олардың шығармашылығымен түптес, ұқсас келеді. Бұл шешендіктің түп тамырының көнелігін де, көптігін де аңғартады. Қазақ шешендік өнері саласы ел арасындағы оқиғаны объект ретінде суреттеуден, салыстырудан туындайды. Оқиғалар әзіл-қалжыңдар, ел-жұрт атынан айтылған сөздер, әңгімелер арқылы жеткізіледі. Ертеден-ақ, халқымыздың өзіндік басқару жүйесі болды. Ел қамын жеген ерлері, сөзін сөйлеген, әділін айтқан шешендері, білімпаз билері болды. Би – халықтың көкейіндегісін айтқан, ойын жарыққа шығарған әділет жоқшысы. Кезінде Ахмет Байтұрсынов: «Әділ билердің қолындағы билік қазақтың неше түрлі дертін жазатын дәрі еді» - дей келе, билердің халық алдындағы дәрежесін жоғары бағалаған [5, 15-16 б.]. Олай болса, қазақ шешендік сөздерінің жалпы ерекшеліктеріне тоқталайық: •Қазақ шешендік сөздері жазбаша емес, ауызша айтылып дүниеге келеді де, одан кейін бірден жатталып, ұрпақтан-ұрпаққа жетеді. •Айтыла келе бастапқы нұсқа қалып өзгертіліп отыруы мүмкін. Шешендік сөздер кейінгі айтушылар тарапынан қажетіне қарай өзгеріп қолданылып отырған [3, 6-7 б.]. Қазақтың би-шешендері қашанда өздеріне ғана тән болып келетін талғам, принцип және сөз саптаулары арқылы басқалардан ерекшеленген. Ойларын айқын әрі көркем түрде жеткізу үшін көбіне поэтикалық бағытқа қарай ауып, түрлі әдеби-көркемдегіш құралдарды молынан қолданған. Грек ораторларының тұжырымдарына қарағанда, халқымызда айтылар ойды турасынан емес, астарлап жеткізу көп ұшырасады. Осы арқылы тілдік дәстүрді сақтай білген. Мәселен, Әз Жәнібектің «Дүниеде не өлмейді?» деген сауалына Жиренше шешен: Ағын судың өлгені, Алты айда мұз боп қатқаны. Асқар таудың өлгені, Басын бұлттың жапқаны. Ай мен күннің өлгені, Еңкейіп барып батқаны. Қара жердің өлгені, Қар астында жатқаны, - деп жауап қатты. Сондай-ақ Бұқар жыраудың: «... Көш бастау қиын

емес – Қонатын жерде су бар. Қол бастау қиын емес – Шабатын жерде су бар. Шаршы топта сөз бастау қиын – Шешімін таппас дау бар» деген нақыл сөзінен ауыспалы мағынада қолданудың түрлі тәсілдерін көре аламыз. Берілген мысалдардан астарлы ойды бірден аңғарып, тіліміздің аса көркемділігіне, байлығына тағы бір мәрте көз жеткізе аламыз. Сондай-ақ грек шешендік сөздерінде еуропалық көзқарас басым болса, қазақтың нақыл сөздеріне ұлттық болмысымыз тән болып келеді. Жоғарыда айтылғандай, Демосфеннің шешендік сөз тақырыбы әкімшілік, саясат, билік, салтанатты мәслихат турасында жазылған болса, қазақ шешендік сөздері әртүрлі тақырыпқа құрылған. Осыған қатысты шешендік арнау, толғау, дау сынды түрлерге жіктелген. Бүгінде ежелгі грек шешендерінің қалдырған нақыл сөздері ежелгі дәуірдің ең маңызды оқиғаларына барынша тікелей жауап берудің тарихи қызығушылығын ғана емес, сонымен бірге нанымды логика, шабыттандырылған сезім және экспрессивті стиль үлгілері ретінде айқын көрінетін көркемдік құндылықты сақтайды. Қазақ шешендік сөздерінің қатарынан осыған ұқсас Төле бидің «Бейбіт елде сән бөлек, бүлінген елде ән бөлек», Қазыбек бидің «Бірлігі кеткен ер жаман, егесіп өткен ер жаман», Әйтеке бидің «Бай болсаң – халқыңа пайдаң тисін, батыр болсаң – жауыңа найзаң тисін», «Қара қылды қақ жарған – жақсылардың белгісі», «Інінің реті – тас қару, ағаның жөні – басқару» сынды тұжырымды, түйінді ойлары ел ішіндегі бейбітшілік пен бірлікті нығайтуға бағытталған [2, 64-67 б.].

Осы орайда Майқы бидің «Хан әділ болса, халық ынтымақты болады», «Сараң үйге кісің түспесін, парақор биге ісің түспесін», «Хан қасында ақылды би болса, қара жерден кеме жүргізіледі» сынды сөз орамдарын да атап өтуге болады [2, 51-52 б.]. Ежелгі Грекия және қазақ шешендік өнерінің ұқсастығына келер болсақ, сөз тартысы дау үстінде, ел тағдыры талқыланған ұлы жиын-кеңестерде, оңаша ой толғау не сұқбат, әңгіме-дүкен барысында арнау, сәлем, өсиет түрінде де өмірге келген. Шешендік сөздер көбінесе түсінік сөзден басталады. Түсінік сөзде айтылмыш шешендік сөздің немен байланысты, қандай жағдайда туғандығы мен кім айтқандығы баяндалады. Шешендік сөздің, айтылар ойдың негізі – мазмұн. Сөз нақтылы, нені айтса да сендіретіндей, иландырып қарсыласын мойындататындай дәлелді айтылған. Ал мазмұн заманға сай нұсқаларда жаңарып отырған. Бұған қоса, грек шешендері де қазақ шешендері сияқты халықтың санасын оятуға, олардың жағдайын жақсартуға, әлеуметтік, саяси-құқықтық мәселелерін шешудің оңтайлы жолдарын табуға тырысқан.

Қорыта келе, шешендік дәуірге орай, қауымдастық қатынас пен халықтық өркениет қарқынына қарай ұлттық мәдениеттің дәрежесіне

сай әр қырынан көрініс тапты. Шешендік өнер халықтың этникалық өзіндік санасезімін жаңғыртады, онда индивидуальды және қауымдық сананың байырғы және бүгінгі сөйлесу өнері өзара үйлесім табады. Осы тұста нағыз шешен үшін шебер болу жеткіліксіз екенін айта кетсек те болады. Себебі нағыз кәсіби шешен табанда тауып сөйлейтін тапқыр, топ алдында тайсалмай, мүдірмей, сөз бастайтын батыл, сөз сайысында саспайтын сабырлы болуы қажет. Кез келген шешен адамның қуаты сөзінің айқындылығында, ойдың байлығында, тілдің тапқырлығында, сөйлемнің үйлестігінде екенін аңғарамыз. Ежелгі Грекияның атақты шешені Демосфен өзінің сөйлеудегі ақауларына қарамастан, халық жадында мәртебесі жоғары данышпан оратор ретінде сақталып қалды. Қазіргі күнге әдемі де әсерлі сөйлеудің түрлі техникасы жайында ақпарат қалдыра алды. Қазақ шешендік сөздері — бастау алар қайнар бұлақтарын түркілік танымнан түптен тартып, өзіндік ұлттық ерекшеліктерді, қасиеттерді бойына жинақтап, көркемдік қуатымен, ғибраттық сарынымен дараланған, халқымыздың рухани азығына айналған көркемдік құбылыс. Ежелгі Грекия тұрғындары бағзы заманда қазақ шешендік сөздерімен танысса, алғашында айтылған сөздің түп-төркінін, мән-мағынасын ұға алмас еді. Себебі халқымыздың рухани дүниесі өзге елдің дүниетанымынан басқаша, сөз қолданыстары ерекше болып келеді. Гректерге қарағанда, қазақ халқы тәлім-тәрбиеге аса назар аударған. Көпшіліктің бойында жақсы қасиеттерді қалыптастыруды көздеген. Алайда кез келген халықтың ораторларына тән сипат – ойдың дәлдігі, сөздің ұтымдылығы, көркемділігі, халық алдындағы сенім туғыза алатындай жете алған абыройы, беделі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы: Ана тілі, 1997
2. Шаймерденұлы Е. Қазақ афоризмдері (Ақыл-ой антологиясы: бағзыдан – бүгінге дейін). – Астана: Фолиант, 2017
3. Жиреншин О. Сөз серкесі – шешендік. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2015
4. Панов М.И. Риторика от античности до наших дней (Вступительная статья) // Антология русской риторики. М., 1995
5. Ахан Б. Билердің дүниетанымы. – Алматы: Ғылым, 2000
6. Молдабеков Ж. Шешендік: оқу құралы. – Алматы: Қазақ ұлттық университеті, 2014

ЕЛШІЛДІ-ҰРАНДЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ЖӘНЕ ОНЫ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студенті,

Г.Б.Кемелбек

Ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының докторы, профессор
С.Н.Сүтжанов

Аннотация: Алаш әдебиеті қазақ әдебиетінде маңызды рөл атқаратыны сөзсіз. Алашшылдардың қалдырған мол мұрасын мектепте оқыту қазіргі кезде өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Бұл әдебиетті қалай оқыту, қандай әдістермен оқыту, оқушылар бойына қалай сіңірту- осы мақаланың төңірегінде сөз болады. Сонымен бірге, Алаш Орда үкіметінің құрылуы, Қазақ газетінің Алаш тарихында алатын орны жөнінде де сөз болады. Алаш қайраткерлерінің еңбегі талданып, оның қай тұстарын қандай әдіс-тәсілмен оқыту қажеттігі көрініс табады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі беретін пайдасы да анық көрсетіледі.

Түйін сөздер:

Алаш қозғалысы; Алаш қайраткерлері; Алаш әдебиеті; әдіс-тәсілдер; Алаш Орда; Ағарту; мектеп;

Аннотация. Алашская литература, несомненно, играет важную роль в казахской литературе. В настоящее время одним из актуальных вопросов становится преподавание в школе огромного наследия алашистов. О том, как преподавать эту литературу, какими методами обучать, как прививать ученикам - пойдет речь в этой статье. Кроме того, речь пойдет о создании правительства Алаш-Орды, о месте казахской газеты в истории Алаш. Анализируется труд деятелей Алаша, отражаются, какими методами необходимо учить его. Очевидна и польза, которую дает современная система образования.

Ключевые слова:

Движение Алаш; деятели Алаш; литература Алаш; методы и приемы; Алаш Орда; Просвещение; школа;

Annotation. Alash literature undoubtedly plays an important role in Kazakh literature. Currently, one of the urgent issues is the teaching of the huge heritage of the Alashists at school. How to teach this literature, what methods to teach, how to instill in students will be discussed in this article. In addition, it will be about the creation of the government of Alash-Orda, about the place of the Kazakh newspaper in the history of Alash. The work of Alash figures is analyzed, and the methods by which it is necessary to teach it are reflected. The benefits of the modern education system are also obvious

Keywords:

Alash movement; Alash figures; Alash literature; methods and techniques; Alash Horde; Enlightenment; school;

Кіріспе

XX ғасыр қазақ даласы үшін аумалы-төкпелі жылдарға толы болды. Алайда, сондай дүрбелең кезге қарамастан қазақтың көзі ашық

өкілдері бір арнаға тоғысты. Ұлтшылдық рух барлығын біріктірді. Осы рух қазақтан ұлт зиялыларын жасап шығарды. «Алаш Орда» үкіметін құруға итермеледі.

Алаш қозғалысының басты мақсаты – қазақ елінің өзін-өзі басқару, ұлттық мүддесін қорғай алатын мемлекеттік жүйе құру құқын метрополияға мойындату, түбінде дербес мемлекет құру, қазақ жеріне ішкі Ресейден қоныс аударуға шек қою, әлемдік озық тәжірибені пайдалана отырып, дәстүрлі мал шаруашылығын өркендету, егіншіліктің, өнеркәсіптің дамуын қамтамасыз ету, рыноктық қатынастарға жол ашу, жеке адам құқын және басқа демократиялық ұстанымдарды қадір тұту, ұлттық мәдениетті өркендету, оқу жүйесінің, тілдің дамуына қажетті шарттар түзу болды. (3)

Осы мақсатта Алаш қайраткерлері тынбай еңбек сіңірді. Олардың жан-жақты ғылым саласындағы сіңірген еңбегі қазіргі таңда, ғылымның әртүрлі саласында үлкен пайдасын тигізуде.

Алаш қайраткерлерінің ұлттық мүддеге қосқан бұл еңбектері қазіргі таңдағы ғылымдағы шоқтығы биік еңбектер қатарында. М.Жұмабайұлының «Педагогика» саласындағы сіңірген еңбегі, қазіргі уақытта «түркі педагогикасында» алар орны ерекше. Сондай-ақ, тағы да басқа ұлт зиялыларының тек қана әдебиетте емес, сонымен қатар, басқа да ғылым саласында сіңірген еңбектері орасан зор. Ал, осы еңбектер мен шығармаларды мектепте оқыту қазіргі таңдағы мәселелердің біріне айналып отыр. Алаш қайраткерлерінің өз алдына қойған мақсаттарын мектеп қабырғасында жетілдіру барша ұстаздардың басты парызы болып саналады.

1. Алаш Орданың бастауы

XX ғасырдағы қазақ тарихында терең із қалдырған «Алаш» партиясы – қазақтың тұңғыш ұлттық-демократиялық партиясы (1917-20). Алаш партиясының өмірге келуі, біріншіден, қазақ елінің қоғамдық дамуының жаңа экономикалық саяси және рухани негізде қайта құру қажеттілігінің пісіп жетілгендігін, екіншіден Ресей империясының Қазақстанда орнатқан отарлық басқару жүйесінің дағдарысқа ұшырағандығын көрсетті. Қазақ зиялылары қоғамдық сұранысқа сай партия құру әрекетін бірінші орыс революциясы жылдарында (1905-07) қолға алды [2].

1917-1919 жылдары Алашорда үкіметінің көсемдері автономия жариялай отырып, әр тұсқа шашырап кеткен қазақ халқының басын біртұтас мемлекет туы астына біріктіруге күш салып, «Алашорда» үкіметін құрды. Алаш партиясын құру жөніндегі мәселе – 1917 жылы 21-26 шілде аралығында, Орынбор қаласында, I Жалпықазақ съезінде талқыланды. Алдымен, Ә.Бөкейханның жетекшілік етуімен Партияның

облыстық ұйымдары құрылды. 1917 жылдың қазан айында Семейде (төрағасы - Халел Ғаббасов), Омбыда (төрағасы – Айдархан Тұрлыбаев), ал қараша айында Орынборда (төрағасы - Әлихан Бөкейханов) облыстық партия комитеттері ұйымдастырылды. Жаңадан құрылған партия «Алаш» деген атқа ие болды. Бүкілресейлік мұсылмандар кеңесіне съезд шешімімен Ақмоладан Айдархан Тұрлыбаев, Семейден Әбікей Сәтбаев, Торғайдан Әлжан Байғарин, Оралдан Жаһанша Досмұхамбетов, Бөкейден Уәлихан Таңашев, Жетісудан Базарбай Мәметов, Сырдариядан Мұстафа Шоқай, Ферғанадан Ғ.Оразаев сайланды [3].

Алаш Ордашылықтардың барлығының ұлт зиялылары атанғанын білеміз.

«Алайда, ұлт зиялысының кім екендігі туралы толық тани алмаймыз. Әрбір оқыған, сауатты азаматтарды «ұлт зиялысы» деп тану мүмкін емес. Ортақ мақсатта жұмылдырылған, елінің мүддесі үшін топтасқан, ұлттық деңгейді қалыптастыруда бар күшін салған адамдарды ғана «ұлт зиялысы» деп атай аламыз. Дүниеде ұлт зиялысынсыз ұлтты қалыптастыру әсте мүмкін болмаған», – дейді Мұстафа Шоқай өзінің «Ұлт зиялысы» атты мақаласында [1]. Уығымызды бекітіп, шаңырағымызды биіктетіп, шекарамызды шегендеп берген ұлт зиялыларын тану әрбір алаштанушы жас ғалым үшін үлкен міндет болып табылмақ.

2. Қазақ газеті және ағарту ісі

Ұлт көсемі бастау болып ашылған бұл партия қазақ даласында аса маңызға ие бола бастайды. «Қазақ» газетінің мезгілі әдебиетке ұлтшылдық туын көтерген мезгілімен тұстас. Ол уақыт қазақ жұрты 1905 жылдың өзгерісін өткізіп, ел дертінің себебін ұғып, енді қазақты оятып, күшін бір жерге жиып, патша саясатына қарсылық білдіруге жұмылған кезі еді [3]. «Қазақ» газетін жариялаған бастап, алашордашылардың үстемдігі артады. Бүркеншек атпен болсын еңбектерін жариялап, қазақты қараңғылықтан құтқарамын деген үмітпен бастарын қатерге тігеді. Ұлттық мақсатқа жұмыла ұмтылған ұлт зиялылары әртүрлі тақырыптар мен ғылым салаларына жол салды. Атап айтқанда, педагогика, математика, психология, медицина, жаратылыстану және т.б. бағыттардағы түрлі салаларға қосқан еңбектері қазақ даласы үшін ғылымның дамуына қосқан үлкен үлес болды. Біз, Жүсіпбек Аймауытұлын мықты жазушы, драматург, публицист, ақын ретінде танимыз. Алайда, Жүсіпбек Аймауытұлы нағыз психолог. Жазушының «Ақбілек» романының өзі – тұнған психологизм мен жан тебіреністері. Оның педагогика, психология және методика саласында жазған ірі еңбектері өз уақытында елеулі рөл атқарды. Олардың ішінде "Тәрбиеге

жетекші" (1924), "Психология" (1926), "Жан жүйесі және өнер таңдау" (1926), "Тәрбиеге жетекші" (1924), "Психология" (1926) және тағы басқа іргелі зерттеу жұмыстары бар. Бұнымен Алаш зерттеулері тоқтап қалмайды. Алаш қозғалысы мен Алашорда үкіметінің тарихы дәл бүгін де жан-жақты зерттеліп, әлі күнге дейін тиянақталған жоқ [5].

Ол өзінің қамшының сабындай қысқа ғұмырында нағыз поэзия биігіне самғап, оның асқар асуынан өлшеусіз нәр алған біртуар тұлға. Ең бастысы, тұңғыш педагогикалық оқулықтар жазып қалдырды. Оның 1922 жылы «Педагогика» атты оқулығы – педагогика және әдістеме ғылымдарына қосқан үлкен үлесі. Бұл ғылыми еңбегі он бес бөлімнен тұрады. Ғалым оқулықты он төрт ірі бөлімге құрып, әр бөлімінде педагогика ғылымын жан-жақты саралап, болашақ ұрпақ тәрбиесін беруде таптырмас көмекші құрал ретінде қалдырды. Бұл оқулықтың басты мақсаты – ақыл, мінез-құлық, сұлулық, дене тәрбиесін жеке-жеке бөліп қарастырды. Қазіргі кезде «Педагогика» ата-аналарға, мұғалімдерге, студенттер мен оқушылар үшін аса бағалы еңбекке айналды.

Ағартушы еңбегін төрт бағытта жүргізді. Атап айтсақ, оқу, жазуға үйрету, емлеге дағдылау, жазбаша сөзді өркендету, баланың ұғымына лайық ауызша және жазбаша әдебиет түрімен таныстыру. Автор осы тәрбиенің төрт түрін тәпшітеп түсіндіре келіп, былай дейді: «Егер адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі түгел болғаны. Бала берік денелі болса, түзік ойлайтын, дұрыс шешетін, дәл табатын ақылды болса, сұлу сөз, сиқырлы әуен, әдемі түрден ләззат алып, жан толқындырарлық болса, жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болса ғана адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы ... Балам адам болсын деген ата-ана осы төрт тәрбиені дұрыс орындасын...» – деп Мағжан Жұмабаев тәрбие мақсатын айқындап берді [4].

3. Алаш әдебиеті

Алаш әдебиетінің негізгі бастауы Абайдан басталады. Алаш әдебиеті – қозғалыс кезеңінде туған әдебиет. Ұлт-азаттық қозғалыстың өрістеуіне ақын-жазушылардың қаламгерлік те, қайраткерлікте үлестері айрықша болды. Тіпті ол кездегі ақын - жазушылар, қайраткерлермен бірге осы ұлт азаттық қозғалысының негізгі қозғаушы күші болды. Алаш қозғалысы дәуірі – ұлттық жазба әдебиетінің тарихындағы ерекше жылдар. Қазақтың жазба әдебиетінің өмірге келуінің бастапқы кезеңі Абай заманымен байланысты болғанымен, оның жан-жақты өрістеуі ХХ ғ. алғашқы онжылдықтарына сәйкес келеді. ХІХ ғ. екінші жартысындағы жазба әдебиетке Ыбырай Алтынсарин, Абай, Шәкәрім, Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы, Нарманбет Орман-

бетұлы. т.б. кейбір жекеленген әдебиет өкілдерінің шығармашылығы мысал бола алса, келесі ғасырдың басында жазба әдебиет өкілдерінің саны еселеп артты. Жазба әдебиеттің жарық көретін қалыптары – баспасөз, кітап басу ісінің дамуы жазба әдебиетті өркендете түсті. Ендігі жерде әдебиет оқырманға арнала бастады. «Айқап» журналы, «Қазақ» және т.б. сол тұстағы газеттер көркем ойды мыңдаған оқырманға жеткізушіге айналды. Көркем проза, драма, әдеби сын жанрдың алғашқы үлгілері туып қалыптасуы ұлттық жазба әдебиетінің жаңа сапалық деңгейге көтерілгенін аңғартты. Бұл бағытта Алаш қайраткері М. Дулатұлының «Бақытсыз Жамал» туындысы тұңғыш роман болса, Алаш қозғалысы өкілдері Б. Серкебайдың, Ж. Аймауытұлының, М. Әуездің, Қ. Кемеңгерұлының драмалық туындылары осы жанрдың алғашқы үлгілері болғаны белгілі. Әдеби сынның қалыптасуы, оның шығармаға, әдеби мұраға, әдеби үдеріске баға беруі – жазба әдебиеттің есейе бастағандығының айғағы болды. [1] Сөйтіп, бұл жаңашыл дәстүрді Жүсіпбек, Мағжан, Сұлтанмахмұт, Мұхтар, Бейімбет секілді жас дарындар соны көркемдік сапада, тың қырынан жалғастырып әкетті. Соның нәтижесінде, Алаштың қалам қайраткерлері қазақтың тұңғыш романдары мен драмалық шығармаларын, алғашқы әдеби-сын мақалаларын дүниеге келтіріп, өмірді бейнелеу тұрғысынан да, жанрлық жағынан да, көркемдік қырынан да осы кезеңде жазба әдебиеттің қалыптасу кезеңіне нық қадам басқанын байқатты.

4. Алаш әдебиетін мектепте оқыту

Ұлт зиялыларының барлығын тізіп айтуға сан жетпес. Алайда, олардың ұлттық мүддеге қосқан ұлттық маңызды мұраларын санамалап жеткізу басты талап. Ендеше, осы ұлт зиялыларының ұлттық сапаға қосқан ұранды әдебиеттерін мектепте қалай оқытамыз?

Жалпы, мектеп бағдарламасында Алашордашылар және олардың еңбектері оқытылатыны сөзсіз. Бірақ, оны кім қалай оқытып жүр басты мәселе осы. Қазіргі жаңартылған оқу бағдарламасына сәйкес әртүрлі дағдыларды мектеп балаларының санасына сіңіре білу, мектеп мұғалімдері үшін аса маңызға ие болды. Атап айтқанда, «оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым және сыни ойлау» дағдылары. Осы дағдыларды қалыптастыру барысында елшілді әдебиеттің атқарар рөлі басым. Атап айтар болсақ, Мұхтар Әуез және Бейімбет Майлин шығармашылығы оқылым дағдысын қалыптастыруда зор маңызға ие. Жазушылардың «Көксерек» пен «Күлпәш» әңгімелерінен бастап, сансалалы тақырыптарға жол тартатын түрлі әңгімелері мен қысқа повестері және сахнаға ыңғайланып жазылған драмалары оқушының «оқылым» және «шығармашылық» дағдыларын қалыптастырады. Жоғары да біз, Алаш әдебиетінің басталуы Хәкім Абайдан бастау алды

дедік, ендеше Абайдың қарасөздері оқушылардың «тыңдалым» дағдысын және «сыни ойлау» дағдысын қалыптастыратыны сөзсіз. Қарасөздерді тыңдау олардың әрқайсысының мағынасын ашып түсіндіру, оның әрбір контекстіндегі жеткізгісі келген ойды оқушыларға жеткізе білу, оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін үлкен ойлау дағдысын жетілдіреді. Ал, «айтылым» дағдысын жетілдіреді Алаш ақындарын атап өту осы тұста аса маңызды. Айрықша, М.Жұмабайұлы, С.Торайғыр, С.Сейфуллин, І. Жансүгір және т.б. алаштың айбынды ақындарын атап айтуға болады. Ақындардың тілге жеңіл, жүрекке жылы тиетін шығармалары «айтылым» дағдыларын, сонымен қатар, есте сақтау қабілетін дамытуға айрықша рөл атқарады. «Жазылым» дағдысын дамытуға Алаш қайраткерлерінің кез-келген шығармасын алып қарауға әбден болады. Олардың шығармаларын талдау, көтерген мәселелеріне қатысты ойтолғау жазу, оқушының тек қана жазылым дағдысын қалыптастыруда емес, сонымен қатар, өз ойын жеткізе білу, сыни пікір жаза білу мен айта алу секілді танымдарын толықтандырады. Жоғарыда мектепте ұранды әдебиетті кім қалай оқытатыны туралы мәселе көтерген болатынбыз ендеше соған тоқтала кетсек. Негізінен, мектеп қабырғасында алаш зиялыларының шығармалары өте көп оқыталады. Бұл әрине қуантарлық жағдай. Алайда, кейбір Алаш қайраткерлерінің өмірі мен шығармашылығы мектеп мұғалімінің білімсіздігінен көп ашыла алмай жатады. Бұл – өрескел қателік. Алаш тұлғаларының әдебиетін, әрбір әдебиет сабағында оңтайлы әдіс-тәсілдермен қолдана білу мектеп мұғалімдері үшін үлкен тәжірибе, оқушылар үшін білім. Алаш әдебиеті мектепте кез-келген әдіспен өткізуге ыңғайлы. Атап айтсақ, қазіргі замандағы wordwall, learningapps және т.б. кез-келген мектепте қолданылатын АКТ-лар. Тағы да мектеп мұғалімдері алаш әдебиетін таратпа материалдар, шығармадағы кейіпкерлерге венн диаграммасы, мінездеме беру, шығарманы талдау, РАФТ, ПОПС, ФИЛА әдістері арқылы шығарманы бастан аяқ толықтай талдай алады. Тұлғалар өмірбаянын негізге ала отырып, Quiz, Kahoot және т.б. түрлі әдістер мен АКТ-ларды қолдана алады. Біз алаш әдебиетін таныған сайын ұлтқа деген махаббатымыздың ашылатындығын оқушыларға түсіндіре және сезіндіре білуіміз керек.

Қорытынды

Алаш әдебиетін мектепте қазіргі таңдағы түрлі әдістер мен және Мағжан, Жүсіпбек жасап кеткен методика және педагогикасымен оқыту – ұлт болашағы үшін аса қажет дүние. Алашшыл, ұлтжанды азамат алаш әдебиетінен ғана сусындап өсетінін біз есте естен

шығармауымыз керек. Алаш жолын қуу ұлтқа деген құрмет, ал бұл құрметке тек ұлт зиялылары ғана лайық.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1.Сейтқожина Г.К.. Азаттықты аңсаған Алаш жолы /Библиографиялық көрсеткіш/ Арқалық, 2017 жыл [9-13]
- 2.Тілешов Е. Хамзабекұлы Д.. Алаш қозғалысы / Энциклопедиялық анықта/ - Алматы: Сардар, 2014,-596 б [29-32]
- 3.<https://shetbib.wixsite.com/alash-orda/alash-partiyasyny-mirge-kelui>
- 4.<https://aqmeshit-aptalygy.kz/adebiet/maghzhannyng-pedagogikasy-zhaene-ult-taerbiesi-27024/>
- 5.<https://sputnik.kz/20191207/Zhusipbek-Aymauytov-12229799.html>

СӨЗДЕГІ ДӘЛДІК ПЕН АЙҚЫНДЫЛЫҚТЫҢ ӨЗАРА БІРЛІГІ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің студенті, А. С. Кинжалина

*ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының кандидаты,
доцент Б. Ж. Сарыбаева*

Аңдатпа. Мақалада сөздің дәлдігі мен ой айқындылығының байланысы қозғалған. Тіл мәдениетінің басты мәселесі – тілдік құралдардың көмегімен қарым-қатынас жасау барысында адамға ықпал ету. Демек, әркімнің жалпы болмысында мәдениетті болуының қажеттігі сияқты, сөйлеу үстінде де адамның әр сөзді, сөйлемді тартымды, әсерлі қолдана білу кең мағынадағы рухани мәдениеттіліктің бір саласы ретінде қаралуға тиіс.

Түйінді сөздер: сөз, дәлдік, ой, айқындылық, мағына.

Аннотация. В статье речь идет о связи точности слов и ясности мысли. Основная проблема языковой культуры – воздействие на человека в процессе общения с помощью языковых средств. Поэтому, как каждому необходимо быть культурным в своем общем существе, так и умение привлекательно и эффективно употреблять во время речи каждое слово и предложение следует рассматривать как отрасль духовной культуры в широком смысле.

Ключевые слова: слово, точность, мысль, ясность, смысл.

Annotation. The article deals with the connection between precision of words and clarity of thought. The main problem of linguistic culture is the impact on a person in the process of communication using linguistic means. Therefore, just as everyone needs to be cultured in their general being, so the ability to attractively and effectively use every word and sentence during speech should be considered as a branch of spiritual culture in a broad sense.

Key words: word, accuracy, thought, clarity, meaning.

Сөз – белгілі бір зат пен құбылыстың атауы. Сөзді білгенмен оның қандай затты, құбылысты белгілейтінін білмеген, немесе шала-

шарпы ғана білген жан дәлдіктен көз жазып қалады. Кейде осы айтылғанға керісінше, зат пен құбылыстың дәл қалай аталатынын білмеу не оған ден қоймау да, сөз дәлдігінен жаңылуға себеп болады. Кей адамдардың сөзі жұртты ұйытып, тыңдаушылардың айызын қандырады. Ондай сөзді тыңдай беруден әсте ешкім жалықпайды. Ал қайсыбіреулердің сөзі әсерсіз, нәрсіз болып тыңдаушысын мезі етіп жібереді. Мұның өзі сөздің сапасы деген аса күрделі ұғыммен тығыз байланысты. Сөздің қарым-қатынастық сапасының жоғары болуы, ең алдымен, тілмен тікелей байланысты шарттарға тәуелді. Атап айтқанда, сөзді әдеби тілдің нормасына сай қолдану, дәлме-дәл қолдану, талғап, саралап қолдану, бедерін тауып жұмсау, сөз арасын бөтен сөзбен шұбарламау, т.б. сөз сапасына тән тілдік шарттардың негізгілері. Мұндай талаптар сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы тілдік қарым-қатынастың үзілмеуін, беки түсуін қамтамасыз етеді. Сөйлеудегі дәлдікті қалай ұғамыз? Әдетте, сөйлеушінің сөзіне риза болып, айызы қанған адамның «дәл айтты, тауып айтты» деп өзгенің сөзіне баға беріп отыратын кездері бар. Рас, сөйлеуші өз ойын өзгелерге дәл жеткізе алмаса, жаңағыдай бағалаудың болуы да мүмкін емес. Сондықтан әсерді айтылған сөзді «дәл айтты, тауып айтты» деп түйеміз. Бұл – сөз дәлдігі жөнінде әдеттегі түсінік. Мұнда нақтылықтан гөрі жалпылық басым. Сөз дәлдігі деген сапаға қойылар талаптардың бірі – сөзді тілдегі мағынасына лайық қолдану. Сөздің дәлдігі – сөздің реалды шындықтағы заттар мен құбылыстардың атауларына барынша дәлме-дәл келуі. Сөздің дәлдігі, бір қарағанда, сөздің дұрыстығына ұқсас көрінеді. Дегенмен, олардың арасындағы айырмашылықты білудің елеулі мәні бар. Айталық, бір адам екіншісінің қалжағдайын сұрағанда, «жаман емес» деп жауап алуы әбден мүмкін. Бұл жауап – сөз дұрыстығы тұрғысынан талапқа сай келеді, өйткені олар – әдеби тіл нормасына сәйкес айтылып тұр және дағдыда оны айтуға үйреніп қалғанбыз. Демек, жауап берушінің халінің жағымды екеніне көзіміз жетеді. Ал, сөздің нақтылығы талабынан келетін болсақ, бұл жауап қанағаттандырмайды, өйткені сол «жаман емес»-тің мағынасы көп: оған «орташа», «жақсы», тіпті «өте жақсы» деген ұғымдар да сыяды. Объективті баға беру ыңғайында әлгі «жаман емес»-тің не орташа, не жақсы, не өте жақсы екендіктерінің біреуін дәлелдесек, сөйлеу мәдениетіндегі дәлдікті, ақындықты пайдаланғанымыз болып шығады [1, 200 б.]. Ойдың оған байланысты сөздің нақтылығына аса көрнекті қоғам қайраткерлері, жазушылар, өнер адамдары әрдайым ерекше мән беріп отырған. Ұлы сөз шеберлерінің қай-қайсысының шығармашылық лабораториясына үңілсеңіз де, бұл мәселені ойды жеткізудегі басты мәселе деп қарайды. Абайдың, Шәкәрімнің, М. Әуезовтің, Ғ.

Мүсіреповтің т.б. қазақтың бай тілімен сурет сала білген ақын-жазушылардың тілге қатысты ойларында да, өздерінің төл шығармаларында да сөзді нақтылы қолданудың өнегесін тануға болады. Мәселен, Абайдың "Жігіттер ойын арзан күлкі қымбат. Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат" деген өлең жолдарын сауатты қазақтардың бәрі біледі деуге болар. Осындағы сыр мен сымбат сөздерінің дәл орнында пайдаланып тұрғанына ешкім күмәнданбайды. Демек, сөзді нақтылы қолдану дегеніміз, сайып келгенде, синонимдік қатардың ішіндегі автор ойын дәл бере алатын сөзді таңдау болып табылады [1, 202 б.]. Айтушы, жазушы ойының дәл жетуі, түсінікті болуы ауызекі сөйлеудегі қажетті ерекшеліктерді ескеру болса, жазуда тілдік жүйе құрамындағы бөліктердің лингвистика ережелеріне бағындырылады. Сөздің дәл берілуі, ойдың жетуі ғылыми стиль мен ресми тіл стилінде сақталады. Публицистикалық, әдеби тіл стильдер бұдан бөлек. Әдеби тіл ойды бейнелі, сурет күйінде жеткізуді мақсат етеді. Ғылыми стиль нақты санмен, анықтамасының өзі де мағынасын аша алатын терминдермен көрсетіліп, айтар, жазар ойды дәл бере алады. Бірақ тіл көркемдеуді, әдемі жеткізуді, сұлу да бейнелі суретті де қажетсінеді. Бұл – адам жанының сұранысы. Бұны өтейтін өнердің бірі – тіл өнері. Қазақ халқы ойды көркем де қуатты, бейнелі де тегеурінді жеткізуді «өнердің алды» деп бағалайды. Адам ойы тіл арқылы айқындалады. Сөздің өзі – адам санасындағы ұғым, түсініктің көрінісі. Сондықтан да сөз бен ұғымның арасында алшақтық, қарама-қарсылық болмауы керек. Сөз дәлдігі сол сөздің ұғымына сай келетін мағынаны дәл тауып беруімен анықталады. Сөз дәлдігін айтар, жазар ойға ұштастыруда:

1. Әр сөздің жеке тұрғандағы мағынасымен бірге басқа сөздермен тіркескенде өзгерер ерекшеліктерін, қызметін, стильдік сипатын, қолданылу аясын да ескеру;

2. Қазақ тілінің заңдылықтары мен ерекшеліктерін жетік білу.

3. Орфоэпиялық норманы меңгеру: әрбір дыбысты, сөзді, тіркесті дұрыс айту, екпінді нық қою; сөздер арасындағы кідіріс, ырғақты дәл беру;

4. Қосымша қимыл-қозғалыс, ым-ишараны дұрыс, орнымен пайдалану керек [2, 73 б.].

Сөйлеу ішкі мағына, мазмұнға бай болғанда көркем де әсері болады. Ойлап сөйлеп, әр сөзді екшеп таңдап, орнымен қолданудың әңгімелесуде, сөйлеуде мәні зор. Қазақ тілінің мол қазынасын меңгерген, тілді терең білетін сөйлеуші, жазушы сөзі көркем де мағыналы болады. Сөйлеудегі ойдың кең көлемде берілуі, мазмұнының айшық, әсерлі жетуі – білімділік пен мол ақылдың да көрсеткіші. Ұлттық тілдің сыр-сипатын жақсы білетін, әдеби тіл мен ауызекі тіл аражігін бөлшек-

тей алатын, тілдегі түрлі жарыспалы сөздердің қажеттісін екшей алатын, тілдік норма ерекшеліктерін айқындайтын адам сөйлеуде сөз бен ой бірлігінің қатынасына зер сала, ұқыптылықпен қарауы керек. Айтар сөздің мазмұнды жетуі біздің мәдениетімізді де анықтарын естен шығармағанымыз жөн. Сөйлеудің мазмұнға бай болуы, көркем шығуы үшін төмендегілерді есте ұстаған дұрыс: – қандай жағдайға қатысты; – мәселенің шешілуіне қандай жаңа, тың пікір әсер етуі мүмкін; – оны қандай сөздермен берсе неғұрлым әсерлі болады; – айтылған пікірлердің нақты дерекке қатыстылығы қандай; – дау туғызар, келесіге, талдауға, ой елігінен өткізуге болатын қандай ыңғайы, қажеті бар; – айтушы, сөйлеуші ұстанымы не, оның тыңдаушы ұстанымымен сабақтастығы қандай [2, 80 б.]. Сөз мағыналарын жақсы білген адам сөзді орнымен жұмсай алады. Кейде адамдар сөйлегенде не жазғанда сөзді қате қолданып жатады. Мысалы: «Арландар» тобынан алғаш болып қол бастаған Теміртас Жүсіпов табандылық танытты. Осы сөйлемдегі қол бастау қолданыстарында дәлдік жетіспейді. Қол бастау – жорық, соғыс жағдайына байланысты қолданылатын тіркес, дұрысы жарысты бастаған болуы керек. Дәл сөйлеуге қажетті алғышарттың бірі – мағыналас сөздерді, олардың деректі, дерексіз ұғымды білдіретін түрлерін талғап, таңдай білу. Мысалы: жоғары сыныптағы құрдас-тарым да құттықтап келді. Өзінен жоғары сыныпта оқитындарды «құрдас» демейді, құрдастардың жастары шамалас болады. Сондай-ақ еңбек ардагері деген тіркес бар, ал жұмыс ардагері деп айтпаймыз. Сөз дәлдігі – әдеби тіл стильдерінің бәріне бірдей қажетті сапа. Осыған орай, бір стильде норма болып есептелетін қолданыстар екінші бір стильде нормаға қайшы болуы мүмкін. Мысалы: беске бітірді, оқудан құлап қалды т.б. тәрізділер ресми тіл стиліне сай емес, бірақ сөйлеу тілі үшін қалыпты жағдай болып саналады [3, 160 б.]. Сөз дәлдігімен тікелей байланысты ұғымдардың бірі – ойдың айқындылығы. Сөз дәлдігі жекелеген сөздер мен тіркестердің қолданысына байланысты болса, ой айқындылығы тұтас сөйлемнің мағынасына қарай ажыратылады және сөйлеушінің әдеби тілінің байлығы мен нормасын жетік білуімен, грамматикалық формаларды орынды қолдануымен өлшенеді [3, 173 б.]. Таза сөйлеу – ой ақындылығының белгісі. Мақал-мәтелдер мен фразеологизмдер дәлдікпен қолданғанда, ойдың айқындалғанымен қоса, сөйлеудің көркемділік деңгейін көтереді. Ойдың айқындылығы сөз қолданыстағы дәлдікпен тығыз байланысты. Сөз қолданыстағы айқындылық сөйлеушінің тақырыпты қаншалықты меңгергендімен, ойлау жүйесінің тереңдігімен, қазақ әдебиетінің байлығы мен нормасын жетік білумен өлшенеді. Сөз мағыналарын жақсы білген адам сөзді орнымен жұмсай алады. Сөйлеуші сөздердің табиғи мүмкін-

діктерін: тура мағынасын, көпмағыналылығын, синонимдік, антонимдік, омонимдік қасиеттерін кең түрде пайдаланумен бірге, сөздерді ауыспалы мағынада, тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдерді орынды қолдана білмесе, ой айқындылығына нұқсан келеді. Мысалы: Қасымды айтып жіберші, тезірек үйге кірсін! Алғашқы сөйлемде табыс септігінің -ды жалғауы барыс септігінің -ға жалғауының орнына қолданылғандықтан, сөйлемнің алғашқы бөлігіндегі ой айқын емес. Әрбір қолданыста әр түрлі мағынаға ие болатын көп мағыналы сөздерді өз орнында ұтымды қолдана алса, ой мен ұғым дәлдігіне жетеді. Мысалы, дүние деген сөздің қанша мағынасы бар болса, сонша рет қолданысқа түседі: бүкіл әлем, жер жүзі; өмір, тіршілік; мал, мүлік, көңіл-күй одағайы, т.б. немесе мағынасы бір-біріне жуық, мәндес сөздер болғанымен, синонимдер көп жағдайда бірінің орнына бірі жүре алмайды. Синонимдер сөйлеуді көркемдеп түрлендіреді, бір сөзді қайталай беруден арылтады. Кейде керісінше синоним сөздер сөйлем ішінде қабат жұмсалып келе береді. Синоним сөздерді қолдануда шешендердің ұстанған бір тәсілі – оларды сөйлемде қатар келтіріп, градация арқылы, яғни сөз мағынасын бірте-бірте күшейту жолымен оның экспрессиясын арттыру. Шешендік сөздерде синоним сөздер қабат қолданғанда, тілдің жеткізу мүмкіншілігі молайып, тіпті ғылыми түсініктердің өзі сыр ашып, шешіліп сөйлегендей болады. Синоним сөздердің қолданысы дегенде әдетте көркем шығарма тіліндегі бірін-бірі жетектеп, көркем түзілім құрайтын үзіктер мысалға алынып жатады. Ғылыми мәтін сипаты көп сөзділікті көтермейді. Десек те, шешендік баяндауда синоним сөздердің қатар қолданысы мағына айқындығын күшейтіп, шешен тіліне өзіндік үн, шешендік ырғақ береді [4, 189 б.]. Тіліміздегі сөз мағыналарының алуан түрлілігі шешендердің мақсатты сөйлеуіне мүмкіншілік береді. Айталық, бір-біріне кереғар, қарама-қарсы мағынадағы антоним сөздерді шешендік сөздерде ойды әсерлі, бейнелі түрде жеткізудің оңтайлы құралы ретінде ғана қолданбаған, ой айқындылығы үшін қолданған, өмір мен өлім, жақсылық пен жамандық, достық пен қастық, ақ пен қара, адалдық пен арамдық тәрізді кереғар сипаттағы антонимдер би шешендердің сөзінде жиі қолданылып, шешендердің өмірге көзқарасын, философиялық ой түйіндерін білдіреді. Антоним сөздерді барлық ойшылдар өздерінің даналық сөздерінде кеңінен пайдаланып отырған. Не нәрсенің болсын қарама-қарсы қасиеттерін салыстыра түйін жасағанда, ой иесінің айтқалы отырған уәжі ұтқырланып шыға келетінін осы шешендік сөздерден байқаймыз. «Кеңесті білім озады, кеңессіз білім азады» (М. Қашқари); «Көп сұратып берсе – қадірлі болар, аз сұратып берсе – қадірсіз болар» («Моңғолдың құпия шежіресі»); «Қиылып сұрағанға

берсең – өзінді сыйлағаның, немкетті сұрағанға берсең – өзінді қорлағаның» («Алтын шежіре»); «Көп халық ыдыраса, аз халыққа жем болар» (Алтын шежіре»). М. Қашқари екі әрекетті қарама-қарсы қойып, қайсысы артық екенін көрсетсе, «Моңғолдың құпия шежіресі» таза қарама-қарсы ұғымдарды дұрыс ой қорытындысын жасау үшін қолданған. «Алтын шежіреде» ұғымдар керісінше мағына береді, яғни елді аз бен көптің мөлшері шешпейді, татулық шешеді. Тіліміздегі дыбысталуы бірдей, бірақ басқа-басқа мағыналарды білдіретін сөздер саны көп. Ондай сөздерді омонимдер деп атайды. Омонимдерді орнымен қолдану сөйлеуде логикалық қате жіберуден сақтандырады. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні мақал-мәтелдер мен фразеологизмдер дәлдікпен қолданғанда, ойдың айқындылығымен қоса, сөйлеу тілінің көркемділік деңгейін көтереді. «Етігің тар болса, дүниенің кеңдігінен не пайда», - дейді қариялар. – Еркіндігіне қамыт түссе, елдігіңнен не қайыр» дер едім мен» (Қазыбек би). «Құм жиылып тас болмас, құл жиылып бас болмас» деген – төренің тілі. «Құмды илей білсең – қала болады, қараны билей білсең – пана болады» дер едім мен» (Ақтамберді жырау). Осы жолдарда шешендердің мақалдап, мәтелдер сөйлеуі айтылмақ ойдың нанымды, анық, түсінікті жеткізілуіне көмектесіп тұр [4, 192 б.]. Тіл мәдениетінің басты мәселесі – тілдік құралдардың көмегімен қарымқатынас жасау барысында адамға ықпал ету. Әрине, мұндайда тілдің эстетикалық, әдемілік жағынан әсер етуі басты назарға алынады. Демек әркімнің жүріс-тұрысында, жалпы болмысында мәдениетті болуының қажеттігі сияқты, сөйлеу, жазу үстінде де адамның, әр сөзді, сөз тіркесі мен сөйлемді тиісті мағынасына ғана емес, соған қоса, тартымды, әсерлі қолдана білу кең мағынадағы рухани мәдениеттіліктің бір саласы ретінде қаралуға тиіс.

Тіл мәдениетінің ерекшелігін айқындайтын негізгі белгілер мен сапалар болады. Соның ішінде осы дәлдік пен айқындылықты сөз еттік. Қорыта келе, сөздің дәлдігі мен ойдың айқындылығының бір-бірімен тығыз байланыста екенін түсіндік. Яғни, таза әрі анық сөйлеу үшін – ой айқындылығы қажет. Ой айқындылығына негіз болатын – сөз дәлдігі. Егер де сөйлеуші жеткізер ойың сөзді дәл айтумен бастаса, онда тыңдаушы оны түсініп, оның ойының айқындылығы көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Балақаев М., Серғалиев М. Қазақ тілінің мәдениеті. – Алматы: Дәуір-Кітап, 2013. – 240 б. 2. Қапасова Б. Қ. Тіл мәдениеті: Шешендік өнер. – Алматы, 2014. – 224 б. 3. Ермакова Т. Н., Найманбаева Г. М., Найманбаева Б. М. Қазақ тілі. – НұрСұлтан: Арман-ПВ, 2020. – 304 б. 4. 2. Қосымова Г. Шешендік өнердің негіздері. – Алматы: ЖК АҚНҰР, 2019. – 256 б.

БИОГРАФИЧЕСКИЙ ОЧЕРК ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АКАДЕМИКА НАН РК, Д.И.Н., ПРОФЕССОРА Б.Е. КУМЕКОВА

Н.Е. Кузембаев, А.Р. Тусупов
Павлодар, Республика Казахстан

Мақалада қазақстандық тарих ғылымындағы ғылыми бағыт ретінде қыпшақ ғылымының дамуына үлкен үлес қосқан қазақ ғалымының өмірбаяны қарастырылады. Академик Б. Е. Көмеков қазақстандық тарих ғылымында арабистиканың негізін қалаушы болды. Жұмыста ғалымның өмірбаянының маңызды кезеңдері қарастырылып, шығыстанушының өмірінен аз белгілі фактілер келтірілген.

Түйінді сөздер: академик Б. Е. Көмеков, арабистика, қыпшақтану, педагогика, тарих ғылымы.

The article deals with the biography of a Kazakh scientist who made a major contribution to the development of Kipchak studies as a scientific direction in Kazakh historical science. Academician B.E. Kumekov was the founder of Arabistics in Kazakh historical science. In the work the important stages of biography of the scientist are considered, the little-known facts from life of the orientalist are resulted.

Key words: Academician B.E. Kumekov, Arabistics, Kipchak studies, pedagogy, historical science.

В статье рассматривается биография казахского ученого, внесшего крупный вклад в развитие кипчаковедения как научного направления в казахстанской исторической науке. Академик Б.Е. Кумеков был основателем арабистики в казахстанской исторической науке. В работе рассмотрены важные этапы биографии ученого, приведены малоизвестные факты из жизни востоковеда.

Ключевые слова: академик Б.Е. Кумеков, арабистика, кипчаковедение, педагогика, историческая наука.

В исторической науке Казахстана имя выдающегося казахского ученого Б.Е. Кумекова связано с уникальными научными достижениями – открытием государства кимеков и доказательство самостоятельного этнического статуса куманов в триаде кипчакских племен. Эти открытия были тесно связаны с его научно-исследовательской деятельностью на ниве востоковедения – арабистики и тюркологии. Биография будущего академика во многом связана с ростом национальных кадров в Республике Казахстан на фоне истории государства в составе СССР.

5 августа 1940 г. в предвоенный период в г. Джамбул родился Б.Е. Кумеков. В это сложное для страны время после относительно недавней коллективизации и недавних политических репрессий национальной интеллигенции республика восстанавливала свои силы для борьбы с еще более грозным врагом в лице фашизма.

После успешного окончания средней школы будущий академик стал студентом на арабском отделении восточного факультета САГУ. В городе были сосредоточены крупные фонды восточных рукописей, в том числе на арабском языке, была замечательная библиотека, пополнявшаяся силами научных центров РСФСР. Работа с рукописным фондом уже в студенческие годы повлияла на стиль работы будущего ученого, это культурное бережное уважительное отношение к рукописному источнику как к источнику истории и культуры минувших поколений. Работа с первоисточниками стала определяющей в жизни востоковеда и стало кредо на всю жизнь.

В 1961 г. выпускник восточного факультета был отправлен на научную стажировку в Багдадский университет в Ирак. Эта стажировка таила прекрасные возможности для личного знакомства с одним из богатейших центров арабской культуры на Ближнем Востоке, работе с уникальными рукописями мусульманского круга и общению с местным арабоязычным населением.

После окончания вуза в 1963 г. молодой специалист отправился в качестве главного переводчика арабского языка на строительстве высотной Асуанской плотины в Объединенной Арабской республике Египет [1].

С апреля 1965 г. по апрель 1968 г. востоковед обучался в аспирантуре Института истории, археологии и этнологии АН КазССР. Отсутствие специалистов в области арабистики вынудило Б.Е. Кумекова искать научного руководителя в крупных научных центрах страны в Москве и Ленинграде. Желание арабиста заниматься периодом древней и средневековой истории определило выбор им Ленинграда как центра классического востоковедения.

После некоторых раздумий тюрколог С.Г. Кляшторный, взял на себя руководство кандидатской диссертацией Б.Е. Кумекова.

С ноября 1966 г. по ноябрь 1969 г. Булат Кумеков был прикомандирован в Ленинградское отделение Института востоковедения АН СССР [2, с.8]. В этот период в процессе работы с первоисточниками была скорректирована тема диссертационного исследования. Особенно большое влияние оказала на выбор темы диссертации средневековая рукопись арабского географа аль-Идриси, энциклопедия картографии и истории Мусульманского мира. В источнике «Нузхак аль-муштак» был обнаружен ранее неизученный пласт историко-культурной информации о населении и территории Казахстана в период раннего средневековья. Дальнейшая разработка этого исторического источника позволила конкретизировать тему

диссертации «Государство кимаков IX-XI вв. по арабским источникам».

После тщательной проверки письменных источников диссертации специалистами арабистами О.Г. Большаковым и А.Б. Халидовым было дано положительное решение о защите диссертации на ученую степень кандидата исторических наук.

В 1970 г. аспирант Б.Е. Кумекоев блистательно защитил кандидатскую диссертацию поразив научную общественность ленинградских востоковедов степенью проработанности нарративных источников и убедительной аргументированностью основных тезисов диссертации, доказавшего на основе анализа средневековых арабских источников существование самостоятельного политического государства Кимекского каганата. Наряду с этим не меньшее научное значение имеет доказательство комплексного характера хозяйства кимекских племен вопреки бытовавшему стереотипу о «чисто» скотоводческом характере хозяйства кочевников. Не менее сенсационным было доказательство наличие в государстве кимекоев городской культуры и оседлости, что опровергало апологетов европоцентристского подхода, упорно доказывавших отсутствие городской культуры в кочевых обществах.

В 1972 г. кандидатская диссертация востоковеда была издана в качестве монографии и сразу стала классикой отечественного востоковедения [3]. Книга позволила по-новому взглянуть на казахстанское средневековье с точки зрения арабских историко-географических источников.

С 1968 до 1974 г. арабист работал младшим, затем старшим научным сотрудником в Институте истории, археологии и этнографии им. Ч.Ч. Валиханова. В коллективе работали ведущие казахстанские ориенталисты Ю.А. Зуев, К.А. Пищулина, Н.Н. Мингулов, В.П. Юдин, Т.И. Султанов, К.Ш. Хафизова, В.К. Шуховцов, В.Н. Настич, А.Ш. Кадырбаев, М.Х. Абусейтова, С.К. Утениязов. В 1974 г. ученый был назначен заведующим отделом древней и средневековой истории Казахстана [2, с.9].

Работа в институте всецело заняла молодого ученого, отсутствие специалистов арабистов в республике существенно осложняла работу при написании фундаментальных проектов, в которых принимал активное непосредственное участие будущий академик. Наиболее значимой на наш взгляд была работа над фундаментальным пятитомным изданием «История Казахской ССР».

Значительным успехом исторической науки Казахстана следует считать подготовкой к изданию пятитомного собрания сочинений выдающегося казахского ученого Ч.Ч. Валиханова [4]. При подготовке

издания Б.Е. Кумековым было осуществлено немало переводов с арабского языка, внесено немало уточнений в текст издания и написано много комментариев. Республиканское значение имели энциклопедии, посвященные республике и всесторонне освещавшие экономику, историю и культуру страны [5-10].

1970-е и 1980-е годы в отечественной исторической науке были годами создания собственных национальных кадров историков, археологов и этнографов; формирования собственных научных школ и научных направлений; выходом в свет фундаментальных работ, посвященных истории и культуре республики. Все это в целом способствовало формированию имиджа казахстанской исторической науки как ведущей в СССР. Здесь велика заслуга казахстанского ученого Б.Е. Кумекова, фактически во многом реконструировавшего раннесредневековый период в истории государства казахов.

В 1994 г. востоковед Б.Е. Кумеков защитил докторскую диссертацию по докладу «Арабские источники по истории кипчаков, куманов и кимеков VIII – XIII вв.» в диссертационном совете Института востоковедения РАН в г. Санкт-Петербург [11]. Это событие стало сенсацией в казахстанской исторической науке. До этого такой чести удостоивался только археолог К.А. Акишев за открытие им «Золотого человека» из Иссыкского кургана и значительный вклад за разработку темы истории и культуры саков и усуней Семиречья [12-13].

Это событие в востоковедческой науке Казахстана позволяло говорить о том, что республика не утратила свои позиции в области арабистики во многом благодаря научному подвижничеству казахского арабиста. В 1995 г. признание заслуг ученого было отмечено избранием ученого в члены-корреспонденты Национальной академии наук Республики Казахстан (НАН РК).

С 1996 г. по 2007 г. член-корреспондент заведовал кафедрой и был директором Центра кипчаковедения в Казахском государственном юридическом университете, позже переименованного в Международный институт кипчаковедения. Работа в центре позволила ученому продолжить свои изыскания на ниве кипчаковедения, готовить научные кадры для страны и сотрудничать с зарубежными научными центрами и учеными.

В 2003 г. Б.Е. Кумеков за выдающиеся заслуги перед страной и казахстанской исторической наукой был избран академиком НАН РК. Это заслуженное признание на Родине стало закономерным итогом признания вклада ученого в мировую науку.

С января 2008 г. по июль 2009 г. ученый работает в Институте истории, археологии и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова в должности

главного научного сотрудника в отделе древней и средневековой истории Казахстана. С августа 2009 г. по настоящее время академик возглавляет Международный институт кипчаковедения в Казахском национальном университете им. аль-Фараби [2, с.10]. Международный статус института был не случаен. Признание научных заслуг ученого за рубежом способствовало деятельности созданного им научного института в международном масштабе.

С сентября 2012 г. по настоящее время Б.Е. Кумекоев работал профессором Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, где активно способствовал появлению национальных высококвалифицированных кадров – докторов PhD.

Научно-организационная и общественная деятельность академика Б.Е. Кумекоева получила признание общественности республики и за рубежом. Ученый был награжден орденом «Парасат», медалью и нагрудным знаком за особые заслуги в деле развития науки РК, Почетной Грамотой Республики Кыргызстан. Внимание со стороны Кыргызстана не является случайным, востоковед всячески способствовал развитию научных востоковедческих исследований и росту научных кадров в братской республике.

Таким образом, следует констатировать, что вся сознательная жизнь ученого Б.Е. Кумекоева была наполнена служением востоковедной науке и Отечеству на научной стезе. Научные достижения ученого — это достижения мирового масштаба, выходящие далеко за рамки казахстанской исторической науки. Во многом биография ученого — это история появления и становления арабистики и кипчаковедения в исторической науке Казахстана.

Список использованных источников и литературы

- 1 Аупбаев Ж. Жоғалған мемлекет: Ғалым Болат Көмеков көне мемлекетті қалай тапты? // Ана тілі. - 2019. - № 16(1482). - 18-24 сәуір. - 9 б.
- 2 Кузембаев Н.Е. Ученый евразийского масштаба: к 80-летию выдающегося казахстанского востоковеда Б.Е. Кумекоева // Отан тарихы. - №2 (90). – 2020. – С. 5-15.
- 3 Кумекоев Б.Е. Государство кимаков IX – XI вв. по арабским источникам. - Алма-Ата: Наука, 1972. – 156 с.
- 4 Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в пяти томах. Том II. - Алма-Ата: Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1985. 416 с.
- 5 Қазақ энциклопедиясы. - Алматы, 2005. Т. 6.
- 6 Қазақстан тарихы. Энциклопедия. - Алматы: «Литера-М», 2019.
- 7 Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. - Алматы, 2004. Т. 5.
- 8 Отрар энциклопедиясы. - Алматы, 2005
- 9 Павлодарское Прииртышье. Энциклопедия. - Павлодар, 2003
- 10 Тараз. Жамбыл облысы. Энциклопедия. - Алматы, 2003. 576 б.

11 Кумеков Б.Е. Арабские источники по истории кипчаков, куманов и кимаков VIII – нач. XIII вв.: диссертация в виде научного доклада на соискание научной степени доктора исторических наук: 07.00.09. Санкт-Петербургский филиал Института востоковедения РАН, 1994. 40 с.

12 Акишев К.А. Курган Иссык: искусство саков Казахстана. – Москва: Искусство, 1978. – 130 с.

13 Акишев К.А., Кушаев Г.А. Древняя культура саков и усуней долины реки Или. - Алма-Ата: Академия наук Казахской ССР, 1963. - 320 с.

К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ ВКЛАДА АКАДЕМИКА А.Х. МАРГУЛАНА В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ САРЫАРКИ

Н.Е. Кузембаев

ППУ имени Ә.Х. Марғұлан

Мақалада академик А.Х. Марғұланның Сарыарқа тарихы мен мәдениетін зерттеуге қосқан үлесін қарастыру қажеттілігі көрсетілген. Сарыарқаның тарихи-мәдени мұрасына арналған академиктің ғылыми еңбектер жинағын дайындау және басып шығару ұсынылады. Жұмыста үш негізгі ғылыми бағыт бөлінді, оның аясында ғалым Орталық Қазақстан фольклорын, археологиясын және этнографиясын зерттеді.

Түйінді сөздер: А. Х. Марғұлан, Сарыарқа, археология, фольклор, этнография.

В статье показана необходимость рассмотрения вклада академика А.Х. Маргулана в изучении истории и культуры Сарыарки. Предлагается подготовка и издание сборника научных трудов академика, посвященных историко-культурному наследию Сарыарки. В работе были выделены три основных научных направлений, в рамках которых ученый изучал фольклор, археологию и этнографию Центрального Казахстана.

Ключевые слова: А.Х. Маргулан, Сарыарқа, археология, фольклор, этнография.

The article shows the need to consider the contribution of Academician A.Kh. Margulan in the study of history and culture of Saryarka. The preparation and publication of a collection of the academician's scientific works devoted to the historical and cultural heritage of Saryarka is proposed. In the work three main scientific directions, within the framework of which the scientist studied folklore, archeology and ethnography of Central Kazakhstan, were emphasized.

Key words: A.Kh. Margulan, Saryarka, archeology, folklore, ethnography.

Сарыарқа регион с богате́йшей историей и культурой, сыгравший важную роль в становлении и развитии многих кочевых государств в эпоху средневековья слабо освещен в исторических письменных источниках. Это обстоятельство послужило основой для появления

мифа в исторической науке о не историчности этой историко-культурной и географической области. Попытки возвеличить историческую роль этого региона неизменно сталкивались с упреками в отсутствии надежных исторических данных для источниковедческого анализа и как следствие неоправданности высоких ожиданий исследователей.

Эта ситуация была хороша знакома корифею казахстанской исторической науки – академику А.Х. Маргулану, который заметил: «Громадное степное пространство, лежащее на севере от р. Чу и Сырдарьи и известное у казахов под названием Сарыарка, мало отражено в древних письменных источниках. На протяжении многих веков оно оставалось большой научной загадкой. Те скудные данные, которые иной раз встречаются в малоизвестных сочинениях, практически не обобщены. К сожалению, неизученность территории Центрального Казахстана в историко-археологическом отношении в прошлом породила, в частности, мнение, что в малообитаемых северных степях Казахстана не могли развиваться очаги древней цивилизации» [1, с. 5].

Многолетние археологические и исторические изыскания академика доказали, что Сарыарка это очаг древней цивилизации, начиная с эпохи бронзы этот регион играл важное значение в этногенезе и культурогенезе казахского народа. Необходимо продолжить работу, начатую академиком А.Х. Маргуланом, решить проблему обобщения дискретных данных и отрывочных сведений в исторических источниках для воссоздания цельной картины исторического прошлого Сарыарки в средневековье. К сожалению, ученому не удалось написать научную монографию по истории и культуре Сарыарки, в которой были бы обобщены научные результаты его многолетней работы. В связи с этим необходимо начать работу над подготовкой рукописи научных трудов академика на тему «История и культура Сарыарки в научном наследии академика А.Х. Маргулана». Это издание необходимо для подведения итогов многолетней научной деятельности ученого и осознания того вклада, который внес ученый в разработку проблематики историко-культурного наследия Сарыарки.

Эта работа будет иметь большое научное значение в национальном масштабе, так как позволит ввести в научный оборот комплекс научных материалов в рамках одного научного издания, что позволит молодым исследователям и обучающимся продолжить научные направления, определенные академиком.

Празднование в республике Казахстан 120-летнего юбилея выдающегося казахского ученого А.Х. Маргулана имеет большое историческое и культурное значение для Павлодарского педагогического университета носящего имя академика А.Х. Маргулана. Поэтому

необходимо провести планомерную большую научную работу по выявлению вклада ученого в разработку актуальных проблем исторической науки Казахстана.

Результаты работы будут иметь большое образовательное значение, так как позволит обучающимся получить научные материалы для самостоятельной работы по дисциплинам по древней и средневековой истории Казахстана, истории тюркских народов, археологии, этнографии, источниковедению и историографии Казахстана.

Предлагаемая работа может создать условия для расширения возможностей практического применения научных результатов посредством публикации исследователями научных работ.

Полученные предварительные результаты носят общий характер, они позволили в целом охватить масштаб поднимаемой проблемы и понять какие исследовательские задачи необходимо поставить в работе [2; 3]. Наряду с этим было выявлено, что вклад академика А.Х. Маргулана в историческую науку Казахстана еще изучен недостаточно хорошо и необходимо продолжить научные изыскания в этом направлении с привлечением искусствоведов, музейных работников, архитекторов и т.д.

Если же в целом оценивать вклад ученого в изучении истории и культуры Сарыарки, то необходимо выделить несколько *ufexys*[направлений:

- 1) Фольклор Великой степи.
- 2) Археология Сарыарки.
- 3) Этнография населения Степной зоны Казахстана.

Фольклор Великой степи

А.Х. Маргулан защитил докторскую диссертацию на тему «Эпические сказания казахского народа», в которой продемонстрировал огромное духовное достояние казахского народа. Здесь ученым была проведена колоссальная по объему работа по изучению образцов эпоса казахов, который во многом еще не был опубликован исследователями фольклористами. Многие произведения ученый слышал в детстве и имел возможность существенно дополнять уже записанные образцы казахского эпоса. Ужесточение тоталитарного режима в СССР вынудило ученого сменить перспективное научное направление на археологию далекую от идеологических запретов Коммунистической партии. Однако ученый не оставлял свои исследования в области фольклористики и при каждом удобном случае возвращался к этой тематике в своих научных работах. В частности, об этом свидетельствует его работы, посвященные эпосам «Едыге» и «Козы-Корпеш и Баян-Сулу» [4-7].

Интересно заметить, что ученый довольно часто при написании своих исторических работ обращался к казахскому фольклору как историческому источнику. Это было довольно необычно среди историков, так как априори считалось, что фольклор не может являться историческим источником и поэтому его использование не уместно в научных исследованиях. Но академик А.Х. Маргулан доказывал обратное и показывал, как можно работать с этим ценным историческим источником в научных публикациях.

Археология Сарыарки

Обращая внимание на вклад академика А.Х. Маргулана на археологию Сарыарки. Можно констатировать, что ученый фактически написал цельную историю материальной культуры этого неизученного в исторической науке региона с древности по позднее средневековье. Открыв огромное количество археологических памятников, часть которых удалось раскопать в результате полевых экспедиций, ученый доказал, что Центральный Казахстан являлся древнейшим центром человеческой цивилизации и обладает своей уникальностью.

Начиная с эпохи бронзы ученый раскопал знаковые для казахстанской археологической науки памятники в Бугулы, Аксу-Аюлы, Бегазы и Дандыбай. В результате была открыта знаменитая бегазы-дандыбаевская культура эпохи поздней бронзы. Открытые археологом мегалитические мавзолеи Бегазы доказывали высокий уровень материальной культуры его обитателей, далеко зашедший процесс имущественного неравенства, социальное расслоение общества, развитие религиозных верований и мифологических представлений населения Центрального Казахстана [8].

Средневековая археология Сарыарки была изучена ученым с особым мастерством. Это погребальные памятники (могильники и курганы), архитектурные памятники (мавзолеи, дыны, мазары), каменные изваяния от ранних кочевников до кипчаков, петроглифы в форме родовых тамг и рисунков [9-13]. Все эти материалы по сегодняшний день составляют основу средневековой археологии Казахстана, значительная часть этого материала в виде отчетов, фотографий, чертежей, рисунков, артефактов, до сих пор не введена в научный оборот.

Важное научное значение представляет факт обобщения археологических материалов при написании истории Казахской ССР. Материальная культура казахского народа предстала в новом облике, как правопреемница великих кочевых традиций и обычаев народов Великой степи с эпохи древности. Это позволило развенчать миф о примитивности культуры кочевников и показало дальнейшие пути в изучении казахской национальной культуры [14].

Этнография населения Степной зоны Казахстана

Материальная и духовная культура казахов всегда привлекала внимание исследователя. В полевых археологических экспедициях работали талантливые молодые этнографы, ученики академика, впоследствии основатели собственных этнографических школ в казахстанской исторической науке. Это позволило сохранить для науки многочисленные образцы этнографических экспонатов, информацию об обычаях и традициях казахов, сведения о народном фольклоре. Особую значимость представляет альбом «Казахское народное прикладное искусство» в трех томах [15-17]. Это уникальное издание не имело аналогов в истории Казахстана и по сегодняшний день остается жемчужиной этнографической коллекции любого этнографа.

Таким образом, необходимо подчеркнуть, что на сегодняшний день необходимо закончить огромную работу, проводимую академиком А.Х. Маргуланом по изучению историко-культурного наследия Сарыарки. Нужно собрать, систематизировать и издать сборник научных трудов ученого «История и культура Сарыарки». При здании работы необходимо обратить внимание на три основные научных направления, в рамках которых работал выдающийся казахский ученый А.Х. Маргулан.

Список использованной литературы

- 1 Маргулан А.Х. Бегазы-дандыбаевская культура Центрального Казахстана. – А.-А.: Наука, 1979. - 360 с.
- 2 Айдаркенова К.Б., Кузембаев Н.Е. История, археология и культура Казахстана в трудах выдающихся ученых Павлодарского Прииртышья: учебное пособие / К.Б. Айдаркенова, Н.Е. Кузембаев. – Павлодар: ППУ, 2021. – 118 с.
- 3 Кузембаев Н.Е. О необходимости создания и содержания работы «Свод исторических источников по средневековой истории, культуре и исторической географии Сарыарки» // Академик Ә.Х. Марғұлан еңбектеріндегі қазақ халқының мәдени-тарихи мұрасын зерттеудің өзекті мәселері: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары = Актуальные вопросы изучения историко-культурного наследия казахского народа в исследованиях академика А.Х. Маргулана: материалы международной научно-практической конференции. – Павлодар: ППУ, 2022. – 540 б. – С. 165-169.
- 4 Марғұлан Ә.Х. Эпос жыры туралы. // Халық мұғалімі. - 1940. - № 4. - 64-74 б.
- 5 Маргулан А.Х. О характере и исторической обусловленности казахского эпоса // Известия Каз ФАН СССР, сер. историческая. - 1946. - №2 (27). - С. 75-81.
- 6 Маргулан А.Х. О носителях древней поэтической культуры казахского народа. // М.О. Ауэзову: Сб. статей к его шестидесятилетию. - Алма-Ата, 1959. - С. 70-89.
- 7 Марғұлан Ә.Х. Ежелгі жыр аңыздар. - А.-А.: Жазушы, 1985. - 368 б.

- 8 Марғулан А.Х. Бегазы-дандыбаевская культура Центрального Казахстана. - А.-А.: Наука, 1979. - 360 с.
- 9 Марғулан А.Х. Из истории городов и строительного искусства древнего Казахстана. - А.-А.: Изд-во АН КазССР, 1950. - 122 с.
- 10 Архитектура Казахстана. / А. Марғулан, Г. Басонов и М. Мендукулов. - А.-А.: Казахское государственное издательство, 1959. - 172 с.
- 11 Марғулан А.Х. Ұлытау төңірегіндегі тас мүсіндер // Ежелгі мәдениет қуалары. - А.-А., 1966. - 8-52 б.
- 12 Марғулан А.Х. Раскопки погребения воина XIV века в долине реки Нуры // Труды Института истории, археологии и этнографии АН КазССР. - 1959. - т. 7. - С. 248-261.
- 13 Марғулан А.Х. Сочинения: В 14 т. Т. 3. Петроглифы Сарыарки. Гравюры с изображением волчьего тотема; Т. 4. Каменные изваяния Улытау / Сост. Д. А. Марғулан, Д. Марғулан. - А.: Дайк-Пресс, 2003. 50 с. + вкл. 246 с.
- 14 Марғулан А.Х. Культура казахского народа в XV-XVII веках. // История Казахской ССР. - А.-А.: Издательство АН КазССР, 1957. С. 180-218.
- 15 Марғулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Том 1. - А.-А.: Өнер, 1986. - 251 с.
- 16 Марғулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Том 2. - А.-А.: Өнер, 1987. - 288 с.
- 17 Марғулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Том 3: Резьба по дереву и кости. Художественная обработка металла и тиснение по коже. - А.-А.: Өнер, 1994. - 247 с.

ОҚЫЛЫМ 3,4 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЕТ ТІЛІ ДЕҢГЕЙІН ДАМУ ТУДЫҢ ӘДІСІ РЕТІНДЕ

І.Б.Қабыкен

*Әлкей Марғулан атындағы Павлодар педагогикалық
университетінің студенті*

Г.К. Шоманова

ғылыми жетекшісі - ф.ғ.к., сарапшы- оқытушы

Аннотация. Бастауыш мектепте шет тілін меңгеру қажеттілігін әдістемелік қоғамдастық кезек күттірмейтін міндет ретінде таниды. Төменгі сыныптарда ағылшын тілінде оқуды дамытуға байланысты мәселелерді шешу қажеттілігі жұмыстың зерттеу проблемасын тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: оқылм, коммуникация, денотат, ертегі, интонация, элективті курс.

Аннотация. Необходимость овладения иностранным языком в начальной школе признается методическим сообществом как неотложная задача. Необходимость решения задач, связанных с развитием обучения английскому языку в младших классах, позволяет сформулировать исследовательскую проблему работы.

Ключевые слова: чтение, коммуникация, контекст, сказка, интонация, элективный курс.

Annotation. *The need to master a foreign language in primary school is recognized by the methodological community as an urgent task. The need to solve problems related to the development of English language teaching in the lower grades allows us to formulate a research problem of the work.*

Keywords: *reading, communication, denotation, fairy tale, intonation, elective course.*

Мектептегі білім берудің алғашқы кезеңдерінде шет тілін оқыту қазіргі кезде мектептің жаңа басымдылықтарына сәйкес, оқушылардың шығармашылық белсенділігі мен оқу процесінде туындайтын мәселелерді өз бетінше шешуге қабілеттерінің даму көзі ретінде құрылуда.

Мектептегі «Шетел тілі» пәні оқушының жеке тұлғасына әсер етудің үлкен әлеуетіне ие, өйткені адамдар қарым-қатынастарының барлық салалары дерлік әсер етеді. Ұзақ мерзімді талдау көрсеткендей, шет тілін ерте үйрену қызығушылықты одан әрі арттыратын көптеген қиындықтарға тап болады және сәйкесінше шет тілін меңгерудің тиімділігі. Мәселелер тек шет тілін оқытудың бірінші жылын ұйымдастырумен ғана емес, сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының психофизиологиялық ерекшеліктеріне жеткіліксіз көңіл бөлумен байланысты. Төменгі сыныптарда ағылшын тілінде оқуды дамытуға байланысты мәселелерді шешу қажеттілігі жұмыстың өзектілігін анықтайды және зерттеу проблемасын тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектепте ағылшын тілінде оқуды оқытуға байланысты тұлғаның моделін дамытумен байланысты өзекті ғылыми проблеманы шешумен шет тілін меңгерудің әдістемелік жүйесін ғылыми негіздеумен анықталады. Осыған байланысты бастапқы кезеңде ағылшын тілінде мәтінді оқу меңгерудің маңыздылығы дәлелденді және оның бастапқы кезеңдегі оқушылардың жеке дамуына және олардың оқу әрекеттерін қалыптастыруға жағдай жасауға арналған жүйені құру үшін оның әдістемелік маңызы дәлелденді.

Ағылшын тілі сабақтарында мәтіндер ағылшын тілінде сөйлейтіндердің сөйлеу өнімінің жүйесі ретінде ұсынылады. Ол тілдің тақырып, контекст, жағдай, мәселе, сфера және үндеу жанры аясында қызмет етуінің жүйеленген моделі ретінде ерекше мәнге ие, ол белгілі бір адресатқа назар аудара отырып, әлеуметтік, белсенділік аясын бейнелейді, әлеуметтік ортаны көрсетеді.

Тіл мамандары мәтінді сол немесе басқа формада бекітілген ауызша немесе жазбаша сөйлеудің өнімі ретінде қарастырады. Мәтіндер келесі оқыту функцияларында қарастырылуы керек:

- тілдік бірліктердің қызметін иллюстрациялау ретінде;
- белгілі бір құрылым, форма және жанрдағы сөйлеу үлгісі ретінде;
- автордың сөйлеу ниетін жүзеге асыру үлгісі ретінде;
- сөйлеу мәлімдемесін, хабарламаны немесе сөйлеу коммуникациясын (мәтіндік-диалог) құру үлгісі ретінде;
- оқушылардың оқу әрекетін басқару құрылымы ретінде (оқу мәтіні); тіл аспектілерін оқытуда (фонетика, лексика, грамматика, интонация) және шет тілінің сөйлеу әрекетінің түрлерін (оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылымның барлық түрлері) оқытуда.

Диалогтік мәтіндер, әсіресе арнайы құрастырылған мәтіндер дербес коммуникативті дайындықтың негізі бола алады, яғни шет тілін қарым-қатынаста өздігінен үйрену. Мәтіндердің әр түрін жүйелеу, бір жағынан, Оқушылардың сөйлеу коммуникациясының әр түрлі жанрларын, тактикасы мен тәсілдерін, бір жағынан олардың іс-әрекет шарттарына сәйкес үйлестіре білу қабілетін дамыту үшін шет тіліндегі қарым-қатынасқа үйрету үшін қажет. Қарым-қатынас жағдайы, әңгімелесушілердің рөлдік мінез-құлқының сипаты, олардың тұлғааралық және рөлдік өзара әрекеттесулері – екінші жағынан.

Ана тілімізде қалыптасқан кейбір оқу стратегиялары санасыз қолданылады. Мазмұнмен жылдам танысу үшін кейбір мәтіндерді диагональ бойынша оқимыз, ал басқа мәтіндер қажетті ақпаратты іздеу үшін жылдам сканерленеді. Ана тілінде, әсіресе ағылшын тілінде оқу стратегиялары әртүрлі және соншалықты айқын емес. Бұл оқу дағдыларын дамыту және оқу процесіне мәтінмен жұмысты дұрыс енгізу қажет.

Ағылшын тілінде оқуды оқыту сөздің кең мағынасында мәтін негізінде жүзеге асырылуы мүмкін және оны түсіну мен қалыптастыру заңдылықтарымен байланысты.

Көптеген ғалымдар түсіну мен жаратылыстың психологиялық жағдайларын зерттей отырып, олардың көп бағыттылығына қарамастан, екі процестің де коагуляциямен сипатталатынын атап өтті. Ғалым А. И. Новиков «түсіну процесінде алынған мәтін мазмұнының бейнесі және болашақ мәтіннің бейнесі ретінде әрекет ететін жоспар құрылымдық жағынан бірдей, сондықтан оларды денотат схемасында графикалық түрде көбейтуге болады» деген қорытындыға келді. Мәтіннің денотаттық құрылымы – бұл жеке адамның тәжірибесінде ұсынылған шындықтың барлық тиісті саласының пәндік

жүйесі. Денотат дегеніміз - тілдік өрнектің мазмұнын құрайтын объект, процесс немесе құбылыс. Мәтіннің денотаттық құрылымын зерттеу түсіну процесін зерттеудің ең қызықты тәсілдерінің бірі болып табылады. Бұл, ең алдымен, арнайы сипаттағы ағылшын тіліндегі әдебиеттерді (танымал ғылыми мәтіндер, елтану мәтіндері және т.б.) оқуды үйретуде қызықты. Ағылшын тілінде оқуды үйрену кезінде денотативті талдауды қолдану оқушылардың психологиялық кедергісін жеңуге мүмкіндік береді, бұл бастауыш мектепте үлкен мәтіннен қорқумен байланысты, өйткені үлкен көлемді көргенде оқушылар кезкелген бейтаныс сөзге сөздіктің көмегіне жүгінгісі келеді. Денотативті талдауды қолдану әр түрлі оқу түрлерін дамытуға көмектеседі: кіріспе, зерттеу, іздеу, табиғи оқуды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жеке белсенділік әдісі жеке тұлғаға бағытталған білім беру моделінің талаптарын көрсетеді және оқыту мен тәрбие бағытын, ағылшын тілінде сөйлеу әрекетін игеру процесінде тұлғаның дамуын анықтайды.

Бұл әдіс оның даму сипатын анықтайтын тұлғаға бағытталған білім беру моделінің принциптеріне негізделген. Мұғалім оқушыға қатысты билік ретінде әрекет етеді, оған білім беру, Дағдылар мен дағдыларды дамыту арқылы өзінің көзқарастары мен ұстанымдарын белгілейді. Мұғалімнің барлық жұмысы оқу процесін ұйымдастыру арқылы бағдарламаны орындауға бағытталған. Оқытудың тұлғалық-әрекеттік әдісі еркін таңдау мен шығармашылыққа, жауапты шешімдер қабылдауға дайын, қоғамның тұрақты дамуын қамтамасыз етуге қабілет-ті адам-қайраткер бейнесін жасауға бағытталған.

Бастапқы кезеңде мәтіндерді сабақтарда жиі пайдалану арқылы оқушылардың танымдық қабілетін дамытады. Оқу – бұл графикалық белгілермен кодталған ақпаратты қабылдау мен түсінумен байланысты сөйлеу әрекетінің тәуелсіз түрі. Бастауыш мектептің бастауыш сыныптарында сөйлеу әрекетінің маңызды түрі ретінде оқудың негіздері қаланды. Бастауыш мектеп жасында оқушылар қажетті дағдыларды тезірек игереді, өйткені шет тілін үйренуде психологиялық кедергілер болмайды. Білім алушылар шет тілінің грамматикасы туралы жалпы түсінік алады, дыбыстарды, сөздер мен сөйлемдерді дұрыс айтуға машықтанады, интонациялық ерекшеліктерімен танысады, тілдік естуді жаттықтырады, атап айтқанда мәтінді оқу немесе тыңдау кезінде лексиканы тани алады. Олар дауыстап оқу арқылы оқудың оқу және зерттеу түрлерін практикада қолдануға үйретіледі.

Қазіргі уақытта мұғалімнің алдына оқушыларды олардағы ақпаратты түсіну және түсіну арқылы мәтіндерді оқуға үйрету міндеті тұр. Біздің ойымызша, шет тілінде оқу ерікті болуы керек,

қызығушылық тудыруы керек және оны мұғалім мәжбүрlemeуі керек және ешқандай жағдайда мәжбүрlemeуі керек. Өкінішке орай, іс жүзінде бәрі басқаша және оқуға деген қызығушылық бүгінде айтарлықтай төмендейді, өйткені бүгінде оқушылар оқуды ақпарат алу немесе алу, өз мәдениетін байыту немесе жай ләззат көзі ретінде қабылдамайды. Оқу таза оқу тапсырмасы түрінде қарастырылады.

Танымдық қызығушылық үшін оқушылардың жеке психологиялық, жас және танымдық қажеттіліктерін ескеру қажет. Демек, әртүрлі оқу материалдарын пайдалану, оқушыларды белсенді қызметке тарту (шығармашылықпен айналысу), өзін көрсетуге мүмкіндік беру, оқу іс-әрекеті процесінде әртүрлі қиындықтарды жеңуге көмектесу.

Оқуға үйрету процесінде оқушылар келесі нормативтік дағдыларды қалыптастыруы керек: ұсынылған мәтіннен жалпы мазмұнды және негізгі фактілерді түсіну, мәтіннен қажетті ақпаратты табу, мәтінде берілген ақпаратты толық және нақты түсіну, мәтін туралы білімді қолдану. мәтінді талдау кезінде тілдің құрылымы мен функциялары (қалпына келтіру тапсырмалары мәтіні). Бұл дағдыларды дамыту үшін оқушыларды оқу түрлерімен таныстыру керек.

Мәтін түріне және оқу тапсырмаларына байланысты онымен жұмыс істеу әдісі өзгереді. Мәтін сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін оқытудың жеткілікті және тиімді негізі болуы үшін балаларды мәтінмен жұмыс істеуге үйретудің маңызы зор.

Мәтінмен жұмыс үш кезеңге бөлінеді: мәтін алды, мәтіндік және мәтіннен кейінгі. Мәтінмен жұмыс істеу және қажетті білім, білік және дағдыларды алу әдістерін оқыту оқушыларға мәтінмен өз бетінше жұмыс істеу дағдылары мен дағдыларын меңгеруге және әртүрлі типтегі сөйлеу мәлімдемелерін дайындауға мүмкіндік береді.

Мәтін алдындағы кезең – мәтінмен жұмыс істеуге ынтасын ояту және ынталандыру; мектеп пәндерінің басқа білім беру салаларынан білімді тарту арқылы оқушылардың жеке тәжірибесін жаңарту; мәтін мазмұнын оқушылардың біліміне, өмірлік тәжірибесіне, тақырыбы мен суреттеріне қарап болжау, т.б. Мәтінмен жұмыс істеудің алғашқы кезеңдерінде мұғалім оқушыларға мазмұнды түсінуді жеңілдетіп, шынайы мәтінмен жұмыс істеудің бірқатар маңызды стратегиялық тұстарын көрсетуі керек.

Мәтіндік кезең (мәтінді оқу, оның жеке бөліктері) мәтінге арналған тапсырмада тұжырымдалған және мәтіннің өзін оқу алдында Оқушы қойған нақты коммуникативті тапсырманы шешу үшін. Оқуды бақылау объектісі оны түсіну (әрекет нәтижесі) болуы керек. Сонымен бірге оқылған мәтінді түсінуді бақылау Оқушыларға қойылатын

коммуникативтік тапсырмалармен де, оқу түрімен де байланысты болуы керек.

Мәтіннен кейінгі кезең – мәтіннің мазмұнын пайдалану арқылы оқушылардың өз ойын ауызша және жазбаша сөйлеуге дағдыландыру. Бұл кезеңде ұсынылатын жаттығулар репродуктивті жоспар, репродуктивті-продуктивті және өнімділік дағдыларын дамытуға бағытталған.

Мәтін жоғары ретті динамикалық бірлік ретінде, ақпараттық, құрылымдық және коммуникативтік тұрғыда - келісімділік пен тұтастық белгілері бар сөйлеу жұмысы ретінде анықталады. Мәтін құбылысының сипаттамаларының көп өлшемділігін өзі белгілейді. Сондықтан зерттеу жұмысында мәтінді құру және қабылдау мәселелері де мәтін сөйлеу-ойлау әрекетінің өнімі ретінде және қабылдау үшін материал ретінде қарастырылады. Мәтінді оқуды ұйымдастырудың оңтайлы нұсқасын іздеудің негізі ретінде мәтінді зерттеудегі функционалдық және прагматикалық аспектілердің маңызы ерекше атап көрсетілген.

Оқытудың мақсаты - оқушылардың олардағы ақпаратты түсінудің әртүрлі деңгейімен мәтіндерді оқу қабілетін дамыту болып табылады:

* Негізгі мазмұнын түсіне отырып оқу (таныстыру оқуы);

Мазмұнды толық түсіну арқылы оқу (оқу немесе қарқынды);

* Қажетті (қызықтыратын) маңызды ақпаратты ала отырып оқу (іздеу).

Оқыту міндеттері:

a. саяхатта және шет елде қысқа мерзімде болу кезінде қажетті күнделікті өмір саласынан қарапайым сөз тіркестерін түсіну және айту қабілеті;

b. жеке сөйлесуді қолдау үшін қажет сөйлеу тілін аз немесе аз еркін меңгеру;

c. қажет болған жағдайда және практикада кеңейтілуі мүмкін мәтіндегі сөздікпен жұмыс істей білу;

d. белгілі бір мамандық бойынша кітап оқи білу;

e. мәтіндерді оқу және толық түсіну және аудару қабілеті.

Практикалық жұмыс барысында Павлодар қаласының Бауыржан Момышұлы атындағы жалпы орта мектебінде элективті курс сабақтары өткізілді. Сабақтар кезінде оқушыларға ертегілер арқылы оқылымды дамыту мақсатында мәтіндермен жұмыс бойынша тапсырмалар берілді.

Мәтіннің көлеміне және мазмұндық сипатына байланысты белгілі бір сағат бөлінеді. Сонымен, ертегілерді танысуға және оқуға 1

сағат беріледі. Ертегілер мазмұны мен құрылымы жағынан оңай және толық оқу мен түсіну қиын емес. Ертегілерден кейін жаттығуларды орындауға 1-2 сағат бөлінеді, өйткені мәтіндегі тапсырмалар ерекше назар аударуды қажет етеді. Әңгімелер мен ертегілердің мазмұнын түсінуге бағытталған бұл жаттығулар, осы мәтіннің грамматикасы мен лексикасы бойынша жаттығулар, талқыланатын сұрақтар оқылған материалды бекітуге көмектеседі.

Рудьяр Киплингтің әңгімелері құрылымы жағынан күрделірек және көлемі жағынан көп бетті алады, сондықтан бұл сабақтарға 2 сағат бөлінеді. Бірақ мәтіннен кейін тапсырманы орындау көп күш жұмсауды қажет етпейді, өйткені барлық күш-жігер мәтіннің вокабулярын оқып, оқуға жұмсалды, сондықтан мұнда тек бір сағат бөлінеді.

Мысалы, сабақтың әр тақырыбы ертегі немесе әңгіме деп аталады, мысалы №1 Сабақтың тақырыбы "Жақсы кішкентай ит" ("A good little dog").

A
GOOD LITTLE
DOG
BY
ANNE STODDARD
PICTURED BY
BERTA and
ELMER HADER
The CENTURY Co.
New York and London

Сабақ барысы.

1. Сабақты "brainstorming" (миға шабуыл) әдісі арқылы бастауға болады. Бұл тұста:

- Сіздің үй жануарыңыз бар ма?
- Ит пен әлде мысық па? Қандай жануар?
- Оның есімі қалай?, деген сұрақтар қойылады. Кейін қандай мәтін оқылатындығы айтылады. Мәтін оқылады.

2. Мәтінді түсіну мақсатында тапсырмалар беріледі. Бұл тұста тез есте сақтау мақсатында көрнекіліктер қолданылады. Яғни, түрлі суреттер студенттерге беріледі. Бұл суреттерді мәтін мазмұнына рет-ретімен орналастыруы тиіс.

3. Әр студентке мәтіннен үзінді карточкалар арқылы ұсынылады. Студент үзіндіні мұқият оқып, бос орындарды жетіспейтін іс-қимылды білдіретін сөздер арқылы толықтыруы қажет. Бұл сөздер мәтінге қатысты болуы шарт. Мысалы,

We ____ there. (play)

She _____ Matilda a ride in it every morning. (gives)

I will teach you to _____ this ladder. (climb) және т.б.

4. Мәтін бойынша берілген сөздер арқылы студент сөйлем құрастырады. Мысалы, Betty and Bob, garden, Matilda, doll, Bingo, smoke, fire, және т.б.

Қорытындылай келе, элективті курс барысында 3,4 сынып оқушыларына ертегілерді оқу қызықты болды. Ертегілер арқылы олар өз ойларын жинақтау мақсатында түрлі тапсырмалармен жұмыс жасады. Бұл тапсырмалар саралап оқыту үлгісіне сәйкес, әртүрлі деңгейлерге бөлініп жасалынады. Әр мәтіннің тапсырмаларының біреуі «А» деңгейінде (жеңіл), екі тапсырмасы «В» деңгейінде (орташа), 1 тапсырмасы «С» деңгейінде (жоғары) құрастырылған. Олардың түрін ауыстырып беруге, басқаша да түрін жасауға болады. Оқылымға арналған тапсырмалар мәтіндерді дұрыс оқуына, сөздік қорына, есте сақтау қабілеттеріне ерекше әсер етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Таубаева Ш.Т. Педагогика: оқулық/Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е.-Алматы: ОНОН, 2017ж.
2. Дьюидж. Демократия и образования. -М.: «Локос», 2005ж.
- 3) Лазарев В.С. Новоепониманиеметодапроектв в образовании //Педагогика., 2011ж. -№10.
- 4) Джулаева А.М..Формирование исследовательских навыков в образовательном процессе у бакалавров. -аль-Фараби ат. КазНУ ғылыми-әдістемелік конференция материалдары., 2011ж.

СҰЛТАНМАХМҰТ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АБАЙДЫҢ ҮЛГІ- ӨРНЕГІ (КӨРКЕМДІК ҚЫРЛАРЫ)

*Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
ҚТӘ-45 тобының студенті,*

С.Д.Қадырмолдина

ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Ә.Д. Әмренов

Аңдатпа. Бұл мақала жоғары педагогикалық оқу орындарында оқитын барлық топтың оқытушыларына, студенттеріне, мектеп мұғалімдеріне арналған. Мақалада Сұлтанмахмұт поэзиясындағы Абай Құнанбайұлының үлгі-өрнегі және көркемдік қырлары жайлы айтылған. Абайдың өзінен кейінгі ақында дәстүрдің жалғастық табуы туралы көрсетілген. М. Белбаевтың, Т.Қожакеевтің, Б. Кенжебаевтің осы мәселе жайындағы пікірлері мен дәлелдері келтірілген.

Түйінді сөздер: зерттеу, дәстүр жалғасы, поэзия, образ, перифраз, эпитет.

Аннотация. Данная статья предназначена для учителей, студентов, учителей школ всех групп, обучающихся в высших педагогических учебных заведениях. В статье говорится о примере и художественных аспектах Абая Кунанбайұлы в поэзии Султанмахмута. Поздние поэты Абая демонстрируют преемственность традиции. М. Бельбаев, Кожакеев Т., Б. Представлены мнения и аргументы Кенжебаева по данному вопросу.

Ключевые слова: исследование, продолжение традиции, поэзия, образ, перифраз, эпитет.

Annotation. This article is intended for teachers, students, school teachers of all groups studying in higher pedagogical educational institutions. The article talks about the example and artistic aspects of Abai Kunanbayuly in Sultanmahmut's poetry. Abay's later poets show the continuity of tradition. M. Belbaev, T. Kozhakeev, B. Kenzhebayev's opinions and arguments on this issue are presented.

Key words: research, continuation of tradition, poetry, image, periphrasis, epit.

Дәстүр жалғасы әдебиетте кең көрініс табады. Әр әдебиет өкілі өзінің алдындағы жол салушыларынан үлгі-өнеге алады. Сол арқылы өздерінің көкжиегін кеңейтеді. Абай Құнанбаев та үш бағыттан алған білімін өзінің өлеңдерінде қолданады. Олардан алған ақыл, өнегесінің кейбірін дәстүр жалғасы ретінде қолданса, ал кейбірін сынап, дұрысын көрсетіп, жаңашылдық ашады.

Абайды оқымаған, оны үлгі тұтып, өзіне мектеп көрмеген әдебиет өкілі кемде кем. Абай дәстүрін жалғастырушылардың бірі Сұлтанмахмұт Торайғыров болды. Сұлтанмахмұттың шығармашылығында ұлы ақын дәстүрінің реалистік, көркемдік ізі көрініп тұр. Абай шығармаларымен тақырыптық, идеялық, мазмұндық ұйқастары айқын тұр. Сұлтанмахмұт Торайғыровтың поэзиясындағы Абайдың үлгі-өрнегі туралы Мәрбан Белбаев, Темірбек Қожакеев мақалаларында сөз еткен болатын.

Ғалым Б. Кенжебаев: «Сұлтанмахмұт Абайдың қазақ өлеңдерінің құрылысына еңгізген жаңа үлгілерін өте жоғары бағалады, нағыз өлең деп Абай өлеңдерін ғана білді» – дейді [4, 190].

Сұлтанмахмұт Торайғыров 1913 жылы «Айқап» журналында жарияланған Қазақ тіліндегі өлең кітаптары жайынан деген мақаласында: «Әдеби туындының қайнаған қанның, қиналған жанның, толғат-қан көңілдің, толғанған жүректің сығындысынан шығуын»

талап ете келіп, «жаңа өнерлі тілді жасайық. Ол өнерлі тілдің үлгісін бізге Абай берді. Абайдан үйренейік. Онан соң сынаптай таза, күмістей кіршіксіз қазақтың ауыз әдебиетінен, бұрынғы сөз тапқыр шешен сөздерінен үйренейік»– деп, оқырманға үндеу салады. Ақын бұрынғы ақындар туралы пікір айтқанда:

Оларды қоя алмаймыз Абаймен тең
Себебі оқымаған – ілімі кем,
– дейді. Абайды Толстоймен салыстыра кеп:
Толстой онан биік күнге жетті,
Күн астындағы елдерге даңқы кетті.
Алса еді Толстойдың тәрбиесін,
Абай да көрсетер ед сондай кепті.
Кірлі тұрмыс, бағытсыз тарихымыз.
Тым алысқа жібермес түзеп бетті [3, 32].

– деп, Абайдың Толстой деңгейіне көтеріле алмауының себебін қазақтың бақытсыз тағдырынан, дамымаған тұрмысынан табады.

Асыл сөзді іздесең,
Абайды оқы, ерінбе!
Адамдықты көздесең,
Жат тоқып ал көңілге [3, 11].

– деп, Абайдың ақындығын жоғары бағалап, өзінің өлеңдерін оқып отырған оқырманға үндеу салады.

Қазақ әдеби тілін жасауда Абайдың еңбегі зор. Әсіресе, қолданылмай жүрген сөздерді енгізді, кейбір сөздерге жаңа мән берді. С. Торайғыров та бұларды еңбектерінде аз қолданбады.

Абай Құнанбаевтың өлеңдерінде сөздердің алдына өзіндік эпитеттер қою жиі кездеседі. «Қан жүректі қайғылы-ау, қайырылып кет сен маған», «асау жүрек аяғын шалыс басқан», «жерін тауып артқыға сөз болмай ма?», «ызалы жүрек, долы қол, улы сия, ащы тіл» деген өлең жолдарынан «асау жүрек», «ет жүрек», «ызалы жүрек», «сорлы жүрек» тіркестерінде ақын эпитеттер қолдану арқылы «жүрек» сөзіне әртүрлі мән беріп тұр.

Сөзге түрліше мән бере көріктендіру Сұлтанмахмұт поэзиясында да кездеседі. Оның поэзиясында «көңіл» сөзі ерекше орын алады.

Үмітті көңіл шегініп,
Жылады сорлы егіліп...
Емізiкті ез көңiл,
Бiрақ әлi сөнген жоқ...
Оқыт бiздi, әкетай!
Қам көңiлiм болсын жай

Шалқыды шар тарапқа сорлы көңіл...

Суытты кейбіріні жылы көңіл[3. 74].

Бұл жолдардағы «үмітті көңіл», «емізiкті ез көңiл», «қам көңiл», «сорлы көңiл», «жылы көңiл» деген өрнектелген тіркестерден Абайдың үлгі-өрнегін көреміз.

Абайдың «Көлеңке басын ұзартып» өлеңіндегі:

Күңгірт көңілім сырласар

Сұрғыл тартқан бейуаққа,

Төмен қарап мұндасар

Ой жіберіп әржаққа.

Адасқан күшік секілді,

Ұлып жұртқа қайтқан ой.

Өкінді жолын, бекінді,

Әуре болма оны қой[1.55].

– деген жолдардағы «күңгірт ой», «сұрғылт бейуақ», «ұлыған ой» ақынның жан дүнесіндегі көңілсіз көріністерден хабар береді. Бұл сияқты сөз қисындары С. Торайғыровтың да поэзиясында да бар. «Күңгірт түспен ойға батып», «жүре алмаймын, жол тұман», «дуаланбаған көңілден, төгіле-төгіле қанды жас», «булыққан көңілім қамығып» жолдарындағы «қамыққан көңіл», «жол тұман», «дуаланбаған көңіл», «булыққан көңіл» сөз оралымдарынан ақынның қамығуын сезінеміз.

Дүние бос, махабаттыз мал секілді

Деген сөзін Абайдың есіңізге ал [3.84],

– деп айта кетеді. Сұлтанмахмұт Торайғыров өзінің шығармашылық іздену жолында Абайға көп еліктеп одан үлгі-өнеге алғаны байқалады.

Абайдың «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат» өлеңіндегі «Толқынын жүрегіннің хаттай таныр» жолындағы жүрек толқынын хатқа теңеу оған дейінгі ақындарда болмаған құбылыс. Бұл – Абайға тән сөз қолданысы. Осы сияқты сөз қолданыстарын Сұлтанмахмұттың шығармашылығында да кездеседі. Оның «Жарқынбай» атты поэзиясында «Бір-бірі қаракөздің хатын оқып» деген өлең жолы кез болады. Бұл – Абайдың көркем сөз дәстүрі.

«1913 жылы Айқап журналында жарияланған «Қазақ тіліндегі өлең кітаптары жайынан» деген мақаласында сол кезеңде, үстіміздегі ғасырдың алғашқы 10-15 жылдығын, қазақ тілінде деп жарық көріп жатқан поэзия дүниесінің алдымен тақырыбы мен мазмұнын, сонан соң идеясы мен түрін қатты сынап, «марқұм Абай өлеңдері басқаларға қарағанда пайғамбардың жүрегінен құйылған құрандай, соқыр кісі сыбдырынан танырлық аққұла ашық тұрады» дейді де оның өткірдің жүзі, кестенің бізі өнегін сендей сала алмас... саудырсыз сары қамқа...

сөзімде жаз бар шыбынсыз деген қолданыстарын мысалға келтіреді» – дейді Р. Сыздық [5.200]. С. Торайғыровта мағынасы жағынан бір-біріне жуыспайтын сөздерді Абай үлгісімен жасаған. Тұрмыстың құрығы (Тұрмыстың ұзын құрығы Бұрды да түсіп мойынды), надандықт тебу (Тебем деп тірі болсам надандықты, Серт етіп өзіме-өзім еткем егес), надандық теңізі (Надандық теңізі тартылар), шындықтың ауылы (Шындықтың ауылын іздеп түстім жолға), үміттің көгі, тағдырдың тасқыны, тағдырдың кермесі (Тағдырдың кездестім ғой кермесіне) сияқты тіркестерден тұрады.

Абай өлеңдерінде перифразды көп қолданған ақын. С. Торайғыров та Абай үлгісімен жаңа өспірім жас шілік (жас ұрпақ, замана жастары), Шоңның, Торайғырдың көк жапырақтары (ұрпағы) сияқты перифраздарды қолданды.

Ұлы ақынның «Сегізаяғы» баяндау мен түйіннен тұратынын білеміз, С. Торайғыровтың да «Алтыаяқ» өлеңі басындағы төрт жолы баяндау болса, соңғы екі жолы қорытынды.

Абайдың үлгі-өрнегі С. Торайғыро ғғвтың кірмесөздерді өлеңдерінде образ жасау үшін қолданғанынан көрінеді. Абайдың «Сәулең болса кеуденде» өлеңіндегі:

Единица — жақсысы
Ерген елі бейне нөл.
Единица нөлсіз-ақ
Өз басындық болар сол.
Единица кеткенде,
Не болады өңкей нөл? [2,67]

– деген жолдардағы «единица», «нөл» деген орыс сөздері бастаушысыз әлеуметтік іс-ірекеттерге бара алмайтын тобырдың образын құрайды. Торайғыровтың:

Қазақша басымыз дер шляпалар,
Очки сап, портфель ұстап жүрген жандар[3,98]

– деген өлең жолдарында келген үш орыз сөзі образ жасап тұр. Бұл қазақ оқығандарының образы шляпа киіп, очки тағып, портфель ұстағанмен халқына тигізген еңбегі жоқ екенін осы үш бөгде сөз арқылы ақын образ жасап тұр.

Бұл айтылғандардан Сұлтанмахмұт Торайғыровтың өз шығармашылығын дамыту барысында Абай Құнанбаевтан көп үйреніп, оның көркемдік қырларын қолданғаны туралы түйін түйеміз. Абай Құнанбайұлының Сұлтанмахмұт Торайғыровқа тигізген әсері, берген үлгісі бұл айтылған дүниелерден әлде қайда көп.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Құнанбайұлы А. Шығармаларның екі томдық жинағы. Т.1: Өлеңдер мен аудармалар. – Алматы: Жазушы. 2005. – 296 бет.
2. Құнанбайұлы А. Шығармаларның екі томдық жинағы. Т.2: Өлеңдер мен аудармалар, поэмалар, қарасөздер. – Алматы: Жазушы. 2005. – 336 бет.
3. Торайғыров С. Сарыарқаның жаңбыры. – Алматы: Жазушы. 1897. Өлеңдер. – 160 бет.
4. Кенжебаев Б. Қазақ халқының XX ғасыр басындағы демократжазушылары. 1958
5. Сыздық Р. Абайдың сөз өрнегі. – Алматы: «Арыс» баспасы. 2004. – 208 бет.

**М.ӘУЕЗОВТІҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАН-ЭПОПЕЯСЫНДАҒЫ
ҰЛТТЫҚ САЛТ-ДӘСТҮР МЕН ӘДЕТ-ҒҰРЫП
КӨРІНІСТЕРІНІҢ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТЫЛУЫ**

*Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, А. М. Қайролла*

*ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының докторы, профессор
С. Н. Сүтжанов*

Аннотация: Қазақ салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын қазақ әдебиетінде “Абай жолы” романынан жинақтап жүйелейміз. Салт жоралғыларға қатысты нақты сюжеттер мысалдар шығармадан алып жазылып қарастырған болатынбыз. Мектеп оқушыларына дәстүрімізді ұмытпай, көненің көзіндегі, сақтап ұстануға ұлттық құндылық дәріптеуге баулу. 11 сынып оқушыларына мысалдарды негізге ала отырып сабақтарда оқытуға болатынын тапсырмалар құрастырып көрсеткіміз келеді.

Кілт сөздер: салт-дәстүр, қазақ, мысал, құдалық, жоралғы, әдет-ғұрып.

Аннотация: Аннотация: обобщаем и систематизируем казахские обычаи и традиции в казахской литературе из романа “Путь Абая”. Примеры конкретных сюжетов, касающихся ритуалов, были взяты из произведения. Приобщить школьников к популяризации национальной ценности, не забывая о наших традициях и сохраняя их в глазах старины. Хотим показать учащимся 11 класса, что на уроках можно учить на основе примеров, составив задания.

Ключевые слова: обычай, казахский, пример, кудалык, обряд, обычай.

Annotation: Abstract: we summarize and systematize Kazakh customs and traditions in Kazakh literature from the novel “The Way of Abai”. Examples of specific subjects related to rituals were taken from the work. To involve schoolchildren in the popularization of national values, not forgetting about our traditions and preserving them in the eyes of antiquity. We want to show the students of the 11th grade that in the lessons you can teach based on examples by making up assignments.

Keywords: custom, Kazakh, example, kudalyk, rite, custom.

Мұхтар Омарханұлы Әуезовті әлемге танытқан да, мықты суреткер жазушы деп жарыққа шығарған бірден бір шығармасы "Абай жолы" роман-эпопеясы. Абайдың ақындық болмысын бала Абайдан, дана Абай болғанына дейінгі өмір жолы мен қазақ даласының тарихымен ұштастырып отырып, танытқан бірегей жазушы. Ел тарихы мен қазақи болмысты, ұлттық құндылықтарымен айшықты салт-дәстүрі мен салт санасындағы әдет-ғұрыпты шығарма арқылы шебер суреттеген оқиғалары бүгінгі жас ұрпақтың бойына дарытумыз керек. Салт-дәстүр уақыт талабына сай кешегінің негізінде дамып, жаңарып отырады. Әуезов Абай өмірін шығармаға өзек ете отырып, сол тұстағы халықтың өмірін, тұрмыс-тіршілігін, әлеуметтік жағдайын, салт-санасын, әдет-ғұрпын, дәстүрін терең қамтып зор шыншылдықпен көз алдымызға әкелеміз.

Мектептің бағдарламасында Әуезовтің "Абай жолы" романын 11 сынып оқушыларына оқуғылатынын білеміз. Оқытуға тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана отырып романдағы салт-дәстүрлердің көріністерін талдап, арнайы тапсырмалар жүйесін, құрастырып ұсынғымыз келеді. Абай жолы романында *құдалық, атастыру, бата беру, қалыңмал беру, бала қайындату, күйеу киім, көрімдік*, тағы басқа көптеген әдет-ғұрыпқа, салт-дәстүрге байланысты көріністерді мектеп оқушыларына мысалдарды көрсетіп оқыту.

Қазақ салт-дәстүрін 1 томындағы "Өрде" бөліміндегі үйленуге қатысты салт жоралғылары туралы 11 сынып оқушыларына оқыту. Қазақ салт-дәстүрлерінің ішіндегі өркениеті кең жайылған екі елдің арасын біріктіріп, туыс ретінде қосатын салт-дәстүрдің бірі ол құдалық. Құнанбайдың жолдасы әрі досы, адал серігі Алшынбайдың қызы Ділдану Абайға жар тең көріп бала кезінде айттырып, қалыңмалын беріп китін беріп алған екен. Осы ретте Құнанбай айттырып келгендегі Алшынбайға қалыңмал берілген көріністернің. *Қалыңмал басы Алшынбайдың өзіне арналған кесек күміс - бесік жамбы. Бұл ілу деп аталып еді. Екі жаққа да мәлім, ілу - киітке орай. Осыдан он жыл бұрын Алшынбай ауылына Құнанбай кеп құда түсіп, Ділдану Абайға айттырған уақытта, бас құда Құнанбайға киіт деп, Алшынбай аулы күміс тартқан. 1/3. 23 б.]* Қазақ дәстүрімен кәде сыйы таруту жасауда, құрметті адамға құдадандалық ғұрыптарында, ортада беделді байқуатты адамдар арасына берілетін кәделі сыйлық түрі. Арнаулы қалыпқа құйылған күміс немесе алтын құйма.

Қазақ салт дәстүрі бойынша қызды кеткеннен кейін ер жетіп есейген шақта екі жасты қосу үшін құда жақ "бала қайындату" салты бойынша күйеу баланы қайын атасының ауылына 10-15 күнде жіберетін дәстүр жоралғылары болған. Күйеу жақ қыздың туыстарына

құда-құдағилардың сыбағасын бірге әкеліп, келіні мен ұлының некесін сол қайын ата ауылында қидыратын. Осы бір жерде “Өрде” бөлімінің басында басталады. *Ұлжан Алшынбайдікіне көп қазына әкелді. Келген жылқы, түйден басқа жыртыстың бұл-матасының өзі екі үлкен атанға артылып келіп еді. Оның ішінде келінге жасау тігілетін, батсайы мақпал, манат, дүрия, шағи бөлек салынған. Бірер сандық осы қымбаттарға толы болса, өзге тендері құда-құдағилар сыбағасы. Шапан, қамзол, көйлек, шаршы. Және толып жатқан ырымдар бойынша төленетін сый-сияпат. [3. 231 б.]* Қазақ дәстүрі бойынша айтылған салт жоралғылар, ырым-тиымдар туралы оқушылардың қаншалықты білетінін осы тұстан көрсетіп зерттеп, оқушыларға өздеріне ізденіс жұмысын жасатауға таптырмас мүмкіндік.

Үйлену салт жоралғыларындағы ұлттық киім кию салты айтпай кетуге болмайды. *Басқа үкі тағу - бар үйеудің әдеті. Ол гана емес, қызыл манат шапан мен биік өкше етік киіп, елден ерекше ұзын төбе тымаққа үкі тағып алу бұл өңірдің бар күйеуіне жол болатын.*

Абайға ауылдан шығар жерде Зере, Айғыз сондай киімдерді әзірлетіп ұсынған-ды. [3. 232 б.] Қазақтың ұлттық салт-дәстүрінің бірі күйеу киімі — қалыңдығын алуға қайын ата жаққа баратын жас күйеу бала міндетті түрде “күйеу киімін” киюге тиісті. Алдынан шыққан жеңгелер мен жас қыз-келіншектер күйеуді киімінен танып алады. Сондықтан күйеу басқа жігіттерден салт бойынша ерекше киінеді. Бөркіне үкі тағып, қызыл шапан, биік өкше етік киеді. Бөркін көзіне түсіріп төмен қарап, кішілік көрсетіп тұрмаса айып төлейді немесе сөзге, күлкіге ұшырайды. Сол бетімен қыз-келіншектердің ортасына түскен күйеу небір азапты әзіл-қалжыңға төзеді. Оның мінген атын «күйеу атымен күл тасы» дегендей ауыл балалары мініп алып қызыққа бөленеді. Осы тұсын мына бір үзіндіден аңғарамыз.

- Күйеу қайсы бұл!

- Бәрінің киімі бірдейі несі! Күйеуше неге киінбеген? - десіп, жақындап кеп, амандаса бастады. Бір келіншек:

- Қой, шырағым! Тобықты тымағын аулыңда киерсің. Біздің аулымызда күйеу тымағымен жүр! - деп бұйрық берді.

Осы кезде келіншектерге еріп келген балалар күйеу жігіттердің аттарына екіден, үштен мінгесіп ап, шаба-шаба жөнелісті. Абайдың мінгені, ақжал, сары жорға ат. «Күйеу атымен күл тасы» дейтін әдет бойынша, енді ақжал аттың көзі ашылмайтын мәлім.

- Өзі жорға гой!

- Ойбай, рақат екен! - деп, мінгесіп алған үш бала соқтырып, тайпалта жөнелген. Алышнбай аулына күйеулер мен барлық қыз-келіншек жаяулап келді. [З. 231 б.]

Халқымыздың дәстүрі бойынша неке қиып болғанан кейінгі жасалатын салт-жоралғыларды қалыңдықтың жеңгелері бастап өткізеді. Сондай дәстүрлердің бірі мына көріністен көруге болады. *Екі қолдың арасында бір қабат сусылдаған жібек жүр. Сол арқылы ұстатады екен. Абайдың қолын ала беріп. Бері кел! Шаш сипа! - деді. Женге Абайдың қолын өзі көтеріп апарып. Ділдәнің арқасындағы бұрымына қос бұрымына тигізеді. Қол ұстату, шаш сипату деген атақты ырымдар осы. Шаш сипатардың алдында күйеу жақтан берілетін үлкен сыйы болады. [З. 238 б.]*

Осы ырымдарды жеңгелері келген күйеу бала мен қызды бір-бірімен таныстыру мақсатында жасататын жоралғылар. Алғашқы рет көріп тұрған қалыңдығының қолы мен шашын сыйпаудың өзі қазақ халқының салтының ерекшелігін байқатады. Барлық жоралғылар аяқтала келе кеш құрым жас жұбайларға жеңгелері төсек салып, болғасын күйеу баладан алынатын сыйықы ретінде сұралатын алым дәстүрдің бірі “етік тартар” дейтін ырым жайын айтапай кетпеу мүмкін емес. Ол көрініс былай көрсетіледі.

Сырт киімін Абай өзі шешіп еді. Женгесі соны іліп келіп, дәл мәсіні шешерде, ырымды ескертті.

Етік тартар дейтін бір алым тағы бар. Күйеудің етігін женге шешеді де, тағы ақы алады. Абайдың қалтасына шешесі салып берген ақша бар-ды. Ішінен аса ыңғайсызданып отырып, Абай сол ақшаны жеңгеге тастады. [З. 240 б.]

1-2 сабақ. 11-сынып қазақ әдебиеті

Тақырыбы: М.Әуезов “Абай жолы” эпопеясындағы ұлттық салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар.

Оқытылатын бөлім: 1 том “Өрде” бөлімі 230-277 беттер.

Сабақтың мақсаты: Шығармадағы ұлттық жалпыадамзаттық құндылықтарды талдай отырып тұжырым шығару.

Сабақтың түрі: Дәстүрлі сабақ.

Сабақтың әдісі: Блум таксономиясын жүйеге ала отырып талдау. Сұрақ-жауап, пікір талас, топтық жұптық талдау. Венн диаграммасы “Ойлау, жұптасу, бөлісу” әдісі. Кері байланыс.

Сабақтың басы: I Ұйымдастыру кезеңі. Оқушылармен амандасып, түгендеу. Сабақ мақсатымен таныстыру.

II Қызығушылықты ояту (психологиялық ахуал)

“Пазл” әдісі арқылы салт-дәстүрлерге қатысты қима суреттер беріп ой-пікірлерін сұрау.

Сабақ ортасы: Блум таксиономиясын ұстана отырып.

Білу және түсіну сатысы: бөлімді оқып мазмұнын түсіну.

Қолдану сатысы: Бөлініп көрсетілген мысалдарды қолдану.

Талдау сатысы: Пікір алмасу, тапсырмалар орындау, талдау.

Жинақтау сатысы: Алған білімдерін жинақтау, қорытындылау.

Бағалау сатысы: Соңғы бағалау реті.

1 тапсырма Сұрақ-жауап әдісі 6 мин

1. Абай неге күйеу киімін кигісі келмеді және қазір күйеу киім бар ма?

2. “Өрде” бөлімі бойынша тағы қандай салт-дәстүрлер кездеседі.

3. Құнанбай берген қалыңмал мен қазіргі замандағы берілетін қалыңмал екеуінің айырмасы?

4. Қазақ халқында қыз айттыруға кімдер барған?

5. Екі жас үшін жеңгенің орны атқаратын қызметін қандай?

Дескриптор:

- берілген сұрақтарға жауап бере алады.

- өз ойларын салыстыра отырып айтады.

Қ.Б. “Бағалау карточкалары”

2 тапсырма “Оқизалар тізбегі” әдісін қолдану.

Үйлену салт-дәстүрінде өтілетін жоралғылар бойынша берілген бөлімдегі оқиға желісін ретімен орналастырады.

Дескриптор:

- оқиға желісін ретімен орынтастыра алады.

- өз көзқарасымен баға берелі. **Қ.Б.** “Мадақтау сөздер”

3 тапсырма «Кубизм» әдісі арқылы шағын топтарда жұмысты ұйымдастыру. Ол үшін әр топ кубикті лақтырып, кубикте түскен тапсырманы орындайды. Кубиктің алты қырында алты топқа тапсырма жазылған.

Салыстырыңыз: оқушылар құда түсу дәстүрін басқа ұлттың құдаласу дәстүрімен салыстырады.

Сипаттаңыз: Үйленуде жасалатын дәстүрлерді сипаттап, түсіндіреді.

Зерттеңіз: құда түсу салты туралы қандай шығармаларда кездесетінін тауып, шағын зерттеу жүргізеді.

Талдау жасаңыз: «Абай жолы» романында салт-дәстүрлерді сипаттау шеберлігіне, жазушы тіліне талдау жасайды.

Қолданыңыз: «Құда түсу» салты туралы шетелдіктерге арналған танымдық буклет, жарнамалық нұсқада дайындайды.

Дәлелдеңіз: құда түсу салтының өзгеріске ұшырағанына дәлелдер келтіріп, пікір білдіреді.

Дескриптор:

- салт-дәстүрлерді оқушылар салыстыра алады.
- ізденіс жұмысын жасай алады, зерттеу жүргізеді.
- өзімдік қорытынды жасап, дәлелдер келтіріп, пікір білдіреді.

Қ.Б. “Бағалау карточкалары”

Сабақтың соңы: Қорытындылау “Қар кесегі” әдісі арқылы оқушылар бір-біріне екі сұрақ дайындап қойып сабақ соңын қорытындылау.

Кері байланыс: “СМС” әдісі. Оқушылар сабақтан алған әсерлерін білдіреді.

Үй тапсырмасы 2 том бөлімін оқу.

Қорытындылай келе қазақ дәстүріне айтар сын мен пікір жетерлік. Болашақтың ертеңіне қазірден бастап, шығармалардағы берілген салт-дәстүрлерден мысал ретіне көрсетіп ұлтымыздың дәстүрін жаңғырта жалғасытыруға міндеттіміз. Ұмыт болып бара жатқан дәстүрдің жалғасын көрсететін бірден бір шығарманың бірі осы Абай жолы екенін мойындаймыз. Мектеп оқушыларына эпопеяның жазушы суреттеген барлық қырын жас жеткіншекке 45 минутта оқыту мүмкін емес. Бір тоқсанға арнайлап берілген роман болғандықтан, әр сабақтың тақырып, мақсаттары мен нәтижеге бағыттарған оқытуда тиімді әдістерді заманауи инновациялық әдістер арқылы дамыту болып табылады. Оқушыны көркем әдебиетті құштарлықпен оқуға, олардың оқырмандық қызығушылық қабілетін ашуға жетелейміз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Орда Г., Дәрібаев С., Сатылова А. Қазақ әдебиеті 11 сынып Мектеп баспасы, 2019 - 206 бет.
- 2.. https://adebiportal.kz/kz/news/view/auvezov-abai-zolyn-qalai-zazdy__19268
3. Әуезов М. Абай жолы: Роман-эпопея. Бірінші кітап. - Алматы: «Жазушы» баспасы, 2021. - 376 бет.
4. Қазақ салт-дәстүрлері. Құрастырған Әлижан Тауұлы. - Алматы: «Балауса баспасы», 2017. - 384 бет.
5. Бітібаева Қ. М. Әуезов туындыларын мектепте оқыту - Алматы: Мектеп, 2002 - 120 б.
6. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. - А.: Рауан, 1997. - 285 бет.

И.БАЙЗАҚОВТЫҢ ЛИРИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ-ЖАНРЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Құттыбаева А.

Иса Байзақов шығармалары – өзі өмір сүрген уақыттың айнасы. Олай дейтініміз, ол өз мезгілінің жүрек лүпілі мен тамыр соғысын тап басып, тани білді. “Күндер бар күн ішінде күннен де ерек, Тарихта өшпейтұғын қалған дерек”, – деп өзі айтқандай, ел басынан өтіп жатқан оқиғалардың бірде-бірін назардан тыс қалдырмады. Сұңғыла ақын шығармасына өзек етер тақырыпты таңдауда талғампаз болды, оның мазмұнын жоғары деңгейде ашып көрсетуде кемеңгерлік танытты. Ерлік пен ездік, даңқ пен дақпырт, шаттық пен қасірет секілді қарама-қарсы құбылыстар шиеленістерінің шешімдерін тыңдарман мен оқырман санасына шебер де жеңіл жеткізе білді. [1, 31б.]

И.Байзақов шығармаларының тақырыбы әр алуан. Социалистік құрылысты, Түркістан-Сібір темір жолының төселуін, өнеркәсіп орындарын, завод, фабрика, шахта тынысын, совет жастарының ерлік әмірін, өз сөзімен айтқанда, “жер мен көктің қымбатын, күннің асыл сымбатын”, “көңілдің күйлі жырымен, нақ-нағымен тізілтіп”, асқақ шабытпен бейнеледі. [1, 33б.]

И.Байзақовтың лирика жанрындағы шеберлігін айқындау, ақын өлеңдерінің жанрлық табиғатын, тақырыптық-көркемдік мазмұнын ашуды көздейді. Өлеңдерінің басты идеясы мен тақырыптары сан алуан. Тақырыптық кеңдігімен ғана емес, жанрлық көпқырлылығымен де дараланады. Ақын өлеңдерінде табиғат, азаматтық, саяси-әлеуметтік лириканы суреттеуімен ерекшеленеді.

Лирикада ой мен сезім бірлесіп, терең қабысады. Жанрлық сипатын сөз еткенде, оның бар кезеңде, бар ақында үнемі біркелкі бола бермейтінін, керісінше дәуір, стиль әсерімен түрлі өзгеріске түсіп отыру мүмкіндігін алдымен айтқан жөн. Осы орайда белгілі орыс зерттеушісі В.Г.Белинскийдің: “Жанрлардың шекарасы нағыз дәлдіктен гөрі шамамен айырылады. Қайткенмен де оны картада мемлекеттің шекарасын көрсеткендей саусағыңмен нұқып көрсете алмайсың. Көркемөнер қай жақтағы болсын, бір шекарасына таяна беріп, өзінің әуелгі мағынасын біртіндеп жоғалтады да, шекаралас екінші жанрмен мағыналас болады. Сөйтіп, шекаралас екі сипаттар ортақтасып екеуін жинастырады” – деп, жазғанын Б.М.Нұржауқызының “Мәшһүр Жүсіп өлеңдерінің жанрлық-стильдік ерекшелігі” атты зерттеу еңбегінде жанрлық сипатын анықтау үшін қолданғаны тегін емес. [2, 76.]

Ақынның отыздан аса өлеңдері бар. 1920 жылдардан бастап, жазып шығарған өлеңдерінде Октябрь жеңісін, совет заманындағы еңбекші халықтың бостандық бақытын, сонымен бірге талантын оятып әдебиет майданына шығуына жол ашқан ақындық мақтанын да зор қуанышты сезіммен жырлайды. [3, 11б.]

1925 жылы жарық көрген “Біздің еңбек”, “Сегіз жаста Ұлы Октябрь” өлеңдері “еңбек” тақырыбына шақыратын ақын өмір сүрген кезеңнен сыр шертетін өлең жолдары. Халықты еңбек етуге, еңбек қатарына қосылуға шақырады. Еңбекші елдің үміті, еңбекпенен шынығуы және еңбекке тізе қосып жұмылуын көрсетеді. “Ұлы Октябрь сегіз жасқа толған күн, Езілгендер ұрандасып той тойлап, Жауыздардың қол-аяғын бұған күн” – деп, Ұлы Октябрь төңкерісінің жеңісімен құттықтау жолдарын көре аламыз.

1927 жылы жазған “Мақтандым, бүгін мақтандым” дейтін толғауында ақын Октябрь революциясының жеңісі арқасында қазақ еңбекшілерінің бақытқа қолы жеткендігін жырлайды. Заман өзгеріп, ел бақытқа кенелумен бірге ақынның жаны мен жүрегі де жаңарды. [3, 11б.]

Заманымның қанатын,
Аспанға ұштым міндім де,
Арқаның сансыз даласы,
Қуандым жаңа ел көрдім де. [3, 56б.]

1938 жылғы “Жау адымын аттатпан” деген советтік патриотизм идеясымен жазылған өлеңінде:

Жайнатып нұрлы Отанда өмір гүлін,
Сайратып бұлбұл құстай ақын тілін.
Дәуірде Сталиндік бақ дарыған,
Шаттықтың шарықтаймын жырлап жырын. [3, 11б.]

“Даналардың данасы” атты өлеңінде ақын дүниежүзіне белгілі кемеңгер ақын-жазушыларды – Пушкин, Лермонтов, Толстой, Максим Горький, Абай, Фердоуси, Гомер, Хаям, Шайх Сағадиларды атайды, олардың ақындық талантына бас иеді. Осылардың өмірі мен творчестволық қызметі И.Байзақовқа зор үлгі болған. [3, 12б.]

И.Байзақов осы кездегі шығармаларында еңбек, құрылыс тақырыбын Совет Одағының даңқты ерліктерін ішіне кіре нақты жырлады. Сол нақты жырлаған тақырыптың бірі Түркістан-Сібір темір жолының салынуы. Бұл тақырыпқа арнап ақын “Турксиб”, “Алатау неге шаттанды”, “Алатау неге шаттанды” деген толғау жырларын жазады. Мұнда ақын совет адамдарының, жұмысшы табының қажырлы еңбегін, дүлей асау табиғатты, алып тауларды жеңіп, бағындырып, бұрынғы мылқау қазақ даласынан темір жол жүргізіп, ел өміріне ұлы

жаңалық орнатып жатқандығын күшті ақындық сезіммен жырлайды. Әсіресе “Алатау неге шаттанды” деген толғауында ақын Алатау, Алматы төңірегінің тамаша сұлу табиғаты, темір жол салынып келе жатқан жердегі еңбек ерлігі мен жергілікті халқының қуанышты сезімдерін көтеріңкі леппен шебер сипаттайды. Ақынға еңбек дүниесі мен табиғат дүниесі бірдей сұлу, бірдей қызықты. Ол өмірге көңілі толы сезіммен қарап, өзін ерекше шаттық күй билегендей зор шабытпен жырлаған. [3, 20б.]

Неге Алатау шаттанды?

Неге аспандап мақтанды?

Шаттығына себеп сол –

Бауырында орнап астана,

Асқарының астына,

Кестеленді темір жол... [3, 76б.]

Сұлу Алатау, құлпырған бақшалы Алматы қаласы, даланы думан қылып жеткен жаңа темір жол, сол жолды салушы жұмыскерлердің қажырлы еңбегі, бақытты совет елінің жарқын келешегі, барлығы – ақынның Алатаудай асқарлаған ақындық дүниесінен түгел орын алғандай, өзі де Алатаудай асқарлап зор мақтанға берілгендей. Әсіресе поездың келіп жетуі, жүйрік жүрісі ақын поэзиясына үлкен қанат бітіргендей. Оны ақын кейде теңдесі жоқ, ұлы бір алып күш иесіне, кейде жел жетпес жүйрік тұлпарға ұқсатып суреттеп кетеді. [3, 21б.]

Бұл өмірдің сыртқы жарастық көрінісіне арналған көңіл күйінен туған “Мендік” лирика ғана емес, ол осы сыртқы әдемі көріністің қоғамдық мәнін ашады, темір жол мен поездың қазақ даласы мен социалистік өмірдің келешегі үшін негізгі ұйытқы екендігін терең түсіндіреді. [3, 21б.]

1929-1930 жылдары қазақ ақындарының бірталайы Турксиб темір жолы тақырыбына елеулі шығармалар жазғанда, Иса да олардың қатарында, бірақ өзінің суретшілік шеберлікпен Турксибті дұрыс идеялы көркем түйіндеумен жырлады. [3, 22б.]

Иса кемелдігінің бірі – оның әнші-композиторлығы, бұл дара біткен қасиеттің негізі де тулы топырағының нәрі мен халқының қазыналы болмысында жатыр. “Назқоңыр”, “Ақерке”, “Жонып алды”, “Бір бидай”, “Кербез сұлу”, “Желдірме” т.б. тәрізді ән-өлеңдері отандық поэзия мен музыкамыздың алтын қорына қосылды. [2, 31б.]

Сондай-ақ пәктікті, нәзіктікті, тазалықты мәдімдейтін “Назқоңыр”, “Асылзат”, “Ақерке” әндері тыңдаушысын әлдилеп, әуелетіп әкетеді. [1, 34б.]

Иса Байзақовтың халық әндеріне лайықтап шығарған тектерінің мәні мен сәні, кербездігі мен кемелдігі қиялыңды қозғап, ой дүниесін

тербейді. Осынау жарасынымдылық, түр мен мазмұнның тұтастығы өміршеңдіктің кепілі. Мысалы:

“Акерке, ақ күмістей сенің жүзің,
Ақылың айдын шалқар көк секілді”

“Сары ағаш сазға біткен секілденіп,
Қай жерде отыр екен бұраң белім” [1, 35б.]

Әрі әнші, әрі композитор бірнеше әндердің авторы әсіресе желдірмелерімен тыңдаушыны дүр сілкіндірген И.Байзақов қазақ музыкасына да өзіндік үлес қосты. Брусиловскийдің Құрманғазы атындағы халық аспаптары оркестріне арнап жазған “Желдірме” ақынның “Желдірмесінен” алынған. Өнердің жан-жақтылығын көрсететін И.Байзақов өнері шынында да әркімнің де бойынан табыла бермейді. [4, 16б.]

Суырып салма ақынның желдірмелері совет тематикасына арналып жазылған бірінші ән. Ол өлең – бақытты өмірдің бейнесін көрсетеді. Елдің азат еңбегінің толқынды үнін, ритмін суреттейді. [4, 91б.]

“Желдірмелерінің нақты тақырыптары, суреттелетін нақты объекті бейнелері – құрылыс, темір жол, Қарағанды, өнеркәсіп орындары. Ондағы жұмыскерлердің, совет жастарының ерлігі, абырой, мақтанға айналған еңбек дүниесі”. [10, 23б.] Сондықтан ақын желдірмесінде:

Жұмыскер еңбегіне сенетұғын,
Болса да қандай қиын жеңетұғын,
Айнымас алып күштің арқасында
Құлпырып тұрмысқа гүл егетұғын. [10, 34б.]

Бұл жолдарда еңбек ері жұмысшыны жырласа, Қарағанды туралы желдірмесінде сол сарынды дамытып “тілегі бір, жүрегі бір” миллион күштердің тұлғасын жырлайды.

Қарағанды үшінші алып көмірлі,
Гүлдендіріп нұрға малып өмірді,
Тілегі бір, жүрегі бір миллион күш
Кен шығарып,
Жем шығарып,
Ұлы іске берілді. [10, 35б.]

Осы жырларда немесе әндердің сөзі ретінде жазылған толғау, лирикаларында ақын құрылыс, еңбек, өнеркәсіптеріміздің тасқынды лебін, қарқын күшін айқын бейнелеп отырған жоқ па? Бұл толғау лирикалардың көркемдік әсері, әсіресе, Исаның өзі шығарған әнімен айтылғанда, арта түсетіндігі де даусыз. Бұл шығармаларда жеңіспен үздіксіз алға басқан социалистік дәуіріміздің қарқын күші де, асқақты

үні де берілгендігін көремі. Міне, бұл дәуірдің үнін, совет адамдарының жүрек соғуын терең ұғынған ақынның поэзиялық тілі – ақынның ерекшелігі. [3, 246.]

Ақын желдірмесінде заманымызға сонымен бірге совет адамына тән сипатты сол жеңімпаз асқақты сарын күймен бермек болады. [3, 236.]

Ал, алқа, келді кезің жайнайтуғын,
Бұлбұлдай бақшадағы сайратуғын,
Өнердің қиясына шыққан сайын,
Болаттай тастан табан таймайтуғын.
Дабылы дауылпаздай шарықтаған,
Екпіні самолеттей заулайтуғын,
Талапты жастарымыз үйреніп ал,
Ән еді желдірме атты самғайтуғын. [5, 66.]

Темір жол тақырыбымен қатар, Исаның бірқыдыру түйіндеп жырлағаны өнеркәсіп-құрылыс тақырыптары: Қарағанды, еңбек, станок, фабрикада директор болған комсомолка қыз Ажар, шахтерлар, Алтай тағы басқалар туралы жазылған толғау лирикалары, тақпақ – “Желдірмелері” Сталиндік бесжылдытар дәуіріндегі совет адамдарының еңбек майданындағы ерліктерін, еңбекке коммунистік көзқарасын суреттейді. [3, 226.]

Иса Байзақов желдірмелері советтік өмір шындығын, революция жеңісі мен жемісін аса күшті екпінмен, поэзиялық тілмен кестеледі. Асқақ үн, шабытты, шаттық күй, лепті сөз, жалынды лебіз, дарынды, қуатты сөз, сыңғыр қаққан әуезді, әсем ұйқасым, өлең сөздерінің шоқтай қызулығы мен әнге бейімділігі, қанаттылық пен жігерлік – Иса Байзақов желдірмелеріне тән сипаттар. [1, 35]

Ақынның жазып қалдырған бес желдірмесі бар. Әр желдірмесінің айтқысы келген ойы бірін-бірі жетелеп отыратындай. Айтылған бірінші желдірмені кіріспе бөлігі деп қарастыруға әбден болады.

Екінші желдірме – Қазақстан табысы шексіз деп әсірелеп, Турксибтің шөл далада салыну жайы, халықтың техниканы меңгеріп үйреніп келе жатқандығы, Қарағандының кен байлығы туралы айтылады.

Үшінші желдірмесінде айналысы кенге шөккен қазақ даласын географиялық атауларымен көрсеткен.

Дариядай шалқып жатыр бізде мұнай,
Мол байлық мұнай алқа жанарындай,
Қарсақбай, Қарағанды, айдын Балқаш
Қайнардай кен береді тыным алмай. [5, 76.]

Риддер, Алтайдағы қойны-қонышындағы алтынды айта келе “Нормасын екі-үш есе орындатып, Рапорт Сталинге берді талай” деген жолдармен аяқтайды.

Төртінші желдірмесінде Доссор, Байшонас, Мақат, Бекпай жерлерінің кен байлығын ғана айтып қоймай, оның әрқайсысында жұмыс жасайтын мыңдаған жұмысшылар бар екендігін де сөзге қосады.

Төртінші желдірмедегі әр кен орнында жұмыс жасайтын мыңдаған адам десе, бесінші желдірмеде жұмысшылар саны мың еселенеді. Миллиондаған адамның еңбегі, қажыр-қайраты айтылып, бесжылдықтағы ұлы дабыл қағылғаны суреттеледі. Бесінші желдірме өлеңінің қорытындысы болғандықтан болар асқақ өлең шумақтарын әсерлі аяқтайды.

Кенге толы, біздей, сірә, бұл әлемде жер бар ма?

Бізден басқа жер жүзінде еңбегі асқан ел бар ма?

Елінде еңбек, жерінде еңбек қайнаған,

ССРО-дай тасқын көлдей кен бар ма? [5, 9б.]

“Көзі тірісінде-ақ аты аңызға айналған, дүниеге сирек келетін, жаратылысы айрықша өнер иелері санаулы. Сол санаулылардың ішіндегі сан қырлы сандағы – Иса Байзақов. Теңдессіз суырыпсалма ақынның өмірі мен өнері кезінде көргендерді де, кейіннен естігендерді де тамсандырып келеді”. [6, 173б.]

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Е.Арын. Иса Байзақов. – Павлодар: ЭКО, 2003. – 184б.
- 2.М.Н.Баратова. Мәшһүр Жүсіп өлеңдерінің жанрлық-стильдік ерекшелігі. – Астана, 2006
- 3.М.Әуезов. Иса БАЙзақов шығармалары. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1951. – 510б.
- 4.Ғ.Балтабай. Иса ақын және оның ұрпақтары. – Павлодар: ЭКО, 2008. – 406б.
- 5.И.Байзақов. Құралай сұлу. – Алматы: Атамұра, 2007. – 192б.
- 6.Ы.Бекен. XX ғасырдағы қазақ поэзиясы. – Алматы: Дәуір, 2022. – 384б.

УДМУРТ ТАРИХЫНДА ЭТНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ МӘДЕНИ ҮДЕРІСТЕР

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенттері*

Д.Б. Маданиев, А.Е. Ыдырыс

*ғылыми жетекшісі: тарих мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) А.М. Садыкова*

Аңдатпа. Бұл мақалада удмурт халқының тарихындағы этникалық және мәдени үдерістер қарастырылады. Авторлар тарапынан кең көлемді дереккөздерді талдау нәтижесінде удмурт халқының этногенезі, мәдениеті мен дініне байланысты өзекті мәселелер талданады. Зерттеу әдістері – талдау және синтез, индукция және дедукция, жүйелеу.

Түйінді сөздер: ар-удмурт, Еділ-Орал, этникалық үдерістер, әдет-ғұрып, Еділ-Кама, антропология, ассимиляция.

Abstract. This article examines the ethnic and cultural processes in the history of the Udmurt people. The authors analyze topical issues related to the ethnogenesis, culture and religion of the Udmurt people based on the use of a wide range of sources. Research methods – analysis and synthesis, induction and deduction, systematization.

Key words: ar-Udmurt, Volga-Ural, ethnic processes, customs, Volga-Kama, anthropology, assimilation.

Аннотация. В данной статье рассматриваются этнические и культурные процессы в истории удмуртского народа. Авторами на основе использования широкого круга источников анализируются актуальные проблемы, связанные с этногенезом, культурой и религией удмуртского народа. Методы исследования – анализ и синтез, индукция и дедукция, систематизация.

Ключевые слова: ар-удмуртский, Волго-Уральский, этнические процессы, обычаи, Волго-Камский, антропология, ассимиляция.

Мақалада XIX-XX ғасырлардағы пұтқа табынушы удмурт халқының тарихында орын алған этникалық және мәдени үдерістер, соның ішінде исламды қабылдауы және олардың қазан татарлары, ішінара башқұрттар арасындағы ассимиляциясы қарастырылады.

Тарихнамалық талдау зерттеушілердің удмурт халқының этникалық, мәдени, діни дамуы мәселерін қарастырғанын байқатады. М.Г. Атаманов удмурт халқының жалпы тарихы туралы зерттеу жазса, Е.П. Казаков удмурт халқымен тығыз байланысты Танкеев қорымы бойынша мәліметтер қалдырған.

Удмурттар – Еділ-Орал аймағындағы ең көне этнос. Халықтың қалыптасуының бастауы б.з.д. VIII–III ғғ. саятын көне дәуірлерден бастау алады. Вятка, Белая және Кама өзендерінің бассейндерінде, Еділдің орта ағысына дейін, Ветлуга, Илетье, Казанка, Свияга өзендері бойында Ватка және Калмез атты екі тайпалық бірлестіктен құралған

удмурттардың этникалық негізі қалыптасты. Сонымен бірге басқа да 70 рулық топтар кірді.

Удмурттардың арғы тегінің үнді-иран оңтүстік көшпелі тайпаларымен Ұлы қоныс аудару кезеңіне (б.з. IV-VIII ғғ.) дейін өзара байланысты болды. Осы уақытта иран тілді тайпаларды Оралдан, Орталық Азия және Оңтүстік Сібірден келген көптеген түркі-тілдес, угор көшпелі этникалық топтармен ығыстырылды.

Біздің заманымыздың VIII ғасырында удмурт воршуд-рулық топтары Белая өзенінің бассейнінен ығыстырылып, олардың бір бөлігі башқұрт тайпалық топтарымен араласты. Олардың кейбіреулері ежелгі удмурт атауларын сақтап қалды. Мысалы: Калмаш (удм. Қалмез), Гайна, Имес (удм. Имъес), тышқан (удм. Мога) және т. с. с. [1, 132 б.].

VII–VIII ғасырларда ежелгі удмурт тайпалары өмір сүрген Еділ-Кама аймағында бұлғарлар пайда болып, жергілікті аборигендік тұрғындармен тығыз байланысқа түсті. Олар сондағы ежелгі удмурт тайпаларын хазарлар сияқты "ар" деп атаған. Өз кезегінде ар-удмурттар оларды "бигер" деп атады. Тілдік, археологиялық, антропологиялық, фольклорлық деректер бұлғарлардың ар-удмурттармен тығыз қатынастары туралы мәліметтер қалдырған. Удмурт тілінде 200-ге жуық бұлғар, чуваш тілдеріне сәйкес келетін сөздер табылған болатын [2, 47 б.; 21 б.].

VIII ғасырдың аяғы мен IX ғасырда ерте бұлғарлардың Еділ аймағына жылжуымен қатар Полом археологиялық мәдениетінің негізін қалаушы солтүстік удмурттардың үлкен тобы, бізге белгісіз себептермен, Кама өзенінің төменгі ағысына, Еділ бойына ығысты. Сол жерде Еділ бұлғарларының мемлекеті құрылған. Мемлекеттің қалыптасуы жағдайында екі топтың мәдени дәстүрлері араласып, жаңа мәдениет қалыптасады. Кейбір аудандарда чепецк, Орал маңы халқы саны жағынан бұлғарлардан кем түспеді [3, 15 б., 38 б.].

Бұл орайда метисация үдерісі туралы айтып өткен жөн. Метисация – бұл жергілікті фин-угор, біздің мысалымызда, бұл ежелгі удмурт және келген түркі-бұлғар, кейін – түркі-қыпшақ этникалық топтарымен араласып кетуі. Бұл үдеріс Еділ-Кама бұлғарларының, кейін – қазан татарларының, башқұрттардың солтүстік-батыс тобының және білгілі-бір дәрежеде чуваштардың антропологиялық типінің қалыптасуына әкелді. Антропологиялық тұрғыдан Еділ-Кама бойындағы түркі халықтары азиялық туыстарынан – алтайлықтардан, тувалықтардан, якуттардан, хакастардан, қырғыздардан, қазақтардан, өзбектерден айтарлықтай ерекшеленеді.

Антрополог М.С. Акимова жазғандай, башқұрттардың этногенезі мәселелерін шешуде " көршілес халықтар арасында башқұрттар бір

жағынан Еділ-Камя халықтары мен екінші жағынан қазақтар, қырғыздар арасында аралық орынды алады, алайда фин халықтары Еділ – Камя мен Қазан татарларына жақындай түседі. Бұл әсіресе солтүстік – батыс аймақтардың башқұрттарына қатысты, олар кейбір белгілер бойынша татарларға, басқалары бойынша удмурттарға ұқсастықтарды анықтайды. Мұрын профильдері және башқұрт бетінің жалпақтығы удмурттарға жақын" [4, 39 б.].

Осы мақалда біз пұтқатабынушы удмурт халқының ХІХ–ХХ ғғ. өз дінін өзгерту сұрағын қарастыруға бел будық. Ислам-әлемнің барлық континенттерінде ізбасарлары бар аврамиялық бағыттағы әлемдік діндердің бірі. Ол Еділ бұлғарларына Х ғасырда енген. Бұлғар дворяндарының, қалалық, кейінірек және ауыл тұрғындарының арасында жаңа діннің ықпалының күшеюімен жергілікті халықтар, соның ішінде удмурттар да Исламға көшеді. Бұған әйгілі Танкей қорымының археологиялық – антропологиялық материалдары, мұсылмандық жерлеу рәсімі бар басқа қорымдар дәлел бола алады. Исламды қабылдау процесі бұлғарлар, кейінірек Қазан татарлары мен башқұрттар арасында удмурт-аралардың ассимиляциясымен ілесіп жүрді. Бұл мәселе бойынша бұлғар және татар жазба ескерткіштері болмаған кезде бізге "Жер тілі" деп аталатын топонимдер көмектеседі. Нижнекамск-Волговятка аймағында, әсіресе тапсырыс бойынша, бұрынғы Арск (удмурт) княздігінің жерінде татар ауылдарының массасы удмурт атауларына ие: наласа < удм. нюлесо "орман"; Сюрда < удм. сурд "қайың орманы", Муй < удм. менің "құндызым", "Құндыз"; Корса < удм. Кварса "удмурттардың рулық атауы" және т. б. [5, 192-196, б., 386 б., 388 б.; 6, 32-49 б.]. С. Қазан татарларының қалыптасуына көрші халықтар да қатысты, олар "исламды қабылдағаннан кейін татарларға біртіндеп сіңіп, өз кезегінде татарлардың өздеріне физикалық емес бірқатар ерекшеліктер енгізді". Бұл процестер өте ұзақ уақыттан бері жалғасып келе жатқан және қазіргі уақытқа дейін жалғасып келеді, әсіресе Ресей үкіметі татарлардың көршілерін христиандарға айналдырып, оған шек қойғанға дейін айқын көрінеді [6, 26 б.].

Татарияның солтүстік-батыс бөлігі – Арск, Высокогорск, Атнинск, Балтасин және басқа да тапсырыс аудандарының тұрғындарының антропологиялық құрамы, Татарстанның орта аймағынан өте алуан түрлі және өте ерекшеленеді. Мұнда удмурт және Мари АССР тұрғындарына тән типтер басым. "Татарстанның солтүстік аудандарының татарларының физикалық келбетін қалыптастыруға угрофиндер, қазан татарларының қазіргі көршілері – удмурттар мен мари айтарлықтай әсер еткеніне күмән жоқ" [7, 207-223 б.].

Бұлғар мәдениеті Ежелгі Прикамья мәдениеттерінің негізінде өсті. Православие мен ислам ұзақ уақыт бойы Ресей империясында, әсіресе көпұлтты Еділ-Орал аймағында, Қазан, Уфа, Пермь, Самара, Вятка және т. б. провинцияларында бәсекелес болды. "сонымен, 1832 жылы Мальмыжский Уездік соты Епархия басшыларына Вотяктар-пұтқа табынушылар Д. Мальмыжский уезінің Маскарлары 30 адамнан тұратын магометанизмді қабылдағанын хабарлады" [8, 486 б.].

Орыс Православие шіркеуінің басқа миссионерлерінің айтуы бойынша барлық мүмкін құралдарды қолданған мұсылман дінбасыларының ортасынан ислам уағызшыларын күшейтілген насихаттау: "сүйіспеншілік, қауіп, материалдық көмек, уағыз және зиян келтіру", - деп удмурттардың көбірек иілуіне әкелді магометанизмге қарай, оны қабылдау" ұлтынан, тілінен және әдет-ғұрпынан сөзсіз бас тартуды", яғни "татарларға кетуді" білдірді. Сонымен, ХІХ ғасырдың аяғында. Қазан губерниясының Мамадыш ауданының Шемордан, Коинсар, Яныл ауылдарының удмурттары толығымен отатарился [9, 119-120 б.].

Спаский экспедициясын зерттей отыра осындай татар және удмурт мәдениетін зерттеген болатын осы зерттеулер ішінде ол ұлтаралық қатынастардың және ұлттық бөлініс тек дін негізінде болатынын жазған болатын. Мысалы: 1971: кәрі әжелер бізді қарсы алды, олардың бірі удмурт көйлегін киді, екіншісі татар киімін киді және олар бір – бірімен татар тілінде және удмурт тілінде сөйледі. Олармен сұхбаттасып, олардан сұхбат алды және олардың немере ағалары екені белгілі болды. Олардың бірінің әкесі исламға кіріп, отбасы татар болды, ал екіншісі пұтқа табынушылықта қалып – отбасы удмурт тілін сақтап, удмурт әдет-ғұрыптарын сақтайды, удмурт рәсімдерін орындайды. Удмурт әже мен татар әже тұтқаның астына түседі және олардың бір-біріне жылу көзқараспен қарайтынын көруге болады. Бұл жағдайда, біздің бақылағанымыз бойынша, дін бұл отбасыларды соғысушы топтарға бөлген жоқ. Бірақ сондай көріністерді экспедициялар кезінде кездестіруге тура келді. ХVІ ғ. Қазан хандығының құлауымен аяқталған соғыс ислам дінінің таралуына кедергі жасады. Осы уақытта татарларды христиан дініне аудару басталды, нәтижесінде қазан татарларының ерекше этноконфессиялық тобы: татар-кряшены құрылды. Сол уақытта удмурттардың аз бөлігі христиан дініне әкелінді. Сонымен, 1710 жылғы санаққа сәйкес, балтасин-Кукмор-Мамадыш бұтасының удмурттарының шамамен 30% - ы "шоқынған" болатын [10, 412 б.].

1740 жылы қазанда өлкенің орыс емес халықтарын шомылдыру рәсімінен өткізетін Новокрешендік кеңсенің құрылуымен удмурттар мен Еділ-Орал аймағының басқа халықтарын жаппай шомылдыру

рәсімі басталды. XVIII ғасырдың аяғында удмурттардың 90% - ы шомылдыру рәсімінен өтті. Бірақ бұл процесс өте қиын болды: жаңа сенімді қабылдауға көптеген қарсыластар болды. Олардың көпшілігі исламды ұстанатын башқұрттардың сәрсенбісінде Оралға қашып кетті; бір бөлігі Орынбор-Самара сызығына кетті. Удмурттардың бір бөлігі Башқұртстанның тептяри құрамына кірді. Мұнда айтылғандай, "башқұрт Пот Чейз" - "башқұрттарға шықты". Пұтқа табынушылардың тағы бір бөлігі ежелгі удмурт нанымдарын бүгінгі күнге дейін сақтап келді. Удмурт пұтқа табынушыларының көпшілігі Башқұртстан аумағында тіркелген-олар республиканың солтүстік-батыс 7 аймағында, Пермь өлкесінің оңтүстігінде, Татарстанның 5 ауданында тұрады. Башқұрттардың Үстемдігі, белгілі бір тәуелділік, әсіресе жерді пайдалануда, башқұрт қауымдастықтарынан келген топтар этникалық өзара әрекеттесудің бағытын анықтады: удмурттар кіретін татарлар байырғы халықтың күшті тілдік және мәдени әсерін сезінеді [11, 357 б.].

Түркі-мұсылмандар арасында ұзақ өмір сүру тек тілдік ұйрену ғана емес шектелмеген. Епархиялық миссионерлер баяндағандай Қасиетті Синод, пұтқа табынушылар туралы сол кездегі Еділ-Камя халқы христиандыққа қарағанда исламды қабылдауға бейім болды. Біздің ойымызша, негізгі себептер, біріншіден, сол кездегі барлық пұтқа табынушылардың екінші тілі татар болды, екіншіден, жергілікті халықтардың тілінде сөйлейтін, олардың салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, психологиясын білу арқылы ерекше көзқараста болған мұсылман миссионерлерінің шебер насихаты. Көбінесе, саудамен айналысатын, ауқатты бөлігі исламды қабылдады. Патшалық Ресейдегі пұтқа табынушыларға саудаға, оқу орындарына жол жабылды. Мұсылман бола отырып, олар өздерінің ұлттық дәстүрлерінен мүлдем бас тартты, тіпті отбасы шеңберінде татар немесе башқұрт тілдеріне көшті.

Нәтижелер айқын: удмурт - пұтқа табынушылар "татар сенімін" – "бигер потоны" қабылдайды және татарланады. Мұсылман дініне жаппай құлдырау 1830, 1840, 1865-1866, 1905-1908 жылдары болды [9, 120 б., 125 б.]. Мұндай мысалдар көбінесе удмурттың шеткі-оңтүстік топтарының ортасында кездеседі.

КСРО-да кеңестік, атеистік жүйенің құрылуымен дінге қарсы ең қатал күрес басталды, тек христиан ғана емес, сонымен бірге мұсылман, буддист, протестант, тіпті пұтқа табынушылықпен. Бұл жағдайда удмурттардың исламға жаппай құлдырауы туралы айтудың қажеті жоқ. Удмурттардың кішкене бөлігі жасырын протестанттық секталарға ауыса бастады.

Біз өз жұмысымыздан келесі қысқаша қорытынды жасай аламыз: Удмурттарды исламдандыру процесі Бұлғар дәуірінен бастап

1917 жылы Қазан төңкерісінің басталуына дейін созылды. осы ұзақ уақыт ішінде Еділ-Орал пұтқа табынушыларының он мыңдаған удмурт аймақтары Исламды қабылдап, татарлар мен башқұрттардың құрамына кірді.

Удмурт этникалық әлемі үшін бұл процесс, әрине, теріс мағынаға ие болды: Исламды қабылдаған удмурттар өздерінің барлық ұлттық ерекшеліктерін – тілін, мәдениетін, менталитетін жоғалтты (антропологиялық түрден басқа). Молдалар исламды қабылдаушыларға Ұлттық киім киюге рұқсат бермеді, ана тілінде сөйлеу, жаңа туған нәрестелерге удмурт есімдерін беру, ұлттық әндерді айту және т. б. Исламның қабылдануымен оларды барлық құжаттарда татарлар деп жаза бастады. Удмурттарды исламдандыру және олардың татар – бигер потын және башқұрт – башқұрт потын тобына өту процесі өте күрделі болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. М.Г. Атаманов. От Дондыкара до Урсыгурта / Из истории удмуртских регионов. – Ижевск: Удмуртия, – 2005. – 216 с.
2. И.В. Тараканов. Удмурт лексикая очеркьёс. – Ижевск, 1971. – 96 с.
3. Е.П. Казаков. Погребальный инвентарь Танкеевского могильника // Археология и этнография Татарии. – 2017. – №197. – С. 94-155.
4. М.С. Акимова. Этногенез башкир по данным антропологии // Археология и этнография Башкирии. – 1971. – Т. 4. – № 8. – С. 38-43.
5. М.Г. Атаманов. По следам удмуртских воршудов. – Ижевк, 2001. – 576 с.
6. Г.Ф. Саттаров. Этнонимы Татарии // Советская тюркология. – 1980. –№ 1. – С. 32-49.
7. Х.Г. Гимади. Народы Среднего Поволжья в период господства Золотой Орды // Материалы по истории Татарии. – 1948. – №1. – С.185-225.
8. П.Н. Луппов. Христианство у вотяков в первой половине XIX в. Исследование. –Вятка, 1911. – 589 с.
9. С. Багин. Об отпадении в магометанство инородцев Казанской епархии и о причинах этого печального явления // Православный собеседник. – 1910. – №12. – С. 121-125.
10. История Удмуртии: конец XV – начало XX века /род ред. К.И. Куликова; введение М.В. Гришкиной, Н.П. Лигенко. – Ижевск: УИИЯЛ УрО РАН, 2004. – 552 с.
11. Р.Г. Кузеев. Происхождение башкирского народа. – М., 1974. – 561 с.

ОСОБЕННОСТИ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРКЕСТРА ВОИНСКОЙ ЧАСТИ

Майоров Д.В.

студент Павлодарского педагогического университета имени Элкей Маргулан, г.Павлодар.

Личман Е.Ю.

научный руководитель: доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, г.Павлодар.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль оркестра воинской части как эффективного инструмента военно-патриотического воспитания. Авторы анализируют методы работы оркестра, его влияние на формирование патриотических чувств у молодежи, а также проблемы и перспективы его использования в рамках военно-патриотического воспитания. Оркестр воинской части не только представляет собой музыкальный коллектив, но и является средством формирования военной дисциплины, гражданской ответственности и патриотических чувств у молодежи.

Ключевые слова: военно-патриотическое воспитание, молодежь, оркестр воинской части, патриотические чувства, гражданская идентичность, национальная безопасность.

Аннотация: Бұл мақалада әскери-патриоттық тәрбиенің тиімді құралы ретінде әскери бөлім оркестрінің рөлі қарастырылады. Авторлар оркестр жұмысының әдістерін, оның жастардағы патриоттық сезімдерді қалыптастыруға әсерін, сондай-ақ оны әскери-патриоттық тәрбие шеңберінде пайдалану мәселелері мен перспективаларын талдайды. Әскери бөлімнің оркестрі музыкалық ұжым ғана емес, сонымен қатар әскери тәртіпті, азаматтық жауапкершілікті және жастардың патриоттық сезімдерін қалыптастыру құралы болып табылады.

Түйінді сөздер: әскери-патриоттық тәрбие, жастар, әскери бөлімнің оркестрі, патриоттық сезімдер, азаматтық бірегейлік, ұлттық қауіпсіздік.

Annotation: This article examines the role of the military unit orchestra as an effective tool for military-patriotic education. The authors analyze the methods of the orchestra's work, its influence on the formation of patriotic feelings among young people, as well as the problems and prospects of its use in the framework of military-patriotic education. The orchestra of a military unit is not only a musical group, but also a means of forming military discipline, civic responsibility and patriotic feelings among young people.

Keywords: military-patriotic education, youth, military unit orchestra, working methods, patriotic feelings, civic identity, national security.

Военно-патриотическое воспитание молодежи является важным элементом национальной безопасности, гражданской защиты, патриотизма и играет ключевую роль в формировании стабильности и процветания государства. Однако современная молодежь часто

испытывает недостаток интереса к военной службе и патриотическим ценностям. В этом контексте актуальной является проблема военно-патриотического воспитания молодежи, поскольку именно от гражданской позиции подрастающего поколения зависит будущее страны. В связи с этим возникает необходимость использования эффективных методов воспитания, в том числе средствами музыкального искусства. Оркестр воинской части, как один из инструментов военно-патриотического воспитания, привлекает все большее внимание молодежи в связи с чем требует изучения его роли в данном процессе.

Целью данного исследования является анализ значимости деятельности оркестров воинских частей в военно-патриотическом воспитании молодежи.

Задачи исследования:

1. проанализировать методы работы оркестра воинской части;
2. исследовать влияние участия в деятельности оркестра на формирование патриотических чувств у молодежи;
3. выявить проблемы и перспективы использования оркестров воинских частей в военно-патриотическом воспитании молодежи.

Объектом исследования является деятельность оркестров воинских частей.

Предметом исследования являются методы работы оркестра воинской части и их влияние на формирование патриотических чувств у молодежи.

Для достижения поставленной цели и решения задач исследования использован комплекс методов:

1. анализ научной литературы по теме исследования;
2. эмпирический анализ методов работы оркестра воинской части.
3. проведение интервью со служащими оркестров с целью выявления их взглядов о влиянии участия в деятельности оркестра воинских частей на их патриотические чувства.

Воспитание оказывает существенное влияние на становление и развитие личности. Воспитание есть основная категория и феномен педагогической науки и практики, актуальное направление целостного педагогического процесса, наиболее значимая область социальной действительности. Оно сопровождает человеческое общество на всем пути жизнедеятельности. На протяжении всей истории развития человеческого общества воспитанию отводилась особая роль. В этом процессе нет таких периодов, в которых происходила бы недооценка воспитания и его особо значимого влияния на формирование личности,

социума, ориентированных на ту или иную систему ценностей, потребностей [1, с. 26].

По мнению выдающегося педагога Д.А. Сухомлинского «Воспитание является сложным и противоречивым социально-историческим процессом вхождения, включения подрастающих поколений в жизнь общества, в быт, общественно-производственную деятельность и отношения между людьми» [2, с. 15].

В процессе педагогической деятельности акцент необходимо делать не только на воспитывающее обучение, но и на обучающее воспитание. Очень точно связь обучения и воспитания в образной форме выразил Е. Н. Ильин: «Учить и воспитывать – это как молния на куртке: обе стороны застегиваются одновременно и накрепко неторопливым движением замка – творческой мысли» [3, с. 211].

Идеи патриотического воспитания впервые представлены в работе Клода Адриана Гельвеция «О человеке, его умственных способностях и его воспитании». По мнению автора «необходимо сформулировать единую цель воспитания для всех граждан. Эта цель заключается в стремлении к благу всего общества, к наибольшему удовольствию и счастью подавляющего количества граждан. Необходимо воспитывать патриотов, которые в состоянии объединить идею личного блага и блага нации» [4, с. 54].

Военно-патриотическое воспитание молодежи – это систематическая деятельность органов государственной власти и организаций по формированию у молодежи чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины. Оно направлено на формирование и развитие личности, обладающей качествами законопослушного гражданина и способностей выполнять гражданские обязанности в мирное и военное время.

«Одним из носителей духовно-нравственных основ казахстанских Вооруженных Сил, на протяжении многих веков является военный оркестр. Как и любой объект духовной культуры и единица общественного института либо субкультуры, военный оркестр выявляет свою эффективность с точки зрения своих потенциальных возможностей» [5, с. 25].

Военный оркестр - это музыкальный ансамбль, который обычно состоит из профессиональных музыкантов, служащих вооруженных сил. Этот вид оркестров создан для военной или патриотической направленности, а также для участия в военных церемониях, парадах, праздниках и других мероприятиях, связанных с военной деятельностью.

Военные оркестры могут включать в себя широкий спектр инструментов - струнные, деревянные, медные и ударные инструменты. Их репертуар разнообразен. Это марши, военные гимны, песни, салюты и другие музыкальные произведения, которые используются для поднятия боевого духа, поддержания дисциплины и военно-патриотического воспитания среди военнослужащих и гражданского населения.

История военно-оркестровой службы имеет древние корни и тесно связана с развитием военного искусства и культуры. Возникновение военных оркестров восходит к древним временам, когда музыкальные ансамбли использовались для военных целей, в том числе для вдохновения войск, поднятия боевого духа и передачи команд. Одним из первых известных примеров использования музыки в военных действиях было формирование древнегреческих оркестров, играющих на боевых полетах. Оркестры и музыканты сопровождали армии на поле боя, играя марши, сигналы и боевые гимны, чтобы поддерживать боевой дух и передавать команды.

В процессе деятельности военного оркестра выполняются психологические, социокультурные, духовно-нравственные, боевые функции, реализуя тем самым педагогический потенциал и в системе подготовки военнослужащих и в военно-патриотической сфере [6, с. 10].

Мы выделяем следующую структуру педагогического потенциала военного оркестра воинских частей.

Национально-патриотическая функция - заключается в воспитании и поддержании национального самосознания и патриотических чувств военнослужащих и гражданского населения в условиях военного и мирного времени путём пропаганды музыкального репертуара идейного и художественного характера.

Организационно-мобилизующая функция - военного оркестра демонстрируется во время походно-строевых мероприятий и способствует как организации упорядочивания и проведения ритуалов и церемоний, так и мобилизует военнослужащих в ежедневной военно-боевой подготовке.

Музыкальное сопровождение ритуалов и церемоний способствует также активизации внимания зрителей гражданского населения, а также военно-патриотическое воспитание.

Парадно-демонстративная функция (ритуально-организационная) военного оркестра заключается в музыкальном сопровождении парадов, траурных и торжественных шествий и иных мероприятий подобного характера.

Образовательно-просветительская – функция военного оркестра заключается в пропаганде военного репертуара, а также лучших образцов музыкального наследия, в развитии музыкального вкуса и коррекции музыкальных предпочтений военнослужащих и гражданского населения.

Оркестр воинской части представляет собой не только музыкальный коллектив, но и символ воинской дисциплины, единства и готовности к защите Родины.

Методы работы оркестра включают в себя регулярные репетиции, музыкальные выступления на военных праздниках и мероприятиях, а также участие в культурной жизни общества. Участие в образовательных программах: проведение специальных уроков и мастер-классов в школах и учебных заведениях для рассказа о военной истории, традициях и культуре. Организация лекций и презентаций о роли военного оркестра в военной истории страны.

Проведение патриотических мероприятий: организация и участие в парадах, митингах, праздничных мероприятиях, посвященных важным датам в истории страны.

Выступления на мемориальных и военных кладбищах в честь героев и защитников Отечества.

Поддержка военно-патриотических инициатив: сотрудничество с молодежными организациями и военными клубами для организации военно-патриотических мероприятий.

Участие в культурных и образовательных проектах: проведение концертов и мастер-классов в музыкальных и культурных центрах с целью привлечения внимания к военно-патриотическим ценностям.

Организация выставок, конференций и культурных мероприятий с участием военных оркестров.

Поддержка ветеранов и защитников Отечества: участие в мероприятиях, посвященных ветеранам войны и военной службы.

Организация благотворительных концертов и мероприятий для поддержки ветеранов и их семей.

Эти методы помогают оркестру эффективно использовать свои музыкальные возможности для военно-патриотического воспитания и вовлечения молодежи в понимание и уважение к военной истории и традициям страны.

Участие молодежи в оркестре воинской части способствует развитию чувства гордости за свою страну, уважения к военной службе и готовности к защите Отечества. Музыкальные выступления оркестра на праздниках и торжествах укрепляют патриотические ценности у участников и зрителей.

Для выявления роли деятельности военного оркестра в формировании патриотических чувств у оркестрантов, было проведено интервью со старшим специалистом (концертмейстером), ефрейтором воинской части №5512 Регионального командования Национальной гвардии «Шыгыс» А.В. Зиппа.

1. Как долго вы участвуете в оркестре воинской части, и что побудило вас вступить в него?

Ответ: Я принимаю участие в военном оркестре уже 4 года. Меня привлекла возможность объединить мою любовь к музыке с чувством служения Родине. Также я видел, какие великолепные выступления оркестр дает на различных праздниках, и я хотел быть частью этой команды.

2. Какие музыкальные мероприятия вы проводите в рамках оркестра, связанные с военно-патриотической тематикой?

Ответ: Мы выступаем на многих военных парадах, мероприятиях, посвященных Дню Победы, и других важных датах военной истории нашей страны. Также мы играем на мемориальных мероприятиях, посвященных погибшим войнам и героям.

3. Каково ваше отношение к патриотизму до и после вступления в оркестр?

Ответ: До вступления в оркестр, я был патриотом, но скорее всего в меньшей степени, чем сейчас. Участие в оркестре усилило мое чувство гордости за свою страну и мотивировало еще больше ценить ее историю и достижения.

4. Какие аспекты службы и военной дисциплины, вы считаете, оркестр помог вам лучше понять?

Ответ: Оркестр помог мне лучше понять значимость дисциплины, коллективной работы и ответственности перед своими товарищами. Мы должны быть слаженной командой, чтобы достичь высоких результатов, и это очень похоже на службу в армии.

5. Как вы считаете, оркестр влияет на патриотические чувства других молодых людей, которые вас слушают или видят во время выступлений?

Ответ: Я уверен, что наши выступления влияют на других молодых людей. Мы стараемся донести до них чувство гордости за нашу страну через музыку и наше выступление, и по их реакции видно, что мы достигаем своей цели.

6. Какие перспективы вы видите в развитии военно-патриотического воспитания через участие в оркестре?

Ответ: Я думаю, что развитие оркестров и расширение их деятельности позволит привлечь больше молодых людей к патриотическим

ценностям и истории нашей страны. Мы можем также углубить сотрудничество с образовательными учреждениями и местными сообществами, чтобы расширить нашу аудиторию и увеличить влияние на процесс военно-патриотического воспитания.

7. Что бы вы хотели сказать тем, кто может быть заинтересован в участии в оркестре воинской части в контексте военно-патриотического воспитания?

Ответ: Я бы хотел сказать, что участие в оркестре воинской части - это не только возможность развивать свои музыкальные навыки, но и быть частью важного процесса военно-патриотического воспитания. Это возможность внести свой вклад в формирование гражданской идентичности и готовности к защите Родины. Если вы любите музыку и гордитесь своей страной, то участие в оркестре - отличный способ объединить эти два аспекта.

Несмотря на важность военно-патриотического воспитания, оркестры воинских частей сталкиваются с рядом проблем, включая финансовые затруднения, нехватку кадров и недостаточное внимание общества. Однако развитие новых форм работы, таких как использование IT-технологий и проведение интерактивных мероприятий, может помочь преодолеть эти препятствия и эффективно продвигать военно-патриотическое воспитание через оркестры воинских частей.

Подводя итог исследованию необходимо отметить.

Оркестры воинских частей играют важную роль в военно-патриотическом воспитании молодежи, способствуя формированию гражданской и национальной идентичности. Развитие этой формы работы требует совместных усилий военных, образовательных и культурных учреждений, а также поддержки государственных и общественных организаций. Важно обеспечить доступность и разнообразие программ военно-патриотического воспитания, а также содействовать профессиональному и творческому развитию участников оркестров.

Помимо этого, следует активно вовлекать молодежь в организацию и проведение мероприятий, связанных с военно-патриотическим воспитанием, чтобы они чувствовали себя полноправными участниками процесса и могли вносить свой вклад в формирование патриотических ценностей.

Важно уделять внимание развитию партнерских отношений между оркестрами воинских частей и образовательными учреждениями, молодежными организациями, местными сообществами и другими заинтересованными сторонами. Только совместными усилиями можно

эффективно решать задачи по военно-патриотическому воспитанию молодежи и обеспечить национальную безопасность и процветание нашей страны.

Оркестры воинских частей играют важную роль в формировании патриотических ценностей у молодежи и способствуют ее готовности к защите Родины. Продолжение развития и укрепления этой формы военно-патриотического воспитания является необходимым шагом на пути к обеспечению национальной безопасности и стабильности в современном мире.

Список использованных источников

1. Мешков Н.И. О воспитании // Гуманитарий: актуальные проблемы гуманитарной науки и образования. № 1, 2011 (13). – С. 28-35.
2. Сухомлинский В.А. О воспитании - Москва: Политическая литература, 1982 - 270 с.
3. Ильин Е. Н. Искусство общения / Е. Н. Ильин // Педагогический поиск / сост. И. Н. Баженова. – 3-е изд., испр. и доп. – М: Наука, 1989. – С. 211-218.
4. Гельвеций К.А. О человеке, его умственных способностях и его воспитании [Текст] / Акад. наук СССР, Ин-т философии. - Москва: Соцэкгиз, 1938 (Образцовая тип.). - 486 с.
5. Черкасов А.В. Духовные основы воинской культуры. – Алматы, 2018. - 96 с.
6. Самонин О.Ф. Реализация педагогического потенциала военного оркестра в воспитании военнослужащих воинской части. – Москва, 2019. - 45 с.

АБАЙ МҰРАСЫН ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖОЛДАРЫ

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

М. Негделхан

ғылыми жетекшісі: қауымдастырылған профессор

Сабданбекова Замзагуль Абляшовна

Аңдатпа. Бұл мақалада Тәуелсіз Қазақстанның ірі тұлғасы, ұлы ақын А.Құнанбайұлының мұрасын тарих сабақтарында оқыту, пайдаланудың әдістемелік жолдары көрсетіледі. Тиісінше, тарих пәнінің оқыту әдістемесіне де шолу жасалынып, Абайдың тарихи тұлғасы мен ақындық асыл қасиеті, шығармаларының жас ұрпақты тәрбиелеудегі орны бағаланады.

Түйінді сөздер: Тәуелсіз Қазақстан, жас ұрпақ, Абай мұрасы, тарих пәні, жаңа әдістер, оқыту әдістемесі.

Бүгінгі Тәуелсіз Қазақстанның ірі тұлғасы, әлемдік ойдың данасы, тарихшы, мәдениет, пәлсапа, музыка, ой дүниесінің алыбы,

эстет, гуманист, моралист, ағартушы-демократ, шешен, заңгер, әділ би, аудармашы, қоғам қайраткері, тәрбиеші – ұстаз Абай тек бір ұлттың көлемінде ғана емес, адамзат әлеміндегі ірі құбылыс.

Алаш қайраткері Ә.Бөкейхан Абайдың шығармашылық мұрасы жайлы 1905 жылы жазған ғұмырнамасында: «Абай – асқан поэтикалық қуаттың иесі, қазақ халқының мақтанышы болды. Абай сияқты халықтың рухани творчествосын осыншама жоғары көтерген қазақ ақыны әлі кездескен жоқ. Оның жылдың төрт мезгіліне арналған (көктем, жаз, күз,қыс) тамаша жырлары оны Еуропаның атақты ақындарының қатарына қосар еді» [1, 17]-десе, ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы: «Қазақтың бас ақыны – Абай Құнанбаев. Онан асқан бұрынғы-соңғы заманда қазақ баласында біз білетін ақын болған жоқ»[2,19], – деп ұлы ақынның асыл талантын шын бағалайды.

Ал мұндай қазақ халқының мақтанышы Абайды тану, терең түсіну – адамзат баласының қолы оңай жете бермейтін рухани биіктікке алып барар сара жол.

Оның шығармашылығы – адамзат даналығының таусылмас қазынасы. Бұл қазынаны ақтарған сайын тың жаңалықтардың көзін табамыз.

Ұлттық идея, ұлт тағдыры, ел тәуелсіздігі, елдің елдігі – бүгінгі қазақ тарихының өзекті арнасына, алтын арқауына айналып отыр. Халқымыздың рухани байлығының шешуші саласы – қазақ тарихы өткен XX ғасыр бойы ірілеп өсіп, дүние жүзіне танылды. Абай есімі әлемді шарлады.

Қазақстан ның келешегі – жас ұрпақтың санасына ұлттық рух пен патриоттық тәрбие қалыптастыруда Отан тарихының орны ерекше. Тарихы жоқ бірде-бір халықтың бүгіні болмағандай, келешегі де болмайды. Тарих адамдарды ойландырады, болған тарихи жағдайлар мен құбылыстарды талқылап, парақтайды, ой елегінен өткізеді және олардан өмірлік қорытындылар шығарып алуына негіз болады. Жас ұрпаққа өткен тарихымыз туралы тарихи білім беру мен тәрбие бермей халық санасында ұлттық сезім мен сананы, отансүйгіштікті қалыптастыру мүмкін емес. Сондықтан да Тәуелсіз Қазақстанның білім жүйесінде Отан тарихын тереңдетіп оқыту – кезек күттірмейтін уақыт талабы.

Осы себепті Абай мұраларын тарих сабағында оқытудың негізгі мәні – ұрпақ тәрбиесі. Себебі ұрпақ тәрбиесі қазір ең өзекті мәселе. Ұлт ретінде жойылмай, тарих сахнасынан әрдайым ойып тұрып орын алу үшін ең алдымен болашақ ұрпақ тәрбиесіне баса назар аударуымыз шарт. Сондықтан ұрпақ тәрбиелеудің әдіс-тәсілін алыстан емес, өз халқымыздың ұлы тұлғаларынан, әсіресе Абай Құнанбайұлының шығармаларынан іздеу – өте орынды. Қазіргі ғылым мен технология

қанатын кеңге жайған заманда жас ұрпақтың бойына Абай шығармашылығын сан алуан әдіс-тәсілдер арқылы дарыту өзекті болып табылады.

Қазақстан тарихын оқытудың бір ерекшелігі білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын (тарихи процестер мен құбылыстарды зерттеу, талдау, түсіну және түсіндіру) дамытуға бағытталған. Бұл мәселені шешуде де Абай мұрасын қолдану тиімді.

Абай 19 ғасырдағы ағартушы ақын. Оның өмірі тікелей тарихпен сабақтасып жатыр. 7-сыныптарда Абай ағартушы ақын тақырыбы бар. Егер білім алушылар тек ақынның өмірбаянымен ғана танысып шектелсе, бұл теріс үрдіс болып табылады. Абай арқылы білім алушыларда тарихи сана, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды дамытуға септігін тигізетін материалдарды зерделеуге ерекше көңіл бөлген дұрыс. Бұл ретте де Абайдың тарихи шығармаларын, М.Әуезовтың «Абай жолы» кітабын пайдаланған дұрыс. Өйткені бір адамның тарихы арқылы бір ғасырдың тарихын, халықтың болмысын, тұрмысын тануға болады. Сол қоғамдағы әлеуметтік процестерге талдау жасауға болады. Тарих тек археологиялық қазба деректері мен шектелмейді, рухани құндылықтармен де өлшенеді. Ал Абай мұрасы – халқымыздың мол рухани қазынасы[3, 45].

«Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы» пәндері бойынша оқу бағдарламасының басты мақсаттарының бірі – оқушылардың бойында тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру мен дамыту болып табылады. Сондықтан сабақта оқушылардың «тарихи ойлау» дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік беретін түрлі әдіс- тәсілдерді (белсенді және проблемалық оқыту әдістері, зерттеу, жоба әдістері т.б.) қолдану ұсынылады. «Тарихи ойлау» өткен заманның кез-келген құбылысын сол заманның контекстінде, бұрын болған және кейінгі тарихи оқиғалармен өзара байланысында көру, анықтау, бағалау, талдау қабілетін білдіреді. Осы қабілетке ие болу арқылы оқушы өткен тарихқа қатысты білім мен түсінікке негізделген өзіндік дәлелді ұстанымды қалыптастыра алады. Абайдың өмірі, балалық кезеңі, жас кезі, шығармашылығы, ортасы, отбасы осы жоғарыдағы айтылғандардың шешімі.

Өзгеден батыр іздеудің шамасы шектеулі – тұлғаны ортамыздан тану дұрыс шешім болып табылады.

Мысалы 8-сыныптардың Қазақстан тарихында «1867-1868 жылдардағы ережелер»- тақырыбы бар. Абай осы кезеңнің тұлғасы. Оның пайымдаулары – өлеңдерінде ашық көрініс береді:

Болыс болдым мінеки,

Бар малымды шығындап...

Бұл өлеңі арқылы тарихи үдерістер мен оқиғаларды «тез түсінуге» болады, ереженің мағынасын терең түсінуге көмектеседі. Осы арқылы тарихи материалдарды талдауды жүзеге асыру ұсынылады. Нәтижесінде, білімалушылар тек қана пәндік материалды ғана емес, зерттеу процестері, дағдылар және біліктермен байланысты әдістерді игереді (дереккөздермен жұмыс жасау процесінде мәселені қоя білу білігі, сәйкестендіру әдістері мен дереккөздерді сыни бағалайды). Мұндай әдіс – зерттеуге негізделген оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік туғызады. Сондықтан «Қазақстан тарихы» пәні бойынша әр тақырыптан кейін зерттеу сұрақтары қамтылған.

Қазақстан тарихы бойынша жанартылған оқу бағдарламасы білім алушылардың бойында тарихи сана, қазақстандық патриотизм, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыру, зерттеушілік, ойлау, коммуникативті дағдыларды дамытуға бағытталған.

Сондай-ақ, Абай мұрасы – бұл мәселенің де шешімі. Абай мұрасының ең құнды жері – Семей өңірінің төірегінде ғана өскен Абай – әлем әдебиетіне өзіндік үлес қосты. Яғни, Абайдың өмірі мен шығармашылығы арқылы жастардың бойына ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыру, зерттеушілік, ойлау, коммуникативті дағдыларды дамытуға болады[4,18].

Қазақстан тарихын оқытуда қолданылатын жаңа әдістерге келетін болсақ, оларда өз кезегінде өзектілікке ие. Себебі, жергілікті тарихты түсіну үшін балаларға көп дәлелдер керек. Олардың осы тарихпен байланысын сездіру, түсіндіру оқытушы үшін маңызды жұмыстың бірі болып табылады.

Қазақстан тарихын оқытудың бірінші әдісі – бастапқы дереккөздерді пайдалану. Бастапқы дереккөздер — фотосуреттер, күнделіктер, хаттар және ресми құжаттар сияқты белгілі бір уақыт кезеңі немесе оқиғаның түпнұсқа құжаттары немесе артефактілері. Бастапқы дереккөздерді пайдалану арқылы оқушылар сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамыта алады және тарихи дәлелдерді талдау және түсіндіруді үйренеді [5, 245]. Мысалы, мұғалімдер оқушыларға Абай Құнанбайұлының ХІХ ғасырда өмір сүріп, саяси әлеуметтік мәселелерге белсене араласқанын сақталған хаттарынан, фотосуреттерінен, шығармаларынан, Абай туралы сол кезеңдегі саяси көшбасшылардың сөйлеген сөздері мен мақалаларынан, шығармаларынан т.б.бастапқы дереккөздерді бере алады. Бұл оқушыларға ел тәуелсіздігінің саяси және әлеуметтік жағдайын және оның тарихындағы басты тұлғалардың ролін түсінуге көмектеседі.

Қазақстан тарихын оқытудың тағы бір тиімді әдісі – көрнекі құралдарды пайдалану. Көрнекі құралдарға оқушыларға тарихи оқиғалар мен концепцияларды елестетуге және түсінуге көмектесетін карталар, диаграммалар, уақыт шкаласы және бейнелер жатады. Мысалы, мұғалімдер Абай Құнанбайұлының өмір сүрген ортасы, «Абай жолы» романында жазылған жер-су атауларын шындыққа негізделгенін көрсету үшін және басқа да географиялық ерекшеліктерін көрсету үшін карталарды пайдалана алады. Уақыт кестелері оқушыларға Қазақстан тарихындағы негізгі оқиғалардың хронологиясын түсінуге көмектесе, бейнероликтер тарихи оқиғаларды өмірге әкеліп, оларды қызықтыра түседі [6, 111]. Визуалды қабылдау арқылы балалардың көз алдында осы мекенде адамдар қалай өмір сүрген, олардың белгілі бір шешімдерге не үшін барғандығы көрсетіледі.

Келесі бір әдіс, бұл оқушыларды мектепке таяу орналасқан тарихи мекендерге апару. Қазақстанның әрбір нүктесінде тарихи мекен, орын, ғимарат жер бар екендігі анық. Мысал ретінде, Семей қаласының оқушыларын кемінде бірнеше рет «Абай жолы» ауылына, ондағы музейге апаруға болады. Ал, Түркістан обылысындағы мектептер үшін бұл тіпті жеңіл, себебі, еліміздің материалды тарихи мұрасы осы аймақта өте жақсы сақталған.

Сондай-ақ, оқушыларға тарих сабағында жаңа сабақты түсіндіру үшін АКТ құралдарын, соның ішінде интерактивті тақтаны тиімді әрі еркін қолдана білу шеберлікті танытады. Мәселен, тарих сабағында жаңа тақырыпты түсіндіру үшін арнайы Абай Құнанбайұлының өмірі мен тарихи тұлғасын айқындайтын танымдық видеопрезентация көрсетіледі. Бұл видеопрезентация оқушылардың көру арқылы маңызды мәліметтерді есте сақтауын ғана емес, тыңдалым дағдысын да дамытады. Мысал ретінде, осы 8-сыныпқа [6, 105] Абай және оның тарихи тұлғасын, шығармаларын танытатын танымдық видеопрезентацияның сілтемесін көрсетуді жөн көрдік: <https://youtu.be/Ukslxmktg-Y>

Сонымен қатар, тарих оқулығында Абай және оның терең көркем мұрасы туралы берілген ақпарат аз болғандықтан, оқушыларға кеңінен таныту үшін, тарих сабағында ақынның мол шығармашылық тұлғасын кеңінен пайдалану үшін арнайы QR кодтарды пайдалануға болады.

Абайдың терең көркем мұрасы халықаралық деңгейде танымал екені өз алдына, біз гуманистік ойшылды әлемдік мәдени қоғамдас-тыққа үлес қосушы деп санаймыз. Абайдың аталған видеопрезентация мен QR кодты сканерлеу арқылы өтіп танысқан ақпараттарын қаншалықты меңгергенін тексеру үшін «Tarsia» әдісін қолданып

оқушыларға жұптық тапсырмалар беруге болады. «Tarsia» әдісінің ерекшелігі –бұл әдіс оқушылардың тақырыпты қаншалықты меңгергенін анықтауға ғана емес, олардың логикалық ойлау жүйесін дамытуға, жылдамдыққа баулиды.

Абай Құнанбаевтың халық басынан өткен белгілі тарихи кезеңдерді және осы тарихи кезеңде ел өміріндегі ірі-ірі оқиғаларға ұйытқы болған тарихи тұлғалардың өмірінен алынған сюжеттік желілерді арқау ете отырып, терең гуманистік, адамгершілік, азаматтық, моральдық идеяларды көтеретін туындылары кейінгі қазақ поэзиясына да өзінің игі ықпалын тигізді. Абайдың «Ескендір» поэмасы ақындық шегіністен басталады. Ұлы ақын, алдымен, халық санасына сіңген ескі тарихты қозғап, Ескендір патшаның кім екендігін, қайдан шыққандығын, қандай іс-әрекеттерге барғандығын, өз заманында қандай билік жүргізгендігін шолып айтуды мақсат етеді. Поэманың:

«Осы жұрт Ескендірді біле ме екен?

Македония шаһары оған мекен.

Филип патша баласы, ер көңілді,

Мақтан сүйгіш, қызғаншақ адам екен.

Филип өлді, Ескендір патша болды,

Жасы әрең жиырма бірге толды.

Өз жұрты аз көрініп, көршілерге,

Көз алартып қарады оңды-солды,[7, 98] -деп жалғасатын жолдарынан тарихи тұлға Ескендір патшаның қанқұмарлығы, тойымсыздығы, дүниеқоңыздығы сияқты жағымсыз қасиеттері шығарма арқауында үзілмей, бір-бірімен іштей сабақтасып отыратын сюжеттік оқиғалар арқылы оқырманға әсерлі жеткізіледі. Дәл осы поэманы тарих пәнінен 5-сыныпта Сақтар тарихы тақырыбында Ескендір патшаны өткенде қолдануға болады.

Сонымен, жоғарыда көрсетілген әдістемелерді пайдалану оқушыларға Қазақстан тарихы мен оның әлемдегі орнын тереңірек түсінуге, дағдыларды дамытуға және біздің әлемді қалыптастырған адамдарға, оқиғаларға және идеяларға үлкен баға беруге көмектеседі. Ғасырлар толқынындағы Қазақстан тарихы өте маңызды, әлі де терең баға беруді талап ететін оқиғаларға бай. Қазақстан мемлекеттілігі үшін еңбек еткен қарапайым шаруалардан бастап, саяси партиялар мен қозғалыстардың көшбасшыларының, соның ішінде Абай Құнанбайұлының еңбегін елеу, оларға лайықты құрмет көрсетіп, идеяларын ұмытпай, кейінгі ұрпаққа жаңа жолмен жеткізу маңызды қызмет болып табылады.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «Абай – рухани реформатор» атты мақаласында «Ұлы ақынның мұрасын ұлықтауға арналған іс-

шаралар жыл сайын өткізіліп тұратын болады. Мәселе мерейтойда емес – тұғырлы тұлғаның туындыларынан терең тәлім алуда. Абайдың рухына тағзым ету – оның қағидатын ұстану, аманатына адал болу. Сонда ғана жас ұрпақтың санасына қастерлі құндылықтарды сіңіреміз» [8] деген еді. Осы сөздер әрбір қазақты Абай мұрасына үніле түсуге міндеттейді. Расында да, Абай сөзі, Абай ілімі болашақ жас ұрпақтың санасына сіңіріп, тәрбие ісінде басшылыққа алатын қағидаға айналуы керек. Сонда ғана біз гуманист Абай армандаған рухани бай, «толық адам» тәрбиелей аламыз. Данышпан тұлғаның аса құнды да өзекті мұрасын жас ұрпаққа насихаттау, ұғындыру – бәріміздің ортақ парызымыз болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сыдықов Е. Абайдың ғұмырнамасы. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспаханасы. –2020 – 492 б.
2. А.Байтұрсынұлы. Қазақтың бас ақыны // Қазақ. — 1913.
3. Шоган В.В. Методика преподавания истории в школе. Издательство: Феникс. Год: 2007.- 471 с. С.6
4. Бітібаева Қ. О. Абай шығармаларын мектепте оқыту. Өскемен, 2005.-325.
5. Каменов Б. Т. Инновациялық әдістерді тарих сабағында қолданудың тиімділігі //инновации в образовании: поиски и решения. – 2015. – С. 245-246.
6. Қабылдинов З.Е. т.б. Қазақстан тарихы(XVIII-XIX ғасырлар). Жалпы білім беретін мектептің 8(7)-сыныбына арналған оқулық. /З.Е.Қабылдинов, Ж.Н.Қалиев, А.Т. Бейсембаева. –Алматы: Атамұра, 2018. -208 бет.
7. Абай (Ибраһим) Құнанбаев. Таңдамалы шығарма ар. Екі томдық. Бірінші том. Өлеңдер. Поэмалар / құраст., алғы сөзін жазған, жалпы ред. басқ. Ж.Дәдебаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2021 – 242 б.
8. https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy#

ГЕЙМИФИКАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ

Нуркайдар Т.Ж.

*студент Павлодарского педагогического университета,
г. Павлодар,*

Даурбеков А.М. *научный руководитель: магистр гуманитарных наук,
преподаватель-эксперт, г. Павлодар*

Аннотация.

В данной статье отражены методические подходы к обучению, использованию на уроках истории наследия великого поэта А. Кунанбайулы, крупнейшего деятеля независимого Казахстана. Соответственно, будет проведен обзор методологии преподавания истории, оценены историческая личность и поэтические благородные качества Абая, место его произведений в воспитании подрастающего поколения.

Ключевые слова: Независимый Казахстан, молодое поколение, наследие Абая, предмет истории, новые методы, методика обучения.

Annotation.

This article reflects methodological approaches to teaching, using the heritage of the great poet A. Kunanbayuly, the largest figure of independent Kazakhstan, in history lessons. Accordingly, a review of the methodology of teaching history will be conducted, the historical personality and poetic noble qualities of Abai, the place of his works in the upbringing of the younger generation will be evaluated.

Keywords: Independent Kazakhstan, the younger generation, Abai's legacy, the subject of history, new methods, teaching methods.

В данной статье рассматривается роль геймификации не только как дополнительного инструмента в обучении иностранному языку, но и как интегральной составляющей этого процесса. В работе освещаются основные концепции, история происхождения, разновидности геймификации. Также анализируются психологические основы внедрения геймификации как неотъемлемого элемента обучения иностранному языку, а также их преимущества и необходимость в дистанционном обучении. В контексте рассматриваются дидактические свойства различных форм геймификации, таких как компьютерные игры, мобильные обучающие приложения и использование искусственного интеллекта.

Ключевые слова: геймификация, дистанционное обучение, эмоциональный аспект, внутренняя мотивация, компьютерные игры, мобильные обучающие приложения, искусственный интеллект.

This article considers the role of gamification not only as an additional tool in teaching a foreign language, but also as an integral component of this

process. The paper highlights the main concepts, history of origin, varieties of gamification. Also analyzed are the psychological foundations of gamification implementation as an integral element of foreign language learning, as well as their advantages and necessity in distance learning. The didactic properties of different forms of gamification such as computer games, mobile learning applications and the use of artificial intelligence are considered in context.

Keywords: gamification, distance learning, emotional aspect, intrinsic motivation, computer games, mobile learning applications, artificial intelligence.

Бұл мақалада геймификацияның шет тілін оқытудағы қосымша құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар осы процестің интегралды құрамдас бөлігі ретінде де рөлі қарастырылады. Жұмыста негізгі ұғымдар, шығу тарихы, геймификацияның түрлері қамтылған. Шет тілін оқытудың ажырамас элементі ретінде геймификацияны енгізудің психологиялық негіздері, сондай-ақ олардың артықшылықтары мен қашықтықтан оқыту қажеттілігі талданады. Контекст компьютерлік ойындар, мобильді оқыту қолданбалары және жасанды интеллектті пайдалану сияқты геймификацияның әртүрлі формаларының дидактикалық қасиеттерін қарастырады.

Түйін сөздер: геймификация, қашықтықтан оқыту, эмоционалды аспект, ішкі мотивация, компьютерлік ойындар, мобильді оқыту қосымшалары, жасанды интеллект.

Двадцать первый век характеризуется инновациями и информационным прогрессом, в результате чего происходит цифровизация всех сфер деятельности общества, включая образование. Эта цифровая трансформация не только создает вызовы, связанные с необходимостью адаптации системы образования к новым реалиям, но также предоставляет преподавателям широкий спектр возможностей для использования и экспериментов с различными методами обучения, включая интеграцию цифровых технологий в учебный процесс.

В современном мире *геймификация* становится одним из основных трендов в образовании и популярным средством обучения, так как она удовлетворяет современные потребности учащихся. Геймификация оптимизирует учебный процесс, обеспечивая множество функций, таких как быстрая обратная связь, система наград, стимулирование мотивации и постоянное вовлечение в активность. Сегодня геймификация рассматривается не только как дополнение, а как неотъемлемая часть обучения иностранному языку. Ее использование обусловлено психологическими преимуществами, такими как способность вызывать внимание и удерживать интерес обучаю-

щихся на протяжении длительного времени.

Хотя идея использования игровых методов в обучении имеет давние корни и берет начало еще в 17 веке, сам термин "геймификация" был впервые введен в обращение в 2003 году Ником Пеллингом. Под данной концепцией он понимал "использование в программных инструментах сценариев характерных для компьютерных игр, в сферах, далеких от игры" [1].

В начальный период своего развития геймификация ограничивалась применением стандартных игровых механик, таких как накопление баллов, уровней, достижений и тому подобное. Однако такой поверхностный подход вызвал значительную критику со стороны образовательного сообщества. Это отразилось в выходе в 2009 году книги первого критика геймификации, Дэниела Пинка, под названием "Драйв: Что на самом деле мотивирует". В ней Д. Пинк отмечает, что мотивация, основанная исключительно на внешних стимулах, таких как денежное вознаграждение, имеет временный и неустойчивый характер, в отличие от внутренней мотивации, которая считается более значимой [2].

Таким образом, Д. Пинк, несознательно, заложил основы более глубокого понимания геймификации, подчеркивая необходимость обращения к внутренней мотивации. В результате геймификация стала рассматриваться как подход, который стимулирует внутреннюю мотивацию, а не просто манипулирует внешними стимулами.

Это свидетельствует о том, что сегодняшнее понимание геймификации простирается за пределы простого игрового процесса. *Геймификация* предполагает использование определенных элементов игры для достижения профессиональных, а не развлекательных целей. В отличие от игры, в которой целью не являются ни образовательные, ни трудовые задачи, геймификация включает в себя сочетание обучающих игровых задач с целями получения знаний и навыков в течение всего образовательного процесса.

Таким образом, *геймификация в образовании* представляет собой интеграцию игровых элементов и технологий в учебный процесс с целью достижения образовательных результатов.

Американский ученый К. Капп выделяет два типа геймификации: структурную и содержательную. В *структурной геймификации* используются элементы игры, в то время как в *содержательной* учащийся полностью погружается в игровой мир со своими правилами и сюжетом [3]. При применении содержательной геймификации отходят от традиционных методов обучения и адаптируют учебную программу для стимулирования внутренней мотивации студентов.

Примером могут служить обучающие компьютерные игры. Несмотря на это, в настоящее время многие преподаватели предпочитают использовать структурную геймификацию из-за ее доступности. Структурная геймификация в основном основана на элементах соревновательности, таких как очки, рейтинги, доски почета и другие, где очки отражают прогресс обучающихся.

При рассмотрении *психологических аспектов* данного метода обучения иностранному языку следует выделить три основания для его внедрения в качестве обязательного.

Первое основание связано с *принципом завладения вниманием ребёнка*, что является центральным аспектом в процессе обучения. Замечено, что игровой процесс зачастую захватывает внимание настолько, что участники теряют чувство времени и даже забывают о физиологических потребностях. Такой уровень концентрации желателен для преподавателей, и поэтому игровые методы обучения считаются важными в образовательном процессе.

Второе основание заключается в создании *языковой среды*, что является неотъемлемой частью изучения иностранного языка. Погружение в языковую среду считается эффективным методом обучения, однако для достижения этой цели не обязательно выезжать за пределы своей страны. Использование геймификации в процессе усвоения материала обеспечивает сопоставимые результаты с применением его на практике или в реальной жизни, достигая эффективности в усвоении материала на уровне от 75 до 90% [4]. Таким образом, неимитационный характер данного метода обучения позволяет добиться практически такого же результата, как если бы обучающийся погрузился в новую языковую среду. Эффективность данного подхода заключается в отказе от *пассивных методов обучения*, таких как лекции, демонстрации, чтение и аудиоматериалы, и предпочтении *активных методов*, включая симуляцию виртуального языкового пространства, обсуждения, дискуссии, групповые исследовательские работы и другие. Кроме того, геймификация способствует созданию среды, способствующей саморазвитию, где студенты стимулируются к раскрытию своих способностей и повышению внутренней мотивации.

Третье основание основано на *эмоциональном аспекте обучения*. Многие исследования, включая работы А.Н. Леонтьева, показывают, что эмоциональное состояние человека существенно влияет на усвоение информации. Ассоциации с сильными эмоциями способствуют более быстрому и долговременному запоминанию информации. В этом контексте игровые технологии создают среду, способствующую вовлеченности студента, что впоследствии и становится основой для

эмоциональных реакции на процесс обучения. Использование игровых технологий способствует созданию таких эмоциональных состояний, что обеспечивает более эффективное усвоение материала.

При рассмотрении интеграции геймификации в *дистанционное обучение* важно выделить ряд проблем, которые могут быть решены при использовании данного подхода.

В первую очередь следует отметить, что в контексте дистанционного обучения уровень *эмоциональной связи между преподавателем и учеником*, а также между самими учениками, часто остается низким. Однако применение таких элементов геймификации, как награды, уровни и бейджики, способствует усилению эмоционального состояния обучающихся путем их вовлечения в учебный процесс.

Другая проблема может заключаться в *недостаточном охвате аудитории*. В таких случаях невозможно обратиться к каждому ученику и убедиться в выполнении ими поставленных задач, что затрудняет точную оценку прогресса. В этом контексте использование мобильных игр, таких как Kahoot или Quizlet, может быть полезным, поскольку они требуют от обучающихся прохождения тестов для получения результатов, обеспечивая тем самым более полное охватывание учеников и индивидуализацию подхода к каждому из них.

Еще одной проблемой, затрагивающей как преподавателей, так и учеников, является *страх допущения ошибок*. В традиционном учебном процессе ошибки обычно не приветствуются, что может препятствовать полному усвоению материала. В контексте геймификации, особенно содержательной, ситуация изменяется: обучающиеся погружаются в виртуальный мир и персонажей, за которых играют, что позволяет им совершать ошибки без чувства большого давления, связанного с реальным присутствием. Таким образом, страх совершения ошибок минимизируется.

Наконец, следует обратить внимание на такое явление, как *клиповое мышление*, которое становится все более распространенным среди подрастающего поколения, частично благодаря активному использованию социальных сетей, таких как TikTok, Instagram и Twitter. Клиповое мышление представляет собой тип мышления, при котором информация воспринимается фрагментарно, в коротких кусках и ярких образах, что может привести к ухудшению концентрации внимания и затруднениям в длительной работе с текстами или видеоматериалами. В этом контексте мультимедийность, яркие цвета и динамичность мобильных и компьютерных игр могут стать полезным решением данной проблемы, помогая удерживать внимание учеников и адаптироваться к особенностям их восприятия информации.

В контексте дистанционного и смешанного обучения иностранному языку, применяются разнообразные методы геймификации, такие как компьютерные игры, образовательные мобильные приложения и использование искусственного интеллекта для имитации коммуникации с носителями языка. Данная статья направлена на рассмотрение мобильного приложения "Lingualeo", компьютерной игры "The Sims" и разговорной платформы "Character AI" как средств обучения иностранному языку и анализ их дидактического потенциала (табл. 1).

Таблица 1

Дидактические свойства игровых платформ

Игровые платформы	Дидактические свойства
Компьютерная игра "The Sims"	9. Имитация реальной жизни 10. Постоянная практика языка 11. Создание собственных историй 12. Социальное взаимодействие 13. Обучение культурным особенностям 14. Обучение культурным особенностям
Образовательное мобильное приложение "Lingualeo"	6. Интерактивные упражнения 7. Мгновенная обратная связь 8. Мотивационная система 9. Интеграция контента 10. Удобство и портативность
Разговорной платформа "Character AI"	4. Интерактивные диалоги 5. Игровой контекст 6. Эмоциональное воздействие

Игра "The Sims" является культовой стратегической компьютерной игрой и симулятором реальной жизни, обладающей следующими дидактическими характеристиками:

1. Имитация реальной жизни: Игроки принимают решения, проходят различные жизненные ситуации, взаимодействуют с персонажами и окружающей средой на языке, который они изучают, что позволяет им погружаться в аутентичные ситуации общения и запоминать новые слова и выражения в контексте. Такая погруженность в среду даёт возможность задействовать одновременно три типа восприятия: кинетический, слуховой и визуальный. Также оно помогает обогащать словарный запас. Ведь, игроки могут изучать новые слова и фразы, встречая их в контексте игрового процесса, а также путем взаимодействия с другими игроками и их персонажами.

2. Постоянная практика языка: В игре игроки постоянно читают, слушают и говорят на иностранном языке, чтобы понять инструкции, коммуницировать с персонажами и читать тексты на экране. Такое давление приравнивается к практике в стране изучаемого языка.

3. Создание собственных историй: Игроки могут использовать язык для создания собственных историй, описания персонажей, которых они сами и создают, и ситуаций, что способствует развитию навыков письма и выражения мыслей на иностранном языке. В дополнений это так же развивает развивает креативность и способствует развитию критического мышления.

4. Социальное взаимодействие: Игра предоставляет возможность для онлайн-взаимодействия с другими игроками на различных языках, что способствует практике устной и письменной речи.

5. Обучение культурным особенностям: "the Sims" отражает западную культуру и обычаи, что может быть полезно для студентов, изучающих английский язык и интересующихся англоязычным миром.

Мобильное приложение "**Lingualeo**" представляет собой массовый сервис для изучения английского языка, интегрированный с игровыми механиками. Его дидактические особенности включают:

1. Интерактивные упражнения: Игровые упражнения, включая кроссворды, карточки с изображениями, викторины и т. д., помогают учащимся активно погружаться в изучение языка.

2. Мгновенная обратная связь: Платформа предоставляет мгновенную обратную связь по результатам выполненных упражнений, что помогает исправлять ошибки и закреплять знания.

3. Мотивационная система: Использование системы наград и достижений в виде баллов, уровней и бейджей способствует мотивации учащихся и стимулирует их активное участие в обучении.

4. Интеграция контента: Платформа предлагает доступ к разнообразным текстам, аудио и видеоматериалам на целевом языке, что помогает развивать навыки чтения, аудирования и понимания на слух.

5. Удобство и портативность: Мобильный формат платформы даёт возможность использования его вне занятий, следовательно его можно использовать как эффективный инструмент для домашних заданий.

Разговорная платформа "**Character AI**" представляет собой искусственный интеллект, имитирующий взаимодействие с вымышленными персонажами. Ее дидактические свойства включают:

1. Интерактивные диалоги: Игроки могут взаимодействовать с персонажами на целевом языке, участвуя в диалогах, что способствует практике устной речи и пониманию речи на слух.

2. Игровой контекст: Использование игрового контекста делает процесс изучения более увлекательным и занимательным, что способствует долгосрочной мотивации и заинтересованности в изучении языка.

3. Эмоциональное воздействие: Общение с любимыми и знакомыми персонажами строит приятные ассоциации от практики и даёт имитацию общения с близким человеком, что способствует лучшему запоминанию полученной информации.

В настоящем исследовании также было выполнено анкетирование среди учащихся Павлодарского Педагогического Университета с целью выяснить, какой из предложенных примеров геймификации оказал наибольшее влияние на их процесс обучения английскому языку (рис. 1).

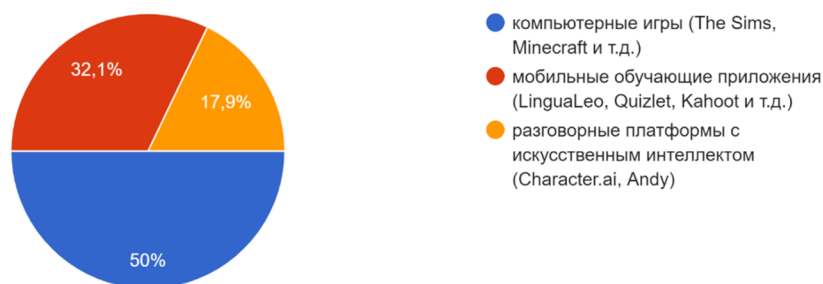

Рисунок 1. Результаты опроса студентов Павлодарского Педагогического Университета по вопросу: "Какой из следующих видов геймификации сыграл наибольшую роль в вашем обучении английскому языку?"

Анализ результатов свидетельствует о том, что половина опрошенных придает значительное предпочтение компьютерным играм в освоении иностранного языка, в то время как мобильные игры занимают второе место, и разговорные платформы с искусственным интеллектом — третье.

Респонденты объяснили свой выбор тем, что в процессе игры в компьютерные игры их целью не является накопление очков или получение наград, а скорее внутреннее вовлечение и интерес к самой игре. В результате этого процесса, который требует владения языком, они неосознанно практикуют его, что способствует улучшению их языковых навыков. В отличие от этого, более формальные образовательные платформы, такие как "LinguaLeo", "Quizlet" и "Kahoot", ориентированные на само обучение языку, в основном основаны на системе поощрений и достижений, что не вызывает такого же уровня заинтересованности, как в случае с предыдущим видом геймификации. Третье же место заняли разговорные платформы, посредством их узкой направленности на практику языка.

Таким образом, на основании результатов анкетирования и обобщая дидактические функции трех платформ, можно сделать вывод

о преимуществах каждой из них. Мобильные приложения, вроде "LinguaLeo", обладают простым интерфейсом, наглядной обратной связью и легкой интеграцией, что делает их удобными в использовании на занятиях. Компьютерные игры, такие как "The Sims", и разговорные платформы с использованием искусственного интеллекта, как "Character AI", обладают большим потенциалом в привлечении и мотивации учащихся благодаря игровому контексту и эмоциональному воздействию. Они могут быть эффективно использованы для практики и уроков-закрепления материала, в то время как более формальные платформы, такие как "LinguaLeo", "Quizlet" и "Kahoot", больше подходят для объяснения нового и повторения пройденного учебного материала.

Подводя итог всей статьи, можно сделать следующие выводы:

1. Внедрение методов геймификации в обучении иностранному языку обусловлено тремя психологическими основаниями:

1. Максимальное привлечение внимания обучающихся.

2. Погружение в языковую среду за счет активных методов обучения и их неимитационного характера.

3. Оказание значительного влияния на усвоение материала благодаря эмоциональным ассоциациям.

2. Применение геймификации в дистанционном обучении решает ряд проблем:

1. Усиление эмоциональной связи между учителем и учениками и создание эффекта присутствия.

2. Увеличение охвата аудитории на 100%, обеспечивая при этом индивидуальный подход.

3. Минимизация страха совершения ошибок за счет использования вымышленных персонажей и аватаров.

4. Решение проблемы клипового мышления.

3. Для повышения эффективности каждого этапа урока рекомендуется использовать разнообразные формы геймификации, такие как мобильные обучающие приложения, компьютерные игры и искусственный интеллект.

Список литературы

1. Schell Jesse. The Art of Game Design: A Book of Lenses. Burlington, MA: Morgan Kaufmann, 2008. 517 p.
2. Дэниель Пинк, Сергей Турко. Драйв: Что на самом деле нас мотивирует. - 2013. - С.84-85.
3. Kapp K. The Gamification of Learning and Instruction. John Wiley & Sons, 2012
4. С.В. Титова, К.В. Чикризова. Геймификация в обучении иностранным языкам: психолого-дидактический и методический потенциал. - С.138.

БІЛІМ БЕРУДІҢ БІРЛЕСКЕН ТӘСІЛІ

Нұрманова Н.Н.

*студент Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлана, г. Павлодар,*

Даурбеков А.М.

*научный руководитель: преподаватель эксперт, магистр
гуманитарных наук, г. Павлодар*

Аннотация. Бұл мақалада педагогика мен психологияның өзекті мәселелері - дәстүрлі оқыту әдістерін онлайн білім берумен біріктіретін білім берудің бірлескен тәсілі зерттеледі. Бұл тәсілдің артықшылықтары мен қиындықтары, оның білім беру үдерісі мен оқыту нәтижелеріне әсері, сонымен қатар білім берудің бірлескен тәсілін тиімді іске асыруға арналған ұсыныстар қарастырылады. Қазақстандағы педагогикалық психологияның өзекті мәселелері сипатталған.

Түйін сөздер: қазіргі тенденциялар, қашықтықтан білім беру, пандемия, технология.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы и педагогики и психологии – совмещенный подход к образованию, объединяющей традиционные методы обучения с онлайн-образованием. Были рассмотрены преимущества и вызовы этого подхода, его влияние на учебный процесс и результаты обучения, а также рекомендации для эффективной реализации совмещенного подхода в образовательных учреждениях. Описаны актуальные вопросы педагогической психологии в Казахстане.

Ключевые слова: современные тенденции, пандемия, дистанционное образование, совмещенный подход.

Annotation. This article discusses topical issues of both pedagogy and psychology – a combined approach to education that combines traditional teaching methods with online education. The advantages and challenges of this approach, its impact on the learning process and learning outcomes, as well as recommendations for the effective implementation of the combined approach in educational institutions were considered.

Keywords: current trends, pandemic, distance education, combined approach, technology.

Әлемдегі геосаяси тұрақсыздық жағдайында қоғамның әлеуметтік салалары, оның ішінде білім беру де өз көзқарастары мен басым мақсаттарын өзгертуді қажет етеді. Бұл процесс қазақстандық білімге де өз әсерін тигізіп жатыр.

Психологиялық-педагогикалық ғылымның қазіргі заманғы тенденцияларын зерттеудің өзектілігі білім беруді жаңа міндеттер мен қазіргі жағдайларға бейімдеуге бағытталған жаңа тәсілдерді, жаңа әдістемені іздеуде жатыр. Бұл мақаланың мақсаты – әлемдегі және Қазақстандағы заманауи тенденциялардың, атап айтқанда, білім берудің бірлескен тәсілінің дамуын қарастыру.

Қазіргі психологиялық-педагогикалық ғылым білім беру психологиясы немесе тәрбие психологиясы бойынша зерттеулерге негізделген. Педагогикалық психология – адамның оқу ерекшеліктерін зерттейтін психологияның бір саласы. Білім беруді когнитивті және мінезқұлық тұрғысынан зерттеу интеллект, когнитивтік даму, әсер ету, мотивация және олардың оқудағы роліндегі жеке айырмашылықтарды түсінуге мүмкіндік береді [1].

Бұл өріс негізінен бақылау және сандық зерттеу әдістеріне, соның ішінде тестілеу мен өлшеуге, білім беру өнімділігін, сыныпты басқаруды немесе әртүрлі білім беру параметрлерінде бағалауды жақсартуға негізделген.

Тенденция – бұл бір нәрсенің дамып жатқан немесе өзгеретін жалпы бағыты және сөздің өзі айтып тұрғандай, жүйенің тенденциясын көрсетеді. Тенденцияларды талдау бүгінгі зерттеулердің маңызды тәжірибесі болып табылады, себебі ол бізге заңдылық немесе трендтерді анықтау үшін деректерді жинауға мүмкіндік береді [2].

Дегенмен, тарихи тұрғыдан алғанда, білім беру қоғамның басқа салаларындағы сияқты түбегейлі өзгерген жоқ. Сынып іші оқушыларға толы болды, олардың іс-әрекетін мұғалім қадағалап отырды. Бұл дәстүрлі жүйе жалпы қабылданған оқыту әдісі болып саналды және әлемнің кейбір бөліктерінде әлі де солай саналады.

Covid-19 пандемиясы бүкіл әлем үшін елеулі сілкініс болды және білім берудегі елеулі өзгерістердің бастапқы нүктесі болды. Бір-екі жылдың ішінде онлайн білім беру өзінің жеке басын бекітті және сыныптағы оқытуды түсінудің педагогикалық тәсілдеріне шешуші әсер етті.

Пандемия соңғы жылдардағы психологиялық-педагогикалық ғылымдағы негізгі тенденцияны қалыптастырды - бастапқыда мәжбүрлі қашықтықтан оқыту мектептер мен университеттердегі білім берудің нормасына айналды, бұл пандемиядан кейінгі кезеңде танымал болуын жалғастырды. Осыған байланысты зерттеушілер онлайн оқытудың тиімділігі мен оның салдарын белсенді түрде зерттеуге кірісті.

Қазіргі уақытта онлайн оқу сайттары, онлайн мектептер, сандық портфолиоар мен кітаптар, білім берудің барлық деңгейіне сәйкес келетін әртүрлі білім беру ойындары бар. Емтиханға дайындалу, жаңа біліктілік алу немесе балаларды оқуға және санауға үйрету – енді мұның барлығын онлайн режимде, яғни Интернет жүйесі арқылы жасауға болады. Бүгінгі таңда оны оқытудағы негізгі құрал деп санауға болады.

Шетелдік психологтар мен педагогтар онлайн оқытудың оң және теріс салдарын белсенді түрде зерттеп, біржақты пікірге келген жоқ.

Осы тақырып бойынша ағылшын тіліндегі ғылыми еңбектерде авторлардың көпшілігі онлайн оқыту – бұл уақытты, шығындарды айтарлықтай үнемдейтін, ең бастысы әлемнің кез келген нүктесінен білім алуға мүмкіндік беретін, тиімді білім беру түрі деген пікірге келісті [3].

Осыдан білім берудің бірлескен тәсілінің артықшылықтары туралы қорытынды жасауға болады:

- Икемділік: білім берудің бірлескен тәсілі студенттерге дәстүрлі сынып сабақтары мен онлайн курстар арасында таңдау жасауға мүмкіндік беретін оқу форматында үлкен икемділік береді;

- Даралау: бұл тәсіл оқу-тәрбие процесін әрбір оқушының жеке қажеттіліктері мен қабілетіне қарай бейімдеуге мүмкіндік береді;

- Технология интеграциясы: білім берудің бірлескен тәсілі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу үдерісіне біріктіруді ынталандырады, бұл цифрлық дағдыларды дамытуға ықпал етеді;

- Тәуелсіздікті ынталандыру: студенттердің өз бетінше білім алу, уақыт пен ресурстарды басқару дағдылары қалыптасады.

Отандық педагогтар мен психологтар, керісінше, қашықтықтан оқытудың кемшіліктеріне көбірек көңіл бөлді. Сарапшылар, ең алдымен, жанды қарым-қатынастың және мұғалім мен оқушының тікелей әрекеттестігінің болмауының негізгі мәселесін атап өтті. Көптеген авторлар компьютерді немесе телефонды ұзақ уақыт пайдаланумен байланысты психологиялық және физикалық мәселелердің пайда болу мүмкіндігін атап өтті.

Қазақстандағы, әсіресе шалғай елді мекендердегі көптеген мұғалімдердің цифрлық құзыреттіліктердің талап етілетін деңгейінде болмағанымен байланысты онлайн оқытудың ұйымдастырушылық мәселелерін атап өтпеу мүмкін емес. Интернеттегі мектеп сабақтары байланыс проблемаларымен, тіпті оларды еліктеумен қатар жүрді. Көптеген балалар бағдарламалық жасақтаманы қалай пайдалану керектігін білмегендіктен немесе интернет байланысының сапасыздығынан сылтау айтып, жазба жұмыстарын орындамады.

Осыдан білім берудің бірлескен тәсілінің міндеттері туралы қорытынды жасауға болады:

- Техникалық қиындықтар: Ақпараттық технологияларды пайдалану қажеттілігі студенттер мен мұғалімдер үшін Интернетке қосылу, жабдық және технология дағдылары сияқты қиындықтар тудыруы мүмкін;

- Оқыту мәдениетін өзгерту қажеттілігі: білім берудің бірлескен тәсілін жүзеге асыру дәстүрлі педагогикалық тәжірибелер мен оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру тәсілдерін өзгертуді талап етеді;

- Уақыт пен ресурстарды басқару: дәстүрлі сабақтар мен онлайн курстарды біріктіру кезінде студенттерге уақыт пен ресурстарды тиімді басқару қиын болуы мүмкін;

Пандемия аяқталғаннан кейін психологтар мен педагогтар білім берудің бірлескен тәсілдерінің үлгілерін жасай бастады. Білім берудің бірлескен тәсілі бетпе-бет және онлайн оқытудың бірге жұмыс атқаруын қамтамасыз етеді. Пандемия кезінде оны қолдану артты, бірақ әлі де жақсартуға мүмкіндіктер көп. Оқушылар мен студенттер сыныптағы сабақтар мен талқылауларға қатыса алады, сонымен қатар онлайн режимінде тапсырмалар мен оқу материалдарын орындай алады. Бұл оларға өз уақытын икемді басқаруға және өз қарқынымен оқуға мүмкіндік береді [4].

Білім берудің бірлескен тәсілі әсіресе студенттерге кестелерінде көбірек икемділік қажет болғанда немесе мектепке баруға шектеулер болғанда пайдалы болуы мүмкін. Сондай-ақ заманауи технологияны қолдану арқылы оқушыларды ынталандыруға және оларды оқуға тартуға көмектеседі [5].

Білім берудің бірлескен тәсілінің өзектілігі арта түсуіне байланысты оны заманауи білім беруде тиімді пайдаланудың маңызы зор. Осыған сүйене отырып бұл тәсілді тиімді енгізу үшін бірнеше ұсыныстар беруге болады:

- Мұғалімдердің біліктілігін арттыру: білім берудің бірлескен тәсілін табысты іске асыру үшін мұғалімдерді қажетті жаңа технологиялар мен оқыту әдістеріне беімлеу, оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану бойынша мұғалімдерге арналған арнайы тренингтер мен семинарлар өткізу, қазірдің өзінде бұл тәсілді табысты жүзеге асырған тәжірибелі мұғалімдерден қолдау көрсету және тәлімгерлік ету.

- Сапалы контентті дамыту: студенттердің қажеттіліктері мен деңгейіне сәйкес келетін жоғары сапалы онлайн курстар мен материалдарды құру, заманауи білім беру стандарттарын ескере отырып, интерактивті және мультимедиялық онлайн курстарды құру, мазмұнды жеткізудің әртүрлі әдістерін қолдану, мысалы, бейне дәрістер, интерактивті оқулықтар, вебинарлар және пікірталас алаңдары.

- Студенттерге қолдау көрсету: студенттерге білім берудің бірлескен тәсілін тиімді қолдана білуі үшін қажетті қолдау және ресурстармен қамтамасыз ету, ақпараттық технологияларды пайдалана отырып мәселелерді шешу үшін техникалық қолдауға қол жеткізу, студенттерге уақыт пен ресурстарды тиімді басқаруға көмектесу үшін тұрақты консультациялар мен қолдау сессияларын ұйымдастыру.

- Бағалау және кері байланыс: онлайн және дәстүрлі ортада оқу нәтижелерін бағалаудың нақты критерийлері мен әдістерін әзірлеу, студенттерге олардың оқу үлгерімі туралы сындарлы кері байланыс беру және өз бетінше білім алу дағдыларын дамыту.

- Желілік қоғамдастық құру: білім, тәжірибе және ресурстармен алмасу үшін студенттер мен мұғалімдердің желілік қоғамдастығын құру, желіні дамытуға ықпал ететін виртуалды іс-шаралар, конференциялар мен жобаларды ұйымдастыру.

- Талдау және жетілдіру: табысты тәжірибелер мен жетілдіру бағыттарын анықтау мақсатында білім берудің бірлескен тәсілінің тиімділігіне тұрақты мониторинг және бағалау жүргізу, студенттер мен мұғалімдердің кері байланысы негізінде тұрақты жаңартулар мен түзетулерді енгізу.

Бұл ұсыныстар білім берудің бірлескен тәсілін сәтті енгізуді қамтамасыз етуге және оның оқушылардың оқуы мен дамуы үшін потенциалын барынша арттыруға көмектеседі.

Осылайша, білім берудің бірлескен тәсілі дәстүрлі және онлайн білім берудің артықшылықтарын біріктіретін оқытудың перспективалық тәсілі болып табылады. Дегенмен, оны табысты жүзеге асыру білім беру мекемелерінің, мұғалімдер мен студенттердің күш-жігерін, сондай-ақ өзгермелі білім беру қажеттіліктері мен технологиялық мүмкіндіктерге бейімделуді талап етеді. Бұл тәсілді оңтайлы енгізу үшін бірқатар негізгі аспектілерге назар аудару қажет. Сонымен, біріншіден, мұғалімдерді оқытудың жаңа әдістері мен технологияларына үйрету білім беру ортасына сәтті бейімделудің маңызды факторы болып табылады. Екіншіден, заманауи стандарттар мен талаптарға жауап беретін жоғары сапалы білім беру мазмұнын әзірлеу және студенттерге техникалық және академиялық қолдау көрсету олардың білім берудің бірлескен тәсілінің табысты дамуын қамтамасыз етуге шешуші рөл атқарады. Үшіншіден, оқушылардың оқу үлгерімін бағалау және кері байланыс жасау және өз бетінше білім алу дағдыларын дамыту оқу процесінің маңызды элементтері болып табылады. Білім мен тәжірибе алмасуға ықпал ететін желілік білім беру қоғамдастығын қалыптастыру да маңызды. Қорытындылай келе, кері байланыс негізінде кейінгі түзетулер мен жетілдірулермен бұл тәсілдің тиімділігін тұрақты бақылау және талдау оны одан әрі дамыту мен жетілдірудің негізі болып табылады. Берілген ұсыныстарды қолдану дәстүрлі оқыту әдістерін онлайн білім берумен біріктіретін білім берудің бірлескен тәсілін тиімді енгізуді және оның мүмкіндіктерін оқушыларды оқыту мен дамыту процесінде оңтайлы пайдалануды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Бермус, А. Г. Содержание педагогического образования в современном мире: смыслы, проблемы, практики и перспективы развития / А.Г. Бермус, В.В. Сериков, Н.В. Алтыникова // Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика. – 2021. – Т. 18. – №4. – С. 667-691.
2. Голубева О.Б., Никифорова О.Ю. Смешанное обучение в условиях цифровой школы. Журнал Современные проблемы науки и образования. №6.
3. Нагаева, И.А. Смешанное обучение в современном образовательном процессе: необходимость и возможности / И.А. Нагаева// Отечественная и зарубежная педагогика. - 2016. - № 6. - С. 56-67.
4. Приказ Минобрнауки № 63 «Порядок разработки и использования дистанционных образовательных технологий» [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://edu.ru/index.php?page_id=196&op=doDocData&dnews_id=77
5. «Шаг школы в смешанное обучение» / Андреева Н. В., Рождественская Л. В., Ярмахов Б. Б. – Москва, 2016.

ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ В РОМАНЕ Р. СЕЙСЕНБАЕВА «ОТЧАЯНИЕ, ИЛИ МЕРТВЫЕ БРОДЯТ В ПЕСКАХ»

Овчинникова А.В.

*студент Павлодарского педагогического университета имени Әлкей
Марғұлан, г. Павлодар,*

Темиргазина З.К.

*научный руководитель: доктор филологических наук,
профессор, г. Павлодар*

Аннотация. Статья посвящена исследованию фольклоризмов в романе Р. Сейсенбаева «Отчаяние, или Мертвые бродят в песках», изучению специфики их внедрения в текст. Разрабатывается классификация фольклорных мотивов в романе по характеру их соотносительности с сюжетами народного творчества и авторской модификации образов.

Ключевые слова: Роллан Сейсенбаев, фольклор, фольклоризмы, философский роман, легенда.

Аннотация. Мақала Р.Сейсенбаевтың «Үмітсіздік, әлде өлі құмда адасу» романындағы фольклоризмдерді зерттеуге, олардың мәтінде жүзеге асу ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Романдағы фольклорлық мотивтердің классификациясы олардың халық шығармашылығының субъектілерімен байланысы мен автордың бейнелерді түрлендіруіне қарай жасалуда.

Кілтті сөздер: Роллан Сейсенбаев, фольклор, фольклоризм, экология, философиялық роман, аңыз.

Annotation. The article is devoted to the study of folklorisms in the novel by R. Seisenbaev. Seisenbaev's novel "Despair, or the Dead Wander in the Sands", the study of the specifics of their introduction into the text. The classification of folklore motifs in the novel by the nature of their correlation with folk stories and author's modification of images is developed.

Keywords: Rollan Seisenbaev, folklore, folklorisms, philosophical novel, legend

Роман «Отчаяние, или Мертвые бродят в песках» (далее «Отчаяние...») Р. Сейсенбаева повествует об экологической трагедии Аральского моря и его жителей, о судьбах людей, связавших себя с этим местом. Одной из характерных черт этого произведения как экософского романа является плюрализм в подходе к созданию художественной реальности. Здесь экологическая проблематика пропускается автором сквозь различные типы мышления и мировоззрения: дается религиозный, мифологический, традиционный, научный, политический взгляд на отношения природы и человека. Фольклор – это устное творчество, отражающее культурную, духовную жизнь того или иного народа, а также содержащее информацию о традиционном опыте взаимоотношений человека и природы. В романе «Отчаяние...» многократно встречаются упоминания различных

фольклорных жанров (легенда, сказка, песня, придание, пословицы-поговорки), героев (Сулейман, Коркут, рыбы-духи моря и т.д.) и сюжетов. Эти фольклорные мотивы и элементы являются объектом исследования данной статьи. Несмотря на активность и интерес литературоведов в изучении творчества Р. Сейсенбаева, эта статья обладает научной новизной, так как выбранный нами аспект романа прежде подробно не освещался. Цель исследования – проанализировать характер внедрения и специфику элементов народного творчества в романе «Отчаяние...», определить их роль в идейно-композиционной организации текста.

Мы выделяем три разновидности соприкосновения художественного мира романа «Отчаяние...» с элементами устного народного творчества:

1. Варианты существующих легенд, сказаний и песен звучат из уст героев романа;
2. Аллюзии на существующие легенды;
3. Включение фольклоризмов через систему персонажей.

Каждый из этих случаев обладает своей художественной задачей.

К первой категории относятся элементы, которые не утрачивают своей самостоятельности, своей естественной формы в качестве фольклорного текста, так как: во-первых, представлены в романе непосредственно в диалогах героев, т.е. в устном бытовании; во-вторых, выполняют функции фольклора (воспитательную, познавательную, эстетическую); в-третьих, основываются на существующих фольклорных текстах, однако подвержены авторской обработке. Эта категория фольклоризмов в романе широко представлена легендами и песнями.

Слово «легенда» используется по отношению ко всем рассказам частично исторического, частично сказочного содержания и встречается в тексте 7 раз. Р. Сейсенбаев использует исключительно это слово для описания историй, рассказываемых учителем Жалелханом, муллой Насыром, морем и другими героями. Определений термина «легенда» существует множество. «А. Н. Веселовский называет легендами сюжеты, приуроченные к историческим именам» [1]. У братьев Гримм легенда описывается как «исторически обоснованная сказка» [2, с. 312]. В словаре В.И. Даля определение дается через приведение синонимического ряда: «священное преданье, поверье о событии, относящемся до церкви, веры; четия, четья; вообще, преданье о чудесном событии» [3]. Слово «легенда» у Р. Сейсенбаева относится к событиям, которые не связаны с религиозными ритуалами предков,

произошли в прошлом и воспринимаются как исторически достоверные, но доступны к экстраполяции на события настоящего и грядущего.

В течение романа фрагментарно рассказывается две легенды: о сакском/гуннском воине и его огненном жеребце и о Коркуте. Рассмотрим подробнее первую. Автор называет ее «исторической», и появляется она в прологе романа. Она повествует о противостоянии скифов и персов. Здесь звучат такие имена, как Томирис, Кир, Дарий, Иданфис (в истории Иданфирс). Но легенда о событиях, описанных Геродотом, играет роль достоверного фундамента для внедрения авторского образа скифского воина Иманбека, который жил на берегах Сырдарьи. В основной части романа эта история повторяется не раз, но трансформируется в историю о гуннском воине в рассказе моря рыбаку-мулле Насыру.

Легенда об Иманбеке обладает особым композиционным значением: 1) связывает сюжет исторических событий с местом действия романа; 2) закольцовывает события, связанные с началом экологической катастрофы и ее трагическими последствиями: в прологе сын Кахармана Омаш от учителя узнает о святом Иманбеке и мечтает стать похожим на него, но умирает от отравления водой Сырдарьи; в конце романа второй сын Кахармана Бериш и его дед Насыр находят могилу Иманбека во время губительной для Синеморья песчаной бури. С идейно-художественной точки зрения, история об отважном воине, который пожертвовал конем и глазами, чтобы спасти друга, реализует сказочный мотив потери зрения в обмен на услугу, с последующим приобретением дара. Мистический великолепный огненный жеребец и его мудрый, отважный хозяин, перетекая из рассказов героев в их реальность, становятся символами характера истинного казаха: провозглашают ценность дружбы и чести; показывают, что, за прохождение испытания несправедливостью, невзгодами и лишениями приобретаешь больше, чем потерял; дают понять, что благосклонность природы не купить и не продать.

Можно проследить связь легенды об Иманбеке настоящими событиями романа, а именно с судьбой муллы Насыра. В конце романа в форме вставного фрагмента повествуется о даре Иманбека, который он обрел, утратив зрение. Свыше ему приходит послание: *«С этого дня я дарю тебе небывалую силу <...> Но держи открытым свое сердце, совершая пятикратно молебны и не уставая мне поклоняться. Я дал тебе силу, способную подчинить себе молнию»* [4, с. 594]. Благодаря этому дару и вере Иманбек спасает жизнь своему другу. В жизни Насыра частично отражается судьба святого Иманбека: став муллой, он получил большую силу и ответственность, а главное – веру, что

служение всевышнему спасет то, что ему дорого – Синеморье. Его неустанные молитвы, по мнению Насыра, приносят Аралу долгожданный дождь.

Ко второй разновидности фольклорных мотивов в романе, выделенной нами ранее, относится аллюзия на фольклорный сюжет, которую мы находим в кюйе акына Синеморья Акбалака. Он перед смертью играет песню-реквием на домбре, мелодия которой без слов передает все эмоции и события жизни певца: *«Музыкой Акбалак сумел поведать многое. Вот раздался тяжелый стон падающего дерева, и это дерево словно бы защемило душу человеческую <...> Потом Насыр стал различать в звуках струн грохоты выстрелов, окрики конвоя <...> Резко ударил по струнам Акбалак, и Насыр явственно услышал жалобный гул умирающего моря»* [4, с. 319]. Эта сцена напоминает сюжет кюйя-легенды «Хромой кулан», в которой Кетбуга через сыгранную им мелодию сообщает Чингисхану черную весть о смерти его сына Джучи: «Улы жыршы закончил играть на домбре, не произнеся при этом ни слова, но Великий хан и все остальные по звучанию музыки поняли все: домбра передала и топот скачущих коней, и тревогу куланов за молодых и слабых жеребят, и силу и мудрость вожака Хромого Кулана, берегущего свой косяк. Особенно трагично запела она, когда Хромой Кулан напал на царевича...» [5]. Песнь Акбалака с фольклорным источником объединяет не только идея о силе музыки доносить истину без слов, но и сюжет песен: Кетбуга поет отцу о смерти сына, а Акбалак поет друзьям-рыбакам и ученым о смерти моря, своей жены и собственной грядущей кончине.

К третьей группе фольклоризмов относятся персонажи романа, которые имеют фольклорные корни или построены по подобию таковых. Это три рыбы-духа Аральского моря, повелитель моря Сулейман, дракон Даут, огненный жеребец, джин Жандыбай. В центре всей образно-символической системы романа, сконцентрированной на проблеме Синеморья, находятся три рыбы: Ата-балык, Ана-балык (или Мать-рыба), которые выступают в роли хранителей моря и моряков (они не раз спасают героев романа), и сом, как смерть преследующий жителей Караоя во сне и наяву и утаскивающий на дно тех, кто не заметил опасности. Являясь вечными противниками друг другу, большие добрые белуги и огромный бурый сом символизируют жизнь и смерть, но сам факт их существования указывает на жизнеспособность моря. Черное и белое, добро и зло, рождение и смерть – это неотъемлемые стороны бытия, сосуществование которых мы называем реальностью. Пока идет борьба – жизнь продолжается. Отметим, что три рыбы фигурируют в вариантах легенд тюрков о

сотворении Среднего мира (суши и воды), где божество Тенгри посылает в мир трех железных рыб, положив им на спину кусочек земли [6, с. 235]. Представление о том, что в воде обитают рыбы-духи, которым подвластна жизнь и смерть, также присутствуют в фольклоре и мифологии тюрков. Так у казахов существует миф о Кер Балык, а в якутских мифах встречается смертоносная рыба Луо [7, с. 15; 8, с. 400].

Ата-балык и бурый сом играют важнейшую роль в реализации эконофской концепции Р. Сейсенбаева. Именно изменение состояния Ата-балык и Ана-балык от начала к концу произведения отражает процесс умирания Аральского моря. Противостояние сому, которое добросовестно ведет белуга, постепенно перерастает в битву с морем за право жить. Повышающаяся концентрация соли в воде сводит рыб с ума, их облик и поведение меняются. Во сне Кахарман видит Ата-балык и ее потомство: *«Она двигалась тяжело, была до последней степени исхудалой. Рядом плыла другая рыба – рыба-мать, тоже худая и изможденная. За ними тянулся косяк. И чем ближе подплывал этот косяк, тем страшнее становилось Кахарману. Плотное скопище не рыб, но каких-то уродливых существ надвигалось на него. Это были твари с двумя или тремя головами, со страшными хвостами...»* [4, с. 296]. В последствии умирает Мать-рыба, лишившись возможности взрастить потомство. А в конце истории гибели Арала Ата-балык и бурый сом сами выбрасываются на берег из умирающего моря: *«Двух извечных врагов примирила смерть»* [4, с. 654]. Так автор показывает, как влияет вмешательство человека на жизнь природы: где правит человек, там нет места естественным жизненным циклам, процессам, законам.

Фольклорные мотивы, проникающие в роман на уровне системы персонажей, помимо сюжетной функции, выполняют роль средства мифологизации романического сюжета.

Все три рассмотренные нами типа фольклоризмов в романе «Отчаяние», выступая наравне с другими художественными элементами, создают фольклорно-этнографический контекст произведения. Кроме того, фольклорные мотивы, корнями уходящие в космогонические, эсхатологические мифы, в романе «Отчаяние...» создают особую загадочную, мистическую ауру, ощущение «спаянности» мира, его внутренней согласованности. При этом упор на фольклор – на народную мудрость – играет роль в донесении одной из идей-лейтмотивов романа: наши предки, будучи близкими к природе, почитали ее как мать, потому обладали высоким уровнем познаний законов бытия, мироздания. В отличие от них, современный человек

этими качествами не располагает, от этого возникают разного рода экологические проблемы.

Список использованных источников

- 1.Пропп В.Я. Термин «легенда» и его содержание / Поэтика фольклора. [Электронный ресурс]. URL: <http://drevne-rus-lit.niv.ru/drevne-rus-lit/propp-poetika-folklor/termin-legenda-i-ego-soderzhanie.htm>
- 2.Beneath the Cherry Sapling: Legends from Franconia. — New York: Fordham University Press, 1988. — С. p 312.
- 3.Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. [Электронный ресурс]. URL: <https://lexicography.online/explanatory/dal/>
- 4.Сейсенбаев Р. Мертвые бродят в песках. – Международный клуб Абая, 2006. – 672 с.
- 5.Легенда о хромом кулане. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3362/>
- 6.Хасанов М.Ш., Петрова В.Ф. Мифологические основы казахской философии / Казахская философия: прошлое, настоящее и будущее; Монография, Т.1 / Ред. Г.Ж. Нұрышева, А.Х. Рамазанова. – Алматы, 2016. – С. 232-247.
- 7.Жанайдаров О. Мифы Древнего Казахстана: детская энциклопедия Казахстана. – Алматы: Аруна, 2006. – 245 с.
- 8.Алексеев Н.А., Емельянов Н.В., Петров М.В. Предания, легенды и мифы Саха (якутов). – Новосибирск: Наука, 1995 – 406 с.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕЦЕПЦИЯ ТЕМЫ ЯДЕРНОЙ УГРОЗЫ КАК СПОСОБ АНАЛИЗА ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА БАХЫТЖАНА КАНАПЬЯНОВА

Плевако Е.Л.

*студент Павлодарского педагогического университета им. А.
Маргулана, г. Павлодар,*

Темиргазина З.К.

*научный руководитель: доктор филологических наук, профессор, г.
Павлодар*

Аннотация. В статье рассматривается художественное восприятие темы ядерной угрозы в лирике Бахытжана Канапьянова учащимися средних и старших классов. С помощью метода анкетирования исследуется, как знание контекста влияет на рецепцию этой темы в стихотворениях. Авторы статьи делают вывод о важной роли художественной рецепции в понимании и оценке искусства.

Ключевые слова: художественная рецепция, Бахытжан Канапьянов, поэтический текст, учащиеся, тема ядерной угрозы

Аңдатпа. Мақалада Бақытжан Қанапьяновтың лирикасындағы ядролық қауіп тақырыбын орта және жоғары сынып оқушыларының көркем қабылдауы зерттеледі. Сауалнама әдісін пайдалана отырып, біз контекст туралы білімнің өлеңдерде осы тақырыпты қабылдауға қалай әсер ететінін зерттейміз. Мақала авторлары өнерді түсіну мен бағалаудағы көркем қабылдаудың маңызды рөлі туралы қорытынды жасайды.

Түйінді сөздер: көркем қабылдау, поэтикалық мәтін, оқушылар, ядролық қауіп тақырыбы

Annotation. The article examines the artistic perception of the theme of nuclear threat in the lyrics of Bakhytzhan Kanapyanov by middle and high school students. With the help of questionnaire method it is investigated how the knowledge of context influences the reception of this theme in the poems. The authors of the article conclude about the important role of artistic reception in understanding and appreciation of art.

Keywords: artistic reception, Bakhytzhan Kanapyanov, poetic text, students, nuclear threat theme

Художественная рецепция представляет собой сложное и многогранное явление, которое играет важную роль в понимании и оценке искусства. Вопросом её изучения занимались такие ученые, как М.М. Бахтин, Р. Арнхейм, Л.С. Выготский, П.М. Якобсон и др.

Я. Парандовский говорил о том, что после того, как произведение выходит в свет, «оно становится собственностью других умов» [7, с. 214]. Это отражает суть художественной рецепции, которая представляет из себя «особое физиологическое и психологическое состояние человека при общении с искусством» [6, с. 177], где участвуют 2 стороны – объективная и субъективная. Реципиент, будучи читателем, взаимодействует с художественным текстом, вступая с ним в «диалог». Он переосмысливает текст, придавая ему новые смыслы и эмоциональные оттенки. Таким образом, текст прочитанный и осмысленный с точки зрения реципиента может не совпадать с первоначальным авторским замыслом, меняясь и преобразуясь в каждой интерпретации.

Исследователь Стрелец Л.И., говоря о структуре процесса восприятия, отмечает: «Процесс восприятия информации начинается с её расшифровки читателем, а завершается формированием в читательском сознании модели действительности, воплощенной в литературном произведении» [8, с. 180]. При этом важно учитывать, что на характере и результате художественной рецепции сказываются «внеперцептивные факторы, такие как ранее приобретенные знания, индивидуальные особенности субъекта восприятия, эмоциональное отношение к объекту художественного изображения» [6, с. 178].

Цель нашей работы – проанализировать художественную рецепцию темы ядерной угрозы учащимися общеобразовательной школы

для анализа поэзии Б. Канапьянова. Важно отметить: существует необходимость учитывать тот факт, что целостный текст, каким является художественное произведение, представляет собой сложную систему, состоящую из совокупности формы и содержания, или на информативно-смысловом уровне – лингвистического и экстралингвистического аспекта. В связи с этим при анализе художественной рецепции темы произведения нельзя отделять ее от самого текста со всеми его составляющими.

В качестве материала в нашей работе выступают поэтические тексты казахстанского поэта Бахытжана Мусахановича Канапьянова, посвященные проблеме ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне («Плач смуглой луны» [4, с. 231]) и аварии на Чернобыльской АЭС («Дорога» [3, с. 16]).

Художественная литература часто становится зеркалом социально-политических процессов и глубоких человеческих переживаний, отражая в произведениях актуальные для конкретного времени проблемы. Одной из таких проблем на сегодняшний день является тема ядерной угрозы, которая получила свое развитие в мировой литературе в XX веке, начиная с прецедентных событий второй мировой войны, когда общество впервые столкнулось с ее негативными последствиями. Если говорить о причинах возникновения этой темы в русской литературе, то этому послужили крупнейшие ядерные катастрофы XX века, произошедшие на территории СССР, а именно – авария на Чернобыльской атомной электростанции и сорокалетние испытания ядерного оружия на Семипалатинском полигоне.

В данной работе мы проведем анализ художественной рецепции темы ядерной угрозы среди учащихся средних (7) и старших (9-10) классов. Общее число опрашиваемых – 100 человек. Из них учащихся средних и старших классов по 50 человек соответственно.

Исследование будет проходить в 2 этапа с помощью метода анкетирования. Первое анкетирование не предполагает какой-либо предтекстовой работы и, таким образом, будет проведено с опорой на предварительные знания учащихся об истории, связанной с ядерной проблемой. Так, мы посмотрим, как проявляется художественная рецепция незнакомого текста на разных уровнях информации, которые выделяет И.А. Гальперин: содержательно-фактуальная информация, содержательно-концептуальная информация и содержательно-подтекстовая информация [2, с. 64]. На этом этапе учащимся необходимо ответить на вопросы, которые включают в себя варианты ответов, предусмотренные с пониманием того, что поэтический язык Б. Канапьянова, учитывая его глубину, может вызвать затруднения в

понимании у учащихся. При этом предложенные варианты ответов не ограничивают учеников в возможности ответить на вопрос уровня знания и понимания (прим.: по таксономии Блума) самостоятельно:

1) Каким событиям посвящено стихотворение «Плач смуглой луны»?

- А) Ядерные испытания
- Б) Великая Отечественная Война
- В) Первая Мировая война
- Г) Чернобыльская катастрофа
- Д)

Другое _____

2) Какие эмоции и настроения передает автор через это стихотворение? Выберите один или несколько вариантов

- А) Страх
- Б) Печаль
- В) Радость
- Г) Вина
- Д)

Другое _____

3) Какие ассоциации у вас вызывает стихотворение «Плач смуглой луны»?

- А) Трагедия
- Б) Гибель
- В) Безднадежность
- Г) Вера
- Д)

Другое _____

4) Каким событиям посвящено стихотворение «Дорога»?

- А) Ядерные испытания
- Б) Великая Отечественная Война
- В) Первая Мировая война
- Г) Чернобыльская катастрофа
- Д)

Другое _____

5) Какие эмоции и настроения передает автор через это стихотворение? Выберите один или несколько вариантов:

- А) Страх
- Б) Печаль
- В) Скорбь
- Г) Вина
- Д) Другое _____

б) Какие ассоциации вызывает у вас стихотворение «Дорога»?

Второй этап исследования предполагает предварительное ознакомление учащихся перед повторным анкетированием с историческим контекстом данных стихотворений и личностью автора (информация об участии Б. Канапьянова в ликвидации аварии на ЧАЭС и участии в антиядерном движении «Невада – Семей») для формирования внеперцептивной базы, связанной с предварительными знаниями учащихся. Однако при этом другие факторы (индивидуальные особенности, эмоциональное отношение к теме ядерной угрозы) остаются теми же. Таким образом, мы также рассмотрим, как факторы прямо противоположные восприятию, влияют на результат художественной рецепции учащихся. Содержание вопросов для второго анкетирования выглядит следующим образом:

1) Изменился ли ваш взгляд на стихотворения после ознакомления с историческим контекстом?

А) Нет, не изменился. Я знал об этих событиях

Б) Нет, я так же не понимаю смысл этих стихотворений

В) Да, изменился. Я узнал дополнительную информацию, которая повлияла на мой взгляд

Г) Да, изменился. Я ничего не знал, но теперь стало понятно, о чем говорит автор

Д) Другое _____

2) Как информация о том, что автор является сторонником антиядерного движения «Невада – Семей» повлияла на ваше восприятие стихотворения «Плач смуглой луны»? Напишите свой ответ _____

3) Как информация об участии поэта в ликвидации чернобыльской аварии повлияла на ваше восприятие стихотворения «Дорога»? Напишите свой ответ _____

4) Выберите слова, ассоциирующиеся у вас с этими стихотворениями:

А) Трагедия

Б) Боль

В) Гибель

Д) Вера

Е) Безнадежность

Ж)

Другое _____

Анализ и интерпретация полученных результатов будет проводиться посредством обработки количественных (в %) и

качественных данных, а также с помощью сравнения динамики между первым и вторым этапом анкетирования.

Результаты

Итоги первого анкетирования показали, что без предварительного ознакомления с информацией, затруднения в соотнесении стихотворения и изображаемых событий возникли у учащихся средних классов, где только 17 (34%) человек смогли ответить правильно. Более высокий результат показали учащиеся старших классов, где из 50 человек 34 (67%) определили правильно. Это подкрепляет утверждение о том, что внеперцептивная информация влияет на художественное восприятие текста. Отсюда вытекает то, что если учащиеся не способны правильно определить тему текста, контекст, то они не смогут в полной мере осмыслить его.

Наиболее положительный результат среди средних классов мы видим в определении описываемых исторических событий в стихотворении «Дорога», где 58% учащихся правильно соотнесли контекст с произведением, а среди старших классов – 74%. Исходя из устного опроса учащихся о том, каким образом они поняли, о чем идет речь в стихотворениях, мы можем сделать вывод: на основе раннее приобретенных знаний во многом правильному ответу способствовал художественный образ, созданный на основе реального места (ЧАЭС), а также образы, связанные с техногенной катастрофой (зона, частицы распада). В этом смысле стихотворение «Дорога» имеет больше узнаваемых образов, чем «Плач смуглой луны», где таковым является 1 образ горы Дегелен.

Важным аспектом вопроса художественной рецепции также является способность реципиента правильно понять и воспринять передаваемые автором эмоции, а также заложенное в произведение настроение. Так, исходя из результатов анкетирования, так же, как и учащиеся средних классов, определяя эмоциональный фон стихотворений, старшеклассники выделяют эмоции, связанные с печалью, скорбью, что помимо прочего следует из дополнительных ответов учащихся в графе «другое».

Негативно-эмоциональный подтекст, воспринимаемый реципиентами на уровне содержательно-подтекстовой информации, мы также можем заметить по ассоциациям учащихся как средних, так и старших классов, большая часть из которых, помимо предложенных в анкете, выдвигает следующие слова-ассоциации: смерть, скорбь, слезы, горе, беда, катастрофа и т.д.

Результаты второго анкетирования, предполагающие предварительное ознакомление детей с историческим контекстом стихотво-

рений, личностью автора и его связью с ядерными испытаниями и чернобыльской катастрофой, показали более положительную динамику при исследовании уровня рецепции ядерных испытаний учащимися средних классов. Так взгляд на стихотворение «Плач смуглой луны» изменился у 72% учеников, из которых 34% не владели какой-либо информацией на этапе первичного исследования, а 38% узнали дополнительные сведения, сыгравшие роль в художественном восприятии детьми трагических событий на уровне содержательно-подтекстовой информации. Динамика изменения восприятия детьми чернобыльской трагедии значительно ниже, поскольку уже при анализе первичного восприятия стихотворений нами было выявлено, что благодаря ранее приобретенным знаниям большинство учащихся способно более глубоко воспринять и оценить содержание поэтического текста, включая тему ядерной угрозы.

Анализ открытых вопросов показал, что информация об участии поэта Бахытжана Канапьянова в ликвидации аварии на Чернобыльской атомной электростанции и его активной гражданской позиции, отражающейся в участии в антиядерном движении «Невада – Семей», вызвала у учащихся средних классов не только интерес к историческим событиям и понимание глубокой связи между литературой и жизнью, но и способствовала более тонкому восприятию ими ядерных трагедий XX века. Это мы можем понять из большинства ответов учащихся (82%), в которых проявляется их сопереживание чувствам автора, выражающимся в стихотворениях.

О наиболее высоком уровне художественной рецепции учащихся средних классов после ознакомления с историческим контекстом мы можем также судить исходя из вторичных ассоциаций. По сравнению с первым этапом анкетирования, фокус с меланхолично-эмоциональной оценки не был смещен, однако мы получили большее количество слов-ассоциаций с негативным эмоциональным подтекстом, что говорит о более глубоком уровне рецепции ядерной проблематики учащимися.

Второй этап анкетирования в старших классах показал более низкий в процентном соотношении уровень динамики художественной рецепции темы ядерной угрозы как самостоятельного явления. Это непосредственно связано с таким внеперцептивным аспектом, как ранее приобретенные знания. Вместе с тем, так же, как и учащиеся средних классов, старшеклассники не были знакомы с личностью и деятельностью Бахытжана Канапьянова. В этом отношении мы получили уровень восприятия ядерных трагедий учащимися, изображаемых в стихотворениях поэта, значительно выше, чем на первом этапе. Об этом мы можем судить по ответам учащихся о том,

что информация об участии поэта в ликвидации аварии на ЧАЭС и антиядерном движении послужила более глубокому пониманию ими сути стихотворений и, соответственно, они произвели более глубокое впечатление.

Так, можно сделать вывод о том, что восприятие темы ядерной угрозы учащимися средних и старших классов имеет разный уровень. Более тонкий уровень рецепции наблюдается у детей старшего школьного возраста, что связано с уровнем критического мышления и их возрастными особенностями, включающими определенные особенности интеллекта, восприятия. Это также обусловлено более глубоким пониманием сложных тем, степенью владения информацией и способностью ее анализировать, поскольку художественное восприятие не является «механическим регистрированием сенсорных элементов, оно оказывается поистине творческой способностью мгновенного схватывания действительности, способностью образной, пронизательной, изобретательной и прекрасной» [1, с. 20].

Таким образом, благодаря осмыслению рецепиентами разных возрастных групп темы ядерной угрозы через стихотворения Бахытжана Канапьянова при анализе мы также можем оценить способности поэта в создании определенных настроений в поэтических текстах, которые благодаря поэтическому слову он способен донести до читателя. Художественная рецепция темы ядерной угрозы в поэтических текстах Б.М. Канапьянова играет важную роль в анализе соответствующих произведений. Она позволяет не только исследовать художественные приемы и структуру текста, но и раскрывает философские и мировоззренческие аспекты, связанные с этой темой.

Список использованной литературы

1. Арнхейм Р. Новые очерки психологии искусства. М., 1974. С. 20-21.
2. Гальперин И.Н. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. 138 с.
3. Канапьянов Б. Аист над Припятью: стихи и проза. – Алма-Ата: Жалын, 1987. 96 с.
4. Канапьянов, Б. М. Смуглая луна. Лирика. – Алматы: Атамұра, 2005. 264 с.
5. Левакин Н.Н. Художественная рецепция как литературоведческое понятие (к вопросу понимания термина) // Известия ПГЛУ им. В.Г. Белинского. Гуманитарные науки. 2012. № 27. С. 308–310.
6. Лхамцэрэн Б. К вопросу восприятия художественного произведения // Вестник ТГУ №12 (68). 2008. С. 177-181.
7. Парандовский Я. Алхимия слова. М: Прогресс, 1972. – 336 с.
8. Стрелец Л.И. Художественное восприятие читателя-школьника как фаза литературной коммуникации // Вестник ЧГПУ. №12. 2010. С. 180 – 187.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ ИНТЕРПРЕТАЦИОННЫХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ 5-Х КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ НАД СОЧИНЕНИЕМ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Плугатырь К.К.

*студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,
Андрющенко О.К.*

*научный руководитель: кандидат филологических наук,
профессор, г. Павлодар*

Аннотация. В данной статье автором рассмотрены комплексы заданий, которые направлены на формирование интерпретационных умений у учащихся на уроках русского языка. Методика формирования коммуникативных умений интерпретации текста построены на основе заданий, которые помогают ученикам подготовиться к созданию собственного текста.

Ключевые слова: текст, интерпретация, русский язык, формирование знаний, создание текста.

Аңдатпа. Бұл мақалада автор орыс тілі сабақтарында оқушылардың интерпретациялық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар кешенін қарастырады. Мәтінді түсіндірудің коммуникативті дағдыларын қалыптастыру әдістемесі оқушыларға өз мәтінін құруға дайындалуға көмектесетін тапсырмалар негізінде құрылған.

Түйінді сөздер: мәтін, интерпретация, орыс тілі, білімді қалыптастыру, мәтін құру.

Abstract. In this article, the author considers the sets of tasks aimed at the formation of interpretative skills among students in Russian language lessons. The methods of formation of communicative skills of text interpretation are based on tasks that help students prepare for the creation of their own text.

Keywords: text, interpretation, Russian language, knowledge formation, text creation.

Обучение созданию текстов на уроках русского языка в методике преподавания на сегодняшний день является одним из самых актуальных вопросов. Создание собственного текста – это одно из средств контроля и проверки знаний учащегося, поскольку встречается практически во всех контрольных заданиях по русскому языку. Текст – центральное звено экзаменационной работы, предназначенной главным образом для отбора в вузы самых подготовленных выпускников. На основе этого текста строятся тестовые задания разного типа: с выбором ответа, с кратким ответом и с развёрнутым – сочинением.

Весь комплекс заданий, таким образом, представлен двумя основными направлениями:

1) задания, направленные на формирование знаний, лежащих в основе деятельности школьников по созданию текстов;

2) система заданий, направленных на формирование определённых умений и способов деятельности школьников по созданию текстов по типу рассуждения.

Рассмотрим их подробнее.

1. Задания, направленные на формирование знаний, лежащих в основе деятельности школьников по созданию текстов.

1) Задания на формирование знаний о тексте, рассуждении, тезисе, эпиграфе, цитате.

Работа со словарём. Учебная беседа. Пользуясь толковым словарём С.И. Ожегова, дайте определения понятиям «текст», «рассуждение», «эпиграф», «тезис», «цитата», «тема».

– Текст, -а, м. 1. Всякая записанная речь (литературное произведение, сочинение, документ, а также часть, отрывок из них). Т. сочинений Пушкина. Подлинный т. Т. оперы. Открытым текстам сообщить, передать что-н. (не секретно; также перен.: прямо, недвусмысленно). 2. В лингвистике: внутренне организованная последовательность отрезков письменного произведения или записанной либо звучащей речи, относительно законченной по своему содержанию и строению. Теория текста. 3. В полиграфии: основная часть печатного набора (без иллюстраций, чертежей, таблиц). * Нотный текст - нотная запись музыкального произведения. || прил. текстовой, -ая, -ое и текстовый, -ая, -ое.

– Рассуждение, -я, ср. 1. Умозаключение, ряд мыслей, изложенных логически последовательной форме. Правильное?, 2. обычно мн. Высказывание, обсуждение. Пуститься в рассуждения. Выполнять приказ без рассуждений (не возражая, не обсуждая). * В рассуждении кого-чего, в знач. предлога с род.п. (устар. и шутол.) - что касается до, относительно кого-чего-н. Как дела в рассуждении поездки?

2) Задание, направленное на формирование знаний о тексте.

Беседа. Примерный перечень обсуждаемых вопросов:

- Как вы считаете, а что такое текст?
- Каково его главное отличие от обычного сочинения?
- Скажите, вам приходилось писать сочинения?
- Зачем мы учимся писать сочинения?
- Как вы думаете, сложно писать собственные тексты?

Почему?

– Если мы пишем текст по типу рассуждения, то какие главные требования?

- Что такое рассуждение?
- Чем рассуждение отличается от других типов речи?

3) Задания на формирование знаний об основной мысли текста и темы текста.

а) Практическая работа. Прочитайте текст и определите его тему:
Гусята очень быстро растут. Их не надо обучать кашу есть. Не надо учить плавать. Они самостоятельные (Э. Шим).

Проверим: о ком говорится в тексте? – о гусятах. Все предложения связаны одной темой.

б) Прочитайте текст и определите, все ли предложения в нем соответствуют теме текста.

У каждого ручья свой голос – один шепчет, другой громко кричит. Все они спешат к реке. Хочешь узнать тайну ручейка – сядь у речки и послушай (По Н. Садкову).

В данном тексте рассказывается о ручьях: в первом предложении говорится, какие бывают ручьи, во втором – куда они спешат, в третьем – как разгадать тайну ручейка. Мы видим, что все предложения соответствуют теме «ручьи».

в) Прочитайте текст и определите, какова тема данного текста.

Был жаркий день. В саду под скамейкой спала собака Жучка. Лёня взял палку и стал дразнить собаку. Жучка зарычала и бросилась на мальчика. Лёня побежал, но Жучка успела укусить его. Лёня заплакал.

Предложенные темы: Был жаркий день. Лёня. Жучка. Лёня и собака Жучка. Вариант «Лёня и собака Жучка» более полно определяет тему, то есть называет то, о ком идет речь в тексте.

г) Определите тему и основную мысль текста:

Букварь помогает первокласснику быстро выучить буквы. Читая букварь, ребята узнают много нового и интересного. После букваря школьники начинают хорошо читать другие книги

Тема – букварь. Основная мысль: «Букварь – важная и нужная книга».

Иногда в тексте есть предложение, в котором и заключена основная мысль.

д) Определите тему и найдите предложение, в котором заключена основная мысль:

Банановые пальмы – это трава. Язык не поворачивается сказать это, когда видишь огромные листья над головой. Целый лес с прохладной тенью. Но всё-таки это трава. Гигантская трава, трава великанов, но трава (В. Абдулова).

Тема – банановые пальмы. Основная мысль заключена в первом предложении: именно о том, что «банановые пальмы – это трава», и хотел рассказать автор.

е) Прочитайте текст, назовите его тему и основную мысль:

Скворцы прилетели в марте. Они устроились в дупле березы. Птицы работали весь день. Скворцы носили в гнездо перья, траву, сухой мох. Вечером они садились на ветку и пели. Берегите скворцов, они наши друзья.

Тема – скворцы, основная мысль – берегите скворцов, они наши друзья.

ж) Прочитайте текст, выясните, о чём говорится в тексте, выберите наиболее удачный заголовок.

Лисичка зимой мышкует – мышей ловит. Она вступает на пенек, чтобы подальше было видно, и слушает, и смотрит: где под снегом мышшь пискнет, где снег чуть-чуть шевельнется. Услышит, заметит – кинется. Готово: попалась мышшь в зубы рыжей пушистой охотнице! (Е. Чарушин).

О чём говорится в тексте? О том, как лиса охотится на мышей.

Варианты заголовков:

1. Лиса.
2. Пушистая охотница.
3. Лиса и мыши.

Самый удачный вариант – пушистая охотница.

з) Прочитайте текст, определите, какой из заголовков отражает тему текста, а какой – основную мысль.

Каждый слабый сам для кого-то сильный. Филин сильнее ежа, ежик сильнее гадюки, гадюка сильнее землеройки, землеройка сильнее ящерицы, ящерица сильнее жужелицы, а жужелица сильнее червяка. Кто тут вредный и кто полезный? Для меня все равны, все в лесу нужны. И даже необходимы (Н. Сладков).

Заголовки:

1. Обитатели леса.
2. Лесу необходимы все его обитатели

Тему текста отражает первый заголовок – «Обитатели леса», вторым заголовком автор хотел рассказать нам, что в лесу необходимы все его обитатели – это основная мысль.

4. Задания, направленные на формирование знаний о структуре рассуждения, тезисе, аргументе, выводе.

Фронтальный опрос:

- Какие вы знаете типы речи?
- Что такое описание?

- *Что такое повествование?*
- *Что такое рассуждение?*

Работа с текстами. Прочитайте тексты, определите тип речи:

№ 1. На солнце нельзя было смотреть. Лохматыми, ослепительными потоками оно лилось с вышины. По синему-синему небу плыли облака, словно кучи растаявшего снега. По краям они золотились, разбрасывая по небу искорки (А. Толстой).

Это рассуждение, так как в начале текста есть утверждение, затем его доказательство и вывод.

5. Задание, направленное на формирование знаний о тезисе.

Работа с текстом-рассуждением. Прочитайте текст и озаглавьте текст. Каким образом доказывается выделенный тезис? Как он связан с выводом?

И ещё я вам расскажу про одно слово, маленькое, но до того умное – прямо невероятно. Есть такое коротенькое слово «кто». Стучат в дверь, и ты спрашиваешь: «Кто там?» Если бы не было этого малыша «кто», тебе бы пришлось спрашивать: «Там Казик или Маня, тётя или лудильщик, кум Пётр или нищий?» А тот бы всё отвечал: «Нет, нет, нет». Ты бы так три часа подряд мог спрашивать и не угадать. Стоял бы злой, голодный и спрашивал, спрашивал... А так: «Кто там?» И в этом коротеньком «кто» – имена всех людей на свете. Кто – местоимение. (По Я. Корчаку).

6. Задание на формирование знаний о тексте в целом.

Кроссворд. Составьте свой кроссворд на тему «Текст».

2. Система заданий, направленных на формирование определённых умений и способов деятельности школьников по созданию текстов-миниатюр (тип речи – рассуждение).

В основу созданной системы легла классификация Л.П. Федоренко, которая выделяет три типа упражнений, способствующих формированию речевых навыков и умений учащихся:

1) рецептивные (анализ готового или «чужого» текста) упражнения основаны на наблюдении над готовыми конструкциями, в процессе работы над которыми происходит знакомство учащихся с той или иной языковой единицей, запоминание этой единицы. Упражнения этого типа способствуют формированию умений узнавать, выделять в тексте определенную языковую единицу, развивают стилистическое чутье учеников, помогают запоминать норму употребления тех единиц, на которых сосредоточено их внимание;

2) репродуктивные основаны на видоизменении текста, связаны с формированием умений выбирать один из вариантов. Они позволяют школьникам увидеть стилистическую структуру текста, понять

уместность употребления тех или иных языковых единиц, способствуют совершенствованию речи учащихся;

3) продуктивные (конструирование самостоятельных примеров, высказываний). Эти упражнения отличаются от предыдущих упражнений тем, что они не имеют текстовой основы. Ученики самостоятельно строят своё высказывание, подбирая определённые языковые средства. В процессе их выполнения формируются нормы литературной речи, расширяется словарный запас учащихся, происходит выработка умений отбирать языковые средства в соответствии с целевой установкой, строить собственное высказывание, используя синонимические средства языка [1, с. 85].

Таким образом, предлагаемая система практических заданий включает **3 блока**: 1) рецептивные; 2) репродуктивные; 3) продуктивные.

Рассмотрим первый блок заданий – **рецептивные**.

Данные задания формируют у школьников умение «видеть» признаки текста, текста-миниатюры, определять текст по называемым признакам, сравнивать тексты между собой и др.

Этот блок включает в себя несколько видов заданий:

1. Работа с готовыми текстами (требуется доказать, что это текст).

2. Работа с текстами на определение типа речи.

3. Работа с текстами-образцами (тип – рассуждение).

4. Работа с текстами на определение тезиса.

1. Работа с готовыми текстами.

Докажите, что это текст, а не набор предложений.

1. *Старик сажал яблони. Ему сказали: «Зачем тебе эти яблони? Долго ждать с этих яблонь плода, и ты не съешь с них яблочка». Старик сказал: «Я не съем, другие съедят, мне спасибо скажут».*

2. *Красив и печален русский лес в ранние осенние дни. Чистым белым снегом покрылась земля. Далеко видны во ржи голубые и синие цветы васильков. Еще цветут поздние осенние цветы.*

2. Прочитайте тексты, определите тип речи текстов.

1. *Никита распахнул дверь и сел на крыльцо. К самым ногам подкатился ручеек, коснулся ног и побежал дальше по своим делам. Никита осторожно опустил в его воды кораблик-щепку и долго смотрел ему вслед. А потом резко встал, улыбнулся солнышку, ручейку. Боль отступила, и в душе запело стозвоном: «Весна пришла!» (А. Н. Толстой).*

2. *На солнце нельзя было смотреть. Лохматыми, ослепительными потоками оно лилось с вышины. По синему-синему небу плыли*

облака, словно кучи нарастающего снега. По краям они золотились, разбрасывая по небу искорки (А. Н. Толстой).

3. Работа с текстами-образцами.

Прочитайте тексты, докажите, что они относятся к рассуждению.

1. Слово – дело великое. Великое потому, что словом можно соединить людей, словом можно и разъединить их, словом служить любви, словом же можно служить вражде и ненависти. Берегись от такого слова, которое разъединяет людей.

2. Мне нравятся люди искренние и открытые. Во-первых, на них можно положиться в любом деле, доверить любую тайну. Во-вторых, с ними интересно и легко общаться. В-третьих, такие люди хорошо на тебя влияют, подают пример. Ведь ты всегда становишься тем, с кем общаешься. Я считаю, что лучше всего выбирать в общении именно таких людей, и воспитывать в себе именно такие качества.

4. Работа с текстами на определение тезиса.

Прочитайте тексты, найдите тезисы в них.

1. Родина всегда прекрасна! Потому что она одна у человека. Потому что ты часть ее. Она всегда с тобой: в осеннем пламени лесов и в снежном раздолье, в первых весенних цветах и в золотом разливе хлебных полей.

2. Мама – самое священное слово на земле! Человек рождается и умирает с этим словом. Хлебобороб благодарно произносит: «Спасибо, кормилица-мать». Солдат, смертельно раненный, шепчет: «За Родину-мать!» Все самые дорогие святыни названы и озарены именем матери.

3. Война – всегда горе! Потому что не может быть войны справедливой. Ведь это всегда несчастье, беда человеческая. Это разорение городов и сел, это горе и слезы, это смерть!

Второй блок – **репродуктивные** задания. Они подразумевают работу по видоизменению текста [2, с.197]. Этот блок включает такие виды:

1. «Ассоциации».

2. Расставить предложения в нужном порядке, чтобы получился связный текст-рассуждение.

3. Вставить подходящие по смыслу слова, чтобы получился текст-рассуждение.

4. Узнать зашифрованный термин.

5. Практическая работа в парах.

6. Открытый микрофон.

7. Написание текста-рассуждения по шаблону.

1. «Ассоциации».

На доске записывается слово «рассуждение».

1) Каждый учащийся записывает свои ассоциации, связанные с этим словом (3-5 минут).

2) В группе собирают слова-ассоциации в блоки по значению, оформляют на листе бумаги.

3) Каждая группа представляет свою схему, комментируя.

На доске в это время учитель суммирует все высказывания в одну схему. Например,

2. Прочитайте предложения. Расставьте их в нужном порядке, чтобы получился текст-рассуждение.

Так и зовут его с тех пор. Дело в том, что он очень прожорливый.

«Вора бей!» – кричали крестьяне, когда видели, как воробьи уничтожают посевы.

Часто истребляет не только насекомых, но и вредит урожаю.

Почему воробья так назвали?

Ответ: Дело в том, что он очень прожорливый. Часто истребляет не только насекомых, но и вредит урожаю. «Вора бей!» – кричали крестьяне, когда видели, как воробьи уничтожают посевы. Так и зовут его с тех пор.

3. Вставьте подходящие по смыслу слова, чтобы получился текст-рассуждение.

Собака – ___ человека ___, она спасает людей в горах, при пожарах ___, помогает в работе. Собака может быть ___, ___ и ___. И наконец, она просто отличный товарищ. ___ собакам люди ставят памятники, пишут о них ___.

Одним из вариантов может быть:

Собака – друг человека. Во-первых, она спасает людей в горах, при пожарах. Во-вторых, помогает в работе. Собака может быть пастухом, пограничником и ищейкой. И наконец, она просто отличный товарищ. Вот поэтому собакам люди ставят памятники, пишут о них книги.

4. Необходимо «расшифровать» данные предложения, т.е. определить, какой термин их обозначает.

1. В тексте говорится о признаках предмета, которые сразу увидеть нельзя – это сменяющие друг друга последовательные действия. (Повествование).

2. В тексте говорится об одновременных признаках. Содержание высказывания можно отразить на одном снимке. (Описание).

3. Причины свойств и явлений увидеть вообще нельзя, их можно только понять. (Рассуждение).

5. Практическая работа в парах.

По заданной структуре определить тип текста.

А. 1. Общее впечатление от предмета.

2. Детали предмета.

Б. 1. Начало события.

2. Развитие действия.

3. Кульминация.

4. Конец события, развязка.

В. 1. Тезис.

2. Доказательства.

3. Вывод.

6. «Открытый микрофон».

Каждый может поднять руку, взять микрофон и свободно высказать свое мнение о данных тезисах. Своё выступление нужно начинать словами: «Я хочу высказать свое мнение по тезису...», прочитав его и потом говорить.

а) Маме нужно помогать, чтобы она оценила эту помощь и купила желанный подарок. (Нужно ли помогать маме?)

б) С друзьями нужно быть щедрым, потому что тебе в ответ тоже что-нибудь подарят. (Что значит дружить?)

в) Нужно никого не слушать и кричать громче всех, так как это самый надёжный способ доказать свою правоту. (Как доказать свою правоту?)

7. Задания по шаблону.

Прочитайте сказку. Опираясь на предложенную модель, допишите её:

1. Ещё громче заплакала баба: «Зачем мне простое, какой от него толк?» Отвечает ей дед: «Ну, баба, не скажи.

Во-первых, ___; во-вторых, ___; в-третьих, ___ Значит, ___».

2. Язык... Задумываемся ли мы, для чего ___? В своей притче Э.

А. Вартамян говорит о роли ___. Речь человека может быть как ___, так и ___, что есть на свете.

Здесь нельзя не согласиться с _____. Безусловно, если _____, то _____. И наоборот, если _____, то _____. Я считаю, что _____, и тогда _____.

Нужно всегда _____, что язык дан человеку для того, чтобы _____.

Рассмотрим третий блок – **продуктивные задания**. Он предполагает самостоятельную работу обучающегося, создания собственного высказывания, памятки и т.д. Блок включает несколько видов заданий:

1. Создание шаблонов.
2. Создание памятки.
3. Создание карточек.
4. Создание текста по типу рассуждения [3, с. 88].

Итак, представленная система работы с текстом на уроках русского языка в 5 классах с русским языком обучения построена в русле коммуникативно-деятельностного подхода. Разработанные задания предполагают формирование знаний и определённых умений на каждом этапе речевой деятельности. Современные учебно-методические комплексы, разработанные в соответствии с обновлением содержания образования, позволяют учителю правильно организовать работу с учащимися.

Список использованных источников

1. Федоренко Л.П. Анализ теории и практики методики обучения русскому языку. – Курск, 2014. – 205 с.
2. Васильева В.В. Интерпретация как взаимодействие человека и текста // Текст: стереотип и творчество: межвуз. сб. научн. тр. / Перм. ун-т. – Пермь, 2018. – С.196-214.
3. Болотнова Н.С. Текстовая деятельность на уроках русской словесности: методики лингвистического анализа художественного текста: Методическое пособие. – Томск, 2012. – 241 с.

«Ә.МАРҒҰЛАНЫҢ ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ»

Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
ҚТӘ-45 тобының студенті

М.Д.Сабырбай

ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған **И.М.Оразханова**

Аңдатпа. «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні бойынша жазылған бұл мақала жоғары педагогикалық оқу орындарында оқитын барлық топтың оқытушыларына, студенттеріне, мектеп мұғалімдеріне арналған. Мақала қазақ әдебиеті және әдебиеттану ғылымы бойынша жазылған. Мақалада Ә.Марғұланның қазақ әдебиеті, оның ішінде қазақ фольклоры бойынша зерттеу қарастырылған. Мақалада Ә.Марғұлан мен қазақ фольклоры және зерттеуге қосқан үлесі баяндалған.

Аннотация. Данная статья, написанная по предмету «казахский язык и литература», предназначена для преподавателей, студентов, учителей школ всех групп, обучающихся в высших педагогических учебных заведениях. Статья написана по казахской литературе и литературоведению. В статье рассматривается изучение казахской литературы А. Маргулана, в том числе казахского фольклора. В статье рассказывается о казахском фольклоре и вкладе А. Маргулана в исследования.

Annotation. This article, written on the subject of "Kazakh language and literature", is intended for teachers, students, school teachers of all groups studying at higher pedagogical educational institutions. The article is written on Kazakh literature and literary criticism. The article examines the study of Kazakh literature by A. Margulan, including Kazakh folklore. The article tells about Kazakh folklore and A. Margulan's contribution to research.

Түйінді сөздер: зерттеу, жырлар, фольклор, мағына, өлең, тарих, салт-дәстүр.

Ключевые слова: исследования, эпос, фольклор, значение, поэма, история, обычаи и традиции

Key words: research, epic, folklore, meaning, poem, history, customs and traditions

Ә.Марғұланның қазақ фольклорына қосқан үлесі

Қазақ даласының тауы мен тасын, кешегісі мен бүгінгісін тарихпен зерделеп зерттеген ғалымдар аз емес. Алайда осының барлығын қоса отыра өз даласының рухани құндылығын жадынан шығармай аңызы мен ақиқатын ақ қағазға түсіріп ел әдебиетіне де елеулі үлес қосқан ұлы тұлға – Әлкей Хақанұлы Марғұлан. Оның мәдениет пен тарихқа қосқан зор еңбектері әрқаз халықтың ықыласына ие болды. Көпшілік Әлкей Марғұланды тек тарих зерттеушісі археолог ретінде танытыны көпке жасырын емес. Алайда өз елінің төл әдебиетін,

оның ішінде ауыз әдебиетін зерттеуде Әлкей Марғұланның еңбегі ұшан-теңіз екенін ұмытпау керек. Ол жинақтап зерттеген көптеген халық ауыз әдебиеті түрлері ежелгі қазақ әдебиетінен қазіргі күнге дейін өз құндылығын жоймай келеді. Отызыншы жылдардан бастап Ә.Марғұланның зерттеу нысаны тарихи фольклор мен эпостық жырлар болған.

Марғұлан әдеби жазба мұрасының маңызы оның сонау ежелгі ғасырлардан беріге дейін жеткен ертегі, жыр мен аңыздардың халық арасында сақталуында. Академиктің айтуы бойынша эпос тудырған орта сонау көшпелі түркі тілдес елдері. Нақтырақ Академик «Ғасырлар бойы сахарада айтылып келген ертегі-жырларды, аңыз-әңгімелерді ең алғаш шығарып таратқан, жоғарыда көрсеткендей, сахарада қоныстанған әр түрлі көшпелі түркі тілдес елдер еді», - дейді [1.23]. «Тарихи дәуірлерде жасаған бұл елдердің сол замандағы ертегі жыры мен жұртшылық салты бүгінге дейін сақталып келгені әсіресе үйсін мен қаңлылар», - деп баға берген [5.153]. Академик қазақ халқының ертегі-жырының, миф-аңыздарының жалпы сарынына қарап, олардың тіршілігіне үлкен әсер еткен оғыз бен қазақ жұрттары екенін көрсеткен. Марғұлан зерттеген фольклор түрлері сонау ескі дәуірден эпос жырға негіз болған, көбінесе, әдет-ғұрып жырлары да жатады. Ғалымның бұл туралы көзқарасы мынадай: «... әдет-ғұрып жырлары, мәселен, жаңа жыл (Наурыз) кіргенде айтылатын жыры, үйлену тойында айтылатын той бастар, жар-жар, беташар, не аза үстінде айтылатын естірту көңіл айту жырлары. Бұл айтқан жырлардың өзі түү баста жыр, ән, би – бәрі тұтасып жүрген поэзияның синкретизм түрінен жекеленіп шыққан. Бара-бара бұлардан эпос, лирика, драма туады», - деп әдебиеттің тектерін осы әдет-ғұрып пен эпостан шығарады [1.53]. Әлкей Марғұланның зерттеуі бойынша халық эпосына негіз болған жырлардың бірі – Наурыз жыры. Академик бұл жырды «Ұлыстың ұлы күніне» айтылатын тілек жырына жатқызған. Халық аузында жүрген кей шумақтарды қағаз бетіне түсіреді. Наурыз туралы халық аузында мынадай жыр айтылады:

Он екі айдың атының бір наурыз,
Жаңа жылды көрдік міне біз де саумыз.
Жыл құттықтап бірін-бірі шақырады,

Ескі жылдан өттік деп есен-бармыз [1.54]. Академик наурыз жырын екіге бөлінгенін жазады: бірінші – наурыз күні қариялардың халыққа беретін бата-жырлары, екінші – ақын жыраулардың құттықтап айтқан жырлары. Екі жақтан да айтылатын жырдың мақсаты Наурыз мейрамының мәні мен сәнін келтіріп, халыққа ізгі тілекпен бата беру. Оған мысал ретінде ғалым жазып алған мына батаны алсақ болады:

А, құдайым жарылқа
Жарылқасаң малды қыл
Біткен жұрттың алды қыл.
А, құдайым бала бер,
Саған қас қылғанды
Табанның астына сала бер.
А, құдайым оңдасын.
Сексен түйе боталап,
Сегіз келін қолдасын
Тіленшінің биесінің берсін,
Үйсін, қоңыраттың түйесін берсін.

Ғалым пайымдауынша «Ұлыстың ұлы күні» қариялар батасы, жыраулардың жаңа жылға, жаңа тіршілікке арналған жырлары кейін «Наурыз жыры» қалпында халық эпосынан ойып орын алды.

Ғалымның келесі зерттеген фольклор саласы – Үйлену той жырлары. Халық эпосын тудырып, дамуына зор үлес қосқан жырлардың бірі осы үйлену жырлары, оның ішінде, «той бастар», «жар-жар», «беташар». Той бастар ең ескі заманнан бастап айтылып келе жатқан салт жырының бірі. Той болатын уақытта, екі жақ құдаласқанда, не қыз ұзатар той болса ол тойды ән-күйсіз, өлең-жырсыз өткізу мүмкін емес. Мерекені жұртшылықпен осылай атап өту елдің салтына айналған. Оны мына үзіндіден байқауға болады:

Базардан қалған ақ матасы
Түйенің ойнақтайды жас ботасы.
Сәрсенбі күн той қылыпсыз,
Тойыңыз құтты болсын қыз атасы.
Той баста деп қоймайды ағалары,
Ақ кіреуке сауыттан жағаларым,
Бірді-екілі той бастап көрген едік,

Тілімді тоқтатпағай бабаларым... [1.59]. Той бастар жыры әзіл-қалжыңы мен ойыны қатар жүре көрініс тапқанын мына шумақтан көруге болады:

Біз келдік той дегенге гүлдей-гүлдей,
Әкелдік төрт қап өлең тойға сүйрей,
Азырақ жамағатқа қызмет етіп

Біз емес тоқталатын елін білмей [1.60]. Сәкен Сейфуллин: «той бастар» өлеңінде, жыршы той қылушының әдетте «сәрсенбі сәтті күні» өтетін тойға көптің атынан құтты болсын айтылатыны баяндаса; «жар-жарды» мереке үстінде жігіт пен қыз екі жақ болып отырып айтысатынын дұрыс ажыратқын[2.311]. Академик айтуынша тойбастар жыры әзіл, өсиет ретінде ғана қызға арналып айтылады. Жырдың

жұртшылық мәніне ғалым бұрын еш нәрсеге алаң болмай өскен қыздың бой жеткенін, күйеуге шығатынын ресми түрде білдіру, жаңа отау құрып жас отбасы атанатынын есіне салып, дайындау болғанын жазады.

«Жар-жар жыры» ескі заманнан қазіргі уақытқа дейін жалғасын тапқан фольклор түрі. Ескі уақыттағы бұл жыр халыққа салт болып қалыптасып, бір қалыпты мәтінмен айтылатын болған. «Жар-жар жыры» айтылатын уақыт қыз туған жерінен жырақтап, күйеудің еліне аттанарда айтылады. Оны айтқанда, қыз бен жігіт тобына бөлінеді де екі жақ болып айтады. Жоғарыда атаған «Той бастар жыры» қыздың жат жерге барып отау құратыны жайында болса, ал «Жар-жар жыры» қызды жұбату, оған қошемет көрсету, сол себепті жырды жігіттер тобы бастайды. «Жігіттер тобы айтатын қошемет сөзде, қызға «мұнайма, атам, анам, туған жерім қалады деп қайғарма, олардың орнына қайын жұртың бар»- деп жұбатады» [1.62]. Зерттеуші Бекмұрат Уахатов өзінің «Қазақтың тұрмыс-салт жырларының типологиясы» еңбегінде «Жар-жарға» мынадай сипат берген: «Қыздың барар жері бұлдыр, оның мұңы мен мүддесі, туған орта, түтін түтеткен шаңырағынан ата-анасының аясынан айырылар шақтағы арман сөзі бізге де дәл сол кейіпте орындалған. «Жар-жар» өлеңіндегі әр екі жолдан соң қайталанып отыратын, рефренді бізде қосылған қосақтың құлағына құйыла берсін ниетінен туған «друг, супруг» ұғымындағы сөз деп түсіндіру бекем орын тепкен. Бұл бір қарағанда көңілге қонақтайды да. Екінші қырынан алғанда, «жар-жар» қаратпа сөз ұғымындағы жарлау, арнау емес пе екен деп жорамалдауға болады» [3.71].

Академик зерттеген келесі фольклор түрі «Беташар» жыры. Беташар жыры ұзақ ғасырлар бойы халық аузында айтылып келе жатқан салт жырларының бірі. Бұл жырды әр қырынан зерттесек ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқыш» еңбегінде «Беташар жырының» «Жар-жар жырынан» айырмасын былай зерттеген: «Жар-жарға» қарасақ, оның ішінде ән үшін болмаса, мән үшін керек емес сөздер толып жатыр... «Беташарда» ондай артық сөздер аз. Мұнда бір сөз қайта айтылса, орнымен келісті айтылған. «Жар-жардан» гөрі «Беташар» мағыналы, маңызды да [4.64]. Академик бұл жырдың мазмұнын үшке бөліп көрсетеді: біріншісі, жаңа түскен тұрған келіншекті жиылған жұртқа таныстыру; екіншісі, түсіп тұрған келіншіктің қызық-қуаныш екенін көрсету, оның қыз күніндегі өмірін баяндау, арулық қасиетін айту; үшінші, келіншектің өзіне арналған үлгі сөздер [1.63].

Келін-келін келіп тұр,
Керіліп үйге еніп тұр.

Қайын жұрты халқында
Иіліп сәлем беріп тұр.
Үйдің іші толы адам,
Бәріңді келін көріп тұр.
Көргенімен танымай.
Қайсысы алыс кім жақын,

Сол жері көңілін бөліп тұр [1.63]. Осылайша ақын Беташар жырын бастап жалғастырған екен. Жырдың жалғасында ақын келін атынан ата-анадан ат пен нар түйе сұрауы – ескі заманғы салт екенін көрсетеді.

Түйе берсең ақтан бер,
Өздеріне бақтан бер,
Қайын енеге бір сәлем.
Нар берсеңіз мая бер,
Үстіне кілем жая бер,
Одан артық айтуға
Еркін келмес ебіңіз.

Академик жазуы бойынша ат пен нар түйе үй ұйытқысының белгісі саналады. Түйе көп жасаған ананың белгісі болса, сары түсті сақа ат үбірлі-шүбірлі болған атаның белгісін берген екен. Яғни ақын жаңа түсіп тұрған келінге «нар түйедей ана бол» деген мағынада ат пен нар сұраған екен. Сонымен қарап отырсақ «Беташар» жырының өзіндік астар мағынасы жетерлік екенін байқаймыз. Осылайша циклмен айтылған бұл жырдың тек соңында ғана келіннің өзіне ғана айтылатын білеміз. Жырдың соңында келінге үгіт сөз, өнеге-насихат сөздер айтылады. Ата-ене алдындағы міндеті, күйеуі алдындағы қызметі осы жырдың соңғы бөлігінде көрініс табады. Мәселен:

Сөлекет болып отырма
Еркектей болып жүгініп,
Бір тізерлеп жөн отыр
Төмен қарап бүгіліп.
Қарқылдап қатты сөйлемем,

Ақырын сөйле мүдіріп. Сөйтіп, патриахал-ру дәуірдің салты қандай болса, келін соның бәрін орындап, сол арқылы қауымның пайдалы мүшесі болуына тырысуы керек болады [1.69].

Академик зерттеген тағы да бір ауыз әдебиетінің бір түрі «Аза жырлары». Қазақ қауымында қандай да бір қайғы, қандай да бір қаза орын алса оны жырау, шешендер арқылы жеткізіп отырған. Осы аза жырлары арқылы қазақ халқының өмір мен адамды ерекше бағалайтынын байқауға болады. Аза жырларына «қоштасу», «естірту», «жоқтау», «көңіл айту» жырларын жатқызамыз. Бүтін ел қаймыққанда,

ел іргесі сөгілгенде осы салт-жырларды халық жырлайтын болған. Қоштасу жыры Академик жазбасында «әуел баста батырды жорыққа аттандырып тұрғанда, не ер жігітті жолға шығарғанда айтылатын болған» [1.70]. Қоштасу жыры қазақ жырларының ішінде «Қозы Көрпеш – Баян Сұлу», «Қыз Жібек», «Бозжігіт», «Ер Сайын», «Қобыланды», «Мұңлық – Зарлық» жырлары.

Ғалым қоштасу жырларын мазмұнына сай әр топқа бөліп қарастырған. «Мәселен, ауыр халдің үстінде ер жігіттің өмірімен қоштасу; күйзелісте ел-жұртпен, туған жермен қоштасу; зұлымдық айырғанда сүйген жармен қоштасу; ерге серік болған досымен, жақсы көрген атымен, не қыран құсымен қоштасу» [1.70]. Батыр мен ер жігіт ел-жұртпен қоштасқан жырында бір ғана ерлікті, жауынгерлік істі әсірелеп, соны мадақтайды. Бұл туралы Досмамбет батыр оқ тиіп жатқанда былай деген:

Тоғай тоғай тоғай су,
Тоғай көндім өкінбен.
Толғамалы ала балта қолға алып,
Қол бастадым өкінбен.
Тобыршығы биік жай салып,
Дұшпанды аттым өкінбен.
Тоғынды сырты нар жегіп,
Көш түзедім өкінбен.
Ту құйрығы біртұтам,
Тұлпар міндім өкінбен.

«Қыз Жібек» жырындағы Төлеген жапанда жалғыз қалып, өлейін жеп жатып маңайында қонып отырған қаздардан ел-жұртына, ата-анасына, жақсы көрген інісі Сансызбайға, бай мейірімін түсіріп ақырғы сөзін айтады. Бұлай қаздан сәлем айтып, ел-жұртымен қоштасу, бұрынғы эпос жырындағы белгілі мотивтің бірі. Бұл мотив «Алпамыс», «Көрұғлы», «Боз жорға» жырларында жиі кездеседі.

Өліп жатқан Төлеген ұшқан құсқа мұңын шағып, езіліп қайғылы халін ата-анасына, туған жұртына сәлем айта бар дейді. Жыр:

Әуелеп ұшқан алты қаз,
Етің шекер, сорпаң бөз.
Атайын десем оғым аз.
Қонар болсаң жануар.
Міне майдан, міне саз,
Өлмеген құлға құдая,
Болып қапты енді жаз.
Әкемді айтып қайтейн,

Шешемді айтып қайтейн,
Мен кеткен соң дараға,
Көкешім деп Сансызбай,
Еркелеп кімге қылар наз.
Әуелеп ұшқан алты қаз,
Неге келіп білмейсің
Мұнан бұлай жеткенде
Теңізге таман жеткенде,
Артайған әкем Қарабай,
Алдыңнан шығып жануар,
Қарағым менің Төлеген,
Көрдің бе, десе не дейсің? [1.72].

Жермен қоштасу үлгісі ескі жырларда «Қозым Көрпеш» пен «Едіге» жырларында кездеседі. «Қозы Көрпеш» жырында Ай, Таңсық жерімен былай деп қоштасады:

Балталы, Бағаналы ел аман бол,
Бақалы, Балдырғанды көл аман бол
Теруші ем әр кезімде ермек етіп,
Екпе жиде, алма ағаш, гүл аман бол
Жібектей қияқ шалғынында ойнап, күлген
Үйеңкі, қайың, терек, тал аман бол,
Қалған ел, қалайықтың малы аман бол [1.74]

Академик туған жермен қоштасқанда, ақын-жырау халық атынан жердің қасиетін, оның адам тіршілігіне келтіретін пайдасын суреттеп, халықты қия алмай, амалсыз кетіп бара жатқанын айтады.

Естірту жыры да аза жырларының қатарына кіреді. Ә.Марғұлан бұл жырдың шығу тарихын біреудің қайғылы хабарын, оның жақын туысқандарына тұспалдап естіртуден шыққан деп жазады. Естірту жыры ерте заманнан халық аузында келе жатқан жырлардың бірі. Жырдың мазмұны біреу-ақ. Ол тек өлген адамның қайғылы хабарын жақынына білдіру. Академик бұл жырдың айтылу тарихына да тоқталған. «Естірту жырының қазақ қауымының адам өмірін ерекше бағалап, жақсы адамның күйігіне ортақ болудан шыққан» дейді.

Естірту жырының үлгілері қазақ жырларында да кездеседі. «Қобыланды», «Ер Сайын», «Едіге» жырларының бәрінде естірту жолығады.

Аза жырларының қатарына «Жоқтау жыры» да кіреді. Жоқтау жырының мазмұны өлген адамды қадірлеп, оның жұртшылық алдындағы орнын жоқтауға арналған. Зерттеуші Бекмұрат Уақатов Академик Ә.Марғұланның жоқтау жыры туралы «Ежелгі көшпелі тайпалардың тіршілігіндегі патриархал қауымның әлеуметтік тұрмысы, жора-

жосыны, өлікті қадірлеумен байланысты дәстүрлері – қоштасу, естірту, жоқтау, аза тұтып қайғыру жылау, қадірлеп шығарып салу, басына белгі орнату, ас беріп той жасау, сойыс қылу – бәрі бұрынғы көшпелі сақ, гун, үйсіндерден бері қарай қазақ пен қырғыз халқына дейін тарихи жоралар» деген пікірін алға тартады [3.75]. Осылайша Ә.Марғұлан жоқтаудың шығу тарихын сақ пен ғұнның заманынан келе жатқанын еске салады. Академик бұндай жырлардың шығу тарихы туралы «Жоқтау – әдебиеттің ең ескі түрі. Оның шығуы үй ішінде, қауым ортасында болған игі адамдардың дүниеден көшкеніне өкініп, оларды еске түсіру ретінде айтылған жыр. Жоқтау Орхон жазуларының түбегейлі аялығысы. Оның ең бір жарқын түрін Күлтегін, Бегретас жазуынан көруге болады (648 ж.)» - дейді [3.76].

Қазақ әдебиетінде жоқтау жырының ерекше үлгілері жетерлік. Бірақ Академик Қарашаш сұлудың Бозжігітті жоқтағаны туралы тоқталған. Серігінен (баласынан) айырылған кісінің күні мұндайда ескі салт бойынша ботасы өлген түйе, не қозысы өлген қой түрінде сипатталып, ескі замандағы көшпелі тұрмыстың суретін елестетеді.

Түйе келіп боздайды,
Ботасы оның бар ма екен?
Бота көзді Бозжігіт,
Бұл ойында бар ма екен?
Бұлбұл құстар сайрайды.
Қызыл гүлі бар ма екен?
Қызыл жүзді Бозжігіт
Бұл ойында бар ма екен? [1.78].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Марғұлан. Ә.Х шығармалары – Алматы: «Алатау» баспасы, 2007 - III том – 488 бет
2. Жүсіпов Н.Қ. Қазақ фольклортану ғылымы: XX ғасырдың бірінші жартысы. Монография. – Павлодар. 2007. - 381 б.
3. Уахатов. Б. қазақтың тұрмыс-салт жырларының типологиясы. – Алматы: Ғылым, 1983. – 160 б.
4. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Зерттеу мен өлеңдер. Алматы: Атамұра, 2003. – 208 бет.
5. Марғұлан. Ә.Х шығармалары – Алматы: «Алатау» баспасы, 2007 - I том – 608 бет

МӘШҲҮР ЖҮСІП КӨПЕЙҰЛЫ МЕН ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ СОПЫЛЫҚ ҮНДЕСТІК

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
3-студенті, қазақ тілі мен әдебиеті*

Сағидолла Айзада Аязбайқызы

*ғылыми жетекшісі: филология ғылымдарының докторы, профессор
Сүтжанов Сейфитден Назымбекұлы*

Аннотация: Мақалада қойнауы сонау Шығыстан бастау алатын сопылық әдебиеттің қазақ ақындарына тигізген ықпалы жайлы ой қозғалады. Қазақ әдебиетіндегі сопылық дүние танымның көрнекті өкілдері Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы мен Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылығындағы суфизм сөз етіледі.

Аннотация: В статье рассматривается влияние суфийской литературы на казахских поэтов, истоки которой уходят далеко с Востока. Суфизм в творчестве видных представителей суфийского мировоззрения в казахской литературе Маишхур Жусуп Копеевич и Шакарима Кудайбердиевича.

Annotation. The article reflects on the influence of sufi literature on Kazakh Poets, which originates from the distant East. Sufism in the work of mashhur Zhusip Kopeevich and Shakarim Kudaiberdiuly, prominent representatives of the Sufi world in Kazakh literature, is mentioned.

Түйін сөздер: сопылық, шығыс шайырлары, дін, иман, философия, қазақ әдебиеті.

Кіріспе

Ислам діні кең етек жайған шақта Шығыс әдебиетінің кемелденуі төл әдебиетке әсер етті. Мәдениет, әдебиет, философия қатарласа дамып, Шығыс елдерінен орасан зор ғалымдар мен данышпандар шықты. Шоқтығы биік шығармалар дүниеге келіп, қазақ әдебиетіне серпіліс берді.

Шығыс шайырлары мұсылмандық түсінікті молынан қарастырып, сопылық таным табиғатын ашты. Араб-парсы тілдерін меңгерген өкілдер сопылық ағымды қазақ дүниетанымынан көре алды. Абайдан басталған жаңашылдық Шәкәрім Құдайбердіұлы мен Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармашылығымен жалғасын тапты. Ислами құндылықтарға негізделген суфистік поэзия замандас тұлғалар Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы мен Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылығында қазақы тұрмыс-тіршілікпен сабақтасады.

Негізгі бөлім

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдері Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы мен Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылығындағы ғасырлар

сабақтастығымен келген сопылық дүние таным айқын байқалады. Жазбагерлер араб-парсы және өзге тілдерді жетік білу арқылы Шығыс әдебиетінен сусындаған. Оған Шәкәрімнің мына өлең жолдары мысал бола алады:

Жасымнан жетік білдім түрік тілін,
Сол тілге аударылған барлық білім.

Оятқан ерте мені – Шығыс жыры,
Айнадай айқын болды әлем сыры. [9.81]

Абай тәрбиесінде болған Шәкәрімнің шығыс әдебиетімен таныс болуы таңсық жағдай емес. Абай өзі де Фзули, Шәмси, Сәйхали, Науаи, Сағди, Фердауси, Хожа Хафиз сынды шығыс әдебиеті өкілдерін өзіне ұстаз санап, пір тұтқан. Тіпті «Иүзі рәушән, көзі гәуһәр», «Әлифби» атты алғашқы өлеңдері араб, парсы тілінде жазылған.

Сөйтіп шәкірт інісіне «Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін оттаған хайуанның бірі боласың, адамшылықтың қарызы үшін еңбек қылсаң, Алланың сүйген құлының бірі боласың» [8.51] деп Абай ұстазы ақыл айтады.

Адамдық борышың,
Халқыңа еңбек қыл.
Ақ жолдан айнымай
Ар сақта, оны біл. [9.167]

– деген өлеңінен ақын ағасының сөзін өмірлік жолдас еткені көрінеді. Діни сауатпен қоса оқу-білімді де адам өмірінің айнымас бөлігі ретінде көреді.

Әр қаламгер өз заманының ащы шындығын, болып жатқан төнке-ріс дүниені жанына батқан соң қозғайды. Шәкәрім өз шығармашылығына терең философиялық көзқараспен бойлағанын аңғартады. Өлеңдерінде толық адам концепциясы жайлы да айтылады. Адамзат ұлы жаратылыс, хайуан атаулыдан жоғары тұруы оның иманы, көкірегінің ашық болуында деп тұжырымдайды. Ал ондай мінез-құлықтан жұрдай адамның хайуаннан айырмасы жоқ дегендей. Өмір адам баласына ішіп-жеп, ойын-сауық үшін берілмегенін, діннің ақ жолынан танбай, білім үйреніп, адалдық пен адамгершілік заңдылықтарын биік қоюды насихаттайды.

Ынсап, рахым, ар, ұят, сабыр, сақтық –
Талапқа алты түрлі нөқта тақтық.

-деп атаған алты қасиетке ғалым Балтабай Әбдіғазизұлы былай пікір білдіреді: «Шәкәрім өмір азабының адам тіршілік атрибуты бола алмайтынын дәлелдейді. Оған жетудің, адам өмірін түзетудің, сол арқылы «таза адам» қалыптастырудың ең керек құралдары жоғарыда

айтылған алты қасиет. Олар жоқ жерде «таза адам» да жоқ, мәнді өмір де жоқ». [4.77]

Ақынның ұлы Ахат Шәкәрімұлының естелігінен: «Жайлауға шыққанда, бір күні бір топ жастар әкейге келді. Сонда жақсы-жаман адам жәйлі сөз қозғалды. Өмірлі: «Қажы, маған жақсы, жаман кісі қандай болатынын жазып беріңізші! Ол менің өлеңім болсын. Мыналарға айтып жүрейін» - деді. ... Міне, Өмірлінің өлеңі деп, мына өлеңді оқыды:

Адамның ең жақсысы – қиянатсыз, Ақ көңіл,
Ең залалкес жасығы – тайғақ мінез, Екі тіл.
Көз мінезді құбылса – ар-иманы жоқ деп біл,
Аулақта жемтік сыдырса – оны ойымен айуан қыл.
Дұшпанға да бол әділ, түсірме ойға тот пен ніл,
Осы өлеңді құлаққа іл, болсаң егер біздің ұл!» [8.178]

– деп адамның жақсысы тірі жанға қиянат етпейтін, ары мен иманын саты басқыштың алдына қоятыны деп бағалайды.

«Адам ақиқатты бас көзімен көрмейді, ақыл көзімен көреді... өлімнен соң бір түрлі тіршілік бар. Екі өмірге де керекті іс – ұждан. Ұждан дегеніміз – ынсап, әділет, мейірім» [5] деп Шәкәрім адамның жүрегі тоқтаған соң арғы дүниеде бір өмір барына сенім келтіріп, оны ұжданмен сабақтастырады.

Ұждан деген мұсылманша түсінік. Орыстың “совесть” сөзін аударсақ қазақша ар дегені ғой. Ұжданды осы өмір үшін де, соңғы өмір үшін де керек болатын азық көреді. Егер ол тек осы өмір үшін ғана керек болатын болса, не пайда үшін, не мақтан үшін болар еді десе керек.

Академик Ғарифолла Есім: ««Үш анықта» ар білімі туралы айтылып отырғаны білгілі болмақ. Бірінші анық Алла тағаланың алғашқы білімі болса, екінші анық жанның мәңгілігі туралы пайым, үшінші анық – ар білімі.» [5] деп аталған ұғымдарға түсінік береді.

Алла тағала жолын анық көрген бұл трактат барша мұсылмандарды таза жолға бастаушы. Ар тазалығын берік ұстап, адам атаулының бәрін бауырдай сүйіп, екі өмірді жақсылықпен сүргізетін мұсылман жолын насихаттаған данышпан ұлы философиялық еңбек тудырған. Ойды түйіндей келе, жоғарыда аталған өлеңдердің ішінде Шәкәрімнің «ар» сөзін қолдануының астарында «ұждан» деген діни-философиялық мән жатқандай.

Ақын Мәшһүр Жүсіп білім қуып Бұқара, Ташкент шаһарларына сапарға шығады. Сол сапарда ғылыми тұрғыдан білімін жетілдіреді. Шығыс ғұламаларының еңбектерімен танысып, кітаптарын түгел оқып шығады. Азияға сапарға бару себебі қазақтың ұлы хандары тақ құрып,

бұрынғының мәдениеті сіңген жерлер болған. Мәшһүр Жүсіп көрген-барған жерлері жайлы қағаз бетіне түсіріп отырған.

Мәшһүр Жүсіп шығармалары Жүсіп Баласағұн, Ахмет Йүгнеки, Сүлеймен Бақырғани, Рабғұзи, Құтып, Хорезми, Хұсам Кәтіп, Сейф Сарай шығармаларымен үндестік тапқан. Бұл туралы Ертай Жүсіпов: «Түркі әдебиетінде сопылық сарында жазғандар Қожа Ахмет Йасауи, Юнус (Жүніс) Эмре, Ашық патша, Сүлеймен Бақырғани сияқты атақты ғұлама ақындар. ... сол замандағы тарихи шындықта бұл сопылық ілім әдебиет арқылы түркі халықтарының ұлт болып бірігуіне үлкен пайда келтірді. ... Осы үрдісті, рухани дәстүрді жалғастырушылардың бірі – қазақ ақыны Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы.» [3.13] - дейді. Мәшһүр Жүсіп араб, парсы, шағатай тілін білу арқылы жоғарыда аталған өкілдердің қолжазбалармен кең танысып, қазақ әдебиетіне ислам дінін ұштастырып ерекше серпіліс әкелген.

«Жарты нан хикаясында» бір жолаушы келе жатып сандық тауып алады. Оның ішінен жылан шығады. Жылан әп-сәтте айдаһарға айналады. Адам айдаһардан құтыла алмай тұрғанда жолшыбай отыз адам жолығады, олар көмектесуге дәрменсіздік танытады, одан кейін кездескен бес кісі де жәрдем бере алмайды. Жолаушының амалы таусылып тұрғанда алдынан бір жарты адам шыға келеді. Ақылымен айдаһарды қайта сандыққа кіргізіп, жолаушының өмірін құтқарады. Адамгершілік танытқан жарты адам бейнесі автор былайша баяндайды:

...Танып қой, танымасаң, мен боламын,
Дүниеде қылған қайыр – жарты наның! [6.75]

Ал көмек қолын соза алмаған отыз адам мен бес кісі отыз күндік ораза мен бес уақыт намаз еді.

Оразаң отыз күнгі – отыз кісің,
Бес кісі – бес намазың, білемісің.
Жоқ қылып жамандықты жойылтуға,
Бұлармен дәнемеге келмес күшің. [6.75]

Мұнда ақын діни парыздармен қатар садақа берудің, қайырымдылық жасаудың маңыздылығын көрсетеді. Хикая имандылық пен адамгершілікті бірге алып жүруді насихаттар өсиетімен құнды.

«Мәшһүрдің бұл ой-пікірі «қайыр, ықсанның сауабы мол» деген түсінікке негізделгені және оның сопылық таныммен сабақтастығы байқалады.» [1.74] - дейді Мәшһүр Жүсіптің сопылық таным тармақтарын зерделеген зерттеуші Сейфетдин Сүтжан.

Мәшһүр Жүсіп «Бес парыз» өлеңінде мұсылманның міндеттерін тізіп шығады. Бірінші парыз Алла тағалаға иман келтіру, екінші парыз – намаз оқу, үшінші парыз Шахи-рамазан, төртінші парыз зекет беру,

бесінші парыз қажылыққа бару деп жігіттерді иман келтіруге шақырады.

Мәшһүр Жүсіптің «Шайтанның саудасы» атты мысал өлеңінде сол замандағы елді жеген қожа, молда, ишандардан бастап ақсақал, қажы, молдаларға дейін өтірік, өсек, ұрлық барлығын дерлік сатып алады.

Шайтаннан қылды сауда көтерме алып,
Орнына бұлар жүрді, шайтан қалып. [10]

«Құран сөзін бұлдап, жұртты алдап байыған «жалған» қожа-молдалардың бейнелері әшкереленеді. Оларға қарсы бағытта алынған шайтан образы жоғары деңгейде көрінген» [1.83] - деп Сейфетдин Сүтжан шығарма сюжетінде кездескен образдарға түсінік береді.

Мәселен екі ақын да өмірдің өткінші екенін, адамның басты мақсаты дүние жию емес, Алланың ақ жолында болып, арғы өмірінің қамын жеу дейді.

Дүние, пәни жалған қолдың кірі,
Жүрсен де қанша жумай, қолдан кетер [6.26]
– деп Мәшһүр Жүсіп жырласа,

Шәкәрім:

Шаранамен туып едің,

Бөз оранып өтесің.

Бір сағымды қуып едің,

Қай уақытта жетесің?

Қанша дәулет жиып едің,

Бәрі қалды, нетесің?

Мал үшін жан қиып едің,

Қайтіп алып кетесің? [9.66]

– деп өмірдің түгел қол жетпейтін бір жанталас екенін біле тұра дүние қоңыз адамдарға қайраң қалып, өзімен тек жасаған құлшылығы мен игі амалдарын ғана алып кететін айтады.

Қос ақын да «тозаққа» сенген, адам нақ өмірінде қиянатшыл адам болса тозаққа түседі деп білген. Ол туралы мына жолдардан байқай аламыз.

Өлімнің хақ екенін көрсен де,

Өлместей омыраулап шатасың.

Доздақтың барын біліп жүрсен де,

Күнәға, әлің келсе, батасың. [7.268]

–деп жаратушының берген аманаты – адам өмірі өткінші жалған дүниеде адасып, өмірге теріс көзқараспен қарайтындарды Шәкәрім сынаса, Мәшһүр:

... Тозақтық – жеті түрлі,

Дүниеде ғапылдықтан болған сорлы.

Суық жүз, бұзық сөзді бола қалса,

Міне, тозақ – деп айтты – оның орны! [6.42] дейді.

Суфизм өкілдері қазақ әдебиетіне ислам дінін барынша насихаттап, дұрыс тәлім-тәрбие беруді мақсат тұтқан. Қос тұлғаның шығармашылығында адал дініміз дәріптеліп, Хақ Тағалаға иман келтірген. Адамзат баласын ізгі қоғамға тәрбиелейтін діни-философиялық тағылым әр қашанда қазақ әдебиетінде биік тұрмақ.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Шығыс әдебиеті сопылық тағылымның түбірі болса, қос жазбагердің шығармашылық кірпіші шығыс шайырларынан қаланған. Араб-парсы тілдерін жетік білу арқылы дүниенің жаңа есігін ашқан. Яғни, қазақ әдебиетіне суфизмді әкелген. Қос замандас өмір сүріп жатқан ортасына көңілдері толмай, ұрлық-қарлық, зұлымдық, білімсіздік пен надандыққа налып жан толғанысынан шыққан әр шығармасынан Хақтағалаға деген жақындықты байқалады. Жаратушы иеге кәміл сеніп адами құндықтарды дәріптейді. Өткеннің жасап жатқан қылықтары қазір де бар. Шайырлардың жазып қалдырған өсиетнамалары күні бүгінге дейін өзекті. Маңыздылығын жоймай, тамырын кеңге жайған алып тұлғалар тағылымы әрмен қарай өз өрісін таба бермек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сейфетдин Сүтжан. Сопылық таным тағылымы. Оқу құралы. – Павлодар: ПМПИ, 2013. – 120 б.
- 2 Ертай Жүсіпов. Мәшһүр Жүсіп және шығыс руханияты. – Алматы: Алаш, 2005. 184 б.
- 3 Балтабай Әбдіғазиұлы. Шәкәрім әлемі. – Алматы: Раритет, 2008. – 408 б.
- 4 <https://egemen.kz/article/172846-shakarimninh-ush-anyghy>
- 5 Нартай Қуандықұлы. Шығармалар жинағы. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. – Алматы: «Өлке» баспасы, 2014. – 336 б.
- 6 Гүлсім Мұқышева. Шығармалар жинағы. Шәкәрім Құдайбердіұлы. – Алматы: «Өлке» баспасы, 2017. – 416 б.
- 7 Шәкәрімтану мәселелері: Сериялық ғылыми жинақ/«Атамекен» сериясы. – Алматы: Раритет, 2007. – 448 б.
- 8 Шәкәрім. Қазақ айнасы. Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2003. – 296 б.
- 9 <https://abai.kz/post/6788>

ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДА ЕЛЕУЛІ ОРЫН АЛАР ТӘУКЕ ХАН ЖӘНЕ ОНЫҢ «ЖЕТІ ЖАРҒЫСЫНЫҢ» РӨЛІ

А.Т. Сағынбаева

Әлкей Марғұлан атындағы

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Н.Е. Кузембаев

т.ғ.к., қауымд. профессор, ғылыми жетекшісі

Қазақ тарихын түсінемін деген адамға көшпелілердің әдет-ғұрыптарына, жол-жосын заңдарына көңіл бөлудің аса қажеттілігі бар.

XVII ғ. 90-жылдары Қазақ хандығының қалыпты жағдаймен тұрақталуы, ел басқару мен ынтымағын арттырудағы игі істер Тәуке хан, қызмет атқара бастаған жас билер Қаздауысты Қазыбек би, Төле би есімдерімен тығыз байланысты. Бұл жылдары «Жеті жарғы» заңдар топтамасын қабылдау жұмыстары аяқталады. Мемлекетті басқару түзеліп, Әз Тәуке хан билігін Үш жүз қазақтары мойындап, хандық биліктің мәртебесі жоғарылады. Жалпы, барлық қазақ хандарына бір орталыққа бағынғысы келмейтін мемлекетшілік күштер мен оқшаулыққа ұмтылған жергілікті сұлтандар мәселесімен тұрақты айналысуларына тура келді. Қазақ қоғамында билер институтына әрдайым үлкен мән берілген. Билер әдеттегі құқықтық, шаруашылық және идеологиялық қызметтерді жүргізуде елеулі рөл атқарды. Қазақстанда шығысқа тән шексіз әміршілдіктің болмауы, ең алдымен көшпелі тұрмыс пен өкімет билігін бөлудің барынша дамыған осы жүйесіне байланысты [1, 131 б.].

Ал Тәуке ханның билігін талқыға түсірсек; Тәуке ханға дейін билік құрған атақты Қасым, Есім хандар да қазақ тайпаларын бір орталыққа бағындыру үшін күш пен зорлық, қақтығыс құралдарын пайдаланды. Бұған мысал ретінде, Қасым ханның билік үшін өз ағайыны Керей ханның баласы Бұрындықты (Қазақ хандығының негізін қалаушы үлкен ханның баласын) үлкен тақтан ығыстыруын, Хақназар хан балаларының Ресей үкіметінен пана табуын, Есім ханның Ташкентті билеп тұрған қазақ Тұрсынды өлтіруін мысалға келтіруге болады. 1640 жылғы құрылтайдан кейін бірлігі нығайған Ойрат тайпаларының сыртқы саясаттағы белсенділігі арттырып, ұрыс-қимыл әрекеттерінің басты бағыты Қазақ хандығына қарай бұрылады [2, 43 б.].

Батыр-қонтайшы өлген соң (1653 жылы-А.Ә.) да оның мұрагерлері Қазақ хандығына қарсы қоңтайшыдан қалған саясатты ұстанады және Жоңғар хандығының ішкі бірлігін нығайтатын, сыртқы жауға күш біріктіретін істерге септігін тигізетін заң-жосық үлгілерін жетілдіру

жұмыстарын жүргізеді. ХҮІІ ғасырдың соңғы ширегінде Жоңғар тағына Лама шіркеуінің шәкірті болған Галдан отырады. Ол 1678 жылы Жоңғарияның жаңа қалыптасқан жағдайға орай түзетілген Жарғысын белгілейді. Галданға Далай-лама «Бошокты» деген атақ береді [3, 250 б.].

Қазақтардың әскери күштері шашыраңқы жатса, жоңғарлар қонтайшы бұйрығымен 60-100 мыңға жуық жорықтарына аз уақытта әскер жия алатын. Ұйғырлар мен Алтай халықтарын бағындырып, қырғыздарды қоныстарынан ығыстыра бастаған Қалдан қонтайшы 1681 жылы мол күшімен Қазақ хандығына қарсы соғыс ашты [4, 24-25 бб.].

XVII ғ. 80 жылдардағы жоңғар шапқыншылығы елге ауыртпалық әкелді. Оңтүстік Қазақстанға өтіп кеткен жау басты соққыны қазақ қалаларына берді. Көп аймаққа қауіп төндірген шапқыншыға қарсы бауыр халықтар қазақтар, каракалпақтар, қырғыздар мен өзбектер («бұқарлықтар») күш біріктіріп үлгермейді. Жаулап алушыларға, әсіресе астана қалалардың бірі Сайрам қатты қарсылық көрсетеді. Қалада қалдырылған жоңғар әскерлері мен жоңғар әкімін көтерілісшілер жойып жібереді. Қаланы қайта алу үшін жоңғарлар бірнеше рет әскер жіберіп, қала түбіндегі шайқастар ұзаққа созылады. Жоңғарлар жартылай қираған астана қаланы 1684 жылы бағындырып үлгереді. XVII ғасырдың 90 жылдарында Қазақ хандығында Қазақ хандығының тұрақталуы. Елге басып кірген жоңғарлар қазақтарды бағындыра алған жоқ. Соғыс жалғаса түсті. Қалдан қонтайшы 1688 жылы бүкіл моңғол халықтарын біріктіру мақсатында Моңғолияға әскер жібереді. Оған қарсы Цинь патшалығы (Қытай) Моңғолияны Цинь иелігінде деп жариялап, Галданмен соғысты. Бұл жағдайда жоңғарлар Қазақстанда қорғаныс шараларымен ғана шектеледі. Керісінше, қазақтар жиі-жиі шабуылдарға шығып, қалмақтарға соққы берді. Нәтижесінде, XVII ғ. 90 жылдары қазақтар үшін жеңіс жылдары болды. Қазақтар өз қалаларын азат етті. Қазақ үстемдігі қайтадан Жетісудың көп бөлігіне тарады. Қалдан болса, Цинь әскерлерінен жеңіліп, 1697 ж. қазіргі Батыс Моңғолиядағы Қобда жерінде қаза тапты [5, 81 б.].

XVI ғасырдың II жартысынан бастап Қазақ хандығымен Сырдария өзенінің орта ағысындағы қалалар үшін таласқан каракалпақтар ХҮІІ ғасырдың басында Ташкент қаласына ие болады. Бірақ каракалпақтардың ханы Абд ал-Ғафар Ташкентте қыстап, ал көктем шығысымен қаладан шығып, Ордасын далалық өлкеге тігеді [6, 61 б.].

Алтын Орданың ханы Өзбекұлы Жәнібекке «әз» деген құрметті атау «әділдігі мен дарқандылығы, ақ жолдан таймайтын адалдығы» және «ғажайып мұсылмандығы, ғұламалығы, ақылдылығы үшін тағылған болса, мұсылман дінін құрметтеуді алғаш рет далалық заңжосық үлгілеріне кіргізген («Жеті жарғыға»), хандар мен рубасыларын

бір орталыққа зорлық пен зомбылық, соғыс жолдары емес, бейбіт келісім, бәтуа сөздер арқылы біріктіруге ұмтылған, халықты ақылмен басқаруға көп күш асалған Тәуке ханға «әз» деген құрметті лақап есім берілген делінеді [7, 224 б].

XVII ғасыр соңындағы қазақ-орыс қарым-қатынастары. Әз Тәуке хан үкіметі жер көлемі өсіп, қуаттана түскен Ресей патшалығымен бейбіт қатынастары баянды етуге зор көңіл бөледі. Әуелі, XVII ғасыр соңында Қазақстан мен Ресей арасында сауда байланыстары нығая түсті. Сауда керуендері екі жаққа да тиімді қызмет етті. Елшілік байланыстары жиіледі. Әрине, екі ел арасында қайшылықтар да кездесті. Шекаралық аймақтарда орыс казактарының қазақ ауылдарына, ал қазақтардың орыс қоныстарына өзара шабуылдары болып тұрды, мұның өзі тұтқын мәселесін тудырады. 1690 ж. Тәуке ханның Тобыл қаласына жіберілген Қабай елшілігі орыс жағына кеңесте болуға ұсыныс жасайды. 1691 жылы Тұмақұл мен Қабай бастаған қазақ елшілігі Мәскеуге аттанған. 1693 жылы Ертіс бойында орыс тұз өндірушілеріне әлдекімдердің жасаған шабуылына байланысты Тәуке ханның Тобылға жіберген елшілері ұсталды. Соған орай Тәуке хан I Петрге наразылық білдіріп қазақ елшісін қайтаруды талап еткен. Хатты жеткізген Тайқұмыр елші Тобылға жеткенде орыс жағы Тәуке ханның талабын орындап, ұстаған Келді мырзаны еліне құрметпен қайтарған. Бұл заңдық жаңалықтарды қазақ жүздерінің ішінде әлеуметтік жүзеге асырушылар - билер болды. Бірқатар аңыздарда Тәуке хан өзінің саяси қызметінде бірнеше ықпалды билерге сүйенген деген сөз кездеседі. Олар Ұлы жүзде дулат тайпасының жаныс руынан шыққан Төле би Әлібекұлы, Орта жүзде арғын тайпасынан шыққан Қазыбек би Келдібекұлы, Кіші жүзде атақты Самарқанд әмірі Жалаңтөс Баһадүрдің немересі, Әлімұлы тайпасының төртқара руынан шыққан Әйтеке би Байбекұлы болған [8, 435 бб.].

XVII ғасырдың 80 жылдарындағы жоңғар шапқыншылығы. 1678-1680 жж. жоңғарлар Шығыс Түркістанды (қазіргі ҚХР-ның Шыңжаң өлкесін) бағындырды. Бұл жағдай қазақтарға тиімді болмады. Орыс дерегінде мынадай мәтіндер бар: «Қонтайшы ... бұл күнде Үндістан, Қытай, Сібір, Ресей мен Парсы аралығындағы халықтарға қарағанда күштірек болды. Мылтық пен оқ-дәрісі жеткілікті, бұрындар жоқ астығы да бар» [9, 128 б.].

Қазақ хандығындағы көшпелі қоғамда саяси көсем анағұрлым жоғары қызметте болып, басқа хандарға, сұлтандар мен билерге қарағанда басты қамқоршы рөлін атқарған Тәуке хан болғаны сөзсіз. «Жеті жарғы» - Тәуке ханның далалық конституциясы деп білеміз.

1. Көтеріліс жасап, бүлік шығарған кісілерге өлім жазасы бұйырылсын.

2. Түркі халқының мүддесін сатып, елге опасыздық еткендер өлім жазасына бұйырылсын.

3. Мемлекет ішінде жазықсыз кісі өлтіргендер өлім жазасына бұйырылсын.

4. Өзге біреудің әйелімен зинақорлық жасап, ақ некені бұзушыларға өлім жазасы бұйырылсын.

5. Өреде тұрған, тұсаулы жүрген сәйгүлік атты ұрлаған кісіге өлім жазасы бұйырылсын.

6. Төбелесте мертігудің түріне қарай төмендегіше мүліктей құн төленсін:

а) біреудің көзін шығарған кісі айыпқа қызын береді, ал қызы жоқ болса, қыздың қалың малын береді;

ә) төрт мүшенің бірін мертіктірген кісі айыпқа ат береді.

7. Ұрланған жылқы, өзге де құнды мүлік үшін он есе артық айып төлеттірілсін [10, 315 б.].

Осы мақаланы қорытындылайтын болсақ дала өмірінің іс жүзіндегі заңдары әлдеқайда көп, олар адам өміріндегі әрбір жалпы және жеке құқықтық жағдайларды қамтитын жүздеген баптардан тұрады. Мысалға, жас жігіттің басқа ауылдың қызына үйленуі туралы, олардың ұрпақтары ауру-сырқау болмауы және тұқымдық дерттерге шалдықпауы үшін туыстық қатынастары жеті атадан асуы қажеттігі хақындағы заң да «Жеті жарғы» баптарында көрсетілген. Біз осыған байланысты Төлегеннің қалыңдық іздеп алыстағы аймақтарға барып, Қыз Жібегін тапқанын білеміз.

Тәуке ханның «Жеті Жарғыны» қабылдауға мұсылман діні өкілдерінің ерекше ықпалы болғаны байқалады. Заңның басты баптарында дін өкілі қожалардың сұлтандармен бірдей құқыққа ие болуы – дін орталығының әсері екені сөзсіз. «Кімде кім сұлтанды немесе қожаны өлтірсе, онда ол оның туыстарына жеті адамның өлімімен құн төлейді. Сұлтан мен қожаға тіл тигізген кісіге бір тоғыз айып, ал қол тигізген кісіге үш тоғыз айып салынады», - деп белгіленген «Жеті жарғының» басты баптарында. Сонымен қатар «Жеті Жарғыда» мұсылмандық қазақтардың ресми діні ретінде орныққандығын айқындай рәсімі де байқалады. «Жеті жарғыда» мұсылмандықты қорлаған кісіні таспен атып өлтіру, ал мұсылмандықтан тайып, өзге (христиан) дінге өтіп кеткен кісінің туыстарынан барлық дүние-мүлікті алып қою жазасы белгіленеді [11, 368- 369 бб].

Қорытындылай келе біз Тәуке ханның хандықты билеген кезеңінде өз заманының беделді, әрі қазақстан тарихында өзінің

«Жеті жарғы» атты заңдар жинағы қазақтардың бұған дейінгі қолданылып келген әдеттегі құқық нормаларының бір жүйеге келтіріліп, толықтырылған нұсқасы деп айта аламыз. Тәуке ханның Жеті жарғысы бойынша өлім жазасы мен құн төлеуден басқа да жаза түрлері болған. Біздің ойымызша, қазіргі заманға да сондай қатал, әрі әділ, барлығына бірдей заң жинағы орнауы керек. Тағы айтарымыз заң бойынша мейлі ол қарапайым адам болсын, мейлі ол жоғары статусты адам болсын жазаға тартылуы тең болған жөн. Жалпы айтарымыз, XVII ғасырдағы әділдіктен үлгі алу ету арқылы бүгінгі күнімізбен ертеңгі болашақты ойлаған қоғам болуға шақырамыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Артықбаев Ж.О. Қазақстан тарихы: Оқулық хрестоматия. – Астана.: «Фолиант», 2003. – 264 б.
- 2 Моисеев В.А. Джунгарское ханство и казахи (XVII-XVIII вв.). – А-А.: Ғылым, 1991. – 238 с.
- 3 Златкин И. Я. История Джунгарского ханства. – М.: Наука, 1964. – 481 с.
- 4 Материалы по истории казахских ханств XV-XVIII веков: извлечения из персидских и тюркских сочинений. – А-А.: Наука КазССР, 1969. – 652 с.
- 5 Тынышбаев М. История казахского народа. – А-А.: Санат, 1992. – 216 с.
- 6 Абусейтова М.Х. Казахское ханство во второй половине XVI века. – А-А.: Наука, 1985. – 104 с.
- 7 Хасенов Ә. Қазақ тарихының бес мың жылдық баяны (көне заманнан XX ғасырға дейін). – А.: Қазақ университеті, 2000. – 402 б.
- 8 Көмеков Б.Е. Қазақстан тарихы. // Екінші тарау. XVI-XVIII ғасырдың басындағы Қазақ мемлекеті (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 2 том.- А.: «Атамұра», 1998. – 640 б. (393-444 бб.).
- 9 Атыгаев Н.А. Казахское ханство в XV – середине XVI века. А-А.: Наука, 1985. – 104 с.
- 10 Султанов Т.И., Кляшторный С.Г. Казахстан. Летопись в трех тысячелетий. А-А.: Рауан, 1992. – 376 с.
- 11 Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких орд и степей (под общей редакцией академика М.К Козыбаева). – А.: «Санат», 1996. – 586 с.

«ПЕРСОНАЖНАЯ СФЕРА» И ЕЕ АНАЛИЗ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ В СТАРШИХ КЛАССАХ»

Садвокасова А.М

*студентка Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғұлан, город Павлодар,*

Токатова Л.Е

*научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент
Высшей школы гуманитарных наук, г.Павлодар*

Аннотация. Основное содержание исследуемой темы определяется дефицитом практико-ориентированных и простых в использовании методов диагностики и репрезентации профессионального опыта в сознании учащихся старшего класса. Целью статьи является представление методики «Структурирование персонажной сферы у обучающихся старшего класса», предназначенной для формирования умения анализировать образ персонажа в сознании учащихся старшего класса. В качестве методов исследования были использованы эксперимент, наблюдение, интервью, опрос.

Annotation. The main content of the researched topic is determined by the deficit of practice-oriented and easy-to-use methods of diagnostics and representation of professional experience in the minds of senior grade students. The aim of the article is to present the methodology "Structuring the character sphere in senior class students", designed to form the ability to analyze the image of the character in the minds of senior class students. Experiment, observation, interview, survey were used as research methods.

Аннотация. Зерттелетін тақырыптың негізгі мазмұны диагностиканың практикалық және қолдануға оңай әдістерінің жетіспеушілігімен, және жоғары сынып оқушыларының санасында кәсіби тәжірибені ұсынумен анықталады. Мақаланың мақсаты-жоғары сынып оқушыларының санасында кейіпкердің бейнесін талдау қабілетін қалыптастыруға арналған "жоғары сынып оқушыларында кейіпкерлер саласын құрылымдау" әдісін ұсыну. Зерттеу әдістері ретінде эксперимент, бақылау, сұхбат, сауалнама қолданылды.

Ключевые слова. Персонажная сфера, урок, литературы, главные герои, анализ, второстепенный, эпизодический, внесценический.

Кілт сөздер. Кейіпкерлер ортасы, сабақ, әдебиет, басты кейіпкерлер, талдау, екінші кейіпкер, эпизодтық кейіпкер, сахнадан тыс кейіпкер.

Keywords. Character sphere, lesson, literature, main characters, analysis, minor, episodic, offstage.

Annotation. The main content of the researched topic is determined by the deficit of practice-oriented and easy-to-use methods of diagnostics and representation of professional experience in the minds of senior grade students. The aim of the article is to present the methodology "Structuring the character sphere in senior class students", designed to form the ability to analyze the image of the character in the minds of senior class students. Experiment, observation, interview, survey were used as research methods.

Keywords. Character sphere, lesson, literature, main characters, analysis, minor, episodic, offstage.

Введение

Одной из ключевых составляющих анализа художественного произведения является изучение образной системы. При проведении занятий по литературе в этом аспекте используются исследования литературоведов. А. Б. Есин утверждает, что «при анализе эпических и драматических произведений много внимания приходится уделять композиции системы персонажей, то есть действующих лиц произведения (анализу не самих персонажей, а их взаимных связей и отношений, то есть композиции)» [1, с.130].

В результате происходит то, что в художественных произведениях персонажи служат воплощением определённых человеческих качеств, их поведенческих моделей и действий. Через архетипы персонажей осуществляется демонстрация процессов их эволюции или регресса, что позволяет читателю проследить динамику изменений. Так, образы персонажей играют ключевую роль в раскрытии глубинного содержания и идейной наполненности литературного творения.

Литературный персонаж - это структурный и смысловой элемент литературного произведения в целом. В зависимости от точки зрения, с которой на него смотрят, преобладающей духовной и научной основы, и жанра, в котором он появляется. Литературный персонаж далее называется героем, личностью, деятелем, действующим лицом.

Чаще всего школьники воспринимают литературного персонажа как человека. Степень конкретности его представления, по мнению Л.В. Чернец, может быть разной и зависит от многих причин: от места в системе персонажей, от рода и жанра произведения и пр. Но более всего принципы изображения, само направление детализации определяются замыслом произведения, творческим методом писателя: о второстепенном персонаже реалистической повести в биографическом, социальном плане может быть сообщено больше, чем о главном герое модернистского романа [2,с. 197]. Таким образом, необходимо оценивать роль персонажа в произведении не только по объёму текста, который ему уделено, но и исходя из тщательного анализа авторского замысла. Важно понимать, какой герой служит ключевой фигурой для реализации концепции произведения.

Следует отметить, что учащиеся старшего класса могут подсознательно подразделять систему персонажей на различные уровни, как представлено в таблице 1.

Таблица 1 – «Персонажная сфера» в теории литературы

Тип героев	Роль в произведениях
Главные герои	Это персонажи, которые принимают участие в действии пьесы, являясь центральными. Все действия остальных лиц направлены на более полное изображение главных героев.
Второстепенные герои	Это герои, которые не играют главную роль в произведении, их основная функция — подчёркивать особенности главных героев через взаимоотношения с второстепенными героями, через высказывания о них.
Эпизодические герои	Это герои, которые появляются один-два раза, нужны для более полного раскрытия проблем произведения, отдельных черт характеров главных и второстепенных героев. Они могут служить и для того, чтобы дать толчок, начало какому-то действию.
Внесценические герои	Это персонажи, не участвующие в действии, но необходимые для раскрытия проблемы произведения, характеристики героев; их образы создаются в монологах и диалогах действующих лиц, о них вспоминают действующие лица произведения.
Собирательные герои	Персонажи составного образа, которые формируются путем объединения различных элементов или деталей в одно целостное представление.

Сущность этих понятий сводится к тому, что персонажная сфера, как и любая другая система, характеризуется через составные элементы (персонажей) и структуру. Персонажная сфера – это структура персонажей, которая представляет собой организацию персонажей в тексте художественного произведения. Персонажную сферу можно рассматривать, как целостность, составленную из частей. Данная структура является одним из важных аспектов литературного произведения, так как она помогает создать целостный мир и передать основные идеи и темы произведения.

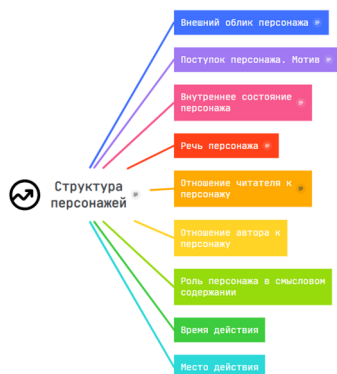
Одной из важнейших ролей действующих персонажей является создание аутентичного фона и отображение стереотипов общества. Преувеличенность определенной черты в действующем персонаже помогает автору расширить или углубить образ основного героя, а также выразить свое собственное мнение. Одним из основных аспектов изучения русской литературы в школе остается творческая работа с текстом художественного произведения, которая стимулирует учеников к анализу и обсуждению.

На первом этапе «Структурирование персонажной сферы у обучающихся старшего класса» было необходимо сформулировать систему конкретных значений, опредмечивающих, обозначающих поведение действующих лиц в рамках художественного произведения. Это было сделано методами теории литературы и с помощью других источников информации. Известный методист В.Г. Маранцман выделяет основные этапы работы над образом персонажа: эмоциональное частично-мотивированное восприятие, аналитическое восприятие образа, целостное восприятие образа.

Подобного рода деятельность способствует развитию у учащихся способности анализировать образ персонажа и достигать более глубокого понимания прочитанного. Однако, по мнению методиста О.И. Никифоровой, для того чтобы обеспечить более глубокое понимание образов действующих персонажей, необходимо создавать определенные педагогические условия. Предлагается ряд мер, включающий в себя следующее: отработанность мыслительных операций и операций воображения; оценка и обобщение элементов текста с точки зрения характеристики литературного образа; отработка умения восполнить текст; контроль возникающих представлений за текстом произведения [3, с. 59]. Предложенные методистами А.Г. Цейтлином, Р.В. Глинтершик, Л.А. Мосуновой, Л.Я. Гришиной, М.Н. Бойко и др. способы анализа персонажной сферы ставят своей целью активизацию мыслительной деятельности учащихся и развитие их речи. Творческой работой над анализом персонажа помогает детальная схема, разработанная литературоведом Л.Я. Гинзбург, предложенный ею план характеристики образа. Методист Е.А. Долиненко предлагает проводить цитатную характеристику персонажа, образец подобной работы представлен на примере «значительного лица».

Перечисленные исследования внесли серьезный вклад в методику преподавания русской литературы, однако по-прежнему актуальной является аспекты анализа образов персонажей. Иллюстрируем данное положение в рисунке 1.

Рисунок 1 - Основные аспекты анализа образов персонажа

В дальнейшем эта мысль получила свое развитие в работах исследователей-методистов, в которых особое место занимают активные методы, один из которых метод «Круговорот». Для данного метода очень важным является проиллюстрировать то, что ученики должны запомнить. Подобное использование формирует структурирования истории. Круговорот - интерактивный метод работы, в процессе которой образуется два кольца: внутреннее и внешнее. Внутреннее кольцо образуют сидящие неподвижно ученики, а во внешнем кольце ученики через каждые 30 секунд меняются. Таким образом, они успевают проговорить за несколько минут несколько тем и постараться убедить в своей правоте собеседника. Использование данного метода позволяет эффективно отрабатывать этикетные диалоги. Герой живет в своей привычной реальности, но сталкивается с трудностями и попадает в новые ситуации. В процессе он преобразуется и приходит к логическому завершению.

Реализация метода «Круговорот» предполагает следующий алгоритм работы:

1. Каждому микрогруппе (по 5-7 человек) раздается чистый лист бумаги и всем задается один и тот же вопрос. Без словесного обмена мнениями все группы записывают на своих листках бумаги спонтанные формулировки ответов на него.

2. Листки с записями в режиме дефицита времени передаются по кругу по часовой стрелке соседям по микрогруппе. При получении листка с записями каждая группа должна сделать новую запись, не повторяя имеющиеся. Работа заканчивается, когда каждой группе вернется их листок. На этом этапе записи не анализируются и не оцениваются.

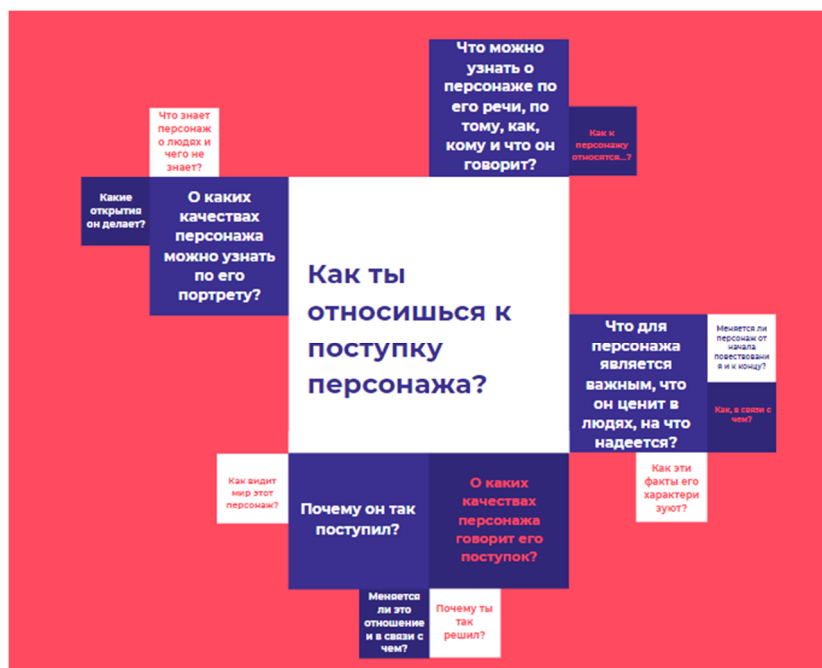
3. В микрогруппах происходит обсуждение сформулированных участниками ответов, предложений и выделение в итоговый список наиболее важных, актуальных из них.

4. Обмен результатами наработок микрогрупп. Все микрогруппы предлагают по очереди свои формулировки из итогового списка. Если формулировка не встречает возражений других групп, она включается в окончательный общий список.

Вышеизложенное подчеркивает необходимость обстоятельного рассмотрения статьи В.А. Грехнева из книги «Словесный образ и литературное произведение»: «В больших жанровых формах (прежде всего в романе) композиция может быть организована вокруг одного или нескольких крупно очерченных персонажей» [4, с. 131-133]. Таким образом, автор статьи стремится к обозначению системы персонажей в произведении. Но мы считаем, не совсем верно было бы считать, что данное явление характерно лишь для больших жанровых форм.

Важным этапом данного метода является алгоритм составления вопросов, представляющих структурирование персонажей. Вопросы должны быть составлены таким образом, чтобы побудить учеников установить связи между персонажами, определить противоречия, которые могут рассматривать обучающиеся в реализации индивидуального изучения образов, определения функций персонажей. Программа изучения была направлена на выявление образа персонажа и включала следующие вопросы. В качестве иллюстрации используем рисунок 2.

Рисунок 2 - Образцы вопросов в работе над персонажами

Итак, процесс изучения русской литературы в старших классах основан на совершенствовании навыков анализа художественного текста. Для полноценного познания сферы персонажей учитываются психологические особенности восприятия произведения обучающимися, эмоциональный отклик на прочитанное, этапность работы с текстом. Заслуга предложенного метода заключается в том, что в ходе структурирования персонажей приобретает воссоздающее воображение читателя-ученика, стремление к духовным размышлениям, нравственному самовоспитанию. Предложенный метод анализа персонажной сферы развивает критическое и творческое мышление, формирует умение структурировать художественную реальность, усиливает эффект вовлечения и присоединения обучающего к условной реальности. А это, в свою очередь, влияет на жизненные навыки.

Список использованных источников

- 1.Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения: Учебное пособие. М.: Флинта, Наука. - 2000. – 248 с.
- 2.Чернец Л.В., Хализев В.Е., Бройтман С.Н. Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины: Учебное пособие. М.: Высшая школа: Изд. центр Академия, 1999. - 556 с.
- 3.О.И. Никифорова. Восприятие художественной литературы школьниками. М. – 1969. – 163 с.
- 5.Грехнев В.А. Словесный образ и литературное произведение. Книга для учителя. М.: Просвещение. - 1992. - 212 с.

19.

ЛАТЫН ӘЛІПБИІНЕ КӨШУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің

3 курс студенті А. Садықұлы

Ғылыми жетекші: PhD, қауымдастырылған профессор

А.М. Садыкова

Аңдатпа. Мақала бүгінгі таңда қазақстандық қоғам үшін өзекті мәселелердің бірі – кирилл әліпбиінен латын әліпбиіне көшу мәселесіне арналған. Мақалада осы күнге дейін ресми түрде қарастырылған латын әліпбиінің төрт нұсқасы талданады. Зерттеу барысында жүйелеу, салыстырмалы талдау, синтез әдістері қолданылды. Автор нұсқалардың ерекшеліктеріне тоқталып, соңғы ұсынылған әліпби мен емлеге қатысты өзіндік ұсыныстарды атап көрсетеді.

Түйін сөздер: әліпби, емле, латын қарпі, грамматика, әліпби нұсқалары, фонема, тіл реформасы.

Annotation. The article is devoted to one of the topical issues - the transition from Cyrillic to the Latin alphabet. The article analyzes four variants of the Latin alphabet, officially considered. The article uses the method of comparative analysis, synthesis, systematization. The author, showing the peculiarities of all variants, makes his proposals on the optimization.

Key words: alphabet, orthography, Latin script, grammar, alphabet variants, phoneme, language reform.

Аннотация. Статья посвящена одной из актуальных вопросов в современном казахстанском обществе – переходу с кириллицы на латиницу. В статье анализируются четыре варианта латинского алфавита, официально предложенные и рассмотренные специалистами. В статье использованы метод сравнительного анализа, синтеза, систематизации. Автор показывая особенности всех вариантов, вносит свои предложения по актуализации и оптимизации нынешнего варианта алфавита.

Ключевые слова: алфавит, орфография, латинская графика, грамматика, варианты алфавита, фонема, языковая реформа.

2007 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі тарапынан қазақ тілін кирилл әліпбиінен латын қарпіне көшіру туралы шешім қабылданған [1]. Он жылдан кейін Қазақстан Республикасы Президентінің осыған қатысты Жарлығы шықты [2]. Сол жылы екі рет латын әліпбиінің жаңа нұсқалары ұсынылған болатын. Келесі жылы үшінші нұсқа ұсынылып, соған сәйкес жаңа емле жобасы қарастырылды [3; 4]. 2021 жылы төртінші рет жаңа нұсқа ұсынылып, латынша емлеге редакция жасалған болатын [5]. Бұл соңғы бекітілген әліпби нұсқасы бүгінде өзекті болғанымен, қоғамда әлі күнге дейін қарама-қайшы пікірлер орын алады. Осыған байланысты Мемлекет басшысы Қ.-Ж.К. Тоқаев 2022 жылдың маусым айында өткізілген Ұлттық құрылтай отырысында тіл реформасына келгенде асығыстық танытпаған жөн деген ой білдірді. Оның айтуынша, бұл өзгеріс күрделі үдеріс, сол себепті, ең алдымен, қазақ тілінің жаңа емлесіне арнайы ережелерді дайындаудың маңызы зор. Және осы мәселе А. Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институтының мамандарына тапсырылған болатын [6].

Қазақ халқы және оның арғы аталары болып саналатын сақ, ғұн, түркі тайпалары әр кезеңде әртүрлі жазу графикаларын қолданған еді. VIII ғасырда көне түркі жазуы қолданыла бастаса, X ғасырдан бастап ислам дінінің үстемдігінің арқасында және араб тілінің ислам әлемінде лингва-франка рөлін атқарып, халықаралық тілге айналғандықтан түркітілдес тайпалар арасында араб графикасы басым бола бастады. Тіпті XV ғасырда шағатай тілі немесе түркі деп аталатын Орталық Азиядағы түркі тайпаларына ортақ әліпби және емле енгізілген еді.

Кейін Ахмет Байтұрсынұлы шағатай емлесінің қазақ тіліне фонетикалық және грамматикалық жағынан қайшы екенін дәлелдеп, жуан дауыссыз әріптерді алып тастап, дәйекше жүйесін енгізу арқылы «Жаңа емлені» енгізді. Сол емлені түсіндіру мақсатында 1912 жылы «Оқу құралы» деген мақаласында өзінің жаңадан құрастырған әліпбиін ұсынған болатын. Сол жылы жаңа емлемен таныстыратын «Жазу тәртібі» және келесі жылы «Жазу мәселесі» атты мақалаларын жариялап, көпшілікке таратады.

Осы емле негізінде 1913-1918 жылдар аралығында «Қазақ» газеті шығып отырды. 6 жылдың ішінде бұл газеттің 265 басылымы жарық көрген еді. Осы газеттің даму тарихы барысында «Төте жазудың» емлесі мен лексикасы да дамып отырды. 1964-1984 жылдар аралығында пиньинь атты латын қарібін қолданып жүрген Қытайдағы қазақтар 1984 жылы «Төте жазуды» ресми түрде пайдалана бастап, әлі күнге дейін сол жазуды қолданып келеді [7, 20].

1929 жылы Кеңес одағындағы латындандыру саясатына байланысты қазақ тілі «Жаңа әліпке» көшті. Бұл әліпби КСРО аймағында өмір сүретін барлық түркітілдес халықтарға ортақ емле болып бекітілген еді [8, 305 б.]. Алайда 1930-жылдардың соңында бұл жоба қайта қаралып, нәтижесінде КСРО-дағы барлық тілдердің қаріптерін кирилдендіру саясаты жүзеге асырылды. Соған орай 1940 жылы Сәрсен Аманжоловтың құрастырған қазақ кирилл әліпбиі Қазақ КСР аймағында ресми түрде қабылданған болатын. Бұл графика 1950-жылдары кішігірім өзгерістерге ұшырап, қазіргі уақытқа дейін ең негізгі қаріп ретінде қолданылып жүр [9, 403-404 бб.].

Бірақ 1991 жылы КСРО ыдыраған кезде жаңадан тәуелсіздік алған 15 республиканың көбісінде кирилл әліпбиінен бас тарту мәселесі көтерілген болатын. Бұл мәселе Қазақстанды да айналып өтпеді. 1990-жылдардан бастап «қазақ тілін қай графикамен жазу керек?» деген сұраққа негізгі 4 жауап берілді:

- Қазақ тілін кирилл әліпбиінде қалдырып, тілге жат ө, һ, ц, ч, щ, ь, ь, э әріптерін әліпбиден алып тастау;
- «Жаңа әліпті» қайта қабылдау немесе түрік әліпбиі негізіндегі латын қарпіне көшу;
- Ахмет Байтұрсынұлының «Төте жазуын» қайта қабылдау;
- Көне түркі жазуын жандандыру.

Бұл даудың нүктесі 2007 жылы қойылды. Сол жылы 19 шілдеде ҚР Білім және ғылым министрлігінің ғылым комитеті дайындаған «Қазақ жазуының латын қарпіне көшуі туралы» аналитикалық анықтама жарық көрді. Осылайша ҚР Үкіметі қазақ тілін латын қарпіне көшіру жайлы нақты шешім қабылдады [10].

Тура он жылдан кейін, дәлірек айтсақ, 2017 жылы 26 қазанда Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасы көшіру туралы» Жарлыққа қол қойды. Сол кезден бастап қазақ жазуын латын қарпіне көшіру мәселесі қазақ халқы арасында ең өзекті мәселелерінің бірі болып отыр [2].

2017 жылы 9 қазан күні Қазақстан Республикасының тарихында алғаш рет қазақ латын әліпбиінің мемлекеттік деңгейінде ұсынылған нұсқасы пайда болды. Оның басты қағидасы – латын әліппесінде кездеспейтін қазақша дыбыстарды диграф арқылы білдіру. Соған сәйкес ә дыбысы ae, ғ дыбысы gh, ж дыбысы zh, ң дыбысы ng, ө дыбысы oe, ү дыбысы ue, [ч] дыбысы ch, ш дыбысы sh болып белгіленді. Қазақ қоғамы бұл нұсқаға бірден негативті жауап қайтарды. Себебі, бұл диграфтар мәтінді оқып жатқан кісіні шатастырады және мәтінді едәуір ұзартып жібереді. Асхана сөзін «ашана», Асхат есімін «ашат» деп оқу секілді проблемалар туындады. Сөйтіп, халықтың көпшілігі бұл нұсқаны қабылдамады [3].

Сол жылы диграфтардың орнына апострофтар ұсынысқа берілген еді. Яғни ә дыбысы a', ғ дыбысы g', и және й дыбыстары i', ң дыбысы n', ө дыбысы o', у дыбысы u', ү дыбысы u', ч дыбысы c', [ш] дыбысы s' болып белгіленді. Бұл нұсқаның басты кемшілігі - апострофтар тұтас сөзді бірнеше бөлікке ажыратып, түсініксіз қылады. Нәтижесінде апострофтарға толы мәтінді оқу қиынға соғады. Сондықтан қазақ қоғамы бұл нұсқаны да қабылдамай қойды [4].

2018 жылы 19 ақпанда апострофтардың кемшілігін жою мақсатымен әліпбидің жаңа нұсқасы ұсынылды. Бұл нұсқаның алдыңғы нұсқадан айырмашылығы апострофтардың орнына акуттар қолданылып, ч, ш дыбыстары сәйкесінше ch, sh болып қайтадан белгіленді. Бұл нұсқа алдыңғы нұсқалардың жақсарған түрі болып табылады. Себебі, жазуға да, оқуға да жеңіл акут белгісі қолданысқа берілді. Ол диграфтар секілді шатастырмайды және апостроф секілді сөздерді ажыратпайды. Бұл нұсқаның проблемасы көбінесе ch және sh диграфтарында болған еді [5].

Кемшіліктері азырақ болғандықтан бұл нұсқаны талқылау 3 жылға дейін созылды. Тек 2021 жылы ғана бұл нұсқаның орнына басқа әліпби ұсынылды. Жаңа нұсқа түрік латын әліпбиінің негізінде жасалған және кейбір әріптердің жаңа нұсқалары ұсынылды. Яғни ә дыбысы ä, ғ дыбысы ğ, и және й дыбыстары i, ң дыбысы ñ, ө дыбысы ö, ү дыбысы ü, ұ дыбысы ū, ш дыбысы ş, і дыбысы i болып белгіленді. Бұл нұсқа да кемшіліксіз емес. Оның басты кемшілігі - әріп үстіне қойылатын белгілердің әртүрлі болуы. Бұл мәтінді ұсқынсыз етеді.

2018 жылдың 6 желтоқсанында сол жылы ұсынылған әліппенің негізінде «Жаңа әліпби негізіндегі қазақ тілі емлесінің ережелері» атты мақала шықты. Кейін бұл мақаладағы ережелер 2021 жылғы әліппенің негізінде өзгертілген болатын.

Жаңа емлеге сәйкес қазақша сөздер үш түрге бөлінеді:

- төл сөздер – қазақтың байырғы сөздері;
- кірме сөздер – шет тілдерден қазақ орфоэпиясына сай өзгеріп, енген сөздер;
- шеттілдік сөздер – шет тілдерден ешбір өзгеріссіз немесе кішігірім өзгеріспен енген сөздер.

Жаңа орфоэпияның кейбір ережелері:

- халықаралық аббревиатуралар өзгеріссіз жазылады (UNESCO, NATO, EXPO);
- кейбір кірме сөздер қазақ орфоэпиясына сай өзгертіліп жазылады (kästöm, pälte, slesir, vedimis);
- аван-, авто-, евро- приставкалары бар сөздердегі в әрпі латынша u әрпімен белгіленетін болады (auanzal, autobus, eurostandart);
- ё әрпі ö әрпімен белгіленеді (manövr, aktör, rejisör);
- ю әрпі ü әрпімен белгіленеді (paraşüt, absolüt, prodüser);
- я әрпі ä әрпімен белгіленеді (zaräd, knäz, griläj);
- ц әрпі және сц, цц әріпұяқастары s әрпімен белгіленеді (sirk, desimetr, senari);
- ч және щ әріптері ş әрпімен белгіленеді (dispetşer, matş, şempion; uşilişe, praporşik, borş);
- щ әрпі бар үш төл сөз (ащы, тұщы, кеще) екі ş-мен белгіленеді (aşşy, tuşşy, keşşe);
- э әрпі e әрпімен белгіленеді (element, elevator, koefisent);
- ь әрпі барлық жерде түсіп қалады (subekt, obekt, adektiv);
- ь әрпі бар буындағы дауысты дыбыс е немесе и болса, онда ь әрпі түсіп қалады (akvarel, artikl, premer);
- ь әрпі бар буындағы дауысты дыбыс а, о немесе у болса, онда ол әріп сәйкесінше э, ө және ү әрпіне айналып, ь әрпі түсіп қалады (asfält, alkogöl, büldog);
- дж әріпұяқасындағы д әрпі түсіп қалады (kolej, menejer, jentmen; бірақ бұл ереже бағынбайтын екі сөз бар: büdjet, lodji);
- түбір сөздің соңындағы екі дауыссыз дыбысты әріп бірдей болса, біреуі түсіп қалады (klas, hol, bal);
- түбір сөздің ортасында б, г, д, к, л, м, н, п, р, с, т, у, ф әріптері қосарланған болса, біреуі түсіп қалады (komisar, profesor, gramatika; бұл ереже өлшем бірліктеріне қатысы жоқ: dollar, massa, million);

- түбір сөз ий әріпұйқасымен аяқталса, й әрпі түсіп қалады (kali, alümini, kafeteri);

- а әрпімен аяқталатын шеттілдік сөзде сол әріп түсіп қалады (kordinat, kapsul, orfogram; matematika, pedagogika, statistika сөздері бұл ережеге бағынбайды);

- -ст және -сть әріпұйқастарымен аяқталатын түбір сөздерде т және ть түсіп қалады (ekonomis, komunis, manifes);

- -кт, -ск, -пт, -фт әріпұйқастарымен аяқталатын түбір сөздерге аффикстер тек ы немесе і әріптері арқылы жалғанады (fakt - faktısı, disk - diskısı, aksept - akseptısı, soft - softısı);

- екі немесе одан да көп буынды сөздерде -нг әріпұйқасы «ñ» әрпімен белгіленеді (bouliñ, brifiñ, reitiñ) [5].

2021 жылы бекітілген латын әліпбиінің соңғы қабылданған нұсқасы алғашқы ұсынылған нұсқаларға қарағанда ең ұтымды және көпшілікке ұғынықты болып табылатыны анық. Дегенмен, болашақта бұл аталған нұсқаны жетілдіру мәселесі орын алатын жағдайда, мақала авторы тарапынан бірқатар өзгерістер мен толықтырулар негізінде төмендегі нұсқасы ұсынылады. Бұл нұсқаның басты екі идеясы: сөздердегі алғашқы дауысты дыбыс әрпіне акутты қою арқылы сол сөздегі барлық дауысты әріптерді жіңішкелеп оқу және оригиналды латын әліпбиінде 26 әріптің барлығын да қолдану. Соған сәйкес мына өзгерістерді енгізу ұсынылады:

- Умляуты бар ä және ö әріптерін төл графикамызға әбден сіңіп кеткен э және ө әріптерімен ауыстыру. Ә және ө әріптерін қазақ халқы 1929 жылы «Жаңа әліпті» қабылдағаннан бері қолданып жүр. Яғни бұл әріптер кирилл әліпбиінде ғана емес, оған дейінгі латын әліпбилерінде де қолданылған болатын. Оның үстіне бұл әріптің ешбір қосымша белгісі болмағандықтан мәтінді ұсқынсыз етпей керісінше көзге жағымды қылады;

- Седилі бар ş әрпін латын әліпбиінің негізгі әріптерінің бірі болып табылатын с әрпіне ауыстыру. 1929-1940 жылдары қолданыста болған «Жаңаәліпте» латынша с әрпі ш деп оқылған еді. Бірақ ҚР Үкіметі ұсынған төрт нұсқаның біреуінде де қолданылмады. Қосымша седиль белгісі бар әріпті пайдаланғаннан гөрі ешбір белгісі жоқ с әрпін қолданған ыңғайлы әрі көзге жағымды болмақ. Оның үстіне с әрпі латын әліпбиінің негізгі әріптерінің бірі. Демек, әлем бойынша бұл әріп үлкен қолданысқа ие. Бұндай әріпті елемей пайдаға жаратпау дұрыс емес. Әлемнің көптеген тілдерінде қолданыста жүрген с әрпі әр әліпбиде әртүрлі дыбыстарды білдіреді: ағылшын және испан тілінде к және с, француз тілінде к, итальян тілінде ч және к, неміс тілінде ц, түрік тілінде дж. Яғни бұл әріптің белгілі бір тұрақты дыбысы жоқ.

Сондықтан осы әріпке қалаған фонеманы қолдануға мүмкіндігіміз бар. Ал біз болсақ, бұл әріпке ш дыбысын қолданғанымыз өте тиімді болмақ. Себебі, бұл дыбысты білдіретін ешбір латын әрпі жоқ, ал қазақ тілінде бұл дыбыс өте көп қолданылады;

- Бревисі немесе доғасы бар ġ әрпін және макроны бар ū әрпін сәйкесінше акутты ĝ және ú әріптеріне ауыстыру. Бұл ұсыныс әліпби құрамындағы әріптерді барынша біркелкі ету мақсатында жасылып отыр. Оның үстіне, акут бревис пен макронға қарағанда әдемірек көрінетін белгі;

- Нүктесіз ı әрпі қазіргі барлық түркітілдес әліпбилерде ы дыбысын білдіреді. Бұл фонематикалық жағынан дұрыс, себебі, ы дыбысы секілді басқа да жуан дауысты дыбыстар көбінесе нүктесіз және басқа да белгісіз таңбаланады. Ал жіңішке дауысты дыбыстар қосымша бір белгімен немесе оригиналды латын әліпбиінде жоқ қосымша әріппен таңбаланады. Сондықтан і дыбысы нүктелі і әрпімен таңбаланып, ы дыбысы нүктесіз ı дыбысымен таңбаланғаны дұрыс болады;

- Тильдасы бар ñ әрпін ілгегі бар ŋ әрпіне ауыстыру. Ñ әрпін көрген кезде испанша нь деп оқылатын «жіңішке н» (испанша ñе деп аталады) әрпі бірден ойымызға түседі. Ал испан тілі әлемдегі ең кеңінен таралған тілдердің бірі. Сондықтан латын қарпімен оқитын кез келген кісі бұл әріпті жіңішкелеп оқитын болады. Ал қазақ тіліндегі ң - жуан дыбыс. Оны жіңішке әріппен ассоциация құратын ñ әрпімен белгілеу фонемографиялық қателік болып табылады. Сол себепті, бұл әріпті көптеген әліпбилерде жуан дыбысты білдіретін ŋ әрпімен алмастырған дұрыс. Бұл әріпті лингвистикада «энг» немесе «энгма» деп атайды. Ол Еуропадан басқа құрлықтардағы көптеген тілдерде қолданылады және барлығында да ң дыбысын білдіреді. Тіпті Халықаралық фонетикалық әліпбиде де (ХФӘ) ң дыбысын энгпен белгілейді;

- Негізгі латын әріптерінің бірі болған w әрпін кірме және шеттілдік сөздерде ғана қолданып, оны v немесе дыбыссыз u дыбыстары арқылы оқу. Мысалы, Ботсвана, Руанда мемлекеттері өздерінің ресми тілдерінде Botswana, Rwanda, Варшава поляк тілінде Warszawa, Вашингтон ағылшынша Washington деп жазылады. Осы атауларды толық қайталап жазбасақ та, оригиналға жақын етіп, Botswana, Rwanda, Warsaw, Wasington деп жазсақ, тілімізді атау-аталым жағынан әлем тілдеріне жақындататын боламыз. Ал кірме сөздердің арасында вагон сөзі оригинал француз, ағылшын тілдерінде wagon деп жазылады. Осылайша құрамында осы әріп кездесетін әрбір кірме сөздің түп-тамырын да анықтайтын боламыз;

• Оригиналды латын әліпбиінде негізгі әріптердің бірі болып табылатын **x** әрпін пайдаланусыз қалдырмай, оны ғылыми терминология мен шеттілдік сөздерде қолдануымыз ғылыми мәтіндердегі әріптер санын біршама азайтатын болады және сол сөздерді оригиналға ұқсас немесе тіптен аумай қалдырады. Мысалы, күнделікті өмірде көп қолданылатын шеттілдік *kseroks*, *ksenon*, *oksid*, *taksi* сөздерін ұзартып жазғаннан гөрі *xerox*, *xenon*, *oxid*, *taxi* деп қысқартып жазу өте тиімді болмақ. Ал төл және кірме сөздерде **x** әрпін қолданудың керегі жоқ. Мәселен, тексеру сөзін *texegu* деп жазсақ, оны төлдіктен айырғанымыз болады;

• **Y** әрпіне **y** дыбысының орнына **y** дыбысын қолдану. Латын қарпіндегі **y** әрпі дауысты әріптен гөрі дауыссыз дыбысқа көбірек ұқсайды және туыстас түрік, әзірбайжан, гагауз тілдерінде бұл әріп **y** дыбысын білдіреді;

• Төл сөздерде **i** дыбысындағы **yy**, **iy** дыбыстарын жазып көрсету керек. Мысалы, қиын – *qıyın*, сиыр – *siyır*, жиын – *jiyın*, тиіс – *tiyis*, киім – *kiyim*, биік – *biyik*. Бірақ кірме және шеттілдік сөздерде **i** дыбысы **y** әрпімен жазыла беруі тиіс. Мысалы, *Fylyppyynder*, *syfylyys*.

Мақала авторы ұсынатын өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес төмендегі әліпби нұсқасы шығарылады (1-кесте):

1-кесте – автор ұсынатын латын әліпбиінің нұсқасы

№	Әріп	Дыбыс	№	Әріп	Дыбыс
1	A a	[a]	17	N n	[н]
2	Ə ə	[ə]	18	Ŋ ŋ	[ң]
3	B b	[б]	19	O o	[o]
4	C c	[ш]	20	Ө ө	[ө]
5	D d	[д]	21	P p	[п]
6	E e	[e]	22	Q q	[к]
7	F f	[ф]	23	R r	[р]
8	G g	[г]	24	S s	[с]
9	Ǵ ǵ	[ғ]	25	T t	[т]
10	H h	[х]	26	U u	[у]
11	I ı	[ы]	27	Ú ú	[ұ]
12	İ i	[і]	28	Û ü	[ү]
13	J j	[ж]	29	V v	[в]
14	K k	[к]	30	W w	[в]/[ў]
15	L l	[л]	31	X x	[кс]
16	M m	[м]	32	Y y	[и]/[й]
			33	Z z	[з]

Ұсынылған әліпби мен емле ережелерінің өзгерістері мен толықтыруларына сай латын қаріптерімен «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының» 1-бабын [11] келтірейік: «Barlıq

adamdar tumısınan azat jәne qadir-qasyeti men qúqıqtarı teñ bolıp dúnıyege keledi. Adamdarga aqıl-parasat, ar-ojdan berilgen, sondıqtan olar bir-birimen tuıstıq, bauırmaldıq qarım-qatınas jasauları tiyis».

Қорытындылай келе, мақалада қарастырылатын латын әліпбиі нұсқалары мен ондағы емле ережелерінің әрқайсысының өз ерекшеліктері бар екені байқалады. Мақалада көрсетілген және ерекше назар аударылған 2021 жылы бекітілген, бүгінгі күні өзекті болып табылатын латын әліпбиінің нұсқасын жан-жақты талдау нәтижесінде автор оның тиімді екенімен келісіп, алайда аталған нұсқаны жетілдіру мүмкіндігін қарастыру аясында өз тарапынан толықтырулар мен өзгерістер ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. О переходе казахской письменности на латинскую графику (Предварительная аналитическая справка) [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30112600&pos=5;-106#pos=5;-106 (дата обращения: 03.04.2023).
2. Указ Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева «О переводе алфавита казахского языка с кириллицы на латинскую графику» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-perevode-alfavita-kazahskogo-yazyka-s-kirilicy-na-latinskuyu-grafiku (дата обращения: 03.04.2023).
3. Т. Вааль Главное не торопиться: казахский алфавит на латинице презентован в парламенте [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://vlast.kz/obsshestvo/24755-glavnoe-ne-toropitsa-kazahskij-alfavit-na-latinice-prezentovan-v-parlamente.html> (дата обращения: 03.04.2023).
4. Алфавит казахского языка, основанный на латинской графике. Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 26 октября 2017 года № 569.
5. Жаңа әліпби негізіндегі қазақ тілінің емле ережелері. 2021 ж. Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының Ғалымдар кеңесінде мақұлданған [Электронды ресурс]. URL: <https://melimde.com/til-bilimi-institutini-falimdar-keesinde-maldanfan.html> (жүгіну уақыты: 03.04.2023).
6. Переход казахского языка на латиницу: ученые выбрали вариант алфавита, который может стать окончательным [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://informburo.kz/novosti/perexod-kazahskogo-yazyka-na-latinicu-ucyonye-vybrali-variant-alfavita-kotoryi-mozet-stat-okoncatelnym> (дата обращения: 03.04.2023).
7. Б.К. Момынова «Қазақ» газетіндегі қоғамдық-саяси лексика. – Алматы: «Арыс», 1998. – 110 б.
8. Казахстан. Национальная энциклопедия. Том 2 / Гл. ред. Б. Аяган. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2005. – 560 с.

9. Сборник законов Казахской ССР и указов Президиума Верховного Совета Казахской ССР, 1938-1981. В 2-х т. Том 1. – Алма-Ата: «Казахстан», 1981. – 351 с.

10. А. Естаева Хронология казахской письменности: история повторяется? [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://inbusiness.kz/ru/news/hronologiya-kazahskoj-pismennosti-istoriya-povtoryaetsya> (дата обращения: 03.04.2023).

11. Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» [Электронды ресурс]. URL: <https://vlast.kz/obsshestvo/24755-glavnoe-ne-toropitsa-kazahskij-alfavit-na-latinice-prezentovan-v-parlamente.html> (жүгіну уақыты: 03.04.2023).

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ ШКОЛЬНИКОВ

Саталганова Г.Ж.

студент ОП «Русский язык и литература» ВШГН,

Павлодарский педагогический университет

имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар

(научный руководитель: к.ф.н Абзудинова Г.К.)

Поскольку фактический материал нашего исследования извлекается из текстов научных проектов школьников по русскому языку и литературе, представляется логичным рассмотреть основные понятия и проблемы организация научно-исследовательской работы школьников в казахстанской системе среднего образования.

Целью организации научно-исследовательской работы учащихся в современной казахстанской школе является воспитание поколения мыслящего, жаждущего получать всё новые и новые знания. Эта работа направлена на формирование образованной, гармонически развитой, творческой личности, способной успешно использовать свои знания в жизненных ситуациях.

Осуществление такой деятельности требует решения ряда задач:

- развитие творческих способностей учащихся и выработка у них исследовательских навыков;

- формирование аналитического и критического, абстрактного мышления учащихся в процессе творческого поиска и выполнения учебных исследований;

- выявление одарённых учащихся и обеспечение реализации их творческого потенциала;
- развитие самостоятельности при работе со специальной и научной литературой при выполнении наблюдений и опытов;
- развитие способности формировать свое мнение и умение его отстаивать;
- развитие умения общаться с аудиторией, выступая на конференциях, в кружках;
- формирование чувства ответственности за порученное дело;
- воспитание уверенности в себе, сознание значимости выполненной работы;
- воспитание целеустремлённости и системности в учебной деятельности;
- помощь в профессиональной ориентации.

Помимо вышеуказанных целей и задач НИР школьников, необходимо учитывать принципы, на которых она строится: дополнительность (сочетание общего образования с различными формами дополнительного обучения), пролонгированность (продолжение дополнительного обучения и сохранение основных принципов его после школы на младших курсах вуза и далее, вплоть до обучения в аспирантуре и т.п.), преемственность [1, с. 2].

Научно-исследовательская работа со школьниками ведется по определенным этапам: 1-й этап: вовлечение и определение склонностей школьников к научной деятельности (5-9 классы); 2-й этап: создание условий для развития способностей и углубления и укрепления знаний учащихся. Этот этап, как отмечают ученые, реализуется в 5-11 классах. Наряду с этим уже в старших, 10-11 классах, ведется подготовка к переходу «школа-вуз». Как правило, те школьники, которые уже в школе занимались научно-исследовательской проектной деятельностью, такую работу ведут будучи студентами.

В нашем фактическом материале представлены научные проекты, выполненные учениками среднего и старшего звена, более всего работы выполнялись учащимися 7 и 11 классов.

Жилина Е. В. описывает виды работ, которые могут выполняться учащимися. В их числе: проектные, описательные, исследовательские работы. В основе проектных творческих работ лежит достижение и описание заранее спланированного результата по решению какой-либо проблемы, значимой для участников проекта. Например: «Никнейм как особая разновидность антропонимов».

Описательные работы школьников – это творческие работы, направленные на наблюдение и качественное описание какого-либо

явления. Данные работы могут иметь элемент научной новизны. Отличительной особенностью описательных работ является отсутствие количественной методики исследования. Например: "Может ли вольный перевод стихотворения быть достоверным? (на материале вольного перевода В. Семерьянова)". Исследовательские работы представляют собой творческие работы, в которых использовалась корректная методика исследования. Данная методика позволяет автору проекта получить собственный исследовательский материал, на основании которого делается анализ и выводы о характере исследуемого явления. На наш взгляд, именно этот тип работ имеет самую высокую степень самостоятельности и оригинальности, что связано с качеством исследовательского материала. Приведем примеры имеющихся проектов, которые, по нашему мнению, можно отнести именно к этому типу проектных работ: «Анализ частотных лингвокультурных концептов в поздравительном дискурсе подростков» (М. Степанова), «Концепт «солнце» в индивидуально-авторской картине мира Ф.М. Достоевского (на материале романа «Преступление и наказание»)), Лингвокультурные особенности комикса Мадибека Мусабекова «Ермек батыр» (Вениченко Елизавета) и др.

Несмотря на сущностные различия, все виды возможных творческих работ, выполняемых учениками, имеют общие структурные признаки. Так, в каждом виде таких работ есть установка на постановку проблемы, собственно материал и выводы.

Особо отметим отличительную особенность исследовательских работ в отличие от других видов творческих работ, о чем уже писалось выше. В данном случае в исследовательских работах должны быть: «практическая методика исследования выбранного явления, собственный экспериментальный материал, анализ собственных данных и вытекающие из него выводы». Конечно, довольно сложно требовать от школьников, особенно среднего звена, чтобы их проекты во всем отвечали подобным требованиям, по крайней мере, в части глубины содержания и анализа. Подобная работа требует учета индивидуальных данных ученика, что возможно осуществить на первом – диагностическом – этапе выполнения научно-исследовательской работы. Именно на этом этапе важна работа предполагаемого руководителя научного проекта, от которого требуется, как пишет Жилина Е.В., «найти ученика, у которого было бы желание, интерес, способности к выполнению исследовательской работы через наблюдение, диагностику на уроках, внеклассных мероприятиях, собеседования».

Не менее важным для успеха будущего проекта является второй, теоретический, этап, поскольку на нем выполняется «анализ проблемы,

определение источников информации, постановка задач, составление плана работы по теме исследования».

Третий этап работы над проектом должен знаменоваться важными действиями ученика в написании проекта. Этот этап очень трудоемкий, в ходе его реализации решаются весьма важные задачи исследования. Во-первых, определяется область исследования, то есть та сфера науки, в которой находится объект исследования. Например, в проекте «Пандемия COVID19 и ее влияние на развитие современной этимологии» мы читаем: *Изучением неологизмов занимается наука неология.*

Еще одна важная задача этого этапа исследования - определение проблемы и темы исследования. Важность этого момента в работе объясняется тем, что «правильная постановка и ясная формулировка проблемы исследования ...определяют стратегию исследования, направление научного поиска». Например, Проблема формирования языковой личности школьника; проблемы перевода фразеологических единиц и т.п.

Следующий шаг в работе над проектом – определение темы исследования, которая, как известно, имеет более узкий характер, чем проблема. Тему можно определить, как ракурс, в котором рассматривается проблема исследования. Тема должна быть емкой и в то же время, краткой и конкретной. Например, Гендерные особенности в рассказах Василия Макаровича Шукшина; Лакуны как этнокультурный феномен; Космонимы в русском и казахском языках и др.

Определенные трудности в подготовке научного проекта вызывает выбор объекта и предмета исследования, которые ученики не всегда четко различают. Задача научного руководителя в этой части работы объяснить, что «объект исследования – это процесс или явление, порождающее проблемную ситуацию, а предмет исследования - это часть объекта, которую можно преобразовать, чтобы объект изменился». Не во всех рассмотренных нами проектах представлены оба эти компонента работы. Например, в проекте «Стендап – профессиональное испытание для журналиста» выделен *объект* исследования: стендап-репортаж как новый жанр репортажа, но не сформулирован предмет. Наоборот, в проекте «Межкультурный диалог в сетевой литературе (на материале поэтических текстов)» мы видим предмет исследования – художественные образы в стихотворениях, отражающие различные национальные культуры, но отсутствует объект. Думается, что в этих случаях можно говорить о упущении научного руководителя проекта.

Особо следует отметить, что школьники могут путать понятия «объект» и «предмет» исследования. Например, в проекте Әбілді Рузия «Языковой портрет современного школьника» автор пишет: «**Объектом** данного исследования является материал опросника школьников 8-9-ых классов с казахским языком обучения. **Предметом** исследования стал лексикон учащихся». Так как лексикон – более широкое явление, то он и должен был стать объектом данного проекта.

На этом же третьем этапе подготовки проекта решается задача формулировки цели и задач исследования. Важно четко ставить и формулировать цель своей работы, осознавая, что это конечный результат, которого бы хотел достичь исследователь при завершении своей работы. Обычно цель описывают словами «доказать - обосновать - разработать - объяснить - определить – установить». Ученик – автор проекта - должен понимать, что из поставленной цели вытекают задачи исследования. Задача исследования определяется как выбор путей и средств для достижения цели. В формулировке задач используют слова «провести анализ (мониторинг, социологический опрос, интервью и т.д.) - выявить - определить - установить - изучить». Например, в проекте «Гендерные особенности в рассказах Василия Макаровича Шукшина» (Людилина Е.) мы видим: **Цель** научной работы: определить гендерные особенности во взаимоотношениях мужчин и женщин в рассказах В. Шукшина.

Задачи:

1. Изучить научную литературу, необходимую для исследования творчества В.М. Шукшина.
2. Выделить и проанализировать способы проявления в тексте гендерной позиции автора.
3. Провести анализ обращений друг другу героев рассказов.

В проекте Карабаева Абильтмансура «Речевой портрет современного политика (на материалах выступлений Президента РК К.К. Токаева)» также четко поставлены цель и задачи исследования: **Цель** работы – исследовать речевой портрет Касым-Жомарта Кемелевича Токаева.

Задачи:

- 1) Описать такие теоретические понятия, как «языковая личность», «речевой портрет»;
- 2) Выявить лексические, фразеологические, морфологические, синтаксические особенности оформления устных и письменных текстов исследуемой личности;
- 3) Разработать алгоритм анализа речи публичной языковой личности.

Метод исследования - это способ достижения цели исследования. Методы исследования делятся на теоретические (сравнение, моделирование, классификация, систематизация) и эмпирические (изучение и анализ литературы, наблюдение, социологический опрос, тестирование, мониторинг, анкетирование, интервью).

В вышеназванном проекте Речевой портрет современного политика (на материалах выступлений Президента РК К.К. Токаева)» автор так описывает использованные в работе методы: «В работе использованы методы: метод сплошной выборки при выявлении лексического состава речи личности; метод наблюдения при сборе языкового материала; описательный при рассмотрении понятия «речевая характеристика»; контекстуальный анализ при выявлении языковых особенностей; метод классификации; проективный метод в разработке алгоритма анализа речи публичной личности».

Глубокое описание методов исследования мы видим в проекте «Концепт «солнце» в индивидуально-авторской картине мире Ф. М. Достоевского (на материале романа «Преступление и наказание»). Автор пишет следующее:

«Решение поставленных задач осуществлялось при помощи следующих методов:

а) описательного метода (включающего в себя анализ и дифференциацию языкового материала, а также синтез полученных в ходе исследования результатов);

б) сопоставительного метода (при дифференциации изучаемого объекта и сходных с ним явлений);

в) дистрибутивного метода (при изучении окружения единиц в тексте);

г) количественно-симптоматического метода (при обнаружении количественной представленности структурных моделей компонентного состава, семантических групп);

д) метода семантической идентификации (при толковании значений языковых единиц);

е) методы компонентного и контекстологического анализа, а также приемы лингвокультурологической интерпретации».

Мы видим прямую связь между такими факторами, как тема, класс и возраст ученика, место обучения. Скажем, научные проекты учеников НИШ Павлодара, специализированных школ и гимназий города отличаются значительно более высоким качеством, что объясняется объективными причинами, а именно более высоким

уровнем знаний и подготовки учащихся таких школ по сравнению с их ровесниками из обычных городских или сельских школ.

Последний вид работы на третьем этапе - составление плана исследования, поиск и отбор информации по теме исследования.

4. На четвертом практическом этапе работы идет собственно выполнение проекта, его текстовое оформление по плану работы. Учитель-руководитель на данном этапе выступает в роли консультанта и помощника.

Завершающий этап исследования называется рефлексивным, на нем автор проектов готовят свои доклады по теме исследования, презентации для защиты научно-исследовательской работы.

Итак, нами рассмотрены все этапы работы учеников над научными проектами. Роль научного руководителя в этой деятельности весьма велика. В ходе анализа фактического материала исследования мы не могли обратить внимания на разное качество проектов как с содержательной точки зрения, так и с точки зрения структуры и оформления вплоть до технических параметров.

Нам хотелось привести фрагмент из проекта учеников Нуразбековой С., Аббасова Р. «Стендап – профессиональное испытание для репортера», в котором они показали этапы своей работы над проектом. В частности, так описывается первый этап их работы:

I этап. Подготовка к исследовательской работе

- ✓ нашли проблему – то, что на наш взгляд нужно изучить и исследовать.
- ✓ определили тему исследовательской работы;
- ✓ сформулировали цель работы и поэтапно расписали задачи;
- ✓ выбрали пути решения проблемы;
- ✓ составили вместе с учителем план работы для реализации своего исследовательского проекта.

Заметим, что описание этапов исследования встретилось лишь в трех проектах, и наиболее подробно и продуманно это сделано именно в вышеназванном проекте.

Итак, научно-исследовательская работа школьников представляет собой многоаспектное явление, так как включает в себя «учебно-исследовательскую работу, внеклассную научно-исследовательскую и научно-организационную работу, связанную с приобретением, обогащением исследовательского опыта и процессами стимулирования и развития научной деятельности» [2, с. 130].

Выполнение научных проектов тоже входит в содержание научно-исследовательской деятельности школьников. Как справедливо

отмечает Аксенова М.А., «именно вовлеченность учащихся в научно-исследовательскую деятельность в процессе обучения становится их новообразованием, когда они начинают «добывать» собственные знания, выполняя различные исследовательские проекты. В процессе выполнения исследовательской деятельности учащийся из объекта деятельности превращается в субъект, который может творить и создавать новое знание, что является важным фактором его развития» [2, с. 131].

Ученые подчеркивают, что «работа над научным проектом... позволяет создать условия для освоения новых типов деятельности учащимися, развития творческих способностей и научного мышления, умения открывать новое» [3, С. 243]. В основу проектного обучения заложены принципы проведения научного исследования. Недаром его относят к технологиям XXI века, предусматривающим, прежде всего, умение адаптироваться к стремительно изменяющимся условиям жизни человека постиндустриального общества. В.В. Гузеев отмечал: «... Проектное обучение поощряет и усиливает истинное учение со стороны учеников, расширяет сферу субъективности в процессе самоопределения, творчества и конкретного участия ...» [4].

При рассмотрении вопроса об организации проектной деятельности школьников хотелось бы остановиться на следующем моменте. Исследователь Абдулова Г.К. указывает, что «в педагогической литературе нередко понятия «исследовательская деятельность» и «проектная деятельность», «исследовательский метод обучения» и «метод проектов» используются как синонимы, хотя между ними имеется существенная разница» [5]. Представляется справедливым ее указание на необходимость «уточнения содержания понятий «проект» и «исследование», в том числе в контексте их преломления в образовательном пространстве» [5]. Нам близка точка зрения исследователя Е.С. Полат, подчеркивающего, что «важно не отождествлять содержание понятий «проект как результат деятельности» (определенное ее оформление) и «проект как метод познавательной деятельности». Исследовательская деятельность может выступать одним из направлений работы в рамках проекта [6, с. 194]. Для учителя – руководителя проекта школьника – важно помнить, что работа над проектом «предусматривает не просто достижение того или иного результата, оформленного в виде конкретного практического выхода, но организацию процесса достижения этого результата» [6, с. 196].

Важно учитывать то обстоятельство, что исследовательская работа школьников прежде всего имеет учебный характер. Для такой работы главной целью является развитие личности, а не получение

объективно нового результата, как в науке. Если в науке главной целью является получение новых знаний, то в школе цель исследовательской деятельности учащихся состоит в приобретении ими функционального навыка исследования как универсального способа освоения действительности, развитии способности к исследовательскому типу мышления, активизации личностной позиции учащегося в образовательном процессе на основе приобретения субъективно новых знаний (т.е. самостоятельно получаемых знаний, являющихся новыми и лично значимыми). Все эти моменты как раз и предполагают нормативные документы, которыми руководствуются казахстанские школы в своей деятельности.

Зарубежные исследователи также говорят о необходимости научной работы школьников: «School need to develop students in terms of scientific knowledge and promote them make thinking critically, doing empirically based on nature of science, scientific (Школе необходимо развивать учащихся в плане научных знаний и способствовать формированию у них критического мышления, эмпирической деятельности, основанной на природе науки, научной грамотности) [7, с. 252].

Представляет практический интерес опыт учителей русского языка и литературы, которые непосредственно работают со школьниками в сфере научно-исследовательской деятельности. Так, учитель русского языка и литературы Хворова О. В., исходя из своего личного опыта руководства НИР школьников, пишет: «При организации исследовательской деятельности возникают следующие проблемы:

- развитие исследовательских умений учащихся блокируется преобладанием репродуктивных методов в их обучении, установкой обучающихся на передачу, а обучаемых на усвоение готовых знаний;

- основным видом исследовательской деятельности учащихся чаще всего выступают рефераты, доклады, сочинения, которые не становятся по-настоящему творческими в силу шаблонности тематики и сведения к минимуму решения исследовательских задач;

- учащиеся практически не включаются в поисковую деятельность из-за нехватки свободного времени и их загруженности;

- исследовательские умения вырабатываются стихийно, без учета их структуры и логики развития, что тормозит у школьников формирование творческих способностей» [8].

Исследователь Кайсагалиева Г.С. называет еще одну из серьезных проблем в организации эффективной научной работы казахстанских школьников, состоящую в «падении интереса к учебе при переходе из уровня начального класса в среднее звено». А ведь еще

Л.С.Выготский указывал, что в силу психолого-возрастных особенностей исследовательская деятельность наиболее продуктивна именно в подростковом возрасте, в частности, при работе с учащимися 7-9 классов [9].

С вышеназванными аналогичными проблемами приходится сталкиваться и нам при руководстве научной работой школьников. Данное обстоятельство также позволяет нам говорить об актуальности нашего исследования, в котором рассматриваются и некоторые проблемы организации НИР школьников на современном этапе

Итак, рассматривая вопросы организации и осуществления научной работы школьников, мы должны учитывать, что она имеет свою специфику в отличие от научной деятельности собственно ученых. Проектно-исследовательская деятельность учащихся - это целенаправленная деятельность, осуществляемая с определенной целью, по конкретному плану, направленная на решение поисковых, исследовательских, практических задач по любому направлению содержания образования. Ученые-методисты подчеркивают, что «в области школьных конкурсов чаще всего приоритет отдается именно проектам, в то время как исследовательские работы могут служить эффективным инструментом развития интеллекта и креативности ребенка в обучении» [10].

Следует обратить внимание еще на один момент, связанный с проблемами организаций проектной деятельности школьников в предметных областях. В нашем случае речь идет о необходимости учитывать определенное в Государственном стандарте среднего образования Содержание образовательной области "Язык и литература". Как указано в стандарте, это содержание «обеспечивает использование межпредметных связей с другими языковыми и неязыковыми учебными дисциплинами; успешную социализацию обучающихся; развитие языковых навыков обучающихся в соответствии с их возрастными особенностями, потребностями и интересами; понимание важности изучения языков в современном мире; развитие духовно-нравственных ценностей; понимание целостной картины полиязычного и поликультурного мира; установление межличностных и межкультурных контактов в процессе общения; воспитание уважения к различным точкам зрения через ознакомление с культурами других стран; умение самостоятельно работать с различными информационными источниками на изучаемом языке, в том числе с Интернет-ресурсами; развитие и использование творческого и критического мышления» [11]. Следовательно, при определении тематики и проблематики научных проектов по русскому языку и литературе их

предполагаемые научные руководители должны соотносить предлагаемые темы с содержанием этой образовательной области.

Что касается анализируемых нами научных проектов школьников по русскому языку и литературе, можно сказать, что их темы полностью отвечают вышеперечисленному содержанию. Это можно видеть и по темам научных проектов, например, «Может ли вольный перевод стихотворения быть достоверным? (на материале вольного перевода В. Семерьянова)», «Публичный текст как инструмент влияния на общественное мнение (на материале Послания Президента РК К.К.Токаева от 16.03.2022 года)», «Актуальные темы сетевой литературы», «Лакуны как этнокультурный феномен» и др.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Организация научно-исследовательской работы школьников. Учебная программа. Казанский (Приволжский) федеральный университет, Казань. 2014. 17 с.
2. Аксенова М. А. Педагогические проблемы организации научно-исследовательской деятельности учащихся // [https:// cyberleninka.ru/ article/ n/ pedagogicheskie-problemy-organizatsii-nauchno-issledovatel'skoy-deyatelnosti-uchaschihsya](https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-problemy-organizatsii-nauchno-issledovatel'skoy-deyatelnosti-uchaschihsya) с. 130-139
3. Каражигитова Т.А., Туржигитова Г.Ж. Научные проекты школьников: организация обучения //Материалы X Международной научно-практической конференции «Информация и образование: границы коммуникаций»5-8 июля 2018 года. Горно-Алтайский государственный университета (Республика Алтай) С. 242 – 244.
4. Мехова, А.И.; Туркестанова, А.С.; Маленко, Е.А. Психологические особенности использования технологии проектного обучения в начальной школе. URI: <http://localhost:8080/xmlui/handle/123456789/6857>Дата: 2023-03-15
5. Абдулова Г.К. Криволапова М.О. Мещанова А.Г. Проектно-исследовательская деятельность естественно-научного направления учащихся НИШ // Вестник Северо-Казахстанского университета им. Манаша Козыбаева, 2018, № 1. С. 178-188.
6. Полат Е.С. Метод проектов: история и теория вопроса. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования.– М.: Изд. центр «Академия», 2010. – С. 193–200.
7. Panas M., Nuangchalem P. Learning Outcomes of Project - Based and Inquiry - Based Learning Activities / /Online Submission. - 2010. - Т. 6. - №. 2. - С. 252 - 255.
8. О.В. Элементы исследовательской деятельности на уроках русского языка в 8-9 классах <https://infourok.ru/tvorcheskij-otchet-po-teme-elementy-issledovatel'skoj-deyatelnosti-na-urokah-russkogo-yazyka-v-8-9-klazah-4885098.html>
9. Выготский Л.С. Психология. М.: АПРЕЛЬ-ПРЕСС, ЭКСМО-ПРЕСС, 2002. – 1002 с.
10. Абдулова Г.К. Криволапова М.О. Мещанова А.Г. Проектно-исследовательская деятельность естественно-научного направления учащихся

НИИШ // Вестник Северо-Казахстанского университета им. Манаша Козыбаева, 2018, № 1. С. 178-188.

11. Государственный общеобязательный стандарт основного среднего образования. Приложение 3 к приказу Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348.

ОРТА МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕ МОДАЛЬДІЛІКТІ БІЛДІРУ ТӘСІЛДЕРІН ЗЕРДЕЛЕУ

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Сатилова Аяна Ерланқызы

ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының кандидаты,

оқытушы-сарапшы Раисова Айгуль Бектуровна

Аңдатпа. Бұл мақала орта мектепте ағылшын және қазақ тілдерінде модальділікті зерделеу әдістемесін қарастырады. Мақалада модальділікті оқытудың жалпы принциптері келтірілген, сонымен қатар екі тілде де модальділікті зерттеу ерекшеліктеріне салыстырмалы талдау жасалған. Оқыту әдістемелерін және әртүрлі оқу ресурстарын пайдалануды қоса алғанда, ағылшын және қазақ тілдеріндегі модальділікті зерделеу ерекшеліктері қамтылған. Қорытынды орта мектепте модальділікті тиімді оқыту үшін маңызды негізгі аспектілерді көрсетеді.

Аннотация. Данная статья рассматривает методику изучения модальности на английском и казахском языках в средней школе. В статье представлены общие принципы обучения модальности, а также проведен сравнительный анализ особенностей изучения модальности на обоих языках. Освещены специфика изучения модальности на английском и казахском языках, включая методики преподавания и использование различных учебных ресурсов. Заключение подводит итоги и выделяет ключевые аспекты, которые важны для эффективного обучения модальности в средней школе.

Annotation. This article examines the methodology of studying modality in English and Kazakh in secondary school. The article presents the general principles of modality learning, as well as a comparative analysis of the features of modality learning in both languages. The specifics of studying modality in English and Kazakh languages, including teaching methods and the use of various educational resources, are highlighted. The conclusion summarizes and highlights the key aspects that are important for effective modality teaching in secondary school. Кілт сөздер: модальділік, әдістеме, ұстанымдар, интерактивті сабақтар, салыстырмалы талдау. Ключевые слова: модальность, методика, принципы, интерактивные уроки, сравнительный анализ. Keywords: modality, methodology, principles, interactive lessons, comparative analysis.

Ағылшын және қазақ тілдерінде коммуникативті дағдыларды қалыптастыруда маңызды рөл атқаратын тілді оқытудың негізгі аспектісі – модальділік. Модальділікті білдіруді үйрену грамматикалық

құрылымдарды терең түсінуге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың тілдік репертуарын байытады, олардың дұрыс және тиімді сөйлесу қабілетін дамытады. Қазіргі білім беру жағдайында модальды оқыту әдістеріне қатысты мәселелер өзекті бола түсуде. Олардың ішінде орта мектепте ағылшын және қазақ тілдеріндегі модальділікті зерттеу тәсілдерін салыстырмалы талдаудың маңызы ерекше. Бұл тілдер арасындағы модаль етістіктердің құрылымындағы, қолданысы мен мағынасындағы айырмашылықтар оқу тиімділігіне және оқушының түсінуіне әсер етуі мүмкін. Бұл зерттеудің мақсаты модальділікті зерттеудің теориялық негіздерін зерделеу, сонымен қатар ағылшын және қазақ тілдерінде модальділікті оқытудың тиімді әдістерін енгізу бойынша орта мектеп мұғалімдеріне практикалық ұсыныстар беру болып табылады. Осы екі тіл арасындағы салыстырмалы талдауды талқылау модальділікті оқытудағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды ашады, бұл өз кезегінде оқу процесін жақсартуға көмектеседі. Жалпы білім беретін мектепте ағылшын және қазақ тілдерінде модальділікті білдіру тәсілдерін зерттеу тілдік білім беру саласындағы өзекті мәселелерді көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың көптілді және көпұлтты әлемде сәтті қарым-қатынасын жеңілдеті отырып, олардың тілдік құзыреттіліктерін дамытудағы маңызды қадам болып табылады. Модальділікті тілдік білім беру контекстінде зерттеу лингвистика және білім беру салаларындағы белсенді зерттеулердің пәні болып табылады. Көптеген зерттеулер модальділіктің әртүрлі аспектілеріне, соның ішінде оның грамматикалық құрылымына, семантикалық мағыналарына және сөйлеудің әртүрлі жанрларында практикалық қолданылуына назар аударады. Бұл зерттеулер модальділікті оқытудың тиімді әдістерін анықтауда және білім беру бағдарламаларын әзірлеуде маңызды рөл атқарады. Ең алдымен, модальділік саласындағы зерттеулер модальды етістіктердің грамматикалық ерекшеліктерін талдауға және олардың әртүрлі жағдайда қолданылуына бағытталған. Бұған модаль етістіктердің қолданылатын синтаксистік құрылымдарын, сондай-ақ олардың басқа грамматикалық элементтермен тіркесімділігін зерттеу кіреді. Мұндай зерттеулер тіл мұғалімдеріне модальділіктің құрылымы мен қызметін жақсы түсінуге және тиімдірек оқу материалдарын әзірлеуге көмектеседі. Модальдіктің грамматикалық аспектілерімен қатар, зерттеулерде модальды етістіктердің семантикалық мағыналары мен олардың сөйлеудегі әртүрлі мағына реңктерін беруге әсері де қарастырылды. Мәлімдемелердің эмоционалды бояуы, сенімділік немесе күмәнділік дәрежесі, оқиғалар мен әрекеттердің мүмкін немесе мүмкін еместігін білдіру сияқты аспектілер талданады. Бұл зерттеулер оқушыларға

эртүрлі модальды етістіктер арасындағы нәзік айырмашылықтарды түсінуге және оларды контексте дұрыс қолдануға көмектеседі [1, 106 б.]. Сонымен қатар, тіл біліміндегі модальділікке қатысты зерттеулер сөйлеудің эртүрлі жанрларында, мысалы, ауызекі және іскерлік сөйлеуде, академиялық мәтіндер мен әдеби шығармаларда модальді етістіктердің практикалық қолданылуын талдауды қамтиды. Бұл мұғалімдер мен оқушыларға эртүрлі коммуникациялық жағдайларда модальділікті қолданудың өмірден алынған мысалдарын көруге және тілді эртүрлі контексттерге бейімдеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Жалпы, тілдік білім берудегі модальділік мәселелеріне арналған зерттеулер тілді оқыту мен оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін дамытуда маңызды рөл атқарады, оқушылардың тілдік құзыреттілігін дамытуға және тілдік білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі модальділікті зерттеу модальды етістіктерді оқыту мен қолдану тәсілдерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көрсететін қызықты зерттеу саласы болып табылады. Екі тілдің де өзіндік ерекшеліктері болғанымен, модальділікті оқыту мен түсінуде бірқатар ұқсастықтар, сондай-ақ айырмашылықтар бар. Ағылшын тілі мен қазақ тіліндегі модальділікті зерттеудің негізгі ұқсастықтарының бірі модальді етістіктердің сөйлеуде іс жүзінде қолданылуына мән беру. Екі жағдайда да оқушылар тек грамматикалық құрылымдарды ғана емес, сонымен қатар мүмкіндік, міндет, қалау, т.б. сияқты эртүрлі мағыналарды білдіру үшін модальды етістіктерді қалай қолдану керектігін үйренеді. Бұл әдіс оқушыларға модаль етістіктердің қолданылатын және қолданылатын контексттерді жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Дегенмен, ағылшын және қазақ тілдеріндегі модальділікті зерттеу тәсілдерінде де айырмашылықтар бар. Мысалы, қазақ тілінде модальділік көбінесе модальды етістіктер арқылы ғана емес, басқа да грамматикалық және лексикалық құралдар, яғни көмекші етістіктер арқылы айтылады. Бұл ерекшелік қазақ тілінде модальділікті оқыту кезінде мұғалімдер тарапынан ерекше назар аударуды талап етеді және оқушылардың тілдің осы аспектісін меңгеру қиындығына әсер етуі мүмкін. Тағы бір маңызды ерекшелік – қазақ тіліндегі модальды етістіктердің ағылшын тілімен салыстырғанда қолданылу ерекшелігі. Мысалы, қазақ тілінде ағылшын тіліндегі тікелей баламасы жоқ немесе ұқсас, бірақ мағыналары бірдей емес модаль етістіктердің бірқатары кездеседі. Бұл оқушыларға қазақ тіліндегі модальдықтарды меңгеруде қосымша қиындықтар туғызуы мүмкін және олардың қолданылуын түсіндіруде мұғалімдерден ерекше назар аударуды талап етеді. Осылайша, ағылшын және қазақ тілдеріндегі модальділікті зерттеудің салыстырмалы талдауы

модальділікті меңгеру мен түсіну контекстінде осы тілдердің әрқайсысының ортақ белгілерін де, ерекшеліктерін де анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әр тілдің ерекшеліктері мен оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, оқу материалдары мен оқыту әдістерін әзірлейтін мұғалімдер үшін пайдалы болуы мүмкін [2, 25 б.]. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі модальділікті оқығанда осы құбылысты тиімді және терең түсінуге ықпал ететін бірнеше негізгі қағидаларды басшылыққа алу өте маңызды.

Біріншіден, контекстке мән беру маңызды. Модальділікті түсіну нақты қарым-қатынас жағдайлары мен мәтіндерді талдау арқылы жақсы игеріледі, мұнда модальды етістіктер мағынаның әртүрлі реңктерін беру үшін қолданылады. Сонымен қатар, оқушыларға модальділікті басқа грамматикалық және лексикалық элементтермен өзара әрекеттесетін кеңірек тілдік жүйенің бөлігі ретінде қарастыру пайдалы. Бұл оларға модальділіктің тілде қалай қолданылатынының тұтас бейнесін көруге көмектеседі. Практикалық тәсіл де маңызды рөл атқарады. Оқушылар модаль етістіктерді сөйлеуде және жазуда қолдану дағдыларын дамыту үшін алған білімдерін практикада қолдана білуі керек. Коммуникациялық аспектіні есте сақтау маңызды. Модальділікті зерттеу мақсаты оқушылардың әртүрлі жағдайларда тілде сәтті әрекеттесуге мүмкіндік беретін коммуникациялық дағдыларын дамытуға бағытталуы керек. Пікірталас, рөлдік ойындар және топтық жобалар сияқты оқытудың интерактивті әдістері оқушылардың белсенді әрекеттесуіне және оқу материалын тереңірек түсінуге ықпал етеді. Ақырында, интерактивті оқу бағдарламалары мен мультимедиялық материалдар сияқты заманауи технологияларды енгізу модальді оқыту үдерісін байытып, оны оқушылар үшін қызықты және қолжетімді ете алады. Осы модальды оқыту принциптерін қолдану тілдегі осы маңызды құбылысты сәтті меңгеруге және түсінуге ықпал ететін тиімді оқу ортасын құруға көмектеседі. Ағылшын тіліндегі модальділікті зерттеу білім беру бағдарламалары мен оқыту әдістерін жасау кезінде ескерілуі тиіс бірқатар нақты аспектілерді қамтиды. Бұл аспектілер ағылшын тілінің грамматикалық құрылымының қайталанбас ерекшеліктерімен де, модальды етістіктердің әртүрлі сөйлеу контекстінде кеңінен қолданылуымен де байланысты. Біріншіден, ағылшын тілі мүмкіндік, ықтималдық, кеңес, рұқсат және т.б. сияқты кең ауқымды мағыналарды білдіру үшін қолданылатын модальды етістіктердің бай жүйесімен танымал. Ағылшын тіліндегі модальділікті зерттеудің маңызды бөлігі оқушыларды сөйлеудің әртүрлі стильдері мен жанрларында модальді етістіктердің қолданылу ерекшеліктерімен таныстыру болып табылады.

Мысалы, модальды етістіктер ауызекі тілде кеңес немесе болжам айту үшін, ал іскерлік сөйлеуде сенім немесе күмәнді білдіру үшін қолданылады. Бұл оқушылардан сөйлеуді әртүрлі қарым-қатынас жағдайларына бейімдей алуды және әр жағдайда сәйкес модальды етістіктерді таңдауды талап етеді [3, 39 б.]. Сонымен қатар, оқу үдерісі барысында оқушыларға ағылшын тіліндегі модальділік туралы түсініктерін тереңдетуге көмектесетін әртүрлі оқу ресурстары мен материалдарының болуын ескеру маңызды. Бұл оқулықтар, онлайн курстар, аудио материалдар, әртүрлі жанрдағы мәтіндер және т.б. болуы мүмкін. Әртүрлі ресурстарды пайдалану табысты оқуға және модальділікті түсінуге ықпал ететін ынталандырушы және көп қырлы оқу ортасын құруға көмектеседі. Қазақ тіліндегі модальділікті зерттеудің тілдің осы аспектісіне арналған оқу әдістемесін жасағанда ескеру қажет бірқатар ерекше белгілер бар. Бастапқыда қазақ тілінде модальділікті білдіретін сан алуан құралдардың бар екенін, оның ішінде модальді етістіктерді ғана емес, септік, көмекші етістіктерді де айта кеткен жөн. Бұл қазақ тілін модальділік басым түрде модальды етістіктер арқылы білдіретін ағылшын тілінен ерекшелендіреді. Сондықтан да оқушылар үшін қазақ тіліндегі модальдікті зерттеу осы грамматикалық құралдардың сан алуандығына және олардың сөйлеудегі ерекше қызметтеріне ерекше назар аударуды талап етеді. Сонымен қатар, қазақ тіліндегі модальды етістіктер мен басқа да модальдік құралдардың қолданылу контекстік ерекшеліктерін ескерген жөн. Ағылшын тілінен айырмашылығы, қазақ тілінде модальды етістіктер семантикалық мағынаның ауқымы кеңірек болуы мүмкін және әртүрлі қарым-қатынас жағдайында қолданылады. Сондай-ақ қазақ тіліндегі әртүрлі сөйлеу мәнерлерінде және мәтін жанрларында модальді етістіктердің және басқа да модальдік құралдардың қолданылуына ерекше назар аудару қажет. Мысалы, ауызекі тілде модальды етістіктер кеңес немесе болжамды білдіру үшін қолданылса, жазбаша түрде сенімділік пен күмәнді білдіру үшін қолданылады. Бұл нюанстарды түсіну оқушыларға сөйлеуді әртүрлі қарым-қатынас жағдайларына тиімді бейімдеуге көмектеседі. Сонымен, қазақ тіліндегі модальділіктің зерттелу ерекшелігі оны білдіретін грамматикалық құралдардың сан алуандығымен, қолданылу контекстік ерекшеліктерімен және сөйлеу мәнері мен жанрындағы айырмашылықтармен байланысты. Осы аспектілерді ескере отырып, мұғалімдер қазақ тіліндегі оқушылардың модальділікті табысты меңгеруіне ықпал ететін тиімді оқыту әдістерін жасай алады. Жалпы білім беретін мектепте оқыту модальділігі осы жастағы оқушылардың ерекшеліктерін ескеретін және модальді етістіктерді қолданудың грамматикалық

құрылымдары мен контексттерін тиімді меңгеруді қамтамасыз ететін әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдануды талап етеді. Міне, осы процесте қолдануға болатын негізгі принциптер мен әдістер: Интерактивті сабақтар. Топтық пікірталас, рөлдік ойындар және топтық жобалар сияқты интерактивті оқыту әдістерін енгізу оқушылардың белсенді қатысуын ынталандыруға көмектеседі және меңгерілетін материалды іс жүзінде қолдануды қамтамасыз етеді. Мысалы, оқушылар әртүрлі кейіпкерлердің рөлін ойнай алады және өз пікірлерін, болжамдарын немесе кеңестерін білдіру үшін модальдарды пайдалана алады. Практикалық тапсырмалар. Оқушыларға модальды етістіктерді нақты жағдайларда қолдануды талап ететін тапсырмалар беру грамматикалық құрылымдарды практикада қолдану дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бұл қысқаша эссе жазуға, диалогтар құруға немесе модальділіктің көмегімен мәтіндерді талдауға арналған тапсырмалар болуы мүмкін.

Ойын техникасы. Ойын әдістері оқушылардың назарын аударудың және сабақта жағымды ахуал туғызудың тиімді әдісі болып табылады. Кроссвордтар, карта ойындары немесе онлайн викториналар сияқты әртүрлі ойындарды модальділік туралы білімді бекіту және сөздік пен грамматиканы дамыту үшін пайдалануға болады. Көрнекі құралдарды пайдалану. Суреттер, диаграммалар және диаграммалар сияқты көрнекі құралдарды пайдалану модальділік ұғымдарын визуализациялауға және оларды оқушылардың түсінуін жеңілдетуге көмектеседі. Мысалы, мұғалім әртүрлі сценарийлері бар суреттерді пайдалана алады және оқушылардан модальды етістіктерді пайдаланып суретте не болып жатқанын сипаттауды сұрай алады. Технологиялық интеграция. Интерактивті тақта, компьютерлік бағдарламалар және онлайн ресурстар сияқты заманауи технологияларды пайдалану сабақтарды қызықты әрі оқушыларға қолжетімді ете алады. Мысалы, мұғалім модальділікке үйрету үшін онлайн ойындарды немесе интерактивті оқулықтарды пайдалана алады. Осы әдістерді орта мектептерде оқыту модальділігінде қолдану табысты оқуға және оқушылардың коммуникативті дағдыларын дамытуға ықпал ететін ынталандырушы және тиімді оқу ортасын құруға көмектеседі. Қорыта айтқанда, ағылшын және қазақ тілдеріндегі модальділікті зерттеу тілдік білім беру үшін маңызды. Оқыту принциптері контекстік және жүйелік тәсілдер, практикалық бағыттылық, коммуникативті әдістер және технологияны пайдалануды қамтиды. Салыстырмалы талдау әрбір тілдің ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Оқыту әдістеріне интерактивті сабақтар, практикалық жұмыстар, ойын әдістері, көрнекі құралдар және

технологияны қолдану жатады. Бұл әдістер тиімді оқуға және оқушының дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зайнуллин М.В. Модальность как функционально-семантическая категория. Саратов, 1986. 2. Иванова И.П. История английского языка. СПб. 1999. 3. Иванова И.П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка: Учебник / - М.: Высш. школа, 1981.

**ПРИЕМЫ КОММУНИКАТИВНОГО ВЛИЯНИЯ
ТЕЛЕВИЗИОННОЙ РЕКЛАМЫ НА ПОКУПАТЕЛЯ**

Сулейменов Адлет Кымбатович

Магистрант международного университета Астана, г. Астана

Айдын Алдабердіқызы

научный руководитель: доктор PhD, г. Астана

Андатпа. Мақалада барлық бұқаралық ақпарат құралдарының теледидарлық жарнамасының өзектілігі көрсетілген. Тауарды немесе қызметті жылжытудағы теледидарлық жарнаманың рөлі мен маңызы, өйткені теледидар жарнамалық хабарламаны мақсатты аудиторияның әртүрлі түрлеріне жеткізудің тиімді әдістерінің бірі болып табылады, бұл аудиторияға барынша қол жетімділікті қамтамасыз етеді. Тұтынушының таңдауына әсер ететін теледидарлық жарнамада белсенді қолданылатын бірнеше әдістер қарастырылады.

Түйінді сөздер: теледидарлық жарнама, теледидарлық жарнама әдістері, жарнамалық мәтін.

Аннотация. В статье представлена актуальность телевизионной рекламы из всех средств массовой коммуникации. Роль и значение телерекламы в продвижении товара или услуги, так как телевидение является одним из эффективных способов доставки рекламного сообщения различным типам целевой аудитории, обеспечивая максимально возможный охват аудитории. Рассмотрены несколько приемов, активно используемых в телевизионной рекламе, которые влияют на выбор потребителя.

Ключевые слова: телевизионная реклама, приемы телерекламы, слоган, рекламный текст.

Abstract. The article presents the relevance of television advertising from all media of mass communication. The role and importance of TV advertising in the promotion of a product or service, since television is one of the most effective ways to deliver an advertising message to various types of target audience, ensuring the maximum possible audience coverage. Several techniques actively used in television advertising that influence consumer choice are considered.

Keywords: television advertising, TV advertising techniques, advertising text.

Сегодня телевидение по техническим возможностям многократно опережает любые другие каналы и средства массовой коммуникации.

Кроме того, по массовости аудитории ТВ также превосходит иные средства массовой коммуникации. По данным исследования международного коммуникативного агентства TNS около 90 % населения ежедневно получают информацию о событиях в мире с помощью телевидения. В отличие от других как радио, и периодическая печать телевидение сочетает в себе и зрительные, и слуховые образы. Благодаря этому свойству оно легко воспринимается телезрителями [1].

Зрелищность, разнообразие выбора транслируемых каналов, технические возможности монтажа видеозаписи — все это способствует росту популярности телевидения у населения, а, следовательно, и увеличению его влияния на людей. М. Маклюэн в своих работах выделяет телевидение из всех технических средств массовой коммуникации. По его мнению, «телевидение в недалеком будущем будет автоматически контролировать человечество», сейчас современный человек сильно подвержен манипуляциям, производимыми при помощи телевидения [2].

Посредством большого разнообразия технических средств, способов подачи информации и использования вербальных и невербальных приемов достигается максимальное влияние на аудиторию, формируются стереотипы общественного мнения, оценки и нормы восприятия действительности.

Медиа воздействие или рекламное воздействие является одной из главных коммуникационных технологий, отвечающих за формирование бренда и конкретных покупательских предпочтений у потребителей. Телевизионная реклама является самым эффективным видом рекламы преимущественно благодаря огромному охвату аудитории.

Синтез звука и изображения — еще одно преимущество данного вида рекламы. Однако рекламные ролики кратковременны и эпизодичны. Кроме того, не только изготовление, но и время их трансляции, учитывая многократное повторение роликов, имеют высокую стоимость.

Учитывая данные особенности, рекламодатели прибегают ко всем возможным приемам, чтобы максимально влиять на аудиторию и добиться желаемого результата.

Рассмотрим несколько приемов, активно используемых в телевизионной рекламе. Создание искусственной потребности, чтобы

потребитель купил товар, он должен захотеть его приобрести. Часто потребность в определенном товаре создается искусственно за счет многократного повторения рекламного ролика. Для достижения необходимого эффекта ролик должен учитывать психологические особенности своей целевой аудитории и внушать человеку идею о крайней необходимости рекламируемого товара. Для восприятия внушения прибегают, например, к такому методу как дробление телевизионных передач, включая в них блоки рекламы.

Сенсационность, данный прием основан на быстром чередовании сенсационных сообщений с целью распылить и лишить смысла информацию, что сильно мешает составить потребителю определенную оценку или мнение. У человека возникает чувство, что он не способен самостоятельно разобраться в этом, он становится пассивен и инертен. Как результат — снижение психологического уровня защиты потребителя и повышение уровня внушаемости [3].

Якорение в рекламных роликах активно используют данную технику нейролингвистического программирования. Якорь нейролингвистического программирования - это прочно установленная условно-рефлекторная связь. В случае телевизионной рекламы - связь между поступающей к потребителю информации и уже присутствующей у него ценностью. В рекламе кофе Jacobs Monarch заявляется, что «аромагия сближает», тем самым подчеркивая, что совместно выпитая чашка данного кофе располагает к возникновению взаимопонимания.

«Свобода выбора» разнообразие вкусов у продукта, различные варианты использования - с помощью данных приемов создают иллюзию свободы выбора у телезрителя. В реальности же потребителю предлагают один и тот же товар, с упором на то, что именно его вам и нужно купить [4]. По такой технологии, например, построена реклама круассанов «7 days». В их рекламной компании снято даже несколько однотипных рекламных роликов. Они показывают утро отдельного человека. Это разные люди: бизнесмен, студент, мечтательная девушка (зритель непременно узнает себя в одном из типов персонажей) - но одно остается неизменным - каждый из них начинает свой день с «7 days», просто с разным вкусом. Еще один способ имитации свободы выбора - сравнение объекта рекламы с «обычным» средством. Конечно, результат в ролике будет в пользу первого.

Например, сравнение в ролике стирального порошка ARIEL с «обычным» порошком премиум-класса.

Персонажи из истории, художественной литературы, мультфильмов для привлечения внимания к рекламному ролику часто

прибегают к использованию персонажей из истории, художественной литературы или мультфильмов. При выборе того или иного персонажа прежде всего учитывается целевая аудитория данного рекламного ролика. Например, реклама молочного ломтика Kinder Pingui.

Привлечение знаменитых людей для закрепления интереса и создания доверия у аудитории к рекламируемому товару часто используют метод привлечения известных актеров, певцов, деятелей искусства и т. д. Подсознательно это трактуется как подтверждение высокого качества предлагаемого товара. Товар представляется в рекламе таким образом, чтобы подчеркнуть его пользу (даже если она очень ограничена) и необходимость для человека. В конце обязательно следует призыв к действиям прямой или косвенный [4]. Например, в рекламе крема L'Oréal Возраст Эксперт Ингеборга Дапкунайте призывает телезрителей к покупке: «Я вижу результат. Попробуйте и Вы».

Привлечение специалистов этот прием схож с предыдущим, но вместо известных личностей приглашают ведущих специалистов в той или иной области. Это могут быть ведущие зубные врачи, академики, доктора, визажисты и т. д., например, «доктор биологических наук фитокосметолог лаборатории «Чистая линия» Позолотина В. Н». в рекламном ролике косметики «Чистая линия». Иногда данные «специалисты» представляют собой актеров-профессионалов и академиков-любителей, но это не так важно, если достигнут необходимый эффект на аудиторию.

Люди «из народа» данный прием также имеет своей целью закрепление интереса и создание доверия у аудитории к рекламируемому продукту. В данном случае «главными героями» являются домохозяйки, мамы, молодежь - то есть обычные люди. Часто данный прием используется в рекламе стирального порошка, отбеливателя, жевательной резинки и т. п. Главная задача - показать «народность» предлагаемого продукта [4].

Примером может служить реклама стирального порошка Tide. В ней мам спрашивали, чем они стирают детские вещи, довольны ли порошком и затем предлагали попробовать новый Tide и рассказать о результатах и впечатлениях. Язык символов Фрейда Сегодня теория Фрейда активно используется в рекламе. Она построена на непреднамеренном возникновении символов и инстинктов в нашем подсознании. Кадры, которые часто можно встретить в рекламных роликах, например, напитков, шоколада и других товаров: облизывание губ крупным планом, серия кадров с полураздетым женским телом и следующие за ними замедленные кадры само открывающейся бутылки газировки. Эти символы часто вводят намеренно, реже

неосознанно, в любом случае, они имеют место почти везде. Главный принцип заключается в следующем: «мозг отдыхает, подсознание работает».

Цветовая гамма, цвета воздействуют на нервную систему телезрителя и его сознание. Известно, что каждый цвет вызывает определенные подсознательные ассоциации. При правильном использовании цветовая гамма является сильным невербальным компонентом коммуникации. Например, одним из основных цветов Билайн является желтый. Желтый цвет настраивает на коммуникабельность. Этот цвет ассоциируется с открытостью и общительностью. Желтый - цвет теплый, он привлекает внимание, а также запоминается дольше других. Этот цвет хорошо подходит образу мобильной связи (в сравнении с прежним синим, холодным, пассивным цветом). Контраст с черным цветом еще больше усиливает привлекательность рекламного символа.

Музыка, музыка в рекламном ролике помогает вызвать у телезрителя нужные ассоциации и образы. Музыкальный образ должен быть связан со зрительным образом, чтобы в совокупности усилить эффект воздействия ролика. Ключевые моменты в рекламе выделяются мелодией, тембром, ритмом, регистром.

Например, музыка в роликах Билайн всегда соответствуют сюжету и концепции продвижения. Они такие же веселые, жизнерадостные и быстрые как предлагаемая компанией сотовая связь.

Рекламные тексты, в отличие от предыдущих приемов рекламные тексты являются вербальным компонентом коммуникации. Главное правило при составлении рекламного текста - если вы хотите в чем-то убедить потребителей, говорите с ними на их языке — языке, которым они пользуются, - при этом не стоит пренебрегать диалектами и жаргоном. Основная цель, которую преследуют при создании рекламного ролика — запомниться зрителям.

Язык рекламных текстов выделяется на фоне других функциональных образований, которые можно отнести к массовой информации применяемых в системах коммуникации. Качественный рекламный текст, в первую очередь, должен иметь правильное и четкое содержание. Для этого вовсе не обязательно применять обороты фразеологии или крылатые фразы. Иногда для рекламы достаточно одной короткой фразы, которая при этом может передать всю необходимую потребителю информацию.

Рекламный текст должен воздействовать на сознание конкретного человека, настойчиво призывая его совершить, посетить представление или заказать какую-либо услугу.

Таким образом, можно сделать следующий вывод. Телевидение является одним из мощнейших и эффективных способов доставки рекламного сообщения различным типам целевой аудитории, обеспечивая максимально возможный охват аудитории. За счет синтеза звукового и визуального восприятия телевизионная коммуникация приближена к формам межличностного общения, поэтому для аудитории именно телевидение ближе других средства массовой коммуникации стоит к прямому, двустороннему общению.

Несмотря на это качество оно стало приоритетным путем распространения информации для крупных рекламодателей, производителей товаров и услуг массового потребления. Для достижения максимального влияния на целевую аудиторию посредством рекламного ролика компании прибегают к вербальным и невербальным приемам различного рода.

Список использованной литературы.

1. Кузнецов Г. В., Цвик В. Л., Юровский А. Я. Телевизионная журналистика. М.: Высшая школа, 2002. - 304 с.
2. Маклюэн М. Понимание Медиа: внешние расширения человека / перевод с английского В. Г. Николаева. М.: Гипербория; Кучково поле, 2007. -464 с.
3. Науменко Т. В. Психологические методы воздействия на массовую аудиторию / Т. В. Науменко // Вопросы психологии. - № 6. - С.63–70.
4. Методы воздействия телерекламы [Электронный ресурс] // Контрреклама. URL: <http://kontreklama.go.ru/vozd.shtml>
5. Семенова, М. А. Приемы коммуникативного воздействия телевизионной рекламы на потребителя / М. А. Семенова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2018. № 5 (191). - С. 115-117.

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

А.М.Сыздыкова

*Ғылыми жетекші: Раисова А.Б., Ресей Федерациясының педагогик
ғылымдарының кандидаты, педагог-сарапшы
Әлкей Марғұланатындағы Павлодар педагогикалық
университеті, Павлодар қ.*

Әлеуметтік – гуманитарлық ғылымдарының қазіргі философиялық бағыттары:

1. Жаратылыстану ғылымы және мәдениет.
2. Жаратылыстану ғылымдарының жіктелуі. Физика жаратылыстану білімінің іргетасы ретінде.
3. Биология және дүниенің эволюциялық бейнесінің қалыптасуы.
4. Математика және жаратылыстану.
5. Астрономия және ғарыштың болашақ адамзат тың перспективалары. Космизм және антикосмизм: қазіргі пікір-таластар.
6. Техникалық ғылымдарының өзіне тән ерекшелігі және оның жаратылыстану, қоғамдық ғылымдар мен математика мен арақатынасы.

Ғылымның эмпириялық және теориялық құрылысынан басқа оның тағы бір құрылысы бар екенін атап көрсету қажет. Ол ғылымның негіздері деп аталады. Оның бұл құрылысына идеалдары (әрекетке бастайтын ішкі мақсаты), нормалары (қабыл алынған реті, тәртібі), критерийі (ақиқаттығының өлшеуіші) және принциптері кіреді — кез келген ғылымның эмпириялық негізі мен теориялық қондырмасы осыларға сүйенеді.

Ғылым негіздерінің құрылымын сипаттайтын үш негізгі құрамдас бөлігі бар. Олар, біріншіден, ғылыми зерттеу идеалдары, нормалары мен критерийлері, екіншіден, дүниенің ғылыми бейнесі (көрінісі), үшіншіден, ғылымның философиялық негіздері. Ғылым негіздерінің бұл құрамдас бөліктері өзара тығыз байланысты және бір-бірімен әрекеттестіктікте өмір сүреді.

Ғылым негіздері оның теориялық базисін құрады да оның гипотезалары, заңдары мен теориялары сол базиске сүйенеді.

Әрбір іс-әрекет сияқты ғылыми қызмет те нақты ғылыми проблемалардың пайда болуына байланысты оқтын-оқтын туып отыратын белгілі мақсаттарды басшылыққа алады. Екіншіден, белгілі бір жалпы танымдық құндылықты көздейді, атап айтқанда, ең алдымен

шындық туралы объективтік ақиқат білімге қол жеткізуді көздейді. Үшіншіден, болашақта практикалық қолданыс табуы мүмкін теориялар мен модельдер жасайды.

Бұл мақсаттар мен құндылық бағдарлары ғылыми зерттеудің идеалдары мен нормалары арқылы шындыққа айналады. Бірақ ол идеалдар мен нормалар ғылымның тарихи дамуы барысында өзгеріссіз қалмайды, елеулі өзгерістерге ұшырап отырады, әсіресе ғылымдағы революциялар кезінде ғылымилықтың идеалы және әсіресе ғылыми зерттеудің нормалары өзгереді. Ертедегі гректер, мәселен, дәлелді ақиқат білімді — «эпистеманы» ғылымилықтың идеалы деп жариялады. Бұл идеал Евклид құрастырған геометрияның бірінші аксиомалық жүйесінде — оның «Бастамаларында» нақты іске асқаны белгілі. Онда барлық белгілі геометриялық білімдер логикалық дедукцияның көмегімен дәлелдеуді қажет етпейтін аксиомалардан қорытып шығарылды.

Ертедегі гректердің ғылыми білімді құрудағы аксиомалық және дедукциялық идеалын ертедегі мысырлықтардың ғылымға дейінгі идеалымен салыстырса, олардың арасындағы орасан зор айырмашылықты байқамау мүмкін емес: мысырлықтар дәлелдеудің, қорытындылаудың орнына нақты жекеше есептерді шығарудың мысалын келтірген немесе геометриялық дәлелдеудің орнына сызба чертежін келтіріп, «қараңыз!» деп жазып қойыпты. Ертедегі вавилондықтардың математикасы да осындай ғылымға дейінгі сипатта болған. Сондықтан ертедегі гректердің өздерінен бұрынғышардың эмпириялық, қолданбалы математикасын теориялық ғылымға айналдыруын бүкіл адамзат алдындағы сіңірген аса зор еңбегі деп санау қажет. XVII ғасырда пайда болған жаңа ғылым математикалық ғылымдағы гректердің дәлелділік және негізділік идеалын қайта қалпына келтірумен бірге табиғат құбылыстарын зерттеуде ғылымилықтың жаңа идеалын жасауға тиіс болды. Ол идеалдың негізін құрған табиғат құбылыстарын оңашалап бақылаудың нәтижесін дәл талдауға негізделген эксперименттік әдіс және оларды математикалық тұрғыдан өңдеу әдісі болды. Бұл әдістерді ғылыми зерттеуге енгізген Галилейдің механикалық қозғалысты зерттеуге арналған алғашқы эксперименттері ортағасырлық ғалымдардың ойдан шығарылған схоластикалық қағидаларына және натурфилософиялық гипотезаларға қарсы бағытталғандығы белгілі. Галилей мен Ньютон тұжырымдаған механиканың негізгі заңдары көп уақыт бойы абсолюттік ақиқат деп есептелді, өйткені XVII—XVIII ғғ. Жаратылыстанудың ғылымилығының идеалы ғылыми заңдардың күмәнсіз ақиқаттығына және зерттеу әдістерінің дұрыстығына талассыз сену еді. Сондықтан да ғылыми

идеалдары мен нормалары, әдістер дүниетану қызметінің басқа формаларының ішіндегі ең қолайлысы, сенімдісі деп есептелді. XVII ғасырда ағылшынның жаратылыс зерттеуші философы Фрэнсис Бэкон эмпириялық ғылымдар саласында аса маңызды зерттеу әдісі ретінде индукцияны ұсынғаны белгілі. Дедукцияны, атап айтқанда Аристотельдің силлогизмдік дәлелдеу әдісін, ол табиғатты зерттеу үшін мүлдем жарамсыз деп есептеді. Сөйтіп Аристотельдің дедукциялық әдістері тұжырымдалған «Органон» атты еңбегіне қарама-қарсы «Жаңа органон» деген еңбек жазып, онда индукциялық зерттеудің қарапайым әдістерін баяндап берді. Алайда Бэкон дедукция мен математиканың ғылыми зерттеудегі рөлін, мысалы эксперименттің нәтижесін талдаудағы математиканың рөлін, түсінбеді. Ол өзінің индукциялық әдісін ғылымда жаңа ақиқат білімдерді ашудың қателестірмейтін ең сенімді әдісі деп сыңаржақ түсінді.

XVII ғ. француз ғалымы, аналитикалық геометрияның жасаушысы көрнекті рационалист-философ Рене Декарт Бэконның индукциялық әдісіне қарама-қарсы дедукциялық әдісті дүниетанудың ең сенімді әдісі ретінде ұсынды. Ол ғылыми танымда қарапайым анық пікір айтудан бастап, олардан күрделі пікірлерді тұжырымдап шығаруды ұсынды. Бұл мақсатты іске асыру үшін, оның пікірінше, ойлаудың екі қабілеті: дедукция және интуиция қажет. Интуицияның көмегімен аса қарапайым және анық ақиқатты танып біліп, олардан дедукцияның ережелері бойынша барлық басқа ақиқаттар тұжырымдалады. Бұл әдістің сипаты — теоремалар ақиқаттығы анық аксиомалардан шығарылатын математикалық таным үшін аса дәл келеді. Ғылым әдісінің дедукциялық сипаты жөніндегі Декарттың идеяларын XVIII ғ. немістің математик-философы Г.В.Лейбниц әлдеқайда кеңірек негізде өрі қарай дамытып, пікірлеуді есептеу түрінде түсіндіруге тырысты. Осы жөнінен алғанда ол қазіргі математикалық логиканың бастамасын салушы деп саналады.

XIX ғасырдың аяғында классикалық ғылымның идеялары айтарлықтай өзгерген жоқ, тек позитивизм философиясы ғана ғылыми танымда құбылыстарды түсіндірумен ғана шектеліп, олардың мәнін ашудан бастартуға шақырғаны болмаса. Позитивизмнің негізін салушы О.Конт құбылыстардың қалай болатынын ғана зерттеп, не себепті олай болатынына көңіл аудармауға шақырды, бірақ мұны ғалымдар қолдамады. Ғалымдардың көпшілігі құбылыстардың себептерін зерттеп, олар бағынатын заңдарды ашты. Тек кейбір позитивистер ғана табиғи жағдайда бақылауға болмайтын объектілерді пайдаланбауға шақырды, мәселен, физик Эрнст Мах атом-молекулалық теорияның жаратылыстануда қолданылуын сынады.

XIX ғ. аяғында — XX ғ. басында элементтердің табиғи радиоактивтігінің ашылуына байланысты жаратылыстануда болған революциядан кейін жағдай түбірінен өзгереді. Осы өзгерістің нәтижесінде атом материяның бөлінбейтін ең ұсақ бөлшегі емес екендігі анықталды, энергияның кванттары ашылды, кеңістік пен уақыт жайындағы ұғымдар т.б. өзгерді.

Мұның бәрі классикалық ғылымда сөзсіз ақиқат деп келген ғылыми заңдылықтар тек салыстырмалы ғана ақиқат екендігін көрсетті. Сондықтан ғылымилықтың бұрынғы идеалы қатаң сыналып, қайта қаралды, сөйтіп ғылыми ақиқаттың салыстырмалылық сипаты, ғылым мен практиканың XX ғасырдағы даму деңгейіне сәйкес келетін классикалық емес ғылымилық деңгейі пайда болды.

Қазіргі ғылыми-техникалық революция заманында элементар бөлшектер физикасының ең жаңа жетістіктеріне, космология, молекулалық биология, синергетика және басқа ғылымдар саласындағы жаңалықтарға сәйкес постклассикалық емес жаңа ғылыми идеал қалыптасуда — ол түрліше материалдық жүйелер мен құрылымдардың өзара байланыс және бір-біріне айналу принциптеріне негізделеді. Ғылым тарихына жасалған бұл қысқаша шолу көрсеткендей, ғылымилықтың идеалдары және олармен байланысты зерттеу әдістері мен нормалары бүкіл ғылым тарихы бойында түбірлі, сапалық өзгерістерге ұшырап отырды.

Енді ғылым негіздерін құратын құрылымдық бөліктерінің арасындағы байланыстарды қарастырайық. Жоғарыда атап көрсеткендей, ғылыми зерттеудің шешуші негізі -ғылым көздеген құндылықтар, ал бұл соңғылардың ішіндегі ең маңыздылары шындық дүние және оның даму заңдары туралы объективтік ақиқат білімдердің өсуі. Ақиқатқа жетудің бұл бағдары ғылыми танымның идеалдары мен нормаларынан айқын көрінеді. Идеалдар таным процесінің жалпы мақсаты мен стратегиясын белгілейді, ал нормалар жалпы мақсатқа жетудің зерттеудің жеке кезеңдеріндегі нақты жағдайларын реттейді. Зерттеудің әрбір кезеңінде кез келген проблеманы шешу үшін бұл процесті реттейтін белгілі бір нормалар мен критерийлер пайдаланылады.

References:

- 1.Бахурова, Е.П. Английский язык без репетитора. Самоучитель английского языка / Е.П. Бахурова. - М.: АСТ, 2019. - 320 с.
- 2.Benson, M. Collocations and idioms. Oxford University Press. 2010.
- 3.Hill, J. Revising priorities: From grammatical failure to collocational success. In M. Lewis (Ed.), Teaching collocation. Language Teaching Publications. 2000. 47-71 pp.

4. Lewis, M. Teaching collocation: Further developments in the lexical approach. Language Teaching Publications. 2000.
5. Thornbury, S. How to teach vocabulary. Pearson Education. 2002.
6. Schmitt, N. Vocabulary in language teaching. Cambridge University Press. 2000.
7. Nattinger, J. R., & DeCarrico, J. S. Lexical phrases and language teaching. Oxford University Press. 1992.
8. Gairns, R., & Redman, S. Working with words: A guide to teaching and learning vocabulary. Cambridge University Press. 1986.
9. Kennedy, G., & Miceli, T. An evaluation of intermediate students' approaches to corpus investigation. Language Learning & Technology. 2001. 77-90 pp.
10. Sinclair, J. Corpus, concordance, collocation. Oxford University Press. 1991.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ: ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ И СОБСТВЕННАЯ ПРАКТИКА ИХ РЕШЕНИЙ

Такен Д.Е.

*студентка Павлодарского педагогического университета
им. Э. Марғұлан, г. Павлодар*

Токатова Л.Е.

*научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент,
г. Павлодар*

Аннотация. Настоящая статья - попытка осмыслить то новое в образовании, с чем приходится сталкиваться молодому специалисту-филологу. В ней кратко рассмотрен образовательный потенциал искусственного интеллекта и персонализация образования с его помощью. Статья позволяет прочувствовать значение искусственного интеллекта в собственной практике преподавания и в философии образования, которую можно обозначить как амбивалентность познавательного творчества и творческого познания.

Annotation. The present article is an attempt to comprehend the new things in education that a young specialist-philologist has to face. It briefly discusses the educational potential of artificial intelligence and the personalization of education with its help. The article allows us to feel the significance of artificial intelligence in our own teaching practice and in the philosophy of education, which can be labeled as ambivalence of cognitive creativity and creative cognition.

Аннотация. Бұл мақала - жас филолог-специалистке қарамастан келетін білім беру жағдайында жаңа не болғанын түсіну үшін орналасқан. Осы мақалада сәйкес, жасанды интеллекттің білім беру потенциалы мен оны пайдалану арқылы білім беру персонализациясы қысқаша қарастырылған. Мақала жасанды интеллекттің өзіндік оқыту практикасындағы және білім беру философиясындағы маңыздылығын сезінуге мүмкіндік береді, оны танымдық шығармашылық пен шығармашылық танымның екіұшытылығы деп атауға болады.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, образовательные платформы и приложения, урок литературы, педагогическая практика, персонализация.

Keywords: artificial intelligence, education, educational platforms and applications, literature lesson, pedagogical practice, personalization.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, білім, білім беру платформалары мен қосымшалары, адабиет сабағы, педагогикалық практика, персонализация.

Данная статья представляет собой высокое затруднение по причине своей открытой проблемности и неизученности. Появление Искусственного интеллекта (далее - ИИ) изменила многие сферы жизни человека, и образование не стало исключением. Применение ИИ в сфере образования вызвало неоднозначную оценку общественности. Наше исследование, следуя логике рассудка и эмпирического здравого смысла, уходящими своими корнями еще во времена Аристотеля, раскрывает и демонстрирует, хотя бы в виде попытки, аспекты применения искусственного интеллекта в сфере среднего образования.

ИИ (англ. artificial intelligence) - очень широкая дисциплина, область информатики, в которой компьютеры учатся моделировать процесс мышления, обучения и восприятия как у людей [1, с.160].

В условиях пандемии, оказавшей влияние на качество образования, стремление Казахстана к улучшению образовательной системы становится особенно актуальным. Как заявляют официальные представители Министерство образования и науки РК, для обеспечения более широкого доступа к высококачественному образованию необходимо активно заниматься восполнением пробелов в знаниях учащихся. Индивидуализированное обучение, особенно в отношении уязвимых категорий учащихся, играет ключевую роль в достижении этой цели [2, с.7].

Для ясного обозначения проблемы низкого качества образования Министерство образования и науки Республики Казахстан представляет статистические данные. Анализ уровня образования школьников свидетельствует о недостаточной эффективности образовательной системы. Согласно результатам исследования PISA-2022, казахстанские школьники заняли 69-е место среди 85 стран (OECD), в то время как в рамках PIRLS-2021 они заняли 38-е место среди 65 стран (IEA). Эти данные подчеркивают необходимость дальнейших усилий по улучшению качества образования в стране [3, с.1].

Согласно исследованию ICILS-2018, школьники Казахстана продемонстрировали низкую грамотность в области цифровых технологий. Они заняли последнее, 14-е место среди участников из 14 стран.

Всего 54% учащихся не достигли даже минимального уровня владения компьютерной и информационной грамотностью. Это является тревожным сигналом для образовательной системы. Кроме того, более 20% учебников в стране не имеют цифровых аналогов, а только в 18,5% школ скорость интернета соответствует необходимым требованиям. Цифровая среда и контент в системе образования также оставляют желать лучшего, что говорит о недостаточном развитии цифровой культуры в целом. Результаты международного исследования TALIS-2018 показали, что 30% педагогов нуждаются в программе повышения квалификации по развитию навыков информационно-коммуникационных технологий для использования их в преподавании. Касательно взрослого населения (в возрасте от 16 до 65 лет), результаты исследования PIAAC показали, что только 16,2% достигли второго и третьего уровня задач, связанных с высокотехнологичной средой. Этот показатель в среднем почти в два раза ниже, чем в странах ОЭСР (29,7%). В свете вышеупомянутых тенденций необходимо создать условия для цифровизации системы управления и образовательных процессов [2, с.7].

Исходя из этого, можно сделать вывод, что цифровая трансформация в образовании охватывает гораздо больше, чем просто оснащение компьютерными классами и доступ к интернету. Она включает в себя уточнение целей обучения и образовательных результатов, разработку и внедрение новых моделей работы школ, обновление методик преподавания, а также поддержку педагогов в овладении новыми методами и практиками. Цифровизация также расширяет доступ к различным цифровым учебным и методическим материалам. Одним из главных преимуществ является возможность получения доступа к ним в любое время и из любой точки, а также гибкость варьирования форматов и типов материалов в соответствии с уровнем и скоростью обучения каждого ученика, что поможет эффективно использовать их в учебно-воспитательном процессе.

В свете того, что ИИ способен адаптироваться и решать сложные технические задачи, многие зарубежные университеты активно внедряют его в области высшего образования. В статье исследователей В.И. Токторовой и др. упоминается, что согласно международным исследованиям, среднегодовой темп роста рынка искусственного интеллекта с 2020 по 2027 год составит 33,2%. Ожидается, что глобальное внедрение этой технологии организациями будет увеличиваться в среднем на 38,1% в период с 2022 по 2030 годы [4, с.2]. В Казахстане на данный момент только 24 вуза и научных центра занимаются исследованиями и разработками в области искусственного

интеллекта. Из них 4 вуза обладают необходимым оборудованием (суперкомпьютерами) для обработки больших объемов данных и обучения алгоритмов глубокого обучения. На базе Назарбаев Университета успешно функционирует Институт умных систем и искусственного интеллекта (ISSAI) [5, с.1].

Если мы рассмотрим основные аспекты применения ИИ в образовании, то столкнемся с вопросом о понимании терминов «персонализация», «индивидуализация» и «дифференциация», но все они так или иначе будут связаны с концепцией Self-education. В статье Барбары Брей и Кэтлин Маккласки четко разграничивают эти понятия, указывая на их отличия друг от друга. Термин «персонализация» в данном контексте подразумевает обучение, ориентированное на учащихся. Персонализация предполагает разработку индивидуальных подходов к каждому ученику, учет его потребностей, интересов и способностей. Персонализация позволяет создавать учебные программы, адаптированные к индивидуальным особенностям каждого ученика. «Индивидуализация» и «дифференциация», напротив, ориентированы на педагогов. Индивидуализация предполагает создание условий для развития личности ученика, учет его уникальных характеристик и потребностей. Дифференциация, в свою очередь, представляет собой систему, в которой реализуется индивидуальный подход к процессу обучения. Она позволяет адаптировать методы и содержание обучения к различным учащимся, учитывая их специфические потребности и уровень подготовки [6, с.12-15].

В статье исследователя А.К. Медкова проясняются понятия «индивидуализация» и «персонализация». Эти два подхода к образовательному процессу, хотя и схожи, имеют определенные различия. «Индивидуализация» предполагает осуществление обучения в соответствии с учебными потребностями каждого ученика. Несмотря на то, что цели обучения могут быть одинаковыми для всех, прогресс и вовлеченность в учебный процесс у каждого ученика могут различаться. Каждый ученик усваивает материал со своей скоростью, в зависимости от своих потребностей в обучении. Некоторым ученикам может потребоваться больше времени для изучения заданной темы или повторения материала, который им непонятен. Другие, наоборот, могут перейти к новым темам, поскольку уже освоили предыдущий материал [7, с.2-3].

В классической педагогике вопрос персонализации обучения имеет свои традиции. В своей статье исследователь А.А. Паскова выделяет несколько способов персонализации обучения, а также рассматривает, как ИИ помогает в этом процессе [8, с. 3-5]: «Адаптивное

обучение» - этот систематический подход позволяет технически отслеживать всю информацию по конкретному образовательному курсу. Используя данные о материалах курса, решении практических задач, тестах и даже экзаменах, ИИ анализирует и отслеживает, как правильно представлять информацию каждому учащемуся. Исследование слабых сторон учащихся и анализ статистики помогают преподавателям оптимизировать обучение, учитывая предпочтения и способы восприятия информации [8, с.3].

«Индивидуальное обучение» - этот метод корректирует темп и скорость обучения для каждого учащегося индивидуально. Учитывая, что каждый ученик усваивает информацию по-разному, ИИ помогает адаптировать обучение к уникальным потребностям каждого студента [8, с.4].

«Дифференцированное обучение» - этот подход учитывает предпочтения студентов. Через решение конкретных задач мы видим, как учащиеся лучше воспринимают информацию, ориентируясь на их вкусы и интересы. Учащиеся сами дают обратную связь, и их кругозор расширяется, что позволяет предположить, какие факторы повлияли на их успех [8, с.5].

Искусственный интеллект действительно предоставляет огромное количество положительных факторов для персонализации образования, улучшения обучения и оптимизации процессов.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что для обоснования персонализации обучения с применением технологии ИИ необходимо в первую очередь изучить его дидактический потенциал и то, как он может внести вклад в развитие собственной практики педагога.

Многофункциональность ИИ позволяет выделить следующие дидактические функции ИИ, имеющие огромный образовательный потенциал:

1. Персонализация обучения: ИИ способен адаптировать образовательный процесс под индивидуальные потребности каждого учащегося.

2. Автоматизация проверки знаний: ИИ может эффективно оценивать знания студентов, обеспечивая объективность и быстроту проверки.

3. Адаптивные образовательные платформы: Использование ИИ позволяет создавать образовательные ресурсы, которые меняются в зависимости от потребностей и успехов учащихся.

4. Виртуальные ассистенты (репетиторы): ИИ может выполнять роль виртуальных помощников, предоставляя дополнительную поддержку и объяснения.

Практика использования ИИ в развитии устной речи представляет собой сложную проблему, которая включает в себя как научные аспекты (лингвистические и психологические), так и методические аспекты (принципы, виды работ, методы развития речи). В рамках настоящего исследования на уроках по русскому языку в классах 7 «G» и 7 «F» НИШ г. Павлодар было запланировано проведение эксперимента, структурированного из трех фаз: констатирующую, формирующую и оценочную.

На констатирующем этапе экспериментальной группой был выбран 7 класс состоящий из 24 учеников. На данном этапе применялись наблюдение с целью накопления фактов; выполнение специализированных заданий и анализ собранных данных с целью выявления уровня развития речи учащихся (письменной, устной). В рамках диагностической фазы учащимся было предложено выполнение специального задания, которое позволило определить текущий уровень их речевых навыков. Данный этап проводился на уроках русского языка «Хобби и увлечения» и заняло основную часть урока 20 минут.

В ходе данного задания на «отлично» справились 5 учащихся (20,8%), отметку «хорошо» получило 9 учащихся (37,5%) и отметку «удовлетворительно» получили 6 учащихся (25%), не справились с заданием 3 учащихся (12,5%).

В ходе анализа работ 7 класса были выявлены следующие проблемы: неумение логически излагать свои мысли; недостаточное умение структурировать информацию; ограниченный словарный запас; наличие пунктуационных и грамматических ошибок. Результаты данного этапа указали на неудовлетворительный уровень развития речевых навыков среди обучающихся. В качестве экспериментальной группы был выбран класс 7 «G», состоящий из 24 учеников, в то время как класс 7 «F» с 15 учениками был определен как контрольная группа.

В рамках формирующего этапа было предусмотрено активное внедрение в образовательную практику приложений на основе ИИ, включая WritingMate, QuillBot и telegram-botSmartspeechBot. На их основе были предложены задания. Нами будет продемонстрирован только один пример задания:

Задание «Составление диалогов и ролевые игры».

Цель: развить навыки общения и выражения мыслей на практике.
Задача: развитие связной грамматически правильной диалогической и монологической речи; обогащение активного словаря.

Алгоритм задания:

1. разделите учащихся на пары или группы.
2. Предложите им ситуации (например, в магазине, на вокзале, в кафе) и попросите создать диалоги, используя роль каждого участника.
3. Предложите учащимся воспользоваться приложением WritingMate и вести запрос: «Языковые клише для ситуативной задачи в магазине». Таким образом у учащихся появиться возможность ознакомиться с новыми языковыми средствами.

В ходе контрольного этапа все задания были апробированы во время урока русского языка, т.к. они совпадали с целями урока. Анализируя результаты учащихся, их общий показатель вырос на 33,5%. На «отлично» в этих заданиях в среднем справились 9 учащихся (37,5%), на отметку «хорошо» справились 11 учащихся (45,8) и отметку «удовлетворительно» получили 4 учащихся (16,6%).

Обобщив, можем сделать выводы, что вследствие проведения формирующего этапа в экспериментальном классе показатели высокого уровня и среднего уровня развития устной речи возросли. Таким образом, результаты контрольного этапа эксперимента подтвердили методическую целесообразность использования дидактического комплекса заданий, методов и приемов работы на основе ИИ.

Список использованных источников

- 1.О.И. Долгая О искусственном интеллекте и обучении в школе: ответ на современные вызовы // Школьные технологии. – 2020. - №4. – С. 160.
- 2.Министерство просвещения Республики Казахстан. Качественное образование, доступное каждому // сайт МОН РК. – 2023. – С. 7
- 3.А. Азимжанова. Статья [Электронный ресурс] URL: <https://kz.kursiv.media/2024-02-01/zmzh-senat-kazakhstan/>
- 4.В.И. Токтарова; О.Г. Попова; И.И. Сагдуллина; В. А.Белянин.
- 5.Технологии искусственного интеллекта в практике современного высшего образования // Вестник Марийского государственного университета. – 2023. -№2. – С.2
6. Р. Бигари. Статья [Электронный ресурс] URL: <https://bluescreen.kz/kak-razvivaetsia-iskusstviennyi-intielliekt-v-kazakhstanie/>
- 8.Bray V.McClaskeyК. Personalizelearning // ERIC:
- 9.InternationalSocietyforTechnologyinEducation. – 2013. – С. 12-15
- 10.А. К. Медкова. Индивидуализация и персонализация в обучении:
- 11.сравнительный анализ // Вестник экспериментального образования. – 2022. - №4. – С.2-3
- 12.А.А Паскова Технологии искусственного интеллекта в персонализации электронного обучения // Вестник Майкопского государственного технологического университета. – 2019. - №3. – С.4

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ШЕТ ТІЛДІК ДИАЛОГТЫҚ СӨЙЛЕУІН ДАМУЫ ПРОЦЕСІНДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ

Уразкулова Перизат Абдумурат қызы

*Ғылыми жетекші : филология ғылымдарының кандидаты ,
доцент Жетпәсбай Ә. Қ*

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық
университеті

Аңдатпа. Бұл мақала университет студенттерінің шет тіліндегі диалогтық сөйлеуін дамыту үшін білім беру процесінде компьютерлік ойындарды қолдану мүмкіндігін зерттейді. Жұмыста шет тілдерін оқытуда ойындарды қолданудың артықшылықтарын қарастырадық, сонымен қатар сөйлеу дағдыларын жақсарту үшін ойындарды қолданудың нақты әдістері мен тәсілдерін ұсынадық. Зерттеу нәтижелері компьютерлік ойындар студенттердің қарым-қатынас дағдыларын дамытудың және олардың шет тілін үйренуге деген қызығушылығын арттырудың тиімді құралы бола алатындығын көрсетеді.

Кілт сөздер: жоғары оқу орны, студенттер, шет тілі, ағылшын тілі, диалог, сөйлеу дағдысы.

Аннотация. В данной статье исследуется возможность использования компьютерных игр в образовательном процессе для развития диалогической речи студентов университета на иностранном языке. В работе мы рассмотрели преимущества использования игр при обучении иностранным языкам, а также предложили конкретные методы и способы использования игр для улучшения речевых навыков. Результаты исследования показывают, что компьютерные игры могут быть эффективным средством развития коммуникативных навыков учащихся и повышения их интереса к изучению иностранного языка.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, студенты, иностранный язык, английский язык, диалог, речевые навыки.

Annotation. This article examines the possibility of using computer games in the educational process to develop the dialogical speech of university students in a foreign language. In this paper, we examined the advantages of using games in teaching foreign languages, and also proposed specific methods and ways to use games to improve speech skills. The results of the study show that computer games can be an effective means of developing students' communication skills and increasing their interest in learning a foreign language.

Keywords: higher education institution, students, foreign language, English, dialogue, speech skills.

Білім беруді дамытудағы заманауи тенденциялар болашақ мамандардан кәсіби тәжірибеге бағытталған дағдыларды қалыптастыруды талап етеді. Жаһандану жағдайында маман рецептивті ғана емес, сонымен қатар өнімді дағдыларды, соның ішінде сөйлеу дағдыларын да меңгеруі керек. Сөйлеудің кең таралған түрлерінің бірі

ретінде диалогтық сөйлеуді дамыту оқытудың өзекті мақсаты болып табылады.

Қазіргі уақытта ЖОО білім алушыларына грамматика, оқу және аударма білімдерімен қамтамасыз еткен дәстүрлі шет тілдерін оқыту талаптары қатаңдады. Ол талаптарға диалогтік сөйлеу дағдылары қосылды [1,32-бет]. С.Г.Тер-Минасованың айтуы бойынша, шет тілін оқытуда негізінен сөйлеу әрекетінің төрт түрінің ішінен тек рецептивті оқу қабілетіне баса назар аударылады [2, 48-бет].

Жоғары оқу орны студенттерінің өнімді дағдыларын дамыту қажеттілігі оқыту тәсілдерін қайта қарау және оқу процесін ұйымдастыру міндетін қояды. ЖОО-да бұл арнайы мақсаттар үшін шет тілін үйренуге бөлінген аудиториялық сағаттардың аз болуына байланысты қиындықтар туындайды. Алайда, сөйлеудің арнайы ғылыми регистрін білумен қатар, студенттер әртүрлі өмірлік жағдайларда қарым-қатынас жасау үшін қажетті жалпы тілді білуі керек. Бұл мәселені ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқыту процесіне интеграциялау арқылы шешуге болады. Ақпараттық технологиялар тілдік білім беру саласына үлкен әсер етеді [1,37-бет]. «Жаңа компьютерлік және мобильді технологияларды оқу процесіне біріктіру жоғары білім беру жүйесін модернизациялаудың негізгі шарты болып табылады» [3, 49-бет].

Үнемі жаңарып отыратын технологиялардың ішінде компьютерлік ойындар ерекше орын алады. Қазіргі уақытта педагогикалық әдебиеттерде компьютерлік ойындардың дидактикалық әлеуетін растайтын көптеген ғылыми зерттеулер пайда болды. Бұл мәселеге А.А.Аветисова мен А.Е.Войскунскийдің, Л.В.Капустинаның және т.б. еңбектері арналған. Соңғы 10 жылдағы ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау келесі жанрдағы ойындарды пайдалануды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- Модельдеу: The Sims [4]; America's army [5].
- Рөлдік онлайн ойындар: Ever Quest 2 [6]; World of Warcraft [7]; Nori School [8]; Ragnarok Online [9].
- Көп пайдаланушы виртуалды орталар: Second Life [10].
- 3D квесттер: Bone [11].

Шетелдік зерттеулерді талдау компьютерлік ойындардың әртүрлі жанрлары шет тілін үйренудің орынды құралы екенін көрсетеді. Ойындарға қатысу білім алушылардың сөйлеу дағдыларының белгілі бір аспектілерін дамытуға оң әсер етеді. Ойыншылардың оқу, жазу және сөйлеу дағдыларын дамыту үшін қолдануға болатын компьютерлік ойындардың дидактикалық қасиеті әдебиеттерде де кеңінен қамтылған.

Ағылшын тіліндегі қарым-қатынас нормаларын үйретуге және АҚШ мәдениеті туралы білімді дамытуға бағытталған Trace Effects компьютерлік оқыту ойынын қарастырайық. Trace Effects – АҚШ үкіметі ағылшын тілінің американдық нұсқасын үйрету және қарым-қатынас мәдениетін арттыру үшін жасаған «квест» жанрындағы компьютерлік ойын. Ойыншының мақсаты – ойын кейіпкерлерімен өзара әрекеттесу арқылы қойылған міндеттерді шешу. Ұпайлар кейіпкерлермен диалогта ең орынды және сыпайы жолдарды таңдау негізінде беріледі. Осылайша, бұл ойын диалогтық дағдыларды дамыту үшін үлкен дидактикалық әлеуетке ие. Осы ойында қолданылатын сөйлеу клишелері тест тапсырмаларында, студенттердің дайындалған және дайындалмаған диалогтарында тексеріледі.

Тест тапсырмасының үзіндісі төменде берілген.

1. Kayla has thanked Trace for a tissue. What's the best way to reply to her? Would you be interested in trying something?

Come with me. I think I can help you with your cold.

You know, the medical project there is looking for a volunteer.

You are very welcome. Would you be interested in trying something?

2. What's the best way to order the coffee Trace needs at CoffeeCorner? I need some coffee for a friend.

Do you have a cup of coffee to spare? I need a cup of coffee.

Hi there! Can I have a pound of coffee beans, please?

Студенттердің өзіндік топтық жұмысы барысында сөйлеу материалын белсендіру мақсатында бейне фрагменттерді дыбыстау үшін компьютерлік бағдарламалар қолданылды. Сонымен, үйде студенттер мұғалімнің бағдарламаны пайдалану жөніндегі нұсқаулығына сүйене отырып, фильм фрагментінің ағылшын нұсқасын жасай алады.

Мысал ретінде «Бір жылдың 9 күні» фильмін алдық.

Компьютерлік ойынды қолдану және бейнефрагментті дауыстау нәтижесінде студенттердің ауызша диалогтық сөйлеуінде оң өзгерістер байқалды. Олардың ішінде мыналарды бөліп көрсету керек: үйренген сөздерді тәжірибеде сенімді қолдану, сұрақтарды дұрыс тұжырымдай білу, әр түрлі сөйлеу формулаларын қолдану, әңгімелесушіге құрметпен қарауды, әңгімеге белсенді қатысуды және қызығушылықты сақтай отырып, өз көзқарасын дәлелдей білу. Ойын студенттердің мотивациясына да оң әсер ететіні сөзсіз. Олар әртүрлі мәселелер бойынша өз пікірлерін білдіруге сенімді және дайын болады. Біз мұны шет тілінде сөйлеу қорқынышын жеңумен және болашақ кәсіби қызметте шет тілін қолдану перспективаларын түсінумен байланыстырамыз.

Қорытындылай келе, университетте шет тілі сабағында студенттердің сөйлеу дағдыларын дамытуда тек компьютерлік ойындарды қолдануға болмайды. Бұл технологияларды дәстүрлі әдістермен байланыстыру қажет. Сонымен қатар, компьютерлік ойындар студенттердің аудиториядан тыс ауызша диалогтық сөйлеу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді, бұл сабаққа бөлінген уақытты айтарлықтай үнемдейді. Осылайша, компьютерлік ойындар студенттердің шет тілін үйренуге және қолдануға деген ынтасын арттырады, өзіндік жұмыс барысында шет тіліндегі білімді, дағдыларды игеруге жағдай жасайды.

Осылайша, шет тілін оқыту процесінде компьютерлік ойындарды қолдану университет студенттерінің диалогтық сөйлеуін дамытудың тиімді құралы бола алады. Ойындар студенттерге тіл білімін іс жүзінде қолдануға және шет тілінде сөйлесу дағдыларын дамытуға көмектесетін шынайы қарым-қатынас жағдайларын жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ойындар студенттер арасында белсенді өзара әрекеттесуге және пікір алмасуға ықпал етеді, бұл диалогтық сөйлеуді қалыптастыруға және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Осылайша, компьютерлік ойындарды оқу процесіне біріктіру студенттердің ынтасын арттырудың және шет тілін оқыту сапасын жақсартудың тиімді құралы бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назаренко А.Л. Информационно-коммуникационные технологии в лингводидактике: дистанционное обучение. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2018. – 121 с.
2. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2015. – 163 с.
3. Титова С.В., Талмо Т.. Создание модели интерактивной лекции с помощью мобильной системы опроса SRS // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2015. № 3. С. – 180 с.
4. Miller M., Hegelheimer V. The SIMs Meet ESL: Incorporating authentic computer simulation games into the language classroom // Interactive Technology and Smart Education. 2016. № 3 (4). P. 311-328.
5. Anderson et al. Video Games in the English as a Foreign Language Classroom // In The Second IEEE International Conference on Digital Game and Intelligent Toy Enhanced Learning. 2018. P. 188-192.
6. Rankin Y.A., Gold R., Gooch B. 3D Role-playing Games As Language Learning Tools // In Proceedings of Eurographics. 2016. P. 33-38.
7. Thorne S.L. Transcultural Communication In Open Internet Environments And Massively Multiplayer Online Games // In Mediating Discourse Online. 2018. P. 305-327.
8. Suh S., Kim S.W., Kim N.J. Effectiveness of MMORPG-Based Instruction in Elementary English Education In Korea // Journal of Computer Assisted Learning. 2020. № 26 (5). P. 370-378.

9.Reinders H., Wattana S. Learn English or Die: The Effects of Digital Games on Interaction and Willingness to Communicate in A Foreign Language // Digital Education And Culture. Available at URL: http://www.digitalcultureandeducation.com/cms/wp-content/uploads/2011/04/dce1049_reinders_2011.pdf (accessed: 15.03.2024).

10.Liang M.Y. Foreign Ludicity in Online Role-Playing Games // Computer Assisted Language Learning. 2021. № 25 (5). P. 455-469.

11.Chen H.H., Yang C. Investigating The Effects of Video Game on Foreign Language Learning // In Proceedings of The 6th International Conference on E-Learning And Games, Edutainment 2021. P. 168-175.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ

Черняков Д.В.

*магистрант Павлодарского педагогического университета имени
Әлкей Марғұлана, г. Павлодар,*

Ныгметова Б.Д.

*научный руководитель: кандидат филологических наук, доцент, г.
Павлодар.*

Аннотация: Статья исследует эффективность использования информационно-коммуникационных технологий на уроках английского языка для повышения мотивации студентов. Приводится анализ применения интерактивных методик, онлайн-ресурсов и виртуальных инструментов. Результаты показывают значительное улучшение мотивации и активности учащихся, обеспечивая более эффективный процесс обучения.

Аннотация: Мақалада оқушылардың ынтасын арттыру үшін ағылшын тілі сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың тиімділігі қарастырылған. Интерактивті әдістерді, желілік ресурстарды және виртуалды құралдарды пайдалану талдауы берілген. Нәтижелер оқушылардың мотивациясы мен белсенділігінің айтарлықтай жақсарғанын көрсетеді, нәтижесінде оқу үдерісі тиімдірек болады.

Abstract: The article explores the effectiveness of using information and communication technologies in English lessons to increase student motivation. An analysis of the use of interactive techniques, online resources and virtual tools is provided. The results show a significant improvement in student motivation and engagement, resulting in a more effective learning process.

Ключевые слова: ИКТ, мотивация студентов, эффективность образования, интерактивные методы.

Түйін сөздер: АКТ, оқушы мотивациясы, білім беру тиімділігі, интерактивті әдістер.

Key words: ICT, student motivation, educational effectiveness, interactive methods.

В современном мире информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) стали неотъемлемой составляющей образовательного процесса, предоставляя широкий спектр возможностей для улучшения качества обучения и достижения учебных целей. Среди различных образовательных дисциплин особое внимание привлекает изучение иностранных языков, в частности, английского языка, который широко распространен и имеет высокий статус как международного языка общения.

В контексте обучения английскому языку важно понимать, что успешное освоение иностранного языка зависит не только от качества учебных материалов и методик, но также от мотивации студентов к изучению. Мотивация играет ключевую роль в процессе обучения, поскольку определяет степень заинтересованности и усердия студентов в усвоении материала. Следовательно, разработка и применение методов, направленных на стимулирование мотивации учащихся, является важной задачей для преподавателей английского языка.

Использование ИКТ на уроках английского языка представляет собой перспективный подход к повышению мотивации студентов. ИКТ предоставляют широкий спектр инструментов и ресурсов, которые могут быть использованы для создания интерактивных и привлекательных учебных сред, способствующих эффективному обучению английскому языку. Однако, несмотря на потенциальные преимущества, внедрение ИКТ в образовательный процесс требует комплексного подхода, учета педагогических аспектов и адаптации к конкретным потребностям и особенностям обучающейся аудитории.

На международном уровне Институт ЮНЕСКО, созданный в 1997 году, работает над применением ИКТ на всех уровнях образования и в различных областях. Однако традиционные способы организации учебного процесса и готовность отказаться от устоявшегося формата взаимодействия ученика и учителя «лицом к лицу» сегодня подвергаются серьезной критике. В научных кругах и средствах массовой информации неоднократно высказывались сомнения в целесообразности и обоснованности полной цифровизации системы образования. Это связано с непониманием новых образова-

тельных технологий и средств ИКТ несмотря на то, что с момента начала работы Института ЮНЕСКО прошло уже десять лет.

Следует отметить, что на данном этапе приоритетность и темпы развития тех или иных ИКТ в системе государственного образования определяются национальной образовательной стратегией и концепцией. Стимулом для цифровизации системы образования в Казахстане является социальная среда, насыщенная мультимедийными и информационными технологиями, что предполагает высокую медиа и информационную грамотность.

Поэтому ИКТ включены в образовательный процесс на всех уровнях образования. Однако, несмотря на активное вовлечение средств ИКТ в образовательную практику школ и вузов Казахстана, масштабы и степень влияния ИКТ на результаты обучения, а также вопросы, связанные с эффективностью их использования, еще не до конца изучены.

Поскольку учебная мотивация является одним из факторов успешности учебной деятельности, имеет смысл оценивать ИКТ с точки зрения формирования интереса и вовлеченности учащихся в образовательный процесс.

Существует множество трактовок понятия учебной мотивации. Согласно одному из наиболее распространенных определений, под мотивацией к обучению понимается сложившаяся модель поведения, направленная на достижение цели, подтверждение убеждений и переживание определенных эмоций. Мотивация сильно влияет на эффективность образовательного процесса, поэтому каждое новое задание требует мотивации. В то же время необходимо различать внутреннюю и внешнюю мотивацию при желании использовать ИКТ в образовательных целях:

- Внешняя мотивация (экстринсивная) – мотивация, не связанная с содержанием определённой деятельности, но обусловленная внешними по отношению к субъекту обстоятельствами.

- Внутренняя мотивация (интринсивная) – мотивация, связанная не с внешними обстоятельствами, а с самим содержанием деятельности.

По мнению автора, наиболее подходящим определением учебной мотивации применительно к ИКТ является формулировка Д. Шанка и его коллег. Они рассматривают мотивацию к обучению как процесс, в ходе которого создаются стимулы и поддержка для целенаправленной деятельности.

Таким образом, мотивация к обучению — это не продукт или результат деятельности, а сложная совокупность усилий и действий,

направленных на достижение конкретного запланированного образовательного результата. В этом случае одним из основных критериев выбора ИКТ для улучшения результатов обучения является способность образовательной технологии мотивировать обучающихся.

С этой точки зрения очевидно, что использование ИКТ как средства погружения в учебный материал без дополнительных моделей и подходов, как способа приобретения и преобразования учебного материала не решает проблему поддержания учебной мотивации в долгосрочной перспективе.

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) играют значительную роль в современном образовании, в том числе и в обучении иностранным языкам. Использование ИКТ на уроках английского языка основывается на ряде теоретических концепций, которые обосновывают и поддерживают эффективность данного подхода.

Одной из ключевых теорий, объясняющих влияние ИКТ на обучение, является теория конструктивизма. Согласно этой теории, обучение представляет собой активный процесс, в ходе которого студенты конструируют собственное знание путем взаимодействия с информацией и опытом. ИКТ предоставляют учащимся возможность самостоятельного исследования, интерактивного обучения и коллаборации, что согласуется с основными принципами конструктивистского подхода.

Важным аспектом использования ИКТ на уроках английского языка является индивидуализация обучения. Теория дифференциации обучения подчеркивает необходимость учета индивидуальных особенностей и потребностей студентов при планировании и проведении занятий. С помощью ИКТ преподаватели могут создавать учебные материалы и задания, которые соответствуют уровню подготовки каждого конкретного студента, что способствует их более эффективному участию в учебном процессе.

Необходимо также обратить внимание на технические аспекты использования ИКТ на уроках английского языка. Теория технологического конструкционизма подчеркивает важность того, как технологии моделируют и поддерживают мыслительные процессы. При правильном использовании технологий, они могут стать мощным инструментом для развития языковых навыков студентов, способствуя не только активному участию, но и глубокому осмыслению учебного материала.

Другой важной теоретической базой для использования ИКТ на уроках английского языка является теория мотивации. Теория

самоопределения, разработанная Р. Райаном и Э. Деци, выделяет три базовые потребности, которые оказывают влияние на мотивацию человека: потребность в компетенции, автономии и связи. Использование ИКТ на уроках английского языка может способствовать удовлетворению этих потребностей, предоставляя студентам возможность выбора, саморегуляции и взаимодействия с учителем и сверстниками.

Среди множества современных технологий, применение ИКТ на уроках английского языка является наиболее оптимальным решением проблемы недостаточной степени мотивации студентов. В процессе использования ИКТ-технологий в обучении было выявлено, что данная технология:

- способствует развитию интеллектуальных и творческих способностей учащихся;
- способствует созданию языковой среды на уроке;
- развивает такие личностно-значимые качества, как самостоятельность, дисциплинированность, ответственность;
- способствует индивидуализации процесса обучения;
- формирует универсальные умения работать с информацией.

Однако практическая реализация использования информационно-коммуникационных технологий на уроках английского языка требует системного подхода, который включает в себя выбор подходящих технологических инструментов, разработку интерактивных уроков и методов оценки их эффективности. Наиболее часто применяемыми в процессе обучения видами ИКТ являются:

- электронные учебники, пособия и словари;
- различные варианты тестовых программ;
- образовательные ресурсы сети Интернет;
- DVD и CD диски с наглядным материалом (постеры, плакаты);
- видео и аудио материалы;
- научно-исследовательские работы и проекты.

Первым шагом в практической реализации является подбор подходящих ИКТ инструментов для различных типов занятий. Существует множество разнообразных технологических ресурсов и программных приложений, которые могут быть использованы на уроках английского языка, таких как интерактивные доски, мультимедийные презентации, онлайн-игры и приложения для обучения языку. При выборе конкретных инструментов необходимо учитывать учебные цели, потребности студентов и доступность технических средств.

Далее следует разработка интерактивных уроков с использованием выбранных ИКТ инструментов и ресурсов. Уроки должны быть

структурированы таким образом, чтобы максимально использовать возможности технологий для вовлечения студентов в активную учебную деятельность. Это может включать в себя создание интерактивных заданий, презентаций, обучающих видеороликов, а также использование онлайн-платформ для коммуникации и совместной работы.

При разработке уроков необходимо также учитывать принципы дифференциации обучения, чтобы учесть индивидуальные особенности и потребности каждого студента. Это может включать в себя предоставление разнообразных заданий с разными уровнями сложности, использование различных методов обратной связи и поддержки, а также предоставление дополнительных ресурсов для самостоятельного изучения.

Одним из важных аспектов практической реализации является оценка эффективности использования ИКТ на уроках английского языка. Для этого можно использовать различные методы и инструменты, такие как анкетирование студентов, наблюдение за их активностью и участием в уроке, анализ результатов тестов и заданий, а также сбор обратной связи от преподавателей и администрации.

Важно также учитывать технические аспекты при практической реализации использования ИКТ на уроках английского языка, такие как наличие необходимого оборудования, доступ к сети интернет и обучение преподавателей в области использования технологий. Обеспечение надлежащего технического и организационного обеспечения играет важную роль в успешной интеграции ИКТ в образовательный процесс.

Использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) на уроках английского языка может быть реализовано различными способами, включая в себя виртуальные экскурсии, мобильные приложения, онлайн-игры и создание виртуальных классов и обучающих платформ.

Примером успешной практики может служить внедрение виртуальных экскурсий в учебный процесс. Например, преподаватель английского языка может использовать специальные онлайн-платформы, такие как Google Earth или Virtual Tours, чтобы организовать виртуальные поездки в различные англоязычные страны. Во время таких экскурсий студенты могут изучать достопримечательности, культуру и историю страны на английском языке, общаться на английском с носителями языка и выполнять соответствующие задания, что способствует погружению в языковую среду и мотивации к изучению.

Еще одним примером успешной практики может служить использование мобильных приложений для обучения английскому языку. Например, приложения такие как Duolingo или Babbel предоставляют студентам возможность изучать язык на своем смартфоне или планшете в любое удобное время. Эти приложения предлагают интерактивные упражнения, игры, тесты и возможность общения с носителями языка, что делает процесс изучения английского более увлекательным и доступным для студентов.

Также примером успешной практики может быть использование онлайн-игр для изучения английского языка. Например, игры типа «Квесты», где студенты должны решать задачи и головоломки на английском языке, могут стать эффективным средством мотивации и вовлечения. Такие игры стимулируют студентов к активному использованию языка для достижения игровых целей, что способствует их языковому развитию. В сети Интернет можно обнаружить огромное множество ресурсов с тестовыми заданиями. Кроме того, существуют программы, разработанные специально для создания тестов, такие как «Kahoot!», «Quizlet», «ClassMarker»

Наконец, примером успешной практики может быть создание виртуальных классов и обучающих платформ. Например, многие образовательные учреждения используют платформы типа Moodle или Google Classroom для проведения онлайн-уроков и выставления заданий. Эти платформы позволяют преподавателям загружать учебные материалы, вести общение с учащимися, оценивать их успеваемость и предоставлять обратную связь, что делает процесс обучения более структурированным и эффективным.

В заключение, использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) на уроках английского языка представляет собой эффективный и перспективный подход, способствующий повышению мотивации студентов и улучшению качества обучения. В ходе исследования были рассмотрены теоретические основы данного подхода, включая конструктивистский подход к обучению, теорию дифференциации обучения, теорию мотивации и технологический конструкционизм.

Преимущества использования ИКТ на уроках английского языка для мотивации студентов были подробно проанализированы, включая визуализацию и интерактивность, персонализацию обучения, обратную связь и мониторинг прогресса, а также возможности для самостоятельного обучения. Эти преимущества делают процесс обучения более интересным, увлекательным и доступным для студентов, что способствует их успешному достижению учебных целей.

Практическая реализация использования ИКТ на уроках английского языка требует комплексного подхода, который включает в себя выбор подходящих технологических инструментов, разработку интерактивных уроков, учет индивидуальных потребностей студентов и оценку эффективности использования технологий. Однако, успешные практики использования ИКТ на уроках английского языка демонстрируют, что данный подход может быть успешно реализован и привести к значительному улучшению результатов обучения.

Дальнейшие исследования в этой области могут способствовать разработке более эффективных методов интеграции технологий в образование и повышению мотивации студентов к учебной деятельности, что является ключевым фактором в достижении качественного образования и успешной реализации потенциала каждого обучающегося.

Список использованных источников

1. Воронкова, Ю.Б. Информационные технологии в образовании / Ю.Б. Воронкова. - РнД: Феникс, 2010. - 314 с.
2. Гавриленкова, И.В. Информационные технологии в естественнонаучном образовании и обучении. Практика, проблемы и перспективы профессиональной ориентации. Монографии / И.В. Гавриленкова. - М.: КноРус, 2018. - 284 с.
3. Захарова, И.Г. Информационные технологии в образовании: Учебник / И.Г. Захарова. - М.: Академия, 2013. - 192 с.
4. Киселев, Г.М. Информационные технологии в педагогическом образовании: Учебник для бакалавров / Г.М. Киселев. - М.: Дашков и К, 2014. - 304 с.
5. Федотова, Е.Л. Информационные технологии в науке и образовании: Учебное пособие / Е.Л. Федотова, А.А. Федотов. - М.: Форум, 2018. - 256 с.
6. Мансурова А. А. Роль информационно-коммуникационных технологий в преподавании иностранного языка в школе // Филологические науки. Вопросы теории и практики. — 2016. — № 12(66). — С. 204–206.
7. Тимофеева Е. В., Кайль Ю. А. Использование информационно-коммуникационных технологий при обучении иностранному языку // Известия Алтайского государственного университета. — 2014. — № 2(82). — С. 77–80.
8. Чехонина Н. А. Информационно-коммуникационные технологии как средство оптимизации процесса обучения иностранным языкам // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Вопросы образования: языки и специальность. — 2013. — № 1. — С. 69–73.
9. Калентьева, И. Н. Использование ИКТ на уроках английского языка как способ повышения мотивации обучающихся в средней школе // Педагогика: традиции и инновации : материалы X Междунар. науч. конф. (г. Казань, декабрь 2018 г.). — Казань : Молодой ученый, 2018. — С. 71-73.

ҒАБИТ МҮСІРЕПОВ ӘНГІМЕЛЕРІНДЕГІ АНАЛАР БЕЙНЕСІН ОҚЫТУДЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

*Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің
студенті, А.А.Шахмарданова*

ғылыми жетекшісі: философия ғылымдарының докторы, PhD

Ә.К.Сүлейменова

Аннотация. Қазіргі қоғамдағы болып жатқан жайттарға зер сала келе, Ғабит Мүсіреповтің аналар бейнесін сомдаудағы оқиғаларды және қазіргі қоғамдағы аналар бейнесін ұштастыра отырып, мектепте оқыту жолдарын ұсыну. Сол арқылы оқушыларға дұрыс тәрбие беру. Оқушылардың бойынан аналарға деген мейірімді, сүйіспеншілікті, жылы жүректі бойларына сіңіру. Осы тәңіректегі мәселелерді ойлай келе, ана тақырыбын, ананың қоғамдағы рөлі, ананың үйдегі рөлі, ананың ішкі мұң-шері, ананың ішкі жан дүниесін Ғабит Мүсірепов шығармаларынан таба отыра, мектепте тиімді, ұтымды, жаңартылған бағдарламаға сәйкес оқыту жолдарын қарастырамыз.

Кілт сөздер: аналар бейнесі, тәрбие, оқыту, образ

В свете того, что происходит в современном обществе, предложить пути обучения Габита Мусрепова в школе, сочетая события в изображении матерей и образы матерей в современном обществе. Тем самым правильно воспитывать учащихся. Прививать от учеников доброту, любовь, сердечность к матерям. Размышляя над этими проблемами, мы рассматриваем темы материнства, роль матери в обществе, роль матери в доме, внутренние заботы матери, вопросы обучения в школе в соответствии с эффективной, рациональной, обновленной программой.

Ключевые слова: образ матери, воспитание, обучение, образ

In the light of what is happening in modern society, to propose ways of teaching Gabit Musreprov at school, combining events in the image of mothers and images of mothers in modern society. Thus, it is right to educate students. To instill kindness, love, and cordiality to mothers from students. Reflecting on these problems, we consider the topics of motherhood, the role of the mother in society, the role of the mother in the home, the internal concerns of the mother, the issues of schooling in accordance with an effective, rational, updated program.

Keywords: mother's image, upbringing, education, image

Әлемдегі ең жылы және аяулы сөздің бірі- «ана» екені рас. Бұл сөз ана деген сөзінің, ана жанының жылуын сездіреді. Баланың ғұмырының алғашқы күнінен бастап анасы баласының бақытты болуымен және күлімсіреуімен өзін бақытты сезінеді. Күн барлық тіршілікті шуақтандырып отыр десек, анамыздың сезімі өмірін жылытады. Егер өткен өмірімізге көз жүгіртетін болсақ әйел адамы бақытты болған дүние ғана шынайы сезім иелері деп айта аласыз.

Қорлыққа көнген, қасірет шеккен әйелдердің шерлі күйін қай жазушы жазбап еді? Көптеген жазушылар сыр шерткенмен, біз Ғабит Мүсіреповтің шығармашылығын арқау еттік.

Ана туралы әңгіме тақырыбында ой жүгіртсем, олар тақырыбы, оқырманға берер тәрбиелік мәні жағынан, идеясы жағынан, жеткізейін деген ойы жағынан бір-бірін толықтырып тұратындай. Негізі кейіпкер әрқашан шындық үшін шырылдап жүретін, өзінің дұрыстығын, өзінің шынайылығын дәлелдеу үшін өмірдің қиыл кезеңдеріне төтеп берген, бір қолымен бесік, бір қолымен әлем тербететін, әлемге өмір сыйлайтын, сол өмір үшін күресетін, өзінің әйел болмысымен еркектің рухын көрсететін, соған қарамастан өзінің нәзіктігімен баурайтын, иманымен жеңетін, өр рухты әйел ананың образы. Сондай образдардың ішінде Ғабит Мүсірепов шығармаларында өзінің елеулі орнын қалдырған аналар Ақлима, Мария, Нағима, Әмина сынды аналар өздерінің мықтылығымен, қайсар жігерімен, бекінген мінезімен оқырмандарға қанша тәрбиелік мән береді.

Ғ. Мүсіреповтің аналар тақырыбына арналған әңгімелері жайлы академик Серік Қирабаев: «Жазушының ана туралы әңгімелері осы дәуірдегі үлкен жаңалық болып табылады. Оларда Ғабит М. Горькийдің әсерімен, ананы ардақтау, ананы қадірлеу идеясын көтеріп, оны романтикалық пафоспен жырлай білді. Ол Горькийден «Өлімді жеңген ана», «Адамның анасы» әңгімелерін еркін аударып, қазақ өмірінің шындығы негізінде «Ананың арашасы», «Ашынған ана», «Ананың анасы» тәрізді әңгімелер жазды. Бұлардың қай-қайсысы болсын, өмір иесі – ананың парасатын, күш-қайратын, асқақ сезімін паш етті» [1, 36 б] деп өте орынды тұжырым жасайды .

1933 жылы жарық көрген аналар бейнесін қозғаған шығармасы – Ананың анасы. Оның негізгі мазмұнына, айтар ойына келетін болсақ, ананың кесімі, өз қызы үшін аянбай ат үстінде жүйткіген ананың жүрегі керемет суреттеледі. Мазмұнына келетін болсақ, жаудың қалын қолы жазықсыз қызды өз еркінен тыс алып қашып бара жатқан кезі суреттеледі. Ананың айтқан кесімді сөзі жаудың қолынан қызын аман-есен алып қалады.

Келесі шығармаға тоқталсақ, Қапия ана образы («Ашынған ана»). Ол образ өмірден көрмегенді көрген, әділетсіз қоғамның қатал кейіпкер. Дүниеге жаңа бір өмір сыйлаушы, махаббаттың отаны болған ана болыс пен Қарасақалға қол көтереді.

Үстем тап өкілдері осындай қорлықты көргендерінің зорлықшыл эпизодтары анық суреттеледі. Әңгіменің соңында келтірілген мына сөздер шығарманың идеялық мұратын белгілейді: **«Өмір өзін сіліккен**

қазір бұл сондай орасан күшті, енді өмірді өзі сілкіп қалуға жараған ана».

Оқиға үсті-басы алба-жұлба болған Қапия ананың бейтаныс үйге қонуға келгенінен басталады. Үйде отырған балалар, келген әйелден қорқа түсіп, артқа шегініп кетеді. Әйел өзінің басынан өткен оқиғаларды баяндай түскенде жаңағы артқа кеткен балалар анаға аяушылық сезімдерін білдіріп, әйелдің қасына келіп, әңгімесін ұйып тыңдай бастайды. Бұндай оқиғаны жазып шығару - автор шеберлігі. Бұл шын өнердің белгісі.

«**Ананың арашасы**» әңгімесіне тоқталсақ, Жәміш пен Нағима ана образдары. Аналардың істеген іс-әрекеті, жүрісі, сөйлеген сөзіне дейін автор оларды даралап қойған. Олар ана болғанмен өздігіне тән ерекшеліктері бар. Яғни, Жәміш ана Нағима ананың образына қарама-қарсы суреттелген. Жәміш өзінің қара басын ойлаған, іс-әрекеті де ішкі жан дүниесі де өзім леген оймен тұрады.

Нағима ана жайлы не айтсақ та жеткіліксіз. Оның нәзік жүрегі Антоновтың арқасында жараланған. Өзгеге титтей болса да жамандық ойламайтын адамнан қалың қазақтың бас тартқаны ма? Әлде Антоновтың ықпалы күшті ме? Қазақ әдебиетінің классигі, жазушының замандасы

С. Мұқанов: «Ғ. Мүсірепов туралы» очеркінде оны «ұқыпты», «портрет жасауға шебер», «тілге үнемшіл» деп атап көрсетті [2, 110 б].

Қанша ауыртпалықты басынан өткізіп, небір ауыр сөздерді естіп, сонда да ауыртпалықтың үстіне ауыртпалық көрген. Қамшының астында жатып, көзінен от ұшқанда да, адамдарды даттап, қарғыс айтып көрмеген. Керісінше мен өмірімде осы сөздерді естіп өлем, ол мен үшін сондай мәртебе деп ойлағаны таңғаларлық. Сонда қанша өмір сүріп, тек сол сөздерді істеп о дүниеге аттану тұрарлық па?

Ана жүрегі...Әйел шыдамдылығы...Кейде таң қалам әйел жаратылысына?!

Нағима ана көрген қорлықты ешкім көрмесе екен...ет бауырым езіліп барады...

Соғыс өмірінің жалғасы іспеттес жарық көрген әңгімелер: «**Ақлима**» мен «**Ер ана**». Ана тақырыбының тікелей жалғасы. Тұтқиылдан келген жаудың қаланы жаулап алғандағы ана ерлігі. Патриоттық сезімнің орнауы Наталья ананың ерлік сезімін, өршіл рухтың қайраты оянғандай. Отынды сүю үшін де үлкен өмір бойына сіңірген ерен еңбегінің жемісі. Осындай жігердің, сезімнің арқасында Наталья фашистерге қарсы күш жұмсағанын автор әдемі көріністермен суреттейді.

Ел басына күн туған кездегі шарасыз ананың бейнесін сомдаған «Ер ана» шығармасынан үзінді алайық, ананың іс-әрекеті, ана баласын жанұшыра қорғауы жазушы ананың баласы үшін мұндай қатерге барып отырғанын көрсетеді. **Көрінген бұтаны бойтаса жасап, қалаға қарай жалғыз әйел келе жатыр. Түп ізі — қалың орман, меңзегені осы қала сияқты. Жауған оқты елемей, өлім қауіпін ескермей келе жатқан ана еді ол. Өмір үшін сынға түссе, ана жүегі бүлк еткен бе! Әйел бұршақтай бораған оқ астына қарай кіріп келе жатыр. Бұл — аңраған ана Наталья еді** (Ер ана ,42-б.) Қай ана болсын бауыр еті баласы үшін қандай қауіп болса да көнеді, шыдайды. Ол ананың өз баласына деген махаббаты, баласын қандай жағдайдан болса алып шығатын ер ананың іс-әрекеті .

Соғыс кезінде тек ер азаматтар жапа шекпеген. Аналар қанша баламен үйде қалған немемсе тылда жұмыс істеген .Оның барлығы өмір сүру жолындағы құрбандық. Сондай шығармалардың бірі «**Ақлима**» әңгімесі. Елдің басына ауыр күг туғанда барлық ел бір отбасыдай күн кешкен. Сондай аналардың бірі Нұрила мен Ақлима аналар. Олар бір-біріне мұңын айтып, туыс-бауырлардай жанашыр болып кеткен. Автор Ақлиманың балаға деген сағынышын Нұриланың оқиғасы арқылы жеткізген. Екі ана Сапардың хатын оқи отыра сол кездегі ер азаматтардың басынан не өтпейтінін суреттеген. Оқыту жолдарының мысалдарына назар салсақ:

«Блум таксономиясы» технологиясы бойынша тапсырма түрлері. Фабит Мүсіреповтің «**Өлімді жеңген ана**» шығармасы бойынша.

Білу категориясы

«Джигсо» әдісі арқылы үйге берілген мәтінді сынып ішінде талқылаңыз.

Әр оқушы өз кезегін күтіп, мазмұнын жалғастырып айтып шығыңыз.

Түсіну категориясы

Не себепті өлімді жеңген ана деп тақырып қойылған?

Ананың ішкі және сыртқа дүниесін сипаттаңыздар.

Не себепті Жұман өз үйіне тығылып қалды?

Қолдану категориясы Берілген сөздерден анаға байланысты өзіне жақын деген, жылу беретін сөйлемдер құрастыру. Берілген сөз: ана, жылулық, пана, сезім, бала, Отан.

Суреттерге қарап, қандай ой түюге болады?

Талдау категориясы

Берілген шығармаға композициялық талдау, кейіпкерлеріне талдау жасаңыз.

Шығармаға өң беретін көркемдегіш құралдарды табыңыз.

Жинақтау категориясы

Шығармадан ана бейнесін ашатын эпизодтарды, үзінділерді келтіріңіз. Сол арқылы автор оқушыларға қандай ой жеткізгісі келді?

Бағалау категориясы

Егер де бұлай болса немесе бұлай болса деген сұрақ қоюға келсе, сіздердің ұсыныстарыңыз қандай? (пікірталас)

«Блум таксономиясы» технологиясы арқылы **сұрақ қою тәсілін** де ескерейік. Ғабит Мүсірепов «**Адамның анасы**» шығармасына тоқталайық.

Блум таксономиясы	«Адамның анасы»
Білу	Оқиға қай кезеңде өрбіп жатыр? Оқиғада кімдер қатысады? Сіз оқиғаны өз сөзіңізбен тұспалдай аласыз ба?
Түсіну	Не себепті Мария ана басқалардан артта қалып қойды? Мария ананың ішкі жан дүниесі туралы айтар ойыңыз қандай?
Қолдану	Сол қоғамдағы аналар мен қазіргі қоғамдағы аналар арасындағы айырмашылықты айтыңыз? Олардың арасындағы байланыс қандай?
Талдау	Не себепті ер жігіт келіп көмектесті? Ана тауқыметі соншалықты қиын болғаны ма? Неліктен босана сала жұрттан қалмай, арты соңына еріп кетті?
Жинақтау	Бұл оқиға арқылы өзіме не түйдім? Ананың орны әркез биік тұрады дегенді түсіне білдім бе?
Бағалау	Ананың барлық қиындығын мөлдіреген көздер ұмыттырғаны ма? Оқиғадан не түйдің?

Диалогтік оқытуды көрсету үшін тек блум таксономиясының категорияларына сай сұрақты тағайындау арқылы көрсетеміз.

Диалогке қатысушы Аман мен Үсен:

Білу:

7. Үсен, Ақлима әңгімесіне қатысқан кейіпкерлер кімдер?

Түсіну:

8. Аман, оқиға қай жерде, қай кезеңде орын алды?

Қолдану:

9. Аман, сен білесің бе егер де мен ол аналардың орнында болғанда шыдамас едім. Ал сен әке рөлінде не істер едің?

Жинақтау:

10. Үсен, оқиғаны аяғына дейін оқи келе, мен ойламаған соңы болды. Ал сен оқиғаның немен бітерің болжай алар меңің?

Бағалау:

11. Аман, сенің арманың продюсер болу еді ғой? Ол ойыңнан айнып қалмадың ба?

12. Осы әңгімеден кейін менде қайта құштарлығым арта түсті, Үсен.

Осыған байланысты әр шығармадан алынатын **тәрбиелік мәнді, қорытынды ойды жіктеп қарастыралық**. Дегенмен айта кететін бір жәйт ана туралы әр шығарманың негізгі сарыны – ананы құрметтеу, ананың қадіріне жете білу, анаға мейірім мен сүйіспеншілікпен қарау.

1. «Адамның анасы» әңгімесінің оқырманға беретін тәрбиелік мәні: ана адамзатын қай уақыт болмасын қастерлеу. Қандай жағдай болмасын ана өзінен туған шақалақ үшін не істесе де жарасады. Бұл шығармада жаңа босанған бала үшін қара жұмыстан қалмайын деген ниетінің алда тұратыны, баланың болашақ өмірі ананың ойын бір минутта бос қалдырмады. Шығармадан үзінді: **«Жас босанған жас ана, жаңа қырық бұрап, өзегін үзген бейнетті елең қылмастан Әшемірдің ауыр жұмысына тартып келеді. Жүрген сайын көздерінен махаббат төгіп, жас бөбегіне қарап қояды.»** [3, 146]

2. «Өлімді жеңген ана» әңгімесінің тәрбиелік мәні: ананың алдында патша да дәрменсіз екендігі, бар әлем анадан жаратылғанын, анамен аяқталатынын осы шығарма дәлелдей түскендей. Ананың әр айтқан сөзі адам баласының жүрегін елжіретіп жібереді. Осыдан ананың қандай рөл ойнайтынын аңғаруға болады. Шығармадан үзінді: **«— Біз өлімнен күштіміз: біз дүниеге ақын да, ақылды да, данышпан да, ер де береміз. Өлім адам баласын құртуға тырысса, біз оны жеңіп, адам баласын кебейттік! — демей ме!..»** [3, 153]

3. «Ана кесімі айнымайды» әңгімесінің тәрбиелік мәніне келетін болсақ, өте күрделі шығарма. Беретін ойы ана жүрегінің әділдігі деп алар едік. Ананың кесімі оқырман жұртты таң қалдыруда. Дегенмен осындай іс-әрекетті орындай отыра елде болып жатқан

зобалаңды жеңді. Ана жүрегіне ол оңайға соқты ма? Жоқ! Ана жүрегі езілді...Дегенмен ана өмір сыйлаушы! Ал өмірді құртушы баласы болса...Басқа шара бар ма?! Кей кездері осындай да кесім шығаруға тура келеді. Осыдан ұққанымыз - бала тәрбиесі. Егерде осындай болса, арты солай болады. Демек олай болмайды! Ескерту... Шығармадан үзінді: **«Қара жамылған әйелдің түрі, қайғыдан бүгілген белі, үнсіз ауыр қозғалуы-қала басына орнаған бақытсыздықтың бейнесі сияқты еді.»** [3, 154]

4. **«Ананың анасы»** әңгімесінің автор ойына келсек, қандай уақыт болмасын мақтанбау, өр көкіректенбеу, өзіңнің кім екеніңді, қандан шыққаныңды ұмытпай өмір сүру. Сен бір жерде көмектесерсің, ал бір жерде сенің қауқарың жетпес, әмірің өтпес. Сондықтан тәкәппарланбау. Ол ең жаман қасиеттердің бірі. Осы арқылы ана өзінің сөзін өткізгенімен, өзінің жұртында батыр өзінің сөзін өткізе алмайтынын түсініп, ана мен қызын босатты.

Тәрбиелік мәні: **«-Ендеше, жылқы да ал деме, атыңды ды берме, саған ере алмаймын да: сен де еліңе жеткенше ғана ерікті батырсың, еліңе барғасын сенде еркіннен айырыласың: не байдың, не бидің сойылы боп қаласың Сені батыр деп жұмсайды да, мені қатын деп жұмсайды: айырмасы осы-ақ Бірақ сенің еркін менікінен еркін болмайды.»** [3, 160]

5. **«Ашынған ана»** әңгімесінің тәрбиелік мәні, оқырманға тастар идеясы адаммен мәміле жасамай, адамның ойын тыңдамай арттан сөйлеуге немесе жамандауға, ол туралы жаман оң қалыптастыруға ешқашан болмайтынын дәріптейді. Ананың қандай ауыртпашылықты көрген отбасы анаға жылы шараймен қарайды. Ана әр істі жайдан-жай жасамайды. Кісі өлтіре сау оңай ма? Жоқ! Оған итермелейтін жәйттің, қоғамның ықпалы! Шығармадан үзінді:

«Есім түн ортасында жиналды. Аяусыз жан, қанша тепкіні көтеріп, енді маған соның мөлшерін айтып жатыр. Екі аяғымды екі қазыққа, екі қолымды екі қазыққа керіпті де, білек пен қызыл асықтан тастай қып таңып тастапты. Шашымды аттың құйрығындай бұрап-бұрап, бесінші қазыққа байлапты. Балам Бақыт көрер ме, өзі де бір жерде керіліп жатыр ма, менің жатқан жайым осылай екен.» [3, 169] Үзіндіні оқыта отыра, қандай қайғы-қасіретке ананың баратынын болжай алуға болады. Тек осындай жағдайлар елімізде орнамасын!

6. **«Ананың арашасы»** әңгімесінің тәрбиелік мәні ана деген 3 әріптен құралған сөздің қаншалықты ұлы екенін түсіндіргендей. Баласы үшін жан пида демекші, ана да баласы үшін камшының астында қалды. Ананың арашасы арқылы ғана үміт оты

жанғандай болды: «Кешегі күнге дейін өздеріндей көп көнбістінің бірі көрінетін Нағима ананың жүзінде бүгін жаңа бір нұр, жаңа бір күш жалыны бар. Ол - көп тілеген, ұзақ күткен, енді, міне, орнағалы келе жатқан үміт толқыны еді...» [3, 173]

7. «Ақлима» әңгімесінен сонау азаттықты аңсаған жандардың бейнелерін, Отан тыныштығын, халық уайымсыздығын аңсауын көруге болады. Сарғая күткен аналардың жан айқайын, тағатсыздана бауырына басқысы клеетін балалардың тосуын, аналардың елжіреген жүрегін оқи отыра сезінуге болады. «Енді, міне, Ақлима апай көрінген жұртқа балам келе жатыр деп, күтіп отыр. Кесілген томардай мүгедек емес, қанатын кере сілтеп ақ иық, мұзбалағы ұшып келе жатқандай күтеді. Өз ұлының аты Қасым екенін ұмытып кеткендей, Сапар жаным келе жатыр деп, күтеді.

Қарағандыға келе жатқан әрбір самолет Ақлима апайға ұшып келе жатқан Сапардай көрінеді...» Өз баласын күткен ананың жүрек жылуына Сапардың келуі үлкен қуаныш болды.

8. «Әмина» әңгімесінен шығатын түйін, тәрбиелік мән: адам баласы әркес мейірімді, ақкөңіл, жанашыр болу білуі керек. Кімнің басына іс түспей жатыр, кім сынылмай жатыр, бәрі сыналуда, бәрі қиындықтан өтуде. Соған қарамастан қара басының қамымен ғана жүру албастық. Адамның күні адаммес демекші бір-бірімізге әрқашан жанашыр бола жүрейік.

9. «Ана жыры» шығармасынан алынған өнеге қазіргі кезде адамдар о дүниенің барын сезіну, ұғыну оған илану. Сонымен қатар, Аллаһтың берген мүлткісіз заңдылықтарын орындау. Нәпісіге жол бермеу.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Әдебиет және дәуір талабы. Мақалалар мен зерттеулер. А., «Жазушы», 1976;
2. Мұқанов С. Таңдамалы шығармалар жинағы. 15 томдық. – Т. 15. Халық мұрасы. – Алматы: Жазушы, 1979. – Б. 552; б. 584.
3. Мүсрепов Ғ. Таңдамалы шығармалар жинағы. 3 томдық. – Т. 1. – Алматы: Жазушы, 1980.

ПРОЕКТНЫЕ ЗАДАНИЯ КАК ФОРМА РАБОТЫ В СРЕДНЕМ ЗВЕНЕ НА УРОКАХ ИСТОРИИ

Швец А.Н.

*магистрант Павлодарского педагогического университета
имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар*

Каримова А.Е.

*научный руководитель: кандидат исторических наук, доцент
Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан,
г. Павлодар*

Аннотация: В постоянно меняющемся образовательном ландшафте интеграция проектных заданий в уроки истории среднего уровня становится значительным педагогическим сдвигом, направленным на повышение вовлеченности учащихся и углубление понимания ими исторических концепций. В данной статье рассматривается внедрение проектного обучения (ПО) в качестве трансформационного подхода в историческом образовании, предлагается всесторонний обзор его теоретических основ, методологических приложений и уникальных преимуществ, которые оно дает для создания динамичной и интерактивной среды обучения.

Ключевые слова: проектные задания, интерактивное обучение, проектно-ориентированное обучение, вовлеченность учащихся, критическое мышление.

Аннотация: үнемі өзгеріп отыратын білім беру ландшафтында жобалық тапсырмаларды орта деңгейдегі тарих сабақтарына біріктіру оқушылардың қатысуын арттыруға және олардың тарихи ұғымдарды түсінуін тереңдетуге бағытталған маңызды педагогикалық ауысымға айналады. Бұл мақалада тарихи білім берудегі трансформациялық тәсіл ретінде жобалық оқытуды (БК) енгізу қарастырылады, оның теориялық негіздеріне, әдіснамалық қосымшаларына және динамикалық және интерактивті оқыту ортасын құру үшін беретін бірегей артықшылықтарына жан-жақты шолу ұсынылады.

Түйінді сөздер: жобалық тапсырмалар, интерактивті оқыту, жобаға бағытталған оқыту, оқушылардың қатысуы, сыни тұрғыдан ойлау.

Abstract: In an ever-changing educational landscape, the integration of project-based assignments into secondary-level history lessons is emerging as a significant pedagogical shift to increase student engagement and deepen students' understanding of historical concepts. This article examines the implementation of project-based learning (PBL) as a transformational approach in history education, offering a comprehensive review of its theoretical underpinnings, methodological applications, and the unique advantages it offers for creating a dynamic and interactive learning environment.

Key words: project assignments, interactive learning, project-based learning, student engagement, critical thinking.

Интеграция инновационных методик преподавания в историческое образование находится в центре педагогического дискурса уже несколько десятилетий. Проектные задания стали привлекательной формой работы, особенно в среднем звене образования, поскольку

педагоги и исследователи стремятся повысить вовлеченность и понимание учащихся. В данной статье авторы изучают нюансы роли проектных заданий на уроках истории в средней школе и определить их способность соединить традиционные методики обучения с динамичными потребностями современных учеников. Цель данной статьи - подчеркнуть преобразующий потенциал проектно-ориентированного обучения (ПОО) в развитии глубокой и прочной связи между учащимися и многогранной дисциплиной истории.

Ландшафт исторического образования характеризуется постоянным поиском методов, которые передают исторические знания и одновременно развивают критическое мышление, аналитические навыки и подлинную страсть к предмету. Традиционные методы обучения, характеризующиеся заучиванием и пассивным восприятием информации, часто не достигают этих целей, особенно среди учащихся среднего звена. В отличие от них, проектные задания предлагают инновационное решение педагогических проблем, делая акцент на активном обучении, исследовании и вовлеченности. Они ставят учеников в положение активных участников учебного процесса, способствуя более глубокому пониманию исторических концепций, событий и фигур, делая историю одновременно доступной и интригующей.

Теоретические основы проектного обучения восходят к началу XX века и основополагающим работам реформатора образования Джона Дьюи. Принципы Дьюи подчеркивают важность образования через деятельность и осмысление опыта, предполагая, что знания лучше всего приобретаются через активное участие в процессе обучения. Эта философия согласуется с целями проектных заданий в историческом образовании, которые побуждают учеников к исследованию, анализу и синтезу исторической информации. Это способствует формированию динамичной и рефлексивной среды обучения.

Аймагамбетов и Алжанова обсуждают более широкий сдвиг в образовательном ландшафте Казахстана в сторону развития критического мышления и аналитических навыков через историческое образование [1]. Они подчеркивают роль проектных заданий в поощрении учащихся к критическому отношению к историческим источникам, что углубляет их понимание сложного прошлого Казахстана. В статье приводятся примеры успешных проектных заданий, которые позволили учащимся изучить исторические события с разных точек зрения.

Статья "Цифровое повествование" как инструмент проектного обучения на уроках истории в средней школе: кейс-стади в Республике Казахстан" рассматривает интеграцию цифровых историй в проектные

задания, в частности, в контексте истории Казахстана [2]. Бектемирова и Сапарова приводят доказательства того, что проекты по созданию цифровых историй не только расширяют исторические знания учащихся, но и повышают их цифровую грамотность и навыки презентации. В статье доказывається эффективность сочетания технологий с проектным обучением для того, чтобы сделать уроки истории более увлекательными и актуальными.

Исследование Нургалиевой и Толеген "Совместная проектная работа в повышении эффективности изучения истории Казахстана учащимися средних школ" подчеркивает преимущества совместной проектной работы на уроках истории [3]. Результаты исследования Нургалиевой и Толеген свидетельствуют о том, что работа над проектами по истории в группах не только способствует более глубокому пониманию исторического содержания, но и развивает у учащихся навыки работы в команде и общения. Исследование подчеркивает важность социального взаимодействия в процессе обучения.

Омаров и Жакыпбек выступают за использование проектно-ориентированного обучения для содействия историческим исследованиям среди учащихся средних школ Казахстана [4]. Их исследование демонстрирует, как PBL побуждает учеников ставить под сомнение исторические нарративы, проводить независимые исследования и представлять свои выводы, тем самым способствуя более глубокому пониманию истории Казахстана.

В статье "Привлечение учащихся средней школы к изучению местной истории Казахстана с помощью проектного обучения" рассматривается потенциал проектного обучения для связи учащихся с местной историей [5]. Сатыбалдиева и Муратова приводят убедительные аргументы в пользу использования ПОО для повышения актуальности и увлекательности исторического образования, уделяя особое внимание изучению местных исторических объектов и источников. Исследование предлагает практические рекомендации по разработке и реализации краеведческих проектов в школах.

Литература, посвященная проектным заданиям на уроках истории в средней школе, особенно в контексте истории Казахстана, свидетельствует о растущем признании ценности проектно-ориентированного обучения. Эти исследования в совокупности подчеркивают многогранные преимущества ПОО - от развития критического мышления и цифровой грамотности до более глубокой связи с историей.

Несмотря на потенциальные преимущества проектных заданий, их интеграция в процесс обучения истории на среднем уровне вызывает ряд вопросов, касающихся их актуальности и новизны. Актуальность данного педагогического подхода подчеркивается существующими проблемами в привлечении учащихся среднего звена, которые часто воспринимают историю как статичный и не поддающийся анализу предмет. Традиционные методы обучения, ориентированные на запоминание фактов, часто не способны затронуть воображение и интерес учащихся, что приводит к их отстраненности и отсутствию мотивации. В отличие от них, проектные задания предлагают путь к оживлению класса истории, превращая его в пространство для исследований, открытий и активного обучения. Выполняя проектные задания, ученики не являются пассивными получателями исторических знаний, а сами становятся историками. Они работают с первоисточниками, формулируют гипотезы и строят повествования, связывающие прошлое с настоящим.

Новизна проектных заданий в контексте исторического образования среднего уровня заключается в том, что они способны переосмыслить образовательный опыт. Проектное обучение ставит развитие критического мышления, решения проблем и навыков сотрудничества критически необходимыми в современном образовании. Кроме того, проектные задания позволяют педагогам адаптировать содержание в соответствии с различными интересами и стилями обучения своих учеников, создавая более инклюзивную и персонализированную среду обучения по сравнению с традиционными методами.

Актуальность проектных заданий на уроках истории в средней школе особенно очевидна в современном образовательном климате, где вовлеченность учащихся и активное обучение имеют первостепенное значение. История, которая часто воспринимается учащимися как статичный и далекий предмет, оживляется благодаря ПОО, позволяющей учащимся изучать прошлое в увлекательной форме и с учетом особенностей их жизни. Рассматривая исторические события в более широком контексте и подчеркивая взаимосвязь прошлого и настоящего, проектные задания превращают историю в интересный предмет.

Основываясь на выше обоснованной актуальности исследуемой темы, было проведено исследование среди 27 учеников 7 класса, которым были предложены на выбор четыре вида проектных заданий: Интерактивная историческая карта, Визуальная экскурсия, Исследование исторической личности, Исследование исторического события.

Выбор заданий учениками распределился следующим образом представлен в Таблице 1.

Методологическая основа проведения исследования включает в себя количественный, качественный и сравнительный анализ работ учеников, их опрос и последующее оценивание. Оценка заданий проводилась по критериям: точность исторических фактов, креативность и оригинальность подачи, глубина анализа и исследования, презентационные навыки.

Таблица 1. Количественное распределение учеников 7 класса по представленным проектным заданиям

Наименование задания	Количество учеников
Интерактивная историческая карта	4
Визуальная экскурсия	3
Исследование исторической личности (в пределах XIII - XV вв.)	12
Исследование исторического события (в пределах XIII - XV вв.)	8

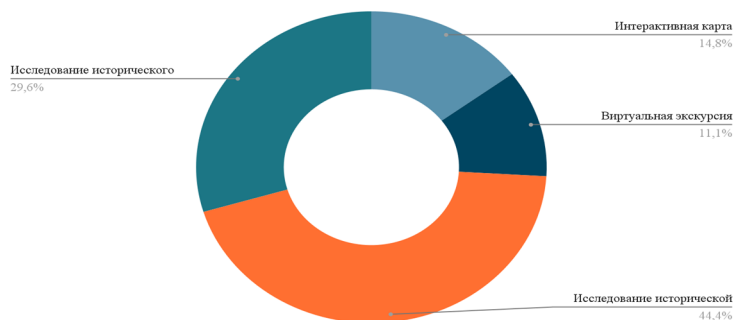

Рисунок 1. Определение заинтересованности по видам проектных заданий

Низкий спрос на первые два вида заданий может быть обусловлен несколькими факторами (Рисунок 1):

- Техническая сложность и доступность ресурсов: Интерактивная карта и визуальная экскурсия требуют определенных технических навыков, которых не всегда может хватать в школьной среде.

- Личные интересы и предпочтения учеников: Исследование исторических личностей и событий, более привлекательно для учащихся из-за более привычного формата подачи исторических событий.

- Восприятие сложности задания: Ученики могли воспринять интерактивную карту и визуальную экскурсию как более сложные для выполнения, предпочитая более традиционные и понятные формы проектных работ, так как данные виды работ предусматривали более глубокий анализ данных.

Несмотря на возникший дисбаланс при выборе работ, 21 ученик справился со своим проектом на оценку “отлично” (от 8 до 10 баллов за задание), и 6 учеников справились с заданием на оценку “хорошо” (от 6 до 7 баллов за задание) (Рисунок 2). Также можно увидеть высокие показатели по критериям оценивания, представленным выше (Таблица 2). Несмотря на некоторые недочеты, все ученики проявили повышенный интерес к работе и к презентации своего исследования.

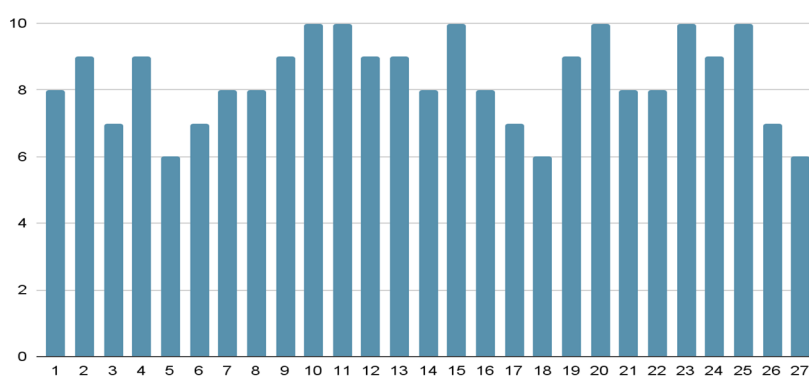

Рисунок 2. Оценки учащихся за выполненную проектную работу

Таблица 2. Средняя оценка среди учащихся по критериям оценивания проектной работы

Критерии оценивания проектной работы	Средний балл оценки
Точность исторических фактов	8,8
Креативность и оригинальность	9
Глубина анализа исследования	8,3
Презентационные навыки	9,5

Результаты исследования подтверждают важность интеграции проектного обучения в школьную программу. Проектные задания способствуют развитию у учеников не только знаний по истории, но и навыков критического мышления, самостоятельного поиска информации, аналитических и презентационных умений. Однако для повыше-

ния эффективности такого подхода необходимо учитывать интересы и способности учеников, а также обеспечивать их поддержку и наставничество в процессе выполнения проектных заданий.

Повышенный интерес к заданиям на исследование исторических личностей и событий указывает на необходимость баланса между различными типами проектных работ. В то же время, меньшая популярность интерактивных и визуальных проектов может свидетельствовать о потребности в более глубокой интеграции цифровых технологий в образовательный процесс и развитии соответствующих навыков у учащихся.

Интеграция проектного обучения в школьную программу представляется перспективным направлением развития образовательного процесса, способствующим формированию у учеников комплекса знаний и умений, необходимых для успешной жизни и профессиональной деятельности в современном мире.

Проектные задания представляют собой важнейшую инновацию в историческом образовании среднего звена, предлагая динамичный и интерактивный подход к обучению, который соответствует современным целям образования. Благодаря созданию среды, в которой учащиеся активно вовлечены в процесс обучения, проектное обучение способно превратить уроки истории в богатый гобелен исследований и открытий. В то время как преподаватели и студенты ориентируются в сложностях учебного ландшафта XXI века, внедрение проектных заданий в историческое образование является свидетельством непреходящей ценности интерактивных, экспериментальных методик обучения.

Список использованных источников

1. Аймагамбетов, У. К., и Алжанова, Ф. Г. Инновационные подходы к преподаванию истории в Казахстане: Сдвиг в сторону критического мышления // *Journal of History Education Review*, 12(3) - 2018 - с. 45-58.
2. Бектемирова, Л. Д., и Сапарова, Д. Б. Цифровой рассказ как инструмент проектного обучения на уроках истории в средней школе: кейс-стади в Республике Казахстан // *Международный журнал исторического образования*, 14(2) - 2020 - с. 112-129.
3. Нургалиева, К. Н., и Толеген, М. К. Совместная проектная работа в повышении эффективности изучения истории Казахстана среди учащихся средней школы // *Educational Research and Reviews*, 10(8) - 2015 - с. 1174-1182.
4. Омаров, Б. О., и Жакыпбек, Л. З. Проектно-ориентированное обучение как средство развития исторических исследований в средних школах // *Journal of Curriculum Studies*, 17(4) - 2019 - с. 540-555.
5. Сатыбалдиева, Е. С., и Муратова, А. И. Привлечение учащихся средней школы к изучению местной истории Казахстана через проектное обучение // *History Education Quarterly*, 21(1) - 2021 - с. 76-92.

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА МЕН ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПЕДАГОГИКИ И ПСИХОЛОГИИ

Абиддинов Н.С., Жапарова Б.М.

Қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды
меңгерген заманауи бастауыш сынып мұғалімін дайындау..... 4

Абдрахман Г., Құрмаш А., Алибаева Ж.Е.

Инклюзия білім беру жүйесін
дамытудың жетекші үрдісі ретінде..... 9

Абдрахманова А.М., Хамзина Ш.Ш.

Әдебиеттік оқу сабақтарында бастауыш сынып
оқушыларының зейінін аударуда жаттықтыру тәсілдері..... 13

Айтжан А.Ж., Дузелбаева А.Б.

Жалпы сөйлеу тілінің бұзылыстары бар мектеп
жасына дейінгі балалардағы сөйлеудегі тыныс
алуды анықтау және сипаттау..... 19

Амирова А.Ж., Токсанбаева Т.Ж.

Жыраулар поэзиясындағы тәлімдік ойлар..... 25

Анискина Д.А. Сарсенбаева Б.Г.

Применение информационных технологий в развитии
познавательных процессов детей дошкольного возраста..... 31

Ахметова Д. С., Кульшарипова З.К.

Педагогические условия формирования мотивации
к научно-исследовательской деятельности
у студентов педагогического вуза..... 36

Бабажанова А., Исенова М. Ж.,

Савченко А.М., Кульшарипова З.К.

Значимость профориентации как важный элемент
регионального образования молодежи 43

Байзақ М.С., Кошкимбаева Р.Х.

Ойыншықтың бала өміріндегі маңызы..... 48

Баймуканова Ж.Т., Кадыргалиева С.И.

Особенности организации самостоятельной работы
учащихся по иностранному языку на старшей ступени
обучения в общеобразовательной школе..... 54

Байтолеува А.Р., Солтанбаева Б.Ф.

Жасөспірімдердің элеуметтік ортаға бейімделуі
мен дамуының өзекті мәселесі..... 62

Бахытбек Ү.Р., Утилова А.М., Джумадиева А.Ж.	
Бастауыш сынып оқушыларының дисграфиясын дидактикалық ойындар арқылы түзету.....	65
Бейсек.Ж.К. Кошкимбаева.Р.Х.	
Мектеп жасына дейінгі баланың психикалық дамуына ойынның әсері.....	72
Бейфус Е.А., Айдарханова И.И	
Дисциплина в начальной школе.....	76
Бегзатханқызы А., Утилова А.М., Джумадиева А.Ж.	
Психикалық дамуы тежелген бастауыш мектеп балалардың дайындығын ойындар арқылы диагностикалау.....	82
Борисова С.В., Никифоров С.Е.	
Обучение английскому языку детей-билингвов младшего школьного возраста.....	88
Васильковская О.В., Аспанова Г.Р.	
Особенности применения метода «буктрейлер» в повышении мотивации к чтению в начальных классах.....	92
Вершаденко С.Ф., Айдарханова И.И.	
Развитие речевого навыка у младших школьников.....	98
Ғалы Р.Ж., Матаев Б.А.	
Мектеп мұғалімдерінің эмоционалдық қажыуының психологиялық себептері мен факторлары.....	104
Гарифуллина Д.Т., Матаев Б.А.	
Инклюзивті білім беру жағдайында мүмкіндігі шектеулі баламен жұмыс.....	111
Герлиц М.Н., Байжунусова Г. К.	
Влияние игровой деятельности на коммуникативные способности детей дошкольного возраста.....	115
Гирич А.С., Матаев Б.А.	
Особенности восприятия детей с расстройством аутистического спектра родителями.....	121
Ерболатқызы М. Каримова Р.М.	126
Мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды геометриялық пішіндер және денелер туралы ұғымдармен таныстыру.....	
Ертуганова Ф.Е., Абдырова А.О.	134
Тілдің дыбыстық мәдениетіне тәрбиелеудің маңызы.....	
Әлім Қ.А., Шакенова Т.Ж.	
Бастауыш сынып оқушыларында үлгермеушіліктің пайда болу себептері және оны шешу жолдары.....	139

Жанаталап К.Қ., Кененбаева М.А. Математика сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін арттыру.....	147
Жасқайрат А.Т., Утилова А.М., Дайрбаева Д.Ж. Дидактикалық ойындар арқылы есту қабілеті нашар балалардың сөздік қорын толтыру.....	156
Жекенова А.М., Кошкимбаева Р.Х. Мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық ойындар арқылы рухани – адамгершілік тәрбиелеу.....	167
Жукушева Т.Д, Тлеулесова А.Ш. Балалардың дүниетанымын қалыптастырудың жолдары.....	172
Жумабаева Д.С., Мустафина Р.С. Әртүрлі типтүгі білім беру ұйымдарындағы элеуметтік педагог қызметінің құрылымы.....	177
Закирова А.К., Сарсенбаева Б. Ф. Мектепжасына дейінгі балалардың халық ауыз әдебиеті арқылы байланыстырып сөйлеуін дамыту.....	182
Райхұл .Н.А. Зарқын.Ә.Н., Ахметова А.Б. The effects of motivation on creativity, role-playing and dramatization in teaching english to secondary school students.....	187
Ибрагимова А. Е.Мурзатаева А.К. Сущность деонтологической и профессиональной готовности будущих учителей-логопедов.....	193
Ибрагимова С. Б., Мурзатаева А.К. Формирование профессиональных компетенций будущих учителей-логопедов в условиях дуального обучения.....	199
Икешова А.К., Жандилова А.Т. Деятельностный подход в обучении как фактор развития личности младшего школьника.....	205
Иманжапарова А.А., Матаев Б.А. Студенттердің өзін-өзі бағалау ерекшеліктері.....	211
Искакова Д.Г., Утилова А.М., Дайрбаева Д.Ж. Мектеп жасына дейінгі нашар еститін балаларда сөйлеудің лексикалық-грамматикалық құрылымын дидактикалық ойындар арқылы қалыптастыру.....	216
Кабиденова А.Г., Суюнова Г.С. Разработка и использование творческих заданий при изучении односоставных предложений.....	222
Каирбаева А.Ж., Кененбаева М.А. Бастауыш мектеп сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда инновациялық әдістерді пайдалану.....	233

Каирбекова Д.С., Нызметова Б.Д. Meaning and content of the concept «interactive technologies as a means of learning»"	242
Қайролла С.Ж., Мустафина Р.С. Диагностическая деятельность социального педагога.....	246
Какимова Ж.Ж., Токсанбаева Т.Ж. Шешендік сөздердегі ұлттық мәдениет және парасаттылық.....	252
Калиаскарова Д.Е., Шакенова Т.Ж. Педагогикалық технологиялар және олардың мектеп оқушыларының жеке тұлғасына әсері.....	257
Калиева А.Е., Шавалиева З. Ш. Формирование научно-исследовательской деятельности у младших школьников.....	263
Каменова М.Н., Мустафина Р.С. Структура деятельности социального педагога в организациях образования различного типа.....	268
Каржаспаева З.М., Кененбаева М.А., Жапарова Б.М., Математика пәні бойынша бастауыш сынып оқушыларының нәтижелерін диагностикалау.....	272
Касымова А.А., Матаев Б.А. Эмоционалды интеллект студенттердің психологиялық әл-ауқатының факторы ретінде.....	283
Кожяхметова Г.К., Жапарова Б.М. Бастауыш сыныпта топтық жұмыс арқылы коллаборативті ортаны қалыптастыру.....	289
Колосницина Е.Н., Матаев Б.А. «Развитие гибких навыков у воспитанников Дома юношества».....	295
Котова Н.С., Матаев Берик Айтбаевич Факторы, влияющие на профессиональное самоопределение старшеклассников.....	302
Кошербаева М.К., А.М., Утилова Дайрбаева Д.Ж. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауының 3 деңгейі бар бастауыш сынып оқушыларында сөйлеу тілін дидактикалық ойындар арқылы дамыту.....	308
Красакова Т.С., Рахимжанова А. Б. Аутизмі бар балаларға психо-әлеуметтік көмек көрсету мәселесі.....	315
Кусаин М.Е., Матаев Берик Айтбаевич Психологические факторы эмоционального выгорания у преподавателей высшей школы.....	321

<i>Молдажанова. А.Ж., Солтанбаева Б.Ф.</i>	
Бастауыш сынып оқушыларының креативті ойлауын дидактикалық ойындар арқылы қалыптастыру.....	328
<i>Муратова А.К., Мустафина Р.С.</i>	
Роль сенсомоторной интеграции в развитии пространственного мышления у детей дошкольного возраста..	333
<i>Мухамедкаримова Н.Ж., Нурмагамбетова Б.А.</i>	
Психолого-педагогические условия формирования функциональной грамотности учащихся с особыми образовательными потребностями начальной школы.....	337
<i>Мухтарханова Д.М., Кошкимбаева Р.Х.</i>	
Қазақстан мен Ұлыбритания елдеріндегі мектепке дейінгі білім беру.....	343
<i>Мыржикова А.Е., Жапарова Б.М.</i>	
Екінші сынып оқушыларын мәтінді есеп шығаруға үйрету арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту ерекшеліктері...	348
<i>Нуркайдар Т.Ж, Даурбеков А.М.</i>	
Геймификация в контексте обучения английскому языку в дистанционном обучений.....	357
<i>Нұрланқызы А., Утилова А.М., Дайрбаева Д.Ж.</i>	
«Есту қабілеті нашар жоғарғы сынып оқушыларында дидактикалық ойындар арқылы үйлесімді сөйлеуін дамыту»...	366
<i>Нұрманова Н.Н, Даурбеков А.М</i>	
Білім берудің бірлескен тәсілі.....	371
<i>Оразаева Л.С., Утилова А.М., Джумадиева А.Ж.</i>	
Дислалиясы бар бастауыш сынып оқушыларында дыбыстың айтылуын ойын арқылы түзету.....	377
<i>Оспанова Н.М., Сарсенбаева Б.Г.</i>	
Қазіргі мектепке дейінгі білім беруде балалардың зияткерлік әлеуетін дамыту жолдары.....	384
<i>Петрова Е.Д., Рахимжанова А.Б.</i>	
Жасөпірімдердің психологиялық ерекшеліктері.....	390
<i>Рахметова А.Е., Утилова А.М., Джумадиева А.Ж.</i>	
Аутизмнің ауыр бұзылыстары мен аутизм спектр бұзылысы бар ерте жастағы және мектеп жасына дейінгі балалардың психофизикасын түзету жұмыстары арқылы дамытып, әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларының қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу.....	397
<i>Ревина А.С., Сулейманова А.О., Сарсембаева Э.Ю.</i>	
Практика нейропсихологической коррекции первого блока мозга.....	403

Сабыржанова З.Е., Дузелбаева А.Б. Логопедиялық сабақтарда дизартриясы бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуіндегі дыбыстық айтылу аспектісін түзету.....	411
Сағиденова М., Орынғалиева Ш.О. Бастауыш мектеп оқушыларында көрініс беретін эмоциялық күйдің зерттелу мәселелері.....	419
Сайфулина А.К. Сарсенбаева Б.Г. Развитие эмоционального благополучия детей в процессе формирования детско-родительских отношений....	425
Сапарова К.С., Кененбаева М.А. Бастауыш мектепте математика сабақтарында алгебра элементтерін оқыту.....	431
Сегизаева А.М., Валиева А.К. Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалау....	437
Спивакова П.П., Алибаева Ж.Е. Механизмы индивидуализации образовательной среды в условиях инклюзии.....	443
Суенова А.Д., Кошкимбаева Р.Х. Мектеп жасына дейінгі балалардың қарапайым математикалық ұғымдарын қалыптастыру.....	450
Сыздықбекова А.Е., Жапарова Б.М. Бастауыш сынып оқушыларының бойында ізгілік қасиеттері қалыптастыру.....	456
Сыздыкова Д.Б., Байжекина Ш.С. Бастауыш сыныптағы функционалдық оқу сауаттылығы: проблемалары мен оларды шешу жолдары.....	462
Темиргайкова М.Т, Махметова Н.К Университеттің оқу процестерінде студенттердің толеранттылығын тәрбиелеу.....	472
Ткач Л.Н., Асенова Н.С Портфолио ученика начальных классов как способ накопления и оценки динамики его индивидуальных образовательных достижений	477
Түйтенова А.С., Асенова Н.С. Бастауыш мектеп оқушыларының сөйлеу дағдыларын дамытудың кейбір аспектілері.....	485
Солтанбаева Б.Ф. Оқу процесінде жасөспірімдердің азаматтық құзіреттілігін қалыптастыру.....	492

Тулешева А.А., Солтанбаева Б.Ф. Оқу процесінде жасөспірімдердің азаматтық құзыреттілігін қалыптастыру.....	496
Турарханова М.М., Хамзина Ш.Ш. Ақпараттық технология физикалық және психикалық дамуында кемістіктері бар бастауыш мектеп жасындағы балаларды оқытудағы маңызды құрал ретінде.....	500
Умарова А.Т., Жапарова Б.М. Әдебиеттік оқу сабағында бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын қалыптастырудың кейбір жолдары.....	513
Умбетова Д.К., Кулахметова М.С. Юмор как эмоционально воздействующий фактор при обучении иностранному языку.....	518
Уразгалинова А.С., Матаев Б.А. Жыл мезгілдерінің өзгеруі тұлғаның стресстік төзімділік деңгейіне әсері.....	528
Фахирслямова Р. Буркитбаева Г., Мандаева А.Е. Инклюзивті білім берудегі тьюторлық сүйемелдеу.....	534
Федорова Е.Е., Сарсенбаева Б.Г. Педагогические стратегии и методы использования сюжетно-ролевых игр для формирования межличностных отношений среди детей старшего дошкольного возраста.....	538
Хафиз Г.Қ., Жапарова Б.М. Girls тапсырмалары арқылы бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын.....	544
Хусанбой А., Утилова А.М., Джумадиева А.Ж. Мектеп жасындағы балалардағы тұтығуды логопедиялық ойын арқылы түзету.....	550
Эсанова М.С., Темиржанова А.Ж. Мектеп жасына дейінгі балалардың дамуына дидактикалық ойындардың маңызы.....	557
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯХ ЕСТЕСТВЕННО-НАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН	
Айтмуқан Б.А., Тулиндинова Г.К. Биологияны оқытуда акт-ны тиімді пайдалану: замануи әдістер мен технологиялар.....	566

Алпамыс М., Еркибаева М.К., Хасенова М.Т., Муканова Р.Ж. Химия сабақтарында қушылардың танымдық белсенділігін жандандыру.....	573
Альмухамедова М.Б., Амангелди Н.Е., Ахметова Э.Б. Қостанай қаласының годонимдері.....	579
Амантаева Т.А., Асамбаев А.Ж. Применение Steam-технологий в школьном курсе математики на примере языка программирования Python.....	585
Амантай Н.Ф., Әбдіқани М.Б., Мусаева Д.С., Мусуртаева Н.М., Шораханқызы А., Хасенова М.Т. Ақпараттық коммуникациялық технологияларды химия сабағында қолдану.....	590
Анапия Ә.Е., Асылбекова Г.Е. Practical application of the clil method in teaching biology.....	599
Ануар Г.С., Асаинова А.Ж. Анализ цифровых ресурсов для людей с функциональным разнообразием.....	605
Арыстанбек Қ., Иманқұл Г., Омаров М.К. Баянауыл ұлттық саябағының жаңа туристік маршруттарын құру негіздері.....	610
Базарбаев С. А., Еркибаева М. К. Интеграция экологического образования в курс химии: разработка и оценка практических занятий для старших классов.....	616
Бақытжан Ж.Д., Ельтинова Р.А. Білім беру процесіне жасанды интеллект жүйесін кірістіру.....	622
К.С.Батталова, М.К.Омаров Географиялық түсініктерді қалыптастыруда көрнекі оқыту құралдарын қолдану тәсілдері.....	627
Габдуллова Н.Б., Ахметова Э.Б. Қостанай облысы халқының жастық-жыныстық құрамы (2017-2023 ж.ж.).....	634
Жараспаев А.С., Ачкинадзе О.С. Использование дифференцированного подхода в практике работы учителя химии.....	640
Заурбек Ж.Г., Ахметова Э.Б. Қостанай облысының сүт өнеркәсібі.....	647
Зкенова А. Ж., Кабиева С. Ж Анализ умственной работоспособности участников образовательного процесса.....	655

Каиркенов А.М., Абыкенова Д.Б.	
Повышение профессиональной компетентности преподавателей информатики.....	661
Калиева Р. Т., Муканова Р. Ж.	
"Soft skills" - педагогикалық заманауи білім берудегі "химия" пәні бойынша ғылыми бағыт ретінде.....	666
Куракова З.Г.	
Сарыағаш қаласындағы етқоректі жануарлардың паразитарлық ауруларға шалдығу дәрежесі.....	670
Миронов И.А., Рулёва М.М.	
Профессиональная ориентация в процессе преподавания биологии и химии.....	678
Мукминова Г.Ф., Суворова Л.Б.	
Влияние древних верований и религий на современную культуру и традиции Казахстана.....	683
Никулина Е.С., Рулёва М.М.	
Организация природоохранной работы в школе.....	688
Ли М. С., Кабиева С. Ж	
Особенности физического развития девушек педагогического вуза.....	693
Попов И.С., Ельтинова Р.А.	
Способы визуализации информации с использованием дополненной реальности в образовании.....	698
Садыгазин К.С., Нургазинова Г.Ш.	
Внедрение элементов искусственного интеллекта в реализации stem проекта (на примере проекта smart бесік)....	703
Садық Б.Н., Алькеев М.А.	
Применение «Кайдзен» технологий на уроках школьной географии.....	709
Сапар Т.Ж., Кубеев М.С.	
Жангелдин ауданының герпетофаунасы.....	716
Серикпаева М.Т., Суворова Л.Б.	
Научное объяснение народных примет о погодных явлениях...	721
Смаилова Р.Е. Бегембет Т.М., Омаров М.К.	
Мектептегі балалар мен жасөспірімдер арасында спорттық туризм негізін дамыту.....	725
Миронов И. А. Рулёва М.М.	
Профессиональная ориентация в процессе преподавания биологии и химии.....	731

Мукминова Г.Ф., Суворова Л.Б. Влияние древних верований и религий на современную культуру и традиции Казахстана.....	736
Таишкенбаева Ж.К., Мухамедиева К.М., Ельтинова Р.А. Толықтырылған шынайылық технологиясын құру құралдары..	740
Усаханова Н., Сексенбай Ж., Корогод Н.П. Қызылорда облысындағы дәрілік қасиеті бар өсімдіктер.....	746
Халықов С. Қ., Мухамедиева К. М., Нургазина Г. Ш. Ключевые компетенции и навыки Stem-педагога.....	753

**БЕЙІМДЕЛЕТІН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ
ЖӘНЕ ДЕМАЛЫС: ЖАҒДАЙЫ, МӘСЕЛЕЛЕРІ, БОЛАШАҒЫ
АДАПТИВНАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА, СПОРТ
И РЕКРЕАЦИЯ: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ**

Абикенова В.Е., Алинова Г.С. Роль текстильной продукции в продвижении бренда высшего учебного заведения.....	759
Мурат С., Балташева П.Н. Қазақтың айшықты ши тоқу қолөнері негізінде тұлғаға эстетикалық тәрбие беру.....	764
Әжімхан А.С., Даулетова И.Г. Ұлттық стильдегі аксессуарлар: дәстүрлі ою – өрнектер және заманауи технологиялар.....	770
Дамысхан А., Джуматаева А.И. Киіз басу өнері негізінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту	778
Аллахвердиев Р.К., Личман Е.Ю. Методика вокального обучения мальчиков в мутационный период.....	785
Андреева С. А., Семёнова М.В. Эффективность применения комплексной методики развития двигательно-координационных и скоростных способностей юных волейболисток 10-11 лет.....	795
Тивоняк В.И., Семёнова М.В. Развитие параолимпийского движения в мире.....	801
Байишева.М.С., Лебедева.В.И. Физическая реабилитация нарушений осанки детей младшего школьного возраста.....	807
Боровских А.С., Личман Е.Ю. Влияние музыкотерапии на детей с расстройствами аутистического спектра.....	813

Визнер Л.Г., Личман Е.Ю. Влияние вокалотерапии на оздоровление учащихся детской музыкальной школы с бронхиальной астмой.....	819
Гумарова Л.Б., Личман Е.Ю. Интегративный подход в вокальном обучении: путь к эффективному образованию.....	827
Бисенова С.А., Морозов А.А. Тірек-кимыл аппараты бұзылған балаларға бейімделген дене тәрбиесі.....	832
Жаксыбаева А.Т., Личман Е.Ю. Вклад досымжана тезекбаева в разработку и обучение игре на четырехструнном кобызе.....	837
Жаскайрат М.Ж., Сатабаева Г.К. Сложности в обучении дисциплины адаптивной физической культуры.....	842
Зайцева А.П., Кальсина В.В. Характеристика суточного рациона питания школьниц старших классов с высоким уровнем двигательной активности.....	846
Исакова А.Б., Лебедева.В.И. Развитие выносливости у таеквондистов юношей 13-15 лет методом круговой тренировки.....	850
Качкаева А.Ю., Личман Е.Ю. Формирование эмпатии у учащихся младших классов в процессе музыкального обучения.....	856
Ляхов Е.В., Личман Е.Ю. Развитие коммуникативных навыков у кадетов военного оркестра.....	860
Майоров Д.В., Личман Е.Ю. Особенности военно-патриотического воспитания современной молодежи на примере деятельности оркестра воинской части.....	866
Мендышева Е.М., Лебедева.В.И. Особенности методики обучения технике броска мяча со средней дистанции в баскетболе.....	874
Полвонназирова Ф.А., Сексенов В.А., Анализ динамики уровня физической подготовленности школьников старших классов.....	877
Сарсембаева А.Т., Бронский Е.В. Влияние показателей скоростно-силовых способностей батутистов 13-15 лет на спортивно-технический результат.....	883

Севостьянова А.С., Кольева В.В. Занятия физической культурой после артроскопии.....	889
Тарасенко И. В., Кольева В.В. Эффективные физические упражнения при плечелопаточном периартрите.....	894
Тлеукина Р.Б., Личман Е.Ю. Формирование интереса к этнокультуре у учащихся средних классов во внеклассных мероприятиях.....	900
Циммерман И. В., Семёнова М.В., Реализация механизма психофизического сопряжения в процессе физического воспитания младших школьников.....	906

**ӘЛЕУМЕТТІК, ГУМАНИТАРЛЫҚ ЖӘНЕ ФИЛОЛОГИЯ
ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ
ОСНОВНЫЕ ТРЕНДЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ
И ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК**

Абельдинов Б.Т., Рамазанова М.А. Обучение лекские посредством современного песенного материала на уроке английского языка в средней школе.....	915
Абикенова В.Е., Алинова Г.С. Роль текстильной продукции в продвижении бренда высшего учебного заведения.....	921
Аллахвердиев Р.К., Личман Е.Ю. Методика вокального обучения мальчиков в мутационный период.....	926
Аттоу Р.А., Нызметова Б.Д. Формирование саморегуляции учащихся на уроке английского языка.....	936
Ахмолдина А. Әуезов әңгімелерінің тәрбиелік, танымдық мәні	941
Аяпберген Н.Е., Садыкова А.М. Кеңес одағындағы ГУЛАГ жүйесінің тарихы мен салдары.....	947
Бекенова А.Қ. Қамар Қасымовтың шеберлігі мен шығармашылығы: музыкалық аспаптар әлеміндегі мәдени мұра жолы.....	952
Белокопытова К.С. ,Каирова М.К. Основные тренды социально-гуманитарных наук (русский язык и литература).....	957
Болат С.А., Садыкова А.М. «Қоғамның тұрақты дамуы: Қазақстан» тақырыбын мектепте сыныптан тыс оқыту.....	962

Борисова С.В., Никифоров С.Е. Воплощение скульптурного воззрения Николая Чочасова «рождение мифа»: миф и олонхо.....	967
Боровских А.С., Личман Е.Ю. Влияние музыкотерапии на детей с расстройствами аутистического спектра.....	971
Визнер Л.Г., Личман Е.Ю. Влияние вокалотерапии на оздоровление учащихся детской музыкальной школы с бронхиальной астмой.....	977
Гончарова В.С., Каирова М.К. Методы и приемы изучения фразеологизмов в учебниках по русскому языку и литературе в 5-7 классах.....	985
Гумарова Л.Б., Личман Е.Ю. Интегративный подход в вокальном обучении: путь к эффективному образованию.....	995
Далабаева Н.Б., Суюнова Г.С. Практикоориентированность как принцип обучения (на материале рабочих тетрадей)	1000
Демурина А.Л., Андрющенко О.К. Эффективные методы и приемы работы по совершенствованию читательской деятельности с использованием регионального литературного материала (на примере произведений С.П.Шевченко).....	1008
Дербич М.М., Каирова М.К. Тенденции в содержании текстов учебников по русскому языку для 5-7 классов.....	1016
Әбдікәрім Н.М., Кульбаева Б. Т. Шет тіліндегі білім берудің заманауи әдістемесі: оның даму кезеңдері (сыни талдау).....	1028
Әжімхан А.С., Даулетова И.Г. Ұлттық стильдегі аксессуарлар: дәстүрлі ою – өрнектер және заманауи технологиялар.....	1030
Ілияс Ж.Қ. Кузембаев Н.Е. Академик к.и. Сатпаев: на периферии науки и культуры.....	1038
Жаксыбаева А.Т., Личман Е.Ю. Вклад Досымжана Тезекбаева в разработку и обучение игре на четырехструнном кобызе.....	1043
Д.А. Жаманбаева, А.М. Садыкова Дәуір патшайымы атанған Рәзия Сұлтан.....	1048

Жаменке Л.Е., Авазбакиева Ф.Р. Methods of overcoming communication barriers in teaching English.....	1054
Жилгельдинова К.Д., Садыкова А.М. Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың негізгі бағыттары....	1062
Жуматаева А.К., Суюнова Г.С. Изучение семантических особенностей глаголов-неологизмов.....	1067
М.Б. Жунусова, З.Ш. Айткенов Қазақ археологиясына салынған сара жол білгірі.....	1072
Жұмағұл А.Р. Интернет - мемы в медийном поле: мультисемиотический и мультисенсорный подход в обучении русскому языку.....	1076
Кабиденова А.Г., Суюнова Г.С. Разработка и использование творческих заданий при изучении односоставных предложений.....	1081
Карашашева Б.С., Сарыбаева Б.Ж. Ежелгі афинадағы демосфен тұжырымдамасы. Қазақ шешендік сөздерімен салыстыру.....	1088
Кемелбек Г.Б., Сүтжанов С.Н. Елшілді-ұранды қазақ әдебиеті және оны мектепте оқыту.....	1094
Кинжалина А.С., Сарыбаева Б.Ж. Сөздегі дәлдік пен айқындылықтың өзара бірлігі.....	1100
Кузембаев Н.Е., Тусупов А.Р. Биографический очерк деятельности академика НАН РК, д.и.н., профессора Б.Е. Кумекова.....	1106
Кузембаев Н.Е. К постановке проблемы вклада академика А.Х. Маргулана в изучении истории и культуры Сарыарки.....	1111
Қабыкен І.Б., Шоманова Г.К. Оқылым 3,4 сынып оқушыларының шет тілі деңгейін дамытудың әдісі ретінде.....	1116
Қадырмолдина С.Д., Әмренов Ә.Д. Сұлтанмахмұт поэзиясындағы абайдың үлгі-өрнегі (көркемдік қырлары).....	1123
Қайролла А.М., Сүтжанов С.Н. М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясындағы ұлттық салт-дәстүр мен әдет-ғұрып көріністерінің мектепте оқытылуы.....	1128

Құттыбаева А.	
И.Байзақовтың лирикалық шығармаларының тақырыптық-жанрлық ерекшеліктері.....	1134
Маданиев Д.Б., Ыдырыс А.Е., Садыкова А.М.	
Удмурт тарихында этникалық және мәдени үдерістер.....	1140
Майоров Д.В., Личман Е.Ю.	
Особенности военно-патриотического воспитания современной молодежи на примере деятельности оркестра воинской части.....	1146
Негделхан М., Абляшовна С.З.	
Абай мұрасын тарих сабақтарында пайдаланудың әдістемелік жолдары.....	1153
Нуркайдар Т.Ж., Даурбеков А.М.	
Геймификация в контексте обучения английскому языку в дистанционном обучений.....	1160
Нұрманова Н.Н., Даурбеков А.М.	
Білім берудің бірлескен тәсілі.....	1169
Овчинникова А.В., Темиргазина З.К.	
Фольклорные мотивы в романе р. Сейсенбаева «Отчаяние, или мертвые бродят в песках».....	1175
Плевако Е.Л., Темиргазина З.К.	
Художественная рецепция темы ядерной угрозы как способ анализа поэтического текста Бахытжана Канапьянова.....	1180
Плугатьев К.К., Андрющенко О.К.	
Методика формирования коммуникативных интерпретационных умений учащихся 5-х классов в процессе работы над сочинением по русскому языку.....	1188
Сабырбай М.Д., Оразханова И.М.	
«Ә.Марғұланның қазақ фольклорына қосқан үлесі».....	1198
Сағидолла А.А., Сүтжанов С.Н.	
Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы мен Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылығындағы сопылық үндестік.....	1206
Сағынбаева А.Т., Кузембаев Н.Е.	
Қазақ тарихында елеулі орын алар Тәуке хан және оның «Жеті жарғысының» рөлі.....	1212
Садвокасова А.М., Токатова Л.Е.	
«Персонажная сфера» и ее анализ на уроках литературы в старших классах».....	1217
Садықұлы А., Садыкова А.М.	
Латын әліпбиіне көшудің өзекті мәселелері.....	1223

<i>Саталганова Г.Ж., Абзалдинова Г.К</i> Актуальные научные и методические проблемы осуществления научно-исследовательской работы школьников.....	1232
<i>Сатилова А.Е., Раисова А.Б.</i> Орта мектепте ағылшын және қазақ тілдерінде модальділікті білдіру тәсілдерін зерделеу	1243
<i>Сүлейменов А.К., Айдын Алдабердіқызы</i> Приемы коммуникативного влияния телевизионной рекламы на покупателя.....	1249
<i>Сыздыкова А.М., Раисова А.Б.,</i> Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың негізгі бағыттары....	1255
<i>Такен Д.Е., Токатова Л.Е.</i> Искусственный интеллект в образовании: общие проблемы и собственная практика их решений.....	1259
<i>Уразкулова П.А., Жетпәсбай Ә.Қ</i> Жоғары оқу орны студенттерінің шет тілдік диалогтық сөйлеуін дамыту процесінде компьютерлік ойындарды қолдану.....	1266
<i>Черняков Д.В., Нызметова Б.Д.</i> Использование информационно-коммуникационных технологий на уроках английского языка как средство повышения мотивации студентов.....	1270
<i>Шахмарданова А.А., Сүлейменова Ә.К.</i> Ғабит Мүсірепов әңгімелеріндегі аналар бейнесін оқытудың тәрбиелік мәні.....	1278
<i>Швец А.Н., Каримова А.Е.</i> Проектные задания как форма работы в среднем звене на уроках истории.....	1286
<i>Содержание</i>	1293

**«ЖАҢА ҚОҒАМДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУЕТІ:
БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМНЫҢ САПАСЫ»**
*XIX халықаралық студенттік ғылыми-тәжірибелік конференциясының
материалдары*

**«ПОТЕНЦИАЛ МОЛОДЕЖИ В НОВОМ ОБЩЕСТВЕ:
КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ»**
материалы XIX Международной студенческой
научно-практической конференции

Подписано в печать 17.07.2024.

Формат 29,7 × 42½. Бумага офсетная.

Гарнитура Times New Roman.

Объем 70,2 усл. печ. л. Тираж 100 экз.

Заказ № 1504

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан
140002, г. Павлодар, ул. Олжабай батыр, 60